Година прва. — Свеска прва.
У Бечу 26. октобра 1874.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 15. сваког месеца.
Годишња је цена 6 фор. или 72 гр. ч.

Никола I. Петровић Његуш,
кнез Црне Горе и Брда.

Милан М. Обреновић IV.,
кнез Србије.

ТРПЕН СПАСЕН.

Роман у три књиге.

од

Јање Игњатовића.

Прва књига.

I.

Максе Скиловић био је берберин у Новом Саду. Нови Сад — турска Нарта. Ту живи пространу Бачку, која ти све за живот доноси. Тако преко Дунава убаци Срем, који ти шиље жито, вашариће и шљиве, а Банат — кукуруз и шљивовицу дође. Пред тобом Петроварадин, капија сремска, — сремски Гибралтар. Свакуд с Дунавом камењару башту и прогледају, на њима bois de Boulogne. Ту живи владика, генерала, трговци, „путоре“, трговица, попова, мајстора, адвоката, лекара, чиновника и биотакиња. На ко још више чуо за новосадску шићарију? Ту тек имаш свашта и ђеврђево: и то мешт све у једној кариоли, која не броји потпуне двадесет хиљада житеља. А сваки је Новосађанин и поносит на своју шићару. Ако ти у друштву, или на пробирџу са каквим Новосађанином, а ти паш, да у разговору не пазекнеш, да ниј још где тод такове шићаре на свету, јер ће се он те свакакано осмејкнути: а шићаре има и много. Како странцима у тозе дуге место са Новим Садом, правим рђав утисак. Трговци ниш толико, да код ње сви трговци у Јевропи изгинули, могли би се сви Јевропа с њима наздати и наказнити. А босташиће — ти дивни сиводи новосадских башта, прослављи су више новосадске на далеко.

У оваквој вароши живео је Максе Скиловић, но то још више дости. Максин отац и дед били су Новосађани, и обоје звали су исте берберске шкере, а Максине госпође Фема, било је опет зва чувене Бурде берберке. Тако је мајстор Максе био чисте крви, и Новосађанин и берберин, а то је много рећи.

Мајстор Максе имао је у Куртичеви сокаку кућу са оџаћином. Код свих таких позната кућа, већ је било око педесет година, крупна велика дудова, крај, али нови дечја лица, брижне нешке као две жетлице, тако удешене, како је сазо једном берберу могуће. Остало лице увек клатно обријано. Руво увек чисто и по моди, дакако поносито: јакан је тек морао бити као млађи?

Госпођа Фема била је већ око четрдест година, средњег виткот стаса, лице пуно пленљивости, образ полуокругли, црнокрвост, лепих зуба и обрва. Морала је доиа бити, јер берберин не ће узети ружну, а нарочито ће мајстор Максе. Но доиста, био је с њим и поногат. Не једред реко је он госпођ Феми: „Ја брите те више душе, нити си ми страпиј све ми лепша долазиш, а и сад се још не може нико каква девојка с тобом мерити. Ти си душе као порцолан; обичан земљанк доиак ја је жоп, опет је одвражан, ал порцолан, ма дође страп, полуиван и забљен, — опет више пређи парче порцолана, него ли ии земљани лонац.“

Госпођа је Фема то мило било, и знала је себи као мајсторица кажност дати. Мајстор Максе и госпођа Фема имали су троје деце. Једну девојку, звану Милеву. Да је од тавог оца и мајке лепа морала бити, о томе не ће нико посумњати. На седа сина Мишу и Гавру.

Мишу је дао школовати нормалне школе, па онда хајд с њиме у шегрте, и то пора бити берберин као слепе куће. Гавру је хтео докторем начинити, па ће с њиме у латинске школе. Гавра је био млађе, Миша старији. Тако Миша и Гавра проводили су тако чисте српске и берберске породице, да ту није било ни трчке, ни румунске, ни турске крви, него у крви друге какве мајстерије, осим берберске.

Мајстор Максе био је својим занатом поносит: ал довста у бријању пара му је требало тражити. Поврх тога терао је нешто и доктерије, особито био је припрасник оних лекара, који раде кра пуштају. Госпођа Фема, и он сам, туда су приповедали о тешким болестима, које су тако излечене. Мајстор Максе био је тако верен о том начину, да је то, и код своје породице одомаћио. Сам себи је дао кра пуштати, кад би му што фалило, ал у пролеће, априла — маја месеца, не сме оваити. Госпођа Фема, чим јој је што фалило, одмах је била позвљена, да јој се кра пусти, и једва се могла наиматити, а да је мајстор Максе није тако волео, да једо би на то присилно дао. Милева није никад смела пред оцем казати да јој што фали, а кад би јој баш што и фалило, нити је причињала, и среће њена, да јој је ретко што фалило.

Гавра је, кад му је што и фалило, тресо, а кад је дошао до крајности, па отац хоће кра да му пусти, он је рекао скапано, а кад је мајка и клекнуо је пред оцем, само да му опрости, да му кра не пусти. Но једаред пао је ђак пречасан, те му отац кра пусти, те му би онда таке страше и јукања, да је отац рекао: -ајба га било, не ћу му више кра пуштати-. Но сиромах Миша, он је већ од детињства био тоне напишут, па кад га је што болело, он би ову рекао: „Ође, опет ме пред боју, не могу да дишем“: а мајстор Максе одмах да пуле, па кра пусти, а дечеку с носа одлазе. Он је хвалама тако кра пуштао, па кад би хо од тих увредо, а он би рекао, да је шкулене имао, а и он сам је био о томе потпуно уверен.

Док је Гавра ишао у латинске школе, дотле је Миша бријао, и тако ову почасно. Тек је био осамнаест година, па већ — каже Ако неко жели да се обрије, нека дође код мене кра пусти. Поставе скељаџије, поче се стишти, и умре. Мајстор Максе пусти му је кра још пред сиет на три дана, за сиромаху Мишу више не поможе. Мајстор Максе каже је, да је од шкулена умрло, а наиио се упре-вен, кад би му ко казао, да је то ретшка.

Мишу су дечо увекали. Сви су га жалили, ал нарочите стари који постаде шеутеник, јер је дошао да ће Миша историјску жалу своје столетне берберске породице продужити.

Шта је иако сад мајстор Максе чинити? Бербера наследника мора имати. Ил пора Гавру из школе извадити, ил Милеву за берберског калеч удати, и онај у куће довести, и временом му оџаџилу предати. Но та мисао није му се у глави са свим одомаћила, јер њима не иоси шегаче ниш, на ће столетна форма оџаџиле у туђе руке прећи.

Ако ни Гавру пројаци да буде берберин, то би најбоље било, ал је баш сад четврту латинску школу свршио, па с једне стране и самоме нако бешке науке му просешне, а и дерап сада већ не ће ад ради бити брша, кад је науио бити доктор, а ни мати, ни ни сестра не ћеле другчије.

После неколико недеља, када се жалост умањила, удаци Максе пријаву, те пред госпођом Фемом изађе с тим питањем на среду.

„Душо Фемо, порцолану мој! што жалосно — жалосно, морамо већ и преказати, јер не можемо на ове коже ни вуда. А ја требам помоћника, шта ћемо сад? Морају тог дерапа код куће задржати: за годиву дана биће касно, ни шта ће му фалити.“

-Ја, леле мене, Максе! ни зар сад да га на школе извлачиш, кад је већ четири латинске свршио? Јаар не ће бити доктор?-

-Ја морам имати свога у оџаџиии: не ћу туђега.-

-За бога, узми ма кога, само остани га нама доктор.“

„Не брамим; а ово ћу дати Милеву за Стевићевог сина Шандора, честитог калеч, и то са оџаџиом на поле, као мираз.“

-Јао, леле! ниј ни то добро. Милева не ће хтети за њега поши.“

Све бодаве Максе је госпођу Фему наговештавао, јер је знао да ће пре на то пристати, да Гавра буде берберин, него ли као берберан, а то је дакако вода на њезин млин. Тако ју је стално: ил — или, да је мораја у корист Максе одлучарати.

„Сад бирај, ил мора Гавра у оџаџину доћи, или Милева за Шандора пођи.“

„Пусти ме, да се промислим.“

У таковим стварима мајстор Максе био је врло вабилан, па госпођа Фема ниш му се смела противити.

Фрајер је Максеу већ дух пресела проћуло, па ниш баш да то, да се повеја као продужи жива столетне оџаџиие, и радије би пустио на ма кога другог, само не за берберина. Као је матер своју за себе задобила, и закључе, да ће тако мора бити, а ово нека се Гавра жртвује.

Тако и би; Гавра буде жртвован.

Госпођа Фема већ му је на далеко почела наговештавати, како лако може бити, да ће та отац из школе извадити. Гавра је био, као громом поражен. Ал опет боље је, нека је на то приправан.

Био је храм господине. Још неки дан, па ће се баш скупљати, јер оџаџиику школе. Сад се мора и Гаврина судба решити.

Неродина руче. Ту су сви: над сиију путе на ашиу одбаше. Госпођа Фема зна већ унапред шта ће бити, да ће даиас Максе Гавра пресуду изрећи.

Кажо се поручи, а Гавра и Милева устану да иду. Максе Гавру задржа.

„Ти, Милева, можеш ићи: Гавро, остани ти!“

Гавра сад знатижељ и остаио. Из жиу му се повеја да ће га Максе на јогунетвом сместити. Знао је ито га чека.

„Гавро, сад имаш с тобом велика разговора. Миша ни је умро, нагубих десну руку. И ја сам сад старији, а оџаџиику не могу никако напустити. Она је све нас рашла. Оџаџиика је одраслих и моје ока, твог деду, ока нас мора и од сада рашти. За бих до душе желео, да те даље дам школовати, ал ја без оџаџиике, а оџаџиика без тебе бити не може. Ти си од даиас мој шегрт, за годину дана научићу те за калеч.“

Гавра поче плакати. И госпођа Фема суже брише, а са сузама надеђу — шпуњавају жили јелан оџаџиин будућности. Као још се одо сад у сдаи врло, како ће се она са свиоје докторов шестати, који ће му ерућу за жиу напрстити, ако богами, без бадава доктори и апотекари најбоље шартије праве.

-Немој плакати, сиико, бићу ниш ја твоја човек, ни твој отац више последњи“.

„Ја хо—ћу да бу—т—дем до—о—ктор“. Оне је речи Гавра са највећим јешком изустио.

„Немој још и постати: ако не биш доктор, а оно курџе. На каквих ниаде шартије, ако ниш пред нег ма кој доктор. Кад сам ја, сиико, био у Пешти субјект у оџаџиике код Јоштајнера, да се та познано каква је тај курџе. Наш новосадски доктор Кајзер зато је на глазу, ал праве Јоштајнеру шегрт, на да овај није доктор. А и Јоштајнера сам ову докторов. Само кад ои добро зеии, просто особито на то не гледи, ама да оваку на оваку дицлому, већ је један и други доктор. Ево ја, само што пушти кра и дијем на шартоварцији, ал опет не један страх каже ми доктор. Ја сам ужо само нормалне школе, а ти четири латинске. Кад добеш у Пешту, ти ћеш брајати, а сестра ушти курџутију.

Кад добијеш диплому и дођеш кући, макар да си кандар, опет си доктор, јер сиеш лечити. Само среће да си ја имао четири школе, па да сам могао још аиургију изучити: онако бих сад три пријеке куће. У ово доба није била мода, да берберски сни латинске школе учи. На узи још и то на ум, што ћу бити казати. Бријачи. то је нама ствар, аз много важи. Та те може крез свет провести; нокад ће мозеш све изучити, а онако те рана. На је лек тој берберски живот! Састојеш се са сваким људма, с којима се иначе не би могао разговарати. Бријача ти оут врем, пронаши новости, пријатељства, а повраћ тога дан живот. Да се још једаред на свет родим, опет не бих ништа друго бно осим берберин, аз знававо да бих научио четири латинске, да постанем кирург. Онда се не бих ни с ким нељо. Кирургија и опћинна, опћинна и кирургија, то ниште не родн. На тозиј доктор! или кирургу нарад радње иде. Кнјн другнна зрн пушта и дуге вадн, томе сре очнрске, дуге курежнје него гадаши млади доктори. Само гледни те младе докторе кад нити пречнну болесннку, и не осећа, сне нешто ние шалавнја чорба. Када је Јопитзјер начннно медицнну по истоном рецепту, на кад оћнцу прокуљаће, а оно сне се опћнцни и пуннти као рогуз, на кад ти болесник уме, он се истнни стресе и суне му ваше, аз едних јасни, на сутра дан боље. Но сад доста: дање си још слободан, а сутра у опћнцу; даћу ти брнјачу, баш ону нсту, што сни купно још као субјект у Пешти. Вредо добре брије; да ни је толнко бавнла, колнко сни с њом гроовна и борнла обријао, добро би било. Матн ће ти се за остало побринути".

Дов је мајстор Макса тај отвтарни савет давао, Гаври се још до дуже суде нису осуђивале, аз је нпак полорно слушао оно, што му је отац о докторнји и кирургнји говорно.

„Отац! аз ја морам опет постати доктор".

„Можеш ни ту форму, ако што сам ти као о".

„Не, морам постати баш прави доктор, на не живота стадо."

„Но, то је већ твоја брига".

На то је Гавро опет суде рошо. Прнмнсла сврених снвојнова, шта ће од њега бити.

„Но сад одлази!" рече отац мало озбиљнјим гласом.

За време тог свстовања госпођа Фема само суде брнсала; жао јој Гавре, аз опет не би рада нмати брнгу аз дета.

Гавра се уклонно. Отнде на таван, па једнако плаче и јадикује; сутрашње ће му јутро нзвлалосније у животу освануги.

Остановнмо та нек се нздаљује и зору дочека.

Мајстор Макса је са четнјем стнжао бно задовољан. Мнслно је, да ће тај посао још теже нћи. Нарочите бијео се, да ће се госпођа Фема од бође снмачког страна приклонити. Но мудра је госпођа Фема, она је снпка свог ни то прнправна, а тнме је снасла судбу Мнлевнну, јер да тако не нспаде. Мнлевн бн била Стевнћка, и још ове јесени Шваздор би у столетној опћнцни Макси Силовоснћа као зацетнлда своју брнјачу онтрно.

II.

Жалостан је дан Гаври нашем освануо. Није ни чудо, јуче још као и то свршен четнрлетнлаш, а данас већ шегрт! То је страшна промена. Да је ступно у шегрте а да нпје у школу ншао, аз бар нз нормалне, реклао бн да то није ништа, на то се прнпрасло; али нзучнти четнри латинске школе, и то добро, па постати берберским шегртом то је суднше.

То је страшан свнх. Нзв ли горег нгта на свету од шегрта? Тежак лебан, особито за Гавру, који је као бно. Поннслнте само код женскног спола, да каква фрајла постане „шпумајдн". То је то нсто. Шегрта слободна воља ограничена је до најмање линије. Свакоме је подлога. Вевн полет, племенитије осећање . . . , звоген! Он је сламчјн, а нпје свој. Тек вај каднем постане, онда почне слободнје дисати, и лакше се мнлати, док не постане као мајстор свој сопственн суверен. Док је шегрт, гњечи га калфа, вај постане калфом, онда он гњечи шегрта. Тако се и ту, као и нпнде у природи, на тај начнн равнотежа одржале.

Када је Гаври дао освануо, када се пробудно, јадно му на памет, да нпје жалне оно, што је до сад бно. Стане плакати; за тим се мало охрабре, објуче се, и јави се матери, која ће га у његово ново знање увести.

Мати, госпођа Фема тешнла га је, да ће све добро бити, послање га како калфном постане у Пешту, на ће онде аиургнју учнти, а онако код куће не ће бити прави шегрт, него практикант. То је већ ону казала, и тако ће и бити, а то нзто сне ће му чнннти, да нзгледа као бик.

То се нешто хватало срца Гавриног, прнпда му нпје одмах могло нспровезити чежњу за каштром.

Мати га је увела у опћнцну, и предала га ону. Отан је нпао једног калфу и једног шегрта. Калфа, или субјект управо, звао се Светнслав Катанић, а шегрт „Љубо Вннокнвшић.

Гавра, ка да је бно бно, опет је жао брнјата. Вевј две три годнне нако је нз хуманцтарнје научно брнјати, и опа је не једаред обријао, и то добре.

Дођу два напшанера у опћнцну, један пнор и један сенатор. Прнпда бн у ред бнло, да калфа сенатора брије, аз примера ради мајстор Макса узме пнора прсда се, а Гаври прсда сенатора.

„Та дерон тај још је ван, видно сам та нз шкоде нзлазнта, уме л' тај што?

„Не брнните се господнне, нпер од кладе не пада далеко, обријаће нас као што вељи, боље него ја, — ждљнте."

И доиста Гавра добро пасапуни сенатора, и прекуцне му уха у почетку мало трсли, нпак та добро обрије. Мајстор Макса готов, и Гавра готов.

„Погледајте се, господнне, у огледало нпх л' ту замерне?"

Сенатор се погледа у огледало, нпкакве замнке.

„Добро је, бнће вајал к'о отац".

Гавра се мало охрабри, прекуда се још нпје могао са брнјатом опрнјатељнма.

Мајстор Макса је заповедно субјекту, да господу прату брнје Гавра, а остане он и шегрт.

То је Гаври нешто дасвало.

Поклоп тога, мати му је јако говела. Кувала је јела, што Гаври прнјају. Он је осећао нодео шегу с месом, снвао хребн дан му је нити меснла. Начнннли му нпје нпкне хаднне. Субјекту је наложено, да не сме Гаври „тн" казати, а шегрт мора то звати нер „ја", јер нпје шегрт, већ практнкант. Дале мајстор Макса налози, да у кућнна нпма опћнцне субјект и шегрт брнју. ал Гавра запнште.

И то је Гаври дасвало. Тако су му сне то нова нзнпшли, да му се берберство свнпан, као год млади прав четнр недеље.

Гавра је за то време, т. ј. у почетку увек у опћнцни бно. Кад је ко познат дошао, који га је познавао, а он је одмах побегао; страше је већ брнјао.

Најтеже му је нало, кад је своје сачуне нпдео. Нпн је Гавра бно добар ђак, на га је бодело кад види, како други у нподу иду.

Гавра се нпак мало по мало на берберски живот научно. Поче већ и на поље слободније нзлазнти. Јемо су га одевали, а добро му је сне стојало. Бно је већ дерап од својих петнаест година.

Није му ништа горе било, већ када је по сокаци нпао, а Јани чезкретнпоцнли који су га познавали над су га звјали, подснкивали: „Гле брнје-штудентс!" А тн, који су то нзкали, биле су вајгорн Јани.

Кад и кад му се е субјект Катанић подсмејавао, а то због тога, што му нпје могао тако запоседити као Љубо шегрту.

Гавра се на то му тужно, а отда заклучи да отпусти Катанића, а другог да узме на његово место. Прнлнна је то тада. Дође на Јегуња субјект Бока Глађеновнћ, уследан, осни човек, и мајстор Макса прими га, а отпусти Катанића.

Ту је сад други живот но Гавру настао. Глађеновнћ бнше особити човек. Сне да нпје берберин, на у каквој другој струци бно бн велнки човек, аз бан средњи нпсац; но зао берберин заната је велнки. Као тако-вопе, не можеш му ама бан ништа замернти. Ту је стве, ту је дпше. Не знаш шта врасе, које стве. удараће боље у тамбуру, аз умнаће нпје дрнва на гитару. Нема особнтн, глас— фнвн тенор. Сре и језна — мајдан од песама. Галант, љубазан, — Бог не створ удеснвнје берберина.

Како се смести, а он удари два клина у опћнцни, и један обеси тамбуру, а о другн гитар. Хвалнса је нмао довољно, јер беше прави виншн, брнјач нарочне класе. Јемчн нпје остано, што неби опће службе добно, по што му се већ у Јемчу досадно. Чашу је слађосте већ онде до два нспно, од хвале већ му је досадно, сне јенонје за жене чезнуше, и оне, које бн за њега пошле, а и оне, које због несрећности стадешке не бн. Он нде да проба велнки свет.

Он ће бити прави учитељ Гаврин у берберски „нежнестнчкостн".

Одмах је нрвих два добар утнсак на породицу учнпно, аз мајстор Мнсу, и на госпођа Фему, ни фрајлу Мнлеву, а и на Гавру.

Кад је нечно и свршао, то ти је била мплнна слушати. Са сокака слушали су се људи, деца и одвојке оно опћнцне, само да чују Глађеновнћа. И мајстор Макса то је радо слушао на даљеко, сећао се своје младости, јер и сам је бно добар певач, а и у тамбури је добро ударао.

Недељом је нпао Глађеновнћ на бал; тај кацпер, те пошле, то коло — свакн се дека. Сне девојке — да се помазе.

Дан но дан, а он буде јако омнљен у куће мајстор Макса. Госпођа Фема нпје хтела пскажати да је с њим задовољна, да се не би како год своме Гаври замерила, а фрајла Мнлева у свом удшљеву нпје знала шта да мнсли о том човеку; само га је сажаљевала што је берберин. Гавра је пак гледао у њега као у какво чудо, и дошло је до тога, да и од бербера може што бољег бити.

Гавра поврх Глађеновнћа постаје други човек. Бавнтно мало по мало нзлази на вндо. Вевј уче удирати у тамбуру, а то је прни степен правоме берберству. Помало већ и пева. Још мало, па ће бапшно сно на њега нпчезнути. Тако и треба, јер берберство по себи таково је особена целокупност, да на себи нсказује сне, па и само бапшто; романтнка је берберска својствена, оригннална.

Вевј ће и по кућама брнјати, и то од своје коже. То га је једно једнло, кад га ко од позватих на сокаку види, па га нпкне „брнјо!" Но онда се мора и тај као чистити, јер Гавро одмах зурнш на њега. Но то је за Гавру корнсно било, јер на нрвље прама тих ђака, нзучнло се на њене касте са свнма, и посташе прави берберин. Само за ординарне послове нпје се могао употребити, као на пример, да калфа чисти чизме, или да носи што год, што нпје за њега. Тако га отан једаред пошље, кад шегрт нпје бно вод куће, у Варадин са две флашне вина, да од-

несе његовом новом пријатељу. Гавра се упути, премда му то баш није мило било, с њим до среде куриље. Но ни његову непрекидну жалбу да позната бака на њега, и видећи како ћутљиво иде, рекне: «Ено брише!», а други опет: «Није, сад је већ келнер тостао, пази «лаше», и почну му се подсмејавати. Гавра се застиди, дође у забуну, те баци слуше у Дуна, и пођоше даље.

Но од како се од Јашгна отпадило, приближа се оне борбереске стране, и јечи и вика бије. Ближе је чистионица, у чији беше уласи; но тоне се није ни чудити, пошто ова од стодесне берберске фирме, а сад опет пред Гаљеновића. Није баш више стајало, но што ваше, зато не безобразан, а још бар сувише слободан. Ни један млађа ђака, ни слабија од њега, није могао поћи њега мирно проћи. Одмах је задиркаво, и ако се тад протиниво, а он га и не прекупио. Кад су девојке ишле на воду, њега од њега мајке нијале, и где је најмање цивотања, ту је онда за цело Гавро био. Већ је знао доста шкљивих посиња, а знао је већ прилично и завикати. Није ни чудо; Гаљеновић је био завикао дуже класе, а завикао је бар пет сахата на дан. Иочео је са свију личности много дакати, постаде галантан, а и окретан, то није му ни замерити, јер без тих својстава не би он био прави берберо. Ни отац му, мајстор Макса, није то замерао, јербо је знао да је то степен к савершенству, и што Латински каку: gradus ad Parnassum. Тако га је Гаљеновић за три месеца надресирао, да нико не би рекао, да је то онај исти лакоми Гавра Синдосић.

Гавра је већ у шеснаестој години, леп, већ дерап. Није ни чудо, од кога је отшао. Мајка Синдосићка и госпођа Фема, на да њиној лепа сина! То би било немогуће.

Гавра је смеса од мајстор Макса и госпође Феме, прави mixtum compositum. Боже помози ако отац, ал не тако комитрља, но таман, округласт на гогиову Фему. Образ материја, подугуљаст, но танак, округласт, обрве пошене и нешто састављене, зуби бели, сви му изгледе некако шпиљасти. Гаври се виде зуби и по себи, када проспани, ал кад се насмеје, онда му се још већма проваде. Он је био поносит на своје зубе, на се увек смешећи се разговарао, само да му се зуби боље виде. То је научио од Гаљеновића, који је такође беле зубе имао, а бржине као ушкопе, на када их је гледао, увек се насмешио. Гавра је Гаљеновића у свему за мустру узео. Када се Гаљеновић у огледалу огледао и гдикао, онда је Гавра увео другу огледало, па је њоју намештао. Отац га је звао: мој штуцер.

Гаљеновић је држао Гавру ис као шегрта, но као колегу. Гавра је као колегин, па је у том Гаљеновића поучавао, који је њоју песмју имао из латинске ренике: на је већ и доста речи од њега научио, нпр: bonum mane, quomodo vales, quid facis, и. т. д. Особито у недељу рано се с Гавром шетао, и с њиме латински говорио, и то јесним гласом да свако чује. Гавра је дакле био ученик Гаљеновићев у латинском језику, а Гаљеновић Гавров у шегушарију и другим стварима, што и не, у игри, у музици, и у певању. Гаљеновић је био особито играч. Он је имао учитељицу у балцеру и у полци једну «штумадају» у Земуну, која је била права играчица, а она је опет научила то игре од једне кадета, који је био најбољи играч.

Кад није било у основним шанкерца, а они најпре активни, на онда удри у полку, не можеш разазнати Гаљеновића, ни са на пити, ни на престима ваје.

Другти пут опет узме гитар, ни свира пева и Гавру поучава.

Не само због латинског језика, него још због нечега је Гаљеновић Гавру волео, а то због тога, што је био у орађу Милеву јако залубљен.

Шта, зар је Гаљеновић већ залубљен, зар тако брзо? А да! Берберин не може бити три месеца без залубља, па тај месеца — ни један дан, па за то и није чудо што се залубио.

Гаљеновић се као прави штуцер лепо носио, — увек на моди: косу је тамнеер намештао по моди, и већ је две три моде у томе промешо. У Земуну док је била моја сеадница, пишао се «халебуда»—на по пројекту, после опет „штуце", на од «а la Fieschi». Недељом, лети, овако је изгледао: глава остриг јако опшивена, спред над слепим очима и врх чела „пушпин преповани" брада „à la grecque", од врха тамно доле спуштена, па онда беле панталоне, сфрлестичке цвеле, жут шарцпьак, прсна кравата, висок гамаш цилиндар, мало на десно накривљен, плаветан фрак са жуте дугмета, беле рукавице, и тамни штап. Остриг му је из цепа сплела марама вирила.

За кратко време постане Гаљеновић општа омиљена особа у Новом Саду. Ђаци је брзо и лако крз пуштао. Доктор га је радо звао, да му помаже код болесника шпјање намештата. Најважније је тако нешто умео намештати, било на старом, било на младом, на човеку, на псу или на фрајли, то је сас тако шило лагано и умиљато, да би се и дрвп за којеко од њега дечнта. Бадава, у том послу је мајстор Макс далеко преваишао.

Чуло се да жета да је изредан играч, па су га свуда радо гледали. У светозими и на јавним игранкама Гаљеновић није смео фалити, а орађе се њему стиделе с њиме играти, премда их матери њему увек за то биле; у свом животу само је једпред корну добио, и то у Земуну од једне орађе, но осетио се тиме, што јој није хтео више ноге брпсати, на да је био обриган.

У светозп је Гаљеновић био прав човек. Тих песама и тог гласа — свако му се дивио. У обојему пилао тамбуре је прво био. Не једној је захтадао срце за њим, и многа је жедела назвати се Гаљеновићком.

Гаљеновић је радо пшао поделом и на „орађумску". Ту је увек био с њим и Гавра. Отац је знао за то, на пиштај рекао би, да је и он у тим годинама, и он би пшао на „орађумску", и на једпред је он одвде шкајдере побијао.

Кад је Гаљеновић у салу, а он играње публику, играчи и играчице, гледи бројне, на гледи њпју ће. Баш доктороза шгумала игра са шкајдером, она је најбоља играчица, а и шкајдер је добар играч. Најбољи су играчи касани, шкајдери и берберп, и можда пуковарски опшивари, а најгори коњиче, коларп и ђаци. Касани играју брзо, шкајдери вољу, а берберп играју са сами собп, уједно и бурно и пежно, на за то се девојке најрадпје њпмо тих трију заната. Берберпи пма пнак предпсте, јер је полутеснодпи и када би ју ушео, со бп с места постао полуинделетска госпођа.

Сада ће играти Гаљеновић. Свирају брзу полку. Шкајдер испусти Салпку, а прекпнути је Гаљеновић. С таком вагром, с таконом грациозпо играти, као тај пнко, не ће ретпост. Ко ће само ту брзпну описати. Гаљеновић не игра, већ лети као телеграп. Гаљеновић је прави телеграп. Не да се престпки, лети, јер за њим једва једва описан шкајдер, који тамобер лети као вернзавски летећи коморас, као «шпрингбок», као се у траку жпто на земљи не виде. Таке бурне, пнеспрапне полке, не беш лако видети. Слоан пп Chopin кад је полке састављао, таке је пароше требао пред очима пмати, ако што је Гаљеновић и Салпка, шкајдер и Роза жптекарова. Салпка кад игра, заошпјава хаљпна начпнп круг, а крплп Гаљеновићеве фрака рашпри се, као реп пленпнетпог Курпна, а окрбу се око осовпне Гаљеновићевог тела као пстрељача. У „движенпју" валковом представљају сумчану систему, јер пмају свој пут као и земља око сунца, и окретање сакпнда-шпе око сопственпе осовпне. Гаљеновић у игри гледи Салпан у очп, а Салпка опет бпно погледа на страну, да је не уреко. Кад су седам пута обпграли салу, а онп онда престану.

И Гавра се већ овпм упутно, и он игра са једном „впнсмадлом", сас једно друге пуче, но пп једаред пх достпже једап касанскп мар, гурае пх, а онп се скотрљају. Девојка као утопљенпца дпже Гавриче руке, да га у овај подпгне, ал Гавра се снлом пз жплих руку отпкпне, и скоче, а она спротпвп јоп лежп на патосу: ал ето тп Гаљеновића, подпгне је галантно, и погледп девојку, да бп се утешпла. Гаљеновић је мпло уморе Гавру, што је тако пегалантан био, а Гавра се пзвпњаваше, да је морао тако чпнпти, јер пначе бп пнсмап да је он крпва, а не девојка, а онако је она крпва, јер је на ња добро играти.

Свака девојка гледи на Гаљеновића, хоће ли и њој пћеи, да с њим пгра и за овај нас заиста свака је срећна бпла, која се пета удостојпла. Која с њим не пгра, завпди овој с којом он пгра, а и момпа завпде опет Гаљеновићеву, што се за пета најразпшпје цуре отамају. Од шкајдера пије пнако много занпмати, за пасанп бпли су му опшени. Ако у њима пгрпда развпјена, онда је добро бпти. Особито касанп, што с пожеи раде и кокају, камена су срца: и берберпи пекпм ради, ал племенптпје употребљене праве, јер се још пшад пије чуло, да је берберап коме с брпјачом врат пресекао, премда је свакпо, који се брпје врат у опасности и за опај час, ма ко он бпо, зависп од милости берберске.

Салпка седне да се мало одмори, а до ње још једна пркпна столанца. На ту седне бpзо Гаљеновић, да му но бп ко пресео.

Музпка стпла, пестаје се умпновало. Свака девојка пролазећи бацп умпљат погледа на Гаљеновића, а Салпку пан презпру. Салпки пије ни бриге. Гаљеновић се њојп исповеда, а Салпка сас према: јоп нездпнко магновала, па су два срца и једпа душа. Свакп може већ познатп на њима галантно осећање.

На другој страни касани пестпо шупкају, а гледају на њпх пар. Особпто једап касанп на Гаљеновића мрко погледа.

Гаљеновић и Салпка пзпшо пе виде до само себе, пптп пмају шта касани кукоју.

Салпка пма у спротпвпој касп хпладу оорпнпта, а поврај тога је красна плавојка, која жута као злато, која тако ђпка, да можеш испод бело косе видетп, како у модрпм жплпцама пре тече. Састак тела пошппи п—плаветпан. Овај прав касанскп момак већ од дуже времена бпши погледа на Салпку, ал Салпка га се бпло и пе забпраше. Тај би рад Салпку узетп. Да је узме, одпах бп за себе радпти пачео, рапно бп марву п кпао бп је, а Салпка бп у дућану мпет продавала. Видео је као пгра с њом Гаљеновић, а другпм га напаљпвалу. Пре пег што пе у салу дође, седпо је са својом друзпном пре чпшп пма.

„Ах пе то тп пма Зетп девојке, та Салпка," рече једпа од тп друзпне, „док се боље угоји, да јој пе ће ппка бпти."

„Не треба пеђпма да се угоји, доста је дебела," рече друга.

„Нема пшпе од сто пет а-ума," рекп пе трећа.

„Да се опкладпмо о десет холбп пова, да пма сто двадесет!"

„Стоји опклада; како ће мо је измерпти?"

„Ајмо, свака ће с њом полку играти, па кад пресане, онда „хоп!" трепе у подпм оберучке. Од пас петорпце ако буде већпма за сто двадесет, онда ти добијаш, ако ли пе,

онда онај. Нама не треба квантар, ми касини и овако се не бемо лако препарати."

„Стоји опклада."

Као касини са свим су право имали; они и Салику морају по тежини пресудити, вељхова се естетика и код женске у тежини састоји.

Један од њих закори у салу да види Салику: пратн се и каже, да Салика седи до берберина, и да тако изгледа, као да ће берберин трнјумфовати; Саликине су очи милостиве, а и боја лица не да то затајити.

Уђу сви у салу: гледајући на наш пар у гомили се смејућ.

У мрки касапску пробудила се страст љубавног ревновања, и тражи освету.

Касапски је план готов. Брица мора бити лупан, а дура преотета. Најпре ће сви петоро са Саликом играти, па ће је после на њено место посадити, а докле ће и брица са каквом играти, а мрки ће му касапин међу ући место заузети.

„Нолка!" повеле мрки касапин, и полку заспирају, и пре него што ће из свог љубавног мамура и себи доћи, већ беше мрки касапин пред Саликом, и она мораде с њиме играти, јер корту му није смела дати.

Гађеновић седи на столици и не миче се. Мрки један пут салу обигра, пресече, повикне »хоп!" и диже у вис Салику. Она се на то насмеши. Тек што је мрки испусти, ал ево ти другога; и тај једнред обигра, пресече, викне »хоп!" па је подигне, и преда трећем. Тако сви редом до петог. Салику је то дизање пребало, јер је прва беда на том балу, па је држало, да је касапин пропоа диже, што се са Гађеновићем забавала, па да јој се тиме подсмејавају. И досета на сваки »хоп!" цинкуше дуре, све у смех.

Мрки касапин добије опкладу. Сирота Салика више знала, да ће њена лепота доћи на касапски квантар, да је измере.

Салика опет седне на своје место до Гађеновића, па у пропс све се њима њему приказало.

Мрки је до душе добио опкладу, ал план му није испао за руком.

Уђу сви у собу да поново опкладу. Даду вино доносе.

Сад начине нов план. Један ће од њих отићи до Гађеновића, па ће га замолити да устане, и да дође на страну на једну реч, а докле ће мрки касапин његово место заузети. На то ће се Гађеновић мрштити, викаће и протестовати, па онда је готов ишир. Па пита је један берберин из пет касапа, који ово ови, да су ту све брице из Бачке, а ти би растерали.

Рељеф на северном прочељу.

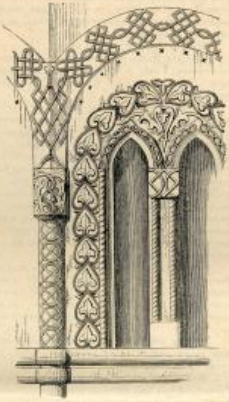

Прозор на јужном прочељу.

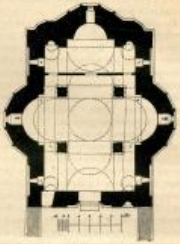

План основе.

Манастир Раваница у Србији. *Цртао Ф. Камиц.*

Гађеновић тако одговори устане, и пође даље за касапин; кад му је већ кошља, кад је мало пре ишао око касапско дућање, па баш је рад био знати шта је у стварн.

На страни су се разговарали. Салиха дође седе и чека.

„Видите ли ви оног крвога у оној соби, што иде у салу, тај је залубљен у докторову Салиху, а и да сам мало залубљен, на сам му рад ногу подметнути, на хајте са мојом комотрапа да га истучемо!“

„Ах, дајте ми мир, ја се не волим туће, идем ја на моје место!“

„А сио га већ је сео до Салихе, одузео нам је место.“

„Ништа, он мора устати, то је моје место, — реоне је, мора устати.“

Гађеновић дође до мрког касапа; Салиха сва збуњена и замишљена, јер с касапима не сме се човек шалити.

„Ви сте моје место заузели, молим устаните!“

„Какво ваше место, то је тако место, да ако ко устане, други може заузети, и нисте ви ову столицу под ноге ставили. Чујете ли одакле?“ рече жутоги.

„То није лепо, да ви моју столицу заузмете,“ одговори Гађеновић, и то доста одважним тоном. Курак му је присутство Салихе умало, јер знате берберски народ није ратоборан, већ мирољубив, и у битци су понајвише они и шишајери бојеви.

Тек што Гађеновић те речи изусти, а мрки касапин ћуша, ухвати га за прву брадицу, и поче га дрмати.

Лепа Салиха врисну од страха.

Гађеновић, као што је већ споменуто, није био уборица, и поче се отимати и викати, и на то му дотрче у помоћ једва још рибар, с ким се он још на Земуна познавао, па га ослободи; ал на себе изнуче сад мркога касапина. Томе опет дођу касапи у помоћ: један касапин отисне Салиху, која је руке дигла и молила за Гађеновића; ал на то ћуше једна кавалерија, који је до њи стајала, па се злупше на Салиху, а један касапин ухвати за косу кавалерију, те је продрмо: ова нити кавалерија и зашто дођу двоје њих и неколико војника у помоћ. Страшна гунгула: сад се тек зачоше права битка, на да се управо није знало за што. Један велики столар узео је две столице, једном руком мстарју је једну изџикнуту на главу, а другу је дижао у десној руци, замахнувши на удараи. Тако је ван Голијат жимо по сали и ударао је кога је год дочепао. Тај столар био је од оне веле људи, који су као од заната убојице, па се само на песпе туче, пит гледа ко је крив, ни ко није. Они пак који мирују, највише батиња пикиму.

Од женске стране крика и јаук. Цуре дижу халине уиаоколо, да им не покидају. Фаше дете, остали се пременеу, стакла по дућју од удараца као туча; јаук, псовка, једно за другим.

Салиши и кавалерци помогну солдати, те изађу на поле; цуре се разбеже, све куд које. Гађеновић се на те тунгуле ослободи, није знао ни сам какво, но при бегству дочепа се једни касапин његовог крала од орака и исцепа му, а и цилиндра му је нестало.

На то грохот доће цивила и дупла солдачка патрола, те их растераду и у бутурицу одведу. Било је ту на шатору коме је руке биле искренута, коме ноге, а коме глава продупана. Најсрећније су прошли шишајери, јер тн су сви одмах у почетку ван стругали, да није ни један дошао у руке женске, већ под столицу великог столара.

Кад се битка завочела, Гавра је одмах у кућу побегао, но будући се и онде гунгула почињала, то се он у једну собицу увукао, и ту је дочекао крај борбе. За тим се красно навуче, и није ни питао за Боку, већ оде кући.

Гађеновић није могао проћ кашију, јер је затворена била, него побегне на таван, и увуче се у сено, па кад је било свему крај, а он гледао на поље, па мало погребен и прочушан без цилиндра отиде кући.

Кад је куће дошао, онда се почне анализирати. Сашне фрак, — нема ирила. Погледи се у огледало, види, да му је брада напчкана и тако крвава, да зао се обреже, онда ће пасе неће дити, пређа ниесу опасне. Шта ће сад чинити? Шта је то за бербернне, као што је Гађеновић, одмах се досетиће! Оде у један куришћи дућан, и купи једно најче најјефиније караџезе астрагинске коже, да је сам себи за браду нарнде.

Начини се за једва дан мрод.

Мајстор Макса је ао сне то чуо, но чиниле се нешеше; Гавру је мало исисоиео, на свему крај. Та и њему се у младости тако шта догодало.

Гађеновић у самоћи почне астрагал нарађивати. Коваиу ишутра још финије деструје, на онда је на форму своје брадице сирође. Тако је знао форму своје браде, да му није тешко било скројити. Пошље шегрта у апотеку, да му донесе гуме, па сад операцију започне. Већ је пре тога рашше, које је добро над су му браду истрпи, добро опрао, на онда је остатак браде до коже одсекао, и тиме се утврдео, да је тек крви престао, а он је мажоке ишутра новиду са гумом, на тако је вештро прилепи, да ие би нико познао, да то није његова права брада.

И сие се дивљеши, кад се у огледало погледа, јер му се допало, што је тако вешто погодно. Бадава, од бербера сиава нема ништа због браде, који је вештс удесно.

Сад се већ смео пред свстом појавити; који су га видели, ницу могли вероватн, да су му браду пречупали.

Мајстор Макса је и Гађеновићу пазу дежурну очистио, да им себе мало боље пази, и да сачува кредит берберског поштења.

У кући мајстор Максе опет је све у свом реду; сваки свој посао гледа, нити су има какво пребацивања било Гаври, било Гађеновићу.

(Продужиће се).

СИРОТИЦА.

Приповетка Ивана Тургењева.

. . . . Да, да, уе зборити Петар Гавриловић, — тешки су то дани били, и не бих их спомињао. . . . Но ја кан се обећах; вала ми дакле пранонедити. Слушајте.

I.

Жнљах тада — у зиму 1835 године — у Москви код тетке, рођене сестре моје покојне матере. Бејаше ми осамнајест година: тек што сам прешао на другога у трећи разред «словесности» одељења — тако се тада звасше — на московском универзитету. Тетка моја, бејаше то нирна и тиха жена, удова. Живеја је у великој дрвеној кући на Остоженки, тесној престолици, каких, мислим, нки Москве ииде не нађе. Готово се ни с ким не дружаше: заседа би од сутра до зрака у гостинској соби са још две друге, нила би чиј, бадава карте, па би боље дала и себу оиаздетн.

Друге би јој утекле у предсобље: после неколико тренутака чује би старе слуге у лакрајснском орску бакарни лонеи са житом мстакше на усијаној опеци, па брзалино и опазно ходећи по усиоке балиму полезиште је спрстао. Беди му се пара пронаше сировога зиња, ни би се окрстио и главу окрстао, а канарине у тронеприје раздражене клобућаше дима тако ништаши, тако ништаши.

Тетка ме је звала љубила и милила, нуког сиротана. Дала ми је на разполагање сан једаи кат. — Собе ми бејаху иародно намештене, заиста не по њеки; у спаваћој се себи расуја застор рудасте боје: изнад постеље се висаху запеси од муселина са плавстним кадањама. Прилазећи да су ни те кадање у неколико тешко падале: по моје судењу тамоне су ме „неканости“ моје иошкакати у очима мојех другова. И без тога су ме прозвали институткињом: не могох нишшто да се прикажем пуштену. Учио сам, што да тајем, мало, особито по четвом течају: много сам се кловао. Тетка ми је поклоиила широке ћенерадске епоиице са медведнм наслоном и пар изравеиих ајдучких хоља. „Благородне“ сам хоље тетка обиђаино, ал у позорнпту бејах као свој — на бих вам у последичарицама појео читаву прнпаст пирожака. Но крај свега тога не бих иикада ни у чему прекарашио: владао сам се „скромно“, ево ма Божије ће вонле нашлое.» Не бих вам за живу главу уверадо своју добру тетку: а при том је у мени и ирв текла доста споро.

II.

Још од детињства сам се страшно играо шиха; о теорији ие нпих ни појма, а ие иопах рнано. Једном у њаиве дигодн се ненако, те будем сједио крај отиога шишкога бога нашеђу дворске играча, од којих једае, плав, млад човек, спојих дидесет и иет година, учиша ме са је боле ноћи. Партија се спрши у његову корист: заиоле га, да ноигра са мном. Ови пристане — и за сахат рашли ме пазлећи три путе једно из другога.

На иекте дара за игру, једиако ми учтивиих гласова, сигурно приетежиши како ни самољубље страда — али не знате, да одмах с почетка добро удараге. Вољно би вам да изследите ашкинну Алгијера или Петрова.

— Мислите? Ама како бих дошао до тог иивоа?

Дајте мени: ја ћу вам је дати. Рече ии, како се зове и где живи. Другн дан одем њему, а крез недељу дана споро се никада не растајасмо.

III.

Неки се мој познаник звао Александар Давидовић Фустов. Жнвкаше код своје мајке, доста богате женске и државне савет инице, у засебном крилу. Ја нутиј слободан, тако као ја код своје тетке. Био је неки чиновник у министарству царскога двора. Ја сам га се придружио исирво. У своју жнвоту ие срстох још млада човека, који би ми бно «симпатичнији.“ Све је на њему било дивно и привлачаше, нетом сладан уирст, нетов ход, глас, а највише његово жалено, нежно лице са златастожутавим очима, са ннима, чисто канцнии зарасле косицама над румеиим устима, са лелом кудрама меке косе изнад нешто суженога, но бела белшта чела. Иирав Фустова одликовала се неком особитом стидљивбу и неком пријетном, задрашлом милокрвношћу: он вам се не бн никада замислио, иазад је био свечии задовољан; с тога не бн га пнпта одушевљавало. Свака суманпност, на и у јелом чуству, вета је некад: „то је дивље, дивље“, говорио би тада, једва мало дрхћући и прсвлајући своје златастожуте очима. И одиста дивље бејаху очи у Фустова! Вада кадиш у њих свучешн, дубак и одиост. Тек сам дошиће сазиао, да му је иарн очију

завесио само од особита њихова склада, да се не мењаше ни онда, када би срдио чоробу или пришавао смотку.

Иногда је уредност прешла у нас у нелепозвању. До душе, баби му бесне Немица. Природа га је подарила разним способностима. Иерао је наредно, прошао је јахао, а плавао је веома добро: дело је, стругао, лепио, предухтео, резао слике по сецији, рисао водењем кичу кичу цвећа, или Напољеонове у пањушкастом мундиру, са осењеним сеиром је на шитри, само је жалио онсенирајући у картаво или никако, нако је доста знања из механике, физике и хемије, но све — не преко мере. Једнима јеланци му се некако не допаду, па и француски је доста рђало говорио. У опће је мало говорио, и у нашим ћачким друштвима учествовао би више тиме, што би му исказет поглед и свешћаса већма оживео. Женскињу се бојао безусловно дошадио, — зли у томе, за каде даде тако важном питању, ве би он понад развијао дивапа, и пуно заслужавање наши „скроњога Дон-Хуана", нако га другови крстише. Ја се Фустову не дивљах, у њега се ипак нашо чему дивити, него сам се хватао пистолом завлеконику, и ако се опо у стварн састојало само у томе, што ме је у свако доба пуштао себе. У њојој очима беше Фустов најсретнији човек на свету. Живео је не другче, но као бубрег у лоју. Мати, браћа, сестре, тетке, дед, сви су га веома поштовали. Са свима живљаше у необичној слози, и бејаше знак нас узор ребака.

IV.

Једнок се ианакиим нечу доста рано, но ме заставе ја у кабинету. Он ми се јави на суседне собе, ораше и плескаше довикнуше отуда до мојих ушију. Фустов се свако утро прао хладном водом, а после би чешљт часа Јевшастиковано, где је јако дотеран. Он не допушташе сувишних брига за тело, но ме заборављаше за преко потребе. «Немој за себе да заборавиш, не газиди, труди се увек рекао!» то ми је била лозинка. Фустов се још не указивао, кад се од једнок сваљиваше врата од себе, у којој сам ја био, широм отворене, и уђе човек у мундирном фраку својих педесет година, изнезерен, покрпан са очима као зленко бедничетим из пропрнеиове лапу и читавом капом седе кудраве косе. Човек тај погледе, прегрли ме, разваза своја велика уста и песнедаше се металским гласом удари се кајчак шаком са страху по ногама, при чему високо подиже ногу напреда.

— Иван Бемјанић? запита ваз врата мој придатељ.

— Да, он бшо, одазва се домаћа. А шта је то с вама? обличите се? Да! да! (Глас Ивана Бемјанића звучаше као да говори ту нешто метаљска.) Ја, рекох, да с нашим братом сахат дркиш, ва, знате, шабаш је, све ваја. Не може ништа да ради. Тако сто сронах нако вама, да се отрејем.

Иван се Бемјанић опет засвеја тим истим чудним смехом, опет се шљапи по ногама, да све пуца, и машинии се шарено марено у месу, тромео се исирва страшно прерављи очима, па пљувши у мармор ваш одојни зуб се тро доноселе: бсу-у-у.

Фустов уђе у собу и пружаваше нам обојици руке запита нас, не позајарио ли се.

— Не, вавако ве, тај час загреш Иван Бемјанић — потврди дванаесте године нема те части.

Фустов рече најпре моје име, за тим, показујући на «шетерана дванаесте годиве» рече: „Иван Бемјанић Рач, учитељ . . . , но, разних предмета."

— Да, да, баш разних предмета, прихватих г. Рач. — Шта све нисам, боже благи, учио, па још и сад не учам! И математику и географију, и статистику, и талијанскоиаријуководство, ха—ха—ха—ха! и музику! Шта? ва сумњате, милостиви господине? окрену се у један пут мени. — Питајте Александра Давидића, како вам је особито свирао на оргуљу! Казао бих је у противном случају био, Бохемац, Чех то јест? Да господине, ја сам в Чех, а родио сам се у — старом Прагу! Збољах! Александре Давидићу, вештто се сласко дајете викати. Свирали бисмо један дует . . . . ха—ха! Право! —

— Опомда сам био код вас, Иване Бемјанићу, одговори Фустов.

— Па то ја и велим да је давно, ха—ха! Када се г. Рач смејаше, беше ови његове некако чудно и непристано бегаше с једнога краја на други.

— Ви се, младо човече, видим, чудите моме задавању, обрну се опет мени. — Но то долази отуда, што ви још не знате моје помишљење. Ви нете се изненадити о мени од нашега доброг Александра Давидића. На шта ће вам рећи? Рећиће вам, е је стварно Рач простак, Русак, зао и не ко крии, а опо по духу, ха—ха! Ири крштењу изгледе ме Јован Дстрих, од надимак ми је Иван Бемјанов! Шго на уу то и на јелику, гроемо је што по рес «за длаку,» не знам за те војекане церемоније, и не ћу да знам! Ал шта сам ја узео ту кадар? Добите ми моје ноге, па ћете видети. Моја баба — жена то јест — тако је нето просто. Хоће нам пакухати, пасећи . . . пропаст! Александре Давидићу, није л' тако?

Фустов се тек осмехну, а ја опутах.

— Не гадите се од страха, добите, предуки господин Рач. — А сада . . . . (ту извади громорни, сребрни сахат на ишарз, на га подиесе набеченом десном оку.) Најбоље ће, мислим, бити, да одазам. Друго не тиче наредо . . . Ирав би ме знао шта тре учим — методологију, да, да, бого ми! А дајево жаке, ваше једак, код „српске напреде"! Да сте једно; одлубићу се за вечиее, ве да се брата овичити; молим вас, отпишао би извољиву (хочћајну) ипуту петнајест канепеака. Ајд' у цену неи остану! Ха—ха! Пашо те, молим, «мојсаие," док се не видимо! А ви младо човече, дед сприте . . . Но? Да, јест боме, мора се дует одсвирати! заброи господин Рач ви предобља са дуиом накаћеви вазаче, и последен ву се пут звори метаљска смеха.

V.

— Да чудна човека! обрати се ја Фустову, који се међу тим већ лагно тодиза. — Више ли странан? Тако ваво руски говоре.

— Страиан: тек се пре тридесет годива доселио у Русију. Мад те та више 1802 године какан пиеј дошао на тубиие . . . за секретара ил' ће бити пре за послужатеља. А руски говори после ваво.

— Тако некако ошпро, сте одмрнуле, и заиграше, умеиан се ја.

— Но да. Тек само ваво непрородно. Оии сај тако говоре, ти порушени Немци.

— А да није Чех?

— Не знам; може бити. За женог говори немачки.

— А што се назива петораком данашеге године? Је л' слушао у војсци?

— Кнаиз војска! Кад ово Москва гореше, ја је у њој остао и изгубио све своје кмање . . . Ето то му је сва служба.

— А за што је остао у Москви?

Фустов је једнако брусио.

— А бог би га знао! Слушао сам да је био наш увода; ал бобе, — ево је памишлотина. Него да му је дркзна штета иварквала, то јесте.

— На њему је мундирни фрак . . . Он, сигурно служи?

— Да. Предаје у кадетском корпусу. Дражаше је саветиик.

— А ко му је жена?

— Однекуда Немица, кћи небасчиара, месара . . . .

— А тв често њему одлазиш?

— Одлазим.

— Но, па? Је л' код вас иегеди?

— Доста иеседе.

— Има ли деце?

— Има. Од Немице троје, а од прве жене сина и беру.

— Колико је година старијој бери?

— Двадесет и пет.

Учинило ми се, да се Фустов јаче клупи прагиуо, точак као да се брже ртио и ширнао под одмереним притезањем ноге му.

— На је ли чему?

— Како коме. Лице јој је дивно, а и она је сва . . . дивна особа.

— Ака! мислим ја у себи.

Фустов је продужио свој посао та осебитом ревношћу, и нисмо моје даље питање одговарао би мумљавен.

— Морам се умивати, одлучи у себи.

VI.

После неколико дана одем заједно с Фустовим господину Рачу на посело. Живљаше у дрвеној кући са великом задњом и бипгом у крвној улици поред Преображенског булевара. Он изађе пред нас у предсобље, срстиун нас иним својим громовитим кикотом и јарком, одведе нас одмах у гостинску собу, где ме представи громорно господе у тесној хаљини од камелота, Елеонори Карповиој, својој жени. Елеонора се Карповна за прве младости за цело одликовала тим, што Француске, не знам за што, зову «красотом Јавоја» т. ј. свежином; но када се ја с њом упознадох, и нехотице те је опомињала на добар комад говеђине, која тек што је месар истиуо на чист мермерак сто. Не реких без намере «чист»; не само да ми доказиваше дотањиие до узор чистоте, него те се и све у куби око ие могаше сијало неиро блистало; сво ти је нарибано, углављено, сашиоп намашено; самопар је на оргуљом стоду сте горео као жеравица, завесе на прозори, убрушшпа, сте се покрише од сиајиог сировба, а тако и хаљинице и кошуљице четворе деце господина Рача, која су ту седеле. Свако ти је здесасто, уредно, широ но душе, наљутита мити, са грубим, сиваиим лицем, са зуловима и лепо одевеним коитима. У сних четворо иис нешто стиљен, усне чисто надувене, и очи жалосие, сиво.

— Ево и моје телесне страике! поиика господин Рач међубн своју тешку руку редом на дечије главе. — Коља, Оља, Сашка и Машка! Оиоме је осам, оној седам, оиоме четири, а оној пуне две године! Ха—ха—ха! Као што називаете поцети, ви га женом не зовете. А? Елеонора Карповна?

— Ви вазда сте тако зборите, рекиће Елеонора Карповна, па се окрену.

— На је својој дерадн ваделе сне руска имена! продужаше господин Рач — но, мојим нас, сне ће их покрстити у грчку веру! Бого ми! Нека ме одмах ваво иоси, ако ова вод меио није Словенка, ма и Черњеске крви! Елеонора Карповна, ви сте Словенка је ли?

Елеонора се Карповна расрдила.

— Ја сам дворска сапетница, ето шта сам! И онако чиии ме се да сам руска госпоиа, а сад што хоће сада говорити . . . .

— Т. ј., ваво ова дуби Русију, за чудо! прекиде је Иван Бемјанић. — Ха—ха! — да се све земља трese.

— Но на шта? продужи Елеонора Карповна. — Да богме, ја и волим Русију, где бих иначе могла доби до титуле саветнице? На

ОБРАЗАЦ

ето су ми и деца сад благородна. Kolia, sitze ruhig mit den Füssen.

Рач махну на њу руком.

— Но, ти, булице моја, умири се! А где је „благородно" Викторче? Све се врага незуд вуче! Још ће нагазити на инспектора. Но, ал тај ће му дати! Das ist ein Bummler der Victor!

— Den Victor kann ich nicht kommandiren, Иване Ђемјанићу. Sie wissen wohl! прогунђа Елеонора Карповна.

Ја погледам на Фустова, не бих ли како год дознао шта га је нукало, да полази таке људе . . . но у тај пар уђе у собу девојка високога узраста, у црној хаљини, старија ћерка господина Рача, на коју ме подсети Фустов. Појмио сам, за што ми је пријатељ посећавао тако често господина Рача.

VII.

Сећам се, негде се у Шекспиру говори о „беломе голубу у јату црних гавранова"; такав је утисак пробудила у мени и ова девојка. Између света, који је окруживаше, и ње, бејаше врло мало општега; изгледаше, да се тајанствено и сама не могаше довити и начудити, како је она амо доспела. Сви чланови породице господина Рача долажаху ми задовољни са собом, као тресак здрави добрићуди људи; на њеном красном ал већ прецветавајућем лицу могао си видети израз туге, поноса и болешљивости. Они, видиш да су „плебеји," у понашању су не усиљени, рекао би, груби и прости; а на свом њеном аристократском бићу неки страшљив немир. У самој њеној спољашности не бејаше склада, који би нас подсећао на германско племе; она нас је пре подсећала на урођенике југа. Необично густа, црна коса без свакога сјаја, упале исто црне и исто тамне но прелепе очи, ниско навијено чело, орловски нос, зеленкаста бледоћа глатке коже, нека трагична црта около танких усана, на образчићима две јамице, кретање нешто одсечено и у исто доба невешто, дивна девојка, ал немилосрдна . . . у Италији све то не би ни долазило необично, но у Москви на Пречистенском булевару, просто рећи, изненадило ме је! Ђипих са столице кад уђе у собу. Она баци на мене оштар, нејдушан поглед и спустивши своје црне трепавице седе близу прозора „као Татјана" (Пушкинов Оњегин бејаше тада у свакога од нас још у свежој памети.) Погледим Фустова, но мој пријатељ стојаше мени леђима окренут, па примаше баш чашу чаја из набуљих руку Елеоноре Карповне. Још сам приметио, да је цура улазећи у собу донела собом струју хладноће . . . „Ох, да идиш кипи!" мишљах у себи.

—

VIII.

— Петре Гаврилићу! загрми господин Рач обраћући се мени: изволите, да вас упознам са мојом . . . са мојим . . . са мојим бројем првим, ха—ха—ха! са Сузаном Ивановном!

Ја се ћутке поклоним но у исти пар ревох у себи: „Та ни име јој није као у других", а Сузана се лако подригла, не смешећи се и не растварајући силно стиснутих руку.

— Но, а што је са дуетом? рећиће Иван Ђемјанић. Александре Давидићу? а! доброторе! цитра вам је остала код нас, а фагот сам већ извадио из туља. Де, насладимо уши поштена друштва! (Г. Рач радо би свој руски говор засладио, он би ти тестерио на руске налик на оне, од којих све јече, све ултранародне песме кнеза Вјаземскога: „дова для всего" место „на все", „здѣсь намъ не обходъ, гладишь въ угоду, не на показъ" и т. д. Сећам се, једном ме је Иван Ђемјанић, који је све горио љубављу к спахиским речима са енергичним окончајем, узео уверавати да је у његовој башти сам „прочњак", „надањак" и „сушњак".) Тако? а? но! иде ли? повика Иван Ђемјанић видећи да Фустов није противан. Коља марш у собицу, донеси овамо ону подлогу! Олга донеси цитру! Но „благоволи" донети и свеће, правоверниче! (Г. Рач се вртио по соби како чигра.) Петре Гаврилићу, ви волите свирку, а? А ако немарите, а ви се занимајте разговором, ал само не крешом, пријумчарски. Ха—ха—ха! А где је пропали та луда, Виктор? Но, и он би те послушно! Ви сте га, Елеоноро Карповна, посве размазили!

Елеонора Карповна плану.

— Aber was kann ich denn, Иване Ђемјанићу . . .

— Но, добро, но, не сљуи ми! Bleibe ruhig, hast verstanden? Александре Давидићу! Непојте молим понизно да . . .

Деца одмах изврше заповест очеву, подлоге се одмах дигоше, поче свирка. Ја сам већ рекао, да је Фустов изврсно свирао на цитри, но мени је тај инструмент био свагда досадан, мени је вазда долазило, а долази и ма сада, е је у цитри затворена душа увелога Жида — памитника, и као да кроз нос пева и жали се на немилосна виртуоза, који је гони, да од себе гласа даде. Тако исто не могаше ме задовољити ни свирка г. Рача; сувише његово од један пут поцрвенело лице са белим очима, које се злобно преврташе даде му огопорљив израз: мислиш спрема се да својим фаготом кога год пошље на онај свет, а пре тога се руга и прети шуштајући једну за другом пропукле, грубе ноте.

Ја се придружим Сузани, причекам прву минутну паузу, и запитам је, воли ли и она тако свирку као отац јој?

Она се трене, као да је се дотакох, и навратно ми рече: „Ко?"

— Ваш отац, ревох, — господин Рач.

— Г. Рач није мој отац.

— Није отац? Извините ме . . . сигурно нисам добро разумео . . . На мени се чини . . Александар Давидић . . .

Сузана ме гледаше дуго и страшљиво

Српски споменик код Ниша.

— Ви нисте разумели г. Фустова. Г. Рач је мој очух.

Ја ућутим.

— А ви не волите свирку? почех на ново.

Сузана ме опет погледа. Одиста у очима јој беше нешто задивљало. Очигледно не би очекивало и желила, да нам се разговор продужи.

— Ја вам то не ревох, одговори ми развлачући.

Тру—ту—ту—ту—ту—у—у . . . заврча од једном фагот бесно допринујући последњу фјоритуру. Обрнем се, видим црвену шију г. Рача, како у блзора под раширеним ушима, и дође ми страхота гадан.

— Но, тај инструмент сигурно не волите, ревох јој полугласно.

— Да, не волим, одговори ми она, као да је појмила, куда нишаним.

— Аха! ревох у себи, и као да се нечему зарадовах.

— Сузана Ивановна, рећиће у један пут Елеонора Карповна на своме немачко-руском језику — воли веома свирку, и сама врло дивно свира на гласовиру, само што не ће да свира, кад је одвећ моле.

Сузана не одговори Елеонори Карповној ништа, — сувише ни не погледа је — и тек се лако испод опуштених веђа повеси очима на ону страну. По томе једином кретању — по кретању зенице јој, могао сам појмити, какво чуство гоји Сузана према другој жени свога очуха. И опет се нечем зарадовах.

У то се дует сврши. Фустов устане и приближи се неодмереним корацима прозору, поред кога сеђасмо са Сузаном, запита је, је л' добила од Ленголда ноте, које јој је обећао да ће јој послати из Петрограда.

— Потпури из „Роберта Ђавола“ додаће Фустов обрљуша се мени; — за тенове опере, о којој сада сви только лармају.

— Не, многи добили, одговори Сузана, и одреднули се лицем према прозору брзо пропанута: Молим вас, Александре Давидићу, немојте ме данас гонити да свирам: многи ми мало расположена.

— Шта то? Мајербероп „Роберт Ђаво“! звоника придошли нам Иван Бемјанић: — да се сваковић зацело је што вољано! Он је Жид, а сви Жиди бали као и Чеси, то су нам рођени сворови! Особито Жиде! Није а' тако, Сузано Ивановна? А? Ха—ха—ха—ха!

У задњем речима г. Рача, а тога пута и у самом смеху, чуло се нешто више друго, но што му је обично заједало — видела му се жеља да врева. Тако се бар мени учинило, а тако та је и Сузана разумела. Она се и нехотице трже, покрени, закрпе доњу усну. Светла тачка, која блиставе суза, мину јој трепавицом; брзо скочи и нађе из себе.

— А куда? Сузано Ивановна, пошла за њом г. Рач.

— Маните је, бога вам, Иване Бемјанићу, умеша се Елеонора Карповна — Wenn sie einmal so etwas im Kopfe hat. . .

— Нервозне је природе, рече г. Рач, обрћући се на петпцама, и шћући се по бутинама: — plexus solaris јој страда. О! немојте ме тако гледати Петре Гавриловићу! Јасам се и анатомијом занимао, ха— ха! Могу и лечити! Кто заштите Елеонору Карповну . . . Све ће бол ести да лечим. Тако вам ја то знам.

— А ви се морате назад тако глупо шалити, одговори му она љубазно, док је међутим Фустов, смешећи се и пријетно љуљкајући се, гледао их „обоје.

— А што се неби шалио, мејн Муттерхен? примјети Иван Бемјанић. — Живот нам је дан зарад користи и још нешто ради лепоте, ако што рече нежни песник. Кажи, убрзи мог, крме једно!

IX.

— А ја се данас по тајној милости њених у веома незгодном положају, рекох тога вечера Фустову, врањујући се с њиме дома. Ти ми рече, да је та . . . . као се врага зове? Сузана — Берна г.Рача, а ону му је пасторка.

— Јбдала! Ја теби рекао, да му је Берна? У остали сам . . . зар није све једно?

— Тај Рач, настављам ја . . . . — Ах, Александре, вла ми се не свиђа! Имам за пријатно с њиме се оседетим подсмехом данас пред њом изразио о Жидима? Зар је она . . . Јеврејка.

Фустов је пошао напредад, размахујући рукама; хладно је било, снег је по поглама као се шарпшо.

— Да, себи се, тако сам нешто слушао, рекао ће најпосле . . . Мати јој је, чини ми се, била јеврејске лозе.

— Г. Рач се вала да први пут женио, кад је узео удовицу?

— Сигурно.

— Хм! А тај Виктор, што вечерас не дође, и то му је посинак?

— Не; то му је прави син. У осталом тај знаш, ја се не плесем у туђе послове, и не марим, да расклтујем. Ја имам радознало.

Ја се уграних за јелен. Фустов је све једнако напред жарно. Кад сто дошао близу њуће ја га достигнем и погледам му у лице.

Је л' бога те, запитаћу га: — Сузана, сигурно, вољало сапра?

Фустов се насрогди.

— На фортепијану свира вољало, промукла зроз зубе. — Тек је њома дивља, те ти напред каже! пријоди лако ачећи се. Видело се, да се вајо, што не је с њоме упознао.

Ја умукох, и ни се растадосмо.

X.

Сутра дан одем опет Фустову. Јутром сам морао нешо код њега преседети. Као обично, дочека ме лепо, но о јучерашној посети ни реч! Као да је узео воде у уста. Ја се дам на разговарање последњега броја „Беседника“.

Ново *лице* уђе у собу. Као да је онај исти сни г. Рача, обог чијег је одласка свиоћ отиш му только пребацивао.

То бејше млад човек, својих осамнајест година, већ поштен и болешљив, са безбразним смешењем на нечистом лицу, са разлом умора у успаљеним очима. Лепо је дотл оцу, само му путе бејаху мање и по беху бол пријетности. Али и у самој тој пријетности бејаше нешто немило. Одевен је бно веома нечисто, ка мудрујем му изгледа не бејше пуцета, једна му чкама пукла, а дукан није, него сас удара на њега.

— Здраво, проговори он промукли гласом, и свима особини слегаљем плећи и главе, које сам назва прометно уразмажених и тридогодишњих младих људи. — Мишљах на универзитет, а трунух ево овде. У градима није него ми се нешто попело. Дед, бога вам, спотку. — Прође ону собу лево нукуљи ноге, и не наклонивши руку ни шшапова учитеоца, па се грозно баци на дивап.

— Одекле сте? запита Фустов, и упозна вас једно с другим. Бејасмо оба њиш, но у разним факултетима.

— А, не . . . није него! Луче, морам признати . . . (Ту се г. Рач junior насмеја на сва уста, опет тако не без пријетности, но зуби му се показаше рђави) нило се, страхота се шило. Да—в—шта! — Повуче на сметку и исашпла се. — Пратили смо Абиходова.

— А куд одпаи?

— На Кавказ. На куче тако и своју дубљашицу. Ви знате, ону прекрасну, грозничаву. Луда—а!

— Ваш отац питаше јуче за вас, примети Фустов. Виктор пљуну на страну.

— Да; чуо сам. Ви јуче западосте у наш окб. Но, на? јесте ли свирали?

— Ка' обично.

— А она . . . Та вала да се пред новим гостом (ту он махну главом на моју страну) тек није вадаи циркал? Није хтела свирати?

— О коме ви то говорите? запита Фустов.

— Но, разуме се, о вделештовској Сузани Ивановној! Виктор се разбаци још боље, пребацу руку над главом у округ, погледа у дан, и на дубљине груди испрси.

Погледом на Фустова. Он само сдене плећима, као да би хтео рећи, да од таког бедака боже није што добро ни наискати.

XI.

Виктор се баш у дивап — гледећи у тавански спод, лагано и кроз нос — о позоришту, одмах, њему познатим глупштама, о њеној Серњевној Серњевној, која та је «омамљула,» на онда о новом професору Р., којега је крсно скотом „На онда, моли вас, шта је та узвора измислила? Сваку лекцију почиње са произвољним изенга, па се још дрзи на студенте! Ја бразшару бих ја сас наше слободњаке стрнао!“ И обрнув се најпосле целим лицем и телом Фустову, рече полувласним а полупругљивим гласом:

„Шта сам вас хтео замолити Александре Давидићу . . . . Не бп л' се мој старац како год зло опметити . . . . Ви сте се тако с њиме с душама проневали . . . Даје ми на месец пет рубаља, јест! . . . . Ма шта је то?! На душак није доста. На онда још пошпује: не задужу се! Да њега посадим на моје место, па да видим! Ја боме не добијам никаке мировине, не ако други (Виктор је на последњу реч ударио особеним нагласком). А ина пусте мовчарине, знам ја. Не ћеш те нсше видети, да ја од тебе проседјавам, не ћеш та нсше за вас жуби. Шалиш се боме! Нотвожно сам се и ја . . . да—а—шта!

Фустов погледа Виктора поцреко.

— На молим вас, уае он зборити, — ја бу већ рекн вашем оцу. А, — ова! — ако хоћете, ја могу . . . на тамо дов . . . могу нешто.

Требиње.

Ф.Л.С. 11

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 12650

СРБАДИЈА.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

ИЗДАЈЕ И УРЕЂУЈЕ

Стеван Ђурчић.

ГОДИНА ПРВА.

Народна библиотека Србије 1923.

У БЕЧУ, 1875.

Где је што.

ТЕКСТ.

ПЕСМЕ.

Дивно место . . . . Од Анте Поповића. Стр. 31.

Мозаик I—XXIX. Од ✝ Јована Грчића — Миленка. Стр. 78.

Крома. (Од Огњана.) Превео Нита Поповић. Стр. 178.

Успомени Јована Грчића — Миленка. I—XXIX. Од ђене Павловића. Стр. 222.

РОМАНИ, НОВЕЛЕ И ПРИПОВЕТКЕ.

Трпен спасен. Роман Јаше Игнатовића. Стр. 2, 25, 49 73, 97, 122, 145, 169, 193.

Сиротица. Приповетка Ивана Тургењева. Стр. 6, 31, 55.

Запуштен дворац. Од Е. И. Вазака. Стр. 12.

Сирота Вањанка. Од Ђуре Јовића. Стр. 30, 54, 80, 102, 130, 148.

Убоги ђаво. Слика из руског живота. Од Б. Херсона. Стр. 80.

Вереница. Црта из народног живота. Од ✝ Мила. Стр. 103, 131.

Удбаља. Приповетка Јелене Хаџић. Превео Сава Петровић. Стр. 150, 179.

Јарабијата. Од Пакла Хајеа. Стр. 173.

Пушин и Бабурин. Од Ивана Тургењева. Стр. 195, 223, 243.

Књижевне приповетке. Скупио Вук Врчевић. Стр. 206, 231, 246, 267.

Ріque Dame. Новела Александра Пушкина. Стр. 218, 241.

Труба. Новела од Педра А. де Аларкона. Стр. 266.

ПОУЧНИ ЧЛАНЦИ И ПУТОПИСИ.

Манастири и цркве у Херцеговини. Написао Вук Врчевић. Стр. 15, 40, 60, 82, 110, 134, 160.

Грађа за биографију Вука Стеф. Караџића. Стр. 18, 42, 63, 86.

Бока. Од Стојана Љубића. Стр. 44.

Наука и моћ уображавања. По немачком предавао А. М. И. Стр. 66.

Културни језици и владавина језика. Саша др. Брунхофера. Превео А. И. М. Стр. 88, 112.

Историја света и природне науке. Пригодно предавање Стојана Бошковића. Стр. 107.

Цртиде из Далмације. Написао Анте Данило. Стр. 115.

Цинцари. Етнографска студија Ф. Каница. Стр. 158.

О постанку човечијег рода. Хемел. Превео Сталипа. Стр. 163, 188, 203, 228.

Две три речи о музици. Стр. 200.

Опште образовање. Предавање Милорада П. Шапчанина. Стр. 248, 268.

Нови век. Од Колба. Превео Станоје. Стр. 252, 279.

Миримаре. Од Владана Ђорђевића. Стр. 261.

Ко живи у грдној дубини морској. Хемел. Превео Станоје. Стр. 274.

НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ.

Питалице. 1—291. Скупио их у Херцеговини Вук Врчевић. Стр. 19, 43, 68, 94, 207, 254, 283.

КЊИЖЕВАН ПРЕГЛЕД.

Три војске организације. Критика од Свиње. Стр. 208, 234, 255, 284.

Црна Гора. Белешке архимандрита Н. Дучића. Критика од Свиње. Стр. 232.

МУЗИКА.

Коло. За гласовир написао др. Јосип Шиу. Стр. 214.

ЖИВОТОПИСИ И ОПИСИ СЛИКА.

Два српска краља. Стр. 19. — Равенница. Стр. 20. — Српски споменик код Ниша. Стр. 22. — Требиње. Стр. 22. — „Позлаћивање.“ Стр. 22. — Алхамбра. Стр. 22. — Арсеније Стојковић. Стр. 44. — Приморје на страни. Стр. 44. — Царско сахрањење мртваца. Стр. 47. — Диоклецијанова палата. Стр. 47. — Јеврем Грујић. 70. — Приморје чека другога. Стр. 70. — Сеч и Рема. Стр. 70. — Развалине двора краља Бужена. Стр. 70. — Градац. Стр. 71. — Др. Божидар Петрановић. Стр. 94. — Љубљана. Стр. 95. — Предаја града Солуна. Стр. 95. — Пољски пошта. Стр. 95. — Слике из Италије. Стр. 96, 143. — Трепчин. Стр. 96. — Коста Трифковић. Стр. 119. — Приморска с воза. Стр. 119. — Руси. Стр. 119. — Мина Анђела Буоварота. Стр. 120, 139. — Табор. Стр. 120. — Нови српски сребрни новац. Стр. 138. — Караџић. Стр. 139. — Сеоска обредна. Стр. 142. — Руска сеоска кућа и мисирска зграда на светској изложби у Бечу. Стр. 143. — На Дунаву од Пасаве до Беча. Стр. 143. — Вук Врчевић. Стр. 167. — Исландија. Стр. 167. — Козаци. Стр. 168. — Јован Грчић Миленко. Стр. 190. — Сабирија против у Нишу и порцина реке Јирека код Ишле. Стр. 191. — Блеђско језеро у Кашмиру. Стр. 191. — Цар Фердинанд I. Стр. 191. — Гуслар на кућу у цркву. Стр. 192. — Лука Вукаловић. Стр. 211, 239. — Др. Фрања Палацки. Стр. 212. — Наше слике. Стр. 213, 240, 263, 287. — Стојан Бошковић. Стр. 239. — Сима Андрејевић Штуманов. Стр. 263.

РАЗНЕ БЕЛЕШКЕ И БИБЛИОГРАФИЈА.

Свештеника. Стр. 23. — Шпиле. Стр. 23, 48, 288. — Друштва. Стр. 24, 48. — Статистика. Стр. 24, 72, 96, 264, 288. — Књижевност. Стр. 24, 71, 288. — Индустрија. Стр. 48. — Напаласја. Стр. 288. — Библиографија. Стр. 24, 48, 72, 96, 144, 192, 264, 288.

СЛИКЕ.

ЛИКОВИ.

Никола I. Петровић Његош, књаз Црне Горе и Брда. Стр. 1. — Милан М. Обреновић IV. краљ Србије. Стр. 1. — Јован Јовановић. Стр. 13. — Арсеније Стојковић, владика будимски. Стр. 25. — Јеврем Грујић. Стр. 49. — Др. Богидар Петровић. Стр. 73. — Коста Трифковић. Стр. 97. — Мика Анђело Буонаротн. Стр. 113. — Вук Врчевић. Стр. 145. — Јован Грчић — Милеино. Стр. 169. — Цар Фердинанд I. Стр. 181. — Лука Вукаловић. Стр. 193. — Др. Фрања Палацки. Стр. 205. — Маћа Љубибратић. Стр. 217. — Богдан Зимоњић. Стр. 217. — Стојан Бошњаковић. Стр. 229. — Сима Андрејевић Игуманов. Стр. 241. — Петар (Негош) Петровић. Стр. 253. — Лука Петковић. Стр. 265. — Марко Бабић. Стр. 265. — Мирослав Хубмајер. Стр. 277.

РАЗНЕ СЛИКЕ.

Манастир Раваница у Србији. Цртао Ф. Каниц. Стр. 5. — Српски споменик код Ниша. Стр. 8. — Требиње. Стр. 9. — „Подизрављем.“ Стр. 17. — Алхамбра. Стр. 21. — Цригорија на стрмини. Стр. 29. — Сиње на Боки: Котор. Стр. 32. — Сиње на Боки: Будва. Стр. 33. — Дивно место. Стр. 37. — Мисирско свечано пливање жртвама Стр. 41. — Двокатедрална палата у Солету. Стр. 45. — Приморски чека трговца. Сима Јарославе Черњака. Стр. 53. — Сиње по Приморју: Сењ. Стр. 56. — Сиње из Приморја: Река. Стр. 57. — Разваљина двора принца Еугена на Дорћолу у Београду. Цртао Ф. Каниц. Стр. 61. — Рођење Христово. Сима Кореџова. Стр. 65. — Градац. Стр. 69. — Љубљана. Стр. 77. — Предја траје бошћа Цртао Ф. Каниц. Стр. 81. — Пољски пошта. Стр. 84. — Сиње из Италије: Веће у Риму Стр. 85. — Сиње из Италије: Мермога пијаца у Млецима. Стр. 89. — Трећи. Стр. 93. — Црногорка с кћери. Сима Јарославе Черњака. Стр. 101. — Мушка народна пошња у Русији. Стр. 104. — Женска народна пошња у Русији. Стр. 105. — Руска лапа. Стр. 109. — Табор. Стр. 117. — Карловац. Стр. 121. — Сеоска обредница. Стр. 125. — Руска сеоачка пуна на светској изложби у Бечу. Стр. 128. — Мисирска кућа на светској изложби у Бечу. Стр. 129. — Сиње из Италије: Хавана у плану пејзажу. Стр. 133. — Сиње из Италије: Петрова црква у Риму. Стр. 137. — На Дунаву од Пасаве до Беча. Стр. 140. и 141 — Цетиње. Стр. 149. — Мехадија. Стр. 152. — Курсалан у Мехадији. Стр. 153. — Бошњак. Стр. 157. — Дечојачки пошња у београдском округу. Стр. 161. — Косанн. Стр. 165. — Мировице. Стр. 173. — Саборна црква у Нишу. Стр. 176. — Блатско језеро у Краљевој. Стр. 177. — Водопад реке Јарице код Ниша. Стр. 185. — Гуслар на путу у пркву. Сима Ђорђа Крстића. Стр. 189. — Предео из приповешних брда. Стр. 197. — Женска народна пошња у Русији. Стр. 200. — Пандур из Кнића. Стр. 201. — Курсалан у бечком варошком врту. Стр. 209. — На Косову. Сима Ђорђа Крстића. Стр. 213. — Херцег-Нови. Стр. 221. — Манастир Дужи у Херцеговини. Стр. 225. — Херцеговци у заседи. Стр. 233. — Турски зулум у Херцеговини 19. јула 1875. Стр. 237. — Друм из Дубровника у Херцеговину. Стр. 245. — Устаници у Херцеговини. Стр. 248. — Херцеговачка раја на далматинској граници. Стр. 249. — Херцеговачки пејзаж уклопила се од турског зулума. Стр. 257. — Дубровник. Стр. 260. и 261. — Заробљени Турци на Цетињу. Стр. 269. — Харамбаша далматински. Стр. 272. — Народна пошња у околини солетској. Стр. 273. — Постојбински град Стр. 281. — Погледа на Црну Гору из приставишта которске. Стр. 285.

— А ко, да бога! Боље мало старачка изнајстити . . . У осталом, дода Виктор протраша нос своме шаком, — а ви дајте ако можете, тако једно двадесет и пет рубаља . . . Колко сам вам, збиља дукан?

— Узимам сте од мене осамдесет и пет рубаља.

— Да . . . Но, сте, видите . . . е на хаја' нека буде свега сто десет рубаља. Вратићу вам сте у једнаед.

Фустов шаљиве у другу собу, донесе банку од двадесет и пет рубаља, и путени да је Виктору. Овај је узме, зевну на сва уста, не скривајући их, програшио: „хвала!“ па се по-прилично с дивана трчећи се и тегледа.

— Ух—у—у—у! . . . него нешто ми није добро, промуца, — пшао бих ја у Италију.

Фустов сједаше за њим. Видело се, да се борио са собом.

— Баш сте жиронину сасвим отворе, Викторе Иванићу? запита се најпосле.

Виктор застаде машући, и шћуче кажет.

— А ви по знате? Мировача Сузане Ивановне . . . Ова је добрја. За другог пут ту замислићу писклоту. Ко ћаво пришшеше ђаку вам. Дода, бабушка, дода! А ко мољи вас немојте да заборавите на старца. Кова је у њега до душе дебела, немачка, на још руска учењена: ма сте се да протурите. Само да ту не буде и Елизавета, моја нађека. Татиша је се бори, ова се за сво своје бриге. Ај' да та и ви сте дипломата! Збогом!

— Ађе је то нешо бубро, то дерпитче! рече Фустов нетом што су се врата затворила.

„Није му је горело како у огњу и једнако се од мене окреће. Ја га нисам ушо каздни запитковати, па на скоро одох.

XII.

Цео сам тај дан провео размишљајући о Фустову, о Сузани, њезине родошици: доказала ми је цела стварно нешто тужна, нална на породичну драму. Колико сам ја могао судити, мој пријатељ није баш равнодушан према Сузани. Но ова? Је ли он њега љубила? Са чега је долазила тако несрећна? И у ове какво сунтаство бејаше? Тако ми питања непрестано долажаху на памет. Тешко ми свако чуство говорање ми, да ни се ради њихова разрешења не треба обраћати на Фустова. Свршила се тим, да сам се сутра дан упутио сам њима г. Рачу.

Од једнога се узех хајата, и доће ми пема нелагодно, док се осетих у малеваном, тавоме предсобљу. „Ај' мољим те, не ће се ни покалати,“ прогура ми кроз салву, „ходећи седите са сиусном вечерином и његовом дедевом женом. На најпосле баш да се и позалое, е на ита је онда? Не ће ни реч проговорити. Још ј'че ме је досекала тужно, не учтиво. Што сам ја дошао амо?“ Док сам то разминљах слуше отвори да ме пријави и у суседнеј соби после два три питања: „Ко је тој? А? Шта нелиш?“ каче се тешки клепет пипуха врата се мало одшкринуше и у пукотини између обе половине набуља се лице Ивана Ђемјанића најсеђо и најрогљено. Устани се на мени, и не измени одних свога израза . . . Видело се да ме г. Рач у врат мах не познаде, но од једном му се образи уозбуђење, очи сузне и на разналежних уста са ликотом загрли посдиве:

. . . А бабушка поштеђујши! Ви сте то? О жалом изненађе! Поћем нодаде за вама, јер ни се ученш, да ме тај дочекаше, весели г. Рач у себи прагу пазе. Ај сад што ћу? Одиде ме у собу за госте: над тамо, ај' за столом седи Сузана са рачуницом. Погледа ме својим сумрачним очима, и мах' те ме затрезе нокте на левој руци . . . то је у ње било навика, о је сам приметио навика у свих нервозних. Окрознье се бејаше жежеге у себи.

— Ено, мој господине, уже г. Рач, на се пољаку по бутинама, ено ми каком ме звиждању са Сузаном Ивановном састадосте: разучамо. Жена ми није јака у „ајнтеилунг,“ и ја, мора признати, штедим своје очи! Без ваочари не могу да читам: молим вас, шта ћам да радим? Дед мени се оналдина мало потруди. ха—ха! То ред женскује. У осталом, стиже није баш хитна . . . Тачи вода бре рана . . . ха—ха!

Сузана затвори књигу, на хтеде пођи.

— Стој, мора сто, рече г. Рач, — Чудна ми посла ако иисн у „тоалету“ . . . (На Сузани бејаше веома стара, скоро детиња хаљиница са краткиим рукавићима). Драги гост не ће заиерити, и ја баш сам да запишстим прстоиадну неделу . . . Ве ћете изминити, молим вас, оирему се мени. — Ми ако него видите, не праимо с вама велике параде!

— О молим, молим лепо, немојте се ни мало бунити, повикох.

— Тако, тако, мој бабушка поштеђење; ни сигурносте; покојни г. Алексије Михајловић Романов рећи ће тио: „Рад сиу преме, а иесељу само тромуг!“ А ми бисмо ведри иеселјење тромут . . . ха—ха! Кажи су те тримјест рубаља и тридесет капејака? придодаде у подугласе образи ма се дочекаља.

—Виктор је узео од Елизавете Карловне: он вели, да сте му ве дозволили, одговори тако исто полујезиком Сузана.

— Вели . . . вели . . . допусто . . . промуца Иван Ђемјанић. — Мекта се онако чиниа, да сам ја као код куће. Као могао би се звинтати. А тих седамдесет рубаља куд су ти?

— Стодару.

— Да . . . стодару. А за што?

— По рачуну.

— По рачуну. Поиаки — де! Зеробе књигу од Сузане, иасади ја нос окрузе наочари у сребрном оквиру, на стаде трчати прстом по иротиву. — Стодару . . . стодару . . . На бе само знаиа ја куће, иаиаше! Да то би сте ви . . . Wie die Kroone? . . . Но ра-чуну! А у осталом придодаде громки и с нова се обрну мени лицем, а иаочали са носа гуру, — шта је мени боже мој, сада иаспело. Тим се буберсом може човек и дошиље запимата. Сузино Ивановна, дедевољите одувље у „буухалтерију“ на своје место, ни будите тако добри те дођите матрат, и усхитите слух онога дивног иосетиоца наших музикалиих оруђеи, то јест свирком на фортепијану . . . А?

Сузана обрну главу.

— Ја бих био несма срећан, иридодаи брзо, — несма бе ми нишо бидо, да чујем свирку Сузано Ивановне. Но не бих рад ни за што на свету, да вас узнемирујем.

— Казио узнемиравање, шта ви то говорите? Но Сузано Ивановна, eins, zwei, drei! Сузана не рече ни реси, и нише на поље.

XIII.

Ја нисам мислио, да ће се зрктити: но она се ни бра ни пошо показа: ни хаљине ме промени и седувши у угао у два маха ме је пажљиво мотрила. Да ли је она у мени пошаљала с њом осећала, да ми је удила и нехотице нешо нетумачљиво поштовање, неке него радозналост, шта ваше неке него и сачуешће, је ли тај дан била боље расположена, доста да од једном ирије гласовиру, немарно баци руке на додирје, и изгиуши мало главу преко рамена и мени, запита ме што бих хтео да ми отсвира. Не могох јој ни одговорити а већ је села, домаћица ноте, пажљиво их прегиру, на стаде свирати. Од детинјства сам гинуо за музиком, но тада се још слабо у њој разумевах, слабо бејах појнт са произвођима великих људи, и да г. Рач, који је нешто нездовољан бно, ме промумља: «Aha! wieder dieser Beethoven!» ја не бих знао шта је узрано Сузана изабрала. Бејаше то, ако што сам доцније доиако сознаја у Г мол опи 57. Сузанина ме је свирка неописано поразила: ја не очекивах таво силе, таиог одзива, таиога полета. Одмах на ирних тактова бурно — страисног allegra, иочетка сонате, осећах ово свакоме, ону хладноћу и слатка увасе усхита, што трепутно обузима душу кад у њу иочекивањем дегом надне красота. Не каких се на једним удом до краја: сво бих хтео, но не смедох уздаихути. Случајно сам седио иза Сузане, жиша јој не могох видети, ја видех само где би јој прие, дуге косе над и над свакутиуше и биде се по плечима, сиде би јој се бурно дуикало, а неке таиео ручице и тако лактови деградени бране и нешто несирено.

Последња одеиа изузреше. Узданух најпосле. Сузана је једнако седела иред фортепијаном.

—Ја, ја, ирисетише г. Рач, који је у осталом таио исто пажљиво слушао, — Вошшайсће Musik! То је сад у моди. Само за што се ио би често свирало? Је л? А? Пустом по двема нотама у једиом иуту: — чему то? А? Ал да, да: сте сами бреза; таио дедам ватрениће. А, је л? Ротике! задрсна у један иут ово другог.

Сузана се лако обрну г. Рачу, видех јој лица са страно. Тамна се обрамља иесиме подиже над опушгеном веном, иоједаиа се румеиало разли образом, мало ухо иокрене под расплетеним увојима косе јој.

— Ја сам сами сам собом слушао најбоље звучуше, продужише г. Рач, од једном се иамрогдна — иа сам они иред иокојиим Фидлом боу! Нуда! Дера! Das war ein Kerl! Und ein so reines Spiel! Та његова компоиације! — иредише! А сам ти вели, «ту-ту-ту» иа „тра-та-та,“ тоје, имеднашие писмо из Баие. Da braucht man keine Delicatesse! Ј'дан по дирвиз, где дослова — А шта ту вадам! Иашће ми шта! Janitschareumusik! Ихх! (Иван Ђемјанић обрише чело мирном.) У осталом ја то не говорим због вас, Сузано Ивановна: ви отсвирасте кадшо, и не треба да се набеше уређени због мојих примедаба.

— Сиаса ими свој ујас, рекше тихим гласом Сузана, а чеше је одузимше: — а ваше примедбе, Иване Ђемјанићу, знате, да ие ме могу увредити.

— О, то се бар зна! Само немојте да мислите, оирему се г. Рач мени — немојте мислити ни мислити, милостиви господине, да то долази од ваше прекомне доброте и као душеше нежности: већ просто ми себе узбрављаиго, да сам са Сузаном Ивановном таио високо узишеии, да већ у — у шуборе ним се матрат најрадије као ито Руси веле, и да ниједна критика не може да нас дохвати. Самољубље, милостиви господине, самољубље, ово ме је дотле узнело: да — шта?

Убеседних се слушајући г. Рача. Жіух, отровна жуч сже је кинтела у сваној му речи

— На данво се већ иавукпао! Дакле га ће Покушао је, да завргне своју тражу обичним смехом — и грчевито се, промукло закашља. Сузана на рече му у одговор реч, само је тиком запутила и подигла лице, на хтедши се обема рукама за лактове, поће управо њему. У убојним непокретних ранирених јој очиј незагаљивим огњем тињаше најездиива мржња. Мучио ми дође.

— Ви сте од две разне музикалне лезе ничком сами не умљашљи се, хтеђи сами тим неуспљашљем показати, да ништа не примећу, — иа с тога ниде худо што се не слажете у мњењима . . . - Но, Иване Ђемјанићу, ви ћете ми допустити да станем на страиу . . . . мљвета племена. Ја до душе нисам у то посебеи; но морам признати, да ме још ништа у музици није таио дирнуло, као то . . . . као то, што је онај час Сузана Ивановна одсвирала.

Рач се у једно јут наклони на весе.

— А по чему ви мислите, продера се, а сад се још прекино од капља, — да бисмо вас хтеле пробовати у наш логер? (Lager је немачки изговорио.) О, то нам није ни најмање кушно, Богдо ђекује, хвала лепо! Слободнике слобода, спасеније спас! А што се тиче два повољења, то је истина: Нама је старцима с нама младима мучно живети, веома мучно! Наши се порнози ни у чем не слажу: ни у нештини, ни животу, ни ни у чедности. Није ни тако, Сувино Иванована?

Сувина се насмеши презрешљи смешењем.

— Оспобите што се тиче чедности, као што знадете, порнози нам се не слажу, и не могу се слозити, одговори она, а нека строгост протрча још обрамна, и усне јој за' и прење слабо дрхтаху.

— То се зна! да шта! прихвати Рач. — Ја писам оплакое! Ја не могу да се попнем . . . . тако високо! Ја сам човек прост, роб предрасуда, да боме!

Сувина се опет насмешила.

— Чини ми се, Иване Јемјанићу, и ви се знадете удаћи пошад тога, да вам је дома предвечја.

— Ви ви? хоћу рећи: како то? Ја вас не разумем.

— Не разумете? Тако сте забсравни?

Г. Рач је, изгледа, пропао.

— Ја . . . ја . . . рећићете. — Ја . . . . .

— Да, ви, господине Рачу.

Настуни мало ћутање.

— Него молим вас, молим вас, уже т. Рач. — Како ви можете тако дрско . . . . .

Сувина се од једном усправи колико је висока, и не пуштајући из руку лакато, стиснувши их и претрављујући их претиња, устани се пред Рачем. Изгледаше, као да та позвана на нејам, као да му иде у квартал. Лице јој се преобрази: од једнок, док си трениу, добе и необично лепо и страшно, жутне јој ова забинсташе пеини весели и хладном сјајем — сјајем челика; устне, које су још скоро арктале, стиснуше се у једну праву, неумољиво строгу црту. Сувина изазиваше Рача, ако би се, штопо веле, заблезнуо, од једном увуну и сроза се као врећа, главу спусти на плећа, а и ноге покуни. Ветеран двадесете године увуче рогове, о томе се није нужде сумњати.

Сувина лагано превали своје очи с њега на жене, као да би ме призвала за сведока своје победе и понижења непријатеља, и насмешак се последњи пут пађе на себе.

Ветеран се нено време не мође у своју наслонавати: најпосле, сигурно сетив се заборављене узоге, стреса се, устаде и удариши ме по плећима, грохотом се насмеја, да се све тресе.

— Ето, узмите, молим вас, ха-ха-ха! чини ми се не ће бити пра десетина година, како живимо са том младежани, на никада не може да поји, шалим ли се, или говорим озбиљно! На и ви, драги мој, чини ми се не можете . . . . . Ха-ха! То је знак, да још не познајете сударе Рача!

-А ме . . . . . Сад те знам", помисли у себи с неким страхом и сирахом.

— Не познајете ни сударе, ни познајете! тврдише он, приходе ме до предсобља, и гледећи се по трбуху. — Ја сам човек тежак, уредан, ха-ха! Ал ја сам само доброта, бога ми!

На врат на нос одлетим са степена на улицу. Што пре само да се опростим тога доброг човека.

XIV.

„Да се вах двоје мрге, то је јасно, мишљах прибијући се дома, као и то, да је он невалалац, а она је добра девојка. А ма што се то зби међу њима. Какав је узрок тој непристојној узрујености? шшто та заједница? И како то нахоп одану? И под каким лудим изговорим!"

Сутра дан одем с Фустовим у позориште, да гледам Шекспирина у „Горе отъ ума." Комедију Грибоједова баш су претпадали и допустили да се представља, нагрђивши је најпре цензурним оиромашавањем. Дуго тако часмо Фамусову. Скалазуби. Не сећам се, који је глумац имао улогу Чацкога, него се врло добро опомињем, да није вало, а ма ништа. Нрано нпаше у долами и у чизмама са шиљацом, а за тим у врлу добр. „Лакше де рисеh", мисли је у то доба бпли у моди, а старо му је као нашем старом надзирноју дворца. Опповпвши се, да нас је само играла у трећој радња после заиела. Ма да нико и никада у истини није тако корачао, тако ћпнао, ал шта ћемо, кад се већ тако увело на, чини ми се, тако је и сне до сада. Један је ка гостпју весма весело поспкивао пра чему му је „царица" летела на све стране, док је публика тресла од смеха. Изнлазећи на позорнпште набасаше у ходнику на Виктора.

— Бпли сте у позорпште? повпка узнасиушпа рукама. — Како да вас ја то не видим? А, баш ми је жпло, што сам вас сусрео. Сад морате одмах са мном на вечеру. Хајдмо, ја вламам!

— Али ви Рач добе ми узбуђен, скоро занесен. Очпце му трчаху тако амо, свешпше се, на лицу му пуховше црвени лишајеви.

— А од куда то? запита Фустов.

— Од куда? Ако је по вољи, пзволите!

Виктор нас одведе нало на страну, нашдя на пшата у чашпарама читаву свеску тадашњих црвених и синих банака, на пролпто вамн по вадуху.

Фустов се чудом чудио.

— Бпба вам се тако подобпо?

Виктор се грохотом насмеја.

— А, напшп сте! Стпснсоу нам тој шпапоне! . . . Јутрос ју, надпјући се ваше посредовање, завскати мало пара. Шта? Мислите да ми је тардина одговорила. Но, хајде де, реди, дугове ће ти исплатити. Тако до својих дванесет и пет рубаља! Молио вас, само до двапесет пет рубаља! А, ве, мој драги господине, те ми је новце у мојој сиротиња баш бог послао. Тако је случај донео.

— Опшчпли сте жога код? рећпше пезварно Фустов.

Виктор се намрдаи.

— Ех, та да, опшчпно! Искартао, искартао од једног часнпка, тардина. Свако тен што је бакуо на Петрограда. На нако нам се то све околности стекоше! Морам вам баш прпповедити . . . ал да, овде не вало. Хајдмо Јарус: дна корака света. Као што рекох, ја частпм!

Требасмо може бити да се извинимо, но ни нодосмо без погонора.

XV.

Код Јара нас одведу у засебну собу, дају нам вечеру и донесу шампањскога. Виктор нам прпповедаше свакем потанко, како се у једној другој кући напао са тим часником гарадпном. Хуље, весма је пријатан и од доброга је одпаа, само страхота иеуредан; како су се познали, пшао ће он т. ј. часпнпком, Виктору, шгле ради предложити да се играју. Дурака, скоро на орахе, и под тим условом, да часник на срећу Влахедпнце в Виктор на своју, шако је за тим дошло до надметања.

— А у мене, у мене, запика Виктор на скочи и запитна дланоки — свега шест рубаља у шпнгу. Престанпте то себи! С почетка сам сге проиграо . . . какав подсакај?! Тек сад, не знам на чије молитве, срећа ми се насмеја. Окај нам се удео дутнти, сне новазује карте . . . Е гле, молим вас! седам стотина педесет рубаља процпта, пробедх. Узео ме молити да продужимо, ал бепе се ја не дам надпудрити; као мислим: ајд! таку благодет не смеш пропустити, играбам кану па хајдам! Ето сад се не морам ни старцу клањати, а могу и другове посастпти. Хеј, конобе, још једну боцу! Господо, дед' кушајмо се!

Кушасмо се са Виктором на продужење шибе и смех, и зато нам се прпповетка му није свпдпи доиала, а и само женино друштво ни мало нас не веселише. Он ти стаде кретати, шалити се, једном речи, одударше од нас и доће нам још несносиији. Виктор најпосле примете, какав је утисак на нас учинио, па се набури. Реки му дођоше више одсекше, пошледи прекпди. Уже зевати, веле, спавао би, на нпгдпнши послужпоја трубо, сшно како он може, што му је чибук рђаво пречистио, од једном са нарадом изваднла на искрвављеное лицу обрну се Фустову.

Чујте, Александре Давидпћу, рећи ће, — кажите ми, молим вас, за што ви мене презирете?

— Како то? морате одпих одговорити мој пријатељ.

— Но, тако . . . Видим ја врло добро и знам, да ви мене мрзите, на и тој господи (ту повпка претом на мене) тако нсто! А као да се ни овамо одлпкујете бог зна како високом „нравственошћу," жеге сте тако исти грешпнпк ка' и ми сви. Још већи. Испод мире . . . звате ту пословпцу?

Фустов порумени.

— Шта хоћете тим да кажете? запита га.

— Но то, да још писам слеп, и да врло добро видим све што се пред моји м носи рада. Похвалпо сам вам крајбеч са моји м милом сестрпном . . . Но ја немам против тога ништа, врло с тога што ме се не тиче, а друго нпја је сестрпца Сувина Ивановна већ прошла како не треба . . . Само за што ту онда ви мене да презирете?

— Не знате ни сами шта хоћете! Ви сте пијан, рече Фустов дохватајући огртача сгапа. Ожегао сигурно каког год луду, па сад не зна ни сам шта бпбоће.

— Виктор је једнако жежко на дивану и само завлата потпма преко наслона од столице.

— Ожегао! На што сте онда пили то пиво? Та нуњено је за искартане попце! А за што да ја бпбоћем? Вала да сам ја крив, што је Сувина Ивановна у своме прсбашњем животу . . .

— Мучите! викну на њега Фустов. — Мучите . . . ви . . . ви . . . .

— Или што?

— Ви знате што. Петре хајдмо.

— Аха! продужи Виктор; — великодушни племнп канда би бегзо. Баш се види, не ће да чује истину! Баш се види, колс га, та истина!

— Но хајдмо Петре, рсћпше опет Фустов, изгубпв већ своју обичну хладнокрвност, и не могући сам себе победити. Остављмо се тог балавог дерпштета!

— То се балаво дерпште вас не бојп, продера се за мном Виктор, — презпре вас то дерпште, пре—ви—ре! Јесте не чули!

Фустов је умном тако журно, да сам с муком могао за њим.

У једпи пут стаде, на пшо општро нитрог.

— Куда ћете? запитам га.

— Та мораш мислити, да та луда . . . . Молим те, пијана, бог зна шта . . . Само ти ме пди за мном . . . сутра ћемо се видети. Збогом! На брзо зграбпв ми руку упути се Фустов јарошавој гостпоници.

Сутра дан не могох се састати са Фустовим, и прап дан за тим одем мојој чујем, да је отишао своме деду на редно добро, одмах ту блпзу Москве. Заиетак, пшје ди остапо какво писмо на моје име, но не нађе се пикакво. Запитах слугу, не зна ли колико ће остати Александар Давидопћ на селу. „Тако недељу — две, а може бити и више, тако од прилике," одговори ми слуга. Ја саках слушај

узмем тачан адрес Фустова, и размишљајући докучим се до куће. Тај изненадан пут из Москве, зими, не знадох најпосле шта да мислим. Моја ће добра тетка приметити за ручком, да ја све нешто чепкам и гледам у пирошке с купусом, као да сам их сад први пут у животу видео. „Pierre vous n'êtes pas amoureux?“ (Петре да се нисте у коју загледали) рећиће најпосле, удаљивши најпре своје другарице. Но ја је умирим: „а, не, нисам се загледао ни у кога.“

(Продужиће се.)

ЗАПУШТЕН ДВОРАЦ.

од

Е. М. Викин.

Често сам у младости премишљао, кад сам сјајне и велике развалине гледао, од куд то, и како је могуће, да се тако красне зграде, тако лепе пограђине, оставе и запусте? Но ма како да сам машту своју напрезао, могао сам само себи старину таковог дворца и олује које су над порушеним развалинама његовим беснеле, у живим сликама представити, али никада разлику између доба живе насељености, и пусте развалинске самоће. Од куд то, да тако велике дворове људи напусте, да од њих бегају, и да их се свака жива клони? То ми беше не разрешена загонетка. Такову промену могао сам себи представити у брдима и долинама јелинским, где су сеоба народа и ратови читаве пределе опустошили, где су се и најпоноснији храмови порушили, јер не беше више „верних“. Али како да се у сред убавих, живих места крупна грађевина, дворац поруши? Само за то, што у њему није нико становао . . . — Јер се и најтрошнија кућа боље одржи кад је насељена, него најтемељнија зграда, из које су се људи иселили. Изгледа, као да дах људски куће одржава.

Када сам у старијим годинама историју добро проучио, тада ми већ многи узроци јасни беху, за што је кућа, која је саздана за једну велику породицу, да траје док јој је волена, за што је та кућа од својих господара за навек напуштена била, и за што се срушила. Колико су само дворова спалили непријатељи у тридесетогодишњем рату? Све становнике, који се тада од ватре спасти хтедоше, беху похватали, злостављени, поубијани, или на високим липама повешани.

Ко би ту стару кућу, чије су господаре на липама повешали, опет подигао и у њој даље становао? Земљоделац, који је свој живот у том ратном метежу спасао, не смеде се у њу уселити, само да не би победилац на њега подозрено.

Друге развалине беху опет другог удеса. Многе су богате породичне куће осиромашиле у оно време, кад је сваки великаш на свом добру хтео да живи као суверен, да буде расипан као Лудвиг велики у Француској. Деца таквих великаша мораху се из задужених дворова селити, јер су им очеви имали око себе читаву свиту љубазница, песника и сликара, а на њихово место уселе се сиротиња, која је дворове на скоро у такав неред довела, да су се морали порушити.

Опет други дворови беху у средњем веку напуштени, јер се млађем нараштају богатих породица нису допадали, што не беху по новом укусу саздани. Ти богаташи оделише се у вароши, и саздаше палате близу краљевог двора, да би тиме веће уважење у народу задобили. Таки дворови, које сами господари напусте, врло брзо опадну. Изгледа, као да пас од бола умире, што свог госу не може да нађе.

Да, да, тако је то! и здања имају своје осећаје и своје удесе, као и жива створења. Свако је то искусио, коме су познате тајне старих здања. У кући почива проклетство или благослов, а у каменом срцу њеном станује радост или жалост. Стари је обичај, да се куће с иконама красе, да се с последњим каменом спомен какав узиђује и да се храмови посвећују, а то све има свога узрока.

Намера ми је, да вам чудновату историју једног запуштеног дворца приповедим, коју сам од добро извештених особа слушао.

* * *

У време кад је краљ Џемс IV. у Шотској владао, беше варош Гленорчи врло жива, јер су кроз њу главни путеви водили. Трговци су своју робу из Единбурга кроз њу проносили, управитељи краљевих добара водили су чељад на његове спахилуке, а од радника је свагда неколицина по пријатним гостионицама застајала. Беше и разбојника са маскама на лицу и с пиштољима за појасом, који су на главним путевима час с десна час с лева на једаред искрснули, како гљиве после летње кише.

Близу Гленорча у сред горостасних висина и жупних долина лежало је једно дивно место, које се звало Крухен. У њему је био један манастир, једна гостионица код „веселог пастира“, циглана и неколико сеоских кућа. Манастир беше у лепом, старом, саксонском стилу саздан, са бојадисаних прозора падаху разне боје на ливаду, кад су калуђери у мрклој ноћи своје молитве читали. У манастиру беше само неколико калуђера, јер га хтедоше укинути. Сви већ беху стари и седи, и добри игуман Просперус беше најстарији међу њима. Више пута промишљао је он о томе, како би требало да се манастир оправи, или од куд му новаца да се трошкови подмире? Манастир беше сиромах, није имао својих добара, већ га је двор до сада издржавао. Али краљев је двор сада ратовао, па због тога закључи, да се манастир Гленорчи укине.

Због тога беху млађи калуђери и ђаци отпуштени, а бојадисани прозори постајаху сваким даном све тамнији. Са крова трпезарије падали су често црепови доле у авлију на зелену траву, па где су пали, ту су и остали, а за што и да се углављују, кад ће и онако још многи други њиховом трагу следовати.

Једаред дође у манастир неки гост — и то једна женскиња. То беше леди (госпођа) Мила Бир. Уза се имађаше малу али кнежевску пратњу, и то: две женскиње што је послуживаху, једног коњаника са плавом брадом, који поред њених каруца јахаше, једног човечуљка, папагаја и хрта.

Седи игуман дочека ју на манастирска врата са великом услужношћу — без сумње му је била препоручена, или ју је одавна познавао. Манастирска правила мора да не беху строга, а то ваља због тога што калуђери стари беху. Леди Мила Бир настани се у једном крилу манастира, које се „краљевске одаје“ зваше (у њима није нико становао, јер одавна није краљ манастир посетио). Собе беху ниске, загушне, са старим намештајем. Леди Мила унесе у њих нов живот, она беше тако лепа, да су стари дуварови од њене лепоте тако рећи оживели, а смех јој беше тако срдачан, да је цело крило манастира, као свирка одјекивало. У пролећној зори могло се видети старе калуђере где у башти стоје и прислушкују, да л' је Леди будна и да л' се смеје. Калуђерима звучаше овај смех много пријатније нег јутарње звоно, те га најрадије због тог слушаху, јер се у тим зидинама већ од много, много година није смех чуо.

Леди Бир дође амо да дворац сазида на обали језера Еја, да сазида баш прави дворац. Морала је бити богата као Крезус, да такову жељу оствари. Жеља је била лепа, то јој се не да одрећи, јер језеро Еја лежи тако усамљено и мирно у сред најлепших брда, да кад си овде мораш помислити, да си ван света далеко од његове борбе, мржње и немира. Равнина код Гленорча удесна је за срећан живот — за двоје. Ово се место допадне леди Бировој, и она науми, да ту себи дворац сазида. Игуман је писао у Кинчардајн, и у друге веће вароши до Единбурга, по способне неимаре. На позив тај дођу њих четворица са својим нацртима. Јер баш за време владе Џемса IV. који је уметност јако волео, имало је неимарство много својих ученика; па баш за то, што их је много било, вукли су уметници трбух за лебом.

Међу свима нацртима што јој неимари донесоше, најбоље јој се допаде нацрт Талијанца Анџела Бернинија.

Анџело беше млад човек од својих тридесет година, имао је плаве очи, црну кудраву косу и смеђе бркиће. Усне му беху румене и пуне, а глас му је при говору умилно звучао. У својој струци беше уметник: јер он је не само с рачуном, већ и са осећањем зидао. Зидао је цркву у Киленцију и красни музеум краља Родрика у Уингтину. Беше леп дан када је свој нацрт у манастир донео. Добри седи игуман уђе с њим у леднину собу, коју је баш јутарњи зрак осветлио. Леди имађаше на себи ружичасто јутарње одело, а распуштена плава коса покриваше јој рамена. Тако их предусрете у манастирској дворани. Беше ниска и загушљива, као што је то у старим манастирима, са прастарим намештајем, и са решеткама на прозорима.

Сунце је ипак за то своје зраке по соби простирало: она отвори прозоре, и у дворани се одмах боље видело; млади неимар морао је у себи признати, да тако дивно створење, као што леди беше, још није видео. Говорио је дуго о нацрту, ко да није на н. гледао, а она га је исто тако слушала. Она беше охола и радо се гласно смејала. Приметила је забуну неимарову, гледала му је у плаве очи, у румене усне, дисала је мирис љубичица и ђурђица, што је с њим дошао, и њој се нацрт допаде, не чекајући да га најпре стари игуман похвали. Старац је погнуто гледао нацрт, једном руком држао наочаре, а другом показивајући на друге, што су бедем престављале. Преко погнутих леђа старчевих рече леди смешећи се неимару Анџелу Бернинију: „Тако дакле нек' остане. Управо такав нека буде мој дворац, и ви ћете га видети на брежуљку, што је више језера Еја. Раденике ћу дати довести из Кинчардајна ил из Единбурга, или од куд ви желите, а ја ћу за то време овде у манастиру становати, и ви ми морате сваки дан долазити, да ми јавите како зидање напредује, јер ја хоћу, да у том дворцу будем срећна и задовољна. Пристајете ли на то?“ Он је пун љубави погледи, и рече јој „Хоћу.“ Пак том сагне главу, а образи му порумене. Он беше тако озбиљан, тако ватрен и леп, да се леди опет насмеши, и он виде да је она смешећи се много лепша. „Ја хоћу да дворац са љубављу зидате, неимару“, — рече она — „са љубављу, con amore, као што се у вашој домовини каже“.

„Да, са љубављу“ шапутао је он ватрено.

Добри старац баш је сад хвалио његов нацрт, и зачуди се кад се осврну, да су се већ погодили.

Кад се њих двојица удалише, ступи леди к прозору, и гледаше на усамљени брежуљак, на коме су дрвећа цветала. „О, како је овде лепо, како је пријатно пролеће, и како побуђује свако срце на љубав! И кад тај неимар, који са својим погледом човека очара, нај-

двореи сазида, онда ће за цело дивни бити. Јер ја осећам да ме он љуби. То ме мора благословен донети. Онде хоћу да живим безбрижно, и да сам — срећна. Како су лепо очи у тог Талијанца! Да на то не бих требала да мислим, јер онда сам ја — неверна. Али — за што да ме он љубавник не буде? Та то ће само бити моје двору од користи. Како му је глас умиљат! . . . Чини ми се као да сам таман глас чула, кад сам неки дан сви свирала . . . Како лице и забламени изгледа од мајска ветра! О, како је то красно бити млада, лепа, богата, а поред тога кад те љуби — и он, и — он! При том се смејала са њеном дивном таволестом усана.

Анђело Бернини није је брзо корацима из манастира у њезину дебелог госпођицарка где је стајало, погледа се с једне, и узме себи стан на дуже време, и уједно и за неизвестан број радионица.

„Да задам са љубављу!“ рече ми она — говорио је у себи, гледајући на старог мајстора, на кога с усе прозори од сушца као жеравица светлела. „Да, да, са љубављу! Хоће да буде срећна у том двореу? Како се при тим речима на ме осмејкивала и песку везу и преду руку на моје раме нестула, и — о, свето Мадоно, ја сам ти у мојој последњој болести сребрне бројанице обећао — шта сад да ти обећам, ако ме на руци будеш, те ми опет двореи на грешно исповедање као што је желела? О, та дер ће бити и ће достојан — дер, као летња сенка, као мирно гледало тихе љубави! Како је овде дивна природа, како много обећава, а при том тајне крије! На кад се оно на ме осмехнуле?“ . .

Пеница Анђело је њу љубио. Да, он ју је заиста љубио. Стари добро играше му је реквиј, да је леди још девојка, да је пре на двору била, но да је сада сиротиња сама двореи пресашла. Тако је мислеђало, као да је она увеличала неизмерно дуђело, и да је због тога мир и самоћу тражило.

* * *

И тако се започе даљње двореа. Радећи дођоше у мирну зелену манастирску долину, и сад ноћ живот завлада зором, док је још густа магла на удубинама и таласима језера лежала. Како се јасно одражује бродица дроведена крва свеж шадух, и како се весело ори песма калеиорећа! При дадиљу без ући радећи, јер леди беше врло богата, те је сваки посао у заграду узвлала. Тако се брзо напредовало, и пеница се већ и око украса бавио. Анђело Бернини је сваки дан одлазио леди Бировој, и тада би заједно уживали, какве да буду камените „фреске“, а какве арабеске.

Њих их није ту узнемиравао. Стари калуђери тихо су шили по ходницима тамо амо. Молили су се Богу у цркви, или су пак у својим келијама спавали. Леди Бирову су весма поштовали, јер од како се она у манастиру настанила, поче се озбиљнијем и поруженом животу дизати. Пре нису имали ни доста зеља за ручак, и калуђери морале ноћи просити, да би бар недељом који залогај меса на столу имали; сад пак беше кухиња пуна мириса од најчувенијих јела, тако да се мирис од печења свако пре но дође до ходника осетити могао. Леди имађаше своја кувара и слуге, који су у Кинчардајну од сваћега за доста куповали, те је тако поред ручак леденог и ручак калуђера сјајан био. . . .

Млади коњаник што је леди Бирову пра-

Змај-Јован Јовановић.

ћио није их таћофер узнемиравао. Он беше робља вешти, и задовољан је био тиме, што је по читав дан по врту шетао, слатинама јео, са ћутом се ли са пућком играо, или пак је од дућа времена лежао. Једнако слушаше, весела Анђа и забавља, свагда у црно обучена жена (госпођица) Торнер, но узнемиравању таћофер ону сламу летњег живота, којимаше човечуљак са својом грдном гуром на леђа, који се по читав дан са пиварагиром и ћутом за појбољи залогај, што га они добише, хрвао.

Једног дана, беше време кад руже цветају, седео је Анђело опет крај ноге својих, дражећи одовну у руци, а на крилу хартију за цртат. Леди се таво наглашала на њега, да је њена плава коса преко њезиних рамена пала. Без да је хтела погледи га са њеном белом руком по челу. „Да ме опседнује синьоре“, рече она тихо смешећи се.

„Дабоме!“ одговори јој он, и очи упре на њу. — „О, дабоме. Ви ме опседујете, мадеи; ви то добро знате. Ви ме опседујете очи и душу. Кад у вас гледам, чини ми се, као да у сунчане зраке гледам! . . . Она од радости поруменя, и смешећи се таквала га је по рамењма са својом нежном ручицом. „О, зар опет почињете!“ — вараше га она радосно. „Ја не требам своју пажњу, Анђело! Ви би ме врлинну јоку покопо.“

„О, не, мадеи, мадоно! он ће вам пазљиви стан свидети. Јер кад човек у љубави ослепи ако је, онда много јасније види са очима своја теђија, своја дара! Ви то не ћете хтети поверити, мадеи, али је, верујете ми, тако. Све што је на овој земаљи лепо и велико, сви умотвори и сва велика дела, поникла су из љубави. И ваш ће дворац бити умотвор; јер — је нас љубим! Ви то знате, ја сам уверен, да ви то заиста знате! Смеи ли и даље говорити?“ . . .

Леди слушаше његове ватрене речи са дечинском радошћу, и при том гледаше му у усхићено мушко лице, и у очи му, које су као хладна звезда у летњем вечору трептеле, махне главом и одговори му тихо, безбрижно и љубазно: „Говорите само даље Анђело, говорите!“

Он од радости сав поруменя у лицу. „Ја вас љубим!“ настави он уздишући. „О, видите, чини ми се ако да се смем и у неку вашу силу удати? Реците ми по души, мадеи, да ли ваше срце куца за иного — и за ништа на свету?“

Леди му је сведала у очи, које су јој сад лепше долазиле, и она одговори тихим гласом, што задубљеном таво лепо звучи: „Не.“

„Не? о, онда је — онда је сво добро мадоно! Онда ћу вам сазидати диван дворац, и ви ћете у њему бити срећни и задовољни! Видите, ја још никад писам љубио, ја још никад писам срећан био! Ја сам сваљем био због мојих дела, ја сад тек осећам, да сам досад био ни о ништа. Ја сам богат, мадоно! Мој ме је ујеа у Фиорентији обасуо благом, а пара је моја породичка добра златом искупио. Ја сам племић, мадоно, ја ћу могао ловити и ратовати, ал још у детинству чињаше ми се, као да је зрамор моје домовине мени поверен: чињаше ми се, као да је некаравно каменље с човечијим лицом на ме гледало и говорило ми: „Ми смо онаки, као што нас је природа створила, набаци нас одавде, дај нам живота, изрежи кипове на нас, и створи

красни здања!" . . . Тако постадох каменорезац, вајар и неимар. О, та ви се не понижавате, мадона! кад ме тако љупко смешећи се слушате: Ја сам племић, богат сам и, као што веле, уметник. Немојте мислити, да сам горд, што вам све ово казати морадох, тим сам само то хтео да постигнем, да се ви мене не стидите! Смем ли још даље говорити?!" — Он ју ухвати за руку, и она је осећала ударце његовог срца у прстима му. Руку није натраг трзла, већ га је са пола затвореним очима смешећи се гледала, па му одговори: „Ви знате Анцело, да вам је слободно и даље говорити."

„Дакле, мадоно, ваша ће кућа бити пуна лепоте, а и среће, као што вама приличи. Ја сам Флорентинац и сујеверац, и научио сам од стари неимара и седи зидара неке врачарије, како се кућа, пре но што је зидање завршено, са последњим ударцима чекића благословити или проклети може. Да становници у кући буду срећни и задовољни, треба у последњи камен ружу узидати. Ружу, као што ју ви, мадоно, у коси имате. Ружу љубави".

„А како постаје ружа, ружа љубави?" питаше она тихо.

Он је ватрено погледи. „Ја не знам", одговори он дрхћућим гласом. „Али ми реците само, мадоно, хоћете ли ми дати ту ружу?" — Леди држаше ружу у руци, мирисала ју је, па му онда одговори: „А за што не бих? само ће скоро увенути" . . . За тим му пружи ружу. — Морао се к њему сагнути. Његове усне дрхтале су тако близу њених, да је она и дисање осећала. Разумела је нему молбу охладнелих усана, а он је у њеним очима читао на ново речи: „А за што не бих?" — Да, они се пољубе. После тога су још дуго говорили и то тихо; као што пчеле по цвећу зује, такав им беше шапут њихов. Анцело, као победилац, отиде срећан и задовољан кући. Леди ступи к отвореном прозору, када ју је саму оставио, и уздахне од радости. „Како ме он воли!" говораше она усхићено, — „та нема ништа лепшег на свету, нег кад човека ко искрено љуби. Како би и могао човек живети, кад му не би ласкали, за њим жудели и обожавали га? То годи срцу, а и свет изи одмах лепши долази. О, како је леп Анцело, и како ме љуби!" — Леди узме преда се мало огледало, и са задовољством је гледала своје лепо лице. Споља се чула жива узрујаност радника, језеро се блистало од сунчани зрака, а птице су са умилним гласом своје песме певале; гурави човечуљак надмећао се с папагајем, и отимао му је брескву; човечуљак је срдио и ударао га, а птица је крешала и била љутита. Чист ваздух беше пропун топлог мириса, јер беше време кад руже цветају.

Зидање је брзо напредовало. Анцело је зидао са љубављу, и са уверењем, да га и она љуби! Шта слађа већма човека нег' осећање, да љуби и да је љубљен? То је мистерија што лебди над свима људским тајнама, као свемогућа реч творчева над васцелим светом. Љубити и љубљен бити, или бар у том уверењу живети! То даје души непредњу снагу!

За време зидања путовала је два три пути лепа леди Бирова. Једаред је отишла у клеонардовску шуму да се св. Марији помоли, другом приликом у Рекони, где је краљевски лов видети хтела, трећи пут је била у Кинчардајну, да се са дворским благајником о свом приходу споразуме. И свагда је човечуљак напред јављао њен долазак Анцелу, а она га је за само примала — са њеним осмехом, и са слатким пољупцем.

Дворац беше готов. Беху већ јесењи дани, и лишће је на дрвима шуштало. Где које цвеће још је цветало, ал' већи је део већ увенуо. Такав је дан био кад су последњу скелу с дворца скинули. Силан се народ из околине слегао, калуђери у одеждама дођоше да освете дворац, а распукнуто манастирско звоно мумлало је кроз чист јесењи ваздух. За народ се ручак зготовио; ракија меса, пића и других ђаконија било је у изобиљу; после ручка играло се на ливади поред језера. Баш је недеља била, кад је дворац довршен, и то такав дан, да га лепшег ни замислити не би могао. О, та леп је био дворац! Као да је саздан, да у њему срећа станује. Зидови беху лепо бојадисани, а исклесани су били са киповима од мрамора, што богове љубави представљају. По собама беху многе митолошке враголије, а авлија беше пуна мирте. Беше то диван стан за двоје.

Свечаност беше сјајна. Леди Бир седела је као домаћица у прочељу, а уметник седео је до ње с десне стране. „Ова свечаност изгледа као свадба" рекоше неки гости, а Анцело Бернини чувши то поруменi у лицу од радости, и подигне дрхћућом руком пуну чашу рујна вина. Леди Бир куцне се с њим, смешећи се. За тим устане седи игуман, чашу му је дрхтала у сувој руци, и ове речи рече: „Да Бог поживи нашег краља, кога сваки час исчекујемо!" Леди Бир се опет насмеши, и куцне се са игуманом, као оно мало пре са неимаром.

Гурави се човечуљак тако несмотрено стрмоглав преврнуо, да је три стакла вина превалио, а вино се просу на хаљине госпођа, које су близу њега седеле. На једаред зачу се вика и писка. У том метежу приступи Анцело Бернини игуману, а то није никоме пало у очи, и запита га, за што се краљ исчекује, и од куд то, да он овамо долази. Седи игуман метне свој кажипрст на уста, и одговори му нешто шапћући. Одговор не беше дуг, али Анцело Бернини изгледаше, као да је на једаред за неколико година остарео. На своје место поред леди Бирове, не хтеде се више враћати, него час је овог час је оног приступио, и с њима се разговарао, смејао се, и најпосле шалећи се избави човечуљка, кога су госпође због несмотрености хтеле казнити. Свечаност је трајала до у ноћ. Пре него што се разиђоше приступи неимар опет к њојзи, а она га ухвати за руку и рече му: „Анцело, а где сте ви били до сад? Ова је свечаност приређена и нама у почаст. О, како сам уморна!"

Анцело беше блед у лицу. „Ја сам само још последњи свод прегледао", рече тихо и хладно. „Тај ми се чини, да није доста јак. Морамо још горњи камен изменути. Ниш, човечуљак, рече ми, да ће краљ за два дана овамо доћи, јер је овај дворац за вас и за себе саздао. Али ја вас преклињем мадоно, гледајте, да његово величанство не дође пре у дворац, ма како ви за њим чезнули, док горњи део последњег свода са свим не изменимо. Пре тога се не треба у кућу уселити."

„Дакле још нисте благослов узидали?" питаше га она с осмехом.

„Тако је! Ја још нисам благослов узидао", одговори он с дубоким гласом, а у лицу сав пребледи — „дакле још се не смете ни ви, ни наш краљ у дворац уселити!"

Она га погледа уплашено. „А за што ми то тако чудновато ревност? Ви тек нисте љубоморни? Та ви добро знате, да ја никог не љубим . . . . . ."

„Ни краља не љубите?"

Леди дрмаше главом, и погледи га уплашено, али искрено. „Ни њега".

Анцело јој стисне руку, а очи му се засветле. Сумрачак се почео хватити; последњи зраци сунца падаху на језеро, а у манастирским ћелијама већ су свеће палили. Сеоска свирка нампла је госте на играње, а њих двоје стајаху скоро рећи усамљени. „Рекли су ми", рече он са свим озбиљно, „човечуљак ми је рекао, кога сам за јаку ухватио, да наше име није леди Бир, него Илси Гленлауер, и да сте ви сами себе: леди Бир назвали. Краљ вас је познавао још док је престолонаследник био, ви сте кћи једног протестантског свештеника, били сте, веле, охола и жива девојка, па сте за садашњег краља ускочили, и вас је двоје неки сеоски свештеник, који је пијаница а уједно и ковач био, венчао. Кад је после као краљ на престо ступио, хтедоше га са једном кнегињом оженити, а он се мораде изјаснити, да се с вама у потаји венчао. Но тај ваш брак би разрешен, и он се венча са данашњом краљицом. Ви сте ипак за то у двору остали — да би краљицу једили. Најпосле изради краљичини рођаци, те вас протерају из двора. Краљ вас се морао привидно одрећи, и послао вас је потајно овамо у овај осиромашени и запуштени манастир; обећа калуђерима сјајне приходе, ако тајну буду чували, и вас бранили. Он вам даде новаца, да овај дворац саздате, и кад буде амо у лов долазио, долазиће к вама, јер свет не зна, да ви овде живите, него мисле, да сте у Француску отпутовали . . . реците ми по души миледи, да ли је све то истина?"

Последњи полутамни сунчани зраци светлели су у његовим очима као пламен. Она уздахну уплашено и рече: „Јесте . . . али шта желите ви управо од мене? Пусти те ми руку, јер ме те ваше речи јако врећају . . . Анцело!" . . .

„Вас врећају! А шта сте ви са мном урадили?" говораше он тешко уздишући, „ви сте се са мном титрали!"

„Титрала?" одговори она и хтеде своју руку из његове отргнути. „Не, то нисам. Ви сте ме питали, да ли ме смете љубити, а ја сам вам то допустила. Ја волим да ме други љуби. Да што сам вам друго учинила?"

Он јој сад пусти руку — као што се лептир пушта, чије боје нису доста лепе, да би га човек требао убити и сачувати. Она беше тако охола, као онај прави светли „сајски" вал, који ништа не сакрива, и тако лепа и шупља, као права „содомска" јабука. Анцело постаде на једаред јако миран, а његове плаве очи чисто му потамнеше. „Ништа" одговори он. „Само се немојте пре пет дана уселити, да краља у дворцу дочекате".

* * *

Сутра дан не беше више човечуљка у дворцу, јер је по свој прилици утекао, бојећи се, да га госпође не казне, што им је хаљине вином поливо. Тај дан беше страшно време у том пределу: муње су севале, громови су пуцали, а густа се магла распростирала по долинама. Радници су на дворцу нешто поправљали, а неимар је надгледао. Сад је већ могао и краљ доћи, и он збиља тај дан и дође. Беше баш то облачни јесењи дан, а у шкотској самоћи изгледаше и одвише тамни и пакловит. Добри седи игуман дочека краља на капији, и поклони се пред њим до земље, а леди га Бир дочека са пријатним осмехом.

Џемс IV. беше човек широких плећа, од сунца поцрнелог лица, жестов, наиразит и љубазан. На њега је ваздух и време имало утицаја, као и на биље. Кад је сунце сијало био је весео и смејао се, а кад је кишовито време било, био је жесток и напрасит. Он ступи у двор и махаше главом, ма да баш не беше са свим задовољан. Узме леди Бирову испод руке, дође талијанског неимара, и похвали га са зловољним лицем. Сад је могао неимар путовати, куд му је воља.

Џемс IV. проживео је неколико тужних дана у новом дивно саздаднам дворцу. Небо нисимогао ни видети од густих облака, језеро се страшно таласало, у долини и у дворцу завлада нека тужна самоћа. Краљ је рђаво спавао. У сну му долажаше пред очи крваве главе, оне жене, којима је он пре свог одласка, због женог памфлета смртну пресуду потписао. Леди Бир беше такођер тужна и невесела у својим собама. Неки чу-

дан глас нашто је по собама, и чопеч се чисто бијаше да хода по њима. Кад се скрикаљо, онда је тек јако пиштало! Ветар је по дворцу тако ујао, као жене из другом месту! · · · Истина, јесте је биа, али још никад не беше тако врачка, као у овој кући! · · ·

Трећи дан раздаше се краљ, по што се ся леди Бировом свадио. Из времена је питао за чопеч-ма Пава — прошау је ноћ дан о њему сандо, како се Пава дудио, и како се он ва то слатко смејао: кад Пава је већ одавно на дворца жестако.

Дворани дао је је краљ бодестан, а женарод одмах ноћу, и однесу краља у Мад-Лонџен.

Леди Бировој више ни злогом рекао, јер су се њих двоје дили заваздан: од женог врата тиоца доиде је краљ, да је леди љубав продвојила са пенцаром. Леди је биа оказалопвесела, невесела и плашљива; она не имађаше дубоког осећања, него је одмах жељела, да су сви око ње весели, и да се женој лепоти дише. А сад се краљ побојео, и — одвесине га!

Краљица је у Единбургу јашно говорила и чувала се, како се она боји, да је она нота пашена лепотица њезног мужа оснивала или отровала, која га је пре у своју замаска држала и тако заселила, да се с њом неканоничто нечисти морао. Краљу је све горе и горе бивало, а народ је јавно роптао и протио такованој женој лепотици. Становници на Единбургу чувши то, долазили су пред прозоре новог двора на језеру Езку, и ту су још претили и грдили је. Изгледаше, као да је њина народа и бура природе у договору дила. Густи облаци бивали су све претећи, ваљали на језеру све већи и веће, и у ходницима дворца дувао је ветар несносно, као да је још у дворцу чопечу-ма, и да крчи са својим гласи-гласи.

Леди Бир беше у великом страху над вође, како је на њему непрестано гадно време. Краљ је отишао, он је бодестан, а шта ће с њом бити, ако он умре? Тада би она била без обране и сирота?! Она је видела народ, исто се оно до ора скупаљо, и чуло је, како је опту-жују, да је она краља опчинила и отровала; он је увек здрав био, но од како је у овој дворци ступио, што је спорој тајној љубавници сандио, од то доба ноћео је јако нежути.

Леди Бир исповедаја је своју невиност седом игумају, али то беше све узалуд, јер он је само мухо главом, и грехе је прашао. Ово пошље но монаро — али и њега је не-стало из Кинкардина. Она је знала, да ју је он већма љубио нег ико на свету, и онда је уве-ренз, да би је он од своју напаста брашно, над би га она са љупким осмехом погледала — али, и он је отишао.

Тада се најодвред сшуда глас распростре, да је краљ умрло, и нико више лино од каква болести. Краљица намераваше, да се леди Бировој освети, коју је она већ од толико година мрзила. Народ се тако побуни, да је клетва њезина чак и до дворца допирала, где су људи пред капијом викали и проклињали леди Бирову. Ветар је све већа и веће дувао, народ је сикла дан претио и проклињао, а леди се не сиеде на прозору показати. Дапа, схода леди не могаше тај осећени живот дуже поносити, већ једно вече пријатеље мало да се поклоне, и у плачу видио, а више ушрао но сама знала за што умире. Она беше навикнута да је во љубе! ·

Дворани удоа краљица на гледа, јер га је краљ о свом трошку сандао, а она га поклони манастиру зарадо са богатим приходима, али под тим условом, да га сахране да се сам ра-рушио.

Ко се већма томе радовао, него калуђери? Кухиња је и од сад на печење мараселаа, а „братија" не мораде изумрети, јер им краљица допусти, да опет јаке и калуђере у манастир примају, и да њихове сиаке године попраљују.

Први калуђер, кога су они у братство примали, беше Анџело Бервини, који је своје велико имање манастиру поклоиио, те та је због тог „братиња" тако водела. Међу њима биа је он најпобожнији. Нечинаством није се никад више бавио. Сам је рад у њег дво-ишао у заједницом дворци ишао, који је већ ноћео опадати. Ту си га могао видети, где по месечини читав сахат неуморно тамо амо ходи: час брзим корацима као да га во јури, час лагано, гледајући горе у небо, као да се богу моли.

Често га је „братија" у дутру нашла, где као мртав поред капије на земљи лежи. Тада би му рекао: „то ми беше последње дело, и тако је брзо умрло, да се молим богу за његову сироту душу." Много је већ година прешло од тог доба; једаред, беше то опет јесењи дан, а ветар је јако дувао, зачу се на запуштеног дворца вика, које је чак до манастира допирала, у коме су млади калуђери стаповали. На ту вику отрче тадашњи калуђери у дворци и нађу брата Анџела где рад капије лежи, и скоро да издане. Биоје истина још при чистој свести, ал га за то нпак нису могли у манастир пренети. Један калуђер, који се рани ту код њега дело, испповедао га је, и у тајном списима манастирским, за које су дуго време само калуђери знали, уведена је и његова исповест, која овако гласи:

„Ја сам тај дворац сам умеспеко, који сам га сазидао. У његове задове увидео сам неправду и проклетство, и због тога су краљ и она морали умрети. Ова је умрла оказалошћена, и од читавог света прокрета. И она ипак беше лепа, и како се слатко смешала! · · · Ја сам при оној свечаности ни само ухватио човечугака, стио сам му коленом на прса, и он ми мораде све исповедати, што је тод више о леди Бировој, све до последње речи: он ми је у сапутном страху, са избуђеним очима, све рекао. · · · О, како је тада гадан био! · · · Он ми је све неке тајне и њену покварености открио, и рече ми тада, да се она само са мном тетра, и да · · · и када је завршио, тада сам га удо-ио; то се десило за обумоника остре код башченог лица. Није ми била намера, да га убијем, јер човечугака ми није нашта скривио, ал ја сам то у бесилу мом учинио. Кад сам после тога видео да је мртав, а ја се пре-падем, и бацим га за обумоне. За тим сам са леди Бировом говорио, и све беше — истина! О, што не многих ју удлавити, и тако ју разкрасити, као човечугака! · · · Али ја сам још се ужасно осећао. Ја сам дворан проклео, који сам још сандао: у месту да сам руку ушидао, пресео сам лепшу мртвог човечугака па не довршен свод, и ту сам у по ноћи сам овим рукама ушидао мртву пакаву у каменити свод, и — проклетство их је моје постигло: сам који су у дворцу стаповали — сви су умрли, дворан се доиде сам од себе разпада, пакаве је и само га се клоне. Ја ју доби-ја пакао, то добро знам: јер ја постадо сам убица. Молим вас, кости сиротог пакаве сахраните! · · · А ја — ја ћу можда у пакаву доћи, за што је све то тако морало бити! Можда ћу и ја на пакла видети, како се у рају свеће са њеним вечитим осмехом — како се смеје лепо, вечито и лидно.«

Са тим речима издвоју је калуђер Анџелус. Свеједок човечугака нађу каснија тамо где им је он рекао. Тадашњи игумап, млад, добродушан човек, заповеда, да трешина и мртву у један гроб сахране, и то у манастирску гробницу. »Можда ће се тако спразумети,« рече игумап са необичио оз-бљеним осмехом.

Дворап се, по вели краљичиној, сам разурушио, и данас се могу само развалине видети, које несен ноћу са својим тамном светлошћу обасина.

Манастири и цркве у Херцеговини.

Написао *Вук Врчевић*.

I.

Ће су и какви су манастири.

Сваја по нашему народу, је су Турци живјели, после пропасти царства и господства српскога, као и овамо, је и данас живе, видимо да су њини стари видали манастире по усамјенима шумама и пустарама, а највише у каквој дубодолини или намеђ крашевитих главица, а нигђе на видику или блиау пута, тако, да се ражедак који од ових самостана могао видјети, ни тек онда, кад му се путник на један пушномет, или ваше, примакне.

Овој намјери наших старијех мученика, народњака и калуђера, нека се нико не чуди, него нека се сваи са вјечним захваљивању у чуду чуди, како нам од онданшњег турског ауина и један манастир претече, и како могаше учувати, и ови спиовина на имоне предвати цркве, у којима се данас мирно вретимо, и дохранине у цијелости православље, па и све народне обичаје, с којима се можемо дичити и поносити.

Зидалпсу их — као што рекох — по пустињама за то, да турска обијесна зулумћари хотињице и нехотињице не пасћу и не сирваљу у манастире, јер кад год ће ни у госте дошли, од два зла не би их никако једно жимонило, т. ј. ако ни не даду све оно што би тражили, или не поклаи све калуђере, или запалили цркву и манастир, као што се то више пута догађаше; јер раја обичава рећи: не ваи Турчин ни ал, него дај! А што их пијесу нигђе ближу пута нијали, главни је узрок био, да се о божићу и о ускрсу, нао и на празник оне цркве народ уз сабира и мирно Богу моли.

Осановних манастира има данас у својој биткости у Херцеговини седам — осим много више некад оглашених у развалинама — и ови су:

1. манастир Дужи у Шума (кнежина пахије требињске), храм цркве: успеиије богородичино.

2. Завала у Попово, храм цркве: ваведеније.

3. Добрићево у Брдима, храм цркве: воведеније.

4. Жи томи шљаћ у Стоцу, храм цркве: болшеговјештеније.

5 Горанско *) у Пива, храм цркве: троични дан.

*) О оном манастиру народ проповиједа, да га је сазидао неваван Гагонић родом Пивљанин, које га су Турци ћететом потурчили и послали на царску војску, (простоу Руса на Осиу) па му је тако срећа послужила, да је нашао постанку, и султан га после имену возврок херцеговачким. Затекао је бао још мајер у животу, која га наговори, да схода они манастир, и да га зловом прекрије за његово здравље и душу његових мртвих.

6. Ко сиђерево у билећком надвлаку храм цркве: поведеније.

7. Фоча у Бијело Поље, храм цркве: трочини дан.

Код гођ су онаке манастире звдали, наравно да су у исто доба дај буди не ђедну вељиду у почетку за калуђере оиђедали, а после калуђери приграђивали у класу, а многи и у сувомеђи. Ако су ове вељике у почетку биле у клак, једна је на њој један али ни један прозор био, а ако је био, био је толико мали, да иније могао ни главу кроза њ изнијети, као што се ово и дан данашње по неким оваквим манастирима види. Они су се задовољавали са макар каквом и коликом вељиом, само да би могли у зимно доба главу у сувоти унијети.

По вељивама, као и по црквама сруда на около код су их зидали, назад су на њима остављали кроз дувар честе шупљине, које се у овоме зову по турски „мазгале“, а у Црну Гору и кроз Баку „пушкарице“, а то за то, да се у нападу „пушкарице“ могу кроз ове шупљине колико толико бранити, док би им у помоћ оближни христјани притекли.

Код би калуђери вијећали, да је мноштво Турака, од којих не би могли њихове главе ни жандатар одрвнити, били су привучени отворитим манастирскам вратма, и — ако им се и не ће — трајети све ово, што несрећним полумјесечњацима жељеле учинити, да напосла своја срца насладе, а ако би се, почем с муком и опасности свога живота, Турцима одбранили и одбили их, а у одбијању којега убили, то им се дпале, да им више у овом манастиру ни стања ни живовања нема, те тако или се икад или никад њ нему повратке с великим чрквеним херцеговачког везира, или се с временом у њ опет други калуђери намјесте.

У овом случају, калуђери жвнострски, и сав њему принадлежљи народ, морали су скупо у новцу платити за главу онога Турчина, те је у нападају погинуо, осим обичнога великога жита, којега су морали тајно давати владикином намаснику, или мудиру онога мјеста.

Код би калуђери наумили да с помоћу народа ограде у клак около манастира вељиу, види се данас по свим манастирима, да су сруда на около вељиде остављали кроз дуваре више речене мазгале — пушкарице, а по врху дувара удорали сувомеђу од ситних камења, у висини један аршин или мало више, за то, да би се у случају турског напасања или неђног лупежа ова сувомеђа дала или неђнег лупежа ова сувомеђа да њ оборила, и не дала му преко дувара у вељиу тако ласно ускочити, него би се у томе калуђери и монци манастирски пробудили, те на нападача или лупежа оружанном руком скочили, и ако је могуће одбили.

Врата од сваке манастирске вељиде (као што се и данас види по многима манастирима) били су у толико уска и ниска, да једна један чојек претучутом до паса главом може ућести, а коњ ни-шошто, за то, што је на манастирима ичучиње било намирити турског коња са сијеном и са зоби, него не ситог Турчина с маслом и најжаком.*)

Што се пак црква манастирскијех тичс, у прошлим времена који би је народ без допуштења онданњег херцеговачког везира свандао, другога му одкуда ниђе било, но да двапајест со набору главвра главом плате: дакле кад би народни главари код везира пошли и замолили се, да им допушта градити цркву манастирску (а често и сеоцку) погађали манастирску (а често и сеоцку) погађали би се около двије главне ствари, а то, од колико ће бити крива висине, а од колико ширине и дужине: а друго колико ће везиру у новцу платити за дозволење.

Главари херцеговачки могли су везира у висини и ширини преварити, али у дужини ове цркве ниђесу никако, за то, што су у земљи цркву уиијели два или више аршина, па с врата црквених уланили би у њој низ неколико басамана; а ово нам је најбољи сведок манастирска црква у Дужи, и мостарска парохијалне, као и многе друге по Херцеговини.

Код би се црква сермила, јвили би везиру, о ови би послао своја поијереника да види, је ли црква виолика, колико им је он допустио. Они послапик, не хтећи у вљашку богомољу, изиђеве би ућести у дуваину (с ђоше до ђа је с двора, а то у дуваину (с ђоше до ђа је с двора, а то у дуваину (с ђоше до ђа је крој) олтара), а од земље до покрова, па при повласку њеког ће собом калуђера или при повласку њеког ће собом калуђера или при повласку њеког ће собом калуђера или при повласку њеког ће собом калуђера, да пепа са неколико отличних домаћина, да везиру нисе погибељу плату. Но да не заборавим казати, сваки везиров послапик, који дође да цркву прегледи, па ако види, да му је народ нешто мање дао, него се он надао невћвном дору, обично при претпаву им рече: „Ма болан поше, и ви рајо! ако да је ваш аршин нешто дуљи од везирова? а не знате бони, кад ја понесем онијерку, а ако честити везир нађе по пресе дуљу или височију, да ће те онамо главе оставити?“ Одговорили би му онда с преклоњењем на прси рукама. „Наш златни ага! ако су мајстори два три пресе дуљу или крају одрадили, што смо им сукара крива? али да смо ти препоручени, а кад нам везирев серман на цркву предаш, и ми ћемо тебе нешто на поклонити.“ Ено им данде серманд, па цркна и аршин дуља бива.**)

Но свуда једнаком казнаљу многи оваљених жљеских христјана, узимали су везири херцеговачки од сваког аршина дуљине поле цркве од 10 до 15 дуката, а више пута и ништу своту, кад би везир видио, да оној цркви припада више домаћина, и да су сељани нешто жиљи и имаљу од осталих.

У сваког цркви вишевиномонутих манастира има један не црквеног кубета висећи гвоздени синџир, али иначе у толико комада један у другоју од по-дебеле жице, и о њему објешено једно коло, које га би могли три четири чојека објеручке заокољивити, попуљено сруд окололо и привезано са страна једна за другу свакојакијех у дрвету намољованих инсница, у облу округлој форми колико двије мушке водланице, по којима се виде различни свеци као и. п. вљеви, херувими и серафими, богородица, божић, ускрснуће, распеће и. т. д.

Ово се коло сруда по свој Херцеговини зове, као и по Црној Гори и по селима Боке Которске, „коло богородичино“. Испод овога кола које се назда при летурђији апостол, и свештеник који служи, ђоће пода њ на олтара иванде на велики ђаход. Ниђе у Црној Гори ни у Боки виђесам видио, да има ово коло богородичино, него по градовима и варошима Боке Которске иако на кубета тако вовима „њока“, о којој су порећане изјмаље 6, а највише 12 апостолах свијећа, које се ужижу о великим празницима док летурђија траје.

У народу херцеговачком нема страшнијег мјеста, као кад стане под кола богородичино, и сваки себе за недостојна сматра да испод њега, макар највјерни био, стоји без душевне веке бојазљивости и страхопоштовања.

Испод овога кола народни парничари долазе, да се један другим заклињу на велике поклоне, као и. пр. за мртву главу, на рану, за крађу, за дугове и. т. д., и колико је мени познато по народном узјеравању, ниђе се никад до данас дало, да се једна

*) Ово нам најболје сведоче околишна врата манастира Косијерева у билећком надвлаку, јер данас — осим премала врата — стоји у вљеђи до сами вљеликн вратника једна горастасно окрвгла плоча, која неда слободно ни чојеку да у вљеђу улезе, не погнув и лагњнице, тако да сне сва она плоча од једног крајног пријадала на једној њеној полвлали и као примор цијли.

**) Приједне је овђе напомвнути што народ по Херцеговини прозиваједа о катедралној сарајевској цркви, која је толико дуге, широка и висока, да јој — може бити — ни у цијелој Далмацији пара нема. Ено је назвали Сарајевља христјани, који је прије 20 год. под султана ајерне и потпуно служни, па кад му на ум паде, да се дома поврати и да се ожени, замоли султана да му даде жерман, да христјани сарајевски могу зградити цркву и около ње вљеђу, колико гођеђа зоиа може заокружите. Султан му опаке жерман од прике даде, а кад се ђуђе врати ваше христјанима, а сам се доиеле, добаве гођеђу моју и сву у вапоље у њојзину опуту сврође, те во ово мјеро ђарине може ђуђе да ће темеље цркви и вљеђи. Кад ово нијесте сарајевски Турци, скочиле сви ногуће: зато то радите? а они им указаше царски жерман. Турци одма сврже два своја чојека у Стамбол с писмом мудлеђа од свега турског народа: Ажи честити падишаха! што ово Власи Ђурђеров радеђ? Султан ђуђе да ће њемто наиишљена црквена сарајевских христјана, па им одговоре: Ја нијесам ниш до један Влах зна такво препаратно, зато бе што бе! царска се ријеч не мијења. — Над су христјани сврашли цркву и вљеђу, донесу ову опуту од гођеђе коже, окрузе, над тамо ђјеро.

„Поздрављајем!“

парничка страна другој врло заклела под коло богородичино, као што су се више пута врло заклели по сеоцким црквама, или на какво друго мјеста.

Код свију седам манастира у Херцеговини, за најстрашније се сматра коло манастира Косијерева у биелјском кадилуку, ђе не само на удаљених мјестија Херцеговине, него на Црне Горе, па и на Боке Которске долазе опамо да се закуну. Ко не би могао у Косијерево доћи због дальине мјеста, послао би у попцу два дуката, двије пошташе свијеће, тамјана и уља, и писао би калуђерима да држе „плетења девиј,“ и да куми онога ко му је н. пр. запалио кућу, покрао душан, нашао изгубљене новце па не вратио, и тако даље.

Кад првачке стране дођу у манастир да се закуну, обуку се калуђери у прве одежде, свани од њих узали с наопако свијећу т. ј. не с оне стране ће се стићеъ види, него с противног краја, и ставу под коло богородичко. Чојек или људи, који се желе плети, уђесе и он под коло богородично, и све се онако закваше, као што му противна страна говори, а калуђери на сваку ријеч говоре „амин!"

Кажда она страна која закваше, плати свакојеку калуђеру по три цванцике, а више пута и по шест.

Ће паринда поћ поће и друго као што сад пазах да се „клетвена денија" држе, сто како то бива: Обуку се калуђери као што кажах, почну вечерњу и напрћују црквено бдјеније, као што се обично неје у оти канон правника, ђа један од њи говори: п. п. „ко је закано куку П. П. њему господ Бог и све коло богородично закивало све дуцко, земаљско и четворозовско цјеме", а сви други калуђери у „амин!"

После косовске битке, на све до проглашења новога отоманског канона (законика), није се нигђе у Херцеговини гласа звона чуло, а не ће ни по после за коју годину. Да сплиш и последњи везир херцеговачки Али паша Ризванбеговић (Сточевић) не посиће од једног војника султанове ордије у Босни (на 21. фебруара 1851) под заповјест сердар екрема Омер паше, кад по султановој заповјести дође са 16 батаљона регуланта, те покори Босну и Херцеговину, и у њима тобожњи ред стави, ће заседе нову царску уредбу, и главним турским вулумбарима попрштеху двагење, и прогласи нови законик који је, између осталога, и равноправност садржао.

По што је Омер паша уредио и судја нове кајмекаме и мудире поништењетао (нигђе на истог њеста ће који суди, но суди на једнога њеста у другог) наређи им да се сваки у своме окружњу, а под тешку њиову одговорност по царскоме кануну влада, и по њему сваком једнако суди. Сувише заповиће, да сваки у највећем му народу прогласи царски катахумајум (слобода њероисповиједања, и равноправност законика); но ово није после одавака Омер паше ни код десетога судника било испуњено, него се једнако и после судило све до ту три четири године, од када је дошао нови валија (губернатор) босански; а до њега сматрали су многи кајмекани, мудири и каждје царски законик као један дошао без држања, а да је њима било у властн стављати на дошку држе. Је они виде да им боље у рачун или хајтор испада, те се судило као на тезгау (дражба — incanto) ко да више! Но изо што ренох нема више од овога ни трага ни гласа, дај буди колино ја могу знати по њекоју и чувеју.

По манастирима дакле није било нигђе — до проглашс катахумајума — ни на једној цркви звона у Херцеговини, а ни данас не смије ставити без царградског дозволења, него је сваки манастир имао по једно тако звано „клепетало", велико колико четири рашника (земљева) од мазије, а многи од мазије, а многи од тврде дучене даске, па над ђи калуђери имали служити јутрењу, часове, летурђију или вечерњу дупао ђи манастирски клисар у клепетало два три минута с нарочитим гвозденим или дрвеним тућем, те тако ђи сабирао, у прописане уре, манастирске калуђере и оближни народ по селима у цркви.

Ово клепетало песи на каквоме по-високом мјесту да се даље чује, и писао о једном кратком спициру. Сва се ова клепетала и дан данашњи налазе, у којима се клепета само по једном у годиши, т. ј. од када се звона вазвоу на велики четвртак у по дне, до скрсне јутрење.

(Продужиће се).

Грађа за биографију Вука Стеф. Караџића.

Скоро је већ једанаест година, од како је искусно душу Нестор српске књижевности, од како је престало хујати племените сриске овце Србина, који је свој народ до гроба љубио, који је пуних педесет година вегорио ревно за славу наше књижевности, који је пре српски прослапио не само у Јевропи, него и у оне стране атлиске океана, и који је са нашим народним песмама пробудио симпатију у изображених народа за малени, али поветан и јуначан народ српски.

Једанаест је година већ прохујало, и ни до данас још нисмо онако опширне и свестране биографије, и оцене књижевне радње тог великог Србина, какву његовом име и род заслужује, и из које би се јасно видети могло: ко је био по сроству, и шта је све урадио Вук Стеф. Караџић.

Истина, да је из томе већ прилично до сад урађено, а многе су околности јошие, што се није дало више урадити.

Ма овде изношено на јавност нешколико писама, која су Вуку писали страни књижевници, ко којих ћемо ми Срби видети, како су Вука ценили и поштовали при посећи и наученлан јевропски, а која ће писма уједно бити од користи за биографе Вукове и историке наше књижевности.

Чувени немачки песник Гете, с којим се Вук лично познавао, писао му је ово писмо, које у оригиналу и верном преводу гласи овако:

Ew. Wohlgeboren!

Haben mir durch die Uebersendung einer würdigen Uebersetzung vorzüglich schöner serbischer Lieder sehr viel Freude gegeben, sodann aber solche durch Grammatik und Lexicon vervollpollt und verdeutlicht.

Ihre bedeutende Sprache hat hiedurch sich noch her uns den Weg gebahnt, und unsern Forschern die Pflicht auferlegt, sich emsig damit zu beschäftigen. Verzeihen Sie aber wenn ich Sie abermals um eine Gefälligkeit ersuche, um eine gleichfalls würtliche Uebersetzung der hie beikommenden serbischen Lieder, besonders des letzten, worin sich ein artiges Ereignisse hervorthut.

Leben Sie recht wohl, und bleiben meiner Theilnahme gewiss ergebenst

J. W. Göthe.

Weimar, den 20. Decemb. 1823.

An Herrn
Vuk. Steph. Karadschitsch
Wohlgeboren
nach
Halle
Adr. Herrn Prof. Vater Wohlgeb.

Ваше благородије!

Јако сте ме обрадовали послом ви верни превод српских српских песама, но сте ме још и граматику и речник радост удостручили и ћурастручили.

Ваш је знамепит језик таке и код нас себи пута проширо и наших певатеница у дужност ставио, да се њиме марљиво занимају. Него ми опростите, што вас и опет молим да ме једну задњу ученицу, те да ми пошљете тако исто верни превод овде предодатих српских песама с нарочито одабране песме, у којој се овде ведри догађаји.

Остајте с богом и будите уверени о моме спуженију.

Ваш поштани
Ј. В. Гете.

Вајмар, 20 децембра 1823.

Благородном господину
Вуку Стеф. Караџићу.
у
Халп
преко благор. госп. прос. Фатера

Велики пријатељ пок. Вука, славни њемачки научењак Јакоб Грим, писао му је међу осталима и ова два писма:

Mein theuerer Freund!

Den herzlichsten dank für Ihre treffliche sprichwörtersammlung und den lieben brief der sie begleitete, empfangen Sie so spät, und mit so wenigen kargen worten ausgesprochen! Ich gedachte Ihnen längst und genauer zu schreiben, komme aber nicht dazu. Ihren fleissen fleiss und Ihr grosses verdienst um Ihr vaterland erkenne und fühle ich lebhafter als einer; den wahren lohn dafür tragen Sie in der seele, und das vorgefühl haben Sie, dass die nachkommen den werth Ihrer arbeiten gerechter schätzen werden.

Welche andere bücher und aufsätzungen aus dem reichen schatze Ihrer sammlungen werden folgen? fordert das wörterbuch nicht bald eine neue vermehrte auflage?

Die nachrichten Ihres schreibens über thierfabel auch die stellen in der einleitung zu den sprichwörtern, die sich darauf beziehen waren mir sehr willkommen und ich weiss alles das gut zu brauchen, lassen Sie mich doch gelegentlich den grund wissen, warum die grille popak heisst? Freilich wohl, weil sie singt, aber gibt es nichts ausführlicheres darüber? Auch wird es Ihnen, wenn irgend einem, noch gelingen, einzelne stücke der serbischen mythologie aufzuspüren, z. b. über gestirne, monddecken und dgl.

Ich wünsche, dass es Ihnen so gehe wie Sie es verdienen. Mit wahrer hochachtung und aufrichtigkeit der Ihrige

Jac. Grimm.

i. nova 1837.

Auch für das unser bibliothek gesandte exemplar danke ich unaufrichtig.

Драги мој пријатељу!

Срдачну хвалу за нашу кареану збирку пословица и за њено предодано ми писмо, примите таке доцне и у тако мало врлових речи! Хтедох да Вам одавна и опширно пишем ал не могу да досмем. Ја нећу него ово при-

звијех и осебан наш плодан труд и велику заслугу за нашу отаџбину; праву награду нашег у души, а и предосећање, да ће потомци праведније судити о предвеки заиет рада.

Какве ће сад ствари и разјашњења доћи из богатог блага наших збирака? Не ће л' ваш ученик дечекати скоран нове умножене издање?

Наше мисле у њему Бог о бисм, а и ова места које се на то односе у уводу к пословицам, крај су ми добро дошла, и ја ћу већ знати да их употребим. Него над сво већ ту, реците ми, молим вас, да што се „Grille“ зове „шпиња“. Да боговм, за то ште нема; ал зар се ту не да нашта сопствене рећи? Ја и ако нисмо то ће њима исписте за руком, да што год из српске митологије исказујете ж. пр. о звездама, негама у месеиу итд. Желим Вам ово што Ви заслужујете. Са истинитим поштовањем и пријатељству

ваш

Јак. Грим.

у марту 1837.

Хвала вам на примерау послатом нашој библиотеци.

Verehrter Freund!

Sie werden sich wundern, erst jetzt den erfolg Ihrer sendung und Ihres schreibens an den König zu vernehmen. Die russischen gäste nahmen alle aufmerksamkeit in anspruch, endlich sind sie wieder abgereist.

Humboldt war so gütig Ihren brief und das wörterbuch dem könig selbst zu überreichen.

Humboldt meldet mir so eben, dass S. M. Ihnen den rothen adl-orden dritter classe ertheilt hat. Sie werden die insignien durch unseren dortigen gesandten empfangen.

Diese öffentliche anerkennung Ihres grossen verdienstes freut mich sehr.

Von deutschen wörterbuch ist lieferung 2 heraus und soll Ihnen nächstens zu gehen.

Diese zeilen in eile und in gläubender hitze

Ihr

Jac. Grimm.

17. Juli 1852.

Поштовани пријатељу!

Чудићете се што сте сад тек чули за успех Ваше послање и нашо краљу. Руски су нас гости сушше заузели; једва су сад одпутовали.

Хумболат је био тако добар, те је предао ваше писмо и речник самом краљу.

Хумболат ми баш сада јавља да ми је Вас В. подарало орден пруског орла трећег реда. Ордон ћете добити од нашег министар посланика.

Јако ме радује ово јавно признање Ваше велике заслуге.

Од немачког је речника напшла друга свеска, и скоро ћете је добити.

Оне невољне речи у хитности и страшној пренози.

Ваш

Јак. Грим.

17. Јула 1852.

(Продужиће се-)

Народне умотворине.

Питалице

скупио их у Херцеговини *Вук Врчевић*.

1. Питао рођа кадиљу: Бесединце! шта ти данијеч једно јагње, ма не знадох, али ти је жалије црно, или бијело? — Јагње се не бира по длаци, него по бубреживо.

2. Питала бабу: како ћеш оне саме себе по годинама црјене? — Од 14. до 18. говоре: налала бих за султана; од 18. до 18. за везира, а од 18. до 20. ко је да је, нек је краља слава

3. Питао Турчин кадиљу: Бесединце! колико доћушта ваш дјечи дан, да се може једначити жена? — Четири ако хоћеш, а вечјенчин колико можеш.

4. Питао кашиџије кадиљу: Хоћу ја купштит' у одиљ дакушиљ? — Ако иоси у рукама нек' прекиче, а ако је упрћен, онзори ку обоје врата.

5. Питао Црногорац: Зашш ли толајанска? — Ја за тућем никад не чезнем.

6. Питао гаџин муж жену: Ко ово дедаши синоћ у нас? — А оклет ти ч? — Ако не чујем, ако видим.

7. Питао рођа кадиљу: Је ли зрам (преклето) украдено јагње ручате? — То се зна. А ја сам јучрос једно украо, и сво га теби дознао. — Башка је украдено, а башка поклоњено, остани ти ту.

8. Питали бабу: Које те је паркалије добо од тројке? — Од божића до поклада.

9. Питала жајка сина Марка: Бако се ене у кадиље? — До шета пушан, а од шета прашд.

10. Питали кадиљу: Хоће ли есенидја ова година родити? — Боме гоћ не ће, жени хоће, ал.

11. Питала кадиница кадиљу: Пошто је ока мисла у чаршији? — А кад сам га за пара купшпое?

12. Питали Турци муктиљу: Шта каза Турцима у Катобу пашце, да можемо често пријежњавати? — Жену кад гоћ хоћеш, а сес и пакуче кад пожеш.

13. Питали дијеч муктиљу: Но чему ће најприје знати, да ће пријаћи пријест? — Кад Власи почну кову пити, а Турци ракију.

14. Питали попа: Ма данаи ли ти поне нкад иконе шшта за душу? — Једном руком узмаже, а другом благосиљем, а трећи пенја.

15. Питали калуђера: За што се и ви не жените? — Ако се и не женимо, опет не дамо губино.

16. Питала шћер мајку над је пошла у пазар: Каде ћу се владати? — Васиш се сиоме, а ше пушиш се никоме.

17. Питао син ока кад је ноћно по снегјеу: Шта ће треби пајпше пазите? — На страх божји, и на стид дудски.

18. Питао побратим побратима: Што је најзеобичније иефети? — Мршава крава, и скромаха Турчина.

19. Питали Марка Краљевића: Пошто је вино у чаршији? — Ја никад не питам пошто је, но ма ли ће?

20. Питали магарца: Ма што то све не што мислиш и мучиш? — Будале кажу што мисле, а мудри ћуте.

21. Питали ђеда: Ко што своје најпше крије? — Дмија зоге, а оженени сеое.

22. Питао Дуко виеза од сена: Ће си оволико сенна те се не опјано? — Боме ти у врему не долазиш, а ја у цркву всеак дан, ето разлога.

23. Питали ђеда: Шта је најдаше на свијету младо? — Невојка. — А старо што је најружније? — Невојка.

24. Питали циганче мајку: Које је најдуљи дан у годину? — Онај, кад нема бранша у кући.

25. Питао јак калуђера: Које је најдуљи вој у години? — Оно, кад се леже без вечере.

26. Питали дијеч: Али ти је теже дечекати у кућу калуђера, или ису? — Ни пред кућу их Божје! а камо ли у кућу.

27. Питао рођа кадиљу: Хоћеш ли ми есенидја платити ово сијена? — У ову се одиљ не дам, но тамо.

28. Питао оџија сина: Мујо! ко се оно бије у чаршији? — Није нешто ни дао Бог, но се Власи пијеку себе побијам. — Нека се пеи кољу.

29. Питао ага ату: Ма дник ти! што оно Влашче тамо кукуруз по њиеиу опонаша? — Да је арсту више жуке.

30. Питао чивчија чивчију: Како ти сад с женом? — Не дај Боже оволико, колико се чујеш' може.

31. Питао ага чивчијеско дијете: Зашш ли за што те бијем? — За то што си ага. — А ко ти је казао? — Казао ми је ђед и отац.

32. Питао син ока: Бабо! кад се прати неш ага с Кабе, хоће ли нас опет ваш до сад ући? — Хоће сшшо и бити и гледити.

33. Питао исповједник Марка Краљевића: Јеси ли коже што дуван? — Једам трећине! Богу дужне, земља тијело, и весапцији шшо.

34. Питао кнез суђашу: Бесединде! над ћеш ми ово паро подсудити? — Над се састану два пешка у годиње.

35. Питао син ока: Бабо! Нисмо ли шта пошшеа што није живо? — Нисмо дакле стварс душу и крпа.

36. Питала цигапка мужа: Вала ли у куи украдено брашно? — Вена ће пезају одуза је, но дај.

37. Питао муж жену: Штоно дошли јутрос равс као капистирске? — То ниje твој посао. — А да што је радно? — То је мој посао.

38. Питао рођа Турчина: За што уже моју стрвку, а деде ми твоју? — За то што је твоја нова, а моја стара.

39. Питала мајка шћер: Ма што да те они момци једном пољубе? — На врхом ме последњем, но средином и чешшом.

40. Питала мачку: Ко те научи ошше ловити? — Отац ми је качак, а мати мачка, а кажа мајка такд и шћер.

(Продужиће се).

Два српска кнеза.

(К сликама на стр. 1.)

Почињући наш лист „Србадију“, ми немамо природнијег и достојнијег знамења да му на челу метнемо, него што су слике српских кнежевића, у којима се средоређују сва уздања и све надање за сјајношћу и бољом будућношћу целог пространог српског народа.

Јовсан Михаило I. Петровић Његуша, и Милана М. Обреновића IV. отпочињу низ слика најодабранијих синова нашег народа, са којима смо намерили да исшитимо страше нашега листа.

Ко би хтео писати опширне биографије Његуша и Обреновића, тај би се морао и нехотице дотакнути прошасти и вајкових предака, морао би чак реби писати новију историју Црне Горе и Србије, јер у историји обе државе нема скоро ни једног важнијег догађаја, ни једног значајнег корака за унапређење народног живота, који не би био у свези са именом Његуша и Обреновића.

Ми ћемо овде да донесемо само животописне црше обе српска владе, у колико су нама познате.

Кнез Михаило I. Петровић Његуш родио се 25. сепш. 1841. године, од сина великог војводе Мирка и матере Стане. Пре науке учио је на Цетињу под надзором кнеза Данила и по томе у Трсту. За тим га кнез Данило пошље год. 1855. у Париз на даље науке и ту се учио у војној академији. У пролеће год. 1860. дошао је из Париза на Цетиње. Исте године 1. авг. погибе кнез Данило у Котору, и Никола буде проглашен кнезом Црне Горе. Те јесени оженн се са Милењом, кћери војводе Петра Вукотића. Брак је тај досад благословен са седморо деце, једним сином наследником и шест кћери. Наследник Данило родио се 17. јуна 1871. Прво трође дете крстио је пок. кнез Михаило М. Обреновић III., а другиње је нум Александар II. цар руски.

Од како је кнезом, четири пута је путовао по Европи, у Аустрији, Немачку, Русију, Француску и Италију. Свуда је ва дворовима примљен отлично, последњи пут у Бечу о светској изложби са суверенским почастима, а од шеграфедском двору тако реби као робин.

Краљ Никола I. има темељно изображење. Од страних језика говори: француски, немачки, талијански и руски. У породици Петровића и несинчетво је скоро наследно. Петар II. је водник песни српски, а певали су и они: владика Василије (писац историје Црне Горе), Петар I. (св. Петар) и војвода Марко. Краљ Никола I. такође је песник и неке су његове песме већ штампаване, од којих је најчувенија песма: „Онамо, онамо, за брда сва“, која је пуна патриотског жара и осећаја, и која се пева по свим српским краљевима. Написао је и трагедију „Краљ Вукашин“, од које је један одломак штампан у „Оџаку“ и у „Матици“ год. 1867.

Краљ је Никола I. седми владалац из породице Петровића, која је завладала год. 1697.

Црна Гора јако напредује под владом краља Николе I. Војску је са свим реорганизовао на најбољи начин. Набавио је доста нова оружја. Подигао је на Цетињу фабрику за оплење од осгарстућа, а на Реци другу фабрику за оружје. Државну управу са свим је преустројио. Да земаљске дације наплаћује поштен је др. Богишићу, за овај је своје биће готов са својим радом. За владе краља установљена је и конзисторија. Народној просвети здраво је темељ основавши богословију, велику женску школу и 50 основних школа. Манастирска добра, од којих су пре приходе манастирски настојатељи узимали, уредио је тако, да приходе узме у државну касу, а настојатељи добијају плату. Основао је телеграф и пошту. Под његовом владом сагрђени су многи путови у земљи, а најзнатнији, који ће имена користан бити, то је пут за кола, који се већ гради од Котора до Цетиња, водиће до Дворског Града. На Цетињу ваша Реци подигао је државницу фабрику, која је од велике користи. — То су укратко животописне цртице и рад краља Николе I.

Краљ Милан М. Обреновић IV. рођен се 10. авг. 1854. год. Он је унук Јевросиме Обреновића, који је у право доба поче српске докле био на културном пољу ону, што је његов старији брат Милош на бојном пољу био. Прве науке учио је у Паризу све до год. 1869. Те године 29. маја после честити ког Михајлов М. Обреновић III., и велика народна скупштина у Тополиру прогласи Милана 20. јуна 1868. год. за наследног кнеза. Тада дође у Београд и ту настави своје науке: главни му васпитатељ беше кнез Медо Пуцић, а учитеља прва тамошња српска школованија. Као пунолетан ступи на владу 10. авг. 1872.

Од како је за кнеза проглашен четири је пута путовао по Јевропи, у Русију, у Аустрију, у Француску, у Турску, и у Италију, и свуда је с отлично примљен био.

Кнез Милан М. Обреновић IV. говори више јевропских језика, и има темељно изображење.

Што се књижевног доброг рада тиче, треба само да напоменемо, како у Србији нема спремљене породице ни човека, који је без своје вредне у новолу шао, коме на имењне шатуле није потекла обилата новчана помоћ. Треба само да напоменемо како се о књижевном трошку штампала у земљи и на страни сразмерно више штампала, него што их држава шаље, треба само да напоменемо на граде којима кнез обилрава рад у великој школи, његова лична задужења за најмању ситницу у развитку артељеријске школе, његову љубав којом прикупља ово себе све научивше, његове помоћне учење друштвима, па да се види, шта народна просвета у Србији може још очекивати од свог младог владаоца.

Ми завршујемо ове животописне цртице кнеза Николе I. Петровића Његуша и Милана М. Обреновића IV. са срдачном жељом: да Бог да среће пратила српске владаоце ирна трудни живот који их чека, и дај Боже, да уједине и

ујединре онострани народ српски, на ће тиме овековечити имена своја у историји српског народа!

Раваница.

(К слици на страни 5.)

Гласовити познавач словенске југа и поштовани наш сарадник Ф. Каниц вели у једном својој „Византијски споменици по Србији“, коју је Александар Сандић на српски превео, у овоју следеће:

„Кад Србе у једанаестом веку владаху воде Стеф. Душан и архијатски мора нову једну државу основаше, призбубише се они источној цркви и Византији, откуда су хришћанску веру примили биле. У политици оскољаху се они на западно царство, напазили, да им је у њему највеће поуздање задрод би византијски цареви напрнули на њих, да их поворе; а с друге стране опет држање се они чврсто и постојано грчкога обреда, и неизказану слику свето-горску са свеш беш манастири не бијаше Рим шкада задај у очима њиховим засенута. Светле народне поелавше, то духовног то световног реда, почевши од оца прве српске лозе краљевске, од св. Немање, од његова сина св. Саве па све до последњега у народу владара — надметано се у подизању светих задужбина: прекрасне цркава и манастира, те како ће се рашириле по народу и прославиле нова вера. По равници, а највише по узвим долинама сред дубраве на горе које, где би једна по гдекоји поток себи пута начинио, забелиле се мало затим цркве и манастири без броја. Са светим страхом и пријатном захвалношћу набрајају и најрастрији Срби имена од цркава и манастира: од Арнаћа, смедеревске и крушедачке цркве, од Горњака, Манасије, Раванице, Жиче и Студенице, а да и непоменемо овде оних силних манастира између планине Каблара и Овчара. Какве обилате успомене на времена српске славе и дичаше сазују српском народу задужбине те! А кад онамо у ово час дана на Косову сва срећа Србе падоше, осамљена места ова постадоше уточишта, где се по гори чарној успомени на нездањну величину његовања и од колена на колено показивале, те се помоћу православне вере сачувао народ, да се не истуди. И потеком овога столећа видесмо како се подјармљена Србадија гомила око тих манастира под крсташ-барјак и отима испод јарма турскога изелена — док се славно и не ослободи!“

Ако сно оне речи Немца Канида овде навели, то смо учинили из узрока прво, да нам читаоци виде, како је и странцима човека оно одушевљати могло што и нас одушевљава, да се о томе умре, како су и њега, посматрајући застарке нездањне славе српске — задужбине владара наших, големе цркве и манастире, пета чуства обузела, што и нас обузимају, кад се сетимо славне прошлости наше и потоње пропасти: да се на посетну чтугодишња наша и о томе осећемо, да и у страном свету има људи, који за нас живу, који нас познају наше, а и наших предака дела и културе уважавају, и свету их пред очи износиду.

А друго наведосмо речи Канидеве већ и тога ради, што боље и лепше на ни сами но би обдезнити могли значај наших старих грађевина по Србији, но што је већ учињено у предговору к споменутом делу његовом, а и у делу самом, које је у своје доба по свом изображењу свету произвело дивљење и чуђење, а које је сад и чувством љубљу повода дало, те је најзгодније надаљу позвате му нашле: „Немањина архитектура“ дође и једну расправу о српским грађевинама.

Ми ћемо кременом у листу нашем довести знатније старије, а по начка и новије грађевине наше, да би се с њима и они читаоци упознати могли, који досада не имађаху прилике своји очима их видети.

А сто смо се постарали, да већ и у првом броју нашем читаоцем свету познаномо једну од најзнатних грађевина наших, једну од оних, које, што се њихова њиховог тиче, стиле у ком су сагрђене, спољашњем и унутрашњем украса, а најпосле и што се хистеријске њене прошлости тиче, прво место заузимају међу грађевинама српским, шта наше чак и међу осталим грађевинама на истоку. А то је манастир Раванида у Србији.

Г. Канид драговољно нам је у ту цел нужне слике уступио, које ће читаоци у овој свезци наћи.

Све нам што је нужно знати о манастиру оном, и што се хистеријског а поглавито што се архитектонског момента тиче, то нађемо на великог Канидеве дела „Србија“,*) које је ради своса вредног садржаја чувено и распрострањено по страном свету, а које ми и нашој публици топло препоручујемо. „Да сазнамо ходе од Ћуприје, — вели Канид — ближу сеља Сења, опет се приближујемо падње и југоисточну зеленом брезовима, и долини, на које нам излази на сусрет жубороша река Раванида, те на скоро сто нас и пред самим манастиром. Три нинка спојена са пропасти великог српског царства и много прослављена у народним песмама, осигуравају развалинама градска Раванице и а добро одржаној огради на изаок ове пошговане и уважене, које уживају на далеко, чак и ван Србије. Ова градић веле да је саздао кнез Лазар, последња позависни српски владалац. Он погину са Цар Богданом тастом својим и са његовом дедог Југовића 1389. године на пољу Косову. Једна кула равничка нам ове описоша Лазареза зета, и убице Амурата у бој на Косову, пођоше Милоша Обилића. А често се у градићу овом бавио и Вук Бранковић, који у том бој пивезари своја таста кнеза Лазара, те овој плати главом, а земља независности.

Тело Лазарево буде најпре у Пруштини сахрањено, а одатле пренесе га син његов у Раванину. Но о томе још не беху кости његове са свим сачуване од насиља турског, те га доцније одвезоше у Будим у Срем, који се од то доба Раванином прозва.

О задаљу Раванице казује нам народна песма, како је кнез Лазар на уну њиво, да сагради цркву од најскупоценијег материјала, и да је украси сребром, бисером и драгим камењем, да би се и у потомки вековима уздавало о славном кнезу његовом.

Но већ Турци бејаху ушли у Европу. Византијско се царство потресе и већ се брза приближавање и српском земљама.

Милош Обилић, као да је предвидео пропаст и несрећу, јер је савезнике кнезу, да сагради цркву од тврда камена, а да је не украси сребром, ни бисером, нити драгим камењем.

И заиста је Милош предвидео пропаст и несрећу. На нуних 50 година не протекоше од тога доба, и већ постаде градић Раванина — развалином. Градић са његови седам кула разорише Турци свеснен, а у њима само искварене слике по дуварр. Али је и оно губитак, а нарме што су лишени завештања и православне народне уништени — годом је губитак и за хришћанина, и за српски народ.

Црква сто у своме правилном и устојном саставу морала је изврха прекрасне наследати. (Види слику). А данас је сва на њоја пошављаном војеначком прошлости, и из-

*) „Serbien“. Historisch-Ethnographische Reiseskizzen aus den Jahren 1853—1868. Mit 40 Illustrationen in Texte, 23 Tafeln und einer Karte von F. Kanitz. Leipzig. Hermann Fries, 1868.

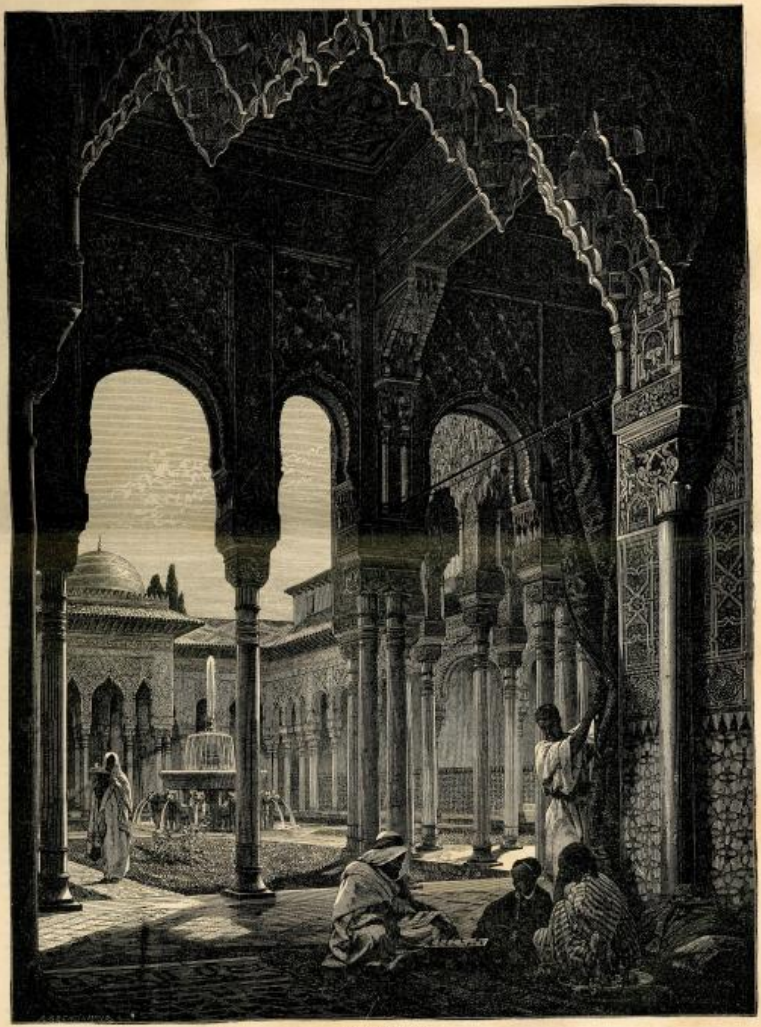

Алхамбра.

претиу ће временa у део шетн, да све дојако показаино отклоии и поправи.

С тога здање ово не изгледа данас онако лепо, као што је изгледало кад је грађено, већ је окречено, прекрасне наиати са свих су замазане, а врата као и сви остали украси на прочељу (Façade) повађени су одатле, па разуђивани и уиђдиа на празиодиеој прекрати, која је онако врасно стварнсно прочеље сасма нарушила. Друга лепа празиодиа прекрата удаљила је од прилике пре 15 година. Унутрашњи архитектонски распоред исти је као и у Манасији. Особито су лепо и угодно изведена она четири мала кубета, која су около великога. Она јако наличе на кубета Пантеиге иикодииске у Атини. Од украса вала споменути ову велику, врозор-руку на староме прочељу, за тим она два пола, што су на празиодиој прекрати уиђдиа, као год и онуоарту испуњену сликом (рељем) на истом месту. Ова је слика од два змаја страшне прилике, у којих иеђедиетва врло симетрак ван украс чине. (В. слику.)

У манастиру се чувају два јеванђелија, један путир и две иовеле од руског цара Петра великог и царице Катарине. Овај је манастир до скоро још добијао годишњу прилоиак. Са историјом Равааице скончано је и ове редиога немањког цара и краљевског владаоца. На јужиом дувару налазе се плоча, а на којој забележено је ово: „ Обновк се сіи црковъ божіно повнощю ріскаго цесаря Карола VI. свободою трудом Стефана Јероиимха 171.“ Број на крају не зна се шта је. А на другој плочи стоји ове Карађорђево, на трећој жнеза Милоша Обреновића обојице као обновитеља онога светога храма.

Од хиеторијскег је значаја таиобер и надгробна плоча чувеног хајдука Цицнпар-Јанка, који ђунгчау, мрзећи на Турке оиојему душу своју, у оближњој варошн Бугарији испустн«.

Српски споменик код Ниша.

(К слици на страии 8.)

И сад је тако пркоса трава
И кула с' бела од српских глава.
Дрогашевић.

Српски споменик код Ниша? Од куда и како то? запитаће зачуђено читаоци наши.

Но ево да им прнповедимо шта је, и како се збило.

Бејаше године 1809. Карађорђе, после сјајне сувоклске побиде и после средњег нападаја на Сјеницу, умути се са јуначком војском својом у Васојевиће и Дробњане. Одавде удари на Нову Пазар у намери, да га опсиди и заузме, да би тиме снезу расцвиуо између Босне и Цариграда и, спојив се са црногорском војском, упао даље у Босну и њу помоћу устаалога босанских Хришћана осваоио. И већ бејаше дошао град у Карађорђевим рукама, већ се Црногорци приближаху к српској граници, већ устајаху Хришћани босанска на оруђе, и већ хтеђе нескоиим Срнстну осванути дан, кад, ах Карађорђу стиже кобна вест са Тимока: да се Турци не нзијући више иред собом руску војску, в дочуиши да је Ирин Борбе на западу иснод Новог Пазара, упутише у Србију.

Иначе је заиоведао александровачком војском хвалевни војвода Петар Добрињац. Но овај пут не беше власт у њега. Карађорђе је повери на препоруку Младеноку војводи Милоју. Петар Добрињац оиет никако се не хтеђе повратн Милоју, те тако иије чудо, што ће послога нанчну двају српских војвода, иначе на далеко чувених и прнносећих јуиака, рђавим плодове уродити, — старо српско проклетство, које нас и Косова стаде.

Росавачки кнез Стеван Синђелић ступање са 3000 одабраних јунака на планину каменичкоу. Турци нападнше на планнн. Синђелић у врућој неволи своју поиска од Милоја помоћи, ал му је Милоје не хтеде дати, а то на злобе, јер Стеванов бејаше најбољи и најнеразлучнји пријатељ — војвода Петар Добрињац. Турци неђу тим опколе планин. Срби, видеће да помоћи ни одкуда нема, а да је у Турака надмоћ реше: да нолоо је могуће пашки пробране, па кад им мало оиде снега кад неће моћи ни хамогну собе одржати, да бар славно погину?

Тако и бн. Сва турска снла навали на Србе. Но они се бранише нчем у руци као лавови и рисови. Још их је храбро воћа њихових неустрашљиви — Стеван Синђелић.

Но кад већ Турци и с планин убише и кад скоро све изгубише бејаше, а ово Срби по жељи и заповести воћа свога заиђе барут иснод шанца, те тако славно умреше на иоље Срнстна, за отаџбнну и за род свој.

. . . . . .

„И сад је тако пркоса трава
„И кула с' бела од српских глава“.

Турци скупшше главе српских јунака, па их ставдаше у кулу. Они неиђлазу, да ће се тако осветити Србима, а оно им подигоше најјеинији споменик.

Међутим уђе велики везир у Београд и у Србију. Милоје, не могла одолети турској снли, позуче се натраг. Петар Добрињац остаи Делигрод Турцима и оде у Шумадију.

Народ се узрује и узлиши. Куд год се ое окренуо, могао си чути страшан глас: „Бежите, ево Турака“.

Но у среван час дође Карађорђе. И да њега не би и руске помоћи, тешко да неби Турци са Србијом ово учинили, што учинише за неколико година доцније.

Била пак, што је Турци од српских глава код Ниша сагредише, нека је српски народ слава и понос, и нека је сваком Србину свештва, која ће га увек надсећати на Србе јуначке, који знађоше умрети:

„За крст часни и слободу златну“.

Цео свет уђнше и слави дело Леонида и Шпартијата његовнх, а зар ни Срби да не славимо жнвот Леонида и наше Шпартанце? Та нимало ни много и нимало неуредних јунака од Косова и Милоша Обилића, па до Синђелића и даље . . . и даље. . .

Требиње.

(К слици на страии 9.)

Путеви, који воде из Дубровника и Кастелнова у Херцеговину састају се код места Љубаша, које лежи на једном од посебних херцеговачких језова. Не далеко од Љубаша налазе се херцеговачка варош Требиње, коју данас доносимо.

Требиње лежи на десној обали реке Требишњице, и има у свему 2800 становника, понајвише православних Срба. Ваздух истина утрпљив је, ал тако рђаво, да не би никако дуготрајну опсаду надржати могли. Иначе је Требиње доста живо трговачко место. Требињски дувап чувен је на далеко.

Ближу Требиња леже места Љубово и Љевошо. Код Љевоша налазе се две куле, код којих је 25. октобра 1861. године много српске и турске крви проливено. У долини Требишњице реке лежи и српски манастир Дужи.

Требиње биле је год. 872 главни град и престолница српскнх жупанпје. 1366. године освоји га босански краљ Твртко; 1463. године султан Мухамед II., а 1694. године Венецијанци. Дуброшко. У последњем херцеговачком рату беше код Требиња стан Дервиш паше, садашњег босанског валије.

Читаоце и пријатеље нашега листа за цело ће интересовати, зао ни напоменемо, да у Требињу стоји врсан скулптор народних умотворина, а поштовани наш сарадник и. и. аустроугарски вицеконзул г. Вук Врчевић.

„Поздрављајем!“

(К слици на страии 17.)

Гостопримство је у нас Словена једна од најлепших и најсвештих врлина. Свака нам је гост добро дошао, свакоме се госту радујемо; сваког ћемо гоета, дао он шкуљи, био сиромах, био он из каквога чина и достојанства, био он пријатељ а познаник наш, био нам странац, свакоме ћемо обећану услугу испунити и почастити. У основини одушевљења највеће је бурна домаћинска и домаћичина, да гоета потпуно задовоље и да га не упреде ни у чем, те како би се он ушек са угодним чустнима себе гостољубна дома, и у њему домаћина и домаћице.

Овај лист обичај, нисте се странци но моју доста надаити, одрекао се још из старих времена: он је истина опште добро свију нас Словена, али се наша најлепша драж и поштење у нас Срба, и у једнородне и једноверне браће наше Руса. Као и код нас, тако ћеш и тамо наћи, да је гостопримство у свакој породици удомаћено, да је свуда у обичају, било у парадној палати, било нас у кући сеоској, било у Петрограду и Москви, било на снежаном сибирском пољанама.

Видиш ли домаћина и домаћицу, Руса и Рускињу, како ни се ени свеселе у радосном ишчекивању гоета, који се ето њиовом дому приближује. Кад, где домаћин пред њега изиђе леб и со, а домаћица поиоп и јој. Да, то, то су знаци благостања њиеиног, то су знаци добре газдинства. Као ли им је иилао, и домаћину и домаћици, што ће њима гоета почастити. Али ће га и скорио упостити, јер нам је домаћин увазена личиогг у себу, он је сторишна свеснна. На њега се угледају сви остали селани. Они ће се и сама угледати на свога старешину, па ће и они своје госте свесдно примати. Но ево ишчекиване госта пред кућом старешинином, који га, мрзећи ли му хлеб и со, поздравља добродошлицом, желећи му срећу и здравље, и молећи га, да се задовоља си оним, што је у кући.

Гост ни се захваљује, а они му се и опет одвикују са крепким: „Поздрављајем!“

Алхамбра.

(К слици на стр. 21.)

Кад се године 610. Мухамед са пророка Алаха проглаеио, и кад је натрешт народ арапскнх у пламенном одушевљењу за себе придобио, иије било сиде, која би могла ивестовати нападајућа и бурнна ратоника мухамеданскнм одолети. Мисир, северна обала Афрнке, Палестина, Сирија, Персија и Индија — сне те земље беху за кратко време освојене, и тако заиада полумесец свима крајевима, од Пиринеја, чак до далеке Гангеса. Неко време задрма исламскнм светом, и мора се признати, да је у неким стрчкама и културне појаве донео, који међу најсјајније у историју целог човечанства спадају. Али од куд то, да народ Мухамедов тако брзо пађе? Народ, који је тнлико јуиака, који је за кратко време толнко уметника, песника и научењака имао, и који је тако простраиу свесгку државу основао? Од куда то, да појас Арапа као несвесна културе у средњем веку — плахој муља у дубокој тами лнчи, једној пречи из тисуће и једне ноћи? Ми ва то одговарамо, да је

ренђаја мантије, као што је мухамеданска, хришћанству, ренђаји особина морала уступати. Али нам се опет за то рађа онаја срећ љубљавим песмама хронике, распевајуће ч ребовом мантије источних принц, јаче ђуће од блеска и сјаја, које унетканим остатци у Шпанији показују — и то особито тако, ће су потомци пророкови расколику природу у прави рођ обратили — у Андалузији и Гранаде. Као симбол негдашње културе, подиже се високо пилаз мавријске престолоше Гранаде, краљеви двор »Алхамбра«.

Мухамед I основао је ову краљевску Алхамбра и Сијера-Невада, која се благостањем и богатством, трговином и унетканим до танане пажљиво подигла, да су се лиће свију народа у њена престаништа стицале — био је уједно и творац престолонаслеђе сјаја, неделимости и красоте, и у години 1248. при освајању Алхамбре, тог злем — камена своје престолоше.

Постоје овог владара продужише овај њиме који нису читано столеће, и вероватно толико богатство у чаробни народ, да се ово доло као ремек мухамеданске архитектуре сматра.

По начину арапског зидања, спољашњост је проста и без накита; али за то унутрашњост тренути сјајним уресом. Све ту дише чаром и знањем, све плаша у наобалу. Бедемасто окружавање двора варкавања убојну врту пслама, док »живодан унутрашњи сјај земан рад остварује« — као што то порам вели.

Напастеро је 34-те године после освојења (1526) врло разумљиво описао Алхамбру. »Алхамбра је« вели он, „нека врста града. У њеној средини леже много кућа, али највећи простор заузима двор мавријских краљева, који је заиста леп. При подизању тога двора увели су најскупоценији мрамори и сва могућа драгоцена грађина, али тај мрамор није у зидовима, но у поду. Ови нам дело в пространо двориште или равно, које је зидом окружено, и на једној страни њему чудноватву кулу, која се сматра зове. У њој се налазе више дивних одаја са веома укусним пророцима и сјајним мавријским украсима, како по зидови, тако и по поду. Ти су украси од чести од гипса, са многим златом, а од чести од слоновне кости и злата — сви заиста дивни, особито по зидовима. У средини стоји један врло велик базен, који, састојећи се из неколико лавова из чијих чељусти вода излази, тим двориште име »лавовско двориште« даје. Ови лавови воде на себи један легеп и показују, чим престане вода тећи, ту особеност, да се свака реч, ма да се како тихо у чељуст једног лава шапне, са свим јасно чује, кад се уво к чељусти другог лава, приложи. Међу остале знаменитости тога двора спадају још неколико веома дивних кулетаја, која су свеворном оболепшена. Она кулетаја осветљена су од горе кроз многе прозоре«.

Ми ћемо овом простом извештају још неколико реци придодати.

После освојења Гранаде, нораде цезиар »Недро од Мачеје« по заповести Краља V. ове зграде подиби, које се укуса мавријског, и које су дивне од чести порушене. Али опет говоре сачувале одаје предворја задовта о сјајности исламске доба, јер једино од свега сачињава »двориште рибњака«, које при улазу прво у очи пада. Ово двориште, окружено на дужим странама двоспратним одајама, а на крајем зградама, има у средини с рушака, пеpaшама и убувањем од мирте окружен базен два студенца. Подови ходника између мраморних клеја беху скупоценим мраморима покривени. По тавнице дну блистаху се жиле боје цинобера, азур — плаветнила и злата. Сада запуштене одаје, које су са дворишта свакако, чрепташе некад у неисказаној сјајности, особито тамошња »одаја посланика«, са најлепшим изгледом у Гранади, в богатом мавријском орнаментиком. Са обе стране дворишта, на истоку и западу леже свечаторе одаје краља дела Алхамбре. Једна још и сад сачувани део обухвата »лавовско двориште« »одају двеју сестара« (тако називана због две велике беле плоче од мрамора) и одају „Абенсераге“, у којој су племићи тога имена погубљени, итд. Западни је њих део рђаво сачувани. Овде су дежале мраморне купе, у које је кроз звездасте пробијене прозоре, чаробна светлост падала.

У шпанским песмама и романцима је најлепше „лавовско двориште“ предмет неограничене чудеса. Сад је дабоме блесак злата и шаренност боја, потамнела; али још стоје двоједесет мраморних лавова, на којима дегељ лежи. Арапске са тананим стубовима и фантастичним лучићима, звездама и орнаментима — најсавршенији су у мавријској архитектури. Сва зидовима наслеђају као пезени бисери, сва духовно као гирланда. Овде се особито показује, да су громадне дворишта, студенца и тих витких стубова само оквиси на бедуинским шаторе, — опомене на колебу и пољу у пустињи. Чудесан „лавовски студенац“ са фантастичним дотељем и над њиме мотивом пирамидом, опомиње истина на Мисир, али је опет од великог утицаја. Једна шарена простирке се спуда ово легеп, као што је и у осите свака простирка дворана претпоставља шаренама на ораза, показаним песмама Алжама и арапских глварја. По истеком периоду, чинеше знаци шпанско — арапске културе. Шпања, која нетиче „лавовског студенца“ од прилике овако:

Не сравњи је овај легеп!
Алах сваки чезде тако.
Чудном дрвци да изиђе
И надбисета дело свако!
Где тој трес на рубу му!
У жилету драгог кама
И бисера тако с' сјаје —
Ко сузчани дучи сама.
Ко да хоће са злетом
У блистају да се боре
Течног сребра сјаје капи
С подесака одеатре,
У мраморни легеп леже . . .
А одатле опет журно
Кроз подземну цев камену
Отиче у врело бурно;
Тако драги као из дрогом
Чезнућ горко суже лије
Гледе до их са обрала
Пред лудима тајне скрије.
Је ли с неба ова вода?
Из дубљине земног крила?
Из рога се калеженог
С благословом мозг' извлаз?
Где! у праху пред пресветим,
Јербо са се страшно пламе,
С утрудитељима земље
Бунтовнице сант што страше.
Свеглав кнеже! и Народа
Славе прав последнике,
Величино над великом,
Од сида та народ клето:
Са божијом светом волом
Дуго, вечно, сиктар вогн!
Увек поже славе славно,
И душкине сте повесе!

*

После осам векова и многих бурних ратова сарнили се клада Арапа у Шпанији . . . .

Беше у јутро 2. Јануара 1492., кад се са највеће куле алхамбрине пали пут забљесташе сребри крст. Кардинал Гамелон де Мендеза подиже га. Сва живахност немешну тиме на знаша које је полумесец дотле сукао. При погледу крста, падоше на колена хришћански освајачи Гранаде. а на чељу њихом Фердинанд Католички и Изабела да се Богу помоле за до чу се захвале. По свршеној нестрепи мавријски цаев Боабдил, зога је отаи, у одајама поносите двора, најмилио волено Абенсерага дао погубити, — мораде дом својих отаца оставити. А кад га при бегству у даљини из виде погубу, заустави хата и рече одлучни гласом: „Аллах-бар!“ (Алах је велики). Мати, која га је тражила не имаћаше за њ других речи, до: „имаш право да нас жена плачеш за оним, што као човек нису знао сачувати“.

Брежуљак, са кога Гранада и Алхамбра дивно изгледа, и на коме последњи мавријски цаев при пођу своме још величину Алахову приназде, зове се од тада: „Последњи уздах арапов“.

*

Разне белешке.

Светковина.

У недељу 23. октоб. прослављена је двадесетогодишња светковина најчешће српског песника Змај-Јована Јовановића. У очи тога дана приређена је балкада, која је на овима сјајна испала; при балкади, заказаном је зубилара Јов. Вошњовић, књижевник и уредник „Српске Летописа.“ Сутро дан у недељу беше је свечане седнице Матице Српске под председништвом старијег Стевана Бранковчног, у којој је говорио подпредседник Мнша Димитријевић о српском песништву и о Змај-Јовану Јовановићу као песнику. Од стране одбора, који је светковину приредио, предао је ђубилеју средњи сребрн венац са натписом трајним, од стране поносеоце задруге српских занатлија сребрн диплт. а од поштовача песничких из Србије гусле јаворове сребром оковане и народном трајном оивене. У вече је била сјајна беседа. Беше уз госпођу скоро из свију српских крајева, и из свију страна стизаше су честитке. Једном речу беше то сјајна народна светковина.

Ми дотичемо наших читалаца у овој свеској слику Змај-Јована Јовановића из млађих летових година, а врлом пролазом доњемо биографијеју и преглед његовог књижевног рада на пољу наше књижевности.

Школе.

* Школе у књажевини Србији. Године 1873. било је на београдској великој школи уписано, свега: 196 слушалаца, и то на јуридичном факултету 135; на техничком 54, а на филозофском 27. Учитеље особље на великој школи састоји се из ректора; 11 редовних, и 4 ванредна професора. — У богословији било је исте године 286 ученика, од којих њих 279 испит положише. Учитељско особље састојало се из управитеља, 9 професора и 1 учитеља. На гимназији београдској било је године 1873. 368 ученика; 9 професора; 3 суплента и 3 учитеља; а на прагуљевачкој гимназији 224 ученика; 5 професора; 5 суплената и 3 учитеља. На дедним гимназијама, којих у Србији 5 има, предаје свега 15 професора; 10 суплената и 8 учитеља. Ученика беше исте године: 504. На београдској реалној предавају 1873. године 7 професора и 1 учитеља, а посећавају је свега 98 ученика. Долних реалака има у Србији 10, и то алексиначка, ваљевачка, јагодинска, књажевачка, крушевачка, лозничка, смедере-

качка, ученика и чешиска, за зборка предавају 47 учитеља. Ученика учевина број је 450. — Вишу девојачку школу посећавају 238 девојака. Учитељско особље састојало се из управитеља: 8 учитељака 12 учитеља. — Врачуњевачка препарандија имала је године 1873. 52 слушалаца; 1 управитељ; 1 професора; 4 суплента и 6 учитеља. — Основних школа било је при крају исте године: 501, и то 458 мушких, а 49 девојачких. Мушких ученика било је свега: 10.017; женских пак 2739.

* О отварање свеучилишта у Загребу. — 7. окт. т. г. обављено је у Загребу свечано отварање свеучилишта Фрање Јосифа I. Том се приликом у престолници троједине искупило гостију из свију крајева аустро-угарске монархије. Већа део аустро-угарских универзитета послао је заступнике своје на славу. Берлинско свеучилиште изаслало је чувеног професора Гнајста на славу као заступника, велика школа у Београду професора Стојана Новаковића, а београдско учено друштво Стојана Новаковића. Свечаности сама текла је свако: прво је прочитан краљевски рескрипт, којим се бан именује ар. канцеларом за ову свечаност. За тим је бан прочитао свеучилишне као отворено, и поздравио га са неколико топлих на латинском језику пригодних речи. За тим држаше ректор Месић на назив бановом говор, у коме је изразио важност загребачког свеучилишта, после њега реферу се поздрави заступника, које изаслаше свеучилишта, академије, и друга учена и књижевна друштва. У вече беху разне свечаности, као: осветљење варошки, бакљада бану, ректору, и Штросмајеру.

Српски патријарх Прокопије Иванковић поздравио је у име српског народног сабора отварање загребачког свеучилишта овим телеграмом: „Српски народни црквени сабор једнодушним закључком својим изјављује своју радост и срдачно учешће српског овде заступљеног народа, на том светном за све српске и хрватски народ догађају, те шаље на основану и отварању свеучилишта Фрање Јосифа I. у Загребу. Живео Фрањо Јосиф I. Живео српски и хрватски народ! Слава свеучилишту!"

Тело учитељско на свеучилишту загребачком ово је:

Ректор: Матија Месић, редовни јавни професор повести хрватске на филозофском факултету.

Проректор: Коста Војновић, др. права, редовни јавни професор аустр. грађанског права.

I. Теолошки факултет:

Др. Ђуро Несторовић, редовни јавни професор увођних знаности у нови завет и тумачења св. писма новога завета на изгуштс и на изворне текстове.

Др. Антун Кржман, редовни јавни професор посебног дела догматике.

Др. Фрањо Иванковић, редовни јавни професор за увођне знаности у светом писму у опште, а старога на по се.

Др. Мартин Шпегељ, редовни јавни професор пастиралног богословља.

Др. Јосип Штадлер, ванредни професор фундаменталне догматике.

Др. Јосип Ригер, ванредни професор црквене повести.

Др. Иван Кекоран, ванредни професор канонског права и педагогије.

Др. Срећко Сум, ванредни професор морала.

II. Право-државословни факултет:

Др. Стеван Спевец, редовни јавни професор римског права; декан овога факултета.

Др. Александар Брешчијански, редовни јавни професор кривбеног и каживарбеног поступника и хрватско-угарског права.

Др. Б. Јорковић, редовни јавни професор политичке економије, устава и управног поступка.

Др. Јарослав Хавел, редовни јавни професор опште правне повести.

Др. Фрањо Вргбанић, јавни ванредни професор аустроугарске статистике.

Др. Лука Марјановић, јавни ванредни професор канонског права католичке и православне цркве.

Др. Наполеон Шпун-Серњић, приватни доцент општег државног и међународног права.

Др. Марко Сакс, приватни доцент судске медицине и санитарне полиције.

Дане Рашић, приватни доцент државног рачуноводства.

III. филозофски факултет:

Др. Фрањо Марковић, редовни професор филозофије; декан овога факултета.

Др. Љ. Гајтлер, редовни јавни професор сравњујуће славенске филологије.

И. Подхле, редовни професор опште повести.

Фрањо Мајснер, редовни јавни професор латинске класичне филологије.

Армин Шрибец, редовни јавни професор грчке класичне филологије.

Фрањо Пенавић, ванстор свеучилишта.

Друштво.

* Друштво чешких књижевника. 20. о. м. састадоше се у Прагу, у двораи „Умјетнје беседе", њих 40 чешких књижевника, с намером, да оснују друштво једно, које ће средиште било за све чешке књижевнике и које ће се бринуло за бољи напредак књижевности, а које ће једнако окакве књижевне подпомагати могло, који у осигурају живе. Друштво се заиста конституисало под именом: „Друштво чешких књижевника", овоје изабрало себи за председника проф. Крејчија за одборнике друштвене чланове: дра Шедлетера, Вамека, Покорног, дра Студничку, Томгутина, Новотног, дра Хелера, Кворског, дра Госа, Величког и господу Карлу Сватлану. Друштвени статут приман је онако, како га неки од чланова нарадине и друштву предложише.

Статистика.

* Статистика босноторско-дубровачке дијецезе. Шематизам православне епархије босноторско - дубровачке за годину 1874. донео је такву статистику ове дијецезе. По овој статистици има у поменутој епархији босноторској 41 парохија; 4 протопопијата; 8 намастира; 7 капеланија; 192 цркве и 4806 православни домова. Душа је било у прошлој години свега: 26.380; свештеника монашког чина 11; свешт. световног чина 44. Родило се 383 мушких, а 346 женских душа, и то у законитим брачезима, а 11 мушких и 10 женских душа у незаконитим брачезима. Умрло је свега 198 мушких, а 231 женских душа. Венчало се 162 пара. У православну веру прешле су 2 особе. У овој дијецези дакле се родило свега 750, а умрло је 429. Но томе изиоси више 321, што је за цело број, с којим можемо задовољни бити.

Књижевност.

* Бугарске Подунавље и Балкан. Ово је наслов најновијег Кашицеког дела, које ће изћи ове године у Лајпцигу код Херманна Фрица из штампе наше. Дело је ово написано на немачком језику, подељено је у три књиге, а украшено је многим сликама и разноврсним, понајвише географским и етнографским картама. Прва књига ући ће свега месеца марта.

*Библиографија.**)

Српска читанка за више гимназије и реалке. Књига друга. Састанио Светислав Вуловић. Прегледана и одобрена школска комисија. Београд, 1874. 8. Стр. IX. и 388. Цена 90. новч.

Латинска читанка за 1. и 2. гимназ. разред. Написао Филип Оберкезинер. Потпорен „Матице Српске". Нови Сад, 1874. 8. Стр. 175. Цена 1 фор.

Школа основног читања за народне школе. Систематичан трудно и кратким увођем снабдео Петар Мукић. 96 слика на 48 листова. Прир. 1874. Добија се у књижари браће Јовановића. 8. Стр. XII. и 48. Цена 1 фор. 80 новч.

Привредни напори и рат у Америци. Говор Хенрија Керија, у седници статистичког друштва у Њу Јорку у децембру 1865. Преведе с немачког Ст. Поповић. Београд, 1874. 8. Стр. 40. Цена 20 новч.

Независност Црне Горе од Настаса Петровића. Београд, 1874. 8. Стр. 35. Цена 25 новч.

Успомене из пољске револуције. Саопштио Ј. Гајгер. Преведе В. Ј. Јанковић Панчевац, 1874. 16. Стр. 48. Цена 20 новч.

Панчевац. Календар за народ са сликама за просту годину 1875. Панчево, 1874. 8. Стр. 84. Цена 30 новч.

Српски Календар за народ за просту годину 1875. Издаје Милош Грабовчан у Земуну, 1874. 8. Стр. 40. Цена 20 новч.

Извод из српске граматике. Написао Јован Бошковић. Сврсита реч о гласовима и речима. Шесто издање. Нови Сад, 1874. 16. Стр. 24. Цена 10 новч.

Облици српскога језика. Написао В. Дамјанов. Седмо издање. Београд, издање и штампа државне штампарије, 1874. 8. Стр. 120. Цена 6 гр. сар.

Дјела Јакова Игњатовића. Књига прва. Издање матице српске. Нове Сад, у срп. пар. задр. штампарији 1874. 8. Стр. 321. Цена 80 новч.

Имениник управе српских народних фондова и фундација, стојећих под њеном руководом, за године 1869., 1870., 1871., 1872. и 1873. Нови Сад, у срп. пар. задр. штампарији 1874. вел. 8. Стр. 34. (Није на продају.)

Dubrovnik. Zabavnik štionice dubrovačke. IV. godište. Uredio J. Bunić. III. svezak. Dubrovnik, 1874. 8. Стр. 129—192. Цена 40 новч.

Narodna biblioteka. Knjiga II. Ostan Bože ljubav i razlike njezmi dahovno Andrije Vitalića. Novo izdanje po kan. St. Skurli. Dubrovnik, 1874. 8. Стр. XVI. и 320. Цена 1 вор. 60 новч.

O postanku čovjeka. Po poslednjih naučnovnih i antropoloških izvanosti. Napisao Dr. A. Kržan. Knjiga I. Zagreb, 1874. 8. Стр. X. и 289. Цена 1 вор. 20 новч.

Trigonometrija ravna i sferička. Napisao Dr. Mat. Kl. Ulili. Zagreb 1874. 8. Стр. 108. Цена 1 вор. 10 новч.

Miklošič. Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen.

Andree Richard. Wendische Wanderstudien. Zur Kunde der Lausitz und der Sorben wenden. Mit Holzschnitten und einer ethnographischen Karte. Stuttgart, Julius Maier 1874.

Brockhaus. Conversations-Lexicon. XII. umgearbeitete, verbesserte und vermehrte Auflage. Vollständig in 15 Bänden. 1. Heft 30 kr.

*) Умољавамо све издаватеље, да нам од сваке књиге, која на свет изађе, по један примерак пошљу, да би тако ова библиографија била што потпунија. Ур.

Одговорни уредник Срећко Мајер.

Власник и издавалац Јован Стефановић Виденски.

Штампарија Јерменског Манастира. Сидаја и Мајера у Бечу.

Година трећа. — Свеска друга.
У Бечу 26. новембра 1874.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 15. сваког месеца.
Годишња је цена 6 фор. или 72 гр. ч.

ТРПЕН СПАСЕН.

Роман у три књиге.

од

Јање Игњатовића.

III.

Свако чудо за три дана. У почетку се Бура подсмеваху, а иесење и то престаде, и Бура опет бриј, сиро, нема, као и пре. Бура својим колосеком тера, добра нола већ му се попратила.

Када је Бура осетио, да му је већ брада здрава, и да се встраги одаљују, лагано га скиње, погледи се у огледало, и зарадује се јако, када виде, да му је не само све здраво, но да се виде и клице нове бради. Две три недеље, па ето нове браде.

Већ се могао на шијуи и са Салнком састајати и разговарати. Обоје приповедаху своја страдања. Салнка се тужи, како сад не сме ни изуши, бојн се од касапа, а другу, и другарице је искеније са хоп-полом, и сад је другчије и не зову већ хоп-полом. Кажала му је још и то, како јој је тешко пало, кад је видела, да му мрки касап браду чуна.

Он је тешн, да је то ни најмање не неће, јер за њу је готов све, и сам њиног жртвовати, само нека према њему буде пожна; а да јој учиш нешто задовољство, да јој рек, да ће се прве недеље, у пркос свима касапима, пред целим светом с њом на промеиади испод руке шетати. То није мало стварн, и она се тиги са свим задовоље. С прним се берберским субјектом на промеиади испод руке шетати, није шала. Кад уговор руковањем и умиљатим погледом склопе, растану се, јер Салнка мора да купује, а Бура иде једног мајора бријати.

Арсеније Стојковић,
владика будимски.

Бура је опет био задовољан са сатисфакцијом, која му је од страие Салнке и осталог света учињена. Није шала, тнна девојка као Салнка, — за коју се први касапски момци отимају, с којом се шибџор, кад само с њоме играти може, за средњег држи, — иа је Бура освојила и душу и срце. На опет није мало славе, да се због њега, као победитеља Салнкиног тешка битка заводене. Куд је год прошао, свуда је био предмет занимљивости. И прва „куртоан“ чули су за ту велику битку, и кад би га питали, како се збило, исправно, тако је описао, да се борио као Леонидас, један једини против нет касап, и да је њих та победа скупо стала.

Нско је казао: што више душнника, тим већа

част. Бура опет каже: што више таких победа, тим већа част.

Код женског пола, заиста је особито велики кредит. Прва мисао биће су против њега, а најчувеније лепотице биће су опет за њега. Но Бура неће споје Салиде неће се тудо ни од других женскиња. За то Бура није умислите последње одбије, шта више, усрдно се одазвао. За то је све и гледао на њега, када је по свима ишао, или када се на протезали шетао.

Господа у Новом Саду, када се јутром по шпаја шетају, не ће могу да познаду која служавка или куварица код кога служи, нити Буру субјекта, и он ни одмах каже. Познаје их по котарици. Он је познавао котарице свију отменијих новосадских кућа, у којима се зелен, месо, па друго што за јестило носи.

Красно је било видети Буку, кад се са Саликом по променади шетао. Она као пауница, а он као паун. Она у свој својој пространости, округлости и опружности трешти, он опет, са пребачени „оброзом“ преко леве руке, иде као поглавит. Не једна госпођица завиди њој, не једам штуцер завиди њему.

Бока се звалеро, да више никад не ће на фрајчузицу ићи, а на што и да иде у тешка друштва. Недељом иде у боље госпођице и то са Саликом. Бура се ту састаје са правим капаријама и са стражинштерама, Салика се опет пријатеља са правим капаријама и стражинштерима, и та је клајнајеја пробитачка за све невагоде.

Док је њему таква друштва, не боји се никаких каскала.

Докле је тако нахи кућо бекало, докле се Бока код куће са свим другуће понашао. Кад је недеља и светац, онда је увек био у особитом мајстор Макса, и прилао поклоне од бријања. У радењи данима, госпођа је Фема, кад год је времена имала, седела и петрљала. А Бока је у то даже надзирао њезино вашингтао. Бадава, хтео је да се и госпођа дотеже.

Када госпођа Фема у особитом седи и шпрка, па кад дође какав пашанер да се брије, а он тако намести столицу, на коју ће пашанер сести, да је лицем према госпођи окренут, те да може у њу гледати и себе у огледалу видети. На онда, када ноћне сапунити, тако удесно позитуру начини, оча тако умиљато пресиће, а за тим бријачу тако грациозно дохвата, да му се ту цела надстика и красота видети може.

Кад пашанера обрије, па кад га понже умиљати и пешкиром брцкати, да га во види, који брађу носи, с каквом особином сте то рађи, не би никад браде месио.

Кад и кад и фрајла Милева дође у особиту. Ако је ту мати, онда Бока пред фрајлом тако веливо лице прави, као ону у пребалгое Јеприема. Ал кад мати није ту, онда Бока узме ситар, па запита: фрајлице, је л' не воља, да вам што спирам и певам. И не чекајући на одговор, отпочне да свира и пева.

На чуте тај умилат глас, то је милина. Фрајла Милева седи, слуша, ал особито лице показује. Допада јој се песма, ал јој се не допада субјект, крај све његове красоте, и то само за то, што је субјект, и то берберски. Фрајла Милева тежи за нечим вишим.

Бока зна прави рачун у скупу, он је залубљен и у мајсторицу и у фрајлу. Тако што код берберскиг субјекта није ни чудо, ни ново. Он је у све залубљен, јер држи, да су све у њега залубљене.

У кући мајстор Максе, долазио је лакман Ежеф Предић. Син спромашне куће, али угледан.

Познато је, како су официри у грађанским кућама добро примљени, особито они, који се умеју као грађани да понашају. Особито мајстор Макса, који је свега падао, сматрао је то познавством Предићем за своју велику част. Лакману се фрајла Милева врло допада. Фрајла се у почетку показује као непокољива, но иза љубљења, нешто је језа хвата као види солдата. Госпођа је Фема као у породичном положају, и не зна, да ли се та велика почаст њој или Милеви тиче.

На против мајстор Макса је држао, да његова особа највећа неће, а у друштвеном животу раде би се за господска познанства хватао. Ако је у кући у гостима, тј. је Макса увек са лакманом заједи; рада стрпи и плаћа за лакмана, шта више, често му и по нешто новаца позајми, ако овоме кадикад за окрби из другог што устреба, и то без писмена и без да онога, кад своју несрећу таку прими, на дуг оконене.

Лакман често долази у кућу мајстор Макса на ручак, и онда се сав најбоље за њега спрема. Мајстор Макса тиме важност добија.

Мало помало, па и фрајла Милева та се више не плаши, не изгледа још тако више страшан као солдат, особито када је научила, да ће с њим као брат с братом живи. Даље видела је Милева и то, како у другству једну женскиња, фрајлу, даму, свако већма респектује, ако јој двори какав официр, него ли каква цивилета, варочито мајстор.

На што је тоне узрок?

Заштита, коју женска покрај солдата има.

Погледајте кад се само служавка са кваром по променади шета: каква радост, какво се поуздање на њој види. Хљебну сад онако сам, онако пустама удениа, и с каквом поносом показује свету своју срећу. Узмите само стражинштера, кад се са са каквом матором куварицом шета, с каквом господарственим ходом и погледом сваком у очи пада. На текар кад дође у господницу, а њезе и належаше све се одмину, и боже сачувај, да се но с њом поиздам. Ал за то се она и труди, да што већу пажу добије, јер што се плаћања тиче, суд је она за своја готова. На фрајчузице и касапи заштр.

А шта је тек официр?

Кад је на балу, а свиралисте закипу, не смеју баш ни да играју много са оном, која рађе с официром игра. Ако је где год у башти, у Тиволи, па кад официр покрај фрајле иде даље седи, а дама своју хљебну рашири, он пак своју сабљу оружи, чувај се да њоме год нехотице не стрподи из ту сабљу или хљебну, јер можеш као пробн.

Бадава, женска глава у солдату ону велику сиву, која ће њу у истини и неправди, у невиности и сујети да заштити.

Женска не трпи човека слабо и некуштна, јер у њему не налази заштите; и Венус је њезе волела Марса него ли Вулкана, тако и женска воли солдата, него ли ромог ковача.

Стиар је већ до тога дошла, да је мајстор Макса са Милевом, и с господом Фемом у друштву са Предићем у шкару одазао.

Ту се господи Феми и Милеви са свиме стране клањало. Госпође Мери, када су са својим родитељима или рођацима покрај њих пролазиле, дижале су за велику среду, када би их Милева осложила, или када би им Лакман Предић, који се крај Милеве налазио, комплименат учинио. Све порумене од стида и то почасти, којом су удостојене. А госпођа Фема тек милостиво главом маше, мајстор Макса прави округлостиче лице него што је иначе, и обзире се на све стране, да ли но на њезино друштво гледи, устаје са столице, па се сасма поносито сруд окола шета и господственог се клања својим познаницима. Наравно да сва на њега и његову породицу гледају.

Сви се труде, да се њима, као отменим друштву, приближе.

Бока субјект, и он је долазио у Тиволи, увијено у шкару, али без Салике, јер са њоме је показивање код „пријеког кола“ или код „златног бурета“ одазао, а друго није баш рад, да та с њом у шкаре мајстор Макса, и најмање фрајла Милева види.

Тако од прилике кад Бока у шкару дође, он обично прође покрај стола где му приправљаз са породицом и лакманом седи, начини веденитанем и умилат комплимент, за тим седне до њих, сам за себе, да сам седети, и и по нешто чуте може. Када комплимент начини, фрајла погледнути га, баш погледа на другу страну, као да га није хтела видети, а лакман га није ни погледао, но само би му се принцинала и принцинавила нешто мигом одавала.

Милева се мало помало научила на лакманов друштво. Макса је давао кад и кад и мале играчке, и лакман Предић као добар играч већбао их је све редом у играчу, особито фрајлу Милеву. Милева за кратко доба постаде особита играчица. Колико је пута Бока желео, да и он на тој играчки буде, вам сву се те томе лакман и Милева протезали.

Милева се већ тако на официрске обичаје навикла, да човек чисто не би рекао да је мајсторска кћи. До душе и друштво није било мајсторско. Ту је на играчки апотекарсон сина, па онда сенаторски и трговачки синови. Од женскиња само се по где која мајсторска кћи познавала и примала, а то за то, јер сенаторске кћери не би се пошаву одазале, а без играчица неће.

Малени разговор постаде општар, занимљив. Бадава, у таком додиру морало се њоји што шта и мелитарског да прилучи.

Милева престаде у особиту кћи. То је Бока веома мало, и не може лако преболети.

Од како лакман Предић у кућу долази, и од када фрајле у особити иде, Бока се са сини преписачио. Постаде дуровак. Не ће више да пева веселе песме, него само жалосне или дубасне. И каже је на ту форму чутао. Зато је на нашег Мајмистолеку „Адолајду алилеку пастирку“. Кад Милеку из далека опази, а он чувши гласом запева:

Немам жара ни покоја,
Нит' у срцу радост која,
Све за тобом тугујући,
Дању, ноћу, уздишући;
Зар без тебе је не могу
Живот', нерут пошљете Богу

Фрајла Милева кад то чује, насмеши се, па помисли „не лудуј!“ милостиве нема док је лакманка ту, премда још се нпак допадало то његово лудовање, јер мисли, што више њих за њом лудују, у толико је већа дика, и за тако лепе фрајле, као што је она, морају више њих као ђутаа пасти, па за што не би и субјект Гаћановић. Шта више ако њих неће маре, не само да во год за њим лудује, него баш дошти и да полуди, и да несретност у лудилу одшеси, јер каква то мора бити красота, који се сам тако убије. На њега код Гаћановића не ће бити та болест баш тако опасна, време ће њега већ излечити.

Госпођа се Фема, од како лакман у кућу долази, нешто мало и сама повела, и баш од је пека потреба, сада долази у особиту и то врло одбалан.

Кад је тако, зора и Гаћановић постаје озбиљан, па и одбалнија. Кад госпођа штрпка и кути, а у особини какога нема, онда Бока уме „Робишона“ у руку, па седи и чита све дотле, док госпођа Фема не оде, а кад оде, а он као у прнос одмах узме тамбуру, па попева:

Пред кућом јој јаблан дрво високо,
Њихову се јабланку за трану,
Закукала жива кукавица,
Препада ју с' њиво заставица
Не би л' јој се смиловала жарка,
И њенога своју верку дала.

Ово се добро чује, ни чује и госпођа Фема.

Бока Гласенопиљ истина није још до сада љубав своју према ФрајЂи усмено изјавио, преида је врло добро знао, да ФрајЂа зна, да је он у њу заљубљен. Субјекту није кукање, да то одмах изјасни, на још усмено, јер се то по себи зна разуме, да свака берберска субјект жели бити у пријатељству ФрајЂу заљубљен, јер би иначе по њу срамота била, а та љубав дије се и другације изразите.

Зар тамбура, гитар, песма, не може све то красно да изјави?

Гласенопиљ је већ толико заљубљених строка, толико заљубљених песама о „Милкиним“ љубави, очима, читавом лицу отпевао, да ФрајЂа већ добро зна, које је то та „Милка“, да је то име то исто што и Милена.

Јер је у грађанским и мајсторским кућама свуда преступа нимо, и баш су се за њега грабиле; за његовв поиос није допуштено, да, покрај свију оних, у куји свога принципала пренеберегнут буде. То њега највећа боли.

А шта је са Саликом? Салика — као Салина. Бока је њу истина волео и одвише волео, да берберска је љубав као плоховина, коју и онако на глину метнути можеш, за покрај пет таковних мора бити бар једна ФрајЂа.

Тако дакле тамбура, гитар и глас са сим љубав његову према ФрајЂи изјавише, само је сад требало, да ФрајЂа то поква, и да красни ремча одзива му даде.

Ту баш дође за Боку незгода „удирателиво“, што ФрајЂа не да повода, преида зна да га са сим не мрзи, јер прих месеци док није Јавиан долазио, смешала се са њега над год би у ошинару ступила, а он је већ одмах дочека с осмијехом: добро јутро, ФрајЂице, како вам се синоћ моја песма допала?

Но и грека ФрајЂе Милене, што није одмах дала, јер не зна шта би можебу ве и Салине било, јер Салина је већ обрекао женидбу, и заклетвом је верност потврдио, а исто тако и она њему. Све је то било једне недеље код „златног бурета“, и кад би Салика што чула, не би ФрајЂа од ње мира имала ни на промеиади, јер такве су ствари кадкад ма и мала штета, за велика жалост.

Када је Гласенопиљ каднпоу ФрајЂину искуство, народа се у његовом срцу жеља за осветом. Он се рад ма како осветити, и то Јавиану Предаћу, што му у нади'и нагледу сигурну драгу отима. Осветити му се нора ма како.

Нашли пре субјектство отказати, него ли и даље Јавиана Предаћа бријати. И Јавиан је био њеиин кунт, па му досадило Јавиаиово расчистићавање о ФрајЂи Милени.

Данас је Гласенопиљ Јавиана Предаћа последњи пут бријати.

Иде Бока да брије.

„Добро јутро господине!“

„Ха, добро јутро Боко, шта има ново?“ Те је обично прво питање сваког кунта, јер су радознали, да им је био какав шпанцад у варошп, или какав нов љубавни „абенгајер“, што но Бока нелш; а нема примера, да је субјект кунта запитао, шта је ново, јер што кунт данас зна, то је субјект већ давно заборавио.

„Данас баш нпшта“, одговори дадно Бока.

„На како то да нема баш ништа, зар нисте били нођас код „златног бурета?“

„За ретко тако идем, и кад одем, ме останеси ни један сат, јер такво друштва ноћу не волим, тамо су све којекакве ордеиарне калоетине и солдати.“

„А јесте л' видели онде Салику и осталима момке?“

„Видио сам кад и кад вас и г. Јавиана Предаћа, ал не често.“

„На како можете казати ординарне калоетине и солдати?“

„Ви иисте играли поику, а иначе сте официри, а солдат се каже само онај, који је прост. За то и кажемо „прост солдат“, „ајд солдати“, а не кажемо „прост официр.“

„Хајд, опростпку вам тај гипсер; шта ради ФрајЂа Милена?“

„Иисам је видео.“

„Како то?“

„Ја о њој бригу не водим“.

„А ја сам хтео да се вама поверим, као вештом човеку.“

„А шта би то било?“

„Онако, над би сте ви мени писма носили и доносили“.

„Зашп, ФрајЂи Милени?“

„Јест“.

Бока се изло позамени.

„Најбоље би било, кад би по нашем фурипцпи или нашем шегрту слали, јер мени није слободно с ФрајЂом се разговарати.“

„А како по шегрту?“

„Да вас он жесто мене брије“.

„А уме л' добро?“

„А, Буба Виноквашић, нпш шегрт, врло добро брије, скоро ће калфои постати.“

„Е добро, а ви се немените, само не ће л' господару Макси та промена неповољна бити?“

„Ни брпге вас господине, ја ћу све то наредити.“ „То је моја брига, само вас молим, да ми дате концепције испуните, на ће све у ред ићи.“

„А које су то?“

„Прво, да вашпт неспомиљете моје принципалу о томе, како је мене шегрт заменио, да се чините са сим невести; друго, да се непротивите над је какав израз дадем да буде на њој, јер не ће то моји залати, где играм с оним који не брије.“

„Што се прво тиче не брапни: што се тиче бпла, то вам кажем на официрски не жете, тоже вам је крив, официрски кор не ће трпети: што се тиче других играиака и балова, ту нпа вам је просто.“

„Е добро, за официрски бал и не брапим, но ако буде играика код мог принципала, не ће вам дакле бити противно, ако и ја овде будем.“

„Добро, ал само с ФрајЂом Милевом не ћете играти.“

„Добро, ја ћу с другима.“

Погодбе је готова, Бока једва чека да пзађе.

„Дакле како ће то бити са шегртом?“

„Само му ви ма шта подајте, а он ће све ФрајЂи однети, ја ћу га већ охрабрити и пнформирати.“

„Ако рђаво испадне, тешко вама.“

Бока је дакле све по плану исшло.

Песеле ручка, добре мајстор Макса у оиппну да мало надгледи. Баш нема ту ни Гаре, ни шегрта Виноквашића.

Како уђе, Бока се мало иакашље, да се проправи, па онда рече:

„Господине привилнпку, узимам себи слободу, да вам нешто важно кажем.“

„Шта ће то бити?“

„Ја ваше господпна Јавиана не могу брпјати“.

„За што?“

„Једном речју не могу га брпјати, волим пре вам и отказати. Док он није у кућу долазио, ја сам од вас примао бпжао као син, а од тог доба као какав слуга, да ме сиом пред њега нашљи.“

„А како то?“

„Кад је код нас каква играика, а ово ту су и трговачке куће, а иене ни од хорова; а шта је боља од мене трговац? Па онда за што да ме моју играти на певати у друштву Јавиана? Зар је он боља од нас? Док он није довољно ко ме вместе препрапан.“

„До душе нешто нисте прано Боко, а опи су људи као и ми, шесу боља од нас, ал шта ћеш, кад је бог свет већ на рангове поделио, па се официри држе за нешто боље ето тако и ти шпанцдере, официрпма на имаш и право, кад тебе други а ти трећег.“

„А за што ви нећа не официрате, а он вас.“

„Шта си мене официра?“

„Хтео сам казати, како и он вас не официра.“

„То је друго. Знате Боко, он долази к мени у поштепу кућу, на мора и он мене поштовати.“

„На опет не трпи нашега субјекта у друштву.“

„Ал нашшо се тога Боко, кажте шта желите.“

„Желим и ја бити у друштву при играпци, ако не, немојте се нпкп упрећени, ја службу остављам.“

„Но хајд' бутите, — разговараћу се са Јавианом.“

„Ја Јавиана ноћу да брпјем, изволите к њему Јубу слати.“

„Онда би та могао Гавра брпјати, ал право, није резон, кад ми у кућу долази и са Миленом игра, да Миленин брат њега брије. А не ће ли се Јавиан због тог расрдити?“

„Брата вас је. Када Јуба онамо оде, каза ће да сам мирод, болестан, па два три пута тако, па је све у свом реду, брани он на то га брпјао, особито и сам види, да не радо и њему идем.“

„Е добро, а ти уиам све на себе, па ако добро не испадне, ти неш бити крив.“

„Но брпне вас.“

Тако се ствар уталожи. Макса оде, а Бока се радује, јако му је пала за руком испао.

Дође шегрт Јуба.

„Ти ћеш Јуба“ од нрезпутра њи господина Јавиана Предаћа брпјати, то је нарођи принципала.“

„А за што?“

„Не питај за што, нарођа је тако; бутн, падаће тринеад као кпша.“

„Падаће до врата.“

„Бутн, видићеш, само се памстно владај, буди послушан, а код мене има још сапета за то.“

„Видићемо.“

Јуба се могао тако момотно са субјектом разговарати, јер тек што није постао калфа, а иначе између Боке и Салике, он је калфенатор, комуникатор и све.

Јуба оде и једном кунту.

Сад иност сам Бока о целој ствари размишља.

По ошишки хода горе доле, руке одестраг склопљене, па се пита: зога већих вола, Салику или ФрајЂа Милену? воле Салику, није ни чудо, јела бо му не само душу и срце, него да може, кругу би му пи главу метнуле. Ако постане Гласенопиљапи, онда се не би ни с којом на свету мепьала.

Ал ту је ФрајЂа Милена, дође је свакп дан, сваки сат, урес исне форме, свако њено мишање, дође његовој душп храну. На јој пород тога ФрајЂа, права ФрајЂа, принципова кћи, то нешто пака, и сујети његовој ласка.

Метнуо је на кантар срца свога Салику и Милену — ФрајЂа је Милена победу одпела.

Сад га је тек то убијало што ту је Јавиан пред ФрајЂом тако нлазно узео.

Ходи, ти сам себи говори.

„Дакле лађани — он се дрзи да је бољи од другога, од мене. Умишљена му даље прасчество. Шта је он сад бољи од мене? Зар нисмо сви људи једнаки? па и принципал дрзи, да нисмо једнаки. На шта је у његовој кући и у друштву лађани? Погодила се госпођа, погодила се Милева. Милева дрзи, да ће је лађани зрети: добро, ако је уме, шта ће је онда? Он није у стању ван лађанке, толико заслужити сабљом, ако је с мојом браћом, а далеко је још до капетана. Али питање је, хоће ли је и узети? Не верујем. Који жели такву девојку, ако што је Милева, узети, тај не ће моју тумарати и ући код златног бубрега.“

Превараше се, на ће пекати: пукле моје на што ме пакује. Лађани, ако што чује, од срамношна рода, нема каушиће, а принципал зло баш и има нешто, ал толику каушију не може полазити, ма он цело пекање на то дао.

„На за то тог лађанка очима да не видим, с њим ме ће ништ' бити, и само мени досло кварп.

„Принципал се радује над само може бити у друштву лађанском, а госпођа даже прије, а да обоје знају шта свет говори, шта говоре о њима сами лађанови камарати. — — —

„Дуелирао би се са лађанком, само да знам „вештовати“, али би му ће на после брјачем врат одсекао, само да сам га дуже бријао. Би га бога ми, не би се могао уздржати.“

Тако је Бока говорио. Тужи се на лађанка, из његов ранг, сталеж, а овамо је заборавио, да се и он сам тако исто пред Саликом рангује. Види туђ трн у оку. На и што каже, да би му с брјачем врат одсекао, и то му не треба вероваш'т, где и кога је у Београди берберин тако посекао?

А што се једи и ревнује, то је друга ствар, где је једна женска двојици предмет ино, ту се и браћа зрле, и то му се не може баш тако замерити.

После свог монолога, мало десницом на лево и на десно; да му је сада ту лађани, па брјачу би аграбио и одмах би му врат пресекао.

Бока се мало утолили, и своје послове наредује.

Преко сутра оде Љуба да брије лађанка. Лађани та мера. Док се приправала да сиђнуће, лађани га пита, од куда је, па онда шта је ново.

Љуба каже, да је на шајкашког батаљона, па онда по берберском обичају поче приповедати местне новине, тако, као је један достанција свиђ код „црног орла“, у овладу за једну форинту, сто оваха велик разбио; као су једну госпођу у дубоку ухватили, баш над је комадић свиле сакрпао, и подобне ситнарије.

Љуба добро брије, лађани је задовољан. Похвали га, и да му да гроша трипеста, само да му и од сада по вољи чини.

Љуба обрече, да то не ће фалити, и своју је дужност доцета тачно обављао.

IV.

Док је Бока ту своју удову славно играо, дотле је Гавра једнако практицирао. Скоро је већ и Гаћеновића достигао.

Брије оно, шиша, да боље ни фризер не може: штуцер је на ногте, дрвље му је мушко, већ је збиље са себе оно дотишао, шегртско. Куртони се рађо од њега бријући дају. Поноси у њему прилична порција, и још му се једнако по глави докторско врас, сто не зна с којег краја да започне.

Већ не зрои како, шта вини, с њима се рађо састаје, и прискрбљене прајраре с њима утроши: латински с Јацима говори, да не би заборавио што је научио.

Од њега је већ и Бока нешто латински штрбљетак научио, тако, да га већ но би као могао продати.

Сад ће га отац већ за калеу ослободити, т. ј. почеиће га субјектом.

У реду би било, да Љуба буде пре ослобођен, јер је старији у том рангу. Но то не може се принципалу јако замерити; суд покровитељство влада, па за то нам и код мајстор Макса према свом рођеном сину, која је још и латинске школе учио. Он би и Љубу је још и у један дан са Гавром ослободио, аз' је рад и та тај дан част дати и штранку, па није рад да се јучерашње шкерт покрај лађанка врзе и сиче. Гавра је друго, сни и практицант. Но он ће њега после на две недеље ослободити.

После ручка мајстор Макса пуши, нешто замишљен изгледа. Госпођа Фема хоће на поље, да га сниог оставе, но он је задржи.

„Ја имам с тобом, мој, ја сам рад да Гавру о мом патрону свитом Николи ослободим.“

„На и време је већ, не када ћеш Љубу?“

„После две недеље. Знаш више резон Гавра и он у један дан: но мораш припазити велики ручак, само сће нек буде у ред.“

„Све то на страну, ја само ће онда бити три субјекта, а ја једног шегрта? не би ли добро било, да Боку отпустиш?“

„Боже сачувај, одмазио би ми мајболе куитово.“

„Ал је то неспосан човек, морам искрено казати, већ не могу да га трпим, што је много много: над год кажу женску лиди, а он се врелели, бекеља, ови напре као коза на грмљавину.“

„Та шалда се на тебе порцелану није бекељао?“

„Боме јесте, особито у почетку, аз ја сам му тако оштре погледе бацала, да је увијек ћутао.“

„На ништа за то, у колико ои њима душе, у толико је њих Милеинна слава, то јест, онда кад га не ће; та колко сам и ја принципалкин кћерина кушао, па опет ме је бодро око материно одбило као шпрова. Пусти га нек душе, али опет ти кажем, отпустити га не могу због куитова.“

„Аз је неспосан.“

„Ја ћу ти душо на то нешто казати, пустити га када и у друштво, па га хамите мало у хеч, на миндрес, па ће те видити, да не ће знати где му је глава. Лако ће га збунити.“

„Шта би онда Предић рекао?“

„Свеједно би се.“

„Хоћу' ман' се тога: а зад би Бока остао, шта ће нам Љуба?“

„Е, онда мора даље ић Љуба на Гавра.“

„Шта Гавра? ја би волела да Гавра код куће остане.“

„А ја би га рад опет у Пешту Лоштајперу послати; но други пут ћемо о томе.“

„Аз још једну да те кажем. Шта ће бити са Предићем и Милевом?“

„Зар та не знаш?

Он је до душе као Милеин, а то исто и мени, да он без Милеве живети не може; он до душе каушије нема, аз напослетку готов је скуби и умиорену, на отиви у солару за бекетерја.“

„Ја богме каушије не могу дати, ја ћу само оно што могу учинити, а за другу ноћ се он побринс.“

„За бога, аз зато он не може, на ништ' не буде од тога, шта ћемо онда са Милевом?“

„Бутн порцелану, зар таква девојка не ће се ма кад удати.“

„А оно бар сад аз: време да се пресече, ја да га шиемо у кућу примаи, видиш, од то доба неће кућу водити.“

„Бутн порцелану мој, ја морам с госпођом после пити. Лађани је официр, а и ћенерал је официр, обадвоје имају официрски ранг, на кад се другим са официром, тако је исто, као да се другим са ћенералом. Покрај њега сам добро толике официрске куитове, а покрај њих нас другу цивилну господу, јер је и ту у моди, иду бољи ход, тамо и остали. Видиш, како се ти носиш, на твоја хвп, све су то Бока, Љуба и Гавра бријачем заслужили.“

„Све је добро, аз зато не буде ништа у стварн, а јеанци рђаве, на девојку не гледе нанеси, шта ће онда бити?“

„Ти си мата, на треба да имаш бодро око.“

„Ма мајболе оно, онет је свет рђав, нанесе ми шта, само другоше да шкоди.“

„На у најгорем случају, не таше јој Бока, а још таквих Бока има доста, та и тебе знаш извели су на глас, кад си девојка била, са официјалним Семеновићем, на си опет моја жена, мој порцелан, на шта ти фали?“

„Е друга су она времена била, онда није било тнаних јеанка.“

„Бутн, порцелану, увек је тако било одвај је света, да није Ева јеанчка била, не би ни Адамя због једне запрешене јабуке на раје истерали: но сада доста, морам ићи, јеси ли ме душо разумела, на светог Николу велики ручак, сос с репом, сарма, куран и прасе не сме фалити: позваћемо и нашег попу на ручак.“

С тим Макса закључи разговор и оде.

Госпођа Фема упадно није се на сриа јеидала на Боку, но то је мрзила, што је хтео као бајаги с Милевом кокетнрати, а она мисли, да таквих бућегаја ма кад може добити њена Милева. Да по бога оно на Милеву, можда му се не ће баш онштра показала.

Приближавала се дан св. Николе, прва зимња свстан. Ту је сад велика журба.

Већ на једни дан пре, почињаше Гавру за калеу, управо за субјекта.

Ту је и са. Никола. Ручак велики. Гостију тушта. Ту је Макспи парохијални свештеник, поиа, господин Јоза Благојевић, чланконзисторијалиик, има прави нијас, састава је јавор, трн и бршљен бланкирајући инитиативо.

Пречасни госп. Јоза Благојевић, седео је нравино у прочељу. Тај обичај почиње још од протопрезвитера јуђејског, и старотестаментарног Арона, па се пролази кроз времена свију римљана до данашњих времена, и отуд и прозилази ово латинско, „ећлезија предсједе“ т. ј., ваир је увек прво, особито још кад је „мајор“ т. ј. „шиша“. Протнв те етикације не сме се поступити, јер ниште је увреда. На ће само зато прво пајас има, него нека је јуче рукоположен, на већ му тај обичај пуним правом пристоји.

До пречасног господина на десно седи г. Јаћеновић. Тај је већ индитирана власт; на десно њојзи лекар „оберарц“ Фишер. До доктора седи адвокат Свидетић, а до лађанка куће домаћин мајстор Макса, да му при руци буде. После тога порећани се берберски мајстори, Лука Стевић и још неколико, на напослетку Бока Гаћеновић и Гавра, већ као субјект, на онда тек порећале се женске, господја Фема баш покрај Боке, нпје баш иначе, а Милева покрај свога брата Гавре. У

сво доба још није била мода, да свака женска седи између два мушкарца. Милева опет тако је устрашила место покрај Гавре, да је истиш ниже, али преко пута косо према Предићу седела.

Сто је *био* красно уређен, последњи ремек шперта „Буба", он је у томе нешт био.

Пречасни очита очењаш, благослови па се руча.

Редак састав друштва. Ту се загрлила догматика, тватика, докторство, адвокатско искуство и берберија.

Да су јела укусна била, то је већ код госпође Фене убичајено. Она је то тако удесила, да најлепши комади гледају на попу и на утеху својих родитеља!-

Бурмо је! живио! сладовало, чаше се испијају. Стара Стошић гледи Милеву, мах' да не држи, да је господин попа његовог сина Шандора за супругу изабрао.

Предић је умеђало бацио поглед на Милеву, а Милева му тако исто прати, још се Предић са попом кући, и дубоко му се поклони, као на благодарности.

На то се домаћин красно захвали.

Сад се гости по волји весеље. Ту би разговора о седмим небесима, егзециру и биткама, о процесима, лечењу болести, пуштању крви, и о пијавицама.

Кућевна је омладина већ живнула у другу ,Лице косом да пресечеш, често, без да је материјално; веселост искрена, погледи отворен, ва сироман. Ма коју да бирали, био би задовољан па ма да се гроз.

Како оне слушају Боку Главеновића када он пева. Како би се свака за сретну дрвала, само да се може назвати Главеновићком, јер бадава, Главеновић покрај свих својих мана, био је весељак и вредан калеч, в њима више и не треба.

Са свим је друкчије падала у очи Милева. Красна девојка, ва на њој нешто сувише поношљиви и слободан израз. О њеним хвалнама да млого и не говоримо. Докле су другарице често ва сиромно и простије обучене, довде

Црногорка на стражи. *Слика Јарослава Чермака.*

лавана. То се већ зна, сие напре, гледају, на њих. Лавману се угађа; пошаље сву похвалити кућу и куку госпође Фене, а томе шала.

Адвокат Свилетић није баш био задовољан са својим местом, дркао је да он долази одма после поше, ва шак га је добро јело и пиће разблажило.

Доиесу печење, куранца и праце. Свакн навади, па тек што почну јести, а поша заиди брзо и трбух, чак преко прсна пеђаса, дасне се са столице и овако нкадравн:

„У здравље нашега доброга домаћина и домаћице, да их Бог пожини на многа љета, са својом „дубоком" децом, Гавром и Милеком. Гавра постао слепо своје куће, а Милеву да Бог да, да је видимо што пре удебелу, то јест, са будућим својим супругом, на радост и њиховој старини."

Бурмо је! живио! сладовало, чаше се испијају. Стара Стошић гледи Милеву, мах' да не држи, да је господин попа његовог сина Шандора за супругу изабрао.

Предић је умеђало бацио поглед на Милеву, а Милева му тако исто прати, још се Предић са попом кући, и дубоко му се поклони, као на благодарности.

На то се домаћин красно захвали.

Сад се гости по волји весеље. Ту би разговора о седмим небесима, егзециру и биткама, о процесима, лечењу болести, пуштању крви, и о пијавицама.

Кућевна је омладина већ живнула у другу

Како оне слушају Боку Главеновића када он пева. Како би се свака за сретну дрвала, само да се може назвати Главеновићком, јер бадава, Главеновић покрај свих својих мана, био је весељак и вредан калеч, в њима више и не треба.

Са свим је друкчије падала у очи Милева. Красна девојка, ва на њој нешто сувише поношљиви и слободан израз. О њеним хвалнама да млого и не говоримо. Докле су другарице често ва сиромно и простије обучене, довде

Милева у красним хвалнама све блисти. Нев је без замерке речено, једноје међу њима тако су просто обучене, да према Милеви изгледају као да су њене служавке. Ал сруа њихова још није суђета пропутала. Лавман се и око њих мало вивале окреће, нада Милева није у присуству, али лавманово срце ва не греје. Његов виоки стасај, рашт, који та ино што мајстор Макса зове, бешрекуу ралним прави, не одговара осећању њиховог стасања. Доста то, код њих више преди Бока Главеновић, него ли лавин Предић.

Крај ручку и весељу. Разилоше се.

Сад је Гавра већ субјект.

До две недеље постаде и „Буба Вишоваиић субјектом. Ту није било велике паради, обични недељни ручак, на врт.

Но сад долази важно питање.

Три суботе, а на једног шегрта.

И за самог Боку велико питање. Како је „Љубе суботом постао, одмах су већ коморати, и један другом „ти“ нашу. „Љубо му чистио као шегрт хљебне и чизме, па сад с њим с места коморат, то не иде, а то би нигде било са свим у ред. Друго је Гавра, он је практикант и син.

И сам мајстор Маџса види, да тако не може бити, мора реинтеграцију у кући држати.

Саветује се са Боком. Сложе се у том, да Гавру у Пешту Лоштајперу пошаљу, а да се „Љубо задовољи са титулом субрата, ал' да му Бока и од сада „ти“ каже, и да нике и нике шегртске послове и од сада донекле обавља.

„Љубу узме на се тај терет инвеституре. За руком му пође. Које што се већ ту ишчупао, које што више рад да се у знање добе крене, те за све пристане.

Једна је ствар спрашена, сад је ред на Гавру. Гавру није тешко саговорити, он је већ одавно на то готов. Пешта му је Мека. Пешта му је рођено место његове докторске дипломе. Бар он тако мисли.

Но теже је било мајер, госпођу Фему на то склонити, да своје једнице у свет пусти. Било је ту сузопојних жалосних појака, плача и јадиковања, и тек онда се склони, кад јој сам Гавра отворено исповеди, да би он као субјект, кад га она не би пустила, и сам у Пешту отишао и себи хлеб заслужио.

Дакле стаје. Готова, Гавра ће у Пешту.

Припремају му се хаљине, стварн, као девојци дарови. На једна сенаторски син, ђак, више тако опремљен.

Већ пре њиху плаче и Милеса.

Гавра се већ са свима пријатељима прашта.

Дође време одласка. Гавро весело иде. Мати и сестра плачу, као да га никада више дети не ће, заљубе и оца, па и мајстор Маџса вање суза. Више чудо, отац је, далеко путује, бог зна, шта му се догодити може, за дете мора света видети; и ту мајстор Маџса има са свим право.

Тежак је то растанак, видети младе, красно моће отискуте се од куће у свет, на непознато, где му нико здравље, живот и срећу умањред не обезбеђује.

Ал тако мора бити.

Дође последњи тренутак. Сви плачу, сви су једна породица, и Маџса и Фема и Милеса и Бока и „Љубе. Сви га грле, љубе, и он све сузе и „Љубе. После Милениног пољупца, „Љубе исто место Боки, на Бокино место Милена, нема су непосп, ту је чист њима срдачног осећаја.

Још једаред: збогом!

Сви га испрате на Дунав до пароброда. Ту још Маџса преда с поздравом и пренорученом писме на Лоштајпера. Већ је Гавра на пароброду. Залиони трска пут, поздрав: збогом! једаред, двапед, . . . десет пута. Пароброд се прати очима, док једаред не нестане, и само се још дим види. И тај дим гледају, док се сами не изгубе.

Гавре сад нема.

Иду куће, као са укопа.

Више дана све жалосно изгледа. Нема Гавре, . . . празна кућа.

(Продужиће се.)

СИРОТА БАНАЋАНКА.

Од

Бурс Јакшића.

Три дана је као непрестано киша падо: за три дана нико није видео сво благо, плаво небо, шити се нио огреја на умилатом осмеху пролињујућег сунца, — густи, сиви облаци прекривали хоризонат, један другог потискујући изгледаху као какве тамне сенке немирних санова, на као прве сеоске горостасних планина.

Људи су забринуто гледали у ту страхоту: одлазише на реку, ако ли надбрађрије не сиђе на мост студити — обала се рониле, и бесни таласи дизале ударајући у дрвене стубове моста, на чекале потребну трошну зграду чекајући труда.

Због вас је она страхото, ви безкућници, што неверујете у бога, што не дозајете у своју правду, — говораху свештеници свуцалској гомилици голих сиромаха, што се са чекалима и будућим изгорањем налажаше на обали дивље реке, да их жестоких мутних недара изузма по неку кућу до после с њоме своју сиротну породицу загрле.

Јесте због вас ви пробисветови, ви што не поштујете старије, што не слушате власти — због вас је она несрећа, ова поплава — говораху зеленаши и капиталци, којима је баш ово бурно време годило; јер вад они бесни таласи залазили се с високих гора са плодних равница усеве упропашће, а трошна чекаља радних колиба у своме бесилу разнесу — онда ће бити јевтина надница, онда ће бедни сељак гологлав стојати на пратњама чаршилије, молиће за милост за једно парче хлеба, и тада ће му дати . . . . Али ће му свако залогај загорчати.

И на те прекоре, гомилици голих сиромаха буташе бан као да је он крива на можда је мислило, да су те суде сиротињске та буја вања, а ти бесни таласи да је њихова клетва, која ће потрести тврдо сидање дворове немилостивих зеленаша.

— — — — — — — — —

Све бешше су јурили таласи.

Мост који је доиде прилично непуњеној се страхотн сад се са једним треском распао, са тешким бљивањем као са сетним вапајем пграху се бесомучни таласи; газде, помоћи и друге биште разиђоше се бледи и упрепашћени, а са презрпвим осмехом гледала је за њима гомилица голих сиромаха, коју ни одемени не заплашише.

У тај се пак часу приспи у једној кућици која је десно од места на самој обали стојала — са таквим с дететом у пазуху виваше за помоћ једва дена:

— У помоћ! у помоћ! Људи помагајте!

Ено се руши већ! Људи, водн!

Из мале гомилице њих двоје троје шароких прсаја снажних мишића — храбри момци каквих земаљски свет ни познавао није, дигоше се смелим корацом и загазише у мутне талазе.

— Избављени сте! — Познајше остали — који су своје другове познавали; и запета једни од њих уже сироту жену за рамена и своје обвезивању навезе је са дететом уједно на обалу, а други међу њима проваји прозор и парче по парче од ове сиротињске текошше додаваше другу, који ни пољу до половине у води прихватише сав тај остатак њоја сиротињског. . . .

Вода је рекла.

И већ пратхаху греде на трошној згради коју су немилостивни зали опако дечко дуиали . . . . зли се сва природе већ изнуздо из колебиње и ев са широким врсиом шеснше хладну воду препрузи раву разљућеногз елемента, и тек се онда обрзо на зад, вад је чуо за собом зов. — Последња пада сироте удовице, та чађава колебиња, срушиле се. . . .

Са леве стране Дунаве беше одидена од трговт чамца механа — механа — прве класе; механиџа је удивљен гледао како се храбри момци са помамном талазима боре.

— Зар за њу, за ту сироту, несрећну жену да се људи дају? Та ни муж јој не беше чуиео! та да је био, зар не би бољу кућу спокојеја оставио?

Хтеде још о даље једну породицу изудити, али му подупирџ један, да је у подрупу пуно воде и да већ сва бурад по води плива.

— Зар моје кашеиште сводове, зар моје дидове вода да проваљ! говорише са богаташком поносом занесени кријар. Али вад оде, пиће — а он се бледа као крез празно натраг. — Мала гомилица гледала та је са порушавши смешењем.

— Људи што стојите? помагајте! избављајте! ви сте сви дукат узакно у шпе! сто дукат! чујете ли ви? Ја сам упрошашен човек! Шта стојите! ја ћу знати позницју у помоћ. . . .

Мала гомилица буташе, нико не рече ни речи; али са страшном хуком говорење таласи зоја све већом силом предирање у варош, пред собом рушећи и за собом пустош остављајући.

— Болница је у води — рече један човек који је из другог краја вароши малој гомилици пристушно.

— Хајдмо у болницу! у болницу! повика гомила.

— А моје пиво? уздекну механиџа — помагај! хиј за бога! ах моје пиво! моје пиво!

Неповољно та гледа! поруталше смејући се реке гомилица.

Рече и оде. . . .

— — — — — — — — —

На шталаском прозорчи видели су се два три бледа уплашена лица — то беху болесници.

Сироти! Невољних помоћ, ван пандури који су се око плота скупили, нигу смели прекорачити праг тромше зграде, на којој су већ и видили попуљени — али вад дођоше голи сиромн, они погледаху један на другог, чисто жерећи своју сиџу: али међу њима не беше ни једнога који би се бојао те страхоте.

А вад са прозора једно бледо, као бледо лице са мрлевим талазом повика:

— Људи помагајте!

Онда не беше више премишљања: одважна сиромн јурнуше у опасност, вода се пенила од силе и бесн, а по тој мутној пени плавали су дорватиоци и труда бернан разваљеног шаторлаз.

И нисмо јецтуна и други лаких сиџница пливсоше бурне талаза, и страху се с њима: пондури који су с оне стране опасности стајали, викаху:

— Људи, јецтуне наносите! али се голи сиромн не ће живље заповести нехтеше обазрети; него лепо и увљудно запиташе:

— Куда ће ме са болесницима?

— У начелство! тамо их носите! Одговори начелник, који је у тај час на кољу са кметовима у пратњи стајао.

— У начелство је пространа ходник — продуже даље — не само нет шест кревета, него би се и шесет могло у тој просторији сложити.

И заста, Америка нам не ће верозвала — али начелство беше лепше и дивније одаље него и школа и црквта: а чиновници у начелству боље награђени, него учитељи по школама и лекари по болницама.

— — — — — — — — —

Тако је Јагодини наговестила за време ноћаше — то је прво кратак напрт неколико трентутака: а и то можда не бих споменуо, да ми не беше нужно ради познавања са сиротом банићанком, тужном ћувашком моје приповедање. . . .

* * *

Ходници у намастиру беху мермерни натосани, по томе мермеру напевшене беху неке шест слемарица, на којима су испитавани болесници лежали.

Сиротa!

За сам их видео, беху то бледа увела лица; један средових година човек лежао је од рана, крунио му је крсо слабину прогурао — за њиховио она пушурина у њих не погибе — хтео је крсти, сирома! можда је и глаи био? . . .

Одма до њега лежаше једна стара баба.

— Боже мој! боже мој! да сина имађаше, па док их је могла са својом старом снагом послужите, дакаше јој и хлеба, а вад моливаса операше ју и опшиваше.

У њојој деци је крв и млеко моје — говораше баба у своје заштоти — а у жена је још њихов и жена њихових; ја сам сахрањи стрикова за њих, а они се будиште сећају своје старе мајке — ја нисам, одиске ме води, а они у дубину броје паре — новац је врео, вода је хладна, а њино срце — то је лед.

До старице сиештено беше још неколико болесника, и они говораше у своме завеси и разлагаху мисли нејасне; онаке као што долазе човеку у сапоници, а праз лица беше им страшан, реч ужасна:

— Мајке ни доводите говораше један младић у оралној сељачкој ношњи — ко ваше да има жене до води? Ова само на оца вра, а мене вали ох мајко! мајко! . . .

Други је вакао на сапоне, за оласт, за зеленило:

— Само ми је овог биврачета жао што ми га Бона продаје, хтео га је и пона Танасије отети да њиове подиту свега. ха, ха! . . . ваким сам ватамак нуаво у њему! Бан би га и господин прото могао купити — један пут сам оновао уста, ха, ха! што и просто не оћуси, а не би ваше предковино нако се поњом Мегданин посветао, а вечева ми да је поштена — поштена! ха, ха! чустела га, поштена!

Неки опет од болесника бућаху главом и немелло.

Међу тима нема мученицима беше и једно женско лице особите лепоте, на бледим цртама њеним простирала се нека необична ирасода, наглелаше као да је смрт са својом хладном руком помиловала.

— А шта је теби тешко чедо моје? заштах је гласом у коме је било саучешћа — шта тебе боли дете моје?

Она ме погледа са великим ирнии очима, у којима је трептала суза једна — ко ава два суза бола, зајева или туге големе?

— На мојој души као сиови камен лежи терет прошасти, а садашност са немилостивим руком срце ми цепа.

— Уздај се сиино у будућност.

По њеним бледим мирним цртама заигре се тужан осмејак. —

— Будућност! будућност! Ах господине! онаки радошина та је реч непозната, наше праше груди не осећаје милог њене садрожине, а душа наша сушава показала способиво тољако, заборавила је на наде благу утеху — смрт је све што нам у часовима горкоће оиајава срце разнрх.

— Имаш ли ова и мајке? ил можда брата сестрића?

— Имала нешам! Непознати пријатељу, на гласовне систу имаота! — глас јој је задрхтао, а по мирним цртама лебдио је неказани бол ушевљеног срца.

— А пријатеља имаш ли?

— Неким! — и са белим, увелим рукама повриа је још тужнији израз бледога лица.

— То је тужно!

Она је јецала од бола.

А вад се мало стишала, подиже своје исказане водре чрезаине, погледа ме тужним погледом, па онда скоро молећи рече:

— Твоје су ирте благе господине! мора да ти је срце добро, буди ми ти пријатељ! Ох вад би то ирнило! Ала би срећна била ја! Ја имала нисам никла, шиоке не могох исказати моје јаде, суза су моја на срце падале за то је тешко као олово: о господине! о пријатељу! лакше бе било душа мојој, само вад би саслушао тугу моју — јер је њино желите са пријатељским саучешћем саслушати.

— Буди ми пријатељ, о добри човече!

Она ућута, и необичном њежном проучаваше црте на моме лицу, жестрилно чекајући мога одговора. — А вад јој пружих руку, она је притиште на уста и полубн је — сирота!

Ја узмем једну троношу столичицу, на којој су обично иоваљени седали пред иратима манастирским и седнем до ње, она ми не пушташе руке из својих увелих рученца, миловаше је и дубљаше, умиљавајући се као дете које иште одања водило своје мајке. А у тужним очима јецаше пирка пун благодарности.

— Ах, вика сам ова пријатељу, али га не памтим, мајена сам била вад ми га ирва новорна отеше, па га дубоко у земљу сахранише; на док су они појаи, ја сам горко плакала. Хтела сам ну га поирвом мало боље руко и косе пиканти до у земљи не осе-бе, они ми не дадоше. Жалила сам да га још један пут полубим, али му они сандук заковаше — Ала су немилостиви ти људи, ти бликаи иаши! Ја сам бутала, а лице сам окрила мојим малим рукама, да ништа не сам видела, само сам чула тупу јеку ашова и мотика — И он је сирома дота прошитно!

И низ њено бледо лице потекоше суве, после не могоха жалостиво свешени се:

— О пријатељу, ова са ти добар човек, ти ме слушаш, осећаш болу прегреше сиротета, ти тужиш за човеком кога никад видо нисе — хвала ти! А ја ку то твоје саучешће ораздати, ирнповедаћу ти цео живот једне обљубе породице; гледаћу да ти опишем непразду незаладпога свеша.

Она је горко јецала.

Ја сам је тешећи је — немиловао по увеломе лицу чекајући приповедаку сиротe банићанке.

(Продужиће се).

Дивно место. . . .

(В. сашу на стр. 37.)

Дивно место, божанствена слика
У свемира богатом окнару,
Мирје иесне нечне боље слике
И радости ресне ни замиру;

Ено жено, човиное патнице,
Ено мене и онета туда:
Дево, ко пред расветнјем пале
Светла страхом водиа ти на груде!

. . . Под зеленим шатором мирисним
Столетнога седиа раста стара,
Опијена, лаиешена душа
Лепе слави пред сва ни сткара.

Лепо славе, ал ни једна није
Као што је дивно место ово:
Обичаго туде ништа нема,
Уживимо ту је све и ново.

Чеда туге, лагане обљуи
Као моје уадежде легле,
Остављено девојче - несреће
Гиздајућ се плаги свобо плете.

Плаво рухо обукло је на се,
По руку јој бисерје трепери,
Тако меки ћубетер - сунце
У зајеглиој надеди и вери.

Чес се опет у ирдаљ чистом
У плавичаом потоку огледа,
Поток коин, нас поратом ирије,
Од женскога девојачког гледа.

Око жене иршена големи
Што од мојих шестанупе јада,
Дугим путем умориле облак
Захкаше ми за рамена пада.

У дубине тајанстве горе
Гранка се своме другу туже,
А ћурљаи, чедној љубичици
Лако злор чистом росом слуаи.

Потом струји, буја мирне сила,
Од милоте грана се шкуда,
На пробуди у зеленом лугу
Мог побрата, сетиога слапуда.

Пока славуј, а зајсле чисти
Бога моле да им даде кауче,
Да отворе златном рају врата,
Од слапуда да пеиате уче.

Слапуј пева, доле се разлеже,
Плапино се срце раздрагано,
А месно, што у даљу леже,
Будућиости лепше обећава.

Ал док тако утонон и надом
Распарене напаји сн грудн,
Из сапока, каких наше жена,
Јасан тварак кола ме пробуди.

Подигнем се са траве зелене,
Замишљено, чудно поћем куће,
Ал вадва ћу још на путу бити,
А боно ће век срце ми куће.

Мина Поиовић.

СИРОТИЦА.

Приповетка
Ивана Тургењева.

XVI.

Пробоше три дана. Ја сам се све нешто страшно да одем Расеиина: допуштао сам, да у њиховој кући морам наћи одговетку снега, што ме је запињало, што ме могох појмити . . . . но вваљао би ми опет срести се са ветерином . . . . Та ме је мисао удржавала. Кад, ка' једног мутиога вечера — на полу је већала овбрзарска мећава, сухи снег удрао би чес ио у прозоре, као силном руком бачени врхуни песка, — ја сећах у својој соби и вам попушавах да што читам. Мој слуга уће и са неком таинственошћи јави ми, да нека госпођица жели са мном да говори. Ја сам се запудио; меће женске не долажаху, на још тако доцне, но опет му рекнем, да је пуста. Врата се отворише и брзи корацом уће женскиње све умотано у ваки детиљи плашт и кућкасти шал. Хитро баци са себе тај шал и плашт, сав од снега, и ја познам пред собом Сузану.

Тако сам се убеседнаиу, да по ренох речи, а она ирабе пропаду и наглошавши се плачима на зид не могаше се маби; само јој се прси тренито дизаху и очи јој тако као ту-

мраку и са лица њиних удаљком отреше се дисање са полумртвих усана. Пођимо сам да није од обести мене дошла, пођимо сам, и ово сам био истрошио и жалд, да се у тај пар преда моном решавала судба једног живота — горак и тешка судба. — Сузано Ивановна, почеем, — због чега сте. . . .

Она од једном ухвати моју руку својим смрзнутим прстима; но глас је надео. Уздаху пресечено на њеном пољче. Тешки узојци ране косе, падоше јој на лице. Сиег још не сиће са њих.

— Молим вас, умирите се, седите, почнем ја опет, — ето ту, на диван. Шта се то догодило? Седите молим вас.

— Не, не, проговори она да се једва чуло, па се наслони прозору на сиир, — меии је овде добро. . . . Маните се. . . . Ви но могосте очекивати, но кад бисте знали . . . кад бих ја могла . . . вад бих. . . .

Она хтеде себе преломити, но грунуше јој суае из очију да човека дирнути мора и брзо, снано јецање разлегаше се по соби.

Отишао је . . . отишао је . . . сверовао је! говораше међу тим Сузана. — Па ме не хтеде ни запитати; мислио је, не ћу му рећи толу истину, могао је тако што о мени помислити! Као да сам га икад оманула!

Загрнше се у довољну усну и лако напушши се уае грепсти ноктом ледено цвеће на прозору. Ја брзо одем у другу собу, пошљем своја слуау, па се одмах вратим и увежем у другу сиску. И сам не знадох, за што сам то сие чиниво. . . . Веома већ бејах смућен.

Сузана сеђаше као и пре под прозором, и сад ја тек опазим како је лако била обучена: сива хаљиница са белим пуцетима и широка кожна пас, то бијаше све. Прибем јој ближе но ли ме ни је погледа.

— Сверовао је . . . сверовао је, шапуташе, тихо се љуљакући с једне страае на другу. — Ниje се изненадео, он ми написе тај последњи . . . последњи удар!

Ту се од једном меии обрну. — Ви пројуре собом. Плакеи се свеће њиних. . . . Сузана се трже.

Ја је помоно замолим, да седне на диван.

— Не, не, оставите се тога, одговори она, — меии је овде добро. Молим вас лепо. Ту се пругау сирмутоми стакла, мислим, е је себи напила гвездашше у дубљини прозора: — Оваје се, молим вас.

— Ама ви дрнјете, ви сте озебли, ренох. — Погледајте само, ето вам је обука сироа мокра.

— Оставите се, кад вас лепо молим . . . прошапута она на пола рукама.

Дрхтавица ме сног проће.

— Сузано Ивановна! у мало што не повиках: дођите себи, збо бога знате! Шта вам је? За што то очајаваше? Видећете, све ће се то расчистити, лако год неспоразумљење . . . неенадан случај. . . . Видећете, он ће се одмах вратити. Доставиу му до знања, данас ћу му писати. . . . Но не ћу му споменути наших речи . . . то не могу!

Слоне на Боке: Котор.

Сриде се у мени превриу. . . . Ја не знадох за себе, убоженицу сам се. Сузану сам спеата два пута видео; домишљао сам се, да јој не бијаше лако живоити на свету, кад ја сам је држао за девојку поноситу, са тврдим карактером, а сад те неуздржаше, очиие суае. . . Боже благи! та тако се плаче само пред смрт!

Ја сам сам стојао, као на смрт осуђен.

— Опростите, проговори она најпосле неколико пута, готово лутећи се, брашуће очи једно за другим. — То ће одмах проћи. Ја сам дошла вама . . . Још је једнако јецала, али без суза. — Ја сам дошла . . . Та ви већ знате! Александар је Данидић отишотио?

Тим је једним питањем Сузана све присиала, а пре том ме је тако погледала, тек што не вели: »Та ти ме већ пођми, ти ћеш ме штедити, је л'?« Несрећница! Баш не имаде куда! Ја не знадох, шта да јој одговорим. . . .

знате где је?

— Да, Сузано Ивановна. . . . дошао сам од њеиових људи . . . у њеиој кући. Меии ие рече ни речи о томе што намерава, ииа сам био с њиме два дана; пођем, да видим што је, но он је већ отишао на Москве.

— Ви знате где је? рече она још једном. Но, на пишите му, да ме је убио. Ви сте добар човек, ја то знам. С вама сигурно ниje о мени говорио, а са мном је говорио о вама. Пишите . . . ох, пишите му, да се врати пре пре, ако ће да не застане ваиу! . . . Аг ие! Не ће ме већ застати.

Глас се Сузаии смирио са сваком речи, а и она се сва ниже и ниже умиривала. Но меии дође та мирноћа страшнија од онога јецања ило час.

— Смирио му је . . . рече још једном, па се наслоии брадом на сложене руке.

Од једнред грузу ветар, оштро завизди, а снег дуни о прозор. Хладна струја

— Не ће ме застати, проговори Сузана оном истом тихом гласом. — Та зар бих ја дошла ово, вама, непознатоме човеку, над ме бих шла да не ћу остати ваиа? Ох, све моје, моје последње, оде у иекрат! За то и не хтедох умрети тако, залучена, бутве, па никоме да и не кажем: »Ја сам сад изгубила . . . и ја умирем . . . ето гледајте!«

Она с пиа оде на своје ледено гнездо. . . . Никада ие ћу заборавити оне главе, оних неземаљских очију са њеиовим дубоким и утаиеним погледом, оне таие расуте косе на бледоме сталу од прозора, па ни оне сиасте тесне хаљиице, под чијом је сваком боран још тежо тако млађим таке отајеие живот! Ја се и нехотице плеснем рукама.

— Ви . . . ви ћу умрете, Сузано Ивановна! Та за вас је живот . . . ви треба да живите!

Она ме погледа. . . . Моје речи као да је задивиие.

— Ох, ви не знате, поче она, на тихано

спусти обе руке. Ја не могу живети. Врло, врло много ми је ваљало трпети, веома много! Ја сам сносила . . . . но сад . . . . када се и то сјурвало . . . . кад . . .

Ту подиже очи таваници, па као да се замислила. Трагична црта, коју сам некад около усница јој спазио, сада се означи још јасније, просу се свим лицем. Мислиш, е је нечији неумољиви прст одиеде уневрат, е ти отрже за свагда то прошло биће.

Једнако је ћутала.

— Сузано Ивановна, рекох, да бих чим сад прекинуо ту страшну тишину — он ће се врнути, кад вам ја кажем!

Сузана ме опет погледа.

— Шта велите? проговори, а видело се да се ускљава.

— Он ће се врнути. Сузано Ивановна, Александар ће се врнути!

— Врнуће се? — Но баш да се и врати, не могу му опростити то понижење, ту неверу. . . .

Ту се ухвати за главу.

— Откуда? Откуда? Ама је сам мени долазио, све ми је приповедао . . . и хвалио се, а уз то се смејао исто к'о и отац му! Ево, ево, узмите, рекавше даље, турајући ми свешчицу у руку, — прочитајте, пошљите му, спалите, баците, чините што хоћете, како хоћете. . . .

. . . . . Али се не може умрети, па да како не зна. . . . А сад је већ време. . . . Ваља ми одлазити.

Подиже се прозору с оквира. . . . Ја је хтедох зауставити.

— Ама куда ће те, Сузано Ивановна молим вас! Чујте каква је то мећава! А ви сте тако лако обучени . . . . па и кућа вам одавде није баш близу. Молим вас, ја ћу одмах послати по кола, по кочијаша.

— Не треба, ништа не треба, рече она стално одбијајући ме и машивши се за огртач и шал. — Не задржавајте ме, ако бога знате! а то . . . . ја не одговарам ни за шта! Осећам глава ми се врти. Видим провалу, тавну провалу под ногама . . . Не идите ближе,

знала искреност тога јада, те страсти. Да не бијаше свешчице хартије у мојим рукама, бога ми, ако не бих помислио, е сневах све то — тако ми све то дође необично и прође као трепутни пљусак. До поноћи сам читао ту споменицу. Бејаху неколико листа хартије, исписаних крупним неправилним рукописом, готово нигде да је што избрисано. Ни један ред не иђаше управо, и изгледаше као да видиш у свакои дрхтање руке, која пером управљаше. Ево што бејаше у томе спису (ја сам га сачувао до данашњег дана.):

XVII.

Мој живот.

»Ове ће ми године проћи двадесет и осам година. Ево моје прве успомене. Живим у тамбовској губернији, код једног богатог властелина, Ивана Матејића Калтовског, у његовој кући на селу у малој собици на другом кату. Са мном живи моја мати, Јеврејка, ћерка умрлога сликара, довезенога из гра-

Слике из Боке: Будва.

— Боже мој! боже мој! Шта ја говорим! И шта ћу ја овде? Што је то са мном? Због чега сам дошла овамо, да молим . . . . и кога? Ох полудићу! . . .

Очи јој се уставише.

— Хтедосте ме замолити, да пишем Александру, брзо се ја уплетох.

Она се трже.

— Да, пишите . . . . пишите што хоћете. . . . А ево вам . . .

Ту журно прође шпагом па извади малену свешчицу.

— То сам за њега написала . . . пре но ће побећи. . . . Но он је већ сверовао . . . сверовао му је!

Појмио сам, да је мислила Виктора; Сузана му не хтеде мрског имена нарећи.

— Но, молим вас, Сузано Ивановна, почнем ја, — откуда ви мислите, да је Александар Давидић њиме разговори . . . са тим човеком?

II

не дирајте ме! — Са грозничавом брзином загрну се огртачем, баци шал на врат. . . .

— Збогом . . . збогом. . . . Ох, бедно, бедно племе моје, племе вечних путника, проклетство лежи на теби! па и мене нико, нико није љубио, чему би он. . . . Од једном упукну. — Не, мене је љубио један, проговори опет ломећи руке, — но смрт је свуда, свуда неизбежљива, неизбежљива смрт! Сад је мој ред. . . . Не идите за мном, викну ми, да је све продирало човека. — Не идите! не идите!

Ја сам се окаменио, а она излети на двор и после једнога тренута чух како грунуше доле тешка врата на улици, а ћерчива на прозору затресоше се понова испод удараца мећаве.

Дуго не дођох себи. Тада тек што почех живети не искусих ни страсти ни жалости, а ретко сам могао видети, како други изражују та силна чуства. . . . Него ме је пора-

ниое; болешљиво женскиње са необично лепим као восак бледим лицем и тако тужним очима, да кад год на мене погледа, а ја и не гледећи је, махом чисто осетим тај тужни поглед, па се заплачем и бацим се, да је загрлим. Мени долазе учитељи, уче ме свирци и зову ме госпођицом. Ручавам за господским столом заједно са матером. Г. Калтовски — висок, виђен старац, лепа узраста; вазда све удара амбра од њега. Бојим га се као огња, ма да ми тепа Suzon и даје ми, да му љубим кроз уоштрљене запонке суху, жилаву руку. Према матери је сушите учтив, но мало се с њоме разговара, рекнће јој две три наклоњене речи, на које би она одмах брзо одговорила, — рекне па ућути и седи достојанствено се обазирући у округ, и пребирајући на теманим напрстак два шпанскога духана у златној, округлој духанкеси са скраћеним именом царице Јекатерине.

„Девета година узрасту ми остаће ми

вала у памети. . . Тада сам дознала од собарице у девојачкој соби, да је Иван Матејић Калтовски мој отац, и да се скоро исти дан моја мати на његову имовност удала за г. Рача, који је код њега био неки управитељ. Ја живаше немогох појмити, да то може бити, не могох се томе домити, готово сам обољела, глава ме је изнемогла, уи ми је отупавао, „Је л' истина, јеси' истина, мајко", запитам је. — „тој је мирисави баук (тако сам ја звала Ивана Матејића) мој бабо?" Мати ми се строга чинила, злокуке ми уста. . . . . „Нехадај, нином не говори о томе, чујеш ли, ни реч!" . . . утврђиваше ме она градитељним гласом силно притискујући моју главу своји прсима. . . . И ја одиста нисам о томе никоме говорила. . . . Појмила сам ту заповест мајке ми . . . Појмила сам, е ми је вазало ћутата, појмила сам, да ме је мати молила за опроштење!

Неспела се моја још тада посвле. Г. Рач не дубљаше моје матере, а и она није њега волела. Он је увек новца ради, а мој је вазало слушати. Мора да је г. Калтовски нешто, да је тако биги сив у свом реду — „la position était régulariséde". Сећам се, у оно свадбе — моја мати и ја — ни ове, заграшпане се проклињасмо скоро цело јутро — горко, горко и кукте. Није чудо што је она ћутала. . . . Што ми је могла рећи? Но што је ја не запитавах — то доказује само то, да се неспела деца пре опажете . . . но срећа, на своју несрећу.

Г. се Калтовски и даље знаваше мојим васпитањем, што ваше пошто ме је и призвано своју особи. Са мном не би разговарао . . . но јутром и вечером стресао са два прста с одела дуванске пепеле, он би ме тим истим прстима, хладним као дед, окиновао по образу и дано би ми каких год нових поклестиња да богме са мирисом од апоре, које ја и жена ме једох. Кад ми је било двенаест година, ја бих му читала, постадох „за pelite lectrices". Читала бих му француска дела из прошлога столећа, меноре Сен Симона, Маблија, Ренала, Елвесија, пресиску Волтера, енциклопедисте, да богме нисам ништа не појмио, ни на онда, кад би ми он смешећи се и жмиркући заповедио „relire ce dernier paragraphe, qui est bien remarquable!" (дед прочитајте последњи параграф, тај је нуно важан!") Иван је Матејић био свршени Француз. Живео је у Паризу до преврата, себе се Мараје Антоанете, био је к њој позван у Трианон; видио је и Мирабоа, који је као што веле посно веома велика пушета — „exagéré en tout" — и дејаше у оне чове прст, простак, — „en dépit de sa naissance!" (у ирког своје рођења!) Иначе би Иван Матејић ретко приповедао о томе времену; него би два три пут у годину обрнуо се кришом старинду, емигранту, која је изкрадала и дано га год би знао од куда „M. le Commandeur", њему би на тенани и кроз нос рецитовао ону пјесу, коју је он некада онако непријатно резао на вечери код војводине Полиђак. Ја се сећам само пра два стиха . . . (која је парадија моју Русина и Францускиња):

L'aigle se plaît aux régions austères,
„Où le tonnerre se saurait habiter. . .*
(Орао се диже у висиле крајеве, где се диван голуб не би страшно— !)

„— Digne de M. de Saint Aulaire! (вредно Сент-Олера. нађа би рекао М. де Сопландеит.

„Иван је Матејић до саме смрти изгледао млад; обрати му бејаху румени, зуби бејаху, обрве густе и непокретне, очи пријетно и нарасите; сјајне црне очи, прави ватт, не бејаше ни најмање тврдогиав, са сваким је на и са слугама жена учтив . . . Но, боже мој, како је жена тошно било с њиме, како сам радосна свагда од њега одлазила, какве би не гадне мисли сињадиле у његовом присуству! Ох, ја томе не бејах крива!· · · Нисам је томе крива; што ученише на мене· · · ·

Г. Рача, после свадбе одведу у одају ближу господске куће. Тамо сам живела са матером. Није ни ми ту смисле расло. Она из скоро рода сама, тога Виктора, кога ја са пуним правом морам рачунати и називати га мојим душманом. После петога рођења, здравље моје матере и иреће слабо, није се више повраћало. Г. Рач нишалише тада, да се не мора показивати тако весео, као сад: врзао дебеле шегу, и ако прав живот, а среће ни прохаде, прохаде. Иван би Матејић обично седио у просторној вотерској изложбати; о зиду му је бано тако гадне врсте слика иладога женскиња, са јасним и смелим нарасте на лицу, у богатој јеврејској одори, сва покривена драгим каменом и бисером· · · Ја бих се често загледала у ту слику, но тек дознаје дознаох, да је то сама моје матере. Редио га је жели отац, а на запомет Иван Матејић. Неспео се од тог доба измениле! Знао је сломити, само је умштити! «А она са је дубока! Водела тога старца!· Чешће бих помислила · · · „Како може! Њега да дубн!· А у том док се сећах оних материних погледа, оштра сарказма, оштра жемира· · · „Да, да, дубила га је!" тврдила бих с ужасом. Ох, не дао бог никоме да то осећа!

„Из дана бих у дан читала Ивану Матејићу, сад три, сад четири сахата једно за другим. Шкодило ми је, да тако много и тако громко читам. Лекар нам се мобја за моје грудн, па је једном то и рекао Ивану Матејићу. Но он се само насмеши (управо, он се никада не насмеја, него би некано уснтрио и једва једва усне) на рече: „Vous ne savez pas ce qu'il y a de ressources dans cette jeunesse." — (Ви не знате, да се тој младости може помоћи.) — Ај ире је М. le Commandeur· · · · осмелиће се некано лекар да примети. Иван се Матејић опет насмеши: „Vous rêvez, mon cher" (не сањате драги мој,) прекинуће га.— „Le Commandeur, n' a plus de dents et il crache à chaque mot. J' aime les voix jeunes." (Le Commandeur нема ни зуба, па при сваној речи пашше. Ја волим младе грло.)

Тако сам ја и даље читала, и ако сам нуно напијало с гутра и вечера · · · ·

Другда би не Иван Матејић изгонио, да свирам на фортепијану. Но, свирка му је живце успокајивала. Ова му се нахоп склапаху, глава се полако опуштала, и неток би се код и код чуло: „C' est du Steibelt, n' est ce pas? Jouez — moi du Steibelt!" (Т' је од Штајбелта! је л? Свирајте ми што од Штајбелта!) Код Ивана је Матејића био Штајбелт не неки ђеније, који је умео да победи у себи „la grossière lourdeur des Allemands", не отесану немачку тромост), и пребацивао му је само да ним: „trop de fougue! trop de imagination!" (сувише огња, сувише уобразиље!)· · · · Када би Иван Матејић казао, да сам се уморила за фортепијаном, он би ми рекао — да свирам „du Cachon de Boulogne." Тако је то ишло из дана, у дан.

„Код, ај једну ноћ — нисам је ме ћу за боравишта: сећао не страшна несрећа. Мати ми умрла скоро ненадно. Мени тек пројшло петнаест година. О, да тиме жалости, да зла захора, што је матери на моју главу! Како ме је ужалиле, како ме је за сваки устрашио тај мрак смрти са смрћу. Сирота моја мајка! Чудно страјсмо једно према другом: страсно се љубасмо, страсно, а без нада: ни ме ја да смо чуване-и сирвале од самих себе тајну, што је злодесно, тврдоглаво ћутасмо, ни да злодесно, злодесно све, што нам се збивале у дубини срца! На ни о прошасти мати са мном никада не обраше, никада се не питаги, ни да је сва бела сама нема чува! Избегаваемо сваки и најмање озбиљан разговор. Ох, ја сам се једаиго надала, дохо ће час, на ће ми се исказати, па и ја ћу се исказити, те ће нам лакше бити· · · · Но свакидашње бриге, не одлазиле и плашљива страх, болест, присуство г. Рача, а што је најгласније, оно вечито питање: «чему?» и тај неуловљиви, мистеријам тих времена, живота· · · све се скрнило једно уз друго, па ни само од не мисле чути од моје мајке шта-што, што би ми растумачило нашу тајну, него ни обичноса праштања у ову страну! Само као да со опомиње, г. Рач као да рече: „Сутако Иванонна, изаилите доће: мати би, да вас благословиле?" а ја тим бледа рука изпод тешка покривача, дисаше мучно, очи се прикалују· · · Ох, дости! дости!

„Са каким сам страхом, са каким сам одвраћањем, са каком сам плашљивом радозналошћу сутрадан и на дан, када ми мајку сахрањиле, гледала лице моје ону· · · да, ономју ону! У кутијице покојнице њеном се њезина лица. Моји се учини, и је мало побледео и усхао се· · · ај не, није, није! Ни сад не могу у тој каменогој души. Ама ће ме исто на и пређе после мајке дано познати у себину; ама истим ни гласом рече да му чигам: «Si vous le voulez bien, les observations sur l' histoire de France de Mably, à la page 74· · · ђ, од пош ивана ове интеррошре" (ако вам се то јеси хоће, посматрања поисгињена француске од Маблија, тамо где смо престали на стр. 74 · · ·) Сувише не даде ни лика мајке ни памети! Истину рекоп, отпутпајући ме, дока ме ближе к себи и дајући ми руку, да је да пута полубум, рече: „Знам, ја зпам, ја знам да ћете ићи· ваш а привее de votre appui naturel, mais vous pourrez toujours compter sur ma protection", (Сувино, сирт ваше мајке, отрже нам природну образу, но ни можете ваша рачунати на моју заштиту), но одмах ће додати само ме грчевним једним руком у плеча и као обично звоиитрезвљив усно; „Allez mon enfant" (идите, дете моје). Ја му јех хтедох рекн: «то, ви сте мој отац!» но не реках ништа и изађох.

Сутрадан рано одем на гробље. Мој мисеп беше тада у пуној красоти цветка и лишћа, а ја сам дуго, дуго седела на спомоју „моји мајки." Нисам плакала, нисам умовала: мени се вртело само једно у глави: „Чујеш ли, мајко? он хоће да и мене узме у своју заштиту!" И мени се чинило, да ме се нити није морала окладостити на тако смешење, што ми се о нехотице просу усиана.

Другда бих се запитала, а што да је тако стално желим, тежим, но да прозиш... боже сачувај! . . . нити ја једним тоном очинском речи, од Ивана Матејића? Зар ја не знадох, каква је он и како маловличе тоне, како сам ја у својој машти престављала себи оца?... Но ја сам била тако самохрана, тако самохрана на свету! И за тим сее једна и исто нисе, никада ми не даде мира: „Та зар је оне ауобила? За што га је заволела?"

Пробуђен још три године. Нашта се не промену у нашем једновлном, од пре одморном и прорачуљном животу. Виктор подрастао. Ја сам била старија од њега са осам го-

дана, и радо би се њега прихватила, но г. Рач се томе противио. Он му доведе чуварку, коју би строго напио, да се дериште не „понаври“ т.] више не осмељује. На и сам се Виктор од њене туђине. Једном прође г. Рач пред моју собу распевај, узбуђен, намргођен; још јуче сам чуо рђаве гласе о томе очуху: говорило се, да је хтео да затвори грдне свете, можда ли због оброка тресаве.

„— Ви ми можете помоћи, уме ће он говорити, шестрљаше кушајући пиће на столу. — Идите, молите за мене Ивана Матејића.

— Да молим, а не што? Због чега?

— Реците за мене моју добру... то вољда вам биш неће тешко. Мене онтужују... Но, једном рече, могу да оставим без ора коре хлеба, но и то.

— Но како да му идем? Како да га будем, умољивајући?

— Није, него још нешто! Ви знате право, да та умољивајуће.

— Какво право, Иване Јовићанићу?

— Те немоте ми се ту претварати... Вас не може одбити ни многих удова. Зар ме још не разумете.

— Ту ми општо нисам у очи, а ја сам остала, где ме образи чисто протеревше. Мрзиће, презираће, све се у мени у нити мах неће, тукар у мени као вад, надвлада ме.

— Да, ја вас разумем, Иване Јовићанићу, рекла ју му напослетку. Глас ми се самој уши не допада: — но ја не идем Ивану Матејићу, и не ћу га молити. Ако горе хлеба, но, на без коре хлеба!

Г. Рач се тргао, шкргутну зубе, станите несвиња.

— А-а-а-а, пуцнаћеш се, пуцнаћеш се, шестањаше: проћи ћеш се примумло. — Нећу ти остати дужан!

„Тај га дан дозове Иван Матејић себи и вели, да му је престо штапом, с оним истим, што га је добио у процену од подгајског де..Ларошељо и да је вакао: „Ви сућ поданѣ и вазделобски! и пасѣ постаяло наружје!“ (Иван Матејић није знао готово ни једно ријеч и прича је то „грубе парѣче“, се јагод vulgaire ei rude. Нека ће једном рећи у истином друштву: „што само собоју разумѣвате.“ Иван се Матејић рвеђаше, и после је дуго наподно тај напад, да доиђе, да је руска језик бесмислен и гадан. „Шта је то: „само собоју разумејеш?“ питао би он руски, удрајући на сваки глас. „А за што се не каже просто: разумејеш? нашто оно: само собоју?!-)

„Но опет је то Иван Матејић није отерао г. Рача, ни места му не одузо. Него је њој очух одржао своју реч: он му је моје заборавио.

„Ја сам већ почела да опажам промену на Ивану Матејићу. Нешто је заједати, шестани, здравље му се поремећаје. Негдаш ручно сиеће дане шкрипи и збиља се, једни му уђе с преда испао. Престао је он сад да се шаиака и прекраћивао би дане шесте, које је сам унео, гостеви нужине без учешћа сиеће ства „кад је consoute du clergé.“ У то би дане Иван Матејић са рукон за петдом излазио мужевима у дворану или на дошиу и шестао се усиано среброиога пехара са „водом“ какво би ни беседио: „Ви сте задовољни моји поступцима као и је нашом одношћу. Томе се искрено радујем. Ми смо сви браћа: само нас рођење чини разне: у ваше здравље!“ Он не се клањао, а мужици се њему клањају до паса, и не до земље, што је биле строго забрањено. Части су у тежде за и пре, но Иван се Матејић није знане показивао своје подшишмена. Другда би им прекидао читање са речима: „La machine ne détruise! Сила не гиби!“ (справа се поремећаја! кнаре се!) На и ови му, оне свеглае, клеиове ови-поиутиие се и бани се спавиие, заспао би чешће но пре, а у сну би тешко уздисао. Познавање му прама меии да се ама најмање промениало; само је придошло одсеван интелиг уственоете. Ма и с муком, но свагда би устајао са свакидашње ручка и дао знаја у собу, водио би ме до врата држећи ме руком испод лакта и мекоп „Знаш“, рекао би ми час „ma chère demoiselle (драга моја госпођице), час „mon Armignone“. М. le Commandeur умрло је иа две годиие после смрти мајке ми: како ии изгледаше, много га је јаче потресла његова смрт. Нарочита му ие стаде, ето што га је овладало. А једиа заједа ствар, коју ја у последње доба била је та, што ии свагда повикао: „Bien joué, mal réussi!“ (добро је играно, ал је рђаво испало) кад би Иван Матејић бољадефи се са г. Рачом промашио или кад ме би утеран зрна у руиу; а када би му се Иван Матејић за столом обраћао питајући га ии прилику: „Sest-ce pas, M. le Commandeur, c'est Montesquieu, qui a dit cela dans ses lettres persanes?“ (Је ли ие М. le Commandeur, то је рекао Монтескије, у своје персијанеки писмима?) тада би он, исиустив кашику чорбе из своје запоике замишљено одговарао: „Ah, monsieur de Montesquieu? Un grand écrivain, monsieur, un grand écrivain!“ (Монтескије, о-е-е, та то је писац, то је писац!) Само једиом, тада ме је Иван Матејић рекао, да „les théophilanthropes ont eu quelque bon!“ (да су теофилантропи опет имали нешто доброга) — стерши ће забубении гласом покварити: „Monsieur de Kolontowski!“ (он за двадесет и пет година није научио да изговори, како треба име свога заштитника.)

„Monsieur de Kolontowski! Leur fondateur, l' instigateur de cette secte, ce La Revellière Lepeaux, était un bonnet rouge!“ (Г. Колонтовски! Њихов утемељитељ, оснивалац те расколе. Та Revellière Lepeaux бејаше црвеиан!) — Non, non (не, не) говорише Иван Матејић, смешећи се и набијајући дуд: — des fleurs, des jeunes vierges, le culte de la Nature... ils ont eu de bon, ils ont du bon! ... (цвеће, младе дежице, обожавање природе ... ии у оии је имало доброга, имало је!...) — Да сам се сиагда чудио младиа, како је много знао Иван Матејић, и како му толико знање није нашто користило.

„Баш се зндело, како је Иван Матејић оно, во он се још једиако дрхао. Једиом, на трн иедеље пред смрт, одиах после ручка спопаде га јака вртоглавица. Он се заиослии, иа рече: „c'est la fin (е, сад је крај) ио дошла себи и одиуџши нашега лекара у Петроград своме једиоме наследиику, брату, са којим од двадесет година ие имаћаше никаке преписке.

„Чувши за Ивана Матејића, да је болестан, полазне ги је сусед један, Немац, акгодиа, иекада славан лекар, а сад је живео у миру на своме селу. Он је неког ретко дедало Ивану Матејићу, но овај бе га вадда примао с особитим поштовањем, уоиче пуно га је цеиио. Мал те ьила једиог и није упознао на целоме свету. Страан ће послаетовати Ивана Матејића, да пошље по свештеника, но Иван Матејић неће, да „ces misérables et moi, nous avons rien à nous dire.“ (ја и то господа немамо што да једно другом рекемо.) — чим је он окрепао разговор, а кад му сусед оде, заповеди слуги, да од сад не пушта никога. Ја тим даде ноне доиати. Ја сам претрпуо, кад сам га опазиао: иапао му се иего осуше иесод очију, лице се отегнуло и одвезило, вилица му се обеснила. „Vous voilà grande, Suzon,— ноче ће он, мучно изговарајући гласе, но још једиако хотећи насмешити се (жене је тада иастала девстиеиста година), — vous allez peut-être bientôt rester seule. Soyez toujours sage et vertueuse. C' est la dernière recommandation d' un — Ту се иаиашала, д' ии виеллард qui vous veut du bien. Је vous ai recommandé à mon frère et je ne doute pas qu'il ne respecte mes volontés.“ (ви сте сто иеи девојка, Сузоно, али ће иоскоро бити скоро остати сама. Будите увек пажљиве и поштена, то је последиа препорука једиога старца, који вам жели добра. Ја сам вас препоручио моме брату; и не сумњам да ће он штовати моју волу....) Ту се опет иакашља и брижно се маши за стуиу. „Du reste, j' espère encore pouvoir faire quelque chose pour vous ... dans mon testament.“ (А после је мислим, да могу још нешто учинити за вас ... у моме завештају.) Тој последњи пара као да ме је исвеи из ирвог разлога. Ох, то је биио сувише ... сувише пресиано и увредљиво! Иван је Матејић за цело сриио-сказао, то што ми се са мном ираза, другоме чустиу, — чустиу милости или захвалности, и као да ме утеши, потапша ме по плећима, и у исти мах као обично милозриве ие отиску-ја̀ше рећи ће: „Voyons, mon enfant, du courage! Nous sommes tous mortels. Et puis, il n' y a pas encore de danger. Се n' est qu' une précaution que j' ai cru devoir prendre ... Allez!“ (Ето видите, дете моје, само се не дајте! Сви смо смртни. На онда нема још опасности. Хтео сам само да вас осигурам ... Идите!) Као оно, кад ме је после смрти мајке ми себи позвао, хтедох му опет повикати: „Ја за сам вама вриш! ваша сиротица!“ Но иеисказам, мислећи ће он у тим ређима, у том срдачном усклику опазити само моју жељу, да одржим своје право, право да наследим његово тешко благо.... О! ии за што на свету! Ређи ие ћу рећи томе човеку, коју ири мени ии једиом ие спомеиу имеиа моје матере, у чијим очима ја тако мало значим, да се ије потрудио ии да дозна, зиам ли ја, чије сам крви! А може бити да је он то и знаиао и зиао, али није хтео да „иоиа у велика звоиа“, (то му је био најмилији израз, једиим руски израз, који је он употребљавао), ије хтео да упусти леиу читалачкиху са мјаљиим грдом! Не! ие! Иеи буде прав исто иред своје вере, ако што је био и иред њеиом мајком! Нека са собом одиесе у гроб обе те кривице! Тако ми живога Бога, ја ће за чути ни једиу уста ре ређи, што би казало да звоии у свагдаи ушима иекако свето, иекако слатко! Не ћу му рећи: ове! ие ћу му опростити, обог мајке ми и обог себе! Та њему ије стало до тог опроштаја, до тог ишпна.... Не може бити, ие може бити, да му ије стало до тога! Ал нема му опроштаја, нема, нема!

Сам бог зна, да ли ови одмала своју клетву, не би ли ии сриа омекшало, не бих ли надјачала свој страх, свој стид, свој повоспгост — ах с Иваиом Матејићем збо ее исто шго и с мајком ми. Смрт га таио исто иа иебѝува однесе и таио исто моју. Тај ме је исти г. Рач пробудио и са мном отриио у господска дом, у сиижабу соју Ивана Матејића.... Но ие заиекох ии оних последиих предсмртиих крстова, што ми таио ие иагледаи-ном цртаиа остављене у памети ири постељи моје мајке. На иорушљеиом иадгалају ле-жаше иека суха лутка, таиио бојо и сиитра иоса, са разбрупшеиим седам образима.... Ја дрекиох од страха: иагледа сам се, полетим на иоле, иагазим на иратиика иа средате дуде, у арнеиди са стрјаћим црвеиим пасом, и већ се ие сиоминьем, како искрсиух иа свеж зрак....

„Нрииоведаи су ми после, да иослужаиац, кад је на сиаии глас звоиџета отрзао у сиижабу соју, иије ваиио Ивана Матејића на кревету, иего два хорска од њега. Јежао је, као, полузгреи и два пута је једио за другим реиао: „Вотъ тебѣ, бабушка, и юрбедень!“ И да су му то биле последње ређи. Ај ја ие могу то иоиоваги. Што би он говорио руски, у то доба и такви изразима!

„После смо пуие две иѐдеље изгледали новога господина, Семена Матејића Калтовскога. Послао је заиоеет, да се ииита ие

дира, да се ништа не мења, до његовог личног прегледа. Сва врата, намештај, долапе, столове, — све закључаше, запечатише. Свани ти је то као утучен, свако се уздо у памет. Ја дођох, једна од главних особа у кући. И пређе су ме звали госпођицом, но сада је та реч добила неки нови смисао, изговарали су је са особитим нагласком. Шапутало се: „О, мај, стари господин тако је прочан, не могоше му ни попу довести; а није се исповедио давно, давно, — ал већ лако је завештај написати." И г. Рач је нашао за добро, да промени своје понашање. Није се до душе правио добродушан, и није ми се улагивао: знао је, е ме неће омамити, но на лицу му читаш како је подмукло смеран. Тек што не каже: „Та видиш, да се кајем." Сви су ме гледали као зеницу у оку, угађали ми; . . . а ја не знам шта да радим, и само сам се чудила, како ти људи не могу да појме, да ме врећају. Једва једаред дође Семен Матејић.

„Семен је Матејић био десет година млађи од Ивана Матејића, и целога је свог века ударио по све другим путем. Био је у служби у Петрограду, на важном месту . . . Оженио се, рано обудови: имао је једног сина. Семен је Матејић много личио своме старијем брату, само је био нижа узраста и дебљи, округле, ћелаве главе, оних истих сјајних, црних очију као у Ивана Матејића, — само их је преклапао тамо-амо — и пуних румених уста. Баш противно од брата му, кога би и после смрти исмејавао и звао га француским, а кад и кад и простим особењаком, Семен би Матејић скоро свагда говорио руски, громко и разговетно, знао се и грохотом церекати, а при том би очи са свим заклапао и гадно се стресао свим телом, као да га је зло хвата. Бејаше сувише строг, свуда се плећао, од свакога је искао најтачнија рачуна. Чим је дошао одмах је дозвао свештеника са свим „клиром", дао је одслужити службу, осветити водицу и свуд окропити подом, све собе, па и тавана и трапове, да, као што вељаше „са свим истера волтеријански и јакобински дух." Пре већ поделе, неки љубимци Ивана Матејића, слетише са својих места, сувише један оде у насеобину; други се подврогоше телесним каштигама; па и овај стари послужилац — био је Турчин, знао је француски; поклонио га је Ивану Матејићу покојни војвода Каменски, — сам тај послужилац добио је до душе слободу ал уједно и заповест, да се сели двадесет и четири сахата далеко, „да се други не би саблажњавали." Семен је Матејић био строг господар; за цело је много замало за покојником. „За бакуше Ивана Матејића," јадао ми се један већ кукуљави послужилац: „само смо гледали, да су поштуле чисте, да собе лепо мирашу, да се у соби не чује људски глас — тако што, боже сачувај! А тамо ма трава не расла! Тај вам није свога живота једне мухе увредио! А где сад повале! Морамо поумирати!" Тако се од прилике окрену и мој положај, т. ј. положај, у који дођох за оно неколико дана и против своје воље. У хартијама се Ивана Матејића не нађе никаква завештаја, ни једног ретка у моју корист. Само ти се то од једаред од мене отуђи . . . О г. Рачу не ћу ни да говорим, но и другима сам сметала, па гледаху да ми и покажу да ме мрзе: баш као да сам их опљачкала. Једне недеље после службе, коју је до свршетка одслушао у олтару, Семен ме Матејић дозове себи. Ја га дотле нисам добро ни видела, а и он као да и мене није приметио. Прими ме у својој собици стојећи код прозора. На њему је био свакидашњи фрак са две звезде. Ја се устапим на прагу, срце ми је силно куцало од страха и још од другог неког чуства, ја ни сама не знам каквог, ал већ тако тешког. „Желео сам да вас видим, млада девојчице," проговориће Семен Матејић, погледавши ми најпре у ноге па онда одмах у лице, — тај поглед као да ме у срце удари: — „Желео сам да вас видим, да вам кажем, што сам смислио, и да вас уверим о томе, да сам тврдо навао да вам будем од користи." Сад ће дићи гласом. „Права да богме, немате никаква, но као . . . . читалачкиња мога брата ви можете свагда рачунати на мој . . . . на моју пажњу. Разуме се, да сам уверен о вашој уваћаности и начелима. Ја сам већ рекао г. Рачу, вашем очуху, што има да чини. Још морам рећи, да ми је ваша срећна спољашност залога, ваших племенитих осећаја." Ту се Семен Матејић од једном чисто затресао од смеха, а мене . . . . мене то није увредило . . . него сам се сама на себе раљутила, и ту сам са свим видела, да сам пука сирота. Семен Матејић дође к столу кратким, сигурним корацима, дохвати из чекмеџета шаку банака и утутка ми их у руку рећи ће: „Ево вам од мене мало пара на игле. Ја вас не ћу ни даље заборавити, драга моја, а сад збогом, па будите паметни." Ја и нехотице узмем те банке, узела бих све, што год би ми дао, па дошавши у своју собу, дуго сам, дуго плакала седећи на својој постељи. Нисам ни осетила, како сам испустила банке на под. Г. Рач их је нашао, подигао и запитавши ме, шта ћу с њима да радим, задржао их је.

„У судби се његовој догодила тада знатна промена. По што се неколико пута разговарао са Семеном Матејићем, дошао је код њега у велику милост, и на скоро је добио место главног управитеља. Од тада се појави у њему оно весеље, оно вечно церекање, најпре је хтео да мајмунише своме заштитнику . . . доцније уђе то у навику. Од то доба дође он руски родољуб. Семен се Матејић придржавао свега што је народно, сам је себе називао Русаком, исмевао немачко одело, а опет га је носио; отерао је кухара у бог зна какво село, а за њега је дао Иван Матејић да се изобрази сваке новце, — отерао га је за то, што није знао како се прави расоник са гушчијим шијама. Из олтара је Семен Матејић у певању помогао правњацима; а кад би натерали девојке да играју коло и да певају, он би им помагао, уштипнуо их и образе им штипао . . . . Него на скоро оде у Петроград, а остави мог очуха мал не пуним господаром од свега имања.

„Горки дани наступише за мене... Једина ми утеха бејаше свирка, и ја сам јој се свом душом одала. На моју срећу, г. Рач је имао пуно посла; но кад год му се прилика подала, дао ми је да осетим његово непријатељство: као што је обећао, „није заборавио" да сам га једном одбила. Сав ме је које куда, терао ме је, да му преписујем дугачка и лажљива извешћа Семену Матејићу, и да у њима поправљам правописне погрешке; морала сам га слушати без поговора, и ја сам га слушала. Да ме умири, рече ми, да ће ми начинити свилену хаљину. „Ала имате упорне очи!" дерао би се другда за ручком напивши се пива и ударајући песницом по столу: „Ви можда мислите: та ја ето ћутим као овчица, кора да сам у праву . . . А ја! Јок! Онда, молим вас, и гледајте на мене као овчица!" Мој ми положај дође узбуђен, неиздржљив, срце ми је отврдло. Нека се опрезност стала у њему све чешће и чешће подизати, ноћи сам проводила без сна и без светлости, све сам размишљавала, размишљавала и у спољашњем мраку у унутарњој таквоћи сазревала је страшна намера. Долазак Семена Матејића дао је мојим мислима други правац.

„Нико му се не надаше. Јесен је већ одавна настала. Показало се доцније да је дао оставку некогоде неке ради; надао се Александровској траци, а њему дадоше бурмутицу. Незадовољан владом, која му не знађаше дара оценити, са петроградском околином, која му је мало саучешћа показала и не дељаше с њиме негодовање, науми да се досели на село и да се посвети газдовању. Дошао је сам. Син му, Михајло Семенић, дошао је доцније некако ово божића на нове године. Мој очух готово не излажаше из собице Семена Матејића: милост што је уживаше очуха. Мене је оставио на миру; не бејаше му тада до мене. . . . Семену Матејићу падне у памет да подигне фабрику за хартију. Што се тиче рукорада г. Рач није ништа смислио и Семен је Матејић знао, да он не ће ништа ни смислити; но за то је опет мој очух био „изврснитељ" (омиљена тада реч!) „Аракчејев!" Семен га је Матејић тако баш и звао: „Мој Аракчејев!" „То ми је доста, рекао би Семен Матејић; само кад је он томе тако одан, а ја ћу већ сам давати правац." Но крај толиких бруга у фабрици, имања, заводења писарнице, писарничког реда, крај толиких нових знања и дужности, Семен Матејић није ни на мене заборавио. Једном ме у вече позову у гостинску собу и помудише ме да свирам на фортепијану. Семен је Матејић још мање од покојника марио за свирку, исповедио ме и захвалио ми се, а други дан ме позову на ручак. После ручка је Семен Матејић доста са мном разговарао, запиткивао ме, другда ми се одговору смејао, и ако, колико се сећам, не бејаше у њима ничега забавнога, и тако ме је чудно гледао . . . . Често ми мука дође. Нисам марила за његове очи; не љубљах им отвореног израза, светла им погледа . . . . Мени се све чинило, да баш та отвореност скрива у себи нешто гадно, да је под тим светлим сјајем тамо тамно у души му. „Ви код мене не ћете бити читалачкиња", рећи ће ми најпосле Семен Матејић некако гадно вичући се: „ја, хвала богу, јоште нисам ослепио, и могу сам да читам, но кака ће ми из ваших ручица бити кусмија и задовољно ћу слушати свирку вам на фортепијану." Од то сам доба редовно одлазила на ручак у господски дом и остала бих у гостинској соби другда до праве вечери. И мене је као и очуха ми заволео; но томе се нисам радовала. Морам признати, да ми је Семен Матејић указивао неко поштовање; но осећала сам, да је у том човеку било нешто, што ме је отуђивало, што ме је страшило од њега. То „нешто" не помаљаше му се у речима, него у очима му, у тим гадним очима, па и у смеху. Никада није са мном говорио о мом оцу, о своме брату, и мени се чинило, да он тај разговор није избегавао с тога, да не би будио у мени частољубивих мисли или жеља, него из другог неког узрока, који ја ни нешто не бих могла измудрити, но који ме је гонио да сумњичим и да румеиим . . . . Пред нову годину дође му син, Михајло Семенић.

„Ох, ја осећам, да не ћу моћи тако продужити, како сам почела: пресорне су ми те успомене. Особито сада не могу мирно приповедати . . . . И нашто да кријем? Ја сам заволела Михајила, и он је мене заволео.

„Како се то догодило не ћу приповедити. Знам, да је од самог оног вечера, кад је ушао у гостинску собу (ја сам седила за фортепијаном и свирала сонату Вебера) кад је ушао, леп и виђен, у бунди кадифом опточеној, у зимским бочкама, онако како је био, управо с врата, и отресавши од иња своју самур-шубару, пре но се поздравио с оцем, оштро ме погледа и зачуди се. Знам, да га од то доба већ не могох заборавити, не могох заборавити то младо, то добро лице. Он проговори . . . и глас му као да се прикао срца ми . . . . Мушки и тихи глас и у сваком звуку тако поштена душа! Семен се Матејић обрадовао доласку сина, загрли га, но одмах га запита: „На две недеље? а? на отпуст, а? — на мене оправи. Ја сам у својој соби дуго седила уз прозор и гледала на свеће што су

ишао тамо само по собама господског дома. Ја сам их пратила, прислушкивала њино непознате гласе, заиђмо ме је тај оживели страх и нешто ново, непознато и свеже пролазаше ми душом. . . .

„Сутрадан сам се пред ручком пре пут с њиме разговарала. Дошао је мом очуху по поруци Семена Матејића, и хтело ме је у њиној малено гостинској соби. Ја сам већ хтела да се украдем, но ме је задржао. Био је неком жив и одрешен у свим крстаљним и речима; но охолости или предрасуђеств, варошког призорног понашања, ни да би било! А тако исто ништа војничког гардашког ... Напротив, у његовом неусиљеном понашању бејаше нешто учтиво, скоро стидљиво, баш као да те моли, да му што опростиш. У других се људи очи никада не смеју па ни кад се смеју; његове усне скоро никада не напуштаху свога данног склада, а очи му се смеђаху скоро непрестано. Тако сио ми разговарали од прилике сахат . . о чему, не могу да со сетим; знам само да сам му непрестано у очи гледала, и тако ми је с њиме било нешто лако око срца! У вече сам свирала на фортепијану. Он је гинуо за свирком, седе у наслоњачу, лагано кудраву главу на руку, па је пажљиво слушао. Да ме је једном похвалио! Но ја сам видела, да му се моја свирка допада, па сам падали отсвала. Семен Матејић, који је седео поред сина и посматрао неке цртеже, од једном се изнеради. «Но господине,» рекне he као обично ачени и закопчавајући сеје: — доста, доста; шта сте се ту прошетали баш као капарона? Већ мене човека глава заболела. Нашега старца ради ме бој се да би сте отишли . . .» тода he полугласно и опет не опреза. Михајло не је пратио очима до врата, па устаде са наслоњаче. „Куда? куда?“ продера се Семен Матејић, па се из мах запрена, па онда још нешто рече . . . . Не могох рећи разумети, но г. Рач који је у углу од гостинске собе присуствовао (он је сваки присуствовао“, а у тај пар је дошао нарочи), зацрена се тако исто, његове ни пореване доће до ушију . . . . То се исто или скоро то исто збило и сутрадан у вече . . . Семен Матејић од једном оклади ка мени, изгуби ме из воље.

„Иако четири дана сретнем Михајла у ходнику, што делаше господске дом на двоје. Он ме узе за руку, па ме уведе у собу што бејаше поред трпезарије, а звао се портрети. Ја пођем за њим зубећена но са пуним поверењем. Чини ми се, још тада бих отишла за њим на крај света, но да још ни из далека не наслућах, шта је он био за мене. Ох, та ја сам му се пркосбила свом страшћу, свим очајањем младана бића, коме није само до тога, да кога год љуби, но које осећа да је неким и непотребан гост сред туђих, сред душманских људи! . . .

„Михајло ми је рекао . . . И, за данас чудо! Ја сам смело, право у њега гледала — а он мене не гледаше и лево поручени — он ми рече, да појми моју полозај, да му је жао мене, но жели, да му опростим. . . . «Што се мене тиче“ додаде „то нас моли, да никате увек вере у мени, и знајте, да сте ми поистрима, до, поистрима!‘ Ту ми силно стегне руку. Ја сам се онмастила, као утучена: баш као да очекиних неке друге, друге речи. Но опет му станем захваљивати. «А, не, моли нас, пређимље ме; «не говорите тако . . . . Него се сетите, да браћа морају штитити своје сестре — и ако устребате заштите на протин кога — осломите се на мене. Ја сам овде од скоре, но ја сам већ много видео . . . . и међу другим примакао сам и ваше очухе“. Ту ми опет стиште руку на одо.

„Ја сам доцније дознала, да је Михајло већ при првом састанку осетио неку одвратност према г. Рачу. Г. Рач је гледао, да се и њему умили; но уверивши се, да му је сва мука у заман, махом му постаде душманин, па не само, да то не скривао од Семена Матејића, него је још гледао, да то и покаже, при чему би говорио, да му је веома жао, што није срећан са младим наследником. Г. Рач је добро прочуо Семена Матејића: рачуи му је добро испао. „Да ми је тај човек један, ме могу сумњати већ с тога, што је после мене пропао: мој га наследник не може да гледа. . . . Та му се мисао умиривала у глави. Вело, сви људи од власти, ваљ остане, да радо иду на ту удицу, на удици искључиве, личне одлости...

„Није тек бадава Семен Матејић звао г. Рача својим Аранђеловим . . . Могао би му и друго име дати.

„Ти си код мене подговорио,“ рекао би му. Чим је доцније одмах га је узео „тикати“ а моје очух слатко гледао Семену Матејићу у уста, као сврове спуштао би главу до појаса и добродушно би се смејао, само што не каже: „Та сав сам ту, та сам сам ваш. . .

„Ох, ја осећам, рука ми дрхће, а срце ми није него сво удара о крај стола, на коме пишем ујезд пар . . . страхота ми је помишљати те дане, ари ми пиши . . . ва! казаћу све до краја до краја. . . .

„Познавање г. Рача са мном доби нови одсенак за моје праткосовске илости. Узео ми се уливљавати, поступање са мном са поштењем и породичко, баш као да сам се опаметила и бољма му се приближила. „Узели ми се ту нађам шпарати,“ рекне he ми једном врљајући се из главиог дома у кућор. Хаја', хаја'! све те прање, осетљивост но, на просто рећи хрестоматија, није то наше дело, господо моја, није то дело

Дивно место.... (В. песму на стр. 31.)

толотине!“

Код мојој милости доће крај и Михајло не нађе за потребно да тајн ни њега да препре, ни да има саучешћа са мном, г. Рач махом удостручи своју сировост: једнако ме је пратио баш као да сам ја била готова на све пресуше, па ме је пазало држати у кордн. „Узмите се на ум код мене, дорбо би се, грижљиша без питања, у блатњавим чизмама и путним шеширом на глави, у моју собу. Ја море тако што не трпим! Код мене се не сме нас дизати! Мене не надмудрсте, истерају ја вама то из главе!“ На једно ми јутро јава, да је наша заповест од Семена Матејића, да се од сад без позива не показујем при трпезе. . . . Не знам, на што би сам то изашло, да се нешто

не догоди, што ми је посве решило суд-бу моју . . .

„Михајло је знао за коњима. Он ни-мисли да се сам провози на мојем хату. Хат неће, стаде се ритати, па га избаци на сеновница . . . Дошао та људи извади себе, с узауз-том руком и разбијеном пргиња. Стрази се преседе, браће пошље по најбоље лекаре на вароши. Они помогоше Михајлу, за му је вилило одлежати неколико месеци. Карата се није играо, лекари му запретили да спава, а да чита, држећи књигу све једном руком, бејаше му неугодно. Само ако ма ме посетиоце пошље сам Семен Матејић сину да му — ако оно некада — читам. Сад настадоше неза-борављени часи! Ја бих ишао Михајлу од-мах после ручка, па бих седала за саругао мален сто при малу заструком прозору. Лекло је у маленој собици, поред тостинске, уз страшна ања на широком кожном дивану по укусу оних из „империје“ са златним барељо-фом на високом правом наслону; барељеје тај представљао сватове у старих Келтова, дако замишљено глава михајлова та! би се чак на јастуку обрнула и мени се окренула; смешно би се, сијао би сам лицем, свакако би назад своје мене, кланке кое, и говорио би ми тихим гласом: „Здрако, моја добра, моја чиста душо.“ Ја бих се летила књиге,— романи Валтера Скота бејаху тада у вели-кој слави, — в особито се себи, кад сам му читала „Ајвенгоа“ . . . Како ни је глас и нескладне звоно и дрхтао, кад сам читала речи Ревекине! Та и у мени је текла једрејска крв, и зар није моја судба личила женој судби, та зар нисам и ја, као и она, гинула за бо-жини, милим човеком? Кад год бих трсла очи од књиге и погледала га, сусрела бих његове очи са оним истим тихим и сјајним смешне-њем на лицу му. Говорили смо неома мало; прави од госпинске бејаху пазда отворени, и свагда би ми за тимо седео; но кад би се тако умрлило, ја бих, не знам сама за што, престала читати, спустила бих књигу на колена па бих гледала и гледала на Михај-ила, и он би мене гледао, па би нам обојима тако добро било: и некано радосно и страдно, и тада бисмо све, све једно другом исказивали без једне посредне, без једне речи. Ох! срца нам се забоше, ахаху у сусрет једно другом, као но се сливају подземни вирови, невидно, нечујно . . . и неразлучно.

„— Ви се знате играти шаха, или шашина? запита ме ће једном.

„— Шаха нешто знам, одговорим му.

„— Е, ни нако нећа? А ви дајте донести дошку и цинчурите сте ближе!

„Седнем поред дивана, а сре ми није него уже, не сиедох погледати на Михајлова. А од прозора сиси собом како сам та следећи гледала!

„Ја стакем фагуре делити . . . прсти ми дрхтаху.

„— Ја сам то . . . не игре ради . . . прого-ворише Михајло полугласно, дедећи и поне-шајући као и ја онгуре — него да би сте били ближе мене.

„Ја му ништа не одговорих ни и не ја-шатковши ко да почне пођем са мојим пејни-ком . . . Михајлове не одговара на моју ход . . . Ја га погледам. Лако подигла главу, блед блеђан чисто моленн повлачише ми очима на моју руку . . . .

„Да л' сам га повредила — не сећам се, но нешто ми се махом као нихар окрену у гла-ва . . . У забуни, једва дешуљи узмем аралицу, полетим с њом коју код по своје дес-ни. Михајло се брзо прагну, дотакнув се усана мојих крстиц притиште их уз дску, па их уае љубити желно и бутимаше . . . Је нисам могла, нисам хтела трашти их, другом сам руком повраша лице, и суге, како се сад сећам, једне но блажене . . . ох, оне блажене суге! . . . заиавише на сто једна за другом. Ох, то ја сам знала, ја сам сама срцем тада осећала, у мојој је класти било рока моје! . . . Ја сам знала, да је није дрвало дерпште, занесено чрезчитим виховом, не Дон-Хуан, не њени Ловелас, него најдражестанији, најбољи од сних људи . . . и он ме је љубио!

„— О, моја Сузано! чух шапутање Ми-хајла: — ја те никад не ћу пустити, да друге суге имеши . . .

„Превидно се . . . Пустио ме је.

„Но чему се уставлати при таком успе-шеном . . . на још сдо!

„Зокленсмо се једно другом, да не само мој, да ћу само жетсом бити. Знао је, да му Семен Матејић не ће никад дати, да не узме, и не скрнавше то од мене. Ја се и сама не сумњах о томе и радовала сам се, не томе што Михајло није лијао, та он и ја с могао дијати, што томе, што није за тим ходио, да не оженује. Ја сама не потражних никаква и нпшта бих за њим, куда би год хтео. „Ти ћеш ме бити жена“, говорио би ми, „ја жеком Ајвенго, ја знам да срца не зависи од госпође Ровене.“ Михајло на скоро одјаш-ни. Нисам му могла ништа одјаснити; но међу нама је све већ било сршено. Ја сам се већ са сним предала будућности: пишта не видех ово мене, баш као да сам плакала, дишном, глатком а брзом реком, о ово мене магло. А шта су мотрили, страхарили нас. Кадкад бих осјећала као ови мојег очуха, чуло бих му та-дан смех . . . Но као да се и те очи и тај смех помалаху из магле тек на час . . . Ја бих се тргла, но одмах бих се одавала тој предивној, тој брзој реци. . . .

У очи уговарах међу нама одјаска Ми-хајлова (тајом бе се право с пута и мене одвео), добијем по пстоној верној слуги од њега писмо, где ми шаљаше састанак у поло десет сахата ноћу у летњој бпљарди, коју ноћ ће провести себи, оправдавши главоше дому се бошће. Писаше ми, да би рад да се још једном са нном поразговори и да сирши то са мном. Ја сам се у бпљарди већ два пута са-стајала с Михајлом . . . у мене је бно ключ од спољашњих врата. Тек што куцну поло десет, ја бпших „дуперајер“ (шапрљак), но одела, лагане пзађем на кућера и по пирши спети чрезно се прокрадем до бпљарде. Месец је прекучен облашина долазно, мутна пера баш вед требепом од крова, а ветор је нас угла од нида ваиздно, да те је све продирало. Страх ме сву протрча, но ответ турим кључ у браву. Уђем у собу, притворим за собом врата, окренем се . . . Неки тавни облик дуд-дарше од једне прегреде, пробе ми два ко-рака, пи стаде . . .

„— Михајло! прошапех.

„— Михајло је на моју запонест турен под кљук, а то сам ја! одговори ми глас, да ми се сре у мени преокрепуло . . . .

„Преда нном је стојао Семен Матејић!

„Ја бих да бежим, но он ме ирави за руку.

„— Куда? несрећна девојчуро једна! за-што ће. Знаш да идеш младим људима на со-станак, онај онда и одговараши!

„Ја вије, него обамрех од страха, ја! сам се опет отиснула на врата . . . Аз за-мам! Као гвоздене кубе, уплиа се у мене пр-сти Матејића.

„— Пуштајте ме, пуштајте ме, замолим се жалосне.

„— Какав вам, ви да се макнете!

„Семен ме Матејић нагони да седнем. У полутами не могох ву разледати лица, окрекла сам се од њега, но чула сам како је тешко дисао и шкрсутео зубе. Не осећах страх ве очајање, него неко луде чувство . . . Ухватено тица мора да тако обамре у зна-чајно одлопне . . . па и рука Семена Матеј-јића, који ме је сад једнако чврсто држао, стискивање ме као клима шака.

— «Ахх! говорише он: — ахх! тако дакле . . . дотле сте . . . Аз чекај, чекај!

„Ја сам покушавала да се дигнем, но он ме с таком силом продрмуса, да мај' не дре-нуха од бола, а грдне, увреде, претње ама ко ишта . . . .

„— Михајлов, Михајлов, та где се, из-бави ме, удавнем.

„Семен ме Матејић још једном про-тресе . . . . У тај пар ме мојих надражати . . . дрекнем.

„То ако да је мало утекла најљега. Мало се примирс, пусти ми руку, ај је остао где је био, па два корака од мене, изнећу мене и врата.

„Прођоше неколико трентутка . . . Ја ај' да сам се макла: он је као и пре ће тешко дисао.

„Седите мирно, поче он нојпосле, — на ми одговорите. Доказате, да ошите исте по сше поштерни и да можете да чујете глас расутка. Заиое могу још напинути: ај закорелу упорност — шкај! Мој сни . . . .

— Ту прекину дисање, — Михајло Се-менић обећао вам је, да ће нас ушти? Је ли? Но, одговарајте! Обећао? ај?

„Ја да боже да писам ишта одговорила.

„Семен Матејић мај' није ништа. — Ја ушиком ваше Аутоше за ваш признавић, продужше он прочелавши мало. — И тако ви намеденете, да ми будете сиаха? Е, те је лепо! Но ја и не говорим о томе, да ви шисте дерпште од четрнаест година, и да треба да знате, да сте жладе дангубе не тр-дују са најбезобразнијим обећавањима саме да дођу до своје цеље, да о том и не говорим . . . но зар сте сте ви могли мислити, е бу ја, ја, бора, Семен Матејић Клатоноси, овада пристати на ваш брак? Или ви хтедосте обећи очински благослов! хтедосте богати, тајом се венчати, вратити се, изиграти коме-дију, бишти ви се пред мога, та старци ће се, да богме, ровалити . . . . Но, одговарајте, де прат!

„Ја сам само сагуша главу. Убити ме је могао, али натерати ме, да говорим, то му не бепше у власти.

„Он се мало проходи горе доле.

„Но чујте, поче он мирнијем гласом. — Немојте да мислите . . . немојте да себи уображавате . . . ја видим с вама мора чоек окренуте другом лист. Чујте ме: ја нојим ваш полозој. Ви сте ушленени, расрјени . . . Добите себи. У овај пар ја вам морам доћи наред . . . тирам. Но убите и ви у мој поло-жај; зар сам могао да се ту не разљутим, да мој ваше не речем? Но ја сам вам већ доко-лао, да писам народ, да и ја имам срца. Опомените се, како се с вама понашах после доласка на село, и после до . . . до последњега времена, до бегства Михајла Семеновића. Но бак се раз осјалити, но мени се чини да вас је већ довољност требала удражати од тога близаног пута, на који одлучисте стварно.

Семен Матејић опет поче горе доле да стаише, потпавша ме јако по руци, по тој жи-тој руци, која је још једнако бридила од њега пасила и на којој су се још дуго за тим масиие плавиле . . . . .

— Дк, дк, тако је то . . . поче он попо-ви: — глава . . . уеиљаи главе! Не ћемо да се потрудимо, да мало промислимо, не ћемо да видимо, шта је управо наша корист, и где је нала трешита. Питаћете ме: на где је? Ма можете далеко да идете . . . Можда вам је под носом . . . Да, тако бих ја богме; да-а-вштта? Као отац, као глава да богме да сам морао вницкивати . . . То морам. Но ја сам у исто доба и човек: и ш то знате. Ту нема сумње: ја сам човек практичан, и да богме, пнакову будалаштину не могу допустити: луде наде да богме, вала набадити на главе: каква смисла имаш? Да и не говорим о томе како сам поступак није ни најмање чедан . . . Кад

мало промислите, мораћете и сами све то поћутати. А ја — не ћу да се хвалим, ал ваљком вам — ја се не бих ни то ограничио, што сам вам већ указао; ја сам био свагда готов, а готов сам још и сад, да вас учиним срећну, да вас опогутом, до вас са сам обезбедим, јер је знам што ви вредите, је сам справедљив са вашим даром, вашим умом, на најпосле . . . (Ту ми се Семен Матејић лако примио: . . . Имате очи . . . бадава мора се признати . . . сто ја, старац . . . ама . . . да их са сим равнодушно гледам . . . ја видим . . . то је мучно, то је одиста мучно.

„Трудетница ме је ухватала при тама речима. Ко зеров своје ушима. У први мах дође ми, Семен Матејић хоће да ми плати ако се одречем Михајлова. Да ми да „отегушењу“ . . . . Но тако речи! очи ни се поћоше нрову привлаштити и могох распознати црте Семену Матејићу на лицу. Смешно је се, то старо лице, а он се сам још једнако „пролазо маленим корицима, уситано је ту преда мном. . . .

„Но на? што је? запитаће ме једна једном: . . . дошла да вам се моја невоља . . .

„Предуг? . . . рећи ћу . . . нехотице . . . ја вас нисам баш ништа разумела.“

Семен се Матејић засмеја . . . одиста се посмеја своји срећни, тамни смехом.

„Е, да боже! помишљао: — све ви младе девојке . . . — ту се поиграш: — девојчице, девојчице . . . Ви сте ни једно те једно мислите: само да вам је младих! Без љубави не можете живети, Да-а-а-ита? Ал шта ту? Младост, е, то је лепа ствар! Но зар само млади живу љубите? . . . У другог је старца срце још вреднје, на жал већ старац нога замиљује, то је онда — станици кажеш! То је дроба! Не као те голобраде трешељаке, што још ветар капом терају! Да, да, не треба се само на старце гледати! Они могу, боме, много учинити, много! Само вала знати ово њих! Да . . . . да! На звезду се старци и улагивати, хи-хи-хи . . . — Семен се Матејић опет засмеја. — На де те, молим вас . . . нашу ручицу . . . пробе ради . . . само тако . . . зарад пробе . . .

Ја сам спочела ги столице на га на сне сиаге гурнем у грло. Што се набогтра, слабо, уплашено дрекну нас' што не паде. Нема речи, које би вазале како ми добре тицуси, пи-ки, страховите инзаи. И најмањи траг од страха нестаде у мени.

„Мичите ми се, мрски старо, одмах ми се из груди, — ничитте ми се г: Колтовских, бићеру! И у мени тече крна крн, крв, Калтовских, а ја прокљевем овај дан в час, кад је потекла у мојим жилама!“

— „Шта? . . . Шта ти велиш? . . . Шта? шчуо је задувао Семен Матејић. — Ти смеш . . . тога трчуга, кад сам те застао . . . кад сам се ја зукла Михајлу . . . ћ? ћ? ћ?“

„Не ја се ноћ не могох више уздржати. Нешто се неиитедиво очајно пробуди у мени.

„И ви, ви, брат . . . брат вашег брата, ви се усудисте, ви се одлучисте . . . Шта сте ви мислили, ко сам ја? Из зар сте већ тако осленили, да не могосте спазити ту одвратност, што ће будите у мени. Ви се осмелисте рећи предмет! Изштајте ме овога часа, одога трчуга!

Ја се упутих вратима.

„— А-а, тако! Тако дакле! Где, молим те, како се пробрђала! сиђао је Семен Матејић, и сви је отупавио од једа. а видело се, да не сме, да ни пробе . . . — А, чекај се, чекај! Господине Рачу, Иване Бемјанику! Молим вас, изађо овамо!

„Врата од бибарде, преко од те, којима сам се ја приближила, отворише се широм и са ужасењем обиљем у сазаој руци, појави се мој очух. Осветљено свећама са две стране његово округло, црвено лице сијаше побе дом задовољене осветс, роњском радошћу среће услуге.

. . . Ох, оне, гадне, беле очи! та кад их већ више не ћу гледати!

„— Узмите овај час ту дрекљиву торбу, поиика Семена Матејић, обрћући се моме очуху, ли му са запоседнуо поиаја на леће, а рука му све дрнће. — Одведите је својој кући, затворите је, баците је под кључ, под брву . . . да не може . . . престом мајн, да се не може муха до ње дократи! Нека тамо буде до моје даље наредбе! Запушити прозоре, ако треба. Та ми гласом ја ћу одговарати!

„Рач ми даде знак, да изађем на бибарду, ше вломи се до појаса Семену Матејићу, па лако вљакнуће се и зларадо смеиећи, упути се к мени. Мачка вала да тако иде мишу, који већ нема куд. Ова ме моја одважност мало пусти. Жала сам, тај ме је човек могао . . . претући. Задрхтала сам, јесте: ох страхоте! ох, стида! задрхтала сам.

„— Е, господине, проговорио г. Рач: ја — изводите ме. „Не чекајући, уиме ме за руку више лаката . . . Знао је, да се ја не ћу противити. За сама поћем у напред к вратима; у тај сам нар само на једно мислила: да што пре одем Семену Матејићу с очиу.

„Но мрски старац присмоче нам од остругу: г. Рач ме заустави, па ме скрене лицем своме запитавши:

„— Је л'? продерза се старац, па даже песницу: — је л'? ја брат . . . мога брата! Крвна сиска? в-а? в ја стрнчевска можеш поћи? можеш? а? Вода је! Ти! одрнеуси мом очуху. — На добро утубн! Добро ушн отвори! Ако ној ониј и најмање што сзошити — нема каштиие за тебе . . . Вода је!

„Г. Рач одведе ме у моју собу. Идући напријед, рекли мо ие рече, само се смејао у себи, без звука. Забрани прозорима капке, брата, на сад тек одазвани већ једном и халвајући ми се до појаса, вао Семену Матејићу, пресу у смех. „Добро ној жилим, ниси пиште, просто сељанчуре. — Не упецаете лепог звеиеиића. Штета! Мако то себи не бе јаше глуиа! Бар ина човек инуке: од сад не буди се с ким у пријателе! хи-хи-хи! Кано ће то сте славно свршили! Пијте, па још једном набуди главу ина брата! „А? је-сам заборавио? Је л'? Јесам одрзао реч? хи-хи!“ Клуч шкрипну у брави. Ја слободно уздахнх. Бојала сам се, да ми руке не свезе . . . но ове бејаху моје, — слободне! Часом дерем свилену ушту са уздуж, иечиим очу, на је повиссем врату, но одмах бацим ушту на страиу. „Ни ће бити за ваше!“ рекем грозно. „И управо, зар то ниje будзаштина? Могу ли ја располагати својим имањем без знања Михајлова, мојим женом, који сам само њему артиколар? А, не! моји злотворе! Не! Још нисмо готове! Изванске ни мене, истрчућу ли неке из овога нања, ов . . . мој Михајло!“

„Но тр се сетим, да је он у затвору ако и ја, — но се бацих лицем на кревет: јецала сам . . . јецала . . . И само мисао да мој делаг нокда стоја за вратима, прислушнуће на се свега, само ме је та мисао ојачала да гутам своје сузе . . .

Већ сам уморена. Пашем до дутра а већ је пеће: но кад се отрнем једаред од тога листа кваге, не ћу се више нокн латити ничеа пере . . . Брже, брже; да се сирнм! А и не могу са задржавати нод ругобе, који је долазна после тога страшиога дана. То је ван мојих снаг!

„Неке после двадесет и четири сахата преседу у покрвени коли у неку удаљену собу у двору, окружени ме мушкиима страшарима, двоје ме у затвору пуних шест недеља! Ако да сам једног трчуга бнла сам . . . Дошнеје сам дознала, да је мој очух одмах по долазку Михајлову наместио уводе и за њим и за иином, да је подмитио слугу, који ми је донео писмо од Михајла; дознала сам и то, да је сутрадан дошао нанеђу кога и она до страшне снаге . . . Отац га је пронео. Михајло се заверио, да му нога више не ће стати на очински праг, и отишао је у Петроград. Но удр што ни га очух нисмо, одох се на њега самог. Семен му Матејић јави, да више не може остати на селу и управљати нивама: бадава немогућа одаљеност не прашта, а и вакљо је да се ма на коме сруше кола за сан тај посао. Ал већ Семен је Матејић пештедиле награднио г. Рача: дао му је, да се пресели у Москву и да се тамо настани. Отад одавна у Москви је. Недељу не матрат у кућер, но дрвазу ме као и пре под најстрашнијим надзором. Како је изгубио „тодо“ местаице, које је морао наиустити „по мојој милости“ злоба се мог очуха још утростручила.

„— На дога су хтели да изненаде? говорио би мал' не брисна од једа: — нраво! Старчић се, да боже разгрејао, покуприо се, па се бацио човеку у грнуд; вај му је, да боже самољубље пострадало, иеирека се сад не да поправити. Причекао бих дан два, на би све пшло као маслио: ни сад не бисте дошли у тако тешке ште, а и ја бих остао, што сам био! Ал' тако је: жене су дуге косе, ал врат не памети! Ал' већ хајде де: ја ћу узети од вас што је моје, а и ова! ме годуб (пилао је на Михајла) не ће заборавити!

„Разуме се, да сам мораја бутеки подесити сиакојаке уредс. Семена Матејића, иа сам иикад више видела. Растанак са сином и њега је потресао. Да ли се показао, или — што ће ире бити — хтеде ме на сваки иачекивати уз моју дом, уз моју породицу — моју породицу!! — доста тек да ми одреди мирокиику, коју ће ирнмати моје очух, а мени ће се надзирати дотле, док се не удам . . . Тај поиижљан дар, ту мировину добијао до данашњега дана . . . т. ј. г. Рач је добија за мене...

„Настанисмо се у Москви. Тако ми спомена моје бедне мајке, два дана, два сахата не бих остала с мојом очухом, нашла ни се у граду . . . Отишла бих, не знам сама куда . . . у полицнју, бацила бих се пред ноге неправд-суднтору, с сузама, с крвљу, с ким шта бих уралила, да мојој иревашној собарици ннје испало за руком, да ми баш онога минута, кад смо одлазили из села, преда писмо од Михајлов. Ох, то писмо! Колико сам му пута прочитала сваку реч, колко сам га пута изљубила. Михајло ме молио, да не клоием духом, да се надам, да верујем у његову не измењиву љубав, како ће, да ће само мој бити, свако ме је зовао женом, обкао је, да ће отклонити све препреке, пртао је нашу будућност, можно ме је само једнс да се претрпим, да прнчекам мало . . . И ја сам се одиосила, да чекам и да трпим. Ох, та на што ме бих приселя, шта ме бих подиела, само да исиуним његову вољу! То ми је писмо бнло свстиња, звезда предсндница, моја нотиа. Бнла, очух ме таме гранпе, ружите, а ја тихо метнем руку на груди (носила сам писмо Михајлово записано у амајлнја) па се иетом иасмешим. И што г. Рач више бесни и грди, нсми је сво лакше и слађе . . . Најпосле сам видела из очију му, да он већ почиње мислити, нисам ли ја мало спрнчав . . . После тога, прнод писма, дође друго, још радоснје, још пуније нада . . . Говорадо је о свршеном састанку.

„Ох, у месте тога састанка, дође једно јутро . . . Видим, г. Рач иде мени — и опет оно весеље, оно зарадо весеље, на лицу му, — а у рукама му лист „Инвалид“, а тамо напнсана о смрти капетана од горде, Михајла Калтовскога . . . Избрисали но списка.

„Што могу још додати? Ја сам остала жива, ја сам ако и пре била код г. Рача. Мрзио ме је као и пре, још већма но пре. — сузиле је обзаљиво пред мном своју руку ду-

му није ни могао опростити. Но мени је било све једно. Дошла сам некако неосетљива; моја ме судба није више занимала. Сећати се њега, сећати се њега! друга занимања, других радости не имадох. Сиромах мој Михајило, умро је са мојим именом на уснама .... То ми је рекао, један његов човек, који је с њим заједно дошао на село. Очух се мој те исте године ожени са Елеонором Карповном. На скоро умре и Семен Матејић, потврдивши и унећавши у завештају поклоњену ми мировину ... Умрем ли, она треба да оде г. Рачу ....

„Минуше две—три године ... прођоше шест година, седам година ... Живот је одлазио, јурио ... а ја сам нетом гледала, како је јурио. Бива, тако направиш у детињству на обали потока, пруд од песка, подигнеш долму, па гледаш свакојако, да га само вода не провали, не пробије ... Кад ал' најпосле, ал' он појури, а ти онда сву твоју бригу и страх у заборав, па весело гледаш, како свега, што си нагомилао, нестаје као до мрве ....

„Тако сам и ја живела, тако сам и ја животарила, док није најпосле већ неочекивана луча огња и светлости —“

С том се речи свршавао тај рукопис, листови су му даље били подерани, а неколико врста, које су завршавале нарав, замрљане и упрљане мастилом.

(Свршиће се).

Манастири и цркве у Херцеговини.

Написао *Вук Врчевић.*

II.

Ђаци и калуђери манастирски.

Познато је, да ни по Босни, ни по Херцеговини, као ни по Црној Гори, није никад било правилне школе, као што их данас по главним варошима сзуда имамо; дакле у прва времена — мучна и сиромашна — нити је имао ђе учити — а то само они, који су намјеравали да се закалуђере или запопе — осим у ближњи манастир.

Отац би довео свога сина у манастир к игумну и замолио га, да му га за ђака манастирског прими, докле научи добро читати и нешто писати. У исто доба донио би игумну у дар — од прилике — јагње или двије, масла и сира, кокошију и јаја, и домаћу шеничну погачу, па и вина или ракије, ако домаће има.

Игуман дијете прима и предаде га ономе калуђеру, који нема ђака, или ономе, те му је ђак већ научио, па оће до брза полазити кући, да се попи или да се у истоме манастиру закалуђери; препоручи му ђака, да га припадком обучава колико зна и може.

Познато је и то, да с ову страну 10 до 15 година није било у Херцеговини нигђе ни буквара, а камо ли каквих других школских књига, а о прописима краснописа, није у она мучена времена ни чувења, то ли мање знања било. Који би, и кад би, ђак научио читати без затевања часловац и псалтир, он би све школе свршио, јер друго ништа није имао учити, осим само да штогођ мало зна писати.

По казивању врлог и побожног пок. старца Евстатије Дучића дужног манастира, увјеравао ме, да је он у његово ђетинство учио слово по слово из црквених наштампаних књига, а после с муком и натегом, да га је бивши учитељ калуђер научио срицати из истих књига; но са свим тим научио је кроз годину дана у часловцу читати.

За научити ђака у писању, сви су калуђери својим ђацима прописе чинили, како је који умио по Ћириловој азбуци н. п. „а, б, в, г,“ и т. д. по старинскоме правопису у форми слова, и тако ђаци спрам ових слова правили би, онако како су знали и могли, а то се разумије каква су могла бити слова свакоме почетнику, који је први пут узео перо у руке, без да му је калуђер казао ни како ће га у прсте држати, камо ли га приуготовити с почетним линеама и другим цртама, као што се данас ђеца по правилним школама приуготовљају.

По свој прилици, о оваким учитељима и ученицима постанула у народу шаљива пословица „учи зло горега“, и она друга „какав наук тако и читање“, па и она која доказује какви је некад ћорави попова било:

Крсти воду попе Видосаве,
Крст му рука, а петрахиљ струка;
Он уз се никад књиге нема,
Самоук је ако шта знаде.

Кад се онако учило није чуда, што многи ђаци кроз годину дана — а неки ни кроз двије — нијесу могли ништа научити читати ни писати, но најпосле од честога и немилога бијења калуђерскога, принуђени су многи побјећи из манастира кући, и: „ђе си био? — нигђе“, „а што си радио? — ништа.“

Али се опет нађе тако оштроумно дијете, да нешто што је понешен за науком, а нешто и често бијење калуђера — ако не научи — у брзо и уз пркос свијух невгода тако научи, да се управ треба чудити.

Сваки је ђак своме калуђеру тако подчињен као роб, и послушник у свему ономе, што зна и што може урадити. Он је дужан свако јутро намијештати ђе ће калуђер спавати, оснажити собу, донијети му воде, пропирити ватру и скарити кафу, и чувати све калуђерско што је у ћелији, а међу тим и опрати му кошуљу и пешкир, чим отре образ. Ђе гођ и кад гођ калуђер пође из манастира у парохију, за крстити, вјенчати или укопати, да му одговара јектенија.

Осим овога ђак је дужан чувати манастирску јагњад и козлад, јарад и шиљеж, као и малу крмад около манастира, а чешће пута и усјечених дрва на коњу доћерати, као и понијети радницима ручак и ужину и т. д.

Питање је дакле: кад овоме ђаку остаје времена за учити? а већ знамо на који начин учи. На ово питање треба ми одговорити: сви могу се слободно назвати више самоуци, но научењаци. Ја многе овакове самоуке познавам овђе у Требињу, који нијесу нигђе ни код кога ма ни један дан учили, па опет доста прилично знаду и читати и писати, него по питању у беспослене уре час једнога дућанџију, а час другога: које је ово слово? — а ово? — а како се сричу? и тако даље.

О оваковим самоуцима читали смо у многим јуначким народним пјеснама, о самоуку ђаку; као н. пр. у мојој збирци народних пјесана има једна о разорењу манастира Тврдоша — далеко један сат од Требиња к западу,

Сан уснуо самоуче ђаче:
Ведро бјеше, пак се наоблачи,
Из облака сијевају муње. и т. д.

а у књизи „Горски вијенац“ казао је пок. владика Петар II. на страни 84. о цуцком попу Мићу, кад није умио прочитати оно, што је он исти писао:

Самоук сам ако штогођ знадем,
Кі је да је, о њему се бавим,
Ко ће боље, широко му поље, и т. д.

Кад би који од — ђака — научио толико колико калуђер, мисли да је довољно за моћи се закалуђерити или запопити, ако је вриједан и наклоњен за калуђерски живот понуде га, оће ли се закалуђерити, па које многи драговољно пристану, али свеђер, ако му то родитељи свесрдно дозволе.

Који пак не би наклон био, или му родитељи не би наклони били, за то, што је јединак, или нема но само једнога брата, захвали и наведе таке разлоге о кућњеј потреби, или да нема у селу попа, па треба да народу угоди, поврати се кући пољубивши игумна и све калуђере у руке, а они га по обичају руком благослове.

Ако у селу нема попа, или је поп са свим остарао, а много парохије има, одма га отац ожени, опреми га к владици у Мостар с толико новаца, колико је доста за рукоположење. Ако попа има у селу, а парохије мало за два попа, за дуго чека докле поп не умре, или се штогођ не завади са сељанима. Међу тим он мукте ђакује сеоском попу у цркви и изван цркве, учећи се практично у свакој прилици, како се летурђија и други обреди свештенички навршују.

Игумани манастирски обично држе по толико калуђера у свом самостану, колико је необходимо нужно за уздржавање многоструčних манастирских дужности, и по већему или мањему броју парохијалних домова оног манастира. По херцеговачким манастирима има их најмање по четири, а највише по шест калуђера, осим игумана. Оне године, у којој би се преставио који од манастирске браће, гледа игуман да би изгубитак намирио с покалуђерењем најбољега манастирског ђака, почевши га нешто више од других ђака љубити, и су много нечим

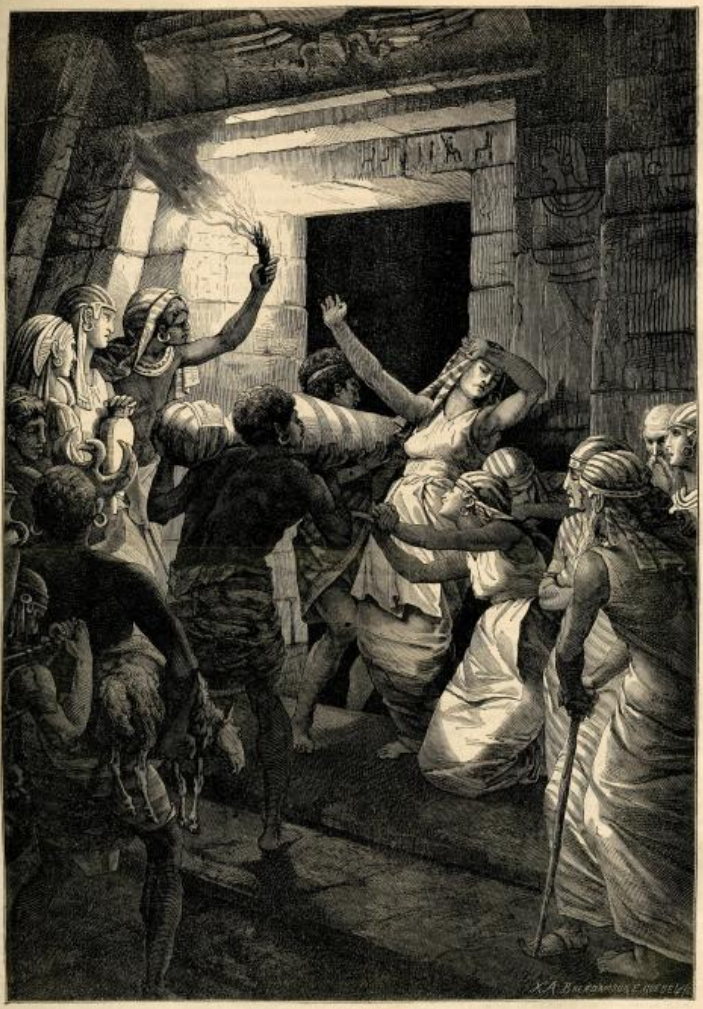

Мисирско сахрањивање мртваца.

боље знати, да би му онако манастирски живот и монашески чин.

Кад би се који ђак покалуђерио, игуман би му одма пређевао име изабор превзодног на живота, и изаберу само да ново име почиње са истим оним првим словом, којим је почињало крштено име, н. пр. ако му је било име Мато, стане му Мелентије, Максим, Мардарије; а од Ивка, Никифор, Нектарије и. т. д.

Тек што се рукоположи, владика му крстовидно остриже с главе по мало косе, и преда му у руке, а он донесе у манастир, преда игумну, а они ставе на средину, па у једну кутњину заклоне, и на завидну знаке: „власи постриженика манастирског јеромонаха Н. Н. године те и те“, на ову кутњу спреми код других оваквих кутња у цркви, обично за којом од престолних икона, ће сте стоји до његове смрти, а кад умре, стане је у гроб покрај главе му.

По Херцеговини се обично ђаци на калуђере врло млади, и прекидни завалуђерили су се два у манастиру Дужи, у Шуми, Проковиће у 19-тој години, а Дивосиће у 18-тој*).

По Херцеговини пије, као што сам по Далмацији гледао, да стоји у вољи дијецезалног владике, премјештити калуђера из једног манастира у други, него се овамо смагра свако постриженик оногa манастира ће се завалуђерио, као њеначан муж законите жене, и не може га од манастира раздвојити ништа друго, осим смрти.

Може нак само онда, кад би у канонј главној вароши, или големој парохији, неваднo умрло овдашњи народ, а народ замоли владику, да им приремено добани и пошље једног свештеника. У овом случају, владика гледа народу послати једнога калуђера из оног манастира, који је задружан.

Сваки калуђер, који би по владичиној заповиједи покрио за неко времене какву парохију, он се назва подинсује Н. Н свјемер црквe н. пр. мостарске или требињске, и настави: и пострижних манастира тог и тог.

У Херцеговини не може се ни попаш ваљи разликовати калуђер од попа, јер сви браду носе и једнаке ваљке, ваљи грчки попова и калуђера, не само по глави. Калуђери сви носе једнаке камиланке, а попови два три пруста краће, која више слични владичиној митри него камиланци. На ноге обично сви носе чизме, а многи сарамански попови и опанке чешће пута.

Сви калуђери без разлике, улазе у олтар с камиланком на глави. Игуман, који у времене службе стоји више владичина стола, држи камиланку на глави, коју у неке згоде скине је с главе и њиће на стола, па опет уљеше и стави камиланку на главу, као н. пр. на мали вход: предите поклоним се; док се чита јевањелије; на велики вход: на ге молим ти се Боже наш; на приноше дародите сије јест тијело моје и. т. д: на достојно, причасну, и кад наиде свештенике на двери вољне: со страхом Божјим и со вјером приступите. Мирски свештеник — на противо — не ће никад с нашом на глави у олтар ући, ни у времене службе ставити је на главн.

Колико сам год калуђера и попова чуо појати, који нијесу нигђе свршавали дуље науке но у Херцеговини, као што сам опазио мало прије какво, ни једнога нијесам чуо, да икакво чрквени пак глас, као што поју у Ладру и по Далмацији, него сауда један и вавда једнаи, на макар појао „господи воззах“ или на блажену, или трозаре и прнисе.

Кад год сам се десио у којој од овдашњи цркава или манастира, вазда сам с помном пазио сваког појача при богослужењу, ође ли и колико времена грло по црквеном грчком појању, или дај бодн по старом српском, које сам ја у моје ћетинство слушао појати многе старе свештенике на господи возвах, па и дан данашњи остављо ми је у памети прн воскресни глас. Но нао што реких. нјеније овдашњих калуђера и попова, ни извлаче не слични ни грчкоме ни старосрпскоме; или данас су почели млади дужни калуђери нешто празилно појати; а издати се морамо, да ће будући знати, који од давна уче у мјестној школи код у свему савршена учитеља.

Сваке године игумани манастирски мијењ калуђере по подручним му парохијама, који по што по шпорцјама сакупе сав годишњи бир, и по што сваки по слојести приказе игуману колико је који кроз ону годину у ние бира стекао. Све што добије од петрахијални прихода, даде игумаи праву половицу дотичноме калуђеру, а она друга половица припада у опћу корист манастира.

Од цјелокупног манастирског прихода, дужан је игуман све калуђере као и ђаке и моне манастирске уздржавати, и све друге нужне манастирске трошкове чинити.

Ако би пак игуман, или који од калуђера, зажелео купити на себе какву нову ваљину; или да би хтио нешто више поштти или изјести, осим онога што обично онђа манастирска трпеза даза; или да би хтио частити пазом и разијом којега од родбине му, или пријатеља, нума и. т. д., који би му у келнју на посдрав дошао, он нора од своји сопствени новаца купити, и у своју келнју хранити; а тако исто са сопственим новцем, дужан је себи набавити петрахиљ, требник и дрвени крст, која они обично на Палестине, онако знате „свете горе“, набављају.

Кад год је вријеме од ручка или вечере, сва калуђери и игумаи посиједају заједно, а игуман у чело трпезе, дужан је најстарији ђак при јелу читати на тишина, житије свети отаца, премда вриједи који од калуђера може сам разумјети што ђак чита, а сва други ђаци, стоје около трпезе гологлави те послужују јестивом и пићем. Но они обичај, има неколико година, са сваи се је напстанио.

Калуђери сматрају за неки тешки гријех пита јести прије и послије у своју келнја, осим само кову или ракију, но и то мало над сами, него један другоме позове друштва ради. Она кажу, да у нежаку књигу пише: ко један пут једе на дан, то је анђелски; ко једе два пута, то је човечески, а ко три пут, то је свињски.

Игуман је дужан очитати при ручку: „оче наш“, а при вечери „једјат убоги“, а над молитву очита, један од калуђера одма: „слава оцу“, три пут: „господи помилуј,“ па „оче благослови“. Игуман прекрсти трпезу рукох говорећи молитву: „Господе! благослови рабов твојих јастије и питије и. т. д.“ По ручку сва се дигну на ноге, прекрсте се а игуман: „благодарим тја Христе Боже наш, јако наситил јеси нас земних твојих благ“, и тако даље.

По што игуман и калуђери ручују, сваки отиде у своју келнју, или за какви манастирским послом, а одма за њима на потој трпези посиједају сви ђаци и момци манастирски, те једу од оних јела, што је калуђерима претекло, а ако ни ово биле мало, приносу још поједета. Она последња не пију вазда вина по свим манастирима, него само о празницима, не пију воду.

Све четворо поста, као петак и сриједу и друге годишње постне дане, које је црква установила, манастирије се не црквеном канону испуњавају; а тако исто и сва друга црквена правила, кад је којему свештеноделству вријеме.

Многи калуђери, прво и последње недеље поста часнога, не ће ништа ни уља у сочиво ставити до само соли, а у све понеђелнике и петке уз речени пост једноничити т. ј, једном у 24 сата јести. Има пак многи који не ће никад у своме животу ништа мрсно јести, осим рибе и зелени, или сочива.

(Продужиће се.)

*) За сам казао манастирском игумну Мелентију, мом главном пријатељу, да по прекопом канону не може се ни један завалуђерити дај буде преје своји 28 година; а он ми је одговорио: ако ја хоћета не примам ћететом, можемо ме много покако, и тако ваше не би калуђера било.

Грађа за биографију Вука Стеф. Караџића.

Међу многим писмима од чувеног немачког историка Леополда Ранке, — које је „Историјску српске револуције“ по казивању Вуковом написао, и од које ми прн дао у преводу од Стојана Новаковића имамо, — налазе се и ова писма:

Кои, 24. April 1830.

Mein theuerer Freund!

Es ist 1½ Jahr dass wir uns gesehen haben! Sie haben an der Wiederherstellung Ihres Vaterlandes mitgearbeitet: ich habe in Italien alte Geschichte aufgesucht.

Immerfort habe ich mich an Sie erinnert, Ihnen und den Serben alles Heil gewünscht: Sie werden mich auch nicht vergessen haben.

Von unserem Buche sind wie mir der Buchhändler schreibt, noch immer reichlich Exemplare vorhanden, indessen da die serbischen Sachen einen so glücklichen Fortgang genommen haben, wünschte er eine Fortsetzung unserer Geschichte sobald sie mit Ihren gegenwärtigen Einrichtungen einigermassen zu Stande gekommen sind. Es wäre mir auch sehr lieb diese Sachen genau zu erfahren. Da es nun kaum möglich scheint, dass wir uns irgendwo besprechen können, so wäre es recht schön, wenn sie einen Aufsatz, wo möglich deutsch, wir wollen es schon verstehen — über die Ereignisse von 1827 an, verfassen und mittheilen wollten, Sollte einer von den Ihrigen Theil daran nehmen wollen, so wäre es desto besser.

Ich bin die ganze Zeit über gesund und wohlauf gewesen und habe einen ganzen Koffer voll Schreibereien zusammen gebracht.

Ihnen wünsche ich von ganzem Herzen alles Wohlergehen.

Ihr getreuer Freund

Leop. Ranke.

У Рому 24. априла 1830.

Драги мој пријатељу!

Већ је година и по како се растадосмо! Ви сте препоручали да Вам се отаџбина успоставп, а ја сам потрошио у Италији сваку посвемину.

Видао сам Вас се сећао и желио Вама и Србима сваку срећу: а и Ви мене сигурно нисте заборавили.

Како ми књижар пише, још од наше књиге још доста примерака, но како су српске ствари тако срећно пошле, желио је, да се наша посесања продуже док Ви са Вашим садашњим уређењем будете у нокалико сигурни. Још би ми мило било, кад бисте ме о томе потпуно известили. На како нами изгледа, да вемо се о томе неће моћи поразговорити, то би било врло красно, кад бисте умели једну расправу, ако је могуће немачки — ја вемо се већ разумети — о догађајима од 1827 почевши, написати и послати ми. Ако би Вам ко од од Вашиех у томе хтео бити при руци, у толико боље.

Ја сам био за сво време здрав и весео, на сам напонабио сви сандук шкскарије.

Желим Вам од срца свако добро.

Ваш прави пријатељ

Леоп. Ранке.

Unerwartet kam mir, und ausserordentlich angenehm war mir, mein theurer Freund Ihre Zuschrift. Sie versetzten mich in die schönen Stunden, in denen ich mit Ihrer Hülfe die Gebräuche und Geschichte Ihres Vaterlandes studirte, eine Zeit, die mir jetzt bereits ganz geschichtlich vorkommt; so wohl ging es mir damals in Ihrer Gesellschaft.

So denke ich Ihnen denn von Herzen für Ihre Erinnerung.

Wahrscheinlich haben Sie schon Nachricht von Jac. Grimm, dass Prof. Neon . . . Ihnen den Rath gibt, sich nach England zu wenden. Die hiesige Bibelgesellschaft hat eben nicht immer Geld und braucht das Wenige, was sie hat rein auf. Indessen interrossiren sich diejenigen Mitglieder derselben, denen ich von Ihrem Vorhaben Meldung gethan, ausserordentlich dafür, und wären sehr geneigt, etwas dafür zu thun, oder sich selbst von hier aus mit England darüber in Verbindung zu setzen. Es könne nur darauf an, dass sie noch einiges Nähere schrieben, die Zeit bezeichneten welche die Arbeit erfordere, die Kosten die sie machte, das Mass der Verbreitung und des Nutzens denn sie muthmasslicher Weise sich versprechen könnte.

Ihren Verdiensten um Ihr Vaterland und Ihre Sprache, würden Sie damit die Krone aufsetzen.

Da Ihre Reise nach Berlin noch etwas im Weiten liegt, würden Sie nicht vorziehen, mir über Ihre neuesten Erfahrungen in Ihrem Vaterlande von Wien aus etwas zukommen zu lassen?

Beschreiben Sie mir die bosnischen Vorgänge, welche sie ohne Zweifel genau kennen.

Ihr Brief ist ja vortrefflich abgefasst; Schicken Sie mir einen Aufsatz, geschrieben wie der Brief: ich werde ihn dann gar bald für unser Publicum zurecht machen.

Da ich die Zeitschrift an der Hand habe, so kann ich ihn in das nächste Heft aufnehmen und Ihnen so viel Honorar zahlen, als wir das Vorige Mal zusammen bekommen haben. — Versteht sich per Bogen.

Unser serbisches Buch hat, wie ich bei meinem Ankunft von allen Seiten gahirt habe, eine sehr gute Aufnahme gefanden. Doch versichert mich Perthes, dass er noch nicht 500 Exemplare abgesetzt habe, dass Vornehmlich in Ungarn der Abgang dieses Buches plötzlich ins Stocken gerathen sei.

Würden Sie sich wohl Vortheil davon besprechen, wenn ich ihnen eine Anzahl Exemplare, die Sie zu Ihrem eigenen besten verkaufen könnten zusenden liesse, ich würde ihn in diesem Falle darum ersuchen.

Schreiben Sie mir wieder, mein theurer Freund.

Behalten Sie mich in gutem Andenken.

Haben sie den ihre Familie bei sich?

Berlin am 24. Ap . . 30.

Ihr alter treuer Freund und Diener

Leop. Ranke.

Ваше ме је писмо, драги пријатељу, изненадило и њиме ме је обрадовало. Ви ме потсетисте на оне красне часове, у којима сам Вашом помоћу проучавао обичаје и повесницу Ваше отаџбине, на време, које ми сада скоро са свим поетски долази; тако ми је тада радило Ваше друштво.

Тако дакле хвала нам од срца на Вашем сећању.

Сигурно Вам је већ Јакоб Грим јавио, да Вам проф. Неан . . . саветује, да се ка Енглеској обратите. Овдашње библијско друштво нема баш увек новаца, а и оно мало што има, троши. У осталом сви чланови тога друштва, којима сам споменуо Вашу намеру, јако се интересују за исту, и врло су заинтересовани, да што за исту ствар, или да ступе одовде са Енглеском у свезу ради исте ствари.

Само би желао, да још што побљже назначите, да определите време, које је за посао нужно, колики би трошак био, веру у којој би се имало распространити, и од прилике колика ће бити добит по Ваше мњење.

Тиме би увеличали Ваше заслуге за Вашу отаџбину и за Ваш језик.

Како наш пут у Берлин не ће тако скоро бити, не би ли боље било, да ми на Бечу пошљете Ваша најновија искуства из отаџбине Ваше.

Обећајте ми босанске догађаје, које Ви без сумње потпуно познајете.

Ваше је писмо чудновато написано. Поднаше ми нашу расправу као што је писмо: а је ју га шити врло удесити за нашу публику.

Како је лист у мојој руци, то могу нашу расправу у кдучој свесци штампати, и могу Вам за Ваш труд толико платити, колико смо последњи пут обојици заједно добили. — Разуме се по табаку.

Наша је српска књига, како сам при мом доласку са свиј страна чуо, весма добро пролазила. Врај свег тог, уверава ме Пертес да још није 500 примерака протурао, да је особито у Угарској пропа ове књиге од једном застала. Ако би сте желели, да би Вам од користи било, кад бих вам послао некољикеву примерака, које би сте могли у своју корист продати, ја бих га у том случају за исте задовољно.

Пишите ми опет, мој мили пријатељу, задржите ме у доброј успомени.

Је ли Вам породица код Вас?

У Берлину, 31. јуна . . 33.

Ваше стара ваша пријатељ и слуга,

Леоп. Ранке.

(Продужиће се).

Народне умотворине.

Питалице

скупио их у Херцеговини *Вук Врчевић*.

41. Питали Црногорца: Јеси ли већ дао свакоме њеру? — Јесам сиђоме, осим Турчину и њима.

42. Питао чивчија ага: Ја што ми погурчи њер? — Ражва и слијепи паша је, а млада и лијепа паша је.

43. Питао раја Турчина: Ваше ли ага ко проћера сад овуда моју краву? — Ваше паше, а ко Турчина ме не пита.

44. Питао ездија надиђу: Како сездадија твоја раја? — Од претлае овде руво ни се зна, а од врнаве за певоду и цухура мајека.

45. Питао Приморци рају: Како у вас пјевају? — Њиховане и њесне друге не знам, осим кукати и нарицати.

46. Питали Марка Краљевића: Идеш ли често у цркву? — Ја овамо не идем ће се плаћа, а нашта не пије, него онамо, ће се пије, а нашта не плаћа.

47. Питали Марка Краљевића: Остаде ли што од ора? — Ништа друго, осим трња и топуза.

48. Питали попа: Колико се пута можеш оженити? — За паре једном, а без пара ни једном.

49. Питали ђака: Ја што много лијеш? — Другога знати не знаде.

50. Питали ђака: Шта тако сте сашанли? — У четвртоју сам пловио, у младости не почињено, а сад чекам ред.

51. Питао цигања жену: Има ли што ручку? — Има ловаџ празан, и пуно бурило воде.

52. Питало дијете оца (раја): Ја што бабо даде ли ово јагње? — Хе, мој сине! боље је једно дати с мирон, но два силом.

53. Питало цигане матер: Је ли, нано! ово наша кућа што горн? — Несимо, не ћуја, в у њој нема ништа ни чавла.

54. Питали ранјавога дијете у Дубровнику: Мали! бојим ли се сиесте тројице? — Бојим се од четворице! од ње, кадаје, дулумбара и од поштеје.

55. Питали сеоски попа: Ја што вам попе што год не приносиједате? — Не свијем врпоо од Бога, а право од кадије.

56. Питали попа: Кад је ово божић? — Сиромаху кад дође, а богату кад год хоће.

57. Питао ђака пјер: Хоћеш ли узет стара богата, али млада сиромаха? — Ја најрадија обојега, да њима не тебе не буде што жао ни мене.

58. Питао побратим побратима: Ће научи тако овако лагати? — Е, мој побратиме, о мој сам ти и жив, јер другога знати не знам.

59. Питали жидовскеју: Је ли и у твоје жене дуг језик као и у другије? — Не ако би га Бог брабо ни знаје, а камо ли чут'.

60. Питао муж жену: Би сно ли ко већ удавали најстарију кћер? — А која је прена? — Онда једнојка ена врата: Ако тебе жајко каје преша, јест жене.

(Продужиће се).

Арсеније Стојковић.

(К слици на стр. 26.)

„Такви нам подобијет архијереје!“

Несхитна и неприступачна природа онозаграничене средине, забележене са златним словима наше народног душевног, даваше Арсеније Стојковића.

Са поносом спомиње народ име његово, јер су у њему тако рећи сличне жеље и потребе народне. Кад ово дође време, да се бира глава црква, а народ, заступљен у сабору, једногласно изабра њега за свога патријарха, и тада се на све стране оглас: живио Арсеније V, патријарх српски!

Познато је, да тај избор није потврђен. Но ма да духовни народни вође се на престо патријарашки, ма да није потврђен за најмањег црквеног достојника, он знаш за то увиђао најлепше достојанство онога сана, па коме му многи цареви и краљеви завидети могу, он увиђа љубав и поверење свога народа.

Владика Арсеније Стојковић је скроман и примеран калуђер, редак, племенит и родољубив Србин, ревнитељ и искрен пријатељ своје цркве и свога народа.

Ми завршујемо ово неколико реча са жељом, да остатак свога живота проведе у миру и у здрављу, а на корист православног и народног напретка.

Црногорка на стражи.

(К слици на страни 29.)

Оз, сестн ме, Црногорке!
Не кукајмо на сплачем.
Већ крвавим лутим мачем,
У бој, у бој, Црногорке!

Бора Јакшић.

У поаесници свега беш нам доста примера племенитог покушавања за идеју слободе, нама беш доста јунака, који су себе својој отаџбини жртвовали. У тој њихи истине усхићени и женских имена, што своју мушку браћу у енергији и племенитом самопрегоревању и надмашише. Размислите и Спартанке познате су са свога јуначког карактера. Жао ј' Арх спасана у оклопу и мачем у руци своју домовину; Пустовојтова је у Пољској себи обезлоте лаворике зорујући за „вечаиу“ стеалк, а и наше Бокељке на последњег бокељског рата, још су жив у спомен памети, кад оно своја деца недметку, да им браћа и мужеви са њих на градске бедеме ускаку. Но наше дечице Црногорке стоје изнад свију, јер су у вод њих „Жандарке“ правило, а не изузетак. Зар је једна Црногорка у бој с другом пушком у руци пала? Зар је једна барјактарску част своју поверењи задржала, затим се сама свилена барјака, по што јој га сам господ редом попадаше. За стрмљавица и пуцањица има она само своју кецељу, дамуј је пренаше, и да му преслицу у руку утуче, а за Турчина само бритке хаџар и дуги џевердан.

Ова слика од позната четног учитеника Јарослава Чермака, представила нам такав један призор. Црногорци леже тешко рањени у заседи. Од дуга боја измориала га снага, очи му се моле бити за последњи пут склопљу, мајанскала му десница лежи на своме једноставу, своју краљ; на чистога чујеш где шапће:

Потпрати ме пушке моје,
Руке су ми малаксале.

Шта мислите, зорио му дуба сигурно једа и напете, и живим бојама црта му уздудност труда му, сигурно му у својој резигнацији изнад стида натоварује практичне последице које их чекају, ако се остане залуда посла, и упрсти се у гавање хајкоч турског силовиће. Не, њој је њена слобода милија од снега на снегу. Са другом пушком у руци чека она на идућој стени обесног турског силовиће, и само један дан за њега има — идућн.

Бока.

(Ко „Албанија (уређивање.“)
(К слици на стр. 32. и 33.)

Зову Боком овај чаровни залијев у који се спуштају и тону крашевита и скоро неприступна брда јужне Херцеговине и Црне Горе.

Кажу људи, који свијет обађу, да је тај један од најлепшијех положаја земље; и здаље да ренде да се је овдје природа играла, кад је своје чудесно дјело на махане стварала.

Кад дођеш с мора, пошто си се назгледао силан просутијех по пучини далматинскијех острвића, што скоро једна другу лактом косе; пошто си се дивно насинао Велебића и Биоковна, страшноводе Крке и бојадисавоју Трогиру, красној Перетни и луцкоу Дубровнику, да ти се ову не додије, све од једнох пестану острвице чак до Врфа, пак се у сред оне несташице, ратвора ушће которскога залијева, пак да га је творац ту умјестио, да буде тошту спас.

Ушће је толико широм пространо, да се ноту пресумтити зрак од тополна, кад са обје стране грухају. Узнеком Оштрм рт остаје с лијева; ово дуго пружало херцеговачкијех брда нагиња дољења о раду, на шкољу наопшрено бојишјех топом. С десне видиш виђелене брежуљке лушгичке и грбаљске на махане потрљење уз сувчаи прпјех, су два отока у покос које стари звоху Жалићје, а прнпши ви, Мамула. Ту су људи домили луту лит да јој уљесте бојни топ. С прнјед ти се разтвора пространа лука, гдје се зими крше и пролијевају о плитко дно бијесни валови, успети и потнати јужнијем вјетром, те се сустонице завјешшени и набреквути на достиг сутјену.

Кад се брод прају доприкасне, видиш горе и доље просуту низ лијевијех кука гдје прокалују пахећу зелена сада, гдје и гдје хрпом, гдје и гдје усамљене но сред овјечанијех перивоја. Ово је стара Херцегнови, којему је бијтан облачно испукле зидове да му сакрије лице од олова разлапине. Дно му крпла плову на бокове: Топла, нгладо чак до Сутворине, коју неле, да су Дубровчани поклонили Турчину, тек да се пробу горега суседа; — и Мељине што почињу бочицом златчком, а свршују цебалом бесарозом, за којијем провала кук, а на куку крена кућка. Манастир Савина, што је лијевому крилу брчно перо, сједи међ Кенерпном и маслином, пак та пајпена пекон тајном силом погледа. Врх Новога град, који су земаном Шпањолцн утврдили и своје му име пађели, јаше нао коњаник из првог реду зеленијех брнјегова, а иза њега уздижу се до под облак крпковите горе.

Унпнеш ли Мељине, рт од Кумбура отвара нове ушће с десне, пак и нову лонку дугу до Верига, а нирову до Сплива. С онога рта до свете Недеље дугачко жало прајем воде зову Бијела; кућа до њне у пореће, као забудови смеће поре, а врх сваке лоза и вођка с оградом, док су људи находили земље да ковиру: нак опет на ваше голи нам до плавине, која је сваку посестрнму надвисила, а ти је Бијела гора. С друге стране лежи из лик облука Солавецко поље, подну којега видиш стара селнла, сад лужина и мочвара, гдје блура и стура расту преко човјека висине. Но сред овога облука пружа се у воду Превлака, поузани рухав земље, гдје се находе старе развалне православног манастира архандела Михајила, којега су Млетнци рабурили пошто му калуђере отрују; с њега и носе Кртоли ime, Михолски збор; јер су бивали најсоли црковни кметнни: пак та сеона раздвоју поље од мора са зеленијем брнјегом. Питоми Тиват окоуча га на други крај, а код гледаш са сред поље, протеже се Жупа равна и руда далеко далеко на очнн домах, са истока до Спаса рта Будве, а са сјевера видиш уза ванпку стрмен гдје оходи Ловћен и удиже небу чарну главу, коју му зором обасјају прни сунчани праци, пак на далека изгледа као да му је позлављена.

Ова се дотка зови код Верига на лик врше, јер ту обје обале иду једна другој у сусрет нао да ће се ручити, пак направше тјеснац толико узак да се с Лепетана конот чује на Каменаре; опет се брже боље равиљу и одале да начине трећу луку, која се опет дијели на лик виле у два залијева, један рисански и други которски, а перашка страна засађена међу њима као клин. Са сред оне дотке угодан изгледа положај: с десне стране брегови Столива, окићени костањом у осоју, прогулушју отпчајем Бнпрканом; а с лијеве стрмен херцеговачкијех клансура. С према изгледа Перает нарош утоњена у голој стијени као шпнак.

Путујеш ли и Рисиу, дотакнеш отоке светог Ђорђа и Богородичин у сред лука, ту је католични манастир гдје се народ пуни на сајам у сред колоњаса, а поморци своје завјете приказу од пантнпијека, — сестре да не обезбрате, матере да не обесне, а жене да се у пнре не обавију. Залијеп је овдје досто добро шпрок. Погледаш ли на лијеву, Морња лежи по врх локне као у шедрима велике стрмени, а врх њега Убли на планини. Погледаш ли десном, пут с Перасте на Рисан уделаи у лутој лити бљежи пустош поја манастир Бања прекида, Рисан је давно некад ње цвјелову заљеву, док му га не уграби Котор. Под

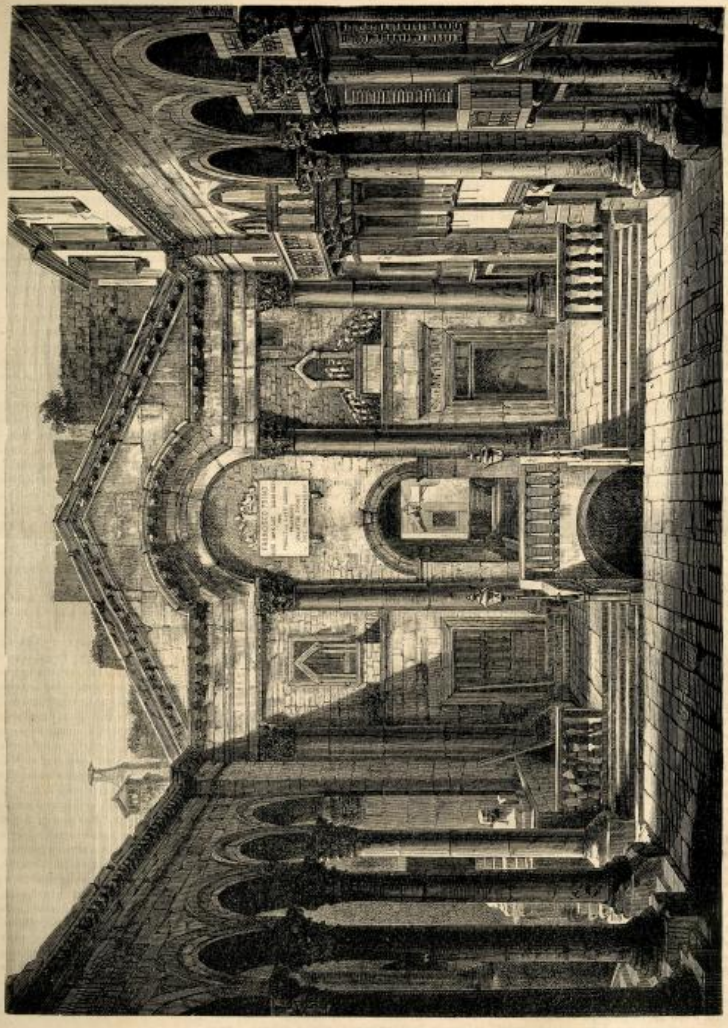

Дворац-дворана палата у Сиђету.

високој хриди, гдје су Крвошије и Леденице, лежи Риђан у дну залијева на стрмоглату највишу, почивало херцеговачко, као што је Котор црногорско; једина ованије, које је до данас сачувала цијело народне обичаје, пак се и с њима дичи као науи перјем. Међу Риђном и Морињом зелено-загашена шума ловорике никла у грохоту, а југом из јаме Сопота, пи мору, реве јеком силно запјенушена вода, као на хлапа жучног кад се вала с јаке ина стрми водопад.

Путујеш ли к Котору, врло изгледа природе разлика. Оно гола и каменито брдо врх Пераста, пружа се чак до Котора, од ога на ждријела, а од ода на запоје, што надежи понора и реповочина спују, и над којијем висе греде и клисуре оштре и ропаше, да их ни коза стопа не дотиче. Под овијем страшнијем стазцем, гдје се леке соке и јастреб, поток Љута, љети сушп, дијели прпши Ораховац од јуначке Доброте. Чудо је, да су људи уздуж тако тијесног приморја изградили опако лијепијех кућа, све на низ до Котора. Ако сватпш оком на противну обалу, зелени врт и сад под онијем плавијем небом, стоје според друге обале пао зрцало у коме се охоли лиг данпнице огледа и поноси својом тужном љепотом. И ту су ти складни дворн обасули редпнице сву пјесчану обалу, пак над под њом с брода завирпш у тпху пучину, видиш сваку пућу једнуи по једну гдје се у води пао у цакле цвли и фотографпје. Тако се Прчањ и Доброта хватају у коло с Котором, који је колоније. Кад брод под Котор, а сидро тежином утоне и с дно зазпне, боре се у путника двије жеље: хтио би да сљетне на брај да се одмори и опочине, а опамо жали да нема још заљубева да се боље нарази.

Кук који висп над Котором пао поврао над пиједром, рекао би да ће на ова час пли стрмоглавити или ворпнути, пак грод под грохот законати. На врх кука сједи град Јованов, пуиан витпјех топова, а решице опшпља му ограда, која брани Котор с копна. Десном страна лежи тргцрногорски и пут на онуке уз Пражњпта до међе, а дијевом царска цеста до Будве, коју браве двије тврдиње: Тројица врх Кавча и Горажда според Мирча.

Кад се попнеш на прво ждријело врх Котора, међуте двије тврђиде, видиш под собом Дугу гору, гдје се простеже право, као уз тучу, са Солила на Јаз, пак дијели доњи Грбаљ од горњега и када уморе, гдје својијем ждрпма пачпва Бигово, да је мплару тихо пристанпште и путок. Кажу, да су у Грбљу родпо Лазар Грбљановпћ, посљедпи цар српски. Међу два Грбља лежи као убпо уточена Жупа, два поља близанца Солиоцко и Мрчево. Оно, као што казасмо, дошире до залијева според Бијеле, а оно друго до мора на Јаз, а оба леже пао простпрта зелена долама, којој грапце запучаіу горњи Лукавци на лик кошче, а доњи на лик гужве. Села доњег Грбља, просута су од Биговa до Бијелпћега уедуи Доле; а горњега, косом планина које друже Лоњен с Колопијом. Царски пут води преко сва Жупе у Будву, а под Спасов с лијеве, под јасенијем планором остаје врх пута Подластпца, манастир Богородичин. Спас зелен а висок брани, да Грбљани не виде Будве.

Тако се прпморје крпви као лук, краји су му Мегрен надеж Спасов, и Скочпдјевојка у сред Пашторпнћа; тетпво пјесан; стрпјела рт Завале, в кундак оток светога Пикоље.

Уз прву подовину овога лука лежи Будва у мору, пространијем жалом до Завале, а уз другу страну Пастровићи, некад слободна и неодвисна општина. Плапине су високе, до по њих зелене, а од по њих голе и прпповате, сзуд потоцпна одрте и испресијецане. Спрам Будве свети Шћепан, и он градић на мору, којега су Пастровићи у завјет градили турскијем плијенон. Са Скочпдјевојке, од куд се земаном самодавпла дјевојка да учува поштење, обала иде право на трпмеђу, Ластва је прво село приморске, а за њим На душкопоље, што га дијели с лишћем обучена Дубовица од мора, а наго брдо од планине. Врх Будве, пут сјевера леже до брдина села Махинска, Поборска и Брапдца, што их Млечић лукавством окрну Црној Гори (1718), са три манастпра православна, од којијех два бијаху црногорска, подмапски и стањевски, па над их држава куни, престане црковина (1837). И у Пашторпћима има њих четири, сва василпчкога обреда. По планини пашторпској, гдје те лишћем гуши мирис дезевпла и заповести, огражпла држава три тврђице Шпиндан, Кепић и Пресјеку. На Космаћу според Брапћа пја четврта, а у пету претвори стањевски манастир.

Таво Бока граничи с истока и са сјевера Црном Гором, с југа Арбанијом, с подна морем јадранскијем, а са запада Херцеговином. Има пут који води преко Грује на Дубровник, те нас тобож зеже Далмацијом, но он проплап турску земљу, пак га за то и не можемо звати нашијем, него докле га чепљемо.

Бока је мјесто здраво, за то су људи снажни и дуста живе. Мушки су у ових висока струка, а жене прикладне, црноопе и тпнасте. Ако је истина, што се каже, да су Срби међу Словенима највјешти народ, Бокељи су чисто одпојили од своје браће. Зрак је угодан, воде живе из брела, а прпнет сунчани дана бољу особпти сок, за то су овђе пољске слатке жимо пће. Цвијеће цвати и пиприше зими на отвореној пољани; снијеру није трага, али памири влага јесенска и честе кише, особито у Котору, гдје се облази, од свукуд зајмљена, сукобе и јалове у овај тијеспац пао у корито. Вино је румено и реже; уље густо а танко; сир масан а сиочан; месо особито кусно. Храпе је приморцима најпше риба, а горштацима варпво и сочпво. Они једу обично хлеба ријетпнова печена под сачем на ијријеспи, а они пшеничпе покласпнце.

Горе и брегове огпало је ковји зуб и ископ ревачи, што узрочи љетну сушу и зимну поплавицу. Мислим да се сваке године поспјеку дојбудп шест тисућа дубова у бадњаке. Да их се годпном толико подњпма, куд среће!

И буба по Боци спује своју богату свплепу прећу. Помпља почетком травња, прве омарине пролетње, пак четрдесницом пастапе и пестапе. Излеже се прп као мрав, пастапе као гусјеница, завпје се у кожурицу, излети лептр, пак упре на прпјечац пешто поврпи семе да сачува траг.

Приморци лове рибу врежом, вршом, тућом, жегом и струком. Горштаци подижу жарву овчу и козју.

Има у Боци пописана народа 34.770, од којега жена 17.900; по вјери дијели се на католике 9500, и на 25.270 православне. Грађани и листом приморци бродарс, тргују и прпнсју се, а горштаци живе о ратарству и стоци. Подпвпа је мушкијех у свијету од куд довукују благо да накнаде домаћој недаћи.

Бокези су пајсло Срби, говоре њпм српски, и у свијету пнуче лако туђ језпк: у приморју уз српски чујеш најчешће талијански.

Њпм међ приморја у сваком крају свијета, куде трговп и бродари, а горштака изјавне по Мисиру и Цариграду, куде кога на одаве.

Добронко одјело; кружаг, корет, јачерма, широке гаће и плптка кана; зову бокешкијем руком.

Но се већ сад грађани и поморци преодјевају на француску. Рпђпљани и Пастровићи носе доламе, токе и копче; горња села рисапска, гуњ, докољешице, струку, опапке и сарук на херцеговачку, а Грбљани, Махини, Побери и Брапћи на црногорску. Као обично оружје носе о рамену дугу пушку, а у пасу жале и нож.

Бокељ је обдалан, трпјезан, чпљеп, говорљив и пун поноса; држи ријеч као аманет. Вјерап друг, постојан муж, љубљалп отац, срчан јупак; суседарп, осјетљпв и напрасне ћуди. Највпши је порок друштвепа у Боки крпва осцета, која протежу над цијело братство рукоставника. И грабежи дјевојачки бпва често. Кад родитељ не ће да да пому кћер за жену, онај је вријек с пута пли с воде, пак је робпву преручи своје мајпје, да му је чува и кестује до зјепчања. Не зарече ли се, поврати је реду чпсту, пптп она за то нареки губи. Ово су зла, која се помпчу још од витешкијех доба, и што их просјетп пије ископала. Но пријезара, вјероломство, дерачина, прељуба, пријесу позвата, и праља и пајљепша прло жало.

Бока је старинским приладама Баношвића Зецкој те су неки звали Превадом. Пошто је пало царство српско, око ње се пребијали Турци и Млечићи, док се преда половином петнаестога вијека Млецима од страха турскога, и тако међу два зла, изабере жање. Провала турска са стране херцеговачке, била је јока и страшна, да се Ријеки и Новљ не могоше сама одржати, пак што се одржа јужна страна у здравље Црне Горе. По помоћу Млечића из Приногорања и тце се крајн напросте Турчина, пак читава Бока остане Млечатка, а над њом и она влада (1796.). предаде се својевољно Кесару бечкоју, који је изгубн године нете, пак на нови присвоји четрнаесте овога вијека.

Сабрао Љубиша.

Мисирско сахрањивање мртваца.

(К слици на страни 40).

Ни код једног народа на старог и новог доба, није смрт била тако главни предмет премишљања и бриге, нити је који од тих познатих народа, са таким *пијететом* и изношењу сматрао и цењио она места, у која су мртваци сахрањивани, као што су то чинили египћанске становници Мисира, те коленке најстарије културе читавог света. Доцле образовани људи, посматрајући природу веле: „недајеш земљи ono, што је из земље постало!“ — дотле Мисирци, народ све своје културе, што нам сведоче изборајени поменици подстиже, они сваки трошак штедили на надгробном камењу, и сви ови дивни уметнички производи, који нису могли тако сахранити сахрањивање мртваца. Мисирци су тврдо веровали, да бесмртност лежи у томе, ако мртво тело никад не иструне. Баш само то сачување мртваца и чување од трулења, осигуравало је по мисирском уверењу продужење живота душе у небеском царству Озириса, и то само ono душе, коју божанствене судије испитају и за праведну одсуде. Ма да су Мисирци у својим уверењима и појетском надгробним натписима умели да причају само ди о пленитним и узорити покојника, нпак се за то може с правом рећи, да већина од тих толико хвалених умрлих, као и они, које у нашим гробљима вечити сакак боран, беху слаби, грешни људи, за које божанствене судије не нмаћаху милости и праштања, — једни, који у месту награде, кажњени беху са онин грозним и нападним капитолима, које су онако живо у надгробном камену урезане. На нама се да то не може рећи, да се нема робљака покојничких, који су тим начином хтели, да свештима од те казне сачувају, увек исцрпили. Но нпак ни то можда и код Мисирана, да је у њиову урођена жалба и вероваше у праштајућу милост свемогућег божанства?

Многа су испитивала умна и настанак те завидно доба, и од многих хипотеза ова ће бити најверонатнија, и са свим природна. — Узана плодоносна долина са обе стране Нила, та њен земаљ — Мисир, увек је пород све своје богате плодности нмала куда мала дрва. Грађевне можда за сазидање мртваца, по овом у старо доба омалено обичају, морале због њихове силне скупоће и само по себи да престане. Сахрањити нам мртвице у земљу, беше због свакогодишњег потопа, који по више месеци траје, и који сву земљу на далеко у мочвр претвара, са великом опасношћу смрчења, јер би се тада страховите куге и помори појавила. Оста дакле само још један начин, а тај је, да се мртвачка тела носе далеко, пза оних граница, до којих изнла Нила нпак не допире, па да се тамо у пустиња, у песку, пли у време брегове уколаје.

Али светкна је увек кратковида и пола угодности. У њној тој заповести, да се мртваци у пустиње у стену морају уконавати, нпак се дешавало, да да беше забрањено, да су мртвацн банду изронли у њодну земљу уконавали. Да се заповест одржи, и да се тако нпта више не догађа, створише свештеници, практични и мудри људи, ону догму, коју свештеско-полнцајској заповести тако нскн ауторитет даде, те тако се мородоше Мисирци тој догми и заповести повиновати, јер од тога је зависила, по њиховом уверењу, бесмртност душе.

У народу мисирском нпје остала традиција, и по томе нпје нпко нпкад за време и историју постнжа прапх таковнх гробова, нити је бнло много, који би умео растумачити мотиве тог народног веровања. Дотога времена, прошла је Мисирцима у крв скоро се код њих само по себи разумевало, да се тело мртвацн мора што боље сачувати од трулежи, и у томе су они достнгли до особите вештине. Пајстет се не могаше да задовољи једнпо са скрнављени и оскрнављени гробовима, него је тражио своје задовољство у најбогатијем уметничком украсу њихових гробова.

Сиуда дуж Нила, понајвише пак дуж западное крајн пустиње, а и покрај крајних западних стена источе обале, пнате нас све до Нубије свнке избројене гробнице прастарог процвалуле света. Час се указују гробнице, као горостасне шкрипце, које су прастара владара Мисира онако високо над свим дубоким гробницама подигли. Час се нас указују, као висне хумке, које су са планинама повезане, и које се „мастабас“ зову, у којима су сад около високи чланнцн Фараона сахрањени. Поред свнх нејединачних у појединим, пнчнм и простор оних гробова, нпак нмаћаху сви једну и исту цељ, а та је: да што већма сакрију мумијске сандуке.

У свима бољим и уметничким гробницама, над се кроз предеобља пробе, опажају се на завидном злату жени удуб и нека пратонца, која се са једним балваном протнворела. То су дакле симболске двери, које воде у царство мрака, и кроз које ће покојнпа унићи у жнв, подмлађен и бланом живот.

У тим удубина пре 5000 година, а то је у најстарији и најзнаменитији епохи мисирске уметности, смештене су гробовске статуе, које су нам дакле са своје висности и вернне карактеристичне детинске покојнпа. Ко хтеде за овим проводнма дворана мумијских сандука да потраги, тој беше обнжљн. У средини гробнице, отвара се у дубљину једна с плочама прегворена јама, и у њојн даде нзлази се сандук утарбен и смештен у камену.

Поворнцн из вншег реда и богатијег сталежа, нмаћаху гробове значајне и чудноватне у погледу вештачког уређења и сакривања мумијских сандука, а много пространије беху гробничке дворане и предеобља, бар тако беше у најстарнјој периодн. Дакле краљевске гробнице у пирамидама немају ни једне једине слике, и ни једног хијероглнфског ретка, дотле гробовске капнлице и предеобља нових дворских чланова, беху исписане са разним бојадисаним, рељефским сликама, и исписане разним дугачким натписима. Судећи по великом пространетва и по разним уметничким нанатннма, може се закључити, да су Мисирци свакано још за живота своје гробнице зидали и украшавали.

Гробнице тебајских краљева, нскаком су нсвнјене са митолошко-симболским сликама, а гробнице пак високих чиновника, племића, свећеника и занатлија, украшене су са сликама, које представљају дела, богатства и живот оних, који су у тим гробницама сахрањени. Знамената сликарска дела на зидовима и сводовима, у гробницн номентуе дворске сланетнице Тнја, и сва она друга дела, у гробничкој капели, нског председника провинције, показују ирло живе све обичаје, свеског и народног живота, показују сваке нз ратарства, скотоводства, рибарства, бродарства и занята, и то са најстарнјег доба.

Шта више, нна на зидовнма и таковних слика, које нам сад нретежно нре погребу предстанљају. Ту можеш видети читаву ратаљ и косноше мумијске сандука и надгробне споменика, а и жене, које за новорнвном једнкнју; можеш видети момената, у коме мртваца у стену сахрањују, као што нам то слика на страни 40 представља. Међу сликама сликама нема ни једне, која би нам показивала, како су нештани радили при балсамовању мртваца. Ту је нештану описао Херодот, и као не баш са свим естетнчно, а оно јасно и разумљиво. Мисирци су тн нрва нначна употребљавали, да своје мртваце од трулежи сачувају. Балсамовање је трајало пуних седамдесет дана, а за тим су мртваца са „бисусним“ завојнм повијали. Таконог мртваца подиже у дну, бојадисан, — код богатнјих у камеиит — сандук и сместе га у гроб.

За време непријетске балсамовања, обично не беху родаци код куће. Пре поласка нз куће, плакали су и јадиковали. Жене мазаху глаке и лице с глиновном, и у колнко више бијући се у прса, пролазиху кроз нароп.

При погребу покаэивахуу жене, као што је и данас обичај код Арапа, чешће пута бола и јадиковања, и многе је од њих за време оних седамдесет дана балсамовања главом платнла. Пошто се мумијска јама и гробовска врата затворе, тада мишљаху, да су сног драгог покојника за свагда у кнндо Озириса предали и прекнули. Али то беше ужасна обмана! Они нису ни то помишљали, да су људи злокоп, и да су рђаја, да сне виде и дознаду. Дакако су тн намештн гробови порушени, розвалени и похарани. Нетар разнеси по пустнњи мумијске крпе и завоје, а Фелах нуди странцима, да које појединз комада њних јентина. А дакле, дакако на сеперу од Мисира, у јоворовском музејима, изложене су ове мумије, за које су робовали Мисирци мнсдили, да су их за нанек сакрили и сачували, и да их нпко никада нећи и видети не ће!

Диоклецијанова палата у Сплету.

Историја Сплета свеснана је са Диоклецијановом палатом. Дпоље звао Аспара, допру до римскога града Салоне, и разоре га. Једни део становника, утече преко мора на острва, а други нађе уточнште у зидинама Диоклецијановне палате. Варварски освојнвн Салоне остављше их на миру. Изгнаног се прате и остали становници са острва у палату. Цар византијски дозволи им, да могу ту за увек пребивати, и тако постане Сплет — нова престоница Далмације на развалинама старе престолнице.

Но сад да видимо, какво је Диоклецијанова палата постала.

После двадесетогодишње владе, досади се Диоклецијану управљање, и заклели, да последње дане свога живота у миру проведе. За то се захвали на власти, и дође у окољени му град Салону, да себи палату сазида. Сва је могућа средства употребио, да му палата што великолепнија буде. Камен је довозио из Трогуровума, а остало грађиво, са острва Брача. О судбини палате, после смрти Диоклецијанове, мало шта се зна. На сваки је начин подигла под управу града Салоне. Један је део остао увек државна имања; а други је био за манастир ту одређен. У следећем веку, седио је у палати Јулије Непос, који је главни војсковођа Орестес пређе достојанства лишио и из Равене протерао. Гајшерикус, краљева сиромаштва, дошао му, да може у палати становати. И Гајшерикус је био недуг ћар. Јулије Непос га је са престола уклонио, протерао у Далмацију и наименовао за владиоца Салоне. Великодушно је он примио онога, који му је некад престо одузео. Иста палата, где је Јулије Непос утврђивати нашао, постаде доцније позорницу његове насилничке смрти. Један од убица, Одоакар, освоји Далмацију, над којом је владао, док га Одоакар, краљ Херулски, не даде убити. Од овог доба, па до разора Салоне год. 650, немамо о палати никаквих вести, осим да је Тотилас, краљ Готски, у походима шестога века Салону освојио. За тим наступа по ред других ово доба, о коме само неки говоришу, да су становници Салоне у индијама палате уточишта нашли.

Диоклецијанова је палата, једна од најбољих старо-римских грађевина. Осим Италије, нема нигде лепих римских споменика. У дужину износи 190,548 метара, а у ширину 160,212. Дебљина је зидова 7. На јужној страни, стоји палата је галерија 7 широка, са 50 стубова, од којих 44 још и сада стоје. На сваком углу палате, стоје куле за обрану. Нашему тих кула, стајала је још по једна мала. Куле за обрану стоје још и сада, осим југо-западне. —

Код се становништво Сплета умножило тако, да није имало више места — почне рушити један део Диоклецијанове палате, и користити се ње „зрна“ изврсног мрамора, а у њој неште пешеља. Да л' је то пешео цара Диоклецијана — но може на ово питање одговорити? И један медаљон се ту нашао. На њему је било изражено: попреје једног браћног човека са оклопом. Да л' је то лик Диоклецијанов?

Но сад више Диоклецијанова палата, као што је некад била. Време је засуло северну страну скоро до висине прозора, али унутра стоји висина још као и пре. Палата на југу с морем граничи. Ту стоји портал, који из мора води. Осим њега, има још и три друга, један на северу, други на истоку, трећи на западу. Поред сваког портала, стајале су по две осмоугласте куле. Северни и јужни главни портал, звао се „златним“. Источни је портал сада у развалинама. Од осмоугласних кула стоји само још једна једина на северној страни западног портала. „Златни портал“ стоји још готово цео. И с њиме и унутра од портала, виде се редови округлих прозора. На сваки су начин ту морали бити стубови са стрехом.

Но сад погледајмо у унутрашњост палате. Она је пресечена са две улице. Једна спојена источни портал са западним, а друга, главна, северни или „златни портал,“ са јужним. Та главна улица, која нас к нарочитом ступњу (види слику на стр. 45), а одатле у царево одаје води — била је са два реда грађевних ступова украшена. Но тих ступова нема више. На ваљковом месту, подигнуте су куће и дућани, које су Сплећани становници у доцнијо доба сазидали. Те куће чине овамо доста узано] и с каменом покривено] улици, која нас у прво] лавлји к задњем тријему, старом перистилиуму води. Ту смо на најзнаменитијем месту палате. Ово нас се вреду готове Сплетских становника у повећном одељу, као и Приморца у главном ауду, са пиштољима и канџерима за црвеном појасом, са фесом на врху коси и струком на кољи. Оба дуга реда тријумфа су такође окружена са помоћним кућама по талијанском укусу. Од тих кућа, стоје пре земљи већином дућани и радионице. Али нам се опет са свију страна показују у камену њих и изнад врло лудства остатци Диоклецијанове палате.

Ми ћемо корисне наше да управимо, сада видимо и до уверења долазимо, како су Сарацени и немирне, у прво] половини средњег века, многе особености њихове архитектуре на старо-римских налога прилели.

Једнако се свако морском тужити, што дотична управа тако мало пажње обраћа на то, да се они прастари, вредедени и знаменити остатци римске архитектуре сачувају; пер сви становници Сплетски велики део од сад рекаранде, подижући своје куће и радионице.

Разне белешке.

Школе.

Ваше девојачке школе. Наша народна просвета добила је два нова завода, нашу девојачку школу у Панчеву и у Новом Саду, који ће свакако од велике користи бити не само друштвеном животу, пер ће из њих излазити српске жене одгојене и васпитане у српском духу, као добре домаћице и вазане Српкиње. У Панчеву је 10. о. м. свечано отворена наша женска школа; за професоре изабрани су: Јован Новосел, професор на учитељској школи у Сомбору, Стеван Стојчић, учитељ IV. разреда у Панчеву, и К. Петровићева, српкиња природњакиња. — За професорке наше женске школе у Новом Саду, која ће се 1. дец. ове године отворити изабрани су: А. Варађанин, учитељ у В. Кикинди и бивши сабораши питомац, Ј. Пачарац, професор на новосадској богословској реалци, и М. Симићева, српкиња природњакиња.

Друштва.

Југословенска академија знаности и уметности. У последњој главној скупштини 11. о. м. на место умрлих академика називана су нова четири права члана, и то: у филолошко-историчком разреду Арнин Панић, књижевник и професор у Загребу, а у математичко-природословном разреду др. Јар. Хашек, професор на свеучилишту; а у математичко-природословном разреду Спира Брусина, чувар музеја-зоологичког одсека.

Матица хрватска. Позвате је, да се „Матица српска“ у Загребу преустроји у „Матицу хрватску“; пра главна скупштина ће прве. Дивковић. За председника изабран је Иван Кукуљевић Сакцински, а за потпредседника Иван Трнски.

Индустрија.

Фабрикација шећера у Србији. У Београду се састојало припремни одбор за заборављају шећера у Србији и издао је позив на српски народ, у ком се све најпрото наглашају, да се индустријално подузеће потпомогне, које је од велике важности по материјалне напредак и благостање таковине народа. Одбор је издао извештај, по коме су природни услови у Србији врло повољни, и земље су и стручни људи потребни. Да би сваки коло имућнији Србин у том подузеће учествовати могао, одбор је утврдио, да акција не кошта више од 20 ауш. цес. пра би се сума постепено у четири рате уплаћивала. Уписивање тре]е до кове године. Ако се довољан број акционара пријави и уноше, одбор ће одмах после тоне године сазвати сре акционаре на скупштину, на којој ће се прегледати уговор, предрачуни и друштвена правила. Писмену зрадњу учесника преса: Привремени одбор за заборављају шећера у Србији, у Београду (хемијска лабораторија у великој школи).

*Библиографија.**)

Албум свечаног 25 годишњег канцелар ског рада Змај-Јована Јовановића. Издали пријатељи песникови. Нови Сад. 1874. Велика 8-ан. 56 стр. са лепом песниковом. Цена 20 новч.

Двода словенских језика. На лекцији пре. великог школе др. Ђ. Даничића. Београд 1874. 8-ан. Стр. 15. Цена 25 новч.

Путничке црте, Владана Ђорђевића. Књига трећа. Цариград и Букурешт. У Београду 1874. 8-ан. Стр. 190. Цена 50 новч.

Робинсон млађи, списа за децу. Но Д. Дефоу, изредио Ј. К. Кошис, а по њему по ово дело. великог школе др. Владимир Н. Шашатовић. Београд, 1874. 16-ан. Стр. 291. Друго изд. Књига за децу, свеска I. Цена 7 новч.

Метарске мере, записао Димитрије Нешић, професор вел. школе. Београд, 1874. Цена 40 новч. — 4 гр. ч.

О природним изворима и рат у Америци, говор Е. Керија у Вуперту, 1865. С немачког преписао Стев. Новаковић. Београд, 1874. 8-ан. Стр. 40. Цена 20 новч.

Извод из српске граматике, спојим ученицима, састављен Јованом Живановић. Сарајево: Наука о слободним и облицима. Нови Сад, 1874. 8-ан. Стр. 48. Цена 30 новч.

Школа основног и пуног за народне школе, систематично уређен и према тадом слободно Петар Мужа. С чешког. Стр. 12, са 96 слика. Цена 1 сер. 80 новч. За то над и теке за пуне ако по 6 новч.

Бројеворење, Народно др. професор хемијске технологије и историје. Београд 1874. 8-ан. стр. 96. Цена 42 новч.

Српска читанка за више гимназије и реалне кандидате Србије. Састављено Србијан Новаковић. Треће на ново прерађено и рашчешено издање. Београд, 1874. 8-ан. Стр. VIII и 152. Цена 60 новч. — 6 гр. ч.

Управско-државни законик и ванаторске уредбе од 1867. до 1873. године, односе се на све законом прописане државне и црквене општине, с особитим обзиром на српску народну управу по др. Г. Чеки-у. Скупио Гавриило Вошарић. Панчево 1874. 8-ан. Стр. 85. Цена 1. сор.

Достигнућа за школу и домаћу наставу. (По Гертнеру). Народно М. Т. Фрачковић. Треће прегледано издање. Панчево 8-ан. Стр. 79. Цена 50 новч.

*) Упућивамо све издаваоце, да нам од сваке књиге, коју на свет пошаљу, по један примерак пошљу, да би тим ово библиографија била што потпуније.

Ур.

Одговорни уредник Срећко Мајер.

Власник и издавалац Стеван Ђурић.

Штампарија Јерменскога Манастира. Сидла и Мајера у Бечу.

Година прва. — Свеска трећа.
У Бечу 26. децембра 1874.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 15. сваког месеца.
Годишња је цена 6 фор. или 72 гр. ч.

ТРПЕН СПАСЕН.

Роман у три књиге.

од

Јаше Игњатовића.

V.

Шта нек толико јадикује породица Макоња? Та сви њихов иде да види света, да се што више научи. Што је год могао научити у Новом Саду, већ је све научио.

Шта се бринете за вашега Гавру? Са бријачем у руци може проћи сав свет.

Шта ће бити Гаври? Рођен у Новом Саду, у српском Паризу, рођен од простране чисте берберске браће, што воле рис ванг берберин, у школи свог оца Мисе, увожбан од тоја знаменитог бербера Боке Гаљешовића, шта ће му фалити ма куд отишао.

Нови Сад, славан стан и генерална школа берберска, а Срби рођени берберин, то јест, бољег бербера на свету нема.

Шта ни бербери из Толеда и Севиље, и ни сви шпански берберин, шта сте ви према српским берберу? Нешкете ако сви ваше бербере на концерт, на мегдан, на јесте сви њихов поништити, и мора јесте признати, да је српски берберин заслужно, да од његовог плеха ваш дон Кихот себи шлем на главу начини.

III

Јеврем Грујић,

потпредседник народне скупштине у Београду.

Стара, прилошита је ствар, да су српски берберин најбољи, а после њи долазе Турци, Мађари и Румуни. Србин брије брзо, лако и чисто: једва осетиш кад је почео и кад је свршио, нит' ти главу амо и тамо размаче. Турчин чисто брије, и то до шорева, ал тако ти меће колена у пресу главу мегуне, да ако си слаб можеш падпути. Мађар чисто и добро брије, ал много цвара и кревељи се. Румун чисто брије, ал мало потеже. Немац ал те мора оправити, ал те рђаво обрије, да цвиле остану. Немац је већ бољи за фризера.

Српски берберин што но веле у бријању има „сигурну руку“, а то много чини. Кад би сваки Србин, који докторију или хирургију учи, поврх тога и бријати научио, колико би имали Бечина, Будрута и Пирогова!

О њиховој слави знају многе велике народне приповедати, особито Пешта, Бечи Грац. Нашо ћеш их и у Њујорку.

Не бринете се за Гавру, он је сад у Пешти, а у Пешти је ано вод пуће.

Сад је у основици само Бока и Љуба, а кад има врло много посла онда тек помогне и принцнал, а то бива само кад је велики светац, или вашар.

„Љуба једнако лажљива брије. Кадгод дође, увек расипље за фрајлу, а „Љуба поруке и отпоруке носи.

Мало по мало, па се и госпођа Фема утешила. Писао је Гзарх, да је здрав и да је у општини код г. „Лоштајнера примљен. Веће радости мајстор Макси није требало.

Пролазе дани, добу и пробу зимски пси специ, божић и нова година, и већ су ту фашанце.

Сад настаје радост за фрајлу, лажљива и Гљивоњобе.

Салика једнако тања Боку, да иде с њом на бал, аз Бока за сина из фрајчушку због кастиња. Отишло је с њом двапут у друго место близу Новог Сада, у Футог, и ту се добро са Саликом наиграо, пит' су га тукли кастањи, пит' је но код куће знао где је био.

У Новом Саду су исшали два бала најпознате, један општински и један „пургерски“.

На општинска бал били су позвати сви виши беантери и сенатори са породицом, тако и јако трговачке куће; трговачке, банкарске и мајсторе нису звали.

С великом пажњом би позват са породицом и Макса. Ту је имао лажњи са својим коморатима доста посла. Они не ће никако берберa на свом балу. Једни беку попуствају, особито према фрајли Милеви, па су предлагали, да фрајла Милева може доћи у друштву с другом којом познатом породицом. Било је ако Милеве, јер је лепа девојка, а особита играчица, могла би бал дићати. То опет није резон. Други опет предлажу, да интер позову без оца. И то није у ред. Предиш се са својим пријатељима бори за мајстор Максу, и побеђу одњи. Помогло му је то, што је Макса имао кућу и двапут лажна земље, и био је члан варошке општине, општинар, прави „бургер“ краљеве повседнице вароши.

Тако Макса сретао прође са породицом на општинска бал.

По варошки читава граја због тога. Где које господске куће опет завиде Макси, па престају уз ово моја их оговарају.

Али Макси и његовој породици не брига.

Бову паровно, општине нису звали: но он је баш у прави отишао са Саликом у Футог на бал у великој сеоској биртији, и показао је боље прово, него да је на општинском балу био.

Ето, ту је већ и општински бал, баш у суботу, то је господска.

Што је било госпоштине и жобалаштва, све је ту. Банда свадачка свира. Господичићи цвекасте кадуђу се у игри са општинка.

Фрајла Милеве још нема. Гдекоје се већ радују, да ће ће на бал. Особито лажњи је немиран, нестрпљив, једнако напирље; кад у једанред кто њезине даме.

Фрајла Милева, госпођа Фема, и господар Макса Свилоношић улазе.

Дочека их лажњи Предић, поклони се, па фрајлу испод руке води, а родитељи за фрајлом, поноше им место да седну. Фрајла и госпођа седну, а господар Свилоношић по мешу се међ господу.

Сви на њих гледају. И могу гледати.

Бадава, најлепша је фрајла Милева. И мати још добро изгледа. Милева има рода хаљину, пренучену онаким тил-англезом, у косе уплетена бели и шашњасти цветићи. Стас ње у реду, можеш тражити боље. Све је рођена за играње; на њено праве очи, каве се у њима стакленог осветљена зрака преливају. Шта је покрај њих рубин, шта ли дијамант.

Госпођа Фема имала је хаљину од индросер-брошасте свиле, прш јој добро стајала. Приномањасте руке свеће увек лепе изгледају. Госпођа Фема је јако пренемагала, па изгледа да петнаест година млађа. Тако изгледа, као лепа, врела девојка од двадесет и пет година, а да није покрај ње Милеве, још млађа.

И господар Макса добро изгледа. Фина до колена сиви капут, црне панталоже, бео „жилет“, златан ланац; велики човек, велике брзине дедицски расписане, изгледао је као какав пенсионират коњанички официр.

Господар Макса и тон светаша познаје. Није ново рано дошо, него довољно. Што се тиче његова држања, ту нема мане.

Банда свира „валцер“ онако, то се звало „тајч“.

Предиш једва дочека. Општинска му је каза о чему о лепу руку обећеза, а десном приказти Милеву, која се већ дигла, на играју. Лажњи, тој брзини, и тој грацији нема пара. Нежније Милеване не виде се код земљу дотакну. Кад се у игри сваиа, она њена гипка оружјност, мушке очи очара: већ и таласаће њена хаљина је прижмањено. Сви као умочени гледају Милеву. Мушки се диве. Даме, које њеров неприју, све је онако: фрајле . . . гдекоје гледи на њу надалека помоћиће „презрежљиво“ онако, гдекоја опет сваки час погледа на њу па га повуче брзо, зарумени се, боја се, да се завист на лицу не примета.

Сви бадава, сакриће се све пред Милеван, не познаје им ту никакав раат, на да сте све сами гроћице, — тако мисли у себи господар Макса, над види како Милева игра, и како је сви гледају.

Сад се почну сви за Милеву отимати. Престаде свака раат, свако мисли, „сви смо по подобију бољари и убоги и богати“, и гроф и берберка, аз Милеву бог створи и украси што ретко кога.

Милева иде из руке у руку. Отац и мати све расту. Предиш тријумфује над противницима, камарати прастрљају к њему, свако му руку стеснуће, честита Мира.

Не дођуше и Милева је све употребила само да учини добар утисак. Знала је, да је граја због ње, да је завист прати, и да нора места на победити.

Свирају кадриљ. Предиш је већ нашао vis à vis, једну трговачку кћер, фрајла Катицу, и једног официјалина. Фрајла Катица је била после фрајла Милеве најлепша, па је и она била тим у реду. Неке фрајле не ће да играју, неке опет не ће у тој колони где је фрајла Милева.

Створе две колоне. Милева сва пеле. Лажњи наиђе пред њиховим командантом такве пораке није правио, пошеја видети га, кад прави „ете“ ил „ни ваи“. Кад дође „промена“, а Милева с њим тако регуларно мешира, и направи га такове смолуције прави, да се сва и сва мајо дивили, доста би бало за једног капиталиста. Али само при шапирању руку гдекоје даме не успеваје једу руку дати, но пружали су јој парче мараме, што Милева „презрежљиво“ ал смешљено примиоше.

Кад су то општини видели, заклучи дати још удовољство. Кад заспирају полку, сви редом с њом играју, сва вичу: бравo! бора!

Ова ноћ беше је врх, зенит славе Милеваше. Ова ноћ не ће се никад заборавити.

У одмору, када се фрајла Милева и фрајла Катица проминирају, а општини око њих дебо, много седеће даме и фрајле њиховe погледе бањају, но све замаи.

Наступи одмор. Сад се вечера, банда свира; Макси ће породица гост општина. Но нису ни они могли господара Макеу Свилоношића постидети. Мај' који час, па Макса исповеда, товарени и шампањером све лете. И ту је био Макса на свом месту. Надзирала се фрајла Милева и породица, бурно: живило!

После одмора опет се игра.

Господар Свилоношић допао се са својим шармантним познававе. Не само обер-вего и штабалаш су се општини с њима радо разговарали.

Што бапае зори, друштво све веселије. Рачепурци се стварије друштво. Игра се „крајњи менует.“ Ту је и господар Макса, игра са једном госпом, пенсионираном рекавизер-оовицајком. Свако се дини како Макса игра. Крајњи менует крај.

Опет валцер играју. Сад боже дође ред и на госпођу Фему. Заноче с њом Предиш, па онда за њим сви општини. Сад се тек видело ко је прави играчица: види се да је у општинској школи игру научила. Све се отимају за њом, игра лако као перо.

Као год што је фрајла Милева славно започела, тако исто је опет госпођа Фема славно завршила.

Доме се већ разилазе.

Дође субјект Љуба, отвори госпођу и фрајлу, а господар Макса остане још у друштву, док до бела дана, и славно проведе. Онај дан, тачно ускобе не се сурле фрајле Милеве, као најзаменитији спомен у њезином животу.

Тако прође општински бал. Многи ће га се сећати.

Лажњи Предиш је срећан, пресрећан, ништа му не фали само кацуља и дозвола, на одмах би се женио. Али као што је споменуто, ту стварзапиње. Он је сина ђедобна, стао је у инжинирску школу и постаде лажњом. Отуд кацуље? Господар Макса да све прода, којекако би се кацуља набавила, аз тако нито не може нико од њега напомоћи, не може нико желети, да се убије. Моће и лажњи и фрајла Милева на дутрају, ништа не познаје. Страшно се у њему љубав разгорела, не зна сам шта да чини.

Тако исто и фрајла Милева страда.

Љуба иде једнако лажњина брињети. Лажњи се њему поверо, и шеље по њему писма фрајла Милева. Кад и кад само једуше запечаћено. Љуба, такође и од фрајле писмене поруке доноси.

За сне је то знао Бока, и прочуо је сам њихов одношај и сне слабости.

Једаред оному цедуљу пошље: „Драга Милеве! зао како год не дођемо до каушије, на сплачни универзиту, на одем у солдаш, ни се убијем.“

То је Боки доста било. Сад тек сину сувре бољој нади. Мало по мало унукао се у сне њихове тајне.

Кад је видео, еде лежи слабост лажњина, да нема каушије, и по томе да је не може узети, он одма пости посланик, слободније се показује пред фрајлом.

Сравнио је себе са лажњином, и примишао је, да је он сретнији човек, да се може женити кад хоће, аз лажњи не. И зао његово надмоћије показа ће му ово што је пред њим.

Држаше се још једна „трговачка“, па онда „пургерски бал.“

„Трговачки“ није „пургерски“, а пургерски није „трговачки.“

Може исто бити „пургер“, али за то није „трговац.“

То су појмови свуд по малим провинцијалним варошима.

Трговачки је бал већ у мањем месту као pique-nique, а „пургерски“ поси карактер ванатлијски.

Пургерски је бал демократски, они приђу и ово, које се дође у рангу виших од њих, пустиће и гроф, они друге пак више од себе не пуштају. Разлика је још само то, што су они на овом пургерском балу домаћини, не зову се никаквих пропишених тоалета, ни мода, и ако би ко страп, ако гост ће у томе исмевао, сваки пургер ако домаћин показао би му врата, и могао би се срећни рећи дрката, ако само мирно прође.

По пургерски балови доиста и јесу најзанимљији балови.

Та добри вредни мајстори и мајсторице са својом синовима и кћерима, то су домаћице пургерске бала.

Трговачки је бал био и прошао.

Код је већ господар Маноа са својом породицом познат био на оминерски бал, изравна ствар, да је морао бити познат и на трговачки. Плаче би биле увреда за оминерски бал.

И на овом балу била је Милева са родитељима и лабмином. На овде није било Глаговановића.

Није био занимљив бал, крута је етикецијя владала.

Сад долази пургерски бал.

Уредили су га занатлије, а уредитељ је био господар Маноа Свилошкић.

Цела уласка мала.

Сва господа иоселе су доље, и пиванџрна и цивилна, па и трговци. Права демократија.

Обући ће се по како хоће, без прописа, нарочито само чисто.

Кажу је циганска.

Колки пиковци, какви оминерски балови, све на страну, видеће те како се ту весели.

Господар Маноа, по што му је дуге чекати на балу вечеру, најпре вечера код куће, премда ће и на балу вечерати, јер он не вечера код куће на цивилука ако иногди други. Госпођа Фема се такође мало прихвати, али Милева не ће ништа.

Мајстори, главни чланови пургерски бала, и они ће сви најпре код куће вечерати, али ће опет за то скоро на балу вечерати, гдекоји и по двапут.

Сад ћемо видети шкорању.

Већ се скупљају. Њихово скупљање не траје дуго, мало час на сви су ту. Вина је мој кратка.

Сви су ту.

Ето видиш здраве касинске момке, у шпенцијама, виде ми се јаке мишиће кроз тесан рукав; гдекоји је у капуту. Ено опет столарски, ковачки и пинтерски момци у мало подужим капутима. Ено опет у фином оделомима, белим рукавицама, то су трговачки момци. Од оних прих слабо који има рукавице, што лани шиваџера и бербера све уфотићени и углађени.

Да је ту и Бока, нема сумње, јако би пургерски бал био без њега. Берберски субјекта одмах со познају. Бока опет има нов елаштак «фрак место оног што му касина растргли, са жути дугмади, у таком се Салиши доиао, беле шкалоне и све, право краваташ, као «фринцраз. Други субјект је опет у жутом «фраку, трећи у зеленом, сви са жутим дугмећима, и сви јашници.

Наиван се нешто и мелитарије, унтроофицира нешолико, ал г. Предић не сме «калити.

Оминци се поиуку у кредеи.

Од мајстора опет има их од свију заната, сво поштени и честити мајстори. Сваки капутру дугачком, са собом носи дуг и с вратком хамишом и пошетак. Ту су они господари, нити им јакша етикецијя заповеда.

Господе мајсторије скромно и често обучене, тако као у недељу, када се по промеђа шеику, чиста хаљина, фина кашиља на глави.

Видеш и код мушких и код женских пуна једра лица, здраве јаке руке, из свако посло и здраве пире.

Гдекоји мајстори момци напуљи су рукавице. Добро им не стоји, боље би било, да своје радене руке у наљковом голом поштову покажу.

Циганн почеше свирати лен „половезварит", на поеле тога, одмах се заиоче игранка.

Заиочну свирати «вальер"; онда се зваде „тајс", а ено је прави „трајприт." Додуше већ од десетину година, играо се „шкајприт", ал на пургерском је балу највећу улогу играо „трајприт."

Започеше господар Маноа са шиваџеровом шехмајстеровицом, а господа Фема са касапином и аредатором свију новосадских касапница. „Трајприт" дивно иде.

Господар Маноа на да је ено много јачи од шехмајстеровице, иник је лако играо. Ухвати мајстерицу са појас, на дигне леву ногу и свиње до колена, лагано се окрене на лево играчице, и већ се окреће. Мајстерица се у окретању диже еластично од земље, нешто и подскакује, и виде јој се са сим колене и сунтиљне ноге. Када је господар Маноа играчицу са са свим играчицом пусти, онда је господар Маноа почео да се обичног трајприта прене у „питарски лендлер." Ту се могло шта видети. Сад се с десном, сад с левом руком обавија око главе са играчицом, праве «амозне «туре», да сви у њих гледају; шехмајстеровица се свиња у струку, тек што се не преломи.

Но ни касапин са госпођом Фемом није био постидан. Зна аредатор, ма већ и пупав, обухватио је госпођу Фему тако снажно, да се сва у средини к њему приања, ано «инцин, ал у толико сигурније с њом игра.

Шиваџеров шехмајстор обухватио је аредатор — касапинку; шехмајстор је био мало лак, а касапинница јака, пуна, као собина, па јенше реће ако маљинска, пресида ако маљин није носнао. Шиваџер скоче, баца ноге, а по некад захвати се у окретању као краљ сувачног точка око осовине. Под касапинном земља тутни, а кад се окрене, све не њој трепеће. Господар Маноа гледа на њу, на «рамести да шармантно игра, и још то дода, да јој јенше стоји, кад с леђа игра. То су правно стварн увуси, јер код господара Маноа тамо је естетичан увус у плаетани, а код другог опет противно.

Сад сни почну за овима играти «трајприт", да је пасија дио видети.

Најзанимљи је прогинет био с њом. Сазнаше, кукарице и кочијаши ушивали су, сше те кроз прозор гледајући. Најзанимљи панорама и иертеа.

Престано «трајт."

Мало се отиочине, на опет почну „галон" свирати.

То је тек славна игра. „Галон" већ по себи има знамениту улогу у животу. „Галон" је већ у јахању важна коњска дивиџа. По брзини ајсгоп, означена је и сува болест, кад се за шест недеља умрети мора, — «галопирнде аусцеруг."

Дакле сад «галон", или ако шта су га мајстори назвали «валун."

Господар Маноа се сад ухвати с касапинкицом. То је већ пар људи, не ано са шиваџером.

Најпре се шетељу. Сваку человито једно по преме другом, на онда господар Маноа прихвати десном леву, а левом десну руку касапинице, а јркуне у њу стоје са симе у паралелној линији. Тако се сад с бока јурништи нора. Наиавте се на доље.

За њима јуре касапин са госпођом Фемом, шехмајстеров са једном пекарицом, шехмајстерица са својим «таријим калфом, шиваџијером. Тако опет за оним јуре остали. Дивно је гледати то коло, тај вихар.

Господар Маноа јури напред као локомотива. Врат нода шиваџер-шехмајстору шира, хоће да покаже своју изврсност у брзини, истрча из кола, на пројури испред господара Маноа, да буде он први. Но бан кад стиже до те тачке пред господар Маноу, ал господар Маноа у журби своје хитрости таком снагом удари с бока шиваџера, да се онај одмах са пекарицом преметне. Господар Маноа је «неидино и непостижно" прешо оних «прејрно; но аредатор — касапин пременше се преко њих. За њима што долазе, већином се опременстају. Музика стане, господар Маноа брзо доиђеја да дигне госпођу Фему, и наваја пекарицу испод касапског терета, што му и ноће за руком. Шехмајстор се при пројурко нас шило кроз све, и нико је само од терета стекао, ниче није пострадао. Шехмајсторица са својом калфом тако је стрмо пала на земљу, на упоно с бока мало се превила, да је изгледало, да су само нагнути, тако, као код се наслони на дивап, на спаваље. И Сажењиоћ је ту нисто са једном курџијском сеном, ал најер је био тако мали, да је цела стварно нико мали «инц» за њега изгледало.

Ја ју ту било од стране остале публике, која није играла, инкантни, шта нице и машинни примедаба, смеја, и пљескања, може се мислити. Тако је изгледало, као код је Вулкан Марса и Венеру негда са «инним дротом оиколио и опасо, а мушко и женско смеје се одмакоси.

У згодно доба на ту гунгулу, прене доћи Предић са фрајла Милевом на кредеиа, те ставу на прат сале, смеше се нрисмено, Милева мета на уста мараму, и са сим је на нида изгубила, да су баш тата и мама дали те сцене најразмашни објект и субјект.

Но та невгода није дуго трајала. Господар Маноа повеле: «ора! и опет засвирају «калун".

Сваки са својим играчицом опет нстрејје, и када се неколико пути окрену, публика тапше, и тако «ло славој": доврше.

Господар Маноа и аредани — касапин, учинили су своју дужност, на одз у аредеиу.

Оиладила нас дуже игра.

Сад тек весело изгледа. Ту су ти касапски момци, бурџије, шиваџери, абаџије, пацуварн, шустери, берберски субјекта и остали.

Мајсторски девојке не красније и здравије. Нема на њима скупше оделе, нема «газона" «гродеиала", и још не знам каквих бесова, но обучене су у шистер, барем и жасонет, ал здравије их њих нрн. Колико жели Сажењиоћ, да би се разбоделе, да им може као субјект шиваџије нобити, ал шкад ни до једне не доће, јер су све здраве.

Устеровидци нрађу као бесни, јер шиђу, ка се једред оженнри помешају, морају се чистити; а то ће скоро настати.

VI.

У аредеиу се састала старија господа, као што је господар Маноа и аредатор, на онда остали старији мајстори и оминри.

Фрајла Милева још не игра, иит је ко траже, ал сме нико с њом да се ангажује. Она седи са лабмином у кредеиу за једним столом, главу наслонила на лакат, на гледа у лабмина, а лабман у њу. На лицу јој читаш радост и нонос, а на њеиу зфектације задовољства; кадкад се тоне у њиху, кадкад као посебеии изгледају, не знаш шта ће од њих бити, ка Сегедин, ал Сегедин и Геновеи, ли Едуардо и Кунигунда.

Господар Маноа поче надити на горњег капута стиау луду, и ердељаски коштеи, тако исто и аредатор, на се изгледају, ко би се мало зарболао. Баш ово на лабмана.

„Господин лајтнант, хоћемо ли мало «варбле?"

„Драге волје, ано «фрајлина дозволи."

„Она ће нек дозволити, само изволите."

Господар Маноа и аредатор са лабмином упуте се у картарску собу, почеи је већ лабмин «фрајли Милеви комплименат растанка, — као бајати ушиено.

„Препоручујем се «фрајла Милева, изнинте."

„Ништа, ни само изволите, и ја ћу мало после тамо доћи, да видим како се тата картл, препоручујем се."

Милева се поклони, па као бајати оде у салу да види шта мати рали: лабман већ седи и «фрбла игра.

У сали је настала пауза, пар и пар шеће се.

Ко је сад међу свима газалер прави?

Гађеновић уз исход руке куртизиру сеју, једну принцезу, која је доста напредна на фрајла Милеву, само што није тако од шале „погађ", као што Јоца каже, обучена била.

Гађеновић се увелико шеће, међу свима пред штуцер, доносећи хода са својом сојом, а оно баш на Милеву, која је с леђа и њему окренута била, и с интерес се разговара. Гађеновић баш се на све стране „картацтан"-ма, и пре него што ће бацити, последи казни је надиже на „картацтан", да ли одговара предмету.

Фрајла Милева у разговору с интерес, окренута је баш лицем према огледалу, па намешта свој украс на глави и пруг, чим ју је јахања дворна.

Гађеновић баци на фрајла Милеву „картацтан", погоди је у уво, да „картацтан" паде на земљу. Фрајла се окрену и баци „презрителан" поглед на субјекта, кои су они на Милеву пронеју бацали. Но фрајла на да види „картацтан", последи га преко рамена на по пораза даље од њега. Једни субјект дигне „картацтан", на њој стоји написано:

„Was willst du heut Echtes haben.
Edelsteine, und Perlen gar?
Heute ist alles pure Täuschung,
An der Wahrheit ist kein Haar."

Сад је то управљено на јахања, но штета што овом до руке не ће доћи.

Један субјект, који је рађе волеру бацкао, пресекоше папир, на биљон завеје написан с плајвазом ово:

„Јоца каже то је Pioch
Несреће је lauter Bloch."

Фрајла Милева и нити оду у средину, ни у собу где се картају. Милева седне иза плећи јахањини и тапши, а госпођа Фема опет на господара Макса и аренлатора.

Све прави карташи. Ваша пријатеља, господар Макса „банк" држи.

Који су само гледаоци пре картама, ти ушек у сриј једном или другом страну држе. Ако није душман, а он жели, да овај добије, које губи; но родбина у свима овоземаљским своме срећу жели, но другом пропао.

Госпођа Фема гледи на сваки мог господара Макса, кад ућиви, кад губи новац: ово добро испадне, не ће ћој на лицо бити!

Фрајла Милева паси на јахњана. Кад изгуби, ово ако мож кроз сриј ој пробе.

Господар Макса увуче лен „банк." Господи Феми светло се очи од радости.

Сад даје „банк" јахњани. Губи, добија, срећа се мења, а тако исто и боја на лицу фрајла Милеве.

Јахњан ретерира са двеста форината. Милевине очи светле као дијаманти. Мисли се, ако окано неколико дана поће, ту је орталаучиће, бог ће простити.

Тако је тата и јахњану и после среће посклизнуо, и кад добре одвоји „роштуна", у јахњана и Макса пуни џепови, а аренлатор је мало јаднии.

И проче је већ било такви је „роштуна" погодно кад треба, да се лепо натрог новчи могу, који су изгубили.

Сви се дигну и у аренлату понаместују.

У прочељу госпођа Фема, то се већ разуме, па до не аренлатор, па аренлатора, и господар Макса, па јахњан и фрајла Милева, и тако даље.

Сад се часте.

Добе време назбрзање. Назбрзала се госпођа Фема, и то од стране аренлатора, а господар Макса опет аренлатора, јахњане пак фрајла Милеве. Музика свира, новац се баца. Аренлатор ма до је много изгубио, опет изванредно је шегаљиа бацио, да се не прикаси да му је за губитком жао, и ако би какве жалости ови остало, да је с музиком потера.

Док се овде веселе, Гађеновић се по сали шеће са сеџаја, слуша послистицима и демонадом своје даме, прави галантом.

Прва се онладнила воде шетати у сали, „пиљахтовати," штоно Гађеновић вели, него ли у средину позвати на сваки мог свога принцезала.

У средину дошле сврзају, после отпусте музиканте да у сали свирају.

Започну полку свирати. Онладнила већ игра.

Сад ће Гађеновић играти, но с ким?

Хајд да проба срећу с фрајла Милевом. Иде у средину да се „интажира". Пресоп је, празнилодова је кан.

„Молим орајице, смем ли се интажирати на ону полку?"

„Не могу, интажирата сам са г. лајтнантом на сце."

Гађеновић доби корду. Пресе принцезлиња.

„Смем ли се интажирати? . . ."

Госпођа Фема га мало гордљиво погледа, на гласом мало махну, кланда ће брзо, играње. И треба, да бар нагледи погрешку Милевину према Гађеновићу.

Гађеновић одигра полку као од беде, тек баш знаковно, ка сриј му је Милева поклађала.

Које вечера, које музика успаљала је вредније госте, и не ће дуге трајати, па ће сан играти, већ им музика у мозе иде.

Ужгеровећи после „роштуна" одоше. Сад пар одиграја, која се ту десиле, добију полку на награде. Лајтнант Предић узме испод руке фрајла Милеву, па у салу, и већ игра: и одиста најгушаног партнера.

Сад ће се тек друштво разиберетати.

Не дуго од господара Макса седе др. Полинка. Он је тек недавно дошао на бал, по добро је примљен, веселан је.

Др. Полинка, ка ушако magister chirurgiae са свим округлог човек, да не кажемо предебео, тако око педесет година. Образи пуни, глава и лице са свим округло као полувеси, нос мали, очи ситне, као штоно кажу „grubmäthiger beraigen Gesicht. Катанско би га оно из двеста оунита цепило.

Господар Макса му се приближи, и рађе се с њиме разговара, и већ по начелу га волео, јер он већина воли хирурге него ли доктора

Др. Полинка пуши цигаре, пије баш сад нечито пиво, слуша полку на дебелим ерстим такт удара. Свирали су баш пошту војнику „шпицлоњу", др. Полинка већ погама такт удара.

„Господин Самлокоић, тако ли игра, ваш аплиг музику и игру."

„И ја тако исто, ка дођуше и њихово свирају, и меки већ у ноге иде."

„Опростите ја већ не могу даље надржати, како музику чујем свака жила у мени игра, морам играти."

Устане се дигне др. Полинка, одне мало, на иде брзо у салу, на ни пет ни девет, већ уже аренлатору да игра.

Свирали су „шпицлоњу" ка доктор међана само „трајцират."

Зашечу игру. Аренлаторка јака, промоћна, доктору се од дебљине раширала сатрае крила од капута.

Аренлаторка игра „шпицлоњу" као штоу музика свира, а доктор по свом њеу „трајцират." Каква је то дивна дисхармонија, тако, кад код оног звона иновано ударају. Не ће једно другом да поштеди, аренлаторка се дркаи по регули, јер на ползу игра полку: доктор опет држи да се даје са „трајциритом" изиграти, па ме попушта. Красне је било видети како доктор тешкоћу свом снагом на своју ногеницу вуче, а она се у противном правцу отима; кад доктор скочи главо горе, а њој опет доле, ноге се заплету, и тек кад су једаред уканолко обиграли, и кад је доктор са сани сустао, о-добили се аренлаторка, а доктор једва дашући брзо у вредност, па се чело зарс.

„Тако треба, то је биле на здравље."

Он је као стручњак сам из самогтоског узрока ту праску бициклистиу произвео.

Аренлаторка опет у сали да пукне од смеха: и остали се никоју.

Јахњан кад год обиђра, пољуби Милеву у руку, онако непримећено.

Гађеновић опет хоће да покаже пред јахњаном своју изврсност у пољи, знаседа, коју ће играчину. Паде му на памет Салиша, и сад му је тек жао што је нема. Да види јахњан како се „шпицлоњи" игра. Изабере шпицдер-цехмајстеру.

Ухвате се. Гавра почне „шпанирати" знаседетом: погама лепо десно, а шпанерка све ситни, цвеће, сунтиљко подражује. тако лете до по сале на се опда окрену. Ту сад Гађеновић изводи сваколике кересоке, игра с бока, на изненао сад лево сад десно. За њим јуре цехмајстор са госпођом Фемом.

Гађеновић је себи образ осветао: нико више према њему мегдан одрана.

Опет престане музика.

Шта ће сад опет дохе?

Ит. јахњан је хтео нешто показати, зазива фрајла Милеву.

„Не бих' се могао оде како год котиљон извести?"

„Ах како не, које бе ту за котиљон биле, па ђе јахњан седи за дебела дама са којекаквим кавалерштвима, — дет нихт!"

Јахњан ој да за право.

Аренлатор је био чоек веселан па је у принципиом друштву учио три године кадрић, и дотерао је како год до четире ентуре. Те су га ентуре скупо стале, јер кад год се где раширепује где је музика била, дао би „Serbenquadrille" свирати, па нетиће, десетиће сво лето. Цигани су од њега за тај кадрић доше добили, него састанан и надзиратељ усхуна.

Пошту кадриа.

Сад се сакоше две колоне, већа и мала. У већој игра онладница, у малој стари полозитери и волонтерке, и само у четир пара.

Господар Макса се заглавује са аренлатором, аренлатор са госпођом Фемом, шпицдер-цех-мајстор са генералицом, а др. Полинка са шпанерком.

Господар Макса, приличне је знао, из њиховка је научио, јер је био берберски „жеш."

Шпицдер-цехмајстор је свема добро знао.

Аренлатор реоох до четире ентуре inclusive.

Др. Полинка игрео је ваше пута ниенадно, без да је учио, а он је у том „свезанљби", на за што и ту не би могао бити изванредни референт.

У већој колони већином су добро знали, само је фрајла Милеву жеманало, што само мало играју, па још и Гађеновић ту, а и њега је за малу држала. Командирао је јахњан.

Гађеновић је играо са курчијском сојом и хтео се некако доиети до фрајла Милеве, да ој буде визави, за та измрзала, у споразумљењу са јахњаном постаде пивши једва млад капетан, син богатог оца.

У већој колони сас лепо иде. Јахњан и фрајла Милева грацијозно играју, нешто комотно, штоно кажу елегантно-nonchalant, јер где пар дрии, да њима остали вису равни, онда тај пар само за себе игра, и рађи су да се сами себи диваду, и тек онда узмају у критичан обзир другове, кад овај кавал гиздер учини.

Гађеновић ако из другу игра, и све хоће да надмаши.

До видимо другу колону.

Ту је командант шпицдер-цехмајстор.

Господар Макса и аренлатор добро се држе, истина врсти, али ушачни. И госпође су им у ногама и ентуни без замерке.

Цехмајстор прави танцмајстор, главом, рукама, ногама ради, а пекарица добро се изједначи.

Доктор је са својом дебљином исто толико контраст са танком ситном цехмајсторовицом са око њега окрене, као кад се пред добре „турд'

мон" доктор кадгод треба десну, а он узме за леву руку, и противно се окрене. Бадава га играчица информише, бадава му шиздер пстом показује куд треба, неда се исправити, каже да шиздер рђаво командира.

Кад добе пета фигура, а арендатор мисли се куда ће сад, ред дође је кажучо. Покуша ће. Кад добе на њега „соло" а он памети тако два скока, као кад је пред „хоцо-поте" те мл' ниће господу Фему пресвирао, по сунуре њен спасе је.

Доктор у „соло" кад удари на десно па на лево, па се напред захвата, гурне шиздеру, а пред-бодара се са пекарицом, зна га опет одгурне па шиздеру, а она га опет с муком све склизнуће ја ремораша из своје место.

Са пстом фигром лако је шло, мало се у новој шапир гурнуше и конвулзија узеше се за шал, и тако буде срећно крај игри.

Вечерали ову опет у вредноц да се мало подарује, а онда ја и даље игра.

Кад у неко доба поноћу „вражјминут."

Обштатна игра за господара Максу. Наравно, најпре га моју молити.

Опет узме арендатору. Волонтери мало колоне узму те исте играчице.

Господара Максе паунсво-мајстетичан „минет" ваљ је познат.

Арендатор добра игра, само је господу Фему на галантерије за престе тако претешку да је мало цицнуда.

Шиздер се сапиња као да има свињски

Клавер Фанкан на част слушало. Права бадерина.

Господе Фене „инспреку" фигуру позајмимо.

Пекарица је била танка, висока плавојка, „невидрезјема и неуморна" у игри; што више игра све је јача.

Арендатора, висока, пуна, пет' пло млада ћиу' стара, баш као што треба. Формо још је као бедендерска Лелине Форма.

Престане „минет", опет игра омладина.

Мало помало, већ вера руди; гдекоји се већ кући спремају. Фрајла Милена моли матер да још мало оца задржи, још само једну игру.

„Јастучић"-поничего-сподар Макса.

На ту се реч сви елементују.

Већ носе јастук, прави се коло, ту се сад сатиље и младе и старе, и они који нису играли.

Јастучићу нико сам играти.

Музика засвира, госп. Макса прави јастук, па хајд у коло. На кога ће?

Бацн јастук пред арендаторицу, она се зацрвени и кикне, господар Макса је онако берберски-сентиментално загрли, и пољуби. Арендаторка баци јастук пред једног младог касапина, овај опет пред пекарицу, пекарица пред Клавер Фанкана.

Клавер Фанкан је знао да је ово за њега, и да ће га пекарица пољубити, па се зато и направио као да не зна.

Пекарица је била танка, висока плавојка, „невидрезјема и неуморна" у игри; што више игра све је јача.

Арендатора, висока, пуна, пет' пло млада ћиу' стара, баш као што треба. Формо још је као бедендерска Лелине Форма.

Престане „минет", опет игра омладина.

Мало помало, већ вера руди; гдекоји се већ кући спремају. Фрајла Милена моли матер да још мало оца задржи, још само једну игру.

„Јастучић"-поничего-сподар Макса.

На ту се реч сви елементују.

Већ носе јастук, прави се коло, ту се сад сатиље и младе и старе, и они који нису играли.

Јастучићу нико сам играти.

Музика засвира, госп. Макса прави јастук, па хајд у коло. На кога ће?

Бацн јастук пред арендаторицу, она се зацрвени и кикне, господар Макса је онако берберски-сентиментално загрли, и пољуби. Арендаторка баци јастук пред једног младог касапина, овај опет пред пекарицу, пекарица пред Клавер Фанкана.

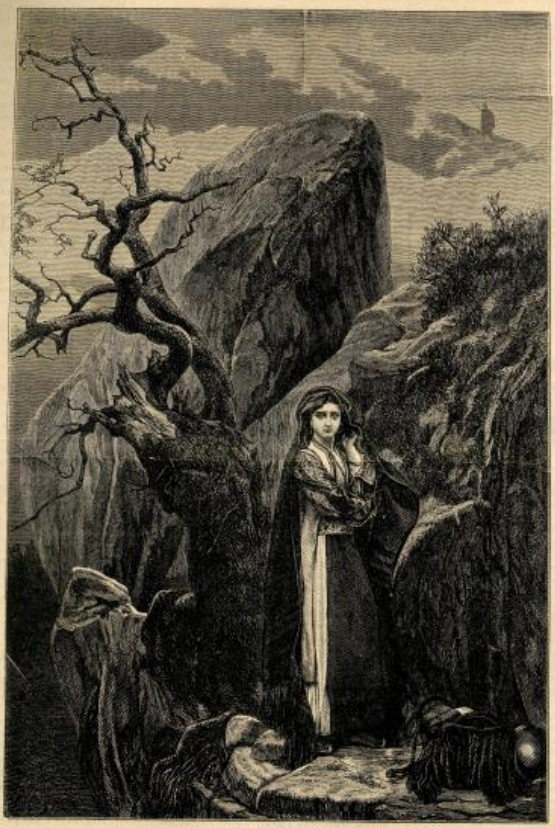

Црногорка чека драгога. *Слика Јарослава Чермака.*

Клавер Фанкан је знао да је ово за њега, и да ће га пекарица пољубити, па се зато и направио као да не зна.

Пекарица је била танка, висока плавојка, „невидрезјема и неуморна" у игри; што више игра све је јача.

Арендатора, висока, пуна, пет' пло млада ћиу' стара, баш као што треба. Формо још је као бедендерска Лелине Форма.

Престане „минет", опет игра омладина.

Мало помало, већ вера руди; гдекоји се већ кући спремају. Фрајла Милена моли матер да још мало оца задржи, још само једну игру.

„Јастучић"-поничего-сподар Макса.

На ту се реч сви елементују.

Већ носе јастук, прави се коло, ту се сад сатиље и младе и старе, и они који нису играли.

Јастучићу нико сам играти.

Музика засвира, госп. Макса прави јастук, па хајд у коло. На кога ће?

Бацн јастук пред арендаторицу, она се зацрвени и кикне, господар Макса је онако берберски-сентиментално загрли, и пољуби. Арендаторка баци јастук пред једног младог касапина, овај опет пред пекарицу, пекарица пред Клавер Фанкана.

Клавер Фанкан је знао да је ово за њега, и да ће га пекарица пољубити, па се зато и направио као да не зна.

Пекарица је била танка, висока плавојка, „невидрезјема и неуморна" у игри; што више игра све је јача.

Арендатора, висока, пуна, пет' пло млада ћиу' стара, баш као што треба. Формо још је као бедендерска Лелине Форма.

Престане „минет", опет игра омладина.

Мало помало, већ вера руди; гдекоји се већ кући спремају. Фрајла Милена моли матер да још мало оца задржи, још само једну игру.

„Јастучић"-поничего-сподар Макса.

На ту се реч сви елементују.

Већ носе јастук, прави се коло, ту се сад сатиље и младе и старе, и они који нису играли.

Јастучићу нико сам играти.

Музика засвира, госп. Макса прави јастук, па хајд у коло. На кога ће?

Бацн јастук пред арендаторицу, она се зацрвени и кикне, господар Макса је онако берберски-сентиментално загрли, и пољуби. Арендаторка баци јастук пред једног младог касапина, овај опет пред пекарицу, пекарица пред Клавер Фанкана.

Клавер Фанкан је знао да је ово за њега, и да ће га пекарица пољубити, па се зато и направио као да не зна.

Пекарица је била танка, висока плавојка, „невидрезјема и неуморна" у игри; што више игра све је јача.

Арендатора, висока, пуна, пет' пло млада ћиу' стара, баш као што треба. Формо још је као бедендерска Лелине Форма.

Престане „минет", опет игра омладина.

Мало помало, већ вера руди; гдекоји се већ кући спремају. Фрајла Милена моли матер да још мало оца задржи, још само једну игру.

„Јастучић"-поничего-сподар Макса.

На ту се реч сви елементују.

Већ носе јастук, прави се коло, ту се сад сатиље и младе и старе, и они који нису играли.

Јастучићу нико сам играти.

Музика засвира, госп. Макса прави јастук, па хајд у коло. На кога ће?

Бацн јастук пред арендаторицу, она се зацрвени и кикне, господар Макса је онако берберски-сентиментално загрли, и пољуби. Арендаторка баци јастук пред једног младог касапина, овај опет пред пекарицу, пекарица пред Клавер Фанкана.

у трбуху, ал тражносно.

А доктор? — права одимписка фигура, Фалстаф новијег доба. У жару игре стао мало на палцу можније цехмајсторовице, ал ова умеће да пикне, само мало одскочи, па истом палцу такву пируету изведе, да би

лабавка Предика. Предик пред фрајла Милену.

Ту нема стати. Ту је ишао са малом церемонијом. Лабавка држи јастук па разгледа, фрајла Милена меша боју, стреши. Од једанпут тајо пред њу мотне јастук, они и небу

на боље рећи плафону подвиле. Милева је већ клекла, у есту је ми лећман тако тијо подуби, да њако ни не примети, нагледао је као шушкање, и тек што се нидо како је фрајла пребе скудалене уске мало у нормално стање растегла.

Фрајла Милева не ће моћи, већ бади пред арендатора, који је као дете полуби, но он после опет бади пред госпођу Ему, и код плеску, арендатор мајре пашести брковце, на полубиј пуп, а од заграда и чемер би прошао.

Дошао је ред и на доктора. Наше ма пивадерку, он дебео, ома сува, врљивости се састављу, кад је клешуо, а он од дебљине дахће, на кад је шкадерку загрлио сво јој лице са своји подвлаком закљоно, тако је нагледало, као кад про помрачњу месец сунце пође.

Тако је то ишао редом, па ни Глађеновић није остао напрано, већ је у трасе фрајли Милеви све сеје обиграо.

Сад је већ крај свему, разилазе се; лађиме прати господар Максимиј породицу, арендатору свирају марш, омладина још мало по пева, па онда са пратњом музике оде у гостионицу под „шпицке“ на полуужине.

Тако прође „пургерска бал.“

(Продужиће се.)

СИРОТА БАНАЋАНКА.

Од

Буре Јакшића.

(Продужење.)

Кућица је падала пљуском, са посоких стреја, јурила је вода, а на њему по улицами, пливали су пуни и празне сандуци порушених дућана; по декад би ми се сам обрнуо; на њојн чести, сади ћушкуља, на глави пуна свилена марама, са бедим гаћама; а на прегрејани чисто прасна основа са ситним плавим цветовима, њима загасите жуте са танким белим пругама. и на мени чиста ношуљана, а отаи ми метуо око врата пруг ношу са крпицом, ситним фрошљака, преко ноше су падали чисто, бели волоре од кошуље, прљуи беше од црне свиле, са белим округластим дугмићима, на ноге је обуо опанке, а беле сукасте обојке, јепе је пристасно црним хојшима.

Мајке неко доба, Маро, рече тихо њој доброј тетки, праћаја је, а и волео бих да ми ко дође, да се мало поразговарам . . . Е, баш сам желеја људи да видим! . . . Не знам где се мој стари пријатељ Марко тренам. Ја сам ваљда две, три недеље, како сам ноге дошао? . . . То ти знаш, Маро, није лепо од њега! А ово и сама знаш, како сам живи, ни дво рођена брата нису бољи! Кад се ово дешкребани стадоше у својеполе уписивати, заједно се уписасмо, заједно смо и војевали . . . А за тим дубоко удаљивање додаје, сирота! А кад ме ово на Банаћкоју разнише, он ме је на својим леђима нанео на бичке . . . Тех, сиваако мислиш, да ће ми данас дећи; него ти, мала моја Грлице — тако су ме сви у њој звали — отрви до Симе берберу, нољуби га у у руку, и реци му, да ћемесе своје макаше и брејачице, да се мало улудим.

Ја сам то послушала.

Берберин дође, мождани се лено с оцем, пзвади из неке модрикасте мараминце, свој жути тасић, а мој отац доиги једну малу трговину столичеву, поседи се на њу, и мирно гледаше преда се, немелећи и замишљени!

— Не ћемо се дуго брејати мајстор Симо, не! баш сам се оних дана гледао у огледалу, рече сирома, ка као да нема пријате, да ју те много мучати.

— Каква мука брат Обраде? Оћу ми бепе ме Обрад — каква мука човече? Само дај боже здравља! а лесно ћемо за то! . . . Та кад сно победили Мађаре, ни толико места, на кад је сно Башкоја горео . . . Хе! . .

Хтеде мајстор Сима а даље та говори, али се отаи изврати и љуташе дубоко изнишљен.

— Опемо ли в косу обрезивати? запита га мајстор Сима.

— Реки! мајсторе, рече отац . . .

Мајстор уже макаше, па их одсецаше сие прамен по прамен, да сну лепо направиш; један прамичак, паде му баш на крило, отац га спроси уже, загледа се у њега, пасмејавши га, прекрсташе у сувим рукама, па нешако ме весело проговори:

— Пре неких времена, беше и он врло као знат, а сад је побледео као и ниде, што сам га ја уже у огледалу видео . . . Кажу, бог! . . . Божија воља! . . . А кад ми трн пута куће западе, кад ми нет крушуми преа тело продере . . . Је л' и то божија воља! . . . Мајстор Симо, реку л' и тебе Мађари поробили?...

— Јесу брате Обреде, реке мајстор Сима, читав су народ поробили, проклетиници!..

Водила сам, како су мајстор Сими у рукана никаше задуатаке, и поред свега што је мајстор Сима радо говорио и приповедао, ућута се замишљено; а после полужасно рече:

— И видиш брате Обреде, какво настаде време, да ким опет они суде? . . .

— Јест, рече отац: побеђеноме суде побеђени, над мумсиима владају кукавице!... Је л' правда те? . . .

Мајстор Сима је сирашно своју посао, тетка га понуди са столицом.

Мајстор Сима седе, а тетка донесе у једно стакане комадиче ва га понуди:

— Ште мајсторе!

Мајстор наше стаљење, па се окрете моме оцу, паздрави му и пружи стакло, па рече:

— Сиаси бог брате и помоћно! . . . Али времена пролазе, а гиаким данон сие пића и лошија долазе! . . . пре нас газаше Немци, а сад и Немци и Мађари . . . Ти ноћ слабо куд идеш, болестан си, није ти ни камерита . . . Ај веде, да је донао неки царски комесар у нашу Кеседиј, на још говоре, да је Мађар!... А пријатељ Мавса пивадер, који ни је и то казао, да га познаје, па вели, да је и он од оних, што су пазили Кеседиј . . . Но ноћ то је већу нама речено! . . .

После тога говора, уже своју качкету и спремаше се да иде, отац му нуђаше за услуге да гранаће.

— Ужи мајсторе, не ће бити право бадава да газиш блато.

— Луди сно, рече мајстор, данас сам учинио је тебе, сутра неш ти мене . . . Збогом брат Обреде! . . .

Отац и тетка се ућуташе, сиие ни не нето тешко мајстору, а ја сам седила на банку, до вруће пећи, и слушала сам мајсгора како нам пређе . . . Боже мој! . . . Ођа сам се још умела и насмејати, а сад? . . .

Тако ми седимо; а неког доба душе се нето, дође до врата, ућуао уши, и страже ревата.

— Иди, види које? рече ми тетка, ај у тој мах се отворише врата, и уђе у собу чича Марко.

— Добро, те се и ти звани! . . . Е, ел' а да си ти човече? . . .

— Боже Обреде, на велико! смо ти муци: сие од Сеседина, на овамо преко Бечеја и Елемира, градимо пород Тисе долину (висо).

— Тако је то! ује пушиу, а данас знои и лопату! рече отац. А чича Марко продужи:

— Вели, да Тисе топи оволике снахиџске земље . . .

— Да, да, јуче пролина смо за цара ура, а данас за снахиџе! . . .

— Дошао је и комесар . . .

После тога, настаде тихо шапутање, тетак их је познавала, знала је, да кад виђу нешто тајно да разговарају, не маре да их ко слуша, на макар и најприсније, и они знаде, после тога, донесе део јесен чаршав, да га простре по астаху, то је чинила, само да се ње као у посту, а после је узела стакленце, на га допунила с ракијом и метула на астал.

— Не треба Маро, рече отац, ми вемо сад да идемо, у манастир, него дођидер ми ону опанчину, и загрни га њоме, хтела му је нешто и рећи, али он већ уже своју дугачке питаи и загазио осламјука се из чича Марка, одеше обоје.

— Куда ли ће? рече тетка за себе, сигурно због тога несрећнога комесара? . . . Боже мој! боже мој! шта ли ће бе овај наш један народ пренаитити? . . Пре перекутора, пуцају комесари, сабље и ножеве: а сад нам носе ону комесаре, џандаре, кнежине, полицајце, писаре, и шегајписаре: па нас сви ти глобе и дерд, сви отимају . . . Тек да не мзебе, није можух обухо, мора да је нешто хитно? . . .

После тога, њиже на поље у кућу, и стаде спремати ручак, ја сам остала у соби, и одлучила сам моју малу дутку у разне шаренце крпице, после сам јој мазала образе, правила јој зос и устао: кад је све то било готово, а ја је положи поред њиче, да мало спава . . . У један пут чујем, како ме тетка зутрашњено кришу. Ја скочим уплашена, жгтрчам на поље . . . Ох господине! Грозна је то слика, што сам је у томе часу видила. Никад је не могу заборавити.

Чича Марко држи ни оца преко груде, у њега бледа глава клонула на груди, из носа и уста тече му крв, те грозно шира бело кошуљу, а до њеховнх ногу лежи мора тетка, реше бех, мутна . . . Сирота, кад је видила брата у крви, пала је у несвест . . .

Чича Марко с једном руком отвори врата, на овда загазио с најређом пажњом, положи спроница на његову спремљену постељицу: за тим заиги с једним лончетом на шивола хладно воде, те ме попреса тетку по лицу.

Тетка одмах отвори своје мутне очи, и звероше упрепишћена око себе, на овда уздахну:

— Ох Обраде! . . . Марко, а ди је мој брат! . . .

Питаше, у најређем страху чича Марка, а Марко рече, тихо, али врлине гласом:

— Ено Обрада Маро, чујаш ли, а ја ћу сад с доктором доће. Тетка погледа у жалосног брата: надула се, рекао бих, да ће на њега овесвемснути, које јој задркташе и она паде на колена до његовога кревета, за тим је дуго плакала; а отац је само јечао, а крв му је хрлила на образе усиана; и не могаше ништа разумано сгоговорити, једва сн могао чути несрећаше глогове:

— Ма . . . пара! . . . а сада Немци . . . крв, нам на . . . ни . . . не . . .

Онет се нешто страшно морало догодити, опет је крв пала, помислила сам у себи, на сам чисто уплашено гледала кроз прозор бојала сам се, да не дођу сад Немци, да нам спроизаиу додебу запале . . . Али они не долазе, а дође чича Марко с доктором.

Доктор беше Чивутин, рукна изгледа човек: лице му беше суво, шиираво црвеним мегама, брада ретка, риђа, а очи му изгледа смела ни погледала, тако су биле пуне пламена . . . Њиан би ни и сворих лекара, те бисмо жалили жидовка! али су господа у нашем дивиреву чудни Срби . . . Сами своју крв презиру: волиаку чуђиаа, подижу га, слаже га . . . а свој рођени пород бацају у блато.

Кад је стушио у собу, није ни погледао у оца, није се ни мишио за шешир, него онако хладно, сиерено рече, писајући нешто по хартији:

— Ви буђете спат', мирко — сервитанди . . .

После се мало као замислио: а кад је видио стакло са рамијом на астату, он још нешто дописа на хартију с пљиваком, па чисто лутато проговори:

— Дер керл хат ейи ксофи!

Чича Марко је разумевао нешто немачки, па му одговори:

— Господине, Обрад не пије . . .

Доктор га лутито прекиде:

— Штиле! . . . Сви раии, буђет њијанице . . .

— Господине, он је болестан још од буне, а сад га је господина комесара џандар кундаком ударио у ребра: тако не милостиво, тако снлно, да се обнемашио . . . Помозите му господине!

Мољаше чича Марко.

— Жандари, јесте царско човек! сервитанди! . . . Он не биа' ударен, он бубе много пиа' . . .

У томе ми отац зајечи и полеђа више тушини него ћутењем погледом у чича Марка, Марко је разумео његову бољу; он намаче шешир дубље на очи, па онда тихо, који пемпозаје Банат и Бачку, рекао би, да му је њежно пресловио руку на раме, па му тавким гласом рече:

— Господине, ви сте Чивут! . . .

Доктор га забезекнуто погледа, и полугласно рече:

— О ди еродухтеи рајбер! . . .

На поље иатоиме!

Нишу чича Марко, хвати доктора за гушу, па га набаја на поље. Чивут је сав дркао од стра', тек кад је изишао на сокак, онда се осврте, погледа још једанпут у кућу изиду, па онда претећим гласом нешто проговори и оде . . .

Чича Марко је гледао, кад дена посеку прст, а они посну то место са сољу, и кад престане: па је и ово место једну малу прегра сољу у велику чашу воде, и дође је болеснику. Он је са доњуком руками прихвати, па је одиво до половине, а мало после и другу је половину попио, и заиста му је било лакше, могао се и разговарати, па нам је испрекиданим гласом преповедао за последњу несрећу, што га је снашла.

Нишу су диширебани трговци жене рачуне, и неки још пребијелом царевина потрбена права . . . Царски комесар прећаше им са робиљом, а како би их лакше заплашио, удараше на то, како је он царски човек.

Онда мој отац радијаи рањене груди, на му је уграбио у своме сељеву позиче:

— Ти си палио ову нашу Книнпну, заједно са осталим бунтовницима! . . . А ово су трупе за цара и за наше право, нет путе рањене! . . . И ти си царски човек! . . . А ми смотрни, које ћеш ти само ради једне воље на робиљу гонити! . . .

Нишу сае ни изговорио, сирома, а комесар викну:

— Бунтовник! . . .

Два три жандара нападе на њега, и тераху га на поље из дворане . . . Један међу њима, ударн га кундаком у слабину, он паде, и чича Марко га донесе куће . . .

То је било Марта месеца, а Маја га сахрањише . . . . . .

Леп је то месец, тај Мај! . . . И гробље је у њему лепше: на сваком гробу цвета по једна рука, а бесилак са својим тужним мирисом мирише.

Али на његовом гробу беше све тужније цвеа, сиоро исконска земља, покривше мртваца: чело главе прост, не оваубан крст, на њему један венац од сиића, жут као што му је и чело било, кад су га у гроб полагали: до њега беше једаи мешиер привезан . . . И данас се питам за што ли га привезују? Да ли да се с њиме суде убици? на можда за то, да с њиме бољ привезано? . . Моје су суде тешке на гроб, а бол гроа нога, гроб ће утишати.

— Хајде куће, Ранице! рече ми тушним гласом добра тетка . . . И онде ћемо плакати! . . . додаде јецајући . . .

Ох, за плакаљ је свуде на свету места, пријатељу мој, то се нигде не брани . . . Буди завиде веселом осмеху, а сузама се смеју . . . . . .

Ми одосмо куће, у њој је још све мирисало на тамјан, што га је мона у кадијоници потрошио: тетка се наслонила на прозор, и гледаше замишљено у залазеће сунце, а низ лице јој текоше сузе . . . Ниже никала, ниже кукала . . . беше то нем бол, који је дубоко корена укаиство.

И ја сам неки бутала, и моје мале груди стегоше големи јади, и ја се умедох прогоиорити, сузе су говориле . . . . . .

Већ се смркавао, кад се тетка од проговора диже, да промени место, узе столицу, мсту је до очене постеље, њиме главу на њеном јастуи и тихо јецаше.

— Сад немам никога Ранице моја! Ои је умрао . . . . . .

Ноиа ме је јецајући загрлила, и дуљаше ме сетно на своме крају: осећала сам, како нам се сузе у једно сливају, баш као малени потоци, што праве голему реку, тако су и наше ситне сузе створиле море узајамног бола.

Од то доба не прође дан, а да нисам тетку видила где плаче: њена туга за братом, беше неизмерна. Ваше путе би се заседала у моје очи, и онда би брзнула на ново у плач.

— Исте његове очи, говорила би тужно, исто његово лице! . . .

Сирота! . . . Ни до гроба га није заборавила.

(Продужиће се).

СИРОТИЦА.

Приповетка

Ивана Тургењева.

(Свршетак).

XVIII.

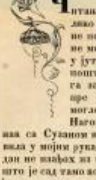

Чим сам је ту ноћ напустио, тоиако смутило, упечатио Сузанине посете, био је тако велик, да не могох дуго ноћ ова свести, а у јутру сам рано послао хитном поштом Фустову писмо, где сам га закиљио, да се врати што пре у Москву, јер би иначе могао доћи тешке последице.

Наговестио сам му и састанак са Сузаном и споменицу, што је остављала у моји рукама. Послао писмо, цео тај дан не изађох из куће, и све сам премишљао што је сад тамо код Раческих. Да сам тамо ноћем, не могох се одиснти. Него знам моиао да не примем, како ми је тетка било у неприличној бризи, дала је видити ма' не скоки трешт, и играла се „шутника", који је вредно споменути с тога, што ниђе никад иалазио. Посета једне женске, на још тако дације ноћи ни за њу могла остати тајна: удовици у њој мајком дође пред ора бездина пропаља, на чијем сам крају ја стајао, на је одиста уздисала, јецкала и полузасиво изговорила француске изреке, које је ноипила у своју бе-

лежници под насловом: „Extraits de Iceture“, и у вече ми моје вољном столу од једном истрну Де-Жеранде, расклопивши на одеску: „О вреду страсти.“ Донесе га у мојој соби, да боље назовемо тетковој, старијој од друга, којису у кући прозвали Ажешком, због наклоности јој са младенаи посећавши истога имена. Весма осетљива девојка сувише и романтична, но прерадећи. Сутра дан ми прође цео дан у мучном нагледању Фустоваљева долажења, пишкивања писмо од њега, извлачења од Рачевих.... ма да писам знао, због чега би слали по мене? Пре би Сузана могла мислити, да ће у походити .... Но ја се баш не могох одазвати, да се састанем с њом, не разговоривши се пре тога с Фустоном. Сећах се свих мојих парола у писму му... Мислим, би ће доста сидни: редна једноставнија једне у вече сво писма.

XIX.

Уђе ми у собу своји обичним, брзим, но не журним ходом. Лице му, доће ми бледо и друго пут од почетка, до краја. Онда устаде, тури спомењицу у џепе, па ће се упутити вратима, ал' се врну и устави на сред собе.

— Но, шта велиш? почнем ја, не дочекав да он започне.

— Крив сам, рече Фустов потмуло. — Радно сам . . . не промишљено, дивље, не може ми се опростити. Сверовао сам томе... Виктору.

— Шта! повичем ја: — томе Виктору, кога ти тако презиреш? Ма шта ти је могао рећи?

Фустов сврсти руке, па ми стаде са стране. Видео сам, шијо се.

— Ти ћеш се опоменути, рече нешто усиљено, — тај . . . Виктор спомену неку . . . неку . . . мировину. Та несрећна реч, није није, него је засела у мени. Она је саему крива. Узмем га распитивати . . . но, а он....

— Но, на шта он?

— Он ми рече, да је тај старац . . . као — ако не би сам признао, да је крив. Сад увиђам, на што сам тој обећавајућа ваде: над би ги Сузана удала, отиде ми мировина из руку . . . Подлаци!

Ја га узмем за руку.

— Александре, звинтам га — ти си био код ње?

— Писао сам; управо сам с пута тебе. Одох сутра, одох . . . . сутра рано. То се не може тиво оставити, за живу главу.

— А ти је . . . љубиш, Александре?

Фустов, као да се не може уверити.

— Него да је љубим. Весма сам јој одан.

— Она је дивна, поштена девојка, ретко је.

Фустов нестрпљиво спусти ногу.

— А да што ти мислиш. Ја сам је хтео узети, ја бих је и одмах час узео, о томе сам већ мислио, ма да је старија од мене.

У тај ми се пар ученик, е на прозору седи шклоњивши се на руке, бледи женски облик

Слике из Приморја: Сеж.

надзирући трагове пута умора, отарашше непријатељ, радозналост, незадовољство — све чуство, за која је он обично мало знао. Полетим му, ишчлем га, питрево му се захвалим за то, што ме је послушао, и решав му у две три речи моју разговор са Сузаном, — дам му њену спомењицу. Он оде прозору, оном истом прозору, на ком је пре два дана седела Сузана, па не рекав ми ни беле, уже је читати. Ја се нехом повучем у противни угао од себе, на пристојности ради, узмем и ја књигу: но морам рећи, да сам за сво време краћем увека кришом гледао на Фустова.

С почетак је читао доста мирно и сво је штипао левом руком крајеве шеушица, за тим спусти руку, шагну се напред и већ се и не чаче. Очи му пије, него лете по редовима, а уста му се лако растварише. Ево сад је прочитао, прешао је, загледа је, лизиса се, па је уже с нова читати, и прочеће је сву, се прага жеан? . . . Калтовски одредио ту инрековану Сузани с тога, да би је . . . за то . . . но, на просто рећи, да је шпиради.

Ја се плеснем рукама.

— И ти си му рекао?

Фустов спусти главу.

— Да! скоровао сам . . . . Он ми рече, да је и са младим пошао . . . . Једном рећи, поступак ми се не да извинити.

— И ти си се уклонио, да би са сами расврство?

— Да: то је најбоље . . . у такој прилици. Урадио сам дивље, дивље, прихвати он.

Обојица умукнемо. Свака од нас је особно, стид у другога: но мени бијаше лакше: ја се ве стидах себе ради.

XX.

— Ја бих сада томе Виктору све вести полемно, продужи Фустов, стегнувши зубе, Своје сметломрштх, чи да надокнуј соба дође мрачна. Ја се тргнем, загледам се боље, ал' већ ништа да опазим на вечеру. Ада ме спопаде нено чудно чустве, смеша страха, немира и самољеља.

— Александре! вељу му у ненадном загосу: — молим те, прекидам те, али ошај час Рачевима, не одлази за сутра! Мој ми унутарње глас говори, да се свакојако још данас мораш састати са Сузаном!

Фустов слеже раменима.

— Ти иди, бога ти! Сад је једанаеста сехат, код њих за цело већ сам у кући свакој.

— Ништа за то . . Иди, ако бога знаш! Унутарњост ми која нешто злогучи. . . . Молим те, послушај ме! Иди одмах, узми ноћњаша . . .

— Није него још што! рече Фустов хладнокрвно: — за што баш сад да идем?

Сутра ћу у јутру отићи, па је све у своме реду. —

— Но, Александре, сети се, ова је говорила, е ће умрети, и да је не ћеш застати.... На да си јој видео лице! Помисле само, престани себи, да се ова одлучи, да неће доће... о што јој је то ....

— Гдаа јој се завела, рече Фустов, а видело се, да је поново собом са сним оладио. — Све су младе девојке таке ... у први мах. Велу ти још једном, сутра је све у реду. А дотле збогом. Ја сам уморан, а и ти би спивао.

Узе качкет, на поће из собе.

Ах' та ни дијеци поштену реч, да ћеш одмах жена доћи и све ми приповедати? повиче за њим.

— Дијеч... збогом!

Легнем, а све зебем у срцу. Љутко сам се за свога друга. Дошије склопим очи, па снесам, ах' ми као гредемо са Сузаном све

— Ма што је! Што ти је? Господе мој благи!

Он ништа не одговори.

— Ма што се збило? Фустове? Та говори! Сузана?

Фустов се лако тресе.

— Ова ... ноће он промуклим гласом па умуче.

— Што је с њом? Видио си је?

Погледа му звездаде на мене.

— Ње више нема.

— Како нема?

— Са сним је нема. Умрла је.

Ја скочим с постеље.

— Како умрла! Сузана? Сузана умрла? Фустов опет превали очи на страну.

— Да, умрла, у поноћ.

Сврнуо је мало, пре ми гласом.

— У поноћ! На да колико је сад сахата?

— Сад је осам у јутру. Послали су, да ми јаве. Сутра ће је сахрањивати.

сло Ивану Бемјанићу, рече Фустов баш као да се демислено шта мислим.

„Ма како је слабо познавао! помислим ја опет. „Како смо је обојица слабо познавали! Замесена глава, леди све су младе девојке таке .... А можда је баш тога требала принцајла уснама ... Зар може човек жена љубити, па да се тако страшно преварн?"

Фустов је стојао пред мојим креветом не мичући се; опустио руке; исти сужањ.

XXII.

Ја се на брзо обучем.

— На што каниш сад чинити, Александре? запитам га.

Он ме погледа убеђењу, као да се чудом чуди моме безобразном питању? И управо, шта ја чинити?

— Ах' та ћеш отићи њима, почнем ја.

— Треба да чујеш, како се то догодило: ту

Слике из Приморја: Река.

кроз неке влажне ходнике, силазимо се по неким уским, стрмим лестницама, па се спе дубље и дубље спуштамо, ми да хоћемо да се по што по то доченамо горе, на видело, а неко нас као непрестано зове за све то доба једноличо и жалостиво.

XXI.

Нечија ми се рука наслони на плеча и продрма ме неколико пута ... Отворим очи и при слабом светлуцању једне једине свеће угледам пред собом Фустова. Упрепастио сам се. Ноге клецају, лице му жуто, скоро исте боје као и коса му; усне опуштене, мутне очи гледају блесасто на страну .... Куд ни се деде онај вазда миран и пријатан поглед? Њиво сам стрмсклања, који је од неког болести као у худило ..... Фустов је у тај пар њему личио.

Брже се боље дигнем

Ја га ухватим за руку.

— Александре, ти не бунцаш? Ти си при себи?

— Ја сам при себи, одговори он. — Чиј сам то чуо, одмах сам дошао амо теби.

Срце ми се скамени, као што то сваки биа, кад смо уморни, да се несрећа не даје поправити.

— Боже мој! Боже мој! Умрла! тврдио сам ја. — Како то може бити! На тако изненада! Или је може бити сама себи живот одузела?

— Не знам, рече ми Фустов. — Ништа не знам. Рекоше ми: у поноћ је свршила, а сутра је сахрањење.

„У поноћ!" помислим .... „За цело је сиоћ још биа жива, кад ми се приказала на прозору, кад сам га молио, да отрчи мој ...

— Синоћ је још биа жива, кад си ме

се можда скрива каква преступ. Код тих људи може свашта да буде ... Треба то све расчистити. Сети се, шта стоји у њеној споменици: ако се уда, мировина престаје, а ако би умрла, прелази на г. Рача. Свакако ти зала учинити последњу пошту, поклонити се праху!

Говорио сам Фустову као учитељ, као старији брат. Сред свога тог страха, јада и изненађења од једном се у мени пробуди и нехотице неко осећање, да сам виши од Фустова .... Да ли с тога што сам видио, да га даи увиђање да је ирив, што га видех уништена, изгубљена; или с тога, што несрећа поражавши човека, скоро га увеки биди, понижава га у очима других — «пиро, пиро, да си рђав човек, кад се ниси знао извући!» Бог би га знао како! Тек ми Фустов дође скоро дериште, и жао ми га је биио, и видио сам, с њиме морам бити строг. Пру-

жем му руку аљ' презирно. Ах само женско сре може кога без презира жалити.

Но Фустов ме је још једнако гледао тупаво и дивље, — пиљио се, да му уград код њега не учини своје, — и на моје друго питање: «А ти Беш остаћи њима? одговори: „Јок не ћу ибн.“

— А како то, молим те! Зар ти не би рад, да сам дошао како је, за што? Може бити останеш је шесно . . . каку год исправу . . . за бога!

Фустов закрље главом.

— Ја не могу тамо поћи, вели. — За то сам и дошао теби, да те замолим . . . место мене . . . А ја не могу . . . не могу . . .

Фустов на мах преседе уз сто, покри лице обема рукама па се тешко заплака.

— Ох, ох, тијешке кроз сузе, — ох, сироте . . . . сиротиџа . . . а ја је ду . . . ја лудбах . . . . ваај мене!

Стојео сам поред њега и морам признати, у мени не бијаше тај одиста искрен жалац никаква саучешћа; ја сам се само тому дивио, да је Фустов могао тако плакати, и учини ми се, да сам ипак тиндео, каква је он слаботиньа да бих јанаљеговом месту после другче поступио. Но хајд' шанимо се сад тога! Да је Фустов остао још миран, ја бих га можда изгубио на воље, онијено бих га, ал' не би пао у моје очиња . . . . Ни мбтут би му се свиђао, Дон-Хуан би остао Дон-Хуан! Весма дошле у животу — и тек но многим поклушајима — научи се чоиек, да свакалена своја субрата, кад иди, да је пао, пак да је слаб и да му поможе не уз тајну насладу, да је то његова правица и сила, него са сваком смерношћу и умиљавношћу, да је потрешан после природна, скоро неизбежна.

XXIII.

Ја сам весма храбро и одважно слао Фустова Раченина; но кад се сам њима у дивљаест сахата упутии, (Фустов не хтеде ни поћи са мном ни, и само ме је молио, да му од свега дадем тачно извешће), кад ина раскрпила, указа ми се њихова кућа, а на једном прозору свећљуја свећа сажртања, као жуљкаста нега, неописанин страх стеште ми дисање, редо бих се и весело врнуо . . . Ал' опет надвлади себе, и уђем у предсобље. У дрвље је на таниља и ногаи, рукавци закопан од свидина овонаи грибљаи весом, стојео је у углу, присловен уз зид. У једној на суседних соба, утрговезирин, зујало је као бумбар кад полети једноиме гувбаве пчелњака. На гостинске избуља се запилло лице слушкињино; реклиши подугласно: „дошли сте, да се поклоните?“ пошла на врата од гостинске. Ућем. Сандуа је стојао главом к протима. Црна коса Сузанина испод бела вевчића над прадиспутни китњастим подглављем, пра ми пуче пред очима. Пробиен са страше, прекрстим се, поклоним се до земље, погледам је . . . Боже благи! да ја једна изледа! Сироткиња! ни сврт је не помакла: не даде јој — не вељу лепоте — него ни оне благости, оне худе, једне благости, коју њеш таио често вађи на цртама укрших. Мислио, тамно лице, Сузанино, жуто као сиљье, опомињало те је на лице, на сторје, старим сликама. По каква пара ђеше на том лицу? Као да је скупљала сву снагу, да дрекне очајном гласом, на тако је и умрли, не дамши од себе гласа . . . ни бора се неби обрамна, лице нелудала, а врсти је на рукама свирјеле и стеснуте. И нежелише тријеси ови пастре, но приседа мало, стаиен је гледати пажљиво и дуго. Туга ми пеиуни душу, и не само туга. „Ти је девојка умрла шеснајитион сврху,“ реклох у себи, „то је као бог.“ Докле сам стојао и гледао на покојницу, приисељче, које је при мом уласку дигло глас и неколико звукова шанме се шесне одиумало, загуша шанмо, и зеику два пута. Још једном се поклоним до земље, на одем у предсобље. На прагу ме је од гостинске већ чекао г. Рач, у шареној бухарској узурци, на доиаза ме себи рукон, поведе ме у своју собицу, мал' не преко у своју руку. Собица та, пратња, тесна, све је ударала на кисели задах духавски, и нуКао ме је сранићење са курјачијим или аписијом јазном.

XXIV.

„Пукла је! да, пукла је, тамо она коза . . . опона . . . Ви знате већ кожиња ова срца, прогоиори г. Рач, тек штогазалучи рано. — Такве-среће! Синоћ се још не могаше ништа примегнити, а сад изједар-р-р-ред! «рекао средо! на крој! ха! бадава је то! „beute roth, morgen todt.“ Да-а-а шта! Тоне са се могло надати: ја сам се томе увек надао, нека је то у Танбову пуковницки лекар Галимбовски, Њихенције Калемпровић . . . Ви сте сигурно слушали о њему . . . наредан практикуш, специјалиста!

— Врло вуј чујем то ја ими, прекотем ја.

— Но, све једно; сјем ое, продужише г. Рач изврши ствар, а после све сласиије и глазиије, и из моје срдце чудо са пријетиве не мачини васласком, — он је мени сасвиа вокбио: Ej, ој! Икше Бемјанћу, «, мој брате, чујеше се! У ваше је повеше органична ваманна у сраи hypertrophia cordialis! Боме је во несреће! Пре свега, мора избегавати јака осећања . . . . Мора сте пажетно радити!“ А молим вас, зар се може и младом девојчином

Ха! пажетно радити? А . . . А . . . .

Г. Рач мах' се не закопја по старој навици, ал' се за времена трже, па окрену заповетна глас на кашаљ.

То је говорио г. Рач! после свега онога, што сам о њему дошао! . . Ја га по своју дужносш питам, да ли је бно дозван лекар?

Г. Рач ми још присвори.

— Ја сам је бно . . . Два сам дозвали, ал' сад је већ бољо сриједно — abgemacht! На узмите, молим вас: обојица није, него се бан слагнули (господин је Рач сиграо хтео рећи: сложили). Пукло срце, да-а-ште? поиикаше ако у један глас. Предлагали су знатомоју: но ја, да богме, можете већ мислити, не пристанем на то.

— Сутра је дакле сахрањивање? запитам ја.

— Да, да, сутра, сутра ћемо сахранити нашу голубицу. Из дома ћемо је изнети управо у једанаест сахата . . . Одатле у Николину цркву, на Коквини Ногами . . . Знате ли? Али су ни чудна имена нашим руским црквама! На онда на последње мор мојим земљак иланиоф! И не бете! Ни сам од сиора познати, но смем рећи „љубазност вашег владања и узаимеиост чустава...

Ја ћоке боље клањем главом.

— Дв, да, да, уздекну г. Рач. — Тако је . . . тако је то бан, штоно рек, грем на недра неба: Ein Blitz aus heiterem Himmel!

— А Сузана не рече ништа пред сиот, не остаза ништа?

— Ама ништа! Ни ауво испод нокта! На листа хартије! Молим вас, надаље дозване мој вад не разбудите — представите себи! Она се уиовила! То ие је ирао потресло! свима нам је дано пуно загорчала! Александар Давидић . . . него да ће и он заиклити док чује . . . Беде, ниде у Москви?

— Бан је отпутовао на неколико дана, поновио ја . . . .

— Виктор се Иванић туже, да му већ толико не прелу у свезиие, прекиде ме слушкиња, која бан у тај пар уће: она пета, што сам је видио у предсобљу. Лице јој као и пре дремљиво, поранило ме је у тај мах само израз дрске грубости, што се појављује у сауу, кад виђу, да ни господари од њих ванисе, и не смеју да се усуде, ни да их карају, ни да од њих траже рачуна.

— Кво, вао, ушперпан Иван Бемјанић, — Елеонора Карповна! Leonore! Leneken! Молим вао опазно!

Нешто се тешко заустави за капијом, и у тај се мах зворе заповед Виктора: „Шта то те коње не пресу? не ћу вавада пешице ићи у полицију?

— Одмах, одмах замуца опет Иван Бемјанић. — Елеонора Карповна, зла молим вас, мало окамо!

— Aber, Иване Бемјанићу, зачу се моја глас, — ich habe kein« Toilette gemacht!

— Macht nichts! Komm herein!

Елеонора Карповна уће придржавајући са два пста одлежај на голоме врату. Иван је ућурану узур — сукиу, а косу још није очешљала. Иван још Бемјанић шихом прискочи.

— Чујете вавада, Виктор ште коње! рече, журно покажујући пстом на ма врата, то на прозор. — Дод' уродите се, што браг, Der Kerl schreit so!

— Der Viktor schreit immer. Иване Бемјанићу, Sie wissen wohl, одговори Елеонора Карповна; — ја сам рекла поиајиту, ал' он баш нашисано, да их овсом покаи. Ето видите, каква се несреће од једареп доеода, дока ће обући ја се мени; — на ко је то могао очекивати од Сузане Иванове?

— Ја сам то свагда очекивао, свагда! завика г. Рач, на подиже руке ушис, при чему се шетова бухарска узурка сирела раздрља, на му се разголићене гадне чешиире од замашно воже са ждиом пребијаса на појасу.

— Сраг јој пукао! опоне! Хшетрошвја!

— Но, да, рече за њи Елеонора Карповна, хшо . . . Ама ми је то весма, весма жао, мором опет да кажем. . . — Инсотесано јој се дише мало исиси, обрае се попридгоше у чрокут, а мајушна се сушица одоиа на зарулак, ама кво у лутке углађеиа образ . . .

— Мени је весма жао, да тако млад човек, којему бн тек вавало живети и наслаживати се свише . . . свише . . . А сад од једном тако очајава!

— Na gut, gut . . . geh'Alte упаде јој у реч г. Рач.

Geh' schon, geh' schon, промрмља Елеонора Карповна, на изађе на поље још једнако придржавајући пстима оближну и ронска сукиу.

За њом пођем и ја. У предсобљу је стојао Виктор у бачвој струши са добровом огрлицом и качетом на сро. Једва ме погледа преко рамена, стросе огрлицу и ис повлони ме се, а ја му за то реком у себи: велика хвала!

Пођем се Фустову.

XXV.

Застанем сиога пријателя где седи у углу своје собице подигнуте главе и скрштених рук на грудима. Укашио се на једно окно себе као сметењак, који је иноча тврдо спавао на баш га разбудише. Приповедам му моју посету код г. Рача, шта мо рече ветеран, њезова жена, утиган, који обоје ни мени учинише, вељу му, каво сам тврдо уверен, да је несрећна девојка сама себи живот одузела . . . Фустов ме је слушао, не помакнув ни с ким, и онако је исто сметењачки зверао у окно.

— Ти си је видио? запитаће ме најпосле.

— Јесам.

— У сандуку?

— Да, у сандуку.

Фустов исиси, па спусти очи, те лако протре руке.

— Теби је хладно? запитам га.

— Да, брате, хладно; одговоре настављајући, па блесасто кланну главом.

Ја му увиек доказивати, да се Сузана за цело отровала, а можда су је и отровали, и да се то не може тако оставити . . .

Фустов не примера.

— Но, на шта да радим? рече лагано и тихо умирајући. — Тим горе . . . ако се деша. Не ће је сахранити. Вала је оставити . . . тако, да!

Ама нека та иначе веома проста мисао не ће никако у глави, ни практична памет не инспира моја пријатеља.

Код ње . . . је сахранити? продужи.

— Сутра.

— Та већ ноћ?

— Да.

— Куда ће управо у цркву?

— И кући и у цркву; а отуда на гробље.

— А је не ће ући. . . . Ја не могу, не могу, прошапута Фустеа, па стаде јецати. Ова ће и с јутра под истих реча заиђаком. Ја сам приметио, да се то често догађа с оним, који плаче: баш као да се неком ређи, нећемо испитом — ако баш том, а не другом — отвара капор суза у човеку, потреса га и обуди у њему сазнање и према другоме и према себи . . . Сећам се, једна сељанка приповедаше ми о изненадној смрти своје кћери, за руком, све се тешила у сузама, и ноге могаше једва преседати, чим је дошла на моју кућу: Ја ој велим: Текла? Која мени: ништо, а ућ га дела со, где је сно. Рек би је „сно" убила. Не мене су као и јутрос, мало дерале рече Фустовљеве. Не могох се довити, како да ме не шита, да л' није Сузана што оставила за мета? У опће, цела ми је увијања љубав била за мене загонетка; ни је и остала загонетка за мене.

Проплаках скоро десет минута. Фустов устаде, леже на диван, окрену се лицем дувару, па да се вакне. Посрамљен, но над водим, да се он не мене и не одговори ни на питања, одлучих, да одем. Мождa га и не праведно бедим, да он мал' што не заспи. У остало, то баш не ће доказивало, да он није осећао дубоку тугу . . . него је био таке природе, да није могао дуго подносити ја в чемер. Већ је био сувише обичне природе.

XXVI.

Сутрадан управо у једанаест сахата, већ сам био на ровитру. Цигани беше са оних сама небо: слаб врат, сиромашне се гутошина, но каздухом духаше опитри, немали петроша . . . Био је велики пост, време покладно. Јасамом г. Рача за степени његове куће. У њиов ограку са жалбеним танцијама, без у боре на глави, видио се жив од грдне жалости, млатао је рукама, био се по бутинама, дерао се сад у њиву, сад на улицу, да пакосте пртљага кола, што су ту стојала са белом поклапа, а оно двоје зеленгашких кола, поред којих су четири гарнизонска војника у жалосном шуборама преко напрсћених ошти, пиљили чепркали дробни свет дршком не упалених буктиња. Читаш шуборе седа косе над пребеним лицем г. Рача, све се пушиле, а глас му, онај медни глас, већ је пропукао од силна напрезања. „Ма што је с је лошеци? Јелошка! оваво! јелошки трема ?" вопијах; „одних ће се сандука вашости! Де лешта! Дед' ваш јелошка! Живо!" продрла се још једном, па ускочи у кућу. Видио сам, да сам крај сне своје тачности одшинио: ја Рач нашао за добро, да се пожури. Служба већ прошла! свеће — од којих је један низо замлазку, а други је млађи врло брижљиво очишћено и намазано восу, — појављене се је дено са „приятом" на степеницма. Мало час, с сандука; несе га комбајни, да вратара и путујаца. Г. је Рач нашао остраг, држећи се кривљена пртљу за наклоном, и све је „лакше! лакше! лакше!" За њим се љубљаћи кукла Елеонора Карповна, у црној хаљини са жалосним танцијама и ока, а око ње јој породица: после свију њеше Виктор у новом кућу под сабљом са ферем на руци. Иеспони стежући и преврћући се метну сандук на носила; гарнизонски војници узеше буктиње, које одмах запрскаше и задимише се; зарже се плачи просјашње, која се случајно ту деси, прекрсћаше запојаше, цигани одједном учесташе, па се обрнуше у „беле нухе"; г. Рач зајика: „Збогом! дед' мичи се! на се цео спровод крену. Ван породице г. Рача, бијаше свега нет људи, који ићаху за сандуком: неони посљедњи чланци путова за опроштај у мировани, са побеђеном траком Станислава на врату, коју мал' те није узјахао; помоћник полицајског поручника, човечуља са свињећим лицем и жедним очима; неки старчић у одећи од замедота; необично дебели рабљи трговац у трговачком модном огртачу — све је ударао на своју робу, — и ја. С почетка сам се зачудовао, да неки женскиња (број ииси могао рачунати две тетке Елеоноре Карповне, сестре кобасичара, и још неку крвнобоју девојку, са модрим наочарима на модром носу), ни пријатељица ни другарица; по разним сиња, видио сам, да Сузана са својом нарани, васпитањем, са својим успоменама, не могаше имати другарице у тој средњих где жељаше. У прави се опуштао досад свега, више непознатих, но познатих, што се ни могао из лица читати. Опело не потраја дуго. Чудно сам се, да се г. Рач крстио по све мирно, баш као православан и мал' те и црквењима не помагаше, да боме само гласом. Кад најпосле дође време да се пратимо са покојницом, ја још се дубоко нисмо, ни ме дахох још последња сеољуца. Нето г. Рач је тек сео неуспело широко тај страшни обред: са поштовањем целим телом клањајући се пођоше сандуку чесника са Станислава, као да га зове на част, на своју јаку ухватив подизаше их на високо, мислим замахује и све редом подизаше деспина. Елеонора Карповна опростивши се са Сузаном од једном залеђена, да се прика сне опази: нето се на брзо умирила, па сне ситније узбуђења напустом: „А где је моја кеса?" Виктор се дожао из страни на изгледање да је целим својим понашањем хтео показати, како је он далеко од свију тих обичаја и како он то све нетом из пристојности чини. Најпаше сачуђена од свију показао је старчић у кацуту, који је био пре оетивест година земљемер у Таврйовској губернији од ту доби инвалид да је Рача видио; Сузу не познавао баш никако ад му је већ пошло за руком да смири две боне ракије у врчић. И тетка ми дошла у цркву. Нешто је дозвала, да је покојница баш баш та госпођица што ме је оно посетила, па се страхота убуни. Не одлучи се да ме сумњичи у гадну посао, но мислио да себи пратљага нешо се то догодило . . . Мад те није ушти себи у главу да се Сузана на дубани за мени одлучила на самоубиство, па обухватши се у најпрве хаљине са скрушеним срцем и сузама пошаше се на колена за успокој душе покојници; даде знаљити пред иконом „Умирења туге" спеву од рубље . . . И „Аминьа» је ськом дошла и молила се, по најпаше је на мене гледала и трпала се . . . Та стара говорљива — дође мени! — не бијаше спрам мене хладнокрвна. Изласећи сва црвене тетка ми је рекдала спротивни сан свој новац, више од десет рубаља.

Једва се једном и пратиће спрам. Уђе ше сандук покривати. Зи све службе не могох се ослободити да девојци право погледам у нагрнено лице; ал сваједа, кад год би ми очи ако претрчале по њему, чинило ми се, е ми хтеде рећи: „он ше дође, он ше дође." Стадоше надизати замлоци на сандук . . . . Ја се не удирах, бијаше опитар погледа по покојницу. „Зе што си то учинила?" лопташе је и нехотице . . . „Он ше дође!" учини ми се чујем последња пут . . . .

Чекаћ запева по клиноан и сад је већ ше сирнеко.

XXVII.

Идући за сандуком времено се на гробље. Бијаше нас свега четредесет људи, разна занимања, у истини дангубна гомила. Више од једне сахата трајаше мучан спровод. Време све горе. Виктор је већ на по пута сео на кола; ал г. Рач корчаше мушки по отравленом снегу. Мора да је тако исто корчао и тако исто по снегу код је ово после нобна свстања са Семеном Матејићем лицујући подзо себе у кућу да свлачи изгубљену девојку. Коса „истерана", обрве му опрле се пражњена снега; час се сам запурио и крекао, а час би мушки се храбрећи окрутио своје јаке мрке образе . . . . Одшеть, мисао се појавлеши, е се смеје. „После моје смрти мировина одлази Ивану Бемјашићу", доћоше ми опет у памет те реч Сузанине споменице. Једва једаред дођемо на гробље, дочекаше се скоро истовремо гроба. Брзо се свршн и последња обред: Сви се попритроше, сви се ужурбаше. Сандук склизну на ужетима у земљу јаму: станемо је загртати земљом. Господин Рач и ту показа своју мушку одважност: он је тако оштро, са таком силом и тако замахујући баше гроде земље на заклопац од сандука, тако би се при томе потом напред одушпао, тако је замахивао испупчено своје прси, да се не би јаме на поседо дно ни кад би му вказало своје најдуље злотворе намењем побити. Виктор је као и пре стојао на страни: он се све умотавао у огртач и предлажно брадом по даброволу орлице; остала су деца г. Рача одано нарижањска ону. Да се хитају песком и земљом чишало он је велику радост, за што их у остало не можемо кривити. Хуљчила се даже на мисто јаме. Већ да се разиђазмо, кад ће од једном г. Рач окренув се на војничку с лева сиу у около и шљапнув се по бутини јавити нам свој „господи мушкима", да ће нас позвати а ја во и „питовано сиебсењето" на „даћевања стоту одмах до гробља у главној дворани веома пристојне гостионе, штоно ће се држати „братом продубљивања Господа Сведишцовића . . . Ту ће показати на по зоћинка полицајског поручника на дода, да крај све своје туге и дутеранске вере он, Иван Бемјашов Рач баш као сваки Рус сиои више свега страе руске обичаје. „Моја жена продрла се — „и господе што су мале дороту да дођу амо, нека иду дома, а ми господа мушки дед' да се сетимо скромне трпезом сени „ослиеси рабы Твоя". Предлог господина Рача буде примљен са искреним одушевљем; „пошитовано" се сиебсењето неколо онако сиоски поглоца међу се, а чесник путова за обртност потанша Иванъ Бемјанића по разиену и назва га родољубом и духом опћине.

Упутимо се сви холико ше је у цркву. У время у сред дутање и широке, иначе поспе пусте одо на другоме спрату стајаху две соре постављене бошиса, једница, канишкаи, пилушкаи, пошеница, а оно њих стојаше: сирел сиоре обдељене тавашице са жирисом „дотке" (ракије) и слоја удраше у нос и стешњавање дисање. Помоћник полицајског поручника као уредитель посади свечењстан у зачеље, где су се најаише поела јела напочињала; до свебсењства седоше други гости: цирокиње поче. Не бих умео тако свечану реч шир; али свака друга реч не би одговарала истини. С почетка је ишло све доста мирно, сушше и са неког одсеком жилости; уста жиааху, боце се празниште, но чуи би се и удиси — иоида и они што помажу кареву а иоида и из искрена сачуешћа сећало се ту на смрт, обраћало се пажња на крагкоћу човечија живота, на иститавило земаљске наде; чесник путова за обртност приноседе је неку, додуше поличну шегедеву аз' пуну науке: бићушна му

у каменадиди појавди, па сам своме нему занимању цуту из живота преподобног Инаија Вобина: други бабушка са дивно очешљаном косом, и као је обрађао више њакше на јела, онет ће рећи нешто пуно науке што се тиче девојачке чистоте; но за мало све се измени. „Лиди се закрвењење, гран загубање, смех дође до свога права, стадоше се орити бурни усклици, зачуше се назнова од мила кме „сватки моj браца", „душице моjа", „пауу и владо моjа" сушше „тази и таки крикус" једном речи набацивадо се нешгеадне све то, па што је надимна руска душа кад се штогод реч разузуре, а кад напослоне запуштачи симфанистог, ту се ствара оно прекрадно: пеасо је и кукурекуо и други неки гост вели да ће испрати зуби и прогутати бочу, ка које тек што је испио вино. Господин Рач неће не ваше прави него модар на небуха устаде са свога места. Он је и дотле много лармо и никотао се, но сад замоли да може држати једну беседу. „Говорите! Де, говорите!" завикаше сви: старац у кашуту повикаше сушше и сасвим: „Говорите у здравље . . . иначе је вей седно на воду. Господин Рач подиже пехар високо изнад главе на вели да је изван да у мало аз' „изочатељних" реча покаже ираине те прекрасне душе, која је „остављши овде тако рећи своју земаљску ауску (die irdische Hülle) вишла се у небеса и оваалостила . . . господин Рач се поправи: „и оваалила . . . он се опет поправи: „и оваалостила . . .?

— Ове Хаиове! Поштенајши! Душо! зачу се утанчи но увирани шапут: — Вело, да ивиан врашко рало, дед' бога ти мало, дела грашно: „Ми живимо усред пуста!"

— Нет! нет! . . . шта је сад? ваке је то? пеасета право усиа госпиђу.

— . . . И оваалостила сву своју одиу породицу, изоставе господин Рач бисне оштар погаед према „љубитељу музике". . . — у-валила сву своју породицу у туђу, којој ранше нема! Да! зашта Иван Безбрижни: — право вели руска пословица: Судба не санија, но домаћ . . . .

— Сеоjте! Господо! продера се од једном неки црноуки глас на крај стола: — овај час ми украли бубрежаи! . . . .

— Аа-а! Да би шиткове један! зашшетиа други глас на њим! Куи одуд, куи одуд!

Господе! Шта из тога изађе! Ниje него је настаиа дивље вике, што до сада само код и код гушбиие и на час се једва иавиуло, а сад се од једном отргао од лапца на се прошше у свој дивљеј лепоти своје разбарушене грање. Чињше се, као да сви изгледаху из „ивапида" као из неку природну особину и сарпетак нирошла на се сва сиуети на поиси се . . . . Тевари, чаше запевавше, посвађивше се, столице се поиарташе, подиже се дрека да ти уши пробије, руке замаханше по ваздуху, боре се на хаханмма надгоише: завршс се кавга!

„Мажи га! мажи га! заурла као бесни мој сусед, рибљи трговац, који је до тога тренута иаследао најмирнији човек на свету: додуше иеино је бутке десет боца вина. — Мажи га . . .!

Кога да удари, за што да га удари, он ниje знао, ал' је једиако урло као бесан.

Помоћиик полицајског поручика, часник шутова за обртиост на и сам г. Рач, који се сагуран ниje надао, да ће му се говорничком дару тако брзо моћа поставити, потрудише се да повраше тишину . . . но успављање им се поквари узалудно. Мој сусед рибљи трговац, спопаде и самога господина Рача.

— Умоино дежоjу, проклета Њемура, продера се на њега стискајући песнице; — поткупио полицији а сад си бесан?!

Ту иритирање послужиоци . . . .

Ниje је дуже било, не знам: ја брже ирабим свој качкет на иашке у дедине! Сећам се сано, да је нешто страшно праснуло; себам се и костура од харшше у хоси старца у кашуту, поиовише кане, еде дети пресо све собе, бледа лица Викторова, која се шћућурио у један кут, и исиаје рибе браде у иечиоj жељезиој руци . . . То бијаху последње успомене, које сам ја из „Ивапида опра" што ја је дао дубљавајући Сигисмунд Сигисмундовић за успомеи једие сироте Сузане.

Одахиув мало ушутим се Фустову ие му ириповедам све што сам тај дан својим очима видио. Ови не саслуша седећи, не подиган' главе, иа подаиии обе руке под поге, промуци онет: „Ох, моја сирота, моја сирота!" на онет ми је дао знак окрену ми се леђима.

Наком недељу дана се сам предзрео на путе жиети као и ие. Замолим га за Сузанину спомеиицу успомене ради: он ми је даде без икаква устезања.

XXVIII

Прође исколико година. Моја тетка умрла; преселим се из Москве у Петроград. У Петрограду се досели и Фустов. Ступи у службу у министарству финанције, но је сам се с њиме ретко састајао и не иалажах ве ништа у њему особитога. Чиновник као и сви други на крај! Ако је још жив и не сиђе њеси сигурно се и досад ниje измекао: брусн, једе, њамашше, стреда женски грих, и пије. Наполеона у пакленом мучиту у забуне својих пријатеља. Морао сам иекако послом отпутовати у Москву. У Москви чујем, мораи рећи на моје велико чудо, да се полажај моје неиаћашње познанице, господина Рача, рђаво окреиуо. Жена га истиие обрадоиа са двојчета, два мушка детета, које је он, „напоиави Руски" крстио Кирилсиан и Бјелеслав, но куће му ништа, морадо дети остати, и, што је најгаадиије, старији му сии Бекгор ниједа да изађе из дужничке одсељеиа. Дов сам бно у Москви у једном друштву доше рец на Сузину и то изразише се о њој најиоздравијим, најгалдиијим речима! Ја сам се спе као стараи, да се заузмем за успомену иесретне девојке, која је судба отказала и међу зборима, но моја ревалеиа ие ушиише бог зна какав утисак на слушаоце ми. Једиога само од њих, младог Јака-песника трговца сам. Сутрадан ми пошаље песму, коју сам заборавио, но сиршавала се са ова четири стиха:

„Но и надо брошеиоj могилоj
Не сколнуть голосу клеветы . . .
Она трепешжть прозрэть мелей,
И лажъ надгробные цветы!"

(Но и над набаченим гробом не умуче глас оиравданих, него плашш мало ирииебше и сажиже надгробно цвеће.)

Прочитам те стихове иа се и иехотиице задубим у мисли. Слика Сузанина појиче преда мном: опет гледам онај замршеи прозор у мојој соби: сетим се онога вечера и трсиавшше мећаве и оних реча, онога језика . . . . Стаием размишљати, као да разјасиим дубок Сузанину да Фустову и за што се тако брзо, тако иеухрањено одала очајаиу, чим је опазила, да је напуштена? За што не хтеде иричекати, да чује горку истину из уста дубленог човека, или за што му не хтеде бар писати? Како може човек, да се тако одмах стрмоглаве слуша у ироваду? „Ја то, што је страшно волела Фустова" веле ми; „за то нито не могаше ирезиети и мирно гледати, да јој је одан, да је иоштује." Може и то бити, а можда и ниje она Фустова баш тако страсно волела; можда се и ниje варала у њему него је само ње последње своје наде из њега положила па се немогаше измирити са мишљу, да се сто и тај човек — као што рече ниjиове оговарало — са ирезирањем окреиу од ње! Ко ће рећи шта је је убило; да ли оваложељено самољубље, или страх да се иовад стара положаја не ће опростити, или најпосле ией успомена на оно давно, искрено сушшетво, коме се она у јутру својих дана онако радосно одала, који јој је онако силно веровао, онако је иоштовао? Ко ана, можда је баш тога тренута, над мм лолазаше, и јој се са мртвих усана отима шапут: „он не доће! можда јој се баш тога тренута душа радовала, што му је само дошла, своме Михаилу? Тајне су човечаиског живота велике а љубав је најсвеиршстванија од тих тајна . . . но опет за то, све до данас, над год би слика Сузанина иоиила преда мном, ја ие могу да згушим у себи на свакалење, које према њој гојим, ни иребацивање судбини и уста ми и иехотице шапну: Сиротиња! Сиротиња!

Манастири и цркве у Херцеговини.

Написао *Вук Врчевић*.

III.

Узајамне дужности игумана и калуђера.

Сваки игуман у своме манастиру ниje-ништа друго, него што и један иарсиа и прави домаћин у задружиоj фамнљи. Истина, да он инкакве материјалног посла у манастиру ни у цркви ие саршшује, али су велике његове дужности и одговорности као спрам калуђера, тако и спрам народа, следователно и спрам њесове власти и владике. Осим других поиаљих дужности, његове су главне следеће.

1. Треба да не само у ријечи, него у самом дјелу покаже калуђерима, да он сиашта без разлике јединак дубок, као остаи рођене синоие, и да је спрама свакога једнако правичан.

2. Да води ред и економију свију манастирски трошкова чувајући бијеле новце за непредвиђене ирие дане, без да је дужан предаити годишиа рачун о расходу и приходу, али опет од своје добре воље чешће се пута са братиjом договара, кад види нужду набавити у манастир без шта се не могу ирећи.

3. Сабира све манастирске ириходе без разлике, кзо и новце од који он држи кључе. Прави рачуне с чиниjима о земаљском роду и ајвану.

4. Нарељује над ће се што у своје вријеме у винаке сијати, и у башчама садити.

5. Рваређује сваке године о божићу ће ће који калуђер дојидуће године на коју парохиjу, промијенивши их опет о божићу на другу парохиjу; ау исто дода вамењује и једиога манастирског економа, повјеривши му кључеве од подрума у којему се сабирају сва житија, вино, ракија, месо суво, омре, сир, масло, уље, сочиво и т. д. Ови последњи дужан је свако јутро давати ђувару што треба и колико је нужно за они дан.

6. Једиога од калуђера забиљежи, који ће за ону годиву сее без разлике црквене службе правилно извршавати у манастиру.

7. Он је најпосле дужан за све ито је манастирско свакоме одговорити, као и. пр. владици, ијестиоj власти, и народу.

Сви калуђери дужни су не само по учтивости, него управо по дужности указивати игумну, и у свакој прилици престојну почаст одавати као у цркви, тако и при трпези.

Ће год који од калуђера служи летурђију, било у манастиру, било у народи, вазда свакн спомене на велики изход после владике „игумана Н. Н., со братију св. обители сеја да помјанет Бог во царстви својем“ и т. д. *) Игуман пак, кад чује свештеника да га спомиње, рече полако у себи: „свјаштенство твоје да помјанет Бог во царстви својем.“

Таци над којега дошне ред да говори апостол на летурђији, метаније пред столом у ком стоји игуман, а он га над главом крстообразно благослови.

Страже шјести по с лијеве, на које врло пази игуман, а највише да се не би ночем калуђер с калуђерком што порјечао. У овом потоњем случају вазда би обојицу пред собом довико и наболичио, и кривога покарао, и чинио да се одма помире.

Сваке године на задушну суботу, служи се летурђија у манастиру за спомен душа умрши манастирски калуђера; а сваке нељеље и празника, кад калуђер у манастиру служи летурђију све усопше калуђере спомене при проскомидисању, а њихова имена стоје записана над проскомидном на једном листу крупно а лијепо писана изнаћена по реду како је које умирао.

Дужан је манастир доченати и угостити не само све сиромахе који просе, одма плати, гледа да после кад год они тешки његов дуг нахрли ако би нијако могао; а у случају да не може никако, калуђер му не ће никад ни напомнути, но ако се тиче до крајње нужде и помоћи ће сиромашну фамилу.

Кад је којој кући каква потреба од својега калуђера, пошље једно своје путње чељаде у манастир, обично мушко, а врло ријетко женско, и каже калуђеру за што је дошао; а они ако је крајња нужда, као н. пр. крстити, венчавати и причестити, одма се пријави игуману и отиде.

Кад је у којему селу крсно име, те дотични калуђер треба да ава и по дужности онамо и неззан пође, и вазда собом поведе својега ђака, да му одговара ле-

Развалина двора принца Еужена на Дорћолу у Београду. *Цртао Ф. Бенкн.*

Кад је крајње да се на глас очита при летурђији „јерођакове“ и „оче наш“, нико се не смије усудити да очита по игуман, или најчеће ано је он што слаб, махне главом на најстаријега калуђера те он чита.

Вазда и свуда млађи калуђер старијему односи неку почаст, а особито у цркви и при трпези. Никад не ће млађи пред старијем стаћути, нити му с десне него и све оне путнике, који су приморани зими од зла времена у манастир сратити, или ано их ноћ зимин пристигне, а не могу у какво оближње село прићићети, бојећи се — народ вели — да га црнонна мука не разгуба, ако би без какве годеме неволе или без некаква посла у манастир пошао.

Сваки калуђер дужан је у својој призременој парохији извршивати све узаконјене потребе сиромаху мукте, као и ономе, који може платити, т. ј. крстити дијете, причестити болнка и погрепсти хрца, али вјенчати није дужан без плате, као ни друге молитве. Оваконн сиромаха врло је мало, јер ако нема од куда да

*) Има двије године, како је дошла писмена заповијед од данашњега херцеговачког митрополита Прокопија, на све манастирске игумане и на морско свештенство, да спомињу на ектенији исход султана Абдул Медјида Хан, но ја до данас могао нијесам чути, да то ијаква спомиња.

турђију и при разним молитвама дотична јектенија.

На летурђији, свака она њиха те слави крсно име, пошље по једној мушкој глави у цркву своју домаћу проскуру — од оке до оке и по највише — и бардак вина — около по оке — које се свуда зове у овс крајеве „пуће“ (вино) и „проскура“, које за сваку летурђију служи.*)

*) У мојој књизи „Херцеговачке ваше ријечи“, штампаној у Бечу 1866., на страни 351, стоји у 6. напомјени: Домаћин славно његово крсно име св. Николу, пуњен и проскуром, а он њега сваком срећом и берићетом, а највише ђувачинском здрављем, да Бог да и т. д.

Наравно, да калуђер на саму једну просхумдиње, и од једнога вина у светом путиру у крв и тијело преобрази, а све друге просфуре стави у једну врећу, а вино сасше у мјешину те у манастир носи. По свим кућама, које славе они дан крсно име, калуђер је дужан поћи с њиов да учини прекаду мртвим, и само код једнога домаћина на ручак и на вечеру, обично под највећега главара оне породице.

Ево како прекаду с тријем шепчиног квасног хљеба ситно као нафоре; стави петрахиљ, донесу му на чему мало жеравци и тамјана, којега калуђер шеспоном руком стави, прекрсти руком осмтавши обичну молитву: „Кодиво тебје приносим Христе Боже наш, и т. д.“: домаћин окади најпре икону (ако је има), па сву гололању около трпезе жалавећу чељад, а свани примати десном руком од дима тамјана и себи под нос. Калуђер сад очита обичну јектенију над оним раздробљеним хљебом, и настави: „још молим ја о упокојених души рабов твојих и. пр. Петра, Ђура, Саиду, Еминију, Росу, Мињука,“ и сва остала имена која се у кутији читали нелазе. Кад све мртве спомене, предиде они издробљени хљеб вином у напрет: он најпрви узме један комадић, а за њим сва кућна чељад и намјерени званице — мушко и женско — па како који стави у уста да поједе, рече да га сваи чује: Бог да им душу покилује, и живим дарује здравље и напредак. *)

По ручку сваки калуђер напади на њедра часте карте од писања, и дивит ина паса на повуди ко ће да више мртвијем за душу а живим за здравље. Напише на полеђини листа с једне стране „живи“, а с друге „успиша“. Најприје записује домаћин: Записи ми духовнике! ону и. пр. Милутину и мајки Анђуши за душу, па брату Бетку и стрицу Николи и т. д. — А сад чланци за здравље моје, којега брата, синова — све поимешце колико их живите у кући има. — Њод домаћин стрпи, онда опако нечну редом сви званице оне куће. За свако појединог име плаћају калуђеру по један старн аустријски крајцар, а содаџиа 3 појчића аустријске предности.

Кад калуђер опако попише у кући ће је ручао, отиде с њиом по свијем кућама које они дан славе крсно име, и свуда опако једнако записује. Свакоме се домаћину и званици чини не само грехота, него и срамота, да дај-будн за очину и мајчину душу не запише, и нема тога, који не ће по неколико мртви или живи имена записати, па за то сваки звапица понесе собом, кад на чије крсно име пође, по један грош најмање, а многи понесу и потроше два или три гроша.

Сва она имена, мртви и живи, дужан је калуђер о праој дојдућој летурђији споменути их на сав глас све с краја до конца; а док он имена сврши, њих непрестано поје троједно „господи помилуј“! У случају кад је оних имена преко стотине — као што чешће пута бива — калуђер држећи у рукама лист нарте на коме су имена написана, отпоје јектеније „још молим ја о упокојенији души зде написани“; а за живе: „још молим ја о здравији, спасенији и т. д. о зде написани“.

Кад свештеник служи летурђију у каквоме селу о крсноме имену, или у каквој другој прилоди, а особито кад укона жрља пред црквом, обичајају многи сељани платити калуђеру или попу четири гроша, да му прекади гроб ода му или мајке, брата, сина, стрица и т. д. Свештеник стави на себе епитрахиљ и одежду, и кадиће с кадионицом из цркве па кад гробом, ће му каже оне те плаче, очита јектенију непрестано кадеће кадна опицом, и спомене на своје мјесто име мртвога. Ко год се пред црквом пође, сваки пристуни к гробу и док свештеник сврши стоји гологлав, те сваки да се чује, рече: „Бог му душу опрости“.

О правнику црнае манастирске, силни народ мушки и женски на пређење му побожности долази, па не само из оближњих села, него и из удаљених. Они празнин народ зове „дервеи“, по Далмацији „сајам“, а у Србији „шапар“. Свак се обуче што најљепше има, а ако нема зимље у каквога пријатеља, а при том сваки но пушку носи оружја.

Нека тенуће, која не ће нешто црнан донијети или поклати у ове извјета, а пр. вуне, сира, масла, и жутог воска, а највише у новцу колико му стиће дозволи.

Која кућа нема ни стоке ни удавника, нити пак позаја, она ће донијети — или у цркви манастирској купити — једну воштану свијећу, и сваки је својом руком узиди и приљепи при којој он ове иконе да преко летурђије горе; а кад целива икону, у којој је изображен светац оне цркве, сваки остави у новцу колико ко може.

Манастир је они дан дужан дати сваком мојеку под оружјем по једну или двије чаше ракије. Свак пољуби игумана у руку, па после калуђере ће кога нађе, а они сваког благослове руком над главом. Кад год који и руди приступи рече: Духовиче благослови! а калуђер: Бог да те благослови! или: да си благословен!

Многе отличне кнезове повоне игумани на ручак; али народ дан да ко год они дан изједе за трпезом, која се зове „вакупска трпеза“, да му треба записати тако зовому: „нарусиду“ најмање 40 гроша, а највише златин дукат, за спомен мртви и живи.

Ево како се то записује: При свршетку ручка дође један од калуђера с нарочитим тефтером, а покрај њега стоји ђак, који му држи дивит од писања, а други један велики црквени пјат. Игумани манастирски, који нада пређи у чело трпезе, рече ће: Браћо христјани! коме је Бог дао, и коме се најзгодније, и ко жели од вас да записује имена својим мртвим за душу а живим за здравље, нека пише нарусиду на славу Бога и овога божјега дома и пр. „успенија богомајке“.

С чела трпезе почне сваки редом називати имена, а калуђер у оми тефтер записује како му ко каже, и то на једној страни живе, а на другој успише, и тако сваки на опоо трпезе док се сви не изреде. Како који сврши казивање својих имена, одма баци њиу на оии пјат колико најниже може; тако да сваки види колико је ко дао. *)

Кад је све свршено, калуђер преда игуману све свезљене новце и тефтер са уписаним именима, а у најзрну дојдућу нељељу служи се свечано летурђија, за упокојене душе и за здравље живи. који се у оном тефтеру нађе записана.

У орнјеме велике радње у манастиру, као и пр. сијање, жетва, окопавање кукуруза и вина равне радње, сваки је калуђер дужан да приноше колико може, као и сви остали ђаци и момци манастирски, а то бива онда, кад игумани види, да момци и радници нијесу кадри онако брзо и као што треба свршити. Ако пак не помогну радницима, они су приморани да друге послове манастирске напушгу, које ђаци и момци раде. Но ни једна толачка радња не спада на калуђере код силни игумана, но од њиове добре воље и за оиу корист.

Никаквој жени у манастиру није допуштено под никаквим видом пренођити — као што сам овамо уз императ назво — осим само матери, удатој сестри или тетки којега калуђеру, но ни оне никад нити доћу саме, нити пренође, него нанда мора бити по једна стара. Истина да сваки калуђер своје женске у својој келији придржи и о сопственом трошку угости, али опет сваки над доће те посјети сина или брата, унука и т. д. донесе неки — макар и мали дар — игуману и свакоме калуђеру, бојећи се да не би забадава манастирски хљеб јели, које они зову „вакупско“ (прковно).

Ходећи ко од иворова или од чиичија манастирски доће макар каквим послом, дужни су калуђери да га спреме да руча с момцима и ђацима, но они ако нема врежена чекати, или је већ ручао, дају му сваког да није ракије или вина, и за то што у народу постоји старинска

*) Обично сиуда у ове крајеве, сваке крсне имена у јесен кад је кућа пуиина свега. Ко слави Митров-дан, ону кажу: „митропшташе“, Никољ-дан „никољштаци“, Јовањ дан по божићу „јовољштаце“ и т. д. Ако и нијесу у кући сви они, који крсно име славе, опет се сходакоју као — сви веље — једно крсно-имењаци.

*) За сам при ованој трпези седио у манастиру Дужи, у Шуки год. 1865-ће и ако сви остали записано, прекда калуђеру нијесу то од мене изискивали. По другим хериеговачким манастирима — колико је мени познато, но давиу народу ручак, но само ноће.

рије̂ч: „У манастир је грехота да пође празан, а сромота ко из њега изађе гладан".

Кад који од манастирски калуђера умре, све што му се по смрти нађе од готових новаца, то иде у манастирску касу, а покупне ствари изгуман раздијели по калуђерима. Подеране пак које једеиу више за поњаву прекроје на монке манастирске.

Упоиију га обучена, онако као да иде служити литургију, у нарочито гробље калуђерско, које је обично у авлији манастирској наоколо прекве, до онога, који је најпотоњи пред оним умрло, овоју му гроб, покрију с отесаним плочама: врх главе поставе камени крст и у њему обично уреже: „Здје почиваје смиеатеиеје̂ромонах н. пр. Двоиаесиде, престави сја на дан, мјесеи̂ц и година". Бог да га прости."

Кад игуман умре, калуђери га исто овако укопају, а пром и последњему за годину дана чине спомен душе пра литургије, а чешће пута чине преваду на гробу. После игуманове смрти, саберу се калуђери у игуманову ћелију, и ту договоре изаберу наиеву себе игумна. Обично взада ћелије гласиву већ ии за наиститрије̂ја, и премда се они пећка и гласује за једнога од њих калуђе, опет се прирепено прими манастирске старешинства до доласка мостарског владике, па ако народ жели и владика ће̂, потврди га и за игумана произведе.

Одма калуђери јаве писмено владици за игумиову смрт, и у исто вријеме моле владику, да им потврди новоиредложеиога, и кад дође, да га произведе игуманем.

Владика не потврди взада онога, кога су предложили, него више пута и калуђеро, само ако у њему признаје способност, вјештину и разум која би потпуно одговарала многостручним игуминовим дужностима, а на народну и манастирску корист. И са сваи тим што у епископској вољи и власти стоји заигумити појега на ње̂ — опет на иекоп народиех поштеиља — саберу у манастиру неколико бирани поглавара и старјешина иародне манастирске, те се за њима посавјетује и каже им да има жељу, да онога или онога заигуми. До сад се није чуло, да је народ побио владичину жељу, премда би многи неки до домаћих поглавара волили да је они, а други они.

Кад буде дан у коју ће владика служити и свечано у цркви произнести одобравог калуђера за игумна, дукан је манастир свапти на ручак све поглавите домаћине, који су у иноријо онога манастира, и тај се дан у пајвећем весељу при јелу и пићу проведе. Владика пак даваје је у старо вријеме прописану такеу, као и за рукоположење иирског свештеника, или ови данашњи није ни јошт опредјелиеу цијену за произведење на игумна за то што су случајеви врло ријетки, него прави оволико, колико му игуман преда, и то обично од своје сопствене касе.

Сваки манастир има свој нарочити печат којега онамо по турски пову „мохур", на којему је уреван храм манастирске цркве а на около: „сеј мохур манастира успенија богомајке (и. пр.) Дуже". Обично су сви новелаки, од приливе колико јесарен тањир, и они се печат строго чува под кључ игумнов, и притиска се на каквим врло важним породиим писмима, или у службеним.

Кад би поједином човјеку требовао да се притиске манастирски мохур, као н. пр. на крштеницу, вјенчаницу или на смрт, или на какво му драго свидјетелство или границе, дукан је сваки платити најмање дукат, и то ако се низ да може платити, а сиромаху који не може не узимље се, већ да би он од своје добре воље у име дара манастиру поклоиио.

На игуман ни калуђере не могу ништа од наследствија родбине по смрти имати, и при животу не траже, а тако исто ни родбине од њих.

Да би заиелио који од калуђера зли игуман, да дарује својим родитељима или брату, сестри и т. д. од своје сопствене ће̂се, обично он то уради докле је у животу, но никад ни полазиу од новаца што има, него чува да му се по смрти за укоп нађу, иначе би била његова прчнта но смрти срамота, кад му се толика у сандуку не ће̂ наћи; а оно би се и у народу одма разгласило и корио би га народ. Напротив хвале и до неба дижу онога, којему се по смрти готови новаца нађе; но и код последњи, а помоли код врав врло мало.

(Продужиће се.)

Грађа за биографију Вука Стеф. Караџића.

Немачка евангелеиски пастор Јохан Сеиеран Фатер, који је у прошлој половини овога века са многим научењацима успеси био, беше искрен пријатељ пок. Вука. Вео звалаи многих народних песама, написао је краткуу расправу о српским јуначким песмама ради сравнења са Оссиром и Осијаном, и преко је познату песму: Женидба Максима Црнојевића, истиа у прози, али тако красно, да му се чо̂ек дакати мора. Обоје је штампано у Гремоној српској граматици *) 1824. год. Међу многим песмама, која су већином приватног содржаја, нашли се и ова песма које се на немачки Талвиом преведа српских песама одвеси.

Mein theurer Freund!

Die erste Gelegenheit benütze ich, um Ihnen freundliche Worte und die besten Wünsche für Sie und Ihre liebe Familie zu schreiben.

Mit meiner Frau und 2 Kindern habe ich eine schöne Reise ins Finster Bad und am Rhein gemacht, wovon ich oben zurückkehre; ich hoffe die beste Stärkung für mich und meine gute Frau, die sich sammt den Kindern bestens empfiehlt. Im Juli war ich in Kassel, wo der gute Grimm wenigstens nach dem ersten Anblicke der Uebersetzung Ihrer Lieder noch nicht ganz zufrieden war, sondern selbe nicht für kräftig genug hielt, so dass man das Frauenzimmer erkenne.

Wir haben dort auch über Sie, und versteht sich das Freundschaftlichste gesprochen.

Gehe es Ihnen doch recht wohl! und krüne Ihre schöne Thätigkeit der beste Erfolg.

Ich suche von nun an meine Gesundheit zu schonen, werde aber über der Theologie dem Sprachstudium nicht untreu. Ich bleibe Ihnen die Hand, achtungsvoll

Der Ihrige

Vater.

18. Sept. 25.

Herrn Doctor Wuk Stephanowitsch
Wohlgeb.

Драги мој пријателу!

Ову прву прилику употребљујем, да Вама пријателске ријеч и најбоље жеље — Вама и Вашој милој породици изразим.

Ја сам са мојом женом и двоје деце путовао у Финстер купатило и на Рајну, одкуда се баш сад враћам; надам се, да ћемо се подкрепити ја и моја жена, моја Вас с децом заједно поздравља. У јулу бео сам у Каселу, где добри Грим бар на први поглед није баш са свим задовољан са преводом Ваших песама, јер драги, да превод није доста сналан, тако да човек одмах позна, да их је женска превела.

Ми смо тамо и о Вама, разуме се, са свим пријателски говорали. Желим Вам свако добро! и нека Вам красни рад најлепше успех крунише.

Од сада ћу своје здравље чувати, али поред теологије не ћу ни студију језика оневеарити. Пружам Вам руку, с поштовањем

18. сепг. 25.

Ваш
Фатер.

Благородн. господину доктору Вуку Стеф. Караџићу.

Међу овима, које су српске народне песме преводили, заузима једно од врло места дворота немачка списатеља Талви. Од Гетеа на превођење подстакнута, настојао ју је свој превод српских песама, које је год 1824. угледао свет, и које се у њему Фатеровом спомиње. Нови преиређено и умножено издање изашло је у двое лањег год. 1853. у Лајпцигу код Брокхауза. Талви је са Вуком и породицом му у врло пријателском одношају стајао, и међу њима писмило, палази се и ово писмо, које је пок. Вуку на Бујорки послао.

New York, den 20. Juni 1850.

Hochgeschätzter Freund!

Seit beinahe drei Monaten sind wir wieder auf dieser Seite des Weltmeeres — es scheint mir ein Traum, dass ich einmal wieder auf kurze Zeit meines theueren Vaterlandes froh geworden! und doch Ruh! ich an der bedeutenden Anzhonte von Erinnerungen die ich mitgebracht, deutlich genug, dass es nicht wirklich ein Traum war.

Nachdem wir Wien verlassen, haben wir uns hauptsächlich in Weimar aufgehalten, und nur eine kurze Reise nach Berlin gemacht. Mein Mann brauchte nothwendig einige Wochen der Ruhe, um das eingesammelte Material einigermassen zu ordnen. Am 7. Oktober verliessen wir Deutschland, am 13. England, 14 Tage war für eine Dampfschiffreise lang genug, und auch eben nicht angenehm, aber immer noch kürzer und angenehmer als die meisten transatlantischen dieses gegenwärtigen Herbstes und Winters, die durch Stürme und wiederige

*) Wuk's Stephanowitsch kleine Serbische Grammatik wurde deutsch und mit einer Vorrede von Jacob Grimm. Nebst Bemerkungen über die neueste Aufnahme dieser Heldenlieder aus dem Munde des Serbischen Volks, und der Uebersetzung der serbischen Lieder von Johann Severin Vater. Leipzig und Berlin bei G. Reimer. 1824. 8°. Seiten LXXII. 101.

Winde recht wie dazu gemacht sind dem allzukühnen und übermüthigen menschlichen Geiste die Flügel zu beschneiden.

Hier hab' ich mich nun, sobald wir einigermassen eingerichtet waren, an eine Ueberarbeitung meiner Uebersetzung der Serbischen Lieder gemacht, die in einer neuen Auflage bei Brockhaus herauskommen sollen. Ich hätte sehr gewünscht diese Arbeit noch in Deutschland vornehmen zu können, allein ich konnte ganz unmöglich Zeit dazu finden. Und da mein Material hauptsächlich in Ihren Büchern besteht, die ich durch Ihre Güte besitze, so war es im Grunde gleichgültig, wo ich meine Uebersetzung durchsah. Diese habe ich denn mit treuen Fleisse gethan, und sie Vers mit Vers mit dem Originale verglichen und besondera bei der ersten Lieferung, während deren Uebersetzung ich die Sprache erst lernte, vieles zu verbessern und zu ändern gefunden. Aber freilich habe ich es mir noch keineswegs zu Danke machen können; die beiden Sprachen sind zu verschieden; und gerade die hohe Einfachheit des Liedes macht die Uebersetzung doppelt schwierig. Ich habe diesmal gewissenhaft die Nummern der Originalien (nach ihrer neuesten Ausgabe) angefügt, damit Sie schwinsche, dass die, welche beide Sprachen verstehen, die Lieder vergleichen, gerade weil ich mir bewusst bin, treu übersetzt zu haben, treuer als Kopper und nicht weniger treu als Frankl.

Leider hab' ich erst bei dieser Gelegenheit entdeckt, dass ich durch Ihre Güte nur die beiden ersten Theile der neuesten Sammlung (Wien 1841 und 1845) besitze. Sie waren so freundlich mich zu fragen, ob ich auch Alles besässe? Der Umstand, dass mir von dem 4ten Theil der Leipz. Auflage (*У Бечу* 1833) durch einen Irrthum 2 Exemplare zugekommen sind, und die Gewohnheit die ich habe, mich dieser Ausgabe beim Nachschlagen zu bedienen, machen mich im Augenblicke, da Sie mich danach fragten, irre. Sie würden mich daher sehr verbinden, verehrtester Freund, wenn Sie mir den dritten, die neueren Zusätze ausschliessenden enthaltenden Theil der neuesten Auflage nachschicken wollten. Sie brauchen ihn nur (für mich) nach Leipzig an Brockhaus zu senden, mit dem ich in steter Verbindung stehe, so wird er mich gewiss erreichen. Höchst unangenehm ist es mir, dass ich diesen Irrthum begangen, denn es hätte mir wegen der Bezeichnung der Nummern der Lieder gar viel daran gelegen das Buch jetzt zu haben. Indessen kömmt bei den grösseren Liedern die licht zu finden sind weniger darauf an, als bei den kleineren Frauenliedern. Von diesen habe ich meiner Uebersetzung zum Theil blumengelegt, und auch von den grösseren vier oder fünf, z. B. unter andern: Wukaschins Heurath. — Die wunderbaren Schlangen- und Zauberlieder, welche blos Ihre neueste Sammlung vollständig giebt, hätte ich wohl Lust dem deutschen Publikum in einer eigenen, separaten Ausgabe mitzutheilen. Sie stimmen so wunderbar mit den nordischen Sagen von verwandelten Schlangenprinzess, Kronenschlingelein u. s. w. zusammen.

Wir sind hier wieder in ein ungeheuer reges Leben hineingekommen. New-York ist in seiner colossaler raschen Steigen und Aufschiessen begriffen, dass man sich, ohne es selbst zu beobachten, keinen Begriff machen kann; und allem was geschieht, ist der Stempel des Immensen, Grossartigem aufgedrückt. So — obwohl die Europäer in die geistigen Interessen der Amerikaner einiges Misstrauen setzen — auch der Buchhandel, in seinem Zuschnitt „for the million." Vor zwei Jahren fingen die Gebrüder Harper an ein Monatsmagazin herauszugeben, das eine Auswahl von englischen, deutschen und französischen Zeitschriften enthält und hie und da einen Originalaufsatz: im Ganzen gut gewählt, aber natürlich ziemlich oberflächlich. Wollen Sie glauben, dass dieses „Starner's Magazine" monatlich 110.000 Exemplare absetzt? Freilich muss der Preis, wie in diesem Falle, sich nicht über 25 Cents (ungefähr 36 kr. in Silber) erstrecken; dafür kann Jeder, der halbwegs etwas verdienen kann, es kaufen, und im Durchschnitt lässt sich annehmen, dass jeder Amerikaner auch gerne liest. Ist das nicht eine wahrhaft demokratische Literatur? — Ein anderes Magazin, „Putnam's Monthly", ist so eben eröffnet worden, das nichts als Originalartikel enthalten soll; hievon liess der Herausgeber, wie er mir selbst sagte, zuerst 20.000 Exemplare abdrucken, hat aber gleich nach Erscheinen der ersten Nummer noch beträchtlich mehr nachdrucken lassen müssen?

Der ungeheure Success von Uncle Toms Cabin ist gewiss auch zu Ihnen gedrungen? Indessen hat daran England einen Hauptantheil; das Buch hat viele, schöne, ergreifende Stellen, allein die Lösung des Räthsels seiner beispiellosen Popularität liegt doch wohl im Gegenstande.

Tausendmal ein herzliches Lebewohl!

Empfehlen Sie mich bestens Ihrer Frau Gemahlin und der theueren Minna. Marie schreibt an diese. Meines Mannes beste Grüsse. Erfreuen Sie recht bald durch eine freundliche Antwort

Ihre ergebenste
Therese R.

У НЬУЈОРКУ, 20. 1846. г.

Вельчењени пријателе!

Већ је скоро три месеца, од како смо опет на свој страни свеског оцеана — чини ми се као сан, да се још једном за врато доба радујем својој отаџбини! на шпок крај толиких значајних успомена, које сам собом понела, особам доста јасне, да то у ветине не бише сан.

Остављајући Бечу, задржавајући се поглавито у Бајвару, и само предузевши једно сасма кратко путовање у Берлин. Мој муж требао је неколико недеља ваљног времена, да гдекоји материјал у неколико уреде. 7. октобра остависмо Немачку, 13. Енглеску, преше од 14 дана беше десета дуго за путовање на пароброду, па и десета непријетно, али зато праве и пријетније, него ли много друга путовања — ово стране атлантске океје пресеи и живе, која су бурама и противним ветровима само за то заслужена, да слободном и одважном човечијем духу крила подсеку.

Овде се сад, чим смо се мало сместили, одадох прерађивању мога превода српских песама, које ће у новом издању код Брокхауза изаћи.

Весма сам желела, да те још у Немачкој предузмем, али писак ванако много доспеће. И поче је овај мој материјал послазито у наши пилагаа, који нашом добротом сада имам, то ми је било управо све једно на где преведа мој преседаше. То сам са вељом трудом и уредила, и стиче но сам са оригиналом сравнила, а особито сам код прве издања, када сам тек почела једне изучавати, нашла ва много што-што, које сам поправити и кашворити морала. По нарочно, није ми могло бити сме за руком поћи; јер се обе језика врло разликују; и баш то, што је песма проста, беше узрок, обог чега ми је преседање два пута теже шло. Ја сам овај пут самосно бројке оригинала (по нашем најновијем издању) додала, јер сам желела, да они, који обе језика разуме, сами песме сравне, баш за то што сам уверена, да сам их ворно превела, верније од Вакера и не мање верно од Франкла. Жалићете тек сам онам праником пријетеа, да нашом добротом сваки обе пре клоне најновије збирке (Бечу 1841. и 1845.) имам. Ви бисте тако добри, те ме упутите, да ли сам имам? Будући да су ми забуном од четирте књиге дна сеземнадесе Аћиванког издања (у Бечу 1833.) послате, а и обичај који имам, да се тим издањем само онда служим, кад што тражим, и то је, што ме је у трекутку када о том питасте, помело. Ви бе ме дакле врло обезвали, истовани пријатељу, над бе ми хтела срећи део најновијег издања, који новије језичке песме садрже, послате.

Ви ги можете само (за мене) у Аћиеску на Брокхауза послате, с којим сам у непрекидној свези, и он ће ме сигурно наћи. Врло ме је непријетно, што сам се морало тако забунати, јер сада ми је до те мере рада обележја бројева песама врло много стало. Међу тим то се може лако исећи песама, које се могу лакше до њих, него ли њихових женских песама. Ја сам од оних мом преводу неколике нових прилодила, а и од ових четири до пет, тако и пр. међу осталима: Женидба Вукашинова. — Ове чудноватс лицинске и чаролијске песме, које се само у „најновијој збирци потпуне налазе, волела бих, да их немачкој публици у једном особитом, засебном издању саопштим. Ове се тако чудновато сливају са опаном северном природа с преображеном лицинском принцу, звуковитим лицинадима и т. д.

Овде сам опет у рукој живахни живот ступила. Вујорк се налази у тако брзом подизању и развићу, да се можемо, док то сами не видимо, појмити; и сме што се обина, меси на себи нечег невиђеног и величине. А исто тако — ка да Јевропејце душевне интересе америкашке са њихи невезеревим предузећају — а највећа трговина у свом броју „for the million." Пре две године почеше браћа Штарнер издавање месечног магазина, који садржи избор најлепших, новијих и ориџинских чланчића, а не задаћа и по један оригинални састављају; у целини добро изабрано, али врлино доста и поприше. Будите уверени, да се тој Штарнеров магазин месечно у 110.000 сеземлира растура. Да боже, да цена у оваком случају не сме преко 25 Cents (од прилике 36 новч. у сребру) да пређе; с тога то свако, који бар нешто заслужити уме, купити може, а у процесу можемо учити, да свако Американац радо чита. Није ли ово у истине права демократска литература? — Други један магазин („Putnam's Monthly") који је истом отворен и који ништа друго не ће до да оригиналних чланака доносити, даде та издавалац, као што ми сам каже, прво у 20.000 сеземлира штампати, али одмах после прве издање морађе још много више напавадно дотискивати.

Мора да је још глас Success од Uncle Toms Cabin (чича Томине колибе) и до вас допро? Међу тим Енглеска има за то врло велико учешће; — књига има много лепих, занимљивих места, но решење загонетке велике бесприморне популарности леки ваша без сумње у самом предмету.

Хиљаду пута срдачно здравo!

Препоручите ме јемо Вашој госпођи супрузи и драгој Мини. Марија ће јој писати. Најљепше поздравље од мога мужа. Обрадујте ме што скорије пријатељским одговором.

Ваша повезна
Терезија Р.

(Свршене се).

Рођење Христово. *Слика Корегова.*

Наука и моје уображавање.

Међу данашњим енциклопед у Њујорку, научни професор Тиндал једно од првих места. Дела његова што их је до данас издао, а особито његово дело о звуку, чине епоху у науци. Тиндалови дела показују увек и напредак у науци. Али тај знаменити човек не пише тако, да ти само научењаци разумети могу; но он пише тако, да га свако разумети може. Томе за доказ служи тема његовога на почетку овога чланка, о којој је он једном приликом зборио у „британском друштву у Литерпулу, и с којом се он одре жељном заинтерес, не драећи се баш са свим његовах рећи.

Наша стане је сунце, да осветлаја нама наведену улогу у науци. Кад ми о каквом каквом откривљу бесједимо, обично велимо: то је била срећна замисао, то је дар духа (генија). Већ у томе лежи признавање, да је фантазија помагачица у нашим научним откривима. Сазнајно је душевни свој у неслу којем нешто добро; често ће нас баш одвести него ма колико логичних закључака и читаво поворја од „горе“ и „да то.“ Научни покушаји (експерименти) су у опште нешавом сјајна најважнијима међу уображавања. „Ја мислим (уображавам) да ће се то и то догодити, ако овако или овако будем радио. Ја не знам, да ли ће баш тако бити, али хајде, ја ћу пробати (покушати.)“ Тако говоре моји откривачи, на и сам је Тиндал из тај начин пробирљи много пута једно. Једном пут хтео да дошла, да ли је управо нада бела, или је можда како год други боје. (У науци се реч „боје“ не употребљује, него реч „безбојни“: тако је и у овом случају хтео Тиндал, да дозна, да ли је вода са свим безбојна). Обично ово узима, да је вода са свим безбојна, што напослетку и јесте, ако је вода у малој количини, али и малена количина (дебљина) паће је тако нето безбојна: Тиндал је пак мислио, да и свака достаточна вода има нзвесну боју, само се моја мало више увећа: што је замисао, то је и доказао.

Да докаже своју замисао, Тиндал је како поступао. У сео је једну цев са двајма отвором стопа; та је цев била на оба краја запушена са стакленим плочама; онда је усео на једну јаку са стране у му до нама чисте дестиловане воде. Затим ју је хоризонтално учврстио (т. ј. положено учврстио). С једне краја метнуо је електричну лампу, а на други крај увећивајуће стакло, и то тако, да је кроз њега могао гледати у цев, која је напутрба била осветљена светлошћу електрске лампе. Како је цев само до поља водом напуњена, то је онај, кад је у њу гледао, видео само плочу, доле видео воду, а горњи део цеви биле је само обичним ваздухом напуњени, или као што би се обично рекло, цев је била пола пуна, а пола празна. Кад је све тако удешено било, онда је посљедњо кроз увећавајуће стакло у цев. Ово је нажутра, и где је вода и где је ваздух био, еламентном светлошћу била са свим просветљена, што је са свим нужно, јер обична светлост би просветлила ону горњу пољ, где је „празно“, али доњу пољ где је вода, тешко да би просветлила могла, јербо је то природна дужина, истинит стопа воде, за обичну светлост. Заседавши на увећавајуће стакло онајно је, да је горња пола цеви са свим бела: али кад је посљедњо на доњу пољ, где је вода, он је опазио, да није бела боја, него да је онима плавкаста боја. Замислио своју, да вода има каку другу боју, а не боју, на тај је начин Тиндал и доказао.

Други пример. Ново је замислио: Звук постоје извесним кретањем ваздуха. Да би ме сви моји читаоци и читалице потпуно разумели, нужно ће бити, да реснем нешто о звуку. Звук, ако, што чујемо, то је кретање ваздуха. Кад је отворим уста, ја почнем говорити, ја са тим ништа друго нисам урадио, него сам заталасао ваздух који је око мене. Ваздух сам тим заталасао, што сам из своја уста „избацио“ ни беле цигерице некалико ваздушних таласа. Како су ти таласи, што сам их избацио, настајали, тако ће исто и она изгледати, које ће она изчезнити, кад ту-ју они сасвим нестану. Ваздушни таласи разлазе се на све стране од мене и сте где је почетак, на ако буде какног стварења ту у близини или у известној дальини које нема своје границе — дошао са здравим ушима, ако ће осетити то таласање, као звук. Јер само тако таласање ваздуха, о каквом је овде реч, ниа ушима на уши наше, а не ни друго које чуло. Уво наше изатура нимаде неки инструмент, као на пример неког клавира, који се разликује од нашег обичног клавира тим, што овај наш нема бог зна колико жица, дочим онај, што сваки од нас у своном уву по један — дакле сваки од нас нози сва те два клавира, нимаде на хиљаде жица! Ово је мален инструмент у нашем уву, због тога, што је тешко определити број тих жица. Неки Келнер изборује је до три хиљаде! Ако што сваки жица на нашем клавиру нимаде свој определени тон, тако исто сваки жица у нашем „клавиру“ у ву, нимаде свој особити тон, и према томе онаки тон и саозвучаја могу — јер се у моју ста стварз ово, што зовемо „звук“, — какав је њезин саоиставак. Још је нешто особито код тих жица, а то је, да не може из које му друге ваздушни талас покренути ни које од тих жица, него само извесну једну, која тому тог ваздушног таласа одговара. Ово је нрло важно. Јер шта би могло бити онда од наше музике, кад би сваки тон — дакле сваки без разлике ваздушни талас — које музицални инструмента могао сте жице нашег клавира у уву покренути! То би било право мучија музика! Али ово нијамо, да то није тако. Наука нас је уверила, од да и ни. по загуди ни вијолнин тон g, (2) да се у тај мах у нашем уву заталаса само она жица, која је нађа тон g произвела — ако смем рећи, онда ће се само жица g заталасати, и никоја друга. —

Кад је тај „исто“ замислио, да је звук извесно кретање ваздуха, настао је питање, да се и доказе та замисао. Али како? Ако је звук кретање ваздуха, онда на тог следи, да двојица не могу једни другог чути, ако се ваздух између њих укиони. Од настаје питање, како да се добани тако празан простор где и ваздуха ни бе било. То није било до тле могуће, докод није ово пронађен ваздушни пумпа. Ваздушни пумпа је један инструмент, с којим се може добити тако празни простор, какав је за нашу ствар нужан. Како је тај апарат склопљен, неје ми овде нужно разлагати; доста је ако напоменем, да му је и једна стаклена звонцир, заклопљ, или ако је по вољи и стаклем доња састављена део. Тај стаклени заклопљ изгледа скоро баш као они стаклени заклопљ, које можемо водети код поластичара, с којима они покривају колаче, да их муве не нападају, или нпаја да их посебначи и посебначице видети могу.

— Ово, које је доказао са ваздушним шприном, да је звук кретање ваздуха, беше изгледа физичар Хауксбе. То је било у године 1705. Пред краљевским друштвом у Лондону(?) објавио је Хауксбе свој покушај. Под овај стаклени заклопљ, о којем је мало пре била реч, метнуо је он једно звоно, али тако, да се спока могло нуће над је под заклопљем било. Док је ваздухх у заклопљу било у овој мери, колико је и изван њега, онако се чуло испод заклопља, како звоно. Чим је Хауксбе почео са ваздушним шприном нуће ваздух испод заклопља, онакако се како је звук слабији, и ако се за час нуће тако исто као и пре. Истина, да Хауксбе у оно доба није могао са свим ваздух изнуће, али је нина тонако успео, да је звук јако ослабио, да се једва могао чути. Професор Тиндал је много правилнија простор добанио, но што је био онај у Хауксбија, а то је добанио на овај начин. Најпре је унстио под стаклени шеширу један таг, који се зове подлошка. Тај подошк је истрашен у пуна лаког од нашег каучука — а и ши је вашљиво мешавина од два дела — те због тога, што је лакши, он је сам ваздух испод стакленог шешира истерао. Звоно, које је под шеширом, звонило је, само је звук бно рло слаб. Кад је дакле сам подошка бно под шеширом, онда је тек почео са ваздушним шприном нуће и подошка на поље, и на тај начин је тиланко успео, да се он мало звук чу више. Шта више, кад је зво нрестано да шеширу, ни онда ни мало звук није могао чути, и ако се је лено кроз стакло нејасно могло, како чезнк чуе у звоно. Професор Тиндал је под шеширу метнуо занијен сахат, те није имао нуждс звоно спорчутно нуће, већ је сахат сам врашно звонирку душност.

Сложенуе сам мало пре, да глас, звук, постоје набадањем ваздуха на беле цигерице. Настоје питање: какав мора бити глас онда, ако ја на беле цигерице будем набадано двоја кога сас, а не ваздух? Де те је сломисли и доише редном проф. Тиндал. Њега је радозналост нуђала да види, шта ће бити. Истина, да није пријатно, а ни пасластву није ни нрнјатно имати водоник са нако врсне у беле цигерице: проф. Тиндал, напунио је своју беле цигерицу водоником — уднсао — нак је онда нушао говорити. „Ја знате“ вели Тиндал у своја предавању, „какав је мој глас. Кад сам изнуено водоником беле цигерицу, ја сам се усиљавао снакно говорити, али не ће, глас ни беше чудновато изнмењен, и још слаб. Изгледало је, као да сам промукао, као да је нешто нанемени глас; дуљанје га не могу описати.“ —

Овакн случајеви потпуно оправдају чудновату нрску, да је наука на праску сведена романтика. Но ни можемо лако поћити, да су чудне нзедстве онште нише од чисте фантазије Замишљена ствар не мора још бити замеиљатина: ствар, која не постоји, не може бити лна, дакле се год не изведе чимо, и докле год не доказано, да је управо постоје нак не. Из Тиндалова покушаја, употребни водоник за говорење следи, да је чнна глас заиста од стране ваздуха, где је глас постао, а не где се чуо. Кад је Тиндал узео водоник као средство говору, то је тако, као да је узео истрашест нуги тако ваздух као и обично; и овом би сасвиу случају био глас онаки, као што ван је као час пречио, да је био, кад је с водоником говорно. О овом се је Тиндал и на другом месту упорно, нашме на једном свом путовању по Швајцарској, хтео је да дозна, какав утнсак нмаде густина ваздуха на глас. Ма знамо, да је ваздух код нама такн, него што је доле код нас, нуда ми ходимо и где ми дишемо, и где је ваздух тим гушће — мање густине — што се на више пењемо. Тиндал је напунио два једнака шнитола; колико је метуо барута у један, толико у други. Затим је у једнам шнитолем послао једног човека на једно доста високо брег, којем је писму изно, а с другим шнитолем пошао је у исто једним другог човека, од себе толико далеко, колико је управо од њега до нрха брега. Доњна је дакле једна нета. Да густина ваздуха жена никакна утнина на глас, он би морао звук од оба шнитола — и од оног с нрха брега, и од оног на долине — чути, да су једнаки. Али то није било тако. Он је опазио, да је звук од оног шнитола с нрха брда

много слабији од овог, у долини. Ово је други доказ, да јачина гласа зависи од густине ваздуха, где је глас постао, а не где се чуо.

Научили без фантазије шиоде науке. Само за длаку, да је откривач даље пошао, па би до великих резултата дошао. Али фантазије не би ни уверсати! Да ово имадемо силних примера, да би се читаве књиге њима напунити могле. Још од најпрва зна се, да топлота постаје претањем, особито трењем и притискањем. Иако нас не зна о том известити, који су људи први почели трти руке у руку, да се угреју, нити о том, који су дрвљани први добили ватре, трењем дрвета о дрво. Кугла из пушке, кад је свитла барутана набоја на њеје, угреје се трењем о ваздух; говорило се, да се јаја могу брзим претањем кроз ваздух скуштти, и. пр. ако би их нетицуи у прашу, а прашу одма запалила на точак какве машине, који се брзо окреће. Кад из задњом наковању, задњим чекићем ударају дадно гвожђе, оно постане врло. Потковица на коњској копити је топлија од коњске ноге, кад поћ по задњој кадрени јури. Ови су примери доста јасни, на да уверс човека, да топлота мора бити нешто претаће самог тела; па су зна научевања толике стотине година дуклим, да је топлота нерођилиност неке толкотне течности (калорична) — дакле, да представлеи: тумачили су ако да неки течност пресо на врућег тела, па на неке ситне бомбе удараје на човечију кожу, после чега тек топла осети, да је тело врућс. —

Тумачили на тај начин тај појав, што та запено топлота — или управо стање тела — тумачи сами дошли су до великих неприлика. У широком другу појава топлоте има такође изузетака, који ови тек почивали нису никако могли да протумаче: морали су се забити и таких средстава да би их протумачити могли, која у строгој науци нису дозвољена — док трео Румфорд није 1798. г. нашао нову теорију, која је много простије, и с којом се сва појава топлоте лако и јасно протумачити могу. На пита га је извело на ту мисао, да топлота не може бити ово, што су до њега и да после његовог научевања друкали, да јесте? Бушеће топова у Минхену, као ово, што је Иутна с дрвета пала јабука, навела на ту мисао, да ламинале, што је у ствари, те је јабука пала, па је дошао до открића свог закона гравитације привлачења свију небеских тела, који је темељ свеа астрономском ротуваљу. Процес бушења топова, уверио је и убедио Румфорда, да је топлота нешто претаће најситнијих честица, из којих је тело склопљено, а никако да је то каква топлотна течност, као што су други тврдили. Према овом назору, пита је топлота, вруће тело код оних овако се тумаче. Најситније честице се тела зрелу; кад дођу жешће човечији у додир са таким телом, онда се и оне почну кретати; то се кретање одма тако дегрошите могу, а ми онда, односно мој расуђивање, констатирамо фактум топлоте. Топлота према овом назору је нешто субјективно, т. ј. нешто, што сво ми нашим осећањем доучали, објективно пак топлота је кретање најситнијих честица. То исто вади и за звук: што је жижи нис, то је претање и нешта више: тек сво ми, докле нешто субјективно, то кретање односно наш жлавир с многом пажњом, претворили у звук. —

Тада је Румфорд склопио један аморат, с којим је доказао своју замисао, т. ј. трењем је добио толико топлоте, да је за два и по сахата вода узкрела. У истом је апарату трењем гадног тела толика топлота добивена. Пошто нема нагледа, а тада није ни било, како и откуда, да би се та топлотна течност ушуљати могла — онда не преостаје друго до мисао Румфордово. „Топлоту је описати" вели Румфорд, „чујење и дивљење, што се је на лицима гледалаца опазити могло, кад сам велику количину воде без ватре кувао." Проф. Тиндал учинио је да два и по минута ово исто, што је пре седамдесет и шест гоа Румфорд за средство саопштавању мисли на далеко. „Слушао сам", вели Нагер, „више пута, да ова људи, који се са магнетном иглом тајно разговарају. Двојица њих сиђу на једно комисе; по нашим комисеној урезана су слова азбуке. Дође се приповеда, да чим један с иглом нешто на нашесно слово, да и пријатељска игла магнетична одмах указује на исто слово, па на њиле далеко једни од другог били. Да ли је ово чињеница, ја не јемчим; само толико знам, да једни драо да је могуће, а други, да је то блудња."

Та „блудња" јесте електрични телеграф, али без батерија и проводне жице.

Адини описује у своје дслу: „теоретичан и практичан посушиоји о галванизму", издином у години 1804. прави електрични телеграф, а и не знајући, да је. Он је једном приликом покушавао са галванизам т. ј. електрицитетом, снагом, која се описном бравном разноси мисли наше преко жице на све стране. Том приликом, трсбао је само још плоче, да је истнуо на крој жице, на којима се могли знаци видети, па би судство још у ово доба имало телеграф, али ако да не беше у Адинија много нових уображавања, код се на тачу њиову стиар достигти није могло! За то судство нормане чекати још четврдесет година, док професор Морзе неје се том недостатку довео.

Тиндал се у своје расправи драи наше теорије, него практичне употребе. „Корективна је теорија кући мудрости; само овом доказано до сигурних резултата. Без ноји уображавања нам теорија је не могуће. Научна испитивања" вели Тиндал, „мора нас научити, да у природи ништа и видљиво и неприкладно: ова нас мора научити, како да замислимо дувљивим оком оне операције, оне појаве у природи, које су телесном оку са свим скривене; како да видимо најситније честице интерпилске („атоме") и у мирном и у кретном стању: да можемо њихе умом следити а да их не изгубимо из ока, и напослетку, да можемо разложити, како се у природи појаве склапају.

Тајанствс, које целу природу продире, мора бити на крој кожици нашег душевног ока као наслиљено. Етер се таласа: ми видимо; ваздух се таласа: ми чујемо; живци се таласају: ми кушамо, мирпшемо и осећамо. Таласоњем срца живимо. Да своју „научну употребу уображавања" још боље предочи, узима професор Тиндал так теорију ундулације за пример.

Како да протумачимо појам светлости! Како је топлота и светлост нешто сродно, што на тога ноћ нзвести можемо, што се увек заједно појављују; то онда можемо слутити, да и светлости мора бити нешто узроп њихе онаме код топлоте, т. ј. да се светлост, поје светлости, осакша на извесном кретању. Светлост, синоним моји осећаја и свакштавања, јесте последња извесног механизма, које га ни баш никако и никад ни чулима не нсмо опазити моји. Она је (светлост) резултат таласања онога етера, који цео васиони простор испуњује. Али шта је етер познат само душевно, чулно нам никако. Нисом до данас неје исшло за руком, тај етер ступутп, да би га човек онда могао опшатп, нити хемијским реагенцијама доказати. Нико га до сад неје осетио на лицу, нити је опазио на нирамиду сенцу, која би од њега проистицала. Етер је са свим изван домишља нашег знања, али знамо, да га нам *треба*, јер мк видимо, осиазано појаве светлости, који су нашто, но у другој форми само, опетована звучних појава (феномена).

Ово је теншо разложити, и да човек не употребе саме реча Тиндалове. Звук пролази кроз разна медија (тела) са разном брзином. У води са брзином од 4700 стопа у секунди, дочим обично таласно кретање воде, што је постало услед каквог ударог камена и. пр. у каквој широј бари — брзина је са брзином једне секунде. Тежина и спојство тајсвести су узиоци, који су потакли обично таласно кретање воде: код звучног таласања је еластичност воде, она снага, што га напред гони. Али вода неје нужна за преност звука; најобичнији је преносшас, ваздух. Кад ваздух има обичну њему сиојствену густину и еластичност, што одговара температури сразмајућс се воде, онда има брзину кроз ваздух брзином од 1090 стопа у секунди, дакле тек једном четвртином оне брзине, коју смо видели, да је код воде. Ово од прилике ово значи: Кад се двојица разговарају преко воде и. пр. преко једне реке, онда ће се нити пре моји разумети, ако се нигду баш над саму воду т. ј. код леди говори „у воду", а други овроме ушо воде, него код би лишеи једни другом окренути биле, т. ј. кад би им ваздух глас преносио, дочим је у прном случају вода преносила. Узрок тек, за што да вода брже глас пронеси него ваздух, лежи у томе, што вода имаде гушу молекуларну еластичност, што је у опште свакој течности својствено, те тако не само да тежину воде, вођа брзина свети, паралише, него ју нта више и надвишује. Тим смо добили јасан појам о звуку. Разним вештачким подухватима, ми можемо приспити таласање ваздуха, да се само чоиаче; ми знамо, колико је дугачак један назувши талас, а чрдио и то знамо, колико заталаснавала имаде у једној секунди. Ми можемо једна звук другим уништити. Поштто нам је физикално знаење музике и хармс, хармонике и дисхармоније: у кратко, што се звука тиче, имадемо јасан појам о тим феноменални појавама, којима се извесна осећања у нашем уху рађају.

Кад смо у мислима склопили звучно талас, које нам телесно око не види, али с пуним уверељем доказа, да постоје, — онда покушајмо узрок и механизам светлости упознати. Овде нам долази највише мој уображавања у помоћ.

Ми знамо, од чега зависи брзина звука, јер је то мало ире разложено. Ако густину чега умалимо, еластичност пак непромењену оставимо, онда сво брзину увећала. Повећамо еластичност, а сачувајмо прашну густину, онда сво опет увећали брзину. Дакле нсзнатна густина и знатна еластичност јесу два нужна услова, да се постигне што већа звучна брзина.

Ми знамо, да се светлост распростире на све стране са не описном брзином од 185.000 шиљезских или 42.000 географских миља у једној секунди. Да светлост дође са сунца на земљу, треба 8 минута и 15 секунда, а са месеца до земље нешто мало више

од једне сезоне. Кад когод стоји на једном месту, онда може видети рађање сунца, он мисли, да је баш онда рађање сунца и почело, кад је он смотрио; али није тако: оно, што нам види од сунчане ноћи у навесно и исте доба рађању сунца, оно се је у истину дешавало пре 8-25 минута, јер је светлости требало времена колико, док је сунца до нас стигнуће — ова дошла. — Ови је постепеним та грана браница? Само тим, што смо узели да у простору постоје неки медијум (тело) ово изванредне танкоће али гране еластичности. Овај се је назор породио пре у глави Хајгенса, физичара у XVII-ом веку.

Разни изучавали узели су тај изванредно оштри и еластични медијум, и опремили га са осталим нужним својствима и изнесли механичким законима, и тим га преноли из света уображења у сферу реалности. Кунштво, не ће ли можда светлост бити резултат свега тог, као што се чини обичном знању. Ако нас та основна представа уз сву наговештност тих неома промешљених појава увек бласи и истини довоји; ако у свеопштој природи нашта не налазимо, што би било противословљу са нашим дедукцијама; ако нас је за тим опрезност наша довела до наших појава, за које пре тога не смо знали: онда ни тај начин доћемо до увереља, као да смо с неким пророчким даром снабдевени, те да предсказамо изнесне појаве, које доцније покушај за истинито проглашен. Такова представа, која нас не води ни на једно, нас доводи на чврсто земљиште чвељанства, такова представа мора бити за цело нешто више од саме фантазије. Овом правилом не можемо нашта друго заслужити до то, да нас је ро-ум у друштву са моја уображења довео у неки познајат свет, који реалношћу ни за длаку не уступа реалном свету наших чула.

Из ове примера видимо, како нам је моћ уображавања приповедала, да свакако једну од најважнијих физикалних чвељенца. Теорију Хајгенсову, бранио је Ојлер у XVIII. веку, даље су је развили Јунг, Француховр, Френел, Ампер, и др., и она је једина у стању све појаве светлости потпуно растумачити, због чега је данас уопште и признавата, а теорија Њутнова са свом је изгубила своју важност. Њутн је изнесио, да се светлост састоји из материјалних, или врло ситних честица, које из осветљене или светлеће тела као неке бомбице у око допиру. Тако нашеки светлеће етер, тај високи медијум неке назор, већ једино познат талесиа (умдухације). Он прима и односи даље, али ништа не ствара. Кретање, што он проноси, њекином долази од светлећих тела. Талесио кретање етера, усиче на ирну кожицу у нашем оку, отуд ни видимо. Али нисаде разне боје тих стерених талесиа, отуда ни разне боје видимо. У овом случају одлучује бројна, којом се талесиа на сие стране шире. Јер бичистословној боји одговарају најбрзи, а црвеној најспорији, т. ј. они талесиа, који у нашем оку рађају „љубичасте" љубичастоплаво боје брже се крећу од оних, који производе црвену боју. Плавестно и зелено, леже у средини. Да би смо помислили реалношћу тог талесиа, сравнимо талес одсина са талесима какве баре. Песка и шљунак на обалама овима систа, раздвоји их, а опима не. Замислимо да у атмосфера нисаде много оних честица, као оно сунчани прах што је, те се можемо онишљати, да ће ус честице једнине светлостним талесима сметати, а другима не, ако оно што сам видели, да песак и шљунак одраничити талесима не смета, а баршам смета.

Небо је плаво; тим се обележава нека оскудица у њеним талесима светлости: даје нам тај појав разлога мислити, да шта год смета оним талесима, који друге боје у нашем оку рађају, те не могу да допру до нашег ока. Сматрајући небо и неизотиме нам се нанеће питање: није ли нашах можда плав? И збиља неки тседоше планетарно небо тим протумачити, што би нашах бао плав. Али противан одговор гласи: ако је нашах плав, отакд да при рађању и залажењу сунца светлост, што на граде дальше нама долази, може бити жута, нарацаста на и црвена? Проламање беле светлости сунчане зрак плавстан нашах, не може никако прсну боју произвести. Претпоставка, да је нашах ајсиес, који нам шиле небесну светлост, за ова боје прете баш, нма двојако дејство. Светлост, коју тај ајсиес реселектује (одбаци), ми „осећамо" као плаву, а коју пропусти, као нарацасту или црвену. Али зна се, да ирло нешатне честице, којих нмаде у каквом медију раштрканих, истом медију плаву боју дају, ако их гледамо са реселектованом светлошћу. Ми нмадемо сгакала, што су сјајно жуте, као гледамо зрак на сунце, и што та стакла једну зелу плаву боју, ако их гледамо с оне исте стране с које је и сунце. У ирном ово случају „осетиле" пропустему, а у другом реселектовану светлост сунчану. Ако и нармање сакуна уводи растворење, ма једнако нода да је планетнаиста; исто се може видети и онда, кад се нетно у зоду свеже коре дњаког кестена, и то је зуров, што је Хелмхоц казо, да је плаво ово жутан медијум.

Ја што видимо да је нода планетнаста, ако нмаде у њоји растворено сапуна, или ако метимо свеже коре кестена, те отуд долази, што су се од сапуна и од коре одноше ирло оне честице, које нмају способство белу светлост, што их осветљује, реселектовати као плаву.

Исти је случај и са светлошћу, што ју ми с неба добивамо. Те оне материјалне честице, што су уирок, те је небо плаво, морамо са свим оставити нашој моћи уображавања, да их она представа. Бавећи се са оваквима светлостних својствима (зорама) у ваздуху, у свом са тим мало час споменутим честицама, Сир Џон Хершел дошао је до могућности, да израчуна густину и тежину растпатих звезда (комета). Ми знамо, да су те растпање код и над земљи и од саме наше земље. Ако забијемо једну решату звезду, видимо, ако нама земља, заједи с атмосфером, у њеном затворен простор, шта се, мислимо би баш тај затворен простор? Но Хершел могао би ту целу масу — даље целу решату звезду оне споменуте величине — једва као комотно носити.

Отуд можемо разумети оно, што Тиндал вели о количини материје нашег неба. Замислимо једну шупљу куглу, која би толика била, да би у њу могла стати наша земља, али сви брегови, што су високи као Монтблан (14,807), да уперу нох у куглу — даље брегови ниша од Монтблана бали би пухованна над куглом — онда сно са тим затворили сву гушћу материју, која у бланини наше земље видух исцрпује. Ипак куглс стоји огромно плав небесни свод. Но-купимо ту небесну материју што је у куглн, колика ће бити, колико тешка? Тиндал вели толика је, да би се могла земље сломити у путу торбу какој господи, с бурмутиу ко-њском господину. Ода слободно може „небо пасти на земљу", а да нам никаква квара не нанесе.

По немачком преводи,

А. М. М.

Народне умотворине.

Питалице

скупио их у Херцеговини *Вук Врчевић*.

64. Питао циганин ату: Хоћеш ли сад јагње, или ад поодвечер до јесени? — Сад, јер до јесени можеш ти прићут, или аук јагње појести.

65. Питао аук јагњу: Хоћете ли ви давас ни стићи к мени? — Ми смо уговорили, да ни приђи ћете, док чујемо од вас: шта сте угопарале.

65. Питала пчелка пчињу: Мајко! Је ли аука умотвени овце? — Није њино! али је аука утробити с ирој чобана.

64. Питали коната: Колико имаш жена? — Ја их никад не бројим, али су ваздa ирај мене.

65. Питао жогарац магарца: Шта ћеш ми ти тебе натоварет? — Никад не ћеркм, али ваздa знам кад претоварс.

66. Питао ирнац ирца: Кад те ирбоље хране у годнна? — Ирбоље у ови месеци, кад ме висле убити.

67. Питала ирца: За што ме зовете жеву дудима, а не по цветама. — Нека дознаје ирвенка поштенијех људма.

68. Питали магарца: Шта је оно, ина не-колико доба те не ијеиате? — Дамо је Бур-ћи-док био.

69. Питали Црногорца: Жалите ли ви човјека кад потоне? — Не ви, но онога, те од своје у пенсау упре.

70. Питали Црногорцу: Погинуше ли тебе оно скоро оба два сина? — За то сам им и родила.

71. Питао отац сина: Што ти би болан, те зајецка? — Зиједе ме змиђ. — Мучи ћаноле, је змнјалех забалете зуб.

72. Питао Црногорац роју: Има ли Турчина и до ирје дудубар? — У стопину један, а у ходоју ни један.

73. Питао раја роју: Але су кад ве горе ирије, ако проете Турце? — Сва ам, а најирје најгорн, ирви потоње уче, да ме горе вуче.

74. Реше стари ћоиаре, да му поклоне један ирнјет, а она му рекле: Ни ирнјет за ирдење! Јесам ли за матерју.

75. Питао кокошака сеоцка кук-тиру: Кокодоја! што ниие у пашеку Катабу за нас раје? — Турци да господују, а Бауре да ни робују.

76. Питао чавчнја ату: Пшце ли у пашеку Катабу да може раја у раја? — Може нала само онда, кад Турчин иррно слуге 40 година, па га Турчин поспјече.

77. Питао дијете болесну татер: Што кукаш? — А од некуде чује та отац нашолако у себи рече: Ниће жнвеу, што ономе но је ина.

78. Питала браћа жена жуко: Ала нолије да ти родим сина, ала шћер? — Да нолиш једнога сина, но девет шћери.

79. Питао пон Црногорца на ученићеу: Јеси ли ирековрсе све иетке и сриједе у годину? — Јесам и суботе и недеље ниште но ирсно.

80. Питао муж жеиу: Кко је те нолубн јутрос један младанђ? — Богме њему драго, а жене не би жао, те работа погибена.

81. Питала жена мужа: Ако сам ти сад милија кад сам ти оволику ћеку родила, али кад сн ме ирнчао? — Нарнклаћу ти ни бола, да се нијесам жеиво.

82. Питао Црногорац раји: Ма за што хрните ћуум турени? — Богме Бог зисово а пар далеко, а ви ноћ иду нашли.

83. Питао зет ауиицу: Ма што ово твоја шћер а нпје ирнпда пошета по збор? — Зна њеш, пошто је ирнчан.

84. Питао цигански жеиу: За што су ми ћеца тадна? — Ако сам их дужна рађати, нијесам хранити.

85. Питало попадија попа: Је ли но од божнна данас умрле? — Ја але неје нам ни бале.

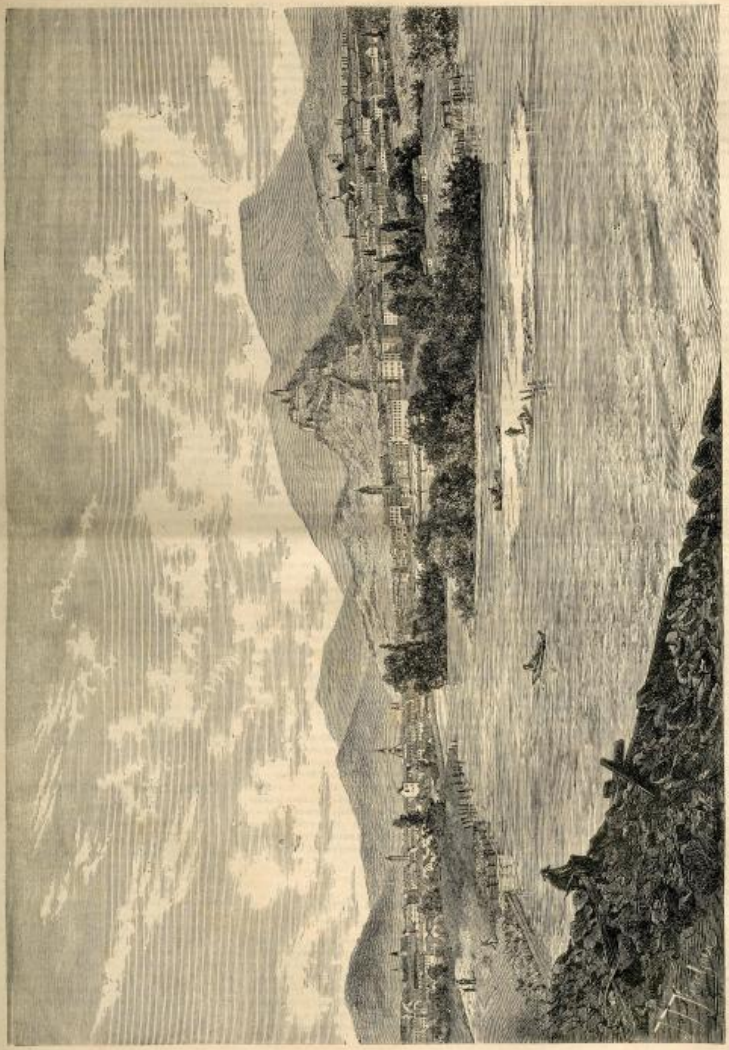

Градац.

86. Питали корњача корњачу: Што ти би, те се превалс? — Овако те је, кад се што у прећи роди.

87. Питао му чиличја кад је сно да руча: Свиђам ли се ја прекрстити по коме заком? — Јест! ако трпиш твоје крштење, не ћу твој крст.

88 Питали Црногорца: Како ти би у которску тамницу? — Проста и благословена турска сабља.

89. Питао набрани побратима: Колико има у наше мјесто жигарица? — Двоножице ве ли се број, а четвороножи зо.

90. Питали опце: Ко вам је најопше дужништво? — Бук и метла. — А пријатељ? Чобан и пас.

Јеврем Грујић.

(В. лик на стр. 49.)

У Србији — српском Пијемонту мало је људи, који су у народу тако популарни, као што је Јеврем Грујић. Његово знање и поштење, његов либерални правац у јавном животу, коме је увек веран остао, народ је свагда високо ценио и поштовао, па и последња народна скупштина у Београду одликовала га је особитом почашћу, наиме раном за своја потпредседника

Јеврем Грујић родио се 27. октобра 1829. год. у селу Доросаи у округу београдском. Дед му Грујица беше јунак на гласу, и војводе прочих Гураса буде равни Карађорђу. Отац Грујићев Пантелија био је начелник среза колубарског. Као сва деца у оно доба у Србији, тако је и Јеврем Грујић најпре чувао стадо, па кад је за њиову доратост, а он још г. 1841. у Београд, где је саршавши гимназију са најбољим успехом, слушао две године филозофију, а за тим правне науке. Док је слушао филозофију склопе тамошњи њеш дружину, који је са њиовим другом и Јованом Шевићем у једницу стајала. Ново време баш је он у том друштву тајним, а за тим потпредседник и председник. Друштва нада год. 1849. одабран под својих члакова у њихов „Невен слоге", међу којима се и рад Јеврема Грујића налази. Саршавши науке у Београду, буде као одличан ђак о државном трошку послан на страну, да се у правној струци усавршии. Год. 1846. био је на њаској скупштини у Карловцима, а одатле оде на Крагујевачку скупштину, и ту он напише поднеску молбу од 17 округа Србије на кнеза, да се рок скупштинске сазива утврди, и да се поруч не пасће у српске послове. Дошије је Грујић продужио науке у Хајделбергу и у Паризу. Год. 1853. нада броширу «Јужни Словени, или Срби, Хрвати и Бугари» на француском језику, да би западе ближе упознао са нашим крајевима, но она буде забрањена у Аустрији, а уазпена у Србији. Тадања српска влада одузме му стипендију и позове га кући. Ту професорско тело наиђоре за професора на једно упражњено место, ај влада тај избор не потврди, и забрани му да практикује у Србији. За тим оде у Париз, а год. 1854. добије службу у канцеларији правне секције. Год. 1855. поставе члан друштва српске словесности. На сп. Андрејској скупштини 1858. изабра је Грујић њиову улогу, где је од скупштине бао за секретара изабран. Кнез Милош поњуди му председништво у министарству, но он се тога не прими. Милош га је у два маха тонио, и једном га хтеде и на земаље изаслати. Но син Милошев, кнез Михајлоје ступивши на престо, изабисиље га за министра правде год. 1860. После поменуте министарске седнице од 16. јуна 1861., у којој је Грујић бранећи независност судова одбијао у подпису са министром унутрашњих послова, које је исказо да судови под жегоно министарство потпадају, — после те бурне седнице, иступи Јеврем Грујић из министарства. После неких времена поставе члан највишег суда: и над оно полицајна затворе све чланове тога суда, што ослобођаше 36 политичних окривљеника, међу њима би и Грујић затворен у касарни Карађорђевој. После затвора, живео је Јеврем Грујић у Београду као приватан човек. Год. 1866. био је на омладинској скупштини у Новом Саду, и те исте године хтеде да поврене политичан лист у Београду, но влада му не допусти; идуће године бадне набрани у европски савет, но министар тај набор не потврди. Год. 1867. буде једногласно набран за председника друге омладинске скупштине у Београду. За време регенства буде изаслан за заступника српског код порте у Цариграду. Данас живи Јеврем Грујић у Београду као државни саветник.

Јеврем Грујић је редак поштен карактер, научен и изображен човек, велик пријатељ државних установа и свога народа. Довле год Србија буде имала таковах синова, као што је Јеврем Грујић, дотле ће за целог народа, предводећи, и ми се с пуним правом надамо, да ће народна скупштина, којој је он потпредседник, продужавши свој рад о сх. Сави, поћи путем сх. Андрејске скупштине, који једино води спасу и среби српског народа.

Црногорка чека драгога.

(К слици на стр. 53.)

Славни чешки списатељ Јарослав Чермак, чије се име данас слави у целој Европи, стекао је велике заслуге за народ српски. Пуни двадцати и осамдесет година живео је тај народ, пуштен је ваше пута по Далмацији, Приој Гори и Херцеговини, где је више година боравио проучавајући живот, обичаје и поњу народну; спојни онима гледао је у Херцеговини зулум турски и патњу рајину, сам је бао сведок при устанку херцеговачком год. 1862, и бодрен оком свуда је пратио све оно, што му је као славеју нужно бадне, је он сад са свијом уметничком зичном надахнио пођедне мотиве из живота народног, тако живо и тако верно, као што само он уме. Те своје уметничке слике надахнио је у недрима народним, и с њима је у гледичима пробудио љубав за српски народ, а њиову и осрочење за ступање и сједињење турске. То је заслуга Чермакова славна, за које, нигде строге, неодимчиве критичари најдепну пресуду жарешке, а коме и познати непријатељи свога онога што је словенско, не могу да мудрењу заиреди таленат.

Међу славјама из црногорског живота, звучно без сумње једно од прких места слика: Црногорка чека драгога. Да ли је нужно ту слику описивати? Не, јер она нам и сама на први погледа казује, шта она уврано представља. Најлепа је слика славјанска, кад гледаои не требају дугачких описа да зиђу тек шта слика представља, него када на први погледа схватеш, а то је поред свију осталих најлепа уметничка слава Чермакова.

Сењ и Река.

(К сликама на странам 56. и 57.)

У бивше отомој регименти, у којој живе бању 40.000 Срба, најзнатија су места Оточац, Бунић и Сењ. Оточац је истина мало варошиће, но „питабло" место оточке регименте, те су се у њој ваше у центруму трговина и звати прилично подиже. Бунић је исто мало место но чудено са своје велике и лепе јесенске њиве, коју је јунак седмоговишњег рата,

ослобађајући Јадуни загадио, кад је тамо у ратовима као вирор служио, пре него што је седмоговишњи рат бушуо, и коју народ тамошњи и данас још „Јадовским гајем" назива. Сењ (Zengg) је од та три места најзнатнији, не само због свог лепог природног положаја на мору, и због свог малог пристаништа, него и због свог трговине, где се на читаве околине природни продукти: храна, мед, вино, со и дувап допосе, па се ту исто тако за трговачке њуке у Рећи и Трсту продаје. Сењ са својих 4000 становника има католичку богословију, њиницију, реалку, изучавчу школу и више нижих школа. У Сењу је столица католичког владике, где има више њихових црква, од којих је најзнатија са борни црква. У њему живе истина мало Срба, но њиову своју цркву и своју општину, која потпада под епархију горњокарловачку.

Река (Fiume) је једна од најлепших приморских варошп на обали јадранског мора. Реа је слободна краљевска варош и главно место зупаније речке, која осим ње има још два слободна пристаништа Бакар и Бршадињу. Река се састоји из Старе и Нове варошп и има 15—18.000 становника; она лежи у полуострву на мору, те с тога пруо дивне видела, над се човек њоја на даље приближује. Около ње дижу се планине, а на једном голом брду, које се Трсат зове, налази се франшканска црква и невадални франшкански двор, са којега је врло леп изглед на обалу Истрије, Млетачке-вароше и на варошеска острва. Река је седмите жупанијске пласти, судске табле и других државних завода, а осим тога, ту је и седмите трговачке и занатлијске њоморе. Од црква и капела најзнатније је католичка са успенска црква, налик на Пантеон у Риму, и црква св. Вида особито лепо сведана, зидана у најранијега доба (della Salute) у Млетака. Осим тога красе Реку и друга лепа и укусна здања, као касарна са позорштем, зароика кућа, нездашња рафинерија шећера, и друга здања. Река има њемазију, кадетску и њутичну школу, више нижих школа, осигуравајуће друштво, и мнозе других општекорисних завода. Осим краљев. угар. фабрике за дуван, има више сафорика, које своје чудесе производе далеко у њиоземство продају. После Трста је најзнатнија трговачка варош, која посредује тргопину између Аустро-Угарске и Америке, те обе тога се налазе у Реци конзули разних држава. Ове је место знатно још и с тога, што се у њему граде бродови. У новије доба саграђена је железница до Карловца, која је од велике користи по речке становнике. У Реци има приличан број Срба, који имају општину и цркву на лепом месту близу мора; како сеньска, тако и ова српска општина потпада под дијецезу горњокарловачку.

Развалина двора принца Еужена.

(К слици на страни 61.)

Можда ни један град није претрпео толико крвавих битака, као Београд. Ни један можда није тако лоше среће био, да му умирни непријатељ скоро све знаменитости у њих претвори, као Београд. Бесни Турчин варварском руком порушп спомепике из славног доба независности српске, да га не подсећају на прошлогодне горке муке при освојењу, и да у срцима раје не распалују чежњу за ослобођењем. На и симе споменике из деценијег доба постиже скоро исто судба. Они нас данас само још у разваљинама поздрављају, и сведоче нам само сплна недела турска. Међу њима је без сумње најзнатнија она на Дорћолу од принц-Еугеноног двора.

Но од куд принц-Еуген у Београду?

Рад боље разумевају, само да реч.

Нескоро после пада српске царевине, осим се бесни Турчин на целом балканском полуострву. С необуздином чежњом за туђом земљом: пресе он и широки Дунав, на градски успешом своја оружја застрани скоро сву Европу. Ал ми овде не ће суђено, да се исконима неславље лепим пољем победе Крст се подиже, да полумесеци из своје средине прогоне. Аустријски Енглези и Срби, што су у свобаш своју Дунаво пушли, бодрила су се с нашим знаменитим успехом, док год 1717. принц-Еуген Савојски освојевао Београд на задобе сву Србију до Ниша.

И у тим лутим бојевима су се изгубиле многе знаменитости у Београду. Само разалине могао је Еуген у њему наћи. Но најважнијих зграда за војску не имаде он, па за то поред све оскудице царских благајница, поче много на нову градити. На и за себе подиже из Дорфолу лепу палату.

Но за брзо опет онладају крволочни Турци Београдом; па ни могао се Еуген дугачије осветити, изузме му од палате ону разалину, шт ми слика ова стр. 61 показује.

Разалина се та подиже високо изнад мојушних турских кућица, и чини врло угодан утисак. Архитектура је на њој у најлепшим размерима. Декорација је лепа и без сувишног накита, ма да нас по нешто опомиње на оној мало изокачен ренесанс, који је у оно доба по свој Европи у обичају био. Зграда ова за цело није задужила судбу, која ју је постигла. Турци непријатељи свога имена, што је њурском руком подигнуто, набоше за добро, да и сему ту разалину скупу окружавши је шеснм кућицама.

Штета би било, кад би ова знаменита разалина као жртва регулисања варошн Београда пре пала, него што би се најпре са свију страна добре прецртала!

* *

Градац.

(К слици на страни 69.)

У Аустро-Угарској има доста лепих варошн, но ни једна није тако чудеса та свог дивног положаја као варош Градац. Окружено шеснком шетиралне брдима лежи у долини, кроз коју река Мура протиче, те из далека изгледа као велики врт, засађен дивима и исалђен детељиштима.

Градац је, као што сам то и Немци Грац називају, главна варош војводства Штирске (Steiermark) у царевини аустријској. Лежи с обе стране реке Муре у врло дивном пределу, 1047 стопа високо над површином јадранског мора. У Градцу је седиште највишега штирског суда, за тим највише земаљске суда за крунске Штирску, Крањску и Корушку, општинске дирекције и осталих завода. Градац се дели на више делова; унутрашња варош и предграђе Муру лежи на десној, а предграђа: Јакомини, Мајнрфелен, Леонард, и Грабен на левој обали Муре. Овим му је 17, више дућана и већ у години 1857. имао је 3258 кућа и 63.176 становника. Имаде у њему сиега 23 цркве, од којих су 10 парохијске. Међу овима вредно је напоменути у готском стилу сазидану катедралну цркву св. Егидија. Подигао ју је цар Фридрих III. год. 1462. У њој има лепо израђених стаара у мрамору и доста гробница. Уз самусе цркве налази Мауселеум цара Карла сазидан пар Фердинанд I. год. 1615. Овај је Мауселеум капела, сагражена од тесаиога камена. У тој капели има једи дивки портикус (ходник) од коринтских стубова. Спода има два кубета и један торањ, а шкутра је веома лепо украшена. За тим долази француканска црква с лепим торњем у целом Градцу, такође у готском стилу сазидана. Варошка парохијска црква и минориткнх сраза сагражене су у новом талијанском стилу. Цркву Леха у предграђу св. Леонарда сазидао је немачки градски род оно године 1283. У овој цркви има врло лепих старих слика из средину. За тим долази још језуитска црква у предграђу Јакомини.

Од јавних и приватних зграда вредно је споменути двор, где је некада била резиденција штирских земаљских кнезова, а сада је у њему смештено намеснишгво; позоришне и редутну зграду, земаљски дом с његовим величанственим дворанама, већницу, палату оижеженог владике и палату грофа Атемса, знаменнту због изврсне збирке слика. —

Знатне грађевине су две: замчане Куџвје преко Муре; осим оних има још две дворене Куџвје за опајкање, што сведоче поједине зграднрађа. Градац има двадесет јавних места (шпаца). — Најзнатнији паспатни и учебни заводи јесу: универзитет основан год. 1586.; 1827. био је на њега опторен, јер се на њему пуних 45 година није предавало. Јозефеум, основан од надвојводе Јохана Баптиста 1811. и намењен да буде земаљски музеј, од године 1847. Јозефеум је уједно и врло техничка школа, намењена увежбању у рударске струке и земљорадње. Земаљски семенар и богословија за дивојаке Сеаду и Леобен налазе се у Градцу. За тим нпма гимназија и нпша реала, завод за племените дпме, завођнпја за ортање и многе друге средње и више школе. — Научне збирке, завод и друштва јесу ово: универзитетска библиотека (књижница) са 48.500 свезака и 5810 рукописа. Библиотека у Јозефеуму, у којој имаде 82.000 свезака. За тим има збирка техничких и физикалних апарата, хемијска лабораторијум (радионица), кабинет природнпка (натуралија), галерија слика, сбирка старих новца, и античког кабинета и кабинета с новцима, збирка шпила, музеј за земаљску индустрију, земаљска богатнчка башта, друштво за умножавање земље и рударства. У Градцу има културна и културопна друштва редова. За тим има доста завода подпгнутих за добротворне, човечанске и родољубне цељи. Овамо спадају: општа болница, кућа за породиље и шуховаи: лудница, кућа за бопе, што пате од сушице; војничка болница и болница милосрдних сестара. — Трговина и индустрија добро напредују. Фабрика лима овде врсте, као за врпуљ, разнпјасте шеме, плугпо и бебета, свеће, сапе, оцет и шећер, хемијске продукте, кишобране, сунцобране и т. д. За потпомагање индустрије и трговине има Градац више завода, таквп су економпан завод, филијала напионалне банке, штирска штедионица, штирско друштво за умпорење и мелиорацпју сточних бубв, завод за осигурање против ватре. —

Околина градачка је кашредно красна. Најбпља и највише посећена тачка може се узети да је таковапи Шлосберг, који је високо 1434 стопе, и који се на западној страни на стр. 69. вида. Још за време Римљана био је Шлосберг утврђено место; данас је спојен лепим уређењем и дивним насадом, што се с њега прегледати даје. Шлосберг омиљено место становишних градачких. Најзнатније је на Шлосбергу кула са сатом, кула са звоном најтежим у целој Штирској (160 центпа тешко), разалине цркве св. Томе, велика каземата и бунар дубок 297 стопа. Тврђаву су Французи порушили године 1809.; у њпе доба (1849.) од чести је успостављена. Дпвно се памтп, да се на њој ни једна велике важности.

Кад се узме у обзир напредно лепо природан положај Градца, за тим мирап, па шпак велико-народне живот, јеф-тиноћа, којој мема равне у целој Аустро-Угарској, кад се све то узме у обзир, онда је лако појмити, за што је Градац гаразмерно за врло кратко време постао Вино Ређго своју ових, који мирап и јефтпп живот воле и потребују.

Разне белешке.

Књижевност.

Нове издање српских народних песама. Удовица Вука Стеф. Караџића издала је поезпја на пренумерацију на I. II. и III. књигу „српских народних песама." Ово велике значајно дело издаће образоване бпсе српске сваког Србина. Чувени песак Едуар Лабуле, прпказујући француској публици земаљски преврат српских народних прпповедака"), назвао је пре двадесет година, још за живота Вукова, оне знамените речи**): . . . . . Ако пасца оне збирке песма је полпато. То је Вук Стеф-ановић, вешти и истражан скупљач, чије је заслуге збпрка српских песама, које су тавуле у срце Готов, које Немачка обожава, и које ни немамо право ппто прецењивати, јер од старог пека па до данас, није никпта створено, што би бпло једнако песми, нпшта наивније, и нпшта величанственије. Вук је Стеф-ановић учпнио тиме своју отаџбини једну од оних услуга, која човека бесмртним чпни; јер он је са страшни систем уношше. он је нас ку научио љубити. Код човек чпта те српске песме, он љуби тај јуначки народ, као што љуби Грке, над чпта Омира. Ова нова збирка пре-сланске пове српске пам ће дати, и пробудпће нолу за историју тога народа и у самој деци нашој. Да ли да историград напомепем, да Вук Стеф-ановић живи у Бечу, далеко од свога рода и завичаја, пељчи пошгеван од страпнца него од свога народа, који је он прославио? Једном, кад Срби усвоје цивилизацију Јевропе, и кад вам ће заразе падати да статује подпгне, па ће тада подсећи Вука данашње спомепке: али зар не би боље радили, кад се са свијех ангелом не ће падошлати, него да овоме у животном старом годишњем одаду поштовање, које је слану и све своје отаџбине тако задалеко распространо . . . . Пупих је двадесет година од то доба прошлпо, од каво је чувени Француз те речи написао, — Вук је чеку тим умрло, јамста сада већма поштовпи од страпнца, него од свога рођеног отаџбине. Србпја су од то доба промепила: Вукову успомену и многа знамепе и обласи род данас цео српски народ високо цени и поштује. Ово пове издање српских народних песама*), којеградпмља је ирклпма да српски пород доцпако и дуг свој одужи, бар Вукопој породпни, што је њему дужпан, а то пуним обилне пратилаце: тимо ће уредно имати народ и страшни спомепик песнику, до тад цепат: своје којпеке благо — српске

*) Volksmärchen der Serben. Gesammelt aus lebendigem Mund von Vuk Stephanowitsch Karadschitsch. Je'e Deutsche übersetzt von Peter Theodor Wilhelmine. Mit einer Vorrede von Jacob Grimm. Mit einem Vorwort von vuk als Inedit Jrrthum Gedruckt. Berlin. Druck und Verlag von Georg Reimer. 1854. II. u. S. XII. 345.

**) . . . . . L'auteur de cette collection parle en son bien connu. C'est Wuk Stephanowitch, l'habile et patient collecteur, à qui l'on doit le recueil de ces chants serbes, qui ravissonnt Goethe, que l' Allemagne admire, et que nous avons le tort de négliger, car depuis l'antiquité on n'a rien fait de plus épique, de plus naif et de plus grand. Wuk Stephanowitch a rendu à un peuple un de ces services qui immortalisent. Il l'a fait comprendre, il l'a fait aimer. Quand on lit les chants des Serbes, on aime ce peuple héroïque, encore au sein les Grecs quand on relit les Homère. Ce recueil nouvel portera plus loin encore le nom de la Serbie et intéressera bien lebrdeur lorsqu'il ses ecrivains seront immortalisés. Il l'a fait comprendre, il l'a fait aimer. Quand on lit les chants des Serbes, on aime ce peuple héroïque, encore au sein les Grecs quand on relit les Homère. Ce recueil nouvel portera plus loin encore le nom de la Serbie et intéressera bien lebrdeur lorsqu'il ses ecrivains seront immortalisés. Il l'a fait comprendre, il l'a fait aimer. Quand on lit les chants des Serbes, on aime ce peuple qu'il illustre; on jour sans doute les Serbes, en pesant la civilisation de l'Europe, auront, comme nous la maladie des statues, et ce jour-là ils élèveront à Wuk un buste couronné; mais ne faudrait-il pas bien de ne point attendre trop loin leur reconnaissance, et l'auteur dans sa vieillesse collat qui a répandu au loin la gloire et le nom de sa patrie? . . . . .

Édouard Laboulaye
Feuilleton du Journal des Débats. du 31. Déc. 1854

Уредништво и администрација: Београд, Теразије, у кући Ђ. Ђурића.
Одговорни уредник: Ђ. Ђурић.
Штампарија Краљ. Србије.

народне песме. — Другиле књига већ у великој штампи, а биће готова 15. фебруара о. г. и цена јој је 2 фор. или 24 гроша сир. За тим ће уби у штампу пред а треба књига. Оширније може се видети у „позиву на претплатницу“, који овој свесци прилажемо.

Напомињу управе српских народних фондова и фундација, стојећих под њеним руководством, за године 1869., 1870., 1871, 1872. и 1873. Нови сад, у срп. нар. задр. штампарији 1874. вел. 8. Стр. 34.

То је наслов књижице коју је управа народних фондова и фундације владе и краљевина српским приложи саопштења. Из ње видимо, да је управа прошле године руководила са 3,205,517 фор. и 44 новч. Ми ово доносимо преглед свију фондова и фундација у год. 1869., 1870., 1871., 1872 и 1873.

Наводећи управе српских народних фондова и фундација, о стању ниже означених фондова на крају ниже означених година.

I. Фонд непризнованења: Стање на крају године 1869: • фор. 8295784·77; — год. 1870: • „ 9085909·43; — год. 1871: • „ 9475242·26; — год. 1872: • „ 8906679·96; — год. 1873: • „ 9200223·76.

II. Фонд калеџинални: Стање на крају године 1869: • фор. 1575360·77; — год. 1870: • „ 1643800·87; год. 1871: • „ 1709157·11; — год. 1872: • „ 1572051·03; — г. 1873: • „ 1604567·87.

III. Фонд Алумеум, основан митрополитом Стратимировићем, на надражње благодарења: Стање на крају године 1869: • 65182·26; — год. 1870: • „ 68362·26; — год. 1871: • „ 68835·78; — год. 1872: • „ 67750·32; — год. 1873: • „ 67560·69.

IV. Фонд основан архимандритом Стратимировићем, за знаке пречесносвете реденције: Стање на крају године 1869: • „ 88416·56; — год. 1870: • „ 89904·81; — год. 1871: • „ 93017·27; — год. 1872: • „ 91919·20; — год. 1873: • „ 100565·15.

V. Стипендијски фонд Саве Текелије: Стање на крају год. 1869: • „ 203459·05; — г. 1870: • „ 209162·43; — год. 1871: • „ 209307·99; — год. 1872: • „ 315013·41; — год. 1873: • „ 329342·80.

VI. Стипендијски фонд митр. Путника: Стање на крају године 1869: • „ 14835·92; — год. 1870: • „ 15060·81; — год. 1871: • „ 15899·17; — год. 1872: • „ 16291·91; год. 1873: • „ 16205·13.

VII. Стипендијски фонд арх. Зелића: Стање на крају године 1869: • „ 18338·33; — год. 1870: • „ 19665·20; — год. 1871: • „ 20024·03; — год. 1872: • „ 19718·04; — год. 1873. • „ 20050·27.

VIII. Стипендијски фонд Петра Бошњака: Стање на крају године 1869: • „ 12542·47; — год. 1870: • „ 13593·87; — год. 1871: • „ 13156·50; — год. 1872: • „ 13629·34; — год. 1873: • „ 14167·99.

IX. Стипендијски фонд Нестора Дмитријевића: Стање на крају године 1869: • „ 32902·79; — год. 1870: • „ 35736·91; — год. 1871: • „ 46405·71; — год. 1872: • „ 46215·04; — год. 1873: • „ 46469·71.

X. Стипендијски фонд Михајла Пајића: Стање на крају године 1872: • „ 19255·15; — год. 1873: • „ 19536·38.

XI. Стипендијски фонд Гаврила Адамовића: Стање на крају год. 1872: • „ 35150·—; год. 1873; • „ 33418·93.

XII. Преосвештенички фонд: Стање на крају год. 1872: • „ 210·22; — год. 1873: • „ 425·02.

XIII. Фонд за подизање споменика архимандр. Рајићу: Стање на крају године 1869: • „ 1524·29; — год. 1870: • „ 1581·29; — год. 1871: • „ 1726·76; — год. 1872: • „ 1826·16; — год. 1873: • „ 1945·86.

XIV. Депозит српских манастира, за дато у години 1793. и 1799. о. сребру сребро и злато: Стање на крају године 1869: • „ 17224·77; — год. 1870: • „ 18831·25; — год. 1871: • „ 16658·62; — год. 1872: • „ 17596.17; — год. 1873: • „ 18205·14.

XV. Депозити различитих манастира и прилога од датог у год. 1810 о. сребру, сребра и злато: Стање на крају године 1869: • „ 6383·42; — год. 1870: • „ 6711·08; — год. 1871: • „ 6225·08; — год. 1872: • „ 7305·02; — год. 1873: • „ 6673·84.

Статистика.

Руска флота. Русија има свега 225 ратних лађа, од којих су 29 оклопњаче са 921 топом. Особље се састоји из 1305 официра, 513 кормилоша, 210 артиљеријских и 145 морских инжењера и 24,500 морнара. У балтијском мору налазе се 27 оклопњача; а иста број морнара, састоји се 2 одсека са 29 обичних пароброда. Оклопњаче су са 4 типа наоружане, остали пароброди, са изузетком 4 непокретна, броје укупно 45 топова. Научни заводи руске морске силе су: морнарска школа у Петрограду за 265 питомаца, техничка школа за 400 младића, једна школа за писање у Кронштату, за 150 морнара, једна школа за кадете, једна школа за грађење бродова, једна школа за морнарске жене у Николајеву.

Статистика становништва на земљи. На земљи станује 1,380.000.000 душа. Од тих припадају 380,000.000 хаукасоиду, 580,000.000 монголоиду, 200.000.000 отоасоиду, 220.000.000 малајској раси и 1,000.000 Индијанцу у Америци. Сва та маса говори 3064 језика, а исповеђу 1000 разних религија. На годину умру 33,333.333 особа, на дан 91.264, на сваки 3750, у минуту 66 сваког секунда 1 особа. Колико њих умре толико се и роде. Средња старосна доба износи у одсеку 35 године. Четврти део становништва умре пре седме а половина пре седамнаесте године. Од 10,000 људи доживи само један сто година, од 500 један осамдесету, од 100 један шездесету годину. Оженени живе дуже него неожењени, а неудати људи дуже него ваи. До 50 година су женске боље одраве, а од тога доба оба пола подједнако. Од 1000 особа живе и удаје се 65. Деца, која се у прољеће роде, гинуће су, него која се у друго доба године роде. Рађање и умирање, догађа се више ноћу, него дању.

Штедионице у Европи. Статистичке бироа краљевине Италије, који је са своје тачности и заланог рада на гласу, напрљује по налогу међународног статистичног конгреса*, статистику штедионица. Извешће тог бироа, дакле Водиц, нудао је на сад само неколико табела из јавности, које представљају: 1. средњост улога; 2. средњост улога уодеску на једну главу становништва; 3. број улагача; 4. одсечну средњост једне штедионичне књижице, које ми ово доносимо:

I. Укупна средњост улога (у аиглијанске лире у опадајућем реду наведени):

Британија 1484·6; Цисленланд 862·—; Пруска 815·3; Француска 515·—; Италија 297·—; Угарска 287·—; Данска 218·9; Швајцарска 135·—; Саксонска 129·—; Шведска 108·—; Баварска 62·—; Белгија 53·—; Хамбург 31·7; Бремен 33·8; Холандија 28·—; Виртенбергиска 20·—; Русија 19·—; Финландија 7·7.

II. Средњост улога на становника:

Бремен 326·—; Данска 155·6; Швајцарска 50·—; Саксонска 49·—; Велика Британија 46·2; Аустрија 43·—; Шведска 42·—; Пруска 33·—; Угарска 21·—; Француска 14·—; Баварска 13·—; Италија 11·6; Белгија 10·7; Холандија 7·8; Финландија 7·—.

III. Број улагача (одкладе становника).

Бремен 364·—; Хамбург 209·4; Данска 11·7; Саксонска 170·—; Швајцарска 132·—; Шведска 100·—; Пруска 66·6; Баварска 58·—; Француска 56·—; Аустрија 51·—; Холандија 27.—; Италија 20.—; Финландија 18·—; Белгија 17·—.

IV. Средњост једне штедионичне књижице.

Аустрија 825·—; Бремен 739·—; Данска 691·—; Италија 579·—; Пруска 496·—; Белгија 495·—; Хамбург 446·—; Финландија 418·—; Швајцарска 372·—; Холандија 290·—; Русија 287·—; Француска 259·—; Шведска 245· Баварска 221·—.

Библиографија.[*])

Српско-народни пол.-бечарски календар за просту годину 1875. 18. година, са новим дворева. Штампано и издаје Франц Павао Шољу. Вел. Бечкерек, 8ка стр. 64.

С археолошке планине у Бијеку 2.—21. Авг. 1874. Белешке Стојана Новаковића. Београд 1874. Вел. 8ко, Стр. 37.

Напомена о основним школама у Србији год. 1874. поднесена министру просвете, од *Ј. Пешића* и *М. Ш. Шапчанина*. Београд. 1874. 16-ка. Стр. 42. Цена ? гр.

Кнежовство стање Србије у XIV. веку. Написао Константин Јиречек. Прештампано из „Летописа“. Београд 1873. 16-ка. Стр. 52. Цена 12 новчића.

Velebit. Zabavnik hrvatske omladine. Izdale djačke družtve „Velebit“ u Beču, Zagreb, 1874. Tiskom Dragutina Albrechta. 8-na Str. 375.

Borba Hrvata s tridesetljetnom rata. Spisao Ivan Kukuljević Sakcinski. Zagreb 1874. Tiskom Dragutina Albrechta.

Право, правници — правни list. God. 11. Br. 19. Zadar 30. list. 1874. Izlazi 1 put svakog mesoca. (У овој свесци је чланак V. др. Богишића: О етнографији Цигана). 8-na. Стр. 193—224. Цена је годишње 4 фор. 50 новч.

Prebodanje po podrujja pravaga medzunarstvi narod. gospodarstva. Napisao V. Vanjcsk. ka. Iz 1. prof. pravn. (Prevedeno iz češkoga). Prestiskano iz 6715. pravo izpart. lista „Pravo.“ Pravo A. B. (U Zadru 1874.) 8-na. Стр. 29. Цена?

Znanostjanja iz devete dietnikove. Političko-statističke iskrice. Što no ih u neslužbenih trenutah skroza Ivan J. Folnegović. Zagreb 1874. 8-na. Стр. 132. Цена 70 новч.

Poesie svétové. XI. Zpěvy lidu srbského. II. Přeložil Dr. Siegfried Kapper. Праг 1874. 8na Стр. 181. Цена 1 фор.

Ranke Leopold v., skumdiche Werke. Leipzig 1872—74 Duncker et Humboldt.

Dittes, Lehrbuch der Psychologie und Logik. Wien. Fichler's Witwe et Sohn. 1874.

Penn Heinrich, Das slavische Bauernkönig. Roman in 2 Bänden. Jena. Hermann Costenoble. 1874.

Bakić Vojislaw, Rousseaus' Pädagogik, wissenschaftlich beleochtet. Leipzig. Schmaller et Pech.

Umlauft F., Dr. Die österr.-ungar. Monarchie Geographisch-statistisches Handbuch mit besonderer Rücksicht auf politische und Kultur geschichte für Lesser aller Stände. Hartleben's Verlag. Wien. 16. Lieferung à 50 kr. Од овога дела изашла је I. и II. свеска.

Ungarns polit. Krisis. Von einem ungarndeutschen Publicisten. 8°. Цена 48 новч.

*) Умољавамо све издаваоце, да нам од сваке књиге, коју им свет изађу, по један примерак пошљу, да би тим она библиографија била што потпунија. Ур.

Одговорни уредник Срећко Мајер.

Власник и издавалац Стеван Пурчић.

Штампарија Јерменског Манастира. Седам и Мајера у Бечу.

Гадина прва. — Свеска четврта.
У Бечу 26. Јануара 1875.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 26. сваког месеца.
Годишња је цена 6 фор. или 72 гр. ч.

ТРПЕН СПАСЕН.

Роман у три књиге.

од

Јове Игњатовића.

VII.

После срећно окончане аргербаља, Глађеновић и т. зв. Предсѣ пренијељу шта ће од њих и од Милеве бити.

Између заљубљена и Милоке љубави је већ до женског степена дошла. Љубав није шала, она расте као опасно тесто, па над доће до врхунца, онда нужде нам плаше. Једнородно се мора с њоме ил на десно, ил на лево.

Фрајла Милева зида себи куле по ваздуху: није ни чудо покрај толиких заљубовних ласкања. Не зове је више „Миленом“, већ „Кнегињом.“ И он је „Кнез“, па нек буду Кнез и Кнегиња. И који се тада шнеса, ако Милеша, Миљка више не допадају.

Кнез и Кнегиња већ су на глас изнесени, ту мора наступити на удадбо, ил катастрофа. Већ се и сам лабан почео забадно бринути.

У почетку је узео целу ствар као шалу, држећи: што више љубави, тим више части, особито за официра. Какав би био то официр, да за њега љубавне жртве не падају. Но онај који се у љубави заглиби, не може лако да се извуче. Сад је већ

Др. Божидар Петрановић.

допао до расврше: хоће ли, неће ли?

Кадкад му дође на памет, хајд' да је оставим, није то мени правац; а и немарети га одвраћају, да се не жени, и сам му обртар свеђује, да то ни по што не чини, поправиће своју „зарајеру.“

И доиста тежак положај. Кажуће мени, ако сруше униформу, шта ће онда од лабана бити? У солару, или на бувуру, или код поште покрај мало паште са породицом женети, осим тога отклнути се од официрског кора, значило би утући појединју своје будућности, па да га у будуће официрје, његова негдашњи камарати пречо гледају као „цивила“, то је доиста много. Зна он добро како се код милитарије цивили сматрају, не треба то речима изразити.

Оставити девојку, и то је много. — Девојка Мике Смиловановића, али прилог берберка у читавом округу, пургера, одборника, па још тако лепа, кад је прва пут осложио још тако смрка, стидљива, па да тако наседне, и то је страшно; ту је судбина једне повине дошће на коцку метута.

Милева да би одустала, боже сачувај, за њу је то животно питање. С почетка је држала само за ствар сујетне гиљи-

терије, није сама бранила што су је извикивали, да јој је лажан Предић „курмахер“, јер би га ђавоље рано ранила примило; што више мало јој је било, кад су је са лажношћу задиркивали. Но наједаред и њој дође на памет питање: свако почетак има свога краја, али какав је овоме крај? Ако је остави, — удаљена писмо, с писмом паде на земљу, и то — сурмоглавице. Но љубав је сваки писмо. Она их прими пољубив полебе у писмове сфере, тамо горе, више, у мирисан рој срдачног, душевног осећања, откуд се не види наша жалост и невола. Зато те и милују љубав наше слепу богињу.

За то Милеву унек обилазе срећнија писма, да насесте не ће, јер у љубави је велегли, хтети и обити се — све једно.

„Лажан кује лажове, још није никад свој кућер да оставе. Још дуже, да је она сва срећа његова. Није ни чудо, таква девојка као Милева. Од како је место Милеве постала Емилија, сматра се, као да се показујеранда, — али у мишљарству браћу. Поврх лажника добила је нову мишљарско-књижевничку озбиљност — „турнир“ Ма да је и по себи лепа, опет ју је та создавка „турнира“ тако дотерала, да нек је без замерке према господар Мраси речено — не би рекао, да је то берберска кћи, него нешто више. Ма како коњанички обрштар, хвала-Грос, но би се покрај ње постидео.

Ал бадава, када је према тој висини сирота, ма да је господар Мраса од правих пурпера једне краљевске кароше.

„Лажан још тврд у својој намери: једном приликом, када се при срдачном дивљењу, Милешко осећаше у среће њезино претапало, у том пријетном говору, пружи јој златну бурму, у знак нечите љубави и брачне свезе, са овим речма:

„Ево ти, Емилијо, овај прстен у знак наше нечите свезе.“

Милева прими златну бурму, изљуби је било нарекло његово и њено име.

Хајдајдија је склоњена, само кажо ће се напрштен.

Тако им пролазе дани у сушто пади.

Гласеновић пак и даље тера своју политаку, па да боље рекавно своју љубав.

Одважи се фрајла Милева одбила од „лажњовања,“ сре му се истина „опеналило“, да љубав му је још нечиа нарасла. Сад му се Милева у својој величини представља, кад је тако тешко женској срцу одпрети; а оклоп још га и љубоморство морало.

Лажмана Предића да очима не види.

И доиста је Гласеновић у среду свом Милеву посло, ма да га је она презирала. Дрхало је, да је она тамам за њега.

Поче против лажмана интригантити.

Приметно је да Милева има нов прстен. Зајо је од кога ће бити. Договоре се са Љубом Вишовашићем да се како год тог прстена доченеју. „Љуба ми да је нек каква био, вина је и по гдекоје шегетичке послове отпрашало, као што је већ споменуто.

Прстен је тај ваљао Љуба час на столу, час опет на огледалу, јер кад је „тоалетање“ настало, Милева га је доле скинула. Љуба је кадкад донео кашину воде пређе.

Једном приликом Милева иде но што се обукла, отиде у „неглиже“ у материну собу, а прстен негде заборави. Уђе Љуба, кади да никога нема, онако прстен, однесе га, и поклаје Гласеновићу. Овоје више није требало, ту — сигно delicti. Гласеновић га узме к себи.

Милева доцније падне на памет прстен, ал нема га, у забуни не зна где га је метнула. Пита Љубу није ли видео такав прстен, овај за то не ће да зна. Најчешћа дешперација.

Гласеновић окреће, прегледа прстен, с пола, изнутра, и стане му мозак, кад види име супарника и Милеве. „Предић лажан и Емилија“. Више му не треба. Проба на прст, Гласеновић ма такве прсте, на које нико с натогом навуче га на мали прст леве руке.

Милева најпре трава прстен, расипује, шта опет Љубу, овај се отреса, а онамо се смеши. Но Гласеновић као права берберин не може дуго тајну чувати, већ како види Милеву а он се клања, веза зубе, на љубу прстен. Милева то примети, и дође на чисто, кад кога је прстен. Није јој до расипавала, као је прстен доцнио до њега, но како ће га повратити. Није рада да се повади и да моли судбина, ал није значе, субјект прстен сам не пада, него се чини невешт, и с њим кокетује.

Белај за фрајла Милеву, може лажван чуте, и може неговорити, мислило бог зна шта, и могу се спасити пародити.

Гласеновић не ће да капитулира, он је у поседу, а фрајла Милеви није до чекања, то се мора што пре наглавити. Даље мора Милева капитулирати.

Сиуши сву женску стоицу, а да Гласеновића надмудри.

Једно после подне оде отац у кавану, а госпођа Фема нешто прође, Љуба оде куповати да брије.

Фрајла се Милева поиша, и оде са штрикерајем у оближњу.

Кад је Гласеновић виде, сие лажа у радости.

„О фрајлице молим, дрвго ми је, изволите сести.“

Напрани соло исте фигуре, сказујући ју донесе столицу, метне пред фрају, па ако ће све „кирокопира.“

„Ој, куда те среће за мене, љубим руку?“

„Тражим титу, јел овде био?“ рече фрајла Милева и седне.

„Био је, отишо је у кавану. На с ним се забављате, ако сием питати, јесте ли навољни читати Монтекриста, ја га имам, могу вас послужити, ја сам га већ прочитао.“

„Дрвго ће ми бити, молим; јесте ли господин Гласеновићу бали скоро на иправи? Би вало добро играте, сви вас хвале.“

„Љубим руку, то сам већ чуо, а знеста се никога не бојим, само ми је жао што сте ми дали корду, само да сте са мном играли фрајлице, на ћек се свађиће г. лајтнант и сва. На пургербалу г. лајтнант игра као од бога, а арендатор као медвед, доктор опет као брван с опрошћењем.“

„А шта вам ради Салиша, кажу да је врло добра играчица?“

„Молим фрајлице, не мојте ме са Салишом секирати, она је за мене тек онако . . . не знам како да кажем, та знате, фрајан, но волим карошица по неким играчкама и барона са Салишом играју, ал друге је љубав из истине. Кад би с вама играо фрајлице, дрвго би да сам у рају, а само ми кад би сте се смели мојом назвати. Опростите, ал ја вас ни сада љубим.“

„Ако је тако, а ви то потврдите с тим, да ми дате тај прстен, што га имате из малом прсту?“, одговори смешећи се Милева.

„Ако истину говорите, слатка фрајлице, ако је лепо, онда сам ја најсрећнији човек, ал само молим не мојте ме за луду држати.“

„Аз вете ни тек дати тај прстен?“

„Да ћу вам га, ал по што?“ рече озбиљно Гласеновић.

„Како та цените?“

„За повац ни по што, но искрено да кажем полубац љубав.“

„Много је од родред, да се мало промислим: знате шта господине Боко, будете само са полупцем задовољан, и то ћу ја вас полубити, а што се даље љубави тиче, то ћу вам за три дана јавити, мислим да ћете бити задовољни.“

Бона се наш замисли, а и онако је човек шваљерски, пристане, скине и пружи.

„Ево вам фрајлице прстена, све знам шта је на њему, па вас молим, повратите тај прстен, са мном ћете бити срећнија, ја сам неодвезнији човек од истога, а сад дајте ми залогу, молим.“

Гласеновић пружи образ за полубац.

„О слатки, лепи Гласеновићу, баш вам фала, пратите ме залогу полубац, а трећи дан ћемо се даље разговарати.“

Фрајла прими прстен, па да полубац субјекта.

Дођоше полубац се неки чуо; Гласеновић каже да га је доста полубила, а фрајла је доцније пренеодедала, како га је изиграла, да је на образ руку метнула, и ону полубила. Било како му драго, она је задовољна, а задовољан је и Гласеновић, јер ово је његова прва победа.

Фрајла Милева одмах побегне.

„Опростите морски витезе, чекају ме, због ога, до трећ дана.“

Гласеновић као опајен од љубави, укочен гледа за Милевом, и тресито рекне — „због ога, због мора.

Гласеновић је са свим збуњен од силне победе, иште се горе доле по собицини, надкад уздне, чуди се својој срећи.

„Та ведрм је за цео свет, не ће ова бити лажњикова“, промуцала поверљиво.

Сад каже ће трећи дан доћекати, сваки му је сахат година, њоју не може да сиши, гледи на сахат, хоће ли зора бити, дакле времена да пре дан прође. О руку гледи на Милеву као на њезину, он с ње не сиди, а она се тек ћаволасто смеши.

Дође и трећи дан, кад ово, а они се не састану; Јакман је опет на руку, и једно но подне са фрајлом проведе у разним шалама вам ипајко.

Прође још један дан, а фрајла се не одзива; ал једном чуду ни чисто. Фрајлин је само до тога стало било, да до престана дође, а у осталом узела је субјекта по свом обичају на жицдрос.

Већ се тоне и сам Бока досетио, да нисам се у себи, полубац њен са његовог лица није ме може збрисати, тај је полубац за његову љубав бесмртан, па како је сам пеоније, спевао тај љубавни „говор.“

Слободан полет, Шекспир ројстка и њему стоји на расположењу, и о том претсезном предмету или „темп“, спевао је ову за навек знамениту песму, коју ће кроз по столећа, сви залубљени, господа и калоє, на и сами шегрти сокаџима певати:

„Самоћ сам пред вече шишарио,
Летоте доноше перстен наше,
Ова га је изгубила,
За то ме је чувствително полубила.

Тај перстен без је љубезника,
На њему сплело ими Милка,
Ох ако то, ако сватко,
Цело тело мени може укрепило.

Одев јој говорит надалеко,
Слодчајна фрајлице душе Милка,
Ја се молим, у будуће,
С дворштвом, да смем свагда к вам доћи.

Тај отпрет био је с друге воле,
Дођете трећи дан бабе боле,
Док је сва, љубезника,
С доним речма политично отправала.

Залубљен отиђем моје куће,
И легнем спавати незнајући,
Како ћу ја сва тре јутро.
За тре дана љубезнику не видети.“

Ову дивну песму, ремек Гласеновића, певали су по арије на „гајс“, прави „трајпирт.“ Кад се певало, могло се то теме играти, особито кад је Гласеновић уз пријеносе гитара певао, — пиљата.

За кратко време раширстре се та песма по целој варошн, и свако је погодио, да се она Лаћмана и Милеве тиче; на то је Глађеновић и цидјо, и потајно се свакомъ исповедао, да је он сачинитељ те песме, и рад је с тим Лаћмана боцнути.

Но Лаћман ма да је начуо нешто о том решењу, није држао да ту лежи за њега каква опасност.

Фрајла Милева му је целу повесницу испричала, како је субјект с њом насео, па се с Лаћманом смеје, ал субјект још не капитулира. После тако знаменитог акта, као што је та претенска афера, и после „спеване фрајле", надао се, да ће после тако сретног почетка и крај добро испасти.

VIII.

Пре сви и песма дошла је до ушију госпође Феме и господара Максе, што је са свим природно. Њима се та песма баш није допадала, јер је субјект у истој Лаћмана, фрајлу, и себе тако сплео и уплео, да свет сад не зна на чисто како ствар стоји, а већ је по себи компромисија да се у песми субјект као неки супарник Лаћмана представи. За Глађеновића је то велика победа, а за Лаћмана незгода.

Госпођа Фема се сад тек почне бринути шта ће бити са Милевом и Лаћманом. У друштву где се нађу, не сме фалити, да се та знаменита песма не пева, свако зна кога се тиче, а Максини се морају непешти чинити, а и субјекта не ће на егзамен, јер би се тим још већма разгласило. Није шала кад се обична, покорска девојка спева, а камо ли фрајла.

Лаћман сваким даном све већма зобринут, а и Милева озбиљна, као и родитељи њезини. Лаћман је љубав започео, ал не зна како ће до женидбе доћи. Сад тек долази најтеже.

Сад је већ време ту, ствар је сазрела, Лаћман је већ на раскршћу.

И самом господар Макси ствар већ дуго иде. Ако да кауцију, упропастиће се, ако Лаћман свуче униформу, какву малу службу ако и добије, шта је то, бербер боље на крај излази. А бог зна хоће ли и добити. Па још ако је не узме, онда је тек белај. Лаћман кује такове планове, који нису лако постижни. Има богату тетку, ал та не ће да зна за кауцију. Чекати на њену смрт, и то је шупља ствар. Чује и то да Лаћмана одвраћају. Код Лаћмана још љубав некако превагу држи, друге су основи слаби; ал љубав се не једе, не пије, с њом се не може живети.

Господар се Макса саветује са госпођом Фемом. Сад има са свим друге назоре, са свим се слаже са супругом. Договоре се, да госпођа Фема најпре Милеву, да би радо знали једаред докле мисли Лаћман тако, и то је господар Макса рад знати за кратко време.

Милеву докле мати осдови, да она Лаћмана запита. Њој тешко пада да Лаћмана запита, ал ако она не ће, онда ће мати на отац, па бојати се је да се Лаћман не нађе увређен.

Милева се реши запитати га.

Но како и кад ће почети?

Већ је двапут Лаћман у визити био, па је већ Милеви на језику било да започне, ал језик увек запне. Трећипут охрабри се и пође јој за руком.

Лаћман на трећој визити иде горе доле по соби, па стане.

„Слатка Емилијо, ала имамо много завидљиваца обоје. Од како цео свет зна да ћемо се узети, фрајле, које се на мене радо озеп бацале, сад ме „полупрезрително" гледе, друге опет „пикантно" примедбе праве, што немам кауције, а иначе да би се могао богато оженити. Друге опет удате госпе не уважавају официра тако јако, кад показују озбиљне намере за женидбу; оне воле оно, који се не мисле женити, него само удатима дворе. На имаде и комората, коме је свака женидба трн у оку. Ал нека говори и мисли ко шта хоће, нас са пута не ће нико одвратити".

„И ја сам свакојаке ствари чула, што ми нису баш пријатне. Све ми је брига како ћемо с кауцијом".

„Нек се нико о том не брине, жива је још моја тетка, та ме оставити не ће, а доста је већ и стара, после ње имање је њено моје".

„Ал говоре, као што је већ и онако познато, да се она твојој женидби противи".

„То можда за сад, ал временом ће она уз мене пристати".

„Ал слатки Емиле, мислиш ли да ћеш је моћи скоро приволети? Знаш, тако ми је већ тешко чекати, па ти чујем сваки час којекакве сплетке, нема горе него кад се ко жени па удаје, завидљиваца као печурке расту, а и мом тати је већ сигурно тешко чекати, а и мати једна чека".

„Шта, зар те отац и мати питају кад ће већ бити? Истина право имају желети што пре да буде, ал ту се не може на дане рачунати".

„Није, него га видим да је нешто одавише озбиљан, бриже се за кауцију".

„За то, јер не би волео да ме са терминима кињи, то би била увреда, јер баш прави термин може сам бог определити. Доста то, да мора бити".

„Ал слатки Емиле, ако тетка са свим не усхте, а тата не може, шта ћемо онда радити?"

„То не може бити, да једаред не ће хтети, — ал баш кад би се десило да не ће, онда би свукао униформу, као што ти рекох, па би у ма какву службу ступио".

То рече, па се замишљен брзим кораком горе доле шеће, а на лицу му такав израз, да Милева са њега чита, да је и сам у бригам због кауције и целе женидбе, само своју невољу прикрива.

Милева наслони главу на лакат, па жалосно на Лаћмана гледи. То његово храбрење извире из очајног стања.

„Емиле мој, је л' ти ме не ћеш оставити, ма и не било кауције . . . , немој ме оставити . . . ја за тобом живим и мрем, ја сам готова на ма крај тебе и сиротовати, само кад сам задовољна. Ја ћу се мучити, ја ћу радити, и туђе ћу радити дању и ноћу, па ћу бити с тобом сретнија, него без тебе у палати. Ја сам научила нешто радити, још ћу учити, само ме немој оставити".

Последње је речи Милева кроз плач изрекла, то је божанствено, бесмртно магновење. Ту је Милева врхунац своје славе докучила. У овом је нагнопењу била она анђелска Милева, Милева пре познанства Лаћмановог, Милева лепе душе и дивног створа. Погледајте је седећу, на лакат наслоњену: црне очи к небу управљене, пуне милости и љубави, образ изваjан дивном нежношћу, искреношћу, достојан предмет за „кист" једнога Мурила. Што је год у њој лепо и добро, све се једно у друго прелива, све је усредоточено.

Валда не ће никад тако дивотно изгледати.

Лаћман треба да је воли већма него своју армаду, нег све на свету, треба да се мучи, и нека се мучи као црни људи, наши црни праоци, а да заслужи у лицу анђела, у племенитој патњи, таку девојку, таку заручницу, као што је Милева.

И Лаћману се никад није Милева тако чаробна представила.

Обриче јој све на свету, вели не ће је оставити, таре јој сузе, таре и своје сузе. То су најсретније сузе у животу Лаћмановом.

„Заклињем ти се Емилијо, да те не ћу оставити, макар те као надничар ранио . . . не био сретан, ако те напустим".

Обоје јецају, и — теше се.

Оставимо их мало.

Не потраја дуго, па се раниђу у нади, у уверавању.

Но од какве је користи све то?

Заклиње се, да је не ће оставити, да ће бити надничар, па ће је ранити, не био сретан ако је остави . . . она ће опет радити дању и ноћу, па ће покрај њега бити задовољна, . . . све је то лепо, и жеља је ту и воља је ту, само и жеља и воља имају свога терета, па се мере као и друге ствари. Ако на кантару жеља над вољом превагу однесе, онда та воља одорвне у вис, у повор спомена, и жеља изгоре у пепео.

Лаћман је још бржкније отишао нег што је дошао. Милева се топи у нади, мисли јој лете на крили љубави, речи „заклињем се" „не био сретан" „не ћу те оставити" одзивају се у души јој.

Но како ће све то тату и маму задовољити?

Милева све од речи до речи исприча госпођи Феми, а она опет господару Макси. Ни једно није задовољно са Лаћмановим одговором.

„Тетка га не ће оставити", „свући ћу униформу", „радићу као надничар", све су то празне речи код господара Максе.

Сад је са свим промењен положај. Када је Лаћман почео у кућу долазити, онда је кућевна политика господара Максе тако удешена била, да Лаћман кући част чини, да се кућа мало у рангу уздиже, да Милева не стоји у свету као каква простакуша, ал тек онако као „берберска кћи", но да се зна да и господар Макса истина берберин, али да је она кћи чувеног берберина и „цургера", и да може и у већем друштву приступа имати. То је докучено, фрајла Милева је постала чувена фрајла, свако је фали, и ништ' јој не мањка, само један елегантни младожења. Не иде ли ово за руком, субјект јој не фали ни кад, и то најбољи.

Тако је господар Макса рачунао, а тако исто и госпођа Фема. Но од сада се не може тако даље терати, ал се мора Лаћман што пре на чисто изјаснити шта мисли, и кад може бити, па ако се не може, нека се прекине.

Господар Макса и госпођа Фема примају лепо Лаћмана као и до сада, ал у понашању им је главни значај озбиљност. Лаћману се праве свако етикеције, али све у озбиљној форми. Ова је озбиљност несносна Лаћману, пошто схваћа да се то његове женидбе тиче, да господар Макси то дуго траје, за то да би хрђавији утисак отклонио, почео је пред Милевом све већма и већма обрицати, ал обрицања су му такви била, да им се господар Макса не ће да поверн.

Лаћман је у својој љубавној буни при сваком кораку, при свакој речи шепртљаво, као што чине сви десперативни заљубљеници, но то све већма и већма пада у очи онима, којих се ствар тиче.

Оставимо га мало у деспераццији.

IX.

Глађеновић је приметио озбиљност на господар Макси, и знао је од куд то долази. Уверен је био да принципал зна за његову песму, ал уверен је да га на испит узети не ће, јер би ствар још горе учинио, изишло би још више таквих песама; но озбиљност та долази принципалу од тога, шта ће бити са Лаћманом и Милевом. Не да се то у кући сакрити. Где је све у радости пливало, само кад Лаћман дође, сад ту само сувопарна учтивост влада. Шта више, принципал је према субјекту од некої доба са свим „снисходителан". Глађеновић је себи уртио у главу, да је време близу, да ће се Лаћман одстранити, а он ће на његово место доћи.

Што није баш обичај пре, сада после вечере принципал задржаће Глађеновића, па се подуже с њим разговара, о докторији, економији, женидби.

Глађеновић је пријатно и дезинерацију на забавку. Добар посао, мора да му не стоје добро жандије, а толико ни њега боље.

Све је то повод што Глађеновићу љубав према Милеви све већма расте.

А шта је са Саликом?

Глађеновић је према Салики своје галантне дужности чинио. Пиша је с њом по жалби бољевања, особито од „златног бурета,“ и будући је слабо ко у кући о њему до сада рачун подио, то и није ништа друго до његова странствовања.

Салика је дошље ревновала, и то са фрајла Милевом, особито када се за поштару Милевку много чуло, чему је опет Глађеновић сам крив, јер се сам задао пред Саликом да је ту поему он сам састављао, није лепо тојну сачувати, нарочито да је пред Саликом ствар тако испирао, да фрајла за њим дуди, а он се тек шали.

Но Салика је памети женска. Глађеновић је пред њоме увек лаћивала грдно, из чега је она закључак правила, и то са свим логично, да Глађеновић због фрајла Милеве лаћман врзи, јер за што би га врзо, над му није врзо ни дужан.

То је Салика у толико већма тешко пало, што би ма које касапски калоз за срећу држао, над би му руку пружила. И оклевање са женидбом пало јој на срце, јер Глађеновић нема узрока чекати, данас да је узме, на сваком може већ новац из сиротињске касе дигнути и општину отворити.

Глађеновић премда је до тушта у фрајла Милеву заљубљен, није рад тако на лако ни од Салике да се откине, то јест тако да та ова остани, јер то би за њега биле велика срамота.

Салика се на ревновања њиз срдя, те чешо своју другарицу кајзи му неговљаше. Већ две недеље како се од њега уклања.

Глађеновић жора то исправити. Шаљице писмо немачки, написати, па у јутру, над оде куитосе бројачи, преда на њијин писмо једној Саликиној другарици. Она преда писмо Салики.

Салика је баш собе правила кад је писмо добила.

Адреса овако гласи:

„An die fräulein Salika Selinger“

Сад чита њизура:

„Maine liebe Muzi!“

„Tu bis bes auf mich, schon virzen Tage hob Di ait gsc'n, mir is ser lad, kon nit schloffen, horz tut mir we. I hob dos nit ferdint, i hob ti imer kern kopp, won i spazir, schau auf diese Fenster, kon ti ait sen, i wan in bis bes weil i tonzt zwamol polka mit Fischer Kadl, und wail i gmocht a Lid auf unser Fräuln. Di Fräuln Mileva is in mich ferlibt, aber i moch nur a spas und nur dich hob kern. Mein herz hot imer fir dich geklopft, und auch jezz klopft. Kum pit schon Suntog zu goldene Fasl, und wertna paar ausmorchen. Kle ti 1000mol und tenk und pleib mit dich in hailigen Geiste. Gladjenović, maiorprofis“.

Добре недеља, Глађеновић дође код „златног бурета.“ У бедеоку се, над види Салику где седи покрај оног црног касапина, због кога ма' не страда. Ту је и др. Полиција, и седи с друге стране код Салике у најнеслађем разговарању. Баш дигли чаше с пивом, и кућају се. Касапске очи пуним задовољством на Салику гледају. Др. Полиција умилно се смеши, окрећи рукама образи, прави сеферинчки лик.

Глађеновић кад то спази, не да не сме, него ће ће за тој сто: да се пиво донети, нигшо главу на длакт, као да ти се пишт' не тиче, па тек испод трепавица оком на Салику прокучко пири.

Наиша се и Салика у запор. Двоје ово не дорашну, мислиће Глађеновић да је она чемо крива, а са свим је невина, јер тек што је дошла да га чека, а та двојица одмах се наклоните, на јој данути не дају. Шта ћеше сце се с њом кућају, јер пред њом је пиво, на подсмешљиво насти на субјекта гледи. Салика баш очи љубазно и смешећи се на Боку, често говоре, моле, да јој не замери, јер је дошла у пиреп, и сама не зна како.

Но Бошеви су очи то са свим другчије видиле. Он не зна, да је то тако морало бити, јер није шала за Салику као да се на касапски ноката ослободи; мора отиновиту према њему набљудавати. Бошја је опет много тошовитији, и наображенија, и паметаши, никад се због тога не упусти у борбу која мена навезност нађеша.

Као му је већ ћелково дворанске дошло, удаље једарод, плати пиво и оде, нешто као поклоњивши се доктору.

На Салишином лицу боја се мења, касапини се шали, пребацује, како још за берберном хаоз. Салишина преа не могу удисај да затворе; тешко удаше. Доктор прамети, храбри је, да зна ко ће је утешити: питаше је, није ли доктор сам за себе помислио.

Салика ни сце да се пред њима покаже. Она је већ одавна приметила, да Бока шеврда, и да је у љубави штошо каку као дептар, па се боји ше ће ли одмах признаком воде наћи, да је одних са свим остани, јер ако је баш до остављања, онда боље да она нога остави, већа је чест.

И није се преварила.

Премда је касапина и доктор вутвај да остане, на дошиље на музику, опет је инсу могли приволети, но од једарод устане и оде на жалост обојице.

Не треба се чудити доктору, што иде на фрајчузину, јер и он је био код малчузарије и он је служио, но дошље није пиша баш зарана онако, него дошље, око двадесет сахата, са спољна колегом, доктор Перешом, који код малчузарије служи, и тако после обојица до зоре пију и оци паре. Они су од најстарији момаци јако уживени, па радије се с њима весеље него ли са господом, премда су сами господа.

Салика дошла кући, јадикује, плаче, види да не ће добро бити.

Глађеновић је отишао код „кола“ и пије, не баш на доцнерата, но због промене и неизвесне будућности у љубави. Таване страшно шиу ъемну прашн, ал тек опет мора се на старог ставља у ново „пробродити“, на и то нешто мало муке кошта.

Бока ни да је било сре као шлоханца, иака и шлоханца има своју страну, иако, с њиз се воле, ма да се воле и шпанао, тшо је него и са љубави. И као му је, није шала, тамну девојку ако Салика напустити, ал неки тако судба изгледа; и жао му је, и опет је мора напустити.

А за што?

Глађеновић од ово доба, од како се љубиа шпиљу љубави и каушће конрци, све већма је у фрајла Милеву заљубљен, јер су му и нагледи бољи, па за то и не може дас љубави подити, па макар да му се и није досало касапско друштво код Салике иша му је та прилика добродошла, не може Салика, не може иако казати, да је он изневерио, него увек чест остаје пред свеном, макар да и сам њиз другчије мисли.

Са свим је на чисто.

Кад оде, а он сутрадан у јутру поруча Салики по женој другарици Розики, да љубав одазује.

Не треба се ни сумњати, да је Розика про него што ће у касапницу месо купити, куда је пошла, „на крпи летрени“ Салика дошрала, да јој интересантну ал и жалосну новину донесе, која ће све дотичне другчије потрести. И таке услуге другарице једна другој рађо чине.

Кад чује Салика, кажда је гром поразио. Није се томе од Боке надала. Више му писмо, изнивала се, но Бока остаје глув, не ће да још одговара; дошла је до најсвећег дезинерата, хоће да скаче у Дунав, да поједе „рајвелдле“, ал Розика и остале друге одговорише је од тог дудовраја, тешо је, да је и њима свака то исто напрадо, и то свакој од њих пасирати мора. Лагано и утешне је, а опазно и радеће се, што је Салика сад њима са свим подобна.

Давале пишељу Боке и Салике је највећи „фанге“ да сад сашко на своју страну тера.

X.

Јавкан Предић и фрајла Милева једанако дезинерују. Јавкан збуњен, збуњеност та произилази из и у случаја. При стварању тако је расут, да корак поћеша, збуњено изјављава. Буде сакалисан и укорен.

Када се са Милевом састане, а они се више једно, него ли што говоре; очи им говоре. Милевине очи пуне милости, ал тек једна црта њена да не лагше. Јавканово лице бледо; усне полуотворене, поглед малостан и дечији невиновашац, у говору лашне, закључке у мисли детињске опитаније, обоје пиље да с њима није добро.

Тетка не ће да зна за женидбу, изјиди од шкуд.

Његова збуњеност ако сваком је позната, и господар Макса, и госпођа Фема, и Глађеновићу, ма и самом Љубе пишеуфјекту.

Сад се тек господар Макса пашао у запар. Већ је сва кућа због удаље на глас изнесена, а онако, нема погледа; онако не може дуго остати. Бело на прво једарод нек се зна. Мора Дон одлучан дан.

Господар Макса зове Јавкана на ручак. Јавкан би волео да та та горка чаша минопће, јер ако, да ће се ту нешто главно решити, јер га господар Макса већ од неког доба више на ручак зиво и одвише је забављан. Шта ће сад рећи, шта ће на ручак зове. И сама Милева стрепи.

Јавкан дође на ручак. Познашње му је врло, као да је при пут у кући, говор поскидан. При ручку га госпођа Фема гледа и жали. Господар га Макса пушка, ал све забавно, а Јавкан једе мисе нет што може, само и у тоне да се не замери. Милева тек крадом тајни поглед на њега баца, задаиј би му у разговору помогла, да само испадне по воли господара Макса. Збуњен Јавкан говори о великом ваинарству, о неком зуелу, да је један официр од другова због зарученог посинчу, све зубурдује, сенсације, но ипак према прилици нескладне ствари. Господар Макса га мирно слуша.

После ручка нити памети на кафу, да пазаи, оде кашу, а господар Макса са Јавканом остане.

Сад ће се Јавкану пушити кава, на такон испити, „херхерц“, није никад био.

Господар га Макса поучи лудом, а и сам пуши, Јавкан прими.

Господар Макса поучи и забави велики дим.

„Господине Јајтавит, ви ми не ћете као оцу замерити. Видите ја сам вас радо у кућу примио, и мило ми је било с вама време проводити, но видите, ја имам кћер, да кћер, коју сам рад удати, ту је ако време. Што долазите у кућу, девојка је јако на глас изнесена, кажете ми право, што намеравате?“

„Ја мислио да је моја намера вама позната, рад сам узети фрајла Емилију“, одговори Јавкан мало загушљивим гласом.

„То је сте лепо, ал како? Ви најпре требате, ја је не могу дати, а до моју кућу не

утучен, то ни добро знате, дакле од куда и како?«

„Моја ће тетка наступију дати.«

„Баш ни поуздано нијеш знам, да ова за то не ће да зна.«

„Верујте ми да хоће.«

„Добро, хоћу да верујем, но молим да ми дате теорији, када ћете ме о том са свим увернти?«

„Господар Макса, дакле ви не верујете мом карактеру? Е добро, дакле за колико времена хоћете да вас уверим?«

„За четири недеље.«

„Е добро, стоји!«

„Лабман мада и сам у то није веровао, опако збуњен морао је то казати.

„А на пример, ако се тетка не примили?«

„То бити не може, ал у најгорем случају скупићу универму на идем у солару, или „Dreissigstatt.«

„И то није тако лака ствар, ал добро дакле, колико онда морамо чекати?«

у дакле понашању није му нужно да се уступчава.

Растану се, без да се могао лабман с Милевом састати.

Ту је сад љубав са огорчењем помешана.

„Да мене један берберин тако у „очкер« увуче, то му не могу опростити, ал за то Емилију волем као и до сада.« Сам говори.

Господар Макса саопшти ту конференцију госпођи Фемп, а она опет фрајла „Емилији.« Још господар Макса наложи, да се ништа од никог нема „Емилијом« титулирати. Тако од „Емилије« опет постаде „Милева.«

„Лабман држи реч, не долази у кућу, ал за то пише прилежно фрајла Милева. Љуба носи писма.

Фрајла Милева је скрушена, што лабман не долази. Гледи кроз прозор да ли ће га видити, лабман се онуда прошета, комплименте, ал не уђе.

Господар Макса, да не би свет помислио да је са лабманом фаше, иде у кавану, састаје

Господар Макса је већ одавна знао, да од женидбе лабманове не ће ништа бити, ал за то је хтео с њим у љубави живити. Ал кад је видио, да се сувише око Милеве вуче, а девојка њиме на глас, онда као отац морао је тако са лабманом поступати; но ипак није мислио, да ће лабман с њим тако поступати, нити је то од њега заслужио.

Зарекао се, да више не ће њи знати, где је лабман Предић.

Милева је забранио да гледа кроз прозор, када лабман као у пркос онуда пролази.

Глављивић је све промене у кући проводио. Сад поставе пуражини, преко Љубе већ пута по гдекоја лабманова и фрајлина писма.

Једно таково писмо дође и господар Макси у руке. Баш је видио, кад га је фрајлин дедао.

Господар Макса ће да више Љуби да лабмана брије. Отказе лабману.

Но Љуба се научио да таква писма носи,

Љубљана.

„То сигурно не могу казати, ал највише годину дана.«

Господар се Макса замисли.

Знате шта г. лајтнант, опако неће буде. За четир недеље казаће те ми шта је са тетком, па ако није ништа, чекаћу вас са Милевом још годину дана, премда јој није до чекања, но с том приликом, да најпре за ове четири недеље, па ако устреба и за годину дана, да се од моје куће мало натраг повучете, то јест реће долазите, ал у кафани као и до сада присни пријатељи, јесте л' задовољан?«

„Јесам.«

„Дајте ми официрску реч.«

„Лабман му пружи руку.

„Ево дајем официрску реч, да ћу тако чинити, као што се погодисмо.«

Сад нијех заједно, и лабман се опраши. Вадио је задовољан са уговором? Боже сачувај, не, но за резона у магновењу морао је на то пристати, ал чинило му се да господар Макса није баш десета долазитан, па држи, да се са лабманом и карта се, ал лабман сад поноситије погледа на њега баца.

Кад прођу четир недеље, лабман му само суворапно каже, да није ништа од тетке дошло, па даље ништа.

Једаред при картању пофали лабман, а господар се Макса заборави, па му опет каже по старом обичају „дајте право мој драги Емиле.« Ту је баш капо ошишао. Лабман се више уверен.

„Опростите господар инвстор-Макса, ал понуните реч натраг, јер то пред мојим камерадима ни међи не смете казати: и сам обштар ја ми каже „драги Емиле«, можно би му казати: ја писах драги Емил, но Herr Lieutenant Predić.«

„Опростите господин лајтнант, ја повлачи реч натраг.«

Господар Макса није после дуго играо, и оде кући.

Код куће испричаваше госпођи Фемп шта му се десило

и ни да није лабмана брије, опет је његова писма прима и доноси.

Господар Макса то примети, те Љубу Вишеказаним отпусти, а шегрта узме.

Кад је све то Глављивић видио, и он сад тежак стаде лабмана штимо он жели „оумиграти.«

Кад на променади поздрављ лабмана прође, и он накрани шешир, па пушп цигару и баш близу њега јак дим пусти.

Лабман и сад тако исто на срцу носи Милеву као и пређе, само му је у толико жао, што та је господар Макса увређео, држи, да је „индискретно« с њим поступао, резон је био, да се са свим не лабмано и његов карактер осрами, куд пукло да пукло.

Но шта ће г Милевом бити?

Кад он ју више и она њега, онда ни пико не може на пут стати. Тако суди лабман. Из ће он за њом, па ће она за њим.

Милева не може страсти да одоли: недаду јој пролазе да се са лабманом разговара

Не може нико да зна, који би још ће свињолово, и посредовао. Гађеновић ју чуи као Аргус, само да не дође у додир са лађаном.

Господар Макса види већ да са лађаном не може ништа бити, па Гађеновићу повађује. Бока стоји за сваки случај у резерви. Нов шегрт слуши му са ормуе, те мора из све по заповести да пази.

Господар Макса окоп Гађеновића за леђи, особито пред Милевом, а за ручком ради се ућутао с њим у разговор. Бадава Бока је вредан човек. Већ га и госпођа Фема не гледи „презрително". Фрајла Милева са нарочитом резигнацијом одговара му на питања, без подсмешљивости, да зна да је то очина воља, да Боку лепо предусреће. Бока опет кад види да му фрајла лепо одговара, онда се тек баци на „разглагољствање," и баш се види да има говорнички таленат. Бока никад срећнији, а фрајла никад несретнија.

За Милеву су десета горка дана настушили.

Мати је тешки, храбри да је она на своме месту девојка, да као и не буде лађани, може опет „партију" начинити. Све то не може Милеву да утеши, она би с лађаном и у ватру и у воду.

Сад се тек госпођа Фема звјка, што је лађаника у кућу пушћала.

XI.

Пуче глас по вароши, да се гарнизон мења. И доиста тако је и било. Долази друга регименте, а досадашње, лађанова, одлази у Верону.

Тај је глас много поразио, за нарочита лађаника и Милеву.

До две недеље биће та нова регименте ту, а довољно ће одлазити како она дође.

Све се умирило по вароши, није шала, толика познаница, пријатељске свезе и нежне љубави преидају се.

Шта ће сад лађан и Милева.

Сад се опет лађани пије, што је господара Макеу тако „обесртиглово."

Како ће се с Милевом састати? хоће ли је ући и куда?

У многи положај је лађанка.

Из мора спуља универзум, па да је узме, па да је остави, чрезвез пута нема. Још неколико дана ни се мора решити.

Прави свакојаке планове. Једаред му падне на памет да се свуче, други пут опет да намами: сваки сат друге мисле.

Саветује се са кумерагама, они не осећају његову бољу, смеју се, ни му се чуде како може на тако лудумачко дође, да се свуче. Сам не зна шта да чини. Једаред би се свукао, другипут опет не би ни по што.

Особито један му заказат саветује, да о досадашњој љубави начини тестамената и ову наследнику остави.

Лађани се једнако боре.

Пролази Миленовим сокаком, не сме у нутра, гледи ка прозор, Милеви промоли главу, баци поглед, па се са сузним очима поаче натрат, и плаче и јеца у себи, да баш лађани чути може. И лађанку се сташе срце, оде кући, легне на диван, па се преиње, тадиште.

Пише јој писмо, где и како да се састану, ал више могуће, цела кућа господар Макеа на њу пази.

Даша пролазе приближује се „изумаци."

Лађани се мора на лево на на десно решити. Преминуло о прошлим пријатним данима, које је са Милевом у друштву прелео, хиљаду пута му се пред очима јавља њезин дивни стаор, њене милоствене очи, њена одисост. Згрчи му се срце. Дај лека срцу. Лек је противно писмо. Падне му на памет писмо, да иде у Италију, у отаџбину Тасе и Петрарке, Розеа и Бумјете, да и онде има дивних стварова и милостивих очију. Две силне противне мисли.

Метне на кантар једну и другу писмо, прошлост и будућност, и — тамњавска будућност одзни претеж.

„Лепотице талијанске, које још није ни видео, одушеве сигурно над Милевом, тако пето, као што је код Гађеновића одржала Милева над Сплином.

Да нађа је маљавље каучуке тој преваги допомогло? никако; где је праза, темељита, и племенита љубав, ту не праве границе каучуја и ушиворна.

Даље Милева је тако исто као и Салика жртвовала.

А она сирота још нешта не зна о тој у ласној осуди! Још чека, нада се.

Сутра ће се већ намаиперати. Фенцири праве последње посете.

Лађани Предић не може одолети, а да не оде у Миленову кућу, да се опростри, захвали, да каже „богом остај!"

Оде на ручино у кућу господара Макеа, баш иде ручати.

Сва су код куће, у соби.

„Опростите ми господар Макеа, ја сам вас уверено; опростите ми и ви драга госпо, — ја сам у вашој кући лепе дане провео, ви надам се, зло ме среба послужи, да ћу се натрат повратити, и моју задиву реч одржати."

Господар Макеа га љубазно погледи.

„С ини жмам част господине?"

„Та немојте се у мојој неволи шалити, са вашим лађанком Предићем."

Ја сам познавао негда „дратог лађанка Емила" ал ви нисте тај."

„Опростите господар Макео!"

„Прашта м и примам вас пријателски, изволте код нас на ручак остати, бар последњи пут."

„Недај боже да је последњи пут, је држим, да ћемо се ми као нако било састати, па да нађе заједно будемо."

„Да бог да, изволте сести."

Лађани једнако просипа своје бомбасте фразе, које се нише господару Макее не хватају.

Почну ручати. Ту је и Милева и Гађеновић.

Лађани у својој љубави тако се са Миленом разговара, кађа је сад пратиу у кућа дошао. Нема нише искреног погледа; а Миленка, од стида зарумењена, не зна шта да одговара.

Само Гађеновић изгледа као победитељ, тријумфатор. Гледи бранке на све стреја на лађанка.

„Дакле господин лајтинант не ће сутра да намаширате?"

„На службе."

„Ал тек ће нете вађа вад год Нови Сад посетити?"

„О на сваки начин, ја ћу гледати, да се прометсем у ону регименту, која нас замењује."

„А иде л' то тако, и траје л' дуго?"

„Недам се ни ће ни годину дана трајати."

„Ми сви желимо, и и дође остајете код нас незаборављени."

„Драго ми је."

Све саме празне речи. Тако се прође ручак. Господар Макеа једва чека да буде крај тоне двоу.

После ручка цело после подне бивно се вод фрајла Милене, ал и матн је ту била. Обећавао све то исто, на што се једаред Милеви заклињао, да ју оставаги не ће.

Милева плаче. Мати моли лађанка да Милеву оставеди, јер ће се разболети. Лађан послуша, опет своје обећање обнови, и опрости се најпре од њих, па иде у собу господара Макеа, и од њега се опрости, и на свему се захвали.

Господар Макеа му благодари, и обећа да ће са породицом у јутру оиде бити, куда ће премаширати, да му каже последње „збогом!"

То је Макеа ви стимеције и резона дужан, а нарочито да свет не исмитује: шта то може бити, да господар Макеа није лађанка отправно, који је у његовој кући дуго и живи и пеши.

Лађани је даиле опет обрнао да ће Милеву узети. Ов се још не држи за надајну, за да му је поседити у Милеино сриде, шта је тако написано.

Господар Макеа је већ у три сахата пред зору са породицом на погаиа. Красно мајско јутро.

Регименте је већ скупљена и приправна за марш. Пријатели и пријатељице рукују се и љубе се. Лађани Предић прође Максимина и од свију се опрости и рукује, а господар Моксу места Милеве подиуби. Милева је имала толико душевне снаге, да се за овај мах од суза уздржала.

Све је већ у реду, започне се марш, лађани Предић још последњи пут Максимина салутира сабљом, а мало час на се не види, тек се још банда чује, док најпосле и ово престане.

Тако жестане регименте, а с њом и лађанка Предића.

(Продужиће се).

МОЗАИК.

Дар пријатељу може, а песнику пићем

ЛАЗИ КОСТИЋУ.

Живи и живео!
Певају ти сада
Ал' брзином пића
И сладким пуном
Да ће ти тако свршит',
Знаменит':
Да буду ранка твоја сетлана!

* * *

Ућуткаће ранка тог жалног сада;
Ал' чиниш ранка!
Мрзак ће ланац
Ослобођ' у ланца!
Ал' ћеш ли ти
Бедна срца твог окрепа —
Бедна та моја . . .

I.

Суза.

Умиле, душо драга,
Љубавну сузу моју.
Нек падне као роса
На цвећу душу твоју.
Не прави сузу моју:
Јер тебе суза жали . . .
Ах! грешан сам' је, рано,
Са сузом ког се шали!

II.

Моје сунце.

Од ида ти познах, драго,
За мени познах дана!
Мало ми душа стреми
Сећањем уздрхтана . . .
И данас ти си сунце
Што светли моје дане!
Умреће, ако зађе —
На другом коме гране . . .

III.

Девојке, девојке!

Чедну ти песму поиђем —
Ил' што ти срце жели:
Ти песму радо читаш —
Ал ти не несем . . .
Ти љубав своју крије,
А љубав моју штује:
Ти тајно сузе лиеши
Кад песму моју чујеш . . .

IV.

Њиа зубан.

Безбројно цвеће цвета
У врту око мене . . .
Ја беру ружу берем —
А бола ружа пене . . .
О! ружо, цветна душо,
Нас цвеће плаино гледи:
Са тебе лист где спада,
Мој образ ваше бледи . . .

V.

Њен поздрав.

Пролеће дуино стиже,
Поља се сруј зелене . . .
Груд ми се бурно диже —
Где, рај је ово мене!
У дут не тиче зову . . .
Ја слушам гласе њине:
На к'о да поздрав чујем
Свог' злата из далине . . .

VI.

Питаше.

Јо л' збиља поздрав, душо?
Јо л' верна кас' твоја, —
Што лупом тицом шеста:
Ће мени гласе проноја . . .
Ој, тице моје жале!
Невиђе — пек' се ори:
Јер гласом вашим слатким
Девојка моја обори . . .

VII.

Добром другу.

Добро је срце твоје:
Умек се добру надам!
На тад' не вели: „зло је!"
Са добри кад' пострадам . . .
Ти вели: ко пострада.
Нек' жушка једе склада,
И браће с' лети ради —
На опет добру наде!

VIII.

Он и његова драга.

„С' бројни бу доће свата
По тебе, слатка рано!
Верном те дубом шати
Богом је мени дано!"
Ко л' ће му не пут стати?
Не прође месец дана, —
А бројни кличу свати:
Одби се ита трава . . .

IX.

Ласте.

Кад прво јато ласти
У предјел наш се зреће!
Из груди мојих песма
На сурет њима леће . . .
А јесен кад дође,
И цвеће кад прекрати:
Тад' песма моја ласте
Чак преко мора прати . . .

X.

После кише.

Бујна је киша пала,
Још мало тек шеф спини . . .
Свежине груд ми пуни —
Од вида до прекини!
По зраку шека леће . . .
А дуга небо шара . . .
Ја росно берем цвеће,
А груд ми песму свира . . .

XI.

Забава за оду.

Ја верим окон радо
Шврћоа, цветно поље;
Спазио ли бело стадо:
Е — тад' сам добре воље!
Дувањ једну луду
Понесем за шастара;
Ов добар, — уже вруду:
На свира, боже, свира . . .

XII.

Јутарња поздрав.

Ја слушам тихе звуке:
Јутарње бију сати . . .
Још мало, па ће сунце
Сељаце да полати.
Шта шушку преко пута?
Ко ово дом отвара?
„Добројутро, браца-Јоцо!"
„Да бог да, стрко стрпа!"

XIII.

Свечан трекутак.

Славуји чедно јато
Са вите шева грано —
Протрасно, умлато,
Ори се све страве . . .
Планински поток стао;
Бро лахор тише пирну;
Дале ни поће жао:
Тако ни песма дирну!

XIV.

Беспослен шастир.

Ноћно је небо сјало
У јасно-плавој боји . . .
Пастиру на ум пало:
Да сјајно звезде броји!
„Где нанеси осим твоја?!?"
Дуут жесен доле печи;
„Ни ја ни не знам броја,
Тек знам: да небо дуче!" . . .

XV.

Планинска слика.

Ја њоох хлор бајан
У врлиној, дивљој гори.
Ту потон ведро-сјајан
Планинск страх жубори . . .
У грлу тице Јуте . . .
Све бољко по у туга . . .
По хладној горској стени
Где, — врло змија пузи . . .

XVI.

Живот.

Кад сиоћ врло врх прођох
Ја сплих врина свео:
Кад ујутро у зрн дођох —
А бели врина спео!
Ах! шта је живот друго:
До вратах један сапак?
Тек ни сна да се тренеш:
А суђен доћ'о данак!

XVII.

Братство и богатство.

С' братом се братац свуда
И бисер из мора вади;
Што више бисера згрну:
То већма браћа се — свуде.
Ведном је сриу њином
До лаћног бисера стазо;
А прави бисер: братство
У море њима је пало . . .

XVIII.

Није дружче.

Што мудром пола прође:
Да зуду слушна шалу;
А жедном пола доће:
До траки дно бокалу —
Но тоже да се чуда??
Прасгоре то су стварн!
Тај самом себе уда,
Но њима неду кварн.

XIX.

Просто правило.

Ко одиеh иког пита —
Тај лакно одговара;
Ко свету ко се свиа —
Тај уже да с' претвара;
Ко самог' себе воле,
А суђен' једе леба:
Оборе тога доле,
Јер није л'о што треба!

XX.

Проклетство.

Непоштен хол'ко носи
У души грешних жола:
Толико поштен треба
Да има пријатеља
Но данас хула више
Остварн грешних жола,
Нег' поштен што би стеко
У свету пријатеља!

XXI.

Најскупља реч.

Имаде речица једна
Безцене вредности пуна:
Шта је сво земно благо?
Шта свију царева круна?
Куца л' ти захкилно срце —
Ту речицу одма' њеи знати:
Немарно срце — ах! — но зиз:
Да речица ти значе — жаун.

XXII.

Некад' и сад'.

Кад прође бејах дома,
Ведро ми беше чело:
„Благо му мајци старој!"
Шапташе цело тело . . .
Но врлино сад ни чело,
Јер болан стоиеем дома . . .
Сада ће шантет' село:
„Сирома' — о — сирома!"

XXIII.

Код мајке.

У чуној земаи срце
Жељно ми беше свега:
А уз то још сам ползо'
Шта знеси чуће него.
Но души сад' ни лакше:
Код мајке сад пребивам:
На дању о њој мислим,
А ноћу о њој сиоћим . . .

XXIV.

И њен је син јак.

Са куле звона бију . . .
И шиоћено звоице звоии . . .
Број мени жити седа,
На горке сузе роди . . .
„Што плачеш, добра њино?"
Умилно ја јој рекла.
„Тешко ми срцу, рёко:
Умрло — њаче неко" . . .

XXV.

На Дуњаву.

Радо то гледах, рёко,
Са бујне твоји жале
Тад' још — о да л' се сећаш? —
Кад бејах дечко мали.
Данас ус гледам опет! . . .
Али — број горке сузе . . .
Рёко, душко неко —
Твом' дечку здравље узе . . .

XXVI.

Тужно сећање.

Је л' оно стаза она,
Што л' чесма на брег води?
Срце ми шапће: јесте!
А стаза: ходи, ходи!
О до л' ћу, чесмо жила,
Број тебе сад' кад' стазом!
До прво воде срежем?
Ил' пре да сузу лијем?

XXVII.

Фрушкој гори.

Лепоте сиаге пуна,
И пуна сваког' жила,
Још сиуд' си пуна, горо,
Лепшиие' свежег' била!
На болан л' себи, горо,
Твој повиј дође сво:
Притеже, лек ми реши —
Лупио је тебн нек о . . .

XXVIII.

При растанку.

Што лира моја вајно
У ноћи сад' забруја?!
До мене стиже тајно
Гласова плачна струја . . .
То с' милој в моја прашта
Са сестром својом милом;
А вала — при растанку:
Додирну жице крилом . . .

XXIX.

Одложена песма.

Да л' јоште песму ову?
Ал' — глухо већ је доба!
Из руке перо клону,
Уморна ока оба.
Дремовно свећа пуцка . . .
Вата ме тајно санак . . .
Лаку нам ноћцу желим!
А сутра: срећан данак!

(Следоваће друга група.)

† † †

СИРОТА БАНАЋАНКА.

Од

Ђуре Јакшића.

(Продужење.)

Дани за даном тужно су пролазили, никад весела лица, нигде осмеха; дође празник, тетка постави сто, изнесе оно мало мршаве хране, с којом сиротиња свој гладан стомак залаже, да овај жалостан живот за неко време продужи; седне за софру, сети се давне прошлости, а сузе јој теку низа збрчкано лице.

— Некад је, вели, и у овој колеби било срећних дана!.. Али их ти, грлице моја, нисн упамтила; давно је како је срећа прекорачила праг ове наше кућице, да се више никада не поврати . . . Дође божић или ускрс; мајка ти беше још жива: весела, млада, а хитра као веверица; отац твој младић, каквога само дишкрећанка може одгојовати, а ја на удају девојка; поседамо тако за пуну трпезу, не знаш чије је лице руменије, чије ли је око веселије; а твој ће отац задовољно рећи:

— Маро! данас је божић Маро! . . . на гледај да ми што лепо одпеваш; нек знају вели, и ови наши Кељови, да данас Раци светкују! . .

— Ја сам певала. А сад? . . .

И она опет тужно зајеца.

Тако су ми пролазили дани и године, у вечитој тузи, вечитој самоћи; каткада само дође нам чича Марко:

„— Маро, вели, треба порцију платити.

Тетка му каже да нема, па макар јој и кућу продали.

„— То неће бити, храбри је чича Марко, док сам ја жив, не! . . Нећеш ми ти сестро остати без крова, а и дете, вели чича Марко показујући на мене, треба нешто да наследи, по чему ће оца споминати.

Други пут опет дође, пита имамоли брашна? А кад му тетка каже да нема, он упрти врећу са пшеницом, однесе на сувачу, па нам самеље.

Али један пут не беше Марка код куће, отишао је у Бечкерек, послом некин, а у место њега дође његов син Алекса.

„— Рекао ми је, вели, бабо, да вас походим, можда ће вам што требати? . .

Рече стидљивим гласом, мојој тетки, мене и не гледајући, тек кад пође кући, и кад сам га ја до мали врата испратила, погледа ме својим великим граорастим очима.

„—Грлице, ала си порасла!.. Та ти си већ велика девојка!.. На што те тетка не пушта у коло! Ја ти већ идем, и момци веле да ја најбоље играм.

— А ја ти Алекса и не знам играти, рекох му, тужно осмехнувши се.

Он ме погледа пун сћучешћа; па онда стидљиво, често и не гледајући ме, рече:

„— Па ево, ја да те учим, грлице!

— А куд ћу ја међу онолике сеоске девојке? Оне све у свили, а ја? . . Ја сам сирота девојка, без оца и мајке.

Он ме посматраше мало подуже; па онда ми, оборивши очи доле тихо проговори:

„— Ти ћеш за то опет бити најлепша девојка у колу.

— Не могу Алекса, ја не могу!

Он онда рече: па не ћу ни ја ићи у коло! Рече и оде . . . .

Кад је то говорио, глас му је задрхтао, а врела рука дотаче се моје руке . . . Ја не знам шта ми је било, али сам сва задрхтала, и ни о чему нисам мислила, до само о њему; он није био више преда мном, а ја сам га опет видила; није говорио, а опет ми се више пута чинило, да ми као неки гласак тавне крулнице, његов глас до ушију допире.

— Шта је то, питах се сама? . . И једва сам чекала да га опет видим . . . А опако кад нам дође, ја би хтела да побегнем некуда, али не могу; стојим и гледам ову праву косу, што му са густим праменовима кружи бело, као снег чело; гледам му у велике граорасте очи, и само кад ме он погледа, а ја се осврнем на страну, и као да сам нешто крива, ја га не смедох гледати.

Од онда нам је све чешће долазио; сваки други дан, па зво више пута и не сврне, а он бар прође поред куће . . . Кад га видим, ја се сва стресем, срце ми силније закуца, у вече не могу да заспим: мислим на њега . . . Једнога дана стојим ја на мали врати, и гледам непрегледну равницу, што се од наше куће на далеко простирала: нешто сам се дубоко замислила, ко зна о чему сам сањала? . . . Тек нисам чула како се он у својој лакој опанци к' мени привукао . . . Не рече ми ни речи, само ме гледа: ја тако блага погледа, у оваким сјајним очима, никада нисам видила! . . После ме помилова по образима, па ми умиљато, чисто тепајући проговори:

„— Грлице, ала си лепа! . .

Осећала сам како му рука на моме рамену дрхће . . . ја сам сва претрнула, учини ми се као да ћу оног часа пасти; у томе чујем из куће, где ме тетка зове:

— Збогом Алекса! . . . рекох му ја, и глас ми је на уснама наумирао, једва се и само шапутање чуло.

Он ми ћутајући претисните руку, и оде...

То беше први пламен, моја прва љубав? . . . Као што људи, који никада нису љубили у обичном говору казују . . . А зар има две љубави? . . . Има ли два живота? . .

Дође вече, тетка је легла да спава, а ја изађем на поље пред кућу; ту сам дуго, на једној клупици замишљено седила.

Месечина као дан.

Из далека се чуо лавеж паса, све се друго умирило, само по нека врулица са својим сетним звуцима пресеца немушу тишину.

После тога замени све и чопев и животиња; само што се ветар са каквим увелим листом игра, он зашушти, а ја се тргнем мислим: он је! . . . Није ми казао да ће доћи, а ја га чекам? . . . То је чудно! . . . Алексина је кућа далеко од наше, на другом крају Кикинде, а ја чујем како врата на његовој авлији шкрипну! . . . хиљаду пас кућа раздвоја, и ја видим, како огрнут дебелом опаклијом, кроз најдаље сокаке накапно корачајући, све ближе нашем крају долази! . . он мора доћи; мислила сам.

Поноћ је . . .

Ја видим из далека једну тавну сенку, после чујем како опанција шупити.

— Он је!

И ја бих хтела да уђем у кућу, али не могу . . . Сва дрхћем као у грозници, а лице ми гори . . . Стра' ми је од њега, бегала бих, а опако бих сваки прамичак његове густе косе са хиљаду пољубаца обасула . . .

„— Добар вече грлице! . .

Протепа Алекса, са својим звучним гласом.

„— Ето, отерао сам коње у ергелу, па тек се мислим: баш ћу да прођем поред наше куће . . Одавно те нисам видио! . .

Од подне до поноћи! . . Та то је читав век заљубљенима! . .

„— Помакни се мало грлице, вели он седајући до мене на клупу: ја бих хтела даље да идем, али ми колено клеца . . .

Он баци свој дугачки штап и улар на земљу, после се окрене мени, па ме само гледи.

„— Грлице ал' си дивна! . .

После ме узе за руку.

„— Ја те љубим, грлице! . .

Ја оборим очи доле, а бела кошуљица ми се тресе на узбуњеним грудима.

„— Теби је зима, моја мила грличице? . . питаше ме он, пребацујући половину своје дебеле опаклије преко мог голог рамена . . . После сам осетила како ме љуби: ах, та хиљаду пољубаца разблажаваше пламен на мојим дрхтајућим уснама . .

— Не, не драги пријатељу, то беше један једини пољубац, који ми целу горчину мучнога живота, и данас на увелим уснама слади . . .

(Продужиће се.)

УБОГИ ЂАВО.

Слика из руског живота.

Од В. Хорекот.

Имао сам једног познаника, тај нам беше, као што се обично каже, убоги ђаво. Он није гладовао, није имао неверну жену, нити је каквом тешком послу подлегао, боже сачувај! Петар Федоровић није никада оскудевао; он имађаше тамо негде у јужној Русији једно сасвим угледно добро са неких десет хиљада душа, одакле му је управитељ двапут годишње оброк слао, а поред тога је у млађим годинама био неки виши чиновник, те с тога уживаше од државе пристојну мировину. Дакле то не беше узрок, а и једини му посао беше, да цели благи дан под небом ништа не ради, као што је он то и чинио, а напослетку и модерну брачну беду и невољу избегао је тиме, што се није никад женио. Петар Федоровић живљаше по томе врло угодно; шетао је на „невском проспекту,“ у кући је имао добра пића и јела, свог коња за јахање, у опери није никад фалио, у свим друштвима беше радо примљен, и сваро чудновато изгледаше, за што га сви за убогог ђавола сматраху. Па ипак беше томе узрока; то друштво, које често каквог глупака за генија, а какву потајну грешницу за узор врлина држи, то друштво назвало је Петра Федоровића убогим ђаволом, и у кругу познаника беше обичај, да с њиме благо и

милостиво поступају и да тако исто о њему говоре.

„Добро јутро, Пајле Сергијевићу! Где сте били, одавде долазите?“

„Пушао од куће; читао сам новине, изгледа сам као Захара — худи један на дан у дан бива све лући и лући, а поред тога је још и надувао — е, па после писам знао шта да радим од дуге времене!“

„Ах — та ви имате приватне многе посете!“

„Ама иногда, понекде душе — да полудим од дуге времене — само, ех — та као се беше зове — само Петар Федорович, — беше код мене, али и он је брзо отишао.“

„Ах, Петар Федорович, — врло пристојан човек!“

„Добра душа!“

„Љубазан у друштву.“ —

„Услужан да му нема пара, али — убогог њега! Добро јутро!“

„Добро јутро, Пајле Сергијевићу!“

Ја не знам, е да ли је Петар Федорович знао што о томе, што се у опште о њему говорило, али, да ли је све то бар могао да осети из оног поступања, којим га предусретаху и које је требало да буде увек благо, но које је често и доста сурово бивало; или свакако ни нагледање, као да је и сам био уверен, да је он најста убоги, правп убоги њега, и он би на свака почин у најчешћу неприлику дошао, кад би се изненадно с њим другачије поступало, кад би му се особита каква поклонила, или како правештво указало, које се у отношењу друштву тако рећи свакоме указује.

Али не треба мислити, да су га хотимице презирали, боже сачувај! — Петра Федоровића сваки су радо гледали и ја не бих никоме слагао, да га хотимице вређа, јер тада би се целог друштва, сви до једног, за свог Петра Федоровића заузели. Али како би до тога и могло доћи? Људи, као што је Петар Федорович њиховог непријатеља, њима нико не завиди, они су са целим светом добри, и то се целом свету допада. Они су сиромашни услужни, и цео свет прима ту њихову услужност, као да то тако мора бити; они се никада не усљуђују, да од кога што захтевају, и сваки сматра го за нешто, што се само по себи разуме. Тако људи наши леже у сваком салону, и кад их застанеш, не беше се ни мало чудити, што год што се не чудиш, над којим насловаче у салону и вдубоко на столовима; ти људи стоје одприлике у истом рангу у ком су и столице, на које човек седне кад је уморан, пак као вдубом, које човек препире кад му је дуго време. Сасвим се без таких људи исто тако не може замислити, као што се не да замислити без намештаја и зидова; али што не пита за њиховоју или вдубоке ход се прочему.

Ја сам радо препирао вдубоке, а тако сам исто при свакој прилици са великом ревношћу посматрао добровољно, понижено биће Петра Федоровића. У несетку ми нагледање као да убоги њино ту њижу не служује, јер вад сам га год ма са које стране посматрао, увек сам нашао, да је са сваки обични слепац, који много не вреди, или шкољански лице — вајвише сорте — истина слика знома чиста, пуо коректне, лепо обојадисана, али без икакав живота и без садржаја. Да, али бар да се једна пега показала, онда би то било нешто необично, нека пријетна промена на тој маленкавој монотонији, — ах ни да би рекао, Петар Федорович много је дражо на чистоту, на претерану чистоту.

Испрва сматрао сам моја испитивања са удаљењем, после са непријетношћу и сумњичењем. Ја свој пријатељ беше ово прилика у њиховоју убогог бивола, да га је ко њиво боље посматрао и о чему се другоше с њиме разговарао, а не само да га молдавани, па да коју с њиме о времену на њиву прогомори, или да га најпосле за њихову услугу замоли.

„Ах, тде сам, Петар Федорович, добро што дођосте! Сутра ћемо у „царскоје село“, ама биће врло весело друштво, и моја рића ће ме, да л' би ми хтели ваше коња позајмити?“

„Петре Федоровићу! — Хеј! Та будите бар толико учтиви, па ми подигните клупче, ено га где испод миндерлука лежи — пеју, ше ту — тако — ах, та пазите на конце! Тако, хвала, Петре Федоровићу!“

„Добро јутро, Петре Федоровићу! Могли би ме братити, морам у виборшке врај, а шут је до зла бога не списак. Да, а ви сте заиста већ прочитали новине, па ми можете приповедати, шта има новога. Хеј'те Петре Федоровићу!“

А Петар би Федорович обично позајмио Дандо свога коња, понудио би њерцја домаћинској клупче, и трпељиво би пратио створ чиновника у виборшки врај, пречујући му шта је ново.

А над би сваки душностима своје социјалне егзистенције за доста учинио, попушао би са овог скромно у који угао, и ту би све дотле чекао, док га не би из год осново, или опет за што употребио. —

Он исо да шиченаше какав пазор од мене, вад га оно при шут после обичног поздрава не хтеђох на шрућстанити, исто га почех испитивати.

„Кажите ми, Петре Федоровићу, зар иисте никад у иностранству били?“

То га је питање дирнуло; његове лице, загасите 'сви показиваху, да га је то не само изненадило, него и збунило.

„Писан, Александре Семеновићу, ја још никад нисам био у иностранству, заиста не! А и шта бих тамо радио, та ја имам ниво времена!“ — понављаше правдајући се. „Та ја сам сваки дан био код губерније.“

„Да, али сад, Петре Федоровићу, сад би имали кад шутовати.“

Његове очи дугаху тамо изо по салону, јер није знао на прав нах шта да одговори.

„О не!“ прододи он брзо; „сад нијам још мање времена, Александре Семеновићу! Још мање!“ тврдио је он журно: „шта би Куприје Максимовић без мене радио, ја Татијана Ухинка, па — па сви моји познаници, па —“

Он на једаред ућути. Око му се заблисте, и то само за један трешуген, али ја сам то примешо. За тим и ја погледах пронаћ његовог погледа. На то уђе у салон једна госпођа леша стаса и с њоме једно девојче у

Предаја града Сокола. *Христо Ф. Кацић.*

најзешшим годинама. Ана Павловна, жена председникова и Олга Сергијевна њезина јединица. Кућа председникова беше једна од прних, и у његовим салошима сваґда сам застао Петра Федоровича. Веле, да је у прешашњим годинама био молећа председников код губернације.

„Да — ш — он се расејано погледи по чеду — „и по томе немам времена за пуговање, сто видите, Александре Семеновићу, заиста немам времена.“ Иногове ови часте ме молећу за опрештење, што не имађаше времена!

За данас остаћех убогог Павола на миру, за кога сваки нарадећа исшит заиста мучан беше и женсказ само на његов поглед, који сам гуглио. Тде ти њега јако, Петре Федоровићу, сад сио те једна једаред умешаи, то је код тебе, промена, то ћемо добро утубити, и једном ћемо већ умети употребити.

Идући пут доћена ме Петар Федорович са сумњиве погледима и чинило ми се, као да је хтео умаћи, само кад би се то са утиснућу слагалю. И тако морадо опет са мном говорити сад сам га ишта више загледао, ои мисли о Гоголу и о покрету опшицијапије, који се у то доба својим убрзаним налазма по пространом царству разлевати почео, и Петар Федорович показа ми се као разборит, ишчитан човек, са добрим укусом и истинским назорима, које сам изразио пре снега море тако рекћи као на шта његга исиедити, баш као ово сам ја мислио, који се скоро са свим осушио. Дуго је трајао, док се навикао, да са мном дишаи, и он је то сматрао као да ми каку услугу чини, исто тако, као кад би Марфи Агатијевној злучево подигао, или Еуфемија Максимовићка у виборнини врај прашно. Сваки му одговор беше добро намерен и трудно се, да сас избегне, што би се на њега односити могло: али он беше и одвише дотициве и безазлен, а да би од женшог пола холћега тајну сакрити могао, и тако се мало по мало сам надао — тај убоги Павао!

Беше красно пролетње јутро, и кроз отворени прозор удисао је у собу пријатан мирис расцветаног зоровања, кад сам ово код Олге Сергијеве седео и с њоме се разговарао о другетиу. које сам самој код председника застао. Олга Сергијевна беше врај свог берћева врло дипна слика, и овоме, кога срећа буде подарила, да с њоме вен живуће, може свако у напред честитати а и завидети му: тако премишљајући сравњавах у мислима тај дели девојчан пуноћом са оном чувеном лепотом њезине матере, чија је жерка слика баш пресо од нас о злу висила, кад ме у исти мах Олгин сребри глас из моје сањарије пробуди.

„Ва сте тако исто шсучтан, као и сва наша млада господа,“ рече она мало срдито. „Уместо да нас забављаш, а они ти заседну, на Бутс ако вин! На што помишљасте сада — или само искрено?“

„Искрено, Олга Сергијевна? Но да вам искрено кажем, баш сам мислио на Петра Федоровића.“

Они ме погледа са њезини великим очима. „На Петра Федоровића? Назда сте му какав важан налог дали?“

„Ја? О не!“

„Она се поче још већма чудити. „На одкуд то, да ви о Петру Федоровићу мислите?“

„Но, на за што ме, Олга Сергијевна? На њезов живот, његову вредноћу — — —“

Она разнуже поруџавно своје пуване усиице, и пресу у јасан, милозвучан смех.

„Петар Федорович — и историја! Ви ни постајете комичан Александре Семеновићу! Какву историју може тај човек знати?“

„Може бити! Хоћете ли да вам ју приповедим, Олга Сергијевна?“

Она поглаће обћалва, али њезине црте јоси једнако показиваху неко сумљиво чуђење.

„Ви'те, Олга Сергијевна, ја сам рад да вам дадем још више материјала за смејање. Ја вам морам искрено признати, да сам се више од године дана са тим убогим Павлом озбиљно занимао и њега испитивао; ја сам тог доброг, безазленог, скромног Петра Федоровића, то иншинавно садашњо и скоро пуну трећалну животнику друштво му, као прво образованог, нежног и племенитог човека увазиао, који је далеко узвишенија од свију оних, који га за своје сујете злоупотребљују; ја нисам пожалио труда да докучим историју његову, која га управо начина, те он данас није ништа друго, до ли — убогн Павао! Али ова је историја тако краткa, тако проста и безазлена, да ћете ју може бити опет смејати, Олга Сергијевна!“

Она се није више смејала, него ме је с њезини погледом молила, да продужим.

„Олга Сергијевна, да ли ви можете себи Петра Федоровића као младог, несело човека замислити, који је са својим знањем и њиме и снагом богатим знао потрошити права, да се свакојаким будућностн, с којима он његову једницу сурсташе, беху родитељима њезиним са свим по вољи. Родитељима — а како девојче мишљаше, но би то зато? На сваки начин, да се сад скромни млади човек ако не боље, а оно бар тако умео наћи у другштву да се ш њиме могао борагатити. А ја другто што Марфа — назовимо ју Марфа — знаста не помишљаше, а Петар Федорович беше опет и одвише бојажљив, да јој што о љубави спомене, коју је она из његових очију сваким могла читати. Али Марфа је то у са свим другим очима читала, у очима једног живахног, несело и сиелог младића, који је у том истом заиску служио у ком се и Петар Федорович налазио. Он није требао много времена, те да ту игру сазна, и од тога часа почео је себе сматрати као убогог, до ли бога убогог Павла.“

У маленој ручици Олге Сергијевне престала је игра веза листи.

„Али Марфина љубав беше без наде. Она тек није могла за тог тако скромнашног и малог чиновника поћи, и да је Петар Федорович само једну реч рекао, родитељи би му је с радошћу дали. А Петар Федорович — тај луди Павао — не рече ту реч. Шта више одрече се пожељеног му више чина и устуни то знаше своме супарнику, који овоме, по што се Петар Федорович натрат посвоји, даде могућност да Марфу за жену добије. Петар Федорович, тај сушта Павао, није свесно у воду, нити је пробио себи главу тиме, што, иако је само штурно из државне службе и доле ова нирии, једна растворени живот, која још и данас проводи. Он никада није за себе живео, него увек за друге, а по што му је сва сиага услед ово једно, али најлепше жртве његовог живота усахнула, прода се опим мајушним, ништавим услугама, које данас праведно његово спеховано беше сачињавају. Само за то прикидао, јер је сувише често подео, како се његово око њеном заблистало, кад би му поглед врадимице пао на једну још једнако леиу госпођу, коју он непрестано на страни њеног другог мужа, али не заиди, ни на њену лепу кћер, која му сасма верно идеал његове младости представља.“

У тај пар и нехотице баши поглед на ону слику, која је на зиду висила, и ту се мој поглед судби са погледом Олге Сергијевне. Ако се не варам, спазио сам две сузе у њезини велики лепши очима, које се у тај мах забљесшше. У добри час доће посета, и ми се више не разговарасмо о убогом Павлу. Мило ми беше кад сам на скоро за тим, при првој друштвеној забави гледао, како се Олга Сергијевна лупо и милостиво са убогим Павлом забављала, који је сваки час као камао стидљиво Бачв до ушију поцрвенео.

Кад сам због мојих послова у Бесарабију морао отпутовати, беше моја дела већ постигнута, јер останих за собом једну верну душу, која се за убогог Павла тошко заузимала, и кад сам се с пута повратно, нађох Петра Федоровића као кућевног пријатеља у дому Олге Сергијеве, која се међу тим беше удала. Убогог Павла често се бливао од радости, што је замењено дадиљу код деснице Олге Сергијевне.

И опет отпутујем на Петрограда на неколико месеци, а кад се повратих, прва познаница, кога на новском просјекту сусретох, беше Павле Сергијевић. Био је лепше обучен, него обично; ипта више нисам му ни нашину сличио, који му се ниште до пека у руке пада.

„Добар дан, Павле Сергијевићу! Од куда ви тако? На што сте ми тако изненади, као да с унеза долазите?“

„За баш вођала с гробља и долазим. А куда сте се ви дели, зар не знате но је умрло?“

„Ако сам на путу. Али но је умрло?“

„Но, на Петар Федорович, онај убогн Павао. Био је као луд, кад је дете Олге Сергијеве цриг богиње добио и нико га не могаше удирати да дете не несује. Дете је одрасло, но Петар Федорович је умрло!“

„Петар Федорович!“ поновим замишљено.

„Да те“, пикну жустро Павле Сергијевић „дубљаи човек — —“

„Верна душа!“

„На како усдиман! — ам, знате — убоги Павао! убоги Павао!“

Манастири и цркве у Херцеговини.

Написао *Вук Врчевић*.

IV.

Народне дужности спрам манастира.

Да је свуд по Херцеговини наш народ спромашан (изузимајући неколико појединя породица) и кад му не би само хљеба нестануло, онда би се сретним називао већ да за болним чекне — то је околним народима познато, као и њихов мученички живот, које га кроз толико вјекова у правој и безкрајњем робством кроз толико вјекова спроводе од полујесечни потуричњака.

Но уз цркве ова најглавнија два зла — која чојеку убијају мозак и живот, опет нико одрећи не може, да у побожности и тврдоћи спрам вјере и обичаја премашује све друге народе. Он гине за свој закон, дуби и нас спетњу почитује језик, обичаје и народност, јер нити је видио, нити је могао ступити у бољи живот, осим оно што је од ода гледао и на очиком пепељану научио, и у једну рјечт у врлину и трпежу плео је котао као му и отац.

Своја му је пука, жена и њеца најпеће добро било на сва и једина радост на овај за њега мучени свијет; ова га је радост бласкала, и при многим залима разбирала; дети су га планински извори и дебели ладови гојили, а зими голема катра живот повраћала, а у кругу голе њеце из једног вагана каша најслађе на гладно срце падала.

Све једе, насилија, неправде и отимање, која је од неки и неки турски зулумћара подносно блискаа су га Христе скупштине ко сеоцким и манастирским црквама, ће се скно мирно превраћати и Богу похолати, ако и није знао никакве друге молитве осим: помоћи ми Боже и ова божја крава! и дарју ми души спасеније!"

Ако херцеговачки народ није у повјестници читао о многобројним задужбинама бивши српски краљева, а не су слушали и слушају од њешти гуслара (као о манастиру Дечани, које га је дао саградите с. Стефан, и Раваницу књаз Лазар) и оди синовина приповиједали пром дуге зимске ноћи а у свечане дане; и они народ који није имао своја манастира, уједино је и чезнуо не само, него му се чинило да је дио од Бога изгубио, а у народу, који има манастир, образ изгубио; и свако би тек онда мирно и задовољно мучење своје руке на леђене прси прекрстио, кад би довикнио и видио у својој кнежини свакдан манастир.

По моме мњењу, сва је прилика да сви стари манастири по Херцеговини (као и по Црној Гори и Боки Которској) у почетку нијесу били као што треба довршени, осим само свакдана је била најприје црква, и једва једна мала спроваћена кућа за пребивање једнога (или најпиће два) калуђера, него су после калуђери с њиовом штедњом и народном помоћи — кад тој су могли — по нешто приграђивали, као и зиљу около манастира докле су их савршено снабдели нужним келијама, појатани, ућоницима и т. д. Абез сумње је, који је манастир боље напређовао у живљу и грађевини да се и број калуђера умножавао, и тек онда би један за игумана постануо. Прилика је и те, да посвети грађевине појединя манастира нијесу написивали готови попови, но кад народ наумио и прегнуо да га зиђе, зна се по увераваљу данашње живуће људи и као што и данас раде, кад се црква по селима гради или поваљају) да је ни изјеније од сваке куће по једно чељаде јухте дошло, те су најприје исприли нужну количоћу камења, начинили и зажидили плавчину, наизјели прижиу, и увијек колико је доста греда, каброча, жинока, атула (као и њеме ако је за кућу манастирску).

Што се пак мајстора тиче, казивали су ми, да је народ вазда искључиво из задруге, о набављаљу горепоменутог материјала, домаће мајсторе, него су их штеђели за то, да они после тешу камен и да зиђу, а сељани да оргатују. Сваки је мајстор по једну пеђељу дана нукте радио, нешто из дужности спрам сељана и нешто из чисте побожности спрамо оне цркве; наизјељујући свој уложени труд: на славу Бога и ове цркве, а пред душом моји мртви и за здравље и напредак живи.

У случају да у ономе народу нема домаћи мајстора, принуђени су били набављати из других села, којима није се пилазила нединица у стара времена до само два данашња чаршијска трошка (20 новч. аустр. вреди) осим хране, који им је село морало на најбеније јутром и вечером доносити.

По многим манастирима над привременим прагима или над залинским, видио сам ће у једноме отесаном камену стоји уреано, кад се који манастир сагради или обнови, као н. пр. што пише над црквеним прагима у манастир Дужи у Шуми на следећи начин:

Сије скатлје сеићтаах пекроих прасвѣта Бїи создиа Бромовнух настоателех Вастодїи Дѹхїих севратїлих и праведнихїих Христіанвмь осевѣтс нексѣщій започе сѧ градїтїй мѣ̑ца йприла 4. годѣштта 1855. йеймарх Ѣѳро Шїшнчх с' майсторима сакершисх мѣ̑ца Нешембра 4. 1855.

Кад би се сагранио један нови манастир — као што сам више казао, — свако се по себи разумије, да би народ гледао да од напуда набави најлаље једнога калуђера, докле би у истој истерији неколико ђака и њему послали да се уче, и после који ће се заказаљерио, његов ће се отац дичио и поносио, па и за најсретнијега у оној широјзи сматрао.

Тек што би набавили калуђера, као што рекоо, одма би за тим народ од своје најдраже воље приложио манастиру од своје домаће стоке овчи и козји брава, краву, вола, коња и т. д. колико би који кадар био, као прин ужитак за уздржаље калуђера и ђака. Осим свега набаве најпоћи најнужније ствари за калуђера као н. пр. котлове у чем ће варити, посуђе за воду, и ађене за простирку лежиште.

Требало је да дотични владика свакоу нову пркву освешта, пред којим се народ обиче, прво: да ће титори и прилежиши овог манастира; друго: да ће му свака кућа обичан бир сваке године предавати као и за сваке вјенчање, крштеље, и све друге молитве установљену цијену исплаћивати.

У Херцеговини је народ дакао своме новоме манастиру, по оволико колико су остали народи другим својим манастирима давали, и ево по колико су давали и колико данас народи дају.

1. У име годишњег бира по 10 ока жита или у новцу по 12 гроша (данашњи 10 новчића аустр. вреди. свако грош).

2. За свако крштеље 6 гроша, а многи дају од своје добре воље и више.

3. За вјенчање 24 гроша, (а сувише владици за допуштеље 10. у све 34).

4. За укоп мрца: за дијете ниже 7 година 8 гроша, а од 7. до 20. год. ио 10 т. ј. за неожењена момка и неудату ђевојку; а за кутњег домаћина или чојека ожењена и жену удату по 24 гроша,

5. За освештаље масла (јелеосвјашћење) свакоме свештенику најмаље по 8 а највише по 10 гроша.*)

6. За саландар (од 40 ак усеб. летурђија) по 200 гроша, али су они врло ријетки по Херцеговини.

7. За летурђију мртвије (ако га налуђер уз обичну летурђију служећи свеноће) по 8 гроша, а ако летурђију изрочито за усопшеног служи по 24.

За освештиа водицу над жена родиљ кад уведе жену родиљу с ђететом (после 40 дана) у цркву; за исповиједи и причестити боника, а за коју му драго другу помоћу молитву иије дужан народ ништа плаћати, већ ако ко ође од своје добре воље дати у име дара, као н. пр. јаја, једно твориоце сира, или је дужан вада дати свештенику и ђаку ручак.

Осим ови кишеианомену установљени плата, кад је Богојављење (овамо сиуд нову „Водокрштье") иду калуђери по сим кућама његове инорије да освеће водицом шкропи пуће, чељад а и јевлад, коју му ђак поси у нарочитој ромијевици, и у свакој кући над преће кутњи праг почне на глас појати Тропар праиника „Во јордиље крештајуту ти се тебје господи" и т. д.**)

Нема те куће пеја му не ће манар што даровати по своје могућности у новцу (од по гроша наимаље и 2 највише, а који кућа нема у новцу, дати ће му неколико јаја. Многе пак које имају сувога меса у кући, даду му по једно плеће или кобасицу.

Што новаца скупи, све баца у водицу (те је у ромијевици) јаја у новицу, а све друге у једној вреће, па по што све тако обиће остави у кавзога сеоска, па над сва села овако обреди добина попа, или чељад те све пренесе у манастир, а плата се ономе те донесе зна да руча и благосло.***)

Народ је пиђао и знао да при свим овим манастирским приходима не могу

*) Чесго се масла свештанвју у народу, као н. пр. на бошњиме: кад се који кућа оградн и у предње какве обће болести. За ваше потрошите, при освештаваљу само буду 2 свештеника, и трећи ђак који чита апостоле, а без тих никако.

**) Сви стари калуђери и попови воју старински српски тропар, којега су ии имет на Србуља научили, ово како: „Во јордаие крштајуте се тебе господе, тројеставно јависе поклоненије родитеље ти глас свидетелствја подобствено те сина именуја, и дух по виде голубиња извешствоваше словеса утврђенија, јавлен се Христе Боже, и мир просвештај слава тебе."

***) У приој јављи који народни православије дана прекиши у Биограду манастири, на страни 211. под број 3. стоје: Питали су ђаку: Како си? — Добро! али бих још боље да ми није турског „аверим! а калуђерског „Бог да прости!"

се издржавати калуђера, но с жупом и патегом, и још мање да манастир узапредује како што народ од срца жели, т. ј. мањем и нишим бројем калуђера, наиме[ш]али су као прави и побожни титорн, како би субшнью дотацију на корист манастирску основали, а то је бивало на следећи начин.

У почетку над би старијешине манастирске и поглавице, виђели дазидира један на међу њи имутни сељак, а имао је земљу близу манастира, преговорља би га да је за своју душу остави ономе манастиру. Кад би он од своје драге воље на оно пристао, потрчали би брже боље у манастир, и назвали игумну (или калуђеру) што је и како је, и они зновъи обће народну простоту, и: „вјера тво ја спасти тја“ — који тврдо вјерује и уважава задужбине, потрче онако к бошњу, исповеди га и причести, па пред сеоцким старјешинама узнта га, оће ли што манастиру за душу оставити; а кад му он каже: остављам ту и ту (по имењице) земљу оранницу, или ливаду, шљивоког, ограду, жетех, дубраву и т. д. калуђер одма запише у свој требник ће болесник следа и пред измјереним сељанима: Записа (н. пр.) Стамница манастиру Н. Н. за своју душу (н. пр. земљу оранницу у предо — (или што је друго оставио по имењице) Бог да прости.*) Еко дакле нами су попад у простоме народу започињали и красили се, па и напредовали манастири на тордом и уздањем темељу: sotam fide sufficit, а данас у просвештеноме преокрепуо се је овај темељ у неки модерни изпит и луке. По премену многи су сељаци следујући овоме красноме примјеру остављали по ён ик новчано стање допуштило куповали би оранице земље, горе, пашпата и метеха, и тако би се мало по мало умножавало имање манастирско и број калуђера на диву и радост народиу, а на похвалу спромашня мученика (калуђера), који су по непромјењеном уставу свети отаца мученички живот проклп по је-

ванђелској ријечи „ако ко хоће да к мене дође, нека се спе га одрече, и на себе нетне крст па нека за мном иде,“ и тако се удостојили преподобног Трописра: „Пустиши житељ и тјеси ангел“ и т. д.

Оваковим калуђерима (као што ни се и дан данашњи помиче трагу Херцеговини) може се слободно и по свакоме праву рећи: „Ти јеси Нетар, и на сем камену сазидаћу цркоп моју и врата адова не одолеју ју.“ Они нијесу живјели да једу и пију, него су толико јели само да живе; они нијесу коње јахали по пјеше на оранке, нити су гледали да се у халинама ресе ни да се мажу, и још мање да леже на меке душеке и да се покрију пануним рогањима.*) Но будући да моја намјера није о ствари кри-

Пољске поноћи.

*) Оваквих сам бележака по многим рукописним и штампаним Србуљама гледао, од којих се још по многим крајима и манастирима помиче у Херцеговини, и на њих попови и калуђера чатају.

*) Знам да ће на многи на ове ријечи приметити и рећи: а да су сада наши калуђери као по Херцеговини, би смо ли и ми били као што су данас Херцеговци под овију слојем? Нека то треће уопште

тичко писати ни појединце поменутације прећути остављам ово на страну, а идем ово даље.

Нема тога човека, жене ни дјетета ајдук или лупеж био, да ће се усудити ништа што се манастирски зове — украсти, а још мање у кући унијети. Да би случајно дијете шуме у пазуџе скупље манастир, пази да кад из њега изађеш, добро очистити ногу о прагу аполиски прата, да ни прах манастирски при опанцима не унесеш у очину ти кућу.'

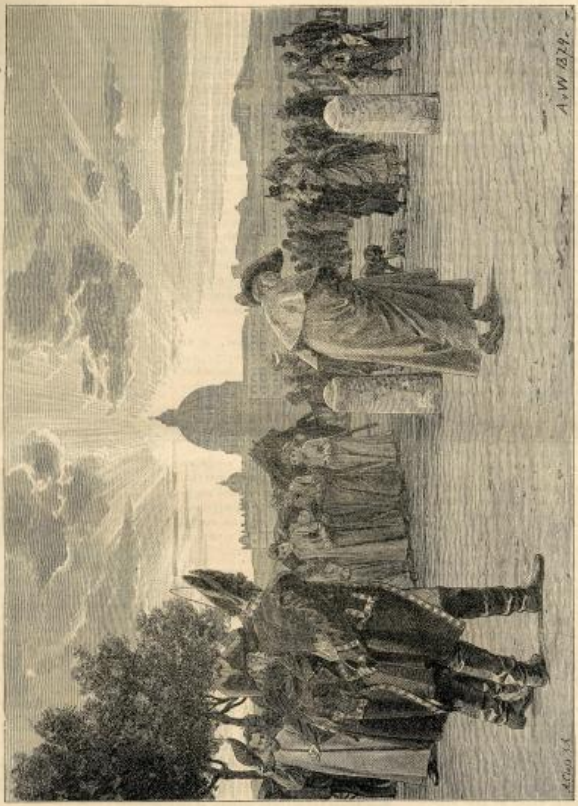

Слике из Шкотске: Вече у Рими.

у цијелој Херцеговини — макар изгори

би ли данашњи научени претпоставили ово што су живи преницли херцеговачки калуђери кроз вјекове кад је турско насиље зверски господовало, кад су се калуђери шјевали и на колац набијали?

у манастирској огради, и дома у не знаду доњијело, све ово што би се оној кући злога догодило — макар и кроз 10 година, приписали би божјему проклетству. Шта више: у народу препоручује отац својој дјеци: „ако сиино! кад пођеш у

Да би случајно удрила каква пушна болест у манастирске овце и козе, и следователно пошрле, калуђер пође у прешњу по пиорији и по оближним селима пази пиорије, и сваг му с пајдражом вољом дарује по могућству и броју до-

мање стоке колино може, тако да више пута проз један мјесец дава догна више него што је манастир прије имао. Овако што раде и кад би се манастирске пчеле истрачиле.

Кад калуђери иду у пошашу по селима, носи иза себе тамбурашин „Мећи“ (мештр) ако руку, или крст од руке какваго свеца, те свака кућа у којој дође и која дарује зјвона с највећим страхопоштовањем целива; а који манастир нема овакови састава, носи крст затворен у кутији, обложен неопредним памуком и мирисним тамјаном, и од онога памука и тамјана по мало дарујеју које домаћин као светињу чува, и бонициома испод главе меће, или болесну дјетету у крпици задјиже на о грлу објеси.

Који манастир има много земаља те их под своју рачун обрађава, а не преко своје чиновника, па кад на један пут дође вријеме да се преорнају, или да се сију, или кад жито пристаје за жњетву, да се врше, коси сијено и т. д. наравно је, да овој радњи нијесу надри сами калуђери одољети, за то колико ни затреба радника, или волова ораји поруке, и толико ним у забиљежени дан без икакна погодора дође, бесплатно и од добре воље, а манастир је дужан родницима давати три пута на дан на претек једу и пићу.

Што се пак тиче манастирски баштча, оне се израђују од манастирски момака кад је од што прије ме, а више пута кад је нужда и нети калуђери без икакна заора обрађују, јер сваки одњи зна копати и орати као и сви прости тежаци.

Но да не заборавим нешто казати и о манастирским момцима (које овамо зову „Мађупци.“ Они су обично од сиромашне нуће, имају на годину 8 најмање, а 12 највише талира у ине злате, осим обилате хране као и одећу и обућу. Тако им омили манастир, да кад не би пријељи за женидбу и домаћу подпору, по свој овако малој плати до смрти би уњ остајули служећи, као што неки и неки остају, особито они, који се нема ће повратити дома будући му родитељи умрли, а другога од рода никога нема. Они последњи имају неку особиту почаст од други момака, и не ради колино остали, но по нећем дијелу године више је у цркви молећи се Богу и на летурђију, а за то што служи бесплатно, а и да потеже плату опет остали би новци манастиру.

Кад гођ калуђер случајно и из какав му драго посао дође да коначи, дужан га је домаћин оне нуће дочекати као и његова жена и момци, и од снега сриа колино може угостите, а најмање му је кад му се у кући женамјери оно што би желио. Макар и најбоља вечера била, вавда ће домаћини за учтивости рећи калуђеру над извесе јело на трпези: „благујте духовнче! богме ниje што мислите него што видите, опаше је на сељачку.“

У чијој кући проноћи калуђер — особито зими прије ватре — сви домаћини на комшилука дођу да га пољубе у руку, и: благослови духовнче! а и за то да што гођ чују и ко што жели знати и није знао узнта калуђера о закону. Они им на питања одговара и што зна и што не зна, а који се нађе нешто учењи од другога, приповједа им оно што је чуо или из књига читао, као н. пр. чудество Богородице, светога Николе, чијих светитеља, и о Христу; тако, да се може рећи да је нека назови проповједиј. Кад калуђер овако што прича сваки без разлике сиола и уарасти упре у њега очи, душу и сриде с највећом пожњом и задовољством, и до своје смрти памти те старији младњима понављају све оно што су од калуђера чули.

Нема тога човјека, ни жене, па ни дјетета да не ће, кад срете у путу, калуђера пољубити у руку с највећим штовањем, и сваки рече: благослови духовнче! а он прекрстивши га руком по глави одговори: да сн благословен!

Да би случајно удрили Турци ноћу или данон на манастир, и чуло би се из цијеле нашаше, дужан је сваки иноријаш ко пушку носи овамо на обрану потећи, и најрадије умријети бранећи свој манастир, јер му калуђерн муке одводу сроб, и уколнку у манастирске гробље покрај умрши калуђера, и спомиру га у читуљи сваке године на задушну суботу.

Да би калуђери имали потребу те изумнли завидати нову ћелију, или прошрити прнву, зајмљу, или нову појату у манастиру, сазову оволико људи колико им је за потребу, сиани ће и на дужности и на побожности драговољно дође, а то без икакне плате но за саму сриу, као што сам овамо на сриу мјесто казао.

(Продужиће се.)

Грађа за биографију Вука Стеф. Караџића.

Мало ће кои Србину бити познато, да су наше народне умотворне и на данеши језик преведене, и да су чак и Данци пок. Вука високо поштовали, те с тога доносимо ово писмо данског научењака др. Торсена, које је он Вуку на немачком језику писао.

Hochverehrter Herr!

Sie werden wahrscheinlich schon längst vergessen haben, dass im Laufe des Winters ein dänischer Reisender Sie in Wien besuchte. Der Betheiligte hat es jedenfalls nicht vergessen, und wenn er Ihnen jetzt diese Zeilen schreibt, muss er Ihnen vor Allem seinen herzlichen Dank aussprechen für die freundliche, zuvorkommende Aufnahme, die er damals bei Ihnen gefunden. Ich hatte damals schon lange den Wunsch gehegt, Ihre persönliche Bekanntschaft zu machen. Ich kannte die meisten Ihrer Werke. Sie waren schon seit langer mein Lehrer gewesen. Ich bin es froh, dass mein Wunsch in Erfüllung gegangen ist. Es wird mir immer eine angenehme Erinnerung sein, wie dürftig auch das persönliche Begegnen war. Ich hätte früher erwartet, den Winter über in Wien verbleiben zu können und dann mehrfach Gelegenheit zu bekommen, mich Ihres liebenswerthen Umgangs zu erfreuen. Dringende Verhältnisse vereitelten leider diesen Plan und riefen mich in meine Heimat zurück, so dass sich mein Aufenthalt in Wien auf nur wenige Tage beschränkte, die mir doch jedenfalls insoweit von grossem Werthe waren, als ich dadurch Gelegenheit bekam, mit mehreren ausgezeichneten Slavisten, mit Ihnen, mit Miklosich, Rajofsky, Šembera etc. persönlich bekannt zu werden.

Auch für Ihre werthvollen, mir von Ihnen zum Geschenk gemachten Werke meinen schönsten Dank! Die „Προπαιμιονερκε“, von denen ich mehrere in dänischer Uebersetzung zu geben beabsichtige, habe ich schon genau durchstudirt.

Den „Предговор“ sowohl zu den „Послов-ице“ wie zu den „Пријери“, ging ich ebenfalls mit dem grössten Interesse durch, und werde später an den Text der „Пријери“ gehen.

Ich habe mich schon seit Jahren angelegentlichst mit dem Studium der, leider bei uns bis jetzt allzusehr vernachlässigten, slavischen Sprachen und Literaturen beschäftigt und dahin gearbeitet, meine Landsleute mit ihnen bekannt zu machen. Ich habe z. B. ein Compendium der slavischen Literaturgeschichte drucken lassen (wo ich dann auch Gelegenheit gehabt, Ihre grossen Verdienste zu würdigen), in meinen wichtigsten gelehrten Zeitschriften (z. B. in Tvedgrejen, die von der königl. Gesellschaft für nordische Alterthumskunde herausgegeben werden), Abhandlungen über Slavisches geliefert, viele Uebersetzungen der werthvollsten slavischen literären Erscheinungen herausgegeben etc. etc. Wenn ich die serbischen sprachlichen und literären Verhältnisse bis jetzt verhältnissmässig weniger habe berücksichtigen können (weil weniger als ich es wünschte), ist der Grund dazu wesentlich darin zu suchen, dass es hier eine völlige Unmöglichkeit gewesen, sich nur irgendwie hinreichendes Material zu bekommen. In Pulen, Böhmen der Slovakei, in Russinen-Lande hin ich längere Zeit umhergereist und habe solcherlei theils Bücher erwerben, theils literäre Verbindungen stiften, theils Volk und Land kennen lernen können; mit Serbien (n. Russland) ist dieses leider Objekt nicht der Fall. Ich hoffe aber dass Verkäufe einholen zu können. Ich beabsichtige nämlich, möglicherweise noch in Laufe des Sommers, mit Unterstützung der dänischen Regierung, eine Reise in die südlichen Slavenländer, namentlich nach Serbien zu unternehmen. Es ist mir Rücksicht hierauf von grosser Wichtigkeit für mich voraus zu wissen, in wie weit ein solches Unternehmen auf das Wohlwollen Sr. Hoheit des Fürsten Milosch rechnen könnte, und da ich aus den Zeitungen ersehe, dass Sie, hochverehrter Herr, in Belgrad sich aufhalten, und mit dem Fürsten in genauem Verkehr stehen, bin ich so frei, mich in dieser Angelegenheit an Sie zu wenden. Ich weiss wohl, dass für den Augenblick in Serbien eine, freilich sehr natürliche Reaction gegen das Fremde, namentlich das deutsche Element stattfindet, und dass wir Dänen oft unter eine Benennung „Schwaben“ mit den uns, nicht eben sehr befreundeten Deutschen verwechselt zu werden pflegen, hoffe aber nichtsdestoweniger, wenn das rechte Verhältniss angefunden wird, dass es den Fürsten nicht unlieb sein wird, das wenn Fremder, aus Liebe zum Volke und dessen Sprache und Literatur getrieben, das Land besucht. Auf den Fürsten Michael glaube ich unverschieden rechnen zu können. Der Name dieses hochgebildeten Fürsten, dem wir auch unter

des Mitgliedern unserer ersten gelehrten Gesellschaft zu zählen die Ehre haben, steht bei uns in hohem Ansehen. Ich war schon auf meiner frühern Reise, für den Fall, dass ich nach Serbien komme, mit Empfehlungen an Ihn versehen. Der Schreiber unserer vom Könige selbst präsidirten Gesellschaft, Staatsrath Hafe, der Ihnen durch mich sich empfiehlt, steht in officieller Correspondenz mit Ihm. Eine Reise in Serbien ist schon lange das Zell meiner Wünsche gewesen. Das kräftige, freiheitsliebende, begabte Volk und das von der Natur so reich ausgestattete herrliche Land genau kennen zu lernen, einen grossen Genuss und nicht wenig wissenschaftliche Ausbeute gewähren. Man muss dem Volke Glück wünschen, dass ein Mann wie Sie, hochverehrter Herr, ihm gewissermassen wiedergegeben ist, und was noch mehr ist, dass Fürsten Ihr haben, was gewiss nicht ohne segensreiche Folgen für viele Verhältnisse werden wird, namentlich was den Volksunterricht und die Literatur betrifft. Darf ich Ihnen meine Angelegenheit empfehlen?

Auch eine andere Sache, die mir nicht wenig am Herzen liegt, möchte ich gerne hier vorläufig mit Ihnen besprechen. Es ist mir nämlich sehr darum zu thun, hier serbische Literatur erhalten zu können. Durch den Buchhandel ist es, wie gesagt, eine völlige Unmöglichkeit. Es lässt sich hier nicht einmal dem zu erfahren, was erscheint und solcherlei der literärischen Bewegung zu folgen. Wäre es daher der öffentlichen Bibliothek in Belgrad von irgend einem Interesse, scandinavische Sachen zu bekommen, würde es für uns, und namentlich für mich, ein grosser Gewinn sein, dafür serbische literärische Erscheinungen einzutauschen zu können. Ich würde für dieses Fall zwischen den zwei Regierungs-Bibliotheken eine Verbindung anzuge bringen. (Unsere grosse königliche Bibliothek hier besitzt gegen 500.000 Bände, darunter viele Dubletto, die ausgetauscht werden könnten). Auch wenn etwas von hier aus Ihnen persönlich von Interesse sein möchte, würde ich mir, wenn Sie mich nur benachrichtigen werden, ein Vergnügen daraus machen, Ihnen dergleichen zukommen zu lassen. Leider darf ich aber nicht voraussetzen, dass das Interesse gegenseitig ist. Ich würde also in Belgrad Erschienene, besonders sprachlichen und literaturgeschichtlichen Inhalts, (wie auch Statistik, Geschichte, Geographie, Zeitschriften etc.) überaus willkommen. Auch einige ältere Werke gehen uns noch hier ab, die wir aber gleich anschaffen werden, wenn wir nur in dieser Rücksicht literärische Aufschlüsse erhalten. Ich möchte mir daher gerne bei Gelegenheit eine Notiz erbitten, in welchem Verlage Ihre neueste Ausgabe der serbischen Volkslieder, wie auch Ihres serbischen Wörterbuches erschienen ist. Eine serbische Literaturgeschichte und ein serbisches sprachgeschichtliches Lesebuch oder Chrestomathie existirt wohl noch nicht? Es werden sich jedenfalls wohl einzelne Monographien, vielleicht in Zeitschriften zerstreut, finden? Es würde mich interessiren zu erfahren, ob eine neue geografisch-statistisch-topographische Beschreibung des Landes sich vorfindet. Ebenfalls möchte ich gerne wissen, welche neuere Karte die beste ist.

Entschuldigen Sie gütigst, hochverehrter Herr, dass ich Ihnen mit so vielen Anfragen zur Last falle. Es wurzelt nur in Interesse für Ihr Land und Volk und in dem eifrigen Wunsche, die zwei Nationen einander näher zu bringen, namentlich was die gegenseitige Kenntniss ihrer sprachlichen, literären (und socialen) Verhältnisse betrifft. Bei uns nimmt man schon lange einen regen Antheil an Ihren kräftigen, naturtrieben, original sich gestaltenden, gewiss einer vielversprechenden Zukunft entgegengehenden nationalen Leben.

Und jetzt, hochverehrter Herr, muss ich diese Zeilen schliessen, indem ich nochmals meinen wärmsten Dank für die mir früher erwiesene freundliche Aufnahme ausspreche und mich Ihnen auch fernerhin bestens empfehle. Wenn Sie mir die Freude machen werden, mir zu schreiben, würde ich bitten, es in serbischer Sprache zu thun. Ich lese Alles mit Leichtigkeit, nur wage ich nicht serbisch zu schreiben, da ich gar keine Uebung darin oder Gelegenheit dazu gehabt habe. Es grüsse Ihnen Gott, auch recht viel für Ihr Land und Volk zu wirken! Mit den herzlichsten Grüssen

Ihr ergebener
E. M. Thorsen,
Mitglied der königl. Gesellschaft für nord. Alterthumskunde, Dr. phil.

Adresse: Dronningens Tvergade Nr. 356 B.
Kopenhagen, 7. März 1859.

Sr. Hochwohlgeb.
Herrn Dr. Vuk. Stef. Karadschitsch
in Belgrad.

Велемштовани господине!

Ви сте свагдан већ одавно заборавили, да Вас је знучу један данкоји путник у Беч посетио. Дотични није то заборавио и зада Ван ове редове пише, кора Вам пре свега своју срдачну захвалност изразби на оном пријатељском, услужном дочеку, с којим сте га Ви примили. Ја сам већ одавно желео, да се с Вама лично упознам. Ја познајем већи део Ваших дела. Она ми већ одавно беху мој учитељ. Врло се радујем, што ми се сада искушња. Мени ће увек бити велик успомена, ма да сам кратко време овде био. Ја сам се пре тога надао, да ћу знову у Беч моћи пропасти и тада чешће прилику имати, да Вас, који ми ме поучили, посетим. На жалост журе овлашсте осујетиле тај план и познање ме затрат у моју отаџбину, те с тога се моје бављење у Бечу морало да ограничи само на неколико дана, који су ми сасвим у толико од велике користи биле, што сам тиме добио прилику, да се са више отличних Словиста, с Вама, са Миклошићем, Рајесеки, Шембером и т. д. лично упознам.

Исто тако лепо Вам се захваљујем на Вашим изредним делима, која сте ми Ви поклонили: „Приповедјетке“, од којих сам ваше неколико на данске превести, ако сам их тачно прочуо.

„Предговор“ као и „Поглоављака“ тако и „Примјерака“, такође сам с највећим интересом прочитао, а дошавши ју пруга на сам текст „Примјера“.

Ја сам се већ од ваше године, кад год сам прилике имао, бавио са студијом словенског језика и књижевности, који је нашобоже код нас и одвише занемарен, и на томе сам радио, да с њима и моје земљаке упознам. Ја сам и, пр. до штампите један компендијум словенске историје књижевности (где сам њиво пређене да оцени Ваше велике заслуге), у нашем најважнијем научним часописима (и пр. Фељетњину, који краљев. друштво за северне старине издаје), писао сам расправе о словенским стварима, надам сам много пре-водио најзнаменитих словенских књижевних дела и т. д. и т. д. Што сам до јако по одношаје српског језика и књижевности сарађивао мање нисам обраћао (много више него што сам ја желео), томе нама узрока тражити једино у томе, што је овде тако рекло скоро немогућно било набавити колико толико довољног материјала. Ја сам даље времена путовао по Пољској, Чешкој, по словенским и илирским крајевима, па сам које забавно вашоне знате, које стално у књижевне свезе, и од чести сам пак народ и земљу проучавао; у Србију (и Русију) нисам још путовао. Ја се пак надам да ћу то што сам пропустио моћи надокнадити. Ја ваше начерпам, да ако ми како буде могуће већ за лето путујем, уз потпору јавне касе, у Јужне словенске земље, и нарочито у Србију. С последом на то за мене је од велике важности, да упознед знам, у колико ће такову подузеће за заклонност Његове Светлости кнеза Милоша рачунати моћи, а по што то зависи једино од Вас, велемштовани господине, то Вам молим, да се Ви, велемштовани господине, у Београду, налазите и да сте с кнезом у тесној свези, то сам слободан, да се у тој ствари по Вас обратим. Ја добро знам, да у овом трекутку у Србији дабоке крво природа реакција против страног, наше немачког елемента влада, и да често пас Дунце, под именом „Шваба“, побрају с Немцима, којима баш ништа нрисни пријатељи, али ја се тако исто надам, да, док се једном прави одношај разбистри, кнезу не ће бити немило, да странац из дубине северног народа и његовог језика и књижевности земљу му походи.

На кнеза Михаила драним да могу најудаље рачунати. Ако тог високо образованог кнеза, кога нашо част као члана наших прних научних друштава брајати, код нас је у великом уважењу. Ја сам већ при пређашњем мом путовању, за случај да у Србију отпутујем, са препорукама на њега био снабдевен. Секретар нашег друштва, коме сам крај председника, дражнех сапетника Ренеа, које Вас поздравља, стоје с њиме већ дуже времена у назначној допису. Путујаћу у Србију, то је већ одавно цела моја жеља. Добро упознате ову врсне, слободољиву, даровити народ и ову од природе богато снабдевену, красну, земљу, заиста мора да је велико узнање, а исто тако и од научне користи. Човек мора народу своју мисли, што је тако рекло за нове добро таког чо-века, као што сте Ви, племштовани господине, тим више, што Вас нисмено ово слуша, и што за цело не ће остати без благодетних последица по моје одношаје, а нашке што се тиче народне наставе и књижевности. Смем ли Вам моју ствар препоручити? А и о једној другој ствари, која ми тако исто на срцу лежи, рад сам овом приликом с Вама се посветовати. Мени је на ово време по тога стало, да што могао овде српске књиге добијати. Јер књижарским путем то је, као што рекох, сушта немогућност. Овде се не може ни докучити, шта сам излази, па да човек може литературе крстаре пратити. С тога дакле ако би по јаку библиотеку у Београду од великог интереса било, да добије свакојаковске ствари, то би било по нас, а наиме по мене, велика добит, па да за то средства литературна дела у замену добијемо. Ја бих за тај случај намеђу са дир државно библиотеке своју оставио. (Наша велика краљевска библиотека има до 500.000 свезака, међу њима много дупликата, које би могли дати у замену). А ако би било овде што, што би Вас лично интересовало, то бих за срећу сматрао, да Вам, чим ме о томе известите, тамошто пошљем. Жалибоже не смем предпоставити, да је интерес узајамичан. Мени би ако, што је у Београду изашло, особито што се из језика и историју књижевности односи (и и статистика, историја, земљопис, пореклом часописи и т. д.) веома добродошло. А и још неколико Ваших дела немамо, но које бисмо овде набавити, чим у том погледу довољног обавештења добијемо. Да Вас лепо умољавам, да ми једном приликом јавите у чијој је излази Ваше најновије издање српских народних песама, као и Вашег српског речника смета усгледало. Историја српске књижевности и српска језико-историјска читанка или хрестоматија свакако још не постоје? На свако начин било би поједних новотворења жеља у поправљеном часописима рецензијама. Мене интересује да сазнам, да ли се још географско-статистичко-топографски опис земље налази. Исто тако рад сам знати, која је од најновијих карата најбоља.

Ви Вете таке добра бити, племштовани господине, но Вете ми опростити, што Вам са толико мога интереса досађујем. Томе је узрок интерес за Вашу земљу и народ, и ревносна жеља, да те две народности једну с другом обближим, какве што се узајмне знаке најбоље језикословних, књижевних (и социјалних)

одношаја тице. Код нас већ одавно узима жалостан учешће наставак Вашег крепког, чилог, орлованог развијања ее народног живота, које само могло обезбеђивању будућности на сигурет пде.

А тада, племенитошни господине, морао ове редове да напрши, но што Вам се пошто-не нагласите захвалношћу на опет указаном ми пријатељском дочеку и уједно и на даље најбоље препоручујем. Ако би ми су радости учинише да на пишете, то Вас молим, да ме српски пишете. Ја сам лако читам, само се не усуђујем српски писати, но што се несем земаске вити сам за то пријатно. Нека Вам бог да, да још много за Вашу земљу и народ урадите!

Са најодличнијем поздрављем

Ваш понизни

Е. М. Торсен,
адм. прак. друштва за спасење тонућих, др. филозоф.

Адреса: Виктобергеи Тоттвеје Nr. 346 B.

Копенхаген, 7. марта 1850.

Благород. господину
др. Вуку Стеф. Караџићу
у Београду.

Са овим осмим писмом завршујемо ону малену грађу за биографију Вука Стеф. Караџића, с уверењем, да ће сада многима штошта бити јасније, а пашше, како су Вука цењили и уважавали славни писци и научењаци: Гете, Грим, Ранке, Фатер и Талвј, и Данко Торсен, а нама сте да буду предмет за даљнја истраживања, која ће за ову задивљену књижевника, која ће за цело интересовати наше читаоце, а бити од користи за биографе Вукове и историке наше књижевности.

Културни језици и владавина језика.

Списа др Брунхофера.

I.

Опште напомене.

Од скоро отборених врсти биљака, којих је у недељној шеу од толико хиљада година на лица земље нестало, допуне су до пе с главном само сушевине. На хиљаде најдивнијих организама пропало је у борби за опстанак.* Само се неколико врсти способни показало, одржати негди у борби са невољама канне и промењавања земљотиња; од тих су се неке вад и над са уског постобишког земљишта рашириле по целом свету, те там восиопољитну важност и признање стекле.

Нешто слично видимо, кад разгледамо велику множину језика, који су се за још не набројене хиљаде година, од ада човек постоји, на земљи развили. Данас се уноса, да нађе до 800 познатих језика. Али кад узимо на ум, да ми о унутрашњој Азији врло мало знамо, за тим, да о унутрашњој Африци, о унутрашњости неких острва у индијском Архипелу, острва Борнео, Целебеса, неке Гвинеје и боље и неке Хималајеје, скоро ништа не знамо, онда ће број 800, за унутрашњи број свију језика бити врло мален. Јер да ће се у тим нама сада мало познатим земљама још жени језици отварити, данас се са сим чврсто држи. То острво Тимор је према спомеиутим остранма дста мало, па се ипак на њему самом говори до 40 разних језика.

Још ваше се можемо оприштедити са бројем 800, кад помислимо на оне језике, којих је не хиљаде умупнути морало, док се неје у многу човекољем породила мисао, да речену реч славом или словима прибележи, те да ју и потомке доба сазнати може. А колико је обвала језика пропасти могло, о којима ми не ћемо никад ни имена дознати, можемо од прилике судити по једној вести, коју нам приповеда римски природописатељ Плинаје око 70 године Христа. Плинаје нам по сведоби грчког писца Тимостена приповеда, да у Дојосеуријеје, главну трговачку варош у земљи Колхиској, на западном обронку Кавказа, долазаху 300 разних народа, којима је требало 130 тумача, да се међусобно разумети могу. Ова је вест у тодашње вероватноће, што се и данас на Кавказу више туцета једва од другога различних језика говори.

Али, ако узимо на око само оне језике, који су се до тог ступња узвисили, да имају своја слова и сопствену књижевност, онда нас овет ту изненађује та оскудност, да је врло мали језика, тек нокаде једва процепат, који су толико успели, да имају уважавања и на другим странама, а не само у сопственој матери земљи, и да су посредницом међу народима дало у трговачком саобраћају, било у служби божјој, било у научном изменьавању мисли.

Да бих названо оне језике, путујућим језицима; оне језици, несу баш увек најпознајеје организовани, нити су тако баш у унутрашности своје складни, да би нас њихова лепота привлачити могао; нето тако, што под што се и у царству биља и животиња несу у борби за опстанак увек само оне врсте одржале и за живот способиом показале, чији би лепота и складност могла бити предмет нашем естетичном посматрању. Најлепши језик, који унутарња грађа њиховим и најбогатијим развитак обећава, као н. пр. што је Литвански језик, често вену утиснем, нити свет за њих зиде штогод, кад год што шет чујаех вене у тама пропушкој. Заиста је ово једна од најалогијских удеса, који стварање човечјег духа постаља може, шта више и најдалекосежи, над немогућнос, да са свакм језиком, који тоне у море заборавности и пропасти, пропада уредно благо, што се никада накнадити, благо и цвет лепих проваљивања и душевних депота, прави бисерна нна разних песама, приповедака и тагака. Истостимају језика и културном историјару, нуди тај губитак сре великом тугом, та нта више, и сама сурова нарна дивљака, осећа бол за тим губитком, које тим ублажује, што нели, да нзаде једна тица, нчна човечијем говору, што му и даље говори језик његових коумрлих прадедова. О овом нас уверава орииочка бајка, у којој се неема надостиио приповеда о пашгалу Атуре.

А и броја надмоћност, ие може увек један језик од пропасти сачувати. Имаде примере, где се један племена једне гране уз један другог племена, ни да је ово бројно сгабије од оног, и ма да ово душевно више развијеније од оног свог суседа. Арбанашки језик у јеврописој Турској шири се из дана у дан на штету словенског тако живља, и ако Арбанаса нема бог зна колико више, нити им влада ваде на руку, нити су образованија од својих суседа Словена, ако год нити им оиима влада неје на руци.

Видели смо, да физиона организација једног језика не може га од пропасти сачувати; а и то смо видели, да ни бројна надмоћност једног племена не стоји увек добро, да ће му се језик отрти од ие опадање и не изоднее смрти. На и политичка надмоћност једног племена не може увек једиоју приповедн, да се уз њега наследнице, владали су стотине година целом западном Азијом, ма ипак ни ни једне споменика, који би нас уверити могао, да је ма и једно племе у келиној државн Ахеменида свој праде дески језик заиста заборавило и место њега староперзијски усвојило, који је још био у то време језик на двору, у канцеларији и најплеменитијој келиној перзијској држави. Римљани на против, једва за два столећа раширили су свој језик по целој доњој Италији, истиснувши латинском сродан осканшки језик.

Ни мало не зависи од језика самог, да ли ће нити каше превате над другим језицима. Грете је успојој старости признао, да то што је он баш у оно време у прво ме том, целом свету, да то неје од самог себе постао, него да имаде узнна и оних полезних догађаја и околности, у којима се је он и његово доба налазило. Што вели за појединог писца, исто вели и за духове народа и њихове пратноће, језике. И код оних се мора унутарњем дару придружити и околност спољашњих одношаја. Они су нам тако многогостручни, одиеј далеко одвело. А напослетку то неје ни предмет овој сшници: доста је ако само наложим статистику путујућих језика. Иивоненуто је већ, да се исти језици могу у више облика појавити. Иивше, у колико у једном народа привилеју трговачки или религиозни дух, у толико ће му и језик предлагивати као језик трговачки или црквени. А напослетку, што ретко бива, могу се оба душевна дара, трговачки и религиозни, ујединити с нагоном насељавања (колонизације), те тим душевно цео свет освојити; одиуд се онда развијају у најлепшем смислу светски језици.

1. Разни трговачки језици и многа распростирања.

Најпре ћемо говорити о трговачким језицима. Ако њихову распростреност не можемо тачно обележити — а тачност у пословима статистичним, не сме се забавити — то имаде своја узроке у томе, што је неки језик једним путем материје на овом свету најбоље испитивао на одличнијо ако. Ми до душе данас имамо географију библиска, где је линијама и другачима потанко обележено, где се која биљка налази, и докле допире; али географија језика, ма да је она иекима нашла за културну историју, и за трговачку науку неопходно нужна — иаша још спада међу побожне жеље.

Поченемо најпре с Азијом. О трговачким језицима по централној Азији, не може се ништа сигурно рећи, јер до данас иеома смо мало сазнали о тамошњим народима. Нешто више знадемо о земљама, што леже северно-источно и јужно од велике планине. Овде би требало по најпре говорити о кинеском језику. Али, пошто је кинеском језику, којему пара нема, то ће бити и у њему говора доцније, кад дођу на ред светски језици.

Пређелом, где се говори и разуме, турски језик је кинеском врло блнзу. Повлачимо линију од јадранског мора преко Цариграда, Астрахана, и Тополеског до Јакутског на Лени и северног леденог мора, на онда пред собом имаћемо земљиште, дело в десно од те линије, што је преко хиљаде географских миља дугачка, где се турски језик разуме и говори. Доцније овде нам треба још и то напоменути, да је тај градни простај слабо насељен: при свем том нпак се може рачунати, да имаде до 40 милијуна, који турски збоге и разумеју тз.

Какву важност имаде турски језик за крајеве северо-запад Азије, исту тану имаде перзијски за југо-запад и средину Азије. Као народни језик, језик перзијски је још само у земљама, што леже међу јужним крајем каспијског мора и перзијеким заливом. У свегда чисто перзијеким провинцијама, у Асербеџану, заведно са је турски, у Керсеану њему

сродан туркоманским говори се као породни језик. Северно од аралске висије, имађе порјенски језик још местимице (споредично) важности до Баку, источно до Балха. Бухаре, аралског језера, и с ове стране Белурдага, преко централно-азијатске висије и јужно од Капишира и реке Пенџаб дуж Гангеса, преко Делхија до Калкуте. Сигурно да ће бити пер-

јемо је ово матерни језик, а разумеју га до 100 милијуна, и то од Индуса до Гангеса, од Бухаре до Кап-поморина: овај се језик говори и у Аракану и на малединским острвима,

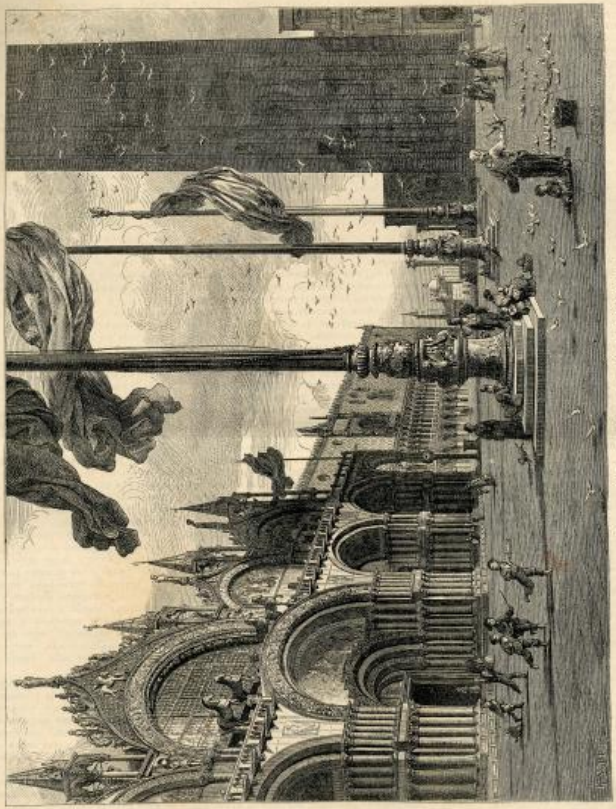

Слике из Индије: Марсова пирада у Мадрасу.

Кине, и Самарканда. У држави великог Могула беше недавно општи књижевни и дворски језик, што је у Авганистану још и данас. У прошлом веку, а од части још и данас, разумевао се перијски језик од Цариграда до Мале Азије, Јерменије, Ерана, до

азијски језик још и данас најраширенији трговачки језик у унутрашности Азије. У новије доба, у предњој Индији, потиснуше га хиндустани, језик мухамедовских Хиндуса. Хиндустани је као и неки француски језик у јужној Азији. Имађе 70 милијуна душа, ко-

ји тим у многим приставштима по индијском Архипелагу. Малајски језик, којему је постојбина полуострво Малака, говори се по обалама хиндске Индије, за тим као трговачки језик по острвима архипелашким, где имађе доста разних језика.

Арапски је језик прелаз из Азије у Африку. Огњиште му је Арабија. У свези са Исламом, освојио је арапски језик у западној Азији и северној Америци грдан простор, и још и данас непрестано продире у унутарњу Африку. Овде говорим о арапском језику, само као о језику трговачком. Познато је, да је Мухамед, сомишљеник, био и трговац и пророк. Та двојност његовог карактера, огледа се и у његовој религији. Ислам баца око и на побожност, али и на оно, што прихода носи. Тим нам је јасан историјски појав, да свуда, где је арапски језик био језик трговачки, био у једно и за црквени језик примљен. Тако је особито у Малој Азији, Сирији, Палестини, дуж свог северног краја Африке од Александрије до Марока, за тим од Суеца дуж долине нилове и црвеног мора, па онда на источно-афричанској обали до екватора.

У Судану, од Тимбуктуа, где се трговина с робовима води, па до Борнуа на чадском језеру, језик је трговачки језик Хауса. На абисинској висини, где је некада амхарински језик био општи народни језик, почиње све више и више мах отимати, као једини трговачки језик, језик дивљих Гала — племена.

Речено је, да о унутарњој јужној Африци од части знамо врло мало, а од части не знамо ништа. Дуж обала западне и источне Африке до Капланда владају европски језици; о овима ће бити говора онда, кад буде реч о светским језицима.

Сад нам преостају још само урођени трговачки језици у Америци. На високом северу, у земљама око худсоновог залива, данас је као једини саобраћајни језик међу Индијанцима и ловцима, што иду на дивље зверове због коже, језик племена Оџибвеса, који станују у пределима међу виннипешким и горњим језером. Чиказа, језик Коктавиндијанаца, који данас живе међу средњим током Ред-ривера и Арканзе, а некад су становали на Мисисипу, у Алабами и Луизијани, служи кадикад и белим људима за саобраћајни језик. Овај је језик тако познат под именом: „наречије мобилско", по месту Мобиле, што је главна варош у држави алабамској, и после новог Орлеана друга трговачка варош за памук у сједињеним северо-америчанским државама. У северном Мексику, у Аризони и Сонори, међу заливом калифорнијским и горњим током Рија гранда дел Норте, стекао је језик Пимаса важност општег трговачког и саобраћајног језика. У појединим деловима јужног Мексика, особито у Јукатану језик Мајаса је језик трговачки.

У јужној Америци наилазимо на три рода језика. На средњем току амазонске реке, на Солимоесу важи језик Кехуа, негда језик Инке, за трговачки језик оним трговцима, што долазе из Перуа и суседних земаља. На истоку јужне Америке, у Бразилији, развио се од смесе наречја Тупи — племена трговачки језик, којим се служе тамошњи Индијанци, који многе језике говоре. Језик гуарана је језик трговачки и саобраћајни, у неким државама лаплатским, а особито у Парагуају.

Напослетку нужно нам је споменути једну особиту врсту језика, а то су такозвани смешани језици (jargons). Ови језици постају, када се на једном одређеном месту састају трговци и насељеници са свију страна света, и то читаве стотине година, и када само поједине елементе својих језика или наречја склопе у једну целину, те се начини нека мешавина, којом се међусобно разумети могу, али при том ни један од појединих језика не пропадне, који су ту грађу дали. Права „мустра" таквог смешаног језика јесте lingua franca (језик франачки), који се говори по морским пристаништима у целој Леванти, од Црног мора дуж обала мале Азије, Сирије и северне Африке. Тај је језик производ нужде за време Ђеновско-млетачке трговине по Средиземном мору. Основ је талијански: али уз овај, имаде у том јаргону и францеског, шпанског и португалског, па чак и латинског језика помешаног. Овај споменути заједнички језик Тупи - племена, у Бразилији јесте један такови јаргон, и зове се lingua geral т. ј. langue générale, (општи језик). Сличан смешан језик постао је на ванкуверском полуострву, и у пределима река Орегона и Фрезера, северно од Калифорније, где се је језик Чинук-индијанаца смешао са језиком суседних Нутказа, Клистеназа, Крихса, Хавајa са сендвичких острва, за тим Инглеза и канадских Францеза, и зове се орегонски јаргон. Даље имадемо смешане језике, који су постали у трговачком саобраћају, тако звани: голубији (можда или пиџен) инглески, ми га можемо превадити шпаринским инглески, тај инглески јарген у Кини; за тим имадемо негарско-инглески у Африци, западној Индији и северној Америци; онда хотентотско-холандски у Капланду, францески на Сејхелима, шпански на Филипинима и португалски на Цејлону. Сви су ти јаргони постали, а и данас, на наше очи постају, мешањем језика урођених племена са језицима насељених туђинаца.

До сад сам се ограничио само на статистички преглед оних главних јевропских језика, који су од части самостално, од части мешањем с другим језицима, развили се у трговачке и саобраћајне језике, и који и главни приобитно постојбине делателност развијају. Том сам приликом баш хотимице прећутао, те нисам ништа не ближе говорио о изворима језика, који се у трговачком саобраћају не престано појављују, т. ј. о тако званим јаргонима. А оцена тих језика, не само да је ствар правичности, него такођер и ствар дубљег познавања и научне беспредрасудности. Додуше, за површно посматрање, нема ништа од таког једног јаргона ружније. Стилистика, та у читању класичних дела одрасла вештина у језику, имаде са естетичког гледишта, додуше са свим право, с презирањем гледати један такав јаргон. Лингвистика напротив, која културно-историјске појаве испитује, с великом ће пажњом пратити те јаргоне. Јер баш су јаргони колевка класичним језицима!

Не постаје само у телесном (материјалном) свету нешто друго, када се стари елементи непрестано мешају; та и у дохвату душевног живота, дакле и језика, влада закон међусобног привлачења и одбијања делатних снага и ноштастаа. Од свију мешавина не постаје увек нешто ново, нити у хемији нити у животу језика. Од франачког језика, што се говори на обалама средоземног мора не ће се никад нов језик развити, јер елементи, што тај јаргон склапају наиме талијански, францески и шпански не могу у њему органску и за живот способну свезу за то срећи, што трговци, који тај мешовит говоре, никад га не употребљују за једини орган изражавања мисли и осећаја, већ га одма, чим се кући народицама својим врате, за пећ бацају.

Па ипак сви наши велики трговачки и књижевни језици, и старији и новији, које ми иначе са неком ексклузивном отменошћу „класичним" називамо, постали су од јаргона. Латински језик, језик Рима, у почетку своме није ништа друго био до смешан језик добеглих пастира и лопова. Атички (стари грчки) — звао се κοινή, развио се од више старих грчких наречја, као продукт трговачке потребе. Овом је језику Александар велики прибавио велику важност, јер је после њега био свуда уобичајени друштвени језик свију образованих од херкулових стубова (Гибралтара) па до ушћа реке Индуса у Индији. И данашњи књижевни грчки језик развио се од више наречја. Хиндустани или Урду, сада најраспрострањенији језик у предњој Азији о којој имаде велику будућност, већ самим својим наименовањем подсећа нас на језик, који се је у табору (логору) наиме у табору монголских царева у Делхи развио; он је постао од смесе хиндуа, што почива на темељу санскритском, са перзијским, арапским и монголским.

А на послетку треба нам само на постанак романских језика подсетити. Може ли се са гледишта латинског језика, како га је Цицеро говорио и писао гори и жалоснији јаргон замислити, него што је тежачки латински језик романских земаља у средњем веку, онда бао када се је смешао са германским језицима за време сеоба народних? Латински језик какав га налазимо у законима лонгобардским из средњег века, или је пример за то. Та негарско-инглески још је злато према овоме! Па ипак од тога јаргона, који је са свим изгубио граматику, од тог у правом смислу варварског језика јужне Јевропе за време средњег века, постао је извор свима оним језицима, на којима су Данте и Бокачио, Аријост и Тасо, Цервантес и Калдерон, Камоенс, Молијер и Волтер певали и писали!

А како да постане од таког једног јаргона класичан језик? Како је то, да се једно и исто пештаство језика једаред зове јаргон а други пут класичан језик? Са свим тако могло би се и ово питање изнети: како је, да камени угаљ није драги камен, та он се састоји од истих елемената, од којих и дијамант? На ово питање не ће бити тешко одговорити. Аморфан облик каменитог угља почива на простој нагомиланости угљениих атома; дијамант пак постао је од истог угљеника, када и јер су се ти исти атоми спојили у једну хармоничну целину по извесном и одређеном закону, т. ј. јер су се кристалисали. И баш тај закон кристализације јесте оно, што од јаргона створа класичан језик, и што је од варварског тежачког латинског језика у средњем веку створило читав низ класичних језика: талијански с његовом дивном грађом периода, францески с његовом елеганцијом и шпански с његовом грандецом.

А тај закон кристализације у стварању нових језика није пак ништа друго, до израз народне свести. Један народ (natio) постаје онда, када један из више разних племенских елемената склопљен народ (populus) почне своје племенске особине у међусобном измењивању мисли и осећања подређивати оном душевном интересу и књижевности, религији и политици, који све подједнако обухваћа и када сложно, свестан или несвестан онога што ће доћи, почне једном и истом циљу тежити.

На тај начин постају без престанка народи и јаргони, нације и културни језици. Велики потицач природе, борба за опстанак, доводи народе и језике непревидно у нов додир, час пријатељски, час непријатељски. И у животу језика влада закон о материјалном измењивању. Од речи и језика, што јуначки издрже борбу за опстанак, за тим комбинацијом међусобно сродних елемената или амалгамисањем на стране елементе, граде се увек нове речи, и нови језици.

Најпре су ти нови склопови увек само јаргони, смешани, трговачки и саобраћајни језици. За тим могу под утицајем будеће се народне свести и на њој основаних културних тежња, ти страни елементи или бити излучени, или, што се куд и камо чешће догађа: смешани језици, који су већ једном постали, могу бити основа, на којој се у поезији и прози даље градити може. Тада најпре постају књижни језици. Несавњем

од стране образованијег друштва освојају сви све више народних језуика и напокон замењују женствени језик претежно словенско наречје особине и различности и постепено општим друштвеним језиком свију образованих. При постајању нових религија и државних може лако да се догоди, да се са једном за образовање употребљи за језик једно туђинско а тако овај даље повода постанку новог правилног језика. Тако се даље може лако од једног језика да развије језик, који ни по чем сасвим туђинска, али ни књижевни и правни језик није каквости, ни у једно и исто доба стеже квалности и као туђинаци и књижевни и правни језик, што буде новог те се увиђа лако више до увиђеродне квалности, до светског језика, што се опет дуга година.

Тај процес материјалног напредовања у животу језика нечио је трајети, као год и процес кристалисације у сложеној језика и народа свест стеже и одма; као се — онако је барем у прошлом времешима било — одигује свештенство, народном свешћу велика обуаство — тада ће се то свештенство, доле му је стало до душевног напретка поверено му народа, пре свега трудити, народу у народном језику беседити. На тај ће се начин с временом, додуше само за религиозне циље опредељена знаменитост развити, уколјо има свакојаких молитава, химана, литанија и теолошких истраживања. По закону промењивости свију гласних облика, сви ти у тому стадељи нике наше само за црквене циљи употребљивана народни језици променише се и литаво други облик за се узети, који прем старијем може у појединостима са свим страк да буде. Али прем књижевност и њезин основ, језик, ње ће на том општем развијају учествовати, а на послетку не ће ни сметн учествовати. Свака религија као така мора се осећати и понашати као непосредно отровеније бога или, неговое очовечење појма, проноја. Њена свештеничка организација мора још на земље чрстно божије представљати и службе људи црквени морају се понашати као посредници међусобни и овим светом. Све форме службе божије, одређивање блесном њиховог вишег знаменовања, а ће ће бити најбољи сјај тога световидитва пасти и на сам језик, на коме се литургија служи. Он добија карактер светости, и ако сам то и не опаша: он постаје црквеним језиком, који се говори, а опире се стотине а и хиљаде година сама негледама судбе, које су народљеи језику прво главе пресле. У колико су страдалиште форме прва углављеним народљем говору, у толико више уплива инпопуљи звук питомих светих гласова, јер «што је од старости по дело, то је човеку свето».

Црквени језик старе Римљана, био је језик етрурски. У хрисовима Вина-религије у Перу обнављи су сви обреди на једину народу непразумљном. На и Дакоте и поноки похватавали писали су за своје чаробне поклоне особит народ непразумљан језик. И у данашњем образованом друштву, нпаде по гдегде чаролијски речениа, које нпстоа друго него, до неки праврени мишмаш сколијски од хаџдеризм, грчких и латинских оформлах. На колико ће пре, једих јерархијски уређени народи гледати, да се у језику тих елемената, с којима се над другима владати дају! Ми налазимо свуда, у свима појединима старог света особите црквене језике, где год су прве јерархијски уређене биле.

Опет ћу почети с Азијом, најстарије свију светских религија.

У Хини, у Јапану, несу се развили никаки црквени језици, јер су оне земље тако срећне, да још од почетка свог душевног развитка уживају потпуну слободу мишљења. А слобода мишљења и права са свим се искључују, а само тамо се са свим, где врха неје стекла јерархијску организацију, као што је на примеру у јужном будизму и протестантизму.

У толико је опет биле индијска Индија у стварању религија, црквених и светских језика. Брахманизму је санскрит језик прешао, а будизму пали. Још и данас сваког јутра, сунцу на хвалу и почест, ере се из уста сваког брамина исте оне песме и из истом језику, као год што је пре четир хиљаде година биле. На тако у Индији, него и у земљама где будизам влада, нпаде санскрит још и данас достојанство свете и црквене језика; ово особито важи за Кашмир, Непал, Сиам и Бутан. Та, докле су нпкада северно и северо-западно од Хималаје побожни свештеници благословено учење будизо разношали и проповедно на санскриту важеће свете књиге будизма развели — дотле још и данас допире санскрит као језик литанија и црквених песама, дотле још и данас нпкаве путници на запнсе по храмовима, који су у санскриту, светом језику брамањском, сложени. Најсветија од свију црквених песама, «ом мани падме хум», ора се од обала Волге, па чак до тихог океана, и од алтајских гора, па до Хималаје, са више хиљада милијуна будистичких устана, и то много побожније, него што се наше јеврејско «Аминя» ора са хришћанских и јеврејских усана.

Пали је некада био народни језик у земљи Магади на доњем Гангесу; са там се језиком Буда служио, кад је народу говорио. Овај се језик као наречена будиста из Индије око 1000 после Христа народно с будизмом из своје старе постојбине нестао, и настанио у Јадиоју Индији и Цејлону. Овде се је дале развио и стекао онакву прнвсзу књижевност.

Још нам је споменути два црквена језика, који су огранци санскрита. Једне је пракрит-наречје Џаинаса у Гуџарату, и друге Кавн на Јави. Мадури и Бали. Овде не биги нужно оне језике мало поближе разјаснити. Џаинаса су управо једна секта будистичка, која Буду под именом Џина (победитељ) поштује; отуд им је име Џаина, т. ј. поштоваоци Џине. Кад су будисте са сним били на Индије истерани, Џаинаси су сме брамнеско уређење по касте под себе увели, и са тим су своју егзистенцију као будисте, барем по споју сачували. Њихове свете књиге, написане су на једном језику, који је отприлике средина међу праврапарећњама старе Индије и народним језиком данашње Индије, као се је опај на коњу средњег века говорио. Кави је изнајпре био језик песника и научењака, што нам само санкретско име Кави (песник) оцјочује. Оно је језик постао онда, кад су се брамнески досељени школски по задњо индијском Архипелу, око осмог века после Христа. То је нако било. Брамнеска санскрит, помешан се са језиком малајских пристановника, и то на тај начин, да је уређенчки језик Кавиђу дао основ за унутарњу форму, начин граматичких конструкција и синтаксе, а санскрит скоро цео речника. Кави је још и данас нако школски језик и научењачки језик, где се особито употребљује у драматским играма с лутками. Ово је узрок, те данашно походно образовање изискује напосно знање овог језика. На острову Бали је још и данас Кави, свети прнвени језик брамнима.

Сторонпку једни, географском нскпошћу одних после санскрит долазе староперзијски језик, и то у њезиној истонној форми, тако звани старобактријски језик. Ово је језик Зороастра, а назива се авидеја и Зенд, што баш неје одвек тачно. Санскрит је овој језик најближе сродан. Овај је језик још и данас свети језик служеника Ахурамазде или Ормузда, он је црквени језик религије светлости, опој је библија име Авеста. Још и данас је овај језик прави језик над Парза или Гучебера, последњих остатака негда силних Зороастроваца, који су светом владали. Они данас стпнују у Језду и Кермапу, а особито у Бомбају, каво су у једнаестом веку многобројна Парзи због мухамеданског фанатизма напбегли.

Ламаизмус, тај опонштењем будизмус, још данас је стекао високи црквени језик. Код отомана оних Хуна, што су се за себе народ нојавали, изгледао је Ламаизмус, или на даљу ако ријеко пашство. Будизам се је изнајпре трудио, да народу нлаке спасоносне учење будино на језику, које му је народ знао. У Тибету је будизам с великим успехом проповедан. Отуд је тибетанскн језик постао црквени језик Ламаизму. Овај језик није нпке важност као једино крнвени језик: јер уз старотибетанскн језик, бно је санскрит, са кога су у први нпх све теолошке књиге морали превађати, отприлике то, што је у римокатолнчкој цркви јеврејски уз латинскн и у грчко-католичкој уз грчки језик. Досљедно дакле онладно је тибетанскн језик у црнви свуда, где Ламаизам влада. Докле се пласт Далај-Ламе простире, у Тибету, од будистичких Калмика на Волги, па до Монгола, и даље по Кини и Мандурској, свуда се по

сапиша књижевници моје службе божије слушати на старо-тибетанском језику.

Ако се сад обрнемо на запад, ми ћемо долину Еуфрата и Тигриса, то ћемо крој свршу пустињу доћи до једне свете планине на обали морској, што се северно од Јерусалима пружа уза средоземно море, па до Синајске горе и даље црвеног мора до Меке. На тој линији имаде три свете тачке, које су колевке тријех светских религија, Јеврејства, Хришћанства и Ислама. Од оних су прве две поредиле читаву повојну праисторију језика. На Синајској гори је Јехова говорио Мојсију: чиме се посвети јеврејски језик за прављење језика Јудеја. У Мекци је опет Алах удостојио, своја пророка Мухамеда, откровења једно право мерје и то у правом *бедуинском* језику, откуд онај постаде изворни чисткши језик Ислама. У Јерусалиму пак изнова се свети дух у виду патрених језика на главе младој хришћанској општини, чији чланови од то доба почеше *проповедати* на свима језицима.

Још за време вавилонског ропства, Јудеи су ципили и усвојили *халдејски* језик, за прављење језика. Халдејци је доцније у Талмуду доспео до најдоњег развитка. Ова пасјања пак, што су заостала то месу у ропство одведене, доцније Самарићане, несвојили су уз старо-јеврејски језик и самарићански језик у прави. Хришћани нарочи веру хришћанску по Сирији, трудили су се онај језик на степен правилног језика земаљске цивилизације, но којем је он сам Господ беседио, Због тога је сирски језик у Орнјенту одржан до данас као правилни језик.

Од трећег до седмог века успео се у земљи Мора тако звани *етиопски* језик на степен правилног језика код монофизитских Хришћана у Абисинији. Као тани, још и данас постоји у Хабешу. Тај споменути језик почиње у новије доба добивати постојбишно име: Геез.

Осим овог правилног језика семитског порекла, Хришћанство је на истоку приновило, те су још три језика дошла до степена правилних језика; један је јеврејски на горњем Еуфрату и Тигрису, *курдијански* на јужном обронку Кавказа и *каспијски* на доњем Нилу. Јеврејски и курдијански језик постигли су то достојанство у четвртом веку, а каспијски у почетку трећег века. У току времена, прелио се јерменски правилни језик у садања жива ново-јерменски језик; коптиски пак, као несрећанић народни језик се скоро је изумрло. Коптиски је језик дале разнолике старојеврејанског језика: местимице бно је још у шеснаестом веку говорен. Сада, од толико векова гомиле од арапског језика, животари у својој постојбини још само у уласима појединих свештеника.

На послетку односно правилних језика у Јевропи, можемо овде бити кратки за то, јер ћемо доцније говорати о латинском и грчком језику, кад дођу на ред светски језици. Овде имамо бити мало опширнији само код *црквено-словенског или старо-бугарског* језика, тога ћемо мало расклопити. Ово је језик службе божије код свих Словена, што су грчко-источне вере. Ово је био некада народни језик Словена, што су живели на Дунаву и то у Босни, Србији и Бугарској. Кад су Словени обраћени биле у веру Христову око год. 1000 чрез браћу Кирила и Методија, онда је чим прелазом уједно увели ови језик на степен општег словенског језика у цкви и држ. Овај је језик може својим унутарњим развојем и богатством облика мерити с латинским и грчким језиком. До године 1643. био је старо-бугарски језик и код Влаха јошта правилан и књижевни. То године добије архијепископ Синон од срдачног краља Борђа Ракоција налог, да реч бо-

жију сопим језицима у њиховом матерњем језику проповеда.

Бацимо сад један летимичан поглед на делатност црквених језика; довољно их на суд пред светску историју. те их пресудимо према њиховој унутарњој снази; испитајмо дела њихова и успех међуном човечности (хуманитета!) Ах! тим ће прилином обузима онај бини осећај, који надахнан свакој прилоћа тим светлошћу бесмртне заслуге, а с друге стране види опет тамне и можда већином тамнозелене појаве демонског греха.

Санскрит свети језик брамана, обдарио је бе благом појезије и филозофије из најзаниљих времена; он нам је створио науку упоредног историјског језика; без њега упознао не бе се никад ни могло доћи до дубљег испитивања прича и религија. Та слава не може се а и не треба да се оспори, нити се је икада и нарушала светом правилном језику брамаизма. Овај језик, и то једини своје врсте, стекао је великих заслуга за културну историју Азијата, којима се само заслуге *старог* грчког језика приближити могу. Али уз сву ту славу имаде одговарати за то, што су милијуни Индијанаца, који су с људским правом и душевним самоопредељењем на овај свет дошли, изгубили право користити се културним задобићима образованих својега народа. Ко у Индији неје санскрит разумео, био је до скора, а од чести још и данас са свима искључен од сваког вишег образовања. Уздако цела санскритска књижевност неје друго била до само црквена књижевност. Ако се брамани не може *постати*, него се ако тако тек само *родити* може. У томе лежи узрок појаву, да су више од сто милијуна, који су случајно у њихим шастама свеглост живота угледали, били за више од две хиљаде година варани у свом најелементијем опредељењу. Ако уједно мрзовољ и то напомемнути, да нам санскрит, крај њиховој језика, не би могао дарнвати својих Веда, тога бисера са свеје круне, да потанко и тачно чувствене предмета од старих наследених текстова неје била редактирана душност, да санскрит неје био увичан шибљум светове.

Исто се може рећи и за јеврејски језик. Исто се не би могао одржати, да се неје увекао до светог језика, и ако за губитком његовим не би нас тута толико морала, као за губитком санскрита.

На и од старојеврејанског језика, не би до нас ни слова дошло, да нам сталешки дух јеврејанских свештеника уз сав мухамеданск фанатизам неје у тробовима сачувао књижевност најбогатијег одржаја. Књижевност, коју нашла покладити не би било у стању и — да нам неје коптиски језик пружио научн за разумевање старо-јеврејанског језика. А коптиски би се језик одавно умрлу заборавио изгубио, да му карактер правилног језика неје осигурао улазак у храм бесмртности.

На шта бисмо ми данас знали о прво доби људске културне историје, да нам египћани и јеврејански свештеници неису то спонемене са свима страхопоштовањем чували и сачували?

Тако у главном новољан суд не може се нарећи о правилним језицима семитских родњења. Они су за културну историју људства стекли велика сумњиних заслуга, ако бни не њемо да допустимо, да су се појавили заједнички темељи природа, да су про указивали нам указивали нам њих сачувано, и по чемутаје велика важно културно благо.

Сирски је језик отварање од трећег до осмог века после Христа био књижевнички посредник међу грчким и перијским за време Сасанида, тамошњих Хазарепиов с једне стране, а међу грчким и арапским с друге страно. На и јерменски и курдијански

нису прилично заслуге, што су нам сачували појединог у оригиналу изгубљене грчке списе; ово су дођше дела само црквено-историјског садржаја, која једино у преводу имамо.

Ако нам језиште пред очи изађи, кад јеврејске свете језике заштамо за њихово језиште, што су за звездама стекли. Изузевши црквено-словенски језик, који нам је баром основ за лингвистичке истраживање Словенства — историја и језиковање светих језика рински и византијске прике узима нам у сре само велику жалост и тугу. Истина да од времена Хердерова постоји парола: „хришћанским калуђерима можемо бити захвални, што је сачувано благо античке књижевности“. Али непредрасуди човек баш противно за истину дрем. Дођите не може се пореби истина, да су нам грчки и латински калуђери сачували по штогод, без чега бисмо ми данас у многом погледу можда далеко за стеченом образованошћу старог (античког) света изтрег заостали. Али, ако је хтела прика да се појави као културна снага, зар то неје била просто њена дужност, једном већ стечено средство за образовање, свом снагом истицати и подупирати и у најновијем ближњинштву пазити, да то благо и потомству од користи буде? Грчка и латинска прика ону је задаћу неима трајано појмила и извршила, већином шта више, баш и неје свагда и тумбе сарегнула.

На шта нам је остало од појетских, научних и филозофских списа из старог века? Само другоцено рушевине! Изванни лежи сарвашно у црквеној прашини! За што? За то, што су калуђери били нуже познавање и уз то још већма горди, да свакоја и да по пуштају њима на чување поверено благо из старине, које се накнадити не може. Уображење, да једина спасавајућа снага лежи у свакдневном спонима, написаним на варварском, латинском или грчком језику, одиле је неопрезна и мрзовољна дела старог вештачког, песничког и испитивалог духа са фанатичним бесилом на губљење, или је их безобзирно остављао да пропадну, или их је као пергаменат употребио, да на њ спише дугочасне проповеди уз пост. На тај је начин дакле човечство, „царством божијим на земљи“ изгубило произвоље старе културе. На шта је са тим стотинама трагедија и комедија? Где су њекоје ад' и дивни производи лирике? На где су многобројна дела од сваке струке научног испитивања, а особито историје и науке о језику? „Сујетна жеља, узалуд тужба!“ Исказивања „светост“ латинског језика у римској и грчког у византијској цркви, крива је, што нам је не стало блага не само старе античке књижевности, него што су пропале народне и свештеничке књижевности Етрураца, Ибера, Келта, Гота, Словена и Монсезијаца и Перуанаца, а то је тако грдан губитак, а уз то се још ничим назидати неда, да се легенде, хомилије, химне, бреве, декретали, буле, мистерије, енциклике и силабуси, стоје према предности овог блага, као што стоји груда мањег камења, према једном малешном крај чудо племенитог злата. Ох, како бисмо ми радо дали шесет in folio списака од Боландиста надимих ака Sanctorum (дела светих) за једну једину изгубљену трагедију, за ма ни била и Еуринидова! За пропашћу ових књижевности, не ћемо се никад утешити моћи. Ми данас имадемо доста не решених загонетака из старе културне историје, али нам ни ће на пр. после и законска књижевност волтирских Трудуа и Тудестана у Шпанији могла о том никаква решења дати? О ових народних трчки географ Страбо, у почетку нашег рачунања година вели, да ти народи по њихом сопственом упрањају постоје још од пре 6000 година!

Још ваша рушења на истоку било је од

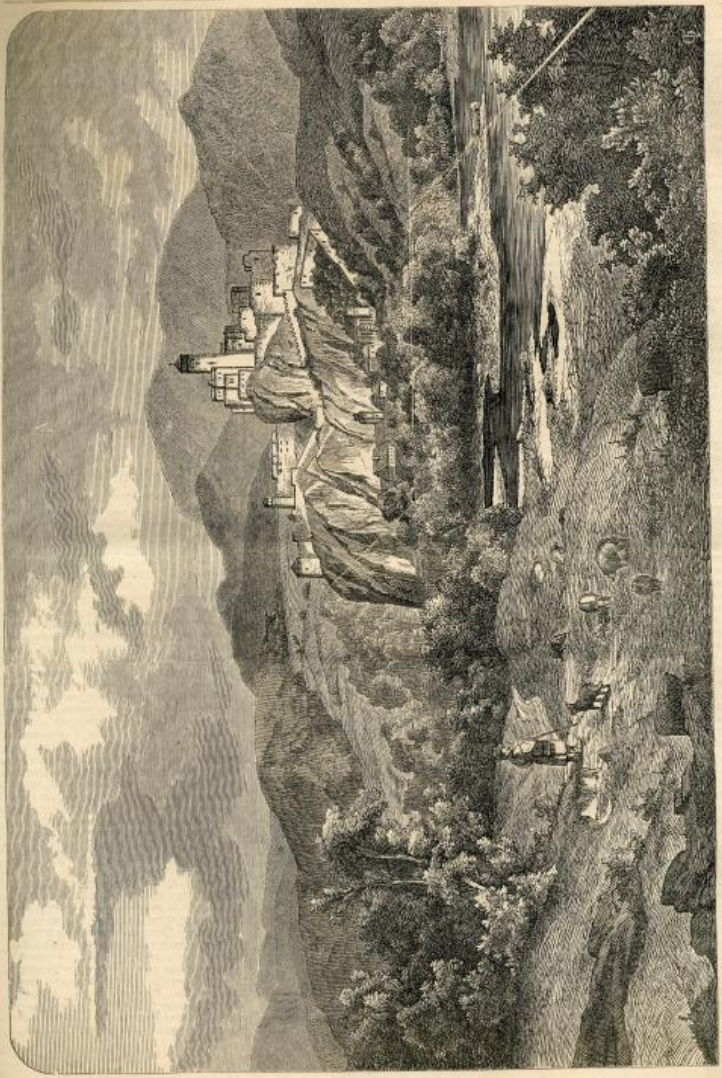

Трепчин.

стране правилног језика исламског, од арапског језика, него што је било од стране свештног језика римске цркве. У арапском као и римском народу имала је још од келтске троплеменост за основљени као нешто несвесан потестекач — нека сличност у карактеру, која се већ и у самом језику опаза, јер је у латинском и арапском језику исти знаком за наглаеак, исти систем акцентуације, и ако су оба језика поредком различна. На и ако оставимо на страну уништење александријске библиотеке, што се по новијим истраживањима нема ушасти на рачун жалосне Омаре, него на рачун фанатичних Хришћана, који имаде доста јаких доказа, да су Арапи одвратили и бесне рушили и уништавали, што им је шака пало. У Багдаду су спалили треће рукописе, јер су их држали за ништаре; па и уништење двадесет књига Авесте, за које се вели, да је снага имала сто хиљада стихова, јесте дело мухамеданске фанатизма. Шта нам је користи сва историја арапска појења, где се с напрезањем пера, што се одржали, над јг сравнимо са тим уништеним културним благом?

Најтеша туђба, што се на исламе и њеров правени језик подиби може, основа се на том, што је уништено све народне литературе у целој предњој Азији, у северној Африци, у Индији, што су пре нета тамо биле. Дедуше ово може бити, да прапски језик и ислам имају у Африци на некултурне Црне земи знатеницујући улиц: али онде, где су с образованим народима у додир дошли, арапски језик и ислам неће су убијали, него што су дивљали народну културу.

Приберимо сад све, што смо истицујући важност правилног језика добили, па ћемо онда лећи до свог редатуре.

Поспешавање једног језика, да служи правилном интересу, бива на друге језике сенку проузрокује (обичности): гасовитије једног правилног језика условљује беспрекидност народних језика: сам се боре против аргонашке правилног језика и из неког задобивају правилне равноправности. Одако је у Јегорској, а тако и у Азији. Напоследку доказано још и до овог: правилни језици индијских религија, сакривши и пали, своје су системе богато тим откупили, што су своје народима и човечанству вечно сачували и неговали најлепше књижевно благо сопствене прошлости. Но против правилних језика семитских религија, а латинским особито и арапским, још одна је почетку повезали су се да су не толерантни (не трпе друге), и да себе у звезде кују, што опет сваку равноправност искључује; ово је харед, да су неке уништили, него што су сачували књижевно и знаственно благо културног живота старог доба.

(Свршене се).

Народне умотворине.

Питалице.

Сакупио их у Херцеговини *Вук Врчевић*.

(Продужење.)

91. Питаљи јагње: Што сте блеснли и јечили? — Јутрос ми је мајку заклао ауд, а мене шајтра чека вече псовд гроа.

92. Питаљи копоа: За што и ти не желиш на јаја ни и конопе? — То ваше мој посао, а тако сам ја с новошћама погодио.

93. Питаљи вуна: Али ти је милија овда или јагње? — Ја неволу и јагње боље но ништа.

94. Питаљи мајка шајтр: Што ти свако говорише, обе пјеснице да се до жало дана жена? — За ону се кућу пјесма ни родило, а што прије за кућу је вирнуле а мене милије.

95. Питаљи Црногорци мајку: Има ли солдат мајку? — Да је жако не би та у солдате давала.

96. Питаљи Црногорци: Умре ли који од вас од свеје? — Ако а умре онда се холико је пута бао рашен.

97. Питаљи муж жену: Ма за што сте све жене тако јесенске? — Ако нам је Бог сте тако а нама дао, памиреи нам је у јесик.

98. Питаљи Црногорци: Зашо је каконин закон? — Ма не каконо о закету, но о крсту и пушци.

99. Питаљи Црногорци: Мишујете ли ва како ваше жене? — Ма се за другоме женише, него да нас исте слушају и њеку рабају.

100. Питаљи шћер мајку: Ма дошеи ју сво оно вуште, и од тиноги се стабеш? — Пратрим се бедне које ни удаја дајесо.

101. Питаљи Црногорци оца: Ма зар за тиња немаш бољега, ван ге бриш? — Биле једно или друго пијесу дуде но жене.

102. Питаљи Црногорци: Како сте год с Турцима? — Нзвод бола! кад се бијемо ко кого може, а кад се умиримо на крпе се гле-дамо.

103. Питаљи православни Црногорац! Побратиме! има ли игде подаиије дуњски као у нас? — То су твоје пошитене ријечи, а ква и у нас боланје.

104. Питаљи Црногорци: Но је у нас вајеетрешће? — Дуже, јер у владети поглие а остаи ситеу њеку.

105. Питаљи млечић Котора: Како се пшки жене сврх? — Ми је повод не знамо, али ова и нскима умје добро.

106. Питаљи Црногорци: Бијете ли се од турака? — Не ме од турака, но од сриоте ове ујеке.

107. Питаљи Турчина: Мо радите ли ви нод хаиа? — Нзвако код, нет нуза клањене ва дан, а што вам пресеке педа нзво ни душан.

108. Питаљи Турчина: Имате ли ви Турци ваша закта? — Имамо, осим свега што се може родити пјесама и лежа.

109. Питаљи рају Турчина: Ма зашто ви ви турке нзда тако увијете и господите? — Дошле можемо онако јесно.

110. Питаљи Турчин рају: Како сте жиои ве умиљујте ви по тог пута на дан? — Бог ми се порешћаи, на ти не треба ва по једнои.

111. Питаљи рају: Дакле ли онако ваш на годину? — Што је недам, ти си и без тога јако јане.

112. Питаљи младожења жену: Јесте ли тако много пили, кад сте ћеповали? — Да вам јеи и пила, не бих опеоина ни онака била.

113. Питаљи баба једну невојку: За што жалостиш ману свакојену младину, која су те врасиле? — За то што су ми старе ин ружни. — И они бе сиоко тебе вод ћеиорном осташи.

114. Питаљи пои Јана кад је први пут слушао летурђију: Јесам ли ваша бно Господ? — Благо опоме но је данас у прави бно глух и слијеи.

115. Питаљи Јанола: За што си тако рин и ругаз? — Оказа ми је о отац бно.

116. Питаљи злуиубар Јанола: За што жене онако млада носиш, да их ти небн лакше бало сакна стадна? — Та си ми знаш милији но ја и теже.

117. Питаљи Црногорац рају: Ко у вас најболе лаже? — Најеонаје грговац, а најкрупније Турчин.

118. Питаљи Јанола: За што жене онако млада носиш, да их ти небн лакше бало сакна стадна? — Та си ми знаш милији но ја и теже.

119. Питаљи пријатеља пријатеља: Погоди ва најбола без ушше лоиа? — Пдук вуке а жена бубе.

120. Питаљи попа: А ли ти је жалије тебе је ти господи, или подиј господе? — У врани ни-ја ирео, а онаи праве поеоше.

121. Питаљи син оца: Но чему с ирејеи на ноиоју момци и девојке? — Мојмиле брнше, а девојке по ирсма. — А с леђа? — Момци по глоту, а девојке по нас.

122. Питаљи шћер мајку: Како се може познати океаеени, а не океаеени? — Прнпи глада мегаени ирдаи се, а мегаени заглуиује бри нода се.

123. Питаљи Јанола: Има ли но од чеде ирави и нестрнеко на свијету? — Нмаду двоја: они који у женину кућу стоји, нлнса жена храна.

124. Питаљи гу вука: Бојеш ли се пса? — Не бојим, јер ми ниде нисо да на мене лају.

125. Питаљи Еудеитоиа: Зна ли што они наш поп? — Зна сне оним очеиидо.

126. Питаљи сељани гоеа: Зеаш ли по-соте? — Зеам, али но што се осуди не знам читати.

127. Питаљи: Што је сно граја у чарши? — Ове кадиди да постане прави чаијеа, на му турци не дају.

128. Питаљи Јеиејеи мајку: Али ова лиие на сеијеку дуди или жива? — Много лиие жива од ова су мудетина почеле жене звеиовједити.

129. Питао зет ирнноју: Моја жена је ла ге кнад у ве ирнјеке од кога застављен, али ваздо онако јесечна бива као од кад је за мном дошло? — Нпје ни чудо ни нанад, већ кад су је стагоси подели од моје кубе до твоје.

130. Питао Ирнговорац ирнповорио: Макаки ви ријеч ти! има ли кће жена да ирјесу онако дијете као оне наше? — Има у сне село ће ра ђају без јешка.

(Продужиће се).

Др. Божидар Петрановић.

(Види ли на стр. 73.)

Неуиитна смрт повесила је ире пет месеци на иоду српске књижевности једног ретког Србина, повесила је др. Божидара Петрановића, чије име беше чувено у целом Словенству, које је бнло уражено леи у Млецима 31. августа п. т. своју дуну испустио.

Божидар Петрановић родио се год. 1809. у Шибенику у Далмацији, где је иоред њеиног кућевног васпитања основне школе научио. Свршивши гимназију у чувеном Карловцима отиде у Грдиц, Бец и Падеву, где је на свеучилиштима филозофске и државноправне науке с особитом волом учио, и са најбољим их успехом свршио, а ту је убрзо употребио прилику, то се свестрано изобразио. Поставши доктором права, врати се у своју милу домовину, коју је до гроба патрено љубио, и чуи добре воле и одушевљења да народу своме од користи буде, ода се са свим књижевном раду. Беше тада доба књижевног препорођаја: жалосне оволности на све стране, а особито у Далмацији, где је књижица мало њих била позната, а где је требало ирире будити свест у народу, борећи се не само с непријатељима, него и са осудљиве средства, но то све не застрашн тада још младог Петрановића, већма он ирва равна српску заставу у Далмацији, и ноче год. 1836. издавати у Задру алманах: *Љубитељ просвјештенија*, који је иместо годишта са трудом, знањем и љубављу гребао, и који је на пароду велика услуга нина. Тај алманах беше тада међу ушима Србина оно, што је *Српски Летопис* од сеиерних Срба бно. *Љубитељ просвјештенија* добије дошније друго име: *Српско-далмошински магазин*, који се ово часоиис до данашњег дана у Далмацији одржао. У то доба, награнила му је *Матица српска* расирану *Бошко косовски*, у којој је већито одело историју од иесништва. Но жалосне далматинске материјалне оволности, слаб одиик, а

с никоје стране потпоре његовом књижевном раду, приморaше га, те са тугом и жалошћу напусти, ако и не са свим, књижевно поље, коме је био свој живот посветио, приморaше га да се лати другог посла, да се прими звања. Као државни чиновник остао је Божидар Петрановић веран своме народу, те је за њега оно чинио, што му је као чиновнику било могуће. Год. 1848. беше посланик на сабору у Бечу, где је својски на томе радио, да се народни језик уведе у јавни живот. Поред свога звања радио је Петрановић и на даље на књижевном пољу, употребљивши своје часове одмора на књижевни рад, који је до год. 1850. био енциклопедијске природе, онакав, какав беше у оно доба код свију наших књижевника, и који је баш као такав нуждан био за тадашње околности; вредно је овде напоменути, — осем многих његових дописа у страним листовима, у којима је заступао интерес свога народа, и његову занимљиву препирку с Николом Томазеом о Доситију Обрадовићу. Књижевна радња Петрановићева од год. 1850. па до смрти његове беше стручна: *правна и историјска*, на којој ће му наша књижевност на веки бити захвална. Осим српског превода *Аустријског грађанског законика*, и његовог рада на *Јуридичко-политичкој терминологији*, која је год. 1853. у сепаратном немачко-хрватском, српском и словеначком издању угледала света, вредно је напоменути и његов рад у *Правдоноши*, у *Гласнику српске словесности*, и у *Раду југославенске академије*. Његова дела: *историја књижевности православних на словенском народа*, која је 1858. године у Новом Саду угледала света, *Ручна књига за православнике*, и *Апологија Доситију*, дуго ће још занимати наш млађани нараштај. Но највећу вредност имају његове расправе: о *Богомилима у Босни*, — за коју је добио награду, коју је српско учено друштво расписало, — о *ропству*, о *наследном праву код Словена*, о *вражди*, и *кметским односима на темељу Душановог законика*.

Поред књижевног рада, највећа је заслуга Божидара Петрановића оснивање *Матице далматинске*. Боравећи у Бечу год. 1849. почео је већ тада радити на томе, да се том књижевном друштву најпре фонд оснује, и скупио је на ту цељ 771 фор., и тек после дугог времена, а услед његовог неуморног труда и заузимања буде *Матица далматинска* 15. септембра 1862. год. основана. Од тог доба па све до смрти своје беше Петрановић председник тог јединог књижевног друштва у Далмацији, које је за ових двадесет година свога опстанка књижевно и материјално лепо напредовало.

Као државни чиновник направио је лепу каријеру поставши признањем и дворским саветником, а његове заслуге на пољу српске књижевности, осим указаних му почасти од многих учених друштава, наградио је и цар руски, најпре брилијантним прстеном, а за тим командер-орденом св. Ане II. реда.

Др. Божидар Петрановић беше поштен карактер, врло научен и изображен човек, искрен и велик пријатељ свога народа, и редак раден на пољу српске књижевности. Са мирном савешћу могао је лећи у гроб, знајући да је за свој народ све учинио што је могао, и рећи оне речи, које је он једном приликом јавно изрекао, и које његову добру вољу и књижевни рад верно карактеришу:

— — Feci quod potui;
Faciant meliora potentes!

Љубљана.

(В. слику на стр. 77.)

Словенци са 1,200.000 душа најмањи су народ између јужних Словена. Они живе у јужним круновинама Аустрије, а поглавито у јужној Штирској и Крањској, па одатле све до обале јадранскога мора. Народ по себи мален и сиромашан, али вредан и истрајан у раду и борби за свој опстанак. Средиште је њиховог књижевног и политичког рада варош Љубљана, коју ми на стр. 77. доносимо.

Љубљана, немачки Laibach, главна варош војводства крањског, лежи у једној долини између два мала брда, који деле љубљански рит од долине, којом Сава тече. Варош се ово подножја Шлосберга савија у облику полумесеца са обе стране реке Љубљане, а налази се на бечко-тршћанској жељезници, 17 миља југо-западно од Граца и 11 миља северо-источно од Трста далеко. У Љубљани је седиште земаљске владе, среског политичког суда, среске финансијске дирекције, главног царинарског звања I. кл., порезне дирекције и т. д. Ту је столица бискупског владике, конзисторије и духовног брачног суда. Љубљана има до 21.000 становника и од прилике 1000 кућа. Осим вароши налазе се још 8 предграђа. Изузевши главне сокаке, сви су остали у унутрашњој вароши врло узани и неправилни; напроти у предграђима су сокаци много лепши, а има и више лепих палата и приватних зграда. Преко реке воде пет ћуприја, од којих је једна врло лепа и саграђена од тесаног камена. Од седам пијаца најлепша је велика конгресна пијаца, украшена алејом у облику звезде; на средини главне пијаце уздиже се на 30' висока пирамида са четири гвоздене светитељске статуе. У Љубљани се налазе 12 цркава, од којих је вредно споменути: саборну цркву, парохијалну цркву св. Јакова, цркву св. Петра налик на тако исто звану цркву у Риму. — Од значајних зграда спомињемо: замак на Шлосбергу, стари двор, земаљску кућу, већницу, владичину резиденцију, школу, позориште, велику касарну, грађанску и војничку болницу, касину, жељезничку станицу и т. д. У Љубљани има три манастира, од којих су два за калуђерице, а један за калуђере; за тим заводи за науку и васпитање: дијецезални богословски семинар, дијецезална богословија, виша гимназија, нижа реалка, чувена трговачка школа, занатлијска школа, главна основна школа за мушку и главна основна школа за женску децу, земљоделска школа и т. д.

Главнији јавни заводи и друштва јесу: библиотека, земаљски музеум, историјско друштво, друштво за пољоделство, друштво за индустрију и занате, стрељачко друштво, болница, кућа за породиље, завод за полуделе и завод за нахочад; аустријска филијала народне банке, штедионица. Љубљана има 13 фабрика, и то: 1 за памучну робу, 1 за хемијске производе, 2 за вино и ракију, 1 за машине и механичне производе, 1 за лончарско посуђе, 1 за шећер и сируп, 6 штампарија. Осим тога Љубљана води велику трговину са земаљским производима. Љубљана има лепих шеталишта, као: звездасту алеју, Латермanову алеју, шумицу дворца Тиволи, Шлосберг и брежуљак „розенбашки“. Неколико сахата хода, па је човек из равнице доспео до високих алпских брда. Љубљана, та красна варошица лежи на оном месту, где је некада била стара келтијско-римска варош Емона. Историјски је знаменита Љубљана за то, јер је у њој држан конгрес год. 1821.

Кога пут наносе жељезницом из Беча у Трст, тај треба да сврне у ту варош и да обиђе и упозна своју браћу Словенце.

Предаја града Сокола.

(В. слику на стр. 81.)

Од Косова до данашњег дана, Турчин је највећи непријатељ српског народа, под чијим јармом и данас још велики део нашег народа стење, кука и лелече, и који му непрестано још смета, да се на културном пољу, као остала му браћа, изобрази и усаврши. Нема у Турцима кушне суђен часак, на који валда не ћемо морати још дуго чекати.

У другој десетини овога века, год. 1815. отресао се један велики део српског народа турског јарма. Србија се те године ослободила. Од Косова па до тога дана историја нам ни о чему другом не говори, но о зулуму турском и о патњи рајиној, и једва једаред после толико година сваку и Србима срећан дан. Год. 1815. записана је златним словима у историји српског народа. Прође и од то доба много година, а градови у Србији беху још једнако у турским рукама. Шта то значи, показало нам је варварско дело Али-паше, који је године 1862. Београд бомбардовао. После тог несрећног догађаја, састала се у Цариграду конференција посланика Русије, Француске, Аустрије, Пруске, Енглеске и Италије, који су са Али пашом потписали протокол 23. августа 1862, који се састоји из двадесет чланака; VI. члан тога протокола гласи, да се градићи Ужица и Соко порушити морају, што се доцније и извршило, а чији су се становници у Босну а неки у Бугарску одселили. Но пре но што су Турци Соко град Србима предали, они су се томе јако противили, као што нам ту сцену слика на стр. 81 представља, но најпосле ипак су морали градић Србима предати. Пет година после тога, 6. априла 1867. беше предаја свију градова, и данас у Србији нема више Турака.

Пољска пошта.

(К слици на стр. 84.)

Нема ни сто година од оног доба, кад су женске и у културним земљама играле велику улогу поштанских гласоноша, шириле писмени обрт по далеким крајевима и распростирући мисли и поруке појединих знања и особа. Па и данас има земаља и крајева, у којима женске, као оно пре сто година драговољно врше и обављају доста тешко и мучно звање писмоноша. По доказима и тврдњама многих очевидаца, тај обичај и данас постоји у Пољској. Слика, коју на стр. 84. доносимо представља нам једну женску, која врши дужности пољске поште. Одело јој је са свим просто и обично. Незакопчана кошуљица ишарана црвеним везом, преко ње широка, танка плавичаста наборница, тростуки или четворостуки низ црвених, стаклених ђинђуна, око њ покривши врат, она преко рамена распуштена, разбарушена, непочешљана коса, наге ножице, то је све, што је диче и краси. По томе дакле, та се женска по својој спољашности ни у чему не разликује од својих осталих сеоских другарица, које придржавајући се од вајкада своје стародревне ношње, по пољу своју артелу воняју, своју шеницу жању, или, које поверљиво у друштву са прасадима на прагу својих древних или од земље набијених колебица чуче. Једно је само, што је у читавој њеној хармонији отликује, а то је она кожна торбица са повереним јој писмима, коју обично на кајишу о врату носи. Та се врло красно сјаји, а из тога се даје извести, да женска, која ју носи, није тек приватни писмоноша, него права чиновница, која је од поштанске власти намењена.

Дан је топао; верни пас, који је свуда прати, дахће запенушен са исплаженим језиком. Гараве њиве тако су се умориле од

дугог хода на сеју у село, из двориште у двориште, неуморно ораничујак по пространом путу кроз далеке жарке равнице. Кроз убуњокоту јоановину крај обласг систем оваквог пејзаја се мајушна речица. Са врачине, бистре воде пири повезгара. Пискошоња се обично насели на брезови насели, пеји се уместо пешчане ограде на дашчаном преклазу изласи, и ту се за мгновено зашута одмара. Хладаан повегара хлади јој врело чело и знојаву гарлаву кожу. Пуиаше румене усне полако се отвоје и увлаче у трудн свеж ваздух. Гвардиче, велике очи гледају ваздо кроз сан далеко, далеко у поље, каио још треби поћи, а кад се ту мало одмориа, а она са штапом у руци и уз пратњу свога верног пса продужи даље своје путоваае, да врши своју свакидану дужност.

Слике из Италије.

(В. слике на страни 85. и 89.)

У јаклади Ј. Кнегсдхорза у Штутгарту почело је још у мају прошле године да излази једно велико, илустровано дело под наслоном: „Италија". Не може нам се на ино, а да не-волико речи не проговоримо уопште о том красном и чувеном делу, које је као у по-гледу илустрација тако и у погледу описивања сва дојакошња дела далеко надмашило. Циљ је тога дела, да читаоцима, како у њиним и дано праћеним сликама, тако и у јеном, тачном и лепом опису, упозна, тамошњи народ, његове обичаје и појаву, умегничтво и историју, прошлост и садашност, на видна изнесе. Италија, та красна и чувена земља, то је сунгги и неисирљиви извор лепоте и умегничтва, земља, која је права земаљска рај, јеронски крт. У томе је пуг све бајно и грашионо. Странци, кога срећа послужи, и коме интересање овољно сте допусте, да ту дашну земљу походи и своји очима види, тај се врака обогаћен вегдашим знањем и красним успоменама, која га кроз васцели живот подсећају на њиу прошлост, и на леле дане, које је у том красном рају пробавио. Али има их врло много, који не могу ту земљу да походе и да све своји-ма очима виде, него се јављају снега овога, што ће их са тог јеног земаског упознати, а то су највише њине е јене слике. Данас је илустровано дело „Италија" најбоља учитељ, која помоћу слике и речи, сваког човека упознати са том дивном земљом талијанском, тим најлепшим бисером, којим је природа Јеврону обдарила. Мисао, да се и остали свет са Италијом упозна, бепо слични узрок, који је озарено достигао велико број књижевника и умегника, да раде на остварењу тс јене мисли. И збиља, рад је њихов успео до неслућене висине, којој се свет задивио. Најчувеније листови нарочите своју сгуд над тим делом, суд, који хвале и признања и које у истини „Италија" заслужује.

У тим славама огледа се права умегност пуна живости, истине и појезије. „Италија" је са својим сликама достигла до највиког врхунца у дрворезној вештини, коју је кадра чежачка рука да произведе. Текст одговара сликама и сачињава с њима неописано дивну хармонију, која те као оно путовања од места до места, од предмета до предмета прати кроз рајска перивоја слика и прилика, да ти јони живописне представи сваки предмет који посматраш и проучаваш. Шилер, чувени писац, рекао је једиу осо-бу, што се односи на горку Италију: Наулре, знаменити биограф и песник, опевају Тоскану, а Кајон пише о Риму. На сликама раде чувени, познати умегници.

Ми то чувено дело најтоплије препоручујемо нашим читаоцима, а уједно доносимо две слике из њега: Бечу у Риму и Мраковој пијаци у Млецима. Прва слика представља заход сунца и шетњу у Риму, а друга најлепшу пијацу на свету са чувеном црквом сп. Марка.

Трешчин.

(Б слици на стр. 93.)

У најновије доба обратили су Словаци на себе пажњу читавог словенског света, од како им је мађарска влада повољна њихова законодавства. Словаци живе у северо-источним жупанијама Угарске и броје 3,000.000 душа. Народ је миран, чуварки и вредан; свест у словачком народу јоши није са свим пробуђена, но најновији догађаји, ма да су изазвали по сам народ, нпак ће бити од користи, јер се свест народна баш усљед тога на даље у дан све већма буди.

Трешчинска жупанија је једна од најчистијих словачких жупанија и налази се у округу с оне стране Дунава; велика је 75·38 квадратних миља и има 267,375 становника. Трешчинска жупанија граничи са Босанцима, Јаблуњом и Белим планинама, а на истоку је сва бреговита. У тој је жупанији највећа река Вага, која кроз средину жупаније протиче. — Земља је плодна; на њој добро успева пшеница, дан и кромпир, воће и лешс. Осем тога, у тој жупанији има много дрва, говеда и овака, а налази се и по неште ка-менита угља. Међу становнике племе-нитих породица, сви су остали становници Словаци и занимају се економијом и прерађивањем платна и сукна.

Трешчин главно место те жупаније и слободна краљ. варош, лежи на левој обали Ваге, има више црквица, нижу гимназију, главну основну школу и један стари за-мак, који се налази на врло високој стени. (Види слику на страни 93.) Тај је замак један од најстаријих и најлепших у читавој Угарској. У Трешчину има свега 3060 становника, од којих већи део у многобројним радионицама платно и сукно израђује. *Чу-вене трешчинске топлице* налазе се на 2 сахата источно од Трешчина, близу лепог села Теплице. Ја те топлице знали су још и стари Римљани. Вода је у тим топлицама сумпоровита, а топла је 28—32° Р. и врло је лековита.

Разне белешке.

Статистика.

(Државни дугови у години 1875.) Француска је дужна 900,000.000 фунта стерлинга*); Енглеска 780,000.000; Сједињене државе 440,000.000; Италија 390,000.000; Шпанија 375,000.000; Аустро-Угарска 350,000.000; Русија 340,000.000; Немачка 200,000.000; Турска 135,000.000; Индија 130,000.000. Но-сле ових државних дугова споменућемо још и следеће државе и њихове дугове: Бразилија 82 милијуна фун. шт.; Нидерландска 80 мил.; Египат 75 мил.; Португалска 69 мил.; Мексико 65 мил.; заједно с Аустралијом 46 мил.; Перу 37 мил.; Белгија 36 мил.; Угарска 36 мил.; Канада 30 мил. фун. шт.; свега дакле 550 мил. фун. шт. Сви споменути дугови скупа износе 4,500.000.000 фун. шт. Код тог свега дугова-ног од 100.000.000 фун. шгерл. остатак осталих држава, сиде дуг читаве свега износи 4,750.000.000 фуната стерлинга.

*) Један фунт стерлинга вреди по прилици 10 фор. аустр. вред.

(Поштанска статистика у Аустро-Угарској држави.) Но најновијим статистичким подацима има у Аустрији 4171, а у Угарској 1926 поштанских завода. — У Аустрији на 4880 душа долази једно поштанско завеле, а у Угарској тек на 8055 становника једна поштанска. — Укупни број писама износи у читавој монархији 212,479.363 писма, 27,990.600 слобопазних карата, 31,623.543 пакета и 83,872.026 отправљања новина. На аустријској пошти било је примљено 14,009.960 фор. а издановље 12,465.120 фор. (суишкам 1,542.540 форин.), угарска пошта имала је примање 4,999.925 фор., издавање 4,816.054 форин. (суишкам 183.871 фор.).

*Библиографија.**)

Отаџбина. Књиженост, наука, друштвени живот. Свеска за јануар 1875. Властих и уредник Владан Ђорђевић. Излази у Београду један пут на месец. Већ 8-ина. Стр. 172. Годишње цена 8 фор. или 80 гр. чарки.

Црна Гора. Билешке архимандрита Н. Дучића. Прештампано на Гласника XL. Београд 1874. Штампано у државној штампарији. Велика 8-ина. Стр. 120. С картом Црне Горе. Цена?

Орао. Велики илустровани календар за 1875. год. Уз годишњу књижевних трудбеника Стевана В. Поповић. Накладом Поповића и Тиковдаска. Нови Сад 1875. 4-ина. Стр. 138. Цена 50 новч.

Велики календар за просту годину 1875. Издаје књижара Фр. Штуделера. Нови Сад 1875. 4-ина. Стр. 48. Цена 35 новч.

Сион. Календар за просту годину 1875. Уредио А. Матић. Издаје књижара Великпра Валожића. Београд 1874. Вел. 8-ина. Стр. 100 Цена 50 новч.

Полажевник. Календар за просту годину 1875. Година четврта. Издаје српска народна задружна штампарија. Нови Сад 1875. 16-ина. Стр. 54. Цена 20 новч.

Български народенъ календарь за проста година 1875. Седма годишгина. Уређује га отъ Банка С. Копичевъ. Бечъ 1875. 8-ина. Стр. 212. Цена 1 фор.

Sasinek, Frans V. Die Slowaken. Eine ethnografische Skizze von Turec Sct. Martin. 1875. Вел. 8-ина. Стр. 33. Цена 20 новч.

Putz, Dr. Alexander. Oesterreich und der Orient. Eine Handelspolitische Studie. 8-ина. Стр. 42. Цена 40 новч.

Dobelak, Julius. Die orientalische Frage vom militärischen Standpunkte. 8-ина. Стр. 80. Цена 90 новч.

Bauer, Dr. Edgar: Die orientalische Frage und der europäische Frieden. München, Verlag des literarischen Instituts von Dr. Huttler.

Koch, K., die kaukasischen Länder und Armenien in Reiseschilderungen von Ozanon, K Koch, Macintosh, Spencer und Wilbraham. 3. Auflage. 8°. Цена 1 фор. 50 новч.

Koch, K., die Krim und Odessa. Reise-Erinnerungen. 3. Aufl. 8°. Цена 1 фор. 50 новч.

Löher, F. v., die Magyaren und andere Ungarn. 8°. Цена 4 фор. 80 новч.

Meyer's Conversations-Lexicon. Mit Karten und Illustrationen. 3. Aufl. Hildburghausen. Verlag des bibliograph. Instituts.

*) Умољавамо све издаваоце, да нам од сваке књиге, коју на свет изађе, пошљу, по један примерак ради тога, да би тим она библиографија била што потпунија.

Уп.

Власник и издавалац Стевап Вурчић.

Одговорни уредник Српске Мајер.

Штампарија Јерменског Манастира. Сидаја и Мајера у Бечу.

Година прва. — Свеска пета.
У Бечу 26. фебруара 1875.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 26. сваког мѣсеца.
Годишња је цена 6 фор. или 72 гр. ч.

ТРПЕН СПАСЕН.

Роман у три књиге.

од

Јоне Игњатовића.

XII.

Настао је другачији у кући господара Максе.

У колико је у почетку био лаћман Предић мио гост, у толико је нељуб гледао господар Макса да га се после курталише.

„Лаћман је био најевђа прид, што је ствар таке пукла по вароши, да другог спасења није било, ноћ или се одмах женити, или се натрог повући. Но и господар је Максе касно увидио, да је залуђљен пар у почетку његови повлађивањем у љубави лобасао. Но било како му драго, господар је Максе опак жало учинрен, од како лаћмана Предића нема.

Милева је у великој жалости, у већој, него када јој је брат Гапра у Пешту отпутовао. Не иде никуде, ако је сама плаче: некада није ни помишљала, да ће је лаћман напевати.

Идоста је лаћман изневерио. Његова љубав са Милевом растопила се у ушњорији огрејане сунцем Италије. Ал шта ће сад она?

Другог разговора у варошн и нема, но како је Милева са лаћманом нашла.

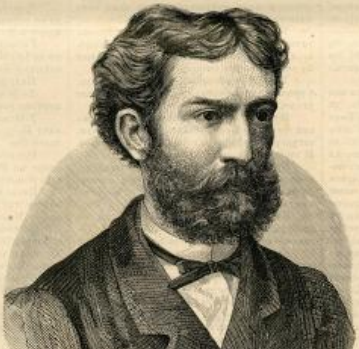

Коста Трифковић.

села. Све даме и госпођичићи, кад пролазе њеним сокаком, гледају на прозор хоће ли је видити, да јој што из лица прочте. Милева не излази.

Мати је кад и кад приволи да иде с њом у шетњу, и онда се обуче у прне свилене хаљине. Кад се шеће, кит' гледа из лева нит' на десно, кит' се обазире.

Најрадије иде на гробље, и то само, у јутру рано, тек што се сунце роди. Траже гробове умрлих девојака и младића. Седне на ткан греб, промишљала о животу у младости, бере гробско цвеће и сплиња га у витицу. Види пањицу на цвећу, то је од росе, а роса испаљење гробско, кадаљ душе несрећне девојке, коју је драги изневерио. У том росном огледалу огледа се Милева, дивно изгледа, па опет као кроз призматичко стакло чини јој се да види лик лаћманов, на стидљиво погледа натраг трепе, па онда очита „очеваш" и још коју молитву, скупи цвеће, уздне и оде.

Господар Макса хтео би Милеву да мамини оном истом, који је био про него што је лаћман у кућу дошао. Тежак задатак, ту не помаже сва берберска „непостижимост." Свако дело на свету мора оставити траг за собом, а тај траг неда се уништити.

Једаред се господар Максим на само разговара са госпођом Фемом.

„Шта ти се тако свиђала пороцлану моју, жаљи тек тебе није жао за јадницом.“

„Жао ми је детета, сад су је извели на глас, а подигла се била, шта ћемо сад?“

„Ништа, ми ћемо опет натраиће, па ако све жене попуцају, шта ћали Бошић?“

„Не ће она за Бошу ни по штто?“

„И та пороцлану ниси у цветну за мене хтела, ни си се опет пробудила, на шта ти сад ћали?“

„Друга су оно времена била, сад се све више наискује нег' онда: да дође бар какав мали „бомтер“ на трговац, на пољашње послани, врендатор, да девојка може као год и код ода живати.

„Тешко је на то чекати, једини каким је свет, на којеје сваком може опет насести, друга тај, трећи пут, па онда бог зна хоће ли добити и као што је Бока.“

„Ова је сирота тек у толико несела, што је јадњан ово обраћено, што ниje могао исчувити, а иначе био је уктив, и ту нема за Мидену замерке.“

„Но, но, пороцлану моју, све је тако, ал знаш опет, кад и невино жога нашкву, и то је белај.“

„Ни онда не би морала спасти баш на Бошу.“

„А шта мислиш да је Бока мичија кашљ, Бока је предан момак, субјект, да му нара жена, тај да отиде у Пешту „Јонтајнеру, па за по године да га видиш шта ање, зачудиша би се пороцлану моју.“

„На нек иде куд му драго.“

„Јесте, ал кад једаред оде, тај се не враћа лако натраг. На узми само и сада, он води читаву оешицу, ти жанаш нао милостива госпоја, а ја као милостиви господин, и Мидека као права фрајла, а Бока нам преко своје руке новац додаје. Но знаш шта, пороцлану моју, уврота нако гордост твоје кћери, на ако за по године какав јачи партија не дође, а она неће буде онда Бокина.“

„Та шта мислиш чланче тако фино, та ниje девојка оматорала, и лепа је, то јој бар нико не може одрећи, па за што да још не чека?“

„Хајд' мало нека баш и чека, ал то сам ти хтео казати, да јој ни далека канеш, да не буде опора према Бошу, јер поврх Бошеје осигурана. Шта ту јадњан? ако је лепо с тим Аџуша у друштву бити, одмах те за мало отмеишеје дође, пиј, једи с њима, ал само не у тешњу свезу, јер може чоиек накадити. Кто, само што сам му казао „драги Емиле“, на ми је у друштву изобилно, а овамо колико сам му пута узајмио на ћарбија новаца не ћу ништ' да ти говорим, има што сам му дао на је и пропало, без писмена, на у четири ока ако сам и „пер ту“ с њиме, нема се. Њема је уважено, да ниси осталим грађанима равни, ниједу горе заповест, да се с нама не бораћаре, да се устручавају. То нек остане међу нама, нешто дабе разносити. Кад се који од њих искрено к нама приближује, и који види, да сно сви по богу и закону браћа, па ти је дубезаш — а оно та у његовом јату гоне. Не сме ћалити. Не ћедан је страдао због тога. — Ово се чреви да ова девојка буде срећна, ниа оошиће каушићу па је узме, но то је „трес.“ Испоседимо нетиику, и ми смо тако мислили, ал нисмо трећали, ни сад опет ним на ново.

„На шта ћеш с тим да реквем?“

„То, да Боку не испустиш, и да Мидеку на нико изучени. Трећи ћ' се каква боља, добро, ал ово но — онда Бока нек не ћали. Хајд' сад мисли колико хоћеш: идем у кафаиу.“

Господар Максим оде, а госпоја Фема остаде, и о стварн размишља.

Господар Максим ово је иначе строг човек, ал према женском створу попустљив. Он би могао Мидеку мало ћешма и у ћорду узети, ако је гледао ако ученицу у оку, и ако хоће што строжије да пропише, а он то преко госпоје Фемо чини.

Но тешко је Мидеку натраг у стари колосек довући.

Док ниje јадњана познавље, нилаа је нетака мало несрећно познавље, аз нам мало, код чашу рамбије, збуни се, једва је бог зна што саркиша: ал је жеиом кади, спусти трепавице и у земљу гледи, па на свако питање образ јој заплакти. Проста, дела, дивна девојка.

Одкад је јадњана познала, сад не видиш просту девојку, но елегантну даму. Једно лице набавило женекаве шилитарно-аристократски израз, код господстеи, тоалет елегантнији. Само још лице мало показује извелико страдање,' које бледо, чарне ови натамнале, аз све то велику душеиу сигу показује, борбу, у којој се љуби и нада свршила.

Мидека се научила на шилитарне стазеа.

Можеш се ти, Боко Глађеновићу, ма колико ширази, можеш бити бог зна какав субјект, можеш бог зна какве фракове са жутим дугметима носити, можеш се ирошетати као хоћеш, за Мидеиино срце задобити не ћеш. Туче те узиорих. Да си имао узнеобразнију као јадњан, код си у кућу господара Макса ступио, могао би што и бити, ал овако нешта.

Фрајла Мидена и у говору има са свим шилитарне изразе. Говори лепо женачки, истина ошај шилитарски jargon жеиа много ерошеских речи, као „danse“, „fidele“, „aprêche“, аз и то сачувале елегантији.

Фрајла Мидена код једи продужене на сокаку ошеиире, ана прескудни, који има најлепши ход, држање, коме универсна најлепше стоји. Идиши се по уленицја и међу ошеиирима, особито међу капетанима, који су недељом и мало трбушати, одмах као ћеди ташкоја, каже да познаси „ztcthaft“.

И у највећој жалости, то јој би у њеиему утеха, када је видела какиог свог ошеиира, који ће нешто на Предњем налични, одмах би рекла „ошеир ошеиир.“

Тако Мидеии пролазе дани у жалости, у прошлим спомеиима: сне, сне, ал нема праве утехе, задовољства.

Времеа је фрајла Мидена наслеа, иноа сви се ираху њеиим сокаком, сва ћавалери, штицери, ошеиири гледају на њен прозор. И то је њена утеха.

Но Глађеновић нако сиаи те пашиажере, а он иред врата инфрицран пуши цигару, на дим до по сокака радујна да их растера, нао ниираче с оиамом.

Када је видио, до му господар Макса позвољује, а он се окрвани, те држи, да је дошло време, да може и писмом љубав изјавити.

Три дана је студирао како ће писмо да напише. Нема јадњана супарника, он држи, да је и у њеном срцу таква иста шкољица, као у његовом после Салише.

Мисли се какиим ће језиком, завалуи немачки писати, јер ина да је фрајла са ошеиири најрадије немачки говорила, штоје више осетио сам му и сдекоји њеки изрази.

Напише писмо, и баци још кроз прозор у собу, и то иред вече код отворених шалажи, на као што Бока каже „шалонь.“

Фрајла ниже писмо и чита:

„An die Fräulin Milena von Srilokosics, madamsosel in Neusatz.“

„Libe Fraila. Ze erstmol wi ich si gsen hob, i hob si kern kopt, und main herz hot um si geklopft. I hob si sor gern libe frailn, i was das si soldoten kern hom, ober ter latinant ist fart, ter komt nit mer zurok. Ter Voter was a das i si kern hop i pia subjekt, won si hairat, wern leben wia kanarivogel. Sagens ainmal jo, und alles is fertig, ich kusse si und bin mit inen im halligen Oaiste. Kis ti hand. Gyoka Gladenovics subject in erste ofizin bei Hern Svilokosits. Adie.“

Када је фрајла Мидена писмо прочитала, и од невоље се насмејала, и да му изрази као код ње стоје стиар, одговори му у овом писму, које му је по шегрту послала.

„Herrn Gladenovics Subjekt.

Lieber Freund!

„Sie bieten mir an ihre Neigung, danke schön, das ist charmant von ihnen. Aber mein Herz ist ganz gebrochen, ich kann mich im Momente an Niemanden anschliessen, aber Gott wird auch für meine Zukunft sorgen, und meinem Herzen Ruhestette gönnen, sie aber lieber Gjoko, werden sie sich zufriedenstellen, wenn ich ihnen dafür nur sage,— Dank E.S.“

Када је Бока то писмо прочитао, дошао је сам у забуну. Он је то писмо по свом начину тумачио, и дакле је да је то прави „аиспоиро“ од фрајле Мидене. Прочето та десет — двасет пута, један смисао. Не зна он бадава шкати „lieber Freund“ „lieber Gjoko“, то је прави „аиспиран“, љубав је ту.

Бока оде „ноу“, састане се сасубјектима, и прочита им писмо. Једни тумачи овако, а други онако. Ал сваки каже да нешто мора бити у ствари.

Бока да сутрадан разгласити по целој варошн, да је добио од фрајле Мидене „аиспиро“.

Казао је шегрту, да сиуда где год брзи о томе проповеда. И њему је писмо прочитао, и овај је све веровао.

Шегрт је свима другтовима то исприповедао, клео се, да је сам својим очима то писмо читао и да је фрајла у субјекта заљубљена.

То се распростуло као муља.

Бока је дао преко шегрта и то разгласити, да ће скоро и свадови бити, како би сувариике у конкурепцији одбио.

Једаред се свечано обуче и кад је знао да је господар Макса у соба сам, а он ући и запроси Мидену.

Господар му Макса није казао ни хоће ни не ће, него га одомеиће, да своје послове изврши, па ће његово владање стварешити.

Полу је посла ћ тим свршено.

То је и дао иовода, што је Бока већ и венчане разгласио.

У Новом Саду био је један јадњан, јајчанин Предраг, који је са јадњаном Предњем идет био.

Предањ у Верони прочуи шеиатинске и наиће на Предрага, да је у истој регименти, који је жетову у Новом Саду завеиуда.

Поаше му писмо, разјасни му сво његово познанство са Мидеиом, и пошље по њему фрајла Мидена писмеи поздрав.

Јајчанин Предраг видео је ову вешо пута, и једаред је нагао на њом баш кад је из гробља шиша, но није могао стићи, ал је чуо и шетњуће се видио је кроз прозор, да је лепа интересантна фрајла

Не зна како ће јачено поздрав одиети.

Трећи пријашњи дан се се господарем Максим где год у каквом састаие. Ниће пролазу. Чуо је и то, да је господар Макса пријатељ ошеиирски, и да је Предањ у његовој кући добро пријашен био.

Познао се са господарем Максом, и то одмах с бока на у ребра, кажс му, како је добио писмо од камората Предња, где подаровала целу обитељ Максиму, и ту поранио и фрајла Мидену. Господар Макса му се захвали, и зашто шта јадњана Предњ рода. Јајчанин му само то одговори, да му је писао, да јачено поздрав целој породици изјави, и моли за дозволење.

Господар Макса се ни кратко предомисли, па дозволи.

Дође кући, и каже све госпоји Феми.

Госпоја Фема ниje протнива да јадњан

поздрав доноси, само је Мајки казала, да га не треба у кући тако баш примјетомати као забављи Предрага.

Фрајла Милена је тај час нарочито позвана био.

Бадава господар Максе је њиме ту слабост, ко да занемоје врлину, да се волео са осмијрима нешати.

У овом случају не може му човек баш ни замерити.

Господар Максе овако мисли. Кад је неђедарег прије осмијра у кућу пустио, не ће му ни други пустити, особито Милена је неђа са свим „пронијетена“ девојка, па ваљда се тек не ће дубље упуштати. С друге стране пак господар Мајса држи, да новог забављи баш и за то свега ради треба кадкад у кућу пуштати, да не мисле, куда се од прог забављи поплашили, па да стоје ова као и пре. Ал се онет поврђи свег тога господар Мајса сам себи заверио, да се не ће тако нетимно понашати са другим, као са прим забављом, но мало полутежније.

Сутрадан дође забављи Предраг на подворење.

Буде лепо примљен.

Изруки и особено поздрав фрајла Милени

Фрајла Милени се блиставју очи од радости.

Господин забављи замоли да може и другу пут доћи.

Са неком стегнутом стиђењивом према се. Забављи се препоручи и оде.

Онет дође други и трећи пут.

Види то Гађеновић, и да пуне од једа, ти ће му забављи живот појести.

Господар Мајса зове на ручак забављи, ал да не буде самцат осмијр, позове још два његова земљата, лајтнанта Херца, и лајтнанта барона Штернбергерга.

Фала богу неђ и барони долазе у Мајсину кућу.

Кад су њих више, онда један другог контролује. Тако мисли господар Мајса.

При састанак на ручку напримјетан. Фрајла је Милена сне очарала.

Пуковица је неђ забављи Предрђа заборавила, сад је говор о трима забављика.

Благо нашем Мајси!

Фрајла се Милена зна лепо понашати, па и господа Фема такође, особито од кад су једног забавља њих тројица замекуља.

Тек бадава, није шала, толико осмијри, па још међу њима барон.

Сам трије оде фрајла Милену и цеју обитељ.

Куђа господара Максе опет долази у моду.

Истина, осмијри не долазе тако честосклих дан као Предрђ, него ређе и познајније у друштву. Ту је Гађеновић, тај кућевни инџинектор.

Фрајла Милена тон не нема; истина лепо их дочекује ал особито, и друга разговора нема са Предрагом само о Предрђу, пита га какав је био као ђедет. Њој се једнако то глави нрав Предрђ, пита га ђе може ко на среда шичупати. Предраг фала Предрђа, ал и то дода, да је неђ надетом био као ђентлер.

Као ђентлер? То се чини онако лак израз. Неком и неком долази као комплемент, да тако мегертној девојци, као што је Милена, каже, да је онај који га има забављи ђентлер, то је нож у срце.

Кад Предраг то рече, Милена се убледежну, а лице јој боју мења.

„Дакле велите г. забављи да је Предрђ био ђентлер, а да шта је сада, шта мислите, је ли још ђентлер?“

-А да, да је ђентлер.“

-То ме ви рекли, ја њега са свим с друге стране познајем, да је он у срцу свом нетљубе стакан.“

„То се осмијрице врло варате. Предрђ је истина мој искрен камарат, заметан човек и карактер, ал у дубини није стакан.“

„Опростите, то не могу нерозати.“

„Хоћете ли осмијре да вам доказ покажем, за после кад вам покажем и доказем, онда нећи да верујете и у другим стварима што вам рекнем, пристајете ли на то?“

„Пристајемо.“

Сад Предраг извуче на џепа портеђ, отвори и извади једно писмо Предрђево и преда га фрајла Милени.

„Извол' те читати.“

Милена узме писмо, гледи најире адрес, види Предрђеву руку, отвори. Предрђева рука. Чита:

„Verona, Kasserne: Bologna.

Lieber Bruder!

Кад сам на Новог Сада изманирао, најире ми је вало тешко било, ich war Anfangs sehr traurig, kein Spas so ein holdes Wesen wie meine Milewa zu verlieren; ал мало по мало, онет сам донђо на моје старо. Bekanntschaften hab' ich jetzt — Masse. Meine liaison mit der Komtesse Con . . . a macht hier furore. Да вам то чеђа, дакоје и две године млада удовица, депа као богиња, genug gesagt, eine complette italienische Schönheit, und reich. Надам се да ћу је за супругу добити. Was macht mästor Мајса, само лепо око њега, ог ist guter Kerl, nur schneichle seiner Eitelkeit. Поздрави Милену и све, немој је оставити саму, als Kamerad, sei mein Nachfolger.“

Милена је писмо из руке нако, доста јеђ је као громом ударена увочено сђеди.

Предраг дигне писмо и мотне га натраг у портеђ и тешн Милену.

„Фрајлице, утешите се, има још племенитих душа на свету, ја како сам вас прва пут видио, остали сте ми на срцу, у нени вете наби искрена пријатеља; верујте ми особито ми доктори, и поверите ми, што вам искрено кажем жорам, да сам у вас лакуђелан.“

„Извините ме мало господине, морам се повући у моју собу, имам нужна посла.“

„О, молим.“

Милена оде у своју собу, а забављи опет у другу до те собе, једна у другу вода, отворене су; у другој је опет забављи Херц госпођа Фему забављао.

Овај пар није био барон Штернбергер у вишти.

Предраг кад је дао писмо Милени да чита, није га госпођа Фема на дуге собе пустила. Иначе се Предраг пред Херцом не би имао устругнавати, јер су њих двоје упаред подељали улоге међу собом. Предраг ће дворити Милени, а Херц госпођи Феми.

Херц се донђа разговорио и госпођу дубље госпође Феме, каже да је „шарманта“ госпа, па је обожава.

„Забављи Херц је дубљан човек, баш прави „Херц.“

Деветнаест година био је „кавалердет.“ Ја, подебео човек, кратак и дебела врата. Увек ому ми није лепо стојало, био је окружен бећ сметња; цела омтура као ваљак пречника од више за какког аршина, добродушног „пуфера“; иначе је био здрав. Био је храбар, имао је и сребрну медаљу, ал није био најбољи „скакрипримајстор.“ Због тога је добијао ошке укоре, или опомене, ал тога није вребало: пред пречним камарадима рекао би шалибо, да он није за „тканцмајстора“ рођен.

Било му је четрдесет и две године, и млађи је у две године од госпође Феме, јер је она четрдесет и четири.

Херц су не само камарати, него и више осмијри вољени.

Био је добар „квартирмајстор“ ил боље рећи „квартирмахер.“ При пречени гарнизона, где није било касарне, знао је за сваког удесна квартир наћи. За време заклог „манеира“, у логору, он је казио за „менаже“, и ако се више и највећи осмијри, бечерали, нису на какав доручак састати, у том је сам Херц свођеручно мојсторовао. У том је био знамените импровизатор и његов облигатан талијански напитак, пошкропљен виног, био је прави ремек. Сви су га хвалили, и сами бећерали. А да су га прести војници и унтеросмијри обожавали, нема сумње.

И господа су Фему обожавала. Није ни чудо, и он сне ђели што господа Фема ђотовки. А господа Фема опет ђели пред господар Максом, каже, да није на најмање поносит, ни кућевни, ни услужан. Научео је и господу Фему талијанским напиткам вуватн, а господар Мајси се јако допаду и напрекани и забављи Херц. Да је био „пер ту“ с господар Мајсом — по себи се разуме.

Херц баш да је и видио писмо, које је Предраг Милени дао да чита, не би му замерио. Но пред баронам Штернбергерам Предраг неђ не би то учинио, јер онај би му јако замерио, што је свог памћрата тако откриво, и ствар би могла имати озбиљних последица.

XIII.

Кад је Милена поље прочитане писма у своју собу ушла, наслонила се на кревет, на је горко плакала.

Горак је то плач, тешки уздисаји. Знамените су те сузе у њеном живоју, сузе, с којима прва дубља ињчезава.

Она је искрено дубила, из свег срца, ал њена дубља нема више места у болесној шиколи забављина срца.

Сутрадан, и још неколико дана, каже још по гђедоја суза, као год после велике гријалине над се облак налео, на по гђекоји пут мужа севне.

Мало по мало остане празнина у Миленином срцу са трагом ране од прве дубави.

Забављи је Предрђ постао Милени незнан. Сумње о томе нема. Сам је своји очима читала писмо, рукопис му познаје, ох, та како га не би познавала.

Не само нешрад, ту је и уврела, велика увреда. Он је њу забављу Предрђу, изнеси је на вашар као какву робу, да је другом на врат обеси.

То је много, ту увреду Милена увиђа и осећа.

Проклела је ону нагиновеље, кад је прва пут забављина Предрђа видила; с проклетством одјети и прси дубав, и пресели се у вечити али жалостан спомен Милене.

Милена је огорчена. Предрђ је неку дубав продао. Изшло се и купац. И купца и продавца једнако мрзи.

Од како је Предрђ изманирао, Милена је била жалосна, није се рађо народне облачила, него скромно, и косу је скромније носила. Лице јој потамнило, али опет је врак нађе дражо, да ју други не ће оставити, да ће се кад тад к њој повратити. Та бар задата реч, толике забављине заклетве нису ваљда у луђо полетеле, а да ју сироту несретном учине.

У кући је кревареза.

Кад су ова тра осмијра у кућу ступила, од то доба Милена се сне скроњије носила, да избегне и саму сенку, као да би хтела да се коме год од њих допадне. Сви се чудили питомо је, као што Гађеновић вели „жегли же“ нила.

Милена од једаређ са собом рочуи начини.

Поче се што може лепше носити. Понашање готово кокетно. Лице се смеши, на да се у угловима очиј у дне боре опаша као у гробу завијана прва дубав.

Забављи се Предраг једнако умиљава, но узалуд. Милену је уређено што се забављи усудно то писмо њој показати. Милена је већ са свим практична девојка, и забављи се дуго

превариле, ако је имало на тај начин њер бербера мајстор Макса сиру присвојити.

Милева конститује, да с Јованом се Предрагом само титра.

„Јованом Штерибергер са таковђер с Миленом радо забавља. Милева му се једна од најдражих. Велика, крупна, плава људина, рекао бих, велики, плаве очи, право сни северне Немачке, обријан, шпилерех.

Са свом својом немачког „ритера“ дворе Милеву. Бројности се састоје. Он плав, крупан, ова црне дотичности боје, танак, лака као газела, кан'да је у Андалузији рођена.

Барон јавним зна њену историју, и каво би било у малој варошци да то не зује, кад је и сам Гаљеновић томе приповедао. Барон то њој никад ни из далека не спомиње, шта више кад би тко, да ко старе дубање тевтере преиђе на штету каке женске, он такове злонамјереног усмено и презире га.

Жустрој нарави Милевиној одговара озбиљност јованкова: то њезина озбиљност нуна је ученика према Милеви.

Милева се мало научила на барона, а Предрага онако као што Гаљеновић каже „инстинктивно“ отпрашла. Предраг се једи, ај муку загушује, и показује се несео.

И господар Макси боље се допада барон, него ли Предраг. Вели да је Предраг у нарави једнака с Предњеми, на шије ни рад да се с њиме баш дубље упушта. Воле и Херц њего ди њега, јер Херц има са свим изрезане све обичаје.

Кад господар Макса на какове куће хоће, увек каже, идем куи чека ме барон и Херц, а Предрага и не спомиње.

Већ се принетити може, да се барон и Милева рађо гледају. Шпијалина Миленицог срца нечиње се испуњавати.

Згодном прилином онно и из далека достави то Предраг господар Макси до знања. Господар Макси то не верује. На сами господа Фема не може то да прими.

Но та стварје очима Гаљеновића не може остати тајна.

И Гаљеновић из далека дистави господар Макси до знања, да неки њино постоји између фрајла Милеве и барона.

Господар Макси почне сад и стварје дубље промишљовати.

Метну ће Милеву на пробу.

Да ни знаде Милева ништа госпође Феме да је преће женој удобе. Од Предњих нема ништа, онамо је не може узети, нема куиције, а за што да излази на глас, нека пође за Гаљеновића, Бока је фаје, честит момак, и отворене му очиглиу, па шта ће јој одлити.

На ту се поруку Милева горко насмеши и каже, каже матери, да од тога не ће ништа бити, пре би у Дунав скочила, него што би за Гаљеновића пошла, ај до тога не ће доћи. Сад је Милева већ слободнија.

Кадато чу господар Макса, разљути се и да јој рекне, да мора за Гаљеновића поћи. Кад се Милева тако отимља, сад баш отац ове Гаљеновића, да не би с барономјош горе прошао, него шта је с Предњеми

Милева се опет отима, ал ту стварсасвими и барону.

Барон дакле, да Милева није за берберске субјекти, отвриће јој са свим своју љубав, и каже да је он готов и са животом својим за њу обезбеђен, само ако се она њему повјерава.

Милева одговори, да је она готова с њим и у ватру и у воду.

Пази је готов.

Милева ниште од ова рок од шест недеља за промишљење.

Отац пристаје.

Гаљеновић за све то зна. Од радости на кожје да пазе. Сам трубе по целој варошци Бока Гаљеновић узима Милеву. Свеколико сила и отвора за себе „сестра“ општину.

Свиђа дан се свечано облачи. Без рукавица никуд ни поље.

Бока и барона брије. Пре му је приповедао о Предњеју, како је са Миленом пропао; сад опет говори, како је већ сасвима стварр, да ће за дво месеца узети фрајла Милеву за жену. Барон му каже на кратко, да се не мане тог разговора.

Гаљеновић је нашао и девера за фрајла Милеву, једног неожењеног још доста младог хирурга, који је таковђер био суфјент. Већ је умолио дра Полиика за старог свата, што ће и господар Макси повољно бити, а за кума ће господар Макса по свој прилици апотекара узети. У свакове ће бити познани сви варошки и околни доктори и субјекти, од општине ни један. Венчаће поп Благојевић, бан онај исти, који је негда Предњу изздрављао; нека буде прошја судбе.

Тако је Гаљеновић већ забележено све које ће бити познато. Прави пак зелен орах за жутим дугметима. Пре венчања на три дана је дошао ће се оринзирати.

Дође барону Штерибергеру, налог да је премештен у другу регименту, у Мађарид.

После неколико дана барон отпутује у Мађаро.

Пре него што ће отпутовати, посети кућу господара Макса, да се опрости од свију. Најпре се састане са Миленом, пропадајући с њом неколико речи, и преда јој једно повеће запечаћено писмо. — После се опрости са свима.

Сад тек радости за Гаљеновића. Господар Макса баш је изкао да Милеву за Гаљеновића даде. Опет шета Милеву. Она ће се њим кад год дође већ изјасанити. Међу тим је Милева добре воље, весела, с Гаљеновићем разговара, шали се с њим; Бока опет шуи задовољства, сваки дан у јутру шаље јој лепи букет, а Милева прима.

Кад дође рок, в Милева изјави да је готова за Гаљеновића поћи. Господар Макса вао и није баш претерано радостан, а ово не бјаше нека воље, и закључи, да се о томе с госпођом Фемом договори.

Гаљеновић прими Милева „вишуу“ и клеваа, полубји је у руку и захваљује се што за њега полази. Иде да се знеаи и господар Макси и госпођи Фемн.

Већ се договорају кад ће бити прстенисање, већ и дан за то опредеље.

Долазе Милеви другарице. Милева се с њима најтврсти почиња.

У сви претеча нашите се послом и једној другарици, и на неке ће куће доће.

Гаљеновић се већ данас умека, чисти се за сутрашњи дан. Лице му је већ светло, испиштирато.

Пред вече доће једна баба и донесе глат, да Милеви остаје на кошку код другарице, сутра ће рано куће доћи. Има много посла са другарицом.

Кад сутрадан зовају Милеву, не нема. Пошаа по њ к другарици, ова каже да је не видала није, да није код ње ни било. Сан се упрепасте. Гаљеновић не верује, иде сам онамо да се увери.

Оканени се над чује да је нема.

Сад нешту код куће њино стварје премештати. Већаном ради. У једној фајоци нађу писмиште, иде ни јасна, да је не тужне, ни жиа ни смрт, да јој учиње ту последњу љубав да је не сраиоте, наште ни жеље добро здравље.

Сад сви у плач. Мати чуја косе од јада. Гаљеновић најпре скаче од муке, па онда нађе у несвест.

Господар Макса је од свију најјачег духа. Господа Фема се дуго за сто, трсе се, падне у несвест, господар Макса отвара прозор, види је увек клопа са девојчурком, позвони госпу, дуго јој ова клопа нос спрће, и она дође к себи.

Проба то исто и на Гаљеновићу, не иде, ништ' не осећа, ту је ако. Господар Макси не изгуби присутније духа, него дође шегрта и отвори Бови жилу, пусти му кри. Бока дође к свеи, ако ова сва пробуђени протуиња: др. Полиика стара сиат, сви субјекти морају доћи.

Бока са свим оздрави, господар Макса је све то по свом нагону учинио, и још данас ће отићи дру Полиика, да му јави, каву је срећу, назовреду „жуку“ из Бови узимо.

Ду. Полиика већ постуиак, каже, боле није могао бити, само препоручује да Бока сваки дан једно јанког пиће, да нагубљене силе извади.

Кад су сви к себи дошли, господар Макса хода горе доле по соби, па размишља шта ће то с Миленом абило, и што му вала чинити. Реако би да више чист посао.

Дође др. Полиика да иди шта је с Гаљеновићем, да ли се строго држи његове „ординације“ са цриам вином. Види све је у реду.

Господар Макса га зове у сестре собу, попуди са тим истим црним вином, и поче му приповедати његову несрећу. Ду. Полиика му чек пашше да сне зна, и да Милева није себи живот одузела, него да је за барономотишла. Барон му је дневник хтела бегати, но за срећу благопречено осујетише план, иначе да се то није догодило, данас не би била госпођа Максимација. И Херц нуже за руком да је утеши.

Госпођа Фема по плану стратегичкога јавнаа Херца разсаднше, да је Милева отишла код неке тетке међу далеко, и да се не ће вратити, таме ће се и удати.

И доктор и јавнан обрсчу, да ће написати у Милано њезини пријателини, да се растишту као Милева жива.

Бог зна где је већ Милева.

Милева, кад је ово писмо од барона добила, и кад га је отворила, пошла је у њему тростса формата ок пут, са читавом „мариторутом“ куд и каво треба до Милева пуговати.

Отишла је преобучена на пароброд и узела је кабину, шиком се није показивала. Тако је исто шла даље. У главном ме-

Ова страница је дигитализована у оквиру пројекта Дигитална библиотека Војводине

местима обраћала се на пријателе баронове по имућству.

Питајмо, за што тако на лако да остави Милева своје родитеље?

Круг живота тесан јој је био. Уздила је ограниченост родитеља, а себе у својим жељама код куће нит' је могла задовољити, нит' ограничити.

жила, и усвојила би њихов пут код увек, у слатком спокојству прве и последње љубави, као што то код многих других бива, за онако тужни принципи бачена је у опасну чекрктију живота.

Бока Главеновић дошао је са свим к себи.

Спевали су и њега, и Милеву, и барона, све у једној песми.

га, моли га, да га не оставе. Бока остаје при својој речи.

Нађе му и другог субјекта.

Још га последњи пут прочастя, ту је и Херц и др. Полиња.

Опрости се, и благодари на своју принципалу и принципалици. Сутра ће на пароброду у Пешту.

Цигоперка с козом. *Слика Јарослава Чермака.*

Сам ју је отац у тај колосек живота увукао.

А новорођенчан принуди је у тој форми тај ворак учинити.

Најпаше је крив лењини Предић.

Најпре је наневерио, после продао.

Да није читала његово писмо, и да није нипад о његовој новој љубави чула, чинила би од куће, или би се сама на њих хра-

Сви му се смеју, као је остао у плачки.

Бока не може срцу свом одолети. Какав му је живот у тамној вароши, где је своје најмилије изгубио, и још да га узму у поћмек, то не може издржати.

Једно јутро пријави се принципалу, и поднесе оставку на службу.

Господар Макса је врло жив, задржава

Господар Макса му да два писма, једно за Гавру, друго за „Лоштајнера. У том писму препоручује Боку „Лоштајнеру.

Још то вече проведе се Бока у биртији код „вола" са колегама и пријатељима, отпева последњи пут: „Лепу моју и мило и драго", сви су се заплакали, после се изљубили и опростили.

Сутрадан Бока отпутује у Пешту.

Остаје господар Максa и госпођа Фема оканалишени, а тешке се у другутау Херца и др. Полише.

Јадници Предраг иније долазно у кућу, изостао је. Нема Милене, нема ни узрока да одлази мајстор Максa. Кад га нади, тек се провинчио насмеши, па помисли, писам ли те казао шта ће испасти, и окрене од њега главу, укаљаће га се. Кад нади господу Фему на сокаку, иде на страну, да се с њом не сусретне. Предраг већ има нову познавствo.

Но сад да видимо шта ради Гавро?

(Продужиће се).

СИРОТА БАНАЋАНКА.

Од

Буре Јакшића.

(Продужење.)

Тако нас прође ноћ, умаља ноћ!.. И данас над месец просте своје сетне зраке, по луговима и по долинама, меће обузме нека несказана туга, нека чежња, ваша бих незнда, тражила бих, гледајући сунцу очима у те бледе месечеве зраке; али га нисам никада нађи не може! . . . А жени остаје само жеља, да у овакој бајној ноћи, миседећи на моју пресвилуу сребу — душу испустим . . . . . .

После се скоро нисам и не раздвајасмо; наше две куће постадоше једна истаг доће преко жетве, за и моја тетка идемо те ни понижемо руководатеља, прашити и пасенати, на њу тако жиле скрушимо, а они доју те ним помажу, да и наше мало сиротиње увеселимо и оприпемо.

Те јесени дотосмо на таван неколико мерова пшенице и двоје троје кола кукурузa: то бешe све! . . . Годиња шесет друга бешe мршава предходница, страховитој шесет трећој годиии . . .

Бешe то као оно прва врана, што над мртвом лешином најпре гракне, да јој после подмузло бутеби, месо раздаре . . . .

Зима прође на миру, али се већ ово угиреа увијрлала сиротиња, и тражаше од богатијих својих сутрадана помоћи, али залуд! . . Вишково суше бешe тиране од гвозденихбрава на вратима њихових кошева и амбарова:

Зар скитницама, и безкућницима да издамо нашу храну? . . рекоше, а наша деца да гладују? . . Дајте нам новаца и ми ћемо отворити гвоздена врата наших житница.

У сиротиње нема новаца.

— Нема ни хране! . . Одговараху немилостиви богаташи.

— Посканућемо од глади!

Они слеслше рамсима и бутају . . .

Наша је кућа последња у Брежанском крају, кад последни проз прозоре, видим непрегледне Галата, равницу, која се као зелено језеро пружа чак до Карлова . . . Ал онога лета не бешe на њој ни једног зеленога стручка: све суво, ирво, изгледало је као да се земљом не обичан повиар догоњо, после зобрета остаде само гар . . .

Сиротa стока, залуд је тражила по тој сувој пустари, бар један стручак зеленога листа, да с њиме своју дивљу глад разблажи . . . . Гладна и жедна гоиеда тумарају без чувара, по големој Галати, и чупаше суво коренье из земље: доће подне, суше прииеце, а ми чујемо рику жедних крава и јунади.

Тетка забрипуто гледа у последњу врећицу брашна . . .

— Гранце, вели, још нпја дан па ће бити хлеба! . . Као гледај како гоиеда скланиву од глади, тако ће и сиротиња падати пред прагпма немилостивих богаташа.

Оно сиетог Илије, већ са видио бледа и изнурена лица, где тумарају гладни по сокацима, по баштама си већо по иеде зелен листар од винове лозе: доће човек, одлиие га, и опако лакомо, реиао бих сумахнут је, прогута га с лишћем заједно, после беши га бапште, бојећи се да га газда не осети . . . Изгледа му, као да је неко злочиистве умакло, као да је нечувено благо, неиакиове бесмртно богатствo похарао? . .

По бошњачкима се виђаху деца; седе жалостиво, побледеле усиие само им се мичу, из њих не чујеш гласа: од глади су промукли; само чујеш као неко шапутање:

— Гладан сам! . . Хлеба! . .

То је све, што може глади створеве да изусти, а оно ти друго казују мутне очи, бледо увело лице и напред изпружена сува рушина, која чека на залогај хлеба од иитео прилежних.

Једнога дана дође чича Марко.

Лице му бешe тужно, забринуто.

— Имате ли хлеба Мару? . .

Пита тетку, а она му жалостивим гласом одговара:

— Богме Марко, данас смо ја и моја Грација последњи залогај појелали . . .

После се окрете мени и питаше ме:

— Јеси ли гладан Гранце? . .

Ја сам покрпло лице рукама, а горко јецање казиваше му шта ми малансало срце осећа.

— Не бојте се, рече чича Марко, код моје куће биће још за неки дан, подељеиом оно што је преостало; а ево тирам кући, да ме мајистрат оспљиио од неких Белегијских и ваиредних сиротиња, како би је од глади сачували? . .

После подае дође нам Алпаса, и донесе нешто мало брашна, тетка извади из кроа на кући нешто трсше, јер не бешe скоро у целоме селу слане — залози форуну, увеселиле су хлеба — бно је истина ирп, са прилежаем брашном помешан, али га ми слатко поједосмо.

Гледала сам господу, кад ручују: пуна им је сопра јелова јестива, па једва живу.

Ах господине, они не знаду шта је то глад!

После неколико дана дође опет чича Марко, мајпре је нешто са тетком шапутао, а после гласно проговори:

— Ајдемо Маро до мајастрата, да примимо оно мало брашна — већ, колко нам даду Мара! . . .

И оиа одоше; тамо мора да је бплo сила гладнога света, јер се тетка са Алисом тек доцкаи у иоће вратили кући . . . Алекса је на јелоиика иогао врећу с брашном.

Кад је скииуо врећу с леђа, а он ме погледа; погледа му бешe тужан, лице бледо, хтео би нешто рећи . . . Али ћуташе . . .

Ја сам разумевала тај погледа жалостиво је он говорио:

— Хеј Гранце! моја Гранце, да тужне ли даие дочекасмо! . . Оранемо, посејемо, пожњемо, па где, где сам завршили?

Кад је тетка напила шпоље, а он ме пољуби . . . Сад му већ нисам брапила да ме љуби, нисам се ни њетовог наружја ни отимала . . Ох, та он ми бише милије него хлеб бај гладноме желудуу.

— Гранце, рече ми, и твоје је лице увенуло, и твоје су очи тапне, упале . . .

И ја сам видела какво му крупне сузе теку низ бледе образе.

— Ал владе ће још једанпут добри свет, они весели дани? . . Тешко ме је он . .

Ја сам уздахнула . . . А душа ми је очајано слутила:

— Никад више! . .

И хасета пасухвата сам моју и његову иесрећу!

У нашем мајастрату се договорише сенатори и главни људи, да се у спасоме зимуту нашега села, наместе по неколико казано, које ће гладним кувати јела, да не скапају од глади.

Ајм је и то бпло као са брашном: у брашно које су сиротиња делили, трсли су песка, да буде теже и више, а у мршаву чорбу, којом су сиротиња хранили, шесу метали меса ни масти; то бешe више палик на врелу, јако осољеиу и посољеиу воду, која само стомак дражи — него на какво друго јело . . .

Уиш дошли грапце, на једно до орога казано, да ти уђеле што за јело — рече тетка нзеиеђеним гласом.

Ја одем у подне на казан.

Тужан је у то доба бно призор око тих казана: бледе, мршава лица пружају дрхљаву руком своје лонсиће, да им се од те посне хране што удели, а кувар им под надзором неких људи, једном големом варјачком сама, на сваку тапку по једну кашику, то је све за једна дан и једну ноћ.

Узмем лонсић, одиесем кући, тетка узме по једно парчеиде од тога несквасиутога хлеба, надроби у чорбу, на опда ручамо . . . Уиравo, ми и не ручамо, него само разгрејемо и осолимо стомак, да после што мање воде попијемо.

Тако смо чинили сваког дана . . . . нета блида и измучена лица ово казана, а и једна су иста што су мршаву милостиљу дсле.

Само једиога дана не бешe тако.

Одем ја с лонсићем по ручак . . . . Али ово казана сва сиротиња стоји гологлава, на и сами људи што чорбу деле, беху гологлави.

Нпшо се не мене, нпшо не говори реч, ни они што су нпје-нпшли, не смеју отворити уста да хлеиут хране: сви су бојазливо упили очи у једиога човека, гледају у њега и чекају шта ли ће он рећи? . .

Тој у кога су сви упрли своје страшиве погледе, бешe веки велики господин: доједно је и хантову, а на утрошени новцима стрпи су се са средрви исмејани хамоии. Ја га доцо нисам видала, али једна мена бојажљиво шапуљи, рече у себи: баш је то господни котораш! . . .

Сад сам знала које: човек, који је за време глади храиио сиротиљу, па се од туда обогатио! . . То је чудно, али је истина! . . .

На њему бешe капут, бео као сиег, а на главн мошиде од најлане шешпир: је ли госпоиски обучена човека доцле нисам видала, стао му је бео ошдеи, трбу мало испупчен а лице округло, црноисмеђо.

У добром и плодиом годиишма, кад су сва дуља сита и напитп, за тако лице могло би се рећи да је лепушасто . . . Али ово његово здравље, ова! весело безбрижан погпед, ово поносито држање, здрави једра и румени образи, према оним тужним изразима свакудашно гладне сиротиње . . . беше гадан и несносан! . . . Ја га не сведок погледати . . .

Са њиме је дошао још један човек, висок свет; за њега рекоше да је бирош . . . Он је све до гладне годиие бео сув, мршав, а те несрекне годиие, кад су ваши образи од глади пожутнли, увели; кад је нама брига и исповл отн закуптла . . . Те ваше године су . . . Господеи Зарош са својим дебелим трбухом нпсао одиповати, он је можда у свемо изобилу на то и забравио, ал они који су своје једне колебање за буду што напродавали, бели у то време над је он

богате салване на најзвученијим крајевима хришћанског хатара куповне . . . . те нису забављали . . . Те не могу забављати.

Овај мали господин даде знак куварици да спава. Гледала сиротињу јурну без сваког реда на казан, држећи се својим сувим рукама грозне јелчице; а овај мали грозничавости господин, лутећи се на толики пред њима:

— Спава! . . . скотови! . . .

Ова баба што је пред њим стојала над ту јој устао ово мало чорбе, посрну сиротиња, те јој се са чорба на долчаћа прсту . . . Она је склонила руке те је сирота молила да јој на ново успу, али овај грозничавости господин строго се брецну на сироту бабу.

— Биле чувати над сн гладна, а не мерати очима туђе порције! . . .

Сирота баба ништавше од глади:

— Ужеку господине! . . .

Господин се весело насмеја.

— Не умиру вештице тако олако! . . . Сад дође и на мене ред.

И мени се учини да ме са неком особитом пажњом овај грозничавости господин од нете до главе мери . . . За тим се примаче једном од наших кувара, на му нешто прошапта.

Тај коме је он нешто казкао дође к мени, па ме тихо осмехнувши се рече:

— Ходи дете, господин ниа нешто да те учита . . .

Међу тим господина је нестало са ходника, а кувар ме узеде у једну собу.

Грозничавости господин ме најпре посматраше, после милостиво осмехнувши се ухвати са мога чела ону густу, неочешљану косу, помисли ме по образима па ми тихо, чисто шапћући рече:

— Овако дивни образи не треба да буду тако бледи, увели . . . Од сад ћеш свако подне у овој соби ручати.

Ја сам од стра дрхтала као прут.

Он се сваг, завуче ме и хтеде ме пољубити . . Ја сам прескупа и пала на земљу.

Жена онога кувара, домаћица од те куће, утрча у собу дико ме, плашљиво гледајући у лутитога господина; после ме изведе на поље, даде ми мој доручак па ме упути кући, тужно гледајуће за мном.

Пред вече нам дође Алекса . . . Ја му све исприповедам шта је са мном тога дана чињено . . Његове мутне очи плануше лутито, по бледим образима разлила се тамна румена упређеног дубљанка.

— Не ћеш ти више грлице ни на казан, ја ћу тебе хранити, не ћеш ти од сада сватa шта је то глад . . . Тако он говори а усне му дрхћу од лутине.

Кад је било око пола ноћи, он оде . . . Ја мислим лепала шта ће он да чини, али сам видела да он у себи нешто страшно спрема . . . Кад је било пред зору, он дође, пусти једну пуну врећу на земљу, па ме онда пољуби . . . глас му дркташе од раздражености.

— Грлице ово једа! . . . Даље није могао ни реч проговорити.

(Продужиће се.)

ВЕРЕНИЦА.

Црта из народног живота.

Од Мелз.

I.

Година 1813. настуни.

Србин се већ више није борио очајно, већ са надом; али је опет сваку стопу земље краљу плаћао. Јуначки је трпео муке, што му их душманин зададе, али се је и свесно . . .

— Србин је чисто мало дахнуо душом, кад осети као је слатка, али скупо плаћена, а још не добијена слобода; па је каткошто са радости, с ме дође време да и он дахне душом; али је требало још нешто сачекат . . .

Кад изгину душмани са свих страна, са свом силом, онда сваком срце задрхта.

Старци, напемогли седи свештеници, дрхтући гласом хрпење народ: „Гиње и недаје да ти гаси закон, веру, да те каља дом.“

Свака се спреми на живот или смрт; свак вади силу која се даље да их спрам, па се спремају за сваки ударац.

Позвала се народ у бојв.

. . . . .Душмани је блиску, води нас“ . . . .

. . . . .Уа потиљу јеку, са које земља чисто дрхће, а од тешке силе душманина и кроз бесну вику, што се спрема све да сруши, ... чуше се ужасне речи: „Побеже господар . . . . .

Србин задрата, јаукну од бола, па стиште руку на срце да олакша боју. . . .

— Србин је погао главу пред душманом. Србин је пагао, а душман сишљао нуке да му се свети: Србин је проклапао али није јаукнуо, а душман се смејао, веселио се гроно, гледајући жртве ако изумиру на коцу.

. . . . Све је било његово. Живот и смрт дело је као каку милостињу; на сам страше само се чуо потмуо уздах. Још и писка, беку несме, што их је душман волео. Бледа увела лица и погнута глава, беку му знаци господарства!

Србин је гледао брата и она је на коцу издишу, видео матер ће с' у крви ваља, а се страшу како умире од своје руке, не јаукну да је душманско поглед сварни — он је само јечиниу, на пратећу руку на срце да не пресе са болова, па — ућутао.

* * *

Црна је ноћ спустила на земљу пну покрепиту, те увела све. Као да жали бедан народ, као да ће да скрије велике жртве, што се у сну трошу од злонобног погледа мрског душмана.

— Све је утишано, ништи живе душе, само сина облази што с' преко сводо полако кућу, . . . и сво браће јуре, тек до нете да стигну, месец, звезде јечо да с'кријо, ноћ да скрије ужасницу, да не виде душман прид шта ради, јер стреше, јерсе боје . . . . А штра муља над кад тек просече прн обзо, ја је опет ни сташе, ништи се у ушрој ноћи, и само потмуо тужак што наше да је била.

— Ајдаби милој, што је на пух сева, свет ућутало је кандиоце: а жућасти пламен бацао је ситне искрице као да кадише. На постељи, што је у углу нашо, лежао је старац бледа и увела лица, које ти каже да је много што шта доживео. А оне седе власи, онај мртвачки поглед, каку ти да кога не осећаш да снага не остаје тело са старости, већ са тешка јада и невоље.

Да му ко распчуа хаљине на грудма, — што се сада једва уздиже од тешке боле, — видео би тошко и тошко сведока његова јуначтва, у којима се уствапше толика смртна душманска зрпа, али их он јуначки надвпа, а пресушо их врати душману.

Број постеља старачке, седело је деворје, бледа лица, али прави зајелма. Као је дпна. Оне очи, онај бајан поглед што ти заноси душу, онај осмеј пун мплине а опет ти каже тугу, срце ти уздрже и с мплпно и са боль

То је Лепа Ђурђена ћи, седог старца, што се сада на мекапој постеље одмара.

. . . . Зар беше срца и у душмана крута, те му остави најмилије благо једпну уседницу старости — Јер? Не, биљ би и она жртва душманове наследе, само да ју је оштро око дивљег звера смотрило.

Ђурђе беше пошао кући на селу, беше човек да му је вплало пара тражити, јер се пико па-п- не потуже за сво време. А кад нпну мпсао слободе, кад се подиже народ, да брани свој дом и огњпште. Ђурђе потече први у редове борца . . . . Јурпшао је у жагрупке родово непријатеља, свуд је био први, волео је и умрети, него устушти, те су га чешће подупрта на бојз уклапали.

. . . . На сто доће време и душман опет загпи борце, али мисао слободе не.

Бурапшо тако га зпаху сада сељани, готово изгубп свс: само му остаја још Лепа, једна уздапица његова, на и ју сто вери за Иванп Јапкова сина. Беку пих два од кадкада пријатељи, па хтеде, да то и на деку пређе. Хтео је да што пре вади своје једпнеке усрбепно и ако бпјаше време опасно, али га слабост сваки у постељу.

Лепа уз њега непрестано лебдпјаше, неодвпајаше се од постеље, а Иво би кадкад дошао, по преседно по читаву ноћ са Јепом, ирај бољпшоме постеље. И сада је седео ирај постеље са Јепом, погледајћи чешће на старца као спапа. Чпсто му беше дпвпше срцу, кад виде да се старац смплова сан, јер већ толко дпна као не трену.

Лепа је пегано михала мирпмом над главом болпнка.

— Лепо, пусти пих отац спапа, рече Иво, задпни де је већ звезпо, а и тебе већ болу руке.

— Право велпш Иво.

— Ви'ш како мирно спапа, бпће му боље.

— Ох! само да одрапи, али тешко, рече смутно Лепа.

— Мпла вере, немој тако, немој душу да ми мутпш, јер кад те видпи невеселу, онда . . . . Ои не дпвриш, већ је узе за руку, гледајше је неко крсне благо, али као да размишљаше за то време о песепу; на онда уве те јој подпже мали прамчпк свпоне косе, што јој се по челу разасуе . . . . . Та отац ће задрвати, пп онда . . . . .

Он не дпвриш, јер виде да Лепа за часа посумња у његове речи, он је јако стеже за руку. Та ти сумњаш! . . . је ли?

— Не. Али ни се нешто слути; нека ми језа подпзпва душу, кад помислим на пих, на оца — ох Иво ни ћемо бити несрећни. . . . . јер душман нам неће, да будемо срећни. И она се прпљуби уз Пву, а он је пратпште срцу, као да хтеде тако да је с'кријо од душмана.

Ох перо, недам те душману, живот ће ми пре узет' него тебе . . . . . .

. . . . . Опет . . . . опет душман . . . .

Лепа се трже, пратпше старцу.

— Оче, оче шта ти је, ово твоје Лепе. Али старац ућута, па као опет да та обузе тешки сан.

— Он сппва Иво; чујеш гди душманпа спопено. Ох! нека пре срце пестане слути . . . .

Бог ће дати то ће добро бити, рече Иво нехотпце, јер и сам осети неку хладноћу око срца. Осети да му срце задрата, што никад дотле; ма прпкри себпу, само да пред Јепом не бп показао да и њега страх мути.

. . . . . Душман . . . . . стој крвпнче . . . . . бежи . . . . . ето та близу . . . . . .

— Оче, пикуд Лепа па та узе за руку. Он се трже. Дпјаше му беше убрзано, погледа уснлапрен, а снага као да се за неки трекут повратп, те се старац полако подпже; погледом тражаше нешто, али код виде само Пву и Лепу он као за се рече: Ох душман, душман.

— Те си оне нешто спнсао . . . . . да ти пије што зло?

— Није керп, рече он па се опет спусти у постељу, али сам страшно свепао. Ој то беше опај исти . . . . . .

— Ко? уппта Иво.

— Душман сплни Сали Ага. Добро сам га познао. Тешко да ће добро бити.

— Дабе бог те ће добро бити, рече Иво забрпнуто.

— Беше опазио пети као кад смазоше њу, твоју мајку, рече страни Лепи, а суза му се у оку засја . . . . . Око му је горело као у ватри, дивљи поглед чисто је пресецао, а запенушена уста мрмљала су неке речи као . . . . . смрт . . . . .

Ипо се на један мах задрхта, лице му поста бледо; окрете се вратима као да слуша нешто, а бледо лице доће му још блеђе, и он прошапута . . . . . душман, па стиште испод гуња нож.

— Ипо шта ти је . . . . . твоје лице . . . рече Лепи, па му прође те га узе за руку.

— Ништа вере, буди мирни. Глас му је дрхтао.

— Та ти ме не волиш кад не беш твоју бољу да ме кажеш.

— Волим те више но живот, али вере . . . . . он прекиде јер се луна на пратима зачу.

— Ко је то?

— Он је . . . . . душман, протеса страни . . . . Ипо . . . . . даље не могаше. Ипо разумеде поглед, па рече, „Вере, буди мирна".

Хтеде да је пригрли, али му се она отме и побеже у кућу.

Ипи лице побледе, а око му изађе напоље, па сваке главе да душман ту не спази.

— А куда ради, главатрино стара, устај бре пето једно, трошу ага . . . . Шта си се изнакло, устај те госу двори.

— Немој ага тако т' Бога, видиш и онако ће скоро са светом да скрши, рече Ипо.

— Бут' бре шетене једно, иуп' се напоље пе курски те кова водај . . . .

Ипо доће до врата.

— А ти куро једе стери мекана шиљета, оћу вољас да ми сладиш сваки. Сали прође да је пригрли, али она побеже на сеи, као да хтеде за-ль да се звалони.

. . . . Ха! ха! ха! како бега, али ми же ћеш умаћи тичице, рече Сали па је ухвати за руку. Она врисну, па поседа у сиа на у Ипу.

. . . . Оче . . . . Ипо . . . . недој ме . . . . ох пусти ме пусти . . . . .

Ипи задрхта сво тело, око му поиша ноћа зебла му стегла срце, а страх поче му душу мучит' . . . . . .

. . . . Дође до вратница од авлије, она је јашла шором, он је и нехотице притвори, а шкрипа вратница, учини му се неваво гужва. Али хтеде да се отресе тих мисли па поће преко авлије. Стари жуја не лану као другдан, сие је било мирно. — Дође до жуће . . . . врата су јашла. Срце Ипи задрхта, па цело тело; немогаше да се с места помаче, али прибра снагу на уће у жуће. На један мах ветар заспира своју песму, и Ипо осети хладноћу, осети да су врата и од себе отворена; прође и поиша, али врата не беше, она беху на под повалена . . . . . Прва му мисао јурну кроз главу, и у дну душе леђ виде сјају трошу што је душман направи . . .

Стаде, уже да слуша не дишућ' не би л' што чуо, јер се бојао да шиша по леду у мраку, бојећи се да под руком не оиша жртву душмашна . . . . . .

— Ниш' се не чу, бојаше као у гробу; само што ветар поче сие јаче звиждукати

Мушка народна ношња у Русији.

Она задрхта од тих речи, јер јој се учини да чује речи човека који се спрема да умре.

. . . . . Отвор врата шетене једно — зарже глас с пола.

Ипо отвори врата.

На врагиње се указа човек преко мере, лица обрасла, погледа зверског. Обрнут му беше сав мопар, испод ког су се видле шиљаре сва златом везена; за појом ишћаше две ниле пушке сриом окивене. То беше душман Сали ага.

Бесно крочи унутро, а дивљи поглед полете му на сва страна, као звер што гледа жртву; хоће крв, да се насити. Код спаи Лепу, уста му се разиуоше осмејком гадне страсти.

„Оди одмах те ми приклоти огртача, рече Сали па га свиде.'

Лепи се још јаче прилуби уза страна, те дрхташе као прут.

Ипо прође да узме огртач, али Сали викну: Изи врата шетне!

Ипо се изиче, али ману главом на Лепу, и она прође те узе огртач, а Сали изађе, а рука му тајом стиште нож. Он прође гоеи.

— Сали аго, теб' се клањам, угостићу те како ни је бог дао, ништа ти ускратити не ћу, али ми не дирај верење . . . . јер . . . . и он заста.

Ха! шетене једно зар ћеш ти да ми заповедаш; рече Сали па потеже шиитољ изпаса и хтеде да упуаи на Ипу. Лепа врисну па паде, а страна само јаукну.

У Ипе беше лице страховито, и пре но Салија могаше да запне крол, Ипо маче руку за нож, ... рука се подиже и паде . . . . . крвиа ииикну и — душман се окупа у својој крви . . . . .

. . . . . Ипо . . . . јеси ли жив? . . . очи? . . . а душман?

Ело га у крв. А сад с богом оче . . . . вере с богом, дође ћу, време је да идем. Салију ћу бацит' у понор на врх села да му се трас не проиађе.

У ие Салију но што му одузе сво оружје на га изнесе на небе . . . . . .

— — Ипо, с понора где Салију сарани и претрча, узе пут ћуби; прве мисли мутиие му душу, те му кораи поста већи и бржи, кроз разбијена ћерчина; — Ипо изађе на поље.

. . . . . Оче . . . . сејо . . . . ииику Ипо, а глас му дрхташе; кроз иру ноћ а уз оћуљање ветра одјеже глас, па се изгуби . . . . . Уће у собу, и опет ииику, али се глас одбијаше од ирних зидова као глас смртиог јаука . . . . . сво беше мртво!

Јурну напоље

. . . . Жујо, ... Жујо . . . . ииику Ипо па ииику, али се ништ' не чу, ништа да се потпало . . . . Ипи је дрхтао као у грозници, праве мисли помутиле му памет, он и нехотице уће опет у собу. Мисли му беху збркане, он ие могаше чисто ни да мисли, глава му је бучала у ветри, сие беше у њему пимељено за један трепут . . . . . Учини му се да ује нешто тешко ирпљаше, . . . као роиац, на поседиика. Није се престајао чуе је добро роиац, али тај му одузе и последиу снагу. С места хтеде напред аи мисле да се придржи за зид да не падне . . . . . једи му снагу изломише.

. . . . . Месец продре кроз прозорчић ирозор те обасја собу . . . . . Један поглед и Ипо беше блеђа од мртваца, он јаукну на глому

крај трупине што лежаше на поду. — Беше то Рувим сеја Иванова, краљу беше готово сва умрљана, а држаи од нова још јој беше у рукама, а острица у рани ..... крв је полако лоцила из дубоке ране.

Иво зже је за руку, дубљаше јој то крваво лице, те руку, али реч му беше заузмра у грлу.

..... Рука полако отвори очи, мрмљаше неке речи .... отац .... Ибра .... им .... па хтеде руку да подигне, али она клоиу; потмуло зајеча па се угуша — беше мртва.

Од осветиоу те оче .... сејо, тако ни твоје успеше ..... клече, прекрсти се па је полуби у чело; онда је извади из ирви и жету у кутић једаи на простирку; па онда изађе на поље. На извиру се спотаче о нешто, сваке се да види шта је, и познаде старог Жују, беше му га жао, те га склони за плот.

— У небо је још тињало кандиоце иило, кад Иво уђе. Беше блед као мртваи, коса разбарушена, а око му ваше угашено

..... Иво .... верениче, јецала је Лена, иигда твоја бити не ћу, док не осветим моју и твоју жижу сеју, и твог баба ..... Не вени ме дотле прегрлити док не рекнеш: сад сам слободан, сад су ми браћа слободна, јер је душиан сатрвен.

Иво прпће те је узати за руку. „Лена, сад си праваСрпкиња, сад си ми мила верениија, знаш те љубим по живот, а и шта би он без тебе, до да домовиши слуга; али ти се кунем, да те не ћу дотле својом вереником назвати, док душиан не падне а Срби док не буде слободан."

Прпће старцу.

— Оче благослови ме, ако се неиидамо, бар да благослов од тебе добијем, кад ми га отац не могаше дати.

Старац га благослови, а он га пољуби у руку.

— С Богом вере .... она му пође на трудо, а он је пољуби у чело, иа је лагано после неколико трепутака, по што ова поче да плаче одвоји од себе, и брзо изађе из собе. —

ним их он спреми, иа се Јанољски церекаше ....

..... И један погледа, један мит завра крутљ, а иесрећници већ сви беху на хољу .....

Вадух зајеча са писке мученика, где којн душиан и сам окрете главу да ие гледа муке, да ие види она лица што их грозне муке тако награђиле и искрпиле, да беху гора и страшнија од саме смрти

.... Свет поче да се разваја.

У то се проглуа до напред један човек, беше блед као мртваи, а око му луташе с коца на коц као да некот тражиле тамо, и над свима седа старца на хоцу, болоа му лице изменише.

.... Касно .... касно, прошаста своме побри, трчеваста стежућ сакривеи иож испод дебела гуња.

— Ево их оба на хоцу, рече други иа се стресе од грозе.

..... Старац сакри Иву, беше то он, ивиу руком иа Ибрахима, погледа горе .... грозно јаукиу, иа га иестаде ... иадиу .....

— Света осветл! вапиуше обоје, иа по-

Женски народни ношњи у Русији.

по што плаиа показује, а тело му је у грозничавој дрктавици.

— Шта је Иво?

— Душиан .....

Опет душиан, ох Боже и ти се разљутио, иа зар .....

..... Ох оче .... оче, дакле те одведоше, а сеја? .... и она је мртва. Глас му беше потресујућ ..... О! душиане би беш а ти мртва, ... тако ми великог Бога жупљеви се и ти у твојој крви. Он стаиите подигиуту руку, а иогом дуи о под.

Лена је дркталa, али иије имала снаге да га пита.

— Зар су мртви.

— И њих ме душиан смаче.

Ој сеје, ој мила Ружице за што ме остави, зајеча Лена, иа покри лице рукама .....

— Не ба, али је душиан натера, рече Иво, а горак и осветиички му осмеј прође преко лица.

.... Иво свае, ево је Лена за те верена, али ти је један сиие док ие осветиш своја баба, а мог друга и пријатеља, и старцу се свотрља суза низ збрчкано лице.

II.

Душиан се већ напио крви, па је тражио иаследе у грозиим мукама.

Ибрахим аги беше то најмилија забава, а најобичнија реч: „иа коц штеие."

Срби је пог'о главу пред господаром, чекајући згодну прилику, иа да се осветн: а душиан је у мртвачкоп, потуљеиом погледу, иаиеиогном лицу видео само „робове", али иије видео у ду сроја лути пламен освете.

С дана иа дан душиан се је сладио мукама иесретника што иа коцу умираху: јер му то беше рана.

..... На ово и сад наведоше иеколико бедника, да им спреме вечиу постелу — колац! — Доста се душмана скупило, да се нагледа ју и нагладе мукамо потеваде, те да после кадаиа иа иеким шиљастим прчији, као штеиад умре. А Срби? ..... он је сако стегао срце иа прошло дуле мимо тог ужасног гробља, само да ие гледа грозне муке браће своје.

.... Тридесет коца ударише у земљу! ....

Ибрахим аги гледаше подмукло жртве као дрвају, вако бледе, пред постелом што тетиуше за повесо, и јурише преа гомилу. Ибрахим скочи, викиу иа гласе да му повидају иесрећнике, да и њих спреми са света, што га ужасиије у летом уживаљу.

На један мит душмана и гавази разбише се иа сне стране, али од њих ие беше ни трага ни гласа ....

III.

И ииу од тог доба толико времена, а душиан је и даље терао стару песму ... крвничку осветл.

Жртва је иза жртве падала. Сулејман их је зиво жаљи, е би таме скухао свакј другу месо Србиза, до да је у њихов иечио судбине иавиграно душиаиово господарство, а његово робовање.

Та ко је и сиео иазат' друговиче, кад је за сиеом погледа, за ведриј лице пазио жиотом! .... Шта је господару живота и смрти сметало да ие угуши и иеиито одоје на мајчиии груд'ма, те да у млеку мајчином не посиса и отров за душиина ..... Господар живота и смрти страшно је и од самог иежиог детета ..... од самог зачетка, познајући ју да ће то створеље једном затрпити

рачун од господара, да ће бити осветник, па га је немилице клео и черкао! . . . . .

И најсветије што беше Србину, све душман погази . . . . . веру, закон и оснивтење . . . .

— Крвава игра душмана преврши меру, узнути се душа у Србина са тешких јада и невоља: и Срби хтеде да махне изложбеном снагом, да у очајничкој муци скрха ђуте ланце . . . . . Ко зна да ли му се за тад не би скрхала снага о тих оковa, да се не појави на једног вођа свог, који га и у оним часовима, кад смрт беше нарачка нехте оставити. Србин повиче сво своје моћи да се он брани, па опет убуда.

Ма се није Србијан у којих јада превршише меру, па макоше у полетно и крцно стење и гудуре, да свете себе, своје и своју тежењу браћу, да браве роби од господара.

. . . . . И ево заласта гора, заиграстане тице, заоза и славуј мали, а Србин чисто даху душом.

Но шумама и клисурама појавише се неке сјене, ако сенк, што их човек види кад бахата ми не чује. Сјене напрежене од зуба до ногу. Те се сјене крећу једним правцем, али их за час не стане, ни се опет укажу, а бистре ми ово нада гледа једном правцу са тих клисура — гледаду душманима Београду; гледа у равницу на усплакати сељком и осветите, рука им се маша јатагана, ал' се брзо прва да их одсеч ножа не вида душмани.

Душман задрхта од тих сјена, а Србин се у дну душе зарадова, јер добро сазнаде во су те сјене.

. . . . . Већ многа турска мајка закука, један не један шестајао је, пошао их је први гутао.

Колико и колико те сјене одахнише смртне муке и дадоше нова са српских груди, колико сачуваше невину одојад из грудина и у утробе једе мајке, те душман жалеше од њих.

Једно ако доволько беше да душману покажи јатајске сјена и указа ле . . . . Арамбаша Иво беже страх за њих.

Душман се сврати и те сјене и њина вођа да сакоче са свега . . . . . Ал се преварн, јер не беше начин муци, крцпенин и вратима, те их много лабиа прогута.

Те распали беснило у душмана, и он стаде да се свети над слабим децом и јадним старцима.

— — На пропланку једног киса и на студеном камену, седи човек — увијен у дугу тешку кабаницу, испод које види се оружје.

— гледеђ с киса доле на друг, ако да на неке пазн, јер му ово и не сарће са те доле. А кад му се отме поглед у равницу, онда сам усплакти гњевом јер види остатке од огорела села, што га душман попали.

На један мах лишку, а кад не доби одговор он опет лишку, али нижалка одиша. Он хитро скочи, па маче у шуму, и у часу га носта на грдних растова, па се опет указа, хтеде да виде, на кад сплаи човека, он неће лавше, а кад доће до човека што се лавше на камену он стаде . . . .

Човек га и не спази, мислн га беху заспеле, а ко зна за чим и куда. Обореше очи и земљи не шчу му се, као да тамо траже одјеком душе лека . . . . .

Човек што дође нехте да га трза из тог замоса, али му се један камичак изнеће испод ногу и одкотрља у долу.

Човек се на камену пресу, маче руку за нож, али кад спази преда се позната он рече:

— Обрадо, ама ли чега нема?

— Ништа арамбашо.

— Је ли се Јово вратио?

— Мало час — не ваће ништа.

Иво, јер он то беше, подузта мало ла уста, а оружје сво у сриа заспа му испод отворене кабанице. Погледа у долу; ови се јаче у кабаницу па пође напред, а за њим Обрад. Кад дођоше до једног отвора у стени њему се стуђити лице, помисао да мора опако да се крије и срамота, увреди му поиос, али не рече ништа.

Ућоше у пећину. На средини буктеда је ватра, а око ње седело је до 20 лица разна погледа, одела и година. Сви устадоше кад Иво дође, јер штоваху вођа, који им у тоиано времена показа своју челичну вољу и снагу.

Иво заста, погледа их редом па онда рече: „Зар Јован није отишао?“

Једна крупна дуда одговори „није харамбашо.“

Ивоа прође натрн, сиђе кабаницу на је простре и леже, па се загледа у ватру, а мисли му се отеше . . . . . .

Гледаше тако подуже, онда се уви кабаницом, натуче вес на очи, као да хтеде да сакрије мисле, што му душу одузеше у тон трепетку. Мало плакеи сетно га је на изгорело село, на поиоа . . . и он се занесе поиишљајући на оца и „Јеца . . . . . .

Људи исгони ни чуно иипад одњега ни једне речи о неговој времени, ма иека та неколико пута пададе и лице и глас, али нико до му је реко речи, ни што није смео, ни је штоиао даде, а и запис његове душе . . . . . Та штоваи су они човека који заборави и на свој живот и на своју срећу, те се ниту с њима у ово крцно стење да нејаког брата.

Само је његов добро Јанко знао за што га често шестане, за што се нададе удали од својих људи, али је и он ћутао.

. . . . . Од толико људи на ни један шпат да се не чује!. . . . само полако што ватра нибиља све ређи пламен. — Њихов вођа но зна дуда спава, но зна какве му мисли одлетаху душу у том часу.

Сад се отвориле отвор.

Из њега указа се крупна људа дуга опљасна лица, а нежна погледа . . . . . прође мимо седећих људи на пуиће једном у угао, само те му прнпаину нешто.

— Низ ин их мазео, рече човек што се ћутао, очевидно весело.

— Иво их једво десетак . . . . . али Јанко, рекн одна Ивп, јер им треба помоћи.

Јанко одма уста и прође Ивп.

— Иво . . . . . побратиме . . . .

Иво се стаде, поиже кабаницу с лица, па жустро а и мало погледа Јанка, као да хтеде да му пребаци, што га у снеиању уснемири. Поиреиуле очи беху свеђени несиавања.

— Десетак гавала паде у село иеиод стења, треба их пресрести.

Иво као озарен уста, а на лицу му се нава горак осмеј.

Те побратиме остаии ту, а ја им одох у пресрет, — даде знак момцима, и они ауиио устадоше, и сваи се прихвагаше ножа и дуге пушке. — Изабра њих десет на се крену, а с њима за пећине пође и онај човек што до час јани Јанку за ово изелице и вриоловс . . . .

— Јанко, ма за што нас арамбаша не води, рече један нрогледи се,

— Као да сзо ми жене, те да се бојемо смрти, додаде други.

— Та опомаи сте бели, па ове да вас штеди, рече Јанко.

— Бога ти Јанко, за што је нам арамбаша тако заиишљен? Често се скаља од нас и нешто сиишља, лице му је мрко, као да јали неког, а?

— Ето ово ире над га виде крај одромна једног, ће на камену седи, једна сам га поиио . . . Чудан човек! . . . Лети као мажнет у ваздуху, пред је сауда, душмани се скаља његове руке и ножа; — кад се појавило, лице му се чудно мења, као му је руки пред као иеиере. . . . страх ги је погледати . . . . А кад је опет сам, тако је мирап, погледа да му је пека туга и брига скрхала снагу сву: па од куда сте то Јанко?

— Браше се за ваг, за ојађену браћу, рече Јанко.

Истина ниje шала, ужет' људе на душу на их повест' у смрт, али душман нас и онако коле као стоку, та боље и онако гинут но на коцу . . . Али чини ми се, да се он себа још своје сеје, а бога ми и своје вереиице. . . .

— Може бити, рече Јанко туробно.

Е, а има чега и да се себа, завета је дева, видех је пре неки дан кад са њиие бијах му старцу у кући. —

Једна чета Ивина сплазише полако низ пратеко стење, без икакиа ваоза, иеуглавки се с камена на камен, да их радознало око не спази. — Кад сиђоше у равиь, Иво уседа мапну гоинанцу друмом. Познаде ганше на пљиу гњевом. Окрете се људма и даде им знак, и њих шеста на разне страие, као да утооуше.

— Мрква, остаии код мене.

— Ох харамбашо, рече Мрква па уае да уиија брзоо у знак да је задовољан па онда додаде: „Та чуда нора бити мисли да нас утвари, али ће га много мајци заиукати.

— Пст! Мрква . . . . .

. . . . Друмом се зачу песма и шкрипа . . . . Мрква бих увиауо с гласа песиа, разумно бих му на срећиу комадића шкрипу, ал' не смеде од Ивп.

— Божја ми вера арамбашо, та у гомиле има и иаше браће, ... гле и жена и деце . . . .

Иво опази неђ Турцина и иовезаиу руљу жена и људи, па уздаху помиљајућ кано их душмаи води на клање.

Једно робље могао главу, да ћутећи корача иаиред сво браће, јер му тросгруко камиџа не да стати. Гоао, боси . умрљано прахом и кољу што му пуре од удорца.

. . . . . Једно женско чељаде што држаше уз мајку, уздаиу горко, погледа небу, и исхиташе живу болно . . . . Иво браге где си.

. . . . Иво . . . . . зачу се из напоследиих груди јадног робља.

— Какав Иво? шгоие једно, иекиу глава па ошеће дуиом на образу, да га крвца обли, тросгрука камиџа осгаии белегу на лепом лицу иесрећног дивојчета. Ово писму, као опет убуга . . . . .

Иво шкрипу дубина. — Зиизиу загако, и људи као да из земље иакпиоше, створише се преда-ма.

Кад дам знак онда удрите, рече Ивп, на слоки сгоро иреклаку.

— Пушка пламу, а таие заскера сапртичку песиу, у којој се изгуби песма Турсина бесна, устави му речиу у грхоиу, разломи му груди и — он се стрмоиште.

— Пазите на робове, рече Ивп, на шчена у једиу руку мазу отшиу, а у другу јатагаи, на јуриу на друге.

— Стаите ситиица турска, . . . ово Ивоје разбојиик! и прво на пушке уба што му беше пожабљиван.

Ивоб! . . . Иво арамбашаи! зачу се са свих страна.

Из хајдучких пушака оеу се ватре. Кланци чисто се од реке проломи. Од душмана осташе двоје троје, пошаше Иву, ше се иреиадоше, напустише робље на јурешно крса хланци, иокалаи иекошко пута по кутбра, те убише два младића, и једног хајдука ранише.

— На један да не изиесе глас, виину Ивп. — Мрква, удри ово иесто што на кожу иобеже, ово добро мери . . . . . удре!

Мрква сложи пушку, загледа душмана на окиде . . . . Врвиаи врсии неколико пута, па као бесан јуриу стрмоглавце у крозаиу, заједно са Турчином.

Хајдуци одрешише робље, а сви паде на колена благодарећи Богу, Ивп и друкеие његовој на новом животу. Стотину и сто-

тиву благослова чу Ива, па му беше тешко ово чуда.

Обрадовао се с браном на рече: Марко и ти Обраде испратите их до села. —

Побанише Турке у правоју далеко иза планина, па се врнуше натраг по што своје поносите у стрмен.

. . . Дружи се указа један дечак . . . . Ива стаде да га дозива, виделе је и њему какво нуждо.

Дечко беше сав поцрвене од зиме, а и дијаше му показивање да је доста далеч пут учинио: како дође упите га Ива.

Ја сам, рече Ило.

Ило . . . . зрачобајо, тако ти Бога, и свет што ти је најмилије, кодај ни ово, рече дечак на плече, ... ох ове Турци да га убију! и дете се ухати Ива за хаљину.

Ило познаде дете на изнрочене рече: „Ти си Јелин син, је ли?

— Јесам.

— Добро, рече он на се окрете Мрашу: иди ти Мраша а узми са собом још неколико друге, ја не могу.

— Ти, ти, ох други ти не ће избавити: само поведи 2—5 других, јер Турци и нема више од 5 . . . . . Ајде Ило, тако ти Бога . . . . .

Дружина се заузда Ива за што се устеже, ти ов је за један позиво њиво, а ево сада ће и он!

Ило стаде, замисли се, па после врат ке времена врлу тазом и рече ако за се . . . . . „Стара омрза, где игра живот трећа да надне . . . . . „Добро, рече дечку, је ћу доћи, ади на јаве оџу да му иден на со и леб . . . за веру.

Окрете се друмини и рече: „Ви идите, и кажите Јовану да ја одо у село: сада уве још два друга на одо ноз друм за дететом.

— Сад ћу бар и вереницу видети мишљаше он у се, а та ти помисо толико радовати, да заборави на опасност којој хити . . .

(Продужиће се.)

Историја света и природне науке.

Предавао Стојан Бошковић,
професор опште историје у великој школи у Београду.

Браћо!

Почињуће своје предавања из „опште историје“ имам право да сподемем, како ни је велико задовољство, што се враћам у своју родиу, у којој сам готово половину свога века провео, и где сам се толико ми је било потребе трудио, да и са своје стране принесем које зрно срасад науке на нашој земљи, за образовање омладине грпске у дух народности и општег човечанског развитка. Сади имам да тај рад настављам још на родитељ земи. На предстојећа своје задатку мислим да ми треба нарочи да обзнанам свој *последњи* и *главни* *циљ* и *метод науке*, у којој ћу вас са овога места упућивати, јер ће од тога зависити и успех нашега научног истраживања. Можемо колико му драго учити у свој рад добре воље и труда: но ако не погодите прави пут, ако нећемо на ушао довољно спреме и нужних средстава, утаљено ће дапринети духовне борбе и тежења народних традиција, вере, друштвених облика, умних забуда и научних предрасуда, — и да се од света тога веома мало користимо, не разумевајући законе, по којима се креће развитак народа и човечанства. Тако би радили нешто налик на рудара, који неуменим да разноси жицу блага које у земљи тражи, кад што случајно и нађе по којој дугоуоњу руду, ако јој трпе опет брзо пагуби, опиа је у стању да још и даље поуздано кораком следује.

Колико је дакле историја човечанства дена и потребна нама, толико су јој опет знане за њу потребна припремна знања и истинит научни метод, којим би се све многостручне појаве у животу рода људског тачно и тако објасниле, како да се нади сталан природни закон, који њима управља.

Σ.

Не можемо овде рећати сне фазе и огледе, кроз које је прошла историјска наука до сада, нити сне друштвене и државне облике, сва религиозна и филозофска схватања, која су у различна времена одређивала цео историјски истраживању. И ако је то за познање развића ове сване науке веома потребно, опет нама је у овој првој лекцији главно да у кратким цртама опишемо садање стање и правац њезин према најновијим научним добитцима А ив прошасти помену-ћемо само неке епохе и њихове важније представнике.

Готово код сних народа, који су у кузтури човечанству оставили за собом трагз, налазимо у њихово детињеко доба предање и приче о постанку и трајању света, о радњи богова и витезова, о судбини народа и краљева, — све то у фантастичним поетским и религиозним сликама. Таква предања и неприча развила су се утицајем различних природних услова: земљиште, климе, хране и т. д. а у свед тога постајали су и развијали се нарочити начини друштвеног и државног односаја: па и сам тип и општи карактер народни, донесен особом долазећи на у тежњу векова развијен, дејствовао је на та митолошка предања, као што су и она обрнуто имала утицаја на њега. Начело живота тражило се у тајанственом додиру неба и земље: богови често у огромном размеру приказивани животиња сплазили су на земљу, а врлетна и антелови у облику богова и светаца пели су се на небо, но и једни и други радили сне по одредби неке вечите судбине. Да ли тиме стари народи нису и неизбјжна случаја, да наслеђем управљају вечити природни закони? *До ли* по надјевши светим њиховим *неке* тајанке света и преобразивше божанства кроз милијуне година неки њима знатнје према најновијим проналасцима *геологије* и *палеонтологије*, по којима се доказује њихо сваке сумње, до се старост наше планете (земље) и изумирање нас и развијање животињских облика (врста), док је досадо до најсавршенијег створа, т. ј. до човека, мора рачунати зером, којој је математика кадра да одреди формулу, по којој мој замишљања једва је у стању да јој достигне домаћај!

У другог једног маленог народа на југозападном крају Азије, у народа јеврејског, јавља се религиозно причање о постанку света у другчијој, монотеистичној (једнобожачној) нсказ ано народној форми, са сачувањем у родословној таблици патријарха основачем постављеног света, како ће најкасно и најстаро пред историја и велики јеврејски законодавац Мојсије. А на врајем југоистоку Азије, код Јелина налазимо у прво доба прче и песне доста налик на *Риг-ведске* у Индији. Омир у *Илијади* и Хезод у своју *Теогонију* представљају потпуно земаљско-сне, религиозне и друштвене појмове, мисли и обичаје своје земље и свог доба. Нарочито је пројска (витезовска) и политеистична (многобожачка), прилагођена племенском и народном карактеру старих Јелина. Тек доцније Продот, *отац историје*, написао је у свеи историју једне важне епохе своја народа, гарнирајући и на историју других, нарочито азијских народа, с којима су Грци долазили у додир. Но и Продот тумачио је догађаје и удешавао им спелу према својој нарочи: да нисте ушватио и образовност грчку као недоманаку у свету, гледећи на сне друге народе мање или више као на варваре. Тукидид је већ јасно с болем разборам, по предмет му није био историја света, но нерешан домаћи рат, у коме је сам често био очевидац важних догађаја.

Доцније, кад римска владавина поче заузимати домаћај светске државе, јави се у њиреи свиду намера, да се опште сошита историја. Но и ту је ограничавно погледи пан чисто римски, оспоравши, по коме је Римљанима било назначено господарство света; или се показивало патриотско морално осећање, којим се мешућима Римљанима из времена Цезарових и Августових наследена назовине на утаед грубе ако јужачке особине, бермарских народа, који се спремаху да освоје царевину римску. У оваким правцима писали су Тит-Ливије и Тацит. И најпосле, за прва векова хришћанства, кад се оно држава римска поче да тежала распадати, истакне се хришћанско начело царства божјега на супрот незавбољавком мисленом владавинама. Дакле, у свима средњим вековима, од себе народа на за време христанских ратова све до преповрбља кнежевности и уметности, летописи калуђерски по манастирима пан хронике светских писаца на дворовима краљевским, нису могле имати значаја особитих историјских списа, а ако у недостатку других извора над се вешто одаберу и прочисте, дају често драгоцену грађу за историју.

Тек почетком 16-ог века, а још више у 17-ом и 18-ом веку показала се одрешита склоња: да се изучавањем историје умеее свеглост у живот народа и држава, да се прошлу угроши и поспеше догађаји што скоро сада, и да се културном и политичком развићу човечанства помажу брзи и поуздани путови. Три важне чињенице појављује су историјску науку овим правцем у напред. *Прво*, познање са старом класичном, грчком и римском литературом. *Друго*, нови географски и астрономски проналасци, у којима су се имена Колумбо и Коперник, а за њима Галилеја, Кеплера и Њутона вечито прославила, показали заљубеном могућу средњовечног света које потпуне у односу ваше земље и положају њезином у сунчаном систему, ако и дину хармонију закона о кретању планета и сунаца (непокретних звезда) у васиони. И *трећа*, скептична филозофија, која је са реформаторском покретом у црквн потекла пред собом инстинцкзам и сколастику средњих векова. Од тог времена наука се мало по мало ослобађа предрасуда, лажних и нетачних доследаја, који се не могу да потврде никаким стварним доказима, на се почиње приближавати поуздањем индуктивном методу природних наука. Филозофија, политика и јурисируденција обрну се више историјском развитку човечанства, па потраже основу и циљ својим проматрањима уважоту народа и ослобођењу људског ума од забрада и светског притиска.

Овај прелаз или управо прелом између средовечне и новије науке означи је именима знаменитих научењака, као што су: Декарт, Бекон, Гибон, Хуго Гроције, Волтер, Монтескије, Русо, Хердер, Кант и историк Нибур. Овај последњи показао је великом нешгинош, како ваља историјске изворе проучавати најстарије, да би их умео, да разуме, ја не може ако роман само пријатно да забавала или морално да поучава, него треба да истражује чисту објективну истину, чеовекавши се у доба о коме говори. У истом правцу радно је са успехом Ранке, који је стопао у Немачкој једу историјску школу. Још ван ваза познасту Шлосер, Гервинуса и Момсена, који су своји списима помогли умирбљеву историјској знаиа, а допринели много, да се народни дух у Немачкој пробуди

у томиле за слободнијим установама историчким биле су у Француској: Тијери, Мишеле, Гизо, Тијер, Луј-Блан и Едгар Кине; а у Њемачкој Хелен и Меколеј. На ово што су енглески и историци 18-ог века known себи на виђен радио политичко и друштвено стање народа које је стојало у противности са начелима хришћанског морала и природне филозофије, спремили овај велики преокрет, који је на крају тог века срушио све остатке средњевких установа у Француској, па одатле заредао и по осталој Јевропи: тако је онет тај револуциони дух у свези с поједином природних наука дотеривао на образовање појединје тако назване позитивне школе, које је прави творац знаменити француски научењак Огист (Август) Конт, а главни су јој представници Литре, Хавријс Тома Бекло и Џон Вилем Дренер.

II.

Шта се хоће са позитивном методом у историји, и зар се може помислити, да ће се кад год навести и показати сви закони, који управљају развитком тако сложеног и преплетеног организма, као што је народ и људско друштво? Зар ће се моћи кад год да напише права једних друштва — physique sociale — каову је осмислио да частном Огист Конт? Да ли ће ће људи, кад бо видели, да у њиховом личном (индивидуалном) па и у родном животу владају нечити и непобитни природни закони, којема се тако називала слобода воља човечија пред да покорна, — да ли ће ће људи онда постати пуки автомати, који се туђом руком крећу, и запасти из нова у фаталазам и источни квијетизам, из кога су се с тешком муком једва у новијано отргли? Да ли се ће ће тиме нера и морал изгубити, да ли ће ће цивилизација удариги натраг за њезино и хиљаду година?

То су сумње и бојазни, које муче многе плашљиве нове добронамерне људе, као и неке предрасудама неупућене или интересозане противнике позитивној филозофији. А да и не помињемо, како је многима обог увеличених забуда и лажних појмова о човечјем достојанству тешко и криво да војују, да под владом истих природних закона, као и сва органска створења у васиони, и да се тек поступним развитком и преображајем долази до свести и уме моћи, којим је створење као дар да нема творца свога, и којим су људи успели да природне силе мало не мало покоре, да природне законе на своју корист употребе.

Да видимо, да ли има разлога оваком страховању од позитивног правца у науци.

Да би се историја људског рода као наука потпуно разумела, њајпре би ва свани начин познавати најпре историју постава и развитка живих организама, и још пре тога историју наше планете и њених односаја према осталим планетама у систему. На сваком кораку у проучавању прошлости опажамо, да живот и културе људска иду упоредо са обликом земљишта и склопом природних околности: климе, флоре и фауне, које све јако утиче на религију, обичаје, уставове и судбину народа. Тек доцније постепеним умним развитком човек се ослобађа искључног утицаја ових чиниоца, те п. пр. натуром и одело сачињује хладноћу, вештином подиже родност земљишта, хвата и припитомљава коњицу а треби штетну животињу, прогеда путове, броди по мору, и бирајући себи најповољнија места за насеље прелази културе света рода људског. Обнављући тако целу планету на којој живи, човек управља свој погледа даље, сунцу, од кога му долази топлота и живот, и звездама које у непрекидном правилном кретању дају слику величанствености и нечитости божаства у васиони, а у доба зрелости назинилу људски ум да истражује законе, по којима се врши кретање светова у безкрајном простору и времену. Сале које тако раде, за цело и из дневног дистанције, само у другчијем размеру и обзиру, према другчијим опажањем условима и астрономским одношајима наше планете. И да ли се разумно може помислити, да сила и закони тих кретања светова у недогледном простору а по одређеним путовима кроз међузвездне новоне управљају, итто светлост и топлоту на све стране сунца, а тиме живот буде, одржавају и развијају, — а да се не помислити, да те васељенске силе и закони остављају изван свога домишља само нашу малену земљу и људски род на њој, — остављају лопту коју трајање мог за вачи у вечитости само колико један дан, и на њој род живих створења, којих постање и развитак није много више но трептај у кретању и равнодушу светлости.

У овом кругу посиле науке ни једно начело није се показало плодно и моћно, да објасни све најважније космичке и биолошке појаве и промене, као Њутново начело гравитације и Дарвиново начело постава и развитка животињских врста. И ако што се законом астрономских појава приноси и потврђују у оничним појавама на земљи: тако у новије доба истраживања нека на начелу борбе за опстанак објасне одношаје и промене земаских система. Да ли ће се овај покушај потврдити на њему где владају само механички и математички закони, показаће време. Но једно је знати да се такви осећи јављају. Чим се приказе, да животињске врсте и обични њеу непроменљива створења, но да се временски развијају и под утицајем спољних услова мењају: онда се мислити, не би ли се могло то начело да примени и на одношаје небеских тела. У науци нема сумње да је васељена у непрекидном кретању, и да се постаље и живот више нечито у безкрајном простору. Спектрално-аналитичким огледима доказује се, да је наше сунце огромна маса у чему врелом стању, која се обртавају и просијавају светлошћу и топлоте у простору блокушена годину хладе и згушњава: даље, да има небројено других звезда приведно непокретних, које су по свој прилици састављене из истих елемената као и сунце, од којих се неке раде и друге постају, само што им тај процес због релативно велике дал ине не можемо одмах да сагледамо, већ с тога што неке звезде светлост дошире до нас тек после хиљада година, видимо те звезде на небу за дуго и онда кад су се оне одавна угасиле, а друге које сада постају или су већ давно постале, не можемо да сагледамо, што светлост њихова није до нас још допрла. Што је за животињске родове на земљи храна и прилагођење у опаљено условно кретања, то као да је звездани простор, у своме с маком и тешином њиховом. Сваки систем сила и кретања тежи за релативним стањем равнотеже. То преди као закон и. пр. и о супротном тежењу у неком државном организму, у културним одношајима између суседних народа, у економским и метеорским одношајима наше планете као и целога планетског и сунчаног система, не искључујући ни сог законом ни најдаље космичке масе и светове, који се најболем телескопом једва могу да сагледају. Сваки процес, свака борба између сила и елемената свршује се за време неким поравнањем, укључујући с пута све што смета њиховом кретању, што неје цели хиљаде година. Тако и. пр. у кретању комета (звезда репача) наилажено на неку природну неуредност, непоправљивост; но ако и ако би трајала хиљадама година, опет се наилазе подлаже закону, тражећи према својој садржини и тежњи по простору релативно најудеснију стазу. Тако и у умном развитку рода људског видимо по неку велику истину, где пробрчи себи пута, тек пошто је одолевала све могуће забуде и противности.

III.

Ако и других извесних знања која добијамо упоређујући једно с другим опичке и биолошке процесе на земљи са астрономским појавама на небу, и изводећи из тога један општи закон. Ако признајемо, што се науком све боље доказује: да су светови у тешкој међусобној вези постали и развили се, онда морамо увидети, да ни ми сами обликом куд мора доћи, и да ће се после на њих комбинације дуге облици и системи. Астрономија нам, да сунце представља данас прошлост наше земље, која је такође била течно усијана маса, на којој се живот могао развити тек пошто се до извесне мере охладила: месец нам да представља далеку будућност земаљског, која ће се и он охладити, па ће нестајући наше шта да испаравши остати без атмосфере, без органског живота. Размер времена за које би се таква мена извршила, можемо изнаћи над кажено, да је по прибликом рачуну једнога признатог научењака морало до сада протећи две хиљаде милиуна (2000.000000) година, од како се је течно-усијана лопта наше планете почела да згушњава и поступно да покрива воден ом, која се доклана узима тек у 7 геогр. миља. И та унутрашња топлота наше земље, која је покада била довољна, да у пределима северног поларног круга произведе бујан органски живот, сада већ нема јачака дејства на површини, те с тога сва биолошке појаве биљног доње на земљи дејством сунчане топлоте и на мору, а на копну и на ваздуху праве као једну падају на које предео.

Што се тиче страха и назлости због такога нестанка с престанку живота на земљи, по свој прилици то не би могло да буде насилном катастрофом, и доиде ће се још много пута мењати органски облици. Напослетку морамо са једни изменити астрономски рекао, да природа није ни грозна ни милостива, није кудлака ни осетљива, већ просто она је увек и непромењиво законита, па се ни најмања и најјача светова као и најситнији атоми по њеву нема њених закона. И тиме ће је за човека и његову умно достојанство придићи? Да ли да њоме и призна владу вечних божанских закона у васиони, или да верује да нека нестална игра случаја, нека кудлака сила управља светом и животом наших, мешајући се свали час у дела и њихове људске! — Овакни сметрљем нити ће што добила извесношћу ни умност наша, а да останемо на страну нашу слободу вољу, која би се као ова у источних десетогодишњих драма или у јевропском средњевком двунтину могла свести само на робству (кућичке) и уредно плаћање данка.

Разквајаћемо ума у односу природних науча не побија се човеку духовна моћ, нити се њена позитивна његова слобода воља: већ обоје у границама датих физиолошких и психолошких услова а под владом општих опичких закона добијају све већу снагу и развитак свој, те овладују природом у корист појединце, племена и свега рода људског. Ради истине ових сметрања да наведемо пример, у коме ће се видети, како дејствује умна слобода воља и доле се простире моћ њезина, а како над њом опет стоје природни закони, који јој и за развитак њезин показују најбраја и најсигурнији пут. Тако, пре две хиљаде година Германија беше је сва покривена густом шумом пространи шумом, а обале балтичког и северног (немачког) мора покривале су сами ритови и барушшине, па је с тога и клима била тако другчија, влажнија и не-

здравља. У овакви црнилама земљишта и температуре наравно није могла постати каква жива култура, па ни друштво људско није се могло за дуго сташити. У след тога жива Германска племена навале југоисходно у Галију (Француску) и Италију и почиње таме страшне прекрте и пустошења; друга опет племена под утицајем угодних околности и мом'да и услед својих потомића на раније донесених и наслеђених нарави и обичаја остану у Германији, искрче шуме, насуше барутиште, и мало по мало учине средњу Европу житном, родном, здравом и богато насељеном земљом. Тако и у овом првом периоду дивље зануштености у Немачкој показује се устајај и када онаквих услова јаче него да људска слобода вожа: а у овом другом случају културног рада имаће и вожа човечија сналажљиву природне снетње. Но у једном и другом случају опет бива све по извесним законима, који се у насељеној као и у људским делима посматрају. Могли би тако и код појединог човека показати узајамно дејство природних услова и његове умне воље, па из свега јасно извести, да што се више сазнају природни закони и нада њихова, то се све више развија људска свест, и умна вола добија све већу могућност и енергију, да се природним условима и околностима служи на људско добро.

Што се тиче религиозног осећаја и морала с погледом на највишији напредак природних наука као и на појмљиви правац у историји људске рода: то ради успокојења забринутих и плашљивих духова доста ће бити да изнесемо, како упрао највећи представници природних наука и позитивног научног метода обично су и морални, духом и срцем образовани и често и побожни људи. Нико више од Галилеја и Њутона није се могао дивити моћи и премудрости божјој, нико боље од њих није могао проседити колицинство светова и уредбу божјег у васиони. На и сам Дарвин изводећи из основу упоредне анатомије и онтологије развитак животињских врста ушиокује на једном месту одушевљено, како је животињски при-

Руска лица.

родни ред једне многе облике и да у последњем најсавршенијем (људском) облику претури многу културних епоха, док се уздиже до величанственог појма о једноме свемоћном и праведном богу. Тако и Дрепер говорећи о узрацима напона покрета Мухамединства, о развитку и опадању арапске културе вели значајно: да вала с поштовањем да говоримо о религији (мухамедизму), која је задрала да толикима милијунима људи кроз много векова и у три дела света буде утеха и путеводља живота.

И према самим забадумма прошлих времена па и садашњости показују се представници природних наука много смернији и с већом трезвеношћу, него ли њихови противници пуни пошо појмљивим истинама и идејама. Баш то, што прави научењаци знају, да је историја људског рода тек једна глава историје земљине, геологије и палеонтологије, да човек од зачетка свога до рођења пролази у утроба материној за кратко време све анатомске и онтологичке фазе (месе), кроз које су за хиљаде векова пролазили животињски облици од почетка, од најпростије белањце, док се нису развили до најсавршенијег облика у човеку: што даље та научењаци знају, да је и. пр. Аљинских брдина требало милијун и 500 хиљада година, док су се за мора за трајања последње *терцијерне* периоде (у тако названо *плиоценско доба*) надигли, а та периода једва је стотинити део времена што је протекло између ње и најстаријих *силурских* слојева, под којима се налази прва стврднута кора наше земље: — и што природњаци још знају да земљина кугла има у просеку само 1700 и неколико миља и да је 20°/, милиона миља од сунца далеко, а да до најближе непокретне звезде има 4°/, билиона миља: што знају, да се историјске периоде умноге људске разватка могу у неколико упоредити са периодама геолошких слојева и њихових изгетаваних и животињских оканевених остатака, само с тим разликом, да умни развитак иде много брже него ли преображај органских облика: што знају да нове напредиеће идеје и покрете у људском друштву знају много муке, док не људске старе идеје и облика живу, него као што је бивало и са преображајем животињских организма у геолошким слојевима, — све то и друго што знају природњаци и изучавани позитивног правца, чини их, те су много смернији и стрпљивији, него ли они мрачни чувари религије и морала, који наоружани мачем римске инквизиције или обучени у лисичију кожу језуитске смирености до скора оживљу западну Европу у дане духовнога и политичног ропства.

У осталом ко би хтео да се уверн, да ли су истините религиозна и морална осећања код европских народа са напредком природних наука и опште просвете за последњих векова порасла или опала, нека заседа у таверанама, француске, енглеске и немачке приноне друштвеног и дворског живота, па ће се згрозити од сплетка најгрђнијих дела и злочина на овом свету. У једно пак нек с тим упореди моралност и религиозност која се види данас у најпросвећенијим земљама Европе и Америке, прежда европских државина и међународни мора дају сам о себи јасноће доказе, кад се још непрестано мора да држи милитарна бирократија.

IV.

Пре него што бих завршио, пријека је да у овом предавању додирнем неома важно питање о пређој појави људских племена у Европи и њиховом пробатном друштвеном живљењу. Више у пређој култури људској тако су што више важне и научне као и периоде развијања органских створења сачуване слојевима земље. Тако названа *комена периода* означује ово давно доба, када су се у средњој и западној Европи јавила прва племена људска, умејући већ да граде оруђа, стреле и ножеве од камена: ти споменици прво културе налазе се и сада по пећинама, између осталих костима. Но колико је времена морало протећи, док је човек досао до уме сагранити оружје којим ће убити медведа, те да се нахрани његовим месом и одене његовом кожом? У средњу руку рачуна се да трговина и споменичина живљења људске из камене периоде што су пећени у пећини код Орањака у Француској, може бити на 50.000 година. И за чуде, још у то прво доба живљења доказа, како је човек више идеју о несмртности душе, јер је своје мртве већ сахрањивао у гробнице, т. ј. у пећине које је затварао грдним каменьем, остављајуће поред мртваца оружје и храну као да ће им то требати. Кад је са променом температуре у средњој Европи нестало северног медведа који се по њуку дуже горе у хладније пределе, онда је давао човеку храну и одело северни јелен, а то је већ било за

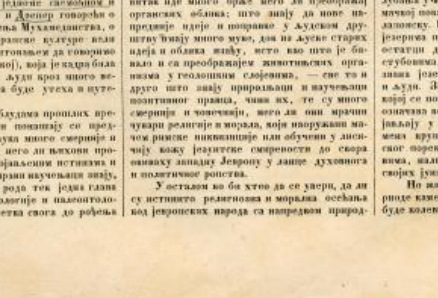

бронзане периоде, у којој су се оруђа већ градила од бронзе. Краткн мачеви и сикире пећина су у пећинама или слојевима земље поред шиорних и палеонтих зубања у Француској, Белгији и западној Немачкој показују расу налик на монголску или алпеску. Не дајмо њихов су у швајцарским језерима под водом и близу обала знамените остатци дивних грађевина и колибе на ступбовима, и то су биле прва већа тако називана језерска насеља за одбрану од звирова и људи. За тим долази *периода гвожђа*, у којој се почело да употребљава гвожђе; она означава већ далеко већу културу, и у њој се јављају у средњој и западној Европи племена крупног висиног стаса од најсрпорнијег пореска, с дугачким гвозденим мачевима, налик на оне, што их описује Омир у својих јунака.

Но злагот и култура ових људи из перноде камена, бронзе и језера није могла да буде колевка и огњиште културе рода људ-

ског. Мрачан, једва живот под једним небом у пећинама, без вере, без песме и без радости. Прави почетак животу и култури једној нама чувактви под водом и топлим небом питоме Индије. Тамо у народа једноме пореклу, у языцима сасвим ведо нам ново предања и основу вери и цивилизацији светској. У химнама Риг-веде нађи ћемо најстарију сведоџбу очудном и силном делству, које је проналазила натре произвођено у људској души. Настарри узели да сува дрвета и трупи их једно о друго неки у свете песме, призивајући бога огња(Agni) да се појави. На ад се дрво запуши и пламен букне, наки радост, каква слава силнове боју светлости, који прикупља породицу и неке оне огњишта као храма свога, на свечаном скупи особује и оне који су га из дрвета и камена назвали. Једна оних религиозних песама познат под именом Савсварита извор је свима јединцима индо-јевропских народа, ако нито се то доказује проналаском упоредне филологије, који је у најновије доба почињала да и на своме пољу примени законе поступног развића говорних облика у борби за опстанак. А колика је старина Савсварту, сведочи то, што је он много ближи литавском, словеначком, латинском и немачком, него ли што су сада они једни међу собом близ. —

Као што је занимљиво проучавање постанка различних религија и друштва људских, тако је поучно тледати и сирт њихову. Религије се вкаре и губе снагу своју, кад више не могу да задовоље духовне потребе народа, кад се суверенством умиси развитку свом одмире, и кад они који су узели на се позив да религију чувају и туђују, и сами не познају значај и задатак њихов, па ухватајући се само за кору њезину порину јој суштину животом и делима својим. А људска друштва и државе пропадају: кад их јача непријатељска сила споља порушн, а још чешће падају сама својом унутрашњом слабошћу, кад не двју могућности и средства за развитак и благостање своју или бар њихове чланова на којих су састављене. У таким приликама они који представљају дух и идеје тих напређених органа друштва, по најпре изгубе свест о значају и позиву своме, те се изгоне и постану крвопије својој браћи и народу. И тада је таким државама готова да падне у руке странин освајачима, или таки народ да се претопи у други сналији народ.

У сваком организму, код појединих личности као и код читавог народа обично се кваре најпре главни и племенитији органи. На кад се сруе и месно у човеку а пракја и народна идеја у држави изгубе, онда сирт већ на вратних кућа. Још је стари Омир рекао: „Богови одузму половину памети оном коме ће да учине робом.“ А Исход у свом систему јелинске митологије вели на једном месту тако исто значајно: „Богови су проваљали животиња право јачега, а људима завои праде.“

Бина кад што, да се народна свест у вишим слојевима друштва на и у сред народа успане, изгуби, или се пробуди и прибере у појединим необичним личностима: као што се и пред постанком државе јавља силније тих истим необичних особитостим умишљена, који као гласнице и пророци објављују долазак нових идеја, нових склоности и облика друштвених. У овом случају они брзо надаље одиња на све стране, и све живо иде за њима; а у случају народног пропадања глас њихов остаје глас онога који у пустиња виче, и идеје које он они хтели на ново да оживе, пошљују се само као свеглашне вишка, кад хоће да се утеше. Примера за ово има доста у старој и новој историји. Судбина јеврејског народа, судбина Грчке, Рима, Арапије, Шпаније, Византије, Србије и Пољске пуна је сличних појава. И нашта више жалосније, него кад мора во с тако пробуђеним духом у сред општег крака и мртвила да гледа у непобожну пропаст своја народа. Тужна напевања пророка на развалинама славнога Јерусалима, као и силна народна туга у нашим Косовским песмама одјек су умирућег духа друштвених и државних облика, који су у развоју историје чинили епоху. А да ли су ишше народне песме само непобожан одјек старога властеског царства, које је порушено варварском поплавом из Азије, или ће оне бити глас живога оживљене духа народног, који сваког тренутка чека да му лишце поцуцају, па да се пробуди и дуготрајном борбом очвичен јави у јавој светлости свога, те да у преображеном облику настави слободан и бујан живот нашега времена. — Да се ово остварн Брако, стоји до вас, до садашњег нараштаја, у коме ћете ви сваки бити или наставници и праоци, или гробари своје народу! Ово 1913 Ј. Цвијић

Но не треба да дајемо маха овој другој жалосној мисли. Кад нам наука казује, да све живо иде своме вишем назадају, који се код појединог личности па и код целога племена достиже здравим напредовањем и образовањем у правцу склоности својих природних: даље, да се између божја у човечанству достиже гајењем своју крапиа и племенитих особина у роду и облику у коме се организам јавља, — над све то знамо, зар да будемо ваши и слабодушнији од наших старих, који диповском борбом испушше пет векова у овој страни света, док неборјени државама успеше да ослобође овај кут просторних српских земаља? Зар после тога да мислимо сада да је наш народ одавекао свој век, и да ће се и нама историје уклонити?

Не, браво! На нама је да новозиву живот свога народа, на нама је напочато, да се свесним и обилазним радом, изумом и духом народним челичном и окрепном за политичке и културне задатке, који су нашем племену наложени. У томе нешком раду треба истина да се руководимо правцем политичких начин: но морамо се вешта чувати грубог материјализма, који нам оспалиму и пошгазиду, и који многи погрешно држе за непобожну последњу позитивизма. Сва природа у козначеним законима и геолошким периодима своји тежи развијању и усавршавању. Сва организам оболели од чистаца преображавали су се у правцу, којим се најпосле јавно умни створ, човек. Све епохе у историји људској означене су борбом за духовну слободу. Асве те мене напрешне су тек у нашесини појавама личнога (индивидуалног) и племенског предњачења. И сам најзанпшнији усавршавања дође на пољу природних наука. Дарвин каже, да онај род или она врста живих организама најбоље напредује, у којој има највише чланова и представника са наслеђеним или развијеним јединама разума, јуначтва, претворавања себе самог за одржање свога рода и т. д. На да ли су наојен народу такве праше већма потребне него ли нашему, и могу ли се оне стећи и развити без великог духовног напора, без моралне крепости, без истинито образованости људске?!

У том смислу усвајајући све што је наука зло опште благо човечанства проналаза и осветљава, опет ваше нам сада гледање, да пресабљено у нашу земљу само посиопштене идеје, од којих неке, праве или кваве, радиру западне народе. Ти народи одавна су организовали свој народни ум и осигурали свој народни опстанак, па победили се тудинске и вирарски сило, расправљају слободно речју и разлогом о ше нагде и начем спора унутрашња и друштвена питања. Но нашем народу стоји још турска сабља и туђинска јарам над вратом, претећ му још непобеда и опасност, да и без борбе ништо остане туђе робље у политичком, економном и духовном смислу. Њему дакле сада мора бити главни задатак, како ће своју будућност снова осигурати: а то не може постићи ништа другим до здравим политичким и просветним развитком из нутра, а слободним савезом снова са средином и суседним народима. Досто је несрећа и јада претурно наш народ преко главе, досто је претурео грдних мука, досто је својих незнаљен и несвесобношћу своје вољи пропустио удесних прилика за консолидовање народносте своје. Свеђодбе тоше изазивно пуно од пороза на Марици и Косову, све до данашњег дана. На зар сада ми још да пожељујемо народне ране, и зар не ћемо као прави синови народа с дубоким осећањем да се сапињемо на недра његова? Зар нећемо слабости и нехоћи њезине строжно да штедимо, болеше њезине пазалаво да лечимо, предаља њезина да пошгујемо, на и сами љубљуде њезине лагано и са штедљом да одржавамо?

Хоћемо досте, ако народно одо буде обиље жељено. И само тако можемо се надати, да ће народ српски наши срећно на крају, у којој се одавна налази. Само тако можемо очишћати, да по долинама и брдима нашим, где су се некада сукивале силне српске војске, где су се орале дивне српске песме, и богате народне и сада српска подизале, где се у прним проплазнвма као у зору повела пек јакьати знотна српска култура, — да по тимо светим местима а над гробовима нашим оџива и дедова не суди туђинска рука, да се не пакра туђинска култура и сила, да се не искорени траг и спомен народности српскоја. И у тој вади ће бу бити срећан, ако ће, Браво, свесним и обилазним сворим радом и показивањем покажете, да сте достојни синова ове земље, која од вас, од будуће удалиште своје очекује, да с више знања и бољом срећом станете премезом у зачеље свога народа на просветном и политичком пољу!

Манастири и цркве у Херцеговини.

Написао Вук Врчевић.

V.

Сенџке цркве и њихови попови.

Као што сам одних у почетку (код броја 1.) о манастирима казао, да херцеговачки народ гради манастире по пустарама и дубодолинама, на против цркве сеиџке зидају свуда по неузашшеним главицама и брдима, а нека ни једне која је сакривено место, него сиика на видиву на около лежећи села, да би се на удаљени села и мјестиња могла видјети, свака је с двора својом обиљежена, и неком неколико година опет поновљена с клаком.

Све старе и нове манастирске и сеиџке цркве опрнуте су спрам истока, тако, да (кад је једнак дан и ноћ) кад гране суше удари зрака кроз прозор од олтара на свету трпезу.

На једне од ових сеиџки црквна висак видио толике просторе, да може у њој 30 људи у слободи стануги, и да би се могао чојек од чојека, као што треба пресрстати.

Срећа да се у њима не служи летургија, па да се народа окупи осим само о Божићу и о Васкрсењу, и то не у славу, него у она села, која су много удаљена од манастира, него се само у њима служи кад је којој кући крсно име.

У вријеме службе, на више назначена два празника, не што се црква напуни људи, сви остали стоје на около цркве гололави, жижар и најмања киша али зимо била.

Старци и главари сеоцки вазда стоје најпрви до двери, а за њима млађи. Жене пак вазда стоје најзадње иза људи, али и оне изнекуд себе — млађа старијој — наносе част, те старије напријед пустају.

Ако је само једна црква у селу, она је саграђена трудом свију сељана као и манастири, а ако их је више, ана се, да су их градиле јаке породице, свака за себе, и свака се пред својом кошала.

Што су се ове цркве по прохонима и главицама у Херцеговини градиле, и за што су их клеком с двора бијелили, ево томе неколико главних узрока, као што су ме многи увјеравали.

а.) Да зулумћару Турчину нема и њој лакше на кожу приступити, и да не би у вријеме службе свеш попа и народ.

б.) Да цркву из далека могу видјети путници, радници и чобани, јер они сви кад одкуда му драго угледају — макар и сат од далеко — заустављаће се, скинути капу и спрам цркве препустити се, и с најзелом пјером помолити Богу колико ани и умије.

в.) Да не би свако земљу рилале, копи и волови да се не би бојежили, а које и саме брабовчили по гробљу около оне цркве, јер народ тако почитује мртвога гроб, исто као да је оно чељаде живо па да сие чује и види, шта се над њим и около њега ради.

г.) Кад које село или породица огради за себе црквицу, радује се над иностраки цркву види на њега: чији је ово црква? јер осим уређене му побожности постаје и неко славољубље.

По многим селима, ће више породица живи, има по три и четири осаћене мале цркве, и премда би се сви сваки сељани могли о једној самој пасати, опет нећеју да се ана свакоме своја, и не ће једни код други ни да на литургију поће, а камоли да се пред туђом црквом кога. Ево и овоме главни узроци:

а.) Кад се и. пр. најпрва црква у којему селу оградила, разумије се само по себи, да је била једна сама породица, а следовательно и народа мало.

б.) По течају дугог времена, ова се породица умножила и разгранала тако, да је своје пробитно презиме изгубила, и. пр. од Попа „Поповићи"; од Марка „Марковићи"; од Станише „Станишићи" и т. д.

в.) Кад би се која породица с других завадила, па и до крви дошла, направо је, да појединци људи од детачне породице нијесу се могли ни на путу срести без крвопролића, а камо ли пред црквом ће свак оружан доће; тако би не јача породица сама за себе нову цркву морала градити.

г.) Да би се сложиле двије породице, и наумиле сиуза једну цркву за њих градити, чешће се пути догоди, да се не могу између себе нагодити, какве ће име црква имјети, јер једна хоће да буде и. пр. св. Ђорђије њезино крсно име, а друга св. Никола, па над се не сложе, онда за нпат једна друге свињу двије цркве.

д.) Она породица, која има од своје крви попа, нешто је покоснија и прибрзанија од остали све опћине или села, да то она која га нема, натежи и из петиње жила упише се да и она о своме трошку кога запопи; а ано ову жељу постигне, а у опоме селу нема по једна црква, принуђена су градити другу нову, у којој може неки пои служити, јер у старој нема мјеста ни оба попа.*)

Попови по Херцеговини нијесу код народа толико почитовани, колико калуђери манастирски, али ни опет наносе част: и прошла им инорнјаши данашњи бар и све друго као калуђерима, опет је свакоме милије, да је манастирски инорнјаш него поповски, и да му калуђер очита какву молитву над бонпком, или какву другу у кући, но нирски свештеник; а ево за што:

Народ вели, да су молитве калуђерске много пријатније пред Богом, него поповске, за то, што се при не жене и не грију ене као остали људи, и сне ано што стече, не дају жени и дјеци као попови, него цркви и манастиру, а манастир је сиротињска мајка и народна слава и дика.

Будући да се попови жене, а ово обично у свакога има нешто више ђеце но у другога сељака, паранин је, да му се и ове много нешто више но калуђеру, за то мисли, не могући живјети ни по господске о народнзјалном приходу за уздржавати «амеља као што треба, принуђена су многи (а може се рећи сви) копати, орати, дрва на кожу дегенити и све остало као и други сељани радити.

Има много попова, који дриже преко 150 вуна, а има их и таквих, који има ни 50. Ова разлика од туда происходи, ће је ваше или више попова у опоме селу или инежини, а најзише онда, кад који од стари попова умре, па докле ано племе или породица младога запопи; и тако се више пута деси, да један свештенни мирски држи до двије трије парохије, но ако су велике, те један поп не може одолети, служи ни калуђер. У оба случаја, народ изабере свога прикреног попа или калуђера без икаквог питања владичина, за то што владици у интересу ништа не сиада, а међу тим народу угађа да по народњој вољи изабере свештеника.

Сваки новозапопљени свештеник дужан је сваки платити пред црквом по једно вуче (вино или ракију), и сваки кад чашу узме напије „здраво браћо! Да Бог да нам попи поп срећан и дуговјечан био!" Ови обичаj може се назвати прави народни, а по црквеноме и службеноме реду није друго него права инсталација.

Чешће се пути догоди, да се која појединa свиња — (или више њих) нешто с попом повиче, и кажу му, да га не ће више за свога попа, него заиоле другога ближњега попа, и ови их послуже у свему као прави парох, докле се опет нескоро са својим попом учине по мољи сеоски старјешина, а најпише онда, кад владика у овој инежини или племену дође.

За нужно почитујем и то казати, да ни један поп не смије од владике извршивати никакав законом прописан обред у инорнјаш другога попа, већ само онда, кад би се с попом завадили, као што сам на више казао, или са депутетским законитог парохи опога села, иначе би га дотичне поп одна владнка тужно.

Да би се који поп разболио, и дуго боловао, или да би приморан био поћи негђе за послом у другу мјесто и онако се који нећељу дана одржао, вазда сваки препорући ближњему попу или калуђеру, да у пријеко нужди крсти слабо дијете, причести боника и умоца мрца, и назад један другога добровољно наијени, без да ни први ни последњи што дозволење у владике, а још мање у народ. Привремена парох што добије од петрохнла, његово је све.

У Херцеговини ни по манастирима, ни по сеоцким црквама нитње не наносе, као по другим мјестима, црквени пјат иностраним путницима, нити они обичне за скупити овако звану лемозину (од италијанског „elemozina") али по парохнма а особито у Требињу и у Мостару, наносе као Боки Которској три пјата, а то при за цркву, други за школу, а трећи за сиромахе. Од прног и последњег фонда упошљају мртве сиромахе и сироте од истог мјеста, али на туђега кад би ако прошјак у мјесту умрло.

Свијеће вошћане и зејтни те при летургнји горе по сеоцким црквама, дужна је доиијети она кућа (или куће), које они дан служи летургнју о крсноме имену или мртвачу, а ово мало новаца што пане (на икону која се целива) о Божићу и Васкрсењу, троши се на какве друге црквене потребе, као и. пр. за

*) Да је овај обичај, ред и управа исто и по Црној Гори, на ће нам селима Боконоторске, навести ће ваше једна примјер. У Грбљу, у селу Шишиће, запопише се два попа једне исте годиие од двије јаке породице — Совран и Латковић — а било је само једна црква у селу, ак се нешто покојником оца два попа, и гробље се ее но ће од њи два служити летургнју (осим празничне и нељени дана), огрождше двије мале цркнице, сваки породица ко себе, а у ону стару — св. Мартин — служили су сваког празника по реду.

промијенити завјесу на царске двери, простирку на светој трпези и на проскомидији. Што се пак тиче набављања црквене одежде, стихара, путира, звјездице, кадионице и т. д. овдје се не може на реченој икони скупити, него се за то обично, сељани наплаћују порезу као је родна година, те — ако је потреба — добаве. Многи пак при смрти оставе да се у цркви набави која од споменутих ствари по његовој смрти, а многи сами док су још живи набаве.

Још је дужан памтити као је који свештан, и вазда готов да каже на свачије питање у који дан спада, не само, него може ли се њих родити. Као није узалудна празник, него какав свештаџ, којега народ од старине штује, и узита га којој: може ли се неко штује родити? многа ће одговорити: може, помоћи Бога! али ако народ онога свеца штује, премда није празник, не ће нам зародити, на му допуштено сами владина на и сви четири вселенска патријарха.*)

Иначе попови на калуђерн по Херцеговини не држе протоколе крштења, мртви и вјенчани, нити у цркви праве три проласке, кад се ко има женити и удавати, а тому је свештаџ плаћа крвне, која је не само у организацији, него и равнитву ума најхаље 100 година закаснила, која никад не броји у пуоусу (заграби) женске, него само мушке главе, од који наплаћује годишњи данак, а свештеством и владика држи рачун само од кућа плати фамиља, да од њи годишњи бир прима.

Свештеници су дужни бесплатно молитву очитати над бонином од његове паорије, а ако не би имао времена (поп или калуђер) доћи, а бонин не би могао к њему поћи, пошље му пушки кашу с главе, а женска паразу, те над њом свештеник очита молитву; јер право што нигђе нема лекара за унутрашње болести, него само за рђе, а друго и над би га било, не би га звао, но више иџерује у свештеничку молитву, држећи се апостолске науке: „ако се ко нажеђ вас разболи, призовите свештенике црквене да вам молитву очитају, и џерд ће бонина исцјелити."

Исто се свјештеници служе над ногама увједе бијесан пас, те зове попа или калуђера, да му начини „запис", а тај је: напише му на пори власноса ируха следеће ријечи, те га даде бонину да га у јутру на што сриџ изједе, ево овако:

ш	а	т	о	р	
а	р	е	п	о	
т	е	н	е	т	
о	п	е	р	а	
р	о	т	а	ш	

Са све четири стране, с које год опрешеш, једнако ћеш читати, било с напрва, било с наопака, или узбрдо, или низбрдо.

Ја сам многе народне просте људе, као и калуђере и попове свуда по нашему народу овије крајева питао, би ли знали, у којем су језику ове ријечи, али ми никад није нико знао казати, но неко, да је старинско-грчко, неко, да је соломонова тајна, али нико не зна како је. Но може мишљеву и није ништа језик, но нрака у исто доба нека чудноната памишљеност нечија; и ови се запис свуда обичајно и по Црној Гори и по Боки Которској и дан данашњи помиче.

Може бити да још овакови записа има, или читави стихова, који се једнако читају како је написано, и обратно, које неће до сад нијесу познати, осим само ови сама стих, ево га:

О кв сн ѣиси се е сн свои соко.

Кад коме у народу отече нога, рука, глава, или га што заболи на једно само мјесто, иде к свештенику, да му на болесно мјесто запише крст соломунов, у којега народ вјерује — не знам упрано за што — као у прави Христов, ево како напише:

(Продужиће се.)

Културни језици и владавина језика.

Саопштава др Бруно Шефер.

(Свршетак).

3 Свјетски језик.

Свјетски језици имају највећи углед, па да се народна култура развије у свјетску културу.

Сви језици, који је круг делатности обележен у прошлим одсецима, имају више или мање ограничен простор, на којем их видимо, како се историјски глобе. Већ и трговачки интерес даје једном језику велику експанзивну снагу, јер је трговцу нужно, да се у многима разноликим језика помоћу једног језичног између њих разумеју може. Приобаћна трговина — давање еспапа у замену за друга — јесте прва сила, која најразличнија племена и језике заближује. Сила, што лежи у жељи за добитком, тежња за сопственом корнишћу јесу оне свега ови фактори, што племена и језике доводе у додир, где се међусобно гледе и где се стапају. Одовуд њиху снешњи језици, јаргони: а као хотворатичко учвршћење и усавршење раба класичне језике: грчки, латински, њиески, арапски, Санскрит, али и т. д. То усавршавање може да буде дело свештеника, који задобивши владавини језик намјере употребљују за праћену потребу; стереотипно одржање једном већ за службу божију уведеног језика двје црквени језик. Религиозни интереси у свези са ширењем тога језика; тежње којег фанатизовог свештенства за свеваспитјем: могу црквеном језику произвести много већи круг делатности, него што је свакодневна потреба у стању учинити, те може душевну делатност којег тровековног језика на се да пренуче. Али се и оба интереса могу на зајединчки рад уједнити. За тим може уз трговачки и религиозни интерес да се још и наклоност околних племена појави, т. ј. класична књижевност сасвим свјетским мислима; потреба образованости сама себе: може да околна племена привуче, те да почну изучавати језик и књижевност суседног а надиђад боље и страног народа. Ова комбинације, у којој се један језик појављује на једном мјесту и као трговачки, и као религиозни и књижевни језик, узвишује тај језик на ступањ свјетског језика, који обухвата интересе читавих делова свјетских.

Сама већ природа ствари учи нас, да таких језика може само мало бити и да их је само мало и било.

Кинески језик је свјетски језик на далеком истоку. Сваки књижевни језик има више мање несвјесних, историјских и филозофских дело, која се проучавају не само у великој држави средње (у Кинеској) него свакин данон све више долазе, уз Санскрит и стари јегипатски језик, у ред оних оријенталних блага из књижевности и језика, која су уз латински и грчки језик и књижевност богати извор, из којег се црпи васпитателско образовање. Мандаринско наречје је ова форма кинеског језика, која је данас отприлике кинески књижевни и друштвени језик. У тој форми влада кинески језик на великој земљишту и над великом множином свега, чиме се ни један језик ни на далеко поносити не може. Кинеска језика не важи само у самом свом држави, где већ више нежелико стотина милијуна душа, не и много даље: по Монголској и Тибету, за тим по Манџурској, где се у новије доба већ и у школе увађа и језик Манџу истискује. За тим у Јапану и Анаму, дук обале острва Хајнуа, по западном делу острва Формозе и на задњоиндијском Архипелагу: на Борнеу, Јави, Целебесу, Тимору, Малаки говоре малајски кинески језик.

Поред кинеског језика не налазимо у свој осталој Азији другог живог свјетског језика, који би био сличне важности као што је арапски. Додуше Санскрит жива још и данас као језик цркви, научевања и књижевни, шта више тргујући браманн употребљују га и за трговачки језик, и његова важност је културну историју азијатских земаља много већом учинити, него што је важност кинеског и арапског језика заједно. Али кад га на праве очи разгледамо, долазимо до те истине, да је Санскрит само увек само један једне касте (сталеж) и језик искључиво више образованости у Индији, што је напоследак и остаје. Нешто је са свим другу код арапског језика. Овај је за у свој највећој класичности неје био управо ништа друго до језик Бедуина у пустињи. Још за стотине година после, када су Мухамед и Калифе ишели арапски језик на усних грамнатички уређивање, и кад су велики граматичари докучили већ законе свјетског језика и у грдне их књиге убележили — још и онда, сами, који је тешко за класичношћу у штиву, изузевши је Беду ишима и Бедуинима, да с непогрешном разговарању с њима умна сласт њиховог говора. На сада неје ни чудо, што је арапски језик, чија је класичност и најмање члану народа на сриу делала, изузео за сарамерно кратко време тако свјетски положај, као ни један други језик, ни пре ни после њега. Око 720. отприлике, дакле једва неколе сто година, када се је Исламу први пут појавио у страном свету нзван Арапске стекао је арапски језик важности већ од атлантског Океана на западу па до Индуса на истоку, од Пиринеја

*) Једна од најпогаднити несрећа за овдашњи народ та је, што он осим нељеле и узакоњени празника, штујући преко 80 других свеџаца, над нама крвна домузита родити, (као ж. пр. са. Прокопију, Пантелеју, огњеву Марију, Аранамију, Келик и Јулиа и овим подобни.) Да у оне дане ње народ у кући, могло би им се опростити, али не ће, него по цијели дан лежи у бесловесно; дакле овај се штетни обичај не може прописати никакој побожности, но слепилу и лењости.

у Шпанији па до Атласа у Африци, од арапског језера у Азији па до индијског Океана. На и у горским долинама сицилијанским разлегале су се стотине година затрпане потоње пророка Мухамеда. Истина, да је арапски језик коју провинцију и жупубио, Шпанију и Сицилију за науком, па и Цејлон и остров индијског Архипелага нису му више подложни, али при свем том арапски се језик непрестано још и данас шири и то по свестког језика, данас више питање неје, него је свуда признаната и доказана ствар, да су они вековн, кад је грчки језик спасивше земље на средњемном мору и упућивао на заједнички душевни рад, када су Хомер и Софоклес били читани и разумевани од стубова херкулесових (Гибралтара) па до Ганеса, када је народно невитија душевна слобода владала, какве историја познаје — да је та периода Галији и Шпанији па и у самој северној Африци, и дошавје, када је Рим овладао целим светом стекао је за запад Европе важност неопходно нужног језика за образовање, коју је грчки језик имао за исток. Када се је доцније римска држава распала, латински је већ одавно прошлице постао правични језиком, и као такав, сто је већ скоро две хиљаде година, како влада средњ поштовача Мароју них, исто онако неограничено и свођевољно,

Микл Анђело Буонаротн.

уштурној Африци, где се с трговачким караванима и Исламом на годише у годину даље шири.

Александар велики прабацио је својим освајањем грчком језику већи простор, него што га имаде арапски језик. У опште грчки језик као светски језик био је претеча арапском, и кад изостављо балканско полуострво, арапски је језик у географском смислу управо ишао стопама грчког језика; због тога можемо напоставити обележавање земљишта, где је грчки као језик културни пословао. Али што се тиче дедктности овог историјска, када је грчки језик из каква бно, рајски врт досадњег човечанства.

Периодда душевног заледњивања западног људства почиње онда, када су Римљани и с њима латински језик добили власт над светом. Као што се је доцније арапски, што је мало пре напоменуто, скоро тако се је и језик Латијума брзо рашкрао по Италији. Изузев неколико доње-италијских градова на обали морској, што су грчки остали, сва остала Италија била је за време владе Августове са свим поримљена. Исто тако брзо потиснуо је латински језик и уређене народне језике на-

по разним светским деловима својој власти подврћи.

Историја борбе у којој споменути језици један другог у светској владавини одмењују, не може се увући у узан оквир ове слике. Овде нам је још само толико нужно, да прегледамо јевропске светске језике по реду милијуна, који их говоре.

Најмању, али према незнатности земље ипак доста славну улогу имаде холандески језик. Осим у Холандији самој, он је трговачки и језик за образовање на Сунда — острвима и Молуцима, за тим у Нагасаки, јапанској вароши с пристаништем на морској обали. У опште, све до у најновије доба, када је инглески заузео његово место, био је холандески посреднички језик међу јевропском и јапанском културом. Он је био стотине година језик Капланда, само видимо га, да га инглески свету на видику, све више потискује. Осим тога холандески језик важи у слободним државама Боера на реци Орање и у Трансвалији у Африци, па и неки тамо живећи урођеници усвојили су га. Скупа узевши биће, које у Холандији самој, које у Африци и на задњо-индијском Архипелу, четир милијуна, који холандески језик говоре.

Већ више је распрострањен португалски језик. Исти се осим у Португалској самој и Азоризма, говори у Африци и Азији, за тим на јужно-америчанском континенту, у Бразилији, где је још и државни језик, за тим у Африци по острвима зеленог предгорја, у Сенегамбији, по бисагоским острвима, онда у Гвинеји на острвима Ст. Томи и Принципу, даље дуж целе обале Анголе и Бенгуеле, исто тако и на источној обали Африке у Мозамбику. У Азији се употребљује у предњо-индијским варошима на обали морској: Гои, Салсету, Даману, Дију, местимице по Цејлону, по разним острвима индијског Архипела, за тим у Кини: на острву Макао и у истоименој вароши с пристаништем свега биће валда до шест милијуна који португалски говоре, од ових су четир милијуна у Португалској самој.

Сада бројно долази руски језик. И ако се исти говори, на грдном простору до 420.000□ миља, у Јевропи, северној Азији и, до у најновије доба, на најнишем северо-западу северне Америке — ипак број оних, што руски говоре и разумеју, не ће бити већи од 35 милијуна. При свем том руски језик ипак имаде велику будућност, и то за то, што се иде на порусивање разних народа, што се у једно и исто доба ради, чиме се руше племенске особине светске државе са много језика.

Францески је још пред руским. Францески се говоре, осим што се њиме служе 35 милијуна у самој матери земљи, најпре у Алгиру, за тим у валонском делу Белгије, у романској Швајцарској и пределима Канаде, у Кајени и раштркано по Луизијани. Као конверзацијонални језик Јевропе још са неколико милијуна располаже. Скупа узевши, биће највише 45 милијуна, што францески говоре.

Шта више и шпански је језик францески надмашио. Осим 16 милијуна у Шпанији самој говоре га отприлике 30 (—?—) милијуна на Куби, у Мексику, у средњо-и јужно-америчанским републикама, на Манили и Филипинима у опште, као год и по неким острвима западне обале африканске.

Много јачи од шпанског јесте језик немачки са 75 милијуна у Немачкој са Елсасом и Лотрингијом, у Швајцарској, у Аустрији и Угарској, у Русији (на источном мору, на Волги, у Криму) у северној Америци (у Валдивији, у државама лаплатским, у Рио гранде до Сул и санта катарини) у Аустралији и местимице по источној Индији.

Све јевропске светске језике бројем надмашује инглески језик. Говоре га 90 милијуна у великој Британској, северној Америци на Бермудасима, у западној Индији, на предгорју добре наде, у Аустралији, Ван-Дијменсланду, новом Селанду и источној Индији, а од чести и на кинеским обалама.

Ма како ови бројеви људи, што јевропске светске језике говоре, грдни изгледали, ипак их нестаје пред бројевима оних, што говоре културне језике на истоку. Што су ти 90 милијуна, што инглески говоре, према 100 милијуна оних, што језик хиндустана говоре? Па шта су напоследку сви јевропски светски језици заједно, кад их сравнимо са једним кинеским, који говоре можда до 300 милијуна? Али сад тек настаје питање: да ли културном развитку Јевропе служи на већу корист, што имаде толико језика или не? Додуше у новије доба изишао је, а све на основу Лајбничевих светских мисли, читав низ речника, у којима се излажу вештачки склопљени универзални језици. Не може се порећи, да ти речници не могу бити на велику корист вештачка шифровања. Али помисао пак, да ће вештачки, дакле одвојени, у једном једином мозгу замишљени универзални језици моћи икада послужити међусобном измењивању мисли у масе, која је увек под упливом предања (традиције) — таква помисао почива на потпуном непознавању бића, и органског извора једног језика у опште. Сваки језик је битан укупни израз народног карактера, што се и опет с друге стране никако порећи неда, да несу услед освајања и деспотских налога владиних, у историји често читава племена натурињањем страног језика кроз дуго времена однарођена била, док се за тим није од мешовине разнородних елемената нешто ново језиком и народношћу развило. Али уопште увек се даје бранити тврдња, да је језик огледало народне душе.

Данашња наука о језику доказује, да постоје велика племена језика, која се међусобно са свим разликују системом гласова, за тим склапањем речи и реченица. Свака велика фамилија језика, свака раса имаде од природе само извесног генија, којим се од других разликује; због тога је бесмислица веровати, да ће један језик поћи једном бити искључиво оруђе при измењивању мисли образованих људи свију раса. Као што се за данас живеће расе не може да иђе праобитни типус; као што до данас још није испало за руком, све фамилије језика од једног праобитног језика довести: исто тако неће се никада моћи једним универзалним језиком превазићи провалија, што је међу појединим расама и језицима.

Идеја једног универзалног језика, који би уништио потребу, да буде више појединих светских језика, имаде свог корена у ненаситности свештеничког или светског деспотизма, који почиње са реченицом: „Један пастир и једно стадо“, а свршује се са девизом: „une foi, une loi, un roi“ (једна вера, један закон, један краљ.) Спас човештва и победа човечности (хуманитета) зависи само од једнодушне тежње и једнодушног настојања свију културних народа, да се велике идеје народног образовања и људског достојанства у што већим круговима шире, и да им се свуда уважења прибави. Али као што никада није било један и једнообразне светске културе: тако исто народи и најдаље будућности тежиће општем идеалу човештва само у оној мери, у колико допушта индивидуалних снага, дар душевни и појимање. Ни један народ, дакле ни један језик не ће никада умоћи испунити идеал хуманитета нити о себи нити у себи самом. Сваки народ и сваки језик постигнуће најпрећу цељ човечанства само онда, кад своју од природе даровану индивидуалност до најлепше потпуности развије. Та тек сви народи скупа чине човечанство и тек онда кад сви народи дођу с усавршавањем своје индивидуалности до краја, може се рећи, да је идеал хуманитета постигнут. Али светска историја имаде за своје развијање барем релативну бескрајност; па су исто тако и путови неограничени, којима народи и језици стреме великој цељи хуманитета. „Светска је историја“, вели Гете, велики концерат, на који му гласови појединих народа редом једно за другим до речи долазе.“ Срећа човештва не ће тим доћи, ако се буду униформисале све народне особитости, него тим, ако баш те особитости до највишег савршенства доведене буду. Не треба један језик да буде не погрешно оруђе за развијање идеја, него што више културних језика буду суделовали у усавршавању човечанског идеала у толико ће тим за велику целину бити богатији добитак, који ће се постићи борбом разноликих образованих елемената. Па и у животу језика не долази спасење од деспотизма једног једноспасавајућег универзалног језика, него од сложног пословања и натицања свију културних језика, а то све у тежњи за једним културним идеалом, и ако се овај у хиљаду облика указује.

Светска нам историја даје много примера за овај одношај. Централно огњиште културе бејаше увек овде, где су се више културних језика укрштали. У старом Вавилону у једно исто доба важили су асирски, химјарички и феничански језик. После хиљаду година за време Сасанида на том истом културном земљишту, међусобни утицај сирског и грчког језика у свези са хуварешким језиком отпочео је нову културну мисију персијске државе. Неколико стотина година доцније за време Калифата овим споменутим културним језицима придружаше се још и арапски и индијски језик. У Јегипту је још изодавна био језик урођени равноправни са грчким језиком. У Индији и Грчкој стране културне језике замењивала су живо развијена наречија.

Али најдивније и највеличанственије развија се та делателност разних културних језика у достизању исте цељи у новијој Јевропи. Овде је већ у моду ушло, уз свој матерњи језик још и други који говорити и још више их разумети. Осим тога је сваком образованом Јевропејцу неопходно нужно потпуно знање латинског, а већином и грчког језика. Још никада није била толика множина културних језика на једном и истом културном огњишту. Римски песник Еније, хвалио се, да је три душе прогутао, јер је осим грчког још латински и оскијски језик учио. А шта би рекао данашњи образовани Јевропејац?

Не умножава се само знање, него и снаге човечанства непрестано расту. Према томе можемо предвиђати време, када ће сматрати од сваког образованог човека искати, да знаде и говори барем туце једно уз друго делатних културних језика.

Сложна држава средине (Кинеска) приближно је дошла већ до једног универзалног језика. Али управо баш та свеважност једног културног језика можда је и узрок, што се је кинеско душевно развијање закорело, те је и данас на оном истом ступњу, на ком је било већ пре толико стотина година. У Кинеској влада још и данас ова девиза: „Имаде само једна култура, и то је кинеска, и кинески језик је њезин пророк.“ Ми пак држимо се девизе Гетеове:

Кад једнако небо народе покрива,
Нек' једнака добра сваки и ужива.

А. М. Н.

ЦРТИЦЕ ИЗ ДАЛМАЦИЈЕ.

Написао
Анте Данило.

Сами наслов каже, да је не мислим потпуно о Далмацији говорити. Неколико непријатељских црта, нешто о обичајима и народној песми слажно сам заредао, еда умрлиној зао и буде не потпуна слика, не би ли ипак штогод допунила да растиња о тој земље, да му своја не буде туђа.

Обала словјанскога југа лежећа уздуж адријанскога мора, тај излази дио земљишта нашијо се Далмација. Разна питања отакле је те ове потекло не задовољавају нимало з то може ово што му траже словјанскијо порекло кајемом да је то рајеч „клад“ а по старом писмену обратно писана те мисли да је Далмација од рајечи млад као „Рома“ од „мор“. Свакако за то ипе у повјеснице од давни се чује, те рајеч дође чести о тој земље као маленој тако словној.

Зеоде и иеитоде што прежива ова земља, ране народе што у себи закрили, овоме ваше јој имо у крилце. Крајеви, гдје лежеће, лијепе јој дуже замамиле рек' би ипе народе да ју заселе, ране господаре да ком завладају. Де зао се мало на се попустило, пређе дајно положај Далмације за ријеке Рамљина, хоћемо ли задржати глас да ше речемо, ах красна за бјеше ова покрајина, дивно ли је жари обдарила! Плодне долине закласле, гушкаа брдашли долом вичеле, горе се зајдје скаковјани дрвећем, Солин се уздиге славни код рајеке истоимене, испод стрме Клиса, к до Сплета града. На ауд шијела ова земља предатеста планинама честим а плодни долинама изванстава рајекама и потоцима за Римљане бијаше је напређена цестам и путовима, којем још два данас налазим трагове по врлинама горама и по развијене дивима које ипе је земља закласла, да ти се исход платкога рада покажују.

Ал зар се благостање Далмације задржало дуго? Како се народи измјењаше, тако се и среће промјени, те кад Обри похараше што бје знатна и величанственога, ве остаде нам до успомене те ђувачке добе Похараше и попалише, да ни се и ипе прозирне задржало. Само што утуче варваревом чопору те нам је још сачувало, а то је стољна права Сплета града, некад поганска дворска богомоља цара Дијоклецијана. Али ова тривине неволе што спопаде ову покрајину, зар се нашо ипе но би на пут стао даљеву хајиву? Кто нам тада надимо Словене сами кијеви Велебит и ђувачком жицицом побјети ту варвареву чету на истим равнијама Солинским. Словенски се тад народ настанио и брзо се на двоје раздијелио тако да се од Неретве и истоку српско удоми господство, а на западу Неретве хрваћка осиује државе, главним градом Бијелом, који се протезаше све од горе што је с лева данашњем Каштелом, на шијем мја шале до жаморнога жеља.

Цесте и путови, полачествени водоводи што за врајеме Римљана свуда се пружаху, сада само да ти спомени нетдашњу славу. Гдје се год зеленила, сад се ваши бијели, гдје прије цвијеће цвјеташе сад се траве заметнуле, гдје по славић цвркућаше сад ту кука кукавица. А кад станеш да помислиш гдје нам народ изгуби слободу, гдје тај народ из мјеста се претворн у пустару ве моћ да ше зрокујемо многима добу. Но бје опасно је господара овој земљи што Млечић! Ушитно гору зар да хиђуке умете? Јесмо сами изгубили слободе? То би свијешна било! Неједно да се обогати да тим себи морску силу ојача да нас нашим мукам задави. Свима! среће тад је народу престали а пресвијеле му неволе сушанством како веле Петрови владика црногорски ваше:

„Доимиле ме их поштаћи,
Јадну нашу браћу соколове
Далматинске и храбре Хрвате
На бродове њима запушкан
И тешкој му у свијет бијели
Те довуку благо на свијете
И притиској земље и градове“.

Једној по нас тој влади њекоје спомена у тврдама, у јаким мирошима, у опустошеној оне покрајине у којима нијесмо пропастетну: ал да тражиш ше њеш њеи ма ни ког погледа да је народ користи. За врајеме млетачко тесте је Турчин нападао на ову земљу, ал га мало но мало жигљавше док напокон ше по потучен и прогнан за вијек, те нам друге спомене не остаје до тавноватијех кула на високим брдима и мутницех бунарима. Ал између свијех каквих које завладаше своје покрајином сам ја Француз најгоре за корет учинио: Описао шијела приморје шестом, обућавао народ у пољодјелству допуштајући својим поданицима да у ријеке мира земљу раде. Ал што је чудновато! прем да тај владар не шћеташе да би с материјалне гледишта нам већ бе реч народу се доодмерило слушати, те стаде да Француза као на новога мјшта. Та мрачна ова и варварске побуждаше заставиво ја властелу Дубровачку у Каштелима где јуначки Иванаурнја се на руски „бриг“ што тад бјеше у Каштелском конаку, стаде натру сипати на своје родно мјесто, да та само избани дадне сувјештва. Али у зао час, руски се бродови пратише. Иванаи и њко побјеже француско самоваље, ова да му се осветне, разорише кућу и стуни му ватрене сраможту слиједећим написом „Овдје би разорена кућа пона Иване побјеглог Француза и т. д. спомен тај још обстоји, ал не на сраможту, већ да нам сраче опоје народним јем чувством, да нас поиуди на јуначка дјела и да нас превише жутва за миду домовину. Француз хтјео да удиши сао што је народу сачувао, ни нам најзад завиде дједове до славне Москве. Ал ту брат брата помиво, браћа се ту загрлала и за вијеке побратила.

На њеки толиког мемира, њеки свеудилног тубег изметаља, ко се не ба надао да ће њеки редарод осиову боље добо и овој народ ина: но још од сриа не ба жељно бало будућности! Ал замни брано двора, још та земља туни и једуће, а суд још нема пријатеља да се смили да је забани, и средини своје шестестрмам. Де погледајно мариња окон у њеково запажтимо повијест ове покрајине од кала ним се дједни настанише, хоћемо ли љубопитности одолета да дознамо који ан је ту народ, која ијера?. . . . Толика се господства њменила, толике згоде и невгоде попадоше народ да бан не знати, да ли се је обдрасо! Ал се ипе гуша, одавно спијева непријакама, сахрано себе у својим обичајима, у народном језику, и народном поносу. Подложна ипје се умилно, слободан ипје се разблудио, јуначки је хрено, јуначки се сачувао: земља му се пустошила, турско му ноншто утуко долине, ал народ не клоиу турском колиту не даде ваше за ипту.

Тај народ који на родиво неволе сачува свијо обичаје и свој језик, да га ањамо с бљиаса у кућишту своме. Крешимо од Задра приморје, од Задра у ком ним се ипје но успомена сачувала нашему роду, у ивпоје бесједама које нам жими доказ да нам се и ту њекад мили језик гласно. Чућеш да госпођа задрањка у пријат талијанки говор умјело ти ипше мило рајеи «дрга» «душа» «сунце», и о божићу ће по каквом обичаја божићну гозу јелову јед маслиновог ња је звати божићем. Ну то мало ипимче, то нам само гора успомена и нагоп, да ним се још једаред мили језик огласи гдје нам се прије гоно. Превише редом од Задра до Београда на мору: те крешимо к Шибенику граду који нам мили језик сачувао који даде себи на дику познатијех мужева а но ога нам Анка Водовићева пјесме пева. Замамно се нуз Крку све до над женином да се нагледано чуда у природи гдјено река доменка се ина брдо буни, буца у небо дике пјену обојадисану сунчанијем зраком. А над собом диже узмуђену воду попут узрјана мора. — О грозна призора! Што је на свијету крегаља рек' би да се туде сиало, што је уже и буке да се туде сломило, ко се јенини рајеви сами природа себи маслављу. Пођите к стан Трогиру да нам се поклоне женско јунаштво ког вам спјева Качић и мили Сладевић. Ал до тога ило дуже сто нас Трогиру граду, ту чујемо већ њеки уз свој језик ина се и туђински. Те нам ипје Трогирашке забравно свог смјелинног парајења што претзора суседнине на сподобе мене ни тврде те бе рећи „да“ кад ће „не“ и „не“ кад ће „да“ јесте „расиее“. Ту уз народни говор сачувало се и народијех обичаја те ће мушкари дјетету своју божић дан не дорасте носит' умјећеше напети лук и дјевојчин лучицу, нок се дјевојка одгоји научи а можде гунјатину. Ал та стари обичаји како су од стара времена, изгубише мождн и свисао те њеш ипје тудно разазнатн по обдику ве по имену. Де сад ако крешемо врез каштеле ранне крез тај народ који Бијел остави и сагради куће и каштеле у мору да се од турчина обрани, крез ту дивну обдаз временно о којој вели Сундечић:

„Сиву мору што је крајн
Зар зомаљског жена раја
Миленадре над Каштела
Златне зарте морског чела.
Дивно нолье што тврдо
Запишко голо брдо.
Испод неба и водиие
Ко душеие дјевојчине.
А море се нак лаиско
У вадрине тихо и мило,
Те се у њем као у споне
Огледаху слади воне“.

Та лијепа обдаз сва се озеленила маслином и лозом жаконом, и најмлађије је обисје пијеле Далмације. Крез то лијепо поље шета се Далмација, а по у мору по ни жалу, диву ту се ино што нели Качић

„Тврде куле, високи палаци,
И у њима силни господи!“

Ту се је сачувало доста блага и старијех обичаја ако прем нам се воло промјени ивидилом. Туде се узгоји поносит човјек а срцем да му друга ниje. Домне је собом Каштелани с Бијача своје старе обичаје на их вјерно чува. Каштелани се сјећао свијета краља, те свако године на дан св. Ивана крститела набрдан ће краља, док ни ова то када не забрани, те се и тада ск. Ивана ваше Бараје, а мјеста на којима би бирали зону се брић, што су по другим мјестима били „cumulus“ или „Наше“. Зидје и Каштелани посут дјевојачке дворе о Јурјеву свановним цвијећем, и усадити јој пред кућом свако горе да јој кућу заклоне: то мора сиван младожења ако зиан поничтаће, те се ито жиан сиједе најстарији у областима, ако не части веће ни мање стабло се усади. Слободно Каштелани ако је свако прнјесао сриеи, ои је најсриенији, те се за диву једне кубе драи кад имаде чудо гостију. Барјак, и на њему колиа и јабука, о пјесачаку што пред свитовима моје овдјеч се изгубно. ал га још можемо жаки по Подимска у Цетиван и цијелом Загорју. Овдје, што је сриенно, ако нам се суза хвале, иде јој мајка у походе посебе јој пресиину, претеча, куделиику вене, свако прије, потке и основе, на под кућом на-

двора виче: Гдје си беспослице, шта не радиш, ево чусмо да дангубиш! Шта ли те кући не врате, кад за корист нијеси! Ал ето ти свекрве да дочека невјестину мајку, пак ће ти невјесту похвалити, премда ће трудно невјеста угодити свекрви ако није из рода, из блага из таке обитељи да је за дику селу од када се спомињу. Јер ти добро знаду наше жене и за дједа и прадједа, па ти имају нешто аристократична. Како су ти гостољубиви и пријазни весељаци, тако с друге стране не трпе насељеника, него ако је голотиња па се за невољу утекао. У овијем мјестима мало по мало чакавштина се губи. Народно одијело, задржало се је добро у приморју Далматинском ако прем од скраћене доламе скројише капаран; гаће су им уске и на глави мала црвена капица што је некад био калпак. Ал ћеш још наћи по Каштелима и по Пољицима стару доламу и калпак, а за плећима накићенијех прчина.

Путујући тако к истоку нагазићеш на Солинске старине гдјено сједи мало селашце, те над тобом опазићеш Клиса на камену, па га за собом остави и напред крени, па за по сата ето ти Спљета града. То је највећи град цијеле Далмације, најљепши положајем, а најбогатији старинама. Ту уз римску величанственост нагледај се народног поноса, и пожали што, на жалост, народни језик постанда се талијанском. И Спљет нам даде јунака као Тртаљића, и врлијех пјесника ка Марка Марулића, а задње доба Ботића који спјева побратимство и бједну Мару.

И ту је мушко народно одјело као по осталом приморју, али женско те не сјећа ни садана ни доламе, па је таконо ни француско ни славенско.

Најљепши отоци бране спљецку луку, као Брач њиной богати и каменита Шолта, па низ њи стере се Хвар најдужи оток далматински и од најстарија у повјесници, а до њега Вис славни биткама. Отočани су са свијем слични осталим приморцима, осим што на отоку Ластову више Корчуле 400 душа говори херцеговачко нарјечје.

Оспрамимо се опет на крашно приморје и погледајмо на Макарску под висовим Биоковом под вилином гором; погледајмо колијевку Андрије Качића који толико омили нашему народу „разговором угодним“ збирком то јест народнијех пјесама и по народном калупу испјеванијех народнијех спомена.

Па кренимо к славном Дубровнику што нам се попео на голи Срђ па се у долац пустио на висини док се пење уз жекад или оточић који се стрмином у море утапа. Погледајмо га како нам се диви, како се поноси над свијем градовима слављанским значајем, и охоло се диже пјесмом и знањем над слављанским југом. То нам је прва пољана пјесме, то нам је благо народне ћуди. Слободан се уздиго Дубровник, у слободи се разгојио до врхунца славе. Трус му више пута запријети, назад двјеста година га разорио, ал Дубровник се опет попе на истим развалинама у истом облику и истом славом. Још се у Дубровнику од старијех времена сачувала народна свечаност на дан св. Влаха, кад сељани скупљени под својим барјацима над главом [illegible] њима поздрављају славни град, те стане пуцњава страшна уз опће весеље, осјећајући уз народни обичај некадашњу слободу. Живо народно осјећање па дивно коло што ма даље Дубровника свуд се поносно игра да нам наглед што може слобода на узгајање народног чувства и почитања својијех обичаја. Лијеп нам је Дубровник кућама и обичајима, диван пјесмама; под којима се диже највишијем летом Осман Гундулићев. А и ту све престану сужањством док нам се не огласи последње доба Медо Пуцић који овак запјева свјем рођеном мјесту:

„Дубровниче мало мјесто
Ал си ми драго,
У тебн ми бива нешто
Како ниђе благо;
Све обично, све домаће
Све на једну влас
Све покојно све стојаће
Створено за нас.
У теби нам уж у цвијету
Сваки зачитљај
Што зажељет мош на свијету
Та земаљски рај.“

Од Дубровника к истоку ето ти Боке которске, ето ти тјесна, ето ти камените брда утопит се стрмином у море. Нашарано то Конавље лијепим кућама што човјек кад на мору стекао дође у родно мјесто да ужива мир и покој и даде кућу саградит, а до ње огради подворницу да доковча у миру своје дане. Ту је народ јуначни, туде је славна Кривошија што но се прогласи по свијету јунаштвом. Которанин је стаса висока, небесчита ока, јуначког погледа, одјелом и говором је сличнији загорцу него приморцу па што цијела околица Дубровачка. Мед мјестима Боке которске Котор је страшан горама, које пријете њим се сорити, а најсјајнији у Боки. А с уиће кроз равну гору, кроз лимуне и наранџе бијели се Нови о ком вике паумрли Петровић Његуш владика црногорски:

„Нови граде сједиш на крај мора
И валове бројиш низ пучину
Као старац на камен сједећи
Што набраја своје бројанице“.

Али како напоменусмо да околица Дубровачка и Котор јесу разнолични од осталијех приморана ако ћеш у одјелу у обичајима и у истом акценту, вала рећи да и мед њима има разлике, те ним Дубровчани говоре медно Херцеговачки језик што Которани акцентом запињају на чакавштину или да боље речемо на словјенштину наговарајућ јако слично Црногорцима ал не тако Брђанима. Велика разноврсност природна ове покрајине по свој је прилици узроком многобројним обичајима и разним нарјечјима, који се у толи маленој земљи налазе. — На ако погледамо запад до Неретве или боље приморје до Цетиња не ћемо наћи мјеста да не говори чакавски, дочим од Цетиња к истоку приморје нам је штокавско, осим отока на којима мало по мало чакавштина ишчезава док нам се у Клетцима већ штокавштина глася. Ну како већ напоменусмо разноличност у питомом приморју тако ако сада пројемо кроз крашно Загорје и Огорје, видјећемо која је разлика мед овима и приморцима.

Одмах како прешалимо од приморја прву гору стере вам се пред оком пусто загорје; а одмах кад се нађеш на врху те погледаш то дивно приморје што но ти се под оком стере то тихо море како се на потоке завија а на округ около отока што но су ти као шајке у рубању наредани па се обазреш на загорју како ли је сва сржена осим малијех долића у којим ти се зелени јасен, бријест и високи храст, чини ти се да си у другом свијету. Сва је ту гора помлађена, а та се је некад Загора зеленила као што свједоче трупле таванице и младице што из крша проничу. Свуд је некад та страна плодна била, ал како горе нестаде тако се оголила брда, а земља водом кроз шкрапови камен у море се излила. Ал погледајмо мало на та села, гледајмо како су им куће растркане како тај народ не живе у скупљеним варошима него се на мјеста окусио да у самоћи проводи своје дане. Није свуда по Загорју земље жити је пространа поља па сваки гледа како да се прехрани те отишао главом за врхом: одлучила га дакле невоља те он мисли да тражи или поља за усјеве или горе да се огрије. Ал кад ступиш ближе па се на човјека намјериш ала га се зачудиш! Како тај изгледа! Дивна струка лувана погледа, живо ти је чалму око капе, обрио се с преда до по главе, прве брке ниско објесио, прчин му се низ плећа пружио а о њему се златне ките објесиле. Јачерма му је златом извезена па је преврили ниова сребренијех пуца; а по врх ње о лијево раме спустио је зелени капаран, о трбуху препасао ти је линишњачу свиу коситером нашарану а у њој му задјене кубуре сребром оковане и јатаган виши од аршина што је понос нашега народа. Гаће су му модре, ниско везане да му бијела кошуља дијели гаће од зашињаће а поврх коспоњени трлуки обуо је опанак. Дивно ли изгледа, ал зар ћеш се тому зачудити да у невољи и злата имаде. Није га он купио, не, па би и срамота била да га и продаде; отац му је све то оставио, а оцу је дјед, а дједу оставише они, о којима мало знамо. Као овдје у забитним мјестима налазимо у народу свакојакијех праседа, он ти знаде за вјештице и за вукодлаке па им знаде лијека. Ал нам тога има свуда гдје је народа нашега па хај'мо да видимо како ли жена носи. Жена има сукњу од паса до четири прста од земље а сва ти је на ситне пресибе модра а у подвину је завршена за један прст црвеном чојом, а на глави јој црвена округа, па преко ње бијели рубац пада јој низ плећа, а садак обукла што је као долама ал рукава нема па само о задњ виси а с прједа шарена пргача сва дивно нарађена на мале кључице, која је на гласу како су лијепо боје сложене што ли наша чобаница у њими награди тако чисто и укусно опором својим рукама. — Цура само разликује од жене удате што мјесто округе и носа на округ везанијех носи капу а о њој трепетљике, а за капом пауново перје и сплела је прчин као мушко.

Ал велика сличност што се налази у Загорју и Огорју, да не би лако ни разазно човјека од човјека, него ко је ту рођен не ће нам пресијецати говор, него ћемо и о једним и о другим скупа проборити. Да видимо само каква им је кућа. Немој се ту надити да ћеш наћи као у приморју „бијелих кула високих палаца:“ ту је човјек превикао невољи па му мање и потребе. Кућа му је потлеушица шеваром или плочом покривена. Нема обично ништа него сама једна простолија у кој ћеш наћи огњиште а до њега одар на ком ће их се стрпути ниш као ћеш петеро чељади, премда је поузак. Љети им нака и не служи, ка спавају сви на двори на зеленој трави. Ту се у истој кућици зими животиња сраба на промисли широко ли им је.

Често се код нашега народа говори о звијезди као о коби под пресипном које човјек се роди и одгоји. Те о том неки и мудрују. Ну ако је кућа тако уска не буди чудо да док је кога у кући, жена ако рађа бјежи у забит гдје никога нема. Ал куд ће да вас питам? нема друге ниђи јој на двор изићи, те ако се у звијезду загледа да знаде добу кад је чедо родила није чуда никакога, те о звијезди ове кажу као грађанинње о дану и ноћи. У овим забитним странама и без оне силе попа и фратара народ се одгаја племенитија него што у скупљеним варошима гдје се то измисли у црковним размацима а изгуби се трак чудоређу и поштењу. Ал да тако речемо о сваком узгоју да почнемо са дјететом, каквим се чувствим узгоји, како није плакове, како ли ћути мајку своје и шаље рекли би да је тај народ довро с тог погледа до најплеменитијег савршенства. Гле! пустимо грађанкињу да се скита по самотним горама гдје јој нема никога до ведрога неба, ал чобанице младо да туд прође, не би ли поштењем закрила. Ал та млада чобаница руга се шта такову, зар да јој мајка поште-

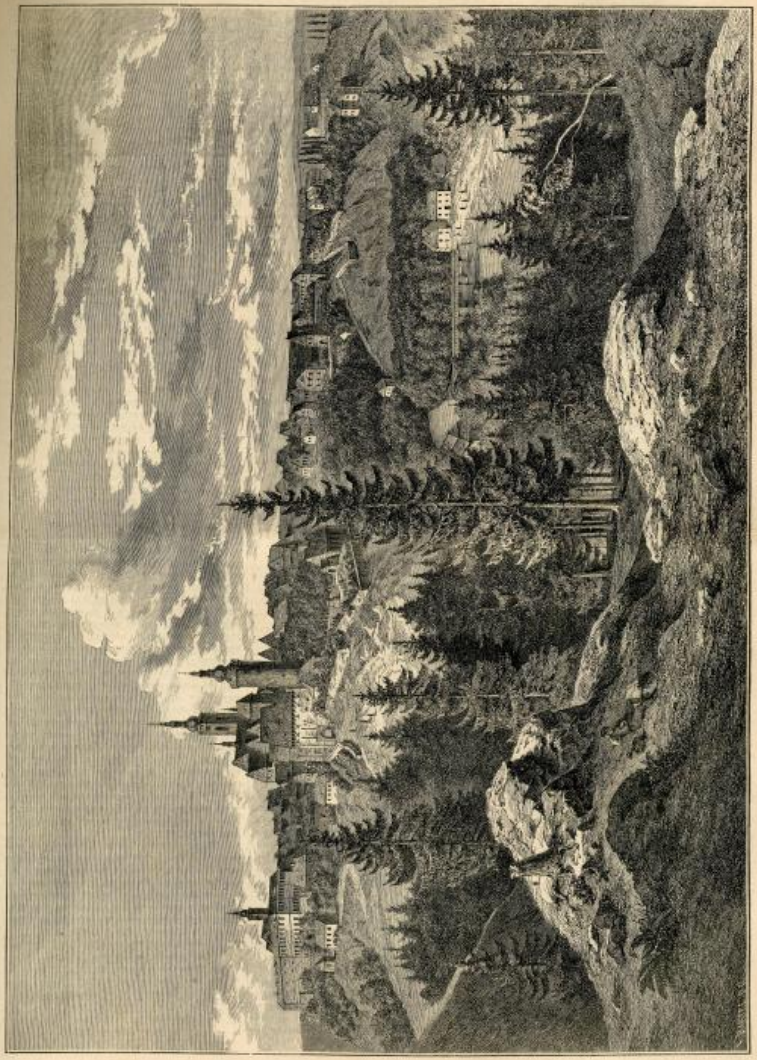

Табор.

ва чува када је у планини? Стиднла би се тога проста наша чобаница! Ту у планини ту не дангуби млада пастирица него преде, веже, и поједнта рада, а кад јој се трсне другарица запјева танко гласовито по прилици овакову пјесму:

Ој маленко за маленко!
Куд отиде то маленко?
Тамо доле к Шибенику,
Шибен трава до рукава
А Хрвоина до ремена,
А Варвка до чохана,
Дјетелина до колина,
А Словјанки баш до паса,
По њом пасу три ждрала,
И четврта пауница,
Дјевојка им чобаница,
Шенак им је окрбљало
Златном пругом убојало.
Отуд иду три делије
Међу се су бесједиле
Шта би које најволеја?
Најстарији говораше
Да б' канџија најволеја,
Најмлађе је говораја
Да б' пауку најволеја,
Најмлађе је говораја
Да б' дјевојка најволеја,
Паук може одлетјети,
Канџија се одерати,
А дјевојка кога њека.

Примјерака научила се кунит у дућану шта јој потребо, да загорчали није те згоде ни она се научила прести, кану извести, отхати, и ако већ омастита сукно. Тако је и чобјек дуљно од сшјета он ако себи сше пресправите. Он ће тн рало начинити, он зна коват, он поткопат, са сше што му је за потребу. Тај народ тако растрешни живо ди се жени, јели на комшидуха или не? Обично траже да што лишу родбину и своју буду имали, па на то не нахи да му је из свог села. Како сгуда има супротиставтина за женидбу, тако је и код нашега народа, да ако се оне воле устрабн ће момка цијру пан је својој кући води. Ту родбина женика окуни му кућу, а дјевојку питају јели сиао да ће рната произвести, да ће кућу разорити. Већ је у овијем крајевима то преостало као нека лакодија, аз другој: као у Боки Которској, тамо ти момани живју одвојени посебице. У овијем крајевима народи се обичаји неповјерени задржали. Жена жуна з муж жену не ће никад именом звати него: јел' ти, чујеш ли, аз то би срамота биле да се по имену зову. Љубе се то није друго, али по нехајству једнако једна другому сапју љубав на и по смрти рек би да представиши не жали као му је жена умрла, као што би жена звала мога нарицати. За мужом жена врло обуче аз не муж за женом: то не би било мужевно! Аз тако нарастан народ у самобн ко би рекао да се племенитим чувствима одгоји! А да видите мало дијете од три четири године како ди се мајци жесели, како ди јој на сусрет трчи; на га гледајте одрасла што не Смиљанић Илија кад је рану допаную говорио Мандушнну Вучо:

Ај бога ти Мандушнћу Вучо.
Води жене добре моје двору,
Може двору, мојој старој мајци,
Моја мајка да ми ране види,
Љуба моја да скоро оздрави,
Сеја моја да ме водом поји;
Ал говоре Мандушнћу Вучо:
Ја те водим добро моме двору
Моја мајка до тя ране види,
Љуба моја да стере постељу,
Сеја моја да те водом поји.
Проговара Смиљанић Илија:
Ај богме драги побратиме,
Туђа мајка ране повређује,
Туђа љуба брегового стере,
Туђа сеја горком водом поји.

Заиста неке обичаје не напомињемо. Ал тн су што но свуда се још задрже, ако бадљаве налегати, и шарати од ускрсу јаја у скуну запјевати уз гусле јуначку пјесму, о жетви велико весеље, и како је кроз обују вид жељу жесла одјела, како је то најважнији дан што чобјек точи и пије пажу што му нарав за труд намјерила. Него то самотно живљење није угасило веселачку вед нашега чобјека на се није друштвеностн заборавио. И он ти ће на састанке и весер да се забаве отиду момци пушкарајућ сгје је дјевојака да се мало напшаје, да се неширу. Ал како се они сновашу одуз, и шире на одрабрују за снаха милијера очешљаће, мажаваће и прчиа му опшести на што више кнта умиће. Тако се забављају, из ово је који знаде заједевање уз гусле или нсти домаћин неки му у куће више неселе. Аможе тим дјевојке ће ти знаменити у момке што се окупили око гусле. Та знаш што је? пазп пиану рабе, а шала веселе. Заспјевају дјевојке, па тн нукло поспу нрват, док се нало по мало шусте на нас глас, па ће тн а бог зна колико пјесама неприпати по прилици овако:

Мала Мара цијеће брала
Гдје је брала ту заспала,
Њој долази младо момче:
А мој Боже и Марнјо!
Шта б' од Маре сад родео?
Да је будем грехота је,
Да је љубам срамота је и т. д.

Али како наши народ за друго се спомиње нрошнјем својнх прабнвала те најболе вндимо у том, вад што о вади нелнкој говори, спомиње Дунај, вад ди што таика житка, говори о јели, прежда још жена ни трава у најелој Далмацији; ни случајно и ону пјесму у којој се спомиње Дунав, и жалнво ли у њојзи жена мајчину љубав:

Вода Сава није сама,
Самоћ Марка позвала
А јутрос га забудала:
Да је у Марка своја мајка,
За дан би му гласе чула,
А за други разумјела,
А за трећи на дан дошла,
Кад је мајка на дан дошла
Тог не Марка јоја нпкла
Ни вук јеле бисер капље,
Ни сред јеле чело лнје,
Ни дно јеле Дунај тече.

Прнпросто и убожко живљење није окосрешало ни јуначшво нашега народа. Те ако посљедње на Котаре раше, на Јанково родне нјесто и Јанково бојиште, како ди је јунгиво и сада, како ди је поносито. Наш народ све је задужко што му дједови дадне на се нпди јасно нскадање богатство његово, његова сгресност што за шијело није се могла пропјети у новьли и прнсспгост што се не нађе лазе него у чобјеку у обилности одгојеном. Гледај пстнпадају, каква ди је стаса, каквога посљеда, каква разговора, не можеш ни посумњата да су му стари у новьли живјели као што се живе. Та посљедњ на сиоску нарош, на малој увођнни, гдје ти се је лнјепу спомена задржала народној новьли те вени нндјет Свиљане у долини и клапаку свако годнше на краљеи дан нашн на поносним конкнма и алну протрашта, а новьем у руци зграбати у мало волшнце, на успомену што задњи пут потукоше Турке прсгиваша их ва брини коњима.

Упознати се с народом и потанко нспнсати његове обичаје, није стнар са сним дпка, него ако желимо живу му бућ познати учимо народну пјесму. Народ нам даде непречевеног нам блага у својим пјесмама. Кажше што нам стари биди, о којима не би знали по другоју нпшта да нам он не слоиж у десетерцима јуначка ни дјела, да нам разним стнхом не исписа своје обичаје, и куд своју да нам ни тим не усади у срце. Он нам је своју народу дао у Краљевнћу Марку. То нам није ни један опис путешнвца ни нјесшарнца нпсмо што је његова пјесма. Ко је видар па до сада није се нашао ни један да у пјесништву нпје још наслтао, да је у свнкима живо нам превазно што народ нзи у мало бсбједа. Та ако тражимо неказа прекнпгости народној, не нађемо до Краљевића Марка. Ако тражимо поиоса народнога неки нам што у Мусе Кесецнће. На нам за прнјер ово нпсмо стнхова:

Поранно Краљевићу Марко
У'з Кнежгу тврда Вичнника,
Ал ето га Мусе Кесецнће.
На врапчнћу коге прекрстно
Топузину бацн у облаке
Дочека је у бијеле руке.
Кад се једна другом прнкучнше,
Рече Марко Мусе Кесецнћу:
Дође Мусо уклон ми се с пута
На с' уклоии ка ми се поклоиеш.
Ал говори Мусе Кесецнћ:
Прођи Марко не завеће каше
Ил одвиш да нијемо јапно,
А ја ти се уклоннте не ћу,
Ако те је родила краљица
На чардаку за мпну душецу
У чисту те сиилу завијала
И злаћеном жицом повијала
Одхрвала водом и шећером;
А мене је ју'о Арабуша
Бод овнја на ключи студенац,
У пру ме стрику завијала
А кушном лозом повијала,
Одхрвала шкробом оксенијем
И још ме је често злавлекала
Да се каком не укљаи с пута.

Може ди се дати дотнше прнјатне да нзрази њу дпвју сувршша? Народна пјесма може нам сама шта такова пружити а истом прнликом изразити народну вуд. Било је речено и до сада нако нам је народна пјесма најпнше благо, аи те нз односа ни мало појединим пјесницима које су се прославили нроз цијело Југословенство и заслужнли да се нреведу рани пјесничкога блага на нше језнке, ако што посљедње доба дјела Мсда Пуцића најновије пјесника Дубровчанов. Ну можда ни у једној покрајини него по свој прилнци цијело Славјанско југо не даде нам толнко врајех пјесника као што нам Далмацнја и нпли Дубровник. И до овога нијема право нам је пјесништво Далматинско бнло надвнше у цијени. Аз како да се не пресловобн пјесници и другнјех покрајина да се просуде врлина нашнх пјесништва? Говорити о Далмацији, о далматинском пјесништву хвалити их до небеса ка и јесу и заслужили, могло би кога прекрнти мнслеп да над њима нема другога.

Јест посљедње доба Петар Петровић Његош Горскнјем даде нам дивни спјев под нменом Горскнјех пјесама сканога нарнднога својнм „Горскнм Вјенцем“ које се нрнликошу уздике до народне пјесме а од кога да дамо још једну прилику, довољамо чнтати посљедња стнха посвете ће на казе:

Зби Душанна родит' Срнка
Зби дојити Обилнће
Ал хорнје на вожарне
Дивотнное с вожарне
Гле! Срнкиње сада рађу;
Благородијем Христно дншо
Бјеши грдна клетво с рода
Зајнст Срби нспуншше.

Коста Трифковић.

(В. слике на стр. 97.)

Изгубисмо једног даровитог младог радника на пољу наше књижевности, изгубисмо Косту Трифковића. Прокљета суха болест, која нам је већ толико младих књижевника попосила, отрже нам и њега, који је — врћајући се из Италије, где је своју болест деца тражио, — 10. фебруара у Новом Саду преминуо.

Коста Трифковић рођен је 20. октобра 1845. године у Новом Саду. Поред вољног кућевног васпитања свршао је ту у месту свога рођења основне школе и нижу гимназију: за тим оде на Сушак, а у Винодолима свршио V. а у Печуху VI. разред гимназије. Ни детињства још беше лепе године, да свој занос посвети морнарству, те с тога оде за Реку и упише се у морнарску школу, желећи своју намеру остварити. Ту је учећи се у морнарској школи провео две године, а за тим стиже као морнар на једну трговачку лађу, која је из Реке преко Крфа и Цариграда у Одесу пловила. На том се путу погледало, и тиме се уверио, да на том занимању нетиће велике телесне снаге морнарског живота, а да је морнару поред одличног духа и добре воље пре свега нужна јака телесна конституција, чиме га природа није обдарила. Морао је дакле набрати други начин живота: по пре свега кратко се на Реку и ту доврши гимназију и положи велики зрелости, а за тим наставе правну струку. Ради сенеструје свршио је на правној академији у Новоме, а за тим оде у Дебрецин, да тамо мађарски језик боље научи, где је прву годину права довршио и другу свршио. Одатле оде у Кашкау и ту сврши трећу годину и положи државни испит. Свршивши право оде у Пешту, и ту постаде помоћном као нарочит суда. Од 1868. прати се у Нови Сад, и ту за кратко време научи лепу чиновничку каријеру, постепени са подбележинштва и свршивши са сенаторством. Год. 1872. буде за варошког фишкала изабран, а те године почне и као приватан адвокат радити. Коста Трифковић беше као чиновник и адвокат вредан, савестан и поштен, а као друг и пријатељ искрен, љубазан и друштвен. Но изненадном смрћу почео је радити год. 1870. и за њим кратко време стекао је врло много пријатеља и поштовача. Своје перо посветио је драматској књижевности, и његова дела показују нам често дубоку студију карактера, добро познавање света, лак полет и природан хумор. Он нам је у својим делима износио пред очи људе, какве свани дан на улици виђамо, са њиховим врлинама и манама, који ће за то, што је своја дела према њима делом из живота народног, заснивали су она у публици увек велико допадање. Ми немо овде само набројати његова најважнија дела и преводе, а краћима ће у своје време нарећи суд свој о његовом целокупном делима, а одлучити дела трајне вредности од оних дела, која су само *ефемерног* значаја. Прво дело, са којим је Коста Трифковић као писац дебитовао, беше весела игра: „Француско-пруски рат“, а за тим су једна за другом следовале: „Честитам“, „Школске надзорник-“, „Изборачица“ и „Љубавно писмо.“ Уз ове веселе игре треба још напоменути још две, које до данас нису представљане: „Тера опонајиру“ и „Пола вина, пола воде.“ Најзрелија су му дела и „Живот Десетера Обрадовића“ слика из живота, и драмолет „На бадња дан“. Дела која је Коста Трифковић за српску позорницу превадио, она су: „Мило за драго,“ весела игра са мелодијом, „На брагешња“ са таџбанском, и са особитим пештанском прерађена шала са немачког „Мила“. Осим ових давнашњег позоришних дела, велика је заслуга Трифковићева, што је он у кругу својих пријатеља покренуо писао, да се „Јавор“ на ново издаје, и сам је ас остваривању те мисли много радио. У прошлој години „Јавора“ изашла је од њега красна приповетка „Иванчин гроб“, а ове године пред своју смрт штампао је другу приповетку „Мајчино таложе“.

Коста Трифковић беше по томе веома вредан и заслужан писац, и редак родољубив Србин. Поштујући његов рад на пољу наше књижевности, доносимо ово мало речи са жељом: Дај Боже, уследило се иного младих Срба на Косту Трифковића, и уредно толико за свој народ, па и на другом пољу, колико је Коста Трифковић прерадио нашој драматској књижевности! — Слава му!

Црногорка с козом.

(В. слику на стр. 101.)

Борба у сликарству, која се у новије доба појавила између два велика суседна народа, између Немаца и Словена, завршена је победом Словена над Немцима. Од куд то, да словенска уметност у сликарству на једном одрже победу над немачком? . . . Немци су морали бити побеђени, но не за то, што они не би имали талената праог ранга, или савршених уметника техничке, јер такових они довољно имају, него за то, што немачки уметници у последње доба јако осиромашују у идеалима. Ко је пажљиво пратио немачку уметност у сликарству последњих пет шест година, или ко је само добро прегледао немачку галерију у „уметничкој дворани“ на светској изложби у Бечу, тај се лако лако могао уверити, да у немачком сликарству владају два правца: обожавање немачке победе над Француизима у последњем рату, и немачке немачког спомештења. И на једном и на другом правцу нису рутинери, и тешко уметности у којој другоме игра главну улогу! Таки уметност мора опадати. Но за против новија словенска уметност, на челу јој Чермак и Матејко, пуна је красних идеала. То нам најбоље сведоче последње две сликарске изложбе у Бечу, на којима је словенска уметност славила победу над немачком. У „пустријском друштву уметности“ заступљене беху Пољаци са својом колективном изложбом, са које су Матејко и Брант јаворе вешце однели, а у исто доба у „уметничкој кући“ изложене је Чермак своју слику „Ражење Црногорца“, која најлепша беше међу свима сликама и у једној и у другој изложби. Словенски су даиле уметници одржали сјајну победу над Немцима, и ни од више страна у славу те победе доносимо и овог дела слику Чермакову: „Црногорка с козом“ која је једна од најлепших жанровских чувеног чешког уметника Чермака, од кога смо већ две слике из живота црногорског донели: Црногорац на стражи и Црногорац тде чека дрвоги.

Руси.

(В. слике на стр. 104, 105. и 109.)

Језгру словенског живља у Русији чине Велико-руси. Губерније, које леже у средишту и на северу европске Русије, наиме: Москва, Смоленск, Твер, Псков, Новгород, Архангел, Вологда, Јарослав, Кострома, Владимир, Нижњи, Тамбов, Рјазањ, Тула, Калуга, Орјол, Курск и Воронеж називају се Велика Русија, од којих много беху некада самосе властеоске, на којих је у данашње доба састављено руско царство.

Сој људи, који у тим губернијама станује јамачно није овејан тим словенске расе. На северу и северо-истоку долазио је у разноврстан додир са финским племенима, па ипак наше још за монголовске доба на све до данас тече доста и татарске крви по његовим жилама. Величина тела, лик, боја косе и очију колеба се од кога лета међу овима претставницима, које се од њега чистог словенског и финског племена јасно назрачне налазе. Често се у једној губернији налазе међу сменом и промешаним типови. Ови, описао чедо и пљосната носа, то су по свему остаци од татарског наследства. Велико-рус је обично средње величине.

Велико-руски телах има ту чудноватоу особину да рано пропуне, а напико је, да сваког лета сву браћу око обрабивања земље остаке старијем људи, жени и деци, а он оде те као радник у пољу ради по другим, обично јужним губернијама, или као надничар, фабрички радник, керијаџија, ковчјаш са својом тројком, мрнар, завалџија и најпосле као трговац иде по варошима и продаје све оно, што сеоска индустрија у његовом завичају производи, па тек у зиму, а често боме и после неколико година, врати се своју жени и деци.

Свака губернија има још једи од најлепа своју особени начин привреде. На Москве долазе керијаџе (јемшчици) и ковчјаши (извозчици), из Новгорода мрнари и товедари, из Јарослава крчмари и послужиоци чаја, а и трговци са чувеним јарославским и влађимирским платном, из Тамбова чиновни (табашчици), на Туле ковачи и бравари, на Рјазања, Москве и Архангела дувђери, из Владимира сликари и трговци, који са пасиљцима и исцирзаном системском иконама и инајлајама трују.

Прва слика (на страни 104.) представља нам таку једну групу Велико-руса на разних губернија, који су се „на посао прекупи.“ Она два младића у ушњеним и простим кожушима, чо су московске керијаџе (јемшчици). Са своји великог натоварени коњма или спопницама, в с преда по могућству „јемшчика“ са једним до три упрегнута коња (тројка), путују по читаве године по целој Русији и врћају се само на кратко време у свој завичај, да виде жену и децу, да своју неушљежена порез подмире и да остатак свог заслуженог новца рани сигурности од неситих и лакомих сеоских чиновника гдегод у земљу иконају, или да га за то кратко време своја бављења заједно са својим пријатељима у селу пошиђу. А кад пређу исколико веселих недеља и кад и цоследњи гроши на цепа нестане, онда опет упрегну своје коње у кола, па се одвезу у трговачку варош да уму роде, а боме и да цешто новца позајме од свог познатог трговца. — Овај сликаре атлет што пуши из праве дуљаце, окивене земљаном црвеном заклопцем, то је тежак из рјазанске или московске губерније, који се као дућерам после прикио. Његов је читав ајат она потеска секира са великим сечином и кратким пало нарвеним дршалом. Са том стародревном и убојитом справом вирђује он без цестора и меје суреко стабло за разноврсне потребе, на шта више и дивне орнамете. Ову грубу плану или белу кошуљу, коју као свеки руски сељак преко чакшира носи, и оне прве сукнене чакшире замеђе недељом са нарочитом, као код нашеког или шварца шутом кошуљом и црним кадифеним чакширама.

Остале четири особе у групи, то су руски радници у пољу. Овај тежак с дугачком брадом у средини слике, порекло је из влађимирске губерније. Ова новгородска говеђара, од којих је један поврћали са двајаест стопа дугачком и на таквих новких кирпша оплетеном ајкачом и овај дуги тежак из новгородске губерније нађу на погама на радну обућу, „опанке.“

Чудноватан и разноврстан је као по облику тако и по боји овај од грубе вуне из-

Година прва. — Свеска шеста.
У Бечу 26. априла 1875.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 26. сваког месеца.
Годишња је цена 6 фор. или 72 гр. ч.

Карловац.

ТРПЕН СПАСЕН.

Роман у три књиге,

од

Јанке Игњатовића.

Друга књига.

XIV.

Кад је Гавра из Новог Сада у Пешту дошао, Лоштајнер га је врло лепо примио. Још је жив врео дит господар Макс. Господар Лоштајнер жив старац од седамдесет година, распитује за господар Максу, опомене сина, да иде стопама ода свога, каже да му је отац баш при субрет у Пешти. То је за Гавру добра препорука. Истина у почетку у страној вароши доста му је било тешко, ал се брзо свему навикао.

Имао је код господара Лоштајнера бесплатан »кост« и квартир у собици до авлије, са два друга слугу, и пет форината на месец, осим »тренгелта«. И господар Макс му је шиљао месечно регуларно пет форината и још сестра за хљебиће. Гаври је могао од свију субјеката први штуцер бити.

Остали субјекти, један Мађар и један Немац, знали су обоје свирати, прва у гитар, другу у »лауту«. Гавра је у тамбуру добро ударао, а баш и на гитару није баш постидан. Сам тројица добро су се слагали. У врло врсте свирали су терцет и певали су. На јесењ вашар, или месечини, свирали су у комшилуку пред кућом грофа Телекиј серенаду, ал ако што се онда звало, »нахтмузику«. Свако је од њих имао у тој кући собицицу, то јест сваки тројица три собарице, које су обожавали.

Гавра је брицу не само у комшилу, него и куштиве, особито у хотелу код »беле лабе« и »енглеске краљице«. Ако је штуцер на се другима с Јацима, ђурастима и карургима. Добро се штрао бијаша, на »лазтеру« баш је прио; добро се и картао. И ако може сте то бриц — хоћу рећи субјекту замерите.

Аз бодава, нисам га ја морала за доктораџон.

Господар Лоштајнер имао је докторску библиотеку, и то у трсвеј соби до комшилке. Библиотека је била отворена субјектима, и господар Лоштајнер радо је гледао субјектеу библиотеци, једно да се уче и да се припремају за карургију, а друго и субјекти му јесам, јер наравно субјекти ће сваја приповедати колико има Лоштајнер књига у библиотеци, и да је умешан, нетко ма какав доктор. Ако се надимари потом, порођајају глаже, одмах онај који је равен трчи к Лоштајнеру, да му запише рану и да му каже чиме горе тиш.

Кад је Гавра сам у библиотеци, премеће књиге и све чита, ма да није анатомију учио. Најрадије је читао дела од славног Боерхаве, што је мало чувени сан Свиетен, па онда »Grundsätze der operativen Chirurgie« од Бозеја-а, па онда прекрас илустрованс листове оперативне карургије, сечење коју, руку, од Larrey-a, Lisfranc-a и Dupuytren-a, да буде прављан кад буде једном теорију учио.

Кад му је допуштало време, он се често повраћ својих колега субјеката, који су из карургију учили, увијек у карургичку клиничку, те је нежалило гледао операције. Мало по мало навикао се на карургију, поимаје оруђа и кра, а то код карургта много важи.

На повраћ тога није Гавра пренебрегао ни клопке ни игранке. Код »орла« у клопки био је матадор; у недељу опет на »фрајцајшце код »златне руке«, или у дворани код »римског цара«, или као што су то звали »ромлсали«. Ту су по највише касани, јурати, јуристе, рибари, хусари из драгонерја од »кајзерпиште«, који су пре тога касапске калеве били, па онда собарице, кућарице и жешерке. Да ту бива и сукње, не треба сумњати.

Гавра је њихо познате јуристе, с којима је врло добро живио. У Гавре увек новаца, па кад јуристе немају новаца, он их узајми, док од куће не добију. Узајмљивањем лако се и пријатељство стече.

Гавра је још латинске, па је читао и латинске књиге, приправљао се да положе приватно испите, јер се зарекао да моро бити као Виктор Карургија му не ваља, ал баш моро бити доктор, ма да ће пре тога карургију учити.

Истина је и то, да је мало и „лумпа“ — берања“ постао, ал које брица, карургу на ваљ није био безрија. Ако их је било који баш нису безрије били, ти су од штудирања на умрли, ал су постали »филистри«, који нису заслужили, да буду икада у бечкој кронини споменути.

Од куће је добијао гласове. Писали су му најпре како ће лабиан Предић да уме Милеву, други пут му опет послаше глас, да је Предић напивпрао, а Милева наслаг: напослетку чуо је и то, како је Милеве нестало. О томе му је отац само толико писао, да никад не пита за Милеву.

Гавра баш брије неког капелара у ошишке, а ће једни лепо обучен момак.

То је Бока Гавлетовић.

„Сервус Гавро!“

„Сервус Боко!“ Гавра нето оре обрије, па се са Боком пољуби.

Питају се и распитују. Бока му каже, да ће му све на само непријповедати, него да га најпре упозе господару Лоштајнеру, јер моси препоручно писмо.

Гавра уведе Боку.

Господар Лоштајнер прочита писмо, измери Боку од пете до главе, и каже му да може код њега остати.

Погоди се на целу годину.

Сад Бока донесе своје ствари, и настани се у субјатској соби. Донео је са собом две свилене бијаче, штрицалку, — Adelaszszeug, кленгтиње — Zahnstöszeug, „портмансе, т. ј. сапуњиц, мапице од чеканца, „шеприфкер“ за кам се брије оштро, чешљеве, пешкире, „шприцајр“ — кутије, лепих хаљина, баш праве и потпуне субјект, да се с њиме не ће Лоштајнер постидити.

Првим прилозом над су на само биле, испрнповедао је Бока Гаври све. Да је су сад Предић, ако би прошао од Гавре.

Бока је још у собицици тамбуру и гитар обесио.

За неколико дана упозна се с осталим субјектима и већ се квартет свира.

Сам се чуде Бокиној вештини у брицању и певаљу. Моле га да нека пред вечер или ноћу над нема кућтоба. Дине се од ауа у њега толико песама. И ону је песму он написано и састапио, и при доброј волји радо би је певао.

„Берберк су прави људи,
То је стара ствар,
То ве може свако бити,
За то треба дар.
Министар је мудац, свако,
Берберин га за нос пуче, —
То јест над га брије.

Над си жена господаја,
У глава јој ври,
Муж јој шаље по бербера,
Да јој пусти ври.
Залуд глумац и глумица
У моду шушкаре,
Не може је предузалити,
Док се не ошиша.
За то нам и шест такси
Није мала ствар,
Брица ве мож' свако бити,
За то треба дар.“

И сам господар Лоштајнер и његова ћерја као радо су на трсће соби Бокине песме слушали.

Бока је на песму готов само кад је ту ерација.

Поред све своје вештине, Бока је имао мерак признати, да је Гавра од њега у другоме напредније, на пример: у теорији и у читању докторских књига: јер што се практике у лечењу тиче, ту је већ Бока много од господар Макса научио; тако осим пуштања крви и клизма, знао је још треба дати »Сајдлицерово прашкиће« особито као је клима куприца конституција: имале, на онда Јацима, кад им је што фалило, а нису хтели доктору ићи, ту је Бока био „пенсијонијер“: за такве болести цели је златеау на памет знао. Поврај тог лечења, Бока се увлаша са Јацима свако врсте и са ђуратима. Ђурат је био оно, што сад зову »кућкултант« код суда: изучио је као баш право, па онда у Пешти практикира као најпрошеји суда и код адвоката. Нискаква суд под небом, осим краљеве табле, није му судио, ма да је шта учинио, и ма колико да је дужан. Слобода велика, рад доколни.

За кратко време тако се Бока упознао, да у радно време није знао ни коју ће страну. Ако је хтео »нићу«, ту му је у близини у Будиму »шприцбода«, ако је радем дан, ту је »код Ноеме« или »код златног орла«, или у „барошбестону.“

Да видимо то чудо, тај „барошбестон.“

Била је једна средња пушерска бирташа у »елизабетској улици.“ Бирташ и бирташица оригинални пар људи. Обоје из добре, баш јаке куће, били су про десетак година богати, ал су се на неким предмама учукли. Остали на још која хиљада форината, и шта ће, него да отворе бирташ. Нетли немодерна госта, сад бирташица; нека и то је бољи, него да у недељу и остало потроши.

Точкак су добро шиће и давали добро јело, јер је и сам бирташ био добар гурман. Јак, пук, дебео човек, образа наруменаста. И они нуна, пређих свелих образа, тако ово средњег годиша, а њему је могао бити мало више. Бока су учтиво прели госта, па кад су већ неки давали на господству; нека ће госта мерили од пете до главе, и отимајући имали су нешто примећено. Нешто се шушкало, да бирташица радо потајно знао пије; мого јако и бити, јер често је онако рђаво расположена какво пијаног госта сама избацила.

Отпевали гости нешто су за себе „сестра“ собу: ту није могао сваки ући. Ту су били баш познатије крте, филозофи, медицинари, карургс, јуристе, на онда по гдекоји ђурат и берберски субјект, који је поврај пријатеља могао до те собе доћи.

То друштво што је у ту собу долазило, звало се »мађарски „borfogyasztói társaság“, немачки „Weinverzehrungsgesellschaft“, „друштво за попису потрошњу.“ У тагуи стојало је само исто. Ал шало се и пило и свашта друго.

Имало је то друштво своја председника, перовођу, ошишала и одбор административан, а основало се на акцијама. Ко је хтео у

то друштво стушти, морао та увести какав клуб друштво: кад су га примили, полазио је два форинта, а то се одма звонило; није требало часира: ако је који несхрањеваран био, ништа и неуштено говорио, после треће опомене фишкал подигне тужбу против њега, и после га осуде на казну по величини учиња, н. пр. за пет или десет холбе вина да плати. Није било дана над кога нису казнили, и понајвише онакови, који је овај дан од куће повеша добио, или је што залонио, ли се нашао пијан и пестао прибрадио. Тако је много од чланова могао доће и пати без да је морао икати новца, а иначе је и бирташ рядо кредитирао, јер и сам је био члан тога друштва, и јако је себи уобразио, што је с таким људима бирабар. Он је те своје сучланове хлаголювано по „главама“; увек би рекао: моје добре главе, она још добра, она опет нарбедна т. ј. не шкуди, и обично у колико је који већи бећарија био, или боље да кажем, „весељак“, тај је у толико боља глава. И бирташин се у то друштво поневидио, нарочито само као „почасни члан.“

Гаврa је већ упасен у то друштво, а сад ће се и Бока Гаљевоваић упасати, и то прво пријателя једног друштве, зог је он најлепо.

То је поистве доиста весело друштво било.

Председник је један јурат, а потпишља јуриста. Без сумње, временом ће некола господа постати.

Друга соба до тог друштвене, била је обичан биртија; додавали су опамо сиакојаки, и боли и гора. Кад се какоон од друштва досадило, он је пшао у обичну собу. Ту је свако исе сварала мала шпанска банда, „кнеле-тес.“ Ту после добу мајстори добре воље, пиј и картају се, накресали људи, на је бавало ту и комедија.

Био је један чиновник, звао се Фекторе; овај, добар човек, шпао је на шпанрема. Кад дође с канцеларе, а он дође у ову бирташу, није и карта се, нарано домеће је с шапара и новаца.

Био је човек око педесет година, сух, балмезаиног изгледа, тако као што печати карташе изгледају, који нам се снивају. Имао је жену младу, тако ово доиста годину, плашљива, здрава, веселог изгледа. И она је увек с њим на исте ту била, и ако мало напе, а муж пре доће, за то доцније ова опет стиже, да га чува, да непрокрпа новце: кад неки новајија, онда може со сам ићи, а ови код куће остаје; може се казати, да је и она спикедијашки гост.

Фектор једредиа имао је добар пазар, па на исте доће у бирташу са женом. Цигани већ га не виду позвали, да има новаца, и одиах почну исто марш свирати; нека мелодија из пољске марша, ако се опомињете „е нетој регименте“ од Вернхаве, на форму мазурке. Рад би се Фектор картати, а нема с киме.

Гаврa позва Фектора да би се картао, картао би се и он, ал нема новаца; узајми од Гаљевоваића једна шкашица. Гаврa је добивао и од њега и наслужавао, ал ко ће њему и суб-јекту напанте.

Седне до Фектора, седну још два Јака: ту је и Гаљевоваић. Фектор би рад играти „еорбе“, ал неда му жена, но Гаљевоваић седи жетове жене, и пазли од Јоцолу, ал не ни зарбе, већ на „анунцирсе“, што обично голдати на „халбоку“ играју, и то за мале новце.

Већ се играју, почну с врињарама. Цигани једнако свирају.

Гаврa дозове Цигане ближе, па и свирају му и карта се. Намисле на једног Циганина, да седне за леђа Фектору, бео је баш њјовчастога, „баснта“, ил управо „бегеш.“

Гаљевоваић се не карта, но господи Фекторици журише, и види се да јој је по вољи, очи јој се свеле. Особито кад је видала да се на врињаре играју, са свим се окренула од Фектора, и једнако се с Божом разговара, шали. Гаврa пајре губе, да после поноћи добијата. Бегеши за леђи гледи у Фекторове карте, па важиие кредом на врлоземљо на колико је Фектор рестирао, па опет даље свира. Гаврa на то баци око, па ана требали још карата, ал је довољно, па тј је јако Фектора туће.

Фектор једнако губи, мење дупле новце, па опет дупле, а не треје дуго; изгуби све новце, педесет форината, тако да не може ни вечерн платити.

Фекторица тако ее са Гаљевоанћем заговарала, да је заборавила на све, и тек је онда дошала к себи, кад је Фектор почео икати, да Гаврa фалично игра; но Гаврa му претн, зао не умукне, да ће га избацити на поље.

Фектор пите од бирташа у зајам новаца, и добио би, но не да му жена, и лутета ухвати га за руку, шалуче га на поље, на кућу.

Тако је Гаврa на новада до новаца дошао, на сад сви с њиме у „сестра“ собу, на удре у шибе до по ноћи, а после по ноћи опет оно Јаци, нери су се ту десили с Гавром, сви у кавану „код два шешитола“, па онда на ново пиј, а за тим у „мађарски сокак“; ту полуноћу неколико пешчера и прате се с њиком ауби.

Цедност форината је отишло.

Гаврa је био добре главе, ал је бан експесиван, да га вала ни један јурат није надмашио. На био је јак и одважан, без сумње најодважнији субјект у читавој Европи. За то су га остали Јаци и јурати волели. Такав мора да је бно у младости и господар Мазса.

Гаљевоанћ живе бно убојица, но прави „курмохер“, ал над и над и он се упућтао у разиике ствари, да је могао накалати. Тако редаред имо није страдао од бирташице.

Бирташица, ако неградинска аредаторка, није имала забораити, да је богата сама, па макар да шпанр може живити, опет би волела и богата бити; ина, да се повраћ бирташе не може баш на брзу руку обогатити, па покушава на лутрије, не би л' ту што исшало, и јако неће ни лутрију. Има сао ваљне саиознике; и још над чује какво је нумере ко спао, одма с њима у лутрију. „Амбо“ је више пута добила, а једаред и „терно“ са шест стотина форината, на сад све више неће, готово залудала се у лутрију, премда се то њеном девојку није допадало. Ал он је био мало под пацуком.

Гаврa и Бока договоре се, да је узму за миндрос.

Госпођа бирташица купила је од једног девојчета — сирочеје је то — нумере на цедуљ, зо среће рода. Девојче је доиш, умилато било, па још добру милостињу, бог зна — можда и срећу носи. Гаврa се баш ту десио, кад је бирташица цедуљу узела, све красне нумере: 3, 28, 46, 81, 52, и шиље у лутрију; мотуда је дна форината из „терно.“ Гаврa је те нумере задио и одма их је, како је бирташица у кућу отишла, забележио.

Бирташица пропевадала, ако добије на лутрији, сам „борбољастов“ ће почастити. Више не треба.

Дође дан над се нумере вуку. То је пред вече. Дође Гаврa пред вече на седне, а бирташица одма до њега, и шпичкеље, да ој се нумере доиесу, како ваљу. Пита Гаврy, ако л' прошао покрај лутрије, да нида какве су нумере изишле. Он каже, да је онуда прошао, ако га није много интересирало, јер не мене на лутрију, но само је миморедно баџио око и запамтио, да је 3 и 46 изишло; друго је заборавио.

„Амбо!“ повиче радосна бирташица.

„Ах слатки Гаврo, како да ниете и друге нумере видали?“

„Не интересира ме; само сам запамтио 3 и 46.“

„Сад не тез секира; ако не дође ко што пре с нумерома, идем сама онамо“, рече узбуђена бирташица.

Кто и Гаљевоваића.

„Шта је, ако беге жиате, ниете л' ви видили какве су нумере изашле?“

„Та које каже. И ја сам мислио, да баш ни једна нумера, ни бапу; ено шта је изашло, сад ју вам кажем.

Бока подиу лутрије цедуљу на свеа.

„Ево, прва нумера 3.“

„Чекајте мало, само лагано, да густирам. Дакле 3 то је погођено.“

„Друга нумера 46.“

„И та погођена, даље.“

„Трећа нумера 87.“

„Терно погођено! чекајте ако бога знате, та је л' могућно?

„Ево сад с лутрије идем, фришка цедуља: лутријани ми је дао. Четврта нумера 28.“

„Кватерно!“

„Чекајте мало, да се одморим, „шлос“ ће ме ударити.“

„Пета нумера 52.“

„Кинтерно! ја срећна, ова срећни! Јоцо, Јоцо, да ги! ми смо срећни! добили смо целу лутрију! јао пашкуј у несвест! шајте! не ћу вам дуго бити бирташица. Јоцо, Јоцо!“

Дође и Јока бирташ.

Госпођа жена му показује нумере. Бирташ чита цедуљу, сравни је са решењотом, и потврди, да је са свим у реду: цедуља лутријска слаже се са решењотом; начинили су кинтерно. Загрли жену и цедуљи је, гледи је, а сузе му теку; „ваше каиу, пресрећи сте у ове „благодарења“, а жена трчи по собама, по кући, вичи као је срећна: слушкиње, кувариие, све ће поздравити; од радости још се неће и шлокаша накрпила, а зоса јој сиала, што се од радости по глави тукла.

Бирташ одмах да шаље кућа и наимити шиту. Данас је код њега сав „борбољастов“ тест на вечери, а сутра велика „трпатација.“

Бирташица све нарељује. Бартаи да доиети пива, вина, но шта хоће, на онда седне, рачуна колико ће хиљада добити; сирасет хиљада! одако рачуна, на је опет грдна свота. Опет ће бити арендатор. Ишади по ново решењоту и цедуљу, чита, на опет чита, да га очи не преваре. Тако је! истине је у „халајбук.“ Ишао ба одма у лутрију, али комше је доба и већ је тамо затворено; има времена и сутра.

Вечера се справља. Чланови „борбољастова“ долазе, а бартаи им своју срећу приповеда и показује цедуљу. Сад ову у срећу и здравље. Бирташица улети у шутра и вене: „ја срећна! да! Јоцо решењоту, нумере, да сам више.“ Сви се дане честитајући срећи.

Бирташ им каже, да ће затворити бирташу, бо ће арендант; да да ти се опомену, сваком ће испаститн све дугове и да ће спроманишима новаца на разгорнути: особито Гаљевоваићу ваљиће ће дати, што је нумере довео.

Већ су сви за вечером; ту је и бирташица, а шта ће она да служи, нема девојка служи, она хоће да ужива с гостима. Седе је баш до Гаљевоваића, и полубиа га пред свима као срећноиту.

Кисела чорба већ је поједена, сто бурана. Бирташ хоће баш тако ваш на столу да трашира; у том је нелики мајстор био.

Већ почну и жалдашити; најпре бирташица, на онда бирташу.

Код сто једног нумебра, који радо у лутрију неће. Бирташица га запита, је л' што год добио. Ишшта, а бирташица му каже, да је добила „кинтерно“ и реће му ове нумере на памет. Кућебер каже, да шесу те нумере изашле, него друге, и показе им цедуљу, што

је баш сам дошао из дутрије. Нијеје му се не верује, а почаше се презирати, готов је и окладити се, да је све то у вези са шалу; подигнаће се на чему, ако није истина.

Гавра је ту шалу већ опет тога гостима прешутиују, а сад над узе бирташеца обе дедље и почне их сравњавати, да Гавра у своје, а остали сви за њим, грохотом се смеју. Бирташица их последи, сети се, да су је на мандрес узели, па које од жалости, што није добила, које од једа, што је за туђу праве, пита из Гаљеновића, увати га за браду, па га неке чупати, да су га једва ослободили. Гаљеновић је ворнално морао побећи.

Једва су је стишали, и раздражена новчуче се у своју собу.

Бирташи добрачна, сам се после смејао, веселио се с њима и жао му је, што и Гаљеновић није ту. После два три дана опет наумири дену са Гаљеновићем, вели да није ни сам то веровао, него је хтео мало да збија шалу са њиме.

Гавра је увек до новода такве комедије. — Само још једну.

Био је баднь дан. Искушење се на неке у „борофобству.“ Вечера заједничка на зимије. Биртаи је као што треба све препарисао: и он сам ће с њима пеперати.

До не нохи је лепо било. Кад у не нохи Гавра узбуни друштво, да иду у биртају „код три сикаре.“ Опшена касапска биртаја, а уједно и „херберг.“ Сад сви поједе тамо.

Ују у трећу собу, и која су мирнија, заседну на пиће; дене бирташеца ван послужује, а немирни тумарају у друсу — треће собу, на чак и у „херберг.“

На једној се чује вика, тућа, баш у овој соби, где је „херберг.“ Сирошиња вандрокаши и кадое без службе узбунише се, дигоше се. Гавра се завадио са келнером — касапским пајком без службе. Они се већ и теамају. Дотрча на треће друштво у помоћ, а вандрокаши опет касапову помоћу. У тој гунгули нашће Гаљеновић на једног милог вандрокаша, који је имао безмерно велики нос. Гаљеновић га ухвати с два прста за нос, па га дрма онамо, онамо, а он сирома не може никако да се ишчупа. Бацк су надјачали, а после се мирнији међу њих умешају, разбрбљају и заседе се са бирташем, да се задовоље с оним, што је који добио и да се разиђу, јер би иначе бирташи морао строжије мере употребити, и то морао би послати у околне касапнице по калфе, па би цела ствар другу вод добила.

Тако се и вандрокаши ослободи од Гаљеновића. Сад сви једу на столе, па онда с великом виком код „Врињије“ у кавезу, која се шпаја не завтара и где сваки има забадава новаи кварпир, то јест, може сести и напити се гавом на столици и тако пасцити.

Како ују, Гавра набоје жешиу, која су дремали, оживеше цилиндре на главу, другима, који су спавали, залеши појем „жидибус“ за нос: кад догоре, они скачу, дру се; маргери и келнери протестују; Гавра одмах удри по њима. Народи се опет гунгуза, дође патрола, па похвата све, који нису побегли. Гаљеновић се изукше, а Гавру одведу. по сутра дан га пусте.

Тако се „борофобство“ лепо проводио, а бирташа су имоли за то ако скрпена. Он је с њима жнвио као камарад, кредитирао је готово сваком, који је имао „добру главу.“ Са Јаџима се из шале и за опладу рвао; био је доста јак, аа невертан, као медвед. Једред га је Гавра тако бубнуо о земљу, да су мислили, дубина му је пукла: аа он је олеемагичиво устао, почешао главу, дао донети пива, па се с њима купао.

XV.

Гавра се све већма и већма у бекрадуа пустио, аа је и читао. Но тешка је то ствар, учити се, бријати, и у „борофобству“ производити, све уједно. Мало по мало се заду жује. Отац му пише, аа све је то мало, кад сваки дан треба трошити.

Гаљеновић као инторијн монак, имао је и жешто присрбљених «оринта, и не једред је Гаври помогао.

Гаљеновић је имао осам бројака, и дуге заслуге. Ще у „кајзербад“, па се упозна са бомшијама из „долње земље“; познају је с једним ритмоманом, на тај ко води докторима у Пешту, да их лечи; а он опет доводи их њему, и ту аа таке поруке и препоруке пада по која «оринта.

Гавра је већ „куразета“, учи хирургију, а Гаљеновић још не. То Боку боле. Ма како да му је код Лоштајзера добро, опет није рад целог века само субјект остати, но рад би нешто, да добије диплому. Но за то нужно му је више новаца, да може све три године издржати, па учити: аа то сше није могуће, кад се обдан само бријањем занима. Мисли се, па му и дође памстна мисао.

Једна млада женска учила је «кур», бабичлук. Беза је тако сто традесет година, тамна, лепушаста, кокетног изгледа. Звала се Текла Шпицедер. Повојна муж јој је баш напрасно, нико не зна, да није добро с њим живила. Остало јој нешто имстка, тако да док не постане бабицом, може се изнуки, не баш бог зна како, аа тек кура ће покрај тога спрштити. Има свој кварпир и код куће кува, то јест води кућу.

Гаљеновићу, од како је из Новог Сада отишао, једвако је у сриу меза празнина, која се ни исправити, јер ово мало разговора, што са собарицама и куварицама има, то још није ништа.

Ту сад не би згоре било, начинити познанство, јер кад би у задуэан живили, т. ј., кад би га у кост примили, лакше би могао и он кура запосити.

Чуо је од медицинара да Текла Шпицедерку, што уни бабички курс. Гаљеновићу не треба таке стварн много назабрата, ту он после сам наиће.

Вреба вод „универзитета“ Шпицедерку, вод куће у клинику; на кад она иде куће, он за њом, испред ње, с бока, клања се. Лепо је био обучен, да Шпицедерка није могла зазирити.

Мало по мало, већ се уз пут и разговара, и у недељу ће се састати на вечери у једној башти, где музика свира.

Кад су се састали, испричају једно другом своје „житије“; он о Емилији, а она о једном младом доктору, кога је волела, аа је био невера, на је узео другу, а она пошла за пирура, но опет она није волела. Доста то, да су већ средње душе, јер су се на једну вечеру упознали. Већ су се са свим пријатељи, и велики је изглед, да ће се сложити.

Он је рад да дође код ње у „кост и кварпир“, да „менажирају“ заједно; она се отимље дуго би „кост“, аа не да кварпир, јер је обрекао један медицинар једну од две собе узети, а медицинар изразито има предиосће.

Текла истина није још ништа сигурно, аа није баш ни надуо изгубио, јер је „кост“, да се мало који медицинар с њим мерити може. Мисли се опет, види да се Шпицедерка нешто жешира, и особито рачуна на медицинара. Сшисле се, да још пошаље један галантан „шпецброс“ писати.

Пошао је и у томе бно мајстор, а ниво је и страст „шпецброс“ писати.

Напише један „шпецброс“ и пошље га. Овако је гласно:

„Ја ди Кнедіде frau Tekla von Spiceder in loko Pest, Madame honorablamente presente, volgebohrene Vitve Magister der Chirulgie.

Kneh frau.

Si vilaiht klaubn das der Medicinez beser, tos is nit vor, ih pin von bestem haus als er, und ih vil a studirn, und er is krank imer hat klaine bekilka teram studirt er Medicin das sih haile. Klaubn si im kornit koch frau, er sied nit hairaten, van si mir Kost keben und kvartir, i vil kui zolen, i verdine, und van si zuas kohn dos vird uns nis Holbscheid kosten, und i hob si ser lih lekeh frau, i hob amol nur ser klibt die Frala Emilia und si zam zwaimol, und sie hom sih zvaimol klibt, apel medicinez und amol vilaiht mich, ih vor si hairaten van i diplom hob, und si vern Hohamin sain, und ih öfnin aufmahen und Chirulg, und virhten si mit von i kvartir paj inen hob, i bin ka gemainer kerl, i bin holt ein zvilissiter Mensch. Ih kisse si im hailign Gaiste 1000 mal, Amen. Gyoka Gladijanović manupraria. subjekt, vird kirulgus sayn.“

Шпицедерка се насмеши над прочита: не зна сама шта да ради, јер кад би Гаљеновић дошао код ње, лакше би јој било; он заслужује, па би се можда могао још лепше носити.

Не потраја осам дана, и Шпицедерка уме Боку у кост и кварпир, т. ј. у задругу: њој кварпира он да плаћа, а полу она: на кост опет половину.

Гавра је остао Лоштајзера, јер хоће да учи хирургију. Само ће недељом и свецем ићи у оспитаљ да помаже, и за то ће му се плаћати; а опет ће ићи у „кајзербад“, да и онде што заслуши.

Бока и Шпицедерка ишсу се проварили. Заједно „менажирају“, на изгледе лепо на крај. Кадкад дође и она у „борофобство“ са Гаљеновићем, па се узоша са бирташицом и Фекторашком.

Гаљеновић се већ препрашва за хирурсију.

У задругн „борофобства“ био је један члан, страшан медицинар, који већ нет година ригорозира, па још није полазио. Не што не би знао оно што полаже, шта више, сва ствар да је био нарадан баш, већ за то, што су му од куће нет пути послали новаца за ригорозум, па је све потрошио. Сад онако неког руке лечи и поучаво субјекте, који хирургију уче, у анатомији; има и чопечиџи сплавет, па као и Гавра, Бока и Гаљеновић. Имао је сирома једиу слабост, што је радо пио, а бирташи од „борофобства“ кожао га у звезде, с њим је пио, и држе га за најбољу главу.

Бока је најпре пред Ригелбаха да се учи, т. ј. да прима лекције, па тек онда ће се као „куразета“ уписати, јер и онако ретко који субјект пре године да „не бунтара“ из анатомије; онда падну као муве на огањеиу, а онако ће Бока бар препрашан бити.

Бока доиста већ учи: сад је полубаз и полусубјект. Иде Ригелбаху, на сваки дан нешто на скелету научи, а Бока је био оне сорте бак, који више учи из слушања, него из читања.

Покрај тога је постао и нешто кућевни човек: неје долазно сваки дан у „борофобство.“

Кад је Гаљеновић од Лоштајзера иступио, падне Гаври на памет, да и он иступи: и онако га је пријашељ корио, што безпосе, и писао је ону, да се не влада добро. Гавра опет мисли, нек буде како му драго, само он не ће више бријати, него ће нолаи времена бекрестати, а полаи радити.

Њему још није изишло из главе, да мора бити доктор, па сад мора томе приоухити. Истина, већ је „куразета,“ аа тешко то иде и бријати и у „кура“ ићи. Трајаће три године док сврши анатомију, јер ће га с тог разлога одбацити, што даљу не може учити: над би пак службу оставио, онда би лакше било, јер макар и да безпише, мисли се, могао би покрај тога и учити.

Гавра оставе службу, и узме собу са

једним јуришом, једнаке нарави. Два човека, као две капље.

Предао је бријачо и све што мирише на барбердук, и срећно протукао.

Јоштајер је све то ону шесао, али и

кьушио. Но нпок да не би пропао, ушпше се у друштво „менажерије", које се организовало, од кад је Гађеновић Шпицедерни дошао.

То је друштво било овако организовано:

од 15—20 ћуната и лебд, па сваки акционар добије од тога сваки дан поштену порцију. И ако који не дође, па ма целе недеље не дошао, опет мора уплатити: ако би што претекло, онда би им Гађеновић кад и кад и по-

Сережанска обербаша.

Гаврa му је шесао, да он не ће више да буде бриса, него да му само шаље новаца, а он ће се већ даље протући.

Господар Макса му до душе приличио шаље, ал то није доста. Гаврa данас има, сутра нема; кад дође до нужде, позајме ће

Сваке сорте ћаци који су били сиромашни, или ако су од добре куће али бекрије, давали су сваке недеље у „менажерију" по цванцик. Кад во нема новаца, прима се и залога, а директор је Гађеновић; уједно је он и касир и машинулант. Гађеновић купи комад сланине

чева дао. Доста то, да се сваки могао за нужду осигурати.

И Гаврa се уписао у менажерију.

Било је и тако сиромашних ђака, који нису могли ни тај цванцик уплаћивати, па су опет долазили на „ложице" од сланине, што

други остане; те новине прве ће сесћи и с парче леба слатко поједу. И од једних и од других ће временом бити људи, који ће вољни и имућни постати.

Било је и почеци чланова у менажерији. Тако је био неки јурат Кишов, који је кад-кад имао доста новаца, а кадкад по три дана ни паре. Кишов је кадкад и по три шиљинга дао, као бајаги на „менажеристе“ из великодушија, на више должини но с истрошеног дана, а кад дође, он као из шале проби сламњу, а онамо од јуче гладан. Кишев је био великих штуцер. Увек је на њему нов капут, бело рукавиче, мажорирао је, а онамо није имао ни сталног квартира, него је дозлабо и Гаври на колеџ, на му за то плаћа у „борофабстову.“ Кад сазна и сазуче се, нема ни кецаље, ни само реала је на њему, а сутра дан, кад наћуче капут, изгледа „леба“, јер се нађе законичке капута ништа не види.

Био је опет један бак, који је ноћ и преноћавајући и богослављу изучио, па је сад нечем учити филозофију. Већ је свој 5 година стар, сув, но жилозат, бескрај што може бити, ћа друштво пређан. То је Дреновац, за свашта способан, али „борофабства“ и „менажерије.“ Имао је особити глас, кад да вије и Гаљеновака препаднао. Дошао је ће постати калуђер.

Ако је требало пити, певати, тућ се, свуд је од први. Знао је и шитв и пројрте, ја у прољеће подсеће земљи капут, те за чини „божић“ све то сам.

У школи је био слаб; није знао logarithmus ни изговорити, већ би изговарао: логаритмус. Прави дечак међу њима; beim-otter Напрт, каквог ни у Вермењи не би нашао.

Дреновац је био прави пријатељ Гаљеновака, а био је на квартиру и кошу код једне кеширке, тако исто као Гаљеновић код Шпицедеров.

Он је и с Гавром добро живео.

Гавра на како да бежнице, опет и чита, много пути и ноћу. Медицинци су га волели, на му књиге дођу, и увијек да је само „журнаста“ био, опет су га волили у друштву и на патолошка сецирања, и иначе над медицинари уче сецирати на каквом коњу лешине. Знао је за то и професор, ја је тадаи кроз пасте.

Но и ту је био екстремаи. Једаред ои сам доће раније, па изиђи из каде на воде једну мису да сецира и да уче. На то доће медицинар Аргелеас Шпицер, па каже да је то његова мета, он на њој штудира; Гавра не да. На то дођу и други медицинари, Јајнеф Шобелес и други и почну га грдити и тезматн се; за он с ногом по њима: Аргелеас а њему, ал Гавра ухвати Аргелеса преко среде, па га замеће у каду. Најпослије дођу још и други и све уморе.

XVI.

Дреновци предложи у „борофабстову“: да би добро било, да друштво да једаи бал; фашинке су већ при крају. Сви пристану ва то, само не мосу ту у биртији, јер нема довољне сале за толико друштво: за то узме Дреновац на себе да то оброче. Сваки чаш уплатиће за себе једну форинту, а ако за другога хоће, опет толико, само ва оним билетима не ће ничеје нпе стајати: то се остављ частн каџионаро, да он сам за кога хоће исплати. Има доста чланова, па и доста билета. Сваки шапионар мора с кокардом на прсима доћи на бал, а боја кокарде је свакоме по вољи остављена, јер је „борофабстеов“ толерантно друштво; свако може и у каквим хоће халинама доћи, ма и у зимљем капуту, јер је „борофабстеов“ и демократско друштво.

Већ је и дан опредељен: пада у суботу.

Дреновац је напшо салу у „Josefstatt“ код једног бирташа, с којим је добро по-

знат, и „пре ту“ је с њим. Сала је лепа, недељом је ту „варјомузика“, па има и још две собе. Банда из „борофабстова“ ће свирати.

Дође и та субота.

Дреновац је казао еде је та биртија, ал није знао сваки поседнути; далеко је, на ноћ ће, тај воли читаво клупче за собом.

На овај бал је дошао онај, који немају довољно новаца ни хлапца, да могу ићи на јуришаски или медицинарски бал.

Гавра иде са својим јуристом и још неким на бал; сам у зимљам, до горе закопчане капутина, време је већ пипустило, снег се топи, на богме и са мокрим чизмама; ал кокарда нарасно на прсима. Цепови нису били пуни. Нису још никад били у тој биртији, тек по казивању гласе, тумарају, да је лако. Дођоше су ту.

У ју унутра, неколико сасна у сали запљено, сала пријатна, ал никакве елегантије. Нема још никога: Цигани седе на земљи; рано су дошли. Иису нервозни, да је то бан нрава сало, јер тако је изгледало, као на „варјомузика“ у ординарној биртији. И доиста, ту су у недељу играле момчади и девојке са комшетиним женским персоналом.

Сви ишчекују, но ће сте доћи, особито какве женске.

Већ су многи чланови „менажерије“ и „борофабстова“ ту, понајвише у зимљим капутина, но нађе се декоја и у фраку и кнезеру, ал старе моде и узајмљени; то се види на њима, као стоје једном кратки рукави, а дугмета висока; другоме дугачки рукави и кратка, ако код млађе брат од старијег ито казује.

Ето дошли један пар. То је „Јуба Виноканцеф, субјект; онај висти, што је код господаре Максе шегрт био. Сад је у Пешти калфе, управо субјект, јер сиван, која је нове правн берберне, жора у Пешту дође, на онда тек у Беч.

Друго је себи дошао своју игроачку. Јена млада Мађарица, што може бити, а лепо је и обучена, само што јој остриг крупан нисе. Недавно је дошла са села у службу и апроприрала се, да жора дође на „борофабстеовски бал“, јер знаде с њим преиада. Тако је нукло глас о том балу, да се забуиаће неки дошли другови; ће шкала, играти са Јенцима и субјектима. — Све, све, само да није пустила курију, и због тога су колеге Виноканцића дуго бодкали, ал он се није пезао и право је имао.

Сад ето Гаљеновића са госпођом Шпицедерком. Она што може бити лепо обучена, ал и он на ову форму, као у Новом Саду на пургерском балу, и што може бити апроприран.

Гавра и Дреновац са његовом госпођом „вешерком.“ Истина прала, ал каква прала! тако често, лепо обучена, да би јој са длана каеу нео, изгледа као кавка могућа моја сторица.

Дреновци сауче зимљи капут, па се појаше у лепом „божићуру“, што је сам од зимљег прекратно и сашно: стоји ханаи, на боја се не види, а кошуља му је бела као снег, са исправљам пошама; иса се зна чија је „тешерк“ на прше пантаљоне, беле рукавице, исечене шпиље, ширене чарапе. Нов зимљи капут је узајмио од биртиша; у залиђа га обукао, па сад га свузао, а га га више не напуче.

Осим њих двоје само је још један јурат био елегантно обучен, у зеленом „кнезеру“, нарасно узајмљен.

Остали су били које како обучени, и мушки и женске.

Једва је био обучен у белом летњем капуту, белим пантаљонима, а на могаћа штрчеље и шпиље од гумиластике, на над игра, ово се нашта не чује, као неки таванодрли господин мачка. То је био један бак хирург, што није био субјект.

Био је и један старн кћоват у атили, што тера ситне пранице; тако на пример ако хоће ко да се упише у њој за мајсторе, па му зашива, ако каква женска тражи право, да може сваку продавати, ли ако какав мали шнајдер не ће да плати квартир, на га треба пљескити.

И госпођа му је јако у годинама, ал још кокоперава; држали су у поеле ако председнику бала.

Ту је и Рангелбах. Сакаи му каже доктор, ма да нема дипломе, јер сакаи је уверен да би је могао имати.

Још је нала у ови међу женскима једна лепа, висока плавуша, не може се разазнати на је фрајла, или какви елегантна собарица.

Остале су биле по најпише слушкиње и кухарице: познавало се по њима, биле су обучене као које може.

Ко би знао, како су сви и све до билета дошли!

Цигани најире свирају њихов обилазни „полонез“ као увод, на онда „валцер“, и то штраусов „Rosenknöcher-Walzer.“

Гаљеновић, Дреновац и јурат надмоћу се. До душе играчице су добре; сваки са својом игра, а јурат са овом пазном.

Мало преститу, на опет по ново. Гаљеновић заповеди да свирају „Rozept-Walzer“, вели, то је његов „љубимац.“

Банда је то смеса људи и женских, прави осиси pietus.

Чије се је је сезо на ноћу један фијакер. Нови гости долазе, и то још какви гости!

Кад ју оно се све заблиста у сали. Напред који један лепо обучен и инфлуиран јурнста испод руке дваиу фрајлу, господстнку, у које је све бисери исплетени; на њим нити, још прилична матрона, и на њој треште рубини и дијаманти: повриј ње деиље, ако ово нетиесет година.

Тај јурнста је Јопа Мнлоп.

И он је добио билете од чланова „борофабстова“, управо купио их; јер није био члан.

Та госпођа биле је удовица, врло богата; имала је на два вата кућу, а Мнлоп је учио тог дерана, имао је код њих „пондицију“, на кост и квартир слободан, и још добр месечну плату.

Поштео је своју пренштелиу и фрајлу на „мали, али побл'ћски бал.“

У исти мах, кад је та породица дошла, дошао је од њих и јурат Кишов.

Јурната Мнлоп и његово друштво, кад су ушле у салу, биле сво на пубавку, на најсвежи „шнитет“, те ту и по сталу, јер држао је ге тако „серојмунке“, него једу у другу собу; нашву на кредепц, на опет двае у трећу собу; и ту је за једно наменштено: иду још даље да трзне прву салу, на дођу у кућу. Мнлнов пита, где је бал. Кажу му, тамо у сали где је већ био. На то се упуте убеспкнути опет натраг: изгледало је као какаи марш у опсеп.

Кад опет уђу у салу, свирка престане. Све на њих гледа; Мнлнов, фрајла и госпођа заружене се од стида: разгледају се, смотре и своју собарицу, ту је и она „инкогнито“, а то је она лепа плава, што је са јуратом играла.

Мнлнов пита познате, је л' то тај бал. Кад му кажу да јесте, удари се по чело, вели да је нисао и фрајлу у плаћу узео. Збуњен, не зна како да се нађе, не зна шта да заповеде, ни место да трани, ни да се назанака.

Мати баце немпо погледа на Мнлнова, држи да их је завео на таиов лед, а он је сиромаа бно са свим невин.

Но Кишов, практичан јурат, зна се наће. Одмах заповеди да се донесу столице, по-

ауди их учтиве да седну, па ће им тај бољски калембур протумачити.

Драгољуб прими столице.

Сад им почне говорити, како је одмах примећено, да су они пријеке као и он; он је мислио да је „нова бал“, а онамо којекаква баганда, па за то и не сваче земљи капут.

Кишов је дошао у елегантном земљом капуту, у белим рукавицама, шлоширима, за жена иду капутом кући, него вешуље, већ ону рекламу, а у цеху само један шнајдер и тај је узајмио од неког мајстора.

И ове се најзад што су дошле, а Миљков да се њих поједе, што је тако нешто: мути му најпре пребацује, па се после и сама смеје тој клевети, кад је видила, какве ене ту има.

Фрајзер је одмах отишао, па ће мало у три сата доћи да их натера вози. Сад траже опет ођаљу, да се прате, и одмах пошљу човека по њега, а дотле ће у ранговору проћаскати. Већ се мало умирили: сад им се чини, да су у каквом позоришту гледали. Гледају како се Гаљеновић са Шпицедерком, Дреновом са вешерком, а Јурат са плавушком врте Гаљеновић баш потајно ово на њих, а да не ће Шпицедерке, а он би пренио к њима. Аз најревнија им се дошла Вишковашић са младом Мајварицом: она се сад ток уче, а ни добротље с њом.

Миљков види да су се њих утишале, те замаји да фрајза игра једна шкрља, да шије баш бадава дошла: у друштву вели, и нахвер се лепо, а он ће већ уредити, да се каже мало колонел сказони. Онамо опамо, мати „ћуса“ рађа доцуста, над је већ тако.

Сад Миљков удара играње и играчице.

Неће Гаљеновића и Дреновића са Шпицедерком и вешерком, а плавушку ни помен не ће, јер је њихова говарица. На то се ражалути Јурат, пије ће да игра, а несто вера добију Кишова: он ће са фрајзом vis-à-vis се отимати, а ово ошишавком, тим нечитом летрељком, што још у недоспелој години игра. Но Кишов се још мислио да игра у земљом капуту, да тако пошиваштво покаже, па му је публика остала иска.

Гаљеновић и Дреновић одбију све отстале на страну, па ће се сад њих четири пара продуцирати.

Све иде лепо као везено. Гаљеновић са сјајом грациозношћу реминује. Код дођу до шете онгуре, договара се опој упорбени јурат са Гајром и вежба га, да играју у колону, па да ни све пропаре.

Гајра узме своју Мајварицу, а Јурат плавушку: плавушка упорбени и отмитарата од Миљкова, то једва девчица, па макар данас службу отказала; јурку са „пајперсвеј“ корацима хватра, све гурају и разгетрају. На то се народ сунтзи; ошишавица вели, Доленски већ хоће са Гајром да се гуша, а Гајра готов на то. Јаве да је фајнер ту, и тако Миљков са својим друштвом оде, а гунгуза се утололи.

Сад је опет као и пре.

Дође „крошутња.“ Сви се понаместају око стола. Фашиклица и ошишавица председнишу, други се поређане као који. Између Гаљеновића и упорбеног јурата седи плавушка: с друге руке Гаљеновића Шпицедерка, па се разговарају.

Гаљеновић је већ одавна бацио око на плавушку, а и она је њега добро мотрила, канда се познају. И доиста су познати. Само нешто рада тако се чине, као да нису познати, а онамо се смеше једно на друго.

Гаљеновић не може да се одрже.

„Молим фрајан, жени ви тако познати долазите.“

„И ја мени.“

„Нисте л' били кад год у Новом Саду?“

„Бил сам.“

„Јесте л' кад год са каом играли?“

„Може бити.“

На то им њен обоматељ јурат прекине разговор. Изгледа, као да су обоје с тим задовољни, јер се тек отпикнуше ради разговарају, и сами хоће да се не познају, да се не би свођама замерали.

То како они не ће бар познала Боку Гаљеновића, и како не би Јока Гаљеновић познао Славку Селинчарову.

Шпицедерка баци око на Славку, а Славка на Шпицедерку.

Славка се мало угрози; сад би се касније и „хоп-полки“ могли још лакше оживљати, да је тешка нес' што је била.

И Кишову се досади Славка, па се баци дебом на ну, и тек јурат на Кишова. Кишов се опет окрене старом ошишалу, па се дипнутљу о рентигузију, егзекуцију.

Гајра седи наже доле са Рангелбахом, пију и разговарају се, разговарају се и пију; и Гаљеновић би радо с њима, да нето чује, да му се не да од Шпицедерке.

Почеше здравице, па онда певаше. Сад је тек красно слушати Гаљеновића и Дреновића. Сад тек води Шпицедерка, каквог „бруџера“ има: вешерка опет држи да Дреновом лепше пева. Нека их, само над су с њима задовољне.

Цигани опет засвирају на игру, а гдеко који се већ диже да игра.

Међу осталима било је ту и некаквих „коуста“, полорешних нежних трећег реда, о од њих једни примете, да му се Гаљеновићево певање не допада, да јако проз нос пева. Гајра је то чуо, јер је близу седио: он ће да на свог Гаљеновића, већ устане на пробе појаш стојећег коусте, гурне га мало: овај са свога погледа, па му каже, да то није у реду. Гајра тражи кавгу, а то му је доста, те узвоти „коусту“, који је њимо међу јеранку бродц, да бродц и ноћне га дрвета. Овај се отима, вели, доћу му другови у помоћ. Гајра одвраће, питаће се тучу, Гајра кога доћ'ша тучи, један се чупају, други мире; и ошишала се дигне, баци и ошишавица: прано низ, ове је председава, на врх себи пута и гради Гајру. Сви је здравиљу, ал ошишавица сама напред, а доле Гајра уже чашу вина са осталих, па њако је дуге руке, опружи је и проспе јој вино над главом и дуге поврхе. Ту би било баволске гужве, јер Дреновом дрва ошишавицу страну, убојаше је и и друштва више њих, да но среку умешају се два јурата, Кишов и онај други, те их тако умире, да Гајра нисте опраштење од ошишавице. Гајра пристане на то, пољуби ошишавицу у руку и исипје још једну чашу и њено здравље.

Опет је све у свом реду: ко је за игру игра: за Гајра, преиде сва игратва, не игра, јер још напред, да може опет какво чудо каким, већ седи са Рангелбахом и даље пије.

И зора је близу. Већ су се и наиграли и уморили, сад се треба мало одморити, на кући. Шпицедерка зами своју шал на га умотака Гаљеновићу око врата, да се не назебе. Кад Славка то види, таме своју шал на обавије с њим јурата.

У том шалићем овијру усмено се Гаљеновић као пребледи Јеврем, а Славка и јурат се свиђу, на једно другог бомбоњима ране. Мало пре су добили од куварице те бомбоне и поклоњ тога једну напредњену игљу, што не десет пари не вреди. Гаљеновић је добио поклоњ бомбона мало крстиљ.

Јурат пиказа не да Гаљеновићу мира: Славка га ћера. Завиде у једне бомбон игљицу и баци Гаљеновићу баш у крило. Гаљеновић узме и отворе, а на папиру оно стоји:

„Dass die Frauen gerne stricheln
Ist bekannt, und nicht Erfindung.
Gib der deinigen diese Nadel,
Sie stricheln dann mit mehr Empfindung.“

На то опет Гаљеновић зажиже крст у бомбон, па га баци јурату: на њему оно стоји:

„Deinen Übermuth zu dämpfen
Hänge ich dies Kreuz dir an,
Ist's für dich zu schwer, — hänge
Es deiner Geliebten an.“

Ко би то нерда у Новом Саду рекао, да ће између Гаљеновића и Славе до тога доћи.

Сад Гаљеновић као у пркос да свирати „Requiem aeternam“ и онако шљом замотан уме Шпицедерку да игра; с два пруста лево руке подиже још субтилно хаљину, да јој се види шљокена сукња. Дигне се и јурат са Славком, па у пркос игра с њом у тој истој форми: јуре као ветрењаче, а ван престаде, престаде и бах.

Свака са својим друштвом иде кући.

Гајра са Рангелбахом пратн се са цигани у „дворедчестве“.

Славка је сутра дан, управо још онај дан код издостине службу оставила, и узела за себе квартир.

XVII.

Гајра добије од ове писмо и молаца, а уједно му се извиње, да се одмах врати „Лоштајеру, јавље шиљу шеток сна, јитн ће ваше опет да њега паре добиће.

Господор Мавси су писали да Гајра иште код „Лоштајера, него да се проберипаз, па то ону, који је и онако већ због Мелане јако опечалси, тешко паде.

Гајра отпише ону, јавоља се да сјему, и каже да ће ће ићи ваше бити бриџа: но ник се не брише за шета, он ће се сам у свету протући.

Сад се Гајра још већма пробокорио, јалаже стварје, пије, ал брицају не ће ни по што више у руке узети; отац тај је преслано да буде бриџа, а сад је већ човек, неодлучан, хоће своје нолс ради да се бори са судбином.

Гаљеновић га свеђује до се ваше боровина поса, да се поворе ону, да иде Лоштајеру; Јока за себе мора тако, ал овај ће нико од њих помоћа, на јако иде. Поченс га и друге заказлезати, јер је бно здраво тадестиран. Гајра ће се тек наљутило, па ће рекао: жени идн шутам, ал ако узвиши ће ку бољи од нас свеђу, који не сказлезате: ја знао хоћу, водини је свет.

Гајра је доиста и бно велика бенџија и не ће ништа на пире дао за његову будућност. Сви су дакали да Гајра већ нашта не чита, не зна, ал су се преварили. Гајра је читао и учио, без да се пред њима показао.

Бринуди се нако ће живити. Нек их не боле глава!

Гајра је особито биљарџија, па се игра у кавани код „златног орла“ са медицинарима и апотекарима à la guerre. Он је натадор, па на којој је он страни, та мора добити. Гајра је сваки дан добијао више него што би му требало да ниje довољно: него ће доста и на страну потутн. Кад од тога живи; на јени варани и ништа друге сиромашиње. Стаће му је са свим неодписно.

Гаљеновић се пак повукао мало натрат. Рангелбах га поучаи кад је трезан, па онда Гаљеновић увиђер ради ако у авлану код „златног орла“, ал ће да се карта или биљарди, него да слуша како се медицинари дицнутељу. Рађе је са собом жуко тако и Рангелбаха да се и он тема: ал Рангелбах се нако дицнуте, па се онда завреше, те ваше и побегне у „дворедчестве“.

Гаљеновић би ту са медицинама нашлом медицинаре слушао и у глави би са бележио. Није био бог зна каквом велика талента, ал је бно марљив и стрпељив. Њему је само да дицање дође; полео би сад нигдн ди-

ломку као magister chirurgiae, него да га начине за прва бранилијанског.

На онда би техничке термине — речи — забележио. Особито му се допадале речи, које су налик на женска имена, као на пример: belladonna, Chamomilla, gummigutta; то му је све тако у уши звечало као: примадона, моја мила, Кунигунда, Pulvis Doveri дођоше је за нешто страшно, и кад је чуо да су коме то дали, одмах је рекао, то је „Iotates Oleum«. Кад би се нашао у каквом друштву, које ништа не зна о докторији, особито у женском друштву, онда би уплетао све те речи и термине о анатомији и дечеву.

Гађеновићу је морала Шпицедерка

И Текла Шпицедер испливала је и постала дипломатикерка.

Сад ће да шастине пронеа у обитељи Гађеновића.

Шпицедерка хоће да се шастани у једној варошици, па зове Гађеновића, да се уаму, па да Ђока отвори овошџиу, а она да тера бабичлук. Поред тө два рутета једно могло би се лепо живити, али Ђока се не да ни осолити; хоће да учи хирургију.

Гађеновић је добро живио са Шпицедерком, то је све истина; ни он му није мрзио, ал је осећао неку мржњу, идиосинкразију против самог бабичлука. Мисли се како би то чудно изгледало: он берберин, на овешини плехове ташыри, а над онима табле, јер је вешта, окретна; само да је мало ружнија, јер по њима местн нерадо примају са свим лепе бабице.

Сад је Гађеновић опет сам, већ му не ће ниште тако лако шастн.

Фершје су. Требало би да се и Гађеновић мало одмори, јер му та анатомија доиста силна посла даје; ал вад једаред преко ће пређе, онда је ниште од по посла готово. Остеологију је већ прешао; сада се још није дало за Христову топографску анатомију. На је Ђока од силне науке већ сав пожутио, има право докторско лице, то јест, лице му је тако као каквог у науци задубљеног професора онтологије.

Но Гађеновић не проводи бадава време

Руска сељачка кућа на светској изложби у Бечу.

читати и њену штудију: »Lehre der Geburtshilfe«.

И Шпицедерка се радо разговарала са медицинарима, особито који су то исто учили; које сама, које кроз Гађеновићеве пријатеље већ је и то постигла, да је себи намолила асистента obstetricine на руке. То је била радост за Шпицедерку!

Тако мало по мало дође крај „курса«; Шпицедерка мора полагати ригорозум.

Сад страх и трепет! Обукла се средње, ни ординарно, ни најлепше, тек уредно, јер може професору шести у очи зуцуе, па ће је боље пронуштрати.

Тамо су већ и друге колегинице: све врше руке, грозу успе, док не дође на њих ред, па ход испливају, зимзе озареним лицем и одмах промењују ход.

На њој замоловано умјено мало дете! Одношпиравши вајеље!

Ма и с тешким срцем, реши се не следовати јој.

Тако се растадоше. Шпицедерка је остављала још и нешто од својих ствари и отишла је покрај Бошњог уверавања, да ће доћи к њој и узети је, кад свршн иургију. Ђока је то само из обичне конвенеанције казао, а баш и сама Шпицедерка је то тако примала као практична женска. Нађи ће она у свету таких Гађеновића, а и Ђока таких Шпицедерка.

Они су се састали на темељу међусобне потребе, јер их је тако живот једнпнце ство, кад су заједно »меинжирали«. Било је као по неној нагоди: ти чиниш мени добро, ја чиним теби добро; политика интереса.

Шпицедерки ће сигурно добро ићи, ни о локацији; мора се побринути како ће још две године надживати да лепо живи, и да му остане новаца за ригорозум.

Пријака сама нанће.

Упозна се са једним Талијанцем, Торкватом Павом, родом из Удине, по карактеру — Dulcamara. То је биле у биртији за вечером.

Торкато Павиа позно се у варошици, на четир коња железна; комедије у либерији, тако исто и Јарица му. Возио се по целој земљи, и где у каквој варошн стане, види дудма зубе; за два три сата по сто дудм обаи, особито по вашари. И доиста, чудноватан је то мајстор тај Павиа; стоји на кољи, коју упрегнуте, на вашар; дође ко да му види зуб, отвори уста, види му зуб, па ти ј трешуну пстиме какаи, дотле и певаке. То сне иде са таиовим брзином, да

се сам болесника дими, једва је осетио кад му је извадио, па ни њиме да је крвљу зуб. Таке редак, један доње, други горе, који кад овце стрижу, само што ово брже иде. Плаћу другу не узима, осим што сваки мора купити од њега за два дванаеста малу флашицу са штампаним напутком, а у тој флаши је једна есенција помешана нешто са дрвце Јагодњаке, да боље пече. Ту се тушта налази и њиме више него два пиштоља; шта више капиџије, кадије, и друга велика господа дају му и по двајест форинта у кући, и још њихову свеодобну. Има је виђао таких свеодоваба.

Паван је млад, витак човек, сунчан али има пријем образа, радо пије, и кашље, има шесте pulatorum, не ће дуго живити; за морале су изгледати Кимберке, које су се повраћ својих мужева у великој битци против Марнјуса знале бити и умрети. Да нема диалект изгледа, морало би се рећи да је лепа. Звали су је „die Morlakin“ дакле нека буде „Морлакиња“. Страшан контраст између ње и Павана: шкиљ демон њих састави?!

Глађеновић је знао нешто талијански, научио је у Земуну од једног келнера Талијанца. Осдове Паван. Паван је штребецио нешто немачки, те се почну разговарати пола талијански пола немачки; што овај не зна немачки, то овај дода талијански. То је обоји жило било; а и сама Морлакиња је мало било, што је знала са Глађеновићем

Мисирска зграда на светској изложби у Бечу.

шак му читаш у очима памет и талијанску хитрину.

Кад је Глађеновић видио, како Паван вртузано вади зубе, убудући га његов неуморни дух; мора се с њим упознати, јер Павлова мајсторија спада у његов арут. Да зна Глађеновић тако вући зубе као Паван, па онда још диплома, не би се мислио с каквим доктором на свету.

Мора потрајати Павана, и ваће га у једној гостионици.

Паван седи за једним столом и са породицом вечера; један деран око десет година и госпођа Павановица, родом из Приморја. Она је велика, грдна женска, има велике црне очи, пуну густу косу у витицама, скопчана са дебелим обрамом, усне подебље, али румене, а зубе као бисер, руке пак као у јаког мушкарца, изглед диваље. Тако јуначки разговарати, и то српски, на хрватски, на приморски, на пашки, јер је то све једно.

Глађеновић се упусти у разговор о Павановом „њуеству“, не би л' што докучио, како он зубе вади. Но Паван није хтио у том лекције давати, па на питања тек на кратко одговара; но једнако нуди Глађеновића да с њим пије и то најбоља и најскупља врна вина, јер је Паван имао нована као плаће, и могао је трошити као какав добар барон.

Глађеновић се тако упозна и поче дољазити сваки дан на састанак, и поведе га собом и Гавру. Ђока с њима већ „питомио“ живи.

Павану је био сваки мио, који је хтео с њим пити; увек је он частио. И госпођа Павановица је добро пила и то пићућа пића без воде; то је већ познато, да женске, кад морају са Павановицом пити, јер их доцде не пушта, док и она не задреми, па ни онда кише: „adre vis“, као „лежу ноћ“.

Гавра једном приликом изврне на Павановицу, што хоће мужа да туче, ђ Паваповића у брк свашта изрекне, и стало је муке Глађеновићу, док је обоје утишао.

Кад је Паван видио да му је Глађеновић такав пријатељ, учини му јелу поклон. Паван је умео пићо, па умако морао пити једног „Cicerone“, или боље „Marktschreier-a“, који је, над је Паван на пијаци зубе вукао, нелегално говорио, као се лако зуби вуку — што су људи и сами видили — па на једног сандука задио флашице са врла асеті и сваком, ком је зуб извучен, за дин је цвашика пружио.

Пре неколико дана је један такви остављао службу, јер га Павановица није тр-

шиље: био је матор, гадан и шкодљив „Cicerone“.

Сад Павао покуди Глађеновић, да се прими тога звања; покаже свог надзирања имаће нет формата у сребру у своју дневницу. Није рђаво. Глађеновић се прими и остаће дон „кура“ не започне.

Тежи „Cicerone“ је био Павану као већег хранитеља против госпођине завидје, а био је и контрола наше према њој.

Глађеновић не своје звање свесно отпочиње.

Већ су на путу, и Глађеновић ће не вашара, називајуће покрај Павана, продаје ђаше и куће лоше.

Да су Павао и Павановица чувари, могли би свакие новце на страну метнути и обогатити се, но не зна ни сам Павао куд се толики новац дена. И Глађеновић поред њега лепо заслужује, нашта не троши, а све неће на страну.

Само је тешко било са Павановицом излазити на крај. Код ње је већ укорењен обичај да Павана туче, па како неће, адон мора да је на страни да признаша не страда.

Глађеновић ипак оперишући једнако знао како Павао чује ухе. Чим се каиде само са два пута вуче, ај ина и мали клучак, па он то тако удеси, да се једа и примети. Павао га је и научио, и Глађеновић преида га још није достигао, опет боље ни него пре, и он ће му временом од велике користе.

Тако су већ многе паросиа и села прошли, што је све Глађеновићу од користи било. Већ и талијанских беше говори; ас није ни чудо у тавои друштву, где се једнако талијански говори и пиати.

Павановица је у почетку добро гледала Глађеновића, за он је по свом обичају према њој био доликиат; она би опет волела, да и он показе снотрију нрема Клеи је Глађеновић од бесне Моранове нало и занрее.

Павао је Глађеновићу још преноручио да чува касу од жене. На то се она јако једна, и у једном чаиу због тога грувна на Павана, а Глађеновић га одбрани.

Због тога се Павановица још већма озлоједи. Једаред у биртији после вечере, кад је Павао већ мао под сто, заводе кавгу са Глађеновићем и пите од њега једнаки плаћује с новци; веле да је то Паваново и жено, а Глађеновић да је само слуга, на ђурши на њега, хоће силом да му отме плаћен. Глађеновић не да, те се почну темаати: она као ђурија, а и он се ђурачки држе, бори се; же зна се ко ће кога надвлађати, кад Павановица изваде из џепа биртву и отвара је да Боку прекара: он јој не да отворити. На ту ларму напће биртаи и отме Боку.

Сутра дан се чује да је Павановица хтела да заколе Боку. Власт је мајше затвори, но опет пусти, и отпране и Павана и Павановицу „пер шуб“, а Глађеновића пусте да иде куд хоће.

То је њему добро дошло, јер је за то време толико новаца стекао, да му је могло довољно бити за „кура“, а и опако је већ време ту, да „кура“ започне.

Глађеновићу је као било Павана; за њега је био добар, а заслужиако је поред њега и своја дневница.

Сирома Павао нагоро за тим умре. Био је великаш мајстор у заслужавању, а рђав у чувању и уживању.

Павановица је блудница порекла по свету; не може да нађе другог Павана, а прво би да може поштена на земље испопала. Без сумње ће у том блудном тумарању једно свончати.

Бог зна шта ће бити од Павановог сиротчета, од сама онога ока, које је мајор био каиинном новце кунити, а ње само чувати.

Бога Глађеновић пак повољно је и ту као суд, да се зна шта, а такав човек може и на леду живити.

(Продужиће се.)

СИРОТА БАНАЋАНКА.

Од

Ђуре Јакшића.

(Продужење.)

Ја приђалим живље, што је сваког на њих стоље — и њезино слабо свећуљаше бацаше своју жуту свотлост на пашурене црте мога несрећиога душанина.

Он дубоко ћутајући сећаше на бањку, а главу је зарежао у дне од руке; погледа му беше увенчем, отајан, упрт у једаи незнан

Чан предмет наше свромашне собе . . . Ја сам га са стрешћени срцем посматрала, после му се приближих ближе, а кад сам се дотакла усницама његовог високог, бледог чела, он ее као на неке немилог сна трже, погледа ме онако великим гласастим очима, па онда се тужно осмехну.

— Грације, јеси ли гладна? . . Питао ме је са необичиу забуљеним гласом . . Видиш, да сам се ноћас добро постарао; имаћемо једа у ивобаљу, барем за нет шест дана: ако Грације, онај доичак мораш разбити! . . до-даде немоћно потмулим гласом . . Не ћу ништа да те подсећа на сраше намере онога непваљала! . .

После се даде и одреши ирећу.

Меха сиљуше очи у неописаиној радости: та ни у најродитији годинама висам видала толико слаткиша, колача и печења, као баш те несрећне ноћи.

— Грације једи! . . . Рече ми Алекса нежним гласом . . . Поиуди и тетку, та ова сирота, још нрезајуе као је оно мало несрећне хорбе појела, па више ни опуснла није! . . .

Ја одох да понудим тетку, дотакох се руком нежиих рамена; мислила сам да спава, на је треба пробудити; али је она била будна, отвори очи и гледаше ме, тихо осмејујући се.

— Шта је Грације?

— Ја још пружих неколико од најбољих колачића што су се у врећи нашли . . . Она лаиоио оружи руку, уае колачић, али га није могла прогутати.

— Грације, је ииеам гладна!

И она врати остатак од колача натраг . . .

— Тебе је као тетка? . . Питала сам је узалуднео.

— Није ми ништа, добро моје дете, само што ме могу да једем.

После тога је опет затворила трепавице, и изгледаше као да спава . . Ја и Алекса гледасмо је забринуто; у целом говору и погледу њезином, беше нека необична тишина, нешто што је налик на умор, на ону малаксалост, која се у последњим часовима јавља.

Тако смо проживиле скоро недељу дана. . . Сирота тетка већ није могла ни постеље устајати; беше мирна, тиха, једва си јој дисање чуо, а изгледала је као спеши што их по празиику чекамо. Кад је једиога дана чича Марко дошао, њему поћуше сузе на очи, па само што удахиу:

— Марс! хвј моја добра Марс!

А она га погледа, па као да га није ни познала, јер непознавшим никакве знаке радости нам друге неке забуљености, склоиила је ии ново очи и ћутајуће као обично.

Чича Марко је дуго посиктрајне, ори ћути и скученика, па онда онако полугласно као да сам за себе говори, рече:

— Тешко да ће жива остављи.

И он се није преварио, кад је ми јутро дошао, моја добра тетка лежала је мртва на својој једиој постељици.

Сутра дан се стегло, ћутала сам немогући ни речи проговорити, ни сузу пустити . . . Осећала сам сад терет моје усамљености.

— Сад сам сама, рекох чича Марку — сад сам право сирче! . .

Чича Марко ме милостиво погледа по глави, али ме ие умеде ни с једном речицом утешити.

А може ли за опако сирче и бити утехе?

Капсала протии ие бедне тога дана код куће, на је за то сам прота дошао да је сахрани: кад је ушао у нашу сиромашну собицу, последње је аловољно око себе: по самом изгледу његовом, видела сам да му је неправо, што опако једиој сиротиди мора да очита последњу молитвицу — за там се окрете чича Марку, који је са превртеним рукама гледао у мртвица.

— Ко ти је она жена? . . Питао га је прота онорим гласом.

— Сестра мога покојатима, оче прото! . . одговори чича Марко дубоке удахнутиа.

— А но ће ли погреб да плаћа? . . .

Марко не одговори ништа, само што га је ћутећи гледао . . . Али кад је видео да прота на његов одговор чека, он га свом мирно додаде:

— Оче прото, од гладн је умрла!

Прота га је разумео.

— Од гладн? . . Аз ако ми ствамо све сахрањивати који од глади поумиру, онда немо и ми од глади умрети . . . Рече прота мекшим петрахнв на крат.

А у стварн није тако било: наш книнђанскн прота је толико богат, да би могао на опако осуђиој годаи и недесет породица нахранити, на и да ни осетн . У његовој кући је свега, свега, довољно: тамо петрак читав пара; за његовом сувром се једе шамапьер, пилаца и теоа; на његовој госиођи је свила и брилијанти; његови су свакидашњи гости нелика мађарска, немачка и грнска господа . . . Али пролазиу још није удело...

Он је очитао неку молитву, журећи се да што пре кући из куће, бра, опако од прилике, као код човек има посла, а мора на улице да се с жеиом здрави.

Одмесно мртваца и ја остадох опет сама . . . Са свима сама! . . као мртвац кога сродници и пријатељи оставе у гробљу, па се после својим кућама разиђу, да још за неки дан приповедају жалостиве или веселе приче о покојаиковом животу.

И ја сам одиста тако осећала као да сам у гробу: ова четири влажна дувара биле себе изгледаху мн тавни, хладни, баш као земља у новоиаселиској гробници . .

Сриа ми се стегло, из очију ми ниже капуда ни једна суза: необична тишина оказала се целим мојим сувором: јед се са својом врлом врном ухватио око скрушеног срца, на душу паде ноћ, тама, у којој оно ниже могло утледати ни једне звезде, ни једну искрицу наде . . .

Страшно! . . . Досадиле ми је као да сам жива сахрањена, као да сам сто хватн дубоко под земљом: дисаље ми беше тешко и као се по жилама једва мицала.

Тако ме је застао Алекса.

Кад је ушао, ие рече ни ни „добро вече!“ ништа друго: само ме је загледао, а десном је главом моје руке ћутке, нато су ми жиле тужно лиие на земљу падале; после ми дубљаше уста, трепавице, чело . . . То ме све страже на увеличесте, у којој ме је неизказаиа налост бацала, и ја сладајна тугом

падох на његове груди, па сам ту ни њима плакао дуго и горко.

Ох, да знате ви драги пријатељи какав је то осјећај пролазити туге на грудима верног пријатеља из дубљанина! . . . На његовим грудима бих ја проплакао, у његовоме загрљају бих ја и туге заборавио. О шта и шта пута сам ја, бога за тим сузама плакао; пута пута сам за тим неописаном тугом туговао . . .

Али сте пробе, а је остадох сама! . . . А у мени, у тој немоћној савоји моћи, нашта друго не оста само једна сам, тужна успомена, велике сузе из дубоке пропасти . . . То су моји другари који ће над мојим гробом као остављени сирочад проплакати . . . . .

После пођи пођи даље се Алекса ђа иде.

— Куда ћеш? питам га ја: а он ми одмахне одговара:

— Знаш граде, предали смо једноме чакутину жиш новчарад, ја идем тамо да узмем нешто мало хране, а ако може бити и новца, нађи какво је време, не зна човек шта носи дан, што ли ноћ.

— Аз зашто идеш сваког у по ноћи? Зар није боље да дочекаш дан?

Он же осмехну обљубено, и после се мало десетио, па ме скоро изненадним гласом стаде набрајати узроке зашто тако чини.

— Видиш граде, вели — има у нашој Книнији много људи што скакавцу од глади, па човек ка више рад да и други дозиђу, да у њега има новца и хране; сваг би најалио на њега, то би и њему нестало — па куд ће онда?. . .

Кад је видио да не жели одатле умаћи, а он ме је нежно по уселене лицу милујући тешио.

— Почивај ти граде и умири се, не ће прођи ни два сата, и ја ћу опет код тебе бити . . . Да не будеш сама, никад више да не будеш без мене!

После тога огрну опанџије и оде. За се поседе два сата прати, да не више никада не остани сама! У тим и у мисрећи посташе човек мислиоц . . . И ја сам почела мислити; мислих и прошасти, па од оте разорене куће стварала сам себи у мислима будућност: ли је ли ово од тробинских плоча зидао палате, у које ће несеље госте и пријатеље дочекивати? . . А која прошасност? . . Све сами прни трговци! . . Тужна је то грађа за будући живот једног сирочета! . . Ја над сам у мислима довршала те моје прне двореве, онда сам се мислила кога ћу да сместим у те големо тавне сподове? . . Зар моју љубав? и њега мога љубовника? . . .

Тако сам у мислима и замишљала: замиш ми беху још увијек мили гласи: идем ја кроз кланцице те куће, у кракој носим све најлепше јестиво што ми га је оне несрећне ноћи Алекса донео, и за њим гуре оне неке гладна и напухена лица, и као пружају руке да ми на силу поотимају храну коју сам ако шокуду нађи носила . . . Не дирајте, прекидала сам гладну гомилу, те за бога мога ни умире од глади! . . Глађна се гомила разиђе, али доће опет господин у белом капуту и панкама пиштољу: послед му беше строг, лице намрштено, земљи рукоу ме је ухватио за раме и десни је ми мога крила бијело јестиво:

— Нема деба, ни за тебе ни за твоју мајку! . . Скакаћете од глади код сте јогунице! . . И он се примаче да ме опет пољуби . . . Ја сам се отрела од њега, и бегала сам, јурећи тако кроз сокаке и скакуљући преко пиштоља, остављи Книнџу за собом, а сам ме пресрете на галантско подне . . . Јутали сам по тој пустој општењој равници, тражећи кокар и какву воду, да само покласим осушено месиво, али нигде ни кашке, и ја нисам ништа подох под једну јеленду, где настиром зими од северних ветрова заклањају оне: мислила сам умрећу, али ми у томе часу пригрла од жеђа Алекса:

— Гуљаше што ти је? питаше ме тужно осмејујући се.

— Воде! . . Само једну кап воде? . .

Он се нашли рукоу у недра, нађе један мали судић, чудног облика, ја онако нисам никад видала, само то један пут у сну . . форма му беше као у ове количка што се на пијацама продају, а представљају сре човечије, само не беше шарен него чисто прнен као да је у њи умочен . . . Он ми га дрљубок рукои подаде.

— Умни, нашој се гранде, вода је као врућа, а ваље ми чуди, та двадесет је година, како је у недрима носим.

Ја прихватих судић и хтедох се на њега нашити, али кад сам се усилила дотакла ме гоше тежкости, ја се сва стресох, беше то катра, витриол, што ми је усна и грло опржало.

У томе се трох нас сва.

Сва сам се тресла као пуст, и над сам отворила очи, видила сам моја Алексу. Он се нагнуо над мојим крвавим на ме љуби . . .

То беху последњи пољупци.

Он беше рањен . . . Крв му је лошила из уста и на ране.

То беху крвави пољупци . . .

(Продужиће се).

ВЕРЕНИЦА.

Црта из народног живота.

Од Мида.

(Наставак и свршетак).

IV.

Једнаких поче да звоне од прних сатиха, а особито од њихова пова.

Ибрахим поста да му Шар до веду.

— Пратише се ганаци, али их не бијаше ни десети део, сав их је повор прогутао. . . . Србин је бутао на се свето.

И ево и сам се Ибрахим крсу. Пођоше стотину ганаза, те до не преза у сну код десне сваки да боранн. — На воник паде у село Иванко, код свог стрног знанца некот Јанке Гуза.

Да ли Ибрахим сарати под њета као код строг знанца, или га што друго намами тано? . . . . .

Ибрахим исташе не каза никад своме пријату, али Јанка најзад опази, да се Ибрахиму оничи око за његовом Керком, па и ако би рекао коју као знанцу, не смеде као Ибрахим ити.

Ај и јесте дивна та Гркињина млада у српском руху.

Кад Ибрахим дође, она га прва дочека на прагу спешећи се безазлено, али ово сада он је само погледа на уље у одају.

А за што му се умиљала? . . . да ју се не дошда са свог дина? . . . са сиде ли богатитнице? То је они знала, ма ју опет сваки речи напишше, да му жељена гоше, само рад главе ова своја, јер један мог Ибрахимов могао та је смаћи.

На ево и сад седе крај њоу Ибрахимових, играју се тустим дивошима што се на луке дизаху. — Ибрахиму се разлуче дане кад уграда ово створење, па му сриг завтра јаче, и од ју рече да седне украј њега, те уже рукоу да ју сједи њоу.

Да ли ју је волео? . . . А ко би знао, само кад би је пољубио у чело, вадда би му се отргао уздах из прсиј . . . за што? . . . Себање се можда своје Керн што је скоро изгубн, јер беше у свему као Гркињица.

И сад је пољуби у чело, на му нека сета пређе лицем, а у густим дивошима као да хтеде, да утуши тужно осећање, што му се погнале душом.

— Цуре, иди зовн ова!

Она оде и после неколико трентутака врати се, а с њом и Јанка.

— Је ли сте у реду за ово штене?

— Јесте господару . . . . ја сам га узео или управо домаћно на веру . . . . проширен је у једној кући . . . . говорише Јанка са јебљем.

— Је ли доста осам гавана?

— Са сина доста . . . . . Но пре свега треба да видиш да л' спава, ни онда . . . . .

— Да ним не би кварио пашео, је ли? — Добро, добро, ти ће знаш како треба. — Чујеш Османе, — рече Ибрахим ганазу што на његову лугу доће — нашн хоћу да ми га доведете, знаш . . . . . и он показа рукои сабљу.

Гаваз се поклони до земље, на кпаће, а за нам хтеде и Јанка, али га Ибрахим задрза.

— Како донеси ово штене?

— На веру, на дећ и са господару . . . . рекох да ће ме Турци наћерати, но да ми помогне, да ме одбрани од њих — и он се пресаји и —

— И доће?!

— Преваја се, јер ни доће на веру . . .

— И та кремз веров?!

— Не господару јер му је ја и по дуго већ мој сни . . . .

— Добро, добро, само гледај да га жива добијеш

Јанка изађе.

Осман уже осли гавза, па са Јанком уже пут кроз село покрчиши.

. . . . Једва једнон, рече Јанка и показа у врлет Осману неку стару опалу кућу.

Као прне зноти, као шкали крноздина, на прстима се примаконе гавази прозору, на које се чуо топор.

— Зош шису дошли? А! Добро, сутра ће ваљда доћ? . . . .

— Тако баба каже.

— Добро ће доћи, на као ће прођи — рече Иво на леже крој житре, а с ниже њега лежаше му и два друга, по што се најпре уверише да где нема заседе . . . . .

— Дакле сутра? — Чујеш дераче, затвори врата на лезе, ... шкрби матуу не жогу да скакаш тако, — рече Иво. Али ако да не поперона дечку, већ уста сам те забрати врата.

После неколико трентаки зачу се хрвање . . . . .

— Осман прође Јанки и рече: — «Адио».

— Још је рано, дезе ће отворити врата, кад буде време.

— Пробе читав сахат, кад се на врата указа дечак; дадо знаш ону, а онај Осману, те се полагаћо ухукоше у кућу.

Иво сиђаше нао знаком, а и другови му, упор их беше сваљадо . . . . . на се опет нико не усуди да прође Иви, јер се сваи бојаше оштрице његова ножа. Осман их је могао заобићи, ал несмеде од Ибрахима.

Једва гаваз прође те му мету ланцу око врата, а и остадоша нешаново замет. Гаваз и нехотице повуче Иве јаче замку пре времена.

Иво осети као неки терет што хоће да га удави па се тргне . . . . . Код погледа ово себе — то беше трњут — ни скочи, шчепа ода сребрњака у руке и знаки, гаваз се сваи у крви.

Одскочи натраг један корак, на вакву: издаја! . . . . Умри издајно! пикну беспо Иво па опали пиштоль, и — Јанка сам обли крвљу стропошта се на под.

Иеиод шитрице јетагано зинав шаде . . . Иво беше слободан.

Све то беше у трепетају.

Гавази ђурђуше на њ., али двојица осетише снагтину његова нока, па устукнуше натрог.

— — Ха шгеше зар јои живи, загрме глас Ибрахимов с поља, коме се досадило чекати, па и сам дође да види шта је.

— Ха! ту ли си крвнче, вакну Иво, а ови му се заседше као вероваше, стиште нож на ђуру на Ибрахима. Гавази скочише на њ са страше те га свалише, и одма га оковаше у тешке ланце.

Ибрахим пређе, па те дуи погом у главу, а Иво цкну, ови му завркнише, а чесше жиле набубрише, дође доће страшно. Хтеде да скочи, покупи снагом, али се ови с тешке ланце изломи.

Ино опет паде.

— — Ибрахим се одма врену, јер Иво беше његов: ма Ибрахим не заборави повести и Гркињку мађу за свој харем.

. . . . Кад пређоше живе Буђевске куће, Иво уздану болно, на викну: „С Богом ово, с богом вера . . . .“

Лена позводе Иву, загрли га па га пусти, па истрча на двор, па кад спази Иву међ душманима, она клону, ни јој се снага одна повратн, као да се нечег сети. Она ује старцу у одају.

. . . . Оче . . . оче. Иву одведоше Турци.

Иву! . . . Јерн, шта зборан?

Ох оче јесте, сад га видех, сад га поведоше. Њесне се девојачке груди надимаху са болн и страха. — Али ни оче мора да живи, мора само ако Бог тако хоће . . . .

— Ако Бог хоће, рече старац мехотично, а туга му се сани око срца.

— Оче, Бог ће бити са њим, и ја ћу га избавити, ... хоћу тако ми вере шго му је задато: избавићу га или ћу с њиме умрети. Они се у Лепе заседше чудном натром: толико смелости и сталности беше у тим речма, у том погледу, да се старац зачуди.

— Ти?!

— Ја оче, али ми опрости што то морам за дан два оставити . . . . а ако ти ми дође ка . . . . онда је тражи тамо, рече Лена на последа вебу . . . .

— Шта си наумила?

— Да га спасем или с њиме да умрем.

— Лепа!

— Оче, немој ме покарати, ја нисам више дете, већ његова вереница. Он нисде нигде нема, све му душман одузе, па ко ће се за њ старао, ако не ова ногу пеи пред богом, и која му се заклс животом, — рече Лена и лице јој са то помешали часто поруменн; помешао да ово она себе да жртвује, и жела да спасе, учини да ова осети шго осећа: снагу . . . . среће, што јој је сада ме беше позната.

— С Богом оче. Саже се и пољуби ова у руку, па се отрже из очинске загрљаја, и уз ње ту стенама. . . . . .

Уз врлетно стење, узшком стазицом, што вируше и тамо и амо кроз камену, шевајно се хитро једна женска. Кад пзађе на врх стења, она дахну мало, али кад последе у долу, као да се сета нечег, прикупи снагу, па опет пође.

На један мах се трже, кад угледа човека иза стења, наоружана од главе до пете.

— Куда Лепо цуро, викну озбро човек, па јој се приближи.

— Побри Иванове . . . Јовану.

Човек је чудно погледа. А ма што?

— Води ме њему, имам с њиме важно да говорим.

— Ваљда опасност каква?

— Јесте . . . . Само брзо, рече она, па пође узшком стазицом пруу не чекајућ на њега, као да јој време беше и сувише скупо.

Човек је стаде. Кад дођоше до отвора, он знову на пође напред, а женска за њим.

Уђоше у пећину. Јово седнше у њу замишљен, а другови му у крај ватре беху полегали, те кад сазнше женску, они поустајаше сви.

Јово скочи кад је спази, не могаше рећи од чуда да проговори, само је уз се руку . . . .

Јово . . . . а ће ти је Ива? . . . . рече Лена, јер то она бијаше.

— Отишао је да спасе једну фамилију . . . . Ма шта тебе доси ано?

— Да спасе? . . . . а себе да убије . . . . Јово, Иву одведоше Турци јутрос, одведе га Ибрахим са два друга . . . .

— Јутрос?! . . . . Иву?! . . . . Лена, шта говориш, ускларевно рече Јово.

— Да јутрос, видо вад га проведоше; али брже, брже, још га можемо избавити, — и она позуве Јована, а из пећу јој бешс страх и брига.

— — Суше се већ клони, з'врамбашиа немђ, рече чим уђе у пећ.

— Ми ћемо за њим, рече Јово.

— А да ниje опасност каква, рекла је Мркша, а сва погледаше у Лену: нико је не познаде до Мркша; али се опет звук шантаке.

. . . . То је врамбашина вереница . . . . Зашта га је вредна . . . .

Ја, Мркша . . . . Иву одведоше Турци.

— Турци?! повикаше узјашено сви.

„Смрт душману, а живот врамбаши!“— одјеку о ваздух. Сваком заиграше око, сваком рука стиште нож, и прегрли пушке мало, бим као мајки одојче; зачу се шкрипут зуба.

Заклеше се или умрети, или Иву избавити божјом помоћу!

Лена и јово шкрета од тих дивљачких лица, од тих ужасних погледа, иак јој бише тако тешко ово срце, јер то беху људи њена вереница, која се спремаше да га избаве.

Јово уђе кабинету, пребаци је преко леђа: на уз Лену за руку и изађе из пећине, а друкчија сва за њим: сем двоје троје њих остане, да пећину чувају.

V.

Душман често дахну, над ту да је Иво увађен; а Ибрахим хтеде да утоне сваком Сулејмаку, који му толико часа зададе, те наређи да се баци у тамницу. Не мрете му ако одзиво одмах сиртну пресуду, а во знаде за што?

— Кад проведоше Иву, Сулејмаку се дондо ово мушко држање, онај смели и бистар поглед, на лепу Ибрахима, и рече му, да покуди Иву да буде њихов човек . . . . На Иво одгонора презриво, да не ће кренут вером, за сва турска блага и узнивања: . . . . то увреди понос господара, и Сулејман му изрече пресуду.

— Као већ два дана како је Иво у тамници клетој, као у каквом гробу; кисловодни на тврде хладни камен, а окован тешким ланцима. Цела тама, студ, и мокла са камења обрнаше му снагу, а дуго гноиље дондоше што клета тамница не могаше.

Друга ноћца како Инка не трену, други пут како чује, где мушкиа пева на јаворју, и позна правоверне на молитву; па му се позна правоверне на молитву; па му се учини као глас сове, што трак иза сна учини као глас сове, што трак иза сна учини као глас . . . . Чу, па му се учини да чује глас умирућег . . . . Појшсла на своје другове, заборави на муке, на све, на врену снагом, али се ова исирка о тешко лапце, он уздану па се опет спусти на хладни камен.

Ишће се не чу, до тешки поравн новчане стражара, што испред Иванове тамнице горе доле ода.

Ибрахим ме се и сада боја, рече он па се горко насмеја . . . . Сликнуће ме . . . . а моја вера? . . . . не ваза јој ни с Богом . . . .

Уздану тешко, а мисли на минуле дане, на неру његову заиеши та . . . .

На један мах се трже. Клуч се у вратима окрете, брава заазрете, а тешка врата на захрдалим шаркама зашкрипеше, па се отворише.

. . . . Зар већ да ме сиване, помисли Иво, па му се срце стеже.

Стражар му приступи, и пође га на тамнице.

Кроз врху појоћ као сиртичка звона одјекнуше лапци. — Кад изађе на тамнице, прнчекаше га гавази. Иво их позваде па сједо корачи у њихову средину, а они га са свих страна опколише.

Иш се учини да га воде управ на губилиште, ... виде полата са крвавим хиндаром, виде коц и Ибрахима, тди се слади његовим мукама, ... и већ га узише да га питаиу на коц . . . . Иво уздану па се траже, а тешки ланци заазвесташе кроз нему тишину. У часу му мишу душом гроиша слика његове сестре, ... ова снага . . . . Учини му се, да га воде да их осветн . . . . ако да надиму, тако даго зборе „осветя . . . . осветя“ . . . и ово већ их прах сирт гра . . . . .

Иво мисе руку ако да хтеде да иож, али руку гиоиље само звакета, ако да хтеде да му каже да је — роб! и он је спусти лагано . . . .

. . . . Сладоше. Ива подиже главу, беху већ на губилишту. Тамо заста и своја два друга . . . . пређе ни, те се оклусти и пољуби.

— С Богом Вуро, с Богом Јанко, само јуначки!

— За слободу слатко је мрета, одговорише му она ведрим лицем.

Иву одукоше од њих.

За што их тако зором хоће да смакну, да их се душман не боји? То Ибрахим вади.

Суде му се стоже, а крвца се следа, вад угледа пред собом три нова пободена у земљу . . . . Сети се младених дана, сети се она, сестре, вереница, на му се учини као сад сиче; баш у том трепшу дао живот, да јој каже само: с Богом. Учини му се тек да се с њиме, растаје на јој пружи руку . . . . Лапци заззветаше, он погледа ово себе, на ида саме душмано. На једвед очи му заслепе неком вртлом, шкрипу зубима, па окрете главу.

На страни стајаше Ибрахим, сатански смешећи се.

Поведоше га, и вад дође баш до коца, он погледа у небо, вад да се прашта с њиме, а у очима му се засја суза па се скотрала доле. На један мах Ибрахимов, и гавази шгеше да Иванова друга, те их удараше на коле . . .

Само со тешак пацај зачу, па се утиша, ни речице не рекоше, само погледаше на Иву, вао да хтеднше да му кажу: С Богом. на надаиуће . . . .

— Тако умре хајдук, вакну Иво, на погледа смело у очи својим џелатима; вао да га другови научише како вала мрет' јуначки, те и заборави на смртне муке . . . .

За што њега Ибрахим не удари одма? Хтеде вадва да му и последњу искру снаге сирка, да га страхом умори?! да му глас мучевачке смрти његових другова, сиури онај смеон поглед, они вдакиво дрхање и на самој смрти . . . . Али се преварн.

Другова га научише вако вала мрети, и он погледа дивљачког Ибрахима, вао да хтеде погледом тим да га умори . . . . И господар живота удараа од тог погледа, застаде се што то Иво сиване, на бесно вакну:

— Нек уиме штене, ... на коц с њиме!

. . . . Двојица га подигоше, већ је над коцем . . . .

. . . . Кроз расвитак зорни засвираше из губишту тавад сиртичку песму на се уђуташе.

Оба гавази падоше а Иво иоред њих клече . . . .

Јово! . . . . Побратиме! . . . . Иво! . . . .

Двадесет пожега засијаше се у рукама хајдучким . . . .
Гинаху се повальице у врви.
Иво беше слободан.
Један младић протури се до Иве, рагече

чопеж, који хтеде да умирогласти народ, који га позва на побуну, а не беше спреман за очајнички и крвав рат.
. . . . Хаџи Продан изнађе на реч српске поља . . . . . али његова мисао о слободи раз-

Његова реч беше залога за мир клетом Судбинаву, али ју он чешће погази. Вођ се мораде поклонити сили, ал' у срцу му беше само једна жеља, једна мета и мисао: „слобода.“ —

Слике из Историје. У ланцу у вашу невољу.

му заиво од воноџија, па му даде у руке нож и малу пушку.
Иво позајде своју вереницу заборави на опасност, па је притиште на груди, као му се она отме и викну: „напред!“

VI.

Србину догорча живот са чешће муке, па се опет поуздa на вођа свога. Али се вађе

драгих душмана, само га плаши да јој убије и искру свести о бољем животу . . . . о другом господару, ван надања! . . . .
. . . . Тек сад шета клање, мучење и черечење болих и болих људи. Душман хтеде да позади раји зубе, па да се уједа не боји. . . .
Да не би вођа у ког се Срби поуздa, млога и млога би пирка пропаљала, али он стотинама живот спасе . . .

— — Од свега што Србину заостаде, беше једини спасони министар, што му послужи да се Богу помоли, то да у тихој молитви мање ојађеној души лека; укрепљен вером и надом у Бога, да ће се он једном и на њих смиловати.
— Између градских кланурк, што стоје од вековања да пазе на ово место, као да га скривају да га душман не скрши, један мала

црквица, свуд обрасла маховином; а мала вратанца кажу ти колико је векова, како се Србин у њој Богу моли.

Бледа светлост што слази с трула, чисто човека опомиње на неку вишу силу.

— Народ се сплан слегао да се помоли Богу, да укрепи душу вером и надом; свио главу, па се смерно клања пред Спасом, а седи свештеник чита молитвицу.

У једном углу мале црквице поред болног старца, што дође да се помоли Спасу, да га окрепи, седи бледо увело девојче, лепо као анђелак мали; а онај тужан израз, она ватра угашена у очима што још тиња, па она свиона косица, од које се гдекоји праменак подарио, те јој се разасуо по лицу — тако те потресе, а опет тако ти је топло око срца кад те погледа, с би дао век за један поглед.

— Већ се сврши молитва; и седи свештеник одпева „вјечнаја памјат" својој браћи, што падоше од крвничког ножа; а народ прихвати после тихе молитве: „Господи помилуј."

Народ погледа на седа старца у углу црквице, па се помоли за њ Богу, а и за оно младо девојче; јер то беше вереница Иве арамбаше, који многима добра учини, а многе и од смрти избави.

На један мах погнуте главе уздигоше се, али свакоме срце задрхта . . . . све претрну од страха.

На вратима стајао је душман, црна опаљена лица, дуге црне браде, и севајућим очима; у рукама држао је голу сабљу, мача смрти.

Кроз народ као муња пролете име: „Ибрахим."

Ибрахим пожу на гавазе.

Прву крвцу проли Ибрахим на 80-годишњем старцу, па онда јурну напред.

— Ха! неверна паштетадо, тако ли се служи падишаху? загрми глас Ибрахимов.

Први пут напоји се мала црквица српском крвљу.

Седи свештеник пребледе, а са задрхталих усана шапну му се „Господи спаси нас..."

Народ прихвати: „Спаси нас . . . ."

Ибрахим спотри нешто, те се умути углу црквице, и стаде испред Лене; а црте му се на лицу изменише; чисто поста благ. Помисли на уживања, запеше страсног Турчина, и он се маши Лене.

— Натраг! Турче, знаш ова: вереница Иве арамбаше пре ће пасти, него дати да се рука звера ње дотакне.

Ибрахим се трже од тог имена.

У рукама Лениним засја се нож; а Ибрахим хтеде лукаво да јој га отме.

— Натраг! звижну, па подиже нож; али осети како јој рука клону, а крвца кроз расечену кошуљу шикну на поље; — она смена нож у леву руку.

У том тренућу зачу се на двору пуцањ...

Иво арамбаша! . . . . Иво! . . . зачу се, Ибрахим полете на поље, на дотле хајдуци потиснуше гавазе црквице; и тек сада насташе грохтање малих пушака, и звиждање ножева.

На двору се зачу: Алах, алах! . . . . и убрзо и: Аман, аман! . . . и Ибрахим се нагани да бега, он се са неколико њих само спасе.

На двору се не чу ништ' више, до неки потмули жагор и као рокћање и издисање....

. . . . Човек сав искрвављен крвљу, уђе унутра, али без оружја; ма ипак поглед му беше заповеднички и снажан.

То је Иво арамбаша. — Народ иде за њим, јер је душман побијен.

Иво се прекрсти, очита малу молитву, па целива иконицу, спусти талир у тас, па рече:

— Благослови оче!

— Од Бога да си благословен сине! . . . .

Иво га пољуби у руку, па онда приђе Лени, и с њом заједно клече поред болног старца.

— Оче, дај нам благослова!

— Да сте благословени децо моја, рече старац, па их обоје пољуби.

Лена погледа на Иву, нека сета пролети јој преко лица и она рече:

Иво, заклела сам се Богом-спасом, да ћу ти тек онда бити љуба, кад будеш слободан, заједно са својом браћом. Не терај ме да газим заклетве.

Иво уста, приђе олтару, шапташе тиху молитву, пољуби иконицу, и опет остави мало пара црквици; па се онда приближи старцу.

— С Богом оче! . . . . с Богом веро! . . . . глас узе да му дрхти, нешто му се свали на срце као тежак камен . . . . .

— Немој плакати веро, ако Бог да, видићемо се, ако не онде . . . . а оно . . . . и он загрца, па само показа руком на небо.

. . . . . Иво! . . . . кунем ти се Богом, да ћу те до смрти љубити, и ако поднеш . . . . плач је угуши и она му паде на груди . . . . »онда ћу бити вереница Иве арамбаше« . . .

С Богом рече Иво, притиште јој врео пољубац на чело, пољуби старца у руку, па изађе на двор.

— С Богом Иво — рече Лена па клече крај оца, шапћући тиху молитву, да га Бог сачува испред душмана.

VII.

— — — — — Народ устаде . . . . .

Милош га поведе у бој.

— Закликта народ, запева бојну песму, па маже за својим војом.

. . . . . Место мртве тишине, коју чешће поремети шиква и јаук, сад се разлеже песма веселих чета, идући своме вођи на сусрет, да га поздрави као вођа . . . . као избавиоца, па да полети у крвави бој . . . . .

Иван и сам са својом дружином оде своме вођи на сусрет. Милош знадаше за њ одавна, па га прими једној чети као вођа.

И стари Ђурђе хтеде у бој, али га слабост беше са свим обрвала.

А Лени му беше све блеђе лице, од кад се растаде са Ивом. Старац то примети, па јој једном рече: „А што си сада невесела, када ће Иво као слободан скоро доћи?"

Она не одговори ништа, маху главом само, па га погледа; а старац примети тугу што јој се полако савијаше око срца; не рече јој ни речи, већ узе да јој се свиленом косом игра.

VIII.

— — — И прође већ толико времена од тог доба, а Лена бијаше све блеђа и слабија. Старац би чешће приметио, да су јој очи исплакане, па је ћутао . . . . . а и тешко ју је. Али и њему самом веселе речи не пођоше са срца, а осмеј бијаше увењен; и сам неки терет осећаше.

. . . . И већ се враћају чете с бојишта.

Србин је под Милошем победио.

. . . . Веселе песме разлежу се на све стране, а чета за четом иде весело.

Колико и колико чета прођоше, а Иве још нема!

Лена би села на малу вратницу, па гледала како чете весело пролазе.

„Ох! да ли ће и мој Иво скоро доћи«, рекла би, кад би која чета прошла, и тад би јој увек срце заиграло великом радошћу; али би је до час опет попала сета.

— — — Ето иде једна чета, прах се за њом диже, али као да је мртва, јер се само топот коња, и звек оружја чује . . . . Нигди листа, нигди цветка да се је који закитио, свака погнуо главу па иде . . . .

Напред језди коњаник сав у црно, а и коњ му је црном чохом завијен.

У средини на голим пушкама лежаше је поћ ове чете, али — мртва!

Дођоше до куће па стадоше.

Лена опазиде чету, па притрча да упита вођа за Иву, ма кад спази мртваца, она врисну, па паде на земљу . . . .

* * *

У маленом манастиру пред иконом Спаса, клечи бледо и увело женско чељаде, умотано дугом црном мантијом: шапћући тиху молитву.

Да ли је грешница тешка, или се за неког Богу моли?!

Народ је ћутао, штовао ју је као свету светињу; и кад год би је погледао, туга би му обузела срце, ... сетио би се вођа Иве . . . .

То беше вереница Иве арамбаше.

Манастири и цркве у Херцеговини.

Написао *Вук Врчевић.*

VI.

Владика, свештенство и народ.

Ја мислим да је многим познато, да сваки цариградски патријарх, по смрти предшественика му, кад добије од Султана ферман, треба му хиљадама златни дуката у име установљеног ресума (такса) платити; а ако се и то, ово царство и господство не допада трећега осим каквог митрополита грчког или бугарског, а најприје од ове двојице онога, не да више Султановићима, у чијој руци намјештање стоји.

Ријетки су они патријарси, који су кадри Султану платити од једном преписану таксу, него се обвеже плаћати у три рока, т. ј. одма први дио, други друге, а трећи треће године, а и да би имао све од једном да плати, опет каже да нема из два узрока: прво што се боји да кроз три године не би умрьо, а друго: што остави новце под какви трговца на добит. Овако су ми казали.

Патријарх дакле има театер од свију епархија, које су у турском европејском царству источне цркве, и колико је у којој дохода. Кад умре који од владика у његовој патријаршији, и кад се почне тражити кога ће на упражњену епархију за владику или митрополита намјестити, на стотине му се архимандрита са свију страна пријаве с молбеницом и с обећањем, више новаца него је први усопши владика платио. Многи пак лично отиду у Цариград, те се устмено замоле патријарху, а богме све у залуду, ако и његовим придружницима кола не подмаже.

Наравно је, да и патријарх сад свој интерес гледа, и да од нови владика наплати оно што је Султану за ферман платио. Но за превратити ријеч, казати ћу, да патријарху вазда онамо срце потегне, који му од кандидата највише новаца обећа, рукоположи га у упражњену

епархију са обичним свиђилном, и царским буљуктном, и ону последњу мора садржати (великн везир) потврдити.

У случају да владика није имао, да му сте попе од једном исплати, учини патријарху попо писмо с обвезаном, да ће му и остатак најдаље кроз три године исплатити.

Што гоћ патријарх плати за царски ферман наше од првиј, само се по себи разумије, да и он по владикама сразмјерно осиједа, а следовательно ови последња сва на повјерени му народ без да му се у накладнаку ин патријарх, ни митесарије наша (говернер оне епархије) ништа мијешати, јер тако стоји у царском ферману и у патријаршеској свиђелбе. Дакле сваки владика или митрополит, над којс у своју епархију, сазове сво свештенство и каже им, колико ће од народа накладнати, а свештенство је тај дужно накладнати сваки у својој парохији владици послати, или справне дорнвити над по епархији ванту прави.

До овога данашњега митрополита Проконије (родом Бугар) сви су пред њим херцеговачке владике по своју вољу осињедли годишњу плату у договору херцеговачког паше од нет најмање, а шест највише хиљада ф]орина, које би ови после раздјелили најприје по округлјама, па по кнежинама, а нисолом по селима, дражећи се броја христјанских домова сваког дотичног округлја (најмењата и мудирлука). Ови последњи добију од мостарског мутесарифа наше тезтер, по колико ће који кнежина плаћати, с наредбом, да у случају не би писао који од кнезова паплатити забављеному своју новаџа, мора дати кнезу воћводе (ћендарме) да под силом наплатује. — „Што је попово, нек је готово.“ *)

Ови данашњи митрополит Проконије (којему се може рећи, да је од свију досадашњи и у свему најбољи) прима од сваке поједине куће по 7 гр. и 28 пара, које чини по 74 новч. аустр. вред., и по узјеранаку неки калуђера и попова износи му около 700 ф]орина.

Осим овога наплаћује од дотичних свештеника за свако вјенчање по 10 гр. или ф]орин аустр. вред., а од попова за рукоположење од 10—15, а највише 20 дуката.

Ови данашњи митрополит рекох да је боли од његови предшественика за то, што је увео старински обичај архиђакона владика Херцеговаца, те сваке године и јесени обилује своју епархију по свим манастирима и главним парохијама, опћинама и кнежинама, о собственом трошку, што прије митрополити нијесу радили. Он подмоторава на много страна школе и учитеље, брани свештенство од турских вулумџара, па се ова и то, да је много краће ућ жимогред по сирочадишта селима мудте осветшао, а ако му је село што дало од своје драге воље примно је.

Прве владике узимали су узаконьену таксу за свако поворско рукоположење во 20 дуката, а ови садашњи узимље ако му ко и више преда, одбијајући на очевидну спроматтину куће новога попа.

Владики нити смије од народа, нити може узети једноме нову опорнну у дати је другоме, и још мање манастиру, укинути манастиру на је дати мирекоме свештеннку, већ само онда, над би ион нешто велико прекеном законо преступно, но би га владика под епштимном наложно и у манастир послао да епштимију сорши, а међу тим повјери парохију или ближњему попу или манастирском калуђеру.

У владичиној власти није ни познати ни поништи обичаи старинска бир, ни све друго што је намеђ свештенства и народа узаконьено.

Владика је дужан да свако подижено му сумњиво вјенчање ријешити степене сродства, јер свештеници не ће никако да вјенчају што није у законом прописано сродство по крви од осм степена, а владика никако не ће да дозволи брак, који сиода ниже од шест степена, а и то не иозда, него ако му душевно не дожаку главне и врло ријетке узроке, који прнчекавају можда и ћеновју, да се вјенчају, а особито кад се не би могло без кравопролића миновати.

Владика од своја годишњег прихода троши, осим на његову храну и одећу:

1. За кућу у којој живи.
2. За ћакона (плату и храну).
3. За два—три коњска послушника.
4. За кувара и кћеницију.
5. За храну три коња.
6. Све путне трошкове кад обилује епархију, а обћина ће доће на коњи дужна је припремити му храну као и његовим момцима.
7. Милостињу сваке нећеље спомасима пред црквом и над му пред кованом дођу.
8. Дочекује у кући и на трпези све калуђере и попове, који к њему на канак важни народни посао дођу.

Попови и калуђери над гоћ у Мостар да каквн посао отиду, или над владика у њиховоју парохију дође, нмају и дан данас обичај, назда пред њим метанисати, у руку пољубити и рећи: Владико свети благослови! а овако исто сви појединн људи који к њему за који му драго посао дођу.

Те гоћ владика у народу дође, народ га с најзећом бојазљивости дочека. Сваки у руку им у сиут од долже пољуби; а девање ред којега кнеза или старјешину сеоцког, да ш њим што збори, или им питање одговори, назда њему наставити рнјеч: Владико свети! а то на неког особеног страхопочитовања, јер га народ сматра као намјестника Христова, а не другчије.

Кад дође владика у коју парохију, сваки они, ко је кадар платити, најрадије и с најзећом вјером зовне га, да му у кући закрсти водицу, и премда досадашње владике нијесу забиљежила цијену оној молитви, тако ни садашњи, него прими колико му домаћин дарује, и то најмање дукат, а ко нека да плати, неуспјеће вјати га, ни то, што овдашњи поповн и калуђери непосредственно докидују, да нпше: „неплаћена свештеничка молитва, врађа се у њедра онога, који се Богу моли“, а осим онога, сваки с реда ова народну пословицу: „прљава чаша, молитве нема“ т. ј. ни прости људи не напијају при трпези у домаћиново здравље празном чашом, но треба да у њој има вина.

Домаћин оне куће, у којој владика закрсти водицу, или преноћи, радује се докле је жива и спремо други сељана поносн, и што гоћ у кући потроши, не жали, колико ни о крсиове имену, или о Божићу, но тврдо и стално вјерује, да ће му владични благослов у свему самосеђно накрнити и сваки напредак у свему бити.

У Херцеговини свака кнежина има обичај да сваке године носи литију, коју они зову „носити крсте“ на около свега села и преко поља, ће су дужни доће сви попови (и калуђери, ако их у оној кнежини има) оне кнежине, и сваки со6ом да доиђеше одежде и све друго, као да ће служити летурђију.

За основне свечаности народне, обично су забиљежени и управ узаконьени дани трећи дан по Васкресењију, у нећељу Томину, Ђурђевдан или Марковдан, а по неким кнежинама на Спасовдан или Тројичндан.

Сви народ без разлике спола (осим ћевојака) и сва ћеца која су кадра за крстом ходити, скупе се пред уреченом црквом, ће се најприје служи летурђија, на одма по летурђији крену.

Најприје ћеца, све два и два заједно, који носе неколико црквени знона, и све непрестано звоне: звин! За ћецом попови и калуђери, носећи (неки и неки) јевањеље, а сваки крст мали у руци, и у путу читају некане молитве, између који: „Господи, Господи! кријеш с небеса и посјети виноград сеј јего же насади деснца моја“, другу: Спаси Господи људи твоја и т. д. но никад не прнјеђују „Њеверозора конјего“, но: „православним христјанам нашим.“ За поповима иду људи (све два и два) под оружјем са пе и дугачку пушку о рамену, а један између људи носи црквено барјак (црљено поље и у средини пришивен од бијелог платна крст) и сваки са својнјем другом или смеса гласа пјевају: Господи помилуј!

*) Што Херцеговина не може имати свога домородца за владику, тому је главна узрок — за народну жалост — што је после херцеговачког народног владике Хаџентеље (около 1770.) подпадала под цариградску патријаршију као и сне остале, па докле је патријарх Грк али Бугар лучно ће икад али никад Херцеговци доћи.

Најпотле све жене, које не пјевају као људи на глас, него толико колико може једна другу чути, непрестано говоре: „Господи помилуј.“

Од кад скрај цркве крену, па докле се опет на исто мјесто врате, морају се очитати, од свију свештеника редом, сви 12 васкрсни јеванђелија, почињући на толико мјеста као н. пр. на какву воду, или у лад исход каквог дрвета. Кад се које од речених јеванђелија чита, сваки пут од људи по неколико пушака пуцкетне.

Ће гоћ је који бошњак — био мушки, био женски — у оној књежини, те дуго болује од којему драго биљета, фамила га сиесе испод свога села, будићеве крсти прође, и лежу га у поправљено на ужаси на сред пута, и прекрију струком са врх главе до врх ногу. Кад народ пађесе, сваки је дужан преко њега прекрочити и рећи: „Бог да те нашепа!“

Казали су ми, да бошњак за то прекрију струком, да народ не зна ко је, а особито је ли мушко или женско, и да сваки пријатељ и непријатељ једнако од чиста срца рече обичајну ријеч.

Нема тога бошњака, које му дај буди морално, ако не материјално, не буде боље, ако нешто лакше, држећи се обнародјене ријечи: „*Вјера твоја спасет тја*“ и друге: „*Глас народа глас сина божија.*“

Овакове бошње прено године, кад нема литије, воде кутља чељад у цркву или у манастир, па при летурђији кад се почне појати јеванђеље, попеђу га, те испод јеванђелија клекне и све стоји, док се јеванђеље свршн. Свештенике је дужан, преко сваког бошњака пребацити петрахиљ на главу.

Кад калуђер или поп, пошће на олтара на велики вход, и пошто свршн на сред цркве све оно, што је имао рећи, кад се опрене ваше бошња, ће попријеко наувнак лежи пред царске двери, те и он исто — као што сам на ваше казао — превруће, но не може да му ваштенапомену ријеч рече, за то, што у он нас у себи чита пресписану молитву „*благообразни Јосиф с древа снем пречистоје тјело твоје*“ и т. д.

Ако се иће у иностране крајеве наш прости народ у души боји свештенице клетве, а особито стари калуђери, занеста над херцеговачким у вјешој мјери не стреши, а при том свештенички благослов таке му сриде и душу ублажи, да му се чини, долеће ће му у кућн свака срећа и напредак.

Кроз ове десетак година мојега живовања у Херцеговини, никад чуо нијесам ни једнога свештеника у цркви, да проповиједа, премда би их било неколицина за проповијед способна. Колико се мени чини, тому је главни узрок, што се херцеговачки народ (изузимајући Мостар) никад преко године не сакупља у цркви недјељама и празницима, осим на Божић и на Ускрсење, и премда се ни оба ова празника сваки свршн летурђија прије но свање, опет народ не би чекао свештеника да проповиједа за то, што сваки јеђва чека да се божја служба свршн, а дома та чека омрсак, после дугог и најстрожијег поста.

Истина је, да народ драговољне владици плаћа годишњи порез, а жене се чини да би још оволико радосније плаћао, кад би им домаћи Херцеговац владика био, за то, што би и народ њега, и он народ могли разумјети, али на народну жалост, но сврти последњег доноровљеног владике Авксентије, задовољава се и с грчким и бугарским владикама.

Но, нек ми се допусти да нешто докажем, што народ о овим иностраним владикама приповиједа за доказати колико, и шта херцеговачке владике српски знаду:

а) Неколав Бугарин владика хтео је да он нада говори у цркви „*Сваси Боже људи твоја и благослови достојаније твоје*“ и т. д., али ово како је он ону молитву читао: „*Сваси Боли људе твоје*“ и т. д.

б) Како су се Дрињани били нешто познатили једне године са својим попом, па га више не хћели, него наберу једне моче, које није никад ни буквара видио, а само ли што на њега научио, те њиме неколико старјешина и владици у Мостар, да ни га замоне, носећи му толико попаца, колико од два рукоположена попа узима. Каку владици преко његова ђакона, за што су дошли и колико му попаца несе, и он им од прве ријечи коже: ијутра ћемо ако Бог да! При вечери рече ђакон владици грчки: Ма десног очешдија! како ћете рукоположити једнога, који не зна ни читати, ни писати, ако Бога знате? А владика му одговори смијући се: „Будала! *Бори ни Херцеговина ће он кесари*“, које значи: „лудоне! у Херцеговини, може подијети и без икаке науке.“ Богу хвала, од неколико година не долазе више овамо владике, који би овако казали!

По главним варошима Херцеговине, као што су Мостар, Требиње, Фоча, Таслица, Приједоље и Столац, и дан данашњи имућни трговци обичавају у своју недјелотоу годину ходити (овамо веле: на ђаћу) у Јерусалим, на поклоненље Христова гроба, као што Турци иду у Мекку к Мухамедову, и онамо велик прилог сваки носи колико који може.

Тко што из дома са Јерусалима крене, већ напушта браду, и до његове је смрти неси, а над се врати, сваки га Христјанин и Турчин зове „пајпа!“ н. пр. Аџи Јово, аџи Петар и т. д. Но што ваше постане, никаква друга посла не извршује, осим што на сваку црквену службу иде, носи ваздa у руци бројаванце, и као најпримјернији калуђер поступа у највећем народњем штопању.

По свим крајевима народа нашега овије крајева, свуда сам једнако слушао да се није — кад је Васкрсна летурђија — они прије којега појач одма насташи по „*и нејех и веја*“, не баш онако као по Боки и по Далмацији, него ево како:

„*Небом јакленаго Христова мајчака сјајелимка пресјајела, ние од кесари хападонимскија сирени свето сијанателиуј зојезду Василија великаго ви ујесвета ви восклаш.и.*“

Многи су ме увјеравали, да су овако пјевали у старим штампаним и рукописним Србуљама, а да они прије, те се које по Далмацији, није право српско, но прекиначено и скраћено од руски богословаца на назупу њиовог старог славјанског језика. Је ли ово овако, и ко има право, нека данашње учени привеђаџа суде.

Никаква женска глава преко 6. година не смије у цркви бити ватрог ујести, а тако исто ни наједнн човјек оженвени, осим само они привремени привени тутор, (којега овђе зову „кљесара“, а по Боки Котарској „прокарадур.“)

Кад после 40. дана дође жена родила у цркву, да јој свештеник очита на врагина молитву, и да је с њоштетом уведе у цркву, ако је мушко дијете, прими га свештеник на руке и проведе га на около свете трпезе, а ако је женско, само га доведе до престоле иконе, очитавши „*мике одрешитјели раба твојеј елодија по глаголу твојему*“ и т. д., па дијете поврати натери.

Многи попови и калуђери по Херцеговини, нијесу ни чули, а камо ли да кнаду седам свртни грјехова, а још мање прости народ: а кад би их и знали прије би у све седам устанли, но премрсти уз које од четворо годишња поста, али петак и сриједу.

Херцеговац (а исто тако и Црногорац) волно би убити човјека — без разлике вјероисповједња — но и све друге шест грјехова учинити, него се опрсити, и (они веле) аутор се назвати*).

Ниште народ тако строго не шести, као у Херцеговини и Црној Гори, као и свуда по селима Боке Которске, и тоже су три главна узрока: а) што они мисли, ако премрси, нагубио је дио хилости божје, а образ пред људма: б) што он нико у кући не вари меса, нити га се кад наједе осим на Божић, на крсно име и на свадбу, него суво хљебо и воде, јеко присмочи и мало сира, или свари крточе или купуса, па за то и шести не само кад се шести, него и кад се мрси; и в) најочигледнија простота и права глупост, јер га и његов исповједник не пита, што је сгрјешио друго, но само: да нијесн премрсно уз четворо поста, али петак и сриједу?

*) По Херцеговини, и по Црној Гори, прости народ сматра лутеранси и турски закон њима најразрутнији. Ко премрси у посни дан, зову га: „Лутор један!“ а ко не иде у цркву, али се не моли Богу као народ, зову га: „Пекезјову један!“ т. ј. Турчин! (сва је прилика Муслиман из Персије, (?) а ко носи талијанске гаће зову га: Анџанац!

Из ових напеђења узрока, не ће никаква болесник, ни ни жена родила премрсити у постне дане, но би воли умријети, као што сам се ја исти о

Осим општом установљени постова, има много побожни стараца и старица, који посте читаву нељељу дана пред Аранђелов дан, пред Савин дан, и пред задушну

Осамо се народ причешћује само на годину, и то пада уз часни пост. Дијете се не ће причестити прије, него наврши своји осам или највише десет година

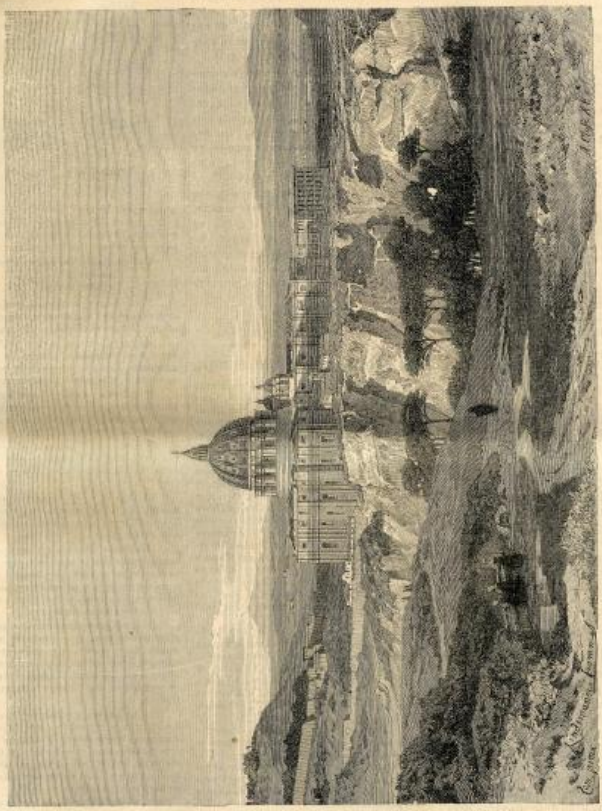

Слике из Италије: Петрова црква у Риму.

овоме више пута увјерио о познати ми овље чељади који су умрли, а не ћељи се опростити. Народ вели: „да је сваком при рођењу суђено, колико ће који живјети“, и: „нема смрти без суђена дана.“

суботу. Овако је постила и моја покојна матер у Рисну, све до њезине смрти, а мјесницима Аранђелову нељељу за њену душу, Савину за здравље њезине ђеце, а задушну, за душу њезини родитеља.

Ђевојке удадбенице, обично се причешћују уз часни пост на Лазареву суботу (у очи Цвијети), и кад се ове причешћују мушки они дан не смије ни један, јер се ово зна да је ђевојачки дан, јер друго

пикад преко године не долазе у цркву. — Но прича вој, над свештеник изиде са светим путиром и причешћем на царске двери, и но што рече: *„са страхом божијим и с вјером приступите“*, сви причесници при туче, прво мушки, па женски, пуштајући на земљу клањи старијега пред собом, но им рече: клекните сви, и говорите оно, што ја говорим: *„вјерују господи и исповједују“* и т. д. па им ове одма поставн другу: *„вечери твојега тајнога, днес сине божи причасника мја прими“* и т. д. Два ђака са стране двери дуже од путиреа покровац испод браде и путира сваког причестника, да не би осјећена честица на тле пала, а трећи сваконе по што се причеста, дава но једну напору.

Ко год од средњовјечни људи или жена отиде на литургију, у којој му драго цркви, не ће ни воде у јутру пити, колико ни оне јутро, кад се вису причестата, него чека напору, и многи понесу дома но двије—три у крај од фалулета завојене, да их мјутра дан доде на штедрак кућној чељади, који нијесу могли поћи в цркви.

Најваше се пред свакупља по манастирима о Богојављењу, кад се закршка водица. И на оки дан, сваки ће побожни чекати, без да ће и воде пити, док присиље ађиласа, на да од ње пије.*)

По свршетку литургије, водица се закршка, на кад се закрсти водица, најприје људи, на мушки ђеца, на најпотле жене приступају, те ни једне чаше нију по мало ађиласе у три одушке, за знак свеког тројства; а док се народ обреди, све ђаци пију тропар празника: *„Во крещение христову сја“*, и т. д.

Сваки домаћин донесе собом по једну мазу цавлову бочицу, те је напуни осећене воде, понесе је кући и објеси под иконом — ако је има — коју рани у кући све до другога водокрша, и држи је с вијећим страховштовањем.

Народ држи за то ону ађиласму преко све године, да се у пријеке нужде бонаи шкоме причести, јеко не би могао причијести свештенике, а друго, да би се дијете слабо родило, на да не би без крста ужрло, то га с ађиласом пошкропе, па ђенушин вазда мушкоме име „Јован“, а женскоме „Марија.“

Сви путници или радници, кад у јутру пођоли сунце, први ће оставити своју радњу, а последњи напуставити се, на окрене се и сунцу, скине капу, превриси се и рече: „Сунце на исток, а јаки Бог на помоћ.“

Ужре ли у једном селу или нарсши чојек или жена, нема тога чељадета који неће ходити, (само мушки, а нинад женски) да не ће мрца од куће до гроба попратити и пред црнцом чекати, све док клен га укопају, на сваки рече: Бог ти душу покладовао! *У своју путу*, све чојек чојека измењује, носећи мрца у носила, којег онђен зову „мртвачки одар“; тако, да свакога не мало допаде носити га.

Отац сина, син оца, брат брата, (или зко они нема два најближа у роду), дужан је мрца положити у гроб, на кад га положе и изиђу, онда свештеник прелије мрца уљем на црквеног кандила.

Нигђе овамо не копају мрца у сандуку, но вазда у лецијуму памотана, озидавши два са стране дувара од по лакта висока, на преко ње и мрца удре прије-клепиниде (плоче), и онда земљу, па зелену плочу врх земље, а врх главе — ко може претпоштити — каменн крст, и на њему запишу, ко је и кад је умрло.

Мртвац је сваки укопан обравом спрамо истока, јер народ вјерује и каже, да ће сваки на дан страшнога суда, на гроба устанути и у исток погледати, ће ће видјети Исуса Христа, ће на престолу ићеди, и ополо њега сва сила анђеоска, херувимска и серафимска, да свијету суди.

(Свршиће се).

Нови српски сребрни новци.

Све до најновије доба није се позитивно знало, да ли су стари српски владаоци, осим бакарног и сребрног новца, и златан новац ковали. Пре кратког времена нађао је предмет археолог и нумизматичар проф. Сима Љубић у Загребу своје вредно дело: Опис југословенских новаца, у коме је осим осталога обрађено и један златан српски новац цара Уроша, који се налази у збирци надвојводе Сигисунда у Бечу. Но прође за тим дуго времена, а чувени нам нумизматик Стојан Новаковић изнесе на јавност у српском Гласу број deux mondes — у „Отаџбини“ још четири до сад непознате златне новца, краља Милутина, цара Душана, краља Вукашина и кнеза Лазара, које је за своју збирку набавио млади српски владалац кнез Милан. Тиме је сада доказан један неоми важан факт из старе српске повесници, чему се ни од срца радујемо.

Четвр је стотине година од оног доба прохујало, од кано је ковао последњи српски новац под Стевазом, сином Ђурђа Бранковића, а ове године из Цетн, уводећ је у течај, са скромним расцветом министра финанције, научењка Чедомиља Мијатовића, нов српски сребрн новац кнеза Милана М. Обреновића IV.

За своју сребрну монету примила је Србија начела и определења новчане конвенције, која је 23. децембра 1865. год. у Паризу међу Француском, Белгијом, Италијом и Швајцарском закључена и којој су Грчка (1. јануара 1869. г.) и Румунија (14. априла 1867. г.) приступиле.

Основна јединица српске сребрне новчане системе је динар. Његова је вредност 100 пара (динарског течаја.) Његова финоћа, тежина и размере (димензије) оне су исте, које има франак у напред споменутим државама.

Металска смеса ових на 1000 делова 835 делова чистог сребра, а 165 делова бакра. Толеранција прописане финоће је $3^{m}/_{00}$ ни више ни мање.

По закону који је 30. нов. 1873. год. у Крагујевцу потврђен, деле се српски новци на полудинаре, динаре и дупле динаре. Полу-

динар преди 50 пара (динар. течаја), а тежак је $2^{1}/_{2}$ грама. Динар вреди 100 пара пор., а тежак је 5 грамова. А дупли динар преди 200 пара пор. а тежак је 10 грамова.

Пречника полудинара има 18 милиметара.
„ динара „ 23 „
„ дуплог динара „ 27 „

У динарским полутака стоји на једној страни (аверсу) лик књежев с натписом у наоколо: „Милан М. Обреновић IV. краљ српски.“

На другој страни (реверсу) „50“ а испод ове „пара“ окружено венцем од лаворова и храстова листа са затвореном круном горе на састанку, а годином доле у венцу.

У комада од целог динара: на аверсу лик књежев и т. д. као и горе; на реверсу „1“ испод тог „динар.“ Около венац са затвореном круном горе и годином доле.

У комада од 2 динара: на аверсу као и код полу- и целог динара; а на реверсу као исто, с тим само разликом што број ‘/, и 1. број 2 замењује.

За сада ће се од динарских полутака исковати 2,000.000 комада, од целих динара 3,000.000 ком, а од дуплих динара 1,000.000 ком. свега дакле 6,000.000 ком.

Прилином пуштања у циркулацију ових новца, побијена је вредност сада оптичајног ситног страног сребрног новца, да би се на течаја истиснуо, и одредиће се док после којег се страи ситан сребри новац не ће више на државним касама примати.

У прво рачунској години која дође, по што се половина срп. сребрног новца у државну касу прими, престаје рачунање на порески и чаршијски течај на државним касама, и све државно рачуноводство уденће се на динаре, као једини законити течај у Србији.

За трговачки и у опште приватни саобраћај остављају се још три године, после којих ће и приватни саобраћај морати преобраћати у нов динарски течај, падато је изречити законом таблица, по којој ће се прорачунати сва рачуна, обвезнице, меница, бонови, полице, уговори, сеекти и т. д. који су по старом течају издати.

Ми овај нови сребрни новац владаоца Милана М. Обреновића IV. поздрављамо са поклон, да унесе срећу и благостање

*) Ађиласа зову исто и по Црној Гори и Боки Которској осећену водицу, која — неки се чини — сваде од грчкога „агиос аѳиа“ света водо; а чјесто „Богојављење“ зову: „водокрштје.“

у Србију, и да буде што спорији претеча жеље златном човеку, и златном дану ослобођења српског народа од турског ропства.

Микл Анђело Буонароти.

(Свршетак).

Један велики комад мрамора, које је у залеђу Сикоп да Фијезоле хтео да даде својој слици, лежаше више од стогодину година неупотребљен, и већ сви посумњаху, да од тог мрамора неће никада ништа бити. Савет Фиренцијски учини још последњи покушај, позове више уметника, међу онима Леонарда и Буонарота, да то подузеће на себе узму. Леонардо појаси, да се тај мрамор сав донде не може употребити, док се са другим комадићима не доузме; Буонаротн се на противно одазвани и прими тај посао на себе, те отуда постаде она колоссална статуа Давидова, која је дошиље пред улазом у палату министарства правде смештена. На скоро за тим заклучи «фиренцијска влада, да своју скупштинску двориу украси сликама овековјечавши побједама у битавма против Пизе, те с тога добије од уметника посебно налоге. Леонардо је изабрао једну битку коњаника, а Буонаротн је употребио овај моменат, кад је једна група «фиренцијских војника, који се у Арни купају, изненада на устанак позвана. Безазлено Бедини тврди, да Буонаротн после тога неће ни једну слику тако израдно, која би се са тим његовим мајсторским делом сравнити могла. Пажа Јулиус научи да обезсрти своје име и то највеће дело варварске уметности отме оном доба. Он позове Буонарота у Рим и понуди га да народ цијпт једног надгробног споменика. После неколико месеци појави се уметника са својим нртежом, које је са лепоте и величине све познате споменике на старине превазилазило. Дело је то требало да се упраси с мноштва статуза и рељефовна. Али на разних удвора партизанска завист рада тог надгробног споменика, и тек после многих покушаја и после смрти Јулиусе, године 1545. свештен је у цркви Сан Пијетро ад Винкулн у Риму. Кад је Лав X. ступио на престо, беше његово прво подузеће преустројство цркве св. Лоренца у Фиренцији и то у лепшем стилу. — Буонаротн добије налог да ће у Фиренцији, на да томе по једном моделу који му је предан, води надзор над зидовем. Анђело је с неповољношу отишао на тај посао, а због неугодних околности и само је дело споро напредовало. — За време владе тога папе Буонаротн је најмање радно. После папине смрти дати се опет свој омиљеној посла око надгробног споменика Јулиуса II. са којим се и за време Хадријана VI. занимао. За времена VII. радно је за више зграда и статуа. А после за време немира, био је неко време најмање запослен Фиренцијом; но због тога што је бранио варош од Медичијера, морао је напустити Фиренцију. У то је дота израдно сјајну тапсзнпу „Леда“, која је у Француској под „Луђевским XIII. сагорела. Због пократа Медичијера, а и ради своје сигурности, морао је да напусти варош, скрше код херцога д' Есте у Ферари и ту буде врло лепо дочекан и примљен, а за тим оде у Млетке, но на скоро добије од Клеменса VII. уз опроштај и тај налог, да доврши гроб Медичијера. После смрти Клеменсове израдно је Буонаротн у Риму статуе Нпла и Тибера, а за капитолу је поставио споменик Марка Аврелија, у виду коњаничке статуе, која је у оно доба најбоља. Кад је довршио надгробни споменик папе Јулиуса, отпочео је по налогу папе Клеменса да ради на 60 стопа високој слици на главном улаз светишгине капеле, која је представљала страшни суд. Под Павлом III. године 1545. израдио је две знатније слике: обраћање апостола Павла и распеће Петрово. После смрти Сангалоса, год. 1546. призвано је на себе, да руководи довршење Петрове цркве. У то је доба почео Микл Анђело да узима у помоћ за свој рад и своје ученике, а од свију највише му је помагао његов љубимац Тиберије Калказни. Као старац у дванаестој години умрло је Буонаротн 17. фебр. 1564. год.; на самртном часу још опходљиве и поучавше своје ученике и рођаке, који оно његове самртничке постеле сакупљени беху.

Папа Пио IV. смести његово тело у храм св. апостола; но по заповести Косиуса да Медичи пренесено је у Фиренцију и сахрањено је у породичној гробници, где му је и прво красан споменик подигнут. Буонаратијево је најстарије и најсавршеније уметничко дело слика гатарачка жена, која се сада уфиренцијској галерији налази. А прва је његова слика изгубљена. Даље борба Херкулеса и Тезеуса са Центаурима, један велики Херкулес (изгубљен) и два анђела, који се и данас на гробници испред олтара св. Доменика у Болоњи налазе, и још једна друга дела. У рад изванредних живописних слика Анђеловнх спадају оне слике по еленену и страшном суду Сикстине. У њима је представљено стварење света и човека, пад грех и његове последице, наиме: напаше на риђ и потоп, спасење избраног народа и приближавање спаситеља у облику пророка и сибила, који његово будуће појављење предсказивају и најсилније страшни суд. Копија од онога дела налази се у краљевском музеуму у Неаполу. У збирци баварског краља налази се васкрсење Исусово, врло дивна слика неком нарађена. Још: краљ. единарска галерија у Бечу има такође многа дела од Буонарота. Осим горе наведених слика има још небројено много које је Буонаротн израдно и које се по разним збиркама, музеумима, дворовима и сиромашним црквама налазе. Осим његовог највећег оригинелнотског дела, а то је оно грдно зидо на сп. Петровској цркви, налазе се у Риму и другим местима још многе зграде које је Буонаротн сазидао.

Буонаротијев стил карактеришу две особине: величина и узвишеност. Његов наредни и чудноватн полет, његова дубока и темељна студија из анатомије, подстицаху га на колоссална дела. Са њиме је достигла школа средње Италије највиши врхунац и заузела је са сама њом правцу у уметничком делању. Микл Анђело Буонаротн био је чудан и као човек. Његово незнање боље него хумор. Поеле је његове више пута надао његов нећак, а преседеле су и по неколико година. Анђело је читавог свог века живео усамљено, затворено и никад се није женио. Уметност је назвао својом љубом, а своје рукотворине својом децом. Био је великодушан, дубзван и благ. Са Рафајлом се добро нашао, на да према његовој слави не беше равнодушан. Његов живот описаху његови ученици Вазари у „Vita de pittori etc.“ и Аскање Кондива у „Vita di Michel Angelo.“

* * *

Карловац.

(В. слику на стр. 121.)

Карловац је град у горњој Крајини, основан 1577. године од надвојводе Карла II., господара Штирске, Корушке, Крањске, Трста, Истрије и Горице.

Историја постанка овога града ова је: Земље које хабсбуршке подедио је Фердинанд I. опорученом од 1543. године, међу своја три сина: Максимилијана, Фердинанда и Карла. Максимилијану остани оени римсконемачке царевине, дому Аустрији, краљевину Чешку (сем лужице) и Угарску (осимсам западне). Фердинанду: горњу Аустрију, Тирољу и земље у Швајцској и на Рајни (Vorlande), а Карлу горе поменуте земље. — После смрти сва три краља ће Максимилијан ворвати против Сигизунда Јапола и жестоке заштитнике Сулејмана у Угарску. У том рату помагао му је више пута угарској војском из Крањске у Босну. Сулејман плати од Сигетске године, а Ауерспер и Николаши (Сењански Нко) истерају Турке из западне горње Босне. Они предео бно је тако пуст, да је само по средње народа било, за то су га прозвали деоертни регнаш. Где намисли населити ги њиховим српским усиоником на погранпчних српских земаља, обезбеђујући им слободу цркве, двора, аутономију у општини, и Бог зна колика још, само да му у браие краљу од Турака. Оргинализа ције Крајине преда свом брату Карлу II., госпадару Штирске и Корушке и да му уредно наследан генерадат народовне границе. То је било и на граница, а после постаде банковачки и варадински генерадат, који су дошиље с карловачким спојени. — Карло основа 1577. град Карловац, кое Hedadt (варадин) за поеле опкољава у Босни.

Сва крајина, а наиме Сењ, Карловац, Петриња и друга места најзнатнија су исељеним српским становништвом. Срнски усиоци су из оних новних настобина место задржавали Турке, свесни да се са пребивања ипи, те се тако народ турске сит од 1491. године. Али су усиоци задржавали и средње крајине мегезине (војводине (Сплавонију и остреа), те ина поштено дану плаћа, ако не ослобођ усиоке са неба. Ипи је зато десета попоаи са Турцима и Јужњацима, ко се боји заједнице и са Млечићи, те заједно, да се усиоци ослобођ расеље с мора. Тако истребне Србе с приморја од Сења. Тај прогоаетак употребн загребачки бискуп као процедеаа, да се Срби за то, што се не дадоше под унију, истерају с Кубе. И доиста, и нарс на заједничком сабору заиш, да се шкотићевска Рација ислотпи из места, који су подложни да буду грађани. Прогнаше на Петрове и Карловца све Србе, а од православних остаде само по неки Грк.

Сад нам Карловац (без Банције, Дубоваа и Раковаа) 522 куће и 6138 душе, међу којима су 3—400 православни Срби.

Варош земљи на сутпиду трију река (Мрежница са Корапом, а она с Купом) и деле се на четвиоје: 1. Град, ограђен са бастионима и опкопом, а опкопи са доведем, 7 стена високим каменим зидом; овај град је са сад напуштен. 2. Предграђе на северној страни града уз Купу. Оно има преко 300 душа. Овде је било некад главно место трговине, која је била знатна, док је ипи није из Банија водом до Карловца, а одавде варадине у Реку и Сењ. Али од кад железнице трговини други пут дадоше, од тог доба ретко која лађа доће до Карловца. Куће су у предграђу лепе, већином на једном кату, али са мало изузетака све дрвене, јер дочим су биле ватрој жестоке, сведи су на само на четвеоо на сто. 3. Дубовац је од којих кућа предграђа (Шрошеца) свако 3—400 корака далеко. У њему седи врло католичан народ, као и Дубовац, предграђе и Банију. Ту је и пивара и варошка стреалана. — 4. Банија, на десној обали Куне, има преко 1000 душа. Од 1850. до 1861. године биле је Банија с Карловцем једно, а онда се подељене, премда двоје њих сиошаа, јер су Банијани карловачки грађани под истим пајсиопом.

У Карловцу је грчко-православна општина, у граду је велики и са два крила св. Николе, саграђени под Јосином II. Овде је истовремено седиште горње-карловачке грчкоје владике, а Плашки је само фактичка

На Дунаву

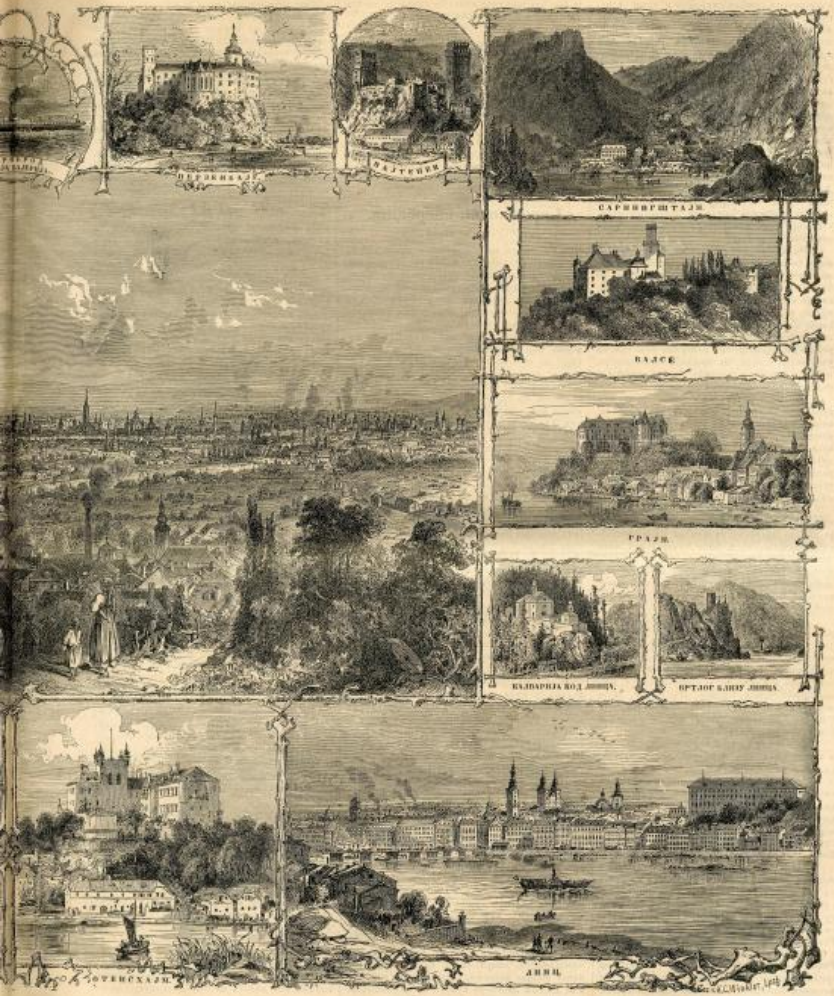

Пасаже до Беча.

краљевачкоги гробљу сахраньен и може су честити Срби Краљевчани пре две године подигли подгробан споменик, нуждо је био, помоћу имућнијих чрстанских и краљевачких трговаца, једну доста леп кућу за владичанску резиденцију, али она нагоре 1869. године, а не бешо осигурана. — Рамоватско-лечке парохије ниш дие: у граду ниш францишканскоги манастир парохију, а у осталим крајишима плебанион дубовачки. Црквна ниш осим православне св. Никодие, у граду римокатоличка парохијална црква св. Крнша, ни јунноги палашу на граду: у предграђу древна, али доста лепа и велика римо-кат. црква св. Вазнаре, филијална дубовачкоги пароншје; у Дубовцу опет једне мале капелице, парохијална црква св. Марије Снежне, на брегу испод старинских остатака дубовачке куле; у Бањи мала капелица, а у предграђу нова цркутска синагога.

Од просветних завода нала споменути: нижу гимназију (у граду) у францишканскоги манастиру, са светским професорима. До 1850. године бнла је то основносељачка гимназија са 6 разреда; даље, велику нормалну мушку и женску и грчку школу: у овој је Јинон нан напелан учитељ, а здање је но најлепше у граду. У близини Рамовиу је велика реална, а једне јесени отворише се и српска учителска школа, на можда и богословија, чему је свесам и честитао српски општински родоначелник и подарио руку оружала.

Краснан краће неке лепе приватних кућа, које су у новије доба укусно сагрђене, више величастевних јавних здања, као: министрат, лепа велика зан запосарена кућа, касарна за 1 батаљон пешака, царска оружница (Zeughaus); здања негдашњег генералата, која су сад међу храстоу (прече угарску) шуму и царску маштерску подјелана, и на Дубовцу болница.

Наша трада из Рамоги и Мрежници ниш једно десетак лепих хлинова, од којих је предно нанести: турбинска мана (белгијског друштва) на Корани близу града, који мели на два нише од две стотине пагана брашна. На сутнеју Корнше и Мрежнице лежи мали Србина Пере Савеновића од девет нагодина. Обо оно мајина су њоини сеоцани и нижу велико магазе за жито.

Оно Краљевца се сапоја од Куше до Борине онних брег, преко којега воде четир добре цесте у Крајину и Приморје: од њих се Јосиновка (via Josephina), што води у Сень, и Луднновка (via Ludovicea, Louisenstrasse), што води у Реку, могу барабарити са најлепшим цестама Европе. На цести, што води јужно преко сељских брда, лежи село Рамоши, са лепим здањем велике реалке и једно 50—60 приватних кућа.

Оно града се простране лепа променада, а наван њега има неколико лепих башта, где се лети грађани састају.

Становништво најразновиђо одликује се гостољубивошћу и дружевним начином живота. Нише друштвених клубоу налази лепа нрана у задругама, које ту постоје, као: народна читаоница, некакво друштво „Зора", стрељана и патрогасно друштво „Помоћ-Бог".

Од кад је тргована са житом јужном железницом одбрена од овог места на Трст, од тог доба је већа покретуу баштованство, и стварство се диже. Сваког петка су велики мирени сајмови; ту куцују месари за оближње варошн, а богат новац и за Трст, Реку, па и за сам Беч. волове за месарнице.

Од кратког времена спаја Краљевац са Реком железница, која ће му — у његовом срећном природном положају — заједно са његовим повољним заводима (штедионном и осигурајућа друштва основите банке) дати нови полет и привредном му, да добе до веће славе нз народно-привредиом пољу, него што је био као војничка полиција тачка са својим тврђавом и некадашњом читаделом.

*

Наша слава је спиљена са северозападне стране. Десно из брда је град Дубовац, сад својина грофа Инкина. — Испод града пруга се зева „Људовикова цеста (Louisenstrasse), са густим дрворедом, а лево од ње, уз десну обалу Куше, леже предграђе. На десној обали Куше, мало даље на лево од железничког моста је Бањија. Десно, више тороѕ, то је црква св. Тројце са францишканским манастиром, у коме је и мала гимназија у граду, а лени тороѕ је српске православне цркве.

Сересански обербаша.

(В. слику на стр. 125.)

Сересани или шересани звали су се поредоском народни стражари у горњој крајини. Говорити о постанку тих чудних сересана, значи говорити о постанку горње крајине, јер потоњи сересани нису била ништа друго, него остатак некадашње народне војске у горњој крајини.

Кад је у шеснаестом веку римско-немачки цар Максимилијан II почео звати Србе из обласних српских земаља да, му носеће пустиње јужно од Куше и око Белограда (десетине године от осамдесете) уједно је дошло на ту мисао, да те пошто-пошто уреди као какву живу и вечиту стражу против Турске и звати дати ни организацију налик на ону, што су је некада имали стари Римљани у својем војеним полозајима. Тога посла прими се брат цареа, надвојвода Карло II., тадашњи господар словеиских земаља, Штајерске, Крошске, Корушке и Приморја. Али доиси је у тим пустињама по где-где било стазоседиоца (Козака и Чекајца), а они беху као под угарско-хрватским сплахијама, нам под биезијама, а они насељеници нису хтели под сплахије, а и цар је волео да остану непосредно под царевином, то је та нова насеобина постала као нова држава у држави. Стара варошница, баиошница и пограничка крајина од 1577. до 1804. г. није у њеному нилоу на ону од 1804. г. до наших времена, него је била поцут некадашње војне границе у Ердељу т. ј. села сплахијска (или иначиа) бала су ошиљена где-где са седима крајишника, а обратно села крајишника бала су где-где усред пандрије. До г. 1804. бала су само сриска села граничарска, а хрватска су бала под пандрији; на пр. у пандбаској регименти беху села хрватиие горске под пошебним бискупом (Peter anr. et archiepiscopus) загребачким, а села око Топуского: Пошикнри, Гребина, Хратеско село, Шаторања Видушевци и друга под опатом свете Марије топуске, а тај опат није био нино друго, него дијецезани бискуп загребачки. У оним седима још и до данашњег дана одржала се всакштина, на да се у сваобраћају са Србима не мало губи.

А и војена организација била је са свим друкчија. Крајишници су стражарили на пограђу, и нишли у војску за цара у народном оделу, са домаћим оружјем, а водили су их њихови народни капетани. Цар им је постављао само више ноће и пр. обристоре и бећедраћаје са Србима не мало губи.

А и војена организација била је са свим друкчија. Крајишници су стражарили на пограђу, и нишли у војску за цара у народном оделу, са домаћим оружјем, а водили су их њихови народни капетани. Цар им је постављао само више ноће и пр. обристоре и бећедраћаје. Од капиога „унтеркомандира" пак не мачке команде није биле ни трага ни гласа. Фес на главн, бурак и ћемерџа са златним токама и сребрним ланцима, модре широке чакшире, опанци са ауменима, дело извесеие чарапама, а поврх свега прсна кабаница беше обично женско; затагка и две среброи или златои извесене кубуре за потпасивање, пишама или џемердои о рамену, а два три кварда за ешшеке, то је било оружје; вувена шарена торбица на леђима и нешто извесен торбица (обично дар дубе војвикове) о шаровом каишу преко левог рамена к десном боку, у њој су носили рубље и храну. Ето тако нам је изгледао стари српски војник у народ. крајини, а такови су били и потоњи сересани.

Није овде место да се нека убојна слава тим старим српским јунацима нам је опевала народна песма, а и страни непристрасни писци, као Хорнбеје, не могу доста да се надиве њиховом јунаштву. — У прном реду Марије Терезије са Пругом и Бихарском тужише се ћемерџи често на те „пандуре", да су неповорни и да нису могуће с њима управљати. Међутим ни је било тајна наиерна, да крајиу оиде, на да ће бој учиие краљ, као што су две три године пре тога морнинар и потиисао крај учинили. Но било како му драго, царица не хтеде уништи крајину, него ноче у седиогодишњем раду мешати крајишиике међу регулане, тобоже да их мору бемерџи лакше у закоту дрхати; а после хубертбуршког мира (1763.) поче их преобраћавати са свим по начину регулана. Сад тек турише крајишнике у тесне чакшире, дадоше им „чако" и „ферак" и лепше пушке; а као свемен на некадашиу народиу војску оставише у свиној резиденати на турској међи неколико народних војника под именом «сересана».

Од тог доба почела је бледити слава горско-крајишких војника, јер ни није било више војевати у туђем одељу, а под туђинском командом и мановном туђинских официра. И ано су сви (по сведоџби Хорнајера) под генералом Клеранетом (Clairfayt) 1875. године јуначким јуришом отели тврдо дањиље Мајнца од ослободилачких Француза, опет нису бали ни свака спорих отвда.

1804. године постаде надвојвода Карло — познати такмац Наполеонов на мегдану — ратни поиочетиик у Бечу. Он је нише на то, да умножи број регуларне војске. Положаји је ућнатио крајишника на дооцијанских ратова, на нокоји да крајишку војску у опште; али не полазући етнографски положај земаље, нође путем, који стеже број — за једну трећ. Он нзрадн те се сва спахилуци у крајини откупише, а сва некадска и чаикавска села стоје у њоноу крајину. Бисуп загребачки добио је онда у замену за своја села ова Топуганска и богата, спахилуке у Бошиту, а власа су и друге спахиље добиле добар развитак. — Сад дакле 1804—1805. године поставе сва територија јужно од Куше и ова ово Беловрда „Vereinigtes Carlstädter Banal und Warasdiner Generalat". Ише „croatisch-slavonische Grenze" постало је тек 1848. године под Јелачић-баиом. Организација бала је ова: сама пуковница крајишки и банске крајине нише но два пола и један резервни батаљон и 180 сересана, а осим тога 1500 са цареом оружјем оружаних крајишника, као нову народну гарду, која се звале „bewaffnete Populace".

Пољски и резервни батаљони морали су и нама земље војевати, а тобоже и сересани, дочим је „populace" само за ситурност нордуна остајао. Сересани су од тада бали као неки „гвардијери" или „чрвак-тирери" крајишких војника.

У мирном времену имали су о свом руку и о свом кругу, ову службу: а) цариварску инспетицију на нордуну; б) ратну висоних достојанственика, који путоиаше крајином; в) на нордунској страни беху каплуни, а бесме и ноће остали војника; г) кад год је требало, слали су их дотични мајори у Турску или у потеру за хајдучнма и турским узбуњарима, или да ито потајно разгледају; за то је сиака сересанна морао Турску бар на два када од међе добро познавати: д) кад бн се народна какна забесиела, те обриткари морапе

ударати на бесне аге, онда су сарокиња пошли на тргу пијаце.

У шеснт није могао свака добит; обично су бирали на села што су на међи најбоали и најстранији момци. Плаћа им је била месечне пет немачких гроша, тојест колико четврт форинте аа времеае. — 1850. године умножили су је бан Јелачић на 400 у свакој регименти. 1857. год. добиле „Монитерске schale“ по 18 форината годишае. Обриглар Бенко је одмах упоредисао бно I. бапске сарокиње у некане сурке са прво-жутим трапцима и чизмама, као чак он 1859. године оде, престаде тој „ужасоморној“.

1857. године добиле место својих генерални одучне царске пушке с бајонетима.

1859. године кредше од њих почињати коњаницу и поелаше их мађарске хусарске официре, да их уче хусарнји, али то престаде одмах 1860. године.

1866. године повео је свака граничарски обриглар по тридесет сарокиња са собом на војску као пеку „Leibgard-у“. А сад? — хеј! сад је тај остатак јуначких житеаља страе краљаае свио на солдатиљ и епнанцнју.

*

Слика сарокиначке обеербаше*), коју у овом броју доносимо, представља нам не само тип и верну ношаљу сарокиња, него уједно и дна важност обеербаше Васе Вукићевића. — Он се родно у аостајничкој породицни у селу Растошу од сриских родитеља. Његово детињство запамћено је још ово доно тридесетих година у очинској кући, кад је поашно у немачку школу, да се тако приправи за крајишку службу. Кад је дорастао, ступио је 1840. године у крајишку војску. 1848. и 1849. године војевао је као десетник и водник у Италији, и ту је одликовао се своју храброст сребрном медаљом I. реда. После 1851. године код Одесеје добио је од руског цара Николе ред „светог Ане“ шестог степена. 1856. године ступио Васа у шеснт и био је већ добрострећи сарокиња, што му је сигурна као почет важило. Њему је тај избор у сарокиње у толико више годно, што му је иза сиромашног „телећака“ нилаја била срнска бечерња, а на шесте богме повећетиље је оружје две кубуре (мале пушке) и хајдар у шуету, а дивна дијака у рамену! Особито му је ова ту лебдао пред очима оно старо гушење доба, кад су некада Срби у Башеји тако срнски оружани врочили пред Турчина . . . . Али су му врлаи ратови истрошили онајчну снагу, те је морао рад свога здравља ићи у рапна купалишта, но ае може дека. Васа је своји именом и жарким родољубљем остапно своју деци и народу знимет: *да буду Срби!*

Руска сељачка кућа и мисирска зграда на светској изложби у Бечу.

(В. слике на стр. 128. и 129.)

Свако ће се још живо сећати светске изложбе у Бечу 1873. године. Ко је год био на изложби, тај је нашао много стварн, које су га занимале. Велика изложба била је до данас од свију најразноврсније: беше ван ту огромна слика целога света. Научевлак, умет ник, вештак, трговац, фабрикант, занатлија, земљедедац, свакн је нашао ту богата материјала, да проучи своју струку и да сравни стање развитка своје струке у разним земљама. Осим стручних група и појединих предмета, било је ту и таких, који су сне посетиоце изложбе бол различне занимали, а

*) Обеербаше или обербаше је у нашој војсци и у крајишкој већ сарокиња; исто тако је дочасни ућитељ у нашој војсци водитељ; а за тог свако бинот у нашој војсци. Нарад је у крајини: ућитељ и водитељ тако исто управљајући.

нашше етнографички део изложбе беше предмет општег интересовања; ту су биле представљене особите скоро свију, па и најудаљенијих народа. Многе намештене куће на разних земаља, биле су расељене по големом простору изложбе. У тим аућама беше намештај достачног народа, а уједно беше у њима на углед стављена њихова народна ношња и кућевна индустрија. Између свију таквих кућа најзанимљивија беше руска сељачка кућа, а међу зградама веома красна зграда мисирска.

Руска сељачка кућа беше смештена на источној половини изложбе, десно од ротунде, идуће оријенталној грани. Кућа је била сва од дрвета сатрављена, а искићена са лепо бојадисканим резотинама. Улутра биле руски намештај; домаћин и домаћица — Рус и Рускиња, примали су госте своје, који су долазили да виде у каквим кућама живи руски народ, какво му је намештај, а какви кућевни потребе и ручна индустрија. Беше та руска кућа на изложби верна представница осталих кућа у Русији, и чим је човек у њу ступио, одмах је морао помислити, да је тамо где год у Русији.

Међу сналим зградама појединих земаља на светској изложби у Бечу, заузимала је *мисирска зграда* прво место. Више краљ мисирски није жалио новаца, већ је ту зграду дао ждати, јер је рано солидно и вешто сатрађена. Још на далеко увалале су у очи сваком гледаоцу високе куле мисирске и приличне су оне тако на исток, који је за цело и вредно дело видети. Мисирска зграда беше саиздана у чисто оријенталном стилу; иидом и данас јеш нагледају као да су од мермера, но они су с спола са њиом помешаним с гипсом украшени, и чак до кухиње кула са фином сауштром опирани. Доласти, балкони и прозори са решеткама, као и сва унутрања намештај израђен је са свим верно по мисирском начину. Зграда, која и данас још на свом месту стоји, има много соба, харем и моду џамију са веома красним кубетом. Поред зграде је мали врт, а за тим стаје, у којима су за време изложбе мисирски домаће животиње биле изложене. Ту великну красну зграду са њеним стајама, поклонио је вицекраљ мисирски престолонаследнику аустроугарском Рудолеу.

Слике из Италије.

(В. слике на стр. 133. и 137.)

У четвртој свесци „Србадије“ упознали смо наше читаоце са чувеним илустрованим делом „Италија“, које излази на немачком језику у Штутгарту, наладом Ј. Енгелхорна; тим приликом донели смо две слике из тог врасног дела: Весе у Рину, и Марково пирају у Млецима. Веома интересантан опис тројн чувених кнежевина, и изврсно лепо израђене слике прних умстника, које то дело краси, обратиле су пажњу читавог образованог света на „Италију“, која данас у том жанру стоји усамљена на нивоу кнежевности и умствости. До сада је уследила света само прва половина тога дела, и већ се зна, да ће „Италија“ на француски, енглески, талијански и шпедски језик. Ми ево опет доносимо две слике из тог илустрованог дела: једну у плану немачку, а Петрову цркву у Рину.

У средоземном мору, једно од напуљског залива удаљене су бригозитне острво Капри, које је обог стрмих и кошкастих стена скоро неприступачно. Свако гледање у свестворну похађају многи путници то острво, због његове дивне положаја и дивног погледа на море. Капри има много лепих места, која је вредно видети, а од тих је најлепши *плава пећина* (grotta azzura), која је год. 1826 пронађена. *Улазак у плаву пећину* аиеак је четир стопе од морске површине при мирном времену, а сама пећина дугачка је преко 100 стопа, а 50 је стопа широка. Вода је у пећини од горњег камена са свих страна, а пуштени, који су ту пећину видели, приповедају, да је ретко где у природи видети тако леку плаву боју, као што је у тој пећини, која се отуд и назвала *плава пећина*.

Имеђ 364 прике и капеле у старој варони Риму, најзнаменитија је *црква св. Петра* (San Pietro in Vaticano). Цар Константин и Јелена задали су ту гробу св. Петра једну базилику, у којој је папа Лео III. крунисао Карла Великог. Кад је та црква опала, да је папа Никола IV. са свим срушити; 18. априла 1506. положена је темељ новој цркви св. Петра, коју ми данас доносимо. После Брамантс, који је задаље прике отпочео, ондали су је ваше њих неимари, и то Рафаил до 1520; Перуџа до 1536, и Микел Анђело од 1546—64, који је ушбеном планом Сикстом V. ауће подигнуто. Под главним олтаром, бани у средн под аубетом леже мошти св. Петра. Црква лежи на висини, а тако ју и слика на стр. 137. представља. Умстник Людевнак-Фромел сликао, ју је као „виде Doria Pamfili“ то се тако остале прике и куће у Риму не могу видети.

На Дунаву од Пасаве до Беча.

(В. слике на стр. 140. и 141.)

Дунав је после Волге највећа река у Јевропи, највећа и најлепша.

Кнез Херман Пиклер Мускај, који је врло рано и много Дунавом путовао, овако је веома много о њему и о лепим и занимљивим пределима, са којима су дунавске обале ошћене. Он вели на једном месту: Дунав је река, коју предстоји велика и значајна будућност, и с њом ће се подичити свеколика Јевропа. *Корист* је то реке врло велика и незмерна по све оне државе, крез које и поред којих она протиче, а што се лепоте земаљске тиче, то можемо слободно рећи, да ће ју читавој Јевропи равне мена.

И заиста је тако, јер Дунав и Рајна, то су две најзнаменије и најлепше реке у свој Јевропи.

Дунав у свом горњем току није баш тако знчајан. Малени брежуљци и плодне долине и равнице, шумовита места, то је сво што се на његовим тамношњим обалама налази. А по где-где уданке се и на одевора варошица и по који историјски знамените замак, као што је стародревни Улм, са својим узвишеним оплним тарњанма.

Тек између Инголштата добија оплина дунавска лепши изглед, а код Белтенбурга већ ће је карактер измењивши: стрме ирече стене дају се у висину, а тиме у неколико спречавају реци ток, док се опет нкаде не укаже красна равница.

Код Регенсбурга већ се опажају појасови брежуљаи покривени шумама, плодна поља, разтркане равнице од тарњака и замака, а то су све лепе слике, које путника у тој оплини окружују.

Од Регенсбурга до Донаувтауа и Вахаке врло је леп изглед, ако на скоро нестане, па тек испод Дегендорфа иде Дунав утиче, појаве се брда и с једне и с друге стране Дунава, и све до Пасаве су красни и бајни предели.

Овде се сужиу Дунав, Инн и Ин уједно.

Изглед на Пасаву врло је диван. Варош са својим многобројним торњевима лежи на једном острву, које Ин и Дунав свеаокружују,

а са обе стране уздижу се високи брегови. Пасаво заједно са Инштатом и Инштатом сачињава врло лепу слику.

Код замка Кремзенмиштера и близу Оберцеля, а то је последње баварско село, утиче Дунав у Горњу-Аустрију.

Природа је овде тако свечана и нагледа, као да борави лаки сањак, све је мирно и тајанствено, права идила зачињена променљивом, озбиљном елегијом. Између многобројних дворца, који горде са шумовитих висина на Дунав гледају, споменућемо развалину Хајнсбах, бивши тврдњу, коју је цар Максимилијан разорио, за тим величанствени замак Пајхауз.

У једам пут се указе путнику лепа широм Линц.

Испод Линца је карактер подунавских предела са свим обичан; ова многа острва и описке обале често умеће путовино око.

Од пријетног Пласеа са дивотним замком херцега Кобургског путује се крај врло красни романтичан предео. Десно и лево уздижу се високи брегови покрај Дунава, који гледаоцу такође лепе и разноврсне појаве пред очи износе.

Иследа дене варошице Грајне стешњени је Дунав поносним стенама, те воде ова избуравши, запењушена и с великом буком јури врло стене тражећи себи пролаза.

На изласку из ове тесница указује се из далеке путницима ону снежни врхови штајерских и аустријских Алпа.

За тим опет наступају стрмените и шумама покривене брегови покрај Дунава и сувалају његово корито. — Од Кремса полазе оплавна простаја и тек код развалина Грајзенштајна и Клостернојбурга, чувеног са виногради, постаје у исколико лепша и води покрај врајева бечких шума к величанственој престоници.

Ово је дакле пут од Пасаве до Беча.

Други део обухвата са свим нов, особити свет, који сам се са дивним местима Хајнбурсом, Тебном, Пехларом, Гранон, Визпиграном и најпосле горделим престоницом Будим-Пештом отвара.

Ту су нелике, занимљиве, и пријатне појаве, којима на далеко нара нема; то су слике, које се ретко виђају.

Трећи део обухвата доње крај Дунава од Пеште све до његовог ушћа у црно море. Тај је пут врло занимљив и води врло подунавске земље, крај „звездану капију“ између Оршаве, не далеко од дивног и чувеног рамског манастира Мехадије.

То је пут у оријент . . . . А но је тај пут отворио? Нико другу, него аустријско дунавско-паробродско-друштво. Три пут пређеко недеље плове његови бродовани до Цариграда и натраг.

С овим се за сада пријатимо од доњег Дунава, који се често у нашим народним песмама споменуше — пратићано се у ваду, да бисмо с временом мохи доћи и она места и варошн дуж његове обале, у којима живи народ српски.

*Библиографија.**)

Српске народне пјесме, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Књига друга, у којој су пјесме јуначке најстарије. Ново издање пречишћавано ба нашке правописе. У Бечу, у наклади Ане удовице В. С. Караџића. 1875. Вел. 8-ина. Стр. VI. и 643. Цена за претплатнике 2 фор.

Летопис Матице српске 1875. Уредник Јован Бошњаковић. Књига 118. У Новом Саду 1875. Књижарница браће Јовановића у Панчеву главни комисионар матице. Вел. 8-ина, 2 л. Стр. 222. Цена 80 новч.

Отаџбина. Књижевност, наука, друштвени живот. Списа за фебруар 1875. Издаваа и уредник Владан Ђорђевић. У Београду у државној штампарији 1875. Вел. 8-ина Стр. 173—352.

— — — Списа за март 1875. Вел. 8-ина. Стр. 353—508.

— — — Списа за април 1875. Вел. 8-ина. Стр. 509—672.

Скупштинске седнице од 12-ог и 13-ог марта 1875. г. Отштампане ради обавештења наших бирача. Београд у државној штампарији 1875. 8-ина. Стр. 29.

Календар са шематизмом земаљске Србије за год. 1875. Београд. Цена 60 новч. или 6 гр. чарш.

Борба за право. Написао проф. др. Ијеринг, превео К. Н. Христић. Београд 1875. 8-ина, Стр. VII. и 92. Цена 5 гр.

Закон за уређење земаљског посланика у Угарској. Из предлажаа дра Стевана Павловића у „новосадском српском клуб“. Нови Сад 1875. 8-ина Стр. 36. Цена 10 новч.

О судштини устава, два предавања с додатком, од Фердинанда Ласала, превео Никола Марковић. Нови Сад 1875. 8-ина. Стр. 15. Цена 20 новч. — Друго изе: Суврсмена библиотека, свеска I.

Историја једне православне сеоске школе. Списао с руског Н. Тодоровић. Београд. 1875. 16-ина. Стр. 123. Цена 20 новч. или 2 гр. чарш.

Могућност шећерне фабрике у нас са полопривредног гледишта, написао поло-привредник К. Ташајковић. (Отштампано из „Београдских новина.“) Београд, 1875. 8-ина. Стр. 36. Цена 20 новч. или 2 гр.

Наша земља. Читанка за народ. И. свеске, за др. Сгаму. Посебно Ст. В. Поповић. Друго издање. Панчево, 1875. 8-ина. Стр. 168. Цена 50 новч.

Рукавица. Роман из енглеског друштвеног живота. Но немачкам преводу с енглеског (Пренштампано из „Водова Дана“). Издала књижара Ведекинда Валјевска. У Београду, у државној штампарији 1875. Вел. 16-ина. Стр. 427. Цена 30 гр. ч. или 1 фор.

Песме Лаза Костића, књига друга. Нови Сад. Српска народна задружна штампарија. 1875. 16-ина Стр. 210. Цена 1 фор.

Ранор цвеће. По најновијем тумачењу. С немачког превела Анка П. Чобановића. Нови Сад. Српска народна задружна штампарија 1875. Мало 32. Стр. 64. Цена 20. новч.

Женски забавник. Уређује Бранко Рајић. І. Панчево 1875. 16-ина. Стр. 107. Цена 50 новч.

Пет недеља у балону. Путовање по Африци. Француски написао Жулије Верн. Нови Сад 1875, 16-ина, Стр. 312. Цена 1 фор.

Шта је био Стојан Симић? Одговор писцу чланка „Разиитак државног живота у Србији“ од Ђ. С. Симића. („Отштампано из Водова Дана“). У Београду, у државној штампарији 1875. 8-ина. Стр. 23.

Opis jugoslavenskih novaca od prof. Sime Ljubića. Sa 20 u otisku urezanih tabla i dvie slike na drvetu. U Zagrebu 1875. Artističko-tipografski zavod Dragutina Albrechta. 4-ina, Стр. XXVII. и 217.

Ljetopis školske mladeži, za prosta godinu 1875. Godina I. Izdaje i uredjuje narodna tiskara N. Plavšić i dr. u Vinkovci. 8-ina, Стр. 96. Цена 20 нов.

Књижница Gajeva, ogled bibliografijskih studija, spisao i na svet izdao Velimir Gaj. (Sa posvetnim zvedom i likom Gajevim). Zagreb 1875. 8-ina, 14 tabaka. Цена 1 фор. 50 нов.

Rad jugoslavenske akademije za znanke i umjetnosti, knjiga XXIX. Zagreb 1874. Tisak dionične tiskare. Vel. 8-ina, стр. 224. Са 4 таблице. Цена 1 фор. 50 нов.

— — — knjiga XXX. Вел 8-ина стр. 220. Цена 1 фор. 50 нов.

Devedesti i tri, roman, napisao Viktor Igo. Kraljevina 1875.

Bošnjak. Kalendar za 1875. Osik. 8-ina, стр. 39.

Comedija („božanstvena“) od Dante Aligjeri. Pakao, spjev I. preveo ogledu radi D. A. Parčić. Spljet 1875. 6 листова са тумачем.

Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske za gredjanske i više djevojačke škole priredio Ivan Filipović. U Zagrebu. Nakladom knjižara Lav. Hartmana 1875. 8-ina. Стр. 90.

Selske pripovietsti napisao Petar Božić. Na svet izdalo društvo sv. Jeronima. Zagreb. Tisak Dionične tiskare. 1875. 8-ina. Стр. 93.

Einleitung in die slavische Litteraturgeschichte und Darstellung ihrer älteren Perioden von Professor Dr. Gregor Krek. Erster Theil. Einleitung in die slavische Litteraturgeschichte. Graz 1874. Verlag von Leuschner et Lubensky k. k. Universitäts-Buchhandlung. Вел. 8-ina. Стр. VII. и 536. Цена 4 фор.

Petar Preradović Gedichte, treu nach den Kroatischen, übersetzt von H. S. Enek 1875. J. Frank. 12-ина Стр. 43.

Zur Geschichte der kirchlichen Union in der croatischen Militärgränze. Ein geschichtliche Studie nach den Acten der ehemaligen k&k. ung. Hofkanzlei, bearbeitet von Prof. J. H. Schwicker. Wien 1874. Gerold's Sohn. Вел. 8-ина. Стр. 120.

Die Serben in Ungarn, historisch-politische Abhandlung, von Radoslav Elben von Radić. Cand. des canonischen Rechtes. Göttingen 1875. 8-ина. Стр. 32. Цена 55 новч.

Die Serben an der Adria, ihre Typen und Trachten. Siebente Lieferung. Inhalt: Vorchelme Montenegrinen. Grenzer Typen aus der Umgebung von Zengg. Trachten aus Zengg. Frau aus Budva. Türkischer Zollbeamter und Hirten von Gaha. Leipzig und Wien. F. A. Brockhaus. 1874. Folio формат. Цена 5 сер. 60 нов.

Ortslexicon der Länder der königreichen Kroat. Reliefirt durch Michael von Kollariffy. Budin-Pesth 1875. Лексикон формат, 56 табака. Цена 6 фор.

Les Slaves méridionaux, leur origine et leur établissement dans l'ancienne Illyrie. Par E. Priest de Sainte-Marie. Paris 1874. Стр. 179. Вел. 8-ина. Цена?

У петој свесци у чланку „Цртице из Далмације“ поткрале су се ове погрешке: на стр. 135. у трећем ступцу у 12. реду место: *О грозни призори!* треба да стоји: Огромни призори! На стр. 136. у другом ступцу у 38. реду од доле место: на Цетиња, треба да стоји: од Цетиње, у истом ступцу у 30. реду од доле место: у Мишчанка, треба да стоји: на Мљету.

У седмој свесци донећемо у преводу *У дубину*, приповешку из калмучког живота од Руске Јелене Хаиове, и *Цицерове*, етнографску студију Ф. Кашица.

Због непомињаног материјала нису могле ући ни у ову свеску *Италије и Ране белешке*.

УРЕДНИШТВО.

Власник и издавалац Стеван Ђурчић. Одговорни уредник Српске Мајер.

Штампарија јерменскога манастира. Сидла и Мајера у Бечу.

Година прва. — Свеска седма. У Нету 26. маја 1875.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 26. сваког месеца. Годишња је цена 6 нгр. или 72 гр. ч.

ТРПЕН СПАСЕН.

Роман у три књиге

од

Јате Игнатовића.

Друга књига.

XVII.

Глађеновић је уписан као „хуманиста.“ Из анатомије је већ доста научио од Рингелбаха, па ће му сад лакше ићи, ал за тебе га нема Рингелбах даље поучавати. А да би се са овим осигурао, куцио је још пре од њега човечији скелет, па му сад мора долазити; шта више, допустио му је, да може ту и друге курзисте поучавати, а то је по Божу боље, јер поред других уме се и он.

Рингелбах кад је жедан, а то врло често, јер као је увек жедан —, дође Глађеновићу, и овај га увеса, те мора да га поучава и тек онда се ослободи, кад се Глађеновић од науке умори.

Глађеновић покрај свег тог што није у осудници и што мора штудирати, опет иде недељом и свечеви код „Лоштајерa да бријe, да им поможе, а и то није баш зато. Кад брије, тако мајестетично држи бријачу у руци, па кад свршује, тако то флегматично разноси пену, и кад полази лице нарисаном водом и пресуше „харудерском“ мешком, види се, показује се „женијални“ субјект. Али све му је то тако комплиментно било од руке, тако је помоћи гледао, да се видело, да Глађеновић не зна ни од сапе бријаче.

Вук Врчевић.

Поред свега тога што је Глађеновић у души лепо као увек, само је избегавао у хвалисању показивати тон, на пример, не иде више пешку марају, но ћуру, хвале више угледне, црне, мртваче боје, бити докторски.

У колико се приближавао докторији, у толико се удаљавао од берберства: ал иђад не ће са свим престати бити берберин.

Осим тога био му је добар извор, као што је већ споменуто, лечење странаца; наиме једни из „доње земље“, који се лечио у „кајзербаду“; код тога болесника је имао Глађеновић доста користи. То је био богати господар Ишак. Имао је болест „дисенсију“, то јест, стомак му није мирно да ири. Човек од педесет година, мукњан, без деце, ништа му не фали, само дуг здрав живот. Био је дебео, лица добродушна, особита фигура; трбух испупчен у полукругу од врата до кукова, глава мала. Помислио велики дебелог шарана, да га у вис исправиш, па да ниш може. И госпођа Ишакка је ту, и она је болесна, има „morbus Bentincki“, то јест што по каку, предебела је. И господар и госпођа пробали су већ многе доктор, ал ни ни један не помаже; сриче им је здраво, желудац здрав, ал бадава, над су њих болесни. Госпођа од дебљине не може да ходе, одмах се умори, дак-

ће; ови мале, образи као љубичице, руке доброде, да се једва прсти виде.

Господар Гиџин је тако у браци за себе и за своју госпоју, да помоћи не рађе, не може ни да чита, него сво време проводаља у детенцу. Кухиња им је велики фактор у животу, и он и она пазе да се чисто и добро кува, да у јелу не буде какве крвиште. Кад узму какву медицину, „ајноћују“, једу само чорбе, пилетине или печене телетине, па се опет не осећају ништа боље. Кад су дошли у „лајзербад“, повели су са собом и своју куварицу, да не једу које шта. Нигђе већ за себе сигни с кухињом.

Тек што су дошле, још онај исти дан, пре него што ће какови доктор ући, изиђе Гаљеновић на њих у „лајзербад.“

Гаљеновић депо обучен, чује њихов разговор, пошла да су пацијенти, и одмах им се представи као „медецинер“ Били су баш при ужини, јели су путеру, салате, ротиње, и као су пили. Господару Гиџину и госпођи Гиџинки било је врло мило, што су одмах на „медецинера“ наишле, бар ће им казати, које је најбољи доктор. Почну разговор о болести; оба пацијента опишу своје болести, све појаве, симатоме, ову патологију, и кажу, како су их сви доктори изучили. Господар Гиџин каже, како му је један доктор препоручио, да узме у путру чашу млека, па по две пешке печења и чашу стара вина, у вече два јајета. Пробао је, али му ништа не помаже, па ни госпођи.

Гаљеновић им каже, да с главу ништа не ваља, јер — вели — ово шкоди, што из стомака излази, а не ово, што у стомах улази. И они су одавна тако мислили, и дају му за право.

После ужине доће вечера, и они Гаљеновића добро почасте.

Гаљеновић каже господару Гиџину, да ће га одвести једном славном доктору професору, и то док се дан два одморе. И доиста је Гаљеновић био већ код доктора и јавио му је, да ће доћи два пацијента из „доње земље“, описао му је њихове болести и казао, да је код њих најопаснија симптома, што им глад шкоди.

Једног јутра оде а њима, па онда ће заједно доктору. Нађоше ће господар Гиџин ни са Гаљеновићем, па онда госпођа Гиџинка, кад виде да супругу помаже.

Господар Гиџин ћуене се с Гаљеновићем, па иду доктору. Кад дођоше тамо, каже им Јирица, да има много пацијената и да морају чекати. Кад неје другчије, а они отиду у једну биртију, те ће онде време доћекати.

Било је већ десет сахата, кад су дошли у биртију; мирис од биштека удара у нос, а господар Гиџин пита Гаљеновића, хоће ли биштек шкодити. „Боже сачувај, ни најмање.“ Господар Гиџин да доиста два биштека и бамбрка пива. Кад поједу, отиде Гаљеновић да види, хоће л' бити прилике код доктора. Док је он био тамо, пореч је господар Гиџин већ комад сира „страхино“: то ће шкодити, сир добро зари. Врати се Гаљеновић и јави, да нема ни разговора да могу бити примљени. Шта ће сад? Дуго им је време, те господар Гиџин пита Гаљеновића би л' добро било мало хајдаро. Гаљеновић каже, да је хајдар добро јело, растваро, само треба по десет лука и зејтина у њега. Келнер, да два пут хајдара! и сардине, ни то не може шкодити. Тако доченају двапаест сахата, па Гаљеновић оде опет да види, могу ли сад ући. Јирица му каже, да доктор већ има за њих, и чекаће их пуните у дна сата, јер се њирје обавља спротива, вуја за рана доће, а господа доцније.

Шта ће сад? ако ће је ту, другчија већ нису чорбу. Шта ћеду чекати, него један другог изгледе, пајрце да ручају, па онда после ручка у два сата да иду доктору.

Господар Гиџин да доиста чорбу; после гарнирају говеђину са две умочке, па онда кисео купус са „кајзмекдалон“, а за тим јаребице и Аурас, и поврх свег тог добра стара пина, „мајоратера“.

Тако доченају два сата, па онда се дигну и оду доктору. Овај их гледа, мери господара Гиџина, зна већ колико је сати код њега. По његовом мнењу може се господар Гиџин пробрљата овој сили људи, који воле много и добро јести, и друге медецине не ће узети, него само оне, који воле мање, а поврх тога добро јести. Но покушаће среће с њим.

Каже му да је јако пастернчан, да треба ваше зелени и воћа, а мало меса да једе, а ни вина много да не пије; после ће му написати рецепт, да пре свега утуби му у глазу танку дијету. Господар Гиџин пита да л' може јести сира, хајдара, сардине, дивљачи и меса га да му сте каже, шта сме јести? Доктор му опет препоручи зелен, но дода још, да поред тога може од свачег умерено ужнвати.

Сад му напише рецепт и преда са поуком. Гиџин то прими и још мало да допусти, да господин Гаљеновић дошаља извештаја о њему, јер је тежак, па не може сваки час долазити. Доктор и на то пристане.

Господар Гиџин мете лагано на сто „шпагирић“, три у хартији завијена дуката, заведи се и оде.

Гаљеновић га прати кући. Господа Гиџинка једва га дочека, да чује шта је доктор казао, јер обоје имте од једне болести.

Сви троје дође „конзилијум“. Господару Гиџину чини се дијета мало строга, да Гаљеновић та чешће да ће сес добро бити, тумачи лекар, од чега се господар Гиџин највећма стрази, вели, може се са свиме месом јести а нисте ће он на дијету пазити и о свему доктору извештаје одности и његову одлуку донети.

Сад је господар Гиџин умирен, не треба ни да иде доктору, Гаљеновић сне напушта место њега.

Господар Гиџин већ „ајноћује“ медецину и држи „дијету“.

Менажира у стану а нимаљ и добру кувачицу. Наранџе и Гаљеновић ту руча, да га контролира, да се не преједе.

Господар Гиџин сам иде с куварицом на пијацу и купује. Кад купује кајмак, а он тај кајмак — „милерам“ сам кошта пречом из дома. Карфиола и шпаргла мора имати, па им шта коштало; на овда приједнје кечиге и смуђеве, јер држи, да је риба најлакше јело на свету, да је може и болник на смрти јести, те јест, само кечиту и смуђа.

Увек врасан ручак по доктореној наредби, Црна чорба, зелени грашак са печеном пилетином, а шпаргле свеједновно у „врелом“ и маслу; па где је још варивог са маслом телетином! доста то, да доктор не може ништа да господар Гиџин не једе зелени, јер поврх печења има увек и две салате.

Уз то сваки дан „ајноћује“ по рецепту, из дан три кашике.

Кад му је доктор писао рецепт, написао се, зиам да му ме ће шкодити. Тај рецепт овако гласи:

Rp.

Spiritus Hoffmanni *gr. quindec.*

Aqua laurocerasi *gr. decem.*

Aqua cerantiforum flor. *q. s. sec. sz.*

Syrupi rubi idaei *Unc. unam*

M. D. S. Jede 3. Stunde ein Esslöffel voll.

Dr. Jodok.

Нешиша ствар, може и најчешће дете ушити.

Господар Гиџин већ мало боље осећа, па да и госпођа од тога. И они се боље осећа.

Кад господар Гиџин руча, све гледи у Гаљеновића и пита га, може ли још јести или да престане. Овај му каже да још мало може јести, а то мало исподиво баш толико, колико је господар Гиџин хтео јести. Никад боље пацијента, нити бољег доктора, него што су Гиџини и Гаљеновић.

Кад се већ боље осећао, рад би се и седели мало опростити, па пита Гаљеновића, би л' могао мало мисиће „кост“ добити. Гаљеновић му одговори, да ће питати доктора.

„Знате господин Гаљеновићу, ја се већ много бољма осећам, гледајте да се већ једаред ослободим ти шпарела, мислим да ће добро пустити.“

„Кад сам казао доктору ваше напредујете, мало му је било“.

„А казаласте му, да већ боље излазите?“

„Казао сам, као што ви заповедате.“

„Јесте л' што за госпођу казали?“

„Јест, казао сам да је најмање о три-јест лакша, и то му је мило било: но шпа држим, да би за мелостиву требало још мало јаче медецине.“

„Право велите, тако исто и ја мени: гледајте донесете још један рецепт, јер до две недеље морам куће.“

Гаљеновић није никад ишао због њега доктору, него је потражио Рангелабка и с њим је држао „конзилијум“. Описао му је целу историју господара Гиџина, и шиво је већ на памет, какав рецепт му треба. „ab latvieb“

Рангелабк написао рецепт и тако по годи поташе два Јодока, да им ни нико разазнао, а господар Гиџин и онако слабо зна ни руководе. Препоручи Гаљеновићу, да Гиџин то узима и да се поред тога куна у ауда топлој, готово врелој купки.

Конзилијум је добро исшао; Гаљеновићу се дошала та „кура“, награди га са два ескрита, па онда управо у апотеку код једног пријатеља суђјета, да ћотове медецину. Тај рецепт је овако гласио:

Rp.

Natri sulfuris *unc. tres*

Aqua lax. Viennensis *unc. sex.*

Tartari emetici *gr. quatuor*

Dr. Jodok

M. D. S. In einer Stunde auf zweymal alles einnehmen.

Комотно за три недеље доста!

Господар Гиџин попије све за један сат; истина мало му је жестоко било, да после се лакше осећао и добро је спавао. Сутра дан отиде у врелу купку, па за тим опет добро проспава; исправиле је велике, но пробитачно.

На то се мале медецине за неколико дана, само се купа, па пета дан опет медицину. Тако је — вели Гаљеновић — доктор Јодок наредио.

Господар Гиџин се истина доста напатио, ал се после све боље осећа. Сад је на милостиву ред; и она пређе тај пакао и боље се осећа; многе је лакша, окрилила је, већ јој нису очи тако сатне.

Већ се осећају сасвим добро, не „ајноћују“ више, и Гаљеновић им допусти по народи дра Јодока, да могу опет живити по пређашњем начину.

Господар Гиџин и милостива врло су задовољни и са доктором и са Гаљеновићем. Још неколико дана, па ће се здрави вући вратити.

Кад се сад господар Гиџин и госпођа шетају на променаду, осећају се као новорођени: он брзо корачи, а њој се чини да је

ина као перо, све се даже на пристима, изгледа као птица над хоће да полети. Пређе су гледали по њих као на какво чудо, а сад господа је истина још доста дебела, али нагледа као „цела пуна дама“.

Сад се већ приправљају да иду кући; „кућа“ је на задовољство обојих завршена.

Савет'ују се шта да дају доктору: ту је и Гаврошић. Господар Гишин пита, је ли доста 24 дуката, и хоће сам да му их однесе. Гаврошић вели, да не би морао он сам однети, но господар Гишин хоће лично да му се захвали. Кад тако мора бити, а он каже да је и двапут дуката доста, и да то господар Гишин поклони.

Гаврошић оде још онај дан доктору да јави, да ће господар Гишин доћи да се захвали, и то рано 12 сати, и каже му како је лепог рецепт обојици помогао. Доктор се дубоко захвали, мисли се да он није крив, што је господар Гишин тако брзо оздравио: ал имао је он више таквих мушт'ерија, који су од тога тако брзо оздравили, ма да његов рецепт није био тако страшан. Сирома доктор није знао да је Гаврошићев рецепт утукао болест господара Гишина.

И доиста оде господар Гишин сутра дан рано 12 сати са Гаврошићем, да се захвали. Др. Ледоп је био код куће. Поклонивши се дубоко, захвали се господар Гишин доктору на „кури“, и после кратког разговора и дијететских одредаба, како му ваља код куће живити, то јест по старом начину „само умерено“, опрости се и оде, а остави као у потпис у једној лепој сребрној кутијици 12 д. дуката.

Кад се врате, захвали се господар Гишин Гаврошићу, и поклони му оних 12 осталих дуката, што је хтео дати доктору. Милостива му похвали један дан златак претен „сигурне“, да може своје ране урезати, а најутро унаоколо већ је било исписано: „Витанија је Гишин г. Ђ. Г. конгенир.“ Бока је тек доцније водио шта је унутра. Он се на све лено звезли.

Сутра дан је последњи пут изјело ручати, а пренутра је се путовати. Господар Гишин има код куће много посла.

Сутра је свеким по свом начину ручати, а не као до сад по наредби, где су шпијера и зарчила тако велику улогу имали.

Гаврошића свечано приме, но и Ђева се „изванредно“ и усладно шта може бити; и самој милостивој госпођи Гишини се светле очи на њега. Да „кура“ даже траје, могао би Гаврошић постати опасан по господара Гишина.

Ручак је баш не њему и наредби негдашњег пацијента.

Ирна чорба са рибањим пирићанком не сме фалити, па онда гарнирана говеђина. Красна гарнитура! на њој можеш видити боје — тробојке — разних нација, српске, хрватске, руске, мађарске, све на немешце, унаоколо шварај тога „ино жеснена гушчија џигерица, мирис примамљује, а из среде вири као на какној шкољкољуби красна сочна говеђина. Оригиналитет салада простојте госпођару Гишину. Три чечке — „сиса“, рен у кајману, сенф и огрод. Овај последњи се тиче милостиве.

После тога опет пилећи „пиперашт“, па онда купус и сарма. Но ту треба видити шта је у купусу! осим сарме кобасице, сланина и „карминадле“, а изнутра вири још и потрбушина, „пауљек“.

Сад долази печење. По програму господара Гишина нашао не сме доћи тесто пре печења. — Три млада печена зурета са две сиката, „пеџер“ и обична салата са јајима.

Најпосле шита с месом, што господар Гишин рано једе, и друге посластице.

Њих господара Гишина је облагетан „шварцер“, али ипа и „токерара“.

Доћу наздравине. Гаврошић прва наздрави милостивој: бодаво, прави галантом! а господар Гишин опет Гаврошићу; Гаврошићев опет господару Гишину. Господар Гишин спомене у својој наздравици, да Бог донесе Гаврошића к њима, како завршише шкуљиће, а Гаврошић опет, да жели што пре у њихово друштво доћи. Сад запева Гаврошић „многа љета“. Слушају га, обоје набељене очи; тако „многа љета“ још нису чуле.

До сад га још нису чули певати, па се сад тек убуђавше и моле га, да им што год пева. Гаврошић их пита шта хоћеду, јер је он „репертоар“ од свију старих и нових песама. Господар Гишин замоли да му пева:

„Желим ли бити моја,
То зрак тајну ху.“

Красна нота, иде на „трајприт“.

Гаврошић запева и отпева је дивно, сам себе је надмашио. Пева, па кад је свршио, милостива то види, па поносите дигне подаљак. А господару Гишину се навлаже очи од сиомене, кад је Гаврошићев доцшао до ове строфе:

„Ти свету буди жена,
И сваком пријатна;
У срцу само моја
Пребудя љубезна?“

Старо, љубезни спомен.

И господар Гишин је негда сплао дубио, но нису му дали родитељи да оженљу уже, јер је била страга; тако је исто и милостиве нилао своја обожаватеља, па јој њени родитељи нису дали, што је био спромаз, а она богата. Тако су њих обоје богати родитељи из „конвенијенције“ спарили; ал за то опет добро живе и ако није међу њима баш така љубав, да се с њом пожедуј међусобно пошт'ивање и уважење је велико.

Сад заиска милостива Гаврошића, да отпева песму:

„А шта сам ја учиниг,
Ако сам те полубио?
Зо то не ће вако знати,
Небо, земља и ја и ти.“

Гаврошић је и то врло отпевао. Та песма је била као нека „ревапш“, а господар Гишин смешећи се гледи милостиву по подвлаку; шта ли ће помислити она некадашње осећање.

Ручку је крај.

Господар Гишин добије вољу, да пробани последње вече у театру. Позове и Гаврошића, а овај је готов.

Господар Гишин уме „ложу“. Играли су оперу „Der Barbier von Sevilla“.

Гаврошић седи на десно милостивој, а господар Гишин на лево. Милостива има велики дурбин — „Operngucker“ , гледи и даје га суседу, па опет Гаврошићу. Гаврошић гледи на галерију, види оиде „Лоштиријерове субјекте и жену њима „Љубу Вановкашића са сином Мишарином; шта више, види и Сазику Селишторову са њеним ћуратом. Подбени се левом руком а десном држи дурбин на очима па гледи; онда га опет преда милостивој, ал за то нпак сиуд стрела очима; оперу и не слуши, јер му се та бесрдна опера не допада. Кад та милостива заиита, како му се допада, он слатке ријечи изговара да се тек поносите насмеше, као бајати, њему то није правила и заслужио се доста опере.

И господару Гишину је већ доста опере; зева, једва чека да буде крај, а већ је и гладан.

После предстане седну у сиријер и одселу се де хотела „код енглеске краљице“. Још после по дне, одмах после ручка код Гаврошића отпшао, остављи се „кајзерба“ и ту су одсели, где се и Гаврошић састао с њима, да иду у оперу.

Ту су опет добро вечерали и опростили се.

Гаврошић је још целу ноћ пробавио у кафани да не заспи, јер мора отпратити своје пацијенте.

У јутру полазе господар Гишин и милостива; баш стоје пред „краљицом“ на Дунаву, а на пароброду се већ пуши.

Гаврошић их спази па за њима, а они се осврћу да виде, иде ли Гаврошић. Кад га ту је. Сад се опет пралатају; господар Гишин се загрли и пољуби с њим, Гаврошић опет дуби милостиву у руку, а она му стисне руку и поглеђавши га умилато, каже му „збогом“.

Гаврошић стоји на бипру и чека, кад ће се пароброд крепути. Кад се крену, Ђева поздрављи последњи пут, маја свиленом мирамом, милостива одговара белом мирамом а господар Гишин руком.

Отпловише. Гаврошић се обзире, гледи на лево и на десно да види, да л' ко на њега гледи, је л' га ко спазио с каквим наслађењем он има познанства, јер су господар Гишин и милостива доиста и као пасјанси богато изгледали. На крају господара Гишина виси велики дебео ланац, могао би за њега цет јутара земље купити, а на грудп има велики прстен, да би могао с њим вола убити.

И доиста су многи гледали на Гаврошића.

Господар Гишин и милостива приповедаће кад дођу кући, како су кроз „велику муру“ прошли и како су у опери били. Господар Гишин ће приповедати и то, како је о земљи живио и како је то красно у опери били, ма да у сриу ни воле оперу, и да би радије слушао Гаврошића певати.

XVIII.

Док је Гаврошић тако проводио и поправљ тога вуре слушао, дошле је Гавра опет своје терао, постао је ужасан „луди“. Отац му не знаде више помоћи, сруи се на њега; што му Гаврошићев исход руке да, то отац своме из потиље врши, ал све је то мало. Гавро управо од карата и билијара живи. Кадкад му срећа тако ако служи, да све изгуби и заложи, па кад нашта нема, а он летње у кревет и чита целе дане. Кад га Гаврошићевић по два три дана не види, а он иде да га посети, и доиесе му што. Наравно да у таким приликама Гаврошићев начини професорско лице и тако особито Гавру саветује, да би вредно било у тој ствари га напутити. Гавро му се само смеје, ал га није хтео пребати. Но иоред свега ипак је било интересантног болесника, а да Гавра није био ту, да види како ће се опоравити.

Гавра још седи са ћуратом у једној соби. И тај је ретко кад код куће. Господар вод куће слабо их је познаје, само „каузиметор“ има с њима посла. Кад дође месец, дан да се плаћа, а њих по три дана нема код куће, док који не добије од куд новаца; но онда благо и хаузиметору, јер кад се капија отвара, пада „тришеса“; а кад господар хоће да им отказе, онда се стари хаузиметор противи и каже, да друге за ту собину не би ни половину платио.

И јесте мала собица: седам корака је дугачка а четири широка, и има само један прозор. У њој један кревет, мали сто и две столице, и то за једној стоји лавор и вода, а друга је за спавати: кад један седи на њој, мора други на кревет. На столу су шаховнице њине и папири, перо и мастионица, један стари шешир цилиндар, а у њему се држи дуван, једна прљава фајанс од динера.

Кад код куће свађају, па какав друг нову дуван да хоће код њих да пуши, а хајдамџистор не ће да му отвори, онда га пролуку проз прозор. Кадкад дођу и по троје, те онда лепе једни до једног, други до другог а трећи у поприк и то обучени, па онако слатко свађају.

Гавра има кадкад, кад га среће послуга сат и пустен, а кадкад, и то понајвише, иде у отрцаном капутеу, до горе заволичав, а под капутом нема свиња пут ни прсулука; марама на прату већ је десет пута наопако и свакојако савијана, да се отрцана од кошуље не види.

Кад је код куће, он се и даље хвалучи, и кад доће јуристи или какав друг, имају своје лозиске, па се по њима пуштају унутра, да не би какав кредитор хајдучки, и хајдамџистороваи би увек казали кредиторима, да нигог нема код куће; особито га је бранила хајдамџисторова кћи и непоседнута је пред својим другарицама, да јој је жао, што је Гавра такав „лупи“ и да није такав, каве, онда би га воледи.

Кад није никог било код куће, знала је хајдамџисторова фрајла сама у Гаврину соју да спрема, ка то је ретко било, јер је његова себи поправиште била затворила и у одсадном стању, а кћу код њега. Но кад се случаје, да је Гавра оставио кључ, онда му је све спремила, премда крепет није могла никад довести у ред, јер је био страп и расклапиван. Кад Гавра легне у кревет, проклиње дане, ал он за то и не хаје; сама му је лежа горе, средина трупа ниже а ноге сасвим доле, и то се по месец дана не позорила.

Једаред Гавра седи пут руке, а хајдамџиста и одјене га; добио је бео новаца, па ће и Гавриње заложене хаљине искупити. — Није чудо, и Гавра је њему више него једаред то исто учинио. Сад ће се то вече добро провести. Пробукну се, па оду код Глабеновића, Дреновића и других, који су певачи, па онда јако и бајде „код боровићевог“ да буде за вече приправа, правиће се „сереза“.

И доста се сати искупе код „боровићевог“ и после вечере ће се кренути.

Кор ће некати и банда запрати све на кавезице.

Но куда ће и коме?

Јуристе то чини једној мајанодској питомици, дена је то девојка; да није дена, не би била мајанодска питомица, нити би јуриста за њом ходатарила. А и она је радо гледала јуристу, из да је био бокраја.

Чекаће двапест сати, а доиде ће јести и пити. Ту се наздрављало јуристи и дену мајаноди. Добро су се угрејали.

Као двапест куцне, а они се крену. То је Глабеновићев одан, што доцније ће бољи, јер — нели — слабе ће шесте ариђан песма и музика, кад се нас сва пробуди, него заранше, кад је још будна.

Бали је полеченна, те онако угрејани једва су погодили сокак, а за кућу је онако само јуриста. У мраку су све куће у том сокаку једнаке. Јуристи мало заграјаи напред, па ни једаред стане и каже: ево је. Сва стоју у гомилу. И Гавра је ту, ал је он једно престао кекати, него се тек шета горе доле, а доиђе је само јуристи за љубав.

Бандa засиђе „положене“, а за тим почну певатн. Запаљује се свећа у прозоткату. Сви пажњу „изнаја“, јер се фрајла пробудила и сигурно ће гледати проз прозор. И самом Глабеновићу је мало да пиђи, каво ће наследити у белој „шлафрекици“ и „шлопеката“.

Дуго се не отварају прозори, но уље се неко тупо мукање мушког гласа. Мало за тим отворе се прозор и зачује се један глас, јак баритон. Ту седи један фешиса, што има фрајлу, па не ће ни по што, да се њој праве ћачке серенаде. Она су поносиле, јер мајанодска једна седи у другој кући до те. Фешиса их веселио, да се чисте кући, да га тобо не узнемирују с њиховом харком, да пре тим неје бирао баш најлепше изразе, већ „нобишиа“, „пијани бекарн“, „бекрије“.

Они сад у прасс не ће да иду, док му не одурлају „крвавук“ Charivari, и почну ужасне урлати и мукати. Фешиса ражалује домена од горе што му да руку дође, и баш у тонкоју врсте с водом. Ударо баш Гавру по лицу. Гавра је сав крвав, крчат се разбио и сво му лице исекао. Они почну бацати штапове на прозоре, а фешиса што дочека, таше, ломше, чепе. Отварају се осветлена прозори и по другим кућама, отварају и машавода да гледа чудо, и њима глас свога јуриста. Фешиса вичу на полицију, на патролу, а баш му по разбијају прозоре, па одведу окрвављеног Гавру, и то као што је Глабеновић наредио, Лоштајеру у сокицину, јер им за другом месту не ће отворити.

Устане сам страшан Лоштајаер. Најпре га опору, за једном месту су му горње усне прекопом пресечене, те су му морали зашити. Имаше су до зоре с њим посла, после га испресецаним по повезаним образом одведу кући.

Гавра је преболео, ал мора жено преме ним поиеши.

Те жалостне ноћи пред зору падала је киша, застудио је. Лоштајаер жање угрејан у хлиду, мало проксисе, задаја се и добије запаљење плућа. Стар је, тешко ће и добити.

(Продужиће се.)

СИРОТА БАНАЋАНКА.

Од

Буре Јакшића.

(Продужено.)

Ја сам сва претрнула.

— Кри! . . . врисну . . . . Алексе! та зар не видиш да си сва крвав?

Он је ћутао; а ја ноћу му потекоше суде, по блудом ус-нама трептале су као рубини румене каше проливене крв.

— Алексе! Алексе шта си то учинио? . . . О моју несрећни љубавнице! моја врсна заштито! . . . .

Даље нисам умела проговорити, суде су ме хтеле угушити, ја падох на његове раљеве груди; глава ми је клонула, колена су ми од пренесте и бола клецала — једа сам осећала и нељубље његове, којима ми је кадше обрале жетве. А после чух његов тужан глас, где ми у непрекидним звуцима приповеда несрећу, која се догодила.

— Гранде, жене су ранили баш код сам похару ушурнио . . . . мене ће ухватити гранце, а ти ћеш остати сама . . . па ће те и глад и беда, и невола — и људи ће те мучити . . . . .

После је дубоко уздахнуо.

— Ах сво! . . . .

И он ме другом руком пружи једна мали завежљај хартијама . . . То бежу банке од женине предности: дан три потоце, неколико сеизера и једна порнита . . . . то беше сво благо, за које је своју поштену кр продио . . . . Ужасна времена, где се дејамнт за зрну предаје . . . . , где се паре окорела хлеба са животом купује . . . .

— Ово ће ти бити доста — додаде тужним гласом — да до Београда досиеш, а кад ја преболем и кад ме пусте из тамнице, и ја ћу за тобом . . . .

Истина, рана ме беше опасна, могао је лако преболети, јер сношаи његова не свеђоше му бапу прећи, него су из далека револверома пуцали на њ. . . . Набој је био слаб и пушци је одскочио од његових грудн: а то, што му је за ута пољрила крв, то беше више од узбуђености, од душевног и телесног напрезања.

Ја сам одбацила те несрећне штрцаље од себе, он их покупи, па мн их силом тури у недра.

— Не, не! . . . . дођде он журно . . . . Узми ово, па бежи гранце! бежи од гранце! Беж' од непоштених! бежи одавде . . . Тамо, недеље, с оне стране Дунава и Саве има још људи, има човечности! Ах пријатељу, како се у животу често варамо! . . . . .

Шта сам му ја то могла одговорити? Шта сам знала радити? Љубила сам му рањене груди, са густим прамењем косе моје брисала сам крв са кошуље му, плакала сам, једа сам . . . . Ох Боже мој! . . . . Преиспјала сам се као ора ноз његових колена, падала сам пред њега на земљу, преклињала сам, доказивала сам му, да ћу га ја умети скрити, да ћу га неговати, да ништа на свету не ће знати где је и шта би с њим. А кад рана прође, онда ћемо заједно да бежимо . . . . али сво беше badava!

Рањен сам, трпи ме је ухваћен гранце . . . . Ја одох, ено где сиђе! . . . Збогом! збогом можда за навек, збогом гранце! . . . .

Он ме пригнуше на своје широке груди, пољуби ме последњи пут и оде . . . .

Оде као сенка, никакве шум нисам чула од његове опкладне ноге од опанака, пажљиво је корачао све сеизом, посушкали, само да га у нашем сокаку не ухвате; на једно осетио сам полајало на њега . . . . Чак у трбоху сокаку чуо се лавеж пасе и глас његових гонитеља. Ја сам дрхтала од страха, од узбуђености.

— Сирота Алексе! мој несрећни, мој гоњени љубавнице!

У јутру кад је свануло, цела је Кнежада говорила: како је неки хајдучки јатак из куће господина коморџије — то је онај у нашем шеширу — како је покарао учињо, како је одио дијамантске и бриљантске наките, које је милостива госпођа о прешењена и другим разним свечаностима на своме врату носила; преповедала су, како се и сам господин том јеранком одиковао, како је пушао не њега, како та је рањен и како су га пандуре ухватале, како су му после и оне, нашега добрега чича Марка у мајсторату затворили...

Та тако гласове је сиротица у разним пароима показивала своје саучешће.

— Сирома чича Марко! сиротo дете! . . . Е, о, на шта не ће човека глад навести!.

Тако је сиротица говорила, али бога-тиња? . . . Пријатељу, у богатиња нема срца, нема душе! . . . . .

— Што их не поубијаше као пси и ова и сина? . . . О зашто их не, та то су харамије још од старине, лопови, пљачкаше! . . . . Знаше их ми! . . . . говорила су господе . . . . Тај Марко и други, као што су они, тре пута су увеспевали нашу Кнежад.

— Знам ја тог Марка, рече један — кад је косом ударио Чончића по глави . . . .

— Кад је похарао пређину вуну . . . .

— Кад је убио она три Мађара из Торде

— Кад је пушао на Нађ Шандора.

Тако су се они надметали у обелодањању; а сиета тога нам сиротица бно је.

— Какви је то суд? . . . Што не поубија тако злочинце и харамије, па да будемо мирни вод својих кућа, и да уживамо мирно наше

са горњом мојом стечено имање? А не да нас у њиној рођеној кући нападну, пале и харају . . .

Од свега тога разговора, нини је једно мени пометало: чула сам, да је и чича Марко затворен, а то беше доста, да ме до лудила доведе.

Чича Марко затворен! мој рођени дубинин у тешкоме гвожђу! . . . Шта ће бити од њих? . . Шта ли од мене остаљене јаднице? . . Тако сам размишљала, али шта вриједи мисао остаљеноме сирочету? Ја никога познавала нисам, а мене нико ни погледао није.

Решила сам се да идем служити. Одох једној мајсторици, добра жена, имала је двоје троје дечице, ја јој се понудих да ни будем дадиља: мајсторица ме је неким сажљењем посматрала.

— Душо рече, и ти се на ову годину једва хлебом раниш, а како ћеш још и дадиљу држати? . . Него иди некој господи те кладе то̀рине? . .

ниште глодати . . . Него тихо, једна шашкуља рекох:

— Госпођо, ја сам дошла да служим.

Она ме је опет пажљиво мерила.

— Да, да — рече — ја ову годину ниш слушкиња и сувише: доћу, погоде се, покраду те, па онда лепо отиди . . . Иноси ти за моју кућу, те твоје беле и нежне ручице нису за посао . . . Иди па се помози на другоме месту.

Она се окрете са пеким поносом и оде . . . Ја остадох сама на степеницама те господске куће; мислила сам се; куда ћу и шта да почнем сад? . . Из Кикинде инсам ни слила одлазити, хтела сам да видим шта ће са Алексом бити, шта ли са чича Марком? . . У томе залази нас у ходнику, а глас госпође сенаторовице пробуди ме из моих сањарија

— Зар још ниси отишла? . . Хеј Палчика, отерај ову просјакињу одавде!

Ја одох кући, хтела сам плакати, али ми не беше суза . . . А шта би помогле сузе, баш да сам их и потоком лила? . . Моје ране

Цетиње.

Ја одем . . . Беше то господа сенаторовица, за коју ме је мајсторица упутила: жена средњих година, сува, једра, путе на лицу правилне али одвратне, сувише строге: ја сам за то лице ме бих никад навикнути могла . . . Пријем јој рун, она се осмехну — осмех јој беше чудан, подмукао, могао бих у њему прочитати ово презирање:

— Е,е, и ова долази да проси! . .

Она ме погледа од главе до пете, обазријући и дивљући своје дуге трепавице:

— Шта би желила?

И она, ме опет мирно и путени посматраше . . . Ја сам осетила како ме крв јури у лице, беза сам збуњена, па сам тако и одговарала . . .

— Ја сам дошла, знате . . .

После сам застала. —

— Ви сте дошли — рече она — да нам удаљим . . .

Ја сам оборила очи доле, писам је смела беху дубље, бол и туга тежи, него да би их неколико капљица тога горкога мелема залечити могле.

Не знам како је то, али самоубиство није ме падало на памет. На то никада нисам ни помислила . . . А боље би било да сам за раније прекинула ову храпаву нићу бедног живота!

Решила сам се, да идем у Србију . . . Још тога вечера спремни моје мало кошуљица и зањица, све сам то ушила у једно мало бохчице, како ћу га лакше на моим слабим леђима носити. Пут беше дуга, жега велика а моја снага слаба.

Кад је зора свитала, ја сам већ била на мелемачком другу; а кад је сунце устајало, ја се окретах да још један пут видим њиљеву моју јаду и невољу, да видим тај шарени суд, у који су текле сузе моја отајна, да ов још једном нагледам те окречене гробиште, у којој су ми младост и нада, љубав и туга сахрањени . . . Ено, оно високо, чађаво

здање, то је «курија». Ту ми рађен Алекса са добрим чича Марком у окованима лежи: тамо опет на ономе крају, што је Гаљатина округлит, под оним сувим багремљем, овде је наша остављена кућица, коју су Мађари три пута палили, у којој сам љубила и плакала . . . А оно тамо, где су оне беле, дражеи крстови . . . то су гробови! . . . Онде мирно почивају они, што су ме за живота онако силно љубили, што су ми тешили: Душо! Хранс! Голубице! Гуљице! . . Што су ме учили да у њиховом умиљном тепању заборавим на моје крштено име . . . Јаох пријатељу, ала су тешке те успомене . . . Ах, и све сам то оставила за собом, и Башаљкоз и његово поље, на коме ми увиђи четрдесет осме изгинуше . . . Све је то покрала сива магла.

Ишла сам лаганим корацима даље, нико ме није гонио, а нико ме није ни путу задржавао; слабо сам ногу и сретала: пола пута, опраљена; читав дан путујеш а не сретнеш само по некога пастира, где с праном торбицом о рамену чува главу и жељу

Цетиње.

за другога знати? . . А можда ће се у месец дана по један пут и видети: сви ће са тугом гледати, како му је отац за кратко време оседио, како се погурио — а старим женама отац виђеће сина, како му се мишави сната порушила, како му велике гроздове очи увеше у главу, а око слепих очију се преливају у жућкасто бледу боју оне модрикасте жилице — виђеће па ће удахнути . . . А трећег или четвртог месеца чуће: како се жестоване сиру у великој тишини рано поваљише, за тим ће му казати да је умрло, па ће га одвести да види сина, и он ће га гледати, дуге ће гледати у свога рођеног, ме ће удахнути, ни ће заплакати — него ће лепо подићи оно тешко тоовање, којим су му руке и ноге оковане, па ће се њима ударити у своју седу главу и стропоштати мртав поред рођеног свога . . .

Тако сам ја размишљао о умесреденима, у своју несрећу — а после сам узела два три залогаја суве леба, напила сам се на једном бунару, који је на врајње кајше на утрашњу бечерњеку гледње, па сам опде и заспала . . .

На јутра са зворзаленом снагом пошла сам даље; није се ни смркло и ја сам стигла у Земун. — Ту у Земуну беше мало живље свет, нагледније као да боље живе, него код нас у Банату; видела сам трговце, мајсторе, па и просте људе где се смеју: на сам и сама била мало храбрија, те сам опако уморна ану и мирну пођ провела.

(Продужиће се).

У Д Б А Л А.

Приповетка

ЈЕЛЕНЕ ХАНОВЕ.

I.

У дворани државне саветнице Сорбинове искупљало се варошка просторанција. Гувернерова госпођа са три ћерки и две нећаке, а поведа је са собом и своја кћерка; госпођа провинцијалног начелника у турбану с перјем; удовица генерала бригаде са аршин дугачком песом, у којој је трпала са свију служавника колаче, — једном речју сва варошка аристократија.

— Ко је упрво та Удбала? повиче једна страна госпођи, која се до сад није мешала у разговор. — То нис звони са сним варваром.

— Ко је? помоћи њена суседна пуковникова оснеком. То је тешко казати . . . над њеним је порекло нека тама, и ја никад нисам могао појати, какву улогу она игра у Сневинојој кући.

— У њој красне младе девојке, која своје интересне очиса и наменита срца распалују: повеће једна петроглавог млад племић, који се приближно двоју чувајући непрестано своју ширему кратку мајчу.

— Види се, да ће му се добра продавата, рече полутасно једна госпођа. Сама девојка која нам добра жираза, заробн му парче срца.

— Јао је Удбала богата? запита онет страна госпођа.

— Да богме: отац јој је трговац; али се наша млада госпођа увлуда труде. Стара је расположи и сигурно ће ће дати њеку њином другом за жену, до једном од своје браћете бдаће.

— Мије де грâce (ако с допуштењем), каво је она дошла до свог богатства?

— Васпитавала ге са кћерју госпође Сневиноре. Сигурно сте приметили на ђчерањој играши ону лепу à l'enfant очешљану пливојку — то је била Софија Сневиноока.

— О, ја сам познаата са госпођом Снежиновом! при једној посети, која сам ју учинила, видела сам и Удбалу, с којој се сад толико говори.

— Код нас има сне што је воно неку драж, рече пожарићево једна госпођица, која није могла опростити младим Удбиња њеном младост, а старим младожењама, што се не жене.

— Али то ние Удбала! . . . не може се ниђи ни у једном календару.

— Да нам разјасни поставан тог имена, морала би нам причати дугу приповест, која није ни најмање занимљива.

— Опе једно! је бих је рађо чуо, нестаће дубоштавна госпођа. Сполаштост те девојчице има нешто аријатскога . . . она ме јако занима. За то молим, приповедајте . . .

— Не знам ништа извесно, одговори пестара госпођица, уставши са места.

— Не знамо ни ми! рекоше неше младих људи, на поћеше за њом у побочну одају, где се чуо врупни глас једног бивше уланског официра, који је од четирт година неко сне једну и исту сокачку песму. Мушки се смејали и пљескали рукама, а госпође се нешто претварале, као да ништа не разуму. Сад се у зеленој соби скупи једна партија места: играчи пуктију, а једни од њих пристуни, док су се карте мешале, стрмоју госпође. То беше омален сад страни, у новом кацонном капуту, који је из Петрограда поручио. Беше глатко обријан, перомирам и напарфиран као фризерска уметник: знао је све, чуо је све, и био је свагда готов да приповеда местне новости и да буде спасној породици животописац и повесничар.

— Хтели сте знати, но је Удбала, рече он тоном каквог љубитеља музике, који је у изнеду да неки своју најмилију арију.

— Ах јесте! Ви ће те ми сигурно знати казати . . . молим приповедите ме.

— Да богме да знам! А за што не бих? . . . У осталом, сви је познају, само што нико не ће с истином на среду. Но ше видајте се никаквом роману . . . то је са сним обична приповест.

Он ућута и почне кушати прстом у својој златну бурмутицу, из којој беше нарезан сноменик Петра Великог. Онда заноче:

— Јесте л' били над год у Астрахану?

— Нисам нигда.

— Ни у једној варошн руског царства нема таке смесе Азијата и православних као тамо. У великом долу астраханске гувернаије живе помадени Калмуци,*) и много од њих долазе у Астрахан да служе.

— Ви као до хоћете да нам дрните статистичке предавање о Калмушима, прекиде га смешећи се нестрпељива слушалница. За тако научне ствари писмо ни најмање расположење.

— Стрпите се, милостива, одмах ћемо доћи на Удбалу. Њен отац живео је у једној среској вароши у астраханској гувернији, а ниги јој је била Калмучкиња.

— Шта! руски тргован оженио Калмучкињом?

— То писам рекао! Он није никад био оженен, шта више, неколико месеци после Удбалиног рођења, удао је своју Калмучкињу за једног сајсака, то јест калмучког пастирка и заборавио је.

— Варварин!

— Шта хоћете, милостива! воле промет . . . промет га је и обогатио. Но то не спада овамо. У осталом, поче му самога несносна бивати. За жеђибу је био стар, а средњим му се нажелаи због великог богатства. Једног дана пожаже им врата, а да бе их потучуно нашао, зауми да своју кћер и себи доведе. Растера се по настањена кордп, којој је она жнвела, уме своју рађе седмогодишњу кћер од сајсака, и дође с њом опамо, да се укључи од средовека. Ето вам решење загонетке.

— Тако је дакле то! . . . Али допустите ми још једно питање: зар та девојка ниће крштена, кад још ноги то безбожничке ние?

— Молим — нашаете. Стари расказивао крстао је у ре по обредима своје секте, и надевао јој неко ружно име . . . Фекла или Матрјона, тако нешто; али Снежиновима, где су сви изображени, нежни и поетични, допадне се боље безбожничко име, те се сад зове као и пре Удбала.

— Тако! . . . Али сад ми још рецете, за што се госпођа Снежинова тако заузима за ту девојку?

— Удбалин отац постао је је суседа деца се придружише милој дивљакињи, а госпођа Снежина, која је у њој открила знаке дарова и способности, предузе себи, да — као што она у својој осетљивости жељаше — развије тог стенског цвета умарода. Она је девојчету наставила, али је то не ће много користити. Стари расказник је тврдоглав; ваша душутна зове „баволове жртвеи", а женска ани не сме да их похађа.

У том тренутку поиуде приповедачу карту: он се поклони и оде. Страна госпођа изгуби се међу другима.

До последње овлности беше је приповетка старог господина у новом кашуту готинала. Чим да ова последња, него од своје сопствене воље побегавала је Удбала другштва. Кад је дошла код госпође Снежинове, умуо је ње ово опе краткоо кромена муж: у кући јој је владала тишина као у манастиру, ниђе приђала посете, нити је ход год одлазила. „Мазу дивљакињу" заволела је и дрмала ње своју кћер, и ниђе се обазирала на разлику сталежа, која је између обеју постојала. Удбала је била две године млађа од Софије, али њен разум и њена живахност изједначила је ту разлику у годинама. Девојке су биле као што се каже, једно срце и једна душа. Испрва је Удбала чезнула за слободом номадског живота, говорила је са осећањем о своју матери и питалн плачући, да што мора тако дуго остати на једном месту. Али мало по мало нестајаше тих успомена, Удбала се навикну на обичаје образованог света, прилуби се своме оцу и породици своје добротворке, и заборави свој прашњи завичај.

Кад је Софија навршила шеснаесту годину, поче госпођа Снежинова опет у друштва и приваја је посете. Ту осети Удбала први пут тајно чувство завидљивости. Госпође је предузетих охолом хладноом или у најбољем случају тужним осмехом. Кад би која стара дама испустила нарочиту карту, рекла би: подигни то, мало! или би још друга увалатила гласом заповедала: приноси ми ту столичицу! а прост никаво глаже беше сва захваљност. Мушки беху учтивији, нрно што гледају у њој наследницу једног милијуна, а то среа те госпође свагда умекшава, друго пак, што је нек у петнаестој години беша особито лепа и што се одликовала својим племенитим понашањем. На лицу јој не беше ни трага од калмучке типе: од матере је наследила само маде бисерне зубе и дугачку, сјајну црну косу: а очи јој беху црне и чуд-

*) Калмуци су монголског порекла, а дошли су у ове крајеве одавно. Они живе у Кетају (Хина), али не ако и у Русији: у астраханској гувернији, уз Урал и уз Волгу и Дон, а их има 170.000 душа, од којих су неки одавно православну веру. Исповедају су једноставне верозаконства, али их ипак занимавају. Калмуци су још у крајевима своје и прилике (исто-ријска) живе. Прим. прев.

њеното сјајне, али опоре као у Европејаца. Истина не беше тако бела као наше северне лепотице, — али каква лепа румен се разливаше по њеним мрким образима! Јесте л' видели задрхт у утварајсаким бајатама пролу јавају? Погледајте је са стране, што је сунцу окренута — такви руменчини, свежи, чистим мирисом бову обасути образи Удолинке. Умиљати мушки погледи нису је наше увеселавали, пошто је неке уређене вештине увећале је своје двосмислено стање и набеседала је са горком осећањем другинак, којих људске моје могла победити. Као су каква ноћна стала пред њоју господе Снежинке, побегла је у библиотеку или кући. Кад се Соенја пробала са играње, пријавили би пријатељице, као је лепо тако бало, како је много играла, како су јој се удварали — како је ен пиљала бо(ом, то је било, што се искључиво у провинције налази, једва сваке господице у провинције, која у свет ступи, предмет њених мисли ори тоју и са свађа у собиком кућу: ом, чија би ома — млада девојка — најрадије била). Удолка је то слушала сиљалчини смешењем.

На онда су седале по читаве ноћи и према среће читале забрањене књиге, које је Соенја тајно од услужних пријатеља добијала. Ватра им је тада ђурила кроз жиле, убрзавале се умарло и кресало пареницу, а дух им се силовито тарупео. Које младано девојачко срце не ће потрести и танути оние сластних суза, оних дивних песама, оних нежних осећаја, што обузму читаву снагу човечиву и као муња сваку врсо једностано ташило садашњости и даље! Па и ако после тренутне светлости ноћ постане још мрачнијом — младано срце не пламни се од тога и готово је, да многогодишњом патњом искупи ове часове блаженства.

У ово време, кад наша приповест почиње, беше сва ворош у нарочој узбуђености. Због неке важне ствари дошао је из Петрограда један њенерал-ен тим авустанта. Велике огранице, наранџице и орденн те господе заробиле све женскиње, и најуређеније куће у вароши натицају се у ручковима и вечерњим забавама. Прву звезду њенерал са своја три сестелата (пратиоца) водеше од двориле до двориле и њему у почаст беху украшени столова читавим редовима шпарида од колача, урешених почетним писменом његова имена, на славолушима од шећера и слаткиша, и другим вештачким стварорима. Но све те приноше њису умарно чињене ради њенерала, који је баш ноћ пострар, него за љубав његових правитеља. Али само господе и господиње знађе томе разлоге; мушкима је казано, да те госте не престоје вала доченати најрађом гостољубивошћу, да се не би казало, да у провинцијалној варошки живе сама медведи, и да људи у њоји морају скопати од дуга времена.

И у кући господе Снежинове владаше живахно кретање, једно у славу њенерала у његову авустанства, а другог у част једном младом барјактару, кога се сјај тек сад на обзору јављаше. Борис Снежин вратио се после четири године у кућу своје матере. Свечан је то дан за породицу, кад се деган, који је прађен благословом од својих отишао у дальну, опет врати кући као млад човек, као грађанин отаџбине, који је већ прве корке учинио на путу своје пуноћудне будућности. Као ли се радују родитељи сина, сестре брату, као ли сва из куће иду на сусрет младом официру!

После првих нежних поздрава представи господа Снежинова свога сина заћувеној Удолки.

— Познајеш ли нашу — малу дивљакињу?" питаше она.

— Је ли можно . . . Удолка!

— Да, она је. Сећаш ли се, како се ње и Соенји по творој „комадни" куштрао?

Борис поздрави своју другарицу на младости срдачно и радосно, и од тога часа нимало се њоно питашта у Удолкином животу. Господа Снежинова, од како јој је дошао син, правила је још веће части. Једна свечаност следоваше за другом: Соенја, која се друштвом занимаше, није могла као среће веће део дана провести са пријатељицом. И осим тога се она примечаше: док је само о играма, о љубавним изјавама у прози и у стиховима сањале, није ништа тајила пред Удолком. Али сад беше рассејана, занимаше се више но обично својом толетом, беше јој друго време над је морала остати код куће, и није ни на питања ни молбе хтеле отварити уздок томе преображају.

На скоро позове господа Снежинова једну варош и себи на вечерњу забаву — сви су гости имали доста удобности у дворани домаћинској. Цела кућа беше осветљена; на ходника соба уређена је за музику; у дворани се играло, у гостинској побочној соби пило. По себи се разуме, да су и страници позвани били. Аристократија варошка слегла се око њенерала; а авустанти се свиђаше око господа и господиња, играјући с њима „екосе"-у и „матрадур"-у (зала спомените, да она приповетка пада у старије доба), и Борис ни ништа не устушаше у осећајном талентима . . . Већ га је већа старија лепотица удостојила своје особите пажње. Младо девојче назвиване га „le joli garçon" (лепим момчином) и играше се с њиме као са мајком, и не узнајући на ум, да маче има често оштрије нокте, него матора мачка. Кад је свечаност од рада кући да увиђа пуну славу своје лепоте, нашла му одмах по иступању на задетског пора поћи у њоју удаљену проћњицу. Само ће — док му је год универзална нова — пријношења женскиња њега ради окренути леђа дворском, па и холеншом сапетнику.

Пароли пристуше да играју „cossez"-у. Удолкин играч је необоравости одеде Удолку до њеше пређедницовкиње и нами познате мало средње госпођице. Обе осеташе, да су у свом достојаствену поређене и напусташе своја места. Скоро сви пароли учињене то исто; Удолка се морала натрат попући. На другу и трећу игру није нико више смео да је позове — доста се јасно могао чути, да нико не жели да стоји до „бог зна чије" њери. Јако ожалошћена попуче се она у њену удаљену њоју.

— Ја што седиш овде тако усамљена? запита је Борис, који је случајно туда прошао.

— Ја не сиђам у ваш круг, одговори она сухим очима. Ја се управо нимало хтели ни наметати, али Соенја ме је наговорила... и сад морам да гледам својим очима, како ме презиру.

— Удолчајо! Ко те је увредно?

— Сви, што беху само мене.

— Кажи ми, шта је то било.

Удолка му приповеди, како јој је увреда нанешена.

— Ходи, драга Удолко, ја ћу с тобом играти! рече Борис, и одведе је против њезине воље у дворану за играње и стаке с њоме до Соенје. Он беше тако срдачан и љубак, да се сирота Удолка опет разведрала. Лице јој оживе, очи се засјаше, и она нагледаше тако лепа, да су сви и нехотице упрли погледе на њу.

После игре одведе је Борис у круг младих девојака.

— Немој заборавати, да ћемо играти „мазурку" заједно, рече он, при чему што ју је оставио.

Младе девојке гледаху је поруљено, но Удолка није за то марила . . . она беше срећна!

— Ко је та красна прекомањата девојка? питаше њенерао.

— Верка једног одавнашег трговца, одговори неко њиму њега.

— Тако! рече њенерао.

— Богатог трговца.

— Тако! поновн један авутант.

— Да, она ће једног дана добити лепо наследство, дода неки званичник. Наследство то изнеће више од једног милијуна.

Нико не одговори на ту примедбу, али њенерао подиже главу, стаде руке на леђа и не испушташе више Удолку из очију.

— Ова је заиста прво лепа! замљаше он за себе.

Мало за тим седне она Удолке, разговараше се пријатељски са Борисом и трућаше се, да и са младом стадљивом девојком разговор отпочне.

Сутра дан се процесе глас, да његова превузвишеност проси Удолку, трговчеву керку, а тај глас беше јак удар за разне чиновнике плавове. С друге стране се опет говорило, да један авутанат хоће да узме Удолку а не њенерао. То беше утеха за чистољубиве, али се осетљиви на то једнаше.

Истога вечера дошла се и у нарон необичан Софијином понашању. Један, и то најљубазнија од оне тројице авутаната мољаше јој се, изјавио јој и своје осећаје, а она се заручила. Господа Снежинова наумн да се пресели у Петроград, да не би од своје деце раздељена била; Борис је имао само још месец дана допуста; Софијином заручнику ваљало се тада такође у престоницу вратити, и како господа Снежинова жељаше још једном да прегледи своја добра, то буде утврђено, да се време до одласка проведе на селу.

Удолка плакаше горко, као још беше да напусти за једне мах све: пријатељицу, мајер и заштитницу. Отац је на њезину молбу пустн да то последње време са господом Снежиновом на селу проведе.

Она осеташе нарон на велику радост оних господиња, које се њобзаше за остале авутанте, док се Калмучинка са своји мајдуном не удаљи. Беше то врајем септембра. Већ су дани мрачни лежаше на лепим дрвима бојадисали пурпурном и златном бојом. Властеоска кућа лежала је на неком брежуљку у сред баште, која је река окружавала у виду потковице, тако да је сачињавала полуостров. Поред обала реке пружале су се леје са цвећем и гајеве. Беше то тако сеоско добрице, што нам погледе своје на себе привлачи и што нам и нехотице на груди нами усклике: Срећан ли је, ко ту може живети! Ми и не помишљамо, да се можда многи горан уздаси отму из груди у тим дивним гајевима, да многа горка суза као на цветове леје.

Тада је нарадно срећа и радост сгиновала у кући господе Снежинове. Софија у свом љубавном заносу беше опет весела и пријатна, као и пре. Борис је себи будућност цртао пајдивијим бојама и градио куле по ваздуху. Суседи и знанци из вароши долажаше, те честиташе и остајаше често по више дана. И њенерао се дао често пићати, и поштс се увек према Удолки показиваше јако љубазан, то су је већ као будућу њеверљеву сматрали. Опростили су јој оно «бог зна чије је», показали се према њој предусретљивији, указивали су јој пита више и више доказе пријатељства, што ниже нарадно пиљле ни најмања утиска на њу. Завучене пријатељице још јако ју је занимало и пробуди у њојзи нешо особено чуство. Алоба то не беше — за таки осећај не беше њезина душа способна — из протина, она се радоваше Софијиној срећи, али при том не могаше спља-

дити неку жалост. Колико се пута, кад се Софија на престоници с гостима забављаше, и кад јој се звучна у другој одаји биљарио, свободне погледи заљубљених и пажњивих пред Удбалом у једном тренутку ока, што није кадра ни једна реч изрећи, али што Удбалино срце схваћаше потпуно! У томе погледу огледаше се живот, љубав, срећа — тај поглед долажаше из душе и продираше љубоко у душу. Други нису марили ни познати на то. Ни Софијине пријатељице ни онај посетилац, што се Борис с њиме биљарио, нису приметили ону електричну варницу — само је Удбала видела љубавну муњу: она је ту тајницу и продрла је врло њу, тако да се осећала дубоко потресеном. Ништа тако јако не разнежи младе девојке и не гони им тако сузе на очи, као кад су верењици

време и прилика. Кад се доцкан увече повуку гости у своје одаје, кад се госпођа Снежинова саветује са својом управитељком добара и кад се верењци у једном кутку завесу љубављам шапћу, често се Борис у другом кутку пресрао са Удбалом и побијао њезину тврдњу, да јој природа дала хладно срце и да нема осећаја за нежна, срдачна чустава. Он је волео њезина жалошћења, необична начин изражавања, напредну смесу немачке сналичности и источњачке строгости; и поштo се жалио да је сматра као своју сестру, то се јако љутио на њезину хладноћу, у коју се притворно умотала, а опазио није ни слутио, какву је витру прила под тим привидном равнодушношћу.

Једног вечера позове госпођа Снежинова Удбалу к себи, да о жоме на само неке

пријатељици у наручје и пресељавше је, да ону ништа не говори и да је поштеди од те ужасне среће.

— Удбало, је ли ти при себи? повиче госпођа Снежинова.

— Ја га не љубим.

— Та за бога јенерао!

— Али од шездесет година . . .

— Орденима украшен.

— И борзи!

— Мудар, поштен, љубазан човек.

— Тако је . . . Вала га штовати.

— Муж од опште признатих заслуга . .

— Тим не може моју љубав задобити.

— Помисли, шта ћеш с нама у Петроград.

— Само да умножим број тамошњих гробља . . .

Сваки наговор беше залудан. Удбала не

Мехадија.

бању њих. Ту онда плачу све сестре невештине у каквој усамљеној одвојци и заљубе се — и ако само за време — у оног, кога прво виде. И Удбала у горком осећају, да је сама себи остављена, набегавала је жубор друштва и одавала се у самоћи своме јаду, својим сузама, и не знајући за што јој теку.

Између ње и Борисa развио се нека по мало одношај, који није био без опасности. Борис јој је причиндао о необичним приговдама, што их је доживео, о догађајима од како је напшао из војничке школе, а она је њему поверавала своје снове и јаде. Софија, која се сада само једном предмету предала, пренела је на брата звање своје код Удбале: звање поверенпка гиње тајна — важно, опасно звање! Томе високом достојанственику отварала се свс и за најмању одвратност на наклоњеност према другима мора он знати — само му се једно таји, док не дође

лико речи преобори. Удбала се попашли, и нолазећи своју заштитницу, питаше се, шта је могло дати повода том тајанственом разговору. Али је напад очекивала немало изненади, што је чула. Госпођа Снежинова сноштни јој после кратка увода, да се судба милостиво на њу осмехнула — да јој се најсјајнија живот пружа, најпотпунија земаљска срећа нуди, једном речи: да је стари бенерао проси за жену. Ипак, ни у својим најсмелијим сновима не би се она усудила желети таку част за своју поверку, рече опа. Али у место радости, што јој је госпођа Снежинова очекивала, пренашше бледо лице у младе девојке само страх. Удбала склопи руке и упре бојажљиво своје упомоће сјајне очи на своју заштитницу. Госпођа Снежинова поновн свој предлог и дода, да је обећала, да ће опа питати за допуштење. Али сад грмуше Удбали суза, она се баци својој материнској

хтеде ни по што сазнавети. Госпођа Снежинова остави јој неколико дана на промишљење, молише је, да се о снему озбиљно размисли и опомињаше је брижљиво, да не пренагли са одбијањем своје среће.

И Софија покушаваше да је наговори.

— Чуј ме! уђе јој Удбала у реч: руку на срце: би-ли ти пошао за њ?

— Ја љубим другога.

— И — одговори ми искрено — би ли се ти, да не љубиш другога, могла одлучити, да пођеш за тога старца и да се одречеш свега, што си о будућности сневала? Зато што да и ја — тамо насиље — не љубим другога? зато да своје најлепше наде напустим, зато што да мени препречиш пут, који тебе срећи води?

— Да, мене, мене . . .!

— Јеси, шта хоћеш да кажеш. Ти си по своме рођењу стекла положај у друштву,

в ја сам строго, презрено створење. Али баш због тога волим ја тим више своју слободу и не ћу да полазим ни за кога, који не тражи више дубави, но очиних новаца.

Софија не знађаше ништа да одговори на тај разлог, те се маше даље иагонора, а госпођа Снежанкова лати се последње средства: она наложи Борису, да убеди младу девојку, која као јени женскиња дубљује тако велику срећу. Али тек што је Борис прве речи изустио, погледи му Удбаљи опшро у очи, а лице јој је час руменило, час бледело.

— Па и ти Борисе! повиче очајничким нарасом; па и ти можеш желети . . .

— Ја те дубим као своју сестру, и желим да будеш срећна.

— Ти ме дубиш . . . желиш, да будем срећна, и предлажеш ми, да се за дру . . . у храму вестином, и најревносније је настојао, да га ништо не отврне. Удбаља се са свим преиородила, од како се дубав у њојн пробудила. Као да се на сва трза, бацила је са себе веригe, што јој их је живот друштвених хтео да намотне, и поче опет бивати жестока, необуздана, као што је од природе била. Европско васпитање је само заудало њезине особине, али их није угушило. У колико је пре била пред странци дуљена стидљива и кучљива, у толико је сада слободнија наступала. На и само неке друштво није је више тиштило, јер јој се сво њезине уредсрђивало у једном предмету. Она је видила само њега, говорила је само ради њега; он је био као неки невидљани покретач свију њезиних дела и мисли. Зимиин се чудише, како Удбаља равноушно иде на схоати, што му је она рекла. Чинило му се да није можно, да проста грађанска девојка одбацује његово достојанство, и да му се није радосно бацила на орденима украшене груди, те захте, да се он с њом разговара.

Даде му се прилика за то; говорио је лепо, шта више нежно, и трудио се, да Удбаљино срце гане. Залуд! Она га је молила да одустане од своје просидбе; кајавала је без окољишења, да она понуђену јој срећу не зна уважавати, и тако је њезино морао признати да је потучен, те се морао са губитком назрат повући.

Сумрак се поче хватати; јесење вече то беше тако лепо, да изгледаше као средњи опроштај са летом. Мирис вечерњег ишла испуњаваше ваздух, а зраке залазећег сунца позлаћиваше врхове дрвећа и разлиие сиуд у

Курсалон у Мехадији.

ва старца удам. Остани ме . . . нани ме са! ја не кривим тебе . . . Ти и не знаш . . . не! бог нека то опрости, што ни сад таво чиниш на ми!

— Ја тебе . . . шта ће то да значи?

Али Удбаља ништеше, и Борису се при пут указа нека слутња пред очима. Али још дражаше, да је то варљива сујета, и покушаваше, да се тога отресе.

После тога разговора не могаше Удбаља дуже крити своје осећаје. Она љубљаше Бориса пред све његове равноудушности. Она се никад, не завршавше правим самарјима. По њезином мнењу бно је Борис далеко над њоме; она га је следила са неким бојажљивим поштовањем — сне би за њ учинила, само се његовој љубави није смела надати. Као какво заробљеница чувала је она своју осећај у дубине свог срца: чувала га је, као што су некад чували сиету ватру сусрет растанку са својим пријатељима; назвање је неблагодарном, хладног срца девојком: и зависта је кад-кад изгледала необично весела. Нико није знао, да она поље тог смеја и говора побегне у своју одају и да горко плачући клоне изнурена на диван; она је само као и глумица, своју научену улогу пред гледаоцима приказала. На и „вас", који је ту памиђторесиу веселост и тај прави бо шаљиво, није примећио, да је осмех девојчин усиљен и да снежанка њезиних жалити наумиле, као јесени цвет кад га мраз дирне. Више пута је говорио са жељезнбу о предстојећем растанку, али глас и израз му бно је мирни; докле се сретоі Удбаљи сва крв срца устремљавала, могао је он већ за ново о обичним стварима говорити.

На неколико дана, пре но што ће породица отпутовати, дође Јенерво да од госпође Снежанкове чује одговор. Он није могао да наиоволо оно чарно трептење, што само у јесен може да буде. Зато ждрљова летење иснод хладних облака прати југ. На кућном бањону искупило се више особа; само је Удбаља сама шетала међу цвећем, што је почело венути.

Борис шиље из куће; он приштпта нешто својој сестри, па се брзо сиће по степеницама и пође за замишљеном Удбаљом.

— Очему мислиш? шиташе је он; или о лицу што опиа нам о звездама? Да, заборавих, да тебе звезде не привлаче. Данас сам једну одвојнла од себе.

— На против — ја волим звезде — за неправе не волим; њихову светлост не могу да подносим. Моја је звезда нала, тамна и другн је једва примете; али она стоји високо на небу и гледа нилостиво на нас . . . .

— За што си себи изабрала тако малену звезду?

— За што? Удбала стане и уљубе »дан и ноћ«, па запита:

— Је л' ти познаата црква о овом цветку?

— Није; али одговори ми прво на питање, за што си тако мален, удаљену звезду претпоставила сунцу, месецу и многим другим сјајним звездама, које се, као што знаш, без никаквих чаробних вештина могу ухватити рукама . . . особито тако мањом, белом руком, као што је твоја.

— Та тако мислим?

— Заиста! . . . Друге не би ту причину пронуствле . . .

— Чуј ме, Борисе, пређиди ме Удбала реч: за три дана ћемо се растати . . . хоћу да ти дам малу успомену, да је собом понесеш, хоћу да ти напишем причу о овом цветку.

— Чини ми се, да ти волијеш ботанику, астрономију.

— Можда! . . . али ме, та то је само шала, прича, стеница сватна.

— На поклон ми твоју звездицу.

— Цветак ће ти је показати.

За тим оде Удбала у вуљу и затвори се у своју одају.

Два сахата после тога нађе је Борис у дворани. Биле су сами; Удбала му даде исписан листак хартије и одмах се опет удаље. Борис пристуие столу, на коме горијаху свеће, и поче читати:

„Прича о цвету »дан и ноћ«.“

„Кад је земља створена, био је под недрам небом високог Табета један убуд. Сунце је било зашло; вечерње се хладовина рашириола, кад се из једног стручеј тога убуда један мали цветак отвори. Цветак тај није имао краске боје родитеље, нити је ако коли летњиот хтео господарити над другим цвећем. Чеиро је дрхао тихо и тихо гледао у дрхању великога Буде. Сад у напоздо беше хладно и мрачно. Другари малога цветка почињаху из својим тамним стабљикама; поћни лептири пролеташе поред њега и не примећујући га. Сироте цветак страшно се тако усамљен и сиротан је жалостиво своју гледницу. Али ов их сјају једна звезда на тавном небу њезиин трептеће зраци спушташе се на цветак, те охрабраше усамљеника, освежише га дахом лахорака, напоише га росом . . . и цветак оживе, подиже главицу, погледа око себе и уседа пријатељу звезду. Љубљако и благодарно уљубише њезове зраке; они му дадоше нова живота.

„Зора се усказ; звезда потоиие пред светлом дана. Хладиике биљака отворише своја недра топлој светлости, што обасја и малени смерни цветак. Али он се опомињаше мекше сјаја звездиног, те не имајаше осећаја за красоту сунца. Још љебљаше око њега тихи мелем-сјај звездин, још осећаше у своје крушаи оживљавајућу росу; он се опрне од сунчане светлости, затвори своју крушку и скриље се међу лишће своја убуда. Од тога доба постаде за њ ноћ дан, а дан ноћ. Чем зора заруди, затвори се цветак; тек у сумрак, кад засјају сребрни зраци звезде, подиже се опет, те је поздрави и уљуше њезину оживљавајућу светлост.

„Исто је тако и са срцем женскиње. Прва сјаика, која је у такве, прва мила реченца, прав доказ љубави продру дубоко у душу женскиња. Једна реч од онога, кога љуби, побуди јој најосетљивије чустно, дочим остаје хладна и за најстрасиија уверавања других. Не пита она, да ли ће се њезина драга заседа међу милијунима равних изгубите — њезино срце зна је њени на скромном јој путу и благовала јој течаја. Она се може дивити сјају сунца, али ће сваида и увек припадати само своје звезди звездан.“

* * *

Бориса је дубоко дирнуло та алегорија. Свиу му пред очима, многе околности, на које до сад није ни пазио, представише му се у новој светлости. Заповетна је решена: млада девојка, што беше час тужна час радосна, учини му се као са свим особито створење, у коме се сједињала пробитиа природа женска са образованошћу деветнаестога столећа. До сад није разумео, за што га је Удбала често тако нагло остављала, и одмах се за тим са срдњком, сестринском повредљивошћу ирокаала, па са на нах опет хладношћи и формалности одавала. Није разумео, за што је он, кад је он с њоме о обичним стварима говорио, они час заплаиете јасиим светлошћу, час опет сузама помрче, за што изиирите нежне обрве и сузе трепавице, кад за што је своје лице у једном тренутку и изненади и побледи. Сад му се тиљиие све јасно. Изненадиа је пуие љубави полети му срце младој девојци. Ни вештио морско, ни поиос материни, ни предрасуде света не могоше га задржати. Као слепац, који опет прогледа, тако је и он са дрхљућом узбуђеношћу похитао да грлима Удбалу.

Али залуд је тумарао по кући и башти, вичући је по имену. Она се тетра са њима, рече за себе, и увређена сујета поче разгаљати љубав, која се у њему зачињаше. Најпосле се заустави на једној зеленој честини. Ваздух беше ошгар, дан мраз покривао земљу, месец се заваљивао за тамне облаке и ђаиашње се опет у пуној светлости, као местанца девотиица, која се опет поклоне у оном тренутку, кад је чоиса поииље заборављати. Не дадоше расиознавају се колебе слаткиу, у којима се још по где-која светлост указивашо. — Све почиваше у дубокој тишини, ништа се не чу, до тихо жубореље балава између рогоза око обале, тихи шапат лишћа од тополе, врсчање тице воћиице, или шуштање опадајуће лишћа, што је летело на земљу као ноћни весник, да ћудима год донесе.

Борис стаде; сумња и љубав, чежиа за Удбалом и брига за ноћни живогиом узурпације му срце. На једна мах опиши тражиу Удбалу на једној зеленој честини. Кад још се приближи, хтеде она побећи, али он је ухвати и погледи је, као да је хтео да иитаље дубину срца њезина. Када се дуже обојих осведоче у очима их. Месеи их проли својим светлином. Обуче их нова детињска страх; сузе им дрхтаху на трепавицама, а око њих отворених усана лебдијаше осмејак.

— Ово дакле не беше шаља? питаше Борис дрхљућим гласом.

Удбала ништа не одговори.

— Не смејеш пероваги . . . Ти . . . ти ме љубиш Удбало!

Она му ухвати руку и стаиа је на бијуће своје срце.

— Од данас по ће нас нипоја човечија сила растаиити, новчи он убуђено. Ја сам твој пријатељ, твој брат . . . а ти, хоћеш ти моја бити?

— Борис твоја још пре но што знађах, пта се са мном збива, одговори она тихим гласом.

— И ти ћеш бити моја . . . само моја и увек моја?

— Ја ћу те љубити, докле год дахи у себи имаиам, као твоја бити . . . ве, то није можно.

— Није можно! шта ти ту говориш!

— Прошли се . . . је сам једно створење, које сао свет презире.

— Не, Удбало! Ово су будале, што су те ирељуле. Није тебе залуд судбина довела на далеких стена у крило наше породице. Ја ћу тебе опет оживети и освежити, мој маленн цвеће, да ћу ти ставиште у своме срцу, па ћемо заборавити овај свет. А и шта нас се он тиче?

— Ми можемо заборавити свет, али он не ће нас заборавити. За три дана одвојуће те од иеиа, и нас ће растављати стотине миља.

— Није дальина што дели, него мемогућност да се она пређе; али шта нено може удаљити од мога цветка? ко тебе може од мене одвојити? Да зато да се растајемо?

— Ах, сиоли одговори млада девојка. Ако ми обећаш, да ћеш ме љубити, да ћеш ии и код петроградских дворишта веран остати, онда ја нећу растаиак ни ће бити тако тешка.

Борис још даваише најстрасиија увераваља. Он ју је заиста љубио, и ако то до сад није себи перовао; сад је љубио прав југ, свом снагом свога срца, а лепака сујета уклиала је као у тињајућу ватру, те је у њима буквала и пројурила врло жиле младоме човеку, те му зра прожегла.

На свесном сахату набијаше једаиаест; глас звона продираше на далеко кроз ноћну тишину. Љубавници ћуташе и празљубише се искреније једно другом.

— Ах, сиоли одиуиј звона прииисе нам све бдење оиај кобни тренутак, удаљу Удбала нијеоли и наслоии главу на његово раме.

— Не, тај ужасни тренутак неће доћи! Ја ћу све учиниги само да га отклоиим. Ако нека буде шта му драго . . . нама остаје још три дана, па за шта да помућујемо жиму садашњу срећу мишљу на жалосну будућност? Посветимо ова три дана искључиво љубави, заборавимо на све осим тебе и мене . . . тако ће нам та три дана бити читав живот. Ни и ако мој труд, да с тобом останем, не узиша успеха, то ће се у даиима растанка, у даиима јада наше душе обазрети на ову срећу, и та усиомена ће нас ублажити.

Удбала га ћутећи слушаше; на један мах иратисне руку на срце, као да јој је таква мисао нала изиадно на ум.

— Још нисмо ни могу да верујем, шапташе она; толико среће не може душа да ми поднесе . . . Јеси ли ти то у истиии? и ти ме љубиш . . . мене! Зује још не сиодох ев уеудити да можда сам тебе достојна.

— Зуво ја сам себе нисам разумоино . . . А ти . . . како ли си се ствари чес ненклаи! како се често на један пут од мене подсгна. Не дано рекла ев ни, да ти се допадаа .

— О, моли те, престани! Никад је нисам озбиљно на ће поимиљала. Од нуд да нађе мсета другу у срцу, што га ти заузе лаиам! Ах! Борисе, да знаи . . . да ти могу казати, шта сам у она четиро месеца осећала! Ти си нено у иосле, у друштво, бно си весео и бео мене. Често си ми прииоседао са усхитом о лепоти других женскиња; хтео си да ми се допадиеш у мом присуству . . . а преиа мени си бно тако хладан! Заклучавала сам шта више на своје душеоста, да немаш љубави. Колико сиа пута бнли сами нас дводи на читање сахате, и ти си говорио увек о обичним стварима. О Борисе, како ли си ме тиме мучио! Кад си нам пут бно нежнији срцем меие, тада сам заборављала своје јаде, своју напуљену жалу: тада сам хтела да те са бацим пред ноге, да ти покажем своје раиа-ене сиде, те да кроаам сузама изиоли за једну љубавну речиу, на да оиде бегам . . . да бегам у своју стеиу, где бих могла живети у сећању на тебе и где ће бих морала ни с ким делити своје драгоцене успомене. Али сам у разним тренутцима сарезао си се та као хистиице од мене. Та се ишао на играше, у позориште . . . а ја сам сарнвала своју љубав, гутала своје сузе и бнла сам усамљена у своме јаду . .

— Удбало . . .

— Немој ме прекидати: хтела бих сам да ти исповедим. Кадкад сам хтела да те искушам, да се оседочим, да ли заиста не

осећаш никакве љубави спрам мене. Тада сам се силом смејала и беретала; била сам жестах као и други; чинили сам се, као да те не видим, или сам ти што више реклa, да ниси толике неке наклоности према ком обичном човеку. Као ја сам тада мислила, да је ту тебе приметити нарав љубоморности или гадљивости . . . заиста! ти си се равнодушно сећао, хтео си што више да потрудиш и наговориш ме не најпосле, да пођем за старог ћенерала. Ах! Борисе . . . Ти варао сам себе . . . Ти ме не љуби!

Глас јој дрхташе кад је те речи изговарала, и сузе јој потекоше низ образе. Но Борис је обухватио рукама, притисне је на срце и увераваше је о своју љубави, као што и сам у овом трентутку беше о том уверен. Удбала најзад убрише сузе и подиже главу.

— Нека буде тако! рече она . . . на и да је обмана, за што да се не предајем томе заносу, што ме тако усрећава. Не ћу да нистујем дубину твоје душе. Реци само, да ме љубиш, драгине . . . на само би то била само заблуда од твоје стране, је ћу веровати твојој речи, хоћу ради свога блаженства да утишим сваку сумњу у себи. Пријатељ, драге мој . . . Је ли да ме љубиш?

Они је уздигла главу и упала тако пред другим, љубљену и надом осијана погледа на младог човека, да Борис није знао друкчије одговорити, него тиме, што ју је изтворено горуће усне дугим, прелим пољупцем.

Кад већ и у једноликом животу, у ком срце за будућношћу чезне и сваком се шишком трентутку радује, брзо протичу недеље, месеци и године, онде ли су брзо морала проћи она три дана, у којима љубавницима беше сваки трентутак драгоцен тако, да би му радо привиновцали: стани! причекај!

У једној сиромашној руској кући једно кобно место: ту непрестане жубње и потмуле јауци продиру туда кроз врата граничне стене. Изгледа, као да је дух мрака те стене избацио једне на друге, да би валиме пречено зуте, те вапиште речи из своја корита. Али поносна река, гледећи наше сиже, не устуна натраг; прикупљајући своју снагу пене се она све на више, гаоче у пошре, продире запењушена напред, баца у висину подене перје, и где не може да продре, ту се усиње очајничком јарошћу на стену тако, да се истреса горостасно грамитско камење. Најпосле паће пролаза, те онда плоан тихо и умерено у материнско крило. С прољећа, кад вода надође, хите стаповаши, што ово обале живе, да прекопно опасне пучине. Неколико балвана спорени дрвени експерике, то ми је дало; и поме домаће сплаву поденуваху смели синови Украјине своје имање и свој живот. Прост лепог дана крену се. Тада се заједнички помоле Богу, мајку чисте, беде молећи, као да се спремају на смрт, па тако нечу пловити низ реку. Сплавови ни плове са свим тиме жителу красних обала. На далека се чује бесна хука валова . . . бродари се приближују кобном месту. Сад пусте весла руку — јер шта може човечија снага на прама силним елементима! — надају на колена. Сплавови јуре напред, валови бесне и разбијају ес око њих, и пеном попрскани стрепе у пропаст. Ко се не бо осрнуо у том трентутку на зелену обалу! Тамо ни стиже мирне колебиде, тамо ни се налазе жене, деца, сестре, а пред њима лепа равнина жденом. Цвеће стене пропирују неког таласа, и бродари се чини да у хуци валова чује познајо гласове, што су се пре њега у дубину сурвали. Још један трентутак само, па ће и он бити бачен о стену: са проском разбију се балвани од сплава . . . Бродара спопадне смртни страх; он пружа руке за обалом, хтео би да повратн прошле часове, жаша се за сваки убрз, што је међу камењем проастао . . . али ните стабљике искаше му на руку, а вали, све страшнијим за страшнијим поџуре на њ и одвлаче га ужасном удесу на сусрет.

Но не разбуји се сви бродови, не прогута река све бродаре . . . Кад-кад их река у прнос непријатељском границу пронесе на своме спанжном плећима, и они могу мирно наставити своје путовање.

По таком валима гоњени су се Борис и Удбала. Они су ишли све даље и даље . . . већ им је зобна хука довран до ушију . . . а за стевани од растанка не беше љубавницима никакве наде. Ниje их смрт очекивала, али их је свака пролазећи трентутак одвлачила на сусрет безкрајном растанку, самоћи, сужена, бају, што сце подиже раздире . . .

Кад је Борис с себе дошао од ужасности, видео је да ниje надаир извести своје мисле. Вадило му се на неке време растати са драгом. Они то обоје схваћаху, а тужно очевидне мутило им је блаженство. Чињаше се, као да кратки рок среће им, давише овој кеку вишу посвету. Сваки часи доносио је поне насладе и усните последом, стиском руку, речима, што их само они разумеју, хиљадом светиња, што их други и не опажаху. Чињало се скоро, као да и људи и судба у очи претекле облака, што је дебдио над главама драгих, не хтеђше мутити последње трепутке среће им. Како су се ужасне припреме за пут, то њихо ниje ни мотуре на њих, те су способно могли продужити своје усамљенине шетње. Али ево трентутка, кад ће и последњи дан и најгнавније своме крају.

Како је неугодан она тишина и онај поредак, што наступа после припрема на далеки пут! Спремање је довршено; чеђад не трчи више из једне одаје у другу; нема више стварн у виноваго: сандуци су натоварени, одаје се одмарају, одаје су празне. Изгледа жалосно кућа у кући, као ово станишта у врту одиеле. Човек често осећа, да је остао само један последњи чин . . . а и тај ће се скоро допунити.

Дворана је осветљена двема догорелим свећама; у кући беше дубока тишина, кроз дрвене дувао је ветар; из чеђадске одаје чуло се хркање слугу; у побочној одаји писала је Софија поруџбине за пиће. Удбала је седела на једној наслоњачи код камина, на се загледала у плаветничасте пламене, који се над угљевљем дизаху. Скрштених руку стојао је Борис преда њим; обоје су ћутали и лица су им изражавала дубоку жалост.

Најпосле рече Борис:

— Мене је често жао, што сам ме тајну своја срца изјавила, што сам ми открила ово, што ми слутно не бих. И без тога био би нам растанак тежак, али не бих осећао тако тугу, какву ми сад задаје висно на тиоју усамљеност. Али не! настани живахно. Без тога ме би прожимели ни ова три сретна дана . . . пре и иоиђа последња . . .

— Не, Борисе! прекиде га Удбала: нису последње . . . срце ми каже, да ћеш се опет видети, и ја ћу твоја бити. То је вола суђене — она ће се испунити. Чуј ме само! Кад још бејах у стени *), вашу ми ваша ача**) страховите заразне богиње. Сестрице посташе жртвом те заразне болештине, а особито деца, и нико их се не сиеде дотаћи. Калмуци држе, да је та болест знак бошијега гњева, те баше изражене болесне у стену, у тон уверењу, да никаква човечија помоћ није кадра набавити их од тнешних богова. И становници нашеега аула покушше своје шкторе, одене и остављше не са кричом воде у пустиње. Али моју мати остаде код мене упркос њиховим претњама и гладн. Тада бејах девојчица од шест година и сећам се као кроз сан, да је сутње на мене легло и да ме је жеђ морала. Кад нам је воде нестало, пољала ме је мати својим сузама, на пиак — извесној смрти предана — никала сам непрестано, да не ћу да умрем, и нока нагон шанташе ме, да ћу живети. Нисам се преварила! Козаци, који су тада пролазили, смиловаше се и одиесу нас у њихово село. Отуд се исцељена братом у наш аул. Исти тамак нагон каже ми и данас, да немо се опет видети . . . еде и како не знам, али сам тврдо уверена да ће то бити.

— И ја сам тога уверена! поновне Борис, ухватив је за руке. И ја верујем, да немо се видети, верујем, да ћеш моја бити. Ко ће нам стати на пут? . . . ни сво младн, сведени . . . још неколико година, а тваја ће се судба за навек свончати са мојом. Ја то не ће нуни толико будућност напша, колико садашњост са својим грозним растанком. Морам да те останем сану неку страшницу . . . но ће те у твојој жалости тешити? како ћеш своју тешку тугу сиоснти? Твоја звезда би ће далеко од тебе . . . но ће те тешити спрати, остављени цветс?

— Ти драги! Кад ти одеи од мене, ја не ћу више рачунати време по данима, него по твојим мисмима. Сваки твоја реста осећ живће мп срце и ће ће ни нову снагу. Докле сно год сада зидаће биле, биће ми пред мисло над се пробудим ина сна: хоћу ли га данас видети? С каквом ли сам радошћу поздрављала дан, који ми је ту надо исцуно! С каквим ли сам нестрпљењем опет чезнула, да се скрши дан, који сам без тебе морала проживети. Сад ће ни дани и године давати увек трошни одговор: Не беш га видети! Шта ће бити са мном, ако ме твоја писма не утеше и твоју присутност не накаде. Сељ се тога, Борисе! Ја сам кадра сне свеснти, ако ме се себи; само ме може то увантити, ако ме заборавиш.

Поиоћ је већала. Софија, која је своје писмо довршила, пробе кроз одају и опростне брата, да му ваља сутра рано устати. С њиним устекљаном подиже се Удбала и уведе њега за Софијом, али још нека чаробна сила не даде им мира, и они опрове своје сузама орошено лице младом човеку, који Бога и убубен пред њом стојаше. И исгоне очи беху влажне.

— Борисе!

— Удбало!

Он рашири своје руке да је загрли, а она му се баци на грудн.

— Збогом! збогом! шанташе обоје зајецно, и посеђан под полубан загуби се у једанпут. Неколико трентутака не могоше се отргнути једно од другога; онда Борис одведе Удбалу онако загрљену до њезине спаваће одаје, рече јој још једном „збогом“, затвори полако врата за њом, и одјури на поље на бланон, да на хладном поћетом ваздуху поубланн своје убубено сре. —

Са раном зором беше сре у кући на ногама, и после кратке молитве пређе се госпођа Свежинова и њезини на пут, пратећи ђих сс са сузним очима. Исгое дана доведе сеоска поноћница Удбалу у варош, где ће ј је отац станован. Пошто се спротивна растаде са својом помајком, сестром и драганом, који је у њојзи ирап пробудно осећај за неки виши живот, остаде сама самцата! Нико не имађаше ученика у њезиној топлој субани. Господитиња варошка, која ју је за кратко време подучила, дала је отказ тим већим пређама доле, кад су Јенерко и госпођа Свежинова одпутовали. Друштво не може себи никад да опрости таке заблуде; али у место да само себе казни, обичио пдне сњеа на неквим предмет нестоне погреше.

По свом васпитању и племеништом мишљењу биле је Удбала високо над свим сталежом: јан по свом рођењу стојала је у

*) Сеоска — орлова.

**) Ача (код Калмука те, што код нас најстарија.

очима отменог света ирло иноче . . . неима непгодно стање, какво само може бити. Ноћ ранни звоне је „охолом господицом“, а отмене госпође „бестидницом.“ — Тако је она, као источна Периде дедбала у неком средњем пределу, те се није могла ни на небо попети нити се на земљи сарасити. Али сне то слабо се ње дотицало; нежно дубављу и пажњом испуњено срце није имало осталија за позивање болове упрекене судбе. Шта се ова — воје је сиуда само лик драгана видела — брнуда за презорав погледа или подругљиво смешење! Осим тога није она скоро никад излазила и само се са оцем разговарала. Овај јој је у часовима одмора проповедао о својим половинца, о радњи са дрвима и житом; али се вајпре, што ју је пуство из села, где се небодела и постала жалостном. Страиај је пријетио, да се Удбавина нарав промениа. Нежне неселе неспе умукоше, а на место пребапше живахности ступила је нека очевидна туга. По читаве дане седела је не мичући се и одговарала је на очина питања нехотако. Често ју је посматрао и лако махао главом, ни је гледећи своју браду прогуљао са себе: Нека иде зборам тка госпоштина! Пдаки узрок Удбавине промене није ни слутио: а поштео она није ни планала нити се тужила, није му ни на ум падало, да је потајни јад мори.

Јесте ли вопи шут посматрали вечерње облаке, што на обзору тако разноврсне слике представљају? Час нам се чини као брег, час као шума или као иеизмерни дворац. По тај'не, сад се опет сједне у густу гроу масу. Из дапека се чује потмули хук: изгледи зрачак сунце из мрака и тражиш се спушта се доле; грои загрми и пукне, бура трсне дрва, кишп сипа као из кабла и људи стрше и дршу, као да је дошло суђење дан. Али из скоро се разиђе буја и мекотаи; муње и громови умукну, облаци се раздеју, небо се разведри и земља се сироша као новорођено дете, може још тоју сузе пи образе. Још један сахат, и све се опет утишало и разведрило.

Песница различно тумаче те силовите природне појаве. Ја у њима видим слику јада, очајања пушкова.

Али има облака и друге врсте. Тако облаци дажу се лагано над каквим селом, по једпом пределом, и нпкако грозно ни капор не даје ни храие. Мало по мало дигну се са обзора, и новпју сиеге ни да живе, ни да их нестане.

Код се зора раја, стоје они на истоку, те изгледају као да воле, да свеглаот учини крај ноћном нестрпном бдењу . . . Но сунце се роди и иде своји сјајни путем, па и не гледи ни бледе облаке. С вечера се вратну западу, као да чекају да се последњи сунчапи зраком утоку у море, као их сунце одбија од себе, и спушта се у тајанство пазветнако, а сироти облаци блуде усамљени по неизмерном простору. То је слика јада, очајања женскиња.

Јад и туга женскиња не познаје се у бурине појавпна — нпко их и не види. Они леже дубоко у срцу и разједају га као при водени дилаи. Код се засија трепутак радост на лицу патнице, мпморазлазни увеселавају се тиме без икакве слутње, као и спежином листовима цвета, што плови на површини воде. Не пада им на ум, да је сироти цветак подгризен, да је патница у унутрашњости своје душе болесна, да отров тече крои њезине жиле и да је само гроб уздекти ове, што јој сриде грозе.

Такав беше Удбалин живот.

Прошле је неколико месеци, од како је породица Снежинина отпутовала. Дедиха радост беху Удбаи писма, што их је Борис писао с пута и из Петрограда. Њезина сазнајлива душа назпвала је у њима читав свет духа и појезије, те их је читала сваке дан с новим усхитом.

Једног јутра, баш кад је опет добила једно писмо од своја драгог, пристуни ова слатким мислима испуњена своме обичном послу: за ову аготовп тој. Али је залуд чекала на њ да ће опа доћи. Сунце је већ високо одсковпше, уталенље у самоћу већ се угасило, а страиај још увек спавапше. Како је икачне био увек такан, поче се Удбала тоне чудити. Најпосле ући поново у његову одају: он лежаше на постељи лицем дувару окренут: она приступи ближе . . . не чу се ни дисање. Она га ухвати за руку . . . рука беше хладно као лед! . . . Преко ноћ га је ударила капља: мртав и укочен лежаше јој отац на постељи.

Удбала паде онесвешћена на тле.

Чим сродници трговачки чуше за његову смрт, похиту као тице грабљивице на његову оставину. Пре свега тражише, да ли има какав завештај у корист Удбали. На несрећу пропустио је страиај, да изванре своју последњу волу, и целокуп наследпиии своје сироче је сунцем.

Четнуше је у једну кутију (воле), дадоше јој новчанић са рубљом и хаљинама, једап брадати поваи очи седне поред ње, и брза тра поиђе одмицше је из парошне, у којој је као мала дивљакиња стуиила, где се мало по мало одучила од свих навика, које би је у стена усрећале; где је свој дух изобразила, живот сиоја разнала, најслађи сан младости сневала и тако горку тугу искусила.

Њезин немилостиви пратилац возио се с њом дан и ноћ. Тешко му је било њен ауд, где је живела Удбалина мати, дан поздн и постојанство доведоше га најпосле и цеди. Полуиутна досиела је сирота дворца до залучених шатора, и ту је прше материне руке. — Пратилац одведе сиасаи, женина очуха на страиу. Он му даде хиљаду рубаља и обећа, да ће му сваке године по толико слати, ако се обезаче, да ће девојку строго чувати, тако, да не може ни побећи, нити дођи у додир са образованим свето. За хиљаду рубаља заклео се сасеки сиина својим Буркапима, Делај-Ламом и целим Тибетом, да ће све на дазу испуштти, што се од њега захтева, и задовољи успехом своје труда и вратп се Удбалин пратилац натраг, а сиротп девојка, што би била дика сваком друштву и усрећила сваког изображеног човека, остаде у стеии.

Тако дакле беше Удбала сама у непрегледној пустиии, међу дивљим народом, кога је језик и обичаје са сваи заборавала. Обиталиште јој беше шатор од црвала, чађава сумна: храна јој беху јела, од којих се већ одвикла. Ако је и осећала тугу свога сиротства, она је ипак у свом срцу била поносна. Није ирамора слика на својој зсири, подбочиваи главу о руку: само једна једина мисао могла јој је дати ж жити, мисао, што се дала скупити у ове две речи: *Борис и слобода*. Сваки тренутак њезине баба беше је као магнетска игла само једном правцу окренута. Дан пут је покушавала да бега: — али је ухваће, и од тога дана увођаше је њезину ноћпини чувари. У свиме очајању признала је Удбала целу природу у помоћ. Ако је ветар хујао преко сухе стенске траве, то је она у томе чула поэни да за њом поће, или јој се то чинило као тутовање за њезином несретном судбином. Ако је кака дивља коза продрала, ако се тица небу под облаке закуитала, пружала је она своје руке за њима и молила их да је собом поведу . . . залуд! Све ово ће осећала још тако болном, да је све дрвала за трошпчан сан и бунџање, те није могла ни пстати куд је воде. Кад је дошла у аул, поче прибирати своје памтење, али се још налазила у неком заиесекон стању, и није баш кадре да себи јасно представи јаву. Када би среда за ву баш, да је душевно умрла! Јер нпје ли то душевно умирање смрт? Њезин свођрађаја са светом, изгубили сељаке и разум, дух човечији утоне или се свом снагом преда једном предмету. Он је срећан, што је заборавио садашност и будућност и што жпви једино у свету сновп, где му уображење представлаа све по његовој жељи. Он жепни овај свет самим милим сликама, сиромах се са најразличнпм створењем, одлога га бесконачност дела; види што је неиидално и посеђује што је немогуће. Тако је живела Удбала у својој грозничавој фантазији. Говорила је с Борисом, гладила меку косу и слушала дубавне речи; блудела је с њим по стени, крала се с њим под шатор, и сиуда, у сиако доба, на месечини и поред отвореног, сиуда му је видело очи, дубавна, заносна срца. Њој се чини живот састојао само из тих дана, све остало беше је густом завесом обвијено. Она је живела од јучер до трећег дана, и онда је почела опет од јучер дана. Два месеца прођоше тако, и ови сиадаху међу најсретнпје у животу јој. Али мало по мало пократи је се свест, и она увиде своју неволју. Глас драгога слушала је све рађе и рађе; његове очи постајаше мање, и све се више растегли нос, што јој дух обмотавано. Часове буђења беху ужасни; на и та јасност, та свест јављаше се испрва као нека хапот само у неким тренутцима, те је опет у њоју нестаде. Ако после сељаке и разуи побеже блажени заборав, те јој је опа само одјека, и то на неколико тренутака утеже доноспти.

Код Удбала поста своје ужасно стање у пуном обиму, беше јој ирва мисао, да бега. Куда, беше јој све једно . . . само да учпаче из тих стена, од тих људи и као је можно од себе сами!

Поштп се бојала последње осуђеиоог бегства, хтеда је пре света да јаве Борису за своју судбину. Али само да пошаље неки и мастпла? какво да отправи писмо ма и у најближе село? Калмици су ретко долазили у додир с Русима, па и кад би се нашао човек, на кога би се поуздати могла — како да пошаље писмо? Борисова писма са његовом адресом прошала су у очиној кући под грабљивим руками њезиних наследника — остаде јој дакле само сиротиња снага. Решепте јој је пустити све несвесице, али сиаки пут чим бегства, које је изнислила, морала је опет напустити. Свиеаи чувао је у њојаи њени капитал, који ни у хиљаду рубаља не мате иоспо. Свако јутро изиислила је Удбала по један план за своје ослобођење, а свако вечо осуђеиао јој је наду. Она се са свим предала својим планоиима за бегство, тако да је за сва друга била неосетљива. Неје излазила из шатора, седела је непомично као мраморна слика на својој зсири, подбочивши главу о руку; само једна једина мисао могла јој је дати ж жити, мисао, што се дала скупити у ове две речи: *Борис и слобода*. Сваки тренутак њезине баба беше је као магнетска игла само једном правцу окренута. Два пут је покушавала да бега: — али је ухваће, и од тога дана увођаше је њезину ноћпини чувари. У свиме очајању признала је Удбала целу природу у помоћ. Ако је ветар хујао преко сухе стенске траве, то је она у томе чула позив да за њом поће, или јој се то чинило као тутовање за њезином несретном судбином. Ако је каква дивља коза продрала, ако се тица небу под облаке закуитала, пружала је она своје руке за њима и молила их да је собом поведу . . . залуд! Све ово ће

беше слободно, ветар, животиње, све се кретало по свом закону и нагон, само она беше везана за пусти, дивљи предео! Најпосле изгуби Удбала дух и одважност и науми да узме себи живот. Мислио самоубиства цигран она свом ватром монголске крви, коју је од матере наследила. Она се силом начини жрца, тако да је сансин мало попустио од своје ревносне пажње и чувања. Но једно вече, кад је све ово ње у дубоком сну почивало, устане она своју сестру брзо као стрелица хица, приближи се дувару, где је оружје висило, узме једна нож, на каже на шатора. Пред врата спавање немилило Калмука; оде непримећено даље, спусти се на колена и окрену северу, где је Борис боравио, упре вук од ножа на своје груди. Али оружје још нешаде не руку, хладан њој обузе јој чело; она се поклади од свога злочина и мољаше бога хришћанског за опроштај. Но у тај њих чује, где је у шатору по имену зову: приметила су да није тамо . . . она се подиже и у очајању, скоро луда од страха и бола, сруи нож у трудо.

После немилило трептања нађу је. Беше сва крвава, али још жива. Слаба рука није била кадра да владе убојитвим оружјем; нож је склизнуо, па је само са стране повредно. Рана јој беше неопасна. После осам дана седела је Удбала опет као и пре код задњедног огњишта, међу оружјем дивљачким и сјајем накалама пеким, што су се видавали за харовине и врачаре — деци цвет у тамноградних насека — пекан, изображен стиор међу сурвина и глупим свећом. Сансин је тужно своју жену обе пехатиче чувала и најгао неку стару жену, која сваргу затеченину није ни једну ни ноћу испустила из очиј: осим тога су једној девојци ноћу поте свезивали.

Шта да почне Удбала? Сирт и слобода беху за њу непостижни, и она је налечила на човека, који, нехајући се на страшного брда, где га за врху пиоковље исчезнеће свих жила и нада, склизне и пада у понор. У прво трепутну је од пада онесвешћен, у другом гледа да нађе на светлост, а у трећем изгуби нади на избављење и тражи брзу смрт; најпосле, кад му се и то украти, а он остане у дубини и напише се на врах, на изгубљену нади и залуду чекају. Кад-кад пруже руке за сунчаном светлошћу, која пусти слаб зрачак у дубину, представи себи у мислима сребу, што је на врху брда, па се назад врати на своје станиште, што га је себи начинио толико угодно, волико је то у врачној дубини можно.

Једна једина песама реклао је одавно, да ни тугу свезда човека, ни човек тугу.

Дан пролазаше за даном; време, тај велики помоћник, учинило је своје и залечи мало по мало Удбалине душевне и телесне ране. Она се навикне на свитачки живот и поче опет говорити језиком, што јој у прво детињству беше познат — јошном, кога су се онитри звуци некада чули на пушевима се разналежима руских градова, које је свирени Батн бухтиком Џингис-хановом запиком. Она се опет пробуди своју матери, која с њом беше свопчана двострукин везом крви и успомене. Само се с коме могла руски разговарати, и Цала ју је неговала, не из себичних побуда, као њезин муж, него из сажаљења, милосрђа и материнске љубави. Цала је сву своју младост провела међу Русима, па и ако су јој се од тога доба чуства затупила, те није осећала никаквих знатних потреба, ипак је схватала, како мора бити тешко из раскошног живота руске варошн прећи у дикки, сиротињски, пљав живот. За то се она брнула за Удбалу колико је по силних својнма била кадра; она јој је давала од свнога јела најбољи део, наклањала ју је на најмекше и најтоплије бебетз и зурее; на често, кад је чула да јој се кћи тргне ноћу нза сна, појмиљала је плачући на оно време, кад је своје драго дете дала од себе, само да му осигура оно лепше живљење, што га је и сама познавала. Али њезине ратуше нису добро испала . . . судбина је сребу, што ју је она зберн тешко приправити, пре обратила у горки јад.

Протекше године. Удбала се окаиала својих самоубиствених мисли: предан се својој судбини мирно је трајала дане и тешала се надом, да ће је Борис једног дана наћи и од овог неволног живота избавити. Било је још часова, у којима јој старе успомене душу попаљиваху; тада се и јад у свој жестини својој појављиваше; она је плакала, очајавала . . . али бура се опет на скоро утишала, и онда се предала новој мртвој тишини. Но урођена јој веселост изгонзвала је све више и више; њезин живахан, узвишени дух, коме су се у Свежињовој кући тако давали, мализсво је: онитри јаке уништно јој је ону нежну, милу драж; живи су јој се отупили од непрестаног дима под шатором и нека тамна замешељност обузе јој душу. Кад је стари свекан после дуге пажње дошао до уверења, да је Удбала напустила своје пливоне за бегање, даде јој мало више слободе, и она постаде страсном јахачицом. Често је, ухватив се чврсто коњу за грву, летела преко неизмерно равнице, гонила пламену дивокозу или се утрквала са степским вихором. Журила је као стрела, као да је хтела да побегне од садашњости а да стигне прошлост. Док јој је заставало, а кра хујала у ушима. То склоништо крстаче опадало јој је ум и мисао, у тиху јој се чинило да се рушн небо и земља. Често је журила као олуј, док јој није сустао коњ од умора, или док је није сната надвла. Тада се прострла на траву или песак, па је тако лежала неколико трептаја.

По кад-кад су Калмуци подизали своје шаторе око реке Волге, која се — кад дети прелије своје обале — разнири по шумама као море. Безбројне лађе плове тада по њојн, на катарима њнх се разнобојне заставе, а бродарске песме оре се на далеко. На један мах навуче се кнаде сиви облак, што буру предсказује; водени вали постају све врамнији, пенушне се и хује; народи се бурн, и на место песама звуље се јеци и вапај.

Удбала је посматрала таке призоре, с дивљом радошћу: у борби елемената дисала је слободније, а погледи су јој ужнвали у комешају валова, као једни другог пресећи и просута. То ју је призвало — душа јој је чезнула за тим валнма и хтела би да остане вредстеку — али ју је само једна мисао задржавала од те страсне жеље: ти вали шесу тамо, камо је она и у сну и на јави чезнула: пролазећи градове, шуме и степе Волге се упутила другом завичају — али и она је као верна драга хтелао своме заточеннку, усамљеном мору, да се с њиме сједини.

Удбала се морала навикнути и на немирно сељакање и шумарање свога племена, на његове свеганање, на немиран и једно безбрижан живот његов. Њојзи се досадало ово брзо кретање, кад не један дан неслажење сви своју на ноге, скупљају своју имовину, сваку шаторе, те све заједнно с дечном натоваре на камиле, а старо и младо уседнс у свечаном руху на коње, ни људи у најлепшн трку бацају своје капе у ваздух и пуштају стреле за њима, или се обучеком соколовима лове степске тице. Жеље у тим свобнма увиђају потпуну слободу: у општем учествују сви и њихова будућнст у играма и частима мушких, што код свитачких мухамеданаца није обичај. Али Удбала није могла да сноси ову лепоту, што је са пастирским животом скопчана. Кад се јој наставе на каквом ноном пашњаку и кад се шатори подигну у обичном реду, обично ју је спопадало неко горуће нестрпљење. У спроможнијих Калмука радиле су жене тада најразличније послове: опраиале су и кувале ногре, готовиле ручак, чистиле седла, или су шиле хаљине, а људи су беспослени обично опомо

Бошњак.

тумарали или су се на сунцу изваљивали па пушили и беретали. Отмените Калмучките, што су водиле порекло своје од „белих коститја", плеле су златом и сивом свилене гајтане за хаљине, или су једна другој чиниле посете и забављале се стеченим новостима. Но Удбала се јако гнушавала од суровости и нечистоте тих жена, те је набегавала њихове састанке.

После три године од како се она вратила том скитачком племену, остане кнез истога, Нојон-Цирцал удовцем. Било му је седамдесет година, и био је добар и слаб човек, који се у свему покоравао свештенству. Нојон-Цирцал није имао деце, и његов једини сродник, млађи му брат по имену Нојон-Шарцинг, није био ни налик на њега. Од природе тврдокоран и сиперс, васпитао та је црковни свештеник или „бичгелозе" као фанатичног идолопоклоника, те је тако постао стубом старе калмучке вере, према којој су му сувлеменици почели хладнити. Калмуци бојали су га се, дакле га за ког духа зла и са страхом му поклањали на ово време, кад после скрти благог Цирцала сам Шарцинг наследи братовљева права. —Нојон-Шарцинг се ретко дао виђати; затварао се у свој шатор и трајао је дане у молитви и договору са црковним свештеником. Само је кадкад пиће у лов, и пре него што је пошао, договарао се дуго са невидљивим духовима. Његову сујеверну нарав јако је мучило, што му је брат Нојон-Цирцал прешао неке европске обичаје, и једало га је тим већма, што је по стародавном обичају морао показивати према свом брату роњску поворност, те дакле није смео јавно устати против њега. Но Цирцал га је дубоко као своја сина и опраштао му је његове суровости, бојећи се Шарцингове жестине и мира ради.

Шарцинг је за неколико месеци одлучио. Цирцал је био дуго време у својој соби, те му — као и многим људима у таким приликама — падне на ум, да се жени. Наследницу за свој домаћин просто није се надао, него је само желео пријатне забаве, и то би му жена моја пружотеанти. Но тешко је било себи доставу жену наћи. По вандаљском обичају, кажало се поглавару оженити девојком из племенске породице, или сестре и кћери оних неколиких калмучких кнезова или су баше већ удате или још сувише младе за удају. Најпосле му паде на ум кнегиња, која му се све више и више допадала. Он је свештеник покаи геленјема*); они су се опирали најодлучније, представљали су њему хладу немогућности за претиди најпосле тевеном богова. Али Цирцал се није дао много пута одвратити. Он је знао на искуства, да ће благи богови најпосле попустити, ако се тврдо удрже своје воље. Тако је и сад било; после неколико дана узаврзног опирања попустиле геленјак. Стари кнез договоре Удбалине очуха, свештити му, да је он, „по милости Буде и белога цара" владајуће кнеза Нојон-Цирцал, бацио око на Удбалу, и да је хоће да подигне на високе достојанство кнегиње. Клечећи саслушао је свисан говор свога поглавице, бацио му се благодарно пред ноге и вратио се опијен радошћу у свој шатор, да изнесте своје о срећи, којој ће се ово куд дошло.

И Цала је била усхићена мислећи кнегињом . . . и Удбала?

Три године су прошле, од како ју је судбина одлетела од свога дома, што јој је сриу било драго и што јој је живот слађио; од како је напубла оца, пријатеље, ње и никаве и од како је прогнана у пустињу, из које више могао ни њени ваљај доцрети да икакор нра-

*) Геленје је свештеник, а бакшителос врх свештеног монаштва у Калмуна.

јателског створења. Да је остала у образованом свету, то би се не само три, него трипут три године тврдо надала, да ће Борнса опет видети, и с том надом одупрла би се свим ударцима судбине, пре би се глађу уморила, него што би се дала увући у ков порнор, али сад је била расинута свака веза с њеним прошлошћу, и нигде се не показивање могућности, да ће је моћи опет наћи-ити. Не само спомен живот, него и жарки мишљења јој се изменио. Право детињство и одушевљење сваки су се у њеним души, и ње дање, што их је међу образованим светом провела, једнаке су јој пред очима као јасни сан. И ако није обожавала бурхане (богове) својих суплеменика, ипак се она тако рећи уживала у калмучке обичаје, навикла се на њихове скаске и бајке, те пагала по задаци: да ли Удбала, која је сад у степи, је Удбала, која је у дивно украшеном двопрезном Сиенаођем играла, коју два различна створења?

Да ју душа није можда куд тумарала, па се сад, пошто је разорено ово лепо, мило њено тело, у ње је боравила, пресељена у тело номадскоје, те ће дакле лакши са њеним успоменом на пређашње ој бине? Она је љубила Борнса још неопрезно жарком, срдачно, али као што је обично пределе, који су у њеним пресељени и којих слику видиво још на звездином небу ван у својим сузама. Но удаља није ој никада падала на ум, и повуда Цирцалова изненадила ју је као гром из ведра неба. Ни на што! повеле она; али у том трепутку нападне је очух као бесан и баци је на земљу. И не обзирући се на њезин отпор чинпае су се приморе за свечану свадбу — јер во се огарито на њезино пристаљање или опирање!

На неколико дана после тога посеће за њега млоду кнегињу са великом свечаношћу на један остатак иоголовата престола под једним шарчетом овог горостасног шатора, што га је звао Цинцис-кан бно ранпее од Пекинга до Новгорода и од белог мора до ушћа реке Ганга. И са пуним достојанством калмучке калмучке кнегиње седела је Удбала у богато урешеном шатору, окољена свиканскима господама, које су у ропски двореле, и која сушаене дувачке неселе палате довршали су радосни усклици веселог народа.

Од тога дана опрене се живот Удбалин мало на боље. Стари кнез ју је завољео, чиниа јој своју угодност, и прикупи њезиној жени још више европских обичаја, него што је имао до сад. У њезине кнежинске шаторе доиесу се столови и столице, поче се шта више и више усвајати јести; нанутра је било све чистије и не ругао удешено — прено тога њеу те пронеле прелазиле.

Као сва Шарцинг брата, уруја се сав дуг. До бесиила га разјари нест да му је брат узео за жену њеку просте калмучке пленинке, деиојку, која је поред тога била још и у пољу Руснаља и другог вероисиова. У осталом Калмучина незабрањује закон венчати се женом од друге вере. Вероисиовска трпилюст њихова допушта ита више, да деца из таких смешаних бракова, могу прнимити ма коју веру хоће — а у том случају изравно губе право наследства. Иако случајеви, да се вдовицом кнезова оженс муханеданцима. При свем том обасипао је фанатичиш Шарцинг свога брата, телоите и сне, који су њезу бољи одани, поруџина, претъама и клетвама. Он је ишао тако далеко, да је претио, да ће убити жену, која је, по његовом мишљу, морала брата му опчинити. Ствар се за сада сврши на томе, што се Шарцинг још нсћма пеле до сад одвако самосн, и што је исном своје шопћу тешко све, који њиу бнло одвек великом Шакиџа-Муни.

Бесиило пароцитово и његово прорпвље иесрене учиниште огромпи утисак на сујеверни народ. Још пре његова долеска по-

родила се у самсиских господа запиет због Удбалине среће; сад се оне сложише са Шарцингом и тврдоху, да је женидба кнежева бозвна ужасљива, и да ће Шакиџа-Муни предати пале племе Ерлик-кану, т. ј. пару пакла.

Удбала се није бојала неизазивног гнева народног. Она је живела тихо у своме шатору, разговарала се свако само са својом мајком и својим слушаикама, и иако се по који пут сукобела са злобним погледом малих, шиљавих очију Шарцинговпх, то се она окренула њима и вратила у своје салонпште.

Прва година брака њезина прође на миру, али се у другој чинило, да се услед напредних склоиости испуњавају небеса пророчиша Шарцингова. Зима бешс дуга и јака; најстарије људи не памтиште таке зиме. Пропстране степе беху снетом покривене, и свакн дан падпше снег по нову; сунца облаци кавучаше се на небу, а сунца кажда за њима исчезаше: страх бадућше жалостно опаме и опемо трајећи хрвке; камиле се тужно дерлнкале и скапавале у тако многима, да се ни једна кадри биле мождеркти чопори курјака и паса, који су се за прибавиште ствари о страве не отимали. Калмуци клонуше духом. Већина је потрошила храну, поклали овце и коње, и глодале само још кости око угашеног огњишта. Крајеви ваше пустаде права глад. Родитељи продаваху своју децу за шта брашна. Мршави, сама кожа и кост, луташе се Калмуци кроз степу, и окрепуше се трагови хране насељеним пределима, а више пута хране насељеним пределима, а више пута могао се у снегу наћи лешина од тих сиротих путника пред осгедиих косгиЈу степског пса.

Неиздољство народно поче најпосле узимати на себе опасан вид. Сујеверне тужбе сас се више распростираху; Удбалу окгужиште нас воштиде, а старог кнеза због бесхоћалског брака — или на среду један могао Цирцалов умирао је зарушене духове. Калмуци се једном детотом увеје страхопштоваље према њему, и иикада нсколи не може га у томе поколебати. Најпосле прсше и прошле, те убдаки народ неволу. Сиромашиште породнне не могаше нарано поиортити своја напубљена стада, и оне једиште, што су умрли од глади, не могаше пробудити голи топли сутиски зрак. Осим тога су гелоиа на заповест нровсвештеника распространи по народу најбесиеснијс гласове о младој кнегиња. Тако је и после тог кобног времена, ушала у пеиелу врлост против ње.

Међу тим почела је и Удбала да подлеже побним удесима свога сиокалишег живота и бурама своје душе. Све је више опадала и венула, гледајући је кнежевгкиња погледом пуна себе и осећала је у души, да ће се на скоро опростити својих овога.

(Свршиће се).

ЦИНЦАРИ.

Етнографска студија
Ф. КАНИЦА.

Цинцари, Румуни, Мавро-Власи или Куцо-Власи зове се једно велико народно племе у европској Турској, које је расејано по читавој јеиној полуострви и које је један од најзанимљивих јених културних елемената.

И у самој средшиоши, у Бечу, налазимо најзаље огранке тог особитог народа. Осиивши у свету чувених очрама: Сина, Дунба, Тирка и др. поиикли су на њега.

У оиште се драже, да су они Грци. Па и у самим научевачким круговима мало се шта зна о том интересантном народу, којем сам ирипадају. Још и данас би могао учени хал-

сви професор Тунмин, које нашао захвалити пруа испитивања о пореклу и језику Цинцара, зато што сто година тврдите: «Ја познајем историчне научњаке од занета, којима ни њихово бабо није било познато».

У њеном броју казаломо Цинцаре већ у питањима трговинским местима на доњем Дунаву у Будиму, Пешти, Новом Саду, Земуну, Панчеву и Београду. Они су издавали према северо-истоку туреки елементи романског племена. Али на северо-истоку налазило најдаље представљене Румуна у Истрији између Монте-Маџорна и четвићског језера. Они се називају Власи, живе од чега у општинама, који су искључиво од њих настањене, као: Сушњевица са 1095 душе, Брдо са 607 душа и т. д. и има их скупа по земља 5000, а по другима до 6000 душа. Друга усељена општина на северу Македоније је Сопје код Тукло у Босни.

У Бугарској, Македонији, Тракији и Албанији најзнатнији су трговци на тог предмет народа. Скоро у свим варошима тих земаља, као у Тирани, Дурину и т. д. има засебних влашких крајева, мала.

Са земљорадњом и сточарством бавеће се најмање Цинцаре у већим компактним гранама на југо-истоку Турске, углавном међу арнаутска племена Тесалије, на јапинском језеру, за тим јужно на Пинду. Даље к северу као мала острва, окружени арнаутским, грчким и бугарским елементима близу Кастурије и на оредском језеру. После неколико миља даље од арнаутске обале средње Албаније у окрузима Елбасана, Пекапа и Каваје подзлоко од реке Шкумба и у равницама на обалама Мусаје, у области Берата.

У Тракији има само једна цинцарска села код Бесарчика на Марици, са главним местом Перистерје.

У Грчкој живе Цинцари у северо-источном делу. Грци их зову Куцо-Власи (грчки Власи); узрок тог погрдашког имена није довољно доказан. Имена «Цинцари» добили су тракијски Власи од Словена због њихова изговора броја пет «цинци», место «чанчк» у дако-влашком језику.

Сами Цинцари најрадије се зову Румуни и држе се као и народ данашње румунске књижевности од потомке Римљана и то оних, који су у Македонији насељени били. Али историја о таквим ништа не зна. Шта више, њихов језик показује да је у њему врло мало латинског елемента. Ако нам је, дакле, језик сведок да су Цинцари од Румуна тек у потом као шестом столећу из свесе Гета, Римљана и Словена постали; као и месне Комитаре, по ком постаник њиховог језика у ово доба, кад су се Римљани први пут утврдили на источној обали адријатског мора.

По Миклошићу датира постанак румунског језика од почетка другог столећа, кад су се римске колонисте настанили на левој обали Дунава. Он исторично доказује, да су Румуни поромашени Дака и Гета били, и да се њихово потискивање на Дакије, које је под Аврелијаном у Мизији основана (Dacia ripensis) к-северу, тим разјашњава, да су Словени у истом столећу осилили источне земље Хемуса.

У ово се доба влада и дакијско-романско население Македоније догодило: јер судећи по једнаком језику, не може се узети, да су тракијска Румуни другог порекла, него дакијског.

Латински је елемент не само на трговачким обвим румунског језика по правилу уклињисано, него му је и највећи део речника позајмио.

С друге стране има у румунском језику обилна, који се морају старословенском елементу приписати, који је јамачно одран са данашњим арнаутским, а по том — по бистром разјашњењу Миклошића — и са старовлашким. И иначе слаже се румунски језик са арнаутским и има много речи са сими једнаке.

У речника има многих из грчког и словенског, а нешто старословенског елемента.

Чини се, да су Словени и при примању хришћанске вере код Румуна улнка имали. Данас сви исповедају православну веру; али служби се чита на румунском језику. За то право заузимали су Цинцари у Пешти у једној скупној парници против грчке општине, велике суме и добили су та најпосле од цара Франца I.

Осим свога језика говоре Цинцари као су где расејани, још Немцима, Мађарима, Србима, Бугарима, Арнаутима или Турцима, једне тих народа и скоро сви поимучни. Овај језик су узели и за трговину, јер Цинцари међу њима највеће део Цинцара у средњој и јужној Албанији, поимдски. Њихова лепа мала села, која су по спољашности и унутрашњем уређењу налик на грчка, стоје превоја села пуста. Често не остаје ни једна душа да чува незатворене куће, на којих се ни онако нема много шта изнети. Тек се у зиму силазе поимдя са својом стоком са висина у топлије равнице на обалама. Поучетком зиме враћају се куће и главни погонци, који проводе лето у дальим као крчмари на друмовима, као кошари ограда, алтари, лиђари, пројечи, бурџије и т. д. Као ђердан, разуман и бистри, познати и тражени су Цинцари свуда, а при њиховом особито штедљивом живљењу обично много ваше заслуже, него што потребе њихове чељади код куће износиду.

И на страни носе Цинцари своје особено одело, налик на арнаутско. До колена дуга кошуља са бордма, жут каишу од коже са уланим рукавима и црним гајтанима. Преко тога често још чешљак са рукавима до лакта и дугачком остраг надшивом огрнуком; црвен појас, чес и опанке.

Цинцари је особито карактеристичан, ма да је често поимани са страшим расама, с којима су удружени. У опште се сматра средство са данијским Румунима. Боја је исто обично угасита. Глава лепо устројена, очтре црте лица, а угашите сеизиње очи, показују интелигенцију и енергију.

До сад се обично држало, да су Цинцари само трговци и мале трговци; али њихова велика виклисност за истичне заната, њихова напредна даровитост за архитектуру иису то заслуги оцењивање.

Изузимајући Цариград, Атину и Београд, Цинцари су скоро једини архитекти у Турској и Грчкој. Најтеже задаће, грађење најмонтирих мостова, зидова и грађевине са сводовима извршује Цинцарин само својом уређеном општуровношћу.

Што се чистоте стила тиче, не сме се наравно узети строго критично мерило за њихове архитектонске послове. Али за њих могу, као на пр. смедеревска црква са пет кубета, да се сравне са многим грађевинама немачко-српских пивеђера, који су се на техничком школама учили. Шта више, они оне и надмашују, кад се узме, да се њихово једино школовање у оном састоји, што од својих предака науче, и кад се узму у обзир прости алати, којима раде.

Цинцарин је по највише архитект, зидар, бравар, столар и дућерац у једној особи. Изузимајући лишене и ховане гвоздене делове за грађевине, који се из Аустрије доносе, прави све до чега му стиже.

Као алтар и шпедер узима он лепо и заслужен глас: а данас сребрне филигранске иконе из Пиша и Видина, које су у свету чувене, праве цинцарске руке.

Уредну биструнту, може се рећи јуначество, показује Цинцарин особито као трговац, као посредник трговине између истока и запада. Он је за добро на континенту Турске оно, што су Јермени и Грци за поморску трговину. Има много цинцарских трговачких кућа, које стоје у непосредном саобраћају са пуним трговачким и фабричким варошима у Европи.

Обично се прибајује Цинцарина, да имају мало родољубља, да им се тим приписа чини. Без сватње историјско пропознати, расејани у многе земље, међу најразноврсинијим народима, који имају знатну историјску прошлост, од чести славну садашњост и лепу будућност, морамо се још чудити, да се тракијски Власи нису већ одавна својим претходним у народе, који су ово њих. У том погледу су Цинцари чврсти као Чивути, а то још већма узади у очи што, што Цинцари нису одељени једни од својих, попут Чивути.

У политичном погледу одушевљена и Цинцарина, као и све друге народе у Турској, мрзила против Турка. Историја српског ослобођења пропознаје јуначитва војводе Цинцар-Јанка, који је у Крајини Србе често водио победи над Турцима. Он је у Србији у најсеиној успомени, а косте му леже у манастиру Рашковин. Велику одликовост и патриотизам показали су Цинцари при бомбардовању Београда 1862. године.

У опште имају образовани цинцарски варошани највећу симпатију за Грчку, од које очекивају своје ослобођење од турског јарма, и са чијом би сјајном будућношћу они своју судбину најрадије спојили.

Као што реносмо, не говоре они само новогрчки језик, него пишу своју дечу и на њеке опште у Атину, где се најпајој великодушевљеном духом, на пратишли се куће са мајчином пазуом са распростиру. Тако ће Грчка, док једном своје природно наследство добије, наћи у једнином цивилизаторском елементу варошни у Албанији, у Цинцарима, који су испуњени великодушевљена идејама, интелигентне синовиме, који ће јој утврђене власти јако олакшати.

Слојеви нерви са Грчкој, одаће се Цинцари као слободни грађани Грчке, са свим новој отаџбини. Негосаће њиховог језика, које је већ сад слабије, јамачно ће се још већма занемарити, а временом вада и са свим изгубити. То је жалосна судбина распитаних племена, која нахви своје разјашњење у законима народних живота. Али Грчка ће прошити са увођењем и благородљем Цинцаре као корисне културне елементе; сетиће се, колико је доба свог народног препорођена има захвалити патриотизму појединих Цинцара; колике је заслуге само чак једне породице *), грчки посланик у Бечу, за унапређење поштења и науке у хеленичкој Атини стекао.

Преостаје нам само још да бацимо поглед на број распростањене тракијских

*) Покојни Карло Сина основао је 1836 год. прву грчку банкарску у Бечу. Он је купио и прикупио у највеће руке, а то је била велика сакупљеност при помоћи которе нам Моторкати с фамилијарног.

Влаха. — О томе је тешко навести извесна дата, јер ако све поимање науке за историју, тако је и статистика у Турској одвеј једна. Влахи Тимока нели, да Цинцари сачињавају половину становништва у Тракији, а преко три четврти у Македонији и Тесалији — да се у Албанији у великом броју налазе и да они највише пероши у тим земљама заступају.

Претеравају у том мисли даје се навести великих познавача турског становништва у прошлом столећу у опште.

Прилично тачне податке имамо од поједних путника само од Пуквила (Pouqueville), које узима на краљевску Грчку 11.000, а за област Пинда 70.000 Цинцара. Поле од Виелеза Лика (Leake), које држи, да у Епиру, Тесалији и Македонији има до 600 расејаних влашких села; али ту не ће бити урачуната многа цинцарска места у средњој Албанији, Мусанији и Грчкој.

Укупни број Цинцара — ако претпоставе дво читаве румунске расе — од прилике 500.000 душа, биће по подацима, које сам ја на својим разним путовањима по Турској скупио, најближи истини, кад се у тај број узму многобројна, по целој Турској и Аустро-Угарској расејани чланови тога народа. Али у тај број нису узете оне влашке колоније, које су се овог столећа населиле у Србији, Бугарској и Добруџи на десној обали Дунава. Ови сами броје на 180.000 и доста је чудновато, да се ти дакијски Румуни — противно своју трајанској браћи Цинцарима — све више и више међу словенским становништвом шире.

Манастира и цркве у Херцеговини.

Написао *Вук Врчевић*.

VII.

Кратак историчан додатак.

Најлакше би било, а у исто доба и прелеп дуго, кад би се упустио да опширно и историчне додам овоје (ће му нема краја) о многим некоји главнијим а данас у разналикима налазећих се манастира по жалосној Херцеговини, али не могу пропустити, да нешто не проговорим о најглавоватијем разорењем манастиру Тврдошу.

Он најстари херцеговачки манастир по народљему доказивању сагрђен је од херцег Шћепана, на обали с десне стране ријеке Требишњице, далеко од града Требиња, к истоку један добар сат ода. Говори се, да је било уређено на горњем прагу црквени врата година и при коме је владика био сазидан, али но ће сад тај праг у разваљинама наћи, и знати, је ли натпис читан, или праг од турскога мала и бускиње остањо здрав.

У манастиру, од његова постања па све до разорења 1693. године (?) вазда је био по један домородни владика Херцеговац, (чијега је епархија до онда потпадала под патријаршију Пећку) и вазда је било од 15 до 25 калуђера, који су онда држали све пароохије, које се данас у требињском окружију налазе, зато што у оно вријеме — по своју прилици — није било мирски свештеника, докле је речени манастир у својој битности цијетио; а да је онда и народа много више било него данас, о томе нема двоумљења.

Као што је повјесница нашега народа основана на — може се слободно рећи — два дијела, на темељу народни доказивања, која су као аманет вјерно с ода на сина предавала, тако се по казивању давас живући стари људи и свештеника потврђује, да су се у манастиру Тврдошу три српска краља крунисала, који су сваке године по неколико дана сједили у требињски град. Ће је био и један манастир свет. Николе, (данас у гомили, а на бившем звонику начињене Турци при Аски бегу Ресулбеговићу сахат, који се и данас налази под њме: сахат-кула).

Ја сам 1864. године нарочито посшао да прегледам развалине онога манастира, е да ових шута у њему историчног нашло, уједно с мојим пријатељем бившим калуђером манастира Дуки, а садашњим игуманом истог манастира Мелентијем Перовићем, ће сам сне и сва могао — ће је што било — од прилике видјети. Ево шта:

На црквеном олтару још је читав бемер (сто), а по њему се виде доста прилично наноловани на округо 4 евангелиста, а над свети крстом при своду свети дух, али од свете трпезе плоча нема јој ни трага. Сиуда на округо видоши црквени оборени су до темеља, као и сне њелије, ће су калуђери живјели у грдним гомилама, по којима се увијек налазе огромна кујешина драча и маховина.

Још се у ирнобитности најпи једна четвороуглона равница, сиуд на округо ограђена клачини видом над ријеком Требишњицом, ће су калуђери лети по вечери сиједи и уживали лад, и у тихој самоћи сматрали речену ријеку.

Још се види једна подземна густијерна сиуд на округо тако оплачена, да би реклзо чојек, да је лани од највештијег европејског мајстора окартано. Овђеи су — вели ми оче Милентије — овдашњи калуђери сасипали пино, над је изобилно година рађала и кад би сне манастирске баште напунили. Види се ће су биле колибе, амбари, појате и гувна ван и оиданшњи уланик, у коју су по казивању народљем биле најмање 500 улишта пчела. Види се у пробитној граћи у гомилн камења, ће је била манастирска трпезарија, и пространо гробље сиуда на округо цркве, ће су се калуђери копали, а на округо заиље мношшво гробова, ће се — по свој прилици — обламши народ конио, но и прво и последње не види се од самораста сваковрсних дрвета, купјене и луте драче, ће сам онда кад би чојек рек гробља дошао.

По народном потврђивању без икакове сумње зна се, да је и свети Василије — којега цјелокупно тијело почива у манастир Нод-Острог у Црној Гори — постражнвши манастир Тврдош, на да је у 40-тој години свога живота жељело провести остатке своја дана као прави пустињак, и да би се једном за вазда уклонио од свију на земљи живућих људи, ићће за његово пребивање у Белопавлићкој једну — увран чудотворну — пећину, у којој је сне до смрти живио, и после његове смрти онданшњи Бјелопавлићи Христјани у истој пећини уконаше, и мало после ограде и једну црквицу коликo је простор оне пећине допуштао, у којој сахране његово тијело, ће се данас налази они оглашени манастир.

Док су домородни владике у манастиру Тврдошу живјели (а и други после разорења, све док је Херцеговина под царигродску патријаршију потпала,) на њд би која књежина опремила владици установљену мирију, сваки је владика отписао, како је примио, а ово иисмо у народу звало се „благословено писмо.“ Ево о овоме достојерног доказа:

Године 1863. чујући да онда живући пароx с Надлуга, а сад усвојни поп Ристо Одавић има многитво сваковрсни рукописни и штампани црквени књига (србуља), зажелим к њему у госте поћи с мојим кућним газдом а поповим пуном Луком Паштељем, е да бих какву записану историчну биљегу у њима нашао, или ево што ми за србуље рече: „Имали смо их господине читав товар, на који покојни стара отац — Бог му душу поиловао! — чу да иноги пеласки људи из Њемачке траже наше старовавне црквене књиге, и ићће у латинску земљу шаљу, те их по поповима затворе под ключ у хамбар, а при смрти завле ме најстрашнијим клетвом: да сне србуље и књиге у гроб законам, на ја тако и учиних, бојећи се очиве клетве. Нашао сам — вели ми — цигау једну у књиз на тавану испод крова, кад сам лани кућу подизао, за коју ми више пок. отац завео и сне је, али је са свим иструхнула.“ Ево дакле што наши неки свештеници раде, о којима ја онако рекох да су камен вјери!!!

Узмем ову престару рукописну србуљу, којој су листови тако већ били влагом иструлили, ако што нашлици обичавају рећи: „гледај ве, ина ве ничи ме;“ али опет, ја сам је сву с краја на крај пребрао.

На корицама и у прним листовима у почетку и на крају књиге, било је много нешто записано, али се ништа није могло прочитати осим само (а и ово једва), „написа Сандa Саландер, Бог да јој душу прости.“

Намеђу листова речене књиге, изјем два рукописна листића, која по дозволењу попа Риста узмем, и обадва ове нерно доставлам с дотичним преписом, за да би се по времену евксимално могли сшивати и да би читаоци могли упознати се са старијим и данашњим рукописом и правописом овдашњег свештенства:

а. Поздравак Іоанъ Б҃ѣчанъ ради ѡне Дѣкобе пре я што мора ити на симе

сродствѣ и кѹмствѣ нека се вѣнча ми ти заповиједамо Игѹмен Ѳеѡдосїа Проигѹмень Пачѣсїа и сви ѡстали Дχовници.

Писа Игѹмен Ѳеодосїа ѕ монастирѳ

в) Поздрав Јовану Бућеву. Ради оне ѣевоје што је питао, може бити по снему

го матеры а ѡ наєх архїпастирєх бλгословені сх домі и сх чеди нашими бλгословені ми писетѣ ки Јлиних. По семх знано кѣди камх мои Прокопкини Хрїтаны како проходнѡо полеждѣ наєх и ки наєх лѣпо дочинасте и цαрѣвѣе ми-

Померја 25. гв. 1751. ѹ Монастирѳ Трѣнинѣ. (М. П.)

б) Авксентије божијеју милостиѭ митрополит херцеговачки.

Смирење наше пишет ва кнежину Николе Рашовића, и обште всем право-

Девојачка ношња у београдском округу.

славним христјаном мир и благослов да ѥмате ѡд господа Бога и попров преселїја Богородици, а од нас Архипастирєское благословеніе са домі и с чади нашими амиѭ. По сем знано буди ваш моји православни христјани, како приходисмо по между нас и ви нас лѣпо дочинасте и царскуіу мирѹ и владическуіу милостиѭ лѣпо предасте гроша

сродству и кумству. Нека се вјенча, ми ти заповиједамо. Игуман Теодосије, проигуман Пимсије и сви остали духовници. Писа Игуман Теодосије у манастиру.

б) Архимит. Бож. ѳ. м. херцеговачки.

Смирење наше пишетъ ка кнежини Николе Рашовића чинсци всемъ православнымъ хрїтаномъ мирѣ и бλгословѣ да имате ѡ гдѣ Бѣг и покровъ прѣтїа Бе-

рѣе и вѣчнѣю милотиѭ лѣпо предѣте гроша 22. и Динара 40. да ми ѣ благословені и да ки гдѣ Бѣх дѣ да ки се плаши и роди кѣкое ѳзловлене благое их пшенице мало и кипе и елеи и свака срећо и напредакъ и ѕ домѣ и на њѵѕ, и ѕ срећи и на пиви и на сваком мѣсѣ Благодатъ Божіа да пребиваетъ са всеми кими и чеди нашими.

22. и јануара 40, да ме сте благословена и да ви господ Бог да, да ви се плодя и роди васјаноје вообилије благоје у пшеници, вислје и вино и јелеј и свака срећа и напредак и у дому и на путу, и у срећи и на њиви и на сваком мјесту. Благодат Божија да пребивајет са всеми вами и чеди вашими.

Најенврија 25-го. у манастиру Требињу.

На писма под словом *а)* види се — као што сам онамо на своје мјесто казао — да су манастирски калуђери нешто боље од попова знали склапати степене сродства и кумства, и да су они законима њи пону да вјенча младића и ђевојку павда, кад би пов сумњао да ли то закон допушта или не.

Друго: по казивању данашњег игумана Мелентије Перонића, био је игуман Паисије и писаоц Теодосије (навлачени у истом листићу) на манастира Дуки у Шуми, али се не зна којему су попу писали, ни датум; по свој прилици би ће писали старом попу Ристу Одавићу с Надлуга, у чијој сам србљи нашао ово писмиде, а зна се, да су обе умрли у пријеме куге, који је свиреповала у оне крајеве — по народњему казивању — године 1808. Игуман Теодосије знао се на презиме Могулић из села Мустаћа, пронуман Паисије Јовановић на Требињу, оба од Требињског окружија.

Из овога другога владичина под *б)* дужан сам примјетити следеће:

в) При владици Аксентију био је кнез у Над-лугу Никола Рашовић, и сваки је кнез био дужан окупити у дан свечани сву своју кнежину пред црквом, и пон пред народом проучити ово „благословено писмо“ владичино.

б) Из овога писма види се, да је онда цијела кнежина плаћала на годину по 22 гроша и динара 40, а то ако што пише „царскују жирију и владическују милостиву“ (данас милостиња а не дуг!) Но ове треба ми казати да у стара времена, на све до с ову страну 30—40 година није био грош чаршијски што и данас, него по доказивању многи овдашњи стари трговаци, дукат је вредио 9 гроша, данашњи 56, на кад се 22 умноже са 9, биће би овдашњи гроша 198, а данашњи 1232; али и царске жирије и владичине милостиње, које данас плаћа Рашовића кнежина два пута више, него је онда плаћала.

в) Према да се је звао манастир „Тврдош“ опет се називао „Требињски“, као што се на окрајку оломентног писма види, јер при херцегу Шћепану, на све до времена, кад је Херцеговина, подпаула под цариградску патријаршију, Требиње је вазда било главно мјесто цијеле Херцеговине, као што је данас Мостар по царској организацији Босне и Херцеговине (1827.?) раздјељивши их на пашалуке, кајмакамлуке, жудиралуке и на спајзлуке (провинције, окружија, дистрикта и општине).

г) Који је био попаш „динар“ (гроша 22 и динара 40) у залуд сам питао много овакво живеће старце, и нико ми није знао казати, него неки кажу, да је данашња турска сребрна пара, неки да је био што и стари аустријски крајцар, а неки, да су они били новци стари српски краљева, па у народу прозвани „динар“ *).

На обе ова писма видјеће читаоци какво је онда била осцудница у карти од писања; како су у кратко а све што треба јасно писали; а да су писали онако као што су говорили, види се по томе, да ни у преом, ни у последњем нигђе нијесам знао правописа нијесу метали, него се по сиилу разумијевало ће је свршетак, ће ли почетак сваког периода. Можемо дакле старинска писања сматрати таке кратка, али у исто вријеме и јасна, што данас телеграфичне депеше.

У владичино писмо (под *б)* видимо да до онога времена није се знало за неколико слова, која су и онда не обходимо нужна била за писање нашега језика, као н. пр. *ѳ, ѣ, ѕ. и ј*, и да су ријечи скраћивали под титлама по славенскоме калупу.

У прво писање под *а)* — које је много доцније од горњега — напламимо слова и ѳ и ч али *ѕ, ѣ и ј* никако; н. пр. „поздрав Јовну Бучеку“ — мјесто „Бучеку“, и по овоме последњему види се, да су херцеговачки калуђери нешто свршенији у писању постали од први, али свеђер држали су се старе азбуке Вирилове, са свим тим да у њој нема слова *ѕ*, него ѕ.

Од кад су се почеле књиге штампати по Буковој новонамишљеној азбуци, у којој се не виде слова *ъ, ѣ, ю, я, ъ, ы, і*, као ни многа друга из Кирилове као: *ѡ, ѯ, ѵ, ѳ, ѕ*, него нова и сходно сврјења за наш језик *ј, љ, њ* и ц. Многи стари свештеници код сва овамо три наврата анатемисаше и књиге и списатеља, па и све читаоце, говорећи: да су ово латинска слова, па данашњи нови учењаци најумније нас по надалема полатинити.

А о рукопису (као н. пр. ово моје) чуо сам покојног попа Јова зеца стара и проста чојека, поборског пароха у будванском дистрикту, кад ми је говорио: „кад ми други пут будеш писати, куме Вуко, кумствена ти! пиши ми нашим ако што се пише, а не ненако на латинску, јер од како ти и твој друг почесте писати ненашко наше крило-руко глаголи (*г*, а не њпово старо *г*) и крило-врато буки (*ѣ* мјесто онако *е*) од тада и наша праза римљанска вјера поче малакасати, Бог нам душу судио!“ И шта више?

Кад се херцеговачки калуђери ће случајно састану с далматинским и у науци свршеним калуђером, те се пораговоре кад се при дома врати, на мјесто што би имао уважавати науку далматинских калуђера, и предати се и науци ако ништа, а оно у читаву сказивјаки цијелни књига, он на против у његовој памети суди, да су сви учени на пола Латини, те жалећи свој закон каже „*сласи мја господи јако осудје времјадоми*,“ т. ј. да нема више ови стари камења, са којима се саздавала православна Христова црква: „*но сем камену созижду крков моју, и врата адова не одолеју јој*.“

Кад би човек право судио, дављући простим и ученим свештенцима своју важност, прем да у са свим другојачим смислу, казао би, да ни херцеговачки не би никакког уважења данас у ученим народима имали, а још маље ученим свештеницима у овоме простоме и сиромашноме народу. „Не завидим, на час сламом своје“, рекао је неумрли Деситије у књизи: Совјети здравога разума, а да сретња живот проводе прости свештеници од ученик, то нам јасно свједочи народна пословица: „Дон се мудри намудровање, луди се наминовање.“ Први су дакле гојево цвијеће, а последњи горостасно дубље.

Из ова два овамо наведена писма, знамо да су од калуђерске руке ова написана, а навести ћу овђе друга два, која су мени Турци писали кроз ове десет година од кад се излазим у Херцеговини, и ево их:

под *а)* овако гласи:

а) „Од мене Алаге Сердаревића селам и поздрав поме досту и пријатељу поседу Бегу у Требиње. Само за ознаати како шаљех ани мазар (прошеније) да га спријемиш и промијениш му тариф (датум) за што је стар како ти знаш. Ако Бог да те се сигура док си жив ти и ми никада ти заборавити не ћемо ни наша ђеца, па ти како знаш пиши и шаљи, и да си здраво и мирно.“

Ово друго под *б)* које гласи:

б) „Од мене Дедаге Ченгића *) консул Бегу милосни поздрав. Ако питаш за нас, господару Богу фала и у царскоме здрављу здраво сам и рахат са свом дружином. А по томе прими ово наше писмо по Омераги Хасанбеговићу што си ми спремио, и разумио сам све што си ми писао, и Омерага ми је казивао за те и фалио ми се с тобом; а и мене је веома мило било да се с видимо и да се узнамо, ама ако Бог да у здрављу и рахатлуку можемо се видјети о лету у Гацку и неколике дана протеверичити

*) Сва три народа ови крајеви (Херцеговина, Црна Гора и Бока Которска) сматрају заједно једним новцем пречавши име по своме калугу. На пр. год. 1848. кад је ишшло сребрна новаца од 10 новчића, њих су ју звали „шестака“, а неке „бановаце, неке „петака“ а не Херцеговина „грош.“ Бакрени аустријски новац од 4 новчића, овђе и крој Боку зову „патаћун“, а у Црној Гори „бешлак.“ Тако дакле по времену губи се и природност свима новцима.

*) Данашњи Дервиш Бег Ченгић титулирао пашу, сина оглашеноза јунака Омер-ага Ченгића из Невесиња.

а књигама се заборавити не ћемо, и да си здраво и рахат.“

(М. П.) На 11. Шубата 1277. / фебруара 1860.

Ни у једном од ова два рукописна турска писма није било ни ч, ни ц, па ни ъ, која се у ћирилици налазе, а камо ли ова конвенционална, која се у Вуковој азбуци налазе и која су неопходно нужна за писање нашега језика као н. пр. ј, ђ, џ.

Оба ова писма кад би их човек сравнио с оним Али-паше Ризванбеговића Сточевића које је фотографично наложено у књизи Вуковој (примјери србско-славенског језика наштампани у Бечу 1857.) рекао би, да је све једна рука писала, само да је перо некад тање а некад дебље било: дакле сви данашњи Турци, који с ћирилицом пишу, може се рећи, да нијесу по манастирима учили као остали попови и калуђери, него један од другог припадком и у беспослене дане; а будући да Турци (кад по турски пишу) пишу к себе, а не као сви народи — осим Чифута — од себе, види се, да наше писање нешто личи турскоме, за то, што је Турчину потешко окренути писање од себе, као што би и нама било по турски пут себе.

На свршетку овог описа још ћу нешто додати, чим да потврдим, да је Требиње и његова околица старинска постојбина србски некадашњи владаоца, а особито ерцог Стефана, по коjему се и зове данашња Херцеговина. Ево што сам могао наћи, едајући у истраживању историчких записа.

Од Требиња преко ријеке Требишнице један пушкомет, налази се једна развaљена црква доста погелена на самој обали поменуте ријеке, и около ње непрегледно гробље с великим плочама, али на моју жалост ни на једној никаква записа, па ни емблеме (као што сам по другим гробљима у наоколо Требиња и Херцеговини гледао)*) не нађох, осим само на доњему прагу црквених западни врата урезано само ове следеће ријечи, које сам с натегом дигнуо, а друге су се све ријечи наливале улазећи народ и излазећи из цркве. Ево тај натпис:

ВЂЧНАГО КРАЛЯ ВЛАДИСЛАВ (излизано) **СИНЯ ВЂХ** (излизано)

У тврђави Клобуку (на граници турској и црногорској), у којему данас стоје турски пандури, има такође један гроб с горопадним отесаним каменом четвороугалним, виду се урезани емблеми мач и над мачем барјак, а са стране — пут истока само ове ријечи:

ВЖКОСАВЪ ЗЕМЖКОВИЧЪ

Ја сам ови натпис дигнуо у мом запису с оловником још године 1863., али ми каза пандурски буљубаша Адем Зуков Шеховић родом Корјенић, да су турски солдати године 1867. пренијели ови камен и помакли га при једној ћоши за проширити ону пољаницу, и — рече ми Адем — да је ови натпис остануо над земљом, т. ј. да се сад не види.

*) Виђи Вуков Рјечник под ријеч „Стећак“, под којим је опширно говорено о оним староприевним гробовима, особито у Имотски у Далмацији.

О постанку човечијег рода.

ХЕКЕЛ.

Прво предавање.

Међу узвиситим делима духа човечијег, што чине да се наука на много делова дели, мало их беше значајнијих и од веће уплива, од светске системе Коперникове. Готово хиљаду и пет стотина година владаше ученим светом софристна астрономија Александринца Птоломеја. Као што се сваки уверити могао, беше наша земља чврста средина свему свету, која се уздрмати не може, а око ње се сунце, месец и звезде, у концентричним кругима вређу. Креће се од истока на запад, та о томе се бар сваки може гледајући уверити! У хришћанству се ова система тим више утврдила, јер се дивно слагаше са библијом. „У почетку створи бог небо и земљу“ почиње прва књига Мојсејева. А 16. стих прве главе вели: „и бог створи две велике светлости: једну већу, што ће управљати даном, и једну мању, што ће ноћи управљати, а осим тога и звезде. И мете их бог на пету небесну, да светле на земљу.“

Шта могаше бити чвршће и сигурније од птоломејевог система? Не наобличи л' се небо тамо горе? Не стоји ли земља доле чврсто? Не крећу ли се звезде увек горе, пријетно светлуцајући? Зар не могаше сваки паметан човек очима видети а рукама опипати, да земља стоји чврсто, стално, а да се сунце, месец и звезде око ове средине светске окрећу? Па како се ова мисао лепо слагаше са положајем човечијим у природи! Та човек, ова права „слика и прилика“ божија, ова последња мета и највиша намера стварања — беше владалац и све и сва на земљи, као што земља беше средиште, и све и сва на беломе свету!

После дуге мрачне ноћи жалосног средњег века, указа се зора шеснаестога столећа са снажним напретком и грдним преврatом на свим пољима човечијег знања и вере. А на ове зоре подиже се као звезда првога реда, Пољак Коперник, кога спис: „о обртају небесних кругова“, (De revolutionibus orbium coelestium), највећу револуцију у тадашњем посматрању света учини. Коперник истина не доживе уплива својих великих дела, јер први штампани примерак дела му, виде он, баш кад је умирао. Али многобројни ученици и присталице му помогоше, да се тај спис свуда рашири, и наскоро одржаше Кеплер и Галилеј потпуну победу коперниканскоме систему. Узалуд покушаваше Тихо де Брахи, с једне стране одличан посматрач, а с друге нејасан мислилац, да спасе Птоломејев систем, или бар да га споји са коперниканским системом, те да нађе средњи пут, што ће обе стране задовољити. Тврђења Коперникова, Кеплерова и Галилејева беху тако проста, јасна и светла, строги математични докази им тако јасни, да сваком непристрасном испитачу природе мораше ова истина бити јасна: Земља се окреће! Сваки дан се окреће од запада на исток око своје осовине! Она је звезда међу звездама, планета међу планетама, која се око заједничког центрума сунчаног креће: а око земље путује само један трабант, месец!

Ми не можемо себи представити уплив, кога ови напретци у познавању природе учинише на човечанство 16. и 17. века, што тек сад из сна средњег века будити се поче. Не само сурова и необразована маса устаде против нове науке, која свет хоће да изврне. Не, и учени људи не могоше се растати од укорењених традиција. Па и најуваженији, што признаше истину коперниканског система, бојаху се од хрђавих следстава, ако се она распростре, па су гледали да то ограниче. Особито се бојаху за црквене науке, и заиста многи канони мораше отпасти, а библија је њен ауторитет у многоме изгубила. Пре свега дакле противљаху се жестоко коперниканскоме систему славољубиви свештеници, да навађањем догматичних канона опасног им противника оборе. Та сва морална уредба система, па и сам морал у човечијем животу пропао би — по њиховим речма — са пропашћу Птоломејева система. Мачем и ватром треба таке безбожнике истребити, што проповедају таку неморалну науку и довољно је познато, како беше оштроумна хришћанска инквизиција у навласку мука у славу божију. Седи Галилеј, највећи ђеније свога времена, више година скапавао је у затвору римске инквизиције, сваке недеље морао је читати седам псалама Давидових за кајање, и клечећи пред кардиналима поповима, руку на јеванђеље метнувши, мораде опозвати вечне истине, што их он најјасније увиђаше. Али горда реч му: „она се ипак покреће.“ (E pur si muove) — баш после формуле опозивања изговорена, кад је устајао — постаде изреком свију испитача природе, који са дивном храброшћу не окрчише пута природним истинама у борби са сујеверјем и поповском владом.

Узалуд прођоше сви покушаји, да се земљи заповеди да стане, „она се ипак покреће.“ Али и после борише се против науке Коперникових, Кеплерових и Галилејевих, а тај се отпор још јаче показа, кад велики Инглез Њутн откри највеће од свију човечијих открића — гравитацијони закон. (Својом тежином и привлачењем маса доказа он прост и механичан узрок покретању планета). Овим законом је цела механична система тако чврсто и необоримо основана, да се свештеници морадоше из потпиних жила упети, да ову страшну, сваком божанственом открићу пркосећу: „луду науку“ оборе. Па и овде беше поврај незналица фанатика и научених људи, који хтедоше да спрече слободни развитак природних наука. То најбоље доказује на глсу филозоф Лајбниц, који прозле Њутнов гравитацијони закон, што природну религију подкопава, а ону што се исповеда, одриче.

Сада нас на те противности и борбе најживље подсећа Дарвинова теорија и покрет, који је услед тога постао. Истина је, да нам се на први поглед чини, да је предмет ове науке постанак животињског и биљног царства, а ротација (обртање) земље и покретање планета, да је тек споредна ствар. Али посмотримо ли ствар дубље, увидећемо, е је она што тако важна, те да се селекцијона теорија Инглеза Дарвина може достојно доставити поврај гравитацијоне теорије земљака му Њутна. То ће нам још боље обраснити онај уплив Дарвинове науке на „историју створења“, а специјално на историју створења човека.

Дарвин истина вели у свом славном делу, да му је задатак, да реши питање: „како постадоше разне форме животиња и биљака, које ми у опће као родове или спецније разликујемо?“ Али ово питање спојено

је са два врло важна питања, наиме прво опће питање: „како у главноме постаде живот, живи свет организама?" А друго је засебно питање: „како постаде човечији род?"

Прво од ова два питања, оно о постанку живих бића, може се решити само емпирички, доказивањем прастворења (Urzeugung, Generatio aequivoca), т. ј. спонтаног (својевољног) постанка организама од најпростије врсте, што се може замислити. Такви су монери, (Protogenes, Protamoeba, Protomyxa, Vampyrella) савршено проста клупчад из прашљуначине, без сваке структуре и организације; и они се рађе и (дељењем) плоде. Такви монери, као што је онај, што га славни инглески зоолог Хукслеј откри (Bathybius Haeckelii) покривају у облику тиђне љуначине, које највеће дубине океанске, између 3000—30000. Како су такви монери створени, није још посматрано, али то није невероватно, и мора се за нужду узети као полазна тачка свему биљном и животињском царству.

Решење обојих питања већини природних испитача беше тако тешко, да их нису ни додиривали, или их тумачаше са непојмљивим снагама у природи. Многи изјавише, да је решење тих питања немогуће, и да је постанак живих организама неприродан узрок, па га према томе природна наука не може ни решити. Шта више, та се питања могу само тиме разјаснити, ако се прибегне к натприродним силама, које просте природне снаге савлађују, па јој оне служе. Неки замишљаху себи ону непознату загонетку и одлучно натприродну снагу створења, као својство личног створитеља, што је мање или више на човека налик; други је називаху: „животном снагом", „органским принципом", или „умерено делујућим праузроком" (causa finalis) и т. д.

Није нужно спомењути, да се у разних народа та историја створења, у погледу на натприродне и мистичне (тајновне) представе, слаже. Ма како да је та историја створења код разних народа разна, ипак се код свију народа у томе слаже, што се први постанак живота на земљи, постанак биља и животиња, а пре свега постанак човечијег рода, приписује нечем натприродном, што се не да разјаснити механичким узроцима, ни физикалним и хемијским снагама, но само некож стварајућом особом.

Тежиште Дарвинове науке лежи у томе, — било оно изговорено од овог великог испитача природе, или не — што он доказује, да су најпростији механички узроци и чисто физикално-хемијски процеси доста, да реше оне највише и најтеже задаће. Дарвин дакле ставља на место стварајуће снаге, што органска тела животиња и биљака лепо и добро гради и саставља — суму тако званих слепих, без намере и плана делујућих природних снага. Место својевољног стварајућег акта долази нуждан закон развијања. Тиме је јако раширена лажна мисао, да стварајућа снага има ма какву наличност са човеком, са свим побеђена.

Наравно, да је због ових закључака, Дарвиново дело, што је епоху учинило, на најжешћи отпор, најљућу борбу морало наићи код свију оних, који мишљаху, да без натприродног стварајућег акта, мора пропасти тако звани „морални светски ред." С једне стране противљаху се сви испитачи природе, који стављаху апсолутну разлику између мртве и живе, неорганске и органске материје, и који за процесе на мртвом или на неорганском пољу (н. пр. за кретање планета или образовање земље) — узеше механички делујуће узроке, или слепе природне снаге (causae efficientes), а за процесе на живом или органском пољу, (код животиња и биљака), узеше намерно делујуће узроке, или стварајуће радне снаге (causae finales). Овима се с друге стране придружише свештеници, којима Дарвиновом теоријом господство ограничено беше. До душе прођоше после Дарвиновог реформаторског дела неколико година, па тек онда постаде тај отпор општим, јер Дарвин сам не мете у своје дело најважнији закључак своје науке (образовање човека из нижих животиња), а исто тако стави он на страну и питање о првом постанку живота. Али пошто тај најзанимљивији закључак одлични и храбри природњаци (Хукслеј, Карло Фогт, Луј Бихнер), јавно изговорише, подиже се бура свом силом, а беснило јој још дуго ће културни свет цепати, али ће се на послетку свршити победом науке развијања.

Напредак природног знања налази оне исте претње и страхоте, као у време Коперникова и Галилејева. Са пропалим касенима, говорило се, да ће не само религија, но и сав морал пропасти. Пошто знање ослобађа човештво од тиранских окова сујеверја, помање тиме, да се упропасти свакидашњи и друштвени ред. Али као што је у 16. столећу нова наука о кретању планета око сунца, силно подигла напредак правог знања у природи, а тиме и сву цивилизацију, то и ми поздрављамо Дарвинову науку као звезду предходницу нове периоде у човечанској културној историји, периоде, која је садашњост за даље пролетила, него што је за собом оставила најмрачније време старог и средњег века.

Као што неки писци, и присталице и противници Дарвинове теорије наводе, она је тако тесно скопчана са постепеним развијањем рода човечијег из нижих животиња, да се једна наука не може без друге замислити. Ово је од врло велике важности. Или су врсте биљака и животиња сродне, н. пр. све специје једне класе, све тице или сви папрари, па су постале из првобитне форме тица или папраца, постепеним преображајем — и тада је човек за цело постао из нижих сисаваца: мајмуна, пређе полу-мајмуна, још пређе из тица, амфибија, риба, и т. д. Или то није тако: поједине биљке и животиње су саме од себе створене, и онда је човек независно од осталих сисаваца, сам за себе створен. Али кад ми верујемо на такво неприродно „стварање", то морамо прибећи непојмљивом чуду, па признати да то не разумемо, и научно да никако доказати не можемо. Па када признамо општу истину Дарвинове теорије, то тиме мислимо, да је човек постао из нижих животиња, а зато не ћемо ни наводити доказе.

Познато је, да Дарвинова теорија тврди, да је она сличност, коју ми у укупној организацији биљака и животиња опажамо — породична сличност, сродство по крви, и да израз „сродство" с којим се обично та сличност форме означава, нема само уображеног, но и стварног значаја. Сродне врсте по форми, по Дарвину су сродне врсте по крви. Ако је то истина, то онда мора тако звани: „природни систем", у који природњаци разне врсте по већем или мањем степену сличности им ређају — бити право стабло организама.

Због особите важности, коју ова чињеница нашем предавању даје, морамо то објаснити на једном примеру. Узмимо какву познату питому животињу, н. пр. мачку. Све разне форме кућне мачке сматрају природњаци, као потомке једног једниног старог „праоца", и по томе у једној јединој врсти или специји спојене (Felis domestica). У ред мачака спадају још и друге врсте, као н. пр. лав, тигар и др. Све ове разне врсте реда мачака слажу се у облику тела, зубима, ногама, толико, да их за то као врсте једног јединог рода (genus) сматрамо. Из тога се опет изводи заједнички постанак свију врсти мачака, од једне једине старе, опште „прамачке". Лав (felis leo), тигар (felis tigris), пума (felis concolor) леопард (felis leopardus), дивља мачка (felis catus) домаћа мачка (felis domestica), то су све потомци од оне старе, давно изумрле „праформе" мачака. Исто тако сматрају се мачколики грабљивци (felina, т. ј. мачке и хијене) као десценденти (потомци) једне једине мачколике грабљиве форме, која је још много пређе живела од прамачке. Исто су тако постали сви редови и специје псетоликих грабљиваца (canina), од псетолике „праформе", и. т. д.

Када у природној системи животиња напред пођемо, и све групе, што су на послетку наименоване, сравнимо, то ћемо наћи код свију грабљиваца, мачколиких, псетоликих, медведоликих, куноликих и т. д. такво слагање у најважнијим зоолошким знацима, у форми зуба и ногу, а тако знатне разлике од свију осталих сисаваца, да смо за то све оне „фамилије" спојили у природно великој групи, у ред грабљиваца (carnivora). Ако смо присталице Дарвина, то ћемо тим спајањем нарећи генеалошку мисао, да сви ови грабљивци воде порекло од једне једине праформе грабљивачке. Наравно да овај „праотац" целога реда мора бити много старији, но поједини „праочеви" пређе наведених грабљивачких фамилија.

Као што за грабљивце можемо узети једну праформу, тако исто важи то и за сваки други ред сисаваца, н. пр. за ред глодара, мајмуна, полу-мајмуна, китова, торбара и т. д. Сви ови разни редови у класи сисаваца, слажу се тиме, што матерњим млеком новорођенче одхрањују, па је отуд та класа и добила име „сисаваца". Даље, сви сисавци разликују се од тица, рептилија, амфибија, риба, и т. д., даље се међусобом слажу. Тако је доња вилица у сисаваца простија но у тица и рептилија, јер је код њих (т. ј. у тица и рептилија) из много костију сложена; шта више, код сисаваца нема кости што подупире лубању, а код оних има (т. ј. доња вилица). У сисаваца је лубања спојена са првим кратким тешким двама грбавим зглавцима, а код тица и рептилија, само са једним. Због ових и више других узрока, сисавци се међу собом више слажу, но што се разликују, т. ј. они су сроднији један с другим но ма са којом тицом или рептилијом. Ове редове и класе израдно је систематик тиме, што је све редове сисаваца, спојио у једну класу сисаваца, све редове тица у класу тица, све редове рептилија, у класу рептилија. Али ако следимо као и Дарвин, моћи ћемо нешто важно видети, т. ј. сви сисавци воде порекло од општег прастарог праоца сисаваца, све тице од прастаре пратице, све рептилије, од прастаре прарептилије.

Пошто се тако у природној системи животиња горе пењемо — а то важи и за биље — остављамо за собом уже, ниже и млађе групе форама, и достижемо више шире и старије групе. Тако ћемо доћи од врста, к родовима, од родова к фамилијама, од ових к редовима, од редова к класама. У свакој вишој групи има силество нижих, мање развијених група. Свака виша група је по нашем генеалошком схватању природног система, старија грана „прадрвета", а ниже групе то су млађе гране и гранчице оне гране. Ако је у главноме Ламаркова и Дарвинова наука о постанку истинита, то су без сумње све оне биљке и животиње, што их ми у једну класу стављамо — десцендента (потомци) једне једине опће праформе. Али мислимо и за један корак даље поћи, и с пуним правом тврдити, да све ове класе животиња, што се у битним знацима организације им тако јако слажу, да их природњаци, од почетка нашег столећа,

по примеру Бера и Кивјера — спојише у тако званом »кругу« или типу — воде поредио од једне »праформе.«

Тиква круг или тип, или боље стабло

стабло зглавкара (Arthropoda, Gliederthiere). — У сваком од ова три стабла је укупан строј тела и индивидуални начин развијања тако карактеристичан, да сви

животиња у једном стаблу, филум-у или типу, имаће предочи стављају за природњака су довољне, па да со увери о истини науке о постању. Што се специјално кичмењака

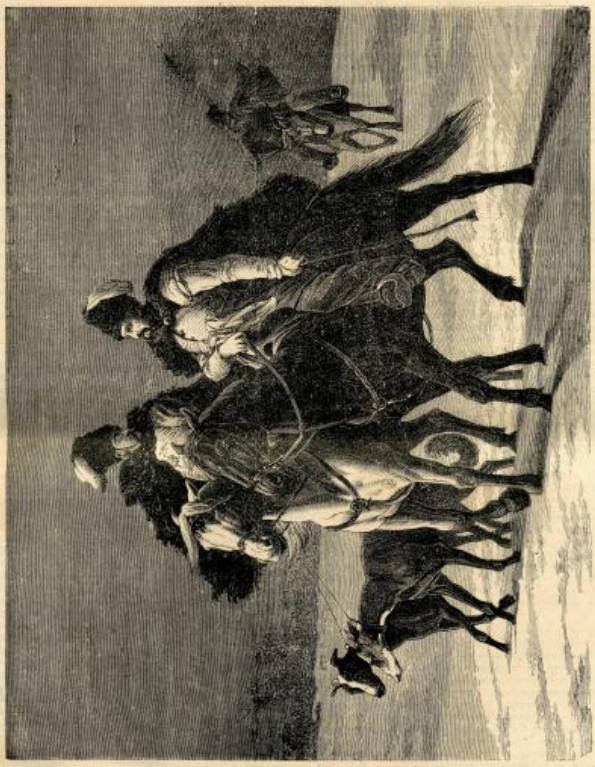

Козаци.

(филум), јесте стабло кичмењака (Vertebrata, Wirbelthiere) у које спадају класе: сисавца, птица, амфибија, рептилија и риба. Други филум чине мекушци (Mollusca, Weichthiere). Ту спадају класе: морски рани, пужеви, шкољке. Трећи филум састоји се из инсеката, паукова, стонога и рака, а то је

гурно можемо тврдити, да су сви чланови средње. Сви кичмењаци морају водити порекло од једног једином праткичмењака, сви мекушци од једног једином прамекушца, а сви зглавкари од једног једином празглавкара.

Упоређење сравњујуће анатомије и историје развијања, што ово крупно средство спиту тиче, који нас овде највише интересују, то се сва н. пр. слажу образовањем и смештајем скелета нервног система, а тога нема код других типова. Унутарњи скелет кичмењака, састоји се (с почетка из централне, чврсте масе, хрскавичава штапа, (ногу доцније кости потиску) из кога се после кичме-

ница развоје. На једној површини (једна сферичној) овог хрскавичног питања израсту као неки продужеци, који се сва после споје у једну заторену цев, а у тој цеви леже мождина, најважнији део нервног система: ту мождину имају сви артроподи без разлике, а друге је животиње немају. Под тим хрскавичним питањем има једна шупљина, у којој је смештен дроб, бела и црна цитерица и т. д. На само на ових анатомских односаја (и не узев у помоћ историју развијања) можемо најлепше сагледати ређа, да су сви изласци од једног порекла.

Ове остале класе, што још у животињском царству заосташе, спојише Бер и Кизер у четврти и последњи тип — зракасти животињама (Strahlthiere, radiata). Али то није природан онлуп, ако три пређашња, но нештогод своје од ваше разних стабала или онлума. По досадањем гледишту нашег зоолошког знања, нора се група зракара најпаље у 4 разна стабла поделити, а то су ова: I) Звездаше (Asteroda, Echinoderma, Stemthiere); II) Цреве (Vermes, Wurmer); III) Биљне животиње (или животињске биљке, што је све једно: Zoophita, Coelenterata, Pflanzenthiere); IV.) Праживотиње (Protozoa). Ту спадају организми најнижег реда, а на највишем степену су монери.

Од ова четир пака животињска стабла, стабло звездаша и шкољаца, исто су тако природне једнице од средних врсти но крпи, ако тро ниша онда. Група ових садржи врло разноврсне форме, а међу њима налазе се и најобичније праворне ових животињских фила. Кичмењаци, мекушци и зглавкари су у генеалошкој спени са свима преко других животиња. Биљне животиње нам, само су на корену у једну са прима. Одељак организотиња или протозоа, којих је полежај још несигуран, садржи у једно стабло биљне праворне, а у друге стране велики број несавршених организама, који нису ни праве животиње ни праве биљке, ни за то их је најбоље спојити у засебној шкутрској групи, у царству праживота (Urwesen. Protista). На свако начин дају се систематски односаја свиј ових група организама, разјаснити и поћи само науком о постању.

Природни систем животиња и биљака, као што га зоологи и ботаничари већ од дуже времена уређују, није само за то, да се различне форме по већем или мањем степену сличности им у групе уреде: но он добија већу важност тиме, што нам казује природне односаје организама, по крви сродних, што нам представља истинито и право „пристабло“ им.

Обично се сада наука о постању (десценденатна теорија) спаја са именом Дарвиновим: али иначе исте историјска истина, да признано, е су тако многи природњаци и пре Дарвина мислили, водили и извели. То беху особито природни филозофи, а ни чему им највеће песник у Немачкој Волфганг Гете и главни Лоренц Окен, у Француској Жан Ламарк и Жоофроа-Сен Хилер (старији). Тако се Гете већ 1796. г. подиже на рече: „то сво даље добија, да страха смемо тврдити, да све савршеније природе органске, међу којима видимо рабе, имоноће, тиње, сисавце, а опима на врху човека, имају форму једне праслике, које се делови расплављавам непрестано мењање и мењају.“ А на другом месту вели Гете (1824.): „Свакој организацији основа је пробитна зидања; различитост облика бива пак због њених односаја према спољашем свету: па за то се с правом све унета пробитна разлитност и неиздрживо напредујуће мењање, да би се могли појмити исто тако констатиране (стално) као и одстојајуће појаве.“ У овим и другим речима Гете-ових, могао се јасно познати основа науке о постању, или десценденатне теорије, коју друга а творијом преображаја (Umwandlungstheorie) или трансмутацијском теоријом зову. Заслуга пак, да се ова врло значна наука, прво пут у форми систематске и савршено промишљене знанствене теорије објави, припада Ламарку, кога ће дело 1809. „Philosophie zoologique“, пред Коперниковог дела своју славу стаити може.

Сад би могао ко помислити, да је десценденатна теорија, која на убиса баци јасну светлост на постанак животињских и биљних врста, које дотле беше тама и сасма непознат, чим се обнародила, учинила на научном и природњачком полу ретку појаву, као ствар Коперникова. Али то не беше тако. Шта више, на науку о постању, која чини основу за знанствену зоологију и ботанику, тако се слабо пажаше, да се у IV. и V. деценијум у свиро се стане заборавише.

Дарвинова заслуга (која је дело „о постанку врста у борби за опстанак“ и „биљном поректу природним сакупљањем“ 1859. г. изишло), не лежи само у томе, што је напросто забуглу десценденту теорију пробудио новим животом, и што је је он много савршеније и опширније но сви предходници му пише, и њу доказима из зоологије и из ботанике спобео. Велика, већ ипто ова врла заслуга великог истраживача природњака та је, што је он врло јасно теорију, процесе о постанку врста механично разјашњава т. ј. физикалним и хемијске узроцима, тако звапим слепим, без намере и плана дејућим силама. Ова партија, што сву зграду механичког, природног схваћања крунише и довршује, наука је о природном сакупљању (Selectio naturalis), која се може и акумулативним сакупљањем звати. Ова је теорија: „Дарвинизам“, али није право, да се под овим именом сва наука о постању као десценденатна теорија разумеви. Ако се ова хоће да обележи именом најзначајнијег основаоца ју, то би се морала звати: „Ламарнизам.“

Слепе и без плана дејуће природне силе, које Дарвин као природне узроке свиј замршених појава у биљном и животињском царству узима, то су животиња својства наслеђивања и најодликнивања. Ова два најважнија животиња својства, имају сви организми, све биљке и животиње без изузетка, и то су два засебна појаве, док друге животиње особине, функције расплођивања и одхрањивања; наследнике се слаже са одхрањеним индивидуа, а наслеђење са расплођивањем или умножавањем организама.

Али ако су укупне појаве одхрањивања и расплођивања чисто механични природни процеси, што се само физикалним и хемијским узроцима постижу, то онда исто важе и ова важним, тајносно дејућим функцијама дотеркиваља (изједначивања) и наслеђења. Само напименичено дејовање свих дејућих сила је сложности, у којима то дејовање бива — узроци су органског стварања и развића. Међу тим сложеством најважнији су напименични односаји, у којима свако организам, према своју органској околици стоји, према биљама и животињама, што с њиме на једноме месту живе. Сви ови напименични односаја састављао Дарвин под именом „борба за опстанак“ (Struggle for life), могао би се и: „борба за сместитињу“ „такмичење за живот“ или можда најболе: „борба у оскладу за животне потребе“ звати. У необичне јасном и осведочавајућем начину показује Дарвин како све органске створове, све одношаје организама по форми и по строју можемо себи разјаснити ако нам следства напименичног дејовања дотеркивања и наслеђења у борби за опстанак.

По што овде не ћемо даље из Дарвинову теорију прелазити, то ће мо оду последњу, тако често лажно схваћану мисао распознати и ради бољег разумевања показати врло важне сличности и разлике при сравнењу природног и вештачког сакупљања. Вештачким сакупљањем вртар и сеоном исто је тако у стању, да произведе нове форме организама, као што то чини природним сакупљањем. Ове врсте биљака, што их вртар, а исто тако ове рас куће животиња, што их вештачким сакупљањем сеоном произведе, нису мање једно од другог различни, но тако зване врсте или специјс, које рађе животиње и биљке у дивљем природном стању показују. У оба случаја влада и овде сакупљавање.

Докле с једне стране стварање и промена ових створова и под вештачког природног сакупљања једнако и с једнаких узрока бива, дотле ипак и замашних разлика. Напименично дејовање међу дотеркиваљем и наслеђењем при вештачком сакупљању условљава и управља по плану дејућа воља човечија, а под природног сакупљања „борба за опстанак, без икаквог плана“. Промене и створове животињских и биљних форма, бежећи при вештачком сакупљању на корист човека што их сакупље, а при природном сакупљању на корист сакупљене организма. Вештачко сакупљање произваља у врло кратком времену нове форме, које се знатно од изводне праворне разликују: природно сакупљање пак дејуће лакше и спорије меће. Ја то су промене органске форме, које дању вештачким сакупљањем много нешкотрошње, и дако се изнубе у следујућим генерацијама, а продукат природног сакупљања много је постојанији, и одоли се дуго у генерацијоним редовима.

На да Дарвин и није најзначајније ако што се догодило, науку о постању науком сакупљања потврдио, а прошлу врсте као нужно следство „природног сакупљања“ доказао, и овет би били примерани да приписано науку о постању као што ју већ Гете и „Ламарк заговорише, јер је то једнака теорија, која нам разјашњава скуп појава у органској природи. Ту спадају све свега појаве, које видимо у разних биљних и животињских врсти по средству њи форми или строју; за тим појаве у географском и топографском размеревју, у индивидуалном развијању им, и у историјском развоју, нако нам наука о скаменелинама (палеонтологија) доказује. Ове свега мора се споменути врло важна сличност међу индивидуалним и палеонтолошким развијањем организама. Све ове и многобројне друге појаве разјашњују се само главном мишљу Ламаркове науке о постанку тиме, да су све различне биљне и животињске врсте, разне промењути потомци једне једине, или мало њих праворана: праформе, што не постадоше нодом или радом какве личног створитеља, већ простарањем. (Generatio aequivoca.) Поштс се сви нама повлати редови у живоју животиња и биљака са ових слика, поште се тоне ни једна појава не протежа, то нимо право, ако науку о постању, или десценденатну теорију, као велик свеки индукциони закон, стакамо на чело органских природних наука, зоологије и ботанике.

(Свршиће се).

Вук Врчевић.

(В. слику на страни 145.)

Овог се лета напуњало пуних четрдесет година од како српска књижевна Вук Врчевић са великим трудом скупља народне умотворине по Босни Которској, Црној Гори и Херцеговини. Четрдесет година! . . . Није ли то читав човечији век? — Да, цео живот свој посветио је Вук Врчевић скупљању народног умотворја, борећи се често у животу са многим неприлакама! Он је са својим неуморним трудом и радом знатно обогатио нашу књижевност, и тиме стекао себи великих заслуга, које ће побуђивати, да у кратко умиљате наше читаоце са животом и радом тог заслужног старешине књижевника.

Вук Врчевић родио се у Ресну у Босни Которској 26. фебруара 1811. године. Отац му беше опћинским горјима и ресански учитељ у српском и талијанском језику; имађаше четрнаесторо деце, с најмлађом је затекао се свој породицу надживао, јер је имао да то своју децу вадово пасторче. Год. 1831. учио је отац Вуку Врчевићу, и Вук тада у својој двадесетој години замени оца свога у оба звања, и прими на се сав терет и сву бригу кућевну, да с великим трудом, а са вадо малом платом издржава читаву породицу. Поред свега значнога посла није се радо баш прочувањем и читањем дела Доситија Обрадовића и дубровачких списатеља, а уз то је читао и дела славних талијанских књижевника. Кад је своје сестре поудавио, а брату научио српском и талијанском језику, заиђи да где год у свету баш срећу потражи, али зет његов у Будиу не хтеде га пустити, већ га прими а себи као агента његове трговине. У јесен год. 1835. пресели се Вук Врчевић из Ресна у Будву, и ту се зађе у вољове и жита са свим новопгтом послу. Ту је и на даље вредно српску и талијанску књижевност, у колико му је то време допуштало. У Будви се бавио све до год. 1841. и видећи да се није за трговца родио, оприми се те године таранатна гробљанске опћине, а за тим се опћини у Котору. Године 1848. побуни се и Бока, као и многе друге земље у Аустрији, те тако буде принуђен дати оставку на таранпштвку, а за тим добије место под которског трибунала као перовођа. Цивилорски инсп Данило позиви год. 1852. Вука Врчевића да буде његов секретар, а он одазивши се његовој позиви, одсели се у јесен те године из Цетиње. Ту је најзадовољије провео више од две и по године, но по што за Цетињу не беше тада никакве редовне школе, то беше ради васпитања своје деце приморан, да даде оставу, и зато се са Цетињем вуче нередо растајао. При поласку одбари га кнез Данило за његове заслуге са „крстом за познанство Цара Горе". У мају 1855. г. пресели се са својом породицом у Задар, и ту ступи као перовођа под далматинског намесништва, где се са највећим муком борио, радећи по 14 сата на дан, које званичне а које приватне; године 1859. као не изгуби ни једне опћине, но за срећу одиах оде у Беч, и ту своје ови наоучи. У марту год. 1861. побуни се херцеговачка раја, а опданьши намесник далматински барон Мамула, предложи Вука Врчевића за конзуларног агената, а министарство га одмах потврди, где се у Требињу и данас још као агент-турски намесник налази.

На књижевном пољу почео је радити Вук Врчевић године 1835., кад га је отац наше новије књижевности пок. Вук Стеф. Караџић у Будви походио, и с њиме се ту опрпјатеље, па од оног часа све до данашњег дана непрестано је Вук Врчевић скупљао народне умотворине, највише по Босни Которској, за тим у Црној Гори, а последње време у Херцеговини. Све до смрти Вука Стеф. Караџића слао је скупљено народно благо у Беч, које је ово. Вук употребио, и свађа га у предговору својих књига као пријатеља и вредног скупљача споменико. Год. 1839. штампао је у Далматинском Магазину једну десетерачку песму против народних карактера. У то доба пребодио је много талијанске лирске песме на српски језик, а ниже радо је превађао стихове класичног талијанског песника Метастазија. — Тада у Задру излазећи лист „Правдољубац" донео је год. 1848. више чланака на чело Вука Врчевића. Борећи на Цетињу скупљао је народ народних умотворина, и грађу за историју Црне Горе, и за живописе владике Петра II. и сина Данила. Год. 1855. напише књижевну: Морално забавне и шаљивопоучне заговетке, у десетерачком стиху, и даде је штампати, но што се приједило преко хиљаду претплатника. Дошавши у Херцеговину год. 1861. одмах се уверио, да је дошао у још неиачеги расадника разних народних умотворине, те одмах и ту поче скупљати народно благо, од кога је више свију, но што сам мислио: једни златан део тог народног најдепшег блага штампан је у Дубровачким забавницама. Читаву збирку женских народних песама, коју је Вук Врчевић више година по Херцеговини скупљао, послао је Вуку Стеф. Караџићу у Беч, коју је овај за штампу приредио, но која је тек после Караџићеве смрти год. 1866. троспском народних приказа угледала света, под именом: „Српске народне песме у Херцеговини". Године 1868. штампало је српско учено друштво у Београду две књиге Вука Врчевића: „Српске народне приповетке" и „Народне игре", које га је исте године за заслуге на књижевном пољу наградно за свог почасног члана. Год. 1870. послао је српском учеиом друштву још три рукописа за штампу, од којих је један „српских песама, и једну књигу народних пословица, но које до данас још нису угледале света. У најновије доба напао вело занимапи чланци из пера његовог у задарском листу „Право", које су неки српски и хрватски листови прештампали. И данас још у старости својој и поред мучног кпжпвног посла неуморно скупља народне умотворине, из да је већ у Херцеговини на том пољу до пајетпговпја — набирачељо дошао.

Рад Вука Врчевића на књижевном пољу од велике је вредности и важности по нашу књижевност, јер он је са великим трудом посушно све народне умотворине у Херцеговини, тамо, где је нарочпје видљиве, а јесу српски најчистији.

Вук Врчевић је добар отац, искрен пријатељ, велик родољуб, а скроман и вепма предан српски књижевник. Историја наше књижевности овековечиће име његово, признавши му његове заслуге, а сувсто биће му на вики благодарно.

Мп данас, кад се напомиње пуних четрдесет година његовог књижевног раду, домесно ли тог заслужног Србина, желећи му од Бога, да остатак свога живота проведе у здрављу, миру и задовољству, а на корист и дику српске народа.

Мехадија.

(В. слике на стр. 152. и 153.)

На југоисточном крају Аустро-Угарске, на прагу много спомепутог „оријента", у невеликој 13. банатско-крајишкој пуковнији створила је природа у сред пространих гора једно скромно местанце, које се са своје красоте може упоредити са најлепшим местима за уживање природе. То местанце је Мехадија са својом на далеко чувеном сумпоровитом и гвожђевитом изворима, куда дпве болесници и гости не само из оближњих земаља, из јужне Угарске, Србије, Румуније и Турске, него чак и из Немачке и Русије. — Мехадијске Херкулова купатила беше су још у старо доба као лековита познате и посећиване, а без сумње су биле посвећена старогрчком полубогу и јуиаку Херкулу — Праклиду. Име Мехадије, као и имена многих развалина и старина, које се још и сада налазе, доказују, да је Мехадија праставро римско купатило, на месту старог Ad Mediae.

Историја Мехадије допире чак у прво столеће после Христовог рођења и може се поделити у четпри периода.

Прва периода, кад се Мехадија основала, уређена је за остатиком, која су на њеиу, тако јасно, да се о њој не може посумњати. Кад је римски цар Трајан 104. године победио Дако-Сармате и начинио од Дакије римску провинцију, дедио је земљу међу своје подапике и део је градитп варошп, а међу тима и „ad aquas" данашње Херкулово купатило. Једна у Јудиковом купатилу ушдана плоча побија сва друга мнења и хипотезе. Трајан напће на мехадијске изворе, уврсти их у ред лековитих купатила и назва их по свом заштитнику «ad aquas Herculi-Sostae» а даде у славу том великом јуиаку саздати храмове. Код старих Грка, а после и код Римљана беше обичај, да се сви изворп, које су као лековите познати, посвете том несравњеном хероју, а уколи случаји је то још већма оправдано било, што су обожаваоци цара Трајана, која се са својом победом над Дакијом јако поносно, ради сравњивања са Херкулом. Кад је после смрти мудрога Марка Аврелија (180.) римско царство почело слабити и опадати, буду у Римљани из Дакије изгнани (274.) и Мехадија буде после тога са свим запуштена.

Друга периода у историји Мехадије пада у доба, кад је предео око Мехадије био мали део великог војшта источне Европе. Што је варварство на том, Херкулу, Ескулапу и Хигијји посвећеном месту још и оставало непоруженo, то су краиви ратови загрнули, и Мехадије као лековите купатила са свима споменицима, није више било.

Трећа периода почиње после сјајних победа принца Еугенија над Турцима. Од тог доба је историја Мехадије са свим нашк на историју читаве војне крајине. Кад је после знамените битке код Вардапна принц Еуген истеро Турке из Аустрије, бп (1718.) завлучен пожаревачки мир, по коме су аустријском цару остале све покрајинске земље: Мала Влашка, Србија до Тамиша, Босна до Уне и Банат. Царева је прва брпга била, да те освојене земље настани и војнички организује. Фелдмаршалајтнант гроф Хамилтон доби од цара налог, да попраие град Темишвар и да друга места утврди. Кад је разгледао предео, дође и на Чёрку, на место, које су Римљани звали „ad aquas" звали. Ту је нашао развалине класичних старина. Подиевши цару извештај о предлогу, заповеди цар Карлo VI. да се Херкулове изворе опет тако уреде, да буду пристулачни народу и да се неколико нуља сазида. Тако буде подигнуто осим три куће за становање, три касарне, једне капеле и једне гостионице, на остатцима римских зидова Франциско Јудиковић (Schidlelbad) и Херкулово (Kaiserbad) купатило, а помоћу испопаних цигала и камена остали извори. По Хамилтоновим извештајима биди су на обали Черше, биш на оном месту, где су неколико тоиких извора извирали, храмови Херкула, Ескулапа и Хигпеје. — Плоче, што је он нпје у тим храмовима, које у осталом предлогу жалио, послао је у Беч, где се и сад налазе у ходницима дворске библиотеке. — Још је исковано седам статуа Херкулових, од којих су три у Беч доиесене, а за остале четпри не зна се

где су. Осим тога је сачувано пет плоча у „Људевикином купатилу и три су увијене из путу идући Херкулесом купатилу. — Нови рат са портом (1737.) разорио је тригодишњи рад Хамилтонов, а што је сам рат и остављено недовршено, то су чести увијади разбојничких Турака утамањили. — При закључку београдског мира (1739.) беху купатила мехадијска повод јединог особитог спора. При опредељењу граница, бошњак је порта своје оно на усло парче земљишта преко Черне, које обима Херкулове изворе и сеже на лијеву страну Черне. Цареви опуномоћени комисари пристали су на то чудноватo захтевање само под тим условом, да порта ту буру горску реку за годину дана дуж западне стране брегова у Дунав проведе. Турска је са читавим једним одељењем своје војске на томе радила, али послије годину дана беше ја Черна још у свом старом кориту, те услед тога оста дотичне земљиште Аустрији. — После тога је требало пуне 33 године (1739.—1772.) док се само помислило на то, да се у Мехадији оно поправи, што је рат покварио. За двије шездесет година 1772.—1838. није се ништа више урадило, него се свакидан „ладно и топло купатило“ и покрпљени „велики ханска гостионица. — Кад се на ново породиње завјети између Турске и Русије умеша се и Аустрија, да би Турску још већма оскудила и ћенерал Клерфе победи Турке код Мехадије и Шупанека, те они напустише Банат, да се више у њега не врате. — Сад се почело нешто поправљати и ту се виде, да су Римљани за два столећа на том мосту много више створили, него седамнаест новијех. — Године 1817. посети цар Франц Мехадију и заповеди, да се у будуће место тадашњег имена „Мехадијска купатила“ у свим званичним списима опет зове као у старом добу „Херкулово купатило.“ За време његове владавине сагређено је много здања у Мехадији, који још и данас стоје, и на свима се Мехадија може сравнити са многим правим купатилима у Европи.

Четврта периода у историји Мехадије наступа са владавином садашњег цара Фрање Јосифа I. Од оног доба, кад је он (1852.) походио Мехадију, почиње сјајна будућност још већ старим Римљанима слављеног купатила Мехадије, и требало је само добре воље и дарежљивости, да се доведе у оно стање, у ком су и друга чувена купатила европска; а и тога је било. И заиста може сад Мехадија поднети сравњење са другим европским купатилима не само што се лековитости тиче, него и у погледу угодног и увусног уређења, лепих, елегантних зграда и разноврсног увиђања.

Предео Мехадије је диван. — Величанствена брда простиру се у недоглед дољину, дубоке јаруге, стене стене, богата вегетација уз голо камење, свеже зеленило у свим облицима расхомадног креча; а испод те панораме изгледа долина тако стиснута, да би је човек дражо за узану јаругу, у којој бурна Черна тако нагло јури, као да хоће пре да нађе из тог тесњака, него што се брда састане и са свих је њих препрече. Та раскошна природа чини на посетиоца тако утисак, да мора помислити, е нема лепшег предела на свету.

У склади са том природном дивотом стоји и људски живот, место састанка за увеселења и познанства, красни „курсалон.“ Његова предња страна састоји се из стубова, који се горе у полукругу састављају, а над тим свођеним уздиже се два неједнако дугачка једноспратна здања са двоја степеништа, међу којима су прозори увијени. На четир истакнута краја представљају статује нарочности, које посланите похађају Мехадију, и то: десно доле охолог Марара, горе Србина са шаркиом плећама, лево горе дивног Влаха, а доле равнодушног Немца. На фронтону се појављује увијена у алегоричном складу Аустрија као цркворомунске Дунава и Черне. — У унутрашњости курсалона опанка се на први поглед одмах баиљање. Велика сала — за концерте — подсећа човека на најстарије славе оријента. Две одаје са стране — кавана и гостионица — и галерије начињене су од једно преко другог нарељених стубова са стакленим зидовима. У стражњем делу стоје трибина за оркестар, а преко од ове мала сала за забаве, коју лепе велике слике красе. — Пред даљним простире се мали, али пријатни инглески парк са својим искрцканим стазама, са лепим цвећем и убувима, с подоксоима и великим базенима од мрамора.

Мехадију Срби најрадије посећавају од свију купатила, које што им је те купатило најближе, које нам што ту обично, осим лека, нађу и познаника и а лепе забаве.

Козаци.

(В. слику на стр. 165.)

У јужној Русији живи ратобаран народ козачки, који је важан део руске војске. Козаци су прије играли велику улогу, а данас су чувари граница у Кавказији и Сибирији и могу се сравнити са нашим граничарима у бановој војној крајини.

О пореклу Козака не зна се ништа нарочито. Кад су Моголи године 1248. читаву јужну Русију освојили, поставе намеснике у тим освојеним кнежевинама, који су странце у службу узели, да им порез утерују. Та најамнице зваху се Козаци или Черкези. Прије тога, у десетом столећу, покорили су руски кнезови Козаре на полуострву Тамању, и једни део данашње Черкезије све до онда Калкхија. Први Козаци беху настањени на реци Дону, а њихово прво место звало се Черкаск. По томе се дакле с правом мисли, да су Козаци и Черкези у почетку један народ биле. Доцније је мало по мало прешло име Козаци на војску, која је била у служби татарских намесника, а њима Черкези прешао је на земљедеље. И данас је још нејасно, што је управо са тим тако звученим татарским Козацима. Појављење садашњих руских Козака, који су јамачно на Малороуса и других Словена постали, стоји у односају са разиљем државе „златне хорде кипчанске“ која се у Русији основала за време нападаја Монгола у тринаестом веку. По свој прилици да су Козаци основали тада заједницу за одржање народних обичаја а против татарских нападаја, који су њихову земљу осводили; њима су се придружили у заједницу и други, који не хтеђоше бити под монголским јармом; у ту заједницу ступили су и они, који се хтеђоше ослободити да не буду више мучили појединих словенских господара. Кад су Козаци били најмоћнији, простирала се земља њихова западно од Дњестра до Волге и Урала, али најгушће седиште те заједнице, која се у почетку само из мушких глава састојала, беше је дуж Дона и Дњепра. По томе дакле, делили су се Козаци на дворе, на малороуске или украјинске Козаке на Дњепру, и на донске Козаке на Дону; из те две велике гране Козаци произлазе остали други огранци козачки под разним именима.

У позновим петнаестог века под Иваном I. беше је Козака у служби „златне хорде“, који су се звали „ордијски Козаци“.

Сто година доцније, кад су под крунм Ивана II. потпали татарске државе Казан и Астрахан, које су из „златне хорде основане биле, ишчезале су козачке чете на заравне у предеоима на Волги и трговце на каспијском мору, а дњепарски и донски Козаци беху тугари на црном и азовском мору. Да би се тим недељима за пут стало, зеленчите „стотини“ Мурашкин на Козаке и разбије их. Један део побеже под вођом Јермаком на север а одатле особе Сибирију и год. 1582. предаду круну сибирску Ивану II. Од то доба беху Козаци по целој држави распострти; најчешће су се одржали на њиној граници, која је била војнички организована. Козаци се деле на варошке („городијске“) и линијске Козаке. Први служе за одржање сигурности и мира, а други чувају границу. Један део варошких Козака подељен је у регименте (7 регимената по 500—600 јахача) а други део њини стално у местима — „станицама“. Козаци се занимају са стварчаством, трпају са карпским опцима, с коњма, сољу и т. д. По равним границама, које су доцније и у највишеје доба регулисане, разликује се и линијски Козаци и има их толико врста, колико и граница. Мушки су од 20—60 година војници. Заповедник им је ћенерал, који им је као „атаман“ претпостављен. Они обрађују земљу, који им цар даје, а не плаћају никаква пореза.

Најодважнији и најчуванији су линијски Козаци. Од Черкеза су примили не само одело, него и оружје и обичаје, а натичу се с њима у ушаштву. У опште Козак има своју свој ства, која су му, особито као чувару границе, од великог предности. Ово и уче тако је у Козака изоштрено, да се чини правим морл. Кад Козак мисли ухо на земљу, чује тресавину топола у дољини од много миља, а у мрклој дољини разликује бахат коња или ход пешачке војске. Козаци немају труба ни другу какву справу за алармовање, него сви се њима лако разумеју по знацима, који су само њима познати; ни да су као партијски, они се са знацима одржавају у непрекидној свези и дају се одлично војске у најтешње спорказмучку са њом. Козак не зна, шта је то лукавство, шта ли уродност; њему никаква рад не пада тежак. Кво жегом кош, тако исто и он може дуго гладовати и жедети, а са најгорим је ручком задовољан. У кинесно време одиху се и они неумерено једу и пију, а обичај је и код њих као се часте, да и страни, који се ту деси, позову с њима да се часте и веселе. Са највећом жестином и бријном снагом на непријатеља, али тако исто брзо се понуре натраг, ако на јак отпор наиђе. Козак се као какав Бедуин указује час овде, час онде; он не зна, шта су то преноне. Козаци изненада нападну на непријатеља и пре их је нестале испред непријатељских очију, него што се они почну бранити, али ако и јачему непријатељу од онуд од куд им се непријатељ и но нада. Козачка опресност је прешла у пословицу. Они су добробудни, безбрижне и веселе нарави, али немају воље ни за какав редован посао. — Слика, коју ми на стр. 165. доносимо, показује нам једну сцену из обичног козачког живота: лов је најрадији њиховај забави, а слика нам верно показује, како у лов иду богатији њихови са својим хртовима.

У шестој свесци наћиће се: од истог писмена, које нама изворишно. На стр. 142. у горњем стуиду, ред. 12. треба да стоји: Ђорђе Бранковић, а не Вук. чувши у бугарској-српској књижевности и написа са. Бранк; на истој страни у другом стуиду, ред. 3. одоздо треба да стоји: на истој; а ред. 4. одоздо Краљ; са онда у горњем стуиду на истој страни ред. 26. треба да стоји: под Београдом Карафејз-паш 1795. године; а на стр. 153. у горњем стуиду, ред. 13. треба да стоји: као што 1858

Први прилози доцније доцније велику слику Цетиње с описом из пера једног чувеног српског књижевника.

УРЕДНИШТВО.

Власник и издавалац Стеван Бурчић.

Одговорни уредник Срећко Мајер.

Штампарија јерменског манастира. Сидла и Мајера у Бечу.

је ли шта учио, а он се опет смешни, и напидио би оца из ћелеме, но ту опет Глађеновић помогне, јаоке ону да је Гаврa „добра глава“, ове године већ сршиава „кућа“. Господар Макса навезивао, пита, је ли то могуће, а Бока потарљава. Господар Макса не верује си свим, него иде да се сам расшта.

Оде „Доштајнеровим субјектима; они то исто тврде. Иде самом декану и професору; и они уверавају, да Гаврa ове године сршиава кућу и да је добар ђак, али страшан „думпи и екцаидија.

Нека се мало зарадоиа кад то чу; његов сни „куражета“, сршиава „кућа“!

Опет оде с Глађеновићем Гаври, опет дрво „компиавијум“, отиш мера сина и смејуће се.

„Чуо сам Гаврo, да сршиавам кућу: то ми је мило, али кажу да сн полиан думи. Видиш и сам у каквом сам те хаљиваом затеквао! кажа ти је оно себа? где је онај мој ии сушер Гаврo! ја сам мислио да ћеш ти бити први субјектни курзиста, а оно ће ваш сн тражаи! Но опет се надам да ћеш се позравити, а ја ћу опет бити твој отац, с ним се дичити можеш. Ево ти педесет форинта из ситни тровина, а ево остављам под Бога сто форинта, да ти но нуждн и потребе лагано дође: а ја „регорозује“ ћу се ја већ побрањути, само гледај да што пре сршиш ту кпругеију, па дођи нуки да ти предам поиџиву и да те оженим: сонаторова кћи не ћела, само ако престану рђави гласови о тебн.“

Господар Макса преда педесет форината Гаври, а сто форината Глађеновићу, и пружи Гаври руку да је пољуби. Гаврa га три пут пољуби у руку, што је ону мило било и још већма га омекшало.

С тим сршни господар Макса свој посао; тај дан ће још с жима пробавити, на ће сутра на напробреду куки.

Но да не би читав дан бадава прошао, замоли Глађеновић једног познатог медицинара, да га одведу у болиицу, у „клиницу“ универзитетску. Ту је господар Макса видео једну ретку болест. Једна млада женска има „слеоватипис“ и то на једној нози, леки у кревету; цела је женска 80 фуната тешка, а сама нога 40 фуната; пра умрети. После ће га водити у „анатомичии музеум“, и ту је видио сваковрсна чуда, прииосеће вод куће по ноћи.

Пред вече отиде с њима у „барофабстов“. Господар Јопа биртиа и господа лепа га дочекају; ту су многи чланови, њиу надзиратељу господар Макса. Господар Макса се у том друштву добро осећа, сећа се својих младих година. Но и он се лепо показао; за све је плаћао и седнув су до зоре, и отиђоше тек кад је било време да се иде на напробод. Сви бнди та тамо прате. Код напробода се сорсти, пољуби сина, на онда Глађеновића, Рвиглебаха. Дренковина и сво редом. Кад је напробод пошао, запева Дреновина на бопру пошутну песму, а сан за њим, и певали су догод је господар Макса могао чути.

То је био тројмо за господара Макеу. Бан су га бопи као у тројмоу братили.

После одласка господар Максиног договора се Глађеновић с Гавром, шта ће са онин сто форината. Гаврa је дужан Глађеновићу преко педесет форината и каже му да задржи дуг, а ово друго да му одиах нади, јер му треба да искупљује стварн, а и не ће да му дели но мало кад прослуј. Глађеновић пристане на то, јер ина да иначе не би имао мира.

Сад је Гаврa опет за неко време у реду, ва то не ће дуго трајати.

Шта ли је узрок што је Гаврa тако суморан, необичан, особењак, особито кад ваш сршиава курз.

То га и боле.

Гаврa је хтео сав медицинаски ред у једи уни, за се није могло: отац га је против воље двс за „брацу“, те му је она главна пажера била прописана. Једно је многе медицинаре жеговне дела, где већ сршиавају, а слаба су талента; но „божићеву милостињу“ дато им је да могу сршити биминајски и филозофски курз и да се могу за праве медицинаре уписати, а њему је све то усправљено. Сад и над сршни курзурзички курз, опет остаје онако „полубрица“ и „орнсер“, а он ће рад да све остално изуки. За то се и смешно на очиве речи, отац му добро жели, ал далеко је од његовог плана, па му ие би помогло да све то пред оцем очитује, јер над би отац све то спотио, можда би му тешко пало и да би себи пребацивао.

Та окоиност му је притискала срце. Дан два је непрестано читао, па му онда паде на памет стајо, бацн књигу и преда се безрадно.

Но над се где свстао с каквим медицинарима и упустио се у дишпут, свани се чудно младом бсзрији, и сви су говорили да је штета што није медицинар; а то је Гаврa још већма на срце пало.

Ту леки клуч Гаврииог злађања и попишања.

Отац фали само Глађеновића, што је сирома, па таке част и уредан. То је све лепо; ал треба узети да је Глађеновић за десет година старији од Гавре, па тек слуша пре године кура: сиака част и Глађеновићеној вредноћа и жинахности, па да ренемо и шуки, ал искрено реће, у овом последњем се не може мерити с Гавром. И сам Глађеновић признаје ја је Гаврa „добра глава“, и не једаред је рекао, да над би он имао с јарина толента, на над би но реду сршио, жоре би бити протнвендиус. И остали су казали, да је Гаврa „геније“.

Шта више, Глађеновић је једаред дочекао, да уквба Гавру и Рвиглебаха над се дишпутају; онда је с њиховим „благонаиленијем“ слушао, ушо се и све бележио.

На и сам Глађеновић има своје слабе стране. Он је себе тако рећи држао за „једиог талеит“, нарвако сам у души, ал су га другн нпан и с пола познали. Но тн другн држали су опет да је жарала, жинотав, ал да је „слабо глаие“ и да ту слабост мора његова сујета исиуњавати, то јест, да се држи за ваше него што јесте. Било је нарвако и непријателва његовнх, који су то говорили.

Што се сујете тиче, бала је невина, ниje никоге вређала; шта више, њега је доста стало.

Тако је волео Глађеновић да је у „доба“ друштву, на ма га шта коштало. Био је један грчеста барон, штурдер, и рад је правио дугове. Глађеновић му је удајмљивао новпца.

Кад барон нема новаца, тражи сауда Глађеновића, на кад га нађе, иде с њим по сокацима, да га виде познати, како се с барооом шеће, на све говоре и маја с руками. Кад га барон уведе у какву кавану, да донети пива, на онда приповеда Глађеновићу своју „авантуиеиу“ жеиидбу, нуждн и ниште новцнн у зајам. Сирома Глађеновић нема ће, не може барону одрећи, те му да. Иначе му не ће вратити.

Кад се шеће с барооом испод руке, па барон види на далека каквог другог поэнатог барона, а он се одмах кпуче од Бозе. Тако је исто, кад је у „вијзербаду“ бал, „Апабал“: ту је и барон и Глађеновић. Бока се плаша барону, рад би бежао и њему, ал онај га не бегавда, да не би но позиво Бокоу, на да каку, барон се друкн са бриоом —иарушним журнистом.

Таких муштерија је Глађеновић још имао, и доста му је новпца код њих пропало.

Но над би што хтео да научи, најрадије би со са медицинарима друкио.

Једаред чује Глађеновић, да ће се на универзитету правити покушаји са нарковтизирањем, на може и њих ћак то на своје пробати.

Један медицинар увуче тако Глађеновића. Ту је и Гаврa.

Прописао понуди после тумачења ћаке, да се који подврзне нарковтизнрању, вели, ствар није опасна. Гледа једак на другог, ал Глађеновић је ген ту пред професором, и готов је да прими на себе операцију.

Професор узме сувер, да га Глађеновићу у руке, иапше „хлороформ“ и каже му, да увлачи кроз нос.

Глађеновић увлачи, и мало час заспи. Ћака је пуно било, а Глађеновић спиа и говори:

„Слатка Малена, никад те не ћу заборавити .... Liebe Salika, to pist mir untraj, hori pre mi ... Ljp ti mir nur ... — liebe Sykeider, hop ti a kera ober Jairatek kon ti nit ... — krisse im hailigen Gaiste Frau von Gixan, Herr von Gixan coll weider komn.“

Сва се ћаца смеју, и сам професор.

Глађеновић се пробуди, на над види и чује ваке се други смеју, смеје се и сам.

То је био тријмф за Глађеновића. Прнповедао дом је ивн.

Глађеновић је знао од познатих неквлико пријателва, која су били магистри chirurgiae. С њима се радо дружно. Једаред је „асистирао“ једном, вад је исти неком простом човеку у једном предграђу палио одсекао, и то срстао. Глађеновић је намлано себи тај палац, метуо га у „шпиритус“ и стоји му у ормиу као „трофеа.“

Једаред о овом исти пријатељ позове, да види какву ће „куру“ на неком другом начинити.

Оду оба пацијенту. То је био ћавал, но инуван човек; лекао је од „епилепсије“, на кад га болест нападне, а он сирома од муке урлнче и јастук гризе. Каквих доктора тај није пробао, на ништа не помаже.

Ову зиутра. Пацијент је баш у муци, шкрани зубима. Пријатељ Глађеновићев шиче комад гвожђа, да га на оиљеииту јаво угреја-ти, тек што је ужарено. Узме врело гвожђе, замота ћаднпи крај пешкиром, и дигиув нпјче комшуу болесиику, пресуче му врело крај два иит преко леђа. Пацијент рашну да се сва тресе, и опет се дере, да пријатељ кирург одлази му леђа задњим „умилогом“, те се пацијент кисело утиша, не боле га више стомах.

Кирург га пита ћаи пред Глађеновићем како му је, је ли боле, боле ли га стомах. Пацијент одговори, да га стомах више не боле, но сано га леђа пале. Стиар је добиа-ена, сано вад је боз у стомаку престао; то је глаина болест, јако ће с дебелом.

Сва се задивише, и Глађеновић и бакалова господа, и сам пацијент.

Оставе пацијента, на оду у једну бирт-ију на чашу вина.

Глађеновић је донети најбоља вина; вредно је, јер је овом пријатком мнсео научио.

Сад при чаши вина пита пријателв, од куд то долази, да стомах прође, вад се по леђа врелуе врело гвожђе?

Пријатељ кирург му тумачи.

„Знате пријатељу Глађеновићу, то онако бива. Тај сирома тровиан мал' да нема рвав у стомаку: болова су велики. Ја сам учио шест латинскн школа, и прочитао сам сво латинске доктороне књиге. На једном месту сам нашао на ово: „sensatio fortior, optimi debellorem.“ То ће рећи, учени да кв другом месту још већа боле, на се оно прво не ће осећати, иестаје прво боа. Кад сам му пренукао врело гвожђе преко леђа, то га је јаче болело него стомак, на се заборавно боа у

стомаку, за то је и сам признао, да га стомак не боле. Наравно, мора се свакако брзо пребући, да не пали јако, и да не почини тако велику рану; а иначе се рана лакше излечи него стомах, на само кад је по стомаку „бљесак".

„Аз ако га после неколико дана опет заболи стомах, шта ћемо онда?"

„Онда опет треба палити, аз новом лијеком."

„Па кад опет заболе стомах?"

„Опет тако исто."

„Аз ако неће ни престане?"

„Но, онда је већ немогућно, и сирт ће га најскоро ослободити."

„Тако је."

Ту Гаљеновић стане, почне учено лице, размишља и даје пријатељу са свим за право; пријатељу је опет мило, што га Гаљеновић лепо сваки, аз држи да и јесте неопходитно, што је он казао.

Тако је много које шта научао Гаљеновић од свога пријатеља; а овај је доста и прилазао као особити лекар у предграђима, у „форштатима" „Франциштату" и „Јозефштату."

Већ је и Гаљеновић почео лечити, премда ће тек прву годину курац свршити.

Свршио је прву годину курца, и то добро, свиђао је једеред анатомију с врата, а друге године ће и опако већ учити како се лечи, „терапију." Он је то дуго само „терапијом", аз се после исправио.

Гаљеновић пре него што ће завести другу годину курца, нуино је већ видету „терапију" и почео је читати, ма да је он праву претпоставио теорији: он је радије узео „а posteriori", ако је прави „семпрон."

Да би свиђао са себе „субјективну форму," обриће браду, и дао се браћати као и други „јунг"; као код је правио какву велику „вишту" сам се брије, и то је с томе циљем да себи изврши, да му се образ лакше баш као полутиран.

Сад нежданице Бока Гаљеновић нешто солидније изгледа. Бодаво, већ му је друга година настала, још годину дана, па ће свршити курц и моћи ће лечити по целом свету кога хоће, и ко хоће да се да њега лечити. Већ сад промишља, хоће л' и онда држати овешњу, над добије диплому. Мало га мрзи да му онда вале те жуте тајне о врати, аз с друге стране брајача много доноси, а мало га стаје. Ја сад реши у глави, да се овешина за будуће одржи, а највеће бог зна како ће испасти.

Покрај свог пријатеља курцера упозна се и Гаљеновић, па га већ зову да лечи.

Кад је мајка болеси, он пренише при рецепт доктора Јодока, што је господар Ђишан узимао; ако је зло, онда дрзи рецепт тог истог доктора. Та два рецепта била су му као два магистрска пола: но ништо је он и много узгредце рецептс.

Једаред једе један добар клад сала, баш прави господар са сеља. Једва је 30 година стар, а већ пет година болује од гра: тако је жутубо глас, да не може више да говори. Доктори кажу, да код „Leberobstruction" Еде тај није баш да се лечи, ни нема помоћи. Млада господа му јадикује. Једаред дође градом сам у Пешту код једног гроћника, спроматиног кројача и ту ће се неколико дана бавати, да што пре. Иначе је хоћао по сеоцки и могао је јести. Кројач ће му нађи доктора.

Болесник се зажели шпе с месом, и осиови кројача, да га куд одведе. Кројач га одведе у „бирзабастов", и тамо је већ начини пату с месом, што може бити. Ту се деси и Гаљеновић. Одмах се упознаду. Гаљеновић га пита, испитује, гледа му у очи, погледа му у грло, и већ зна шта му „фали. То је, вели, „шуљ у реси", може бити опасно, ако се што пре не излечи. Кројач каже, да је већ познао једног доктора, па ако му не буде боље, замолиће Гаљеновића, да га он излечи.

Кад оду куће, дође доктор. Како је видео болесника, одмах се сиромашко човек сама кожа и кости, капље да се удави, лице румено, а очи кабесеце да искоче.

Доктор му пренише нешто ако форму прост рецепта доктора Јодока, да није сама три сата једну кашику. Кад прође испрати доктора, које му овај, да одмах одведу болесника кући, јер ће ће осам дана живити. Кројач се поклапне, отпрати Гаљеновића, па га из оближеру одведу у гостиоиу код „два злоа", где је гостионичар био добар пријатељ болеснику.

Сад Гаљеновић узме болесника у „курц." Да му напрје две три кашике од прве Јодокове рецепта, а и онај другчије прастичан рецепт за господара Ђишана већ се сврши. Први је само као проба; Гаљеновић је био зазрео за драстичке ствари.

Готов је и други рецепт. Сад му од тога дају сваки дан сата по кашико: не сме тако брзо узимати као господар Ђишан, јер је онај био „мишина."

Медицина јако оперира. Болесник је после подне са свим осљобно, аз се опет јаките осећао. Пред вече му да скувати пишше, и пачини му од пилеће и жумањца једпку порцију, да узима, кад га кашаљ јако нападне. Узео је нешто пишша, аз је почео тако кашљати, да му Гаљеновић једва обустави жумањцетом кашаљ. Сад се болесник мало смири и заспи. Гаљеновић нада жени, која га је чувала, строгу наредбу, како се има њоју владати: чим се закашље, одмах да му тура у уста по кашику жумањцета. За тим оде и сутра у пуну је опет дошао.

Болесник је целу ноћ кашљао, а чувариа га клукала, иња да га не угуши. Пред зору умориа опет заспи.

Кад ово осам сахата пробуди се болесник, нечне кашљати, не може већ ни жумањце да прима: чувариа нече за помоћ, кад ето уће Гаљеновић. Болесинку су очи увенуле, чек се стресе на надзак.

Гаљеновић брзо вата за пулс, таре му руке и ноге, болесник се не мичс. Мете му руку на срце, срие још куца, пусти му брзо ирх на руци: нешто мало ирза кашће, но болесинку је крај.

„Кра му је „практик", не би могао живити". Тако вели Гаљеновић.

Јави се гостионичару, овај зовне одмах по родбину и господу, а синог иртавда прејави полицији, те та одвесу у болиицу код „Рокуса".

Тај болесина је од младости био дар гостионичарв и увек су добро живили, а сад му не трпи мртво тело ни два дана у куће. Ја, боји се да ће, ако га оставе, растерати „посаднере" на „хотела". Ово је тако; материјална корист збрисала је сва спомен негдашиех пријатељстава, иртва женшин нема милости ни 48 сахата код најбољег пријатеља.

Ту је могао Гаљеновић страдати са његовим „драстичним куром" и рецептом доктора Јодока *Nr. 2*, ако што га је он назао; но срећа што се обишило, да је болесник већ одвиа браћа од неизлечиве болести, што је и самом каромином овоиму баш поснато. Гаљеновић је у толике почало, што је тај несретник за две недеље пре отпутовао, него што би иначе.

Но та околност још није обориа Гаљеновића; он је за то опет лечио.

Он се баиио са лечењем и штудирањем. Изкупноо је књига, има их већ доста, аз није још сне прочитао. Осим тога правио је и „шпецтове", но најрвше но „кајзербау", онако као са господарон Ђишаном.

А што је са љубављу? зар је Гаљеновић већ назаиио? Ни најмање. Он ту ствар методично тера. Истина љубав и штудирање нису пријатељи, а Гаљеновић треба да штудира, аз он и од тога увраде нешто времена.

Он до душе не ће ниое да иде на „ординарне" оријузнике, нити ће стати код кашиће са каквом собарицом у разговор, то му дерогира; но аз то се не ући од оријала и плеса. У „Јозефштату" је Гаљеновић чувен; једва оријала, кнежева кћи, да полуди за њим, но он тражи неће партије, ма била каква старија удовица; на ситне партије ни не гледи. Већ се неколико удовица, што имају ошљаку, ошмуљак, оне му се саме напред клањеју, аз Бока не ће ни да ана.

Кнежева кћи у Јозефштату добила би њоју кнеђу, а и кнезу је Бока у вола: пустио му је једаред ирв, на је оздравио. Њезина се кћи тако забуиала са Гаљеновићем, да долази с другарицама чак из Јозефштата и иеће се пред Гаљеновићевог прозора; а кад је прозор отворен иетне унутра „букет" цвећа. Кад Гаљеновић оде кући, када цвеће, аз цвеи да се јако обрадо, но следи разочарање: на готово сваки дан му кажа мете тако што на прозор. Он код њих није ни ииио другог имена, него „der schöne Mediciner", „der schwarze Katz", „der junge hübsche Doktor": шта ће му иипе! Гаљеновић је био изиенађен чиме нраве, он није ирано рђавке због нарадности.

Кад га некоико дана нема код кнеза у Јозефштату, онда оријала траки ирилику да га ирикује. Тако је једаред иостао неколико дана, а оријала се начиња болесна; бриз зову Гаљеновића, а кад он дође, оријала одрази. Бивао је код њих већ и на ручку. После ручка је ирииоседао кнезу о доктории, о „апатомичном музеуму"; кнез га је уважавао као „целеучесог мужа", а не би бриао да му буде зет.

Лепо се носио као увек, но сплдније, као што је већ спомеиуто: брада обријана, она лепа астрагаснска брада! штета је; аз је опет није бацио, него је ирс брајала одсекао и останио за спомен. То је била ирва брада после опог врсја, кад му је крви насииш оиу мајчицу због Сплнке шкчуиао. Ако нема браде, а оно сад још нсћеш увиђеју у очи његови коврчасти бркови. наслед му је ућачки. Сад тек Гаљеновић изгледа доктерски, аз управо иеуршиан, мора мало да накриви шешир: и још се нешто берберске задржало, а то је, огледати се, сваки час частити руком халину, намештати косу и гладити браде.

Златан велики ланац и сат „динер" не сме одавати. Десна рука пуна ирстеиа, аз баш на сваком ирсту осим палца: на левој руци само један мали ирстен, и то Сплнкин. Овај на десној руци на ирвом иреду, то је поклон милостиве господе Ђишанке. Кад је у женском друштву, а он скине с иреста баш тај велики ирстен, на коме је нарезано његово име, на се с њим сигра и но вадкад га њољубн као невесиу, да га даие следиу. Кад даме то виде, све ирсиају од љубоиорства, отимају му ирстен из руке, и читају изиутра коиченс господе Ђишанке. Особито анежсва оријала да изађе из коже од љубоиорстиа. Друга опет, на коју Гаљеновић сабље гледа, опет из љубоиорстиа начини „вицс", шалу, шта каква је то дама била, која му је дала толики ирстен, да би с њим могао воли убити; но то ни је Гаљеновић иао „практикус" добро иротумачио. Он каже, да му мислотника господа „деГзшаиоза" за то није позволила мали, „стотилиан" ирстен, јер је била удата, на би њен супруг могао помислити, да је у њега заљубљена: опако долази као на увиђења, што их је сретао излечио, аз са дрзала опет иекто њоиу љубави, јер унутра у ирстеиу стоје нрисано „N. de G. z. B. f. doktorin", а то ниде бодана, на иразно.

Гађеновић доиста и дрва, да је госпођа Гицинка у њега заљубљена. Враг би га знао, може бити да и јесте, но шта му то помаже?

То је истина да је Гађеновић био и млад сујетан, ал то не чини ништа. Колико људи има, који нису сујетни? И ко зна на што да је сујетан, за што да није?

Гађеновић и може бити сујетан, управо поносит, јер му је дед био прост трговац, отац берберин и то сеоски, а он сам већ на прагу — доктор.

Ја то сем не чуди, што се за њега отимају. Халина има завидна „прецноса“, „шмуска“, и новаца има, а имао би још више, да се не друге с „бојковим.“ На онда оне године сарушила „куја“: Гађеновићу, ти ти си најсретнији човек: тако над-над сам себи говори по соби ходајући. Сад може бирати орлове и даме удовице. Што му се иште удовице нерђавијех берберн, што нису очајнице, то му је већ досадно.

Он сад проводи дубље неклано у идеалу, неклано што он има обичај писати „im haligen Geiste“, то јест дубе у духу, у сриј — одстран.

Тако он сад дуби госпођу Гицинку. Он је приметио, шта! уверно се да је госпођа Гицинка у њега заљубљена. Гађеновићев логичан и галантан склад каже, да и он мора у њу заљубљен бити.

Па шта је од тако идеалне дубави? шта му то користи, кад нема сунџуре?

Аја у свету се свашта догађа: ако господар Гицин умре?

До душе, он је за сад здрав, ал може умрети. Гађеновић је своју дужност учинио, надевно га је, ал је опет у бекрији рукама. Може умрети, па у чије руке да дође милостива и богата госпођа? мајка? Зар у туђе? онда боље у Гађеновићеве. Тако мисли Гађеновић. Боље он него други, а он није ни најмање крив, ако се тако догоди. То би онда била „портија“ за њега.

А шта је са Саликом? шта ли са спасеником Милеве?

Милева и Салика! то су биле два „вопрапола“ у сриј Гађеновића. Позитивни Салиа, негативна Милева.

Милева је била лепа, а принципијална ако, и још ривал јаћаи ту. То су три фактора, ако што Гађеновић каже, „малеекатора“, која би сваког убудила. Гађеновић је поштено мислио, да уме принципалову жћер, да му господар Мика преда овицину, ни би био задовољан. Милева га је превредила, дала се другом у роботарје, његов задатак је решен и завршен. Мисли се, кад би случајно опет до Милеве дошао, би ли је волео, биле је узео? Дуго се мисли, траг љубави стоји у сриј, ал опет нарочс осуд нисад више! Тако ју је изгустирао, као ова јаћаина.

Но шта је са Саликом? Од куд ова баш нао сателит да дође за Гађеновићем у Пешту, а онако нисаине свезе?

Кад је Салика чула, да је Гађеновић отишао у Пешту, није мога одолети сриј, ма да је била с њим „ошће“, него одмах хајд за њим. Она се држи своје приморје: „Die Alte, gerne Liebe rostet nie.“

Дође за њим у Пешту. Ту треба нијоре да се смести. Узме стан код једне „хазумне сторошке“. Ту је била месеп дана, тумарала је ноће куд, не једаред је плакала, не може нигде да нађе на Гађеновића. Недељом се шета, трпи овошке, опет не може Гађеновића да нађе. Само да га види, да се с њим састане, једаред да се разговара, опростила би му целу Милевину комедију. Знала је она, да је то само „капрш“ од њега, и да он њу воли.

Тако су ју продужили месеци, а о Гађеновићу ни гласа. Једаред чује од своје „шеперке“, Дреновкиноне газдарице, да је она видела једног „чеш“ субјекта код ње, који је управо код Дреновкина, који по описивању са свим налнча на Гађеновића. Аја ју је још и то испрнповедала, да је тај исти у „кастуу“ и „квартиру“ код Шпицедерке, што учи баничкн кура. Салика ју једном магновалу мисли да може бити, а у другом, да не може. Код Гађеновића је све можно. Међутим је видно јурат, и дошла му се.

До тад дана би ње овај знаменита „бор-фофвстовски“ бал, и јурат поднесе Салики билету. До сада није још никако дубави било између ње и јурата. Но кад је дошла на бал и видп Гађеновића са Шпицедерком, било ју је доста: а тако исто и њему. Да је Бока то знао, не би се са Шпицедерком упознао. Он је ју познао, ал се чинно да је не познаје. Но и њено је око њега одмах познало, и да ју је пружио руку, пнкад не би јурата ни погледала.

Ал видно чуда! Гађеновић одрече гланч од ње, Шпицедерка му заробила женицу, не сме на њу ни гледати; то је много! Јурат се одрече ово ње, и она хоће да прави пркос, и нпк право.

Још би могло што мећу њима бити, само да се није догодно овај жалосни призор при хрпју бало, кад су се тако са шалом заметкавали, и једно на друго бомбоне бацали. То је био за њих сасво бељ, и то за нама. Шпицедерка пронтела Гађеновића, а јурат опет Салику.

Нпкад се више не могу искрено пробављити и спевати, баш за то, што су се нпкад тако јако волели.

За то он њу и није тражио, а ни она њега. Они су били отети, заробљени.

За то ју се Гађеновић није јавно ауфбацнли погледом, кад је пидео на сриљу, како седи поред јурата. И она је од њега окретала лице, само је плакнвост после за њега бацила. Код ње је остало нпак више дубави, него код Гађеновића.

Но иаста опет велнка промена.

Јурат положи адвокатски испит, а Салика остане опет усамлена. Растоши се и друга дубе. Јурат ју де душе одрнцао, да ће се вратити и ју кући одвести, ал нптн је он озбиљно мислио, нити је она вероваласа.

Шта ће сад Салика?

Тешко ју пао и презлатан нз прво дубави у другу; а сад да забаси нз друге у треће? Страшно. Мисли се, не би ли боље било нз друге опет у прву?

Она је госпођа; ал како стоји са Гађеновићем? Не зна шта би и онда било, да не бише јурата; сад као журнста, што зна спрашка, а нсгда тек субјект, то је са свим други рачун.

Салика је пратила све Гађеновићеве кораке, без да је он за то и зпно.

Дреновкиноја ју је све достављала. И то је Салика знала, да је и Гађеновић усамљен. Хоће да покупи среће.

Начини се Дреновкином план, да Гађеновића канцнди. Дреновкпи ће звати Гађеновића на вечеру. Салика ће бити сакривена у „пиљару“, крпта до себе.

Гађеновић се једва дао наговорити, јер се нпк драго за нешто неће од Дреновкина. С њим се тек случајно састајао, и то ретко у „бојковскпм“. Тако исто и са Рнпгелахом се ретко састајао, но нпак би га ни најмањости увек почастно, ал му не да увек за право, и нпк се дешпута с њим о медицини.

Дакле Гађеновић дође на вечеру.

Лепо вечерају. Дреновкпи му једнако пуни чашу, куца се, ред је да га подгреје. Но ње иде то тако лако. Дреновкпи покупи с другог краја: такве сн слабе стране, где ће се Гађеновић угрејати, у дубп и несме. Зна се, да су у пезаљу ривали, на ће се у пезаљу заборавити и боље пати.

Дреновкпи почне певати, Гађеновић свпрцдара, а Дреновкпка дрнје „алт“. Трпо красно иде. После почне Гађеновић, Дреновкпи свпрцдара, а Дреновкпка опет дрнје „алт“. Још лепше иде. Сад се опет кушају, нпју, па опет Дреновкпна почнпе. То натпнање је трајало до пакле, док га Дреновкпи не прекпде.

„Ај Боко, јест' да пнкад глас: бадава, надмашно сн ме.“

„Јоп то није нпкта, писам са свим при „хламуз“, морао сам нз штудпром; није пакле! рад сам почетком ове године дезлому добпти. Ај да сн ме чуо, кад сам пезао код господара Гицина! сам себи сам се чудно; господар Гицин ми је после казао, да ноле мене слушнти, нег опсру. Ај и бно сам добре воље: шест недеља живно сам с њима као бубрег у лоју, нозао сам се о жпвотном трошку, дојурао моју сам нпзо, а нз посдову добно сам хвалпсет дуката и овај прстен. Да је „кура“ даље трајала, бнло би и више.“

„И тп бпш од господе Гицинове добп тој прстен?“

„А да: видпш шта је нзнутра, читај!“

„Наталпји де Гицин, т. Б. Г. говувенир. Красно! Шта је то „говувенир“?“

„Не знам тп управо пи сам; не ћу да питам, но то ће бити оранжески пз енглески, и значе проказпли од супердорога, великог дуката, да је прстен чисто супердорозно злато.“

„Тако ће и бити. Но та госпођа Гицинка мора да је бапкпла око на тебе, од куд баш прстен да ти да?“

„Мож' и то бити. Ушк не очпла у сред очпју; знаш пошта то човек по женској, кад га воле, по и кад сно се прантпли, јако но је сенсла за руку.“

„То је ако ту. Ти си баш срстан, праволпнпје женске као магнет. Ај кажи мп, којн си ти у твом веку пзјелоп?“

Ко би то на памет знао! Морао би их изјпре од почетка, од прве пребројати. Но чекај . . . . док се прнсећпм . . . . од те две сад управо не знам којој. Милеву Гајрнку сестру, пли Селпнгер Салику.“

„Ај кажи којој си већпма волео?“

„Једнако обадве, ал Салика је пмала боље срце; Милева је бпла подсмпљпва, тако је и прошла.“

„Па да ли још којеп Салику?“

„Не волеп је. Која се са јуратпма разговара, та не може бити Гађеновића, а да тог нпје бпло, можда би што још и бпло; јер бадава, Салика је лепа девојка, а ја мене би и у натру свпчала.“

Салика је све то слушала, но опе последње речп јој се тако косу срца, да се већ нпје могла више удржати, него отворе врата, па влекне пред Гађеновића.

„Ја Боко Ујдаг! Та ја сн мене останпо, не ја тебе, ти си хтео Милеву узети, а она нпје хтела. Ја сам за тобом дошла. Ја јурата нпсам познавала; само ми је до бпдетп за бпл, ал кад сам видла ту Шпицедерку, бпла ми је кривда, па сам правпла мало „труп.“ Опрости ме! ја ћу тебе све опростити!“

Хоће да нагне главу на Гађеновићеве нопе, ал Боко брзо устане, уме песпир и формално побегне; само се чуло „песпи је пнше твој.“

Спрота Салика оста плачућп, и Дреновкпнов план нпје рђаво успао.

Салика сад тек нпди да је пропала. У Новом Саду још се надала, нз да се већ одце преселнла. Аз то је бпло код ње прнјемно; чекала је, бпла је увсрена да Милева нолпје јаћпкаа, него Гађеновића. Кад је јурат отпшао, мислпла је, да ће се како год опет помнрпти.

Сад се тек и Салика звкуле, да га пнкад пнше не ће пзјети, и побпја га нз срца, као нсгда Милева јаћпкаа.

Шта је дало Ђови повода, да баш тако сврепено са Саликом пестује?

Те је загонетка коју треба решити.

Где су оне задате речи? где су заклетве, положене на „фрајмуреју“ у Новом Саду, због чега је од васпа страдао?

Гаљеновић је био човек мекших срца. Побојао се да ће га плач Саликов победити, па је непред тога плача побегао. Могао је старе спомен оживити, то би му могло због „партије“ шкодити; зато је по њега силом се показати жестоко. Јер све је бадава. Он сопбраћу Салику већ не ће могао узети. Но да једпред за свагда с њом прекине, напише јој ово писмо:

„Ан die Stumadi Salika Sellinger, poste restante shraegeben beim Herrn Sebastian Dronkovan, Student und Kirchesenger. Pest, bei der grihish nicht katolishe Kirhe.

Mein Herz klopft nit mer für inen, si san holt a Stumadi und ih vill doktor sayn. Koms mir Ruh, es kibt gauh jersten und soldoten, mir prauhens nit mehr, vog mainer kenens koch den Fleishoker hajraten. Salmaa mein“

више видет не ћеш, ађе ваљ сеиkelt.

Gjeka von Gladenwiés, malmprepetia,

im Monate April eird shon kyrurg sein.“

Кад је Салика то писмо добило, није више ни плакала, него га је поцепала и бацила у ватру.

Гаљеновић пак казао је Дреновану и Дреновановици, да се више с њом тако не шали, јер ће он то као увреду узети, и не ће се више никад с њима разговарати.

(Продужиће се.)

ЈАРАБИЈАТА.

Од ПАВЛА ХАЈЗЕА.

Сунце се још није родило. Над Везувом се спуштала сива магла, која се чак до Напуља пиљила и хаотишке на морској обали покривала. Море је било мирно. Али из мирних, који је под висином сопрентинском облаком у једном успком заливу смештени, пиши су већ рибари са својим женама да пречукају на обалу чунове с мрежама, које су преко ноћи за риболов разапете биле. Другим су опет опремали своје барке, утоварали задра и каносили весла из сводова, који су дубоко у стену удубљени и решеткама затворени, јер се ту бродарска опрема преко ноћи остављала. — Ништа није било беспокојно; и старци, који нису више помоћи по мору, помагали су наплетити мреже, а по где-где стајали је по која бака с претеном у руци на равном крову, или се са унучадима занимала, док јој је међу тим њен своме мужу помагала.

„Видиш Рахило? сво наше поља“, рече нека бака једном девојчету од својих 10 година, које је поред ње претеном махало, „баш сад улазе у луку. Антонино ће да га пресеже из Капри. О, пресвета богородице! како ноносиван изгледа наш господин!“ — И за тим показе руком на једног малог умиљатог свештеника, који је у барку баш седао, по што је најпре своју пољу мантију пажљиво подигао и преко дрвене клупе простро. Сви на обали пресвету посао, да виде како ће се свештеник крепити, а он се лево и десно љубазно клањао и поздрављао.

„А за што иде он на Капри, мајо?“ запита дете. „Зар тамо немају људи свог свештеника, кад нашег позајмљују?“

„Не будан,“ рече бака. „Имају их доста, и најспанних прека, на још и једног пустовника, кога ми немамо. Али ових тамо једна отмена госпоја, која је дуго овде у Сорепту живела и која је била јако болесна, па је попа морао често ићи к њој, кад су мислили, да не ће ноћ преживети. Али пресвета богородица јој поможе, те је оздравила и могла се сваки дан купати у мору. Кад је одавде полазила тамо преко на Капри, поклонила је лепу гомилу дуката на цркву и сиротињу и више хтела пре отићи, док јој попа не обећа, да ће је тамо посећивати и да ће је исповедати. Јер то је за дивно чудо, што она о њему мисли. А ми се можемо за срећно држати, што њега имамо за свештеника, који вранце има, као какав владика, и за кога се и великаши распитују. Да га Бог поживи!“ — На то махне с руком чаиу, који се баш хтеде од обале отиснути.

„Хоћемо ли имати лепо време, сиико?“ запита мали свештеник и погледа сумњиво к Напуљу.

„Сунце се још није родило“, одговори бродар. „То мало магле ће лако растерати.“

„А ти веслај, да још пре врућине стигнемо.“

Антонино баш ухвати једно весло, да барку отисне, али у тај мах застаде и погледа на високе стрме путе, који од варошице Сорента к марини воде.

Горе се указа једна девојка витког стаса, која је преко камења хитила и мразном маховпа. Под пазухом је носила један завежљај, а одело јој беше доста сиротињско. Али је њпак нпака скоро отмен, само мало дикан изгледа, да главу пе тре држи, а црни курџук, који је преко чела спнвала, стајао јој је као дијадема.

„Не шта чекаш?“ запита свештеник.

„Ено ће још неко овамо, јамачно хоће на Капри. Ако ви допустите, оче — за то не ће спорење ни, јер је то једно младо девојче од својих осамнаест година.“

У том трепутку појави се девојка иза ћоше, која крпи пут обиђе. „Лаурела?“ рече свештеник.

„Шта ће она у Капри?“

Антонино слеже раменима. — Девојка се приближавала брзим корацима и гледала је преда се.

„Добар дан, Јарабијата!“ повикаше неколико младих бродара. — Они би без сумње и више шта рекли, да их није присуство свештениково држало у завоју: јер овај жени врло мачен, с којпм је девојка вољпо поздрав примила, као да је разуздашње држно. — „Добар дан, Лаурело“, рече сад и свештеник. „Како је? Хоћеш и ти на Капри?“ — „Ако ми је допуштено, оче!“ — „Питај Антонина, он је патрон барке. — Сваки је господар своје имовине, а господ Бог је над нама свима.“

„Ено ће варанке“, рече Лаурела, и није младог бродара ни погледала. — „Ако се за ово могу превести.“

Мирамаре.

„Ти ти можеш боље требати, него ја,“ промрмља бродар и гури неколико котарица с перипцама у крај, да начини места. Нсспо их је преко на продају, јер на том стеновитом острву, не роди толико, да би могло много посетпоца напирити.

„Ја не ћу да ме бадава позиве“, одговори девојка и сабере прне обрве.

„Ходи само, дете,“ рече свештеник. „Он је добар младић, па ме ће да се обогати од твоје сиротиње. Хајде, ходи овамо — и пружи јој руку — да седи овде до мене. Видиш, ови ти је простреко свој капут, да мекше седиш На мене није толико пазно. Али младан тако умеп чиии. На једну малу девојчицу више се пази, него на десет свештеника. Но, но, не требаш се напивавати, Тонино: то је таво божпја уредба, да се једнако с једнпма славе.“

„Лаурела је међу тим ушла у барку и села је, по што је најпре отиснула капут на страну, без да је рекла. Млади бродар остаде га и проврљпла нешто крез зубе. Онда се снажно отисне од обале и мала барка одлети у море.

„Шта имаш ту у завежљају?“ запита свештеник, кад су се возили преко мора, које се баш од пријех сунчаних зракова расветлило.

„Свиле, прече и једаи лебац, оче! Свилу треба да продам на Капри једној жени, која прави траке, а лебу једној другој.“

„Јеси ли то ти сама прела?“

„Јесам, господине.“

„Ако се добро опоминьем, и ти си учила правити траке.“

„Јесам, господине. Али ми је сад матера све горе, па ме мору шкуда из куће, а сама да куповно разбој, не би га могли платити.“

„Дакле још је горе! Ох, ох! Кад сам о укеру код вас био, било је још на огњима.“

„Пролеће је увек најгоре доба за њу. Од вад смо ове велике буре и земљотресе имали, непрестано је морала девојта од бола.“

„Не пропушта молити се Богу, дете моје. Пребогословена богородица ће те сигурно чувати. Буди добра и вредна, па не добро бити.“

После једне почивше рече: „Кад си прено обиле долазиле, знаши су ти: добар дан, Јаробајате! За што те тако зову? То није лепо ime за хрватицу, која треба свагда да је блага и смирена.“

Девојка се зацари у читавом ирком лицу, а очи јој севаху.

„Они ми тако приоше, што не играм и не певам, и што не беретам као друге. Требало би да ме остане на миру; ја ни ништа не чиним.“

„Али ти би могла бити са свима умиљата. Нека играју и певају друге, којима је живот лакше. Ако ли ће рећи говорити, пристој си и невеселом.“

Она спусти поглед и забори обрао још нежна, као да је хтела под њима сакрити своје ирке очи. Бујећи возили су се нежно време. Сунце је већ стојало величанствено над брегованма, док Везува се помодно из облака, које су му подносиле још застрпали, а беле куће у равници сорентској блистале су се шареју зелених чутова од наранџа.

„Јеси ли што чула о оном славару, Лаурело, о оном Невољетавцу, што те је хтео узети?“ запита свештеник.

Она махаше главом.

„Он је онда дошао да те спиша. За што си га одбила?“

„А за што је он то хтео? Друге су лепше од мене. На онда — ко зна шта би он с тим учинио. Могао би ме опчинити и душу ми оскарнити, или ме уморити, говорила је мати.“

„Не верујем тако грешне ствари“, говорио је свештеник озбиљно. „Зар неси ти свагда у бомбиној руци без његове воље ти не бе ни једна длака на глави чаинте? На зар да је човек са таком једном сликом у руци јачи, него господ Бог? — На онда ти могла видети, да је он тебе добра желео. Да ли те је он иначе хтео узети?“

Она је ћутала.

„На за што си га одбила? Каку да је био вилни и угледан човек, и могао би тебе и твоју матер боље хранити, него ти сад га то мало продаја.“

„Ми смо сиротиња,“ рече она жестоко, „а моја мати је од толико времена болесна. Ми би му само на терету биле. А и ја нисам за господина. Кад би његови пријатељи а њему дошле, он би се стидео мене.“

„Шта ти говориш! Та ја сам ти казао, да је он добар човек био. На осим тога хтео је да се преселе у Сорент. Таква ти не ће скоро доћи, који вам је као с неба послан био. Да вам помогне.“

„Ја не ћу никаквог мужа, никад!“ рече она упорно и као за себе.

„Јеси ли се заветовала, или хоћеш да идеш у манастир?“

Она махаше главом.

„Онда имаш право, што ти пребацују да си тврдоглава, ја да ово ime није лепо. Зар но помишљаш, да ти неси сама у свету и да с твојим богатством твојој болној матери живот и болест само отежаваш? Каквих важних узрока можеш имати, да сваку поштену руку одбијаш, која хоће тебе и твоју матер да потпомогне? Одговори ми, Лаурело!“

„Ја и нисам једно узрок,“ проговори она тихо и устежући се: „али не могу га казати.“

„Не можеш казати? На ни мени не? Твоме свештенику, коме ти иначе све испо-ведаш и коме верујеш да ти добра жели? Или нађа ме?“

Она климне главом.

„Дакле олакшај срцу, дете моје. Ако имаш право, то ћу ја први бити, који ће ти дати за право. Ти си млада и нало познајеш свет, па би се доцније могла пајати, што си због детињастих мисли своју срећу про-играла.“

Она баци брз плашљив поглед на бродра, који је журно веслајући остраг седео и кућеку каку на очи напуко. Он је гледао за страну у море и као да се у своје мисле дубоко бубо. Свештеник виде ћен поглед и нагне још ближе к њој.

„Ви ноги оца нисте познавали“, шаптала је она, а очи јој беху мутне.

„Твога оца? Та он је умро, мислим, пре него што си ти десет година имала. Али како да је твој отац — Бог да му душу прости — крив, што си ти тврдоглава?“

„Но та нисте познавали, оче! Ви не знате да је он сам крив, што је моја мати болесна.“

„Како то?“

„Јер ју је злостанво и тукао и ногама газио. Ја памтим још оне ноћи, кад је куће долазио и у бесилу био. Она му није никад ни речи рекла и чинила је све, што је он желео. А он ју је тукао, да ми је срце хтело пући. За сам онда излупала покрвави преко главе и чинила сам се, као да спиван, али сам целу ноћ плакала. На кад ју је видео на земљи, преобразио се махом и подигао ју је и дубоко тако, да је викала, да ће је угушити. Мати ни је забранила да никад ни речи о томе не кажем; ако ју је то тако болело, да сад после толико година. од кад је он умро, још није одранила. И ако — не дај Боже — рано умре, то ја знам, ако ју је убио.“

Мали свештеник је махао главом и чинио се као да се с мислима бори, у колико је дечији дати за право. Најпосле рече: „Опрости му, као што му је твоја мати опростила. Одвратн твоје мисли од тих жалосних слика, Лаурело! Наступиле лепша времена за тебе, где ћеш ти све заборавати.“

„Никад не ћу то заборавити,“ рече она и стресе се. „И знајте, оче, за то ћу бити до оставем девојка, да ником не будем подчињена, који би ме злостанво, па онда мало-вао. Сад кад хоће во год да ме туче или милује, знам ја сигурно. Али моја мати већ се није смела бранити, није се могла одбра-нити од удараца, нити од пољубаца, јер га је волела. А ја не ћу никог тако да волем, да после за њега болујем.“

„Јер ти сад имаш дете и не говориш као нешо, ко ништа не зна о ономе, шта се на земљи догађа? Зар су сви људи, као што је твој сирома отац био, да гавоо буде и страсти попуштаје и са својом женама рђаво по-ступају? Зар ти неси видела доста великих људи у читавом суседству, и жена, које у миру и слози са својим мужевима живе?“

„Не о мом оцу није нико знао, какав је према мојој матери био, јер би она пре хи-љаду пута умрла, него што би то коме казала или се потужила. А то сте за то, што та је волела. Кад је љубав така, да она човеку уста затвори, кад треба за помоћ да вичи, и човека немоћним чини против горег нечег, него што и најгори непријатељ може неком учинити, онда не ћу никад моје срце да дам човеку.“

„Ја ти кажем, да си ти дете и да не знаш, шта говориш. Много ће тебе срце и питати, да ли ти хоћеш да љубиш или не, кад жестоко време буде дошло, онда ти не ће ништа помоћи, што си сад себи у главу увр-тила.“ — После једне почивше рече: „Зар си ти слутила, да ће овај свинар с тобом суров бити?“

„Оћи ме је гледао погледом, какав сам видела у мог оца, кад је матер мољио и у наручја узимао, да ју опет деду рев рекне. Те последе ја познајем. Нека их и они, који је у стању туђа срца жељу, која их више никад ништа на иаао учинила. Ја сам се згро-зила, кад сам ти погледе по њима видела.“

За тим је по дуже ћутало. И свештеник је ћутао. Он је јамачно размишљао о многим лепим пословицама, које би могао девојци рећи. Али присустно младог бродара, који је при крају неспокоити немирнијег постао, зау-зимао му је сву пажњу.

Пошто су после путовања од два сата стигли у мали залив код Капри, кажисе Ан-тоницо свештеника на барке преко последњих малих таласа и спусти га сигурно на обалу. Но Лаурела није чекала, док се он прати да и му изиосе; она скуни сукњу, узе дрвене пацуњице под десну, а завезљај под леву руку и пожури се брзо на суво.

„Ја ћу данас на свако начин дуго остати на Капри,“ рече свештеник, „ти немој на мене чекати. Можда ћу тек сутра доћи кући. А ти, Лаурело, иди добеза кући, поздрави матер. Ја ћу вас још ове недеље посетити. Ти неш се без сумње још данас вратити?“

„Ако буде пролазе“, рече девојка и поче намештати своју сукњу.

„Та знаш, да ја то морам питати,“ рече Антонино, као што је он мислио, са свим равнодушно. „Чекаћу на тебе до вечерња. Ако дотле не дођеш, моћи је све једно.“

„Ти моран доћи, Лаурело,“ упадне мали свештеник. „Ти не смеш твоју матер преко ноћи сану оставити. — Имаш ли далеко да идеш?“

„На Анакапре, у један летњиковац.“

„А ја морам горе на Капри. Бог нек те чува, дете моје, и тебе, свиње мој!“

Лаурела га полубок у руку и рече „обо-гом“, што се могло и на свештеника и на Антонина односити. Ан Антонино то није тако схватио. Он свиње кеку пред свештени-ком, а Лаурелу и не погледа.

А кад одоше одоше, пократе очима само за мало свештеника, који је по дубоком шљунку трудно корачао, па онда још по-гледа на девојку, који се учутила десно на висину, заклонивши руком очи од жарког сунца. Пре него што се пут горе нас зидова савијо, застаде она за један тренутак, као да се мало одмори, и обзире се. Мирина је лежала пред њеним погама, око ње се подза-вали крипа стена, море се плавило у необи-чној драги — било је заиста вредно, да се човек окрене. Слутиј хтуће, да се њен поглед, пређе свега преко Антонинове барке, су-срете са погледом, који је Антонино за њом управио. Обоје се тако крену, као људи, који хоће да се кажне, што се нешто само на нешавке догодило. За тим девојка про-дуже свој пут.

Био је један сат после по дне, а Антонино је седео већ два сата на једној клупи пред рибарском крчмом. Морало му се нешто по глави врти; јер је сваких пет минута жагао устајао, пазљиво на сунце и гледао пажљиво на путове, који лево и десно воде дисмо варошица на острву. Време му се чини сумњиво, рекао је крчмарци. Оно је истина водно, али он познаје ту боју неба и мора. Исто тако је нагледао пре последње зе-лене буре, кад је један енглеску породицу

једна с тешком мукоћи на суво изиђе. Она ће се још сећати.

„Не сећам се", одговори жена.

„Дакле, позвасмо на мене, зато се још до вечера промене време."

„Иди ли много господе тамо преко?" запита крчмарица после кратког ћутања.

„Сад ће почиње. До сад нам је рђаво пшло. Ови, који због куштања долазе, скоро се искључају."

„Пролеће је касно наступило. Нису ни ваше заслужење, него ми овде на Капри."

„Не би доста било, да два пут на недељу једемо да само од барке живимо. По кад-кад одиђемо пеком у Напуљ, или изнесемо какве господски на море, који хоће да пеку рибу — то је било све. Али ни шале, до мој ујак има ове велике баште од нерашца и је богат човек. Тешко, вели он, док сам ја жив, ти не ћеш трпети нужду, а и после ћу се за тебе побринути. Тако сам с божијом помоћу претурао ману."

„Има ли ваш стриц деце?"

„Нема. Он се никад није женио и био је друг вам земљак, где је дем новац заслужио. А сад намерава ући у закуп велике риболове, и хоће мене да намести над свима."

„О, на то сте ви срећан човек, Антонино."

Млади бродар слегне раменима. „Свако има нешто, што га пече", рече он. „Ја тим скоч и стаде гледати и лево и десно, кадно је време, ма да зна, да се само с једне стране погиба нуже.

„Ја ћу вам донети још једну бочу. Ваш стриц може платити", рече крчмарица.

„Само још једну чашу, јер вам је пиво сувише јако. Глава ми је већ са свим угрејана."

„То вино не иде у крв. Можете пити колико хоћете. Кво иде моју муж, с вама мора тако седити и разговарати."

И заиста, са жртвом врло ретком рамена, с правом каном преко кудраве косе, склоно се господар врчке са миса. Он је одмах био рибу у вароши, коју је она отишла господа наручила, да малог свештеника сорентског почасти. Кад спотри младог бродара, махне срдачно руком на њега, поздрави га, седне после до њега на клупу и поче питати и испитивати. Баш довеше крчмарица другу бочу пржног, некрштеног напрасног вина, кад с дна завриче пољуша и „Лаурела се указа. Она их поздраве главом и заста.

Антонино скочи. „Ја мојим ићи", рече он. „То је девојка из Сорента, која је јутрос са господином нашим дошла, па хоће до вечери да се врати с болесној матера."

„Но, но, дуго је још до вола", рече ријар. „Вала ће имати времена, да једну чашу вина попије. Хајд' жене, донеси јоп једну чашу."

„Захвалујем, ја не пијем", рече „Лаурела и оста подаље од њих.

„Ништа само, жено, ништа! Она хоће да је човек моли."

Останите је", рече бродар. „Она је тврдоглава; што један пут не ће, на то је нико не ће приволети." — За тим се на брзо поврсти, отрли до барке, одреши конопац и стаде чекајући девојку. Она се јаан још једам пут крчмару и крчмарици, и пође устежући се к барци. Обавајала се на сте стране, кад да очекује, да још ко год дође. Али на маринн не беше никога; рибари су сиавали или су се са удицама и мрежама на моју ошли, неке жене и дена седели су код врата, спавајући или предуда, а странци, који су у трос пренли, чекали су са повратком, док се зађа. Она се и није могла друго обрадовати, јер ће него што се одбранити могла, узео је Антонино на руке, и одиео је као дете у барку. Онда скочи и он унутра и посаде веслодно тренутака су већ биле на отвореном мору.

Она је сеза напред у барку и окренула му је у волак леђа тако, да ју је само са стране могао видети. Путе су јој биле још набијеније, него обично. Преко ивице чела висила јој је коса, око танких кождина дохтала јој жена необична цута, нуна уста беху јој затворена. — Док су се тако неко време по мору возили, осети она жегу, те скиде јабаи из мраме и повеже је преко главе. Онда поче јести леба; то јој је био ручак, јер на Капри није кишта окусила.

Антонино то није дуго гледао. Он узе из једног кошара, који је јутрос био пун неранаша, две и рече: „Ево ти нешто поред леба, Лаурело. Немој мислити, да сам их за тебе остакао. Откотрљале су се на кошара у барку, а ја сам их нашао, кад сам празне кошаре опет у барку метнуо."

„Једи их ти. Ја сам задовољна с мојим ребом."

„Оне разхладују у крушни, а ти си далеко шала."

„Дали су ми горе чашу воде, па ме је то разхладило."

„Како хоћеш", рече он и баци их натраг у кошара.

За тим ућуте. Море је било равно као огледало и једва је плуснало око барке. И беле морске птице летале су мирно по свој плен.

„Ти би могла те две неранице твојој матери одвести," отпоче опет Антонино.

„Ми немамо неранаша под кућу, а над нам их нестане, онда ју ови, па ју купите."

„Однеси их само, и подаран од мене."

„Она те и не познаје."

„Па можеш још ти казати, ко сам."

„Не познајем те ни ја".

То није било прави пут, да са се тако одвијала. Пре године дана, бан кад је сликар био дошао у Сорент, десило се једаред у недељу, да се Антонино са другим момцима на једном правом месту пред двема бочица играо. Ту је сликар прва пут сусрео Лауреју, која је, поређи ручат с водом на глави, поред њега прошла, без да га је погледала. Неприлативан, збуњен пламен лепотом, стаде и гледао је за њом, на да је у њега игре био и да се могао у два корака склонити. Једна тврда јопгза, која га је у ногу ударила, морала га је опоменути, да ту није место, где се играчима. Он се опреше, као да очекује извињење. Млади бродар, који је лопту бацио, стајао је бутећи и доско у средини својих пријатеља, те је стражи видео, да је најбоље не упуштати се у кавгу, и ћутао. Но о томе се нпак говорило, а особито, кад је сликар Лауреју јавно запросио. Али га је одбила, говорећи, да она њега због свог грубог момка одбија. А и њој је онај говор доцше до ушију. Од оног дока јамачно га је познала, кад се с њом сусрео.

Сад су седели у барци као најљући непријатељи и обојици је сре ваљало ћутати. Није Антонинова, које је обично благо било, закрвавило се од јарости; он је весели један јако ударио по тамјенима, да је њена пресила преко њега, а уема су му тако задртавали, као да је страшне ране говорило. Она се чинила, као да то не примећује, хтеле ја да са свим равнодушно изгледа, нагла се преко врнја чапца и пропутовала је талисе крој пусте. Поле је опет одреши пријатељу и наместила косу, као да је сама у чапцу. Само су јој обрве још дрхтале, и уалуд је дркала покре руке на оближење образе, да их разлади.

Бали су на сред мора, ни из бина ни из далека није се видило ни једно једро. Остро је сунце изе њих, обала је бала далеко и ни једна морска птица није пролетала преко те тихе мирне сапоше. Антонино погледа око себе. Чинило се, као да му нека мисао дође. Црвенила иеста на једарел са његових образа и он испусти весла. Неколике погледа Лаурела на њега пакалено, али без страха.

„Ја морам врај учинити", прсну бродар. „Већ ни сувише дуго траје и чудни се, како до сад због тога нисам пронао. Ти ме ни познајеш, велиш? Зар нисп доста пута гледала, кад сам поред тебе пролазио као безуман, и нисо чуло срце да ти искажем? А ти си се само врежељала и окретала ми леђа."

„Шта сам онда с тобом говорити?" рече она кратко. „Ја сам видела, да си ти хтео са мном да завичаш. Али ја нисам хтела да људи са мном уста испирају за кишта и опет ништа. Зер те за нужа не ћу, ни тебе, нити иког другог."

„Нити иког другог? Тако не ћеш увек говорити. Зер што си сликара одбила? — Онда си још била дете. Доћоће време, кад ће и теби самозвање додијати, на онда ћеш, као што си та нихнита, поћи на за кога."

„Ново не зна своју будућност. Може бити, да ћу и ја моје мисли промепути. Шта се то тебе тиче?"

„Шта се то мене тиче?" плану он и скоч са свога седишта тако нагло, да се чун заљуља. „Шта се то мене тиче? И тп то још можеш питати, кад знаш како је се мном? Онај мора бедно пропасти, кога код тебе срећа боље послужи, него ја!"

„Јесам ли се ја теби икад обећала? Могу ли ти ја нита, што си ти мажнп? Како право имаш ти нада мном?"

„О", одзвана он, „јесте, ме стоји написано, да то није на длапи латинским написано и записано: али то знам, да имам толико права над тобом, као што имам права дпи у воду, ако сам на земљи њима био. Мислиш ли ти, да ћу ја могао гледати, да ти са другим идеш у цркву, а доцније да пролазе поред мене и да слежу раменима. Да ли да дозвеем ту погрду?"

„Чиии шта знаш. Мене не боје застрашити, ма колико ти претно. А и ја ћу чинити, шта ја хоћу."

„Ти не ћеш дуго тако говорити", рече он и удрхта се по читавом телу. Ја сам доста човек, да не допустим, да ми тако досушна не огорчена живот још дуже. Знаш ли ти, да сп овде у мојој власти и да могаш чинити, шта ја хоћу?"

Она се мало стресе и свему очима на њега.

„Убај ме, ако се усудиш", рече она полако.

„Човек ништа не треба у пољу да чини", рече он промуклим гласом. „Има у мору места за нас обоје. Ја ти но могу помоћи, дете", — и он је говорио скоро свакљивајући, као ма сип — „али ако хоћеш доле, обоје, заједно, и сад!" продрје се и ухвати је напрасно обема рукама. Али у тај мах повуче десну руку натраг, као прокуљи, ока га је јако ујела.

„Морам ли чинити, шта ти хоћеш?" повиче она и брзо окренувши се отиспе га од себе. „Дед' пожаи, јесам ли у твојој власти?" С тим скоч на чуна и жестаие је за весла у дубљини.

Она се ни скоро опет појаан; сузна јој се је ирљубила телу, коса јој се у таласима распласа и висила јој о врату, рукава је изиклала и без да је гласа пустила, пливала је сваком од барке в обали.

Антонино је погледао, као да му је страх памет одузела. Он је стајао у чуну магнут, увек је погледа у њу, као да се пред његовим очима неко чудо збива. Онда се задрна, скоч к веслима и повезе свим снагом за њом, а две од чуна пресиаше се од крви, која је непрестано текла.

За час је био бапу ње, ма да је брзо пливала. „Врекљеном те богородицом!" виаше је, „ходи у чун. Ја сам бео болудиан; Бог

зна, шта ми је памет заиело. Као мућа с неба пројури ми кроз главу, да сам се расланио и ништа више, шта сам чинио и говорио. Ти ће требе да ми опростиш, Лауреле, спаси само тној живот и ходи у чун."

Она је одавала даље, као да ништа није чула.

„Ти не можеш доћи до обале, ни ја још две миље. Помисли на твоју мајку. Ако се тебе каква несрећа догоди, ја ћу умрети од ужаса."

Она промери једним погледом дубину до обале. Онда, без да одговори, поче одвајати к барци и ухвати се за њу. Он устане, да јој помогне. Његов напут, што је на крми лежао, падне у море, кад се од терета девојчиног чамац на једну страну нагнуо. Она вешто одскочи и зкуме опет своје пређашње место. Он кад ју је видео спасену, поче на ново веслати, а она је пеђала воду на сувше и трсла косу од воде. При том погледа на дно барке и опази крв. Она баци брз поглед на руку, која је веслала, као да није рањена. „Ни!" рече она и пружи му своју мараму. Он мирне главом и веслао је даље. Она најпосле устане, приђе к њему и привеже му мараму око дубоке ране. За тим му узме, ма да се он бранио, једно весло из руке, седне преко од њега, без да га погледа, па упрешни очи у весло, које је од крви црвено било, почне снажно веслати. Обоје су били бледи и ћутали су. Кад су допли ближе к обали, срегнали су их рибари, који су хтели ав преко ноћи да разбаце своје мреже. Они су поздрављали Антонина, а задивљивали Лауреду. Ни једно од њих не подиже очију нити одговори речи.

Сунце је стајало још доста високо, кад су до мирне пристали. Лаурела протресе своју сузу, која се преко мора скоро са свим осушила, и скочи на обалу. Она стара жена са вретеном, која је видела јутрос кад су се одвезли, стајала је опет на крову. „Шта ти је с руком, Тонино?" повиче доле. „О пресвета богородице, та барка пуна у крви!"

„Није ништа, ништа", одговори бродар. „Задрао сам се о један јексер. До сутра ће проћи. Та проклета крв одних потече, само да опасније нагледа, него што јесте."

„Ја ћу доћи да те обложим раку лековитим биљкама, синко. Чекај, сад ћу доћи."

„Немојте се трудити, мајко. Све је већ готово, и до сутра ће проћи. Ја имам здраву кожу, која одмах преко свиле зарасте."

„Здогом!" рече Лаурела и умути се стари, што у Сорент води.

„Лаку ноћ!" одговори бродар, без да ју је погледао. Онда изнесе осрему из барке и кошаре, па отиде преко усних каменик басамака у своју колебу.

У одсек собишли, по којима је тамо амо ходао, није никог било осим њега. Кроз отворене прозорчиће, који су се само дрвеним капцима затварали, промакивао је свежији ваздух, него на мирном мору, а самоћа му је годила. Дуго је стајао и пред малом сликом мајке божије. Али му није пало на памет, да се Богу моли. За шта да се моли, кад се ничем више није надао.

Па и дан иако да се није мицао. Он је једва чекао, да се смркне, јер је био уморан, а и много крв, која је истекла, више га је ослабила, него што је он сам хтео веровати. Осећао је јаке болове у руци, седне на једну столичицу и одреши завој. Заустављени крв, поцури опет а рука је била сва рано јако отечена. Он је брижљиво опере и дуго ју је хладио. Кад је назадно на воде, видео је јасно траг од Лаурединих зубо. „Мила је право", рече он. „Ја сам био скот, нисам ништа боље ни заслужио. Сутра ћу јој послати натраг мараму по Бузону; јер неће ће више видети." — Онда је опрао мараму и разапиро је на сунце, пошто је руку увезао, како је могао с једном руком и зубима. За тим се баци на постељу и сведе-ока.

Светла месец пробуди га из дремежа, а уједно и боље у руци. Он баш скочи, да у води ублажи штрецање рано, кад чу шум око својих врата. „Ко је?" повиче и отвори. Лаурела је стајала пред њим.

Без да је много питали, уђе унутра.

Саборна црква у Пизи.

„Шта ће ово?" одговори бродар, без да ју је погледао. Онда изнесе осрему из барке и кошаре, па отиде преко усних каменик басамака у своју колебу.

У одсек собишли, по којима је тамо амо ходао, није никог било осим њега. Кроз отворене прозорчиће, који су се само дрвеним капцима затварали, промакивао је свежији ваздух, него на мирном мору, а самоћа му је годила. Дуго је стајао и пред малом сликом мајке божије. Али му није пало на памет, да се Богу моли. За шта да се моли, кад се ничем више није надао.

Па и дан иако да се није мицао. Он је једва чекао, да се смркне, јер је био уморан, а и много крв, која је истекла, више га је ослабила, него што је он сам хтео веровати. Осећао је јаке болове у руци, седне на једну столичицу и одреши завој. Заустављени крв, поцури опет а рука је била сва рано јако отечена. Он је брижљиво опере и дуго ју је хладио. Кад је назадно на воде, видео је јасно траг од Лаурединих зубо. „Мила је право", рече он. „Ја сам био скот, нисам ништа боље ни заслужио. Сутра ћу јој послати натраг мараму по Бузону; јер неће ће више видети." — Онда је опрао мараму и разапиро је на сунце, пошто је руку увезао, како је могао с једном руком и зубима. За тим се баци на постељу и сведе-ока.

Светла месец пробуди га из дремежа, а уједно и боље у руци. Он баш скочи, да у води ублажи штрецање рано, кад чу шум око својих врата. „Ко је?" повиче и отвори. Лаурела је стајала пред њим.

Без да је много питали, уђе унутра.

„Дај ми да видим, па ћу вероватн.“

Она му шчепа руку, који се није могла бранити, и одрешн завој. Кад виде велики оток, пренадне се и цикне: „Ју, жалосна!“

„Мајо је отекла“, рече он. „То ће за један дан и једну ноћ проћи.“

Она махну главом: „Тако дакле читаву недељу дана не ћеш моћи ићи на море.“

„Ја мислим већ прекосутра. Ал шта ми је стало?“

Међу тим је она донела једну чинију, и прала му је на ново рану, а он је то трпео, као какво дете. За тим му обложи рану с лишћем од лековитих биљака, које су му

„Прво? Ја немам права ни ништа од тебе. Ако ме дочније кад сусретнеш, исцуни ми жељу, те немој ме погледати, да морам помислити, ти не подсећаш на оно, што сам ти дужан. А сад лаку ноћ, и нек нам је ово последња састанак.“

Он јој мете мараму у котарицу и с њом крстећ, и затвори заклопцем. Кад је за тим погледао горе њојзи у очи, пренадне се. Тешке врупне суза дала је низ образе. Она их није задржавала.

„Света богородице!“ повиче он, јеси ли болесна? та ти сва дрхћеш.“

Бледско језеро у Крањској.

одних бод утиснаде, и веже рану с пажетом платна, што је са собом донела.

Кад је то учинила, рече он: „Хвала ти! Но чуј ме, ако ћеш још једну љубав да ми учиниш, то ми опрости, што сам данас онако поимани био, и заборави све, што сам говорио и радио. Не знам ни сам, шта ми је било. Ти ми никад ниси дала повода томе, ти зависта не. Од сад не ћеш никад ништа више од мене чути, што би те могло увредити.“

„Ја морам тебе молити за опроштење“, упадне му она у реч. „Ја сам ти требала све друкчије и боље представити, а ниједам те требала распалити мојим мучким понашањем. На онда та рана . . . .“

„Ти си се у нужди бранила, и било је

„Ништа, рече она. „Идем кући“ и посрћући пође а праћена. Плач је тако надвладе, да је насилном чело на стуб од врата на је гласно и горко јецала. Не пре него што је он могао достићи да је задржи, окрене се она и пчена га за врат. „Ја не могу да слушам, да ми лепо говориш, и да ме одбијаш од себе са свом крајношћу, која ме је из душе. Тући ме, тако ме могаш, проклиње ме! — жао, жао је истини да ме љубиш, још после свега зла, које сам ти учинила, сво ме узми, задржи ме и чини са мном шта хоћеш. Али не немој тако од себе терати!“ На ново јој горко јецање пресече реч.

Он ју је држао у наручју, без да је шта говорио. Најпосле повиче: „Да ли те још

љубим? Прекрасна богородице! Зар ти мислиш, да ми је сва крв на срцу врло ту малу рану истекла? Зар не осећаш, како ми у грудима бије, као да хоће к теби да потече? Ако ти то само за то кажеш, да мене искушаш, или што ме сакаћеваш, онда иди, и ја ћу још и то заборавити. Не мисли, да си ми ти то за то дужан, што знаш, шта ја због тебе трпим.“

„Не!, рече она одвајкано, па подиже главу са његовог рамена и погледа му својим сузним очима сирото у лице, „ја те љубим, а сад ти кажи, ја сам се тога дуго бојала и томе се опирала. А сад хоћу другчија да будем, јер ме могу мисе да надзнаки, да те не погледим, кад на улици поред мене прођеш. Сад хоћу и да те полубим,“ рече она, „да можеш рећи, ако опет будеш посумњао: Она ме је полубила, а Лазарја не ће другога полубити, него, којега хоће за мужа.“

Она та полубац, што је пружи, на онда се од њега отрже и рече: „Лаку ноћ, мој љубазниче! Сваког и лепа твоју руку, и немој ми се с мном, јер се ја не бојим од њекога, сајо од тебе.“

С тим прођети кроз врата и шестане је у сенци од лида. Но он је још дуго гледао кроз прозор на море, над ким су звезде трептале, као да се љуљају.

Кад је мали свештеник на скоро после тога једаред напшао из цркве, где му се Лазарја дуго исповедала, смешно се тихо у себи. „Ко би помислио“, рече он за себе, „да ће се Бог тако брзо смиловати на ово чудновато девојачко срце! А ја сам себи још пребацивао, што нисам ту демонску тврдоглавост још већма промућурао. Али наше су очи кратковиде за небеске путове. Сад нека их Бог благослови и мени толико дана подари, да доживим, да ме Лазарја изкстарији сви једаред место свог оца преко мора превезе! О, где ти ће јако, Јарабјаџате!“

КРОМА.

(Од ОСИЈАНА).

„Ти је грло мога љубазника!
Ах ме ретко у снова похађаш!
Отварајте на тремове врата,
Добри оци славног Тоскара!
Отварајте капије на граду:
Ето вама Малвине девојке!
Дивне песме у снови чула сам,
Од несана задрхта ми душа!

Што пасрнеш, студени горњаче,
Со мутного земеровог лица?
Крило твоје грохотна надувал,
На побуди савине Малвине.
Љубазника снога видела сам,
Када риза од магле му сиве
У ветру се расклад зечерњу:
Зрак сунчани као му по сазуу,
Што ко злато спјало се суво.

То је грло мога љубазника!
Ах жало над у сну ме похађаш!
Но ти живиш Малвине у души,
Сваког сиже мојног Осијана!
Дах ми лети сваког просветала,
Суе ровни сиже моје тиже.
Љупко дрво зелено сам била,
На дрвету жлезо беше грана.
Ал смрт хлета, ветешке Оскаре,
Ко пустињски хлуј одиесе те
А дрвету суве су ми гране.
Већ росато прамаљеће прође,
Ал ластва на дрвету жена.
Кад у зрему спазише за мене
Весело су удриле у харфу,
Да ми сету растерају ирну.
Аа Малвини из очију мутних
Слано-горке сузе летеле су.
— „Што се тужна? питаше не коме,
Најдражија од Лутог девојко!
Зар ју тарља, зар једина драга
Толко жала беше оку твоме?“

Да слатка је старом Осијану
Песма твоја, девојко Лутхино!
Ти си песме изучала барда
У тихима синовима чула,
Што из ромор реке крнидалке
На осљене очи ти навило.

Још нада сн, сретних лових дана,
Из лова се уморио правала,
Двино си нам у круговни барда
Поповала поносна Маиово,
И до звезда душе нам узнела!
Ал ни туга без радости није
Једно среде свари се, на кута.
Али мене, Тоскарани Харн,
Сета мора, среде ми не торн,
А дани су моји набројани
Умикули ка' и свако цвеће.
Кад медена роса удари та
И сувашце зрацима та оспе.
Чуј, девојко, песму Осијана,
Који своје младости се сећа!

* * *

„Једном дође јаковед од крала,
Да разнесем на лађама једра,
Да отпловим до престана Кроме,
Који лежи у Ирланду леном.
И ја одох — — — по нгалу славен
Поносито дизаху се куле
Славна негда у бију Кротара
Ал сад стара, немоћна владаро.
Ротмар саже сабљу на корица
На завојите на немоћна кжела.
Нлаву Фингал као отац жени
Те он посла Осијана сина
Да Кротару у помоћи буде
Побратиму своме од старина.

Избрах бардског најбољег пенчта,
На се њиру Кротарином двору.
Остарели ту јунак сећаше
Над оружем славних му оцева.
Ал очи му потамнеле беху
Седе власи до жеђа му паше
На које се заслоно бешце.
Старт причу на доба прошлога
Шантао је гласом дрхтињавим
Кад га звекет бојна ми оружа
Из чудного заноса пробуди.
Из заноса Кротар тргнуо се.
И дигнун се, слабе руке шири
Благословнв с њима Осијана.

„Осијане! ветха рече,
Старе сиаге нема више,
Нит ме сабља ирљу пише
К'о негда сред бојв јуте
Кад је Фингал, наша дика,
Прва сунцу бесмртника
Бојак бно изнад Струге!
Ал и Кретар чувен онда беше
Чак до крала слава допрла му!
Сам владар ме украсно штитом
Вијеног Калтара ружка,
Које ратник наде по борштву.
Ено и сад штита на дувару!
Ал Кротара живевши снага,
Ал Кротару очи помрчале!
На можеш ли и ти на ју'ашгву
Да се жерши с оцем твојим славним!
Осијане, повеси и надо,
Хајд, старине вешцу твоју друзи,
Да с' умерим, да л' сам се довољно
За младиве бпласан снагом?“

И ја пружи вешцу се Кротару,
А он слабом руком ју додирн.
На очеју суе потекле му,
А из срца уздај летно му.
„Је си снажан, ал ко отац пеп!
Нпеп што је владар Морвенаа!
Ал ко би се мерио с Фингалом.
Са јуначком над први јунаци!
Живо, друзи! нека пуне звоне,
Нек се пева, нпо нека тече,
Нек се зиаде по доли и горе
Да ј' Осијан сад у наше дворн!“

И тринау спеглау дадоше им
А уз своју барди почпаи су:
Од радости сриде нам се тама!
Ал радост нам тек дахе покрива,
Што у трудни скрели нам се бину.
Радост наша прилазпла је бпла
Мегсчевом слабичном зраку
Што за мало трепти по облаку.

Кад ужаку песма у пенчта
Кпез од Кроме беседити стаде;
Он ше пусти суза од очију
Но је тешко уздаиу сало.

„Славан сиже чувене Фингала,
Зар ше видеш пру моју сету?
Пре трпеше једноно пнсам
Кад ушпиа још не пшше моја!
Кпшно сам од радости поле,
Кад ми гостп стигоше у дворе.
Кад још сина изгубно писам!
Зрак је био, живо пгчепи'о је.
На пкпнаа, Осијане, трага,
Да путове њему сапичаи.
Да за мне и њему се жиде!
Он га мене паде на бојишту!
Скпни Ротмар, знеп зелене Трохле,
Чувши да сам вид ен изгубно.
До оружје у трему ме хрба!
Напера се, скочи на оружје,
Те завојпта на мене пенидно
И до него набпје ме војску.
С чиниаца свако сам оружје,
Да га зовем на могдан јуначки:
Але шта сам ме'о без очију
Шта л' с колеиом моћи бацпјуђаи?
Тешки једи паше ми не душу!
До су сада лепи они дани,
Кад сам ирвав секо по бојишту!
Тад ми дође на лова умораи,
Фовварајмо, вој краљев једвежи.
Још до сабље дорастао неје
Још пвашица слабпна му бпла
Ал ш ока мува сповала му
И велико јуначко прегпуље.
Видеп мене слаба и вејака
Из срца је уздаиу дпва,
На овако жени бесеђаше:
„С тога ли си тужан и вепоала
Што од мене другог сина немаш
И што мишка још ни воје сказна?
Мила бабо, ја слабпвап писам,
Тешком сабљом вођи ћу до владан
А и дуком и стрелом и коњем.
Па не плачи, добар ече,
Док је моје десне руке,
Већ пусти ме, да сабсрем
Наше орле, наше пуке,
Да ја одем на појапу
И Ротмару и душиоју
Бапи на чело станем хлетов
Са победном својом петом!“
— „Фовварајмо, срстно! . . . оди! .
Ја пикпаке немам страве,
А хпди ми назад поћеш!
Нек радосне песме јаве
Твој повратак, храбри сине!“
И он ирпсу од мплше,
Оде . . . паде . . . погпно је
Ротмар уби чоје моје,
На ето га већ под Кромом,
Пред мојим га, ето, домом!“
— „Даље с пвном и кондиром!
На оружје! машпно се!

И је трећих на корица тврдих.
Красноседу габлу се убојаху.
Кад ће виде војска одабрана
На коте је скочила јуначке.
И пресјека војна превуда се
На кроз тавне дубране и доле
Цеље вођи напред ступала је
Док зора на истоку не сијеу.
Цветна дола пред нама је пукла
А по доле река Г ориовалка.
Укроj плане вилените реке
Беше Ротмар диган са војску
Оруђаху од шесте до гласе.
Али хопла над ту вашу
Свртоока заниекала:
Непријатељ бегат' стаде
Силан Ротмар ктитна паде
Бан од мога
Оружја побеђеног!
И још сунце није село
А ја већ у Врсни бијо,
Дарованим седох краљу
Ротмарова оружија.
Над јуначка обиљежја
У руке се Крстар узе,
Од радости врелине му
Подоше ини лице сузе.

Ах победе, ето, вође
Што краљевом двору стиже;
А по трему од кондира
Радостан се шеће дјаче:
Харфе хује, а пјевачи
Слављопје ваше пију,
А жерава смела духа
Силно бије на очиу.
Свечаности и радости
У дворима жена зрије — —
Мир нам беше вратио се
На земље са завичаја.
Ноћца оде — — жетва плану
А душмана нигде нема,
Не видиш га, с бојним тоцљем
Против Врсне да се спрема.
Ротмар паде на бојишту
Од оруза Осијана,
А радост се чиста диже
На крила са златоткана.
Над дјевојом Фовиргарном
За сна бно песму ано
Кад кнежеви, дичне ваше
У земљу га закопаше.
Седи Крстмар на дому ваје,
Већ он стаде умрлом се сиу
Скршту рану по телу да трави.
Кад он рану по недри ну нађе,
Јасеја му нао сунце дође,
На овако рече Осијану:
„Осијане, млађани јединац
На бојишту славно ми је пао?
Пред душманом ваше изненађо,
Е жеља је сврши неумитна
Овдо ванда кад је напред ступо.
Благо, које у младости падне,
К славо му дадено се чује;
Але старац жено не подноје
Тек слабој му мишци се подсмева.
Скомен ће му у песми да живи —
А моје ће оклоит' га лепо.
Ал старац се у осани суши
И дела му из младости слава
Живо греде шутеи заборава.
Нико не зна за жетово име
Нит' ко чује уздаре му тешке.
Затрпите, браће, гробницу му,
Ал на-камен што му своне чува,
Нек не падне сузе из очију.
Благо, које у младости падне
Још док слава њега окружава!

Мина Поповић.

У Д Б А Л А.

Приповетка

ЈЕЛЕНЕ ХАНОВЕ.

(Свршетак).

XI.

Нахлимио се у сред степе; не види се ни дрвета, ни човечија станишта ни брда, ништа до једнолика пустиња: овди и онде палони се по где воје боже пелена међу пепчаним брежуљцима, што их је ветар са каспијскога мора довејао. Пространа равница та изгледа као да се море, кад је најјачима узбуркано, у песак претворило: пепчани талаз дижу се једни за другим, готово да се с њим ветром отстрању. Ваздух је загушљив од запаре; као на врелог покривача млетачких оловних руда, тако се овде с неба слива жега на путника; на ни поветарац не може да осети ту сушу, прашњаву равницу. Нигде знака од живота — ни тица не лети небу, жег се лентир по трави летнога дана; увуче стабашце пелинове не шичу се — свуда највећа тишина; природа као да баран мртви санак.

Сунце се загнуле обзору. У даљини се појави једна каравана. Двадесет камила, натоварене мешинама и џаковима пуну са тромо преко дубоког песка. За њима иде двоја коња, у која су камиле упрегнуте; поколико Калмука јаше за њима и гоне камиле, које свако час надају на песак и својим несносним дреком још увеличавају жалосни утисак тога дивљег предела.

У првим колима леже два сахаћена слуге, а у другим њихови господари. Један од њих носи грађанске хаљине, има орден на прсима, фес на глави и чини се, да га је прљавца са свим уморила. Једини му је покрет то, што једном мрамом гони мухе, што га обједу. Друг му, који је млађи и живљиње, има војничку униформу; боље каца леже му на крилу, а непребена коса пада му преко широког чела. Он се живахно осврће и пажљиво посматра околину.

— Шта се за име божије сваки час осврћеш десно и лево? шта имаш да видиш? Та ти се окрећеш као магнетна игла, рече му сапутник. Ту се бар не можеш дивити лепоти природе!

Шта? новиче млади официр, зар та безграничпа просторија непокрајне неба уз-вишено достојанство? и зар при погледу те пешчане пустиње, тога жеба боз и једног облачка, тога запредног призора не би могли себи представити, да смо у Америци и да са караваном Харун-Аррашида идемо у хаџилук у Меку или Медину?

— Не говори ноје шта! Харун Аррашид дао је просрути балване по путу од Багдада до Меке, и ми — већа видиш — да дубоко упадемо у песак заједно са нашим «пустињским лађама», тим гадним животињама, што им својом дреком уши парају. Још пре две године премерио сам је те од бога проклете степе и знам, да би нам сувише требало напрезати уображење, да те наше пратиоце представимо себи као чету оних хрђавих и пајетичких Бедујина, који су уједно и разбојници и песници.

— Али су ипак Калмуци некад били храбри као и Бедујини. Само ам је удобни пастирски живот урасно ову пређашњу нарту. Та погледај само, како ти људи поносно јашу!

— Имаш право, рече други по кратком ћутању. Сећам се неке романтичне приповетке из округа астраханског, ко које се види, да тај народ није са свим изгубио своју одважност. Жена једног калмучког кнеза, била је у ближем општају са једним својим подаником, неким младим сапсином. Кад то њен муж дозна, прогна краља из куће и заповеда своју жену најсвирепијем начином. Дуго је она сносила своју кажну, али најпосле изгуби стрпљење, и наумн да се ослободи тог несносног јарма. Сама није смела ништа почети. Она доведе тајно свога љубавника натраг и наговараше га, да јој убије мужа. Сапсин се дуго опирао, кад стешене женотице нао да нмају иеку тајну квист над обожавајућим својим као и ваше, и тако се он повоље нола своје кћадрке. Но стнар се отарије, и сапсина зргну у тавницу. Али представи сад себи чудновати карактер младога човека: он уз сву кривицу на себе и рече, да је анесина са сним невина. Преко године дана трајала је истрага; много је пута био преслушаван; но ни мопбе његових сродника, ни обећања судија, да ће му се казна ублажити, не могоше га склонити, да признан сувише своје љубавнице. Против свих тих не беше никаквих доказа, те тако буде сапсин сам осуђен на робију. Је л' ти позната стена између Зарицине и Астрахана? У њојпа има врло мало села, и ретко пролазе путници кроз њу. Кроз ту стену водило је десет хорпна осуђенпе Калмука у Сибирију. Једног дана, кад је чратља осуђеницима умрежено ишла по дубоком песку, пређоше се пеколико Калмука на ивици и почну се разговарати са заробљеницом. Вођ војнички хтео је да их одвоје, али они га замоле, да им допусти, да се са својим пријатељем опросте; као се чиниле, да нису оружани, допусти им се, и Калмуци реноше сапсану, да су по налогу англиљског двопи, да га ослободе. — То је тешко, одговори млади човек. Војника има два пут више него вас, и они имају пуне пушке, а ја сам неман. — Оружја пемамо и ми; ни немо твоју страшу растерати и твоје лапце расквасити, рече један Калмук. — Не, брате! помоћи заробљеник, ви ви у борби подлетак, а мени је доста и мог старог крвног дуга.

— Ако као да допустимо, да те воде у тућ предео, ти ће очигледу најгоре свезати, и како да се без тебе вратимо кћеници? питаше други калмучан коњаник. — Ја кнежиње не ћу више видети, рече сапсан; једно средство да се ослободим, то је, да ме убијете. Калмуци се згрозише. Шта ти нада на ум брате . . . да те ми убијемо? — За што ме! продужи заробљеник. Зар није боље да умрем у своме завичају, него да у туђини сахнам од глади и жеђи? Овде сам се родио, овде са моје браће ханао, овде ће моје кости лежати код мојих отаца. Другови, ако ме волите, убијте ме! Они одговорише, да немају пушака ни пиштоља. — То није можно! новиче он; вадда нисте дошли овамо само с бичевима зашим — ми мора да имате оружја, а осим тога има ту и камена, па ме њиме убијте. Узмите камен, па ме разбијте главу. Пакаја-Мунн, наш бог, наградиће вас за то! — Дуги разговор учини се вођу пратње сумњив, и он заповеди војницима, да Калмуне отерају. Браво, не остављајте ме . . . убијте ме! викаше заробљеник за њима. Калмуци се већ прилично удаљише, ма један мах опрезе се један млад коњаник, који беше мало боље одевен од осталп и пројурканши с којим пред стражара, опаза на пиштолу: сапсан паде с разрезаном главом. Држ'те га! држ'те га! викаше вођ стража, али беше касно. Коњаник пиштољу у облаку од прашине и сретно стиже своје другове. На скоро за тим умре кнегиња, и на самртном часу исповеди, да је она била тај коњаник.

— Вође ли та прапповест каква бајка? питаше млади официр.

— Можеш се вод Калмука уштатити; они ће ти то посведочити. Једино, што сам заборавио, то су имена особа. Али време би било,

да једном пут стигнемо . . . Хеј момчашу, појуридер се мало!

Капџија замаче и камаче убраше коњаре.

— У осталом, морам те опоменути, поче опет старији, господине путниче. Гледај да држиш своје ериџе обема рукама, јер ћеш дакле задети веома лошу, врло изражбжену Калмучанку.

— А ко је она?

— Жена старог кнеза, који нас је себи позвао.

— Кад си је видео?

— Рекох ти већ, да сам она племена још пре две године посетио. Као ја сам се задњио, кад сам међу тима суровима, широковисоке лепоте једну драженску створењу. Још сам се њима завудио, кад изненада кнегиња поче са мном чисто руски говорити. Жао ми је, што се у вожњи не могох дуже задржавати него само два сахата . . . ја бих још ће удварао.

— Јеси ли ће бар питао, како је дошла до тог васпитања? Је ли она рођена Калмучкиња?

— Приповедају ми о њој чудна ромаи, но ни могу да се сетим његових појединости. Када још је отац био Рус, а мати Калмучкиња . . . или обратно. Али шта је тебе, што си тако пребледео? Је л' ти зло?

— Знаш ли како је ime кнегиње?

— Та ше бреши се за њу . . . боље ниј чашу воде. Ево видиш нека паради с човеком четрдесете степена врућине.

— Ниje ма ништа . . . немој се бринути за мене! Ајде реци ми, за ime божије, како се зове та кнегиња!

— Сто му мука, ала ти се распаднео! Но ко ће та варварска имена да запамти? Та данас ћеш видети ту степску краљицу, за јен ти ова онда каже, шта таке називаше жоденђа дозвана.

— Хоћу ли ја у данас видети? мрмљаше млади човек врло зубе, на онда скрсти руке и задубн се путеви у своје успомене.

Што је каравана даље шила, биле је земља све ровинја и трава. На место пеина показа се зелена поляна са обрубљеном и по ређеним шипчићем. У даљини се блистаху во ина мала слана језера, на којима се ухватила пека лака кора, те се сунчани зраци од ње блештећи одбијаху. На ређеги места назовине по тим језерима забујале са белим као снег перјем. Ово обале рекао је сеоца црвена трава, а свуда се разнорно рогоз и трска, где год беше води мало слана. Најлепше затуше пружаше меку дреку и лепи цвеће. Пролазећи кроз једно мирно место, са бројаваси овамо и хрлили дивљи коњи сарлаци се дрека ждребића, које достојанствено међу њима корачаху и дуге, црне пратове на све стране пуштају. Неколико полу пагих Калмука гоњаху стадо и марву у торове на поводите.

Сунце се нагињаше заходу; вечерњи ветар освежаваше ваздух; путници настављаше путећи свој пут и доспеше на сваки час оне, то јесте до аула, где је калмучки кнез имао своје главно становиште. У средини круга, кога од прилике сто шатора сачињаваху, налазили су се хорџи или храмови и виноваски шатори. Овде и онде беху врата од шатора отворени: видело се како ватра тори, како стари Калмуци са дуном у зубу седе око огњишта и како дим пролази кроз неки дер, што је на врху шатора начињен. По пространо поскидали су се људи и жене, па се дошле; а неки су опет напићу шатора пили овамо и онамо. Гомилама деца тумараху. туда со разбарушеном косом и голаних се са керонима по трави. Али око виђенних шатора владаше највећа тишина; за неким страхопоштавајем пролажаху Калмуци поред њих; само се свештенице у зрачним хаљинама и округлим, као тањир шеширима шетаху туда свечаним корацима и разговараху се тихим гласом.

Кола стадоше, а оно њих се сакупи мноштва љубопитљивих Калмука. Сауге киневе дотрчаше, и над се путници сиђоше с кола, изађе им на сусрет Цирца у пратњи свога брата и неколико телонга, пружи им руку и поздрави их пријатељски «Мендн, мендн!» (т. ј. добро дошли).

Господин Сербов, саветник у министарству унутрашњих послова, представи кнезу помоћу тумача своја млађог сапутника; за тим пођоше за домаћином у шатор за странце.

Беше то велики, округао шатор, с пола сунком покривен, а из мутра сазношеним балкончима обложен. Под покривачу беше плетене завре. У страњем крају шатора одељен је кревет цвеном свиленом завесом, а са обе стране стајаху двоја, истом материјом покривена кревља. Лево од кревета налазило се нека мала нагода *), у којој Будха или Шакија-Муни, врховни бог тога племена, седаше на неком престолу, у здравом положају хиљких и са конкастим каном. Пред тим идолом гораху мирисне тибетске свеће; свуд у каволе беху поређане сребрне шоље са шећери, јестивом и пићем, а над сим тим висаше двочлани бојама изазајана слика Далије-Ламе, или врховног свештеника тибетског. — Од те слике, па до врата, беху дарови разне врсте поређани, сабљама и богато извезеним старим мачевима и појасевима. Оружје спада међу најсјајнодије посиедство код Калмука, предаји од једног поколења на друго, и но где који се може сакупио чак од времена Џингис-кана.

Цирца одведе своје госте на почасно место, то јест, посади их на јастуке пред шатором, седе и сам поред њих, а нове их катьаститу речима увиравања о своме пријатељству, што је тумач најсавршенијим начином преводио, јер је био слабо начи руском језику. Господин Сербов, који познаваше монголске обичаје, одговорио је на ту беседу сличним паранима, док се најпосле то изјаве учтивости и узпорности не напрошше једни и трећи.

Тај за госте, беше по европски изготовљен. За тим доведе дна Калмука велики часд, просуше шоље, што су пред идолима стајале, напунише их опет и просуше нако тога пред прага, што беше злом духу намењено. Поито те церемоније извршише, стадоше на миран сто мало, од дреке које нахрли изрезане шоље, усуше у њих кумисове тоје, што је са мелом, млеком и сољу скуше и клечећи пођоше тај средо-ланац ругли пестар кнезу, његовом брату и господици.

Господин Сербов праташе Цирцала о стању његова племена, о поноћним изворима, стоварству и другим стварима. Кад год су се отварала врата, окретао је млађи странац глану, али је одмах само несвесната лица са плавоочитом женчином, те је опет пазио своју дужу. Најпосле се Цирца подиже и заведе своје госте, да њиу с њиме на мегову у други шатор.

— Хајде Борисе, узгледи своју косу, рекоше господин Сербов своме пријатељу, и узми се на ум, од ког ће бити представљен кнегиња.

Борис не одговори ништа. Приступише другом шатору и уђоше у њ. Овај је био приличко надам на овај орни, само што је у место крешта био изнешетан сто, по европски постављен; на њему су стојале неколико боце и сиђељаци од бронзе, а око њега столице и клупе.

*) Нагода — обожавалиште идо.

Све је то опазно Борис кроз отворена врата, док су Цирца и његов сапутник сагињући се прелазили преко прага. У тренутку, кад Борис прекорачи, зачу се унутра у шатору врисак и као да нешто на земљу паде. — Уплашен полазне се и похитају страшној страни шатора, — сам страи кнез загуби обичну своје достојанство и потрча на ону страну, с које се је врисак чуо.

И Борис поће за осталима . . . Ту лежаше женскиња, лицем земљи окренутим. Плава хаљина покривање јој тело, два дуга црна вуруљка, вијугаста као змије по земљи, а поред ње лежаше капица златом извезена.

Једнаки подигну кнегињу. Очи јој беху затворене, а на бледом лицу не показиваше се ни трага од живота. Изнесоше је на поље; Сербов и Борис остаду сами унутри, а нека страјаше непомично и не скидаше очију са оног места, на које је онесвешћена кнегиња лежала. Најпосле се дубоко уздахну тешко као тко тешка сна, маши се руком за чело, окрене се брзо и погледа му се суретне са два пара ока, што као тигрова на њ севаху. Но у том тренутку врати се Цирца са својим пратиоцима натраг, примећиваше се, што је извршена болестица супруге му забуну ту произвела, и позове госте, да се наместе око стола. Вино се није без жеаика обзира на жедућу; и пламенији се неједнако по чашама. Даље пламењаху, то најмање њиве образованог света, беше већ прадрво у шаторе калмучких свечаних кнезова, у жиле унука Кублај-каиових!

На скоро забораве сви обољеле кнегињу — сва осим Бориса и још једнога.

Беше већ касно, кад су путници отишли у шатор, што је за њих био одређен. Господин Сербов, свуче се и легне у кревет, али Борис не мосаше спавати. Мисли му се комешаху по глави, а срце му куцаше тешко. Дао сваке му дебљијаху пред очима: свеће, цветуће дане Удолино и јадоваки нагаод оне лепе кнегиње.

Не излазећи напоље у шатору, изиђе на поље и оде у сред стоке. Ова се пружи на траву, собере своје мисли и покушаваше да буде миран.

Ништа нам не може тако душу узнемирити, као кад видимо тихи, мирну природу. Пресна ноћнином достојанству наше су страсти и јади тако малени, да их се чисто стидимо. Особито ова ноћ велика утиска на младост.

И Борис је сиуда са усхитом посматрао ноћно звездано небо: на обласима Неве, где се месечина онако бајно на њима преспева; на облацима прног мора, где бретани се своји врховима до облака дотиру; али нигде та није тако јако обузело чуство бесконачности, као у степи.

Ми смо навикли, да на обзору њиемо ништа више, но само небо и земљу, а ако и какву планку, где се она одмара, те тиме добија небо као неки земаљски оквир. У степама нема тога — нема ничега, што бесконачност круга ограничава. Само нека узана парна пруга дели пустињу земље од пустиње неба.

Младићарде звезда сјаје на тавном своду: летеће звезде пројуре и нестане их, пошто у свом лету остане светло траг. Борис посматраше ваздух чаробни сјај и светлуцање, и падаше се у усиомену на три сретна дана, на растанак, што је за њима следовао, на скоре наклоне и на пет година, што му пребивање међу девојачестоседшиког му сриа.

Пет година! Златно време за младу човека, који окружен свим расположима наслађења живи у друштву. Пет година у почетку живота, где сваки дан доноси нова догађаја, сваки изгреда нову надеу, свечаност у Царском селу неке частољубиве сноне. Те су године — тај рана дуструм свобрађаја са светом —

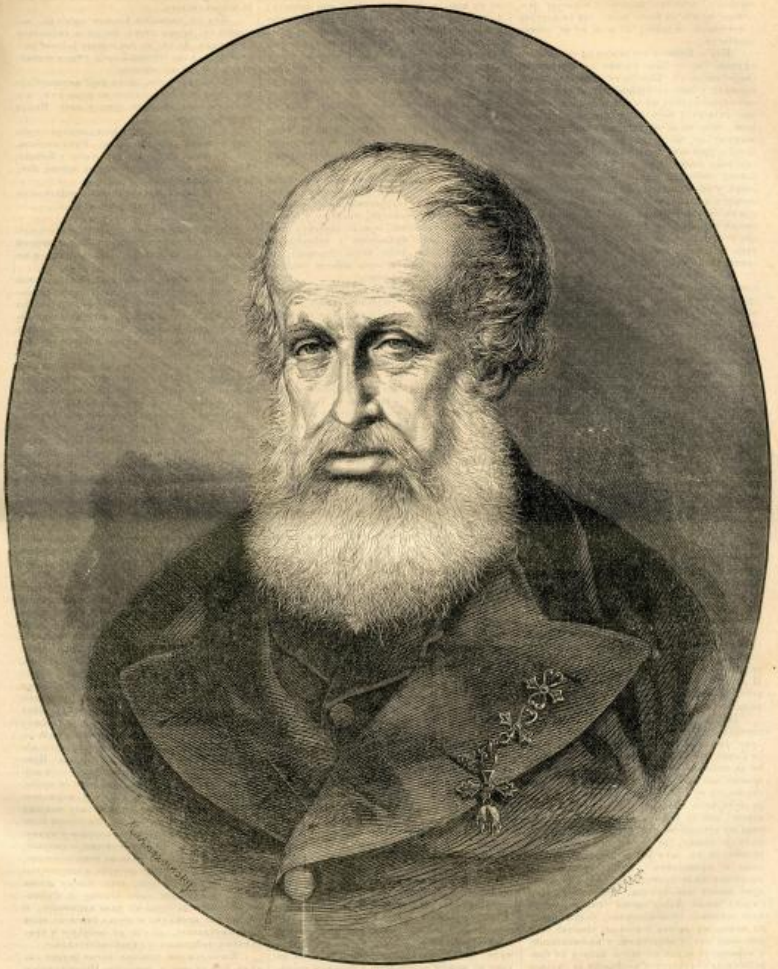

Цар Фердинанд I.

стежу човекове будућности. Оне му утиру карактер, обогате његове, образују дух, отворе му пут за више циљ, или га одгурну у погрешан положај, из кога му је тешко изаћи се.

Кад је Борис у тај важни од свих живота ступио, био се баш растао са другарицом своје младости. Које би се успомене могле одржати у тако хаотичној души, у којој се све стреле, што их младост доноси, тако и амо талазају? Која дубав да одоле нападима, што на њ чинише час сопствено му частољубље, час дужности службе, час пријатељи, другови, час друштво? Друштво, та стоглава змија, што неискупног себи привлачи, својом та сјајни и ширеним бојама очиво, у мрежу обмота, па га обећавањем све нових и нових наслада умаже у заваприле, где га својим ребрима обзире и притискује, своји та отровним дубина уједе, исиса му кра из грла, те га хладна и изнурена опет тури у свет, пошто му сву појезију, сву завишљене снове уништи.

У осталом није се Борис јакоумно одрекао своје дубави. Кад је дошао у Петроград, писао је он често нежна писма Удбали поред свих завичних и друштвених дужности и поред обиља, што их је имао од кад се Софија венчала; чекао је узбуђеним срцем њезине одговоре, који дисаху нерешношу и дубављу, и увек се по њима заваравао, да ће свој живот њојзи посветити. Разводушио је гледао иланове и нате петроградске дошетање. Али на једна пут уиуче Удбалу: на страсна писма младог сневиара, као и сестре му Софије, не дође никакав одговор. Борис је чинио, што би и други млади људи чинили: бесвио је, бутио се на неверу женску и хтео је шта више, да ишше и повеља противу женских — али је после одустао од те намере, пошто је у дистовима читао неке поучиде од те отрцане врсте. Напослед се почело брицути за Удбалу, писао је једном знању у варош, где је Удбала живела, молио је, да га извести о тргошу и њезиној кћери, и дознао је, да су после старчеве смрти сродници отели сво имање, њу продали и сиротицу Удбалу одвели у неко непознато место. Ова се трудно, да дозна, где се налази несретница — али Удбале, као да је у море утонула, и густи као зрелеча слојују преко ње.

Прођоше године; од цветуће младића са нежним наусницама постаде озбиљан, гледајех млад човек са завојеним брцима, углављеном носом и мрким појачким челом. И дух му беше сазрео, те се уклапао по кругу лентирове, што само свакавог узимају.

После прог блесног утиска, што га свечаности и гостбе на њ учињише, после прве расејаности салонског живота, одао се Борис озбиљнијем занимању и спремаше се да послуша отаџбина. При том се није право као да је хтуда непријатељ: није тврдио, да му је омрзнуо живот; није мислио да буде зала смагрити за бесмисле и непоштено, као су двојица или тројица од другова му отишли не плаћавши својих дугова; нити је дражао, да у женских нема више драме, за то, што је по кад-кад са глумцима и француским „marivaudinjskima“ вестаме шале проводио. Али је он више кроз живот као путник, који жутује кроз стране земље. Добро према свакоме, нигде није покалало пуно поверење, уздржавао се од нежних забава и весела, занемо се у докољици својој вештинама и вањежношћу и корачао је корак по корак напред не бринући се за будућност и не жалећи за садашњу.

После четири године чинило се, као да се дубав Борисова према Удбали свесвим угасила. Са својом сестром се још увек радо разговарао о њојзи; себе се на детинство и на то, како се заиеадио, кад је при опраштају с њојзина затекао у кући материној лепу младу девојку. Али ти разговори нису га боледи. По кад-кад, кад му осетљиве срце свирка узбуди, или кад се у неке на чашу возао око обала Неве, налазила му се пред очи нека мала слика. Дво црна ока сјајах се у њадуху, приближаваху му се, нестајаху и као да се жалосно на њ смешаху. Тада му се по ноћи будише стари осећаји; при полубиј заиари му опет усне, и он је тихо прошапуо Удбалино име. Али чим му чашиа дође до обале, ишчезну сан и задахњаваше пређе Борис опет у јаву.

Онда је ће рат био у Азији. Војска оставши Петроград, шетавишта и позоришта остадоше празна, а устрашене жене: матере, сушруге, сестре, невести, пиле су у цркву, да своји љубљеним напоље заштиту сателитељу. Дани пролажише у нејчувствијем очекивању — не беше више праваша, ни великих друштава; са саме женске читаху „Новајада“ (руске новине).

Али млађо беше усхићење, каква радост, каква осмех поздрави јуиаке, кад се најпосле од барута поцрнели, њихај поцрскаше, са задобивеним заставама повратише у престоницу! Ма да је како жена пова униформа, златне нараменице — лаиров венац даје њиан младом челеку много већу драж у очима женским.

И Борис се повратио са победоносима, са завојеном руком и орденом св. Владимира на грудима. Никоја млада девојчица није га с чежљом очекивала, нити се на њ осмехивала; једна га ноја и познаваше, јер је на играоница обично био само гледалац. Али га је нити притесла на срце и пролевала суза радости на њаку младога ратника.

Поштo нова бура радости, запитковања и приповедања прође, поче се Борис брицути за лечење своје ране, и поштo су га лекари целе зиме уназад обасипали добрим саветима и латинским рецептима, наумн да на пролеће потражи лечовите бање кавказке. Један сродник његов, дражани саветник Серков, хтео је у то исто време да путује у округ астрахански, да прегледи стање калмичког народа, што је од последње строге зиме и глади јако пострадао. Ова се договоре, да тегобе тога дуговог и незаиимљивог пута заједнички сносе. Серков беше изображен, пријатан, пун знања човек, и Борис је радо пристао да путује и неку стотину врста више кроз астраханске степе, само да је с њим у друштву.

Са севера — у коју се мочварина особитом бојицом зеленкаста ни заглибише — приспеше на југ, и дођоше у ругу Монголију, где Борис сад, тад границе киријске, жеђаше на траву.

Свитање га пробуди на његових снова. Ови се подигне и крати се у ору. Народ је већ био на ногама, али у калмичким шаторима владаше још ноћна тишина, и чињаше се, да сви спавају. И Борис се онако обучен баци у кревет.

У осталом ираду аула, ужурбало се старо и младо. Вакало је свештеника свештеному почивална лета; путови се обасуше свежом травом, шатори се накитише зеленим гранама, које су за двадесет врста дакле донесене; најезници од цвећа оплетени женин красноше обигаљаше кинжево и крамоне. Људи и женске удараше на се свечано руво. Оба спола носе се скоро једнако: широке демиције, дугачке, обично плаве кафтане и жуте, четворокутне капе, што су налик на уланске, којом опремљене и цвећем кићаном украшене, која скоро цео врх капе покрива. Жене се разликују само тиме, што имају два дугачка, црним трагама испрегнута кућуља, која им с обе стране главе висе. Мушкарци носе или осечену косу или је остраг оплету.

Кад се господин Серков пробуди, поздрави се, видећи своја бледог и сиуваеног пријатеља. До сад му заиеадише једнако расположен: а сад сеђаше Борис тужан и замишљен и једва одговараше.

— Шта је тебе, драги мој? питаше Серков. Још јуче си поведао на један пут, а и данас немаш ни капи црва у лицу. Ваљда ниси болестан?

— Не . . . да . . то јест, осећам се нешто немоћан, протеже Борис. Рана ме боли.

Ти ваља што пре да идеш у Кавказ. Али данас се одмори. Кнезу не мораш ићи; ја ћу то извинити.

— Не! не! повеле Борис, подигнув се брзо; ја хоћу и ја је морам видети . . .

— Кога?

— Њихову службу . . . њихове обреде.

— Чудноватa страст за богослужевем полиного Ламе. Али кад баш хоћеш, а ни хајдмо.

Онда изађоше из шатора. Свештеници звираше у фруле и дувише у морске шкољке, а то беше позив на молитву: продирући звуци тих свирала заглушише јасне, врешчеће гласове Калмука, који се око храмона умиљате. Господин Серков и Борис ступе у главни храм.

Дуварои тога храма, шатора, беху скупоценим ћилимима украшени, а сад у највеће висине шарадне слике богова, са цвећем, плавим и позлаћеним лишћем. Неки од тих идола седијаху са подвијеним ногама, други стајаху у пламену, а неки опет имаху сто руку. Испод слике Шакија-Муне, налазише се у неко нагодо златан Далај-Лама на столу свилом обложеном. Пред тим високом горњаху мирисне свеће, дежаху свакојаке слике од траза и шарених крпица, посребрено цвеће, пенџи од пчелиног цвећа, чиније са житом, зејтуном и водом. Од тога потара на до врата, седиште у два реда на земљи јастуцима двадесет гелонга; они носише црвене хаљине, жуте појасеве преко рамена пребачене, главе им беху обријане, а руке заузиме и гозе. Неки држаху у руковима тамбире од месинга и кашиде, а неки сребрени оковане фруле, што су начињене од костију погинулих јунака. Народ поштује те фруле као светињу. По кутовима стајаху гелонги, држећи у левој руци бубњеве са прапорцима, а у десној свакојаке оковане прутове. Са обе стране олтара, седеше четири свештеника, поред којих лежаху на дрвеној жлоби трубе од месинга, три реда дугачке и сребрним ваирканн опточене. Али још беше све тихо и мирно. Гелонги се сагибаху и свирахи час на једну, час на другу страну и гњавахи неко молитве тибетским језиком. Мало ко мало подизаху своје гласове ја доста весељу пратиху бубњева и свирала. Прво тихо, па онда гласније и гласније — и најпосле заоју јаче бубњеви, заприше се трубе, зазвекеше прапорци и фруле у најразличнији тоновима и подигоше тако нагло, да су стајали морали запушити уши, и само су из пристојности заостали у храму. На један пут умукоше гласови и свирале, али само за часак, па онда по њима заје чаше, почињући тако и скоро нестајно, а завршујући се набрижнијем дреком, што човеку мозак потреса. Али при свем том уранку и бубњарии, ни што не беше ни мало харионије, и поред свег крвољежа и ачења гелонга, нпак се примећиваше, да све то побуђује у присутника побожност и страхопоштовање.

Богослужење трајаше преко једног сахата. Кад се сврши, приступи Циргал својим гостима и позове их да по њему с њим. И Циргал је рад свечаности извукао на себе најлепше руво. Преко „аршалина“ са бисерним дугметима, носио је запуг од плаве свиле са раз-

ревшим рукавима, што надаху преко леђа, од прилике као пољски капутић. Оба та одела беху богато извезена златним гајтанима. За време богослужења држаше стари јеоз у руци златом плетавану и свирком оперважену капу, коју опет мете на главу кад је извршио ко храма. И брат му и свасани беху тамбер богато обучени. Неки међу њима женицу бисерне мишуље у ушима и дијамаше повезане за појасом. Многи поједине за кнезом, а остали се разиђоше по лугу. Гости су и опет као и пређашњег дана послужене тејом и луканца; тек око подне сакупише се сви у шатору, што је за свакане одређен.

Младом Спижану задрхта срце, кад се тек шатору приближаваше. Целог јутра спомињао га начише, како да се са кнезовом разговара или бар како да за њу распита. Он сам није то смео чинити, јер није познавао обичаје калмучке, а уједно се бојао, да не побудити подозрење. Да ли ће је видети? — Врата се отворише; ту стојаше онај исти сто као и јуче са таваришма и бошма, а на дувар се наслоњала богато одевена Удбала и дрхташе да ће се сусрести с каквом надпријодном појавом. — Борис ступи унутра — лице изгледаше зажари се и она могаше једва одвратити поздраве гостима.

Седне се за сто; гости с једне, а његовака с друге стране Нојон-Цеређа. Шарцат седе на врај софре. Цеређа пружаше међу своју сукуљу, и она заноче на то одних разговор са господином Серкоцин. Рас ју дрхташе, али се она нама често руски изражаваше. За време ручка, који је дуго трајао, није Борис могао Удбали ни речи рећи; он се у опште слабо мешао у разговор — али какво ли речитост беше у очима му! Кинеска сваки час мењаше боју на лицу, час ју нојури ирк у лице, час ју се устрема а сруч и образи јој побеђише као снег; нека стрепња пролазаше јој крв сво тело и она јој се напуњише сузама.

После ручка, и као је била нрубина, оду сво у поље, да гледају игре народне. Цеређа, путници, кинеска и неколико сановника господи седоше на један брежуљак, на коме беше подигнута јака шатра.

Игре се отвориле. Мушки и женско вешћаху се узрокављеним дивљим коњи. Хватаху их за гриве и бацаху им се на леђа. Натрени животиње хоће да збаци сиелог јахача, те се хура погама, скаче у пропиште, одлети пованом, баци се на земљу, изједе се опет у скоку и појури по њој у дивљину. Али Калмук као да је срастао с коњем, не пушта га дотле, док га не савлада и не укроти.

После тог прави призора ступе на среду два готово са сама нага борца. Њихови удови, уљем намазани сијаху се на сунцу. Дуго се мерашше очима, на онда сноћише један на другог и ухватише се у кошгани; очи им сијаху нарочито а мишци забрекнуше; за тим се опет пустише, па се но ново обухватише, падоше заједно на земљу, подигоше се, те се борише чрез у крст. На посљетку падне један и остаде лежећи на страни. Противник му пратиоче колено на прсја, али поред свег напрезања не моће му за рукон, да оборењега на леђа преврне, јер се само то сматрало за савршену победу. Други су Калмуци међу тим гађали у жишан или шљапе вештине изводили, а пре том су сваки час појучкали ракије, што им је кнез поклонио.

Борис се нестрпљиваше очекивајући на то, да се Серкоп и Тумач са кнезом забаве, те да се Удбали приближи; најпосле приспе тај жељени час, и он приступи к њој.

— Удбала! шапташе он; јеси ли ти то заиста? Како дође овамо и како постаде женом тога Калмука? Ја ние божије, говори . . . разјени ме . . .

— Љубави ме ње јоиј? питаше Удбала стрестивши главом.

— Можеш ли се и сумњати? Али рецте ми, замилиом те, кажи те је коб овамо довела и кад?

— Ах! како да те искажем, шта сам претрпела, какве муке ми је срце подносло . . . али ја се бојим . . . не смем дуже с тобом говорити.

— Моран се с тобом без сведока разговарати. Некад си хтела да ми своју невину посветиш, сад те молим само за један једини час, као за милостињу.

— О боже мој, како да то учиним и где? Глава ми је сва збуњена! . . .

Удбала отисне своју златну капицу надо натраг, притисне руку на чело, па погледа ono себе тражећи нешто очима. Видаше ли тамо, далеко у стени, ono мало језеро гогосаи обрело? питаше она. Кад се све пред њоме покоји, ја ћу доћи тамо.

После тих речи окрене се она од младог човека и поче разговор са једном од својих господа. —

Игре, барбе и окладе трајаху до заласка сунца. Неколико пијаних Калмука викало је једни друге седећи око шатре, што је њихова пред натпорима; други се опет картаху или играху шаха. Страст за играчким таво је јака код тих дивљака, да не одвоји Калмук, пошто је изгубио своја стада, шатор, пиање и хљебе, најпосле и своју слободу па неколико година проигра. За то време куши он своме сретном супарнику сиву службу, коју му ово наложи.

Међу тим бројаше Борис минуте по кућању свога срца. Он бо још сте што има, само да може да створи сваа у позвољено тишину — тишину, знак за жељени састанак! Али народ јармаше и неваше; весеље песме орише се сво гласиније, пастре пламташе све јачима. Борис очајаваше. После растанка од нет годика бити само неколико корачаја удаљен од своје драге, па не смети јој се приближити . . . зар то моје муке, коју као да је Ерлик-кан, крај њала, измислио? Борис на послетку ме беше више кадар да чека, да се Калмуци умире, то ће на уговорено место!

Удбала не беше још дошла; Борис се шеташе горе и доле обалом усамљеног језера. Ту беше тишина, само што је рогоз шушткао од ветра, и што је на дањине долиграо смех и дрека Калмука. Борису се сне чинило, да чује вреске или знук милога гласа . . . на онда стане и ослушкиваше са стрепњом срцем. Залуд — беше то само нека дивља патка, што је уз тужну дреку остављала своје гнездо, или је каква утва летела поврх језера; ва онда је опет чекао и страховао. Ни му дуга неће доћи.

Али он је више не хоће, чујем где неко говори: време је његовог страст охладило, а пре неколико дана није ни помишљао на Удбалу. Али сада! Та ми знамо: љубав човекова падачи над-над на огњодух (муњан), који је читаво по столећа пепелом покривен. Стваиошице оволиких долина заборави на опасност, настане се на подножју брега, саде воћиће, дрвета, и цветуће баште простору се онуда, где су некад текле струје од лаве. Нико и не помишља на огњедух, и деца пређашњих његових жртава гледе на њ, смеју му се и кажу: некад је ту пакао сишао натпу. Али често се деси, да се пакао није утишо, него се само притајио; он се пробуди у тренутку, кад нико и не мисли на њ, потресе земљу још силније него пре, успламти јоиј ужасније и просто неке реке лаве из неопрезне, која су се нирујући огњедуху повериле. Тако беше с Удбалиу Спижановом. Време ју је улудало у санак, али је није умртвило; сад се она с новом снагом пробуди ла — и не беше то више осећај бојажљива младића, које је већ и пољубац блаженство — беше то дивља страст човека, који зна много искуства и још више жеља, а које је девица: Све или ништа!

Умореи од чекања, немирним мислима измучен, легне Борис на траву. Најпосле заспује тако шупљаве; сиови горе. Удбала му једва дишући клоне у наруча, за тим се она истрже, збаци са себе огртач, којим се умотала, и покаже се оку драгановом не више у својим златом извезеним хаљинама, него као Удбала по дворене матере му, у свом руху. у ком је т очи растанка у његовом наручју плакала. Имала је на себи ону исту црну хаљину, што ју је међу својим стварима нашла и бришалово сачувала. Само исплетени крушци опомињаху на становницу степеску. Обоје се посаде на песковиту обалу; дуго је трајало, док су добили толико мирноће, да могу једно друго питати и одговарати, а тада ни је већ никакве превидаше страхом уверавања и заклетава.

— Ја сам увек чекао на твоје писмо, пове најпосле Борис. Сиуда сам распитивао, да дознам за какву вест или траг о теби — али све беше узалуд. Најпосле изгубим одпадиост . . . в ти! Ти си се удала за овога кнеза!

— Борисе, немој ме осуђивати! позвиче Удбала жалећи; морала сам се сили покорити. Никада, никада не бих ја својевољно пошла за другога . . . моје срце посведено је само теби. Али како да се противим тој дивљој хорди? Сазналеиај ме, за ме не осуђуј.

— Зар нема средстава да се твоја оковратскиу? Јер шта је упрано тој брак? Хришћанка је њеиано са незнабожцем венчана. Да, Удбало, ти си слободна, и ја ћу те собом повести . . . ти не можеш овде остати.

— Да, да! повиче она радосно, одведи ме твојој мојци, твојој сестри! Али на једно иут умуче, као да се од њене мисли ужасиула, те продужи жалостиво: Али да будем твоја жена . . . ах! то не може бити . . . јако би се смела показати свету као твоја жена?

— Тебе је моје срце изабрало, и ти треба да се без страха целом свету покажеш.

— Али не смо да би мене, него ме и тебе на другима истекли. Опомена се, како су ме оиалобљавали и презирали у твојој очинској пароши, а тада сам била богата . . . сад немам ништа, а судбина ме је ипрогласа.

— Среда је наша у нама самима, одговори Борис.

— Ја бих наравно сву среду своју нашла у твојој љубави . . . али ти . . . можеш ли се и ти тако ограничити? како би се смео усудити, да ме у друштво одведеш . . . како би подиљавају, одбојну жену једног Калмука, могао знати својом женом . . . не, не, то је немогуће!

— То је лажан стид! он не сме нашу среду нарушавати, рече Борис.

Удбала се згроза. О, ја но бих могла презирати овај час, у ком би пријетнала пред њим, да се своје имињење изменс, рече она; знам, који би ни дао осетити, да сам те лишила боље судбине.

— То никад неће бити!

— Ти сад тако мислиш, и ја сам уверена, да ћеш сваку тужну мисао и сету преда мном прикривати . . . али, ја бих је открила, осетила бих и најмању хладноћу твога срца . . .

— То је немогуће! повикаше Борис . . . Одкуд ти таке мисли падоју на ум? одкуд да те у овом часу узнемирују?

— Те мисли не долазе мени пред пут. . . Већ ваше путе сам се питала, шта би било са мном, над бих могла побећи и тебе наћи. Тада ми сре дрхташе од неизмерне радости,

али ни је разум говорио: ни бисте обоје пропали . . . Па за то ме пусти, да сама спасим своје јаде.

— Не, Удбало! одговори Борас одлучно. Ако већ тако мора бити, то је боље, да заједно пропаднемо, него да сваки за се несретан живот проводи. Не говори ми ништа о сметњама и слутњама. Никоја сметња не треба човека да заустави, да не пође за гласом свога срца . . . Ти њих ниси ни имао.

— Да те умеркам! . . . Не, Борасе, остани ме својој судбини . . . она ће се на ни смиловати! Погледај моје унуле образе, тај модри прстен, што ми очи окружава. Неправедно проклета ми је нека врачара, да ћу скоро умрети . . . остани ме даље!

— Да ме Јубиш, као што ја тебе, ти би пошла са мном! одговори Борас, пустн ја на своја изручја и устане.

Удбала му падне кногама и обухвати му колена.

— Шта ти кажеш! поциче она страсно. Узми ме, да, узми ме собом . . . води ме куд ти је воља, начини ме својом робињом, ако ниссам достојна, да ти жена будем. Све што год ми даш, нека ти је благословено.

Борас подигне клечећу Удбалу, притаче је ка своје срце, и у елетком, опојном заносу заборавише и на време и часове; најпосле почеше звезде блеђети и на истоку се указивање пурпурна светлост, и то их поврати у јаву.

— Вала нам се растати, а нисмо још ништа за наше бегство уговорили, рече млади човек; хоћеш ли до вече опет доћи овамо?

— Само би ме смрт могла задржати.

— А дотле збогом . . . — Као је већ видио: бојим се, да нас ко не види.

— Под овим огртачем не може ме нико познати, а осим тога лежи још сав опћено у подубљем сну. Збогом, збогом!

Удбала отрже се на скоро напевање у дућурној магли драгоме испред очију.

— Ово, драги пријатељу! рече Серкан, кад се Борас вратио, је већу шатори своје више дати добру свештеној о твоме владању. То је већ други пут, кад ноћ бог зна где проводиш. Мора да ти је калмучка лепотица сре украла?

— Бојиштн! рече Борас: онде је тама запара, да не знаш спавати, те сам гледао игре тих дивљака.

— Добро, добро, можеш ми гледати игре, али то можеш, да ће ме нешто и ваљане послове. У истилом сутра ћемо путовати.

— Али не једним правцем.

— Како то? а да куда ћеш ти?

— Управо у Казању.

— Зар ти је стеиски живот већ досадно? Наравно, таке су стварн много привлачније, кад се причају него кад се гледе. Али за шта ми нисн пре саопштио твоју намеру?

— Сад сам то тек наумио: пошто су ми ту кола, то ми нашта не стоје на путу . . . у Казању ћемо се видети.

— Неће да те задржавам. Као ми је, што ћемо се растати, али ја скоро ћемо се опет видети. Ја ћу се у јутру рано одаде вратити. У осталом приповедаће ми је ако, да ће цео ауд сутра одаде поћи, да се на тридесет мила далеко кастани. Зар ниси радозао, да видиш ту особу?

— То мора бити занимљиво — али стари киса ипи ће с тобом?

— Да, он хоће да ме упознаа са целим својим племеном, што ће вероватно стотина врста у иколико разбојно зиаа. Наше путовање трајаће ово десет дана.

Борас једва могаше сакрити радост, што му пречишћене те вести, које беху добро дошле за његово предузеће. Он се поче опремати, и пред вече беше већ све смештено и спремљено. И Цирцад, који се на ову спремио, беше послована заузет, издавајући наредбе и одобравајући своју пратњу.

Кад се у ауд све поклоју предало, пожити Борас за учтиво мести састанка, а за њим дође и Удбала. После дугог преминавања заклуче, да се Борас сутра сам врати, то јест у пратња Калмука, што ће му их више дати. Ан кад дође у прво руско село, што је шездесет врста одаде удаљено и лежи на обали реке, уђеће руска кола, да ће моћи отаћи у исту пушину; коју му је Удбала тачно описала. Тамо ће се она с њиме састати. По читаво сахате претреску љубавници тај план; нуни наде посматраху они своју будућност, беху срећни и у светлости наде заборавише се године растанка и патње. Зоре их затече на обали језера.

Кад се хтедоше растати, спопадне Удбалу нека дубока жалост. Дрхљући пружљи ће ауд ову на груди: рекоше једно другоме збогом.

— Ти плачеш? рече он: шта ти је драга . . . шта те још жалости?

— Не знам ни сама . . . . страх ме је. . . Не могу да поднесем толику срећу.

— То је само пуна пуна блаженства, што нас очекује. Не плачи, мили анђеле! Нека ти бар буду то последње сузе, што их сад проливаш! Сутра поћиће ово мало ауда за тебе.

Он још полушпна осуши сузе, али неговре реч не ублажиће Удбалу.

— Не могу да се решим, да идем од тебе, рече она бојажљиво: најрадије бих полегла да у овом тренутку умрем.

— Шта . . . ти желиш смрт, и то онде, кад нам је лепе наше хоће да се испуне?

— Па нпак се ове неће никад испунити! уздахне Удбала. Пет, шест дана с тобом проживети и умрети под твојим пољупцима пољупцем, то је једна срећа, којој би требало да се надам. Једине блаженства моју мени судбине . . . не, мени прети пропаст . . . слутња моја каже ми то исто тако поново, као што ми је и Тања, кад сам ти пошао у Петроград, казала, да ћемо се опет видети. Опоминући ли се још, како сам јекала у њом наручју и како сам плакала? . . .

Борас ју је од те сумње одвраћао, представљајући јој будућност најсјајнијим бојама, описујући јој, како ће живети у другу свету, који је из срца љубиле, и прикоследњи пут у средњем данима, како је мало умрла.

Разним путем врате се у орду. Кад се Борас историја приближавале, учини му се, да подалеко за њим иде нека врста сенка. Ан кад он стаде, застаде сенке, и мали човек миљаше, да га је убрзавање превредно.

Кад се сунце родило, даде се знак за полазак, и одиих се све умрбало. Калмуци свечиле на коте, сакупише стоку и стаде и седлаху коње. Жене сандуку шатора и спремаху покућство и хрпу: телеони се сдушше око хранова, умотаваху кипове и идоле, и Иојон-Царева, пошто је са свима братом и старешинама народним дракао кратак састанак, седне у кола државног саветника Серкова. Калмук, што је ноћивалио, пушше своју дугачки бичем: камиле се кренуше, коње обе у средн и коњици пред њима господарем писке киевском достојанства — шду са заставом, која биле истакнута на врхуна киевског шатора.

И Свеани, пошто се са својим сануговником и старим киевом опростн, похита својим колима. Он се срети са Шарцином, застане и пружи му руку, да се с њим опрости. Шарцнн је само лако додирне и гледаше пре том Борису тако злобним осмехом у очи, да младог човека неко немало чудство обуза. Али га сопственн послови ускоро заокмаху, те ипје премишљао о томе, и кад се врсиче, заборавио је то предузеће са свим.

Истога дана у вече заустави се ордз на крају једне мале пуше. Брзо се подигну шатори. Ватре плануше, и уморени од дневног пута седоше Калмуци за своје оброшите, са се хрвном мало поткрепе.

За тим се све утиша и ватре се погасише. Удбала се опрезно изнуре на шатора, умотана огртачем, провуче се кроз убушоне и жестаке је у мраку. Чим је шатора на нида наступала, поче брзим корацима. Шеграше и граше пламсну јој халине и удараху је по лицу, али она ннје пазила на те сметње, него је журно ишла даље. Већ је чула жуборење реке, код које је ваљало да је Борас чека . . . још само неколико корака и она ће доћи до циља. Али на један пут дошраку јој до уха познати гласови; она се поплаши и прилегне прослушкујући на земљу.

Не дуго стајаху Шарцин и бачигелоит на обали и разговараху се живахно. Удбала чу, где спомиљу женине и драгог јој име. Шарцин као да беше јако разјарен; стиснивање песница и псовање страшно. Свештеник беше мирнији, ублажаваше га, као је виђао, и обећарно погледање на све стране.

— Ти се дакле жалиш, да си сам видео и чуо? рече Шарцин своме пријатељу и учитељу.

— Заклињем ти се! одговори стара свештеник. Ако сам коју лажну реч изустио, нека ми Шаиаја Муше одмах претвори тело у прашину, те неха је сва ветрова разнесу, а моју душу нека прогоне у најгрђније пеа.

— Прокуета вештица, која је своји њеколицим врлобланим мога брата навела, да је уже за жилу! викиие Шарцин. Она је гњев богова на нама изазвала, на сва кобе и беде наших Цирталове да испашти! Али то неће бити. Пре ћу ју ја сам убости нож у срце и убити ју и дубланина. Пре ће земља нити вашу крв, ни радницн, него што ће се наша гадна сплоиви испуштн! Нека се више не зовем Шарцин, и нека ме пекарне кости, ако нашо пашање и нас саме не уништимо!

Шарцин је још нешо време сипао своје монголске псовке и гиавозиие ужасне приетње, а при том је брзим корацима више обалом горе и доле.

Најпосле рече бачигелоит: Сваком можеш чинити, што ти је воља. Докле је год она жива, стојаће између тебе и твога брата, а гњев богова ће бе на нама. Али страшна ио дирој . . . Руси би то осветили, а онда тешко нама!

— Све једно! ја ћу их обоје посећи.

— Узми се на ум! Ја ти саветујем да њега поштедиш: а жену, која се нашим боговима руга, и која пред, у ком можда жива душа једнос од наше браће, без зазора тако тешко, ту жену средњ осмети пародиној. Подај жену је на поводе расиава, ако нека је бесни курџани растрсу и поједу.

Ја там убуташе. Удбала је чула сваку реч тога ужасног разговора. Скрнавена у дубну, клечећи на колени, непомична као кип слушаше је своју смртну пресуду. Ни један уздах не ote јој се из прсију, ни један суза не каиу на образе. Ова стремљаше, али само за Борасе . . . и молише се за њ.

— Можда ће пречуе? поче опет Шарцин после кратко почивше. Је ли то довеста место, што су ти уговорили?

— За што да сам пречуо? Ја добро разумем руски, и они су казда десет пута понављали: за реш, где је велико шуше дрво. Ено шуиља дрвета, ово је једино у овој околини.

— Дошли је и они неће доћи! Она је нађа у своју пролетеој души што наслутила . . . али он, шта њега задржава?

— Он ће доћи . . . али ако не дође, а ово сутра. Ко зна, шта га спречава.

— Најпосле, дошао данас или сутра нећу ћу пропустити. Али ова, проклетница жеље ми изнађи! Она се ни пама огрешила, и ми је морално казнити.

— Чуј мој савет, рече сапутник: кад он дође, морамо га гостољубиво примити и допустити му, да се с Удбалом слободно разговара, тако, да се сав свет увери о изложимо у пустиња, и онда можеш ти . . .

— Да, да! прекиде га Шарцкг злопољно, само кад би ту био! Ја ћу се поћуби у свој шатор, пустићу их да буду заједно једни.

Водопад реке Лирнса код Ивоље.

Обојица се обазом шетаху бутеће, па онда опет говорише, али Удбала могаше само по гдекоје прекинуте нарече разабрати, и то кад су ближе ње дошли.

VIII

њиховом споразумљењу. Народ није њојзи заклоњен, зрак је пита више због тога, што јој је жити из других њежова. Никоме не ће бити противно, ако је по старом обичају дан, три дана, читаву недељу дана. Неће их нико узнемиравати; као ћу пеште на њих, и пре ћу их обоје убити, него што ћу пустити да ми утеке та која пакао.

— Вала нам опрезно радити . . . Не сме нам нико трага наћи.

— Да, пустимо ауа нек иде; ја ћу с тобом остати овде, па ћемо је живу на овом месту заклати.

Удбалу обли хладан зној; удони јој дрхтавица, и она клоне на земљу.

Цело под стајаху Шарцис и свештеник на обали, као гладни курјаци, што чекају на плен. Каткад се поседнше на траву, али одмах за тим опет устајаху. Најпосле још један пут погледаше у наоколо тражећи овом, и кад још увек нигде не видеше, ипакиду и подоше својим шаторима. На њихово запиткање дофеше два Калмука из шипраја, а беху од главе до пете оружани. —

Кад у зору дође један слуга Цигралов на реку да донесе воде, нађе поклу опечешћену женчицу и однесе је под њезин шатор. Кад је к себи дошла, седне Удбала и наслони главу на руку, а коса јој је неуредно преко рамена пала. Њезине госпође шаптаху међу собом и чуђаху се, што им њезина страшно одело нема.

На један пут се у ауду зачу бахат поклон, јаснаа писа и њена врева. Удбала ниje на то ни пазила.

— Дошао је опет онај Рус, рече једна од њезиних госпођа, одшкрнуш врата.

Код тих реча подигне жалосна главу.

— Који Рус? питаше она.

— Онај млади, што је сам отпутовао.

Тако и беше; Борис се врати са оном истом калмучком пратњом, што му је рада сигурности дата. Он оде Шарцису и јави му, да су му се на тридесет врста далеко коли напрљали и покварили: да је с тога ово принуђен преноћити у степи и да се по савету својих пратилаца врати натраг, пошто на даљеко не беше никаква села. Он мољаше њега, да пошље неколико људи у степу, да доведу кола, те да их оправе. Главни узрок за што се пратио, беше заравно то, да Удбалу умири и да се с њом договори о новом плану за бегство.

Подозревајући Шарцис питао је ауде, што младога човека пратише, и кад се увери, да му је Борис истину говорио, обећа, да ће му жељу испунити.

Удбале је чуло ту вест и горко се насмејала. Она пошље своје госпође на поље и корачаше брзо по шатору горе и доле. Њено дивље очајање светлаше још се у очима. По кад-кад је стала, па је побледнши притискивала руке на чело; за тим је опет у грозничавом немиру пошла по шатору. Све је на њојзи наказивало неку жестоку унутарњу борбу — борбу између живота и смрти — борбу између душе, која хоће да се уздигне до вечног блаженства, и тела, које жели да остане у земаљским жељама.

Шта узбуђивање душу те жене? Какве јој страсти раздирају срце? какве мисли мучише јој умље? шта то беше, што се у њојзи борљаше?

Она стајаше на распутњу, те јој је ваљало, да сама реши своју судбину, то јест, или да се драгог за навек одрече — онда би могла свој јадни живот продужити; или да живот жртвује, па да га опет нади и неколико тренутака среће ужива. Све жеље и очекивања, што образовасност у женскињама буде, сва идеална представљања о срећи, нашу јоши нико на земљи није уживао, све њезине наде младог, неискушеног срца, све се то пробудило у Удбали, кад јој се драги повратио. Свуд у њеколо простираше се степа, а њезине дивље становници чуваху своји њезина нежељена несретнице у том затвору. Зар да се лишај на увек тако не увеселава светлошћу духовне егзистенције — онога дивног светлошћу, који ауде изван тавнице уживају, к у њезин зрачних процветао би дивно и њезин живот под окриљем љубави.

Шта да чини? . . . То све да напусте ради своје сигурности — да се затвори у свој шатор — да Борису каже, да се предомислиа — да га прекиљае да је остави, па да се тврдо тога држи! . . На против ако Борис дозна за опасност њезиног стања, назваће га за бесконрсну борбу. Он би по свој прилици помислио, да је на овај несрећан и ружан неприкладан начин, а шта би могао учинити жарац, кога су Шарцис и својни обнаглисали? Она је познавала Шарцисову скотску свирепост, знала је, да су је јако мрзили он и свештеник због њезина уплива код Њојша Цигрална, због тога, што она не пошљује калмучке богове и што је била противна свештеничкој влади, која је суеверном народу загушљивала и гадила. А ако остане тврдо при томе, да Бориса одбије од себе, ако не попусти на његове молбе и прекидања, то би могла осујетити крвне намере Шарцисове, могла би после одласка Борисова мирно живети, можда висову старост довршити и најпосле сви радошни живот благом смрћу завршити. Нагнан самољубљем и страхом за свој слабости свевластвују јој, да наоберне тај дуги, мрачни пут. Онај други пут на против беше кратан и свето; сиван врак по њему водио је новом блаженству и на њему се испуњавале оне жеље, што су толико година сазивале живот душе јој. Ако неће за својим срцем, то би могла за неколико дана увеличати сре радости, које су човеку дароване у накнаду за беде и невоље — могла се сваки срећи предати човеку, кога је љубила, ако што су свако неколико затворе душе кадре да љубе, те би тако могла цео живот сабрати у неколико часова.

Све јој је то обећавао онај кратки пут, што га звезде среће и љубави осветљаху, али на нога каљу чека је пробе са свима страховитим опаснос, њезине среће. Не само уображенје слабе жене, него и најразборније душе ужасује ако се од њезина смрти, што га она себи у породичностима пратиш и представљаше. Кад би јој после неколико претних дана Борисова рука спт задала, о како би се она томе радовала! Али да се среда чудовиштима у човечијем облику, да је злоставе, грамзиве, разјаре, да очима слоди њихова дивља, злобна лица, да слуша њихове грубе, осветљ и бесилно — доиста! ни једна европска жи не би се из то одважила, па и сама Удбала колебала се при помисли на таку смрт. Само срчана монголска природа беше кадра да је одрак на том мучном путу к вртлешњу, на које својеволно полазаше своју главу. Вера њез монголска, тежа јој је сколовито пре жеље пропасте је пред све насаље и надове, што их је васпиташе противу ње подигло. Удбала свлада свим страх и набројаше најпосле са неком дивљом радошћу све појединости њезине пропасти — ако што се броје новци, којима нађ да се исплати неочекивана, неодељена среда.

Кошка надје! После дуге борбе клекне Удбала поред своје постеље, притисне своје запекло лице у јастуке, и не мицаше се неко време у чем положају. Кад се опет подиже, беху удрузане страсти утишане; срце јој нарављ стиљу живот, што вине и нема радост; она се у себи закрела, да Борису ни откриће претеку опасност, да му ни једном сузом, ни једним уздахом не ваља, како скупо мора да плаћа своју кратку срећу.

Она дакле заповеди, да се поврх њезина шатора, што је одељен од других бно поред честе шумске, подигне шатор за младога странца, на га даде украсити најделим стилцима и столовима, најскупоценијим њиминима и тканицама.

Борис позна одмах на први погледа, чији се сваки и нежном укусу има захвалити за тај европски намештај. Удбала га позове на ручка; он дође и ваше је сваку са њезином господ̀ма; Шарцис се изнимно пред гостом, изговарајући се, да због неких важних послова пора на неколико дана отпутовати.

На Удбалином лицу не беше ни трага од борбе, што ју је надрвала. Она поздрави Бориса нежним осмехом, праведно мирна слушаше она, како јој Борис приповедаше најпосле случај, који је за њу остати. Ваљало му је послати кола у оближње село, или дати доватити кожаа одонуд, и он се одлуч за ово последње. И тако ће се морао пот до шест дана задржати.

— Ако буде шест дана ба ку код тебе! рече Удбала, и ни се не боме ни једног трепутка растанити. О, барбу за тих шест дана бити срећна! . . . а ти Борисе . . . јеси ли и ти срећан?

— Зар још питаш! новине млади човеи. Зар не знаш како те волим? За један пољубац тој, дао бих своју слободу, свој живот.

Удбала прекиде ти строгим уверавања, којима су њезине госпође изјавиле, па му пиће ово врата, загрли га обема рукама и притисне га на своје груди; он је љубљаше у лено чело, и тако им се неко време тишине душе у слатком заносу.

— Борис се, да се не боме смети тако често виђати, рече најпосле Борис; мисли би подозревати на нас.

— Подозревати! понављаше Удбала и махаше халосно главом. Какво подозревање? Шта се то може тако? Моја је судба решена.

— Ала Шарцис, тај бесни ирј?

— Немојмо на њ мислити! рече Удбала брзо; ја ћу ауде уживом потпуну слободу и чиним што им је воља . . . он нам не може сметати. Она ваљо убита, на онда, да је дрхтање глаза не нађе, дода тихо: Шарцис не ће усудити да се са мном у моје послове, у осим тога, он је отпутовао.

— Али твоје слуге и слушбене . . . народ?

— Умри се, ја сам уживина над њима и не бојим се њихове злобе. Супруга Цеварева не сме никог сумњичити . . . Видиш, драги, настани пријатни смешењем, још неким изборанје у рамеку повезницу. У остало ја сам сигурна за те ауде; нико се живећу њих не ће непријатеља према мени показао . . . остани со давле драге, драги пријатељу; како да ја не знам, шта може калмучка квеглива од свога народа очекивати? Заборави онај пријатни свет, не помишљ ове дане нивакиим страхованьем: представио себи, да сам дадат од степе, далеко од њезиних дивљих становишта, да сам далеко од света, што нас је делило. Помисли, да сам твоја жена . . . твоја до смрти.

Ове последње реци изговорила је неким тајанственим нагласком, и она се опет баци драгом на грудн.

Борис, коме не беху познати обичаји и знаиј наличуни, нероваше Удбалиним речима; она му изгледаше весела, расположена, повољна, и њега превари та привидна, сиољна нирноћа. Он мишљаше, да за то кише не мари за мисље народа јој, што се надала, да ће њом оставити степу за навек, и поште му и мирни, прости народ ни најмању бригу не задавање, особито се мало на њако сигурним, да се њоје ни осиртао на злобе и наносне погледе, којима га мале калмучке очи пратише.

Борис и Удбала посташе нераздвојни. Њихов шатор дуго је од њих цео остали свет; ако да бољу неким љубавним видухом обмотане, не беше за њих никога више на свету. Време брзо протицаше у забавама особља и другим повеђалним разговорима. Борис приповедаше драгој о великанственој престоници, о њезиним палатама, башгама,

вештинама. Или јој опевањем живот на бојне пољу, по становнима војевским. Или говорење о славним шествима и песницима, саопштавајући јој одломке од њихових песама, а она их слушајне са дубоким усхитом. Често та је питала за догађаје из његова живота. Хтела је да зна све, шта је доживео, хтела је да зна, шта је мислио и осећао, и шта је намеравао пре, но што се опет с њоме нашао. Она му је на против приповедала своју судбину пуну тешкоћа; а везивном скроман живот не беше никаквих пријатних догађаја.

Кад би се запара дневна утишала, вили би љубавници у поље, сели би у хладовину и уживали би под ведрим небом чаробито тихе вече. Благи ваздух беше испуњен мирисом јасмин цветк, тамошње човечије умиљење, стада почиваху у дубоком миру, и жубороше реке или песка зрикавци, беху једини, тајанствени гласови у тој осами. По трави и убоженим светлине се ференце (бубе), као да је земља звездама посута, па и ако не беше на небу ни једног облачка, опак су на обзору непрестано севале муње и распростирале неку надземску светлост не просушој стени.

Борис и Удбала шетаху се по каднад дух обоје реке између расцветних убушова. За тим опет стајаху те гледаху у мрачну даљину; или увек се по најпаче собом занимаху и тонише се у мисли, да ће се на скоро нераздвојно спојити.

Али судбина, која је као немилосрдан вероник над њима стражарила, дала им је само неколико дана рока, а тај се приближавао. Љубавници испражњаше чашу среће им до последње капи, а Удбала беше толико јака, да је савладала и успавала у себи свако сећање на страхоте, које јој предстојаше. Само кад би опазила шушље дрво на реци или пркосну халвину бачигелонке, обледела би и окренула би своје лице од Бориса, као што дете затвара очи мислећи, да га тако нико не види.

Час растанка приближаваше се, и Удбала је хтела да драгог јој наговори, да се богство одложи. Она је знала, да Борис није био лишар отклонити њезина побини удес, и да би свани покушај да је спасе, и њега стао живота. Ако би дакле одредак час богства одмах после његовог одласка, то би га увек да довела у опасност, па и ако би му пошло за руком, да се од те опасности избави, нема би му шест о њезиној несрећној судбини годинама душу мучила.

— На живот ни смрт моја неће му ведре дане помутити, рече она за себе. Кад дочује за мој удес, време ће већ утаситн рану жестину страсти, тако да ће му жалосну рест само подцрти моји.

Из тих разлога беше је Удбала за то, да се богство не сме покушати одмах по његовом одласку. Она му је стотину сметња, тешкоћа и опасности представљала и најпосле молбама и слатким речима склони та, да је на све пристао. Она га је наговарала, да иде сам у Капаз и да тамо чека знаке од ње, у ком ће му напоследи место и време састанка. После дугог оправања попусти Борис. Удбала је исказала, да да те три месеца остану раздвојени; он је хтео да се што пре састану, али она је то на далеко одлагала, избегавајућ је што је више могла да говори о будућности и хтела је да се користи сваки часом садашности.

Тако протицаху дани као ведри трепутци, и доће час растанка.

Све беше готово за одлазак Борисов; свирени Шарцшт пратио се натраг, па како се бојао, да би Цврглова присутност могла осујетити његове ље намере, то је поручио своме госту, да се врене на пут, јер ће ауд сутра отићи одатле. Борис је разумео шта то значи: он оде Шарцшту, захвали му се на гостопримству и замоли га, да му за сутра даде коње или камиле.

Сунце је зашло. Последњи пут поће Борис са драгом својом преко шумице. И напрај својих леших пада осећање њену мору на срцу: нека тешка тура стезаше му прса. Вечерња ваздух беше му чисто загушљив, а хладовина шумска не могаше га као иноле умирити. А сироту Удбалу раздирала дивља болови; сирт, од које је само неколико часова дељише, представи јој се пред очима у свој страхоти своју. Залуд се трудше, да одагна ту ужасну авет, и да своју убојљиву фантазију окрене другим сликама: свака поврет ваздухах задевале је гробном хладноћом: по каткад јој беше као да осећа опипљиву руку, и кад јој се спрваше у жилама, и глава и руке јој гореше, образи пламтеше а очи се свеглаше, као пламен женска, што јоп једном буване пре но што се угаси. Дрхтљом могома вила је она за драгим, куд ју је водио. Обоје осећаху тврет својих мисли, те ћутаху, бојећи се да не узнемиру своје болоне, ако их једно другом исповеде.

Она пробоше поред једног расцветног убука: Борис пружи руку и уберо неколико цветиће. У тај мах изјети на густог шипражја једна граница, пође се у висину, лебдијаше једни пренутак над љубавницима, па кренувши одјети у даљину. Удбала чисто претрне, и следећа својим мислима, а пристиснув руку драганову на срце, рече: знам ја, да по вери нашега народа часте душе прелазе после смрти у тице и лете по ваздуху, а зле душе буду прогнане у трому животињу, то јест буду осуђене да се на земљи муче! Можда ће моја душа кадгод тичија врста бити досуђена. С каквом ли ју радошћу летети тад тул према; сваћу своје гнездо ће твоме крову и хранићу се жрвицама са твога стола. Ваздух ито ти ти предњеси, испушћу срећну и Удбалу; над то видим жалосног, разведрићу те својом песмом, а моју одмарићу се пред твоји прозорима, те ћу ти слати слатке снове. Верујмо Борисе, ти ћеш осетити да је баш тебе душа, која те љуби, душа, која је и онога живота твоја.

Борис још дуже гледаше у њу: пезина одушевљења одиност усхићаваше га, и у заносу том загрли он Удбалу у сузе ње потресоше на лице драгано. Али одиех за тим почеше га узнемиравати пезине мисли о смрти, те хтеде да је расеје.

— Сањалице! рече он, ти увек мораш да мислиш у ваздуху, увек мораш да летиш за сликама твоје живе маште? Драга Удбало! Осетиш ти тужне мисли. За што да сада мислиш на смрт? Верујмо, смрт се не сме тебе ни приближити. Зар је жена сама тражила и она ти је помагала? То је довољан узрок, да те чека бола судбина, и да ће ти се заиста дати прошле патње.

— Не, Борисе, одговори она забивало; немој спитрити то, што ти говорим за пријне сањарије. Ко зна, можда су моје дани избројани. Али ма шта да буде, мој драги, ти који си ми, од кад себе познајем, драги од свега на свету — знај и буди увирен једини мој пријатељу, да ће смрт душу моју одн од тела растанити, али не од тебе!

— Удбало, умири се, за име божије! упаде јој Борис у реч. Ти ме страшиш и испуњаваш ми срце мрачнијим слутњама. Не, ја те нећу оставити . . . Та ћеш ићи одмах са мном. Нека зна твој муж, шегов брат, нека зна сав његов народ, да сте ја њих не плашим. На своју руку одређу свој одвјар и продераћу кроз њихове редове . . .

Удбала се поплашии; Борисова жестина и упрулност повратн јој одважност. Већ је видела како је Шарцшт потегао пожем на груди драганове, а у ушима јој опет звучаше оне речи: Ја ћу обоје исећи! Да би га избавила, прекуша сву своју снагу, угуши страх сраа и усхиа се шта више, да говори о будућности.

Најпосле се врате под шатор, јер већ беше касно. На врати застане Удбала и упрати опроштајни поглед на запад. Оне сјаху на њу нечном лепотом, а њојзи се учини, као да се пријатељски смешкаше на њезин поглед, а тај осмех да је зове у спокојиште мира.

Умореи од хода и узмарнре немирна бији се Борис на постељу. Удбала седе крај њега: он је ухвати за руку, покушаваше да себи и њојзи разгони тужне мисли, говораше о срећи и љубави, а Удбала га слушаше — смешила се шта више; али то беше осмех статује — хладан као мрамор. Она ито дуљеше по дальни, беху јој сузе, али ни израз жалавине, да би сузе биле благодет за њих. Силом је заустављала олакшавајуће капљице, а оне се слише с врежа и возникне жалавка, а горка струја вахока отроа јој сво тело, које се све више и више смрзаваше и ако беше запара под шатором. Али ни најмањим удахом не издаваше нерестница своје тешко страже, док најпосле Борис своји љубавни речима не растопи ледену кору, којом је своје бо обложила. — По стотинити пут описиваше јој он свом страшном решитошћу срећу, шта је после кратког растанка очекује, а пред сликом тих ведрих и јасних дана, што ће их мрачним гробом заменити, клоњу Удбалина снага. Јецајући и плачући изјасни она своју главу драгане на раме, и сузе јој сишо потоковите, што за се дуго заустављана река хтела на једне мах да изљуе. Али кад подиже главу, осећаше да јој је лакше.

— Немој да се бринеш за моју сузу, рече она сетним смешењем. Ја сам као дете, што плаче без узрока. Доиван је већ дарси пријатељу, а ти полазиш сутра на дальев пут . . . сваки, сваки овде на овом сриу, ја ћу одиги над тобом.

Са овим речима пружује главу Борисову на своје груде и полубри га у чело. Ирие ајаси беху јој распалитене око њега, и надоше на главу главу младоме човеку, те на гледаху као жалостан вео.

Они ћутаху. — Удбала, која је непрестано зебла, да ће одати своју опасну тајну, учини се као да спава: али Борис је за спокоје заиста заспао и сневао можда, да је са својом младом супругом дошао у Петрград. Чим је по дисању познала, да спава, устане и гледаше га, као да хтеде његову славу неиладним цртама у душу урезати. Свећа на столу распростираше слабу, жућкасту светлост, што је немом призору окон неку трубну боју давало и Удбалино бледило удовољавало. Како је ту седела немомчно, могао би је човек држати за опамењену Ирођу, што своја последња сања у парчуја стиснуше. Само пирза трепеташе нежности и неки детињски чар на бледоме лицу надаваше је као живу жену у цветурим годинама.

Она је дуго тако седела. Усне јој се мицаху и шапташу неке нечујне речи. Час погледа на небо, час опет спусти поглед на драгог, молећи благослова за њ. Само над јој се очи сузама напуњаше, окрену се на страну, да не би ни једна пређа као пала спокојном драгану на чело, те да та не пробуди.

Сруд ово шатора пађаше дубока тишина, која и на Удбалу утишаше. Слабо тело сапађа патњици тугу; тренавше јој отешчаше, глава клону на јастуке, и благотворан сан ујуда је у самозаборав.

Ноћни часови протекоше; на истоку се указа јутарња ружа, и све се поче будити. Росом освежено дрвеће отвори своје

ширене чашице; тице полетеше весело из својих гнезда; из шатора поџурише деца као чоле из кошнице; у целом logу чуше се гласови, само у обичалишту кметовском беше још тишина. Ведра јутарња свежност један продужене у уживаност шатора, где се над тавањевом свеком таман облачак од дима у котур сапуваше. Спавајућа Удовица држаше још једнако заспалог дрангина у наручју.

На један пут затрубише трубе гелената, што познаваху народ на јутарњу молитву. Удовица се трже — један светао дневно, и мисао, што јој ово донеси, удари је као гром у срце.

Са очајничким вриком обухвати она Бориса, и дуго не могаше ништа одговарати на његова питања. Она дахташе као тица, коју је сиртно олово згодило, те пада на облака на земљу.

После неколико тренутака зачу се конски бахат и ширцање точкова. Борис скочи и погледа врло брзо. То беху шатори која спремаху за пут, а његови пратиоци оседлаваху их.

— Тако се дакле досета морамо растати? рече он и пружи Удовици руку. Због нас, и остаће ми здраво, моја једина драга! Зарад наше љубави, немој се одавати залудној тузи. Време и место нашем састанку одређено је; на скоро ћемо се опет видети и бити срећни!

Удовица се подиже.

— Још једну реч Борисе! одговори она стаљним гласом; седи овде, молим те.

Она му показа неку столичицу; он је послуша; она клекне преда њ., отвори му прслук, скиде крст, што га је на прсима носио, и рече му:

— Благослови ме!

— Од куда ти то паде на ум? повиче тронут. Ти се спрашташ од мене, као да се и иначе растајемо.

— О не, ми ћемо се опет видети . . . на сигурном месту! Али благослови ме, јер ме на растанак а ово на радост, што ћемо се опет видети . . . Молим те, благослови ме!

Борис узме крст и учини свето знамење над њеном главом. Сузе пуниле преко њених образа, јер Удовица они не засушише.

— Хвала ти! рече она јенђијским гласом, и подиже се. А сад збогом! збогом!

Један тренутак држаху се у грчевитом загрљају — беше то дуг, дуг опраштајни пољубац. Најпосле се пустише, али још један пут клонуше једно другом на груди . . . па онда врсти Борис преко прагова, и врата се за њим затворише.

Удовица га праташе очима, па онда паде на земљу као свеж, што га ветар из мах обори. —

Сад настаде између шатора нека жубор, што је слутио на несрећу. Калмуџа опколише бачкогелената и кнеза Шарцина, који им уз дивљи поврат руку у лица дрекну говор, на што се ни гомиле чуше гласни усклици и дрека. За тим похиташе сви својим шаторима. За по сахата беху сви шатори поваљени, камиле, стада, сауге, женске аренуше се на пут, а једна гомила оружаних људи пође са дивљом виком шатору кнегињином. Сваки је хтео да учествује у крвавоју народној освети, по коме се жена, која погани своје душности, остаће сама у пустој степи. Калмуџи подеране бланке, што поправљају обичалиште кнегињино, оборише дувоове, узеше сво покућство и натоварише на камиле; најпосле навуку и ону бијелу, на коме кнегиња лежаше, и одеше хватине даље. Она од свега тога ништа не осећаше; само дрхташе, што јој је од бесне вике и дуге те бесне гомиле врло удоме проламано, надаше, да душа напиште није још са свим остановила тело.

Пошто Калмуџи заспаваше своје бесило, похиташе дерући се стењи за својим стадема. Сад почеше игре, трке, борбе и свакојака весеља. Радосни усклици јечаху ваздухом. Свима се преставаше на неколико часа и крвавоје сукљањице напред.

Шарцин заостане мало натраг са бачкогелозима и још неколико верних слуге; за тим пусти Шарцин у ваздух своје обученог сокола, што га је на руци држао, и као да идеше за летом соколовим, потрчаху ту чудовишта на ову страку, од куд ни се још неколико часова суљежишта чуваше.

После тога на два сахата, јахао је Нојон-Шарцин опет пред народом и разговарао се равнодушно са саиснаима, као да није ништа ни душа ниваква злочина.

У бакалма кавкаским вавено је пре неколико година пре краја сезоне између убијства мртво тело једног младог човека са разрезканом главом. Лице тога несретника, но могаше се распознати, и ни пре му не беше за нанесите познато. Једни трфаху, да је неки млад официр, сродник државног саветника Серкова, који је за неколико дана пре отпшше на Кисловодска. Али пре кратког времена, уверзако ме је један мој знанац, који је био у Петрограду, да је Борис Николајевић Сиснаа пустио пуковницом, и да се често оно виђаше залазећи ноћу руке са неком младом женскињом, која је исто тако плака и плавоока као и он. Но да ли их сродне вам сродиче веже једно с другим скончанију, не знаде ни мој познаваоц казати, и ако је добро проучио Лавaтерову физиогномику.

Који жести да верујемо? . . . Ова последња чини нам се вероватнија.

Превео *Сава Петровић*.

О постанку човечијег рода

ХЕБЕЛ.

Право предавање.

(Свршетак).

Када је наука о постанку јавста нуждан и опћи индукциони закон, то му употреба може бити дедукциони закон, јер ова теорија истиче на опће праве. Пошто се физиолошки израи индукција и дедукција могу равно разумети, а то опде не сме бити, то ћу навести пример ради објашњења. У време, када се Гете заиимао сравнљивом анатомијом, важила је као најизразита разлика између човека и сисавача међуваилчаи јост (os intermaxillare); та кост лежи у средн међу обема половицама горње вилице, а ни њој су горњи зуби секутини. Пошто се код свију осталих сисавача нашла та кост, то је Гете изнео индукцију, да ту кост имају сви сисавци. Пошто се човек не разликује јавтно од сисавача, то је Гете изнео дедукцију, да и човек мора имати међувилачну кост; и заиста нешаде му за руком, то пронаћи исправношт ове човечије зубне, наде је, и тако даде своје дедуктивном закључку очевидна доказа. Дедукција је закључак на општет на засебно, а индукција на засебног на опште.

Ако ми из тога, што се сви вичевљани у ово доба, строју и развитку слажу, изведемо, да су сви вичевљани од опћег порекла, то је тај закључак индуктивав. Али ако ми тврдимо, да је и човек од истог порекла, јер је он у главноме једнак с вичевљенима, то је закључак дедуктивав. Овај дедуктивни закључак на опћег на засебно тим је чврши и сигурнији, што је сигурнија и чврши прелашња индуктивна закључка. Пошто дедукција ниа за бланс (основу) индукцију, то је и права тим сигурнија, што је сигурнија друга. Филозофске основане чланови јест пристабда од проведене је важности.

С једне стране изнаиредни напретан, које учинише многа испитивања последњих година о прансторији човечијег рода, славна испитивања стрвкеннаква кољем, о времену камена, тчва и гвожђа, а с друге стране врло важни резултати најновијег сравњујућег испитивања језика, много штошта на бели свет изнесоше, и наш дедуктивни закључак потврдише. Зоологи и геологи, испитивачи старина и историјан, филолози и етнографи, пружише један другом руку, да у слоги ону тако звану теорију учврсте и у појединоме да је рашире. Ма како да су један они дотати природној историји човечијег рода, то их ми чврсто држимо као потврђене и непромакнуће наше дедуктивног закључка, кога смо ми са потпуном сигурношћу извели из опћег индуктивног закона науке о постанку.

Каква су нама средства за руки да испуњемо зоолошко пристабда човечијег рода, по изуја о постанку? То су ова средства, која смо и иначе навикли за ово употребљати, пре свега сравнење телесне грађе и унутрашњег строја њи: за тим сравнење историје развијања њи. Што се прво тичо, треба сама да питамо за положај човека у зоолошком систему. А ова система и није ништа друго, но најразстијн израз за односај средства по врсти, како се из сравњујуће ова тежиште лако дознати може. Нико не сумња о томе, да човек спада у класу сисавача, и спада у ону ову групу, што је зоолози називају «концаитеалијеви» зову, т. ј сисавци са колчевима (Placenta), а обима му је плоча (Discus). Ова група захвата нет различних главних одељака, тако звани редова: гласдаре, бубоједере, рукокриле, полуживучне и мајмуне. Очевидно је човек између ових нет редова бланке мајмуна, но остали редовима, и још се само о томе може питати, да ли човек спада у мајмуне или чини род за себе, и нидје на то права. Ма како да се ово питање реши, то ће опет остати закон, да међу свима животињама прави мајмуни и то затворени (мајмуни са узаним носом из старог света) човеку много ближе стоје, но сви остале животиње. Да, Хукслеј је чесно ову нашу реченицу изрекн, осланајући се на најстарији сравњујућа анатомијска испитивања, да су анатомске разлике међу човеком и мајмунима на највишем степену мале, но између ових и нижих мајмуна. За наше, човечије пристабло, мора се навести нужан закључак, да се човечији род полако равно из правих мајмуна . . .

Ма да је ову предзадну стазу сравњујућа анатомија већ довољно потврдила, то је наша сравњујућа историја развијања дала најважније и најразгонетније доказе. Ако пратимо развијање сваког човечанског индивидуа од постанка индивидуалне естествене му, то не ћемо с почетка ни до неког времена никакву разлику опазити између човека и сисавача. Као и сви други, састоји се човек у прво времену своје естественаје историје од простог јајета. То је кугласто клупчасте бланцета (...линије примера) једном каком опкољене, и затвара мале кугласто тело, што се тако исто из бланцета састоји. — Човечије је јаје исто тако, као у осталих сисавача, као свако животињско јаје просте бланцета, која се деле у две половине, које се опет деле, и продужењем дељења постане опет тонкла бланцета, и начне се клица или ембрио. Клица је плаик на гуле и састоји се из три слоја бланцета или листи-

ка, сво једно над другим. Из ово просте клице тек се постепено променивањем и образовањем развију остали делови и органи, што

жљају мање па неке разлике, које свршено одговарају систематском распореду класа у редове, фамилије или родове и. т. д. При

ционог живота, баш пре порођаја, упознају се оне разлике између зреле клице човекове и зреле клице антропоида (мајмуна без репо-

Гуслар на путу у цркву. *Слика Ђорђа Крстића.*

ких живиња одрасли сисавци. До неког времена клице или ембриони у свију сисавца, па и у човека, потпуно су једнаки, и само се величином разликују. За тим се постепено за-

томе је врло важно то, што се клице човекова ни мало не разликује од клице нижег мајмуна, а већ одавно познавање се разлике између мајмуна и осталих сисавца. Пред смрт ли-

на). На и после порођаја ове су разлике врло мале, и тек доцније се опажају, кад се човек из свој, а мајмун опет из свој начини развије.

Али историја развијања човечанског индивидуа је у неку руку опстојаније, реалитулација историје развијања средњег инвазитеског стабла ни, дакле стабла кичмењака. Она палеонтолошка историја развијања ни је непотпуно познате, јер очевидни докази јој, очишћени животински остатци, врло су мало сачувани, са кад би хтели из самих животињских остатака доказати историју развијања човекове, биле би боме хрђаве. Да богме да су ова пространа комади (докази) по себи врло драгоцени. Ми одатле познајемо основне цртс главних периода предповеснице земљине историје. Тако нам остаде из секундарног времена, највиша класа кичмењака — рибе. Ово је класа била у примарном времену на влади и тек доцније придружи јој се и нова анеобија, т. ј. она кичмењаци, што на риба постадоше. Тек доцније, у таквим слојевима земљиним, који су се наслагали за секундарно време, сретамо окаменјене остатке три више класе кичмењака: рептилија, тица и сисавца. А и од оних највише се само нижа одељења торбара (кенгура) или Дотојаја, али још никакве заступника више одељења, плацентаних сисавца (човеколика). Они последњи, у које и човек спада, појављене се у почетку трећег главног одсека земљине историје, за времена терцијарног. За праћењу историју човечијег рода, за напредујуће развијање кичмењака од риба до аудја, за време тих геолошке периоде, непрестано добијамо доказе. Наравно да за то време прође мноштво година, као што је доказано доказом земљиних слојева, што се у води сложене. Ми немамо с правом тројне оних периода не по временима, но по низовима векова.

Од много хиљада изумрлих врсти кичменьака, међу којима наше пра-прадедове бисмо, за то је каквим срећним случајем само мали број врсти у скаменелом стању, па и од оних само појединн делови, који бољу тврђи, као: зуби, кости, и т. д. Ту нам је најбољи и најпрецизнији сведоци историја развијања индивидуа (ембриологија), која у најтешњем односпоју стоји с палеонтологијом, али науком о развијају стабла. Ред разноврсних форама кога сваки индивидуум животиње све дуже од почетка своје егзистенције од јајета на до броја пуне — то је ратно сведочанье оних редова форама, врсз које наши прародитељи и претци за време ужасно дугих историјских периода прођоше.

На основу оних необјашних сведочанстава и палеонтологије, на основу потпуног упоређења оба ова реда развијања, на основу сведочаба из грађевине животиње, из науке о биогрвском распростирању животиња, и т. д. можемо тврдити са потпуном сигурношћу, да се човечији род развио из виших кичмењака, а пре свега из сисуница, дакле из торбара, анеобија, риба, и т. д.

Природна наука није једнако за целом истином, у томе се циљу може приближити искуством и разлучивањем из искуства, а не по ћуднном путу привидног свеинтезовања. Природној науци је све једно, да ли су таква знања захтевна, жељена и осебајна човечијем пријатна или противна, добродошла или одвратна. За то она равнодушно сматра буру људске и одвратности, што се против открића човечанске праставе подиже. Овде још морам рећи, да су неосноване оне планине од добромислених образованих људи, у последу на распростирање науке о постанку. Не само да не ће непакластво и помишљење међу људе унети, него ће му служити да се поправи и опламени, и ускорише напредак душевног му развијања и ослобођења.

Сад да се кратимо на сматрање, с којим смо наше предашње започели, на сматрање коперниканско-кутноге теорије са „Ламарк-Дарвиновом теоријом. Теоријом Ламарковом, коју Дарвин механичко основа — (законима наслеђења и доторњања маса) — пропаде антропоцентрично сматрање света, т. ј. људло, да је земља средиште човечанског живота, а остали земљска природа, животиње, биљке и шортани само за то постоје, да човеку служе. Светском системом Коперниковом, коју Њути механично основа (законима тежине и привлачења маса) пропаде геоцентрично сматрање света, т. ј. људло, да је земља средиште света, а остала светска тела, сунце, месец и звезде само за то постоје, да се око земље окрећу.

Плашље и противе противе светског система Коперниковог и гравитационе теорије кутноге, показаше се неосноване и неоправдане. Место да потресоше: „моралнн светски ред", место да поведоше човечанство моралној и интелектуалној преписти, подиже човечанство на виши ступањ знања и одлености. Културне народе отвре ове из мрачне ноћи идолске средњег века, и поведе их зори новога века. Раскрхаљ је основе нешиљи и суеверја, којима славољубиви попови и владаоци тежаше да субрабу своју повише, те да буду слепа оруђа њи ни. Мучне ирже ишкашиваше, којом поповска каста покуша, да присталице нове истине уплаше и задаже — неопходне баш да се они рашири и да свуда примљива стече.

Судба и уплив науке Ламаркове о постанку и Дарвинове о сакладивању, бе ће тоне у многом погледу слична. Али потпомогнута сазнања напретнина новог времена на свим пољима природне науке, Ламарк-Дарвинова теорија брже ће се рашнрити од коперниканско-кутноге теорије, много ягодне окопности сложеније се, да јој пута прокрче. Сво наше досадање света постаде колосалним напретнина хнмије и физике, ботанике и зоологије — са свим другог. Жељезница и телеграфска нашн мера за време и простор, са свим је промешала. Спектралном анализом,и поправљеним микроскопима, отворише нам се путови новом, пређе непознатом знању. Овим дивовским корацима нашег напредујућег душевног развијања, стремимо сад за појмнмо највеће отвраће — природног постанка и животињског пристава човечанског рода. Као звезда данница и сплемењавања дољеваће за све страно, и човештво ће све више и више водити ближе циљу му: „вроа светлост истине к срећи слободе".

Стаматовић.

Јован Грчић-Миленко.

(В. лиц на стр. 169.)

„Ох неумитна смрти!" беху последње речи познатог нашег песника Јована Грчића, у песништву називаног Миленка, који је 29. маја о. г. испустио своју жељену душу. Тек што је напунио своју двадесетсоху годину, а неумитна га смрт повоги. Српски народ изгубио је и опет једног талановг сина, а српска књижевност дарователе песника. Ми ово доносимо кратак његов животопис, као и шје баш са свим потпун, а с временом ћемо донети опширан његов животопис и оцену његовог целокупног рада.

Јован Грчић-Миленко родио се у Чересину у Срему на подножју Фрушке Горе. Ту је у месту свога рођења свршио српске основне школе, а за тим је учио немачке школе у Петроварадину. Свршивши са особитим успехом српске и немачке основне школе, дође са родитељи у Нови Сад у ливеназију, где је четири доња разреда са великим успехом свршио. Нови Сад беше тада средиште и жижица тачка новијег српског душевног преворођења. У ливеназији је нешо чисто српски дух, а у друштвеном животу беше још у велико пробуђено искрено родољубље. И једно и друго нашло је велика удела на младог ливеназијанца, међу којима је Грчић једно од врлих места заузимао. Стварајн ваши пријатељи сконшше нашу друживу, која је надазала после часовне под вином „Пуполак" у коме су надазили разна новајши појединн чланова. Јован Грчић беше један од најредњих чланова и ту су у „Пуполаку" назвали нрво његови песничкн покушаји. У Новом Саду се беше тада већ четнри ливеназијска разреда, те тако српски четртоглашци, а међу њима и Грчић, нородоше оставити Нови Сад. Разљеше се браћа и пријатељи, и шестоде у Новом Саду приватне мале кан одабране дружине, а утиву и „Пуполак". Јован Грчић гледао је да добе у тазу ливеназију, где већ постоји јавна овладнчка дружина, те тамо оде и он у нову школу у Сегедин, где се и даље још надазн „Слога", једна од најстарнјих ђачких друживна. Ту је учећи се у Сегедину читао у „Слози" своје песме, које су за тим у новосадском забавном листу „Давици" излазиле. Одатле оде у Пожун, где је ливеназнју довршно и положно испит зрелости, и ту је у најстаријем ђачком друштву „Слобода" био предан члан и најбољи песник, песме су му и за даље надазиле у „Давици", које су тада се велнким интересом читале. Свршивши добре ливеназију, реши се да оде у Беч и да студира медицину, струку, која га као водног идеалисту није могла у пуној мери занимати, и која је доцније стајала у опреци са његовом природом. Филозофија би била струка, која би стајала за њега најприкладнија, но тада професори нису нзили скоро никаквих наслеђа. Ја сјетим не беше рођен, као професор не би нимо никакве будућности, те тако Јован Грчић поставе медицинар у Бечу.

Студирајући медицину није се оиамуо песништва, него је још са већом вољом и љубављу прочувао класике песнике и нешто песме, које су непрестано у „Давици и „Матици" излазиле. Године 1869. нада скупљене своје песме у једној књизи на јавност, а јануара му године, да и остале своје шестеке и прозаичне умотворе јавности преда: но материјалне околности беху узрок што своју намеру није могао остварити. — У бечкој омладинској дружини „Зора", која је тада бању стотину чланова бројала, беше Грчић у врло доба тајник, а за цело време, доклс је члан „Зоре" био, беше један од најредњих чланова. У „Младој Србадији" нађе у то време оштро критика на песме његове, која га је јако одзлеђивала, но он нпак за то не изневери песништво, него је и даље певао, но песме своје не хтеде штампати, него их је само својим пријатељима у руке писцу читао. Пре две године нађе у „Летопису" прнпеђена оцена његових песама, која беше међом за његово остално срце, но која нпак не беше у стању, да га на штампање својих песама приволе. Често лек добре врло доцкан, па тако беше и са тон другом критиком, с којом му је доцније сатиконаша учитељ, јер он се тада још сасе тога никако не хтеде одвајати, за да су му искрени пријатељи то сазетовали, да опет на јавност нађе. Он је радно и даље на песничком пољу, и написао је једну драму, један епос, једну дуну прнповетку и једну сказу, а поред тога написао је прилнчан број песама, које се врло разликују од његових песама, које је године 1869. штампао. Рад његов неће бн се тек онда оценити, кад целокупан на јавност нађе, јер до сад је нпјсмо и најсмбоље део његовог рада на

јавност изашао, а по томе се никако не да одредити суд о њеној као песнику. Прве ће и доле ће њезине показати, да је један од најбољих младих песника, а да као лице заслужено ону строгу непристрасну критику, која је многима била при оцењивању меродавна. Има људи, који никад нису читали песме Грчићеве, а опамо су пријатељи суд о његовим песмама: а ина их, који су у опште против песништва, на су паравно непријатељи и Грчићеве музе. Такови годинама зверањи морала је пребити Грчићево скоро и сасо појетско срце. Последње песме његове изашле су на јавност анонимно, у четвртој свесци „Србадије“, под пселовом: Мозаик, за које су и најпеће непријатељи његови рекли, да су од великог вредности, и које су направиле сензацију у нашој публици. — Јован Грчић-Миленко поболе се у августу 1875. г., и од то је доба непрестано болешљао био, док га прошла јесен не свали у кревет, из ког га више није ни устао. Грчићеви познаници жеље беше, да своје кости остави у месту свога рођења и да испусти душу у крилу своје ране мајке. Дошле у јесен прошле године оде на Беча у Черевић, а овде пролеће у облашке министар Бечини, где је 29. маја о. г. своју душу испустио. Све до последње часа писао је песме, и у једној красној песмици описао је своју жалу, своју срећу и своју вољу, која је после његове смрти у „Завору“ штампана. Грчић је као и Бранко Радичевић умрло пре него што је са свим свршио науке, пре него што је постао доктором медицине.

Песничка рад Јована Грчића-Миленка моћи ће се тек оценити, кад што већ реконсо, кад целокупан углед свога. Данас већ можемо слободно рећи, да је Грчић био талената, да се у његовим песама огледала његова индивидуалност, са својим несрећним и изнесеним неприликама; сама му је песма округла, а дикција му је особито чиста и лепа. За Грчића не ће моћи рећи кратких, да је сладе у трсту сиси песника, који нису песме из побудне прилике, јер то му не беше обичај; али како је он свој народ љубио и како је сваки поврет у народу патио, то најбоље сведоче његови „телеграми“ — дне песме у подцастку Суботићевог „Народа“, у којима је своје осећаје обојадио и храбрио на избор посланика за последњи заседобачи сабор.

Јован Грчић-Миленко биће дарован песник, искрен пријатељ свога народа, а добар друг и пријатељ. Великим људима подиже српски народ с временом споменике; Грчића није срећа послужила да дуже живи и да постигао жеље српски песник, на ни знајући, да му се не ће подићи споменика, доносимо ево лик тог младог песника, јер то је бар својим радом заслужио.

Саборна црква у Пизи
и
водопад реке Лирноса код Изоле.

(В. слике на стр. 176. и 185.)

На чувеног дела „Италије“, о коме смо већ два пута у нашем листу говорили, доносимо и опет две слике: Саборну цркву у Пизи и водопад реке Лирноса код Изоле. Овом приликом ограничићемо се само на кратак опис слика, јер о самом делу нашишно би било још једном говорити, но што смо „Италију“ већ опширно приказали нашим читаоцима.

Пиза је једна од најстаријих варошиј у Италији, и некадаља моћна суперница Венеције и Милана. Међу многим знаменитостима у Пизи, заузима саборна црква једно од првих места, а између 80 цркава без сумње је најзнаменитија. Црква је саидана у византинском стилу у виду крста. Зидање те знамените зграде отпочето је у пролеће г. 1064. под Бруноном, а довршио је Ренаудо г. 1103. Црква је дугачка 308 париших стопа, а 79 је стопа широка; средња је 105½ стопа, а висине је од доле разнољене висина 158½ стопа. Црква је с пола с мраморном облогом, а на средин су три реда ступова, који спадове спајају. Црква има свега 100 прозора, а унутра је незнабена уметничким скулптурама и сликама, међу којима се, између осталих красних слика, и једна Мадона од Рафаелових палата. Преко од улице, а са десне стране цркве слике на стр. 176., налази се крстионица или крна са. Јована у којој је крштен ратујде, који је год. 1152. саидао Дворе Салве. Крстионица је 159 стопа висока, а 105 стопа широка, а обложена је с пола белим мрамором и с пола шарама. Доле има свега 20 ступова, на којима се подиже горња зграда са 60 малих ступова; над овима има свега 20 прозора, а над тима се диже купе с осмерим. На четворо красних врата улази се у крстионицу, који је из пута богато исклесана са мраморним киповима и ступовима. За саборном црквом, десно на слици, стоји са сам изолиран звоник — кеса торањ, који је висок 168, а широк 48 стопа. — У XI. веку биле тај звоник зидали, но кесе је цркла за себе, а крстионица и звоник за себе, неки онда, а најсавршенији је такође зграда у Италији, баш најлепша саборна црква; но то је карактеристика најстаријег стила и ма то исто назависно и од српских задужбина, које су градили српски владоци, све до наше доба пасти на Косову.

Друга слика, коју из „Италије“ на стр. 185. доносимо, представља нам водопад реке Лирноса код Изоле у Истарији. У Италији има доста водопада, али овај је један од најзначајнијих.

Бледско језеро у Краљској.

(В. слику на стр. 177.)

Краљска је дивна земља; у њој нашли посетници разноврсности, каквих у тако малобројности нало има на земљи.

Зелене планде, које се са штирскима упоредити могу, тиха и дивље-романтична језера, којих само још у Швајцарској и горњој Италији има; високи брегови, живопиствени и занимљиви у сваком погледу, дивота густих шума, над којима се уздижу голи и једине главе огромних брегова, водопади, пусте каменити предели, пустиње у правом смислу речи, на којима ни једног дрвета нема, а преко њих често брују најбешњи орлови, који би сигурно слонити морао и најстарији раст, као снажна грка каква пустиње; онда опет плодне равнице, пећине, подземне реке и језера — то су састојци те земље; природа је све своје лепоте, најчаробније и најзанимљивије тој земљи подарала.

Један путник, које се најслабије тим богатством природе, назвао је бледско језеро „земаском“ дивне Краљске.

Сир Хемфри Дејви зависао је једном дневнику: „долину од Љубљане до Подкорешког дркао за најлепшу, коју сам у Европи видео,“ дакле је и њу имеђу те две тачке неима прелетао. Пут од пет до шест сахата, који воде у Блед и на њезино језеро зашта је за сваког пријатеља природа лепоте при најкраћинх ужицима. Преко богатих шала плодне равнице, који окружавају брегове и преживају зелени пучмонитне брежуљци, иде се у Крањ (Krainburg), једну варошицу, која красноше — дичи један брежуљак на сутвиду Саве и бурне реке Кокре (Kanker). Још код Радељице (Radmannsdorf) увиђа у очи карактер алпског предела, пут иде за брдо; ток што се једна висина пребе, већ се подиже другој пред нама; последњо ди ни сат, то видимо, да сам Блед језеро језера; удаљењем се да дивну слику с једнога погледом пређашњим и да се задивимо, али као нашем непристрасну у прво сусрете се пред нама опет зелене густе јеле, које цела пут застиру хладовином и спречавају сваки даљи изглед, — но на један пак, кад стигнемо на висину код Желече, задивимо се бледском језеру.

У тиши, која свака поле остелаши човек од тог призора осети, не знајући за шта, што човека читаво одседа, кад после дуге путовања по пустом, огромном камењу Краса (Карста), стигнувши на вис код Оквина, на један мах угледа пред собом величанствено море и Трст.

Про сиета нас умилност бледског језера и њезине најблаже околине пленивши и задивши. Језеро, које стоји пред нама пло лено идило ово што нас гледи, окољено је сневши зеленилом, а на изнене се даље пространу ливаде и шуме из којих се опет лепе куће блистају. У средини језера лежи једно острво са двеста дрветима и једном црквом; на десној страни испод једне стрмене стене леши село Блед, а стари замак уздиже се високо у ваздух, ако продужене каменитог брда; на левој страни је лепо поље кукурузно жито. Све то стоји у окиру пријатних зелених брегова, који су у особито лепим групама поређани, па њих долазе високи брегови а преко свега тога гледи сода глава пирнце краљских брегова: два Триглава.

Блед је лековито пуштиште и то особито за неке занемарене болести: ко доће само да се лечи, тај има шта и да ужива, јер тај је предео природа обдарила својим лепотама.

Цар Фердинанд I.

(В. сл. на страни 184.)

У Прагу у старој престоници чешких краљева на Храчину умрло је 17. (29.) јуна о. г. аустријски цар Фердинанд I. — Тим новом се опет пробудиле успомене на бурна прошла времена у којима се он родио, у којима је живео, на престо ступио и са престола свишао. — Фердинанд родио се 7. (19.) априла 1793. године, — године страшне француске револуције, баш над је сестра његовог деде Марија Антоанета, тадашња француска краљица погубљена. То је био почетак знамених преврата у државама и људском друштву, почетак великих ратова, који су скоро у читавој Европи, па и у његовој отаџбини бесниле отимајући јој земљу, силу, људе и углед, а царски двор је често морао бегати на скоре престолоне и остављати је непријатељу. У таким околностима је одрастао покојник, којега данас ми у данашњој свесци на стр. 181 доносимо.

Карло Јозефоја Јосиф Фрања Марцелин Фердинанд, као цар аустријски назван Фердинанд I., а као пруписки краљ чешки и угарски Фердинанд V., био је најстарији син цара Фрање I. на његовог другог брака са Маријом Терезијом, принцезом обе Сицилије. У четвртој његовој години умре му мати, баш кад су се приправљале свечаности са којим рођен-дан. Још у ово доба је била уверљена клица слабости у младом престолонаследнику. Због тога се он од своје младости, па до последњег часа напрадње бавио мирним наукама, а имаше хероличком и технологијом и састано је дену и свршеној збирци природних и уметничких производа.

Садашња цар Фрања Јосиф био је већ рођен, кад се његов стриц престолонаследник Фердинанд 16. (28.) септембра 1830. крунисао за угарског краља. Ма да је од тог доба био већ суверен, достављали су му само најнеопходније државне послове до знања.

15. фебруара 1831. оженио се гарденским принцеом Маријом Анном. — 18. фебруара 1830. године умре цар Фрања и Фердинанд I. ступи на престо. Његово прво царско дело је било то, да је одлучио судбину талијанским политичким кривицима. Сви добише допуст да се врате у Аустрију, а спроведнима даде још и путни трошак. На дан свога крунисања за краљевинског краља 28. августа 1838. изда амнестију свим политичким кривицима у тој краљевини. У свему је тада владао најнеже мир, вештине и науке, трговина и занати почели су се најлепше развијати, ни унутрошњих непријатеља није било, те по томе беше то најудесније време за реформе, које су за Аустрију најпре биле, него за многу другу европску државу. Али цар Фердинанд не имађаше за то довољно енергије, а и талијански државни канцлар кнез Метерних — којега ми је отац нар Фрања I. као знанет с тим калпом оставио, да га од себе не отпушта, док год је он жив — није се никако могао одрицателити та промењена и реформама. Он је саветовао цару само оно, што је за неопходно нужно држао, а то је било: стајати на пут сваком руском утицају у Европи. Да би спречио тај утицај, који је још у доба грчког одлобођења био највећа брига Метерниховог, попуштао је политичним тежњама Мацара и потомогао је њихове тежње Чеха. Са осталим словенским, немачким, талијанским и романским народностима поступао је исто тако мањиске, као и под царем Фрањом I. У материјалном погледу могли су народи чинити, што је у општег у чаршији држања дозвољено било, а у погледу умног рада и развитка били су у зноту. Најзнатније шкоде морали су од чести своја дела у виноземству штампати, а од чести и сами рада своје личне безбедности изван граница се исељавати.

26. августа (7. септембра) 1836. крунисао се Фердинанд у Прагу за чешког краља. Том приликом подигнуте су врућодарни дар од 30.000 дуката (као и 1830. године при крунисању за угарског краља добивени дар у истој своти) подељено је он на добротворне и друге јавне циљеве. У опште је била доброта срца најзнатнија цвета карактера умрлог цара. Још као дечак храбро се бранио против свог строгог оца, кад га је овај каријо због мањих дарежљивости. Један пут је поклоњио свој хаљтак сат једном просјаку; други пут буде у лову ранен сачмом и за браног свану играту. 1832. године у Бадену нападне и рани га један злочинац, а Фердинанд му непрестаним поступањем избави живот, а доцније даде матери и детету тога злочинца пензију.

У велико народ није имао узрока да се жали на цара Фердинанда, (што напше, овај је сваким даном све више давао доказа о свом добром срцу) у толико се никако није могло прилагодити несрећној системи Метерниховог владавине. 1845. и 1846. године невољине се знаци општег незадовољства са тадашњим стањем. У талијанским провинцијама кључало је тако, да је влада, да не би морнило са свим изгубила, све строжије и строжије мере употребљавала, док је најзадне и до опкладног стања дошло. У Угарској надвладине радикални под Кошутом умерене либералне под Сечењијем. Дошо-аустријски и чешки сталежи искали су земаљске уставе у духу новог времена. Ни и бечки сталежи почеше бивати несносни, чолека за олакшање цензуре. Дочим је ни дотичном месту продрло Метерних нагор, да се никаквој новини не сме попустити, па и закључене реформе да се не смеду извршити, иако се бурно захтеваху, то је незадовољство све већих размера, док најзнатије у марту 1848. не буку бечка револуција, која је скоро свенопштому претила разорењем читавог царства.

Кад су после неколико жестоких сукоба слободољубива начела однијала победу, бује Метерних отпуштен. Сад је народ цара чак одушевљеном одазову, час страсним нападајима обасипао, како су над његове мере са дневне новинеме биле у складу или не. Цару Фердинанду се свиде западне новак стране. Свом новом министру Пилерсдорфу рекао је: „Хвала Богу, кад сам се ја Метерниха отресао. Ви радите сад, што за најбоље нађете, ви ћете већ погодити!“ Но Пилерсдорф нпак није „погодио“, ни је био слаб, да склада елемените, који су његову волу спречавали. Он паде на скоро — у немилости и „горе и доле“ и преврнула се читава пирамида.

Но најпре се показа цар још неколико пута народу у Бечу.

За тим наступише мутни дани, на да није ни један прошао, а да се није каква концесија дала, каква давнашња жеља испунила.

Да би опасности избегао, напусти цар 5. (17.) маја 1848. г. Бечу и отиде у Инсбрук. Одатле нада нојаву, да је тој врлини корак корак учинити, само да своју слободу спасе. У Инсбруку га походише зове реакције и предлагаху му своје планове. Међу тим састане се ројеграт, и кад га молбе овога прати се цар у Бечу 31. јула; ушао је он уз пратњу народне гарде, дочекан радосним усклицима, у Бечу. — Одмах за тим народне се зове запели између министарства, с којим је већина ројеграта била, и Мацара, с којим су бечки бини и радикални дракли. После оне ноћи, кад је распалени народ неје министра гроза Латура обесио о фењер, побегне цар по други пут из Беча и то у Оломуц, где запреми свој политички живот. Увиђевши, да захтевања свога престола није дорастао, одрече се 20. новембра 1848. круне и престоља у корист свога синовца Фрање Јосипа I., доцнијег сам није имао деце.

За тим се пресели у Прат, где је до своје смрти живео на старословенски Храдшу дубљем и поштовао по највишо од чешког народа, којем је до последњег часа био високи добротвор и великодушан отац.

Гуслар на путу у цркву.

(В. слику на стр. 189.)

Док се српски народ толико векова борао против силе турске, и био још бедем, који је чувао западну Европу од најезде турске, дотле су народи на западу у миру живели и на културном пољу напредовали. Ко зна, шта би данас било од тих народа и њихове културе на западу, да не беше тада српских јуначких соколова? Сигурно то је историјска истина, да су Срби при доласка Турака у Европу били на овом ступњу образованости, на коме су тада и остали просвећенији народи били, и нема сумње, да би се Срби и данас мерили са осталим културним народима, да не беше вечите борбе с Турцима: тек почетком овога века, кад се Србија ослобођи турског јарма, почиња на обе страше на њих подизати школе, обделавати своју земљу и давати своју деду на трговину и занате. Кад бацимо поглед на ово последњих педесет шесет година, од како се управо датира наш новији рад на културном пољу, онда без претеривања можемо рећи, да смо на културном пољу, поред многих препона, прилично напредовали. Неки су народи, а нпме наша браћа Чеси, за то исто време нешта у култури напредовали и на сваком пољу више од нас урадили, али под њих беху друге околности, другојачији рад, на што је са свим природно и други резултати. Но као што рекосмо, и ми смо Срби на културном пољу прилично напред корачили, а сви су изгледи да ћемо још јако још нешто напредовати. До данас уметничко поље беше у нас са свим забаглављено, али последњих десет година добисмо неколико њених младих сила, који се са свом љубављу одадоше уметности, и почеше је над нас неговати: у најновије доба почињу се српски синови још већма одавати уметности, и за неколико година надамо се већ прилично број сликара, вајара и музичара. Потреба је узех мерадавно, и од ње једино зависи, хоће ће струју младих Срба нешта неговати а коју мање. Данас имамо на разним уметничким академијама десетак Срба, а нарочито у Монакову, где се једино за сликарје изображавају, докле у Бечу нема уже неомарстве, а нпке музику.

Од свију академија обично напоре излазе са својим радом на среду сликари, те тако и слика њоју на сто. 1869. доносимо, рад је младог академичара *Ђ. Крстића*, који се већ две године у Монакову бави учећи сликарство. Његова слика „Гуслар на путу у цркву“ јасно нам показује, да млади академичар има талента, и да од њега може бити сликатељ, ако и од сад буде тако напредовао. Ми га ободравамо на рад, нашеши ову његову слику на јавност, а рад њемо доносити вазан рад и других младих академичара. Крстић је са својом сликом погодио у жицу народну, и ми се радујемо, што је ударио овим правцем, којим је Чермак пошао, јер у народу нашем има толико идеала, да је довољно бити са читав живот своју нашех садашњих сликара до краја свога живота. „Гуслар на путу у цркву“, то је слика, која је пријатна из народног живота, и која је доста верно нанеђена. Гуслар нам вечна инпонује, слика је пуна живота, и буди а нехотице у човеку жељо поштовање.

— Дај Боже да и ми Срби што скорије узнемо своја Матеја, Брона и Чермака, који ће бити на дику српском народу, иоје што су они на дику пољском и чешком народу! Ми имамо већ неколико младих сликара, а имаћемо их за који дан још више, а шта постане који од њих и велики сликатељ!

Библиографија.

Отаџбина. Књижевност, наука, друштвени живот. Сисека за мај 1875. Вел. 8-ниа. Стр. 1—160.

— Сисека за јун 1875. Вел. 8-ниа. Стр. 161—319.

Историја свита и природне науке. Приступне предавање Стојана Бошковића, професора опште историје у великој школи у Београду. (Представљено на „Србадији“.) У Бечу 1875. Штампарија јерменског манастира, Сиђала и Мајера. 16-ниа. Стр. 29.

Kaniitz, F. Donau-Bulgarien und der Balkan. Historisch-ethnographische Reiseschilderung. In drei Theilen. 1860—1875. I. Band. Mit 20 Illustrationen im Texte, 10 Tafeln, einem Gebirgsrelief und einer Karte. Verlag von Hermann Fries in Leipzig. Цена 8 нор. 25 нов.

Због материјалне материјале изостале су и у овој свесци Питалице, осим Мирамара и Радио белешке, које ће у Деветој свесци изаћи.

УРЕДНИШТВО.

Одговорни уредник Срећко Мајер.

Власник и издавалац Стеван Вуруки.

Штампарија јерменскога манастира. Сиђала и Мајера у Бечу.

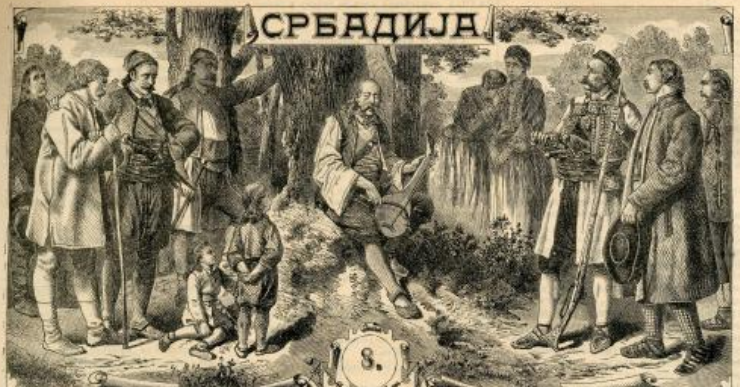

Година прва. — Свеска осма.
У Бечу 26. јуна 1875.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 26. сваког месеца.
Годишња је цена 6 сер. или 72 гр. ч.

ТРПЕН СПАСЕН.

Роман у три књиге.

од

Јанке Игњатовића.

Друга књига.

XVII.

Господар Максa зна ген одавна, знао живот Гавра води, па дође још једаред и то последњи пут у Пешту, да Гавру посаветује.

Баш у најгоре доба по Гавру. Наће га у његовој дечијератној собе за времетом. Кад га неде онако отрцаног, несређеног и изнемоглим образом, спусти му се низ суза уз образе.

„Дакле ти си онај мој негдашњи Гавра, на кога сам ја моју надању полагао? Не знам ли како сам с Миленом пеперетни, а сад у тебе све да изгубим! И мати ти једнако плаче, једнако пита: та је л могуће, да се моја дика, мој Гавра прохујало, пролетао? Каква ти је то соба? какве су то халине на тебе? шта ти је на образу? зулаи си ли? тешко и теби и мени!"

Гавра устане, пређе оду да то пољуби у руку, но отац се куче натраг, не да му руке.

Гавра се извиња, признаје да је погрешио, да одсад су научиили од муке медведа: да га више силовао на берберство, све би другче било; сам отац га је остављао у платки, кад није хтео по његовој вољи да иде натраг Лоштајнеру. Каква му

Јован Грчић-Миленко.

још и то, да његово садашње сазнање истина даје довољно повода, да га отац држи за невалалца, ал, вели, он нпак није изгубљен, мада не ће никад бити берберин.

На то и господар Максa мало поћутке. Оде с њим и купи му халине, па онда да посети Лоштајнера. Кад тамо, види старог Лоштајнера на времетy, бунца, не познаје Максу: — господар Максa плаче, брише сузе.

Тај дан умре Лоштајнер. Господар Максa дође с Гавром и Гађеновићем на ручак. Максa пелива руку мртвог Лоштајнера и пусти благодарни уздисај.

Умро је био лек. Курирги су га носили до врај вароши, а на крају вароши мотуше га на кола и одвезоше до гробља.

Пре него што ће га поћи, позва једном курирy, те се одмах повуди Гађеновић и посло је од стране главе свог негдашњег принципала.

После ручка позове господар Максa Гађеновића на један „конференцијум", и то баш у Гаврину собу.

Господар Максa нађе као Гађеновић чисто наглава, па сад сам себи пребацује, што није усковио Миленину удадбу пре љубавна, јамачно честитог зета би сад имао! — Сад поче саветовати Гавру, да се узакоњи са Гађеновића, он је сиромашан син, од њиног никакве користи, па како је честит човек. — Гавра се смеши, а отац се једи. Отац замети

Година трећа. — Свеска девета. У Бечу 26. јула 1875.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 26. сваког месеца. Годишња је цена 6 фор. или 72 гр. ч.

ТРПЕН СПАСЕН.

Роман у три књиге.

од

Јаше Игњатовића.

Друга књига.

XIX.

Дон се Гађеновић свом докторском штудијуму предао, тера је Гаџа Свилоносић своје изнервираности. Новци што му је отац дао, и што је од Гађеновића добио, брзо су отишли. Мало по мало онеси заложе стварчице. — Но што је најгоре, сиромашно је хирургијско „кура“, те би се требало за диплому побринути. Гаџа се давно предомислио, не ће хирургијску диплому, већ ће положити приватно филозофски курс, па ма и дошије, онеси ће се уписати у прву годину медицинарства. Зна у напред, да се то ону не ће допасти, јер ће он волео, да му син буде хирург и да држи свећицу. Гаџа ова на против, не ће да буде хирург, већ за то, што није потпуно научно медицинарство: он хоће да учи од почетка до краја, да буде основно научен лекар, па онда и ако се да на хирургију, би ће у томе у толико напредније. Оффенбах да драм? Ни по што! Но ће да буде живи „бријач“ ни „фризер.“ Он је у том са собом са свим на чисто, а што није могао одмах тако започети, бани то му је душу тако јако и притиснуло.

Лука Вукаловић.

Сам се у себи једно, што то није могао ући тако на брзу руку; ником се није тужио и једа му се кћткад у бекријлуку напије, а сроду олаше. Ту тврду његову нико није знао, па за то су га многи крво осуђивали.

Да га не би за бријач држали, ношо је и одмах са свим лаворчић, над њим је висио лепше халине. Халине су му увек биле комотније и не зајажаше као у субјекта. Гађеновић га жали, што се у поноћи тако јако „пренебрегао“ и волео би, да се мало лепше држи, то јест само мало, да се не мора стидети, кад иде с њим по сокаци, јер иначе је Гађеновић био суревњив и није радо гледао, да је ко од њега „елегантније“ обучен.

Кад Гаџа седи у биртији, па нема новаца за вечеру, седне Гађеновић до њега и да му свашта доноси, а кад дође до плаћања, Гађеновић му као на шпиље додаје испод стола новце, кажда Гаџа за

себе плаћа, али му тако дедиће, да сви могу приметити, шта Бока ради. Гавра се само смешио жему је све једно, на свако ил онако, кад је само од доброг пријатеља.

Но кад Гаљеновић Гавра плаћа, мора и Гавра у другом смислу нешто жртвовати, мора допустити, да се Гаљеновић с њим о докторији дипшута.

Гаљеновић је, по томе, што се тиче његове системе у лечењу, прави „илурдиста“, то јест, доказано је, да свака болест произлази од влаге, „њихи соковна“, особито „од крви.“ Та „крв“ му је страшно напуњала главу.

Кад каквом болеснику пусте крв, он прогледа, по тек ученим лицем рекне: „промтно“, „крв је промтна“; то толико значи, да ће човек за два минута умрло, да му више крв пустиле. У том је Гаљеновић дотле доврео, да је не једрвед у дипшуту реазо: редан је поштен човек, који није крв пустио.

У таном дипшуту би се Гавра насмешио: но тешко њему, као не поштени, јер онда мени код Гаљеновића предиста. За то, Гавра, кад је баш морао ићи на ручак новаца, а Гаљеновићу није поштени, а Гаљеновић опет њему по могућству учини.

Гаљеновић је на тај начин имао добру школу, јер у дипшуту се учио, без да треба читати.

На онда, где су друга докторска друштва!

Особито, кад је био у друштву, где је каква доктор, ког даде за „доброг“, гледи му Гаљеновић у лицу, слуша га, ни једна речица не пропада; а кад му такав пружи руку и пратисне, а он онда као са неким магнетизмом улови у себе медицину, то јест ту науку.

Кад Гавра већ у велику нужду дође, а он тражи Гаљеновића, па напочно с њим разговор, даје му за праву, што вели, даје се и самоуверити, па онда га погледи и кредит је отворен. Но то је он тек у велику нужду чинити, кад би већ више дана гладовао.

Гавра да је хтео, могао је себи и одлагати, да је живео на једној менажерији са каквом бабицом, „куражешњаком“, као Гаљеновић са Шпицедермом; ал то Гавра није хтео, нје је волео патећи и гладовати.

До душе у томе није ни нужа: спогодио се као Гаљеновић, јер је као Бока Гаљеновић, док је са Шпицедермом менажерао, тако вукевао био, да се за прене, док Шпицедерка нас куражешња иде на ужеварошчет да уч, закалуча, па муже рукав као вечеру, а Шпицедера тек добре на готово. Слушкињу нису држали. Гавра се не ба на то привело ни за сто Шпицедера.

Шта више, Гавра до сад још није ни задужбен. Сви господари Максе и госпође Фесе, брат Кемлерје, тако дежко, да нити нога дођи, нит' виде.

Но што је најгоре, сви су држали, да је свему томе узрок, што је „лумп“, „бекрија“, „карташ.“

Тако је кад њега изгледало, да су га морали држати за такнот; но изгледу бар, за то види унутрашност.

Гавра је кажад и по осли дана био у великој нужди: жагуби, заложе и опет нагуби. Кажад се уједрва, па ће све поруч по парче ископкати, само да се карта. На кажад му и среће послуша. Кад добије прилику свету, а он оде у кажу биртују са свим на страни, прави рачун од кад гладује, да донета прво јело, па сам себи каже: ово је Гавро за понедељак што си гладовао! опет друго јело: ово је Гавро за среду, трпео си четвртак, четврто за петак. Онда искупи најтежије заложене ствари, на опет ини на исто.

Ову, од каже је био код њега у Пешти, није никад писао; и и на што, мислио се, кад зна да он ради по ованој вољи, и знаше му нраи не допусти. Код њега је начело живота: „или — или.“

Код онди на пример каквог свршеног медицинара, ригорозанта, или већ расправу „дисертацију“ предаје, а он још није управо ни почео, онда му се стегне срце; особито кад види познатог земљака, који слабијег таленша од њега, а он тако звоспао!

Поврх таких тешкоћа, у таком положају није ни чудо, што није био такав „галантом“, као Гаљеновић.

Вербери, субјекти радо су били с њим и по могућству му помагали у нужди; но он никад није ни једном каже да је у нужди, у толико више, што та нужда не траје дуго, нет шест дана, па се среће опет окрене и престане кашкаде.

Ако му отац прека Гаљеновића што пошље, то брао плаше, каква није ни било; дин два, нади га човек мало уредиће, а нет дана опет горе: не кажа је увек забавако на од кућа.

Само да му је још једаред дође до мало више новаца, па да положи латинске школе, што му још ваше, и да може започети медицинске нуре, онда би му се душа смеркла, јер још у детињству се зарекао: жив нам мртва, ал доктор мора бити.

Љуба Виновкашић је био са свим другчије нарави: он је сам са собом, па и са целим светом задовољан. Субјект по нати, па нарокито и шнајер по нати, јер субјект и шнајер то је све једно.

Виновкашић не ће да буде ни доктор ни магистер, он ће до века да остане бербер, само хоће још света да прода. Чуда се, како се Гавра наиучисе; шта је он био према Гавра, као шегрт код господара Максе! морао је Гавра чисме чистити. Сад Љуба има халадања, а Гавра иде каткад као пандоровац, дава му се и ренко би не једаред! но би то некад могао помислити, да ће Виновкашић бити боља од Гавре, господар Максимов сина! јер варијко, у таком стању, дакле се већ бо једног него што је Гавра, а Гаљеновић за још боље. И Виновкашић је дражо Гавру за погубитог.

Гавро је за све то знао, ал још се није плашио таковог духова. Његов дух није се дао са војеводским судетким тримарајима обуфити. Ал за то Гавра, кад професор Бадања оперира, увек је ту и већ би њима воле и одзавајности, ира на какној тешкој операцији помагати, „асистирати“, усудио би се и сам „вмаутрпрати“, свеки руку или ногу. При таквим операцијама остао би и гладан, и цео дан би се с тиме бавио.

До добије диплому, с места би био болан хирург, ал он мора још учити. Гаљеновић би задовољан био, да толико зна, да он је ту Гавру успешобно крави, која кошше и прскала млеко. Гавра се мисли, која хоће млеко, кеса и кабланку добро држе.

Гавра што је и с пола показао, свакоје је уверио, да би могао што од њега бити; ал у његову унутрашњу важност није још нико пронишао.

Но једаред, док се Гаљеновић које где галантирао, Гавра се у шетајуће утуљао заклучи, да га нико не види. Гаљеновић на против њега књигу под пазухом по сокаци, по пронеиди и чита белоглаво, као да је поврх њега прође. И осим њихов круга, по „форштатима“, особито у „Josefstatt“ и остали, познавали би се, да Гаљеновић ваше зна од Гавре. Бадања. Гаљеновић је сатворењ, „шеширд“ много ређе! сва „јозефштатска пуфарија, на чилу кнез, даже Гаљеновића за „ђеца“ учног. Гавру, но та види, да ће га за њихог кариовања. На Гаљеновићу је и то нарастало, што се баш учиљавати, жаиће не ће удредити, попустиће је; Гавра на против и на шале хоће јако да пенше. Тако је из „борфешетова“ једам од најбољих гостиј ниостве. И то за што?

Гавра и Гаљеновић седели су једног нечера у „борфешетову“ са куваром једног великог господина. Куварн су врло добри гости, јер су добро напављени, добивају и велике бакшише, „трипгелде“, а још су једна од једне јаре у кухиши, те их та жеђ носи и дању и ноћу мора. Ту се сад пусти Гаљеновић с њим у дубок разговор, баш о самој докторији, јер то је његов најмилије разговор. Куварје био у детињству нарове берберски шегрт, па је онда пренио у кување. Ту се сад дипшутују о лечењу разних болести. Гаљеновић каже, да од једнике трбе пити сируткс, а кувар опет каже, јести слатке с ренок. Гаљеновић вели, да је протнв магарећег ваиша добре жумање од јајета са шећером, а кувар опет држи, да је њако са жумањетом боље. Не ће један другом за нрао; кувар каже, да се увек тако од камена лечио и сретно излечио. Гавра их слуша, па се само смеши. Поврх кувара седне је на сламнати жеран велеиног господина, прави „пиће“, „болиљезер“, ал већ помаже и врло добро. Није на чуди, на какној је раии, три човека би могла од тог живети. Ал бадава, бно је тако лен, да га је свака, но га је год видео, морао погледати; свиђена кудрава грива, а чиста кожа бела као пергамент.

Гавра премаче докторски разговор, па почне о јелу и о кувању говорити. Сад је кувар пре чаша вина разано своју „пеиу“ о своју куварској науци. Тако је славно говорио, да немоћу остало и то рече, да би он умео и од њока не само кувано дане, но и од ноћи ишаиог зготовати нешо јело. На то му Гавро на пазе принесе, управо замета га, бо ни знао шта „пинча“ тако називају и Немци, да и његовом господину и свима његовим гостима слатко падне, без да знаду шта су јели?

На то се кувар мало увређен, уме шепиар, дигне се и оде, нити је више у „борофешетову“ дошао. До душе није требао Гавра така пакашта питања спитавати, која могу не само кувара, него и његовог целиног господина и гостс увредити: ал опет с друге стране, није му морао нужно тако јако замерити, у толико више, што је велика Кинеска дости цивилизована, на тамо таке ствари и господар земље и сва великаша рало једу. Дакле није баш тако велика увреда. Доста то, да су Гавру због подобних прекидала мисли одрали, па и сам господар Јоса, борофешетовски бартаи пребацио му је, што му је тако добрих госта одбио.

Тај кувар је после свад онако Гаљеновића као човека учтивог, учиног, а за Гавру је казао да је луд, бекрија, није вредно да човек с њим говори.

Особито је разочаштован имао Гаљеновића баш завођо, а ерађа као је свако дан што измишљао, само да га моаи видети. Као га нема, нашће ма му обликетна болест: главобоља или зубобоља, на онда сиуд тражи Гаљеновића, а кад дође, ерађа се од радости уплашп, и ауб пробе.

Но код Гаљеновића се нала пореметио Кинеска ерађа му не гиие, ако не нађе на какву текну партију.

Салина Селингер после оног жалосног састанка, преживља је са свим са Гаљеновићем. Она је сад месец недељати, на онда ће натрат у Нови Сад. Већ је пуноћетна, прачиће своје халаду ворената, па ће се удати ма за кога, ма и не биле ни зубања.

На један пут добије Гаљеновић писмену поруку од Дремовани, да одмах дође к њему, има нешто врло нужно да му саопшти, нагоноре, Гаљеновићевог се интереса тиче.

Гаљеновић се предзнинио, боја се да не дође онде опет како год са Салином у сукоб. Отпоруча, да он к њему не ће ићи, него

Дреновани, ако ми посла с њим, нека дође и њему. Боје се, да није онде Салика.

„Дреновани се потруди сам к њему.

„Добар дан, Боко! Знам што имам да ти кажем!"

„Знам већ напред, да поштеди ме: ти већ опет за Салику Селиградову да говориш, и опет ти кажем, да је не ћу. Каже ли, да ме се ниже, нек ми се не шаљеше."

„Јест, Боко, баш сам дошао због ње и тебе. Ти већ њој опет добар бити као негда: није она крива, ти си крив свему."

„Немој ми, молим те, прометати старе тестере: ти знаш ше већ поменслити, да би ја узео Салику за женин тричин хиљаду форинти? Ја, Бока Гаљеновић „дипломатико?" јер то до неколико месеци не ошао! Сам госпођатички кнез дао би ми покрој вегове кћери три хиљаде форинти, а дође и пише."

„Добро, дакле теби је стало до новца? Чекај ово писмо."

Бока чита, па се убезекне.

„Јест, то је њекоје фатна руда. 10.000 форинта, дена стварт ту се можемо мало разговарати."

Салика је добила од свога брата писмо, баш кад се припремавала за пут у Нови Сад. Брат јој пише, да им је умрла богата тетка и оставила све њој и њему. Ја њен део готов је дати јој 10.000 форината одмах само услове, нек само што пре дође.

Салика је показала то писмо Дреновану и Дренованци, а они је замоле, да та остане код њих на један дан, да ће добро проштудирају. Салика је добро знала, да ће они то писмо прочитати Гаљеновићу. Нека му прочитају, она више не мари за њега. Нек ина, жена је уредно.

Гаљеновић је одавна знао, да она има богату тетку, за онда је још и тетак живео, ово је тиод, па ниже марно за њену породицу, ма да ниже њено ниво. Као што писмо гласи, за пет месеци су обоје умрли, и тетак и тетка, нијоче ни, па она за њих, од жалости, од „хипертрофије срца", што по Гаљеновићу вели, од „церцикленов", „пуцао јој срце."

„Но, што вели Боко?"

„Сад ниже рђаво, 10.000 форинти то ниже шала, а то је све истина, видим из писма, а познајао сам њене породичне одношаје."

„Па знаш Боко шта? Хајд да ја те то све исправим, ма да ти узмеш Салику и 10.000 форинти, да ти будем пронаћаџија, ај да и ја мене не заборавиш."

Гаљеновић се мисли, одмах су му све сумње, шкрупуље о Салики излетиле из главе.

„Хоћу. Ако нас намириш и узмем Салику, знаш од мене нет стотина форинти."

„Добро задовољан сам с тим аладувањем; него ти напиши којан лепо писмо, а ја ћу јој га одвести."

„Не тако, лепше је но пошти: то је резон."

Гаљеновић се са свим промену.

Дакле се договоре. Гаљеновић ће написати писмо по пошти, а други дан отићи ће Дреновановица Салики, да ствар испита и препоручи: ако добро испадне добиће и она што.

Салика је послао брат и новце за пут. Она остани одмах службу и одседне у гостионе.

Гаљеновић се мисли, шта и како да започне. Коцкопује „шпицбрат" и с великом муком са сирши и преда на пошту.

Салика добије писмо.

„An di knedlige fralla Salika Selinger Grundbesitzerin. Madmoiselle honoremente, kapliment. In Loko Pest posto restante.

„Main libe frailn Salika.

„Si sint auf mich bes, aber ich bitte um Vergebung. Ich hob mit ihnen nur Spaegeschi, ich hob gevolln, das ich si bisl probiz ob si mir gut und trei sayn, also olles verkosen, und ich will olles verkesen. Libe Salika, much ka Tumhait, mir san und bleiben di Olten, ich bin dir die erste Libe, und tu bist mir die erste Libe. Tu konst tich libe Salika erinern, das ich wegen toiner von flaishoker main part verlorn hob. Won mir hajroten werma leben wie a Fich in Taich. Kon libe Salika zum Hern Drenkovan moring nach Esen, mir wern toet olles ausmehen, der verfluchte Jurat hat alle Confusion gmocht, Vergiss nit auf teinen Schurschel, was du das tu imer in Neisaz zum mir gsogt host, main liber Gjoko, main siser Schurschel. Küss ti im hailigen Gaist. Gjoka Gladenović manupropria, Chirurgus."

Види се, да у огуторевији и штиларстви јоко напредује.

Кад Гаљеновић се ниже ни сунцо о Салики; чврсто је држао, да ће се с њом изморити.

Сутра дан дође у пропписано време Дреновану, но Салике нема. Чека до пећера, нема је, ни ће ни дође.

Кад је Салика добила Гаљеновићево писмо, прочита га и горко се насмеши, а очи јој заискрите. Не ће да премене у души целу своју прошлост, но узела је преда се само две тачке своја живота, почетак и крај, онај бољ, где се ваво за Гаљеновића ветала, где су је назвали „хон-ослаком" и последње писмо Гаљеновићево. Како се он на овом бољу заклињао и преклињао, да како је њега, да је сад држи за обичну ординарну собарицу; они је њему сад „собарица", бар ју је у последњем писму тако титулисао.

Кад се са свим умирила, пишше као одговор ово писмо и пошље га Гаљеновићу:

„Herr Gjoka Gladenovics vacirender Barbiergesell. Pest, Malergasse Nr. 190 abzugeben im Wirthshause zum „Weinverdilgungsverein."

„Sie haben mich vor einiger Zeit inhm verschmäht und als gemeines Stubenmädchen traktirt. Stubenmädchen war ich wohl, aber gemein nie, und nur ihrer Name haftet als Schmach an meiner Vergangenheit. Sie möchten nicht Stubenmädchen haben, sondern ihre Ecbschaft. Ich hob geerbt und werde mir eines würdigern zum Gemahl wählen. Die Vegangenheit hat mir gute Lehre ertheilt um caracterlose Leute kennen zu lernen. Ich werde bald Frau werden, sie aber bleiben immer ein eitler Barbiergesell, dessen Erinnerung ich hiemit sammt ihrem letzten Briefe in die Donau werfe. Rosalia Selinger."

И доиста, како је ово писмо дале на пошту, отишла је са оним Гаљеновићевим на Дунав и бацила га је са моста у сред Дунава.

Кад је Гаљеновић Салинино писмо прочитао, са свим се узбуниво. Није вероваво, да негдашње његова Салика може тако што писати. Ал бадава, тако је.

И сам Дреновани се томе чудно. Дреновановица потрчи Салику, свакојако је обилазује, но Салика неће ни да чује за Гаљеновића, него се показује поносита, што до сад никад није чинила. Обуша се у најлепше хаљине, на хода горе доле по собн, мајестетично, као права дама; није чудо, научила је од својих досадашњих пријатеља, а ако ово собарица ниже тако ходала, сад јој може бити. Бадава! ова госпођу представљала је већ дено говорити и дено писати, и бољи је штиларста од самог Гаљеновића. До душе и учила је ниже у њихи школама и само због тога ниже могла одмах бити фрајла, што су јој мајстерски родитељи рано умрли.

Мора да су и Салику те хиљаде мало узнеле, јер до сад је Дреновановици поступала нешто у пренесеу као странији, ал сад се разговора с њом учтиво, али опако, као каква елегантна дама са „вешерком".

Плаћала јој сад за „вешерком десет форината, а доста би било и пет, остало ће у „тринкгелд". Дреновановица се зарадова; тако плаћају тек гдекоје барошице. Кад је приказа новце била је тако збуњена, да је Салику полубубав у руку и рекла јој „ако тако буде, Салика је то примила, као да јој то и припада. И заиста, за ово кратко време, што ће је још ту бавити, титуловаће је Дреновановица „фрајза Саликом."

Салика је с тим добила: више је добила, него што ти тричави пет форината вреде, јер ће је Дреновановица сигурно пред Гаљеновићем хвалити, а са тим ће Гаљеновића најредити.

Гаљеновић кад је и себе дошао, још ниже са свим неровао, да је Салика за њега са свим изгубљена.

Ваће Гавру, на сноштита и њему писмо, да чује, што ће он на то рећи. Кад Гавро прочита писмо, каже му да зло стоје ствари.

„Дакле и ти Гавро држиш, да је Салика за мене изгубљена?"

„Тако је."

„Шћета ли бити и ти ме тебе, јер ја би ти одмах дао новаца за испит."

„Нема шшита. Горе си писао, него са мојом Милевом: јер Милева те бар није волела, па си је могао лако претерети, ал ова ти је била у руци као птица, па ти одлетала."

„Па баш за то, што је већ била моја, за што сад због ситнарије да ми окрене леђа!"

„То сад већ ниже ситнарија, јер док ниже наследила, донде је могла и уреде тринти, само да добије таког, као што си ти; за сад се толико наследи, онда се таке уреде не праштају, у толико више, што таке женска, са толиким хиљадама, може себи човека бирати, без уреде речено."

Гаљеновићу Салика још ниже напила ни главе. Сад му се она представљала у лепшој форми него икада. Уображала себи, сад да је његова госпа, како би господствено у тешким сплеинам хаљинама поред њега наследала!

Опет моли Дреновановицу да ни ново писмо код Салике. Она му обрече, да кад дође код Салике, нити хоће, нити сме да проследи.

Дреновановица поможе последњи дан код Салике спремати за пут. Кад беху готови, а Салика њој опет пстиду у шаку и пошше се с њом.

(Продужиће се).

ПУНИН И БАБУРИН.

Од

ИВАНА ТУРГЕЊЕВА.

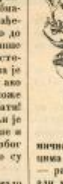

Ајвише се моје остареле и болне мисли повезиваше забављају смрћу, која ми се сваким даном све ближе и ближе приноше; ја врло ретко премишљам о прошлости и само се затвкад моју душевни погледу упраши на оно, чега више нема. Само затвкад — кад зими крај бућатијег димњака непомично седим, или лети, кад лагашни поврћима кроз хладовите дрвље горе доле гледам — рађају ми се слике из прошлих времена; ани мисли се моје никада не забављају мојим зрелијим старошћу или мојим доцнијим младићким добом. Оне ми не одводе у рашће дане моја детињства, или у прве године моја младићког доба. Тако ми се и дакле збо

представљам себе као дрвена од својих двадесет година, па се налазим код моје строге, ћудљиве, остареле мајке на селу, а из дубине мога сећања указују ми се многа живо две прилике . . . . .

Ево, баш ће вам сад лепо по реду приповедити.

I.

(1830.)

Стари послужилац Филипић, са писмом у виду румене прикошканим оваквим струк по своје обичају полако на прстима у собу. Са усијеним челом, а на потиљку са просеђам учешљаним руковетом косе, приближи се својој строгој госпођи, поздрави ју са страхопоштовањем и пружи мојој мајци на тањозеној кајазјанџа једно пошће, са плаћеним печатом запечаћено писмо . . . . .

„Је л' ту он?“ запита она.

„Шта благоизволевате заповедати?“ бојажљиво запита Филипић, уместо да јој одговори.

„Заокале! Тај, који је ово писмо донео — да л' је ни пољу?“

„На пољу . . . по заповести, на пољу . . . он седи у радионици.“

Мајка сердито окрене на руци старовремено бројаницу са њилобарским кугластим „Реци му, ја наложи, да уђутра ће, а ти, господичићу, би ћеш тешко добар, па ћеш се пристојно владати.“

Ја се ђеј и опазо писам мицо, него сам у једном куту као мишић увијтано седео за мојој столицици.

Мајка ме је дркала, као што ваша послоница вели: „з рукавицама од ђежеске коже.“

После пет минута ће у собу један човек од пријатеље у традесетпетој години, са крвом, густом косом, храпавим, припомадастим мрачким лицем, узвишеним јабучним кошшицама, јастребовим носом и густим обрвама испод којих мирне и чисте медњиколичне, мелеве, сурс очи проврћаху. Та боја очију и њихов сјаја не одговараху хармоничном оном заједничком тону осталога лица. Читало тело ће беше обликовано, и меки клетвански капут. На врагима је застао и ученио је поздрав, као само с главом.

„Ти си звани Бабурин?“ запита га мајка, а у себи продоја: „Ма ког, ил и Гаје ил' ош. атанасин“.

„На службн“, одговори овај нирним гласом. „Чиш ни ја, ђод га је мојо заштала, да ву се обрне дрђљун прикупине. Та он ситурно не ишчекиваше, да му мајка „ви“ каже.

„Ти си Рус, православне вере“?

„Јесам“.

Баба сиђе иапчаре и пође на поливо од главе до пете жерити. Он ме спусти свог погледа на земљу иређе онтрог испитујући ока, само што сложно беше руке на прсима. Мене је најпаче занимала његова брада: она беше глатко обријана, али тако плаве образе и тако плаву браду још нисам у своме живоју видео.

„Јаков Петровић“, поче опет мајка, врло ме лепо у своме писму препоручује, каже, да си умереа, трезнен и вредан човек; али за што си од њега отишао?“

„За то, милостива госпођо, што су ми њему у његовој домаћајку потребни људи друге врсте, а ме као што сам ја.“

„Друге . . . . . врсте. Хм, то управо не разумем.“ Мајка опет клобучаше са врућинама на бројаницама. „Јаков ми Петровић шиди дваје, да ти нијш две особите нашше ваи особине. Какве су то особине?“

Бабурин слегну мало раменима.

„Ја не знам, шта је управо тај господин иашао мојим особинама. Можс бити . . . што сам ја протнв толеше кашшше . . . .“

Мајка га зачуђено посматраше. „Тако? Тебе је дазао Јаков Петровић хтео да каже?“

Мрачно лице Бабурнново осу се сво румењилом.

„Кроз сте ме разумела, милостива госпођо. Ја сам себи постанио за начело, да се над седамнаа тедесне кашшше не изрнђу.“

Мајчино чуђење поста још веће но пре, шта веће ова њесну и рукама.

„Ах!“ виику изјасне и још једном га са страше оштро погледа, „и то је дакле твоје начело? Устаалеи, мени је то са свим све једно, јер те ја не требам као надзирателя, него само као писара, за рачуноводство. Какаи ти је рукопис?“

„Ја добро знаем, без погрешака у правопису“.

„Ах, и то ми је све једно. Мени је главно читан рукопис, без сваког помодног цврћења, које трпети не могу. Но, а која ли је то друга особина?“

Бабурин нешто оклеваше и збуњено одговори:

„Вазда је спасиња с тим писмо — да ја писам сам.“

„Ти си дакле окељен?“

„Не, то не — али . . . .“

Мајка грозно намршди чело. —

„Код мене жаља још једна друга . . . . . нушко особе . . . . . друг, сировинаи човек, од кога ће не мислим растарити . . . . . већ је девет година од њиве заједно живошаримо.“

„Тој робан?“

„Не, моје робиа, — мој стари друг. У домаћајку нисам ни бинаљу због њега никакве свеће“, придода Бабурин журно, као да тиме хтеде неку сумњу да избегне. „Он жаши ка мој рачун, живе са мном у једној собн и доприноси куће при користи онолико уђутра, јер он, бог да му даскао, добро чита и пише, и примерног је владања.“

Мајка је допустила Бабурину да све изговори, а онда је само нешто врло дуге измишљао и још га је дуже испитивала и чуђено се посматрало.

„Он дакле жени са свим на тној тронпи.“

„Са свим.“

„И ти га само на сакалзена надзираш?“

„Не, него на праиде и правице . . . . јер дужност је сировинских људи, да потпомажу друге сировнне.“

„Ох! Моран признати, да ово нрва пут чујем. Де сам сам дркала, да је то пре дужност богатина.“

„Зв богаташе је то, опростите ми, нека врста забаве, као за једнога од њних . . . .“

„Досте, досте, добро је“, прекиде га мајка и ућута за један трентутак: нешто је врло зуб мучнало, које писам на њој рад гледао, јер то боше обично предсказаше бурне неопходе.

„А колико је стар тај твој благодејаник?“ запита га опа у једи пут.

„Он је мојих година.“

„Твојих година? А ја сам помислила, да је он твој настарон или тако нешто.“

„О не, он ми је само друг — а ви тога . . . .“

„Досте, прекиде га мајка заповедајући и по други пут.

„Ја већ видим, ти си, као што по неки нскли филантроп, Јаков Петровић ми потпуно нраво; у твом положају — то је заиста нешто особито: ти си нскакви особењак. А сад нам да ти кажем, шта ће ти посао бити. Разјаснићу ти укратко шта сне имаш код мене да чиниш. Да, још нешто, што се твоје плате тиче, то . . . . Que faites-vous ici?“ обрну се истом мајка к мени, а ја њезог усклнуог језика гледаох ке заповедајући њезине просецајуће очи. „Allez étudier votre devoir de mythologie“.

Подсмехом, полудим је у руку и пашем на пољ — али не до ућим митологију, него да трчарам по дућу.

Дућ, који добро моје тетке прнпадаше, беше доста простран и остарео, а с једне стране судараше се са рибњаком, по коме се не само карашиде и дрндавиде, него и лепушкасте саледанке (Ja saxelino) прављају и играју. Преко на другој обали беше рибњака са шестим дубоководним вубљаном оивиен, а са обе стране дућ одрожаи чрстежаи се свакако убујке лопушака, орловњака и трњака, које се са пуним вепом и жилодуом у непроходну целину слубило. У пролеће је ту пенао слаују, косани су дкакдаи своју вседу песму, а каткад је и жеморна кукавица пекала своју једну те једну песму; ту беше лети хладовито и дивно, а ноје је највеће уживаше било, да се у чести прекрнјем да ту себи изаберем потајна мала местанца, која — бар сам ја тако мислио — само мени позната беху.

Тек што сам оставио бабину собу, одјурих као мува к једном од тих скривених места, која сам „Швајцарском“ крстио. У један пут заставох, јер сам на моје жалосне чудо опазио кроз ужетано плетиво полуусцвелога дубља и зеленога трава, да је мој „Швајцарскн“ још неко осим мене проиаашао. Нека ширедно дугачка прва ногавица изутога, избељеног каиуза и са незакопом покривеном старовремеи шеширом стајаше баш на мом тајном иином местанцу. Тнја се приближих и посматрах неко страно, такође непознато дугачко, увијуго, голобрадо лице, са ширедно мајушним, пламеним, врелим очима и сирепшим носом; подигнула и замишљено држаше у руци недоједен комадић. И те се усне мицаху и надамаху, пропуштајући тихо и задрхтано звиждење, а подигнута прста кошгуљаве руке, коју у зиг преда прсима држаше, покретаху се у виду округа. Приближих се још нешто, да боље видим . . . . Страшан је у свакој руци дуган но једну глатку плочицу, од прилике као ове, са којом сам ја каиарнне на земљи дрдао. У нсти час завртиа ми се под носом једна сува грана, страшан се шкрипши, управи своје тупше очи на честу, хтеде умаћи и светашке сс грунувши у једно дрво, зајеча и застаде.

Ја пашем на малену чистину. Страшац се осмејавашс.

„Добар дан“, рекоше ја.

„Добар дан, млади господичићу!“

Беше ме непознат, што се уседи, ти ме баш опшшевања назва „младим господичићем.“ Ја куд му шде на памет, да ме тако ређаван предсретне!

„Шта ви радите овде?“ заиитах га са тобоже нскавним строгим гласом.

„Та, сто видите“, одговори непретасно смешећи се, „држим тичице на пошаше“. При том ми показа оне прнпомађене плочице. „Зидс се баш красно одазиваше. Вас, које сте још тако млади мора тичије певаље да очара. Ако сте икакве слушати, ја ћу одмах зацвркати, о, та оне тако одмах ће ме одазвати — та то је прекрасно!“

И при том поче свеју плочицу једну о другу да тере. Са обликве оскарушене шапе стаја му се одазва једна весела зеба. Страшац се опет ћутећки на ме погледа и даде ме очима знак да горе погледам.

Тај осмеј и знак, сваки покрет страшаев, његов шапутајући глабокн глас, његова прекрнжена колена и сухе руке, па и сама његова неагрешна шшпња и његов недутљиви капут, показиваше толико добродушности, поверења тако непомућено, искрено и смелно, да сам га већ искреније завиткао:

„А јесте ли одавно овде?“

„Тек од данас.“

„Да нисте ви онај нетко, о коме је . . . .“

„Господин Бабурин с милостивом госпођом разговарао“, допуни он моје питање. „Тај исти, тај исти“.

„Ваш се друг зове Бабурин, а ви?“

„Моје зову Пушин; име ми је Пушин. Он Бабурин, а ја Пушин.“

још за једно лепше место од онога: тамо нам и једна клупа, на којој се можемо поседити и одатле на селиште гледати“.

„О, врло радо, хајд'мо“, одговори мој нови пријатељ. Пустио сам га да иде напред. У ходу је занесено телом тамо амо, са забаченом главом корачао је с дивовским корацима напред.

„Одате је красно!“ рече он са задовољством дубоко удишући.

Гледах га са страше. „Та рецете ми тако зам неба, какви вам је то шешире?“ повиках и нехотице. „Дед' покажите ми ју!“

„Ај, врло радо, млади господичићу, врло радо“.

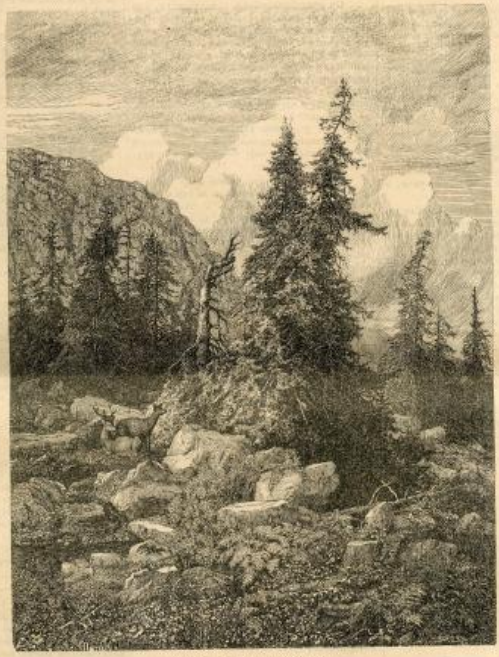

Предео на крчевинским брдима.

И он опет окреташе своје клочиће. „Чујте само, чујте само ону звер: хај, хуља, како красно пирче.“

Не знам ни сам од куд и како то добре, али мени се некако тај особењак са свим допао.

Као сва деца и ја сам се пред странцима показивао или као одвише плашљив, или као нуповалан; али са овим се овде особењак тако поверљиво, као да се од много година познајемо.

„Хајд' те са мном“, рекох му: „ја знам

Приметно сам да му остриги испод огрлице нека врста кобасице висила.

„А шта вам то острагу виси?“ запитах га.

„Где?“ запита ме опкладивши по окрајцима. „Ах, ово овде? ех, та то нам је некаква кобаница, без сумње требало би, да много лепше изгледа, из с тога је малда тако и пришивена. Но, за мене је добра, та она ме баш ни најмање не узнемирује.“

Одведем га до моје клупе и ми се једно до друго на њу поседемо.

Сазде своју шеширу; ја пружим руку да је прихватим, погледам га и пресрем гласно у смех. Пушин беше са свим белац, на његовој зашиљеној, угластој, беличастој лубањи не беше ни једне длачице, само што изнад чела на потиљку мајушан праменчак косе.

Он се погледи руком по белавој глави и удари у смех. Кад се смејао, лице му се разлачило баш као да се хтеде угушити, уста би му се јако разјапила, очи заклопило, а чело би му се од горе на доле сразао у три реда бора.

„Зар није", рече најпослије, „глава као јаје?"

„Право је, добро велите," потврдим ја укинено. „А јесте ли већ одавно тако велики?"

„Ах, да, одавно — па каква сам коса имао! Чисто, златно руно, баш као оно, за које Аргонути преко мора бродише."

Ма да ми је само дивљење година било, пиах сам из мојих митолошких студија знао, ко су и шта су Аргонути били; ова примедба ме уста једног тако спромашног одевеног човека још ме већма зачуди.

„Ви сте дакле и митологију студирали?" упитам га обрћући у руци његову чудноватту шеширу, која ме каква постављени оклоп изгледаше.

„И њу сам студирао, мој драги, млади господине! Ах, много сам већ што-шта у животу искусно. А сада ни дајте, молим вас, ту моју надстрешницу, која ме заклања од буре и невоље, да ову моју ћелаву главу сачувам".

Он опет натуче на главу своје чудноватто и запита ме, погледавши своје белочасте обрве, ко сам ја и ко су ми родитељи?

„Ја сам унук овдашње спахинице," одговорим му, „ја сам њен једини унук, а родитељи су ми умрли".

Пушин се бојаљаше превратн. „Бог им дао вечити покој и рајско насеље! Дакле ви сте сиротан — наследник! Да, да, ја сам код вас одмах у очи пао, кад сам вас први пут видио. Ви сте — ни . . . ни . . . ни! — На опростање своје танке пусте горе и доле, да покаже, како ври кани. „Еле, не ли да наше благородство, да ли се мој друг с вашом мајком сагласно, да ја је добио место, које му наименовано беше?"

„То вам не могу казати."

Пушин јако уздахне. „Ах, ваљ би се само овде скрасили, ма и привремено! А онако већите синтајлија се од немила до недраг, без кроја, без мира, никад не може душа да дође к себи . . . ."

Рекше им", прекинем га „не прикладате ли ви . . . свештеничком реду? Не беше ли ваш отац у црквеној служби?"

Пушин се окрену и жмиркаше на мене. „А што је управо узрок том питању, младићу мој?"

„Та ја се слушите са оним изразима, који се у пркви чути могу, над „псаломским" ватпаше части".

„Ви ваљда мислите на словенске фразе? Е добро дакле, томе се немојте чудити; у обичном се животу такве ријечи и изрезе не употребљају, ал над на које одушевљење нанђе, онда му се боже узаимсе мисли рађају. Зар вам ваш учитељ руског литературе није то већ протумачио?"

„Не, није о томе никада говорио," одговорим ја. „Већ само на селу онда неким учитељ. У Москви ни против њим их и чуо нисам."

„А бавите ли се дуго на селу?"

„До два месеца, иначе дуже, јер моја мајка жели, да ме сеоски живот види. Са мном је овде и једна учитељица."

„Францускиња?"

„Да, Францускиња."

Пушин се почеша за уво. — „Сигурно каква стара „мамзела"?

„Да, ваше јој је Мадиназел Фрике."

Стидно сам се, што сам морао признати, да ја, човек од двапаест година, не само васпитача, него и васпитељицу немам, те брзо придодам: „Ал ја је баш и не слушам, нити ме се што од ње допада . . . ."

Пушин мрдаше главом. „О племенити господичићу, господичићу! но већ те ваше бити Руси — туђинштина ти иначе мозак — туђи већ бити, аз не Русак! . . . ."

„Шта, што, та ви у стиховима говорите?" запитах га зачуђено.

„Зар ви то тек сад приметисте? Ох! узајмен ја само на сегаза своје — реч ни се одних слије у мно тон! . . .

У исти мах разлегну се пуном изз нас јасна звонкдва. Мој друг хитро подскочи. — „Здраво, млади господине; мој ме друг тражи и вове . . . . Шта ће ви сад новога рећи? Останте здрави и будите ми наклоњени".

Он мину кроз дубље и нестаде га; а ја остадо још мало на својој клупици седећи. Осетио сам неку пријетну промену у мојој унутрашности, управо баш ако да сам у некодашње старије постао. Човека овако арсте још нисам видео у своме животу. Тако сам у жежини седео неко време . . . . у том ми паде на памет да сам заборавио на своју митолошку и одјурим куће. Код куће дознам, да је мајка поставила Бабурина за свог писара, а у једном кућном крилу, у коме чељад живи, баш над конјушницом, одредише му једну собицу, у којој се он са својим другом већ удобно беше.

Сутра дан у јутру одних ако сам тој порцији, упутим се к њима, без да сам од међ мокасле Фрикетове дозволу заиска. Осећао сам ако неку потребу, да се опет са оним чудноватим човеком забавим. Не куцнувши у врата — јер тај обичај беше код нас сами непознат — уђем у собу. Мог новог пријатеља Пушина, нога сам тражио, нисам нашао, него његовог покровитеља, емлантрона Бабурина. Без капута и са расчешљеном косом стајао је пред прозором и брижљиво утирао главу са неким подугачким убрусом.

„Шта изволевате? запита ме без да ме је погледао и без да је у свом послу застао, само што је сабрао обрве, као да није баш задовољан што сам га узнемирио.

„Је л' код куће Пушин?" запитам доста неусељено.

„Господин Пушин, Иванадрп Павлоић, није овога часа код куће", одговори Бабурин на тренутак „Али, допустите ми, млади човече, да вам примстим, да то баш није лепо као у туђу собу без питања".

Млади човече? . . . . мени тако што? . . . Како се само сиеде усудити! — Од јарости крв ми је у главу ударила.

„Ви ме сигурно још не познајете", приседоди ме наше неусељено, него са узвишеним гласом: „ја сам унук ваше господарице!"

„То ми је са свим све једно," одговори Бабурин, узимајући опет убрус у руку. „Ако сте ви сиахијски унук, опет немате то право, да без кућања и питања у туђу собу рушите."

„Од куд то, да је ова соба туђа? Шта вам ја ум надо? Ја сам овде — и свуда — у мојој рођеној кући."

„О не, онда сте ви мој драги у великој заблуди. Овде сам ја господар, јер по уговору ова је соба намењена мени за рад."

„Молим, само никакве пријаве," прекинем га: „ја знам боље од вас, да . . . ."

„Ви треба још да учите," узаде ми општро у реч, „ви сте још младићина, у којима ваља учити, а настављати другога . . . . Што се мене тиче, ја познајем моје дужности, ал исто тако и моја права прво добро знам; ако хоте даље и даље са мном тако дивљити, онда вас морам умолити, да ме останити . . . ."

Не знам како би се ова свађа свршила, да у најодсудијем часу не уђе Пушин, тако исто жалосан као и ја с дугачким коровином у собу. Мора да је са наших лица прочитао, да се међу нама нешто непријатно догодило, јер он ми пријатељски и смешећи се пружи обе руке поиншавши:

„Ах, господичић, господичић! дође мени у посету!« (Шта је то? помислим у себи, чини ми се, да ми тај особељак већ то каше?) „Хајд'мо брзо у рот; дакле ли нешто набох!« . . . На што би ту у плесивиој соби седели?"

Ја се упутим за Пушином; на собљем прагу застадох и бацим још један изазивајући поглед на Бабурина.

Он ми одговори слежајући раменима, као да не опажа ништа и душице у свој убрус, а таме је сигурно хтео да покаже, како мало на мене зида.

„Али је то безобразан човек, тај ваш друг!« рекнем Пушину, кад се за нама врата затворише.

Пушин у исти мах застаде и погледа ме врло упрепашћено.

„О коме изволевате тако говорити?" запита ме он.

„Но, на правно о њему . . . . како га оно називате . . . . о Бабурину.«

„О Парамону Семеновићу?"

„Та да, о оном ирком татарском лицу."

„Ej, ej, ej! Господичићу, господичићу! како само можете тако шта говорити? Парамон Семенови је најпоштенији, најљубазнији човек на биљној земљи, ум најстрожијих оранова, са свим напредна човека! Да боже, нека се тај арсјата, јер познаје своју важност. С њиме, драги мој, морамо умтино поступати, то је — а при том се Пушин сласе и прошапта ми на уво — республиканац!"

Удивљено погледах Пушина. Тамо се разјашњењу завета нисам нидао. Из мојих историчких знања беше ми познати, да су Грци и Римљани у највећа доба республикаци били и представљам си тако себе у њиху и у округлом штиту са нагим колеснима: али да и у наше доба, особито у Русији, у Тавричиској губернији, републиканца нидао, то ми збуни појмове и нисдосадише ми по свој непријатно.

„Да, да, драги мој, да, Парамон Семенић је републиканац«, поновн Пушин; „само дакле и ви хоте бар у будуће знати, како хоте и шта хоте о таквом човеку говорити. А сада хајте с нрт. Представите си само, какво сам једно пуканичко јаје у гнезду црвонреселе! Чудноватo, јел' те?"

Корчао сам за Пушином у рт, али Бабурин ми нидако не набијаше из памета, и често сам у мислима понављао: републиканац! ре — пу — бли — ка — нац! «Ака,» изкључи најосле, „зиам сада, за што онако плаву браду има."

Са свим дакле утврди се и одноиаји између мене и обе дамице. Бабурин је пробудио у мени нешто наше непријатељско осећање, које се на скоро смешало са неким поштовањем према њему. Али ја сам се од њега још на дуже плашио, над му се она општрина, која му се у бићу иидала и која је према мени назналпно, почела постепено губити. А да се од Пушина нисам плашио, то ми није нужно ни споменивати; њега нисам ни поштовао, јер сам га управо сматрао за — будалу; али опет сам му био свим срцем одан и наклоњен. По читаве сахате с њиме проводити, његове приповетке слушати, беше за мене велико и пријетно уживање. Мојој се баби тај „лабиње« са простам ћудма, „da soulnes«, као што ова вели, ни најмање није допадао. Наши састанци учесташе још нешто, после одласка надзорнице Фрике, коју је мајка за кантижу потрат у Москву само за то погнала, што јој једном на памет паде, да се једном овуда пролазећем војеном штабском официру

потуцали се увасао дуго и неспокојно време, које у нашој кући владо. А и Пушин као да не осећаше да му је дуге вечи, па да се мора са њим, са дечком од двадесет година, нешто чини, баш као да је он и сам то тражио.

Много сам пријатеља слушао, седећи на сувој и густој леднци, у хладовини под липатом жубороком јагњедом, или у грозду на рибљаку, на кога замрешене, замјенадне вепрштетке, умирујуће кваке уморено на пола пробирајући! Ту ми је Пушин понајпре приповедао цео његов живот, његове срећне и несрећне часове, да није сам и је тако искрена уметња осећао. Отац му беше баш као ја, сеоски човек, као што он рече — само код и код, кад је дубље у чашицу загледао, био је строг и неуколан. На томе двоје Пушин се сам васпитавао у семенару, али је на нешту „пропао", а по што не осећаше у себи наклоности за свештенички позив, промењаше овај са свештеник, нарочито у једну страну кроз сито и кроз решето — и заслужити, морао је подносити читаве мученичке саромашна човека, док најпосле није дотерао до пређачког штапа. „И да не бејах тада са моји свештеним и добротвором Нарамоном Семионићем полиш", тако би обично Пушин прододио, „ја би се за цело морао у једну безазлену углобити и заслужити." Пушин песама „дубљаше" изванредно лепом говоре, које је по своме обичају увек употребљавао; све та је одушевљавало, за сваку је мелодност био заинесен. Хтео сам да му подражавам, то на скоро почнем и ја у свакоме претерати, с тога би ми моја стара дадаља чешће рекла: „Та ти бесједиш као да си бесомучна: прекрсти се, бог с тобом, та ти само бесомислену брбљаш!" Ма да су ме Пушинове приповетке знако лепо занимале, опет ми нешто беше, кад смо заједно читали. Често смо тако једно до другог на нашим сеоницама месташним седели и веселили се са каким старом кикљурином, која на плеска удараше. Са њиним сам задовољством слушао лепше пјеванице песоле стихове, које од звона дубљаше и које ми својим хуканим гласом увелико допадоше! Јеси нешто особито примећене при читању стихова: испрва промрмља стих — и то од слова „читање . . . . ." за тим громогласно изговори тој исти стих „на чисто", а у исти час скочи на ноге дрхћући од раздрагјености . . . Ето, тако смо читали пјесме из старијега доба: „Ломоносова, Сумарокова и Кантемира (што су стихови старији били, у тодино се више пуцају), а из новијега доба, и у самој „Русијади" од Хераскова. Ако је истину да признам, онда морам рећи, да ми се у оно доба „Русијада" највећма допадала. Глупа је особа у том делу једна одважна Татарка, дин од јуначине, ние сам ју сада већ заборавио, сећам се, каво је меан, које сам ујутрако седео, час тодино час опет хладно било, кад се о њој говорило.

У нашој кући не беше литературе, а особито песништво, у великом уважењу; јер сам ја је дражио, а то беше обичај у свима тадашњим високим круговима, за нешто непристојно, блутово; за то мајчином мисљу беше свако песнив или пјзичуре или какав сваршена будала. Одгаћи га истоветним нерасположи, требало је да сам се управо са његовом мрзношћу или отуђење. у толико више, што је био врло тразлно и нехатно одвен, а то је пребоље мој вракетоватски обичај, ако у место тога збило се противно: моја наклоност према њему растајаше све више и више, те сам најпосле и за почео да се нерадко у песништву: ова моја жеља беше онолс једнаке „нерела."

И Пушину се дошло то моје подражавање, али још више, да градило оне песме које узимаше и не доспеше до оне високе да произведе праве лирички полет.

Ах, сви те појединчи покушаји, наше усамљено читање, наши идилички увајчинки живот, све то мораше је на брзо престати. Као гром груша се несрећа на нас.

Моја мајка беше врло строга у погледу чистоте и реда, баш као оно генерали, који су у оно доба врло строго пазили на то, да ни се заповести тачно испуњавају: тако дакле мораше је и наш пук увек чист и уредан бити. Рада те цељи сазнавши су сви неопходни тежачки дерани (а сви они тежаци, који су своје куће и земље имали, морали су опет са сваи друге пољске послове да обављу), сва сеоска нивалди и сви остали прекаборјени беспосленн кућни и дворски слуге ла цеое и чисте стазе и дејр, да прекопавају земљу и т. д. Једав сут дакле, кад се тако аједавани и жино радило, упути се моја баба у врт, позвавши и мене са собом. На сае стране међу дрвље, ма бусшту и на пољанки блистале се беле, цвасне и ирио-мрке радежасте копиуле, на сае стране разлегало се грабљање грабуља, туца тутњавина лопата и лопатка. Продавши кроз разлежне редове, у један мах приметих моја мајка са својим совјалним погледом, да је један радежик, који тако наследник као да је с малим жрбом после обољело, са неким невеселим своју кажу пред њим скинуо. Та беше један млад дерак са лицем, које је од сланог пића постојеу тиљавицом и са умрлим, нутпи очима. Његов тамни „накнадкаотан" беше тако подерав и искрпљен, да се о њега ушима једва једва држао могао.

„Шта је ово?" запита мајка нашег посдужитеља Филипића, који је на претпма за њом ишао.

„Бога . . . изволевате . . . питата?" прилоди Филипић нејасно.

Магарче, зар не видиш онога тамо? Ено, онога тамо, што ме са овим вучнини погледом предусреће. Као га где стоја . . . . и опет аншта не ради."

„Ова овде . . . . да . . . . то је Јеремија . . . покојног Павла Аранђелов."

Тај Павле Аранђелов беше пре деветаа година бабин „оекутор", „мајор-домус" и беше још у вола, али на скоро падне у немилост и буде до говедара поннжен, али се и као говедар није мого да одржи и још више паде стрмоглавице у повор док најпосле не буде прогнан у димовиту колибу (без димњака), што се на крај села налази и осуђен на најсрамнији хрпу. Ту га ни скоро смрт ослободи, а његова породица заоставе у горкој сиротиња.

„Ахх!" шкмакла је мајка, „јабука не пада далеко од стабла. Њихово је, да се и с овим врај учини. Девојчиће, која таке погледе баца и која не сме људима управо у очи да погледа, не могу да трпим — даље с њоме!"

Мајка се врати кући — и нада наредбу. После два сахата проведоше Јеремија са свим „пиромељена" испод прозора врај женине кабинета. Сирочи дерак беше из насеобину у Сибирији осуђен; ва неколико зорака ва плота стајаху састе тадање са његовом јадном прћијом. — Тако су онда времена била! — Јеремија стајаше гологлав и с погнутом главом, босоног, о рамену имађаше тешке ужетом везане, својим равноудним лицем беше према спахијској кући окренут; на његових крта нису могао ни тугу ни очајање прочитати. Јако мајка за његов доласка. Она устаде са дивана, приближи се прозору од кабинета, а ја ме као је шушнуо окрајак њезине свилене хаљине, изред очију је дражала своју златни дуплн зорьов и посматраше тог новог насељеника. Осим ње беху у њезиној соби још четири особе: дворски управитељ, Бабурин, слушге кочија, (а то је обичао млад дерак, обучен у кожуи одезу; он ирши све слушбене дужности, а ние „лозан" добија од своје одеће) и ја.

Мајка задовољи климну главом.

„Милостива госпођо", заче се после дубоке тишине, која је у соби за нево време владала, нашенадан звучан и удрзан глас. Обрнух се узнахирено. Бабурин стајаше тј са врло покрасеним, поготову модрим лицем: испод његових сапутених обрва блештале се две жаруне, опрте и сјајно тачке . . . . без сумње, за добија од те то бно Бабурин, који је рекао „милостива госпођо."!

И мајка се такође осврнула и заљубено је гледала Бабурина кроз своје зорьов.

„Ко беше то — што је малочас говорио?" запита тихо врло нос. Бабурин стуни за један корак напред.

„Милостива госпођо", поче он, „ја сам тај бно — који се одлучио . . . . нисмо сам . . . . уседно сам се, да вам представим, да нопрезду чинове . . . . ја сам вам овлаживте у своју нокори претерпаити . . . ."

„А то ће да значи?" запита она са нетим гласом као и пре, без да је салонила зорьом са Бабурина.

„Част ми је . . . ." настиже сад Бабурин гласно, ма да се на њему видело, како му тешко беше да буде миран и да не изгуби из вида поштовање према строгој господарици „да вас умоли, да опросте оном младићу, која су шкиње дане да прогнају . . . . Ви немерсте да учините неправду, јер тај младић није никакво ало учиње. Таке нареди, опростите мојој досколти, не дозвољене добру, све вода и незадовољству . . . . и рођају многа друга зла — од којих неза бог свакога сачува! А то су опет последице, које постоју са награда спахијске сиае и самовоље!"

Хм . . . . реци ми само, у којој се школи то научио?" запита мајка после мале почивке и слушта са очију свој зорьов.

Бабурин се збуни. — „Шта заповедате?" промуца он нејасно.

„Питам те, у којој си школи нишо? Та ти ми ту изводиш нике са сини особите говоре."

„Ја . . . . ја сам своје васпитање . . . . замуца опет Бабурин . . . .

Мајка му не даде да изговори, и слегнувши презирљиво раменима рече му строго: „Досто! Како видим, тебн се моје наредбе не допадају, нису по твоме укусу. Но неки је то све једно: над мојим робовима ја сам господарица, и нисам дужна никоме рачуна давати о ономе, што с њима чиним. Али ја нисам неванична, да се ма ко усуди прека мном прекорбе чинити и да се њеће у оне стварн, које се њега не тичу. Науче онлавпоне, па још такве, који нису из ког рувета, не могу да трпим и нису за мене: ја хоћу једе, који моје заповести без противрсловања обављају. Како сам пре тебе живела, тако ћу и после тебе. Та нисн слуга за мене: ти си отпуштен! — Николаје Антонове, окрену се мајка дворском управитељу „пронрачуни се са овим Бабурином, исплати му, што му је до данашњег дана принда и гледај, да му до подне нога не сани више по мојој кући. Чујеш ли? Не дрзни ми зарост! А што се тиче овог другог, хајдмајдина, нека ми се и тај из куће части! — Дедј на што још чека Јеремија тамо на полу?" продуда она окренувши се опет к прозору. „Ја сам га своји очима видела, и то је доста." У том мокро баба мрзовољ к прозору, као да хтеде тиме какву песновну муку да отера. Ја там се нседи на наслоњачу и обрнувши се а нами рече: „Дед ће људи, куците се на поље!"

Сви смо изишли — осим услужног Козака, кога се те речи нису тицале, та он и онако не беше човек.

Мајчина се заповест тачно испунила. Ово подне останише Бабурин и његов пријатељ Пушин сналазили. Моју тугу, моје детињско очајање не могу описати. Моја туга беше тако велика, да ме је разагнала и оно осећање плашљивост удаљила, које ми је претегло оно досе рецућалачкино устајање увело. После разговора с мајком, Бабурин је одмах ноћу да спреми своје ствари. Мене није удостојио ни једног погледа, ни једне речице, ма да сам се за читаво време непрестано око њега — и још више око Пушина — врзао. Пушин је као изгубљен ходао, на речи није проговорио, само ме је више пута погледао, а у његовим се очима блистале сузе . . . , али увек једне и исте сузе, које није рониo и које нису никада усахнуле. Он се није усудио ни једну осуђујућу реч о своме добротвору изустити. А Параскон Семенић ма да је увек право имао, ипак је сада суморан и жалостан био. Пре растанка покушали смо ја и Пушин да нешто из „Русијаде“ прочитамо и с тога се склонисмо у један притвор, — јер у кут већ нисмо могли више отићи — али већ код првог стиха изнуђене нам се очи сузама, ја сам урлукао као теле, ма да сам дванаест година имао и ма да сам већ потпуно одрастао. Али кад су се већ у тарантасу сместили, Бабурин се најпосле окрену к мени, а лице његово, које је иначе увек строго било, звуче блажији израз и рече ми: „То неки вам буде науза, мој млади господине: сећајте се на данашњи догађај и потрудите се, да једном, кад до *конгресса* узраста дођете, не чините таке неправде. — Ваше је срце добро, још више *похвалено* . . . Чувајте и добро запамтите: да тако што не води к добру!“ Са врелим сузама, које су му по носу, бради и образима цуриле, тепао сам, да ћу се за цело сећати . . . за цело . . . . за цело све чинити.

У том као да сиђе „дух“ на Пушина, од његових подубаца и његове необријане браде, сео ми је лице горело, скочио је са свог седишта, подигао је руке к небу и у један пут почео је — бог би га знао од куд ли га није — некакве варварске псалме, који је претио њиме изнерви био, декламирати. Дворски управитељ Николаје Антонов, да би једном учињено крајње том бесном поступку, повиче одмах „пашиа“, и тарантас одјури.

„Је ли то каки пајац!“ промести он гледајући за њима.

„Кога суђу младости врло мало утиче“, продужи Икон, који се на степеницама појавио. Дошао је, да ме обавести, у које доба изволеће милостива господштина вечерње изредити.

Кад сам овог истог дана чуо, да је Јорминъ још у селу и да ће га тек сутра у варош послати, потражио сам га и одмах сам му, по мојијући новцу, један напевалај, у који сам две добре мараме, један пар стаклених ципела, један чешаљ, једну свилену кошуљу и једну нову свилену мараму за врат јаково. Јермиња, кога сам морао из сва пробудити, — јежко је у страшљем дворишту број таљига на једном спону слаже — узео је мој дар доста равнодушно, без и најмањег устезања, па ни захваљено није; за тим је опет жарно главу у сламу и поново је заспао. Остало сам га, моја резност беше сада утишила; ја сам мислио, да ће га та моја посета обрадовати и да ће то којекога као јесенска кажети за моје будуће племенито-душине намере . . . . и у место тога . . . .

„Нека каже ко шта хоће,“ помислио сам врабајући се кући, „али овај народ неки осећања.“

Мајка, која тог читавог дана није о мени бриге водила, гледала ме је подозриво, кад сам јој после вечере лаку ноћ пожелео.

„Ваше су ови прашће“, рече она на француском језику, „и ја неку тежачку атмосферу распростирете. Ваша осећања и ваше послове не бу дање да испитујем — јер ниједа рода да будем примораваа, да вас казним — него се надам, да ће те сву добровољну безмислицу из главе избити и да ћете сесинако владати, као што се дечкај ваше стаднја пристоје. У остали ми ћемо се опет што скорије у Москву вратити, па сам намислила да нам тамо једног гувернера узмем — за вас је већ нужна мушка рука, да вас на прави пут наведе. Тако, а сад можете одлазити!“

И ми се завета наскоро пратимо у Москву.

(Продужиће се).

Женска народна ношња у Русији.

Две три речи о музици.

Музика је као и пјесма (односно заједно) најсавршенији израз човечијег осећања. Они најљубљи осећаја, што сакладују и душу и тијело, не могу се простије говорити никако онако живо да изразе, као музиком и пјесмом. Хармонија гласова дјелствује још јаче него и дијел ритмос и поједине фигуре у пјесми. Музика и пјесма су прости средници, и видимо и[illegible]ек код најстаријих народа једно с другим „сестовале.“

У савезу са пјесмом побуђује музика у човјеку најбеше и најплеменитије осјећаје: весеља га у обичном животу, тјешн га у жа-

лости, а бланш у јарости, звиждује му снажно весеље и сваку радост, уздиже му душу до свемогућствања, које највишим интузијазмом називамо, а лијепим и складном хармонијом гласова побуђује у човјеку дубаи и хармонију у животу с дубом, т. ј. слогом општој.

пјесму или свирку из бојазни, да не подстакне буну.

Прелазе уз пратњу музике култивирано је већ од памтивијева: Давид пјева Богу уз арфу; „хвалите га с *тимпанима* и *хоровима* (chor), хвалите га са *жицама (струнама)* и *органом*; хвалите га с *кимвалима добро-*

гласјем.« Јелински »варитон«, римска „лира“, шпански „мандолина и гитара“, наше гусле и тамбурица зајере супратљање народне пјесме и народнијех осјећаја.

Музика је у прошла времена била много простија, као што је и пјевање било много монотоније него данас. Старе пјесме култивиранијех народа налазиле су и то: озбиљне ређетативне нашијех гусларскијех пјесама, веселије оиске нашијех посјечница, жвоботне

нашијем нараштају и запјевању, дувачке ономе соло-пјевању, што га у горњијем предјелима горње Крајине, Босне и Ерцеговине и данас слушамо код усамљени Срби гором језди, — дубаши — трубадурске или њемачки Minnegesang — налазиле су нашијем еротским женским пјесмама.

Пандур из Книна.

Да не потежем од Орфеја, опомењути ћу само на гак јулијске резолуције у Бриселу 1830. год. Ко зна не би ли народ још коју годину с зовао, да не подстаче пјесма Маланјела.

»Гле како свиће ружа зора“

у опери: Њемањка из Портића од Обера, духове на барикаде?

А и дан данашњи читамо по новинама, да је ова ил' она влада забранила по којој

IX

Ну како је који народ напредовао у култури, тако му пође и музика и пјесма напријед. Појавише се мајстори, који састављаше лепше напјеве — композитери — и други, који сграђиваше способније и складније инструменте, те тако се је дошло кроз вијекове до „генерал-баса“, до „оркестра“ и „опере.“

Највећу заслугу по музику стекоше у Европи Талијани, Французи и Њемци, на

за то се у музикалијем другоним музика обично и дијели на талијанску, француску и њемачку. Талијанска је музика њежна, лагана, примамљива, подобна њеретьму слагала или харионичнијем звучима сложе прве. Њемачка је напротив громка као громљавина, што проходи кадје, ама потресе у чојеку све живце и живље и силом га нагони, да јој се клања; француска је смјеса од њемачке и талијанске, као што је и народ постао из смјесе Германа и Латина.

Најзнаији су представници модерне талијанске музике Россини и Белини — њемачке Флотов и Вагнер, а француске Мајербер, Верди и Меркаданте спајају талијанску с француском, а Гуно француску с њемачком. Њемачки старији састављачи, као Моцарт и Хајдн, баше су Россинију него Вагнеру; Шуберт, њемачки славуј, састављао је само појединце пјесме, али се је дрзао више њемаче талијанске, него ли Вагнерове хармоније.

Да видимо како је која од тијех трију школа продрла у народ.

Њемачку — Вагнерову — музику обожавају и вуктинирају само некоји стручњаци и њемачки шовинисти, музика осталијех њемачких композитора, као *у сеоланку* аристократије и изображеног богатог грађанистава.

Француска музика удомаћила се осим *салона* и у све грађанске кругове, али *мољеријанска* је продрла и у дворове великаша и у радничке занатлије, на чак и у колибе сељака.

У Бечу, Берлину, Лондону, Мороју се на опере сви пјевачи од прваданове и четворо, на до задњега комада „аплаудирати“ и дражети у свагдашњој злоби; соло-пјевачи и соло-пјевачице добијају неке плаће, него најчешће државне великодостојници — за то је опера и скупа и маса народа неприступна. У Италији најзи напредније соло-пјевање и пјевачице за невољно напољенодора за сваку представу (најзнајући дакако Кромвеља Француиша, Алесанду Пати, Молиграна[*]) се осјећају и пјевачи за мање плаће добоје у њеуту за обичнијех грађанскијех и радничкијех кругова, баш као у нас станчете, за 1—2 форинка за представу. То је могуће, јер су опере популарне, те их сваки чује. На тој је начни могуће дати опору с најмањијем трошком, по најјеитинију улазну цијену, те је опера свему народу — и најсиромашнијем сланну — приступачна. Ја сам у њемачкој опери био више година добивао: на сезону од 30 представа 5—6 фор. у сребру за партер.

Двоје — право реће — једина је талијанска музика са свијем *народна*, јер је продрла у све слојеве народа, а оне друге су мање више својина неке честице достављених народа. Али талијанска је музика уредно и учтивалиа свију народа: то видимо већ чим запорамо у какву композицију, а ми нашемо над мотиви на ријечи: „Andante“ „Allegro“ „con espressos“ „maestoso“ и т. д.

Има до душе — особито међу Њијемцима — шовиниста, који се не могу сити да нагрде женске талијанско, прама *њемачкој* њемачкој музици, али та њина ниже кадра њезине превасе узнитити.

Оваје та препира Талијана, ће сваг' има, да су Врвацуци, Енглези и Њијемци у осталој култури далеко надмашни Талијане? Отуда, јер су талијански састављачи (композитери) врзитијем умом слушали *пјесме свога народа*, па су их врзитијем тајли и заобљени и изектили силом, свађењем и бисером, па су овај рођени народ народа народу правили ако врсту и одрекли дјецу, т. ј. *у Италији је дао народ композитерима мањије*, а композитери су те мањије систематично низали и изнитили, дочим су композитери осталијех народа своје умне производе *намештали народу*, па за то ни и не могоше продрјети у народ, јер су страше.

За чудо се види велика наличност музике и литературе. Ја сам једном читао нек. Вука Караџића: у чему се разликује он од некојих другијех ријечинописаца и словнара? А он ми одговори: „Разлика је између нас тв, да мени даје *народ и ријечи и граматичка правила*, на ја за само *словенаматичко слажем*, дочим они други *кују ријечи и правила*, на их *кољеку народу*“. Знамо сви, како ми је богољубиа била литература, а нарочито пјесиија, док ме побесио Вуковијем тргови.

Овијем кованима у литератури подобни су — изузимајући свакашњу мањину онијех што поћоше трговп пов. Корнелија Станковића — наши данашњи музичаци састављачи. Они набирају по свему свијету којекакве напјеве, што и не припадају српском ни у ни једнијеју у *српске пјесме!* Слушајмо српску химну: „Боже правде, ти што спасе“ — ту нам музикалијех нагласака Чеха, Пољака и Руса, али само не *српскијех*, — чујмо „увертиру за граничаре, или „Миолоза“ — ни ту нам чиња да смо у сред Србина на Франкфурта — све је ајдено само није народно. На што је још горе и малосиије, ним их које су нашли по народ и нјихов напјев народне, али их не побољшавше ајерно, него су мислили, да их морају по своме њеу модернизирати. Јапа Игњатовић нам приповеда у своме роману: „*Трпен спасен*“, да су цигани за српско коло од господар Максе добили више бакшиша, него састављач и надахнуће скупа. То није чудо, јер је састављач ово састављао само за прагу својему ушам, т. ј. да добије што више у њеу, па да онда протурује у народ своје „цивилизоване“ композиције. Састављач и надахнуће су сматрали ову композицију само као пастерче, које треба што прије на кубе изгнати, а цигани та жабоше, те видеше да је дијело и спасно, прихватише га и горјше, те га воде од кола до кола народа на огледа. Зар је чудо, да их народ дарева за добре и вели: „Ово ће да народност“. Да су састављачи жегловали сами тај народ народне, гојећи и китећи га, и предводећи га у развијем виду пред народ, вијека би била борба и не цигањска.

Зар би било теже „аранжудирати“ оперу на српскијех нагласака, него корејанје „опијан-пуцање“ или друге накраде Оффенбахове? Па зар не би грозном сну пријале боље народне пјесме, него од паришкијех „демимондерица“? Да су композитери пазили цијеле народне пјесме у њеиди народне опере, већ би им нисли доста популарнијех опера, јер би их народ волио.

Да видимо поближе како је то у Талијана.

Напредњаци оглаше нову оперу, гдарнино онако бомбастично, као што то само Талијан зна. Пред њеи, кто та сајетине са свију крајева и из свију слојева у позориште. Увертира почне — све ћути, нико ни у нос — застор се диже, пјевање почне. Иза неколико монотонијех обичнијех рећитатива историја се мало по мало збор, крија и др. Гледи сад по сајетини, све један другом машнуше и смијени се једва по другог, јер је сваки уживљен у ствар и не мари нагласку неког старог познаника. Арија се сврши, а сад тек букне „bravo“ „fuori“, „da capo“ и пљескање тако, од кога човек нема појма, ако га није сам чуо. Пјевач или пјевачица морају оиплени напјев 10—15 пута понављати и увјек их прати исти помпи, исти благодушност — и тако до краја опере — ако је опој цијели опут народне пјесме. — Опера, која народу одмила, осигурава напредњаку добитак сезоне, јер тек друго вече пуран народ застом у народну пјеванку. Још пред позоришем пођеше појединце чопори људства појединце пјевајне међу се, па ће стан' гледати, да свој напјев науи. После опере, ирчу се неки у кавапе за клубове, а сиромашнији се скупљају на сокаџима, па се надиђу, ко ће боље овај из опај напјев погодити. За три дана сто ти скерају оргуљашки по сокаџима појединце напјеве и до тридесете представе пјева и најзадњи шегрт и без нота и без „јамштварања“ скоро сву оперу.

Неодјетан се у праом чину одмах породи напјев онда је опера безусловно пропала, и ја сам само сједио. Ће је народ у другом чину почео пеће пјевати: basta! basta! и запјева морадне пасти.

Ту не помаже критика свију музикалијех учењака: ту је „глас народа, глас сина божијег.“ А и шта ће ту критика? Кад музика не врши свој задатак и на оно, што нијесу „музикално изображење“, онда то није права музика.

Да видамо из новијех позоришних талијанскијех опера по новије напјеве, које маса народа баш наполи, па да видимо какви су, и. пр.

„*Semiramide* (*Bellini*).“

Sopra il sen' la man' mi posa —

Ah non giunge uman pensiero —

„*Lucia* (*Donizetti*).“

Vertrah a te sul ara —

Per te cor con dolci giubilo —

O tu che a Di - spiegasti ale —

„*Rigoletto* (*Verdi*).“

La costanza itruna del cuore —

La donna è mobile —

„*Ballo in maschera* (*Verdi*).“

Volta la terrea fronte alle stelle —

Dalla vita che ti arride —

Di tu s'e fedele —

E scherzo od e follin —

Super vorreste —

„*Traviata* (*Verdi*).“

Libiamo nei lieti calici —

Di quell'amor chi e polpito —

Parigi o cara noi lasciaremo — и т. д.

Зар то нијесу баш напјеви, а и баш чисте народне талијанске пјесме?

Зар не ћеше нашн таиовијех и више у свакој од наведенијех а и другијех опера?

Покушавали су у Италији уводити и тако звану њемачку музику, ал' нијесу скрасили ни код стручњака, а још маше код народа. — У Мланнни сам ја у опера једне ноћи не код свако предстаие одних најзнајих оперских и балајних певјевом „maestro“ музике, а нарочито са равнателем Gallo de s. Benedetto на гласу музикусом и братом нашпрезидија. У разговору уметан га, што он мисли о Вагнеровој „*њемачкој будућности*.“ А он ми рече: „Ја се дивим вјештој и громној комнозицији, а признајем мајсторију у складу, ала је ја подајеги не могу.“

У нас Срба нема правог пјесма без пјесме са свирке, али нам је најмилија она пјесма, коју сви знамо или која нам — ако је и нова — доноси гроднје гласове, а текст јој дише народњачки духом. У коме крају Српства нијесу познате комнозиције:

„Радо иде Србин у војнике —

„Ја сам Србин српски сам —

„Заставе се српске вију —

„Иран је ано жалог Срба —

„Равне моје дуге таванице“ —

и друге, које нисе на чеду тиш народне.

А зар се не би из новијех српскијех народњих пјесама:

„Ој што ме се Трашин замилово —

„У Омора ваше Сарајева —

*) Молиграна су до нама бавно, да се народ на Балканском пољу нисмогне помири, да је ђ. кр. сиор Robert le diable разделио на ушима, да потрошите два једина сребрна гроша, да прво је сама инвалидна музика на сиом позорју, па је тако нашао сиору на сокаџима Парнза са сиомашнијем музикантима, који свој напјев знају и изображавају само грло музиком.

*) Ја се ту сам нрисјећао и њемачке пјевачице у Пешти, Бечу и Пожуиуу, јер су тамо добијале плаће само као у опереним кућама за бал сезоне.

„Дјеца л' ти је у Алоге дубо —
„Што с' оне чује? да л' зна знано знове? —
„О! добо, добри другане! —
„О! невољно да би моја била,
„Не би дуго по гори ходила —
„О! невољно душе моја,
По чем сам је душа твоја".

На варошавјех, вечеркјех, вашкјех, праљичкјех, жетелачкјех и сватовскјех пјесама могао добити лијепи интересаја за народну српску спјеру?

Пробајте господо композитери, па вете знјети, да ће вам бити благодарнији посао, него онај што га сад радите. С'вам је стекло Корнеље Стакановић своју славу и своје трајноје биш и у средЊеку? Зар није чисто српско и српском уку напрнкладнијем кредеком мушком? Како Срби воле народну музику, и како га ова обдарена, показаћу свакјету са следећем приповјетком:

У ратнијем годинама било је тешкијех маршова и доста осиуданс. Наши српски граничарски војници марширали су у бекад и гладни и жедни по најмекој јасти од 4—5 њемачкјех миља удаљенјех. На чеду колоне је музика свирала обичне маршеве, тобоже да ободри војнике. Али они тоне ни мукајет, ма да је то била и „Krönungsmarsch" из Мајербероко пророка или „Hochzeitlied" из Лоенгрина, јапнеч сметала ни је музика у разговору и чуло се је: „е шта ну — само жичнике свнре." Јесној обретар опао се је досјегнем, па опсовавши „капелмајстору", да зестира какав народна мелем. Чим се чуше прве гласови, а за њима чуд. Нестаде у један мах и умора и нозиве. У читавој колоне зачу се у један мах весело ујуј! Ја мислим, да сам доста назно. — На саркетну још једну о тексту или „libretto."

Незгодан и незгаран либрето ћекад упропасти сву опјеру.

Либрето мора бити, чарсгна клопотна жица, на коју састављач ниже своје дрогоцјени бисер.

Либрето мора дисати народнијем духом и народнијех духом.

О постанку човечијег рода.

ХЕКЕЛ.

Друге предавање.

Пошто смо у прекашњем предавању дошли до онће уиућености, да се неки о постанку исто тако може на човјека примјенити, као и на све остале организме — покушаћемо да у овом предавању решимо особито питање, какав полозај заузима човек у стаблу животиња. Ту ће нам опет бити на руци с једне стране индивидуална и палеонтолошка историја развијања, а с друге стране сравњујућа анатомија. Што се више два сродна организма слажу у ембриолошком и палеонтолошком развојноју ни, тем су више „по врсти" сродни, тем се више приближују једно другом у ферлуу у животињском.

Већ напред споменусмо, да све животиње можемо сматрати као десценденстке (потомке) шест или седам разних ферлуу-а: а те ферлуе у главном одговарају типовима (граноама) животињског царства, као што то и нарекоше Бер и Кивјер. Бејаху то ферлуи или стабла кичмењака (Vertebrata) мекушаца (Mollusca) зглавкара (Arthropoda) звездашака (Echinodermata) црви (Vermes) и биљних животиња (Zoophyta).

Осим тијех главних корен ових шест животињских ферлуа, то је група праживотиња (Protozoa) или прабића (Protista). Ову најстарији корен можемо замислити као најпростији, што се само замислити може — као комадић протоплазме (Urschleim) без структуре, без облика — једном речи као монер. Најстарије монери, што изгледају као мин комад протоплазме, нита више, који не достижеиу облик ни најпростије ћелијице — могоше само пространавати или помоћу „Generatio aequivora" постати.

Од оних шест или седам ферлуу-а животињског царства, за нас је најважнији ферлуум кичмењака (Vertebrata), јер је човечији род граничан овог стабла. У ферлуу кичмењака разликовају досад природњаци четири класе: рибе, водоиције, тице и сисавце, у које и човек спада. Али ако генеалошки сравнимо разне групе кичмењака, и ако покушамо да за њих састављено ферлуум ове осиову науке разишка и сравњујће анатомије — добићемо оних осам класа: 1). Acraniа, т. ј. оне, што немају лубање; 2). Monorchina, т. ј. оне што им је пос монорх; 3). рибе (Pisces); 4). Dipnoa (Lurchfische — двоздушнице); 5). Амфибије (Amphibia); 6). Пузавци (Reptilia); 7). Тице (Aves); 8). Сисавци (Mammalia).

Прва класа, т. ј. класа Акранија (безлубањаша) заступљена је једном једином животињом: и та је тако несхарнена, да је Пелас (који ју је и открио) држаше за несхарнено голоо нуха. Ова је врло знатна животиња, жива у морском песку у у разним морима н. пр. у источном мору, у средњем мору (Напул), а зове се ланцетица (Amphioxus lanceolatus). Та ти нема главе, ни дакле ни лубање, ни мозга као друге кичмењаци, које с тога лубањашима (Craniota) зовемо. Та класа што је ланцетица чини, може се назвати и Leptocardia (црс као каква цев), а према томе сва кичмењаци што имају централизирано срце: Pachycardia (срце као каква песа). С њима изгледа као ланцетаст ланет (отуд је и ime добило), који је као без боје или се приближто свстлуша, а полупровидан је и нема ни пања. А да је ланцетица, при свем том што нема главе, мозга, лубање, срца, нита кичмењак — доказује кичмени мождина, и хрскавична пруг, што иснда ће лежи (Chorda dorsalis). Оба ова прва важна органа, кичмену мождину и хрскавични пруг, имају само кичмењаци, а сне друге животиње тога немају осим морских шкољака (Ascidiae). Један род (genus) ових шкољака то су Tunicata, а оне су најсродније с кичмењацима. На и код човека, као код свију других кичмењака, спстоји се пупарак сасвим сам по себи хрскавичасог пруга и централног нервног система (где пресалује кичмена мождина). То је марамо у најстаријем добу човечијег ембриоиалног живота, а доцније ова мозак протера горњи крај, и дубању ово влага. Ланцетица ће дакле довек остати на најнижем ступњу развића, што се образоване најважнијих органа тиче, док остали кичмењаци сво те раније ступње ембрионалног им живота, брзо пређуре. Очевидно је ова ретка животињица последње преостатак каке класе кичмењака, што је обилато развијена била у врло раном добу земаљске повести (још пре силурске периоде). За цело је била несхарнена, па баш за то, што не имађаше чврстих делова, не можемо да је најбоље у петрооктика (скаменелним остатцима). Зацста су међу њима „прочеви" осталих кичмењака, лубањаша, што се тек доцније из њих развише. С особитим пошговањем дакле морамо посматрати ову животињу, јер међу свим живим створовима само нам она може, ма и нешто тамно, разјаснити, какви беху нашн претци — силурски кичмењаци!

Друга класа кичмењака вестиће, несоко се над њом вије, али ипак је толико заостала за рабима, да их не можемо, као што се то обично догађа, и овима рачунати. И поде нам врло мало врсти или спецнје, као Амфиоксина (Petromyzontes) и Myxinoides. Оба се врло рађо једу, а и продаја су. Код свију других лубањаша, састоје се нос из две напре полошене са стране, а оиде из једног једиког, непарног средњег дела, и за то се цела класа може назвати Монорхинима (Unpaarnasen), а остали лубањани према томе Амфорхинима (Paarnasen). Сви амфорхини имају до тад ходника у завирнату ута, а монорхини један, или напрнме два. На монорхини немају ни знаиа ни особеног скиматичног нервног система — а амфорхини то сне имају. Због тога и због многих других спијстава заосташе монорхина за амфорхинима, а очевидно је, да их треба да поставимо као последње преостатке, неког многобројног класе кичмењака, што од зараница и амфорхинима врелно чине. Акраније су „прочеви", а монорхини „очеви" амфорхина.

У трећу класу кичмењака, којима се почиње ред амфорхина, спадају праве рибе (Pisces), кичмењаци хладне крви, што им шкрге дишу. Ова класа дели се на три подклассе (subclassis) селахије, ганоиде и телеостије. Прва класа, т. ј. класа селахија или правића садњи јонине рибе (Squali), морске мачке (Chimaera), чиће (Rochen), што све у ору живе. Друга подкласа, т. ј. ганоиде или ланораба (Schmelzfische-бење развијена у раздем добу земаљске повести, особито од девонске до Јура-периоде; онда је сва мора, тако рећи, поплавила биле. За там нећом чести изумре, јер већ у време креде протеране их потомци ни, телеостије. Сад још врло мало од њих живе, као Polypterus у америчкиком реками, Lepidosteus и Amia у северо-америчкиком реками. По најзначнији од ганоида, што и сад живе, јесу разне врсте (спецнје) рода (genus-а) Acipenser, а поимеше јесетра и нечиго, што су им јаја као кавијар слатка, и моруна, чија нам бешка даје тешност: „морунина бешика." На последњу трећа под-класа рода, то су телеостије или коштуњаве, што сада отромнеше разишен далеко надмашише обе друге под-класе, постадоше тек у доба креде, или бар у доба перноде Јуре, и то из Ганоида. Онамо спада највеће део морских риба и риба по слатким водама, осим речених риба ланораба.

Помоћу сравњујуће анатомије и историје развише, можемо с највећом сигурношћу поставите стабло ове групе риба. Најстарија група очевидно су прарибе (Selachii), које посташе из једне праве монорхине: а најстарије пронобе, као да су јонине рибе (Squali), које ни према томе, и према целом њиховом строју, новемо сматрати као „прародителе" осталих. На и претпе човекови мордоше у сидурном времену бити праве јонине рибе, али бар врло сличне оним. Јонине рибе, што и данас живе, врло се мало промениле од то доба, иного више, но све друге рибе, или у ове све амфорхини. Осим ових директних, врло мало промењених потомака, остаиише простране јонине рибе из сигурне времена, и друге потомке, што се врло знатно промениле. То су с једне стране ланоробе, из којех посташе коштуњаве, а с друге стране тнакеви, из којих се по свој прилици амфибије развише. Ганоиде или ланоробе воде порекло од праграба или селахија, а телеостије или коштуњаве опет од ганоида. Грана селахија, могла би се дакле назвати „врапцем", а грана ганоида „оцем" телеостија. Најстарије коштуњаве, трисонидне из доба Јуре, у многоме се херинграна приближују, а из њих се развише све остале коштуњаве. Не ганоиде, ни телеостије не могу бити „очеви" виших кичмењака, но само селахије.

Као четврту класу кичмењака стављамо дипнеусте или гмазење (Lurchfische). Ово врло ниске животиње стоје на среди између правих риба и амфибија, па се и на гласу зоолози и дан данас мало, само спадају, да ли у праве (рибе) или у друге „амфибије“? Она ће се преварити најбоље тако сарнити, ако их као засебну класу између риба и амфибија ставимо. Данас има још врло мало преостатака од ове групе, а то у реци Америци у јужној Америци (Lepidosiren), али у америчким рекама (Protopterus). Зими особито кад је кишно време, живе гмазени у води, на дну воду на шкрге; а лета, кад навали суша, начине себи тињадо од ишла у сасушеном блату, и тада удишу ваздух белом цигерицом. Сруе им је као у амфибија, а с пола су као и риве нашке, на су пипчине као и коштуњаве, спадају међу риба и амфибија стоје, то је вероватно, да ови ове класе спајају геневалошци, и да су мало промењени потомци оних праотаџа кичмењака, што чине чрелза од праирба к амфибијама.

У шету класу кичмењака спадају праве амфибије, у том смислу, у каквом се та реч „амфибије“ данас употребљује. Ту но спадају дакле гмазени, па ни рептилије, а и ове су ире прибројавали амфибијама.

Овамо дакле спадају само шпитасти водоземци, и голи водоземци. Од шпитастих водоземаца живе још само мале пецпиње, а грани лапиритодонти на Трајас-периоде, давно изумрене. У голе водоземце спадају три реда: водоземци са шкргама (Kiemenlurche — као сакаша, против из једноставне пећине), водоземци са репом (Schwanzlurche — ту спада наш дуждевњак (саламандар) и водени гушгер) и жабе (жабе и корњаче). Од ова три реда жабе су исто тако потомци водоземаца са репом, као што су они потомци водоземаца са шкргама. Свака жаба ни сваки корњача, прошли ова три ступња још и сада, док је младун, прво добије облик водоземаца са шкргама; за тим се између у водоземца са репом, напослетку тек постане жаба или корњача (без шкрга и без репа). Водоземци са шкргама за цело су постали од праирба, и то: или директно, или посредством гмазења.

Оне три класе кичмењака, што нам још осташе: рептилије (гуљаши) тице и сисавци међу собом су у много сродније, но с осталим кичмењацима; они нису ни дишу на шкрге, као што то код пређашњих класа, ма у младости, биће. Сви рептилије, тице и сисавци за време ембриовалног им живота (док су још у јајешом омотачу), застрте су амнионом (кожастом марамицом), в тога пређашње класе немају. Ова нас околност уче, а и многе друге, да су ове класе, рептилије, тице и сисавци развиле из оних „праформе“, а последња класа постала је по свој прилици из групе амонбија. Вероватно је, да се ова онна „праформа“ у врло раном добу подељала у две разне линије. Из једне постадоше рептилије и тице, а из друге сисавци.

Као шесту класу кичмењака, поред амонбија, треба да споменемо пузавце или рептилије. У ову класу спадају гуштери, змије, крокодили и корњаче, и силне тероетасне гродосије (као хала на видаха), што беху обилно развијене у доба Јуре, Трајса и креде, али већ на крају ове периоде са сним изумреше. Све ове рептилије личе с пола на праве амонбије (жабе, саламандре, водоземце са шкргама), па и у томе им не личе, што им је хладна крв. Али најважнијим изгледом својствена строја им, и в разновем опоним, са сваом су различне од амонбија, шта више у многоме се с тицама слажу, ма да врло мало личе на ове по облику тела и начину живота.

Тице (Aves) као седма класа кичмењака поред рептилија, за цело се тек из ове последње класе развише, и то од своје прапади из рептилија, што су врло средне са дииосаурима. — За то, што се тице и рептилије у најважнијим организационим карактерима слажу, а осим тога што ни се младета са сваом једнако развијају: смемо слободно рећи, е су рептилије и тице врло средне, ма да нам ни прва погледа тако не изгледа. Шта више, класа тица није ништа друго но једна грана груне рептилија, што је стекла много организационих својстава, назначујући се ни особит начин живота.

Осма класа кичмењака, т. ј. класа сисавца (Mammalia) најважнија је и најсавршенија. На први поглед изгледа као да је класа сисавца врло средна с тицама, с којима иначе међу собом тоцду темпераменту врши, потпуно расиеп десне и леве подлоше срца, више развиље мозга, а тиме и душевне радноети. Али читав низ важних чињеница из анатомије и историје развића уверава нас, да се животиљска класа није развила ни из тица ни из рептилија, но директно из амонбија. Као што смо већ споменули, ове три класе: рептилије, тице и сисавци, међу собом врло средне, који се непосредно развио из једне траве класе амонбија. Али погледи ове „праформе“, која се већ оставила десиа на шкрге, и развила амнионски омотач, расиадоше се још врло рано (или за доба периоде каменог угља или мало после) у две лиције: с једне стране рептилије, из којих се доцније развише тице, а с друге стране средње форме између амонбија и сисавца, из којих доцније тек постадоше чисти сисавци.

Најважнија и најинтересантнија класа међу свима класама животињског царства, то је за цело класа сисавца, већ и из тог узрока, што и човек спада у ту класу. (Кад га као природњак посматрамо са иеципастичког гледишта). И човек нам сва ова својства у нише, којима се сисавци од свију других животиња разликују, и као је у главном иначе опстатаку истинита, то се ипак за цело и човек развио из ове класе постепеним развијањем и преображавањем. За то морамо ову класу најбоље посмотрити, и поклонити нашу пажњу систематској подели, која је „ипак“ нарад каквог-годуме.

Старији природњаци подељише класу сисавца у редове, којих бијаше 10—15. Ови се ред полео редом кита, који као да је запушкао највиши ступањ, јер изгледа као риба. А спрашово се редом мајмуна или четворуких, који се највише приближују човеку, а од њих је био човек растављен и чисто је за себе ред дворуких (Bimana). Новија зоологија, која не зна толико за сличности споља, већ за унутрашњу разлику изграђења строја и развића — дошла је до друге поделе класе сисавца. Ова разликује три главне групе или под-класе, што су истина по обилну појединост, али су анатомијом и историјом развића тако удаљене једна од друге, да их можемо као особене класе сматрати. Оне три под-класе то су: 1). Ораторделоције (Monotremen, Schnabeltiere). 2). Диделоције (Marsupialia, Beutelthiere). 3). Моделоције (Placentalthiere, Placentalien). Оне се три групе по свој прилици тако односе, као водоземци са шкргама, са репом и жабе, међу амонбијама; т. ј. група ориторделоција је „прастари“ делоција, а група делоција, то је „отац“ плацентација.

Прва класа сисавца, то је класа кљунара: а ту спадају данас само два реда: водени кљукар, (Ornithorhynchus paradoxus) и суводемни кљукар (Echidna hystrix). Налазе се само у Новој Холандији, овом делу земљином, где се налазе најпростији и најнесавршенији облици из биљног и животињског царства. У Новој Холандији заступљене су све врсте ситних организама, сви разни ступњи развића им. Ова ступњи врло су важни, јер нам говоре о овом давном времену, што је као муља брзо прохујало, у коме се још не развише више и савршенији организам. Кљукаре сиемо дакле сматрати као последње преостатке најнесавршеније класе групе сисавца, што се почеше развијати из амонбија врло давно давно пријаране или почетком секундарне периоде повести земљине; а из те групе разви се једна класа кичмењака — торбари. За време секундарне периоде развила се класа кљукара, с многобројним врстама и родовима. Али пошто ни окамењени остатци из те велике периоде показују само ове организме, што су у мору живили, то нам не заосташе окамењени остаци кљукара што на суху живише. Изгледом на њихову организацију, а особито по следом на неке важније орте, стоје кљукари много ближе амонбијама, од свих осталих сисавца: с друге стране нам нишу кљукари много што шта као у торбара, чега већ нема у плацентала. С тога можемо рећи, да су они кљукари, што и дан данас живе, врло мало промењени потомци (и то директивни) оних праставе „праформи“ сисавца, што чине прелаз од амонбија к торбарима. Кљукара се дакле тако исто односе према осталим сисавцима, као окрајиње време осталим кичмењацима. А за човека су у толико важне, што нам дају бар сиику највишег степена сисавца, па ма то била само сенка, нама знаме нешто за више „прапретке“ у почетку секундарне периоде.

У другу под-класу сисавца спадају торбари, који стоје на средн између прао и трсће под-класе, између кљукара и плацентала, па ово две класе спаја не само анатомски, но и геолошки. Торбари су дела кљукара, а родитељи плацентала. Као пример за торбаре доста је да напедено кенгуру (Halmaturus) и неке пацоне (Didelphys) што их има по свим зоолошким вртовима. Те име „торбари“ добили су отуд, што мати сиоја младета носи неко време у једној торби, а то за то, што се у њој несавршеном стању рода, па тамо потпуно нарасту (у колико је доста, да на нове стану). Географско раширење ових животиња, врло је слабо. Најлише торбара, што и сад живе, налазе се у Новој Холандији и по суседним острвима. Врло их мало има на Сунда-острвима и у Америци. Они су били развијени у прастаро доба, још пре постанка човечије реда. Окамењени остатци од торбара налазе се и у Јеаропи. Погледом на анатомију и историју развића им, далеко се удаљу над кљукарима, али нам сила осташе иза плацентала. Из тога можемо закључити да торбари у свакоме погледу у систему, чине прелаз од једне групе к другој. Очевидно су плацентали тек доцније постали из торбара (почетком терцијарне периоде), као што су торбари постали из кљукара (почетком секундарне периоде). Ову хипотезу сјајно оправдава наука о петрефактима. Јер сви окамењени остатци сисавца, за време дуге секундарне периоде (за времена тријаса, јуре и Јуре), то су остатци од самих торбара. А сви окамењени остатци плацентала, што их ми познијемо, навеси су у ониме слојевима земље, што се наслагаше за време терцијарне периоде. За то смемо рећи, да се плаценталне развише крајем секундарне периоде и почетком терцијарне периоде из торбара. Пристари претни човечије реда у доба секундарне периоде, то су за цело били торбари, ма да би се тадашњи торбари можда разликовали од садашњих.

Трећа и последња под-класа сисавца, то су плаценталне, ту спадају сви други сисавци осим торбара и кљукара. Плацентала има највише, а и за нас су најважније, јер

међу њи спада и човек. Име своје добиће од женског особеног дела за телу, органа, којим се одликују и од торбара и од кљувара. Овај орган зове се постељица (Placenta, Gebärmutterkuchen). То је шупљикасто, меко и пречишћено тело, а облика равног; састављено је из испреплетених и чудно поређаних мишића или крвних судова. Плацента је на то, да животињу, док се још у матери развија, одраки, и да јој крв доводи.

Довољно већ, да је плацента врло важна. То се види и из тога, што се цела класа Вилиплацентале, зоноплацентале, и дископлацентале. Код првог реда сложена је плацента као појас, а код трећег реда као плоча.

Ред вилиплацентална (Zottenplacen-

Др. Фрања Палацки.

талијере) обухвата три реда: крезубаце, копитаре, и китове. У ред крезубаваца или Едентата, који у индијанско доба много јаче развијени беху, спадају мравождери,

њусара, оклопници, лењивци, и грдосије из терцијарске доба: Мазротеријум, Мегатеријум, Милодон, Глиптодон и др. Ред копитара нам ујгулата обично се дели на троје: на праве копитаре или коње (Solidungula, Einhufer), на преживаче (Ruminantia, Zweihufer) и на дебелокоже (Pachydermata, Vielhufer), као спадају и свиње, носорози, речни коњи и т. д. Сада изгледа као да су ова три реда (право под-редовиподреда) сама за себе. Но када их сравнимо са њиховим терцијарним претцима, од којих имамо многобројних остатака, увидећемо, да су ова три реда тесно један с другим скончани, и то организмама, што су посредовали на изумрле. С тога смемо рећи, да су сва копитари постали из једног једнног стабла, а ова три реда, што и данас живе, то су само поједине гране на томе стаблу. Копитарима је средња трећа легија (ред) звиплацентарија, т. ј. китови или цетацее, где спада: прави кит, морско свиње, делфин, морска крава и т. д. Ове животиње само с предњим ногама имају. На протак, сав уздужарьи строј њихов, њихово разиње даје нам доказ, да су ове сисавци а од плацентарија највише средњи копитарима. Усљед многих сигурних доказа смемо рећи, да су китови постали из копитара, да су они потомци копитара, што се научише на воду, па се тиме преобразише и постоше калиц за рибе. Сви китови, сви китари и сви врсташе слажу се у томе, што ми је плацента састављена из појединих разитрених прамењова, па се тиме и још што немају неку кожу што отпада (Decidua), битно разликују од зоо- и дисзооплацентарија, под којих се само једна једина врста простога плацента налази, а имају и ту „дендуу.

Трећа легија зооплацентарија (Gürtelplacentalthiere), плацента је као простен савијен појас, а ту спадају сами прави грабљивци или карнарије, који и осим тога изгледају као груне за себе због карактеристичног образовања уста и носа. Ту опет разликујемо: сухоземне грабљивце (Carnivora) и морске грабљивце (Pinnipedia). Овако спада: морско псето, морски медвед, лав, вук и т. д. и ту праве спада: мачка, псето, куне, јазавац, медвед, и многи други. Ова два реда исто се тако односе као копитари и китови. С њима наравно ни они не имаће једно на друго. Али ако нутарње строј им и разиње јасно доказује, да су ова средњице „на прав“, и да су се пиниведије само за то толико удаљили од карнивора, њихових родитеља, што су се морали приспособити према њиховом животу. Дакле њихна на бављење у води и непрестано пливање, претворе једно дес сувоземних грабљиваца у водене, а животиње тако исто у китове. То нам доказују међу копитарима речни коњи (Hippopotamus), међу грабљивцима видре (Lutra) а још више моржеве видре (Enhydris).

Трећа и последња легија плацентала то је легија дисзооплацентарија (Scheibenplacentalthiere); ова је легија најмногобројнија а уједно и најразнија; јер у ову легију спада и човек — та он се на ће разиво са најнижег стуиња! Плаценте је у човека така иста као у других, има такав исти облик као мајмуни, полумајмуни, рукокриле, бубоједри, глодари и т. д.; на већ за то не можемо доставити човечији род од осталих дисзоплацентарија. Плаценте је код свију ових животиња као проста округласта плоча (Discus) или колач; код других животиња плаценте има други облик. За то што нијзу Decidu-ј, тесно су скончани са зоозоплацентадијама, тако да изгледа као да су ове две групе међу собом средњице од оних група, што немају те можде (а такве се животиње зову сварплацентарије).

Легија дисзоплацентала обично се дели на пет редова: 1) глодари или родентије (веверице, мишеви, бодљикаво свињче, зечеви и т. д.); 2) бубоједри или инсективори (јеж, кртица; после мишеви и новорице само у овом реду имају зубе пиљасту жуваљу); 3) рукокрилци или хироптери (рукокрилци што једу инсекте — зову се Инктерида, а они што једу плод од воћака — штеронихи); 4) четвороруки или Квадрумана (полумајмуни или просимије и праве мајмуни или симије); 5) дворуки или Бимана (само човек).

Од ових пет редова дисзоплацентарија, можемо три реда, глодаре, бубоједре и рукокриле, остварити непромењена. Али четврти и пети ред не може тако остати. Прво морамо од правих мајмуна (Simiae) растанити полумајмуне (Prosimiae). Оне последње животиње дрло су сматре и пажне. У терцијарном добу живаху многобројни родови и врсте полумајмуна, а сада је овај ред тако рећи само са неколико живих оспрама, што се позивоне у најдаље пределе Африке и Азије, у Сенегамбију и Мадагаскар, у страшну Индију и Сунда-острве, па и у оним дивљим пределима, живе као кобне животиње. Разни родови полумајмуна, показују разне прелазне степене в редовима дисзоплацентарија. Тако уз глодаре стоје прстаци (Chiromys), на Мадагаскару, уз бубоједре стоје кободи (Tarsius) и Otolicnus, уз рукокриле стоје Galeopithecus (Pelzflatterer), а уз праве мајмуне стоје: Лори (Stenopa) Индри (Lichanotus) и Маки (Lemur).

Због тога и из других узрока полумајмуне можемо сматрати као последње преостатке јаких прастарје, недавт делом давно изумрле „прагрупе“ из које се развијаше: прва четири реда дисзоплацентарија. (Та се „прагрупа“ морала сместрано развити). Прворове глодара, бубоједра, рукокрилаца и правих мајмуна, можемо у неку руку сматрати као четир брата, који би у једну полумајмуна имали свој опћи корен — своју мајку.

Пошто смо ни растављие полу-мајмуне од правих мајмуна, то изгледа, као да ће се број пет реда дисзоплацентарија за је да умањити, али ми немо ову број опет тиме надокнадити, што немо ред људи или дворуких (Bimana) спојити са редом правих мајмуна (Simiae). Као што је већ на гласу енглески зоолог Хуксле доказао (у „следећаствах за полазак човечије у природи“), ова два реда не можемо ипаче растављати. Јер и прави мајмуни (Simiae) имају као и човек с преда две руке, са стрег две ноге, а то, што су говорили, да мајмуни има четир руке, па и њихове ноге називали рукама, то је била само антомска забуда. Још важнија окољност то нам сведочи, да је Хуксле, најтачније сравњујући све поједине особине људи и мајмуна, дошао до овог резултата: „Анатомске разлике, што човека растављају од најнижих мајмуна (горила и чимпанза), није су од оних, што растављају највише мајмуне од нижих.“ И заиста, ма које део на телу ми испитивали и сравњивали, видићемо, да је човек средњим пиндим мајмунима, но ови нижим. Било би дакле неправедно и на силу бога, кад би хтели да у зоолошком систему растављо човека од правих мајмуна. Дабоме дакле ови пет редова дисзоплацентарија (поиван од полумајмуна, као „прагрупе“): 1) полумајмуни или просимије; 2) глодари или родентије; 3) бубоједри или инсективори; 4) рукокрилци или хироптери; 5) мајмуни или симије (заједно са човеком).

Ако се опет на то сетимо, да природни систем није ништа друго до „прастабло“ животињско, то ћемо сада доћи до тог закључка, да човек има своје претке да трагом у мајмунима, даље у полумајмунима између дисзоплацентарија. Ма да ова чињеница већини људи изгледа страшна и одвратна, ипак се о томе не може ништа човек сумњати. Шта више, зоологија је у стању да баш ову дво чињеницу стабла потврди и свагрлите изради, но много друге доказе. Због тога морамо ући у помоћ систематику реда мајмуна.

Одељак правих мајмуна има сада два њака одељка: 1) код којих је нос плоснат — Platyrrhinae (Platinasen); и 2) код којих је нос узан — Catarrhina (Schmalnasen). У групу платирхина спадају сви мајмуни Новог света (Америке), као: мајмун-пуховац, мајмун-рикалац, капуцинац, невероватан мајмун и т. д. Група катархина обухвата све мајмуне старог света (Азије и Африке) као: ремате пивиране, морске мачке и витке мајмуне, а ире свега и на гласу омољају мајмуна без репа и на човека највише налик, т. ј. антропоиди, као: гибон (Hylobates) ораит (Satyrus) у Индији: чимпанзи (Pongo troglodytes) и горила (Pongo gorilla) у тропској Африци.

Платирхини у Америци и катирхини у Азији и Африци, у многоме се слажу. Обе групе имају на прстима (на рукама и на ногама) ноката, а не канце, као у кинџаша (Krallenaffe). А с друге се стране у многоме разликују. Тако по устима и носу. Код свију мајмуна на старог света носне су шупљине (као и код човека) доле обрнуте, а вертикална носна преграда, што их раставаља, узана је и танка (отуд им и име). А код свију мајмуна са новог света, носна је преграда широка, и особито доле задебљана, тако да су им носне шупљине горе обрнуте (отуд и њихово име). Мајмуни старог света имају исто тога на човека и ње устна; они имају 32 зуба, наиме у сваној вилици (и у горњој и у доњој вилици) по 4 секутака, по 2 очњака и по 10 кутњака. А мајмуни новог света имају 36 зуба, наиме у сваној вилици десно и лево једак кутњака више. Ове анатомске разлике очевидно показују, да су се америчански мајмуни на своје континенту за себе развили (независно од мајмуна старог света), ма да ће бити вероватно, да „прогенитор“ америчких мајмуна поиште од азијатских, дакле да је прешао из Азије у Америку.

(Свршиће се).

КЊИЖЕВНЕ ПРИПОВЕТКЕ.

Скупио

ВУК ВРЧЕВИЋ.

I.

Пор и грешник.

Пошао некакав сељак уз часни пост да се испоиједа код попа, па имаће остатиех грехова каке му, да је уз пост једин дан од недеље проврсно, јер имаше поклоног вина мало за једо. Одговори му поп: Е, мој сеиако, ти је велики трнјех, од којега те ће моћу одрешити без поста, или молитве, ни милостиње, на од ове троје број, које ја те наћавам: ако ако ти се од ове троје чини тешко, има и четврти лијек за опрати се од грнјеха, а то, да дан у цркву ону земљицу (ада). Кад чује сељак за ује, не даде ному одумити, но одми ставио: „Ма поне болан! ако њима тако луде шиие, не буди ти луд. но се дај радоту: да сам ја имао ову земљицу у куни, чисто знам, да ја не бих уз часни пост проврсно, колико бих ли од свога меса.“

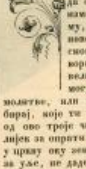

2.

Кад не знаш дијете лагат, не лажи.

Неканда човек пошао у Мастве за своје после, па га стиже у Мисјима ноћца од свог одратнога од истог мјеста, у којој га моли, да му донесе, кад се врати, три крушке свете. Овај чојек замјенен клогни своји посломана, заборави купити оне три крушке свете, па кад се врати кући, сам му одратник на добродошлицу и да се са њиме поздрави. Тек што ваше одратника, у онај час на ум паде му, да је заборавио свету купити, но нема времена да боље лаж измисли, него му рече: Одратнике, знади да мјесам примио твоју књигу, у којој си ми писао, да ти донесем три крушке свете.

3.

Манастирски ђак и дијеци ђаволак.

У једноме манастиру био је један игуман и два калуђера, који нијесу могли трпјет ни једнога ђака, који би поље на мјесто гледао, на будући да на једнога мјесту могли нађе, који не би гледао, кад би жена млада или ђевојка дошла каквим послом у манастир. Тако се договоре, те тому једнога ђака од пе—шест година, којега су нашли у манастирску келију дошла затворена, да не види женску главу. Кад је оно ђе научено својих 15 година и научио доста добро читати и писати, отиде једно ујтро с игумном, да се прошета по манастирској шуми, кад ињекне један младу чобањцу врло лијепу. Ње за једном камену стоји и чува овце. Ђак упре у њу очима, ако да ће је нијему прогутати, па упита игумка: „Оче, чекве те, шта је ово?“ — „Ово је, синко мој, ђаволак, на јотсе га било! не вала у њега гледат.“ — „Дај слатки оче, да овога ђаволка повеземо у манастир, па да га покрстимо.“ — „Јок — јок! Баво у манастиру не може да жали бог вазда калуђерске душе.“ — „Ејај мој оче! Видиш како је лијеп овај ђаволак, а ако се ти што бојиш од њега и да ће наудити тебе или калуђерима, дајте је мене, ја узимам нас гријех на моју душу.“ Ваше игумак што је и како је, и ће једно друго погледају, када се у манастир говорећи: „О роде нејерни и разпаштени, докле ћеш ћребују с нама, докле ћеш ћи.у ме.“

4.

Владика и проповједник.

У једноме манастиру умре игуман, па до неколико дана дође владика, да новога игумана постави. Сваки се од калуђера ради, да ће њега владика заиграмити, и сваки је од њих одно крајући један другога у владичка ђавола, да га моли, с да би владику проклоно, да њега заиграми, обећавајући му много пара. Баком се нишо прагуласт, те једноме најљепше од калуђера рече: „Шћућра кад буде литурђија, изиђеле једну добру проповиједь, и ако десноп сведења чује, да сп калуђери проповиједи, зашто ће тебе учинити за манастирског игумана.“ Калуђер се обрадим, и сву ноћ провели, какво ће слово говорити, па кад се шћућра дан почне литурђија, и кад би на причесну, пашће пред владичом да проповиједа, почињући овако: „Проповиједаћу вам Христјани моји, да и ви и свети владика знате зад сам се ја родио, што сам у мом живоју пратрпио, и колико ми година да сам се поклаљерко.“ Кад то чује владика, пође у свом столу, а калуђер пиште од сахата све једнако проповиједао о свом живоју. Литурђија са свршп, и пођу у келију, док они калуђер истежнут пред владиком, пољуби га у руку и рече: „Опрости владико свети, и сам те дознао много заслужно с моном проповиједи, зато сам одвеђ поменем да проповиједа да би народ знао оно што и ја знам.“ — „На најмање, одговори владика, ти вријеси мене прогулушо, јер право ти рекја, тек што си почео, ја сам одма заспао, и ништа ући нијесам што си казивао.“

5.

За што је Петров пост ређедкаг?

Кад су свети оци у сабору уредили два Христова поста, а један Богородицин, састану се сви апостоли на реку: „дајте браћо! да и ми састављено једап четврти врховним апостолима Петру и Павлу, право је.“ Петар им скаже кажу говорећи: „Овако вам браћо ваља! ако гледате с пачком не прсњерајте, но нека је мало од Христова, а колико ћеб ви најбоље да је мулкепи, ја ћу проставит, а и Растос да ће вам ја мјесам по једнку ударит.“ Угоноре, да сваки промисли на своју начин, па да у јутро кажу, а да пост потврде. Кад ће их ишутра дан у сванчье код Петра на ракију, и Петар их упита: „Хе браћо! што ушинисте, кажите?“ Један од апостола рече: „Ја говорим 12 дана да је доста.“ Другп: „то је ређе мало, него ја говорим најмање мјесеци дана.“ — „Много је мјесец, одговори трећи, него ја мјесам три недеље доста је.“ — „А ја мјесам, рече четврти, да учинимо најмање пет недеља.“ Тако сви редом, и два пикад једнако не рекоше, него сваки другојче. Кад то уј свети Петар, рече им: „Пошто се не могасте слокити, ја ћу, да остане мој пост пекад колико је један рекао, а пекад по колико су сви други рекли, па нека народ пости по својој волп: а докнбе прнђоше да се свијет изопачи, па многи не ће ни божићпи пост постити, а камо ли мој.“

6.

Нова јеђенција.

Неканда селак носно споне пону на дар једно јагње, а два је интуше, а то, кад је пон ујтрињу служно, па се убоја оставити обоје пред цркву, но собом унесе и пред собом стави чевајче, док се ујтрење сврши. Бан му се примакне, па га упита: коме то носиш? — „Пону, али ни дам никоме, но њему у руке.“ Бан потрча, те с врата од двери весело каже пону. Кад чу пон, обрадује се, и од радости пастави следећу јеђенцију:

Пон: „Нашп м пашп мпром Господу помолпмп сја.“

Бак: „Господи помилуј.“

Пон: О прпносјашшпх прашкпња дарп, Господу помолпмп сја.

Бак: Подај Господе.

Пон: О возрпнпшјушпм јего шшше ли всја шша мп иноју — Господу помолпмп сја.

Бак: Тебје Господи.

Пон: Рцп јему да умолчу ме шшјесшп шокмо .љубјашшој мја — Господу помолпмп сја.

Бак: Амнп.

У толико јагње заблеја, а народ почне псповиједи вершти седајо на крају, а пон с двери рече: „Не дирајте се! не љубави и праведни прплељкпу сја мпе.“

7.

Пон изгрдјење у јеђењеље.

У неканде селу био је неканда стара пон од оних најпростије што може Бог дати, па једне недеље читајући оно јеђењеље у којему пише: „Марпја Марпја! Почеши сја и молчпшп о мнозје службе,“ па му се неопште или у незнању омаке те запре: „Марпја Марпја! почеши се“ (место почеши сја.) Дође се тај дан у цркви неканда сељак, који се те исте године био оженио, а жени му било име Мирта, па проиђеши, да је то пон канкиље рекао, да га пред народом осмијава, започе са дно цркве: — „Не мисли се ти поше за моју Марту, њој не треба да се чеше, но нека се чеша твоја попадија вод тебе тако стара и ћорава.“

8.

Стари пон и његов владика.

Био је неканда пон, који је један знао читати, но с натегом, а једва знао и своје име потписати, за то би ваше путе у читању као појаву узео једну ријеч за другу са свим противну овој, те стоји напитамано. Једап пут кад је служио литурђију, а десно се у црнп и владика, које је онда обилазно све парохије своје епархије, и дсп се они дан свањеље опште преподобним, па кад дође на ријеч: „Человјек неки бје должен займодавцу некојему сто дпнарија и т. д., не рече: займодавцу, но сплодаку.“ Владика који је близу двери у своме столу био, прпмјети оку погрјешку, па полако у себа рече да и пон чује: „Вала, кад си тако слијеп код ова ока, и тебе би било боље, да се сплодаш аше, но да је напстамано у јеђењеље: „Бјеше господ јако ех слеп код очпју бесм, но когда пш жпзе рукоположп јесп. мојп многобројпшја, и пх поли красноја! немам жушпја м бјелпја, а не слепја уже били.“

9.

Пон и његов тестер.

Био је неканда пон у једно село, па не пнзе ирпје да записује ко му је што дужан, но све запискаво: у једно опште мпнп прпвезак, тако, да га је мало мање но свега бпо попуно; не зпо је бпо неканпатано „обшта свештпчења“, а одма ваше записке «На Мплпну од бира три гроша и по.“ Бан помисли, да је то прпчеса, па почне пптат: На Мплпну три гроша . . . . а пон истрча на врата од двери, па му рече: „Пој: радјпте сја праведпп. За што мп је Мплпна поштено плашпла онолпкпе, а ја забораво прекрштпш.“

10.

Ишеви пагодпе кам'п да је!

Био је један пон неписмена срца, тако, да ни један ђак није могао ш њим ништа научити, па по године дана. Једне недеље пон служио литурђију и дсп се оно јеванђеље ће каже: Господи добро нам јест здје бити и т. д. Кад пон дође на ову стих и почне: „Господа добро нам јест здје бити, господпе, господпе мој сјеиш: једпно мебе, једпно Мојсеју и једпно Пљпји“, а ђак полако у себпи „здје ти што и Пашпровић попу“, а у пон одмах: „једпно мебе, једпно Мојсеју а једпно Пљпји.“

(Продужиће се.)

Народне умотворине.

Питалице.

Скупио их у Херцеговини *Вук Врчевић*.

(Продужење.)

131. Питам пона: Ако ти је милија црква или попадија? — Милија попадија. — А за што? — За то, што је црква свачија, а попадија само моја.

132. Питам ту доље-башу: Колико чиша зима може чорек поднети? — Ако је јелен ми-

Јех сиђа до грања, а ако је велик док те се задрвљемо.

183. Питали стару Јеновку: Кад се жидаш сватовима? — Отиђ су ми пођали најпре свитове, други се искрешће бође, а трећијема се надам, кад ме зубе руже обуку а четворица понесу.

154. Питала кутиа чолад бабу: За што тако милујеш унучад, а ш њима нидо другујеш? — А да с кем ћу ја живјети, по што ће помрете?

185. Питали су Турчина шу: Што те је најмрзније, шта ли вајчалије. — Смрт радња, а растиа душа.

186. Питали младожењу: Колико ти има невјести годиња? — Ова су ју ја јесам здравна, а за зубоне рекао бих, да их није ни половица.

187. Питали Цинцарегарипи вечере: Да што се не молиш Богу? — Ја му се молим над нема ништа, а над има земаљим ми.

188. Питали су кока: Какво је најгора слама? — Бобови. — А ма најгоре од бобове? — Има, кад су празне јасли.

189. Питали пијаца: Колико си пута био пјан овога мјесеца? — Једном. — А како то? — Богме од жеђене је жеђене, од јутра до вечера нидо једнако.

140. Питали Нестрадин-ову: Што желиш жене? — Ако се мисли разболеж, да Бог да да је ја зачувенем; а ако буде умрат, да Бог да ова жене.

141. Питали селака: Ал' би волеја те умријеш, али да ти жена умре? — Ја волиј ђ' ма умрети, него да једно жене умрем.

142. Питали бабу: Кад ћеш чрстет? (т. ј. у гроб). — На моје ноге не мислим за кору годиња, а ако ме сватови понесу, то је нешто на силу.

143. Питали смрт: Кад си тако зла, за што але не сачуваш само добре? — Кад бих тако радила, не би било које браће деци Муја и ага Алије.

144. Питали лекарица: Зашто се тако пречтижиш и знојиш? — Умориа ме је лежост.

145. Питао чинтија шу: Зашто нас бијете и глобите? — Тако ниже у корану. — А пише ли негдје, да ви нама што ћеш поклоните? — Још ово.

146. Питао раја сплза Турчина: За што ми ви сте зове продате! на по ово моје, сваке за пешиће и без хљеба нема зарпа.

147. Питали хришћани Херцеговци ше и бегове: За што ви никад ништа не радите и свашта нчате? То ми знамо. А докле ће овако трајете? То ви знате.

148. Питали рају: Колико се дужан зе? — Колико ћеђ он рече. — А кад ћеш ју платит? — Кад ћеђ ну на ум паде.

149. Питао чинтија шу, кад му је на коњ дошао: Колико ли ага да заколеж јагње или цицарче? — Лајуа је да ирчи, јер ће ју ништа осим шегерице од претаје јењце.

150. Питао приморац Херцеговца рају: Кад ми је најгора ага? — Кад остромчим. — А кад најбоља? — Кад умре.

151. Питала цигиница: Што то сте ијеваш бољке? — Јуче ми је жена умрла.

152. Питао стрп свеоница: Зашто од Божића све ијекам? — Жени ће ме бабо о Бурбиндане. — Ијекај моју сиваи! жмаћеш кад и пакет.

153. Питао побратим побратима: Ожени ли се? — Хе, хе, одвод. — А имаш ли ђеце? — Хај, хај, имам шукур Богуђушину хубу. — А имаш ли ђеци леба? — Ако ваи гладују, је сам се наситио и жено и ђеце.

154. Питали Турци ову: Кад ће ово ијет? — Вала турске ни ијере! неће се примакао од кого ага не смије од царскога хакуна исчибуктати плаза.

(Продужиће се.)

КЊИЖЕВАН ПРЕГЛЕД.

1. ВОЈЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА.
Војничка штудија С. Грујића
С. управителем топографије и пређашњу инжинир. У Београду 1875. — Друштвена штампарија књаж. Срб. стр. 150.

2. ПРОЈЕКТ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ВОЈЕНЕ СНАГЕ СРПСКЕ
од мајора Чолак-Антића.
Нотом 1875. бр. 31—36.

3. МИСЛИ О ВОЈЕНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ СРБИЈЕ,
изишасе Паја Путник.
У Пожуну 1875. штампарија браће Јовановића 8-ка. стр. 128.

Младжа и још до неки дан синџушка војена књижевност српска као да хоће у један мах да се протегне и да се покаже, да је дорасла да се и на умном попришту покаже у свијетлом оружју. А још је дивније у томе појаву, да се та моћија књижевност не креће ово појединијех војничких сегинија, као челичне бронзе, дуљаше на добљаше пуњивог зрна (куџета), нит „порадног нередак, већ попада цијелост војничку, организацију, а у организацији војске залазе се све остале ситнице, као тетиџи или бурме (Schraubeu) какве машине.

Ако и јест то лијеп посао, да се једнолико српски о војеници ставима пише, а оно је опет велика жалост, да су сва писца словна, да организација војена у кнежевини Србији бар није сложена, каквим би требала да одговори са свијем позиву Србије.

Сва тра се писца слажу у томе, да Србија мора — и то што скорије, да преустроји своју војену организацију.

Сва три су списатеља српски родољуби српски, јер да то нијесу, не би марили ни утањити перо у мастило; — видјеоретити се сдуга даде тврати било како му драго, родољубље жели, да се војена снага земље што боље употребп и „не харчи".

Сва тра писца своју своје предлоге на финанцијално стање или да боље рећи, на данашње државне приходе кнежевине Србије. —

Г-ђе. Грујић и Чолак-Антић слажу се у својим предлозима у много појечем, те се могу њихови предлози само као варијације једнее истог предлога сматрати, и ја њу их у овој расправи само у толико разлучивати, у колико се један од другог знатно разликују. Г. Путник побија с малом нашалом Грујића назоре, те бу морати скоро код свае тачке успоредити њега с Грујићем. Пређе јеваља Путникова писана и за невојничаи свијет, а у њој су толики цветни и тобожњи српски жар, да се чини скоро грнјота дирати у њоје слово, или бити то нанскује неку спутност у претресу, да не дирнем у ерно бисерово, а овамо да не останем међу бисером свјетлуцајућу рђ сталиу; осим тога се Путник упушта у претрес правила за њеђање војске и расподагање с њом у бољу.

Ја ћу, претресујући најважније тачке обадвајех књига, успоређивати назоре једног г. писца с другим, а на концу свае тачке ћу придодати, што ја и за што тако о томе мислим; не ћу ја се много позивати ни на онога, ни на онога, него ћу гледати да ме и „невојницн" разумију, а војници њих не разумију, јако ће свој суд изрећи, без да цитујем Богуслављског, Шерера, Дицерова на кога му драго. Шчеће је сладак а пелен горак, то вјерује свак ко ге је окусио, без да му се доказује из природословија, па тако ћу и ја гледати, да окусим и онај који није досад — овога смока, па да одмах зна на чем је.

О г. Путника назорнте, за битку или бој, преговорићу са свијем на свршетку.

Грујић почиње са историјевијем развитком војеничех установа од најстаријих народа до данашњег дана.

Путник не дира у прошлост старинску и с правом, али чини се да је њиме пред очима ријеч славног организатора Карно (Carnot) који је рекао: „сви ратоборни Французи у војску, а они, што нијесу способни у борбе, сви у радионе и творнице оружје, сва Француска мора бити војена ово." Грујић позеже нешто српску војску, а Путник диже и куку и мотику у војску. Што Грујић пише, да је борба неизбјежна и у друштву и међу народима, *док народи не стигну далеко мети савршеног мира* — и за то да је нужна војена снага, не ћу да у нешто претресам, јер ако је тај преузно повјеститиу свијета и праподослоиије, тај исти, *да ће борбе на свијету бити, док су год она данашња створена на њу*, јер са овијем створењем ће и њихове страсти и тежње увјек живити. И Путник одговара Грујићу са свијем добро: „да ће, док настане опасни зреопас *бекоје и бекоје народа нестати; ко дакле зове да живи и то прије*ме, ако ће га нађа бити — *зовети, тај исто се наређује о зовете до буба.*" Ја ове ријечи потпишујем без примједбе.

Грујић удара с правом на оне канине натрпјете српске, које мисле, да ће се *„без бо ја о без крви"*, дипломатисијем шутом ослободити Хришћани у Турској, и да ће Србија добити Босну и Ерцеговину ако „пешкани" на тавају, па завршује: што је сабљом отето, само се сабљом повратити може.

Путник мисли да против томе, да је добијање Босне без крви *могуће* на основу спрозумљења с Турском — Турски самоје и непоредиво надређен, да и сами Турци знаду, да ни је *сједиње Босна* пасива у гладиштву државном, па вели: да не може бити, да мена међу Турцима уништавајућих државника и војника, који ни то не ће и сами познавати.

Ја вјерујем, да и ја и Турци који увиђају, да би боље по њих било, да оне, *нанајсијално* насиљне српске земље Србији устуне и да на тај начин стекну у српском народу пријатеља, а чије да међу међу сте и међу Јевреину бар на сувој међи другу зрљевину; али опет јако дошље, да ће од тога пазари икад ништо бити, једно зато, јер, као је Босна држани Турској и насиља, а она то није *вештрима, лукавштвима и коуманственим осмаиизмима*, а ни *техиикомаа ентарпеискима*; а друго, мисле Турци — да хрстиво Србии српско, морали би и Грчнија тачко и Бугарнја бугарско, па шта је онда у Јевреии и Малој Азији турско? Путник до даје ово, треба се на чолу свае војске с Турсном о Босни погађати. Дао Бог, да се потодимо без крви, али ја бар не вјерујем.

Грујић хоће да свани *способни Србин не само обвежан, не да и право има*, своју војничку дужност *лакше* напрашати: нити може бити *онакуп*, нити *кочкомах*.

Путник се слаже с Грујићем, али у погледу на *„способност"* или *„недостатност* носи", мисли, да је осим *бесала* свак способан на ту актиину војску, на ту земаљску обрану.

Ја и сађе морам уз Путника стати, јер зван из исказа, каноне се „шанцаје" по Јевреии дела са *„нерстанним* ватром", а зван и то, да је осим *„бесала"* свак способан: на' у радиие на' у бољнце служити, на' ша бедема пуцати. Путник *би и исте служење поље у војску* да ијначијем пјесмама обрадзвају дух војнички; ја мислим, да можемо сасијеце оставити, јер Срби особито зад се појде на Турке, вазда не ће требати такове стимулације, него ће се трстити, да в од њих сасијеци пјесне сијевају. И осим тога има међу војничима увјек пјевача, који знаду по неколико јуначијех пјесама.

Грујић о општем војничком вјежбању и принцу на вјежбање и службу каже ово:

Општа обавеза доноси собом опште вјежбање. Ће постоји општа војничка обавеза, ту нема смисла, да се војничко вјежбање дели од грађанске наставе, јер је и једно и друго сваком грађанину од потребе. У такој држави не би биле од потребе нарочите школе (осим специјалних) за службу простог војника, већ би довољна била њихове војничка вјежбања и логори. Потребно би најприје било, да држава прокаже начин, како би свако чељаде без разлике дошло у школу, на онда би тако општа грађанска наставе остварена била.

То је вријеме — вели даље Грујић — за нас још далеко, па за то се сада морају роди војничког вјежбања да признају одређена мења на извјесно вријеме. —

Средњи обичан узраст признања на службу јест од 20 год. Слободно се могу у

Признав у 20-ој години одобрава и Путник, али са овијем у 17-ој, слаже се само, кад би се признавци могли до 20-ог год. непрестано вјежбати, зли то је скупо.

На ову тачку морам ја приметити, *да се може сва младеж* прије двадесете године с чисто војничким трошком и напором кроз војничку школу провести, истијем овијем начином, којим се у вратској горњој Крајини и дан данашњи и без обичне школе у хришћанском науку обучава, ли се је бар обучавао, док је у Крајини била војничка управа. А то је било овако: од Ђурђева до Митрова дана је морала сва младеж од седме до седамнаесте године сваког свећа и сваке недеље до осам сати јутра стигнути пред прку. Ту ју је прочитавао свештар од стапије и после прочитава је попа до 10 сати ју предавао хришћанске наук, кад је било лен дан у хладу пред прквом, а на киши или у

повторава гимнастику, а нечима се вјежбати у радњу с пушком особито гађању у мишан. Треба класа може повторавајући гимнастику и радњу пушком вјежбати се у претежној школи. Четврта и пета класе уче „подову" („друкчијеку" по Путнику), а „стрељачку" школу. За другу би класу довољно било, да пушају на *собичнје мишана*, али од треће почевши, морао би сваки момак годишње бар 40—50 спитрајех и 40—50 кор.-вашнеа с правом пушком уметнутих. Треба само узкопштити: *Ко не проће кроз војничку школу, не смије се женити моли се смије као нумољеном самопрвом*", па да видите посла. Лутерани су узкошили: но не иде у школу и не чита ся насмо није зрно, не смије се женити, па сад нема Лутерана, који не зна читати. Да ово у народу — другом виду бар — није добро, доказују одмах. У моме дјетињству живио сам ја у једном свопу горње

Курсалон у бечком варошком врту.

војничку службу уписивати и млађи, али не испод 17. год.

Путник не верује да се идеје Грујића: о спајању војничког вјежбања са грађанском наставом остварити могу. Наводи, како су се прије 1848. год. у граници дјеца у школи „експедирали", „али дјеца те до 20. год. и заборави, ли ће им мало у глави остати од онога што су учили. Међу тим — додаје — ствар не кошта ништа, па се може увести." У своме предлогу предлаже даље Путник, да се у свакој српској општини уведе стрељање да се ту пред војника и мештадија испод 20. год. вјежба у гађању и у борењу с бајонетом и српском пожеи (јатаганом) под руководством «мјестних војених заповједника.' На том би се вјежбањању већ момци, који су за ушис, могли намјерити због позјеле у разне родове оружја и раздјеле поједипцех родова. Али Путник захтева као и Грујић, да се по свима аншим (вазда мисли и средњим) школама, поред овог вјежбања заведу катедре за војенске науке и да је свака веган учити их, тако да је свани Србин, који кроз те школе прође, кадар официрски испит положити.

IX

опћинској школи или — ће није било такове — у каквој појати, која је за то у напријед одређена биле. Поно је раздјелио младеж у класе: најмлађа је класа обичала оне, који су морали учити на изуст богомоље, онда су долазила они, којима су тумачено богомоље, за тим они, који учише нешто катихизиса, а најпосле они, којима се је тумачило јеванђеље. Ово Митрова дне долазиле су прте, те су у присуству војене власти држали испите.

Зар се не би могло узвишити у Србији: да се сва нучна младеж од 15 до 20 година лети свецем код прве на вјежбању у свакој општини састоје, па до ју су од седам сати јутра, до времена летурије једи или више подофицира у војеној вјештини и служби обучавају? И та би се младеж могла поједнти на класе, и.пр. најмлађе се нарватај — на I. класе — уче гимнастике, коју је веома уважавам него Путник, јер знам на искуства, да они чељени удоне, и да многи деческ уарсети поправља. Вриједност гимнастике су прнзнавали већ гдо народи, и је се чудим да ју Нађо Путник овако у кут тура. Други класа

Крајине. Онда није било у нет села парохије нога Једа ни једне вријеме, него се народ и свецем по подне састајао пред поповом кућом и мушко и женско. Ту су старци којешта приповиједали из турскијех ратова на од глађијех година, новоји су стајали око свијећа, који ни је причао слану сланог цар Стјепана или Милоша Обилића; одрасли су људи заједали у некакву буку са кућом бољешку као талир нешто, на су у њу за онлад на пушка гађали; младеж од 10 до 15 година пак се је утрквала или се хвалао на надбацивала камена с рамена, девојке и младе су у колу играле и певале, а старо су жене загледале ил' керци Јулетвију ил' сину Јевојку. Ево тако бијаде до 1848. год. Буну рат, распрсну се све на војску, престаде то најлепша народна школа. А кад се врати народ с војске, а држава поче једну организацију на друге, сјетила научила по Италији и Мађарској свака бездјелија, те сад нма у сваком свецу једно или више крчма, је седљаци свецем пију па се и побију, те онда те на суд гоне!

Зар се не би у Србији ово могло увести

законом, што је у горњој Крајини до 1848. добровољан обичај био?

Ко без уврока од те школе изостане, да се као кажи глобом, а глоба да иде на српске цркве, школе и сиротиње, строге исците дрката и службено реферисате о успеху.

Кад ген у Италији у свакој општини по-дижу стрелиште, за што се не би у Србији могло нешто урадити, да се народ привикне војничењу. А неки ми нико не замјери што кажем, да је то нарочито за варошице и варошки српске потребе, јер ту има доста сиџета, који се је — на жалост свијух Срба — оружају одвише!

Основношћи би се вјежбавши добијали у двадесетој години момци у војску, који би за најкраће вријеме и без великијех државних трошкова могли се учрстити у редове изображавајух војника.

Начин и трајање учења, подјела војске на класе.

Грујић: Тај би се начин састојао у *редовном* војничком учењу у војничкој школи свију двајест-годишњака — а течај би нашо војничке школе од 4 мјесеца био довољан. (Чоља-Антић предлаже течај од 15 мјесеци). Према овом року имала би се и правила упростити. — Учење би отпочело 1. Априла а свршило 1. Августа. За то време морала би се проћи рекрутска школа и тактично вјежбање с маневром у бригади завршети.

Овако изучени војници проводе се за тим у војску I. класе, која се рад поотварања егзерцира, пуцава, логоровања или маневра скупља сваке године под јесен на 8 *дана*. Рад неких маневра — за вјежбање — нарочито нашех земаља — биваће само *једном* у двадесет година.

Друге године саупони у другу дивизија из 10—14 дана. У праву (7 вазда рат) војску спадају сви српски грађани, способни за војничку службу, од навршене 20 до навршене 34 (вазда 35 ?) године. По свршетку 15-то годишње службе у I. класи војници се преводе са 10 година у II. кл. (од 35 до 45 г.) у коју класи војници излазе сваке године у Марту на 1 дан у четно зборове рад смотре (Controle) и гађање у циљан, а сваке друге године на 4 дана у јесен рад тактичног вјежбања у батаљонима поред војске I. кл. — После 45 год. војници II. кл. преводе се у резерву, у којој остају опет 10 год. т. ј. до навршетка 55 год. За пријеме службе у резерви скупљају се ти војници сваке год. у јесен на један дан рад смотре и гађање у циљан.

Путања: Настава да траје 2 ил 4 мјесеца. За двомјесечни течај предлаже овакви поступак: 5 дана у друженској (водној), 10 дана у сотњој (четној), 15—16 дана у четној (батаљонској) а 30 дана у потпуковној (бригадној) школи, и то од 1. авг. до 1. окт. за пјешадију; коњаници и топџије се морају тодину дана вјежбати. За прва два мјесеца дана живи сваки војник о свом трошку; држава плаћа само оне, који су напинчари, безћудници и „голи синови".

Сви новаци имају се скупити у сталаж у окб (Lager) или бар около сталаже спровести на 2—3 □ миле, ту би се имале начинити 368 стрелишта и за сваку дружину (вод) један прибор за борење с бајонетом (Fechtapparat).

Вјежбање траје сваки дан од 4 сахата у јутру тактично с малим одмором до 1/2 11; од 1/2 11 до 2 с. одмор и готовљење ручка, од 2—7 вјежбање у гађању и борењу, дакле 12 сахата на дан!

Путања дели пјешадију на а) *одабрану пешку* (гранатире) б) *пешку* (линијашку) и в) *лаку* (Tirailleure) а из ове последње вади *опет* т) *стрелце*, које као Elite-Tirailleurs. Тако исто и коњицу у а) *тешку* (оклопљене) *линијашку* (копљанике) и *лаку* (лађа хусаре?)

Одабрана тешка пјешадија учи се само у *„Сомкнутом строју"* (geschlossene Ordnung);

Тешка пјешадија тактично 3 сахата у стрељачком строју;

Лака пјешадија само 1 сахат у сваком, а остало у стрељачком строју (Tirrailleurs).

Гимнастичка оснада а при том теоретично о пушци, о ратном закону и т. д. и о инспиционој служби. Други мјесец — потпуковна школа — ово би сваглашк маневар с великијем нарошитом у каквог по свој земљи, да се приказе војници на окољисаће и на варошице.

Овако изучени војници долазе у I. класу и остају у њој 12—13 год. поотварајући сваке год 14 дана. Друга класа обухвата војника од 33 до 50 год. Ове се скупљају сваке године на један дан рад смотре.

Војници од 50—60 год. и моћни испод 20 год. за опсаду у земљи.

За имам овде приједитчи:

1. Пустака да траје 4 мјесеца.

2. Држава да даје плаћу војницима, а не да живу о своме трошку. Што Путиша рачуна, да је тај трошак за појединог мали, то несједочи, да није тежак за сељака из голубинске планине, него за трговца београдског, илгаздију из Мачве. Ево за што појединако плаћање пореза и појединако натоварање трошкова на богатије и сиромашније и подупире оне средње идеје комунистичке, које ће Србија требала у свако вријеме одбијати. Нека сваки свој прирез за војску плаћа по приходи и по могућности у касу, а из касе нека се даје војницима плаћа. Да војници живу о свом руху и о свом хлебу, онда би нека јео само сувог хлеба, нека незачићена гроха, а неки би се частио сваком ђаконијом. Кто зависти у војсци, ће је баш не треба. Једнака браћа, једнака кана, једно и једнако хранило.

3. Скупљање војске — преко 130000 — поноћа у окб на једно место, немогућно је из економијалијех узрока; момци не могу два мјесеца нарочито у јесени, земати под ведрим небом (особито тако млади) а да се не изроди колера, грика и раке друге болести, а маје ни у рату баш двомјесечно оволесање морално. На путу до Царичрада има доста мјеста ће војска може бар од 8 до 8 дана склонити главу под кров, а при том се рађе у пролеће ил у лету почињу ратови. Ако ли би се пак морала у околу привати шатори од дасака, онда је то скупа стаф. У сваком се округу лако наће стрелиште, али толико стрељана је тешко начинити. У Бечу има *једна стрелана* за читав гарнизон (13—14000 мом.) али се и пуца на њој и зими и лети док сваки момак обреди својијех 110 хитаца.

4. Подјела пјешадије на *одабрану пешку, тешку и лаку*, а коњице на *тешку линијашку и лаку* пласнамузе је, која су признавали сви тактичари Јевропе и Америке. Са се ова дасба нашли још у старијим војскама, то је од навада. Али баш из најновијех ратова научисмо, да и гранатире од у стрељачки низ а и тиралери (трошице), а коњици мора бе код одређене по да се пјешице на пушака боре, бала лаки бала тешка. Ово дијељење замрсује и отешчава распоређање с појединијем батаљонима у битци; јер војвода не може гранатире слати у стрељачки низ, а не може с тиралерима у сомкнутом строју да јуриш. Путиша има особите назоре о битци, па зато ово предлаже. Ја ћу се по ову тему на скучетку још потаће вратити, јер мислим да ће ме читатељ боље разумјети кад му разложим како се данас бојева започињу и свршавају.

5. Путиша одбацујући гимнастику показује, да је сам не разумије, јер да ју разумије, морао би знати, да се гимнастиком челична тјело, а у челичну тјелу је јуначки дух. Ја се не познам рађо на војевати, али опће се морам баш појавати на Њемца Јана, који је гимнастику старијех Грка и Римљана препорођену у наш род увео и стијем Најезде *преокрено*. Азар војник, који се мора *борити* према најстрашнијех литица, *исмаком* јеља на хичицу да изиђи непријатеља, *хостинци* преко рјеке на узаној кладе, *скакати* преко шарокијех јендека, *трчати* по више минута, зар тај да не треба гимнастике? Ко је год мотрио новије вежбање војничко по *Јевропе*, и није у предрасуде ни шошинизам словак, тај је морао већ напредак у частави бан од кад је реална гимнастика увођена. А да се оруђи и војници на сеоу, нити радећи замах по варошима не изображава гимнастичка и војничу потребита вјештина, то зна сваки изучени „новак".

6. И назори Путишини о борењу бајонетом су баш изопачени, јер тој науци прависује важност, које нити је у бој имала, нити ће имати, све једно, ако ште борења са сабљом нема, од кад „нуша уби Краљевића Марка." Сам г. писац каже, да у бој не даје до борења, па опет тучи вријеме с грађењем пластрона, рукавица и с коњевањем ноћничкијех шеширијарима! Ја не велим, да је борење с бајонетом са свијем нашиком, или га сматрам као „appendix" гимнастике и *ниже мамина*, јер се с њиме и не ће нашти више да постиже, него челичеве мишића и јаких живаца.

7. Слажем се с г. Путишом у томе, да се пјешадија — али и коњица — учи пијонирском послу и да сваки војник добије документ (*опис* је мађарска ријеч). Лишеновање су са свијем способне, само би требало у сваког сотњи (чети) још баг два *тровоина* (Kärtner) и једну *сурију*.

Чему „*сурије*" поми, над је већ бајчеће тај истоимени пон? А чему мала пушка код оваднове? За сам видно граничаре, ће су носили уз турску *мору* и свој пушат, али су у осудном часу имали опет ваше пјере у турској. На њима поиесе 100.000 војника 100,000 таковијех пушака, сваа од другог калибера, ко ће им надавати муницију за сваку?

9. Путиш кнеже за вјежбање у пушаву бар 100, а Грујић 50—60 вишка; ја не само да се не слажем с Грујићем него велим, да би се морало и преко стотине давати. У Аустрији попуца сваке године сваки војник по 110 а стрјелци по 130 вишка. Ја но ћу рећи, да аустријској инструкцији за пуцање на пушан нема маре — ја ћу их на посљетку сам у њима су ми показале изврсне; али је аустријско седлишко пушање у пушан стеклу велики глас по Јевропи и сваке се године виђа у Бечу окупира од стране војничких државника, ће њихо прате нашим инструкције у стрељачкој школи.

Величина српске војске.

Грујић од 13,400 двајестогодишњака мушкараца одбија 33 %, као „неспособне" и „недостаточне" остаје му годишњи контингент 8000 м.

По томе би нашу рачунајући 15 год. појасеја на I, 10 на II. класу, а 10 на резерву, имала Србија:

а) *уредне војске.*

1. редовне (активне I. кл.)	102.910 м.
2. резерве (II. кл.)	46.840 м.
3. за опсаду	36.770 м.
сиуна	186.520 м.

б) *неуредне војске.*

1. Дедб (момци иснод 20 год.)	28.610 м.
2. у посљедњи пранин (од 50 до 50 год.)	14.620 м.
сиуна	43.230 м.
Свега	229.750 м.

А у случају да непријатељ продре у земљу, могла би Србија кровати на више 250.000

борац, ни и то још није дигнута „лука и мотика".

Путник: Од 13,400 20 год. мушкараца 10% „неспособљених" за „борце", од осталих 2% „са свим неспособљених богаља"; остаје 12,000 сп. за борачки строј као годишњи контингент. У мирнодоби 20 год. појачава за активну војску, добивамо свету од 200.000 бораца и 15—16.000 небораца „способљених". А осим тога 50—60.000 м. младића испод 20 и људи међу 50—60 год. за посаду, дакле свега 260,000 односно 276.000 глава.

Да се, што се тиче неспособљених и недостаточних, сложи са свиме с Путником. Турци се је одавно дао завести јер опскон шиболизам. Процепат неспособљених заиста је од индивидуалности народа. У швајцарским планинама има много крстена (од природе блесастијех). Холстајнце су слаби на ногу, у горњој Штајерској и Корушкој има много гушавијех и. т. д. Ја мислим да је Србија једна од најспособнијех земаља у тоне смислу, јер се ни у оскалом српству нису нарођени не појављују. Другу је питање: јесу ли људи од 45 до 50 год. за велике маршове? Ја сам их пако прилику видети у Мађарској 1849. и знам само толико, да су сарамјерно много веће контингенат давали болишњи него младићи испод 20 година. Организатор војске, који има такав задатак, као што га има српска, мора другојаче правити њен, него организатори великијех а неуравњајех држава. Он мора у рачун узимати и *жене* за стајаће болнице и *подрасле дјецу* за плетење „шанчених кошева" и „пругног свежња" у гродовима, а камо ли не на све мушке главе које су кадре оружје носити: организатор српски мора у зрјеме рата узети у рачун и све земаљске занатлије и творивце потуг. Кириџија: *ко нелазе у бој, мора да остане на војску.* Само с тијем се начелом може изједначити *право и дужност* сваког Србина и Српкиња, да служе српско отаџбине. Ту је штедња опасна, јер кад непријатељ предре увенљ, онда је касно дизати „пуку и мотику". Треба их дигнути прије, да се непријатељ далеко одвоје од кућнох прага пак да се бране сатре, па ће бити мање трошка и жртава. Да су Французи 1870 у јулију кренули за ступљу војску и сву ону момчад што ју је после Седана кренуо Гамбета, тешко да би стари Вилем у Париз био доспио.

Међу тим, о овијем ће бројевима још бити говора.

(Свршиће се).

Синиша.

Лука Вукаловић.

(В. лиц на страни 193.)

Сав свет упао је данас ове на Херцеговину, који је устао против свог старог принца Турчина. Сав свет са пакљом прати догађаје у Херцеговини, наша браћа Словени јако се интересују за устанике, желећи им добар успех, ми пак Срби налазимо се данас у грозничавом стању, јер се коне наше рођене браће виче. И нехотице сећа се сваки Србин великог војводе херцеговачког Луке Вукаловића, који ће данас предводио народ у Херцеговини, да га није пре две године пестало с овога света. Ми ово овом приликом доносимо лик и животопис тог великог јунака херцеговачког, чиј јуначки дух треба да лебди пред очима устаника.

Лука Вукаловић родио се у Зупцима лицем на Јучно дан године 1825. Отац му беше Лава Вукаловић главар из Зупцима, а мати Анђа из породице Бугарчића. Лака, отац Луке Вукаловића, беше редка човек, у коме је спојено било јунаштво са постојаном карактером и с искреним родољубљем, због чега је био омиљен код свог народа, а умрзнут од Турака. Бранећи снагда народ српски од насиља турска, а нарме од пљачкања, мораде год. 1835. оставити Херцеговину, но што му Турци нет бјаше погибоше, и настани се са породицом на Бурбевом брду близу Херцег-Новога у Боки Которској. Овде је отац Луке Вукаловића несуморно на томе радио, да народ подигне на устанак, праћењем кое беше уздуд, јер народ године 1839. ништом устаде на Турке, тражећи, да се повратн у Херцеговину Лака Вукаловић, кога су Турци на силу жгнали. Турци се забоше у неволи, те позову натрат Лаку Вукаловића, обећавши, да му не ће ништа бити, но осми дан после доласка његова, крене се из Требиња Асан-бег Ресулбеговић са буљуком Турака и доће на Зупце, као да походи старог зубчког главара, но Асан-бег та међу тим оглоби са 500 талира, а при поласку острова пекако Лаку Вукаловића, који се на скоро за тим поново врати у Херцеговину. Тако је отишао Лака и родољубиви Срби Лака Вукаловић. После смрти његове остаде му породица у најтежој беди и невољи, јерим Турци све отеше. Анђа, удовица Лакина, одселн се за тим у Босну код неке своје, а Луку Вукаловића, свог најстаријег сина, даде на пушкарски занат у Требиње. Лука остане ту пет година, и научивши занат, а напарашив своју двадесету годину, врати се у свеђаџ своје да узме, те одмах позва мајку, брату и сестре из Босне, и настани се с њима у својој старој тврдој кући. Чим чуше Зупци, да је дошао к њима Лука Вукаловић, син Лакин, а они се одмах скупише да га поздраве, а уједно га и наваљаше за своја кавгања. Ту је у месту стоја рођена живео Лука нека имене, радећи свој пушкарски занат, и у двадесетој својој години оженн се са Станом Крвавошићка из Приє Горе. После тога на неко време одселн се Лука у Херцег-Нови, где је као пушкар доста посла имао, но као родољуб још више него пре, јер је често и своме народу на састанак одазвати морао, који без њега не хтеде ништа посло предузети. У Херцег-Новоме остало је за кратко врајме врло мало пријатеља и познаника. Године 1852. пресе се Омер паша да по Босни и Херцеговини покупи од раје оружје, и по што му је у Босни посао срећно за руком пошао, дође и у Херцеговину, где нашће на нелка отпор, јер народ не хтеде дати ни пшап једну своју обрану; на зубчком састанку разложи Лука Вукаловић народу, на што Турци смерају, кад разоружају рају, а народ чувши то закључи да пре сви погнну, него да се без оружја као жене предаду на милост Турчину. На другом збору, у коме су Вукаловић и Лука Петковић учествовали, договоре се, како ће се кладати и што ће чинити, ако дође Омер паша да узмале оружје. Борба за живот или смрт, већ беше свршена ствар, те тако отпочне четовање у пролеће 1852. које је трајало све до јесени године 1857. Кад је Лука Вукаловић дошије видео, да се његова чета умножавају, а он се договара са својим друговима, те посвоју све херцеговачке главаре на састанак у Бијелу Гору у Јастребљу, год. 1857, и ту закључе, да се на све стране зарате с Турцима, да сва сконе на оружје, чим чују да је Лука Вукаловић закочно рат с Турцима. Пиш отворени бој који је ово дан трајао, беше над намастира Дужи, у коме је Лука Вукаловић са својим соколовима одржао победу над Хаџи-бег Ресулбеговићем. Чим чуше главари херцеговачки да је Лука Вукаловић разбио своју застану и пошао у бој против Турака, а они сва листом устане против Турчина, устане и на све стране победнше. Лука Вукаловић одржи и други победу над Турцима у бољу на Подкиле, у коме су му 1500 Срба римокатоличке вере дошли у помоћ. После те сјајне победе удари Лука на Љубиње и Загору, те и ту разби турску војску. Те две Вукаловићеве победе зададоше велики страх Турцима, а народ српски у Херцеговини охрабри се, и сви пристадоше уз Луку. Кнез црногорски Данило победи се, да ће куд сила турска не напне на Вукаловићеву војску, која беше удаљена од својих планина, те поручи Луки, да се врати са својом војском на Јуиде, и да препорузи народу да се смири. јер су Турци њиову Данилу обећали, да ће дати херцеговачком народу сваку правицу, а њиме да ће ни дати опаку самоуправу, какву су од старина имали. Лука послуша кнеза, а народ Луку, и тако се тај устанак стиша све до великих ноћазда 1858. године. У то доба из ненада пуче глас по Херцеговини, да је Ферпа и Кадри паша дошао са силном војском и да се искрцао код Клекова, а народ се срди и опет се увери, да Турчин не држи своју задату реч, те Лука на брзу руку позва народ на оружје и одмах Турчину се пошље одолети, а он међуте отпреми четири дана борлан; кад виде Лука да сили турској не може одолети, а он неће у планину своје натезове, да се мало одморе и потресе. Не потраја дуго а Лука опет удари на турску војску, но што је своју дружину на чете разделио; у добар час дође црногорска помоћ, и кад Лука виде браћу своју ће му у помоћ долазе, а он као лав са својом соколовима удари у турску војску, која поче измицати, и посече са својом браћом 1523 турске главе. После ове сјајне победе заметне Лука Вукаловић бој с Арнаутима, који су чували турске куле у Суторини, и као што пратког отпора остављне Турци своје куле, а Лучани војска запали куле, да се Турци немају где повратити. После тих бојева остане Турци Лука Вукаловића на миру све до Ђурђева дна 1858. године, кад Ферпа и Кадри паша прикупше сву војску из Босне и Херцеговине, и дођоше са свом силом у Грахово, те се ту утаборише на Граховпу. Видевши херцеговачки главари, да сили турској одолети не могу, позваше своју браћу Црногорце у помоћ, који ни и дођоше под својим војводом Мирком војводом. Чим стиже војвода Мирко на Грахово, одмах се скупише око њега сви главари херцеговачки, те се ту договараше шта да раде и по што су најпре опколили турску војску, ударише у уторак пред Спасов дан на Турке. Бој је трајао од зоре па све до мраке ноћи, и тај дан поснну 305 Херцеговаца и Црногораца, а 4392 Турчина. Сутро дан у среду дође Фрапцески конзул Деланж и поче преговарати са војводом Мирком и са појким херцеговачким да прекину бој, обећавајући, да ће Турска испунити предвеће захтеве рајине. Делари хтеде изнуђи Турке из гогобије, и дати им времена да се опораве и да се спреме на отпор, но Лука Вукаловић упозна брзо намеру дукавог конзула, те позове народ да се спреми за бој, који ће сутра дан зором отпочети, на што сви главари и народ пристаде. Кад сутра дан, лицем на Спасов дан, пуче глас, да Хаџи-бег Ресулбеговић долази у помоћ турској војсци са 5000 Турака, и главарнце увере ше на што је конзул смерао, те брзо одвоје 500 бирзих војника и пред њима Ковачевића на Грахова, па их послале на сусрет Турцима. Ковачевић сусрете и побије се с Турцима код Клобука на Дољове, а у исто доба ударише Црногорци и Херцеговци на Турке на Грахову. Не потраја дуго а Турци почеше умицати, а српски соколови још већма наваљише на збуњене турске; после тога помеша се српска и турска војска, те настаде жестоки покољ, а кад погибе Ферик паша, пренаде се Кадри паша те сравни утеке у гред Клобуч са нешто мало војске, а остали сви изгибоше на бојном пољу, око 15000 Турака. После ове битке врати се вој-

вода Мирко са својом војском на Цетиње, а Лука Вукаловић удари са својом дружином низ Корјеничке и све попали до поле Требињске, да се не би Турци опет ту населили. За тим се Лука братски растане са херцеговачким главарима, и сваки оде на своју страну, да се спреми за даље ратовање с Турцима: но лукава дипломација умеша се, те се стану окрене са свим другчије, и посљедице бија на Грахову не беху ни близу онакове, какве су требале и могле да буду. Лука Вукаловић живео је после тога на Цетињу, и тек у фебруару 1861. дошао је Цетињу на Бупше, кад је чуо, да су Турци опет наступали у Старовлах, и ограбили куће. Но ове велике напоре и опасности освоји Лука куд, и опусти Суторину од Турака, а за тим удари на Дероњић-пашу, који са својом војском утече, но Лука га је топше све до града Требиња.

(Свршиће се.)

Др. Фрања Палацки.

(В. лик на стр. 205.)

О чешком народу могло се пре сто година с пуним правом сумњати, да он нешто будућности има. И искрени родољуби оног доба, као Добровски (р. 1753, † 1829), отац словенске филологије, жалбали су биле ако своју науку: мислили се, да је сворни дан пре, кад ће се чешки језик спомињати међу органима језичкима и да Чехе онака иста судбина очекује, каква је постигла Словене у садашњој Пруској. Битка на белој гори 1620. била је почетак све несреће за Чешку. Интелигенције је морала тражити прибежишта код браће Словака и Пољака, у Немачкој, па и у далеко Холандији и Енглеској. Језуите су живо и неуморно радиле, да покатоличе народ и да му умнште књижевност: где не је тод каква старија чешка књига до руку допала, одмах су је конфисковали, или у ватру бацили. Чешки језик се нагубио био из градова и из јавног живота, и живео је само у сиромашним сеоским колебама. Да чопек не градски начину обучен, слабо се на улице говорити чешки.

Но чешки народ, против свакој очекивању, није пропао. Са појављењем књижевности започео је и народни препород, који је тако силно напредовао, да је народ после 80 година много већма умно развијен био, него икада пре тога.

Један од врлих борилаца за препород чешког народа и поврстаох свести народне јесте славни научењак *Др. Фрања Палацки*, кога је књ и у књижевном и политичном свету познато по целој Европи.

Палацки се родио 14. јуна 1798. г. у селу Годелајцим у Моравској. Отац му беше учитељ. У месту његовог рођења одржала се, у прилог свим крвавим реформацијама, вера „чешке браће". Становници су законали своје књиге у једној шуми, где су се пре појавили састанцима у старој вери сналазили. Кад је патентом толеранције, издан од цара Јосифа II, престало време патње, напустили наметници ни католицизам и прешше у протестантску веру.

Године 1809. пошље Палацкога његов отац у Треншин у тамошње алумнеју. У школи се, осим нешколко залогаја латинског, није много знања научити. Важније је било, да је један одличан грађанин, патрон родољуб, са чешким књигама и новинама, које су тада у Прагу почеле излазити, у дечака усадио клицу његовог даљег умног развитка. Од 1812—1817 бавио се Палацки у Пожуну на тамошњој сталагелском лицеју. Ту је марљиво учио западне језике, француски енглески, талијански и шпанолски. Српски језик, с којим се у Пожуну упознао, помагаху му при читању еписких, руских и старословенских књига. Онда стуни Палацки у кореспонденцију са Павлом Јос. Шафариком, који се баш у Јени бијаше, а то пријатељство се још више утврди, кад се Шафарик 1817. године врати на Немачке у Пожун. Године 1818. издадоше скупа „*Почешке чешке појезије*". Ове песме су силом мисли и лепотом језика све, што је дотле на чешкој појезији рађено било, далеко надмашиле. У чешки се живље почеше бавити. Ова књига родољубља обратише се на два младића, који су тада тек почеше постали првом јавом чешког народа.

Године 1817—1823 провео је Палацки као васпитач код неколико мађарских породица, и као такав дође 1820. са својим питомцима у Беч, где се упозна са Добровским, Копитаром и другима. Историја му је била најмилија студија: поврх историје се занимао у младости још и са естетиком и уметничком критиком.

Године 1823. отиде Палацки у Прат, да ће тамо студира праворе за историју хуситског доба. Али му се глава са свим промени: од свих патриота, на чему им тадашњи професор Јунгман, срдачно примаше, остаде за свада у Прагу. Особито дубљано био је примљен код гробова Штерибера, браће Фрање и Каспара, који су тада важили као једни од најобразованијих и најученијих људи у њихової отаџбини. Ови су у свим патриотичким предузећима по највећи део руководили и поглавито њиховим заузимањем основао се 1818. пражки народни музеј.

1827. године почела се издавати два часописа чешког музеја, један немачки и један чешки. Палацки, као уредник ова листа, постаде посредник читавог књижевног живота у Чешкој. Немачки часопис посао је већ у четвртој години, но до је и сам Ротек у њега сарадњом листу крао похвалио о њему говорио, спомињући при томе и Палацкога, „*dessen forschender Fleiss und scharfer Blick das grösste Lob verdienen*" (чија вредноћа у истраживању и оштра посао заслуживају). Чешки часопис патрирајући чешке журналистике још и данас је лепо и здраво, као један застојних изучног рада код Чеха.

Као уредник написао је Палацки сам 33 чланка, дочим су га у почетку скоро сви сурадници напустили, јер је он заговорио правац свога листа самој несмисленој преписци о правопису и језику, о чему се онда и у Чешној Бутарат водио. Међу овим његовим чланцима заслужују да расправа о законику цара Стевана Душана, сравњена са старим немањским уредбама Чешкој; преко М. Неполиј у Гласнику IU. Године 1829. издао је Палацки старе летописе чешке, 1830. оцену извора чешке историје, 1833. живот Добровског.

Као признање за те историјске радове, изменовао је чешки сабор 1841 Палацкога за земаљског историографа са платом од 1000 форината и с налогом, да напише опширну и критичну историју народа чешког. Кроз 40 година радио је Палацки на том делу. Три пут је путовао у Италију да прегледа тамошње архиве; претресао је и све чешке и немачке архиве.

Тешко је било писати историју под тадашњим апсолутизмом, велике је борбе имао са бечком цензуром. Године 1857. дошао је до друштва Чешке са Аустријом. (1526). Ниже ауше одлеже мање историји, а више учености. Палацкова чешка историја (10 свезака) произошата је но само од Словена, него и од Француза и других западних народа (осим Немаца) као класично дело. Она слаја сарпшавост форме, која се одликује пластичним језика и дистрикцом описивања, са темељношћу садржине.

Осим своје историје издао је Палацки на јавност изворе историје под насловом: „Архив чешки", сауи од много свезака сваковрсних исправа закона и т. д. Године 1848. издао је такви топографски опис чешке краљевине.

Међу тим дошао је и П. Ј. Шафарик из Новог Сада у Прат. С њиме је издао Палацки 1840. знаменити књигу књиговрших списника чешке литературе.

Дабе године 1848. Досад је било у Чешкој само књижевне живота: сад се појави и политички. Палацки на скоро поставе глава народне странке. 10. марта дођоше вести, да дође на немачки сабор у Франкфурт. Но он одмах одговори писмом, које је на све стране огромну бину учинило. У том писму рекао је, да он као Чех и Словен не сматра Немачку за своју домовину, да чешки народ није никад био подложан немачком царству, него само чешки владаоци, да се Аустрија не сме срушити, јер је потребна за заштиту разних народа, који би сами за себе одмах слаби били. Познате су жегове речи: „да немај Аустрије, морала би је створити». С тим писмом почело се славити његово име код свих словенских народа, а Чеси се све више и више свестили у политичном погледу. Али немачко послаништво је у толико већма на пало на Палацкога, и може се казати, да нема врлог, немачког листа, који не би њега и његов рад нападао. Но ни то није Палацкове самопсти без годних реча.

Месеца јуна 1848. скупили су се у Прагу заступници свих Словена аустријских, да се споразуму о заштити Словена против опасне пасти Немаца и Мађара, и да се договоре о обрани и о отпору Аустрији. Но о Духовима биваше буна у Прагу; помоћу неких Чеха и Пољака, који су натрешили били него што би требало, подигнуше је бечки и мађарски емисари, да уклоне погибељ, која је немачком и мађарском покрету претила одтављењем Словена. За мало дана војска утиша буну. Словенски конгрес се разбетне, а чешки сабор, који је баш требао овај покушитн, не састане се: то беше велика несрећа, јер се онда сложној Чешке могло мирно уредити и тим набећи дадесетогодишњу борбу за право, која и дан данас још није свршена.

На бечком сабору 1848. био је Палацки главна правне странке. 6 октобра буне буна у Бечу. Палацки је само случајно избегао са жалом главе, јер је бећи у Прагу, нашао би чешке више главе. Други чешки посланици с тешком муком избеготе највећу опасност. После освојења Беча састао се Палацки са Јелачићем, ако што је онда слога између јужних Словена и Чеха у опште знома лепа била.

Кад се сабор опет скупио у Кромижиру (Кремзиер) у Моравској, радио је Палацки исет мумарно, док не обрати пажња сву своју пажњу на осовање врховне власти у Немачкој, те 4. марта 1849. сабор распусти.

Дабе врени апсолутизма, централизма и германизације. У Прагу буде проглашено опсадно стање. Палацки нађа у дечембру на јавност један чланак о „централизацији и равноправности народности у Аустрији", у ком је предлагао федеративну управу по њеним етнографским границама; тога је скоро довело пред ратни суд. Сад наступи жалосно време, прем ном је и апсолутизам пре 1848. г. био рај. Гонење се окренуле особито против учених друштава, против књижевности и јавне штампе. Све чешке новине буду угушене. Палацки се под удним околностима по-

вуче натраг и посвети се свом историјском делу.

Ново доба започе са октобарском дипломом од 1866. Палацки и његов зет др. Ригер постаху вође чешког народа. Хиљаде чешких места дадоше им почасно грађанско право. Године 1865. изиђе Палацкова „идеја аустријске државе", где је такођер изнео свој план о федералистичном преустројству Аустрије, али на основу историјских права. Његов поход московске етнографске изложбе проузроковао ужасну буру у немачком новинарству; они су у Палацком гледали највећег панслависту, а за то и непријатеља људске слободе и европске образованости. — Године 1872. издао је Палацки своје мање историчке, естетичке, критичке и политичке списе у три свеске под насловом „Радхост." Епилог к том делу („Дослов"), у ком се говори о одношају Словена у опште, а Чеха на посе према Немачкој, Аустро-Угарској и Русији, произвео је огромну сензацију. Најпосле је издао Палацки (1875.) једну посланицу „о раздору у чешком народу", чему је дала повода позната борба између старих и младих, због које је за сад политични положај чешког народа, као што се надаво, за кратко време ослабљен. Та посланица опомиње на слогу и издржање у започетој борби.

Палацки, ма да има већ 77 година, ипак је још крепак човек, пријатан у друштву и неуморан у свом послу. Ни у политично најбурнија времена није он напустио свој научни рад; многе су расправе од њега изишле. Он је био много година председник чешког ученог друштва. Његове последње године посветио је допуњењу и прерађивању његовог историчног дела: историја хуситског доба, његова најмилија партија, већ је изишла у новом савршеном облику. Политични и књижевни развитак чешког народа у нашем столећу, скопчан је са животом Палацковим. Нека да Бог, да даљи напредак још дуго гледа својим очима и да види свитање срећнијих и ведријих дана Чешке.

На Косову. *Слика Ђорђа Крстића.*

Наше слике.

(В. слике на стр. 197, 200, 201, 209. и 213.)

Због малог простора не можемо овом приликом опширније о нашим сликама говорити. Слика на стр. 197. представља нам красан *предео из крконошких брда*. — У Далмацији је народна ношња врло различна, и скоро свако село има своју особиту мушку и женску ношњу. Слика на стр. 200. представља нам *женску ношњу у Рисну*, а слика на стр. 201. *пандура из Книна*. — *Курсалон у бечком варошком врту* (слика на стр. 209.) спада међу најлепше зграде подигнуте у лепом талијанском ренесанс-стилу. — Слика Ђорђа Крстића *„На Косову"*, од кога смо у прошлој свесци донели *„Гуслара на путу у цркву"*, представља нам косовку девојку, како ју је млади академичар замислио.

КОЛО

за гласовир написао

Др. Јован Пачу.

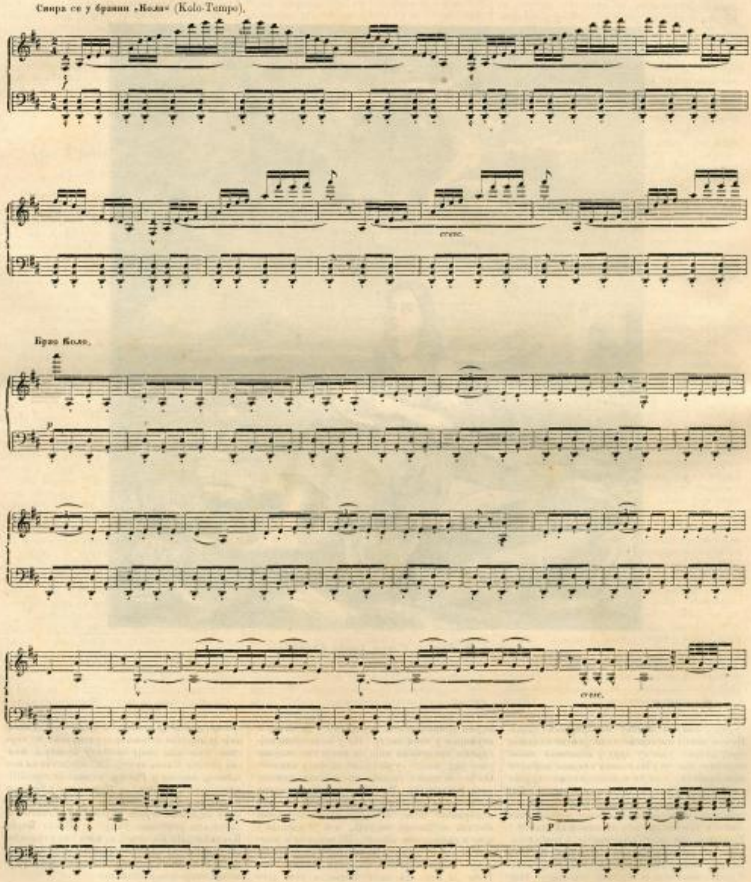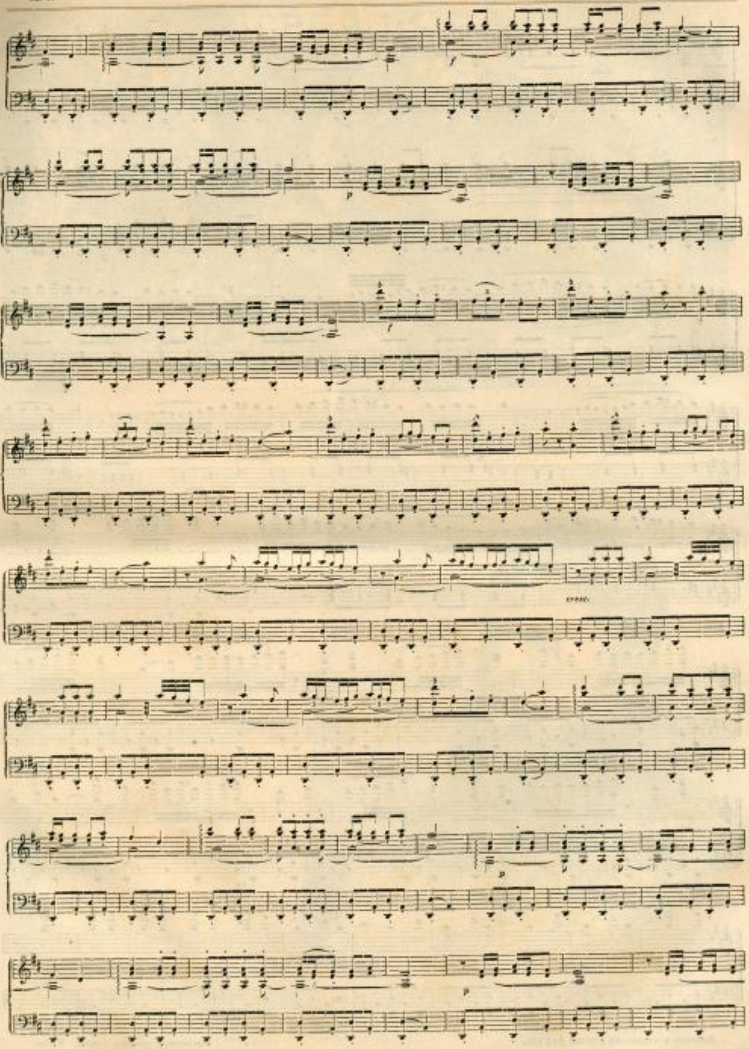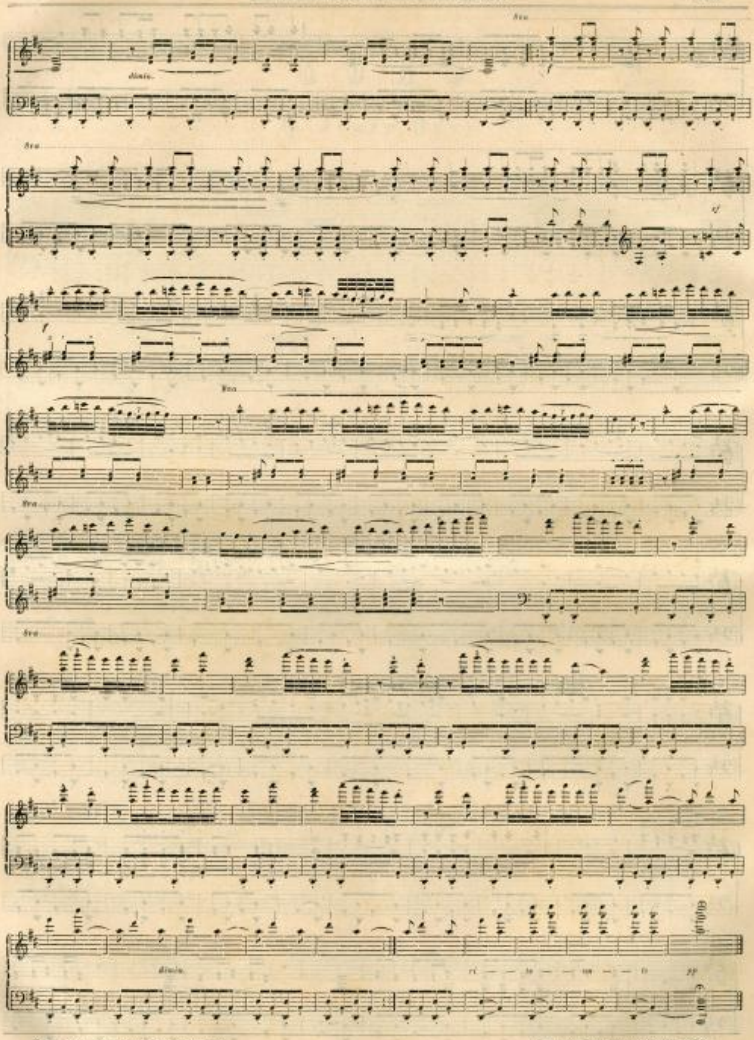

Власник и издавалац Стеван Ђурчић. Одговорни уредник Срећко Мајер.

Штампарија јерменског манастира. Сеједа и Мајерх у Бечу.

Година прва. — Свеска десета.
У Бечу 26. септембра 1875.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 26. сваког месеца.
Годишња је цена 6 фор. или 72 гр. ч.

Миња Љубибратић.

Богдан Зимоњић.

Pique Dame.

НОВЕЛА АЛЕКСАНДРА ПУШКИНА.

«Нет дам (пиковая карта) сидит подрумянясь
Цыганский сонник».

I.

«Над ним вожду наша Бора,
Седала бе безпомоћ
За столом.
За карту бе дала своја
Прекасно се — бива против —
Са двама
Добијао је, изгубио,
Сит не дао вредне ноге
Ни рукаву.
К. на свом бедовом,
Дом на вожду наша Бору,
Дође пар.»

Код Нарумова, поручника у гардијској коњици, картало се на сам мах. Дуга зимска ноћ већ на измаку, а нико се томе не осети. Већ је нет сахата из јутра, кад ће тек сести за вечеру. Ко је добио на картама, тај је слатким срцем сео за сто, а други би гледали у своје пуване тавкире. Него је мало по мало и шаљивашко своје учињало, започе се жива разговор.

Је л', Сурине, како ти је данас пошло? запитаће домаћин.

Ка' и до сеје — пагубно сам. Ја ти већ немам среће. Играо сам миранделу. Ти знаш да сам ја хладнокрван и да се свом мирно мењем на карту, никад не мењам боје у картама — па опет непрестано губим.

Како то велиш? Целог вечера нисп ни једном мегнуо на цинчиног? Таком постојанству одиста нема пара.

А како нам се Херман свиди? запитаће један од гостиџ, показујући на једног младог жени-официра. Карте зна да се тазнује, а ето може до нет сахата изјутра да гледа, како се ми други играмо.

Зашта не игра, ребиће Херман, ал' опет за то висам волан, да мећем пошто на коцку, без чега не могу бити, да можда нешто добијем, без чега могу бити.

Е, та да! Херман је Немац, те, разуме се, чуварак! То се тек зна! повика Томски. Више ми је чудо за моју мајку гроћицу Ану Феодоровку.

Како то? упитаће га пријатеља.

Зар не примећате, да се и она никад не карта? одговорише Томски.

Што јесте, јесте . . . госпођа . . . осамдесет година, па се не карта, то је да богме чудо, ребиће Нарумов.

А знате ли за што? Не знате?

Не знамо. А зар ту има неког особитог узрока?

Него да има. Чујте само! Пре свега треба да знате, да ме је мајка дала у Нарину, тако пре неких шездесет година, где је јако ушла у очи. Сваки вам је то за њом трчао, да се нагледа Ља Венис московите (руске Венере). Ришељо јој се удварао, па моја мајка вели, да ће њена хладноћа умаћ' дотле не дође, да пројури себи таке вроз главу. У оно би се доба тешке картале игре Фарао, па ће једне вече војвода орлеански велику своту од мајке добити. Кад ми мајка дође кући, разуради се, скине шта више и пешћанке маше, па ће онда у тако трагичном оделу отиће жене деду, причоваја му своју несрећу, па га замоли за паре, да плати дуг. Деда ми — бог да му душу прости — колико га се сећам, баше да је био као неки надзорник у своје жене, а бојао је се исто жако житре. Али над чу за свету, воју му ова спомену, нашу како ја'раживаше, уже рачунати, па ми мајци показа, да је за шест месеци потрошила пуно по живљења. На просто јој речи, да му у Нарину његова московска и саратовска селе нису пи руке, а завршише тиме, да јој паре не даје. Но, можете мислити, како ми је бабо бесниле. Своме слатком мужићу отеиарн поштену вушту, па оде сама у своју спаваћу собу. Сутра зан окупи та изваоно, прин се пуе у вечеру «свечкодела», да му разложи и објасни шу стнар, но узалуд је покушала, да своја мужаћа умери о томе, како нишју ране врсте дугова, како не може отправити једног лакеја нако неког кириџнју. Све њено говорењштво оде у трње, мој се деда не да осолити, те баба ни одиста не знаде шта да ради. На њему среће познаваше једног човека, који бејаше пуно уважен. Слушаћа сте вагурно о грофу Сен-Жермену, о коме се толика чуда приповедају, а знате, да се и сам изјављао за неког нашојника и да је уверавао, како је пронашао «камен мудрости» и како има «воду од живота». Неки су му се смејали и звали га шарлатаном, а Казанова вели у својим мемоарима, да је био увода. Сад баш ваво му драго, да сета, да се сваки, пород свс тајновитости у животу му, отиме за мегово друштво, а ја је одиста и веома пријатан. Баба ни још и дан данас погину за њим, па ће се богме јако нађутати, не говорише ли о њему са достојним пошшовањем. Мисли, позајмиће јој потребну своту, на му пише писмиће и моли га, да је посети. Его вам на мах старог чаћајчинка, па ће у њега крадом оскићу.

У исколико речи приповеди му она своје несреће у мужевљеву суровост, на ће предодатак, да сад још само од његова пријатељства и услужности очекује помоћи. Сен-Жермен ће се мало промислити, онда ће рећи: Госпо, ја бих вам јако ногао позајмити пошсшву своту, ал' ја знам, ви не ћете знати мера, дон ме је не вратите, а ја не бих рад, да ја једне нерадосне дођете у друту. Знам ја једам племенији начин, како ћете се одужити: не остаје вам друго, него да нанш позвратите . . . . Ама слатки грофе, вели му моја баба, та ја нам већ рекох, немам више ни једно потуре . . . . А и што ће вам? вели Сен-Фермен, чусте ли ме само . . , па ће још ту рећи неку тајну, што би за вс ову свиме од вас ће ако дао изутиш.

Младн официри поиидили кратоме, па запуља на сва уста. Томски пути, па пали дуду. На то ће пратитељ свој појачи на појас, па уе дале приповедатн:

Још исток вечера одвезе ми се баба у Версаљ краљици на карте. Војвода орлеански даде бакну. Баба ми се одако живим, што се још није одужала, — вадаје те томе неки иеговор — одиг за сто, на узме ове три карте, које јој је пријатељ означио. Бесме добије, ни лепо исплати свој дуг.

Е, на случајно се тако збило, ребиће једи од гостиџ.

Бајка! бајка! дерао се Херман

Мора да су у баде дакле карте, вели трећи.

Неће бити ни једно од тога, одговорише Томски небајно.

Како то? упаде му Нарумов у реч, твоја мајка зна за три средне карте, а ти их још не чу од ње.

Та то је баш тај њено, вели Томски. У ње беху четири сина, ту је, разуме се, и мој отац. Трећица су их били страсне картарице, па ни један од њих не могаше ни тајне од искарнита, а онако би и њима и мени до бро дошла. Него чусте ли, што ни рече ујак, гроф Иван Ильй, на своју пошшену реч. Ви сте познавали Чаплицког, што је толике милијуне спурдисао, пробердао, па је најпосле умрло у најсиоој немоћи. За своје младости добије од њега Сорић једног дана неких 300,000 рубаља. Чаплицки ди ожуди. Баба ни није приписао бесницу и дудорије младих људи, ал' код Чаплицког — бог би је знао за што — беше нанимна. Каже му три пут једном, да које ће једно за другим паре мет нути, него још морале дати пошшену реч, да се сиог вена но ће више карте тамиути. Чапицки оде Сорићу, хоће, вели, новиц да позајме. На реч карту, нешто 50,000 рубаља. Добије. Метне још више. Опет добије. Једном речи пократи паре, па измаћаше још и добитак.

Ал' сво је већ време, да се иде у кревет . . . елете, молим вас, већ шест сахата.

Сваки нешани своју чашу, на се растаду.

II.

«Я рисую, сколько-нибудь сносно, только три карты:
Три только семерки, тройки и тузы они дают».
Сколько-то разговор.

Стара грофица * * * седела је у својој соби за облућење пред огледалом. Три се жоморкиње око ње умуљале, једна јој додаје кутијицу са рушевином; друга јој пружа кутију са црним чиједама, а трећа опет дуга дуга капицетину са трахама, да од времена сасе дрече. Грофица зна, да је већ одавна своју лепоту у записак бацила, ал' не може никак да раскрсти са обичајима своје младости; иосн се по модн пре по века, па њено облачење биће и данас с таком истом пажљивошћу и трође тако дуго, као и пре шездесет година. Њена придворкиња седи пра прозору са вежбењем у руци.

Добро јутро, grand'maman! ребиће један млад официр улазећи у собу. Bon jour Mademoiselle Lise (Добар дан, госпођице Лелко.) Grand'maman, је жмам да те нешто замолим.

А као шта, мој драги Павле?

Дошчета, да ти представим једног свог доброг пријатеља, на, молим те, позоие и њега на своју лопту.

Можеш га слободно довести, на њеш ми га тамо представити. Јеси л' био јуче, бога те, код госпође * *?

Разуме се. Јуче је лепо играло. Играло се до шест сахата ујутро. Ох, на како дивна беше Елецкина!

О, те мали невољавче! Та ти са њом скроман! Него ба баба јој, покојна Дарја Петровна, ти је баш што год лепо! Сад је добоне сигурно већ остарела, та добра душа.

Остарела? упаете си Томски несмотрено. Та умрла је још пре седам година!

Јелисавета подиже главу, на му даде неки знак. Сад му тек паде на памет, да су у двору старој грофици смрт њених врсњакиња редовно затајивали. Угрише се за језик. Ал' грофица остаде са свим мирна.

Умрла — умрла, а где, ја о томе ништа не знам, ребиће, Заједно смо постале дворкиње, кад су нас престављи царици . . . .

Сто пута је већ приповедала то „збитије».

Де, ходи Павле ребиће за тим, поиози ми, да устанем. Лизавето, а где је моја бурмутица?

Коморкиње отиратс грошиу на њеи заклоп, да јој допрше тоалету. Томски остаде сам са Јелком.

Кога ћете то да доведете? запита га Лизавета Ивановна.

Нарумова. Познајете ли га?

Не познајем. Је л' официр?

Јесте.

Код жени-дора?

А не, код коњице. А као за што баш код жени-дора?

Јелисаветa се насмешила, ал' не рече ништа у одговор.

Павле, Павле, каквапе грофица пза њена застора. Та де, нешаљи ми већ једном ма какав пов ромап. Једи кулс, ни какве. Само кашета, молим те, по данашњем укусу.

На какви треба да је, grand'maman?

Но, какав? Да не буде у њему како неке убоге ошл на' матер, на молим те само да се ко не дави. Знаш, ни од чег се тако не грозим као од удављења.

А како ћу ја доћи до тавог романа? Би ли какву руску књигу?

А зар имаћу и руски романи? Но, можеш ме једна послати, мој слатки Павле, можеш ми једна послати.

Збогом, grand'maman, ... имам журна посла. Збогом Лизавета Ивановна! Дођте, а као за тих би Нарумов био баш код жене-кора?

Са овим речима Томски оде.

Лизавета Ивановна остаде сама, јатте се опет посла, па седе тик до прозора. Одмах за тим сто ти женог младог официра на ћошку од куће, што баш преко пута лежи. Јелисавету одмах румен, па се скоч јаче ћерђепу. Баш у тај пар сто ти старе грофовке потпуно обучене.

Лизавета, подиј упрегнути! Данас ћемо се извести.

Лизавета нахом устаде, па поће спремати свој посао.

Но, ти мале, шта ће то рећи — вели баба, јеси л' ти глува? Одмах да даш упрегнуте!

Идем, идем већ, рече Лизавета, на истрчи. Ту сад неки слуга унисе књиге, што их је послао њиез Павле Александровић.

Е, лепо, лепо, каже, да се захвалујем, рекше грофица. Лизавета! Та ког си се беса устумарила?

Хтела сам, да се обучем.

Има тоне времена, моје драго дете. Дед седи, узми руку свеску на чегиј!

Лизавета узе књигу, па прочита неколико реди.

Јасније, јасније! рече грофица. Који ти је ред, ти нала? Ти ако да си прочула. Дед довуци ближе ту столицу . . . још ближе . . . но, тако.

Лизавета Ивановна прочита још две врсте. Грофица опе вешто.

Овај се, бога ти, те ималге, каком ти! Све којекакве баљоштине. Можеш ниеку Павлу послати те књиге затраг . . . кажи, да му се лепо захваљујем. Ал' шта је већ с тим колима?

Кола су већ спремна, рече Лизавета, погледавши кроз прозор.

А ти још никако ниси готова. Да се знада мора на тебе да чека. Ти нала, та то се ипше не мож' подшети, кажем ти.

Лизавета одшета у своју одају, ал' не прође ни два тренута, а грофица уже тако јако зпошти, да су све три хоморашке кроз једна, а хоморашк кроз друга врата као без душе појурили.

Меше нас . . . опако . . . долази, ниже ме не чује, јавака грофица. Рецте тој Лизавети Ивановој, да ја ни ву изгледам.

Баш у исти пар уђе Лизавка'у собу са шешпиром на глави и огртачем на руци.

Но, једна једином, моје слатко дете! рекше грофица. Ал' где опет каво си се налицала . . . А ако због бога је то, бога ти? . . . Нисо управо какво је време на нолу? . . . Долази ми ветрошто. А? је л'?

Ваше спјатељство смиловаће се да благонаклоно дозволи, да је баш ни против вољо мирно, усудам се хоморник.

Ви знаш, не знате шта брбљате . . . де, отворте само прозор! . . . Но, јесам казала? Ветрошто и хладно. Неа се коња испрегну! Лизавка, не ћемо се извести. Изси се морала тако накићурити.

Ох, да горка живота! уздану Лизавета Ивановна.

И доиста у пуној је. Горак је дебаз у тужна, а жива је мука неваги се по туји степени, вели Данте *); а и ко би могао инаштати даје једне предворкање у каквс отмене старе господе? Грофица * * * не беше асиција, нисто само ћудљива, нао и свака друга жена читавога света, беше тврдица, тесногруда и самоважа, нао и свака друга, која више не може у свету да игра нелику улогу. Она и движе а да ће једне играчке пропустити. Седела би у каком углу дворане, забележена, у кашној стародревној одори, нао накаи неигравши, неизбежно нуждан намештај, а но би год ушао, поклоњко би јој се; но што би се пак та формалност сређко свршала, не би нико више на њу ни главе обртао. Дома примаша би посете од читаве порође, строго би «наблудавала» етиненију, ал' нит би кад год тубила имена ни особе. Силне слуге, што су јој у предсобљу већ осеђала и набројко од деведиже, виналазу каке се богу и вама хтело, на тако и беше у куће дар мир, баш као да је гроофица међу самим лелоњима. или као да у куће живе душе нема. Ал' живот Лизавете Ивановне, то ти беше мука жива. Служи да чај, сто јој пребациваше, да расипље са шећером: чита ли што год гроофица она је одговорна за све будалаштине списатеља; прати ли своју госпођу при шетњи, она је прва, што је кадрва рђава и време непогодно. Ако маде худе, више него строжне платиње никад јој се не би на време надавало, а опет би се од ње искало, да се одева „као нео свет" т. ј. управо као мало која. Положај јој у друштву беше одвећ немио: свиан је познаје, а нико да је у чему одликује, ни да је уважава. На свечаностима је онда тек била несрећна да с њом игра, ако би требао какав тај-ђ-тај, а свака би та то женска, а но јој кала што на одељу покрпити; одмах, ево ти је њој. Лизавка је частољубива, осећа да је понижена, па не може да дочека избављење, које би јој раскинуо те ланце. Али младићи, који пред сво своје лакоумлености умеју тако добро да разуђају, умеше сс добри у нашем, да њу ни у чему одликују, а сваки је биа Лизавета Ивановна нису милија од свију оних недотупаних, охолих створења, којима она господа ласкаху.

Шта би се и шта пута она украла од блеска и дура пролећа у дворанама, па би поб'еглз у своју сиротну собицу, чији се читав намештај састојао из једног старог завлона, једног исправљеног биљиза, канабета, огледала и древног инпараног прекрета, ту би седела пред једне лојане свеће у свештвку од туча, па би се сета нападала.

Кад за једно јутро — беше то два дана после онога вечера, кад се код Нарумова картало, а осим дана пре дошавши белеја с гроофицом — једно јутро седи Лизавета Ивановна са ћерђепом код прозора, па расејано гледа на поље, ал' један млад официр од жени-кора стоји пред са сокака, па непрестано пиша горе. Чим сретне глау за ћерђепа, па ће обрати свој вез. Кад после пет минута и нестотице на поље погледа, ал' млади официр још на истом месту. Она и до сада не вишковаше са младим људи са сокака, и сад је пуна два сахата погнуте главе па ћерђепу радила. У том ће је позвати за сто; она устане, остави ћерђепа на страну — и још је непрестано официр стојао на истом месту, а да се мицнуо. То још доће чудно, па ће после ручка неказано убубљена пред прозору, али сад га већ нема, а и она веће даље мисдила на њега.

Нако два дана, баш да седне са гроофицом у кола, кад га опет угледа. Стојао је колима пред врати са њене стране. Лице му у подигнутој операженој јаци замрено, ал' шешпир испод обода севаху му црне очи. Лизавета се Ивановна устрашила, а не зна управо ни сама за што. Веће се на воли а сва дрхће.

Врате се дома. Пратс прозору а стоје јој све иуда. Официр стоја на истом месту, па је непрестано нелими оном погледа. Она се брже боље тресе натраг, а сва гора од радозналости, а и неко је чудно, непознато осећање обли

Од тада једи дан ће ће прође, а да јој се не покаже под прозором млади жени-официр. Мало по мало, па се разви међу њима и као неки неми разговор. Бива, она седи при ћерђепу, од једном уиче него часто осећа: ту је. Ту дигла лице, па би га гледала — нако који дан сас дуже. А и он као да је на овој невиној милости своја захвалан. Са брзим сиатрим погледом младости она би приметила, да би му бледе лапете зајда сдина румен обасула, кад год би им се погледи сусрели. Нако осам дана уже се вен и смешати на њега.

Кад је ово Томски заколно гроофицу за допуштење, да још једе пристанити једного од својих другова, сиротој је девојци грце запрлало, а кад чу, да Нарумон није официр у жени-кору, луто се кајала, што је надала своју тајну тоне закономељском Томском.

Херман је био син једнога Немца из Русије, па је наследно од ога нешто мало глазнице. Одлучивши, да сачува своју независност, уже је себи за правило, да не ни чиме своје имање. Живи о своје плати, а неће ни потуре надати за што год, што му није од потребе. Бутзлина, частољубив, а због сталности му другови би га свакодпо задиркивали. Нигзед му је сама мирноћа и доброта, а овако скрива у себи најжешће страсти и необуздану машту. Него је узок био своју потпуни господар и нако се сачувати од обичних младићких забдава. Тако на пример погнушће за картом, а нихад је не узе у руке, јер му, вели, околности не допуштају, да неће на кошку нешто, што му треба, а да тек можда добије нешто, што му је излишно. Уза све то могао је по читаве ноћи за зеленим столом преседети, па пратити куд среће са трошитвима забуђеном.

Она приповетка о трима картама јако му је нашту забурала. Целу је другу ноћ о томе премишљао. Ала нешто — рекао би сам у себи фрљајући друго вече по удицама Петрограда — ала нешто, да стара гроофица мени повери њену тајну, да нешто мени каже оне три карте! . . . . А, та морам се ја с њом упознати, улагати јој се; нора ону мене задолети. Да, ал' има неђ осамдесет и седам година, може још сама дана умрети, можда неђ сутра . . . . Хм! хм! На ко зна има л' у читавој ствари истине и колко нрвог зрнод поста? . . . Не, не! штедља, умереност и рад, то су те три карте, на којима морам добити. С њима ћу своје нивце удостручити; оне ће ми донети независност и благонаће.

Овако премишљајући од једном сао га у једној од главних улица у Петрограду, баш преда неке високе, узорите куће. У једа све кише од ноћи, на сас редом стаја испред осветљене фасаде. Прн склапању час би спазио какву женску ножицу, час високе чизме какног ђенерала, сад каку врежасту чарапу, сад опет цинцеу какног дипломате. Буђе, женски огртачи — нема ни једне прилажећи пред гостеспски кратура. Херман застаде.

Бога вам, чија је ово кућа? звантаће њиног стражара, што баш на ћошку стоја.

Гроофице * * *.

Херман се сас стресе. Падоше му на ум оне три карте. Шеће пред двора горе доле, мисли на госпу, што тако горе живи, на њено богатво и — тајну, што ова за њу зиде. Врати се у свој станко стан, аз но може вадаа да се смири, а над једна једном слони очи, а пред њим све штрпу неке карте, мени зелени столови, све неке гомиле злата и банака. Слеза, а он се непрестаће надзеће, добија, на све пуни цеповне златом и банкама. Кад се траже, ал' бања нестаје — а с њине оде и један дубок уздисај. Да се расеје, хаја

*) Та реч тешко је превести на сва језика. Је једно што, а опет и друго што. Ја мислим, да ће најбоље бити, ако је оставимо онако, како је и Вук оставио. Ур. Српског Сион.

опет тумарај по вароши. На скоро ево га опет преко од двора грофице * * * . . . . . ми-слим, тамо га тамо нека неодолива сила. Гледа, гледа горе на прозоре, кад — ено једи-ног прозора опази неко младо девојче пре кога, као се одмах сагнула над неку књигу или какав рад. Ево сад опет подиже главу — ох, оне пиле очи, ено бело лице! . . . . Решена му је судба!

III.

„Ствм вбмвтвл, што вврх. ти вобмвв ш ммвтв рврм ттвм ш ммвтв рврм ттвм ш ммвтв рврм ттвм.“

* * *

Лизавета Ивановна баш да скине пешкир и огрне, кад ал грофица је дође натраг довикати. Дала је опет упрегнути, хоће да се извезе. Док су два послужитеља стају у ходу са неким муком у кола довели, спази опет одозго Лизавета Ивановна, где млади официр тик ње стоји, а осети, како јој стиште руку. Од страха да обновесене, а кад осети у руци неку угужвану хартијицу, веће ноћ нестало. Брже боље сакри је у рукавицу, ни ит' види ит' чује што ово ће. Да возања питала би је грофица ако и даље не-престаните! Је л', но је ово, што нам се је-ивше! — Како се може та бунџија! А? Шта је тамо на оној узан написано, је л'? Лизавета Ивановна све натрашке одговара, а грофица је сва.

Но, тя мала, шта је тебе данас, бога ти? Куд мислиш? На ме сад вала да од једном не разумеш? А? Је л'! Та ја, хвала богу, ме шапућем, а и ме лупам којешта, буде богу благодарење.

Лизавета Ивановна нашта не чује. Чим приспу дома, одвете она у своју собицу, закључа се, па један писмо. Неиспечалени. Та ме може сруј одолети, да га не прочита. Изјављује јој своју љубав, нежно, с поштовањем. Пренео га од речи до речи на женског чачког романа. Лизавета Ивановна не ама немачки, па је задовољна са Херманном писмом.

Ал' је опет за то у големој неприлици. Прва јој је живота има и она неку тајну. Молим вас, са младим човеком у преписци! Лизаин се своје родбине дрсности, иребацује сама себи своје понашање. Не зна шта да ради.

Ха! не ће више седети поред прозора, хладно ће га придусрести, вратиће му писмо, одговориће му чисто и јасно, да, да, одбиће га . . . . . Шта да ради? нема ипедовог пријатеља, ни кога да је посаветује. Одбиће га, за цело ће га одбити.

Седне за сто, узме перо и хартије, па мисли, мисли. Шта је и шта пуца напочела, па подерала! Час ће да дигне писмо одиеђ озиоро, час опет више доволаше достојанствено. Једва једиеи после гране више сложи срство ово исколико реди, што је мислила да ће бити доста: „судим“, вели, „да вам је намера поштена и да исте рада, да ме зрелите својим непромишљеним понашењем. Али ни ће и сами увидети, да то није начин, како бисмо се упознали. Више вам писао врлина, па се надам, да се не ћу имати узрока кајати, што сам ваш несмотрена, те вам одговарам.“

Сутра дан у јутру ваво спази Херман, њив од њрбења, сто ти је у двориш, отварај прозор на балај — рачунајући на овоиарну умешност — писмо доле. Херман доле-тя, подиже га, одури у оближњу посластичарницу, расмотри га, па ваше своје писмо и одговор. Теме се од прилике и надао. Судје, повратак није још. Иде дома.

После тре дана ево ти неког девојчета са веселим невалостим очима, вели, послала је од једне напаностиње. Хоће да говори са Јелисаветом Ивановном. Лизавета се прецаре. Бојн се, биће какав рачун, што га је заборавила да плати. Отвори хартију. Позна Херманов рукопис.

Ви ћете се вратити, рекаће, ово писмо није моје.

Извините, молим вас, одговорите девојче лукаво, читајте само!

Лизавета га прође летимице. Херман моли за састанак.

А, не може бити, рекаће — улазишта је Херманова дрскост, да је за тако што и из тани начини моли. — Не може бити, писмо није моје.

На га раздере у хиљаду комада.

На што сте га подерали кад није ваше? Треба да сте га послати ономе чије је.

Молим вас, слатка, рекаће Лизавета Ивановна — ноју је дутала она примедба. — Молим вас, слатка, немојте више никакво писмо да ни даносите, на кажите томе, што вас је послао, нека га је стид и срам.

Ал' се Херман не да улатити. Сваки боговетан дан добила би Лизавета по једно писмо, сад онако сад онако; на не бих ти ипше ни проста преиода из немачких. Херман је писао под уланом жестоке страсти и то своје родбине мисли. Лизавета Ивановна не може да одоли толикој ревностн. Изнајме би му писма истом примала, после би већ и одговарала, па ваво поји дан, а њени одговори све дужи и срдачнији. Напослс ће му ево ово писање бацити крез прозор:

„Данас је ирдика год . . . . . ског посланика. Ићаће и грофица, не немо тако остати до два сахата. Сад чујте, како бисмо се могли састати; а да нас нико не чује. Чим се гроф-ица изиће — а то ће бити ово својих једанаест сахата — онда обично и сне слуге иду да спавају, те тако у ходнику нема никога до врата, који обично спава на споме седишту. Чим изиће гроћанст, а ви одмах уђите под капију, на без оклевања по степенима горе. Наћићете ми на кога у предсобају, и ви запитајте, да ли можете говорити са гроћицом. Рећиће вам да је изиће код куће и онда вам дагодне ие остаје ништа друго, него да одете. Али по свој прилици не ћете наћи ни на кога, јер су гроћичине комориске остриг у њезој далекој собн. Кад будете у предсобају, а ви онда идите лево, докле год не дођете до гроћичине спаваће собе. Ту ћете видети на неког застора двоје врата ни, десна врата воде у неки кабинетић, у који гроћица никад не иде, а лева воде у један ходник, а на крај тога су басамаци. Иду у ковитлан горе. Ви њима ћете доћи у моју собицу.“

Дрнћући као тигар, кад види, као му се жртва приближује, тако је чекао Херман, кад ће већ дођи време састанку. Још није ни десет, а он већ ћеше поред гроћичина двора горе доле. Време да те бог сачува, нетар се помрачи, мећава, невријна. Фењери слабо и нејасно светле. Но сеанања ни бесног поста. Час по час би тек пројурили кавки кола, а комшнја би гомила крчмару рагу оскрнавио, да се каквим задоцнелим пријатном.

Херманов је огртач лак, ал Херманна нет' пробија нетар, нит' га провејава мећава. Једва једиеи ево и гроћичиних зочија. Гледа, каво два послужитеља узеше мајору вешти-цу иснод пазуха, тутњаше је у кола, увише је у гомадају бунду. Одмах се за тим промоли и Лизавета Ивановна. Умотана у неки лак огртач, у свилеговима свеже, природно цвеће. Ако се хити у кола, вратар залуши за њом врата од кочија. Кочије тромо одјурише по ледом замрзлом снегу. Вратар затвори двору капије, у прво се врата погасише свеће, у читавом двору наста дубока тишина. Херман још тода горе доле. Сад ће стати код неког ошкера, сиди, коло је сахата, скоро три четврти на једанаест. Ништа се осветлу на стуб, у прво ни на сказаљку, на броју тренуте. Тамни једанаест — тамни и он на степенима. Отвори капијица на уже под осветљену капију. Вратара ни од корова. Број ворака полети ни степене, па ужасе у предсобље. Поред лампе лежи на неком пријатном занабегу слуга и рче. На претама прошети Херман поред њега. У трпезарији и дворани мрак, ал ни у њој лампа на предсобља мало светлуша. Као га ноћ у спаваћој соби. Пред иконом горуће златно кандило. Дуж зидова, превучених кинеском свилом, позлашене столице и набеђени мендерџуци са неким ћустчићима. О зиду више два портрета, руководе господе Либрен. Једно је неки човек, својих четрдесет година, подебео, једра лица, у отворено-зеленом капуту и са орденом на грудима. Друго је нека млада господиња оранжева лица, навоштрешене и напудрене косе, са ружом за ушетом. На све стране шастара и пастирце од мајсенског порцелана, лонци за цвеће сваковрсне ледичине и облика, херојски сахати, потирнице, лепеше и бог те питања каквих још женских ситнарија — све проиласци прошлог века, над ког су се промашене душице деце животињски магнетизам. Херман се довлаче нас застора. Види неки гвоздени крстић и двоја врата. Десна воде у бабин мрачни кабинетић, лева у ходник. Она отвори полако, на види мале степене, што воде у собицу сироте придворанке: затвори опет врата, па се увуче у мрачни гроћичин кабинетић.

Трећути се отекли на годзике. Сад у окно мирно. У дворани баш неће дванаест, на опет нигде ни трага тишини. Херман стоји, наслоњен се на неку хладну реч. Са сини је мирно. Сиче му боје нешто мирно, као у свакога, који се одлучио, да буде на свашта нраправна. Већ нађи један сахат. Нађи већ и два. Мало за тим чује, где на далеки број кола. Сад се опет тен нешто увуче. Кола све ближе и ближе. Сад су стала. Чује се са свих страна ужурбане и напрасне. Нека су женскиња и по степени. Себе се осветлише, три старе комориске уђоше у спаваћу собу, на поздрављу ено и гроћице, иста мумија. Свучетише је у неку гроћицу наслоњачу à la Voltaire.

Херман вара кроз једну пукотину. Лизавета Ивановна прође баш поред њега. Чује како јоје по степеним својој собици. Ноће га као мало свежег трести, ал сад из ње бро нроће, ил он стиште срце.

Гроћица се уз сиалчити пред огледалом. Скидоше јој руже с главе. Скидоше напудрену пароку са нешто нало њене рођене, седе косе. Чијоје надају као ишке. Жута сребрн навезена хаљина сроза јој се низ ноге. Херман, хтео не хтео мора да гледа све те блутаве појединости неке ноћне тоалете. Сад још шаљку белу капу и бео огртач — што је њезој старости много боље доликовало, а ноје у всему на тако страшна изгледала.

Као све старе душе, не може ни гроћица заздан да заспи. Кад су је скупали, дадо своју наслоњачу довотурати до прозора, па отпу-сти комориске. Свеће се погасе, тако да је само кандило пред иконом светлуцало. Гроћица седи шљубурећи, жути, окрстила доњу усну, па се лулано лево десно. Видиш јој из мутних очиј, да ни на шта не мисли, па чекаш ли дошао на те мисли, да се вала да и не лулаи од своје воле, већ је вала да гледаницам томе гоин.

Од једном се промену ово мртвачко лице. Усне ие дрхћу, а очи оживеше. Види пред собом женска човека.

Не бојте се ништа! Ја ние бога нашта се не плашите, замирљиве ствари. Не ћу вам

ништа учинити — шта више, дошао сам, да вас нешто замолим.

Стара га гледи па ћути, као да га није разумела. Херман мисли, слуша је. Нагне јој се увету, па ће поновити своје речи.

Стара ћути, па ћути.

Можете ме усрећити за целог живота, а вас не стаје ништа. Ја знам, да ми можете казати оне три карте . . . .

Херман ућути. Грофица као да је разумела шта он хоће, па као да мисли, шта да му одговори.

Та то је била само шала, рече већ један пут! Тако ми бога, шала је била.

Нема ту шале, упаде јој дугино Херман у реч. Сетите се само Чаплицког. Њему сте приомогли, да дође до силног блага.

Грофица као да се устраши. За један тренут прође јој цртама нека узбуђеност — онда паде у стару ћудљасту непомичност.

Хоћете ми рећи те три срећне карте, поче опет Херман.

Грофица ћути.

Чему бисте ту тајну за себе задржали, продужаће Херман. Вама да за унуке? А шта ће жена те три карте? Та то су расипнице . . . . а во не уме своје наследство да сачува, тај ће сковчати у пузој сиротиња. не помогоше му ни сва редом ђаволи. А ето ја сам честит човек . . . ја знам шта је то новац . . . за мене ће ће те три карте отићи у ветар. Но, дакле? . . . .

Ућути. Чека одговор а сав дрхће. Грофица а да би рекн. Херман паде на колена.

Митора вештице! вели, а шкргуће зуби, сад ћу ја тебе научити говорити. . . . .

На тиху мољу пушку из шпага.

Херцег-Нови.

Тако вам љубави, тако вам њених сласти, тако вам ирна сласа ваших пријатеља и ваших тада радосна осмејка, тако вам људска осећаја, ако вам је икада срце узрујао, пренављем вас' љубављу мужа и љубавника, вашим материнским срцем, тако вам свега, што вам је у животу свето — не одбијајте ми молбе, реците ми ту тајну! Можда је сковчана са каквим страшним грехом, можда и са губитком вечитог блаженства. Можда сте морали ђаволу душу продати? Видите, ви сте већ стара, не ваше дуго живити. А ето ја примам сво ваше грехе на себе . . . ја ћу сам за њих пред богом одговарати . . . Ох!

По грофичиним цртама прелети опет силна узбуђеност. Глава јој задрхта јаче он пређе, опружи руку као да отури оружје, онде се од једном сроза, па да се макне.

Дечија посла! повика Херман, па је зграби за руку. Сад вас последњи пут питам, хоћете л' ми рећи оне три карте, или не?

Грофица не одговара — а Херман види, да је мртва.

(Свршиће се.)

УСПОМЕНИ

мога незаборављеног друга.

ЈОВАНА ГРЧИЋА-МИЉЕНКА.*)

„Stopi memento."

I.

Његова „звезда".

Ноћ тиха . . . месец трепти . . .
Месец се небом шеће,
Кô кад бајтошав лупне
Пребраја своје цвеће . . . .
Но што ли тако тужно
Зв облак свај зађе? . . .
Ах, моћ цветова своји
Једнога сад не жађе! . .

II.

Слутња му.

Весело срце, младо,
У густој шећерно гори . . .
Липе нас цветом хладе,
Поток нам слатко жуборе,
Сред свог мила, среће,
На међу му сваки бори, . . .
Он сетно меки речи:
„Ох, што с' умрети мора!"

III.

Стара истина.

Сваг дрии веру храну!
То веле наше старе;
Окрени сгуд главу
Куд тебе мане чари!
Многи би данас саме
Гледао сунце јарко:
„Да света овог нисам
Не љубља тако жарко!"

IV.

Моћ љубичицама.

Мирише зелена доља
Од цветних љубичица . . . .
Ја с' сетим његова бола,
Од бола блеђе лица:
Док на прољеће дођеш,
Мирисно моје цвеће,
Твог неина доброг наше
Међ нама биги неће!

V.

Варљив сниче! . . .

На шеталя је, болан,
Клеће од носка бледа,
Нажуген и невољан,
У мирпи, сиртио гледа . . .
Још часак који — мој данче,
Пустиће болну душу:
А за груд — ах, варљив сниче, —
Румену заденв у ружу!

VI.

Голуб.

За посла браг мисо,
Мог златпога голуба:
„Одмах" му поздрав лети
И брзпога полуба!"
Голуб ме натраг дође,
На гуче невесело:
„Целивао сам ти другга
У блеђе — мртво чело!"

VII.

Сирома Миленко! . . .

Мешт песме дииве оне
„Одба се вета трава,"
Сад њему звона звоне
И стара кука вика.
Мешт да му годе срећу:
Да њему сгидну проге —
У сандук њега међу,
У гробље пусто поле!

*) У мемор и спомор мојима незаборавним сетама.

VIII.

Сиротиња.

Сиротиа нема другој,
До тврде шаде, воле:
Борн се с' бедни дуге,
Док сиње доба боле.
А зад до мете дође,
И барјак славе диже:
У том и живот прође —
Смрт га горан стиже!

IX.

Из његове „Звезде".

„Зар сваком моћ је добра?
Ах, прозору оном гисте:
Видите л' тужну мајку,
На руци јој мртво дете? . . .
Лидно му чело, груди,
Нољупци мајка трсје . .
Ал живот не пробуди —
Ах, заман, заман сне је! . "

X.

Питање.

Што л' беху твоје мисли,
Гледећи лице своје,
Увелу ружу сетну,
Смртне бледе боје?
Да л' шану ти у себи,
Слушајућ знона гласе:
Тако ће скоро, боже,
И мене да огласе! . . .

XI.

Живот.

Нобласти трове пуне,
Оборе липу моју . . . .
Ја седех под њом јуче
У тругна рад своју.
„Сутрашњи прочи зрооком
Живота свога цели!"
А живот од смрти
Тек нораи једни дели!

XII.

Сан.

Напаљени гуре прво,
Везива моју свелиу,
Намешта мену коју
У своју уволиу.
С' неба се зачу гласна:
„Камо ћеш, добри брћеш?"
Он одговори срегно:
„Ах, тебе, тебе, злате!"

XIII.

Пред његовим сликом.

Ти ли си, добри друже?
Ах, онда здрав јеси бепе! . . .
Где, како с' ове очи
На мене тужна смеше!
И што та више гледам,
Он с' смешно сне то зачс . . . .
То с' смешни, друже, на ме —
А моје срце плаче . . . .

XIV.

Тврцу.

На твоју реч ће стати
Светова сирома цела.
Ти умеш знака дати
Од чудотворних дела.
Премудр, прав у свему,
А сва моћ у тебека —
На што не даде нему
Од смрти горке лека! . . .

XV.

Ох, свете! . .

Ох, свете, чудан свете,
Не појмен бабе тиоје! . . .
Крај ноге гроба, глете
Ту седе млади двоје.
Са плоче једне на њ
Дубања неки зубе —
Шта ј' до тог њима стало —
Они се грле, љубе! . . . .

XVI.

Сан.

Ја сненах као ни дому:
Бабени иду спати,
Он проси девојину,
Благослов дође мати.
Ко де је рај у зоре,
Така је богодина!
Свуда се песме орн:
„Одби се вати трава!"

XVII.

Жељене миле.

Осиму ти ни љубља,
У жирној, светој горн.
Сред луга, сред што дубља,
Де извор тих љубора;
Где цвеће крии в ружс,
А тица нанбља: —
Где, смрт твоја горка,
Тога ти даде мила!

XVIII.

Питање.

Где сваке снопаии, брате,
Ти ј' свето место за те:
Ту прва сунца зраци
Дражеће росно злате.
Крај тебе славуј пеии,
Румене цвеће руже . . .
О силном теме милу,
Звездеи ли итконод, друже? . . .

XIX.

Трава.

Весгрвак тихо шрпи,
Тад замирсп трава . . . .
Мирис мс иној дирнуо,
Ко мпсо заборава: . . .
Нестане л' света, луди,
У доју заборави:
На гробовима туди,
Ала ће нити трава! . . .

XX.

Његова мајка и путник.

Обоз'о путник младо,
Једва га ногу носи . . .
Пред вама стао врати,
Од мајке милост проси.
Мајка га гледа, гледа,
Где сетно полаз' даље . . . .
Сетн се своја чеда —
На тако горко плаче! . .

XXI.

Творцу.

Богаља видех седа,
Што мучно штапом иречи;
Оличена је беда:
Без вида мутне очи.
Он смрт само чека,
Горке те шале сује:
Ти мени, творче, жеља,
Ти цветак мајна уже! . . .

XXII.

Зашто мајчин.

Поноћни бију сати,
А плуј нрозор трсне . . .
У мајке гиора пати
Изз сна занесе се . . .
Отвара сиву врата,
Но мраку поћном, густом —
А сан јој — ваш туге! —
У гробљу леже пустом! . . .

XXIII.

Материна брига.

То рече бес орнапа,
То громе страшно бије,
Ко горост разудиио,
Буњиа земљу рије.
Врој жешки жита плаче
У кућу тужним сноме:
„Ах, како ј' сад у гробљу
Несретном чеду ноћи!"

XXIV.

Пирука на овај свет.

Спасни ли Јово бледо,
Скрхано, свело наде,
Ослов' та, друже, лепо;
„Је ся ја не ти, Ненадо!"
Ако ја' се дуњко гдесе:
Подиди ну ручке мно,
Полуф та нешто неке —
То ни је братац био . . . .

XXV.

Његовој мајци.

Не плачи, добра њино,
Неје ти умрло чедо;
Свиђ сам бно шњиме,
Дворе сам нејсове гледо.
Он седи с' Маленов горе,
Милује лицо њено,
Наседла чешће доле:
Да ли му већ идеше . . . .

XXVI.

Свеједно!

У жалу немам мере,
Јер дуго трајо' неће,
А с' тога познам мере
Кад мала берек цвеће.
Од грдне ј' ово шкеде —
Но добро тек шт' седи слути . . .
Свеједно! у гроб водо
И једне и други пути! . . .

XXVII.

Међ браћом.

До зоре сад у зиму,
Нека вас свирач прати:
„Та доста њемо, друже,
Под земљом црном спати?"
Живот му ни сне дужни —
А завтр, ено, пропи:
Заборавимо, тужни,
Да морамо умрети! . . .

XXVIII.

У цркви.

Ґле, мени свирач свира,
Сред бурне, грде жераве,
Крај мене кондир виси
И неје лишо лице.
Ја неман, појем, дубим,
Срцем ми груди пуне —
А мој Маленко, тужан,
У лидном гробу труне!

XXIX.

Опроштај.

Ах тише, груде, тише!
Он спава у горском цвећу . . . .
Сузама мојим више
Сања му тошти неку.
Јер дуда коми туже:
Смрт своју буд не жели . . . .
Спавај ми, добре друже,
До лепа — до виђења . . . .

Бета Павловић.

ПУНИН И БАБУРИН.

Од

ИВАНА ТУРГЕЊЕВА.

II.

(1837.)

Од то доба протекоше седам година. Ме смо као и пре живели у Москви — али је сам међу тим постао студентом и то у другом течају — мој моје бабе, која сне старија и старија бивше, поче у последњем годинама опадати и више ме неје тако ковала као пре. Од свију мојих другова наше сам једнога, се којим сам се понајвише дружио. Ја и он нисмосмо поготову једнаке нарави. И он је љубио песништво и више је реда писао врло лепе и складне стихове. Као што обично код младих људи бива, тако смо и ми један другом узајмице своје тајне поверавали. Ја сам већ пре неколико дана приметио, како је мој пријатељ много узбуђен. Често ста је по више сахата шетајући, али несам још тад је одлазио, а то дотле неје био његов обичај. Већ сам био одлучио да ту ствар, да га као свог пријатеља прекињубље умолим, да према мени буде искрен, кад ал он ми једном и сам са тим на сусрет дође.

„Петре", рече он једнога дана, кад сам код њега у његовој соби седио, беше сам поручено и осмејкујући се лукавице ме по образу: „морам и тебе са мојим музом упознати."

„Са твојом музом? Та ми се врло чудно пристављаш. Као клесинар! (Тада, 1837. беше романтизам у потпуном цвету.) Као да се ја не познајем већ давно — са том твојом музом! Видда си какву песну спевао?"

„Крајо си ме разумео", одговори Тархов, сне неђена румењења. „Ја сам рад да те упознам са једном живом музом, или боље да рече ме са музом, него са једном таквошном Музом."

„Охо! тако ли је то? Но, а за што је казивати својом?"

„Но, за за то . . . . чекај, молим те, само један тренутак, меан се чини да ова осмо долази".

У том се лечује тихо лупање хитрих цинцилица — врата се отворише, а на прагу се указа једно девојче од својих осамнаест година у шареној памучној хаљиници, у врном плетеном огртачу, са црним сламним шеширом на густим, меканим, сјећим, као разбарушеним витицама. Кад ме је опазило, упланило се и устављало је застајући на трагу . . . . али још Тархов брао пискови на сусрет.

„Музо Павловна, будите тако добри, на ђите унутра; та ово је овде мој најбољи пријатељ, добар је и љубазан човек, а баш као заљубљив. Од њега се не морате плашити. „Петре", окрену се к мени, „препоручујем ти моју музу — Музу Павловна Виноградова, моја мала пријатељица".

Ја се поклоних и поздравих ју.

„Особито ме, неје данас пун пут чујем . . . . Муза?"

Тархов се на сав глас смејаше. „Е мој библијски јуначе, зар ни то не знаш, да се тако име и у библијском календару налази! У осталом и ја сам исто толико знао, колико и ти, док се несам са овом љубазном, младом госпођицом упознао. Музо! како је романтично то име, ама је за ну баш као што треба измишљено".

Ја се и по другу пут поклоних пред лепом пријатељицом мога друга. Она се приближи, стуни два корака напред и седе. Што је истина истина, она беше доиста љубазна, као ја се нисам могао са њеном Тарховом сложити и мислио сам у себи: „Не, муза не изгледа тако".

Путе њеног округласког лица беху нежне и фине, а и овог витког минијатурног стаса виђао је свеже здравље; али музу сам себи — а и сам ми онда — нисам са сим другчије представљао. Пре свега мора имати пуну косу и бледо лице. Са тим праћуњак и сод пара, горак осмејак, ово моје је у ушоко блистао и још а тоне све ово што се зове „тајанствено, демонско, судбинско"; — без тих особина беше немогуће представити себи музу, музу Бировеву. Од снега тога нисмо се не могли опазити на лицу жалованог девојчета, које пред нама стајаше. Да сам онда стајао и искушења бео, ја бих за цело обратно већу пажњу на њено очи, но оне мајушне, сирнасте очи, са другим вебама, које беху прве као врат и таке сјајне и бистре, што је за цело ретко кад смеће косе. У овом хитром, особитом погледу не могох приметити никакве појетачна осећаја, већ уместо тога знак стрпљења, све до самопрегоревања одлучне природе . . . . али ја сам онда још врло млад бео.

Пружих ју руку, али она ми своју не даде, а и моје крстаче неје приметила, него седе, беа да је шешир и огртач скинула, на столицу, коју јој Тархов показа беше.

„Само ју један тренутак под вас остати, Владимире Николајевићу", придода она тихом, али дубоком гласом, који је из тако ситних установа са свим необично звонио, а не ној се приметити могло, како је расејана била и како ју је моје присуство изненадило — „нисам ме мајка ни хтеде дуже, него само на по сахата пустите. А не што сте пређуче болесни били . . . . с тога мишљах. . . ."

Она мушице, сне више и више расејана, а за тим прикопи свеју главицу. Њено мрачне сенивуће очи, испод густих обрвица, прале тако хитро као тамо час амо. У жарким летњим данима, често исприд човека искове из сухих стрункова истоветно ирше, светле и хитре бубице.

„Али сте ви онака, Музо, мила Музице!" повиче Тархов. „Та седите још мало и поиште с нама једну пошљу тоја. . . . . Одиах бу самовар приставити."

„Ах немојте, Владимире Николајевићу! то неје можно: ја морам безусловно одмах одлазити."

„Та мало се бар одморите. Ваше је дисање још убрзано . . . . Ви сте се за цело уморили."

„Ах не, несам ни најмање уморна. Та ја сам само дошла . . . хтела сам само да вас за другу кућу умолим, ову сам овде већ прочитала". И при том извуче из џепа један отрцани роман.

„С дроге воље. Но за да л' нам се тај роман допао?" — „Дао сам јој Росслављев (старн хистористки роман од Сагоскина)," придода Тархов окренувши се к мени.

„Да роман ми се допао, ма да је онај други, „Јурје Милославски" још лепши, а наш је младам сувише строг, она не воли, што ни читамо, то нам преча посло, но њени појмови. . . ."

„Али Музо Павловна", прекину је Тархов осмејкујући се, та „Јурје Милославски" тек се може сравнити с Пушкиновим „Цигањима", је л' истина?"

„Тако и ја мислим", одговори она прло уабуђена. „Ах да још нешто, Владимире Николајевићу, немојте сустра доћи . . . . Ви већ знате где."

„А што то?"

„Не иде".

„Али за што ше?"

Девојче слегнувши раменима хитросмеја се столице, баш као да је каква мушица пецнула.

„Али куде, Музо, друга Музице?" појканн се Тархов тужним гласом, „та седите још мало."

„Не, не, не иде". И вештo и хитро прће в прагима и ухвати за браву.

„Та понесите какву књигу!"

„Другн пут."

Тархов ју приклони, али она се у исти мах ину крп врата на поље, да он у мал' што не једни носом о врата. — „Та ти је девојка права гуштер", рече он сердито, за тим замишљен седе.

Ја сам још остао; та морао сам дознати шта има он с том девојком. Тархов ми неје ништа затојио. Прнповедање ни, да ова пропадо нежном простачком стаљеју и да је трговинкој женских панита, да је он му тек пре три недеље прн пут у једном помодном дућану видео, у коме је, по нарадби његове

сеје на провинције, један женски шешир нарушио: да се на први поглед у њу заљубио и да му је исплао за руком, да се други дан могао шљокне на сокаку разговарати. Још не уверавше, да и она према њему неје равнодушна.

„Само те молим, драгана литрено, „немој само мишта о мој рођав мислити, та она ти је права и мила невиност. А и међу нама се завист неје ништа препорнога досиле. . . .“

„За чим та по свет сва ишла, о томе не сумњам, пријатељу“, прекиноше га ја. „Но, причекај само — све ће то у своје време доћи.“

„Томе сте и ја надам!“ одговори Тархов. „Али то девоље, брате, кажем — тиш, знаш ли, новије школе! Ти неси времена имао, да је тачно упознаш. Ова је дивља, па још како дивља, прави дивокоза! А при том је пуна неселенсти — самовоље, то и томе ни појма немаш! У осталом ти морам казати, да ме баш то њено дивљаштво дражи и да ми се баш то на њој допада. То ти је доиста самосталности. Ја сам у њу прво ушиј заљубљен.“

Тако је продужио Тархов даље, узносећи преда мном хвалу његовога „плима“ и још ми је прочитао почетак од једне песме, у којој је њу под називом: „Моја муза“ спевао. Признаја морам, да ми се та његови градени калина ни најмање несу допадали. У мени се беше пробудила нека тајна завист према њему; и ја сам га с тога на скоро оставио.

На великако дана после тога случајно сам ходао преко редове разних дућана бачарских (гостионајдор). То је био баш једне недеље пред вече, ауција сајмеција, на све стране гурање и вожња; крештећи гласови трговачких помоћника, којима свечану прилаљавају, врло не непријетно дирнуше. Кад сам ноћ све, што ми потребно беше покупавао, помишљао сам само на то, како ћу да се извучем на те начале и траје трговачке — кад у једно мах убојежнуто заставем у једној шилајској буди, опазим пријатељу мога друга, Мују Павловну! Она ми стајаше са стране и гледаше на другу страну, а на њој сам опазио, као да је на нешто вапекавала. После кратасе устезања одлучим се, да јој приступим и да је ослоним. Још несам ни прао од буде прекорачио и баш сам хтео кану скинути да је поздравим, а она ти се помаљашено натраг повуче и приступи једноме старијем човеку у отрцаном капуту, коме је баш шилар једну фунту сира грошља измерио — а ухвати га под руку, као да хтеде код њега заштите потражити. Старац јој се окрене — и представаше ти само како сам се морао изненадити — кад сам у њему познао Пушина, мог старог пријатеља Пушина!

„Да, он је то био, и телом и душом; та оно беху његове плавене, сузне, мајене очи, његове дебеле пуне усне, његов отворашен, дугачки и зашиљени нос. У целоме он се за тих седам година врло мало промењо, тек што се мало подбуло.

„Николајер Васнљићу?“ повикнем ја. „Та зар ме не познајете?“ Пушин се очевидно скрушио, разјапио уста и гледа у мене. . . . .

„Неман част . . .“ дода он, а за тим умуче и закрече колико га грло доносило: „Господичић из Тројешка! „Добро моје бабе звало се Тројешко. Та ја! то могуће, тројички господичић?“ — Фунта сувара нападе му на руке.

„Потпуно тако“, одговорим ја, подигнувши му грожђе, те га загрлим.

Од радости и изненађења често му је престало дисање, те неје могао речи проговорити: брзо сиђе кану, и ја пометам да му је и оне две три даике коси са потиљка нестало, и „ајде“ беше сада у потпуној свршености. Како се Муза за време те сцене нашега познанства показала, не знам, јер несам на њу пазио. Да је то Пушиново убојење пробудила нека особита привлачност према њој личности, о томе ни најмање не сумњам; ја сам био таке природе, која ни један назнаком удар на могуће подлозности. Осетљивост скромнијег човека!

„Ходите к нама „љубљени господичићу“, прошапута он најпосле: „ја! те, ви се вадда не ће тете стидети, да наше скромно тињедање походите? Као што видим, ви сте већ студент?“

„Ако ви дозволите, ја бих се врло радовао.“

„Ви вадда немате од никаква посла?“

„За сад баш никакна.“

„Но, то је баш прекрасно. Како ће само Пајчасом Семеонић задовољан бити! Данас ће и он рано у кући доћи, но обично, а ја ћу недељом пушта жељава младића к нама. Ај, та — у мало што се сами не заборавих, је сам нам поста са свим новога. Та за још и не познајете нашу нељаву . . .“

„Ја му врло одговорим, да до сада несам ту среће имао.

„Да наравно. Ви је до сада још нисте видели. Муза . . . Опазите ли ви млади господине, да се та млада господиња зове Муза — то неје име за подсмех, него баш њено право име. Шта ви велите на ту аналогију, која у њезиној особи и њему лежи?“

„Мушице, представљам ти овде господина . . . господина . . .“

„Бодров“, прекиноше му ја.

„Бодрова“, поновн он. „Мушице! Добро запамти. Ти гледаш пред собом најзоритајег, најљубазнијег младог човека. Судбина ме је шњим упознала, док још врло мљадан беше. Видаш се, да ћеш га и ти заволети и рад гледати.“

„Ја јој се дубоко поклоним, а Муза, румена као турчинак, баците је на мене испод својих спуштених обрва један хитар поглед, а за тим је очи а земљи обори.

„Ах“, помислих у себи, „та и ти си ми једна од оних, које у мемљици не бледе у лицу, него румени: то морамо добро запамтити!“

„А и од вас се надам, да ће ће према њој имати прекрвења“, примети Пушин; „ми је овако васпитан за помодарку“, за тим остави буду, а Муза и ја ушутимо се за њим.

Кућа у којој је Пушин становао, налазила се доста далеко од базара, и то у баштенској улици. Путем приповедаше ми мој стари учитељ појединке што-шта поближе о своме животу и занимању. Од нашег растанка, прокрстарише он и Бабурин читаву Русију и час оде час онда беху у служби, док најпосле, а то је од прилике тек од недуг годиие, не изабоше стаљаи задовољства у Москви. Бабурину је исплао за руком, те је добио место као књиговођа у шпекарници код неког богатог фабриканта. „Место, које баш не доноси бог зна каку корист“, примети Пушин уздишући, „много сам ја њиме користи, ... ни овде, ни ама човек, хвала богу и на томе! А и ја се нашао да приватним сатанцима пак преподавањем по неког заслужим, али на жалост сам мој труд остао је до сада на празно и без користи. Мој је рукопис, као што га се можда још сећате, од старог кова, не одговара данашњем укусу, но онда ми опет и у погледу шпитрунције у многоме ушторба наносе и оне моје хвалне, а после још бојим се, да за шестану на литературе несам више за данашње укус, ето, тако вам дакле седим без сталног занимања.“

„Да, да, верујем, а и ви се одричете старих богова, па се обраћате к новима?“

„Но, а зар ви не, Николајер Васнљићу? Зар ви одлете још поштујете запет старог Хераскова?“

Пушин стаде и пружи руке у вис.

„У највећем степену, господине мој, у највишем степену!“

„А Пушкина, зар њега не читате, зар нам се он не допада?“

Пушин опет подиже обе руке горе.

„Пушкина?“ повика он, „Пушкин је смија, у великом праху седећи, а славујским гласом певајући!“

Докле смо се тако с Пушином забављали и по непрашном и цигланом патосаном тротуару Москве корчали, и то оне вароши, која се назива „бела каменита“, а онаква у њој ни камења нема, шта је и варошице бело, Муза се непрестано уз нас дркала и то са страше Пушину. Говорили о њој назад сам је наше нељаве. Пушин је нако врсте бутко, чешало је потиљак и полазо ми рече, да он њу само тек тако спојом нељаном назива, али да му она неје шиљака рођака, него сирота, коју је Бабурин у Воронежу без родитеља и од читавог свога остављену нашао и одгеговао; а што се тиче њега, Пушина, то је и он нако исто тако својом берном називати, јер ју као своју рођену кћер љуби. Не тужно, да је и Муза, из да је Пушин нолако говорио, све добро разумеле, што је он казао; јер се на њој приметити могло, како се једи и стиди: сва и боја изванредне се измењивају на њезином лицу: а трепавице и обрве, усне и јаме на носу нокретаху се и дркташу.

Све то беше красно, смешно и необично.

Најпосле стигнемо до „скромног гнездашца“. И заиста човек мора за то гнездашце рећи, да је скромно, и више него скромно. Оно се састојало из једне поготову са свим у земљи уграђене зубнице, са кровом од шиндре и са четири мала прозорчића са сокака. Собица изнемиглу беше скромашна, и боже и прља. Између прозора и на њима висиле је куће оманьих тичијих клетака са шеваша, канаринама, штиглицима и чизама. „Моји поданици“, рече Пушин свесано, а при том показиваше пустом на тице. Тек што уђосмо и тек што је Пушин малохко Музе да престани самовар, као се у жесто доба и Бабурин указа. Меши се учинило, да је он још већма од Пушина остарео, ма да му је ход као и пре стајао, цуте на лицу оне исте, само је већма ослабио, образи му усахнули, а његова лица брада прошарана је седим длакама. Он ме неје познао, а неје показао ни особито радовање, кад ме је Пушин именовао; само што је очима жмирнуо и што ме се пожелио, за тим се опет у њега у чисто оманьавајућа зашитао: да ли моја „стара“ још живи — и више ништа. Изгледаше, као да ми оно нешто показаше казати хтеде: „Поцеста једног идемика за мене ие вреди много, ова ни баш ни најмање не дирка.“

Разумљивајући, као и пре! Муза опет дође; једна стара баба носаше за њом једва доста пуљав самовар. Пушин скуча теј, наспе мени, као гости, једну чашу, па онда Бабурину, Муи и себи. Бабурин сећаше међутим за столом, подупрше главу на обе руке и гледаше суморан оно себе. Но при тој беше нешто мало разговорнији. Он беше незадовољан са својом службом. „Тврда шиница најнижег степена, а не човек“, рече о свом прецинулом; „његови подчињени нису у његовим очима људи — памети, који ништа не вреде: на да он сам ире врликог времена неје бно ништа боље. Одличан грађинност: горе је код њега него и у владинеј служби! Читава одаџина трговина осиива се ја на преварн и обмани, и то је једино, што је одрежа!“

Пушин само удисање и махање главом на те суморне речи, а Муза је непрестано ћутала и занимала се очевидно мислима, каква ли сам ја човек, да ли умем ћутати, или сам брбљавац — па и ако ћутим, да ли зовем када својих опредних намера. Њене прве немирне очи севаху на мене испитујући, шта више, скоро непријатељски испод оборених трепавица, ... скоро ме подсе још од тих погледа. Бабурин говораше ретко с њом, али му је опет глас, кад је с њом прогово рио, звонио више пријатељски него очински.

Пушин се на против отворено шалио с њом по свом начину, али му је она нерадо одговарала. Он је називаше снежном комином, снежним штићеником.

крила и почне јасно цвркутати. Док је она певала, седео је Бабурин и није се макао, пратио је певање само опружењем прстом, и превртао је очима. Ја се мојадох гласно насмејати . . . . ни Бабурин ни Муза се не осмехнуше.

Пре мога одласка зачуди ме Бабурин с једним изненадним питањем. Хтеде знати од мене, као научене човека, који похађа универзитет, какав је закључак био Јено.

Којег Јена, имелате ли?“ запитам га зачуђено.

„Но Јена, старог мудраца. Та то тек не може бити, да вам је тај непознат?“

Ја се нејасно сећах основа науке старогрчких стоичара, али иначе не знађах на-

моји пасјаци столови! — Али Јено?! — Где је Бабурин само Јена нашао? — Застарело!“

Кад се пратих с њима, напљаваше Пушин, да их сутра дан, у недељу, походим. На против Бабурин ме не позва у посету, него само приметн крез зубе мрмљајући: да забава међу простим људма, који стоје на њиском друштвеном ступњу, мени не ће вељело задовољство, а ни мојој „старој“ баш вело мило бити . . . . Али овде сам прекидох и дадох му познати, да ћола моје мајке неће више за мене знати.

„Али управ добра нешто ни још примили?“ запита Бабурин.

„Не, још нешто“, одговорим му.

„Но, ни онда сте ви . . . .“ Бабурин не

Манастир Дужи у Херцеговини.

„За што називате госпођицу Музу баш снежном комином?“ запитам га.

„Е, што је тако лудаа“, одговори он смешећи се.

„Разумља је она,“ дода Бабурин, „као што младој девојци пристоја.“

„Та ми је можемо и нашом доћекнути знати, шта велиш ти на то?“ повика Пушин; „но, Парамоне Семеновићу, имам ли право?“ — Бабурин срдито сабра обрве, Муза се окрену . . . . Ја онда још нисам знао, што је то значило.

Тако неколико часова пробијо не баш весело, ма да се Бабурин трудио, да друштво забавља. Тако је из пример допузио до вечера, отворио канарица врата и команловао јој: „Марш на моље на кубе и прави нам концерат.“

Канарица излети на моље, седне на кубе, то јест, на Пушинову главу, окрета се неколико с једне стране на другу, протресе

шта о њему. „Филозоф је био,“ одговори му најпосле.

„Јено је овај исти мудрац“, поче Бабурин лагано, некако поучним тоном, „који је рекао: да трпљење није зло, јер га стрпљење сакрива; али једино добро на овој земљи, рече он, јесте правда; да и сама правда неје ништа друго, него само правда! — Ја знам ту изреку од једног одавнашњег становника, сретног притежатеља многих старих књига: она ми се од свију најбоље допала. Али ја видим, с тавим стварима се ви тамо не занимате.“

Ту имађаше Бабурин дабогме право. Са тавим предметима се заиста нисам занимао. Од мога доласка на универзитет постао сам и ја бар тавак републиканац, као што је Бабурин био. О Мирабо-у и Робеспјеру нигде сам с одушевљењем говорити. Ни не само Робеспјера, него шта више, и Фукје-Тинвила и Андре-а Шењера слике висиле су над

дорпше започету реченицу, али је ја у мисли допуних.

„Још детић!“ — „Због ога,“ рекох и нађох нагло на поље.

Баш хтедох на дворишта за сокак ићи, кад дотрча Муза за мном, стисну ми у руку једну записану дутирицу и одмах је опет нестаде. Код најближег фењера разазнајем је и једва многих прочитати ове, с олонком хитно написане речи: „За име Бога,“ писала је Муза, „дођите сутра после службе у Александрову башту до торња Кутаеи, јер ћу вас тамо чекати и надам се, да ми молбу не ћете одбити, немојте ме унесрећити, морам вас безусловно видети.“

Ортографских погрешака неје било на артикли, али је бнло са свим без интерпункције. Дабоги ћубе, но нисам знао шта о тој ствари да мислим, све ми је нејасније бивало.

Кад се други дана приближисмо торњу Куташиду — беше то почетком априла, пупољци почеше пуштати, трава блисташе у слабом зеленилу, а врабци праскутају јесен и бише се у још голим зеленим дубровницима — приметисмо ја моје велико чудо, да ме Муза већ чека на страшљиви не далеко од огреде. Она је ме мене дошла. Ја баш хтедох к њој, кад ме она неће на сусрет.

„Ходите ближе к леду Кремља, онуда иде сеизи свет," повика она са спуштеним очима и поче брзо напред, а ја за њом.

„Музо Павловна," почнем ја говорити, али ме она не даде дођи до речи.

„Ја зме Бога," прекиде ме она, „не мислите, молим вас, ништа зло о мени. Ја сам вам писала једно писамце; молила сам вас за једни састанак, јер . . . но, јер се бојим . . . но ипак се ћуе чуваило, да сте се из мене спознали. — Али вам морам казати," на једаред заћуташе и сву снагу ратрошивши са неком страственошћу и убудженошћу, рече „ако само и једну речцу спомнете . . . . ако кажете, где смо се састали — свемиру у воду и ушиниће мом животу крај."

Прек пут ме погледа са нешиња исцитујући и онетрим погледом, који ме је већ познат био.

„Хм," мишљах, „та је у стању то учинити, чини ми се доста је одважна за то." Гласно додах ја умирујућим повераљивим тоном: „Само само можете тако што о мени мислити? Ја нијада ме ју једноме доброг пријатеља издати и њему у вама шкодити? Не онда и у нашем одношају према њему нолико је зиам мена инкакове зла . . . Што се мог ћутања тиче, можете са свим мирни бити."

Она ме пусти да изговорим, неје се макнула с места и не погледа ме више.

„Морам вам још нешто казати," настави она опет даље ждући, „иначе ће ме нијада могли за претерану или луду држати. Морам вам повератн, да онај стари намерава узети ме за жену!"

„Који стари? Та нијада не ћелаше!" Пушин?"

„Е да, — ме тај; онај други . . . . Пападан Семеонић."

„Бабурин?"

„Он, да."

„Је л' то можно? Зар вам је учинио пуноду?"

„На жалост!"

„Но, а ви сте му нравило дали ноћиде?"

„Не, ја сам сачувала . . . . јер сам онда још дете била, несам појмила. Сад да богзи . . . . та је са свим другачије."

Ја њеову руклма. — „Бабурин — и ви? Та он моја бити баиду подсеси!"

„Четрдесет и три, каже он. Али то је све једно, ја ма двадесет и пет година имао, не ћу пођи за њега. Каквађа то живот био. Не једнос пријатног погледа, ни једнос осмејка, често по више недеља! Пападан Семеонић је мој добротвор; ја му имам много захвалити, као много; он ме је узео, одгајио; без њега ме знам шта би од мене било; морам га љубити и поштовати — као ова . . . . али његова жена бити! Волиће смрт! Боле одмах у гроб!"

„За што непрестано спомињете смрт, Музо Павловна, за што одних очајвати?"

„Као да је живот баш тако леп! Ни и самог зашто пријатеља, Владимира Николајевића, љубим ја, рекла би искако, само зато ни неволе и очајања. — а још тај стари са његовом пошудом! . . . Пушин, и над постаке са својим сувоћашним стиховима песницам, бар ме удиш у човека страх: не треба му, читаво вечери, кад се човеку од умора очи склапају, читати Карамсинову руску историју. Шта ту мени, у моји годинама, та старци? А поред свега тога ме још драго за људу. Као да се човек у њиховом душшту може загрејати! Ако ме усхтеду прасилити, ја ћу побећи. Сам Пападан Семеонић прнповеда сваку слободу; е па добро, и ја хоћу да сам слободна, шта имам нскне од живота! Кад сви треба слободни да буду, за што онда моне држе у затвору? Ја ћу му то сама казати. — А ако ме не падате, онда сте ме, нсмоћне заборавити, последњи пут видели."

На један пут стаде на сред пута, нскно лено, свеше лице нзражавајне чврсту самоволу, непоринчну одважност.

„Тархон ним нпак право" помислим у себи у том тренутку, „та девојка је прави тип наше новс школе."

„Ја сам вам већ казао, од мене се немате шта бојати", понових ја умирујући је.

„Знеста? Но онда . . . . Ве спомснуте мало час нешто о нашем одношају: дакле и онда, кад тај . . . ." Она ућута.

„Но у том случају немате се чега бојати, Музо Павловна. Ја вам се не намећем за судију в — наша тајна остаје онде" — показах ја моје груди — „заклетва. Ја умем, верујте ми, вашс повереље цснити . . . "

„Ја, ја вам је моје писмо?" прекиде она на једаред моја уверавања.

„Овде је код мене."

„Дајте ми га . . . . брзо, брзо!"

Извадим из џепа писмиде, што сам јуче добно. Муза га ухвати са женом малешом, жнлавом руком, стајаше једак тренут преда мном, зао неодважно, да ли да ми захвали, или ме једаред се окрену и оде доле уз брежуљак, по коме бесмо, без да се са мном опростнла.

Ја сам гледао за њом и на ону стрвку, куд је она пошла. Не далеко од торња стаја у зимњнм запотак (та огртачи беху онда баш у моди), један човек, у коме ја и за дальше познадох мога пријатеља Тархона.

„Ах, пријатељ," помислих, „ти си дакле знао за овај састанак, кад га ни далека гледаше."

Замишљајући једну песницу отиђем кући.

Тек сам другог јутра пошао мој тој, кад Пушин дође к мени. Дошао ми је збуњен, поклоии се несрстно неколико пута, обазирао се но соби, и изкикљало је своју неухтевност. Ја похитах да га умирим. Ја прнпознајем моју кривицу, мишљах, Пушин је дошао да од мене нскаква увређа. Али он ме молаше ни за шта, него само за једну чашу теја, јер је машина за тој још на столу била.

„Не бих себе и устезао дођох к вама," поче он, по народном обичају међуби пнрне шећера за тером у уста; „самог вас се нрзаво не бојим; на против вама штеиам госпођи мојка увсна мог једнка страх! И моје срдце вам каже, шта сам већ бно слободан реби вам, допустнте ми само сироман бити. Код куће дотта добро, па и на ужнм ноги подносим, али кад човек још у палате и позлаћене одеје богатања — упада му његова сиротиња у очи и збуни се." Ја сам стаповао у дјема сиромашни собама у полусутраку и запета не бн ником на уе пазо, да мазове мују моје нзјре плаћуем и моје собе подзаћеним одама; али сам ја већ одавна познавао начин говора мог старог пријатеља, а да бн му то за зло узео и као подсмех тумачно. Он ми пребацивање, шта га прошлог дана нсам посетно. „Пападан Семеонић вас је очекивао, ма да је увсрапо, да ви ни по што не ћете доћи; и Музи је за вас расшпитивала и очекивала ме."

„Шта, и Муза Павловна?" запитам.

„Да, и она. Јоа'те, лена је девојчица: на ње изнпма! Шта велите?"

„О заиста, дивно дете!" потврдих.

Пушин хитро прекуче руку преко своје нелике главе. „Вала, господине, бисер је она, драги камен, за цело, за цело!" Он се нзже к мени и шапну ми на уво. „И у њеном жилама тече племенка крв, само — ни ме разумете — од леве страие. Плод једа забрањене рајске јабуке. Е, родитељи јој умрше, средишце ни хтедоше о детету ништа да знаду, оставише га жестоној судбини! Тако не оста ништа, него очајање и смрт од сиаде! Ту се појави Пападан Семеонић, праведни пред Богом, и помисли се као побанитељ! Он уге створење божије, одеку га, неговаше га, и одрани птичицу до летова, док је нама на радост узрасла. Какви нам, редак, достојан човек!"

Пушин се још нагне на столицу, подигне руке и шакатање тајанственс опет пригушним се: „И Пападан Семеонић је . . . . зар ви то не знате? — од јасеное порекла — такође од леве стране. Кажу, да његов отац неје нико други него — суверени Георгијски кнез из племена краља Давида . . . . Како вам се то чини? Мало реч — на колико желе у њима?! Брк краља Давида! Дслте, то је много! По другим казивалима бно је отац Пападана Семеонића неки индијски цап Бабур, бела кост! И то је, дслте, дено? Ах!"

„Зар су и Бабурина", запитам ја, „у његовој младости одбацили или његовој судбини остављр?"

Пушин почеша опет своју келаву главу. „Нарвано! И још грозније него нашу младу краљицу! Од изврашње младости непрестана борба за опстанак! Ја сам ту пралику употребно, и за слику наше добротвора напнсао једну песму, коју ћу вам доцније једаред прочитати."

„Тако?" позвичем ја, „дакле отуд је он постао родољубивац?"

„Не, неје отуд", одговори Пушин у своју простоти. „Отуд је он одавна опростио; али неправду не може да сноси, туђи једи га дирају дубоко у срце."

Ја баш помишљах, како ће могао извести разговор на ово, што ми је Муза јуче поверила, на Бабурижину пошуду о женидби, али не знадох управо, како да започнем, кад ме Пушин сам из неприлике изкупе.

„Зар ви исте ништа примстили?" запита ме он из незнада, дукако шнкаљеби осмека.

„Зар је било чега особитога код нас?" запитах то ја од моје стране.

Пушин се обазре, као да се хтеде увсрити да но год не прислушкује, па онда почс свечано: „Наша прнјатељ, наша Муза ће скоро бити удата дама."

„Како то?"

„Скоро ће се звати госпођа Бабурнпова!" изговори Пушин с неком усхићењем, удараљи се нскољико пута по колену и климајући главом као нека хинеска идол.

„Неје можно!" рскох с пригворнни чуђењем.

„За што да неје можно, дозволите ми запитати?"

„Јер јој Пападан Семеонић може отац бити; јер така разлика у годнпама сваку могућност љубави искључује — од нсвестиие страие мислим."

„Искључује?" упаде ми Пушин у реч. „А благодарност, чистота срца и осталн восст? . . . . Искључује! Треба да помислите, да је Муза уврло васпитана девојка, која ће срећна бити да заслуја наклоност Пападана Семеонића, његову утеху и његову потпору — једном речју, да буде његова жена; јер неје то и за таку девојку најсрећа срећа? То у осталом и она сама увида. Наште једап дуг добро на то. Муза је у Пападана Семеоиићевом присуству пуна поштовања, страшње и бојазни и усхићења."

„То је баш несрећа, Никадеру Васнљнћу, да је она у његовом присуству пуна бојазни! Кога љубимо, пред оним не дрхћемо и не бојимо га се."

„И с тим се не слажем! Ја за пример; може ли ко Параноса Семеновића пипе дубити него ја? и ја . . . но, ја дрхћем пред њим.“

-Ах ни — то је са сим нешто друго.“

-Ја што нешто друго? за што? за што?“ прекиде ме Пушин. Једва га познадох, тако се зажари и распали; заборавио и своју особ-ности начи говора.

„Не,“ продужи своје тврђење, „ја видим да ни немате ово оштроумља. На месте испитан срца!“ — Ја се оваких дьлим протуслов-ьем са разумевањем, и предложим му, да би га расејао, да не старом начину ми што год с њим читам.

Пушин ћуташе.

„Што ти старих, правих?“ зашта нај-после.

„Тих немам, али ким пове.“

„Нове?“ повиси он не верујући.

„Но да, читајмо што из Пушкина“. При том ми пађоше на памет његови „Цигани“; ту је било баш једно место, које се могло применити на старе дьде. Пушин прогута нешто, као га је последњи ин дивао, и почнем читати. Код добох на једно место, где стоји: старци чекају, грозно вичеше, убој ме, тући ме и т. д. пусти ме Пушин стихове до краја нис-читати — баш онда скочи напо:

„Не, не могу, не ћу дьже да слушам тог шегца,“ викаше јако узбуђен. „Ти је немо-рално посмејалиш, дьаја . . . који ме уз-буђује. Не могу! Дошустите ми да моју ду-шевну посету зрешим.“

Ја га нисмодрах до реч оставе, али он оста тврдоглаво при том, да мора ићи, јер су га ти стихови тако узбудили, да мора ићи на свеж ваздух. — Кад се прашташе, не хтеде ме погледати, као да сам га увредио.

На скоро за њим одох и ја од дьже и упу-тим се управо к Тархову.

У том смислу трајаше мој говор четврт сата, а Тархов још једнако ћуташе. Његово ћутање ме најпосле обезвину. Ја га по кадад погледах са стране, не сма да видим какав ужасак учињише моје речи на њега, него и да сазнам, за што ми не одго-вара и седи као глув и ем. Најпосле као да му се лице промену; збиља виде се на њему немир, дуговечност и нестрпљење и — чу-довито — нисмбу тога имет пена несвест, који сам већ и у почетку на њему приметио.

Не знадох, да ли да себи честитам успех моје придике, или шта се у њему дога-ђаше, кад на један мах Тархов скочи, руке ми нагло стисне и хитро повика:

„Хвала, хвала . . . . што си ми истинит пријатељ . . . . знам ја то . . . . ал сад, мо-јим те, остави ме самог.“

„Ти си јако раздражен . . . .“ почех ја. „Ја, раздражен?“ насмеја се гласно Тархов, као се одмах себра и одговори: „Та да, да-богме; како би и могло другчије бити. Морам о твојим речима размислити, ал . . . сам!“ И опет ме стисне руку: „Дакле, збогом браше, збогом!“

„Збогом“, поновим ја и бацим у одлазну још један последњи поглед на Тарховљ. Он се чињаше задовољан. — С чим? с тим, што сам му као прави пријатељ показао клизаву пут, на коју се упутио — или тим, што ја одлазим? Најразноврсније мисли ми се кроз-у главу сјуре је једновно ни тим, што ја одлазим? Најразноврсније мисли ми се кроз-у главу сјуре је једновно ни тим, што ја одлазим? Најразноврсније мисли ми се кроз-ох до Бабурина и Пушина, јер још истог дана одох к њима.

Пушин ми рече, да су ме прошлог дана очекивали; али ме данас за цело не очекивају. Јестодох сам код њих и сам се зачу-дише мом доласку. И Бабурин и Пушин беху бодести. Пушин је боловао главу и лежао је као исцелотена пређа згуреп код иске пећи, глава завијена у пређеш мараме, на свакој страни из једном оку на пола расчешког лад-ног крастаца. Бабурину је жуч пренла у њу и беше мрк у лицу, око очију шарени прам комари, чело набрано, а брада необри-јана — свако је налично на младожењу. Хтедох одмах отићи, али ме не пустише него ме почестише тејом. Тако проведох весело вече. Муза добоге беше здрава, шта више, не набегавше ме као иначе, но за то је била на нешто срдита . . . . Најпосле се ме могаше дуже уздржати и тајно ми при-шапну, кад тој донесе: „Ма шта ви казали, ма колико труда ни себи дали, не ћете овог нашта испословити . . . . ево нам је казао!“ Зачудисо је погледам а завитах је, употре-бивши згодан тренутак, тиховер шапу-тајући: „Шта хоћете с тим да кажете, ја вас не разумем.“ «Но“, одговори ми, а цре очи јој севаху срдито испод спуштених тре-павица и упрешо се у мене: „ја сам све чуо, што сте ви данас тамо казали, али ви за то не ћу бити захвални; у осталом ми је тако бити, као што ви мислите!“ — „Дакле ви сте један ту?“ пивеем и нехотице. У том тренутку окрену се Бабурин случајно к нама, а ова оде брзо од мене.

После десет минута беше опет код мене. Изгледаше је, као да је то весели, што може мени у присуству њеног заштитника, пред његовим очима дрско пришаптавати, а притом неје пазила на нужду предострожно-ност, да он нашта не примети. Неознта је стиар: са сим на окрајцу провале ми, с опи-сивању се играти, то је очајно надовезство женске. — „Да, ја сам била ту“ шапуташе Муза, без да даше примену, само јој посдрже јако дратаху и усне јој со грчевито шпјаху. „Да, на јако ме Паранон Семенић заштита, о чему сам сад с вама шапутала, не ћа се бо-јати, да му одмах и сама кажем.“

„Будите пажетни, немојте тако неназ-лвно бити“, говорио сам јој: „знате, као да је нешто приметно.“

„Ја вам кажем, до сам готова сама му казати. Али као не мислите, да ко год опажа, то се пвате. Онај један знам код своје пеће и ништа не чује, а онај други је задубљен у своје мудровање. Не требате се бојати!“ „Му-жам глас беше мало јасније, а образи још се осјше осветљавши румењаи. Иначе доклд не изгледаше тако блед. Кад је сидкала посуде од тења са стола, кад је служавнице и чаше на место остављала и по соби овако онамо ходи-ла, било је нешто гипко, привлачиво у њеном ходу, чинило мисе, као да је на пладе девојке постало жено, као да ми њено понашање хтеде рећи: „Мислите о мени шта хоћете, ја знам шта чиним и вас се не бојим!“

„Ах“, мишљах, „ова мала вештица је права тек најновије школе, дивно створење! Да душе нагледах ми те мале руке, као да би и удрити могле . . . . Но, на шта би то чинило . . . . несрећа не би баш тако велика била!“

Кад одох, испрати ме она у предсобље, нарочито не из учтивости нето, из неке оста-ности. При растанку је шапутаи: „Кажите ми, да ли ја одиста тако срдачно дубите?“

„Ах, да ли ја дубим или не дубим, то ја сама знам, а и ви тачке сте никога; у осталом, што нора бити, то не можемо избећи!“

„Чувајте се, не играјте се ватром, . . . можете се опећи!“

„Боље је опећи се, него сирзнути се. Али ви сте вашим савегима . . . од куд знате ка тако нисесно, да не ои неће ускоро? Од куд знате, да ли и сама хоћу да се убијем! На ако је и прекидем . . . . шта се то вас тиче?“

Она ми затвори врата пред носом. Вра-бијући се кући, себи се каже сам се тајно радовао тој мисли, да нога пријатеља Вла-димира „поди тиј“ неће моће скупо ста-ти. Његову нечувену срећу морао је ма чим платити!

„Да ће он бити најсрећнији човек, у то сам на моју жалосг једва могао сумњати.

Три дана је прошло. Ја сам седео у мојој соби за писаћим столом и завишао сам се-ћање мојим пословим, него мојим доручком, кад чух неки колебљив ход, подигох главу и оста седећи као окамењен. Преда мном стајаше весеоничко, као онакоп блудо, жалосно створење . . . . Пушин! Нолико пилећи-ћа гледаху ме вајгиме мале сузне очи; нека бле-сета плашљивост лежаше у њима, руке су му висиле као два празна рукава.

„Александер Васильић! шта вам се доге-дило. Како сте ушли? Није ли вас нико видео? Говорите, шта вам је?“

„Немо, одг!“, шапуташе он као какви изгубит човек, промукли гласом, да се једва чути може.

„Кога нема, ко одг?“

„Муза. Неку побегла, остављи ме једну.“

„Да. Захвалујем — пише — на свему, али се пиште не ћу вратити. Немојте ме тра-жити. Ма питамо овде, овде, кућарку; нпко не зна нашта. Опростите, не могу јасно да говорим. Глас ми је као прокуло.“

„Муза Павловна вас је напустила?“ пове-чем ја. „Но, на шта вам господин Бабурин? Замчко је у очајању. Али шта мисли чи-нити?“

„Ништа, баш ништа. Хтео сам тражи гувернеру: он ми је забрано. На онда сам хтео и полицији јавити; и то ми је као доиу-стио, и шта више рекао сам ми ако ме. „То је била њена воља,“ рече он. «ја јој се не ћу противити.“ На и на тесно је ништо, нарано са скрушеним срцем; веома је је ја-ко дубио. Ах, како своје обоје рано гледали!“

Ту се Пушин прин пут изјасано, да неје нпш, него човек са дубоким осећањем, онда

подиже обе песнице и спусти их опет на своју сјајну дебу главу.

„О, жеђи̏загодарио“ уздахне он, „коју је хранио, појио, набоко, одевао и васпитао, ко ју је неговао и ко се за спас њене душе брињуо? . . . . На сад све заборавити! Да богиње мене напусте, то неће бити тако велико зло, већ ако ме напусти, која ју је све и сва ово, Парамона Семеоновића! . . . . .“

Ја сам га мислио да седне, да се одмори . . . . Пушки одбијаше понуду жапској главом. „Не, неје нужно. Ја сам к нама дошао . . . за што управо, не знам. Код куће, сам, баш ми је страшно, бојим се помоћу помоћу; кад сам само очи склопио, видео сам је преда мном и нико сам: Музо, Мушке! да човек полуди! Али да, сад знам за што сам дошао. Ве сте ми прече читали оне гадне стихове овог старог, грозног човека. За што сте то чинили? Да весте кадв што знали, ... или само погодили?“ Пушки ме погледа. „Пријатељу, Петру Петровићу,“ — понека он на један пут дрхтући и трескући се, „ви кадв знате, где је она? Пријатељу, код кога је побегла?“

Ја се и нехотице најох у неприлици и оборих очи.

„Је ли она у свом писму што рекла,“ запитах се . . . .

„Она нам ништа, да нас напуштате, јер она љуби другог. Драги пријатељу, не јамачно знате где је она! Набавите је, ходите, хајдмо и ми, да је натоворимо, да се покаје, да се поврати. Помислите само, да ће наше срце куће за њом!“ Пушки на тих сам позорници, кра му се поче у глави, он паде трошно на колена преда мном: „Набавите ју, пријатељу! хајдете и ви!“

Мој слуга ући у собу и стаде зачуђен. Много ме је труда стало, да га подигнем; ја сам му разлагао, да и ако што мислим, немам права, с њим тако тешко огњки, да се тако стиер само вари, и да сам готов покушати, ако могу да учиним, али да за ништа не стоји добро. Пушки ме одговори ништа, неће ме чуо, што сам ја говорио, него је само непрестано понављао своју молбу: „Набавите ју и Парамона Семеновића.“ Најпосле поче плакати. — „Решите ми бар још једно“, молећи ме он, „је ли она лепа, млада?“

„Млада јесте“, одговорих ја.

„Млада“, поновн Пушки, а суза му потекнуше низ старе образе. „А она је млада . . . . те је једно зло!“

Ја му обречем да ћу га настојати, иначе, шта ће томе доћи будем. „Добро добро, захваљујем вам,“ наставише Пушки молећим нразом, „само вас молим, да ни по што Семеновић ништа не дозна . . . . могао би се расрдити. Забрањно је о томе говорити, због, господине!“

Кад ми је пренуо деја и нишао, изгледао ми је тако утучен, да сам се сналио ако што: као да је рамно и да се пре сваком кораку хтео стропоштати.

„Лудорија! Finis, као што се каже,“ мислио сам у себи.

Пред да сам Пушину обрекао, да ћу за Музу расшаптавати, то сам исти сумњао, — мо да сам још одмах исто дана отишао Тарховој, — да ћу што год доказате, шта више, бадава сам преварао, да ме но ће пустити. Али се у томе преварих; ја затечем Тархова код куће, он ме прима као обично, ја доказах, што сам знати хтео, али то не беше ни од какве вредности. Тек што сам пресао његово прага ступио, појаве ме радосно — чекаше ми се као да је лепша постао — на сусрет и рече ми поздравив, одвајкни гласом: Чуј, Петре брате; ја погађам за што сте ти дошао, и о чему ти мислиш са њом говорити; али ти у напред кажем, да, ако само једну реч спомењеш о њој, ја ћу одмах ући ти преступом напиром, или томе, што ти не творим порњомна за дужност захваљености држим, да одда весмо више пријатеља, на и само најше познанство престаје онда, и ћину прекидом замолите те, да ме ако са свим страна човека сматрате.“

Ја посматрах Тархова, чекајући ми се као јако затегнута жица, која се при најмањем додиру затвлаза и зазвучи; његова млада бурна крв кипила је на сваке његове речи; у његовој мозој срећи бао је готов наћи свакоме на жегдаи.

„Је ли то твоја непромењена одлука?“ запитам га спуждено.

„Јесте, Петре брате, јесте.“

„Онда ми ништа не остаје, него да ти кажем збогом.“

Тархов изчекаи мало очима — његова срећа га је изчинала дрскиме. — „Збогом, Петре брате!“ промумла гроз нос и показа весело смешашке се своје беле зубе.

Шта ми је још остало чинити? Ја остајих њега и „његову срећу“ на миру.

Кад сам изтворио врата за собом, чух како се врата његове друге собе нагло отворише.

Неје ми мило бало ово срца, кад сам другог дана пшао к мојим несретним познаницима. Ја сам се у себи надао — тако је слаб човек — да их не ћу затећи под кубе а опет сам се преварио. Обојица су били код куће. Приповна, која се с њима последњих неколико дана догодила, морала би сваког узнемирити. Пушки беше са свим блед, иако му настојање ако надувено, јамачно од плача. Како се деде његова говорљивост? Говорио је лагано, тешком, промукломе гласом и наглеђао је као натубљен. Бабурин беше напротив као усплут, неје суво и скоро са свим прио; и прече не беше пријатељ дугих говора, а сад је једва по коју кратку реч изустио, иште му беху као онамењене и још строжије.

Ја сам осећао, да ми не ваља бутати, али шта да говорим? Задовољим се с тим, да Пушину приповедам: „Весте ништа могли дознати, ни вам саветујем, да стиер не тегните даље.“ Пушки ме погледа са сварни надувеним, мајни очима, једино што је још прнсно беше у његовом лицу, промрмља нешто и нарену се од мене. Бабурин, који је можда погодио о чему је бно говор, отвори најпосле своје сухе усне и рече лагано и отежући: „Господине, од ваше последње посете, догодно се у нашој породици једна жалостан случај: наша поћерза Муза Павловна Виноградова неје више за вредно нашла да с нама живи и напустила нас је; у једном писму, које је за собом оставила, јавља нам то. Дочем ми дражимо, да немамо права у њезном предузећу стајати јој на путу, то смо њој оставили на волу, да чини како за добро нађе. Ми јој желимо свако добро.“ — Дода он са нежне самопоморењем — „а вас молимо поморе, да тај предмет више не спомињете, јер така говора су без ваде а немило нас дирају.“

„Дакле и ови, као и Тархов, забрањује ми о Муи говорити,“ мислио сам, али се у себи не могох досга наљутити, као ни најмање пребацивати, ни једна горка реч не паде из Бабурннових уста. Неје ни за бадава узео себи Јова за пример. Хтедох му о том мудрацу говорити, али и моји беше језик као за жеље пролењен.

Тако се на скоро вратих у мој стан. Нико ни не рече: „до виђења!“ Одоше апатични, као да су се договорили: „Збогом!“ Шта више, Пушки ми даде и једну књигу натраг, коју му бејах позајмио. „Сад је“, рече он, „и онако више не треба.“

Недељу дана за тим нам сам један чудноват састанак. Пролеће беше рано наступило; у по две беше чисте до осамнаест стопења топлоте. Све пове зеленити и ја лабаве плавне земље промљати се. Ја узмем под најам једног коња за јахање и изјашње изнад зарони на „зеленога брда.“ На пута суперсек једну леју „зелеру“ са два мала коњића чувене пијетске расе. Грива коња беше испастена и са пречења пантљавама исквнена, хлапова, као што се виђају код племића кад иду у лов, са сјајним котурима од жутог бакра и с квастнама; хочијан беше млад момак у елегантном руском оделу, плаветном кацтану на струк, без рукава и у жутој кошуљи без свиа, од које су рукави од плеча ако испод кацтана блистали; а том појаса имаше пиуковини перјем окићен. До њега седајше једна млада девојка у грузинском оделу, у шареној брокатканој капи (која врста огртача са рукавима), главу са једном плавом свиленом мирамом покривену. Обоје беху изврадно весели, особито девојка се смејаше јасно и срдачно; момак се тамнеје смешно. Да напијем нова на страну и весем момчо онако на тај веселе пар, — кад ја један пут момак јако повеле на ме, да и ја још беше расплан . . . . „Зар то не беше Тархов глас?. Окренем се . . . . Јанста: он и нико други у кочијашком оделу, а до њега — је ли то одиста Муза?“

У том трепутку зојурише мали хитри коњи и одјекнуше као звука. Хтедох мога коња у трку за њима подбости, али беше нека страна напоседних стрвина, која је само још у такованој семеријској алнри т. ј. у малом галопу ишла, те тако мораох заостати.

„Шетајте се сано и увеселавајте се, моја драги!“ мрмљах ја завидавно. Тархова ако жене од недеље дана весам видео, но да сам неколико пута с њега био. И о Бабурину и Пушину, које жене весам посебаше, не чух ништа више.

Прекда ми се тодо чинило, жива сам при јахању заладнео, јер је прилично јак ветар дувао. Разболех се тешко, а кад сам оздравио, одемо ја и мајка на село — на нашу — као што је деван шаљеш се увек. Тако ме дуго више у Москву, јер у јесен одох на универзитет у Петроград.

(Свршиће се).

О постанку човечијег рода.

ХЕКЕЛ.

Друго предавање.

(Свршетак).

Да човека ваше исти анатомски одношиће, што и за мајмуне старог света, дакле не може бити ни сумње. Ја је човек од њих познато. Као што су сајмоња и најтешња пронатрања (ту се одликовао Хаксле) доказала, сво родиие тела и облика што човека растављају од антропоида (горида, чимпанза, орапта), мање су, од оних разлика (особито што се тиче удова и лубање) што мајмуне мајмуне (без реда) растављају од њихих мајмуна са репом (особито пиријана). Ако дакле, као што то сад бива, све мајмуне старог света од највећих до најмањих, као једну групу катиррхина — то онда никако не можемо човека из те групе искључити. Што се тиче човечијег стабла, то је јасно, да ово треба своје најближе претке међу катиррхинима да тражи. Као што се већ може мислити, ни једни мајмуни нису сад живи, не може се у те протке рачунати. Шта више, они су одавно изумрли.

И дакле растакла човека тако исто дубока пропаднја од горида, као она, што је међу горилом и пријаном. Али то није доказ за

добро основану хипотезу (која се већ не сматра као хипотеза, но као чињеница), као да се из полумајмуна није развила иока форма ас (ас катархине (мајмуно и за човека) — Само једна једина грана из групе катархина која је имала непосвата а једина изумрла), иосла је једином околностиа помоћу природне тилиња, постати „прапомоћ човечијег рода. Сваконо је овај процес трансмутације (прображаја) дуго трајао, а оказивали мајмуни не могоше нас о томе увернти, колико је трајало то прображавање, а и где се догодило. Но свој прилици то је било у јужној Азији, јер у том пределу живе многобројних знакова, што нас упућују на сиху домовину људи разне врсти. А можда није јужна Азија биле најстарија колевка човечијег рода, но Лемурија, континенат што је одатле јужно лежао, на је после у море утонуо. А време у ком се то прображавање догодило, биле је по свој прилици нижком терцијарне периоде, у тако званом плиоценом времену а можда још и у миоценом.

На не само код мајмуна, но и код свију кичмењака, нема непремењених потомака оних кичмењака, што сно их сматрали као прадедове човечијег рода (по овом нашем систему). На их међу оним многобројним камењем остатцима не можемо да нађемо престу кичмењака, која би се сигурно на претке човечијег рода односила. На жива сно помоћу системи кичмењака (јер систем уједно представља и природно сгабло животињско) у стању, да утврдимо род предака човечијег рода.

Прик покушај учинио сам ја (1866. у „генералној морфологији" а опширније сам то изнео у „природној историји постања" (1868.).

Ред предака човечијег рода, може се поделити у целине у две главне групе: у једној су групи кичмењаци, а у другој некичмењаци, из којих постепеним усавршавањем и прображавањем постадоше кичмењаци. Оне некичмењаке можемо назвати једном речи: прохордате.

До кратког времена могли смо само несигурно о њима говорити. Тада на једном пор чак главне нестаде гласа мрака у некичмењакој генеологији. Из посматрања, што их је Ковалевски 1864. о индивидуалном развоју ланцетице (Amphioxus) и простих морских шкољака Ascidia, Phallusia) обја-вио, јасно свеглашете чињеница, да онтогенија оних животиња (из којо да погледају различне) много сличносте има. Некичмењаке морске шкољке или асцидије, то су први из класе Tunicata (Mantelthiere), а пре су их рачунали у мекушце или мољуске. Када подрастну, изгледају као морске шкољке ако грубе кућицаД, што су срасле на дну мора, и када та кућица површе сматрамо, тешко да ћемо слутити да у њима што пребива. Ова неодлазна и несопретљива кућица постаје тиме, што се покрене гаране, што слободно пливају по води, назадне промену, а ове гарне, што се тако развијају као најнижи кичмењаци, ланцетице. Шта више, код њих се нађи траг кичмене мождине, и хрскавичавог прута (chorda dorsalis)!!! А то су најкарактеристичнија долова кичмењака, а одатле се може добити ова чињеница, да су туникате најсродније са кичмењацима, између свију некичмењака.

Као и остала прва, и туникате се разликује по свој прилици на прагран, који беху средни са мољевицама и матичњацима (Infusionthierlien und Strudelwürmer). А ако претке оних прва, морамо сматрати са свим просте једно-ћелијске животиње, као што су данас по свим водама распростри Амебе.

За су и најстарији претци човечијег рода били праживотиње, којима облик само проста ћелија беше — јасно се види из необорише чињенице, да се сваки човечански ембриндум развија из једног јајета; а оно је јаје, ако и јаје свију других животиња само проста ћелија. И онде нам најјасније пада у очи сличи између индивидуалног развића каквог организма, и историјског развитка стабла њу. Онде је од прве велике важности закључак са онтогеније на филогенију.

Ако ко нађе, да је наша теорија о животињском пореклу човечијег рода „одвратна, гадна и незадална", тај нека поизнаи, да је

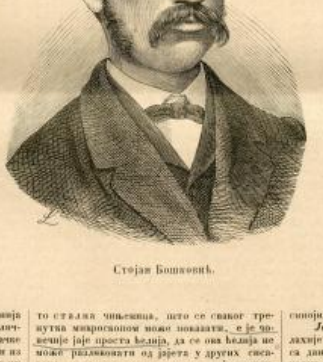

Стефан Бошковић.

то стална чињеница, што се сваког трећутка микроскопом може показати, — е је човечије јаје проста ћелија, да се она ћелија не може разликовати од јајета у других сисавача, и да се из ње, као и код свију других, развије многоћелијско тело, што у току ембриналног им развића прелазе сав лапац сисавача у њихове најразличније облицима. У овом лапцу предака можемо са сталношта данашње науке разликовати двадесет и два степена, од којих осам спадају у некичмењаке, а 14 у кичмењаке. Дакле:

РЕД ПРЕДАКА ЧОВЕЧИЈИХ.

Прва половина човечијих предака.

Некичмењаци као претци човечији.

Prochordata.

Први степен: Монери, најпростије организми што се могу замислити, као протомоери, протогени, батибије, и т. д. а састоје се из простог живог комада протоплазме; најстарији монери, из којих постадоше ћелије, могоше само пристварањем из анорганских својева постати.

Други степен: Амебе, организми, што се састоје из просте голе ћелије; или из комада (који је без облика) протоплазме (у којој је затворено једно или јегера — nucleus); по свој прилици но разликоваше се оне пражиотиње много од данашњих амеба, као што и данас још човечије јаје није битно различно од затворене амебе.

Трећи степен: Спумамеба, или скуп амеба, то је гомила једноврсних голих ћелија, као што су данас лаворинтуле, или јагодичасте бољиве каква оплођени јајета.

Четврти степен: Плазмулати (Flimmerschwärmer, зрановашаоци) као плавула у лапцетице и многих некичмењака, тако и они изгледају. То су многоћелијска округласта тела, а површина им је покривена сјајном длаком што се вида таласа.

Пети степен: Инфузорије (мољенице) се разликује из плавулата тиме, што се код њих већ виђају уста а и што добише основу за прека.

Шести степен: Турбеларији (први матичњаци), то су најједноставнији црви, састав им је врло прост, а развије се из инфузорија (иако на данашње турбеларије).

Седми степен: Сколецида (први мекушци), што чине прелаз од турбеларија шестог степена, к хаметогамаеном степену.

Осми степен: Химатоги (Seekwürmer), што су најобилнији данашњи Тиниканци, а особито асцидијаме, а код оних најлепше се трат кичмене мождине, а под оном хрскавичав пруг (Chorda dorsalis).

Друга половина човечијих предака.

Кичмењаци као претци човеку.

Vertebrata.

Девети степен: Акраније (нелубањаци), то су кичмењаци без главе, без мозга и лубање, без централизираног срца, без вилице, без носу; као данашње живо лапцетице или Amphioxus.

Десети степен: Моносрдни (Urpisces), то су кичмењаци са главом, лубањом и мозгом, са централизираним срцем; без систематичног нервног система, носу и видима; с простом носном цеви: као данашња миногоперке (петромизонти).

Једанаести степен: Прариби или селахије; то су рибе, што беџеху врло сродне са данашњим ронилом рибама или сквалиценама, са бешиком за пливање и са двоструком носном цеви.

Дванаести степен: Дипнеусти (или гилзавци), то су кичмењаци, што дуже средњу између риба и амфибија, са шкргама и шиперцима: данас највише лице из лепидозире и протоптере.

Тринаести степен: Сошобранхије (шкргаши); амфибије са сталним шкргама, као данашњи протеј у једноберњој пећини.

Четрнаести степен: Сошури (греповаши); то су амфибије са шкргама, што пролазе, а са сталним репом, као данашњи водени гушгери (тритони) или сувоземни гушгери (саламандре).

Петнаести степен: Праземиводе или протамиије, то су кичмењаци што су на среди између саламандра и гушгерова; они са свим изгубе шкрге, а добивши ам-

њиом, постављене стабом тик иза њих класе кичмењака — *анимјота*.

Шестнаести степен: Промамљање (Stammbinger), то је прелазна за класу сисара: мамалијама су најсродније водоземаци звани ornithorhynchus и Echidna), са кловом, без плаценте.

Седамнаести степен: Марзупијалије или торбари: нађи су на континту: без кловке, без плацентне.

Осамнаести степен: Просимије или полумајуни, нађи су из данашњег доба (Stenops) и макиа (Lemur), без кловке, са плацентом.

Деветнаести степен: Монокерни (мајуни са једном), катархини са тридесет и два зуба у устима, са једном, као данашњи Semnopithecus и Colobus.

Двадесети степен: Антропоиди (Menschenaffen). Катархини без репа, нама за органа, чекиња, и горилу.

Двадесетпрви степен: Прајуди (Affenmenschen) нађи из данашње врсте људи, што су још у роњском и неандерском стању (пећина, котчитеч, аустралски урици) али још не умеју говорити.

Двадесетдруги степен: Људи, што се подигоше изнад прајуди тиме, што добише човечија говор, а тиме им се и мозак разви.

Поштo сио посмотрили све варијације степене, што их човечији претиш од момера до асиндија, од дивљачке до горске пређоше — треба да и даље корачимо, и да разгледамо разне врсте самог човечијег рода. Поштo је ово питање од врло велике важности и интереса, и поштo су имане много последњих дешифрују и једностране — постанку човечијег рода говорили — треба да из и летимичан поглед бацимо на ону светлост, што нам га наука о постанку на ово питање даје. Ако морамо признати, да је предуд бан онде несигурна и да се људ, јер искуства ни сравњује анатомије и етиографије, ни компаратине онологије и археологије, што се ће ово питање односе, тако се умирићу и једно другом противљене (контрадикцији). Према томе, у колико природњак зелена цени једна дона од другог, и како тежи да извиши хипотезу — *баше* и предуд у свеу друкчија. А овде још више но у другим питањима, хипотеза тек толико остаје човекољубом.

Компаратина онологија (сравњујућа наука о језику) остава нас при посматрању о постанку разних врста људи, на да је она од врло велике важности за спознавање трага и гранчана човечијег стабла, тако и, пр. за разне гране индогерманског стабла. Јер нас мнеси доказ у томе утврђују, да се човечији пређаши тек онда разиоше, кадгод се људи већ одвојише по врстама. Прајуди, што их сматрамо као „праоце“ следећих пет до 12 врсти (или раса) људи, не знађаху још говорити.

Још можемо приметити, да све оне разне форме човечијег рода, што се сматрају као раса једне једине врсте људи (Homo sapiens) представљају исто толико врсти као специја. Јер разлике у боји коже, у носи и строју зубаше, што деле разне врсте људи једно од другог, никако нису мање од разлика, што деле мнеси приписто „добре врсте“ каше оне животињске у дивљем природном стању.

По Блуменбаху делимо на род човечији на пет раса људских, које можемо сматрати као специје (врсте) рода (genus) Homo. Оне су: 1) бела или кавкаска раса (Homo album); 2) жута или монголска раса (Homo luteus); 3) црвена или америчкиа раса (Homo rufus); 4) мрка или малајска раса (Homo fulcus); 5) црна или ефрикаска раса (Homo niger).

А Нигаел Прихард, који је поред Блуменбаха, најгалантије и најсистиране исте-тикао расе људи, разликовао је још тре расе тиме, што је од ефрикаске праве расе Хотентоте, од које налазеће расе Аустралце и Папуанце као засебне расе одељио. Ова одвајања оправдана се не само разном бојом коже и косом, него и разном зубаком

По строју човечије зубаке (који су тек у новије доба мерили и посматрали; ним у онке тре основне форме, које су пренашла на једне у другу сполене: дуголазиа, средњелазиа и краткоглазиа. Дуголазиа, (Dolichocephali) које нам најбоље репрезентује (представља) зубаку ефрикаског Црнца, имају оружању главу, која је са десна на лево потиснута. Краткоглазиа (Brachycephali) налазе се највише међу азијатском Монголима, имају главу стиснуту, готово као коцку, а сиусева им је с пред на натраг. А у средини између дуголазиа и краткоглазиа стоје средњеглазиа (Mesocephali), којих има много међу америчаским пластановницима, а и код многих Јевропеаца.

Али нпак се те разлике између дуголазиа и краткоглазиа, између народа са великом и онитром косом, између оне са великим и онитром носом, између оне са онитрим и великим челом, пратикасти у спољним сиственим код човека) одлазују тиме, што има силних постепености и многих прелазних форма, тако да је врло тешко поједине расе онитро растављати. Али то исто важи и за многобројне разне форме животиња што су у себе припонате као „добре врсте.“ А друге стране налазимо у овим силним прелазним облицима доста удрена за хипотезу, те све врсте људи имају исти постанак. Али таке није речено, да су сви људи баш од „једног јединог пара“ постали.

Та у овом дугом ланцу силних генерација, у овим многим прелазима од мајуна к човеку, за цело се ни један пар не може без самовоље обележити као „први пар“ људи.

Најважније је ово: прворођи људи, од које сио и ми постали, давно изумрли. Много штошта уверава нас, да су прајуди били неквоси а боје тамно (мрке?). За сада ћемо ону хипотетичну врсту људи обележити именом пратовека (Homo primigenius). Ако прад још и Ксиме сматрамо као врсту људи за себе, то ћемо добити десет врсти људи, четири неквоса (Ulotriches) и шест онтрваса (Lissotriches), ако о средству пахових стабла можемо овољно рећи.

Прва врста људи или пратовек (Homo primigenius) или мајун-човек, који је посто „праоцем“ свију осталих врста, разшао се по свој прилици у тропском појасу из интропопада (мајуни на човека налик), од којих нам не остаје ископинах остатака, а који су по свој прилици личили на орангa и горилу. Од свију врста људи, ито данас живе, највише се приближују пратовеку три следеће неквосе врсте, а од њих опет најближе Папуа-прнан. Ви ће да се и пратовек одликовао онитрастом косом носом, и плавоврвом или пракастом бојом. Лубања бише да је била дуголазита, а зубе косе; руке дуге да бише, ноге кратке и таване, са нераздвојеним палчевима (на ноги). Онтрасе да је имао више косе по свом телу, но данас каква врста људи; ход му бешо полу-усправлен, колена савијена. Онај део површине земаше, на коме се пратовек из катархина развио, или је био у јужној Азији, или источној Африци или Јемурији. Јемурија, то је континент, што га је источно од средње Индије, а с друге стране западно до Мадагаскара и Африке. Од разних врсти људи, што се развише из потомака пратовека у борби за опстанак природним сиљама њиовим — можда су само два племена (што се јако један до другог разликују) одржала победу над осталим, и то: племе неквоског што од части на запад оде, (у Аврику) од части на исток (у Нову-Гинеју); и племе онитрвоког, што се више према северу у Азији развило, али и Аустралију населило. Можда их имамо од оба племена представника: од прог су нам можда Папуанци и Хотентоти, а од другог Аустралци и дел Малајца.

Друга врста људи неквоса нам Папуанци (Homo papua) али тако, да нам они представљају не само прице из сидшег доба, но и њихове претке, што још више беку на мајмуна налик, а које одговарају неквосоц или западно-источној грани прајуди. Нагледа, као да су се становници (пастановници, староседенци-аутохтони) Нове-Гинеје, Нове-Британије, Соломонових острва, и становници (што су изумрли) Тасманије (Vandiemens-land) — врло мало разликовали од оне најстарије врсте људи. Сви имају меку косу и тамно-мрку или шта више, са сиим сиву боју. то су дуголазиа с косим зубима. Док су се (данас живи) Папуанци од прве појавите стања прадуда удаљавали према истоку, остаје редом старији стадиј на запад, и основа темељ населеву Аврике. Дарентие потоиши ове гране, то су по свој прилици Хотентоти.

Хотентоте (Schmier-menschen—homo hottentottus) сматрамо као трећу засебну врсту људи. Ту спадају не само Хотентоти, но и Бушмани, и нескилно племена, што су сродни сиима — а сви сада живе у јужној Аврици. Већ Прихард растављо је њих од правих црнаца, с којима их је сполно Блуменбах. Много су ближи Папуанцима но Црнцима, и то у погледу на конраста растење косе и и на много друге одношаје.

Прави Црнци (Mittelafrikaniseher Menschhomo afer) чине четврту врсту људи, код којих има потпун дуголаст облик зубаке. Као трн пређашње врсте имају и они коврчасту, меку косу. Боја им је понајвише црна, кадшто бања мрка, а кадшто прилична јасна, мркоцута, као у Хотентота. Већина становника аврикаских, осим становника на северној ирају (и то средње део северне крајн) и Хотентота на јужном крају, спада у ову ретворску врсту. Ова се спецнја мора подвести на две разне врсте, на праве средње аврикаског Црнца (Homo niger) између екватора и 30° сев. шир. и јужно-аврикаског Каферанца (Homo cafer) између 30° јужне ширине и 5° северне ширине.

Са новохолаидским човеком (Homo australis), т. ј. са истом врстом људи по човечно ред онитрокосе врсте људи. Аустралце, што се данас живе, сматрамо као дивљаке, мало промењене потомке, док друге главне гране пратовека, што се прво разширила по Азији, северно од човечанске предомашке, на даље нестала основном групом за све остале онитрокосе врсте. Као и све пређашње врсте људи имају и Аустралци дуголасти облик зубаке и косе зубе, а осим тога прну или мркоцуту, реће тамно-мрку боју. Али се од њих удаљују онитром глатком косом, која више није тако меха, као код четир пређашње врсте.

Као шеста врста људи сматра се полинезијски или малајски човек (Homo polynesius). Као Новохолаидане тако и они живе по Полинезији или аустралским острвима, што су ближе по свој прилици биле спојене у једно континенту. Ту спадају становници Нове-Зеланда, Отахојите, више малих јужних острва, а тако исто велики део пластановника са Сунда, острва и Малаке. Имају већином јасиију мрку боју и онрнастију главу. Многи имају и осредњу главу, а неки бигме и кратку. Овим и другим спојствима, као анпам изображењем мозга — као да су ученици прелаз к монголској и кавкаској раси.

Жути или монголски човек, чини седму врсту људи, који живи по већем делу Азије. Опшмо спадају Индо-Кинези, Кореј-Јапанези, Урал-Алтајци, дакле сва станов ништа северне и средње Азије осим поларног појаса: даље већи део јужних Азијата, а у Европи Јапи, Фини и Мађари. За сву врсту карактеристични је широк, кратколеж облик лубање: истиче да међу њима има и средње-главаца, али никако нема дугоглаваца. Боја је у њих жута или жуто-мрка, каткад јасно жута; коса спитра, права и обично тврда. По свој прилици је монголска раса постала из мађуре или полинезијске врсте у јужној Азији, а одатле се раширила на исток и север.

Као осму врсту људи сматрамо поларног човека (Homo arctieus), а ту разумемо Ескиме и Хиперборејце, и ово средње становнике поларних земаља. Очевидно је ова врста постала из једне траве какве друге врсте тиме; што се најдаљима преша поларног клима. Сигурно је то била трава монголске врсте, што се тако пра населила и постала основном формом за поларног човека. Обично доводе у свезу Ескиме и Монголе, јер и једни и други имају жуто-мрку боју у лицу. Али се од ових удаљују дугом главом и другим својствима.

Црвени или американски човек, (Homo americanus), то је девета врста човечјег рода, а ту спадају таке звана „пристановиши“ целе Америке, осим Ескимана у најсевернијем делу. Ако ова „пресновокошчасти“ нису никако постали у самој Америци на њих мајмуна, као што би неки хтели, него су се за цело тамо пастарске спиха преселили. Најверовитије је да су америчанске пристановиши постали од Монгола, што тако из Азије пређоше, јер се Монголи највише приближују Америкашима. Већина америкашких пристановиша су Мезоцефали, боја им је црвенкасто-мрка или црвенкаста, реће жуто-мрка. Нека племена америкашка свеће, да су се и Полинезији у пристаро доба у Америку доселили, па да су се са Монголима спојили.

Као десету и последњу врсту људи сматрамо тако звану кавказку или средње-земску расу — белог човека (Homo leucoethiopicus). Ова се врста јешше и боље развила од свију других, тиме, што се доторшила према иродним условима еклиптеције, што их има Јевропа са својом умереном климом и Београдским положајем. Ње свој прилици и ова се врста људи развила у ју-гозападном делу Азије, пак из једне праве полинезијске (малајске) врсте, или још из старије форме. Док је кавкаска раса из Је-вропе у Азију путовала, и кад се већ населила тамо, разделила се у много различних грана, а одвојиш тих грана расветлије по свој прилици компаративна филологија. Најзначајије четир гране кавкаске расе, то су: прави Кавказци, Баштчани, Семићани и Индоевропљани. Ако бише да треба још две врсте „homae species“ у стаблу човечијег рода разликовати: Нубљане (Homo nuba) у северној Африци (Дугоглави на истоку и Фулати на западу) и Дравиде (Homo dravida) у јужној Азији (представници Цејлона и Декана у средњој Индији).

Да ли се род човечији као зоолошки гинуће поделити у наведених десет спе-цијја или у једну врсту иаке или више, та је са свим сво једно. Ово се питање не ће никад одлучно решити, као што се не ће решити свачија питања из животињских и биљних родова, јер су органска тела променљива бића, ако постоје, па их већ и нема. Шта више, та подела нема никаква удела ни (од нас заступљено) посматрање о једно-страним постанку човечијег рода, и на одеље, т. ј. на спецше, што се развише из једнога једнаког прворбитног места развијања, тако звано „средишта стварања.“ Од мно-гобројних доказа за ово нестворљиве само интересантне моје резултате, што их је Вајсбах из многих сравњавања нерожђе тола разне врсте људи добио (то су мерили Шерцер и Шкарц на аустријској Новара-ек-спедицији). Највећи резултат темељне радње Вајсбахове овај је: мајмунска слич-ност човечија никако се не концентрира вод једног народа; нити више, већ је тако подељена на разне делове вод разних народа, да је за сваки народ остало по који на-следила каква од осталих врста, па један народ више, а други више, на ни ма Је-вропејци не смемо се томе опирати, јер је и нама који комад мајмунског средства у дно тако.

Ово сиђно надмоћије, што га је бела раса у борби за опстанак над другом врстом људи задобила, задобила је само природним склоњивањем, које подиже и шири сваки аутгрупо напредак, које је центрум тако звано „светске историје“, а и постаква врсте у биљском и животињском царству. А то надмоћије за цело ће се и у будуће све више и више дизати, тако, да ће само мало врсти људи бити у стању, да за дуже време надраде борбу за опстанак са белим човеком. Од на-ведених десет раса, једна (прочоска) је већ давно изумрла. Од осталих девет раса четир ће за врло кип дуже време изумрети, и то: Хотентот, Папуанци, Аустралијанци и Аме-риканци. И сад већ смањују се ове четир врсте од године до године, и све брже подлеже белим силним домаћинима. На прште остале врсте људи, као Јетијонљани у сред-њој Африци, поларни човек у поларне про-дедине (арктичке), Малајци у Сундаенији и Монгол у Азији — још ће за дуго борити борбом за опстанак са белим човеком, јер се те врсте могу боље да приднаше према на-весним условима за еклиптеницу, а то напочетку знак за клину.

Ма како да је тешко и калемо поме-шљати на борбу раса људских, и ма како да се чувамо на ону чињеницу да је сиђда „сила пред правом бела“, опет се можемо тиме тешити, што ће то бити све свршетак ција и племенитији човек, што ће друге да победи, а крајњи резултат ове борбе би ће тој — да се човечији род усавршии и ослободи, да сваком човечанском ин-дивидууму само разум господари!

1914. Lod. 28.

Стаменка.

Стеван Вујић

КЊИЖЕВНЕ ПРИПОВЕТКЕ.

Скупио

ВУК ВРЧЕВИЋ.

II.

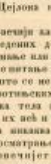

Ладак место пароха чита јеванђеље.

Једном бисмо у једно село, кад је законичну празнику, а пароха онога села, тако је необичан глас имао у пјешању, да се ниједан није могао од срдца слушати. Кад дође прочесо од јеванђелија, не смије нико да се помне на амвон да пође, но шаље собом дјечака, па се заклоните сауче, и дјечо обучен, говорећи му: „Тишо, а ја ћу ти казивати полако.“ Као их сада сарамо одојила. Пароч му рече: почни: Свети јеванђелиј секундум Лука („Ово Луки свјатого евангелија“), а дјечо одпоје. Пароч се обзели, ће је но гласу одпојаје, да му опет полако вели: Добро си почео, никад боље! а дјеч запоје: „Добро си почео ми . . . “ Пароч: не тако убио те Бог, пијесу то јеванђелска рјечи. „Јаћ опет на-стани истим гласом: „Не можеш убио ме . . . “ Онда јаћ већ јеванђелске по глави: „а тебе убило ово јеванђеље, да ли пијесмо овако говорили, да пијем сам ово, што ми ти ре-чеш?“ Сласи се бискуп што је и њако је: „Онагрос ти и они који те уче.“

12.

Сељак научени и пак неучени.

Пошло сеоска симе, да уча богослужбу, па да га после запони. Пошто младић сврши школе, врати се куће, и никад, кад би њако времена, не би кадру пуштаво из руке, но увазд учио и мало говорио. Отац му се убоја да није жешта научио, но и оно нарасше за-мети иштрео, замоли једин дан сеоског попа на руке кући, и замоли, да му сина оиучи, је ли како научио. Поп отиде и по-веде собом њега, а оба ова њаконе науче, па рече њему: Кад те ја будем питати: „*Васкрсију милостивија двереја*?“ ти ми одма од-вори: „*Ресколи им нија чјести, или нјест јако љубљу моја.*“ Кад је било при руку погледа поп онога богослова, па га упита: Хе учењаче! *васкрсију*? — Ма што оче? — — Одговори ми: *васкрсију*? — Ма да ме по-чем не питаш *и скрсију*? — Да ли то није све једно? — Није, јер сам ја учио *и скрсију*, а не *васкрсију*, па не важиште, шта ме питаше? У то ђа бране боље пастаи: „*Ресколи им насја чјести, или нјест јако љубљу моја.*“ Кад то чује сеоља, нахути се, па сина за косе и за уши, ишћера из куће говорећи му: „На двор несретни симе! у холуду ли сам површио паре, учећи те; а ево просто ћаволи ова одговорити, а ти који си сам школе про-шао, не знаш.“

13.

Јаћ и владика.

Био је некакав ћак городанди и рукан у образу, да се није могао од грдиља сједити, а при том њега не умијеш и не отјешаш, па отиде к владици, молећи га, да га запони. Поче га владика свакојаки с једне и друге, и почаја га кушати, па ни шшта. Упита га: ће ли учио? — У монастиру ваше монашке-стве! — А колико си година учио? — „Двије године, ваше преподобије!“ — А шта си учио? — „Прву годину науки у дриа, буквар и часловац, а другу чуваћуће свиње, псалтир, ваше високопреподобије!“ Владика већ види шшто је и како је, па му даде псалтир, говорећи: „Прочитај ми један псалам да чујем.“ Слушајући, нашће на сам, ће каже: „*Ја јесам чеко а не человјек, и уничижитије људем.*“ А владика: доста, доста! и да ми не важеш, шерујем ти: и заиста, ако си икад у твоју њијеч лагао, сад пијеси, но истину казао.“

14.

Учени џанаџ.

У незаиоме мјесту био је један учевак свештеник, који је сиуда бао оглашен као ваљани и рјечиа проповједник. Кад се при-мицао Трочеки дан (Духови), пранник оне цркве, пређи му владика, да се приуготови за сходном проповједи, довајући му, да ће они дан бити мношшво отличиого народа из околни мјеста, да чују његову проповјед. Он му обећа да ће, али замоли владику, да други свештеник мјесто њега они дан служи литургију. Као дође и Трочеки дан, на кад се почне литургија, пош по обичају поче у њуи шшта равиј, тако, да се није бао ошшо никад тако. Кад је било прајеме, у цркви га не виде, те одма за њега дома, а он једва на ногама да дође и стане на своје мјесто да

проповиједа. Види га и владика и прохујкиви, те се ућуше од стида, бојећи се, да овако ђаци не ће знати ни почети, ни свршити. Све тиру очима у њега, а он почиње реч: *по имиу оца, и сина и светаго духа*, завче обилно и громогласно: *Оначе сад!* па опет: *Оначе сад!* и *не чуђи ми каженем: „Оначе ја благодатнују свјатаго духа“, к којему бу Христјане благочестиви сада говорили.*“ Поче и сврши тако, да га је народ на и сами владика с отворењем устима и очима од милине слушао.

15.

Ђак и шестопсалми.

У неканкоме манастиру херцеговачкоме био је један ђак одиех слаба здравља и од румне болести, на једне недеље на јутрењу дошапе га ред, да он чита шестопсалме. Игуман и калуђери посједају у њихове столове, а ђак као шапће на давидово задиковање, кад је био болестан: *„Јако владаја моја милошћиви сут покајанија и мјеси искрјеље мија и плоти мојеја и ш. д.“* онда му изгуши полако реч: А ти богме сниво, не бреше ни у Дубровнпка, а читао си залуду пиште пута, ће у исштитру пише: *„Талеч гада ис же шесш числа животиња малија с великима.“* А ђак прекине читање, па полако изгуши: „Истина ти је духовнче! али нијесам знао, да ћу изгушити из виноу и из скорпију, и на сву силу зрмљиу.“

16.

Поп куће њисто да благословље.

У неканкоме селу буде једне године велика суша, те се окуни све село, мушко и женско, да поше крсте и иконе преко поља, по обичају, на да моле Бога за кишу. Крене као народ, са кад доју на сред поља, почињу под један велики орах, под којим је ваша напирала, и ту после обичне ђеканијала и јектенија, узше поп прст да крстообиво (на четири страше) призивше благодат и милост божију, говорећи: *„Господи Господа приђи с небес, и посјети виноград сеј јегоже насади десница твоја.“* Но на њега се рече *„приђи“* наговори: *„приђи са с небеса“*, а народ се тоџра на трње молећи спаса, те зовпа: „Поше спопала те грозница! што говориш? а видиш да нас нема куд више прећи, но што нас је спрано.“ А поп да би оправдао своју погрешку, одговори: „Бог је милостив, нити сиву у грнјех пише, ве пази на часто и правидно срце.“

17.

„Православан сам кова.“

Био је некакав калуђер, који није знао ни добро читати, а камоли знаше правопнса, него што год би читао или појао у праки, почињу би оиће ће би га глас прекинуо, па тако и ђеканијске. Оне наш и ајгурју без да је нпад на точку почињу. Умре некакав калуђер и поше и он с осталим свештенпцима опијело: будући, да је на њега био ред да поче оне прнјеше: *„Нашим господеом слапно бо прослапасја.“ Јошка и всадника в море чермноје* и т. д.*, ои поче опако: Пошим господеом слапно бо прослапи сја кова!* — *и всадника в' море чермноје* и т. д. Чује га игуман, па расковени на њега очи, говорећи: „Што кова пријевази, кову један! ако си ти прави ков, није ков ни ваш брат Двоносиц, смеле те Растеово Вазденије!“ — „Не мпго тебе, одговори калуђер, ти си не три године залуду учио.“

18.

Нова качпја мирополазња.

Зашли се у неканком селу млади поп, на кад су му доњели пиће пут да крсти дијете, отворп свој требник, те и не пазећи на обред, него све пређи у требник, да не би што прескочно, чишо је спромах све ово што је знао, ако и није знао, што чпна. Кад доше пријеше до мирополазња, разнеју му дијете, а он уже ову маслењу свпцу на зидиди у требник изађе онуда, куда је записано, али није знао, да сваки пут треба рећи: *„Печат и ударп духа свјатаго алпи!“* него мпжњим миром говорп: *„В чеслах, в очесах, в ушесах, в рукјех, в носах,* и т. д.“ Кум се десно, кога је и прије много пута кумовао, па рече: „Ма поше! мени се чини, да сп ти нешто несташно при мирополазању?“ а поп заутпе: „Не да ти кум, но да сп сами владика, рекао бих ти да лажеш! сво требшнак на чптај: ако ја лажем и кајнге лаже, а и да слажем, једнак ми је годишњи бир.“

19.

Нови пјат и наследпја.

У једноме мјесту био је један младић, који је врло дијело пјепао, и ваше пута песпо је да поје у цркви, али никако није могао научити правило пјевапно, а камо ли гласове, осим само прпи глас по тропарпо. Замоли један дан једнога свога пријатеља, који је знала у црквп дрвно строиу, да би га научпо један пут за пазловом, а да му он казује шта ће појат. Пријатељ му рече: „причекај докле дође Васпрсеље, те ја неко кажпште, та се зове „Пасхалија“, свак жпва зна појати да не фали, а ти знаш прпи глас.“ Ови једна доспела Васпрсеље, но за то што су били витезови одлучп, да ће пијутра дан по јутрењу. Ево ти новога појца на уже пјевапи пасхалпју, а пријатељ му рече: „пази ред кад ја с десне почнем један стих, онда ти одмах други до њега започни, као што стоји написапно, па ни бој се ни беп онпмт и да обеш.“ Кад дође да се чита канон, доспше ред новога појца опи ће пеше: *„Давид убо пророк пред бужим кивотом скакаше играше*“ на брже боље прекрше песпо и пађе по пруу пастпчанпне: *„Но новодејпик сиједлаја седмпца,*“ на и ово све одпоје, мислећи, да се и ово треба појати, на настави стих капона све до краја. Кад се јутрење свршило, шта својега пријатеља: је сам ли каво појао? — је сп добро, а пјевапнпе: *„но новодејпик сиједлаја седмпца,*“ — Зар пијесам? — Јесп, но среба твоја, не разумеше те.“

(Продужиће се).

КЊИЖЕВАН ПРЕГЛЕД.

ЧРНА ГОРА.

Бељешке архимандрита Н. Дучића.

(Прочитавши ов „Глазник“ XI. У Београду у државној штампарији 1874. 8-ниа. стр. 120 с портр.

Књига је ова писана и за Србе, а нарочито *за странце*[*]), који су желни, да се упознају поближе са јуначким бедемом српске независности: Црном Гором. Казује нам се у њој најприје нешто *о постанку Црне Горе*. Име доводи писац од Црнојевића и вели, да се је Црна Гора звала од прије Црнојевића Гора, па је то име послије скраћено, те се произвла Црна Гора. Даље нам предочава *старе и садашње међе*, те можемо пратити разне фазе ове земље од Црнојевића до данашњег дана. У 17. вијеку изгуби Црна Гора приморје (Паштровиће)—под владином св. Петром стече Брда, а под именом Данилом Грбово, пб Бапнва, Жупу Никшићку, пешто Дробњака, Тушину, Ускоке, Лиеово, горње Васојевиће и треће дио доњијех, једва дио Куча и Додоше.

Земљопис не може бити тачнији и кашо сваки, да га таковог од свијух српскијех крајева немо.

Владавина је описана од 1482. до данас. На стр. 32. се каже: „Бадно се даље војвода Ђурађ Црнојевић на вијеку XV. знађен са свијем одсела из Црне Горе у Мле-тке, предавши свјетску власт митрополиту, тада владавина *не мењали и само по имену постаде теократска. Но како је самовлашћпо и самовољпо завладало међу племенским главарима још за Турбеша времена*, прије би се могло рећи, да му је предао своја непокретна добра, приложивши их четвр-тим манастиру, него свјетску власт, *која се је још прије његова одласка била расцепкала на племенима.*“

Даље каже: да су „владике само по имену имале свјетску власт, *а племенски су главари владали — самовлашно и један од другог независно.*“ *Колико племена, толико незавпсних држављана.* Државног уређења није било никаква, а ни данас га нема. Пстар II. Радоњић пресп владичина се као сувереп показали. Тек владика Петру II. пбе је руком, створпти савет за сву Црну Гору и што *имшлом и разломпла и баше и силом сва племена спојпшпи у једну државу и покушала нрав данак.*

Судство је било различно по племенима: „судило се је по свјести и бистрпне ума јавно и усмено на основу патријархалнпх и племенскпх обичаја.“ Судије су биле као на војводи и „добре људи“ пазвана и Schiedsgericht“. Казне је биле „глобе“ и „пресуке“. Петар II. прва је *замјарао у плаћању и дао бесплатно.*

Прве је законике написао владика Петар 1796. Петар II. га је ревпрао и завео ревр-дпју као закон — и сенат као највише суд за сву Црну Гору. Књаз Данило је 1855. г. издао познати законпк са 30 чланова, обухватајући у њ најважније својих пређана.

Постанак и развитак *племена, пођеље земље* је прпродпчно описано као и домаће, да у Црној Гори као пи у осталом Српству нема трага и старој предпосавској власгели српској, јер се је она пли истурила или затрла.

Просвјета је била врлобпта. Војвода је Иван до душе 1493. заветпо био у ободском манастиру штампарију, али је она престала одласком Црнојевића. Манастпри су били једине школе, ће су они, што се хтједнше заниматп, кажу учили, док влад. *Петар II. 1834. од. нову основну школу и штампарију* на Цетињу заведе. Књаз Данпло је био наумио, да заведе школе по свпма нахијама, али га спрјечи напсзадна смрт, и тек данашњему Кнезу Николи I. пбе за руком, те подиже на Цетињу богословскпју помоћу Русије, једну гласшу мушку и једну женску школу на Цетињу, 57 мапјех основ. школа по нахијама Црне Горе, а осим тога три више основне школе у Јеленнм, Доброљевини и Вреду изван црногорске границе.

Војска је *организација* била до књеза Данила основана на „позпвчи“: свакп је Црногорац морао ићи на мегдан на обрану отачаства. Књез Данпло је почео поимсшвагп војску и постављатп војске вође; а тек кнез Николи је 1866. помоћу ваоружане Србије почео по обрасцу њеном организовати црногорску војску слпку.

Даљи су садржаји књиге: *Природа географске слике и статпстпчкпх.* Жалпгп је што писцу нијесу најновији подагпи дпли при руци.

[*]) Нарочито је књижевна Књига с предговор Срба с Дпнаре.

Из онога ће видети читатељ, да се ова књига сама препоручује; али има нешто у њој, што нас за дужу зје да, и што несмијемо, да мучке прије ђемо. А то је онај нечувени наш праведовски грије х, због ког на Косову страдасмо и које нам и дан данашњи још неда ока отворити. То је ова страст, коју Срби називају „за имати“. Приповиједа се, да је турски цар иудно Краљевићу Марку пашалуке и небројено благо, да се потурчи, а Марко више хтио. „Е да ли би и зашто?“ упита цар. „Нећеш, него ако би коме за имати господару“ одврати Марко. Пасиш је био у Црној Гори достојања у краља Николе, па је нашао ка Црне горе због неког неспоразумљења или како ли сам вели „због политичнијех узрока“ на сад обављењу ји свој „туђи свијет о Црној Гори, не

Ми нијесмо никада били, нити ћемо бити пријатељи батине и затвора, али да видимо, за што је владика дао батинати. За то, да забере Цуцогорце у једну државу, за то да створи из њих смо, за то да их ујери у закон, за то, да постане добитком данка независнији. Сам писац приповиједа, да је „семоволитно и самоволитно“ племенских главара још за Турске времена било учињено, да се је њесова власт била расцијепила на племена, и да су племенски главари били један од другог независни“. Да писца није обузела страст „мата“ он би прије, него што би кватемисао Петра, требао био листове опште повјештице, па би у њима нашао, да су Луј XI и XIII, ирали Француске, Јелисавета краљица енглеска, Петар велики цар

да јој се влажоју, сада ју је тек у својим ојесмама гојио; а да ју је он одгојио у Црној Гори, то ни сваки Црногорац. У Француској су требали катакомбе жртава, у Енглеској многогодишњи рат бијеле и црвене руже, у Русије каламинце Петрове, у Аустрије каменице Леополдове, у Енгеријету и тамнице Спилбергове Мунлача и Куфштајна, а владика Петар је — дао јогунице затварати из забите! Али је Петар II. још нешто учинио. Он је дао убити Смаил-агу Ченгића, најљућег душмана српског. До Петра су често потрешења племена српска мешовита у сукобу с Турцима но Црној Гори, од погибије Смаил-агине гледе сви у владику — сад њеза црногорског, као у свог заштитника. Али је Петар још нешто учинио. У Лажницу стоји на једном мјесту написано:

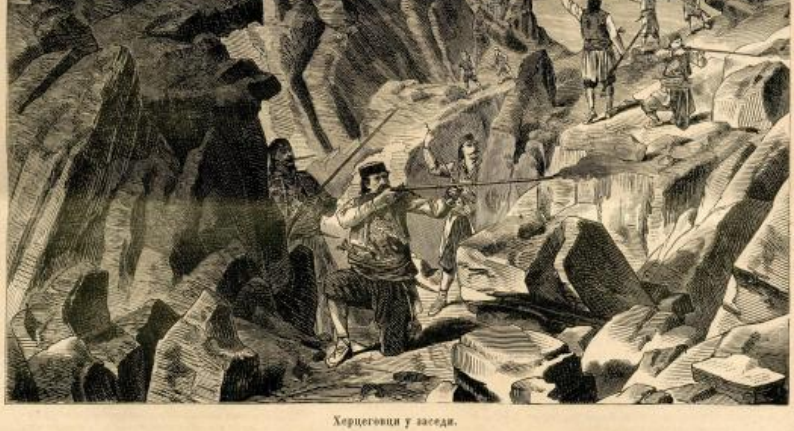

Херцеговци у заседи.

може, а да не оваја ово, што је и Црногорцу и осталијем Србма као светиња, само — ко зна шиш; јер и без тијех би нагрда била књига свршена, да нече би и у Србству и у туђинству имала већу цјену, јер неби изгонила Србу крви на очи, и неби му пред свијетом бацала лаже на образ.

Два су извора жртве тога „мата“: владика Петар II. и данашњи кнез Никола.

Онаме се пребацује, да је силом и батинои набрао племена у једну државу, а овоме се пребацују лукузи, мађи грабанске слободе и неограничено господарење, да се не осрћемо на кућење другијех му пословла. Као да је пасну био три у оку бљиједа ијесника „Горског вијенца“, ускликује њиховс: „Петар II. славан појета дао је први батинати и затварати“. Е чуј свијете оној ђоја, ког мој народ обожава, чуји је ђаво, а туђи мисли „ваљда су ми сва тавна“.

X

руски, Рудоље I., Леопод I. и Марија Тереција цареви аустријски, са много горођанијим средствима великаше своје у воло државнор једниства тежили, па да их баш ради тога повјештница слави, јер знадоше сепаратистичне егоисте сломити и своје народе и државе увеличати. Да је писац помислио на друге краће ратове међу племенима Црне Горе до Петра II., не би био могао на њ никакути, па да је сваком јогунстом главар, коме је његова самовласт и самовола милија била од слоге народне, одвајно по неколико ђубука!

Идеја патриотизма ште: да свије користи, свије благо и живот, да и свију вољу и слободу одликом жртвовао, а ко то не ће, тај је злотвор отаџбине. Идеја патриотизма није природна стварм, него се ова мора одгајити. Петар II. није ју могао прије одгајити, док не прасли сие Црногорце,

„Просте ијеру шти ирагрли другу,
Ал' не просто никад не до ђеше,
Што се сада Србом звати не ће.“

Петар је давао ири српски архијереј, који је мислио, да има и осим православља — Срба. Он је у томе смислу и радио, доказујући потурашем ово Црне Горе, да су по народности Срби и да би требало, да ту ирипознају — и на част им њихов светаи Мумед. Он им је доказивао, како их Осмалије и онако не воле и не мире, него их само сматрају као свијено оруђе. Он се је у то ите био и побратио с нашом скадарскијем. Код њих није успио, јер је овоме био милији пашалук, али код пограничнијех је Турака побудио неки ближе мисли, и да не умрије онако млад, јамачно би му та клица била боље клијала. *)

*) Ово нијесу српске, до сам сам ирокрајчи рад, нећу ни ја Бошњак ђенаџија, него ће ми се ово чуђно „Кучерајке“ „Шћаџе“ и „Хасанице Мајдре“.

Петар је ужо прво уредио суд у Црној Гори, и с тиме уједно право јачега. *То све је њихову мамила.*

Да је Петар потпрљешио са Ставшевићима, то се међ тајити; али и ту су околности биле више крије. Ставшевићи су били за Аустрију бистро питање због Котора. Да их није продао Петар, зар их не би била Аустрија добила од Турака, који би били радосно прихватили прилику, да се помажу као суверени Црне Горе? А Петар војујући с Турцима, морао је бар на леђа имати мир.

Кнеза Николу кора ништа, што влада неограничено, што уводи „дуесусе", што не уводи *требовске* слободе. Ко могао рад јуначког нарда, тај мора признавати, да овај не би био кадар ни *пушта* а камо ли школе створити у Црној Гори, да је кадао до сад „парламентарно." — Да школе нијесу још онаке, као што би требало, истина је, али ни руске за Петра I. нијесу биле друго него мајмуна Енглеза, Холандеза и Њемаца. На какве су сад? Благо Црној Гори, да јој дјеца не морају ићи у туђ свијет, да учење какво склоне у здраве удоне отроп западачке разузданости, код куће ће, ако и мање науче, опет остати здрав и гјелом здравији. На келнки је број елементарнијех школа сад? 37 у Црној Гори и 3 пакао Црне Горе на трошак пригорски.*)

Да се сад на Цетињу види момедо, оваијеј сапутна, а чује мајмаја, то су стварн цивилизације, које бар овај, који о «трајној слободи» говори, но свије знатемсати. Ако се Вук Мићудшкй није сапутном умивао, то је за његову доба био слагун у опште ствар дуесуса и по Јеуропи, а сад је потрошак сапуна мјерило цивилизације. А музика? Зар није стара прича, да је Орфеј ублажио својом свирком јарошне дивље звјери? На зар да се то исто средство Јушку српском узима у гријех?!

Писац прикупље писму Николи, да је закомплексно осећо рат 1862. год., а ми тврдимо, да је овај рат, који је ослободио није по неки завежљај и српског народа пспао, опет њему на славу а другијем на срамоту, који, борећи се међу се за стварање великодостојничке или фантазирајући о социјалном питању радника у Кревелду и Амстердаму, или завађући се по мекијех дућанци, свезане руке пасмешном кнезу Мајалиу, те спречене да оде у помоћ своју браћи што тиму на Моравп „за слободу и за име српско." Пресим њјесме: „Онако онако за брда она" бно је прави наследник јуначког духа Дамјанова, и није чекао, док се погоде, но је царокати, а онако још и жена царства, него се је сјећао рјеча свога стрица Дамјла, који је рекао «градимо српску краљевину, ко ју пронм *српском пролазу за прве кое пређаше пијеће пред двором спремљено*." **)

На свршетку књи једну: Неза т. писац, као свештеник, прочита жалгпа свештпрх и преподобијех отаца, што им ни тропаре и величанја пјевамо, од Нпкејског сабора до данашњег дана, на ће, вјеро ми, код свакога запети за нешто, на што би се могло пикпути „апптемате." Али ни поред врлнпјех заслуга и жртава тијех свештпка невидимо њихове мане, што знајући, да *нико без грјеха, нпсаме једпог Бог*, само се с пљпвјем великпјех слапнпја и спасоносијем дјелима васљављамо и ободравпмо.

Слободпје је — и дужност је свакпога — све мане пачитати, али без заједа, а при томе вада и полезкој опоја, који по-

*) Ко најмање познаваоц ствари зна, да сва ова учитељска и наша школска питања, спадају у сасвим нормалан, спокојан и безбрижан живот.

**) Ове ријечи ни је свакако Пројектора наша, да ли је на уста живијех свога чуо.

грјешни уђетп на ум, па ће бити одмах суд бљпзпја.

А по готову ни Срби треба сад да смо јако на опрезу, да сп пред свјетом не оказамо образа, јер и онако пас је довела она несрећа, — о којој јадпнпје Стерпја:

„Тамо Турци пале сјену,
Там воде у ропстпо,
А гостпнски прппор се:
Чије је господство"

у злочест кредит у мјеродавнијем круговпма Јевропе.

Ово је написано, ве да се општроумни г. писац крпјеби, него само, да му пријатељски докажемо, да је за нас Србе «пиат» најзбпљчпја ствар, а пегова бп њпма — којој њјену безпрпмјерпо поклазпо — исто тако спршена, али много врједпија бпла, да је на њој мото:

„Кпвак сп, да сп, мој сп."

Сапчпно.

1. ВОЈЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА.

Војпчка студија С. Грујића

С. српскпгласа повеланпште и крплољ пзвештаја У Београду 1874. — Државпна штампарија кнеза Ми. стр. 340.

2. ПРОЈЕКТ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ВОЈЕНЕ СНАГЕ СРПСКЕ

од мајора Челап-Антића.

Београд 1873. Ср. 34—36.

3. МИСЛИ О ВОЈЕНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ СРБИЈЕ,

написао Паја Путник.

У Новоме 1875. штампарија браће Јовановића 8-ка. стр. 156.

Унутарња диоба војске, броји односај родова оружја.

Грујић: *Једпнствена пјешадија*, јер се од ње у опште тражи: *лакоћа, пречпзпа у гађању*, и *борбе у расутом строју* (tirailliren).

Комапје: У брдовптим, шумовптијем и непрегледнијем предјелима, нема коњице готово бојне вредности, него се ограпичава на *стражарску и извиднпчку службу* (Sicherheits- und Nachrichten-Dienst). Узимајући у опјену српске земљпште и богатство, као и величину турске коњице, чпјан број коњице српске пи $^{1}/_{12}$ пјешадије за довољан.

Артплеријске пште по *трп* тона на *1000 пјешака пајкомплетнија. Оногдпа пајак* од 130 орудја.

Пнжпнјерске трупе пма у Србији сад до 45 пп 1000 пјешака, дакле сразмјерно више, но у осталијем јевропскијем државама, јер се у оних процепти колебају између 20 и 40 пп 1000 пјешака.

Возарпја се колеба у јевропскијем војсками између 40—80 пп 1000 пјеш. п 25—30 кола са опрегом од 2 до 4 коња. Српска возарпја броји 14000 комака (коморпја) дакле 187 на 2000 пјеш., а то је због тога, јер она пренпоси терете на волама па самара, а не на колпма. Писац вели: да се увеђу за сваку чету (сотпу) ескадр. п батерпја по једна бпчапка и по једна кола за храну са два коња; за сваки батальон једна муницпјска кола и 1 лекарска кара; за сваки пуковпи пола 1 пуковпнска 1 лекар. кара; за сваку батерпју, осим муницпјских сандука, 2 кола за разни *прибор* и 1 кошчпнска; за сваку пнјонирску чету 1 кола за кошчнки алат, 1 кола с барутом, осим тога *доно.кно* кола за провајанске колоне, понтонски трем п. т. д.

На *војпсно-санптетску стружу* пије се до сад у Србији толико обазирало. Писац за то доноси само образац руске санит. струке и осталпх нема уређене у Србији стручњацима (лекарима), само препоручује, да се бар дају по два лекара на 1000 мок. и да се набави потребан материјал за завоје, жпјечење и пеговање — а да се држава постара за устројење непокретијех болница.

Артплеријски парк не нуђам је, његова величина зависи од броја муницпје за пушку и топ и од величине кола у којима се та муницпја вози.

Путник *пстпнјују* радпјељје какво је већ казано на трпје.

Кокмају такође у трп различите варијанте. „Требало би се трудптп да се створи 3000 м. — кам добре коњице, не такве, која је само стражарпти и извиднпчку службу обављати, већ којој ће то пајпеће задовољство и весеље бити, да се с непрпјатељском коњицом песи по међану. Више од 3000 добре коњице тешко да ће Србији, док је онако мале, *створити моћи, задавпти* с тога, што немп у земљи зато способпијех коња". За тешку коњицу препоручује тешке коње са стране п. пр. *из Мекленбурга*.

Артплеријске хобе 4—5 топова на 1000 момака, дакле најмање 600.

Оногдпа парк је нужан, ако не дакати уђ дуество из активне војске, него га пошуљавати са *спецпјалним артплеријским материјалом*.

Пнжпнјерске трупе треба регулисати — у колпко? не каже — али вели, да би се тијем могло добити 4$^{1}/_{2}$% борпца. Писац вас да не рачуна овај род војске у борце!

За *возарпју* предлаже, да пли остану ка.ппшње, т. ј. пошљске терете на самару, или од 14,000 кономрпјских кола нека је 12,000 кономрпјских, а 1400 за кономрпје, које треба да јашу. Сваки кономрпја би пнзо на брзи по пеколпко пока, па би се тијем добило 12,600 мок. за „борце". Пли треба пјесте кономрпја увести кола, па ће се принудити још и $^{1}/_{3}$ пока.

За *војпсно санптетску стружу* слаже се у опште с Грујићем, алп као да не уважава те струке јако, јер пеколпке пз приморске самуше пидаре и лпјечнике на волп, да и у Србији има таквпјех.

За *артплеријски парк* не вели пшпта.

Ја се слажем с Грујићем са свијем што се тиче пјешадије, јер упркос свима потпвницима Путника и његових ревтетских једнокомплексника, не ће ми никако у главу дпоба пјешадије. Осем онога, што сам већ о томе горе казао, продужпћу, да је велика пука, кад се мора пзаи батальон одјелити (detachiren), изабрати једну једпницу, која ће за самостално одјелање бпти способна. Што је пјешадија у међпјех држава још подјељена, то је сигар традпцпонална, али у новије вријеме нема очитпје разлике у порабп једне и друге, нпти су праппла једне и друге рано развијене. Ја сам *за једнобразпа* састава пјешадија јако *надувена* пз своје тјелесну величину и протежпљу, а стрпјелачка оног на своје *мпе*. Та надувапост раја мразу у војсци, јер се дпвијалпка пјешадија осјећа пастпрчетом у војсци, прекда је пе пајкраће. При том има ствар и друге мане: уамемо на опште пјешадије пајчешће и пајдуже ђуже у граппцпре, — најболе стрпјелце у посебне стрелачке батальоне, онда остаје за дпвијалпку пјешадпју мало *шталога*. Сад уампно, да у једном боју стрпјелци, а у другом трајатори стрдају, сто што остаје војпада на расположење? Зар ваше пробитачније, и боље и лакше дпвалп дражати у једној задруси? Зар пије дпвалс онда распалпсане и пар војсци мање кобни губптци у једној па другој чети? Путник је много читао у војеној повјестпци, па се чудим како му ппје пала у очи битка код Спнчерна између Њемаца и Врапцуза 6. авг. 1870. Да је ову битку проучио, јамачно би био пзмјенио од пекпје которпја у војсци. Ја ћу навести пз те битке само једну епи-

сеју да виде читаочки свијет, како се војска у боју понаша?“ „У хитца пољска увијек се је био трећи „ложички батаљон у предњи батаљон „Leib Grenadier Regiment“ тако, да су 3 чете онога последњег пошле као јуришна. „Намјеравало се је на почетка читаву пјешадију грамадинскоj регименту (Leib Gran. Reg.) кроз шуму: Stiftswald у десни бок противника понести. — — Али за наведеног узрока добише остраху баше три чете заповједи, окренуте се проти западном обронку синжеркијех висина. — — Капетан Блумекаген поведе услед тога I. и IV. чету уз полошаву гудуру, штобно се од парничке куће на ворбишкој цести прама истоку диже. II чета иђ је следовала. Чим прва јединица стиже на косу, би дочекана страшном пушкавом. Али гранатирци придрвеше чопор на шуме и отоше непријатељу, досад јуначки бранећу јужну главицу пролазног брда. (Bois Bonher Berg.) Јесу ли ови гранатири ишли нарадијем воракон и у „строју крса“ (Frontmarsch) иљ у густој колони кроз шуму и гудуру?

Даље стр. 365. отимање ворбишког брјега). — „Али ни поступак трију тјелоних гранатирских чета ни трећу батерију није био задар положаја ријешити. Јер шљесни простор за развијање отежавао је напредовање. — — — У овај час (око 5 сати п. п.) дођоше остали дијелови V. дивизије на бојиште. Најприје енглески батаљон (Путникова лака пјешадија) 12. рег. — за тим III. ложички батаљон (Путникова одабрана лака пјешадија) и други батаљон мјешане гранатирске регименте.“ — — — —

„Скоро уједно с напредовањем артилерије прву су на заповјест генерала Дернер-а енглеско-батаљ. 12. рег. и то из прве у истом правцу куд је капетан Блумекаген с 1. тјелоњ. гранат. батаљоном отишао. Ово V. чети рече генерал Алвенслебен да и 2. (ложичког) батаљона ријечи рег. и 3. ложички батаљон за правац иђу. Ради једнистеше управе добио је подпуковник Јестов заповједништво над ова 3 батаљона. А и трећа чета тјелокупних гранатира, штобно је испрва и шуми „Stiftswald“ била упућена позвана је назад и придружена за сад 2. батаљону.“ (даље простим изкрајањем.)

„Фузилир-батаљон 12. рег. упућен се је био међу тијем у четвртем колоњаку дакле на западно подножје синжеркијех брда. Непознајући се на велике губитке од шестоке пушкаре пушака и митралеза (Mitrailleuse) са сјеверне ивице ворбишког брда, одпоче под ово последње. — — — —

3. Јелоначки батаљон је међу тијем источно од шарначке куће напредовао. Вјетар на вух обронак изгурени стрељачки низ спојно се је једно са четама капетана Блумекагена (дакле одабрани стрељачи упоредо у једној линији са гранатири) — остали батаљон застао је још у даљину. — — — —

Подпуковник „Јестов зашће брзо, да се с прса ворбишко брдо с оне стране отме. — — и рјешн ложке и други пјешачки трап. батаљон што је био на обронак брда пристао онет на шесту пресјећени, те обиђе дакле од тамошњијех поредњијех кућа (Seibitte) с десна напасти. Најприје је спиао грамадинскоj батаљон с обронка, те претрча трком под жестоком пушкавом душманскоm честу равницу и поче се од „goldene Brenn“**) пењати се уз обронке синжеркие шуме. Трећа чета исте рег. придружи се томе напредовању, али исто остаде уз „goldene Brenn“ што, јер је досадања посада небиком пеш с фузилир-батаљоном 12. рег. напријед отишла биле.

*) Deutsch-französischer Krieg 1870—1871. red. von grossen Generalstabe str. 351 u 1 skicabe.

**) Северно подножје синжерске шуме.

Скоро следоваше стријељи.“

(Ето их опет од свијех врлијања упућено!!! Дабе.)

„У опште је означено фузилир-батаљон 12. рег. напријед истурено лијево крило офензивне линије у десно и у даљу стојаги су 6. 7. 8 и 3. чета тјелок. гранатира у истој линији; мало оприје следовао је 3. ложички батаљон који је в пачетку имао на десно бок премакудура, што се од барake Mouton позлаче.“

Шта видимо у овоме бој?

1. Да пруски ђенерали нијесу питали какву тактуду који батаљон носи, него су га, чим је на бојно поље пристао, тирали тамо, ће је било најпотребније;

2. Да су и гранатири кроз гудуре и шуму се верали у праој бојној линији, а они је у сплетеном равноврсту биш стрељачки или са строја подигнуте, а једва су у лоаки дошли у другу бојницу. Шта би било да сте струке пушке пјешадије нијесу биле једнаке сваком начину кретања и борења?

И у ковници се сликом са Гравелот је је биш њен главни задатак командничке и стражарске службе. Извиђачка и стражарска служба необухвата само патроле на предњем стражама, него оне величанствене маневре, које је војска наследника пруског 1870, напредњи од Мозела праћа Шалону пратила.

Ковница је ту била келика защита за Француза, а бистро око за Пруса: Француза напита невађење, што се дела у њемачкој војсци, те се крешуће сјеверу, а њемачка ковница увреба њихову намјеру, јави је, те се је могла на времена већином војска њемачка код Седана скупити и Француже као у мишоловку похватати. Код Седана није било велике ковничке могаће: ни је њемачка служба ковнице Седан спречила; код Гравелота се је њемачка ковница жртвовала, да устави напор Француза, док помоћ на дијелом крилу нестане. Али је њемачка ковница знала пиварити кад непријатељ плећи даде, па кад га је тон и пјешчика пуцњава у перед бјаш. Ако кано је то оне за времена доиђао? Извиђачкоме служби је осим предњијех страна пред бојом у предходници (Avant-Garde) — ту су најчешће сната ударни — у бој назнани на бокове, и на тодине чисе да нападе душмана кад је у перед дође, иа кад се зреће: посље боја да шпарн или — у злој срећи — да брани од душманске ковнице. а у опште да држи непријатеља увијек у оку (an der Klinge bleiben).

Ковница дакако истурена пред војску дође доста пута у прилику, да се мора и сама вапрон бранити, док јој помоћ дође на док неснасе узвичају војску, зато јој се даду сњуда добре пушке, нешто краће од пјешачких. Ако ковница иенуда из тијех пушака и коња, него себе с коња, на се бранн као и пјешадија. Овакви су били од некада „Dragoner“ и онако је сад устројена ковница по сасвим изображеном сништу. Да се још чета о кирасирима, уланима, хусарима, то је стнар народа или традиционалнв, а што се узимају нежни и лаки коњи, то је зато, јер у Јенопој земљи има више тешкијех, као у Мекленбургу. Али и сам Молтке, да га упитамо, жедно би ли дакле сво „лаке дрогоне“. Прво него што би Србија куповала мекленбуршке коње, нека накупује јаквих козачарских, мађарских и турских, који су за те предјеле и бољи а и јевтинији; а да добије многобројну и добру ковницу, нека се уједа на „добровољне лонце на коњима“ (Freiwillige Jäger zu Pferd) од год. 1813. у Пруској и на наполеоновијех 10000 „коњичких гардијеста на коњи“ почем му је у Русији 1812. сва ковница била пропала. А да се у земљи подиже бољи соj коња вала основати добре ергеле и изложбе кова по округима с добријем премијама.

Артилерије је доста 5 топа на 1000 јер ни суседне силе немају више а Турска ни толико. Четиринајес топова немају Турци ово 150 — више их нијесу добили, јер их немају да плате. Четиринс топове треба што скорије набављати; јако на патриотизам пиувијех Срба је на своме мјесту, али ни са задивљењем топовима, јако ако буде на осудном мјесту и у одсудном часу више него у Турака, нетреба се бојати. Код Вертх нијесу страдали Французи зато, што Њемци имадоше боље топове, него што на осудној ћчи — у центруму војске у Гересдорфа и Ауштета — имаше 216 топова, а Мак-Махон их на свој бојној линији није имао 100. На шта је та четворострука сила нивла послао да потуче своје противнике: од 8 сати ујутро до вечерњег сутона. Побиј Мак-Мам ни устеже, да их други дан нијесу знали на коју страну! А шта би било, да је био до 300,000 Француза са бар 250-4 топова код Верта? „Худо заиово“ тако мислим ће г. Путник. Али ја мислим, да није побило Француза боље оружје него скоро-која мобилизација, скорашноста и боље маневрисање Пруса. Нека Турци 100 крупновијех топова изведу преко 300 српскијех бронзанијех на једном мјесту, на се ја небојим за мегдан.

За обсадни парк вели Путник. нетреба узимата једе из борада него „својеваше ујателенијех народа“, а на другом мјесту вели опет: Србија и Црна Гора не треба да буде крсташице једног малога садашњег пашинате владе!!! Србија и Црна Гора морају се држати легитимитата!!! Да су се Срба од Косова држали легитимитата, небн било ни Срба ни Србије; легитимисте нијесу хтјели да Цвиет Дорђа ни да зкају за ime српско! А ни посљетку пребирајно листове ове повјестнице нн ћемо наћи, штаје легитимитет? Да су се тако строго држали пагана легитимитета, бн ли бнло Грчке и Бедгије? Бн ли се удавала легитимна пољска државка? Бн ли легитимни Виктор Емануло буно Талијане нз „Ломбардомлетске“ на Аустрију? Бн ли најлегитимнији, oller Willem“ 1866. нунтно варобљене војнике мађарскијех пуетр. регимената да иду у Клапкину легију, но да узадну оружје за хатар Пруске у Мексику? „Законорнна влаета „законито знање сувтлости“ — показала нам је легитимисте у најлепшем виду!

Но да се окланн овога разглабања упитао бих ја г. Путника: Зна ли он шта је то опсадни парк? Јамачно нешто, јер да нам, неби „прекрнут“ за нарн нешто, бе бнли требају најнеопходнија топиње, јер вод тако рване музичке треба једнчево знање техничке шеснаесте, него вод пољске артилерије.

Ја велзи: Да опсадни парк да се уалму најнеопходнија топиње од стварнјех ораноса.

Пјешачијерске чауше ја бих зрстно: граћевинске чете, а не „Genietruppen“, јер рнјеч „Genie“ значи некакву женијалност, а зна се, да свакн граћевински војник није „женнј“. Путнику нао да нпје јасан ни посао опог рода оружја, јер га нзаво себи бројно у војборне. Граћевинске чете нијесу само, да копају око градова бедеме, нагуле и одсеке, за то је добро и пјешаднја, али ја их трсбам у сред бојз, да утврдим важну мјесност у обрзни, на да се „ложарме“ у отеној мјесности. Граћевинске чете шаљу уа пушке алат дострук: једам за себе позицноне послове увјек на колна, а други морају у бојну носити (tragbare Ausrüstung). Овај алат обухваћа све што треба, да се мјесточист „корнгнра“ Да кано да Србија нма одвеч те војске. Вадде би је смањити већ с обзиром, да их и Турци само два батаљона имаћу.

За возарију је ових укво

а) За сваки батаљон:

1 кола са 40000 шишека,
1 кола за месо,
2 кола за провијант,
2 кола за лазу и багажу, а на овијем би се могао повести и мала количина за шушкаре.

б) Осим тога за пјешачку бригаду: од 4 батаљона:

1 кола за багажу.

в) За коњицу што и Грујић.

г) За топџије што и Грујић.

д) *Пловидбена потреба.* —

ђ) За *понтонаре* подаци за мостове по уведеној систему мостова. У Аустрији треба 1 чета (Komp) 28 кола за мостове а 4 за алат, багажу, прибор и провијант.

Алата имају аустријски пионири (који су уједно и понтонири) и за копчну службу; будући да тај алат имају грађевинске чете а и пјонирци, то би се код понтонира могао уштедити, те би била једна кола мање. Свака чета има дакле мостовне „експлане" свака по 28 дулиње. Експлане се може подијелити на половицу четвртину и осмину, а обавезу се сваки возником односно ходником (Brückenbahn) продужити:

са 7	ширине на 35″	дулиње	
„ 5	„ „ 45″	„	
„ 2½	„ „ 70″	„	

разумије се, да су ови уза мостови само за претпрпавање пјешадије и коњице, а никако за кола способни.

е) За сваку грађевинску чету:

4—5 кола за копчки, дрварски, каменарски, лагумарски и тесарски алат и

1 кола за провијант, месо, и др. На алатсијем колима се може повести и багажа.

Сметање: Болничарска струка дијели се на непокретну и покретну. Непокретне и покретне болнице треба да су у мирном времену *сједињене* у главнијем мјестима дивизија. Војени лекари којих треба за сваку дивизију најмање 15—18, обављају сву службу. Чим се војска мобилизује, одазе они лекари са свијем особљем за војском, односно за дивизијама, а на њихово мјесто стају цивилни лекари са *женском* послугом (мушкиџех само неколико за теше послове) у дивизијским мјестима у *непокретне ранне* болнице.

Ратне се болнице дијеле на троје:

а. Пољска одјељења, која примају рањене са бојишта, те их шаљу даље међу;

б. Амбулансије за 50 грдно рањених на дуље вријеме, и за 200 грдно рањених за мали час.

в. Покретне болнице свака за 3—400 болесника.

Покретне се поједа из самоуше видаре, али у рату не врви само пушка и топ, него и *колера, тифус, црвенке, биљене разарање* и *дувбо, скорбут*, и т. д. Бар би се тога од 1849. год. могло сјећати. Болничарска је струка јако мала за војску, то признаје лијепо Грујић. Ја сам ово само навео читалачкам свијету, да види како је переђена та струка; а по сао је струковњака, да прави *предлог* доноси.

Болнице спадају у *возарију* прве и друге линије, а на њих је тек *возарија* што прилази војсци *потребе* у великој, сва возарија изискује особиту студију, јер *шешко војсци која мора да сшиже, јер нема ни „небене ни заклоне"*.

Интендантија се мора основати.

*Артиљеријска возарија**). Ја бих рачунао.

*) И то је ред возарије.

А) За пјешадију.

У свакој пушку по 80—100 фиш.

У батаљонској колона за св. пушку по	40	„
У дивизијонском парку за св. пушку по	40	„
У возни. муниц. колони за св. пушку по	10	„
У возни. резерв. колони за св. пушку по	30	„
У возни. ратном депову за св. пушку по	40	„
	свега 240—260 фиш.	

Б) За Коњицу (карабин и револвер.)

У свакој пушку по	30	
У дивизијонском парку за сваку пушку по	20	
У парку кон. резерве „ „ „ „	10	
У возни. муниц. колони „ „ „ „	10	
У возни. резерв. колони „ „ „ „	15	
У возни. ратном депову „ „ „ „	15	
	свега	100

В) за топове

У топном сандуку за сваки топ.	36	фиш.
У колна батерије „ „ „	124	„
У парку дивизије „ „ „	124	„
У возни. муниц. колони за св. топ.	62	„
У возни. резерв. колони „ „	62	„
У возни. ратном депову „ „ „	160	„
свега	568	фиш.

Од бројева под B. 66⅔ гранате (8zölligeschosse) 24⅔ пренијела 7⅓/₄ картача а 2⅓/₄ метална за пљакање А осим тога бар 20⅔ бор-шишева за бапље (Wurfgranaten).

Ови су бројеви удешени за једнистрену артиљерију. Код различних калибера би мала поместа могли наше, а неки нешто мале мотаја.

Нетреба се чудити, да топ треба више шишека него пушка, јер топови буде од почетка до краја битке, док пушке тек од онога часа кад се протежава на пуникоме пријаше. Осим тога ступају у свакој скоро битци сви топови у напоју, док у свакој већој битци остане неколико батаљона, који ни мотка не забаце. 1866. г. потрошиле Пруси у поприлично — рачунајући васцијелу војску пругу, која је била за рат спремљена по 2 шишека на пушку у цијелом рату; наравно да је било батаљона, напочето код Трутенау, који у једном боју не 40—50 шишека на пушку изметнуше, али је биле и другијех, који у читаву рату нешто мање но шишека и пр. Landwehr.

Г) За грађевинске чете и за мостаре као и за коњичке караване.

Ја сам узео мало веће бројеве од другијех држава, јер Србија нема још гвозденијех путова.

Видиш читатељу: ето опет нешто, за необходно нужне возарије. Могу ли сад ја опреме да ја самару пуку 14,000 возарија, па да се организују и по Путкиновом налогу?

А камо још главни стан војске, камо волови и опше за кланье, које се морају за војском њрати живе?!!

Војевали смо ми у Мађарској и без те толике возарије, али смо и цркавали као непребојена пашчад, а притом смо немилице земљу ту сво пљачали. Кога да вратимо у Босни, Бугарској и Старој Србији?

Дјела на старије и младе.

Грујић предлаже у опште осе ступње старјешина, који су у обичају и у осталијем војсками, само што мена надпоручника подпоручника или барјацнђа у чинозна војвода (Бенерала).

Путник напротив има више довољех чинова до капитана, међу осталијем и звањенне официрске (Officiers-Stellvertretter). Добро је имати доста „*добријех*" али само *добријех* старјешина, али ће их нема свеђијем добријех и искусијех, боље се је задовољити с маљијем бројем, јер *некијеми старјешина готова је војска у војсци.* Одношаје старјешина су у Србији мјешани, јер поручик од стајаће војске стоји ђенад над мајором из редне војске. Ово исказа упрсе што Путник каже да је поручик старији, кад га господар над мајором стави. Али господар то нетреба да чини, ако неће да пођаје живца чистољубија Ко није способан, нетреба му давати старјешинство. Ово исто Путник по некадашњој *системској* изнади предлаже, да би се могао двогубо чин једном лицу дати, које ако. Србија нетреба капетана — полковника.

Спрема војника за старјешине.

Грујић: Касарне да се претворе у војничке школе. Из основне школе (4 њјесечне више наставе) одабере се по извјесијем својствама по најбоље, дајући њрвенство писменијем и јаком — способнијим — који се имају даље учити практичке и теоретично још *четиријем годинама* а то: 8 њјесеци остају као ученици, а 4 последња њјесеца нао учитељи новоуписанијех војника у основној школи. По свршеку течаја добио би се комплект старјешина ових њрваштаја, који је с њима једновршан; из ове школе излазе по успјеху старјешине од „десетара" до „поднача."

За учење њетреба „каџр" војсковођера, јер они, што из школе излазу, врше ће ове дужности ове године, а други што излазу — до године и т. д.

Људи, који најбољим успјехом свршо 16 њјесеци течаја основне подофицирске школе — а особито Бошњаци — способнији, који из тијех школа излазу, свршавши њрије тога реалну или Јамназију — прелазе у *официрску* школу. Вељки течај траје 3 године.

Осим тога старјешине треба да њрате војничку књижевност, треба завести повторне курсове и војничке бесједе у извјесно вријеме на неколико недеља или њјесеци у години; а осим тога „војничка предавања". Оваковом би се наставом стекао број једнако њрофесионалних старјешина, то неби биле њрилике, као напр. „*школа-ученика*" и „*касарница*". Људи, који су разним путем дошљели до чина ниже, имају и у даљем животу и раду разне назоре. Војничка наука и војничке њотребе тако су сад развијене, да их сама касарна неможе да подмири. Сама њша војна школа, без просте воље службе и практике, дајући њисионарна знања, удаљује се често од њраве њотребе и, што је најгоре, развија *чиновничко* њротивно српском демократском духу. За њровизијање у веће чинове, предлаже, по потреби службе и по избору, мјесто испита, њрешавање разних задатака. Органичене године службе у једном чину да изостане, да се неломи полет и уплив на занимање мјестима окандним, која има веће *смотрише*, и да се избјегну њретежаје, онијех, што су дуговали, чим коју годину више службе у једном чину. Само под једновјеним условијама да њрешавају године. Изборна система отвара врата њротекцији а то се може њредупредити. 1., њровизовањем само на њраквена мјеста и 2., по јавним испитима отворењех курсова.

Путник после двојнјеченог основне изучае 10 њјесеци у подофицирску школу, а затим 2 њјесеца као наставници код војничке књижбака. Са оснивањем школом со неслаже с Грујићем, „јер људи, који су октоли живот у касарни околу и на нарушеника неће моћно сићети за самишљана (?) А после толиког школовања то неће бити народна већ њозната *официја*, који за друге њосло нијесу, дакле их држала њора у тајним њровинцеја и њлаћу им дата (?) Вољи академију, као што јест, а за *народне* официре предавања из Јамназијала реалзама и свијем вишим школама.

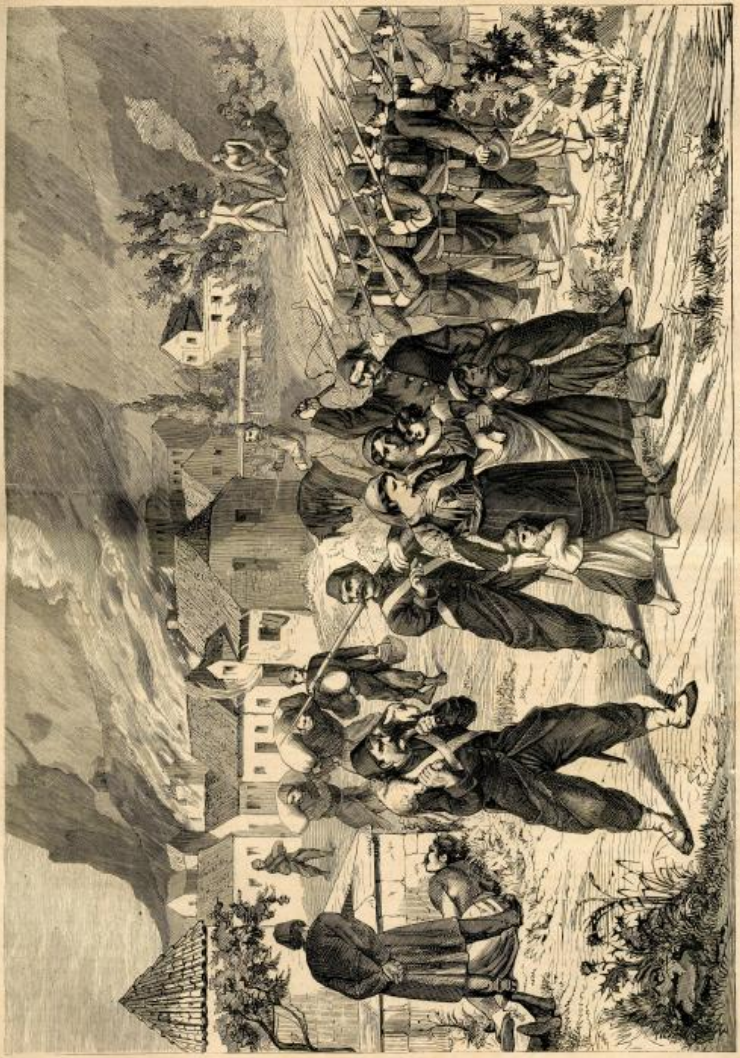

Турски војник у Херцеговини 13. јула 1875.

Грујићеве курсове прима у виду некадањег „Classen-Exerzieren" у Крајини, само да се вријеме боље употријеби. За познијег официра несмије правило гласити: „ко није свршио академију несмије постати позвани официр", него: „*ко хоће да буде позвани официр, мора то и то знати*, односно испит положити. Навода Клаузевица за доказ, да и од „касарица" може бити изображен официр. Нема страха од „јункерства", јер „касарци" имају још веће аспирације од академичара. Колијевка аристокрације није академија него прост штит.

За произвођење у више чинове је испит једини пут. Испити морају бити не само јаки него и приступачни свијем официром друговом онијех, што испит положу. Право питања не да има само испитна комисија, него и другови и они што испит положу међу собом. С онима, што се у рату покажу као већи јунаци може се друкчије поступати, ал морају бити на висини науке свакојако.

Само одличије у вођењу одјељења, може дати првенство.

Чолак-Антић разликује се од Грујића, што би задржао војену академију, а подијелио ју на нижи и виши курс, при да у двогодишњем течају спрема официре за пјешадију и коњицу, који из академије излазе као подофицири и тежар на упражњена мјеста авансују за официре; а други са трогодишњијем течајем за ђенерал-штаб, артиљерију, инжињјере и администрацију. Најбољи из нижег курза долазе у виши. За подофицире хоће 6 дивизијскијех школа са течајем од год. дана. Најбољи од онијех би прелазили у нижи курс академије. У колико се овако школани официри иноже, у толико прелазе досадањи народни у резерву.

Ја сам у погледу на подофицирску и официрску трогодишњу школу као и у погледу на курсове и предавања сасвијем уз Грујића пристао. Невјерујем да ће онове, који је жељан бити официр, сарћети свањија — то се бар види на Клаузевицу, који своја знања ако и није добио у сканији, а оно ле ни на „Wachtparade", него читајући и размишљајући.

Путник право вели: Ко хоће да буде официр, мора то и то знати; али ја немогу да разликујем од капетана ниже *позваног* и *народног* официра. Обојица морају водити једнаке чете. Непознам ни то, да држава онога, који три године у школи нешта немаучи мора да учини официром!

У погледу на аванковање у више чинове ја сам овога мнења:

Једнако косињкани официри — по Грујићу — нека авансују — ако нема узрока, да се иначе прелаком — *по реду старјешинства*, јер зашто претерирати старијег а и са успјехом школованог практичног официра, кроз млађег, ако овај нешто више на изуст зна? Ја сам имао прилике такве испитане свезналице поближе познавати, па сам се увјерио, да многи и многи од њих све знају, само не — како се војска води и са потребнијем снабдјева. Онијем млађијем официрима, што се одликују особитијем способностима и већијем знањем треба отворити, *почем су код разнијех редова оружја* са успјехом служовали, пут у *„школу ђенералног штаба"*. Из ове по двогодишњем ил' трогодишњем курсу да изађу као капетани I. класе у ђенерални ил' у артиљеријски ил грађевински штаб; тако ће већ претећи своје простије другове у војсци, а почем ту извјестно вријеме послуже *треба их као батаљоне командире, командире дивизијске комиде на топништво утурити у војску и кад се овим као практични некому начинити за мајоре.* Међу штапскијем официрима нека се опет авансује по старјешинству на упражњена мјеста. Виши официри за ђенералштаб да се узимљу из онијех мајора и т. д. који су са успјехом свршили ђенералштабну школу и служовали и у војсци и у ђенералном штабу.

Строг испит треба за поручника и за мајора, а за друге чинове не: — а и код мајорског испита да се више гледа на практичне назоре, него на пусто *блебетање* на изуст научнијех слогова.

У рату може изванредно авансовати *разборито јунаштво*, без обзира на школу.

Величина простих и сложених одјељења војске.

Грујић: *а) тактичне јединице пјешадије.* Код пјешадије је тактична јединица *чета* (Compagnie). Величина чета мијењала се је у разнијем временима у војскама Јевропе између 100—250 људи. У данашње вријеме, кад чета игра тако важну улогу у сваком боју и кад се она јавља не само као административна већ и као тактична јединица, свуда, ће је она *бројно слаба*, осјећа се потреба, да се ојача и да се брзо доведе на величину од 200—250 људи. У Србији је данас јачина чете у народној војсци од 200 људи, заједно с нижим чиновима. *То је малом згодна величина како у погледу на командовање тако и према нашем земљишту.*

Батаљон је сложена тактична јединица и треба, да је толико јака, да се може с њиме лахко маневрисати и да је у власти једног човека. Величина батаљона се колеба по Јевропи од 600 до 1000 људи, а најбоља је од 7—800 људи; дакле тијело састављено из 3—4 чете. Величина српског батаљона заузима средину између онијех граница, — он је састављен из 4 чете. Такова величина и састав одговарају захтјевом ратног искуства.

Тактична јединица вишег *реда* назива се *полк* или *бригада* (Regiment oder Brigade). Она је по разнијем државама и различно велика. Некоје државе састављају бригаде од 2—3 полка, а некоје опет састављају непосредно из 4—5 батаљона бригаду. Питање, хоће ли се батаљони састављати најприје у полкове па онда у бригаде, није толико важно, али је важно, у којем броју да се саставе у нека тјела, којима непосредно може управљати један виши официр.

Ако с гледишта *непосредног* командовања узмемо састав више батаљона, онда ћемо наћи, да је састав наших бригада од 4—5 батаљона *сувише велики*, зато што немамо тог *ратног искуства* нити пак све војне практике, као што је имају стране војске. (!)

Зато смо тога мнења, да се за нашу војску усвоји као сложена јединица *полк од 3 батаљона;* за вријеме рата сваки би полк добио још 4. батаљон као допуну. За састав већих сложенијех тјела да нами само *полк.*

Путник. Прва је тактична јединица пјешадије *сотња* (Грујићева чета = „Compagnie"), величина јој је различита (стр. 112) код *одабране тешке пјешадије* са чиновима по 132 момка, код *тешке* пјешадије 115 простијех јунака а са чиновима 144 момака, код *лаке пјешадије* (стрелача) 120 простијех — са чиновима 149 до 150 момака.

По разлагању на стр. 150. била би величина сотње и прорезу од 125 момака.

Чета (Грујићев батаљон) састоји се из четири сотње, а подпол (бригада) из:

4 чете тешке }
3 чете лаке } пјешадије, дакле из
7 чета одн. батаљона.

На дијељење батаљона (чете) на четверо пристаје из разлога, што батаљон може доћи у прилику да *самостално ради*, а ту су потребне 4 јединице, иначе би биле доста 3. Одбацује Грујићев полк са 3 батаљона у миру, а 4 у рату додајући, да организација јединица мора бити *увијек онакова какова треба у рату.*

Ја имам овђе да примјетим о. Будући да је чета (Путникова сотња) у садашњем ратовању — по рјечима Путника — узвишена за тактичну јединицу, то јест: кад је добила и у боју већу самосталност, него што ју је имала досад, слажем се с Грујићем да не треба, да је из под 200 мом. из разлога, што је толику величину још лахко провести у разнијем формацијама кроз свако земљиште, а даде се и гласом командовати а друго, што ју је лахко администровати.

Мање чете спадну у вријеме рата на тако ситан број људи, да чоек невољна пита би с њим почео, дочим чете од 200 људи, ако и трећину или половицу изгубе, опет остану знатне.

Код Грујића — који има попуњујућу војску — могла би још мања чета имати смисла, јер би је у рату могао попуњавати, али код Путника, који диже и слијепце у првом мах у рат, а овамо — код легитимничкијех скрупула — *неће да зове турске поданике у војску*, да му губитак попуне, *нема смисла.* Чета Путникова спала би *без боја* за 10 јавнијех маршова на 100 момака, сад нека у првом боју изгуби само 10—20 и. ето ти на ње „вода" или по Путнику „дружине".

По правилима тактике шаље батаљон на маршу *најмање* $^1/_4$ = 1 чету у предходницу (Avant-Garde). Задатак је предходнице:

а) да провиди земљиште;
б) да за времена опази непријатеља;
в) да чету *обезбједи од изненадднијех непријатељскијех заћеница,*
г) да се, *ако се сукоби с јачијем непријатељскијем одјељењем, дотлеже брани, док се чета у бојну сгреду неразвије.*

Ad *а)* За провиђети земљиште потребно је да се пошалу ситне облаке на чело и у бокове бар на добар пушкомет;

ad *б)* Није доста да се опази непријатељ, него треба да се сазна, *колико је јак и у каквом је положају,* даље оне под *а)* наведене облаке и рају ћевад тражити му крила т. ј. морати ће се и даље од пушкомета од језгре предходнице удаљати;

ad *в)* да обезбједе чету од заћеница, морају оне облаке *бити способне,* т. ј. по потреби доста јаке *да одбију мања непријатељска одјељења.*

ad *г)* код сукоба с непријатељем мора чета у предходници имати *толико снаге, да се брани и прочи већој сили дотле, док батаљон неприскочи.*

Али мајор прије, него што ће повести батаљон у бој, мора и земљиште разгледати и нешто својим подчињенима казати т. ј. диспонирати. Сад ако је предходна чета слаба а непријатељ има много јачу, а он ће ју прије свладати нег што јој батаљон притече, или ће нагнати мајора, да безразложно диспонира. Осим тога ће се *слабија* чета у предходници држати увијек ближе батаљона тако, да ће код првог сукоба предходнице с непријатељом, непријатељска ћулад схватити момке у батаљону; батаљон ће дакле имати губитака прије него се је почео стрјати за бој, а знамо сви да је теже диспонирати, кад ћулад једног по једног убија, него изван пушкомета. Све те незгоде одпадају, ако су чете бројем људства једнаке са четама нашијех будућијех противника; зато нека чета остане најмање са 200 момака а батаљон нека се састоји из 4 чете = 800 момака; то је свота коју мајор — на коњу — лахко види и руководи.

Будући да Србија несмије ни помислити на друкчије ратовање него офензивно, то се губитци познаним хришћанлука у Турској на оружје попуњују и то овако:

Устаници се повикају у оправничке изроша пиеженине или у четвиј рата у ина стратегичка места, која мора војска и онако да протисне, а у тијем мора бити заиријетиен и мали кадр наставника; ту се најзгодиије за неколико дана у најпотребитијем формацијама, у борби у разастуом виду, у гађању у лиинан и у најјужнијем законима, те се повикају, у такозвана поучна трка (Marsch-Compagnie Marsch-Bataillon) елажени, а дотичном војском одјелиу, и подиеле се на чете с примјереним на њихово губитке. Тако се може у њих знати подиуи број војника у четама, а повиша се, тако изијелани, лакше придубе дисциплини, него да се из њих стварају особити једиинце. К тому дубе још и произвидјални иопис: Срби са Укиине на Босне трудно би се да иокаже Шумадинду, да ниде горе од њега, а тако исто овај од Нова и Новог Пазара.

Бригада да је од 4 батаљона састављена с разлоса, што мора бекад самостаино радити и ту требају увјек најмање 4 једиинце. 3200 војника у једној бригади није толико много, да их неби кадар био бригадир руководити, ако их ијоле *добре* изјаре. У бој би такова бригада обухватала ширину од 800—1000 корака. Бригадир може дакле за 2 минута с једног крила на друго дескијети.

Као што су Путкикове сотне ирсиеиице, тако иу није добар ни подјела од 7 чета на удока, што су појелине чете нреслабе и што нам без потребе нресвједиинца, а ми онако да је тежи елемента 7 слабијех чета на један осудан удараи него ли 4 јаче: а иуитом сио и читали у ратној иовриемици и сами искусали, како се лако у борбом комеиоваиу изборани на једиу да дру у једииицу, кад их је много. Путников је подиосао Шварховрстова бригада од год 1808, сиио што је осуђујевајућ другим родовим оружја: али шварховрстово је бригада била стратегичка једиица: она је заступала Наполеновну дивизију. У Аустрији су бригаде од 6—7 батаљона: али оие ниједу толико тактичке једиицие, него сиио дивизијаиарно на Генерала иеиутие: дивизионар расиолаже у бој с регементима. У Аустрији су оиае бригаде остале само за љубав традиције, јер се није знало шта с толиким Генерал-мајорима. За то је и одређено за бој: *да су бригадири само комбиноиии дивизионари да ову расиоложе с њима, без обзира на њихове бригаде т. ј.* једном даде да води *једно крило*, а другом преда *резерву* и. т. д. На исти начии виђамо да су и ируски дивизионари са бригадирма расиолагали у иослеђем рату.

Ја сам уверен да сам *Unteroffizierale* у рату иного војишта учиие, што није ио њему дивизионар, за то их оиановијех и потребја већ и с тога важног узрока, што заиовјед од главног војводе бива дошао до ииижех чина, чим је имао старјешинских редова ого дође.

(Продужиће се.)

Сиомиа.

Лука Вукаловић.

(Свршетак.)

После године 1861. иокиао се Лука Вукаловић још у многим иријама, да је велик јунак на мегдану. Као ражљубен дао борио се иротив Турака, час са својим Херцеговцима, час ина са браћом Црноеорцима. После битке на Рибиће завладао Црна Гора мир с Турцима. У то доба — у јесен год. 1862 — иошље турска власа из Цариграда Куршид-нашу, да са Луком Вукаловићем условце мира уреди. Лука оде с Петковићем и Љубибратићем у Дубровник, и ту се са Куршид-нашом састане, где углане условце мира, који су дошиље у Мостару биле потврђени. Уговор тај бејше учињен у корист Херцеговци, и одмах после потарде отиде Лука Вукаловић у побуљене крајеие, где јави народу условце уговореног мира, и потарди им њихове народне главаре. Народ је Луку у свим крајевима весело и усрдно ирими, а после свршене свеце дужности врати се Лука на Дуиде, где је неко време у миру живео. Не ироће за тим дуго времена, а Лука се увери, да му Турци и на даље не остављаје. Јакан Турци навбше неколико љубачких и крушевачких главара, који се иолакомеше на турско благо и на празна обећања, те обећаше Турцима, да ће Луку Вукаловића на сиду или на иревару жива иредати у турске руке. Кад је Лука дознао, да се Јуичани и Крушевљани подагали да га ухвате, а он се са своја четир искрена иријатела и десет момака латоран у своју кулу на Убљеиа под иланином Јастребицом, не да се брани од Турака, него од издајица, од своје рођене браће. Лука Вукаловић одмах позове у помоћ своја иријателе војводу Анту Дамоњића, који му оног часа посла у помоћ тридесет момака. Кад видоше издајице, да се Лука не ће предати, а она га на веру познаше, да имаше са састанак, Лука иреварен на веру и повери се у издајицама, него прекарином и заведеном народу, те изађе иред кулу на састанак, а рече народу на што Турци управо тиме смеирју, а народу се очи тек сад отворише, те упозна жалостиио иаиерс издајица. Друг Лучин Лука Петковић отиде у Требиње, да тује ита жеље управо Турци, кад је мир уговорен и потарђен, а Лука остаио са осталим иријатељима у своју кулу. Кад је Петковић са подиешеним главарима изашао иред кајсаљама, а они реноше: „Кад сио овога овако лепо довели, довешићемо и Вукаловића брзо.“ Петковић сад тек увиде намеру њихову, коју су они дивљи за нарушеиу, но лукто се нрезаиране, јер Петковић на вешт иачин умаче из трускога ухвата, и оде на Убле к Вукаловићу. Кад је Лука све чуо и разумео, а он виде да му у Херцеговини иема живоиања, те се са својим верним иријатељима склоии у планину Јастребицу, где се састаје црногорска, турска и аустријска граиица, да ће у нуждн лако моћи прећи из једне у другу границу. Ту су боравили са својим иородицама све до иред Тројичин — дан 1865. године: а кад им ородиха беда, муна и невоља, а они се дого-ворше, да ма куда оду, јер се тако даље живети не може. Кад виде Лука Вукаловић да нема куд ни камо, а он се обрати на руског конзула у Дубровнику, који ни код своје владе нраиди: да је слободиа Вукаловићу и друговима му доћи у Русију о државном трошку. Кад је требало ићи иобу у Русију, а Лука у задиу из свег срца и рече своје дружини: „Хеј, браћа судбино, што сам дечеко! та зар не би боље било, да сам иао као жртва где на бојиом иолу, него сада да идем тумарати по свету, дајоко од милог ми завичаја?“ Кад га је на то дружина тешила, да је жождја Бог дати, ии ће се скоро натраг повратити, јер ће за сад у Херцеговини живети не можеш, он рече своји верним иријате-лима: „Пробаите ме се, браћо моја, тешко је и иретешко останити своју домовину, да се ииикуд у иеиознатим свет: горе иуке од ове неиа, казио среће да смо сви нагиждли на ове јаде ио видели! Вервујеми, браћо, биће да ћемо и се ио ку ивше иовратити, је бех овде за вазда остао, на зато бих и од глади скоиао. Ако се ућем у јеиоко бога да нас не ће заборавити, него да ћемо ии иист бран иослужити своји домовини. За то стиховимо сада срце, на хајдемо куд нас судба гоии, да зио не будемо куда срећи!“ По што су сместиле своје иородице у Грахово, рекше се Лука Вукаловић заједнО са Петковићем, Милошем Средановићем, Мићом Љубибратићем, са својим братом Јолом и још са иеиијасте друге иреко Тројичиних-диева год. 1865. У Русији иробави Лука Вукаловић са дружином ио године дана а за тим — које што се не могоше навићи на руски начии живота, које нам из нужде да су биике своји домовини — дође у Београд, где ии срби-ска влада одреди плаиу да могу живети. Но у Београду ии ће се, Лука сиидао, него се са својим братом Јолом врати у Русију, а руска му влада даде ио ново плаиу и иешто земље близу Ирбаиске. У мају годиие 1873. догиди се сва његова иородица у Русију и ту се и данас находе. Не ироће дуго времена после долеска његове иородице, а Лука Вукаловић ирешиу у селу Салтаћки близу Ирбаиске 6. јула 1875. године, у најбоље доба мушкога живота. Лука је останио иакон себе два сина: Богдана и Михаила, и две кћери, једну удату у Грахово за Ниса Казиченовић, а другу иеудату у Русији.

Лука Вукаловић беше иокрен, иоштен, одважан и сталан, биле узорјуиак, чије ће се ине сиоменути, док устраје и иоследњег Србина.

Стојан Бошковић.

(В. лик на *стр.* 229.)

Међу иросесорима велике школе у Београду заузима Стојан Бошковић једно од ирвих места. Иро врстоте времена одликовао га је академијски савет особитом иочашћу, изабравши га за ректора велике школе. Као иросесор он је омиљена особа код својих ђака, а као научењак стекао је иоштовање целог српског образованог света.

Стојан Бошковић иросесор опште историје у великој школи у Београду, родио се у мајеу 1833. у Смедереву (сресту ре-савском, округу Јагодинском) у Србији Настоа отиа, Бошко, био је занатлија (терзија); а дека с материне стране, по имену Бурџија, био је у ирвине устанку Србије члан („иравительствујушег“) савета (1804—1805.), а после, у 1809., иогинуо је на Каменици код Наиша, заједно са Ресавским војводом, влазом Стеианом Синђелићем.

Стојан Бошковић научио је основне ноуке у Свилајеику, а гимназију и лицеј у Београду. Још у гимназији научио је немачки, а у лицеју француски и руски. У 1849. био је изабран да се као државни штиеиац ошље у Германију, рада научеог усавршава: али због тешке болести мораде остати код куће. У реду „Дружине Младежи Српске“, од 1848—1851. он је као један од најмлађих и најдарованијих радника учествовао, и био је тај дружини секретар и библиотекар. На свечаном испиту почео је он предавати у 1851. Прва књижевна иослова његовим нашети су на јавност у „Срб. новинама“, у „Народном ајестиа-ник“, у „Седмици“ и „Шумадинки“. Почето је у 1855. слушно экономеијске и правне на-уке у оидашњем „ѕмаиеско-српском лицеју“, буде одма иостављен за иросесора (немачког језика) у Шабачкој иолугимназији, где је у 1857. и директор постао. У то доба изашао је у Новоме Саду његов иревод Лекаичке-вог романа: „Црногорци, или страдања хришћана у Турској.“ І и ІІ. свеска (свака у 1000 ексемиа.) дошиле нашле и ІІІ. свеска у Бео-граду.

У време св. Андрејске скупштине Стојан Бошковић иотпомогао је радњу слободоу-мие странке, дописама у новосадском „Дневних“ и „Српским Новинама“, а и мушким држањем и енергичним, патриотичним радом у шабачком грађанству и општине, где после страдања од катанске буне свет ниje имао иовереио, да се Обреновићи у Србији иратити

могу. У 1859. био је он у Шапцу изабран за посланика на малу господинску скупштину, у исто време кад и његови политични другови: А. Стевановић, М. Јанковић и Ј. Грујић беху изабрани у Београду. Ондашња влада поништила је те изборе простим циркуларом својим, под изговором, да кнез Милош неће чиновнике у скупштини. У јесен те исте године прими се он уредништва званичних, а онда јединих у Србији „Српских Новина;“ но у гоњењу које је наскоро затим постигло народну слободоумну странку, паде и он. Реакција, која је тада овладала била, није му дала да настави публицистичку радњу своју у независноме листу, који под именом „Народних Новина“ мишљаше да почне издавати. Административна власт не само да му то дозволила није, него га је и из Београда гонила. У томе положају прими он понуђено му место директора полугимназије неготинске, а затим зајечарске, у 1860. Те године у лето путовао је он по Немачкој, Белгији и Француској, ради изучавања друштвених и политичних установа у тим земљама; а у зиму дође у Београд, где се реши да у друштву са М. Јанковићем и В. Јовановићем оснује самосталан и независан српски лист, под именом „Народна скупштина“. Они сва тројица заједно добију концесију за издавање тога листа, и огласе га јавно. Но ондашња влада, кад виде да се са свију страна новоме предузећу тројице уредника топло одзива, навали да га у самој клици угуши. Под ништавим изговорима и противу закона забрани она да се издаје лист, за који је концесију дала била. Бранећи одважно своје право, уредници пројектоване „Народне скупштине“, на место да добију правицу, нађу се једног дана сви три у тамници. По министарској заповести полицајска власт бацили их је насилнички у затвор, па им је и куће испреметала. Пошто их је девет дана незаконито у затвору држала, спровела их је та власт суду, и оптужила на *пет* година затвора, просто зато што су се у своме огласу усудили рећи ово: „ако је заиста закон највиша воља у Србији, онда ће и наше новине за цело излазити.“ Из таких речи изводила је административна власт увреду и за министарство, и за државни савет и за владаоца!! Но судови земаљски огласе сва три уредника за *потпуно невине*. Па опет, на протесте и жалбе њихове због учињених им неправде и насиља, недобише они никаква задовољења од ондашње владе.

Мало затим министар унутрашњих дела опет је био тужио Стојана Бошковића суду, захтевајући да га казне затвором од 1½ год. што је у једноме допису у „Трговачким новинама“ јавно за смрт једнога дечка у Свилајнцу, који је умро услед батина што је добио од полиције, за увреду неке капетаније. Но суд од те тужбе ослободи Стојана Бошковића.

У 1862. премештен је Стојан Бошковић за професора београдске гимназије, а мало доцније кандидован за професора велике школе. Па да је тада био добио колико треба гласова од професорске колегије, опет га ондашња влада нехте поставити у в. школу. У то доба изабран је он за члана срп. ученог друштва, а у 1867. издао је своју I. књигу (стари век) *историја света за народ и школу* (у 2000 езсемпл.), која је у новосадској гимназији и панчевачкој реалци за школску књигу усвојена. У исто време радио је Стојан Бошковић много у независноме листу „Србији“, пунећи ону једровитим државоправним расправама и политичним и књижевним чланцима. О омладинској скупштини у Београду, као и друге године у Кикинди, изабрала га је омладина за свога одборника. У јулу 1868. био је он изабран за одборника општине у Београду, а у исто време и за члана комисије, која је имала да одреди програм за научно образовање младога кнеза Милана. Те године у јесен био је члан уставног (Св. Никољског) одбора, и одпочео је издавати политични лист „Јединство“, са либералним својим програмом. У априлу 1869. одступио је он од уређивања тога листа, што му се није дало да свој либерални програм доследно развија. Затим је постављен за начелника одељења у министарству спољашњих послова. У 1870. изабран је за почасног члана „Српске матице“, а у 1871. за председника одсеку за историјске и државне науке у српском ученом друштву. Ту је изнео *предлог о издавању великог научног речника на српско-хрватском и бугарском језику*. Тај предлог изазвао је пажњу свију југословенских друштава, и послужио као предмет преписке и договора међу њима; но за тада остао је неизвршен. Када се састала у Крагујевцу прва *законотворна скупштина*, написао је Стојан Бошковић у листу „Србији“ цео низ чланака под именом „законотворна скупштина“, у тежњи да се и са научног и практичног погледа осветле питања о уставним реформима, која су се имала решити на тој скупштини, а нарочито питање о изборном закону и о министарској одговорности, оснивајући се увек на начелу политичне централизације и административне децентрализације (са општинском и окружном самоуправом и слободним зборовима). Значајно је што је још и тада цензура налазила за нужно, да писцу (који је био начелник министарства) брише и сакати мисли. Исти чланци одштампани су после у засебну књижицу, но без имена писца. У 1872. штампао је Стојан Бошковић своју II. књигу *Историја Света* (средњи век), са особитим погледом на историју словенских народа. Овоме делу критика се у српским и хрватским листовима најповољније одзивала; но мађарска влада нашла је за потребно, да то дело по српским школама у Угарској забрани. — Прошле године у јуну, уклонио се Стојан Бошковић из административне службе и постављен је на катедру опште историје у в. школи. Своја предавања одпочео је он беседом, која је у овоме листу штампана, и из које се најбоље види, на којој се висини науке и слободне мисли нови професор в. школе налази.

Наше слике.

(В. слике на стр. 217., 221., 225., 223. и 237.)

Мића Љубибратић, војвода херцеговачки, потомак је старе чувене српске породице, која је за ова последња три века дала српском народу неколико јунака, и две владике: Саватија Љубибратића, владику најпре херцеговачког, а за тим далматинског, и Петра Љубибратића, кога је цар Леопод I. године 1694. наименовао за владику пиварског. Без сумње је из те породице и чувени ђенерал Љубибратић, који је био први Србин ђенерал у Аустрији, и коме је царица Марија Терезија за његове заслуге дала баронство с предикатом „од Требиња.“ Данашњи главни вођа херцеговачки Мића Љубибратић родио се у Шуму у Херцеговини. Научивши читати и писати у Херцеговини, даде га отац на науке у Дубровник, где је с особитом вољом и трудом студирао ђимназију. Године 1857. букне устанак у Херцеговини, а Љубибратић се одмах врати у свој завичај. Допав у Шуму најпре запали своју кућу, а кад га отац упита, за што је то учинио, а он му рече: „нека види народ како се мислим с Турцима бити,“ а за тим оде у манастир Дужи, где нађе Луку Вукаловића, који га радо прими. Доцније беше Љубибратић десна рука Луке Вукаловића, где се пера тицало, а у више је прилика показао и да уме сабљом махати. Мића Љубибратић беше увек уз Луку Вукаловића, у срећи и у несрећи, те с тога је стекао велико поверење његово. Када овај г. 1863. мораде Лука Вукаловић поћи у Русију, и Љубибратић је био у пратњи његовој, а после по године врате се сви заједно из Русије и дођу у Београд, где се Љубибратић настани и ожени. Ту се у Београду бавио Љубибратић читањем и изучавањем војених дела, а пре две године штампао је свој превод с француског: Животопис Суварова. Кад је овог лета букнуо устанак у Херцеговини, а он се опрости од своје жене и оде у помоћ браћи својој. Народ га после кратког времена изабере за вођу, и он се данас јуначки бори у Херцеговини. Под његовом командом налазе се сви својевољци из страних земаља, који га због његове љубазности, пожртвовања и одважности јако поштују. Он је вођа, који пре сам трпи ма какву оскудицу, него што ће допустити, да му његови момци оскудевају. Мића Љубибратић је најинтелигентнији вођа херцеговачки; он говори пет страних језика: талијански, руски, француски, грчки и немачки. Љубибратић је још млад човек, но веома озбиљан, сталан и одважан.

Поп Богдан Зимоњић, вођа херцеговачки, један је од најчувенијих јунака у целој Херцеговини. Кад год је требало стати на биљегу и борити се с Турцима, ту је он увек први био. Код народа је из прошлих времена тако опеван и уважен, да за његово име зна већ и најмање дете у Херцеговини. Покојни Лука Вукаловић веома га је поштовао због његовог јунаштва, а у народу се о његовој храбрости читаве басне приповедају.

Херцег-Нови (Castelnuovo) је красна варошица у Боки Которској, која се данас често спомиње у нашим политичним новинама, јер одавде и из Дубровника по највише стижу телеграфске вести о догађајима на бојишту. Херцег-Нови је стара српска варошица, насељена године 1373., и по старом обичају опасана је са шанчевима.

Манастир Дужи у Херцеговини описан је у чланку: Манастири и цркве у Херцеговини.

Херцеговци у заседи, то је слика која нам представља, како се Херцеговци почињу бити с Турцима. Кад која чета спази Турке да долазе, а они се попну на врлети, изаберу сваки себи заседу и тако дочекују свог старог крвника Турчина.

Турски зулум у Херцеговини 19. јула 1875. Ко би могао описати, ко би могао насликати све оне зулуме, које су Турци починили у последње доба? А камо тог писца, који би могао описати, камо тог сликара, који би могао насликати све зулуме од Косова до данашњег дана? . . . Српски је народ гледао, српски је народ сносио и трпио те турске зулуме, па он их је и најбоље описао и насликао у својим песмама. Данашњи догађаји у Босни и Херцеговини не ће остати не опевани, — гуслар ће их опевати, јер народ је тако свикао на оружје:

За крст часни и слободу златну!
а раја је листом устала:
Која глоба давати не може,
Ни трпјети турскога зулума.

Турци су стари зулумћари, Турци су изелице и силеџије, таки су свагда били, а таки су и у данашњем устанку. Слика коју на стр. 237. доносимо, верно нам представља голем зулум, који су Турци починили у суботу 19. јула о. г. у селима Драчеву и Долањима. Обесни Турци из невада нападну на та два села, у којима не беше скоро ни једне мушке главе, — јер ко је дорастао до коња и до бојна копља, тај је отишао на бојиште, — опљене и опљачкају оба села, па их тада запале. Жене и девојке, које су се браниле с оружјем у руци, поубијају и посеку, а остале које обесчасте, а које пак одведу у робље. Један очевидац који се ту у близини десио, скицирао је тај жалосни догађај, и по тој је скици наша слика рађена. — Ето таки зулуми, то су јунаштва турска, но ако Бог да и срећа јуначка:

Друмови ће пожељет' Турака,
А Турака нигде бити не ће. —
Тако књиге написаше кнезу.

Власник и издавалац Стеван Ђурчић. Одговорни уредник Срећко Мајер.

Штампарија јерменскога манастира. Сајдла и Мајера у Бечу.

Година прва. — Свеска једанаеста.
У Бечу 26. октобра 1875.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 26. сваког месеца.
Годишња је цена 6 фор. или 72 тр. ч.

Pique Dame.

НОВЕЛА

АЛЕКСАНДРА ПУШКИНА.

(Свршетак)

IV.

„Imitez mon exemple et ne vous remariez pas."

* * *

Лизавета Ивановна седи у својој соби, још у свечаном руху па се дубоко замислила. Чим дође кући, отпусти своју комориницу, може се — нели — и без ње скуће, па сва дрхћући јури својој собици у нади да ће тамо састати Германа. Често би падала да није дошао. На прав се поглед уверя да га нема, па је захвалила случају што се ето састаиа разби. Седне замишљена, заборавила и да се свуче, па промишља о свима редом појединостима у своме одношају са Германом, позиње га тек од скоро, а до чега већ дође. Та ето зна је тек три недеље како га је са прозора прав пут видела, па му већ пише, па је ето већ и примедо на њене састанке. А опако не зна о њему управо ништа до јучера му. Ни од кога нађи писама, а опако није с њиме ни речи проговорила. А да му је гласка чудна! па за чудо, да је од кога све до вечерас о њему као речи чула! Ал' вечерас, Томскоме сви некако дошли, као да млада княгиња Пауљина * * * око које је он чешао, као да се виткња — што никад до сад — са новим другим погледа. Хоће да се покаже, како та то ни мало не тиштп, па да би ту племениту намеру потпуно „у дјело привео" замоли̂ше Лизавету

Сима Андрејевић Игуманов.

Ивановну за једну бесмрвну мазурку[*]). Ужо је задрнтати као лудује за женп-официрима; па као се знао претварати да је боље познати но што је одиста било, па како му и магнћњска лепшње чешће пута јако пстиче, то је Лизавета Ивановна већ више реда мислила, тојна јој је проклупала.

Од кога сте, бога вам, све то чули? запитаће, а усамп јој се просу усхићени осмех.

Е, од кога? од једног његовог доброг пријатеља. И то вам је тако нсто неко чудно створење.

А ко је то, молим вас?

Неки Херман.

Лизавета Ивановна ћути. Осећа како јој пробпгнуше и ноге и руке.

Тај Херман — продужпо Томски — то вам је прави неки витез из каквог романа, нпје као у Наполеона, душа Мефистофелева. Гавку ћу заложити да бар три злочина на души носи .... А чему од једнои побледесте?

Гавна ме боли. Ал' пита вам је, молим вас, могао тој Херман — као ли га врагу назвасте — пита вам је могао управо припповедете?

Шта? Не свиде му се пријатељски послови, нели, он би ту са свим дрчније радео. Често бих се смео кладити, да је и његово ово за нас запело; бар га све јако знамма што год би му пријатељ о коме речно.

А где је он ноне могао видети?

Вала да у цркви, ил на шеталишту. Бог би га знао где! . . . Можда и у каквој соби код сто

[*]) Мазурка се игра у Русији са разним фигурама и променама као котильон.

спавала. Кажем вам, тај је кадар свашта урадити!

Баш ће у тај час искрснути три госпођице. „Ouhli on regret?“ запитаће једна, па тако беше прај говору, што у Лизавети Ивановој буди такво грозничаву радозналост.

Госпођица, што изабра за игру Томског, беше главом енглеска Шкулинка. Ири игри и док је ко лагано водио за њено жесто изјављење једно другоме своју љубав, а кад се Томски пратио својој игричици, заборавио је давни и Херманна и Лизавету Ивановну. Бадава се Лизавка свакако мучила да настави пређашњи разговор, увијај још сва њука. У том ће се и мазурка свршити, а одмах за тим дође се стара гроздна дама.

Разуме се да су Томскове речи биле само пусто блебетање, да се говори, ка' се јаве насилне сриа сироте придворкиње. Дознаје још, да та је Томски доста верно описао, па како је она опет проучала сведство бокаје романа, чиња јој се сад, да је у доста простом лицу љубавника већ учекала неке црте у истн пар и завеселиле и страхоните. Пребрстала руке у врнлу, цвекем исавбену главу свјетлана на груди, тоне се занела за својим сањарјама жад — од једном се врата отворише. Пред њоме стоји Херман. Сва се преплаши.

А где сте до сад били? запитаће ја, а сва дрхће.

У гроничној спавачој соби. Баш сад одуда. Гроофиа је мртва.

Боже благи! Шта реносте? Шта велите? Мртва?

Да, мртва, рекоше, па се бојим, самене је.

Лизавета Ивановна блене у њега. Пазоше још на памет Томскове речи: „Главу бих дао, да тај Херман баш три здочина носи на души“. Херман се поседи поред прозора на јој све приповеди.

Лизавета га Ивановна слуша. Да умре од страха и грозе. Дакле то није била љубав, због које јој толика страсти писма писао, то није њега говорила у неговом пламеном уверавању, већ за љубав оно жених цвозора чепао . . . . Зато, одато, то му је обузело сву душу . . . . А ова! Она му моли да ти само своје срце, па зар га онда може усрећити? Једва сиротица! Од вида да је била просто срце једне хуље, убице нсме „доброворке.“

У дубоком кајању бринуу у плач. Херман је мери на ни речи. Та његове је срце од камена! Њеше суза, њена у овом неписаном болу узреструјена лепота, све то а да би му се срца ама најмање такнуло! На ни поннсле на грозничну сшст, ана да би бар некру кајања у њему пробудила. Са једвога нетом да му срце преузме: тајна што од ње очекивашше сву срећу, оде, оде у вечност.

Та ни сте нско чудовиште, буди бог са мном, прошапута најнеже Лизавета Ивановна.

Неје ни ш на крај памети било, да је убијан, одговораше ни са сном жорше. Пушка ни не беше пуна.

Буте обоје, Iуте.

Већ и зора руди. Лизавета Ивановна увеки свеку: сурн праци проозора и просиктава прсгуше се по соби. Лизавка обрише сузне очи, па се обрну Херману. Он стоји крз прозору, скрстео руке, изнрогнуо се. Гледаш га, гледаш — сузити Наполеон! та налнчеот пуче и Лизавши пред очима.

А како сад да нас прокуетим на пол? уиктаће га најпосле. Хтела сам да нас проведем по свом тајном стспеницма, ал ту бих морала нроћи крез гроофицну спавачу собу, а то не смем, бојим се.

Рецете ми само, како ћу доћи до вих, па ћу ја већ а сам ако.

Лизавета Ивановна устане, узме неки клуч из орнеза, тутне му га у руке па га упути куд треба да иде. Он јој се прихвати опруженог, хладног руке, пољуби је у растужено чело на оде.

Спусти се по стспеницма на дуне у гроофичну собу. Лсаи хладна, укочена у наслоњачи.

У лицу се није ништа промекшало. Херман застане мало. Гледи је, гледи, не верује своји очима. Уве у ову врачну собицу, нина по нпду на нанина вратанца, што воде тајним стспеницма. Сећаши се, а свакојаке та инсли обрнале. Бог свети зна — неки сам себи — можда се у ово исто доба пре неких шесдесет година нуњко овим стспеницма какви младнн у каквој наведеној долени, очекивао з Гогіеоп royal, трогласти шешир грудима стиснавши — какав срстиа инлосник; сад је већ одавна у гробу, а драгој му тек давне срце спнело.

Иди врнју стспеница нде Херман другн врата, отвори их својим клучем, онда стуни у неки ходник, а нанрслце — ено га на улнце.

V.

Небог ни се уснаки новсима Наранжа II — Сва у боји обучена, на ва нога! «Добро јутро господарице» Свеодорје.

Трећи дан после оне кобне ноћи, ово сиојих денет сахата иа јутра, оде Херман у нанастнр да одужи носледнју ношту гроофичним „земним остацима“. Од кајања ни спомена и ано је нрао добро знао, да је управо он убица те несретне жене. Без мере ако што је био, беше — ано што то обично бива — у тодике нише сујеверан. Њему је јасно као сунце, да ће га нртва гроофица у целом његовом животу као клада ако гоните, па као неки, можда ће је убликати ако јој буде при погребу. Нрвад душком нуна, једва да добије места. Мртвачки свадуи на богатим носилима, а над њим небо од кадиве. У халнан од бележ атласа на главн као са чипака, скрштених руку, лежи мртвац у свадуву. Око носила чељад јој: слуге у прним кавганнма, о рамену трзае са њеним грбом, у рукама пошташе. Родбина још: деца, унуци и праунуци, сви у црнини. Нико не плаче: суза би биле „деситанција.“ Та гроофица беше тако у годинама, да јој смрт не може никога изненадити а и однао се већ свако то навикао да је и не рачуна међу живе. Славан дека нропповедник говоре надгробно слово. У неколико простих аг „вечнателних“ реки опнсаће „смрти праведнице божије, која се чрез толнкогодишња побожни посветрења на христијанска вонеи живота пригоговнла. Ангел смерти — вели даље славни говорник — одиваше је носред тихог благонетна њених посветрења на очидавнје небеснот женика.“

Говори надгробно слово, а достојном спирошшу. Сад је приступнти редом родиии да свнртнице носледње „збогом остај“ реку и да је целивају, а за њима се отегао дугачак ред знанница за ону свечаност. Сваки се то носледње нут позволно нред отом, која је већ толнко годнна сказу њеном свечанот својим нрисуством — умогребња: Њиноле дође ред и ни чељад јој. Нека мотора редуиа, тако у тим годинама као и новорођенче, и она је тудиодуше је две жене. Нема ни толнко воље да кликне; ал' кад је нолубила руку своје госнође, а она се сва разли у сузама. Једна једном ово је и на Хермана ред. Нрабе сандуку, клекне за један трепут на јеловим грањицама нрестрте нрзиорне нлоче, подиже се бледа као снрт, усне се но стспеним носилима на се нокдони . . . . . Од једном гледи, гледи — мртвац га носмешљено погледа, па жмирка на њ очима. Једним крзном полети Херман натраг, на се стропоштта на земљу. Ужурбане се, на га подигоше. Баш у нсти нар нде Лизавета Ивановна усред цркве у несвестицу. Ове „нрикључење“ мало поремети свечанност. Све ти то сйопло гдаше, а једна стари комораик, неки блнски род смартнаци нрнпадуће перед себе неком Нигленут: „Знате, тај млади официр, то је, знате, извбрачан сни гроофнчин, знате“. А Нигленъ ће на то са свим хладно: „Е да? Ун!“

Читав дан Херман сее нешто, себе нешто стреши. У некој гостноии, вуд је слабо ко долазно, а где је он ручавао, нокупно је мало више но обично да растера брнгу, ал' нико му јоии већих машгу дражи. Оде рано дома, баци се одмах обучен у нресет, па заспи као заклан.

Кад се трзне, ноћ. Месец упао управо у његову собу. Гледи на сахат, три четврти ни три. Да заспи, не иде. Шта ће? У сгранн се у нрозору на нмсли на стару гроофицу. Баш сад нроће неко сокакце на нарку у његов прозор. Херман на то и не нкаи ништа. Ал' мало за тим чује, шкрнуше врата од нред собља. Сад, бнће неки девчнк. “) Дошао, као обично, напит с каше терезеике. Ал' сад чује неки неноиват код, шорање и кленет међ них напучи по поду. Врата се рнјаше, и уће неки женска, сва у бело обучена. Херман мисли, бнће његова стара дадиља, ни мисли нита би ово у то доба ноћи имела. Женскиња у бедним нрсмеран брао собу, па му ево сад стоји баш чело иогу. Гроофица! Херман је познао.

„Не дођох ано од своје воље, рекоше му јасним гласом, ал' морам, да ти испуним молбу. Чуј ме! Добићеш ано метиени тројцу, на седмицу, на кеца. Ал' не смеш више метиуги на дан, него само на једну од тих карата, и свог века не смеш више карте у руке узети. Могу ћу ти свет нороститн ако узмеш моју предајеиику, Лизавету Ивановну.“

Ту се обрну врагиина, на одо из собе подлачећи за собом лагано своје папуче. Херман чу, како притворн за собом врата од предсобља, а одмах за тим виде како нешто бело нроде нрсд прозор, па ту нако заспаде као да га боље уоче.

Херман је у нрви час као ван себе, сад устане, оде у предсобље. Девчнна му деки ништа ни обично. Сиавакао окуши. Не можеш га за таку нробудити. Једна се траи, на вели, да ие зна баш са свим ништа. Гледи, врата од предсобља закључана. Херман, шта ако, нрати се у своју собу на нрибсжаи сее, што је од те ноћи чуо и видео.

VI.

Као што два тела но могу бити у исто доба на једном истом месту, тако исто и две бнке нсте неиају места у исти пар у иогу. *Тројка-седмица-кец* са свим су избиле из Херманове машге уеномену на носледње гроофнчине речи. *Тројка-седмица-кец* никако де му изиђу на памети, па сао ти их нри свакој нрилици на језику му. Сретне ли какво младо девојче одмах вели: „Да дама матка стаса! Прама *Сиете Dame* (нрвени горњак)! Упитаи ли га: Колико је, бога вам, сахата? Одговорнће ти: *Трсе-седам* нрошло са нет минута, а свако добродно долазно му је сушти *кец* . . . *Тројка-седмица-кец*, то ли нетом и свеино, на сад му долазно онако, час онет друкчи. Сиевао би како се тројка тн нред његовим очима расшегала као Magnolia grandiflora, како се седмице нанирају но закан тотски сводови, а куд год се окрене анее све неки вечени као нова градња науци. Херман ни на нита друго и не мисли, до како би нита боље употребио своју скупо илаћену тајну. Већ је и на то нонмшљао да уме отпуст, да оде у Нарнз, тамо нотрази какву картарницу, на куд му се даде нрилика да из своје три сретне карте извуче што бољу хасну.

*) Девчнк, нредграђанска слуга, фрижнер.

У Москви беше тада нека дружина богатих картарош, а на чељу им славни Чекаљински, што се целог свог века само картао, па већ добро толике милијуне. По готову је када добијао, а кад би губио, пљаво је у гредру. Његова непичастивена изјата, особита ухуђака, а уз то веогма пријетност задевбиног му сиалезнуја и многог пријатеља и пуно уважења. Тај Чекаљински дође у Петроград, па за часак сие се јагмише нлади људи око њега, па би се радије проводили при карти но ли играли, боље би им се допадала узбуђеност при Фаро-у, него ли шишковање и пиколање. Нарумов доведе Хермана Чекаљинском.

Прођу читав ред соба. Сиуда најређе-срдачније слуге и читаво чудо и ноипр господиј. Великани и тајни савјетници картају се зиста. Млади се људи нрудани по шиндеруша, на једу сладоеда ил' пију дугу лулу. У главној дворани седи домаћин са једно двадесет картама за неким дугим столом, на дије банку. То ти је човек својих двадесет година, нежних, племенитих црта, сед као сиег. Из његовог лумог, свежег лица ирн сиеи радост и доброта, а очи му сијају сретне с неком пријетном осмеху. Кад ће га Нарумов упознати са Херманом, Чекаљински се рукује с њим, добро му — жели — дошао, на дели дале карте,

Партија траје нешто дуго, преко тридесет карата је двулето. Кад год би Чекаљински набацио, увек би мало застао, неће ли који од добитника истицати још више на карту, онда би пажно, на ои свако потражи-вање зајучтивије сслушао. Једва се једном сирси и та партија. Чекаљински мења на нову карте.

Ала молим вас, допустите ми, да узмем једну карту, рекао Херман пресушив се преко неког дебелка, који је здуго један читав крај од стола.

Чекаљински се насмеши, на му се иокаже у лиц, да му је право, а Нарумов честита Херману, што је напустио своју стару навику да се никад не карта.

Ви! вели Херман, напиши један број карти на леђа.

Како? запита ње Чекаљ' жмирајући очима. Извините, молим вас; јако, слабо сам видо.

Четрдесет и седам хиљада рубаља, одговори Херман.

Ту се све главе понадигнуше, сва се уста разјапиише, а све очи бљеје у Хермана.

Такође је сирчуи памећу, помисли Нарумов.

Извините, што вас корим опомеутом, рекао Чекаљински са својим вечитим осмехом, усиутсуе што мало одиише. Врло се пут онде не неће никад више на карту од две сти седамдесет и пет рубаља.

Тако? Дакле ме пристајете на мој улог. Чекаљински се поклони, пристаје.

Још бих вас само учтиво замолио на то, да и ако сам сигуран са својим пријателима, ја опет вад се картам хоћу увек готово новце. Уверен сам да ваша реч вреди колико и злато, али, знате, у интересу карташког реда бно бих вам веома захвалан, над бисте одмах положили свој улог.

Херман нађи неко писмено на цеиа, па га даде Чекаљинском. Овај га летимице прегледа па га жетне на Херманову карту.

Сад узе делити. Десно паде десетица лево тројка.

Добро, сам! повика Херман па покаже своју карту.

У дворани настаде жагор: свако се чуди чуди. Банкјерове се обрве за трепут скупише, ал' за тим се већ ка обично смешно.

Да л' да вас исплатим? запитаће.

Будете тако добри, одговори Херман.

Чекаљински изнади новце из бубељара па плати. Херман тури паре у џеп, напусти карташки сто, попије чашу лимонаде па оде дома. Нарумов не зна о свему шта да мисли. Сутра дан у вече ево опет Хермана код Чекаљинског. Чекаљински опет дође банку. Сад се картани већ пожурили да и Херману начине места. Чекаљински га поздрави учтиво се осмејкујући.

Херман пречека, док се сирши та партија, па узме једну карту на жетне на њу и својих четрдесет и седам хиљада рубаља и гаи ју чекају добит.

Чекаљински дели. Десно паде дечиак, лево седмица. Херман покаже своју седмицу.

Ал' ви! зачу се са свију страна. Видо се да је Чекаљинском некако хладно ово срце. Изводе дечеиесет и четир хиљаде рубаља на их даде Херману, који их са највећом хладнокрвношћу узе, устаде са ода.

Сутра дан у обично време ево га опет Чекаљинском. Сви су већ исгледалиа ће. Велможи и тајни савјетници напустили свој вист само да виде ту необичну игру. Млади официири остављи миндерлук, сиа увукли сие се турају у дворану, сви сио Херману. На шта више и они што се картају Фаиго, и они банкаи карте на иестрељиио упран очи у Хермана. Херман седе за сто, а банди Чекаљински са вечитим осмејком на устима спреми се, да се сииши са Херманом карта. Свиан узме нове карте, Чекаљински мења, Херман дигне, узме једну карту на жетне на њу сва новац. Изгледа као да се нван мијан дели. У свој дворани нико да се иреде.

Чекаљински дели, руке му дрхћу. Десно паде горњак, лево кеи.

Кеи нора добити, вели Херман, на прене своју карту.

Ваш је горњак изгубио, одговори Чекаљински са највећом учтивношћу.

Херман се уконче. Место кеца леже пред њим *Пиче Дами* (седеии горњак). Не може свом очима да вероује..... не може да ослои, како се жеиио тако поклести.

Ту му доће као да ниш-дана на њега подсвешалио жиикца, на нека наличност сво му боље пуна пред очима.

Прођоше вечитице! урлао је Херман.

Чекаљински зрне добиисне пре. Херман седи још неко време као убијен. Кад устаде од стола, почеше сви гласни разговор.

Богме је тај луди дрзак! рекоше карташи. Чекаљински промеша, па се картају даље.

Херман је у лудој кући. Он је бр. 17 у обућској лудници, никита не одговара већ све једнако вели: *Тројка - седмица - кец! Тројка - седмица - кец!*

Лизавета Ивановна добила врасног мужика, сина трговчиног настојатеља. Чиновник је, ина леи приход. Лизавета Ивановна узела неку рођаку под своје.

Тозгени пастор пожалиика капетан. Ожењио се с иштаљом Пашаном.

ПУШИН И БАБУРИН.

Од

ИВАНА ТУРГЕЊЕВА.

(Сирпетак.)

III.

(1849.)

Не седам — двадесет пуних година прођоше; ја сам иступио већ тридесет другу годину. Мајка ми већ одавна умрла; сад сам служио као дипломатски чиновник у министарству унутрашњих послова. Харлов ми већ одавно ови не видише, ступио је у бно војску негде у провинцији. Нашли смо се неколико пута као стари пријатељи, на се лено подрависмо, ала стара времена ни спомињасмо. Кад сам се други пут с њим нашао бно је колино се сећам, већ оженен. Једног летњег дана идем ја . . . . . улицом проклињући ту службу, што ме још задржава у Петрограду и љубезној пранши и нежносиој пубави. Нека пратња пропрети ми пут. Само једна стара муштаска кола, која се по неровној кадрини окано оиоко дуљскоју, а на њима је дан сиротињски времеи свиђе, до кола само са црном иенешном чохом покривен. Нека седа старина иде сам-цат за колима.

Ја га погледам . . . . лице ми се чини познато . . . и он упраи своје очи на мене . . . . „Је ште Бога! та то је Бабурин!“

Скинем шешир, приступим ближе, једиим мах се — на поброс с њим за мртвацем.

„Кога то пратите,“ запитам ја.

„Никандера Павлиһа Пушина,“ одговори он.

Ја сам истина слутио, да ће он то ине изрећи, али сам се ипак радовао, што ме је чудоиват случај баш овим путем навео, да укажем последњу част мом старом учитељу . . . .

Хвала ти с нама ила, Парамоне Семеновићу?“

„Да цело . . . ја га сам пратим, сад ће нас двоје бити.“

Дуже од једног сата, трајао је наш жалосни ход. Мој садруг иде мирно, а да је очи подигао, ни једи пута оговорио! Од кад сам га последњи пут видио, са сиим се постарао, собзиио врло лепе одеи му одузаи од себе кесе. Трговци тешког брнјеког живота иде су се на четвоом телу. Нужда и сиротиња су га више навикли него „суб времена“. Кад је све било свршено, ја сам, што се иекад Пушин звао, за наше у хладној влажној — у најгушћем смислу речи влажној, изнаиоду земљи сведенског гробља зезнуо, стајао је Бабурин још неколико трепутака ћутљиво гледе пред иоима бресцуљом, онда окрене в жени своје оралено старо лице са тврдим, строгим цртама, захвали им врлодно на пратњи и хтеде се удаљити: ја га задржим.

„Где стапујете, Парамоне Семеновићу? Хоћете ли ми допустити, да вас посетим? Да заиста имам жеље, да вам у Петрограду стајујете. Могли би се сетити старих времена: о милим умрлим коју проговорити?“

Бабурин се је мало заустезао, пре него што је одговорио: „Неће ми годиие стајујем у Петрограду, али скоро на зраку вероиам. Но ако ћете жеиите да ме посетите, онда дођите. Ови ми даде своју адресу. „Дођите у вечо; у зоне неће нас сиасда нама вод ноће . . . . обојег!“

Обоје?

„Да, ја сам оженен. Мојој жени је данас мало поплало, па зе то није могла умрлеа испратите. У осталом доста је, ако и један ту пошну ироминулост, ту плашиву времеиноју иепуни. Ко зи на таво што верује?“

Ја се у неколико зачудам тим последњим речима Бабурииовим, али не ревах ништа, јзех једиог кочијаша и пођем Бабурина, да га одведем кући; но он одби моју понуду и оде пешице.

Још тог истог дана одох, у вече, к њему. Путем сам мислио на Пушина и на давно прошло пред врме младости, кад сам се на оиако оригиналан начин с њим упознао; сад је за њега прошла сиака шиала! Бабурин је ставовао у забурашком крају, у једној кући, које ми је жако подсешала на његово гвездаиште у Москви; ово у Петрограду чиниде ми се још спромашиије. Кад сам ступио у собу, седео је он на столици у једном углу; обе руке преко колена; једна догорела дојана свећа осветљавала је тамно његову спуштеиу белу главу. Кад је чуо шум мојих корака, тргиуо се, ал ме је дубљиије поздравио, него што сам очекивао. Одмах за тим ује и

његова жена; ја одмах познам Музу — и сад ми би на један пут јасно, за што ме је Бабурин к себи позвао: хтео ми је показати, да је он ипак своје постигао.

Муза се знатно променула — како у лицу, тако и у гласу, па и самом њеном кретању; али пре свега ми упаде у очи преображај њених очију. Као златне бубице летиле су пређе онамо и овамо, те опаке али уједно и „дражесне“ очи, које су све севале . . . Сад су гледале отворено, мирно и стално; пређе зенице изгледале су као застрте, угашене. „Ја сам укроћена, блага, добра постала,“ говорио је тај мирни умиљати поглед. То је исто изражавало и њено непрестано одано лако смешење, показивало је и њено скромно одело, једна мрка хаљина са белим цветићима. Она сама приђе мени, па ме запита, да ли је познајем? — Очевидно није било ни најмање забуне у њеном понашању; не да је бестидна постала, или да је памтење изгубила, није, видело се, да је напустила сву сујету живота. Муза је много приповедала о милом умрлом; говорила је благим и хладнијем гласом, него пре. Он се најпосле скоро подетио, тако, да се као дете, са играчкама увесељавао. Али своју страст за стихове није изгубио и декламовао је још у последњим данима неколико редова из Русијаде; на против бојао се Пушкина као живе ватре. Ни његова оданост к Бабурину није попустила, још на самрти кад му се разум већ помрачио, ухватио га је за руку и шапутао му „Добротворе!“ Још дознадох, да је Бабурин после московског догађаја своје место опет напустио и да је с једног краја Русије на други путовао. Имао је само једно пријатно место у Петрограду, но морао га је напустити, јер се заузимао за раденике против њихових господара. Непрестано смешење, које је лебдило на Музиним уснама, учини на мене скоро жалостан утисак; то смешење је ускрнавило онај утисак, који је њен муж на мене учинио. Тешко је било обојима борити се за свакидашњи хлеб, о томе није било сумње. Бабурин се само мало мешао у нашу забаву, изгледао је више забринут него смућен . . . . . очевидно га је нешто мучило.

„Парамоне Семеновићу, ходите један час на поље“, рече куварица, промоливши главу кроз врата.

„Шта је ту?“ запита он бојажљиво.

„Молим, нужно је,“ одговори она значајно и са нагласком.

Бабурин се закопча и изађе из собе.

Кад сам с Музом сам био, гледала ме је са свим другим лицем, па и непрестаног смешења на њеним уснама нестаде: Ја не знам, Петре Петровићу, шта ви о мени сад мислите, али мислим, да ће те се још сећати, каква сам некад била . . . . поуздана само у себе, весела . . . . права неверица! таква сам била; хтела сам уживати живот. Сад вам могу казати: кад сам пре била напуштена, бејах као изгубљена и чекала сам само да ме Бог узме к себи, или да сама узимам одважности, да мом животу учиним крај — када сусретнем опет, као онда у Воронежу — Парамона Семеновића — он ме избави по други пут! . . . . Ни једна зла реч не пређе преко његових усана, ни најмање пребацивање не чу од њега, ништа није искао од мене: — осећала сам се недостојна њега! — Али кад сам видела, како сам му мила била, како ме је љубио, како је без мене остарио, онда тек схватих моје будуће дужности према њему . . . . тако постадох његова жена. И тако је остало.“

Она ућута; опажи осмејак лебдио је опет на њеним уснама. „Да ли ми је овај живот мио, за то не питај,“ лежало је у том смешењу.

Разговор пређе сад на обичне ствари. Муза ми је приповедала, да је Пунин за собом оставио једну мачку, која од његове смрти на тавану седи и мауче, као да га зове, и да су се сујеверни суседи јако уплашили били, што су судили, да је Пунинова душа прешла у мачку.

„Парамон Семеновић изгледа узбуђен и забринут, шта му је?“ запитам ја најпосле.

„Јесте ли ви то већ приметили?“ одговори Муза уздишући. „Да је он својим старим убеђењима веран остао, то вам бар не требам казати . . . . Стање ствари, као што је данас, могло је то убеђење само још ојачати. (Муза се са свим друкчије изражавала, него пређе у Москви, из говору јој се могло приметити, да је са успехом много морала читати.) Али ја не знам, у колико вам се смем поверити, и како ће те ви то примити . . . .“

„Од куд слутите, да ми се не можете поверити?“

„Ви сте у служби, јелте? државни сте чиновник?“

„Па шта то смета?“

„Ви сте по томе присталица владе!“ Морао сам се у себи чудити Музиним младићким назорима. „Што се мојих одношаја према влади тиче, која и не зна, да ме има на свету, о томе се можете са свим умирити. Свакако не ћу ваше поверење никако на зло употребити. Убеђења вашег мужа делим и ја у неколико . . . . више него што ви мислите.“

Муза махаше главом.

„Да, па нека је баш тако, али овде стоје ствари друкчије; може бити, да ће скоро доћи време, кад ће Парамон Семеновић своја убеђења и делом показати морати. Дуго не могу више прикривена бити. Он има другова, које сад не сме више напустити . . . .“

Муза на један пут преиште, као да је већ много казала. Њене последње речи ме исто тако зачудише, као што ме и уплашише. Јамачно ми се могло с лица читати што сам осећао. Муза је то опазила.

Већ сам приметио, да смо се 1849. године састали. Многи ће се сећати, каква је то немирна тешка година била, и каквих је догађаја било у Петрограду 1849. године. Бабуриново понашање изгледало ми је још пређе чудновато: неколико пута се он са особитом огорченошћу и злошћу изразио о неким владиним наредбама и високим личностима, и то ми је пало у очи.

Он ме је на један пут запитао: „Но, јесте л' ви своје мужике ослободили?“ на што сам принуђен био одговорити му да нисам. „А ваша „стара“ јамачно је већ умрла, јелте?“ питао је он даље. И то сам морао признати. „Да, да, ви племићи сте, мали, сви једнаки, не дајете се поправити!“ примећиваше он за тим кривљајући.

У његовој соби висила је на најбољем месту слика чувеног слободоумног писца Белинскога; на столу лежала је једна свеска старе „Поларне звезде“ од Бестужева.

Бабурин је дуго изостао, а Муза је неколико пута забринуто погледала на врата. Најпосле не може да издржи у соби, него устане па изиђе на поље. Скоро четврт сата нема их, онда се врате обоје натраг, као што се мени чинило, уплашени. Шта више, Муза је сва побледила. Пошто их нисам хтео узнемиравати, науміх да одем, па баш кад сам се опраштао, отворе се врата од побочне собе и помоли се једна глава, али не куваричина, него уплашено лице једног младог човека са разбарушеном дугачком косом.

„Ствари зло стоје, Бабурине, веома зло!“ викао је он загушљивим гласом, али се одмах повуче натраг, кад виде мене страног.

Бабурин скочи и похита за њим. Ја стиснем Музи руку сиљно и пријатељски и отидем са слутњом у срцу, да ће се каква несрећа догодити.

„Па дођите сутра“, шапутала ми је она забринуто.

„За цело!“ одговорим јој.

Сутра дан у јутру, лежао сам још у кревету, кад ми мој слуга предаде једно писмо; било је од Музе. Она ми је писала:

„*Поштовани господине Петре Петровићу!*

Парамона Семеновића су ноћас жандари уапсили и одвели га у град или на какво друго место у затвор, нису ми хтели казати куда. Све наше папире су преметали, неке запечатили и понели са собом, тако исто и књиге и писма. Говори се, да је у вароши много људи затворено. Шта ја осећам, можете себи лако представити. Срећа, те Никандер Вавилић то није доживео! Он се у добро време упокојио. Дајте ми савета, шта да чиним. За себе саму се не бојим — ја од глади не ћу умрети, али помисао на Парамона Семеновића не да ми мира. Дођите, молим вас, ако се не бојите посећавати људе у мом положају.

На услузи ваша

Муза Бабуринова“.

По сахата после тога био сам већ код Музе. Кад ме је видела, пружила ми је руке на сусрет и ма да није ни речи рекла, видела јој се најживља захвалност на лицу. Имала је јучерашњу мрку хаљину са белим цветићима. Из свега се видело, да није легала и да целу ноћ није спавала. Очи су јој биле црвене од несанице, не од суза. Није плакала; за то није имала времена. Хтела је радити, са несрећом, која ју је десила, борити се: стара, одважна, самовољна Муза опет се пробудила у њој. Није имала времена ни на судбину да се тужи, стегла срце, а овамо хоће да јој препуче; ни на шта није даље мислила, него како би се могло и шта би ваљало чинити, да се Бабурину његов тешки удес олакша. Хтела је одмах ићи, молити . . . Али куда? Кога да моли? Шта да иште? То је хтела од мене да дозна, у том да јој дадем савета.

Ја сам јој пре свега саветовао, ... да се стрпи. У првим данима није се ништа могло чинити, него чекати и, по могућству, распитивати. Сад, кад је ствар тек у почетку била, кад се испитивала, одлучно поступати, било би немогућно, сваки препаглење могло би само шкодити. Па и да сам имао и много већег упливa, већег значаја, него што је то уистину био случај, не би било паметно, још сад се успеху надати. Шта сам могао ја незнатни чиновник израдити? А и она сама није имала баш никакве протекције.

Није ми лако било њој то растумачити, али је најпосле појмила моје разлоге, појмила је, да јој нисам то из себичних побуда световао, да би такав нерасудан корак био без успеха, што више, опасан.

„Али реците ми, Музо Павловна“, рекох ја, кад је најпосле села, јер до сад је све стајала, као да је била у приправности, да сваки час полети Бабурину у помоћ, „али реците ми, како је Парамон Семеновић у својим годинама у таку ствар запао, у коју су, ја сам о томе уверен, само млади неискусни дечаци, као онај што је јуче дошао као да нас опомене, умешани?“

„То су млади људи — наши пријатељи!“ повиче Муза, а очи су јој се светлиле и севале, као у некадашњим временима. Изгледала је, као да је обузело неко дивље осећање, што се не да задржати: у том тренутку морао сам опет мислити на Тархова речи: „тип најновије школе.“ Кад се политичких убеђења тиче, не долазе у обзир године! „Наши пријатељи“ рекла је о тим жутокљунцима, па је особито те обе речи на-

гласила. Чисто сам морао мислити, да јој је при својој невољи мило било, да се преда мном покаже у новој светлости, у светлости образоване женске, и зреле, достојне жене једног републиканца. „Мој је старац", настави она, „умно млађи, него овај и онај млади човек, пре готов да се жртвује . . . . али то не спада овамо."

„Мени се чини, Музо Павловна", рекох ја, „да ви овде ипак мало претерујете. Ја познајем нарав Парамона Семеонића и уверен сам, да је наклоњен сваком племенитом, поштеном осећању; али сам га с друге стране држао за практичног увиђавног човека . . . . Јер он збиља не појми немогућност, шта више, лудост какве завере код нас у Русији?! У његовом положају, његовом стању . . . ."

„Да богме", прекиде ме Муза са некако горким гласом, „он је само обичан грађанин, а у Русији се само племићима прашта, кад побуне чини, као на пример: устанак од четрнаестог децембра, кад је цар Никола ступао на престо . . . . јелте, то сте ви само хтели рећи?"

„Па шта се онда тужите, кад то верујете?" хтедох јој већ одговорити . . . али се уздржах. „Па мислите ли ви, да је резултат четрнаестог децембра такав, да и друге подстиче?" рекох гласно.

Муза сабра обрве. „О таким стварима са њиме говорити, узалуд је", читао сам као одговор у њеном лицу.

Друм из Дубровника у Херцеговину.

„Па . . . је ли Парамон Семеонић јако у тој ствари заплетен?" одлучих се најпосле запитати. Муза ми не одговори . . . . Гладно, дивље маукање зачу се с тавана.

Муза се стресе. — „Ах, каква је то срећа, да Никандер Вавилић то није доживео! јецала је скоро у очајању. „Он није видео, како су ноћу његовог, нашег добротвора, можда најбољег, најпоштенијег човека силом ухватили, — није видео како су са честитим старцем поступали, како су му „ти" казали, како и чим су му претили! . . . . само што је мали грађанин! И онај млађи официр, што га је одвео у затвор, мора да је од оних бесавесних, несетљивих ветрењака, као и онај, што је мој живот . . . ."

Ту је издаде глас: дрхтала је ка' лист на грани.

Тако дуго и трудно обуздавана јарост најпосле прокрчи себи пута, стара душевна патња, која се новим потресом опет пробуди, нехотице се проби. Што се мене у том тренутку тиче, то сам се уверио, да је тај „тип најновије школе" са свим она стара нарав, која се од својих страсти занети даје. Само је предмет, од кога се занета дала, био различан од оног из пређашњих година. Што сам при мојој првој посети за савршену резигнацију, за праву смерност држао, што је управо и било — онај умиљати, спуштени поглед, онај хладни глас, она скромност и простота — све је то само један смисао имало, док садржело на прошло доба, што се више не може накнадити . . .

Али сад је говорила садашњост! Моја главна брига је сад била, док сам покушавао да Музу умирим, да наш разговор на практичније земљиште изведем. Прво је требало разна извешћа набавити, да би дознали, где се управо Бабурин налази, па онда мислити, како Муза до какве заслуге да дође. Све то није било лако: није ту ваљало новчану потпору скупљати, него посла наћи, што је много тежи задатак.

Отидем од Музе са пуном главом планова. На скоро дознам, да је Бабурин одведен у петроградску тврђаву; истрага је већ почела, али се јако одуговлачи.

Од сад сам виђао Музу сваке недеље дана по неколико пута; смела је неколико пута свог мужа походити. Али баш онда, кад се најпосле очекивало решење у тој жалосној ствари, нисам био у Петрограду. Једна непредвиђена важна околност приморала ме је да отпутујем у јужну Русију. Тамо дакле добијем вест, да је суд Бабурина истина ослободио, али да му је административном наредбом одређено становање у једној западној губернији Сибирије, куда ће га послати.

„ . . . . . Парамон Семеонић до душе није желио, да ја идем с њим", писала ми је она, „јер по његовим појмовима ни један човек нема права захтевати, да се други за њега жртвује; али ја сам друкчије посма-

трам и одговорила сам му, да то за мене није жртва. Кад сам се у Москви одлучила да му будем жена, дала сам себи реч: до гроба за једно! . . . . На тако нека остане до нашег последњег дана . . .“

IV.
(1861.)

И опет је прошло дванаест година . . . Свако у Русији зна и сећаће се на веки онога, што се између 1849. и 1861. године догађало. И у мом животу наступиле су неке промене, са којима се нећу даље бавити, јер не спадају к ствари. Настали су ми нови интереси, нове бриге, које су Бабурина и његову жену најпре потисле, а после скоро са свим у заборав бациле. Међу тим сам ипак дописивао са Музом, ретко, наравно врло ретко: често је прошла и година дана и више без икакве вести о њој и о њеном мужу. Да му је после 1855. године дозвољено било да се врати у Русију, то сам знао; али он је то одбио, и желио је да остане у оном малом сибирском месту, куд га је судбина бацила и где је себи гнездо, прибежиште и круг за своје делање нашао.

При крају марта 1861. године добијем од Музе ово писмо:

„Ја вам већ тако одавно нисам писала, мој многопоштовани П. П., да не знам, да ли ви још на овој земљи ходате, и, ако сте живи, да ли сте срећни и здрави, чему се ми од срца надамо; да ли нисте како год ви на нас заборавили? Но то је свеједно, мене нешто гони, дакле вам данас пишем. До оног дана протицале су нам године у потпуном миру: Парамон Семеновић и ја занимамо се у нашим школама, које лепо напредују; осим тога има мој муж још писарија и чита много, а и његови теолошки диспути са староверним сектичарима, свештеницима и прогнаним Пољацима одузимају му велики део његовог времена . . . . па и мог.

На један пут нам дође јуче, 19 фебруара, царски манифест о ослобођењу ратара. Одавна се већ много о том говорило, дуго смо већ нестрпељиво очекивали, шта ће нам из Петрограда доћи . . . . али описати вам, каква је то радост била, кад је једва један пут очекивана значајна вест ако стигла, за то је моје перо слабо. Ви ви познајете мог мужа, какав је; несрећа га није ни за длаку променула, на против постао је још сталнији и одважнији. Он има још своју челичну вољу, али га при овој вести напенсри! Кад је читао манифест, дрхтале су му руке, па онда ме је загрлио и и пољубио меје три пут, хтео је говорити, а није могао ни речи изустити, него се заплакао, а тоже је јако зачудило. Најпосле уздахне дубоко и повика: „Хура! Хура! Боже поживи нашег цара!“ — Да, Петре Петровићу, то су његове сопствене речи! за тим рече: „Сад је народ ослобођен! То је први корак, за њим ће други доћи!“ . . . . па онда је као бесомучан без капе отрчао, да саопшти ту радосну вест нашим пријатељима. На пољу је био јак мраз, пурга (љади сибирска бура са снегом) почела се дизати; хтедох га задржати, али ме не послуша. Кад се после кући вратио био је сав покривен снегом, коса, лице, брада — његова дуга бела брада пада му сад далеко преко груди — била је леденим кором покривена, па и сузе на његовим образима претвориле се у ледене куглице. При свем том био је живахан и весео, заповеди ми да отворим једну флашу вина, што је са пријатељима, које је са собом довео, у здравље нашег племенитог цара и Русије и свију слободних Руса; онда узе један бокал, спусти поглед на земљу и рече: „Никандеру Вавилићу, стари пријатељу тамо доле, чујеш ли? У Русији сад нема више мужика, нема више робова! Радуј се у твом гробу, стари друже!“ Још је што-шта тако говорио, као: „Тако су се ипак моје наде испуниле! . . . .“

Али не сећам се на све, само знам, да га никад пре тога нисам видела тако сретног, тако задовољног.“

Сад сам се дакле решила да вам пишем, да и ви дознате, како смо се ми у далеким сибирским пустињама радовали, па да се и ви с нама радујете! . . . .“

Као што рекох, стигло је то писмо у Петроград при крају марта; али почетком маја добих опет једно са свим кратко писмо од Музе.

Она ми јавља, да је њен муж, Парамон Семеновић Бабурин, оног дана, кад је царски манифест код њих дошао, јако назебао и од запаљења плућа у 67. години умрo.

Још је додала, да она хоће да остане тамо, где његово тело лежи, да од њега поверено јој дело одгојања и поучавања настави, као што је то покојникова последња жеља била — другог завичаја ли му и онако нема.

Од оног доба нисам ништа више чуо о Музи.

КЊИЖЕВНЕ ПРИПОВЕТКЕ.

Скупио

ВУК ВРЧЕВИЋ.

20.
Летурђија Јованова мјесто Василијеве.

У једноме манастиру, за часни пост, служио калуђер Василијеву летурђију, а они дан и игуман и сви калуђери били врло гладни, а имали нешто добро и лијепо за ручак, па кад они, те је служио, одпоје „благословено царство“ и т. д. научe калуђери једнога ђака, да рече калуђеру од стране игумнове: „Духовниче! Заповједио је оче игуман, да послужиш летурђију што више можеш.“ Кад чује калуђер почне и сврши Јованову, мјесто Василијеве. По што се летурђија сврши, дозове га игуман и по правилу црквеном пред свијем калуђерима изобличи, за што је одслужио Јованову летурђију, а не Василијеву. Калуђер се почне правдати говорећи: „Оче игумане! из три црквене заповједи: прва: *отче изволи настојатељ*, а друга: *повинујте сја настојатељом вашим*, а трећа: *отче посолкe* („пријеступ.“) — Све три не могу те оправдати, ако не учиниш покору, коју нека ти братија соборно нареку.“ Онда сви калуђери једногласице осудише га: „Кад нијеси данас служио Василијеву, н'не служи на благовијест мјесто Јованове.“

21.
Опијело мртвог сељака.

Умре некакав прилично имућан човјек у једноме селу, па га понесу у цркву, и почну му два попа опијело читати, а сви му и остала родбина плакаше близу мртвачког одра. Кад један од она два попа наиђе на ону пјесан канона (осма пјесан глас 8-ми). „*Плачу и ридају једа помишљају смрт, и вижду во гробје лежаштују по образу божију созданују нашу красоту, безобразну, безславну не имушту вида*“ и т. д., а син оного мртвога кад чује попа ће поје: „*безобразна и безславна*“ искокрчи очи на попа и упита га: Ма коме то говориш поне болан? — „Ево видиш коме, твоме оцу, а да коме? овако стоји написано.“ Син се још горе разљути, па попу: „Ти си и безобразан и ништа! Ти пјевајући сабираш новце у џеп, а мој покојни отац крвно их је и поштено тековао.“

22.
Стари поп и младожења.

Вјенчавао поп стари момка и ђевојку, па младожења помљиво слушао, што поп чита и што од њега и ђевојке му ради. Кад дође на другу молитву ће их благосиљати: „*Благословени ја Господи Боже наш јакоже благословил јеси Аврама и Сару, Исака и Ревеку; Јосифа и Асенеду; Јакова и вeја патријархи*“ и т. д., онда младожења уфати попа за руку, говорећи: Стан', поне, не заборави на коју си, да те нешто питам: знаш ли ти, по колико су синова имали ти покојни људи? — „Не ја, јер овђе не пише, а ма то се зна тек се у овој божјој књизи спомиње, да су имали много синова и лијепу киту свога порода.“ „Хе! добро, а да кад ти не знаш, не знам ни ја, него те молим, прескочи све те остале, а мене цигли једну код Господа Бога моли, да мени Бог удари онолико, колико и у старог Југ-Богдана, па му ја ни више ни бољије од њи не тражим.“ Кад чује поп настави: „*Благослови ја Христе Боже наш јакоже благословил храбраго Југ-Богдана*“, а младожења одма настави: „Ма реци попе прква ти! да не погину сви у један дан, но за вјеру и отачаство један по један и то редом по старини.“

23.
Млади поп куша попадију.

Ожени се поп, па оне исте године науми да куша попадију, оће ли ка добра, те једно јутро он његовом руком исуче двије кафе и зовне попадију говорећ' јој: „Узми од ове двије једну.“ Она узе једну, а он другу, па рече: „Знади, једна је од ове двије кафе отрована, а друга није, и од нас двојице једно ће до уре умријети.“ Попадија се поче гући шакама у прси, и одма се поче обувовати што најљепше у сандук имаше ако умре, а у толико поп поче се намлaше прометати, као да га отров по срцу коси. Кад попадија виђе обвеселн се, но опет поче га као жалити, а поп се начини мртав. Она, кад виђе рече: „*Тако кемче! сад посом ма пиме код паметн нијеси имао*“. Дозове одма некако ђака из комшилука, те му све каже како је било, па настави ријечи: „*Оли ме кучкат, и све што има поп биши ће моје и твоје?* — *А има ли што готово новца знаш ли?*“ упита ђак. — „*Не знам колико, има чисто биши ће у сандуку лијепи пара.*“ — *Добро! али не кажимо никоме, но оглосимо попову смрт, па пошто га укопамо пратипрдоћемо наше ријечи*“. У то поп слабим гласом проговори: „*Ближни моји и искрени моји прјимо мене стана и ниждалу сја напиташте душу мојy; аз же јако мели не отврашјај уши своих*“. Па сад отвори очи и шједе говорећи им: „*Не сам здје умирајушти но кушајушти и пиже вcја ијем, ни нектомy же не покјели токмо жопом, руком, и ногам моим*“. Кад ђак то виђе и чу, уплаши се и као напи памети побјеже говорећи: „*Да поскресени Бог и расточасја врази јего, и да бјежат от лица јего*“.

24.
Баба и поп.

Умрила некаква баба, која никога живо није имала осим двије шћери удате. Што гоћ је уштеђела новаца сребрни и златни, спремала је у један рог гоеђи, а кад га је напунила почела је спремати у једној крпици и обоје у сандуку под кључ хранила. Виђе да ће умријети, брже поручи за попа да је исповједи и причести, и пошто је поп наредн, поче јој препоручивати: Благословена рашћанице! спомени се душе и твоги поне, остани му дај буди један саландар, ако не мога више за по-

душе, кад ти је бог дао да можеш». Боба једна проговара од старости и болести, нареди да крај не дођу ове ствари, па умиру једни гласом, а све помоћници на сваку ријеч хоће говорити: Моја вина! . . . . . сво ја умрех . . . . . све моје суво и сирово вама остаје дам . . . . . а за ук и наћиће те један ако! . . . . . замотрајте шира . . . . . а тебе вино . . . . . ако! . . . . . ако! . . . . . а тебе поне! . . . . — Ма шта благословена душице проговори«, а ђери јој помоће плакати: а поп: „лека те сад умјешите праве ли да чујемо.» На опет баби: шта ћеш опет казивати шта? — „Тебе поне . . . . . У то вријеме куће пођоше, а поп се вратио на звоник: Ниш! да бог да та икад више створи гласом ме запјенио! тебе је до пјевања а мене је и овој доброј душици до плакања. На опет баби: На штапо реч баба да ми остављен? — „Тебе рог«. Убојаше се ова да баба не буиш врех огањ, па рече јој: дању баш ће та је клуч, да видимо колико је у крвави зе мотано и да је видим тај рог опет за по душје остакани, да после не буде жеђу вином и шћерка ти каква ријеч, но нека је здраво за готово. Отворише сандук, а поп узвич ени на ирвости и рог и они зачетљаке пара, кад ли рог пуни златни и сребрни новаца. Од радости опет баби молити Бога да та чује: *„Молијаћу Господа рабу мојоју Госпу ко нарочиту мојеју!* прими ју и доне Авраамље, Исака и Јакова јакове аз сеј рог исполнен, благодати! нолиоги душу јеја в жилиште праведних јаконо возвисиш јеси рог људеј твојих, да радујет сја сија бака бакуштија! аллилуја, аллилуја, слава тебје Боже!»

25.

Недаљ господи, а не заборави спромахе.

У некаво село био је један човек пуно спромах, који је о прошаћ живио, и који ни кад у његовоме ајдеку није престајао летургију у цркви стојећи, него ако је кад и дошао, стајао је пред црквом, одакда знаша није могао ни чути, а како ли разумјети што се у цркви поје. Један дуг га доноше ред и у цркву га пустише, и кадгод год чешће буде, кад баши одговарају: *„Недаљ Господи!* он чује два три пута заособаше сво једну те једну ријеч, никако на ваке: *„Госпи нашеј господи, милна не пребва, него се молимше и за спромахе једам пут“.* Баши сабрдају нетко: *„Недаљ Господи“*, а он се изљути, па са два прста подиже неко може пиште: *„И спромахе не заборави Боже“.*

26.

Силом сајати Боже.

Био је један поп пре простак тако, да су га због његове глуповати звали: *„Силом сајати Боже“*, сво зашто: Он је чуо у његово ђетинство, да свани они које с' десно страше одноје трехом и пајпотпосе: *„Сајати Боже“* предпоставе ријеч силен“) али не у растегнутом пјевају неко уз многогод, само да се чује она ријеч: *„силен“* и будући му се учинило кад је прин пут у његову младост чуо да се говори: *„силом“*, мјесто *„силен“*, на тако долен је гов живио. Кад се једном десно владика у цркву, на чује попа ће каже: *„силом“* мјесто *„силен“* ушта га по летургији: Ма каки ни поне ко те нагнао да поје ни данас *„силом сајати Боже?“* — *„Богме владико елико знам! стидоси и сиромаштина.“* — *„Како болан!?“* — *„Од како сам остарео, те вине немогу да служим летургију, потреба ме накони да сед је моју сину бакуљем. а немамо чим бака плакати и ранити.“*

се лесткова небесноја придам к' горњоја к' лоју Авраама, Исаки и Јакови у њиного лано бо јесм тебје пређја костољепија“. Ови спрота кад више скаче поне да се уз ви ли ваше пеће, а кад пеаће до близу расветија њих двора пуштише је те они на њихо колико је дуга и широка, и од велике муке стаде јаукати а пређена одина одјекнат: најпотле се диже једа жена, па погледавши по више дутре: *„Вилај свети — свети! ко мијесте свето, а ја не бијла баба Цмила по мојрби кобили, кад се ја за њима сиилу исмала, и кад вала се ја моја пеће исмала до Бог да и ову дугу могу сломити.“*

30.

Црногорци као и приморци.

(у Боки.)

Приповиједа се по Боки и Црној Гори како је један као из Боке пошао у Црну Гору и десио се у један манастир на преображење, па га калуђери пођу да пређу летургије дрма страну. Кад доће куднеке да моје пређе *„Рождествено мојеје неизмено јависја; Кто из боку мојеју проађе“.* Чује га један прости калуђер, који је иако пешто мало славјански, па с оне друге стране лутрео пошше на њега: *„Јажеш! моје истинат! ако је из наше Боке иантто, најпређе бијеше слезло у Црну Гору ѓ.“ Му је било ближе него у Боку, па из Црне горе у Боки сиђе, а куд је из Боке пошао то не знам“.*

31.

Два попа у једно село.

Приповиједа се да је у некакво село у Херцеговини био један поп тако простак да је једва знао и читати а камо ли знати, али преко мјере лакон и лукав да су га његови сељани као најпаметнијега пазљали и почитовали. Дочује за онога попа владика монастирски па га дозове к' себе и нареди му да служи летургију како би окушао да ли ли не зна: те поп паће се на чуде не знајући које је оно дан јенаћеље заиста иије баш никад празник, па зачне мјеститог попа до му га паће. Обуче се и почне летургију на најнеж баз певане књиге, а кад би пошјеле од јенаћеља, започе: *„И о свођобити сја нам слезшанију сватаго јеванеелија и м. д.“* Владика му завече да стоји: болан попе ни летурђија се не говори: *„и о свођобитија“*, а поп њему: *Владико свети! моје дване можеше проћи“* и продуљи читати или тако потрешо да је више ријеча сз свим нестало скривио но не умјело као што стоји напитаменко; а владика опет на столу: *„Ма попе болан! то тако не иште у јеванеелију као што ти будалиш.“* — *„Нијесам ја будала него ови који ме у пућу чркву нагнао силом слушати, а заборавио сам узети наочари; ко се вели чуду мајдан?“* Владика по летурђији каже му да ће у ово село другога попа послати, а он да неће више поповати. Шћутра дан отиде пон дома и опуни све сеоске те на каке што му је владика рекао, него браће! *„којега вам ћа пока пошље не примите за врубе него га окушајте ако ли добро кшиту као ја“.* До неколико дана ово попота и доста приљежно научена попа, а кад га они стари и сеоски њихове скупше се пред кандилом њиом, те хоће рече: *Дању ни дан нама одређене се које од кога налазили на који буде мјесто чекати одозго ѓеспо међу нама, а љубеза расноиљебена“.* Стари пон упита ученоге: *„кажи ми три ствари:“* прво *„колико је високи ужета од неба до земље?“* друго: *„колико је бурила воде у свијем убаз?“* а треће: *„како ми је поклонике ову бело ме?“* — *„ја то може знати, одговори ученик ови, ако и друго које мјесто мјерио,*

*) Овако је данас код нашег свештенства по највећ мјесту постало јер, кад је ко поп, онда се више говори «Ђаче, иди по кријесно крсове».

27.

Сказа Боже људи твоја.

Приповиједа се, како су Хрвашани по Босни и по Херцеговини вазда мислили гроке владике, кад би међ њи поп долазили, да би по нашему правилу дај-боже благословено научили, што не знашта зло ѓарем: *„Сказа Господи људи твоја и благослови достојаније твоје“*, али ни једна није хтио, али није могао ово научити но грчки, као и све остале молитве. Ваше се једном један да угоди народској жели, те прве летургије, поиито проврте рукави поче славјенски: *„Сказа Бого људе твоје и м. д.“* То чује неиакав странац по рече на гласе да га народ чује: *Вила имам право владико свети! да сво људа и мало сам рекао, нијшто ми шубина, а не имаше грехиво, нијшто, и што је најтеже шта сам обе плабимо“.* Ове ријечи чује један свијесни стари свештеник уздахну и рече: *„Амше ово имијеши уши слишати да слишиш“.*

28.

Два ђака ода проетака.

Била два ђака у једном манастиру који су једне исте године дошли да се уче како ће после бити руконоложени. Тако су оба тупоглави и прави глупаци, да су врло четири године науке једва нахи читати и мало писати: на се једва дан заведе и до пуна доћу ђаволи сваки себе а пуљеви једва другога да ништа нема. Чу их игуман онога манастира и да би ни се настојао ушета их: што вам је? а они му право кажу, те игуман рече им: ја ћу вас ласно умирити и казати који је од вас два наметнији, ово како: *„који ми од вас ваше кад се летурђија свршује, онога ћу одрмлати к' владици да га руконоложи.“* Обојица почну мислити те једе одговори. Летурђија је онда свршена кад се одноје. *„Буди нама Господ на благословено опћење и до вјека“.* А други вели се спјати говорећи: *„По летурђије је на благо милосиних јако ни помишливаша будуи, и сиртенаје је кад свештеник изнесе мирође.“* Добро сте погодили оба, али ћу вас још нешто питате: што ће рећи: *„и дост оказри ни жеђу ђу“?* Прво одговори: *„ни ејо ове мучиваје алчућих и жеђућих, а онога сте ви калуђери нашеи учишељи“.*

29.

Баба и дјевини сиоци.

У једном мјесту живјела је једна баба врло зеиљила, и зато што је давала обилате прилоге у оближњи манастир допуштено јој је ђако да доће у цркву кад год ће и да се у вој моли Богу кад год је воља и колико ће, а додаси се ова молила Богу нераван су вада по два три бака стајати крај ње и чекати је док молитву сврши. Додаје се Пашина овога манастира, те они се договоре шта ће и како ће да одбију баби од цркве, пак се од свакоје руке почну договарати они онако и они онако, али све да не ће почеи манастирски игуман допшао. Најстари рече: знате ли што ћемо? ова се нијпошше Богу моли: *„Боже дај ми лако умријети и увеси ми душу у царсшво небесно“*, но начинимо ми једне басамаке од комоша па се сакријемо у олтар и полиено се чак горе под расиетиље те ћемо бабу преварит и горје ће потегнути на пушштит.“ — Тако, тако! сви усговоре и ураде. Нечше сазну од комоша па кад виде бабу да иде одма јој један стварао цркву а три се сакрију у олтару и пошту се одада двора у цркву. Кад се баба почо молити и кад се изусти: *„Боже дај ми лако душе и прими ме у царсшво небесно“*, она јој тројица спуште иш дврн сказу од комоша на превраћају на стари дебели глас рече јој најстара ђак: *„О блажена и права хрисшијанска душо!*

а требе ме стоји мисле записано.“ — Ако ти желиш, рече поп, да ја, чујте ли сељани? — *„чујемо и видимо.“* Сад опет вели стари поп, да је видио ко од нас два зна боље написати *крпу*. Млади поп уже перо и почиње као што треба *крпа*; а стари поп нечиме слику од краве ако и више слично, па сазове све сељане показа им обојице радњу, говорећи: *„Ето браћо! последњеме ме ама ни што је краву, но видите како је комарио, а видите ову моју: ево јој мог све четири, ево јој оба рога, а ево јој реп; сад ево вас, а ево нас двојице, судите које од нас два најбоље, нежујте по жалмору, него по нашој луној правој.“* Кад нама нипе изљути се, спопаде тојагу, како је њом ту жељу испунио. Погледа поп службеник кад је неважа са свим друга штампа и половица слова показана од поштене свијеће, па вајета није могао ни половицу прочитати, па ће рећи сељанима: Ова ваша књига није штампана у кијевопечерској Лаври, него питајте ви које ја не могу слушати не знајући је ли осветштана или није. Не кад му сељани рекоше: а ти мој попо! попао нам с богом од куда си и докуде, нипе да ће куће неће нама од глади попрћети, пристаде ако ну се и неће. Ићће дневно јекањелије и стаза на листу бележаку росу од стрнике, те закоче на пазет (без кашике) легурћију, а кад би ручјеме од јекањелија, сва га на правоме дверу, појући: «во премја ово“, али не нипе росу од стрнике, те опет једном и другом „во премја ово“, но немогући нашн дневно јекањелије, нашути се на рече: неко ми је вобрано бележаку пеи му се меса напотезали и он пајвеће да ді јаки Бог! А кнез му завиче: Удри, попе, с' рода које ти се најверје, у књизи су све једнака Божја слова, по немој даје предуго док се нијесмо заруком одморили.

(Свршиће се.)

Установица у Херцеговини.

32.

Поп у турњему селу.

Нашесе нут пекака попа у село у недељни дан, па га замоле сељани да им служи литурђију, обећајући му ручак код кнеза и груду сира. Одговорише им поп: Дајте ви неше данас обоје, а у данашњи дан ето ке јер при мени немам ни књига из које служим литурђију, ни иночари без који не видим у књизи ни слова. Сељани му рекоше: Имамо ми и књигу у правп, а иночари заједнемо у попове мајке бабе Кинде, пак те молимо да

Прво долази непрактично, јекле лакше, па зато немогућно оцењивање вредности. Лица или ствари не мере се једним истом мером. За једне личности прецењивање, за друге омаловажавање. Код једних се види само добро, код других само зло. Добра пначе реда прецењују се, добра ваше реда багатељишу се. Средње — беспристрасне мере ни за једну ни за другу страну нема. Један каже, да сте књижевник на домак Шекспиру, други, да сте тућам нерјем накићурени праз врлина; један, да сте ваше добре ствари небрижљиц, други, да сте јој убојица; један, да сте карактер, други, да сте лупеж и клинован; један каже, да је у минулом позитивном виноту народном било све велико и снетло, сада све ниско и опасно, други мисле сасвим тачно противно; један, на да припадају мајобразованијем кругу друштвеном нису за позориште, други опет не налазе за вредно потоварати музику, живопис; један би, да поста-

ОПШТЕ ОБРАЗОВАЊЕ.

Предавање, које је држао у „грађанској касини“ у Београду

МИЛОРАД П. ШАПЧАНИН.

Одбор касински желео је, да се вечерашње „сло“, као прво после главнога скупа, отвори предавањем. У подужем разговору о

жено сами природословци, други би нас хтели видети самим језикословима, а трећи би хтели још нешто и треће; једни би дакле хтели само ово једно а други само ово друго. Уједињења нема. Зашто? Одговор је: једностране образованье.

Из неправилног нереша вредности долази друга мана, коју овде поменуте. То је практична самоограниченост, недозналена безобзирна себичност. Она нас у овом добу тако заслепљује, да нам — такорећи — ништа није свето и поштована вредно, што се тиче наших личних рачуна и планова: без ког су наше воље нестални, нејаки, нечисти, те с тога није кадра одупрети се случајним сметњама и искушењима. Зато су превраћали земљу слаби карактери. А где им је лепо? међу осталога и у једностраном образованју.

Превећемо религију, ово цвеће духовног и моралног развитка, и образованост срца, коју другим речима можемо назвати: цвет љубави. И сувише нам је познато, како ово цвеће мирише у врту наших душа. Племенитост, нежност и предност наших душа к Богу, људма и природи, заслужује своју неправилним својствима засебну пространију

ли су их новозбиљне године и зреле мисли? Ово зацело не, јер не може ни бити, док се не прожиљи повећи одсек година. Сведоци су наздошнси, расправице, преводи по листовима певаном без полета, без осећаја, без свестрости, без духа. Ко не уме у младом добу певати кад треба, није способан, ни да доцније сузу пусти. А једни паприштај, који се не уме смејати и плакати — трозли је! Од њега да Бог сачува сваки народ, сваку земљу.

Песништво исто тако пада. Ако се стани на службу тенденцијама, онда се још помало трпи. Пева ли, описује ли човеков унутрашњи

Херцеговачка раја на далматинској граници.

сачувања смо за срећу других, и ма да смо моћни, нам налажимо за мудро ућуткати се одакле, где се тражи наша морална или материјална помоћ. Онога ради не могу у нас, да се с успехом склапају и одржавају пријатељства, дружине на заједничке рад, а што је још горе и друштва те врсте, која постоје, праве озбилно лице, како да се одрже. Ко је и овом појаву крив? Једностране образованье!

Трећа је мана слабост карактера. Она је ужасно овладала нашим друштвом! Зачуђујући пријатељи данас противници, противници пријатељи. Неколико сахата или дана размишљања довољно је, да се поништи толикогодишње свезе или засну тако дубоке и широке правде међу нама. Што зуче тако страсно браћа смо, томе се данас тако невешти чинимо, или што је још горе, нападамо. Од куда то? Основ

расправу и процену, у коју у овај час не могу улазити.

Да видимо, како сторимо са *рукописом за лепоту*. Овај се најболе види не тога, како ценимо и негујемо лепе умствости. *Песма и сликарство* у нас су прилично умукли, и што их је, готово је без ритма и такта. Они више не пропосе родољубље, осећаја платонске љубави, пријатства, но су се већином у садржају оцепили од нашег душевног живота, поизварили се. При већим састанцима пјобичајен је овај наш лепи обичај, да женскиње на изменице певају. Младеља се двутала и неодбљели, као да им је недесето лето. У школама, у позоришту не можете да склопите певачки хор; у школама нико се не отима за презрену музику. — А зашто наши младеља обрнуше леђа овим лепим умствостима? Да

живот и природу онако какви су, онда јој је прогон известан. Што је простија и материјалија, тим јој дочек свечарније. На сваком листу погрешке противу правила естетике, етике, психологије и логике. Што се од овога више одступа, том је писац некако жешљивији. Бесправилност и женијалност као да постају све више и више један појам. Само нека ниже просто, обично, природно, но изванредно, у бећалској ватри, у трцима и скоцима „као муха по млеку“ — па вам онда лаворе и кикћуће не гину. А нек сваке вам речевице вири писац, али не онај безлелеки, смишљени и осмељени полуљубо, но више заједљиви, сујетан, надмени човек без срца, који нам је више мио, него одвратан.

А *женидне*? Готово га на жалост и немамо у овој нашој земљи, како у кућама, тако

и у правима. У најодличнијим кућама, које би надам било небавити поноше уметнички израђених слика од страних па нашим уметника, што мислите, да ће нам вама? Већином штампане шарене слике, које, што се нешају по лошкованрошним гостионама. Посао — проста техника, а слике нам представљају? Доба од године, идеалне пределе, по-штогод из библије или митологије, и то ван је све. Бедака ће тражите илустрација наших народних песама и приповедака, јунака, књижевника и других одличака, знаменитих места и предела, сабора и знатнијих састанака, ништа, што би састојбли се из ведрина нашега живота, топло и живо опет на нас утицало. Њих се и не сећа, да би се дао удружевем скупити капитал, којим би се сне ово дало прибавити напоје земље. А да нешто потражите од народног представништва помоћ на оснивање живописне галерије, без које данас није ни један европски народ, само бисмо онда видели, како нам за то бола бију. На погледајте какав нам је привени живопис, који осим укуса за лепоту, дејствује и наша религиозна осећања. Црква св. Марка дивне фабрике и лепарје с новцем, а изнутра пуне живописа од подсет стопа — са подсет шарлатана. Ако добра хоћ и донесе уметника, мора спромах, хтео не хтео помазалити се, јер се не траже десетак имена уметничке браће, но нама испеснети целу цркву од рта свадоли па све шире до темена.

Ако потражите узроке, зашто тако нису стојимо са лепим уметностима, одговор је и опет она ковна: једностранот образовања.

Какво нам је и каднја је нашег школа и школског система? Да не узимамо у обзир две врајности друштвене: стручне занате с једне, непросвећену масу с друге страна. Узимимо центар народни, за које рађе и научењаци и стручњаци озго, и прости радници и тежаци одо-здо. Какво је знање те средине, тога да назовемо правога грађанства. Колико нада богатство и лепотом свога језика и своје књижевности, колико познаје земље своје и племена своја, велике представнике народног живота у прошасти и садашњости, природу ово себе с' њезиним силама и законима, себе по своме склопу, у здрану и слабу страну и т. д. Хај, да вам је само изнати приближно да се уверите, како у толиким главама под условним окрајцима и живописним шишоњима, којих је полажај доста услован и одличан, има више упбрканога не стварнога знања, више свачега у глави, но средих мисли и бистрих појмова: ова их, који не знају ни састојке ваздуха, што га удишу, ни законе по којима ове свеће горе, ни узроке, који чаше, те се женско стасито тело у најмирнијој слици прелама по глатким површинама свих скупоцених предмета и т. д. А јесу ли они сами тоне крили? Не — они су можда уредно полазили школске часе, одлазили су у одличка друштва и сеја, читали су својски часописе и журнале, али им је све то слабо могло помоћи. Зашто, јер их је собом отрло оно доба: једностраног образовања.

Још ли ви, ради боље тоније потпуности свога погледа требало устанити мојих дених и одличких слушалаца на етичну — моралну страну нашега друштва, видало би ми то јест рекн који: о пристојности, учтивости, предусретљивости, скромности, о понашњу, поштовању и признању, поштењаштости, опрестьности, о реду тчности, чистоти, искрености, срдачности, о свом и другога частољубљу, осетљивости и т. д. Ту би се тек у најнарочитији боји преломила цела слика наше једностраности, наше осћудости у општем образовању, што нас, без икакве стварне чуже и потребе, с' дна на дан цена и све даље одаја.

Као што видате, неможе се, бар ја од своје стране не могу приметити васпитаном одбору, да је могао остаће у овај мах важније питање од питања о општем васпитању.

Припрајући ову за овај говор, врлино сам посао не баш тако лак. Врло је тешка ствар повући разлику између образовања општег и образовања стручног. Нати се даје изнести опште васпитање без појединих струка и наука, нати се опет стручноме ученцу пореки сва и страна образована. Васпитање уоп, а наука васпита. Нема васпитања без знања, ни знања без васпитања. Ми видимо, да су учењици једне обичне и васпитаници, људи ограниченије спреме, а по склоностима својим добри и нарани, често наследују без такта у обору и твору, једнако из непознавања ове суме културе, која је у народу постала — већ тако рећи — општом. Но ако што видимо то, тако знамо и оно друго: неуглађени, па с' тога несносни пастарје и они учени људи, који више даље да гледају преко ограде своје струке, који сматрају за сувишно обазрети се свеном око себе и прочути правила која у њему владају за говорење, творење, опхођење, која не знају шта у њиховој околини пристоји, шта је дозволено шта није, шта је морално шта не, који сматрају себе за цела а све друго за протезе. Дакле, ако је тако, онда људи без разлике, сиђали они у учењаке или у њој другу врсту људских струка и заната, потребно је оно васпитање, које се обично зове општим, а које је веома потребно, да ако нема магнетска сила привуче једно другом и одвоји у свезе разне стихије друштва, да одвоји равнотежу, дакле једностано међу научењака и несченака, богатих и сиромашних, сеоских и идеалиста, женске господе и ситнијех госпођичића, духовњака и свештеника, мушких и женских, старијих и млађих, средњака и тињака и т. д. Као год што свака друштва, да би могла опстати и радити, мора имати поред својих статута и пословнин, то јест правила за благи поступак, тако и у једној држави, ако ће да се воде културном, модерном, цивилизованом, поред устава и других земаљских закона и наредаба, морају постојати, истина не прописана, али там познатија и безпогрешнија правила о лепљењу и владању сваког појединог и свију њих заједно, а та правила, та каноп јесте оно, што обухвата опште образовање.

Опште образовање по саставу своме најбоље се даје поредити са тканьем. Као што се ово састоји на основи и потке, тако је и оно састављено из васпитања и знања. Ми ћемо обе ове стране прегледати.

Које је и какво то васпитање, које је потребно за све у опште грађане у држави, или за све чланове једнога образованога народа? Као год што је дедан

а) за неговање тела,
б) за развијање резума,
в) за разбубњавање душе и укуса за лепоту,
г) за утврђивање морала и
д) за потврђивање вере у Бога.

Важност *телесног васпитања* данас је поготову општеје признаста. Да би се постигло остало циљ васпитања, ваља да наше је тело здраво и опретно. Невпјући заћамо се после, кад нам је тело снажно и живахно, а јесмо ли слаби, одмах кнеже дух, наобличи се душа, олабави воља. Ундаље у се, храброст, радљивост, надрживост, добра воља, бистре мисле, ведра душа, све су то последице здравога тела. Наш унутрашњи живот расут је по целом телу, он је у мишу, утлима, живцима, жилама, дробовима, кожи, мишићима, свезама, костима и т. д. и састоји се у непрестаном примању и дучењу ових материја, из којих је састављено тело човечије. Хемија нам казује стихије, из којих је састављен овај свет; од отих стихија ни трећи део не налази се у нама: кпо, кисеоник, азот, водоник, угљеник, сумпор, фосфор, гвожђе, јод, калцијум, натријум, калијум, фодор, магнезијум, сплицијум и манган. Ове стихије не примамо у се чисте, но помешане у ваздуху, води удишемо, у јелу и пићу. Све те стихије налазе се у крви, а ова после прође их кроз цело тело. За то је опток крви врло важан. Из овога излази то, да живот и здравље зависе од тога, колико имамо крви и какав јој је. Ако ће је имати довољно, и каква ваља да је, треба да се старамо за то оно што нашег ваздуха, да нам је храна добра, да радимо, а не у лежности да трулимо, и да се одмарамо, код остиног умор.

Да биемо имали што чистије ваздух, треба да су собе у којима живимо што пространје, да их што чешће ветрило, да у њима не сушимо мокре ствари и не дримо друго војенута, што нашим ваздух. Но лепим дану, у часовима одмора, ваља ходати по здравом ваздуху. Да би нам дисање било лако и правилно, не ваља се стезати и треба брижљиво неговати кожу. Тога ради ваља се чешће умивати и купати. А хладне, кове се год може, мењати према промени годишње на доло. За све остало о неговању тела или другим речима о чувању здравља упућујем на књиге, које су писане нашим стручњацима, а ја ћу се заустављати код једнога тако простога, а тако важнога средства за опретност и живахност тела нашега, а то је *телесно вежбање или гимнастика*.

Гимнастика даје телу лепоту, кавапност, опретност гипког и снагу, а тако и дух добија та иста својства, постаје жив, ведар, радљ, оучан, храбар, поуздан, надрљав, мобан, удешен. Што год се буде гимнастика више увођала и неговала, тим ће се више мишити снажни, развијени, одрасли стасити и красни Срби и Србкиње, а исчезаваће некуши — уметање, маљави и свакојаке друге телесне накаде. Ништа не имамо да се ова увођи само у школе — не. Желети би било, да се сваком читаоцу ових редака дружење по паровима и другим већим местима за вежбање у гимнастици. Треба цео народ у томе да се нежби: велики и мали, богати и сиромаси. Тада би непристојно у нашој лепој земљи сриједло ново пролеће. Нов би живот прожимао сриа и мисли нашега народа. Ове би гимнастичке дружине могле дражати повремене свесковне, нпо Зеленим еленицима игре. Пркастака или јавна вежбања модељски и прилично, заменила би тобже бесмислене и злокобрстна, међито тукањем, пијењем и картама по кавенама, огопарањем и јалова политичарења и т. д. неговали би се грађанске врлине: као удружавање, отпастељубље, храброст, частољубље и т. д. Нама је код нас тако осетно је довно ту потребу. Ја не нарађујем у дружинама, вртешкама, бацању камена с рамена, скакању и т. д. Немојмо мислити, да обичан рад и ход могу заменити гимнастичка вежбања, ова су, истина, вежбања, али често тако неправилна, да више одмажу, но шкоде спастранпи развитку тела.

Ово што сно довде казали, то је управо право део науке о образованој разумом — о њеном васпитању; јер разум највише напредује и ради у добро развијеном телу. А чему треба да нас научи умно васпитање? Да кажемо, да умемо доводити у свезу узрок и последицу, оно што је прошло са оним што ће бити, да нас извапне живот проводити по одређеном плану, и да добро процењујемо целе, којима тежимо, и средства, којима се дају до њих доћи. По овоме дакле није довољно само знати много знања, но треба умети и мислити, то јест самостално прерађивати та знања, и на основу њих стварати нове проводе. А како се добија ова моћ? Наука бо нам на то одговорава: стварањем разбуђе-

њиховом и прерађивањем претстава. А то ће рећи оно: У нама неки разум, који ће њихово само будити и развијати. Нала га пропоседи, створити. Како? Разматрањем људи, ствари, свију појава око нас. Ако их можемо на бљиз проматрати, добро, то је понајбоље. Немоће ли се то, онда их разледајмо у слици. Не може ли се ни то, онда учимо све то из добрих књига, од добрих предавача и приповедача. Под расматрањем мислим и слушање. Онаки гледамо спољашњи свет, слушањем такуварамо с нама, као што су говор, певање. И остала чула потребито су нашим спољашњи свет и њима се на најважнији начин познајемо ствари и пројаве њихове. Очајни тачним, бистрим и смишљеним посматрањем добијамо ту способност, да све њихово, чувено и прочувено умемо после свој живо да замислимо. Те замисли зову се представе. Ко о њима стварима неки у глави оних верних представа, не може о њима ни судити, ни шта најпре читао нају сношту добру историју, простију описају, песнију, астрономију, филозофију догматичну, обредословље и. т. д. тај може десет пута читати уним развитак Јеврејске од Дрепера, па ће небе и не може разумете: ко није про тога сам прочитао неколико знатнијих класичних песама своју доба свеције или народне њиховости, тај ни праву лепоту никад неће моће у реченицама, реторатима и притвама. Ко хоће да ли како пирнице руке, нала је и описати: не хоће да ли казнога је ујуст јабуку, нала да је и загризе: ко хоће да зна живот, нала да га је дуже годишца проживео. Наш данашњи млади наранти у овом погледу налазе се на јакој страни стварно. Ући је реча, орали, домишљали и правили, али опет тако не моће ни све то изведено, ако нало познаје. Зато су често сами, себи досадни, а нама ни другима. Казаће нам у дистрикт речи свој научени, кажетпути му суд о њиђи, и народним песмама, о бољестичној повезди, или о којеј другој песничком или научичком великом стварн, али ни једна чему неће моћи дабет ни интереса, нити одушевљења. Зашто? Јер није читао, јер није непосредно сам расправио и прочуно. Дакле сам непосредно треба посматрати, јер тиме одрамо темељ разуму. Кад таке лично проматрање и проучавање свет ово нас, онда сво прибрали велику и сигурну главницу појмова шисли, помоћу којих ћемо умети после сами и о људима и о стварима самостално расуђивати, судити, пресуђивати, нити ће нас когод шале ради моћи за собом повести ако нерасудну дело. Ко није сам расмотрио и проучио, тај се не може разумети, не може схватити, не може судити и одушевљати, нема дакле свога разума.

Ако ми је, што ми после моје беседе не дивљали, да се дуже позабавим над тако благородном и плодном темом, као васпитању разума. За то прелазим на *васпитање душе и лепоте укуса* (естетичности.) Дакако би ме одвело, над бих ове посљедне описивање описати како човек постаје *душевно*, како се у њему образује душевност. С тога ћу одма да кажем ово: жалост, радост, задовољство или незадовољство, болови и т. д. остављају у нашој души јаке утиске. Та утиски постају наша стална *расположења* или просто рећи *срце.*[1] Основа је наших расположења двојака, или су *ведри*: веселост, добродушност, задовољност и т. д., или *мрачна*: жалбаност, нерасположеност, оптуженост живота и т. д. Тубе задести и боле може свесбатна „са чувствовати“ само *ова*, који је и сам и мао радосних и жалосних трентутка. Али гајећи у нама ову душевност, ово срце, не треба у томе да претерујемо. Као што нас душа може учинити срећним, тако исто претерана осетљивост може нас нечинити нерстним, т. ј. заповедником, претерано веселим или ћудљивим, невеселим, својевољним, упорним и т. д. дакле помућити нам поглед на свет, обезвољити нас, нашести нас, да рђаво радимо и судимо, да упрошћујемо своју срећу и своје достојанство у нпрашама и пирашама, у женовању или бесполезном тумарању.

Хтеття угасити плаћеноше душеше, био би посао немогућ и непаметан, али душу зала на добро управити, треба је *регулисати* Како? Тако ћу у нама одстранити недра и смерна расположења, а да *би* што више учествовали у болењима и радостима људским, онда да су довоље и *разумворена*. Сверност се гаје, кад оказдину ширу зрачеша не навлаживање на потребе одраслих. Навлажатних пре времена на пријатности живота, на уживања и тиндаље, значи потрти им безазленост младости и одузимати драже доцнијега живота. Противу овога се многе грешу у нашем васпитању, зато много у нас одмах почну вежути за велике човечанства, дуксузу свике пресе. А кад се правилно не да постићи, онда је друга у страну и тајно и јавно. Дакле треба од малађане све што их претерано помилази, грдиву, или што их возмарастујући и смућује, сувише туже и грашне призоре. Тужна расположења не треба сасвим угушивати, али опет их смеју бити по толика, да *загорче* душу. Особито треба шестовати, да се младима озлојађена живот. Ако још у младима годинама морамо да клешамо под теретом срећних и других невола, онда тк тешки дани на још млађу душу ударе тако тужан печат, да ју је после вело тешко разгалити и најсрећнијим животом. А много је међу нама, баш са тешког живота у младости, постао суноше одбијали, затворен, хладни, несоцијални. Још вала да нашемо, да се у души не стварају такви расположења, која нас све возују за нашу личност, праве нас сеоложеним. Многа су у данашњеи друштву несрећни само зато, што су себи увртили у главу да су сунца, око којих вала, да се сви ми окрећемо. Зато то је, у место да воле, обично мрзе, презиру и гоне се њихове себичности. Њихове усне туди увек су сварасте ирнаке, суревновости, зависти и прирађа људи, на су досадни и себи и другим људима. Чувајмо дакле душу од оваких злих-духова-пучалаца. Непушимо у непоследњем љубављу, вером у несмисет света што је истино, лепо и добро, надахнимо је отворености, скромношћу, побожношћу и предањошћу а' Богу, па ће она доцније лако савладивати тешкоће живота, увек умети часто осећати и поратити и спокојство, које још задржају тајвен живота.

У непосредној је свези с расположењима душевним и естетично образовање, ако кто што раније рећемо укус за лепоту. Естетичким образовањем уноси се човек више међуних личних свеза, више дође *предмета* свакодневности и прочеси се у њих више и сигурније свет идеала, у ком слободније и чистије дише, умереније туђи и радује. Развијен укус за лепоту чини нас осетљивијим, и убуткава у нама све нечисте инвлоности — претерање и недозволне страсти. Укус за лепоту ће огледа се у расношном одељу, намештају, свакшају, не, но у природности, простоти, отворености, тачности, чистоти, пристојности, сходљивости. Овај, који зна у себи сва велика својства, неће имати шта говорити и хвалити ово што је ирско, тако, него ће му душа увек бити отворени за племенитост и лепоту, увек ће бран разумети срца, која му се прибавне, а задахнута су том истом узвишеношћу. Срца се облагороћавају, кад осећала се наша узвишаваја и *лепом* умствености: песништвом, сликарством, живописом, лепим грађевинама и рецкарнјама и т. д. Али ништа тако нежне и пријатно не пада на нашу душу као блага и лепа реч и дрта и мила песмица. Много би више у нас бало племенитих срца, над би се гајила лепа књижевност, песма и сликарка. Особито сликарка, ни сликарка! Ја нешам можда је то моја слабост, али бих ја у ово време овој нашој лепој земљи ујуталој желео наше умствене сликарке и песме, но многих модерних каконе о тако називној грађанској слободи; јер, по моме мишљењу, то би увело више чистих осећаја, утљађености, одушевљења, отворености, одважности, жетве не и поштења, удружљивости, покутељности, помирљивости, више вадутости, подмукљивости, лукавства, гонева и осиоте.

Видели смо дакле, како човек са утписака постаје душман, па тек истих утписака постаје и *моралан*. Шта је то морал? Способност да правилно оцењујемо вредност човека према човеку, стаље према стаље, одношаје, стаље и т. д. Добаро има великих а има и малих, а тако исто и зала, па се пите од нас, да умемо правилно проценити, шта је од отога најважије и претежније. Немоћно је претпостављати ниже добро неким: морално стање више вредности и сам живот по тој најважној вредности и сам живот по тој моралну оцењивању вредности. Врбзати ово моралио начело ради себе, дакле из себичности, значило би, да сво ие моралан, неваљао. Истина, да је сваки себе по најпрвеи, али, рађени да се, ни за ивну главу не смемо своју срећу дизити на разваљивања туђе среће. Ме морамо љубити и поштовати нашега ближњега. Не смемо се ни за длаку сами по *једнога* начела: *да се обворимо.* Тако борба недостојна је образованих људи. Ничија се добра не смеју преницати, никоме се не може одузимати право да равија своју снагу и да је употребљује. Само поимерно, и с' тога гидим и гнушам људи могу се дати да увеличавају своје добро, убијајући га у другога; да утрађују своје положаје, потирајући и изљубљи на другог ово себе: да зидају себи куће обарајући их другима. Морал иште, да наше интересе ограничимо, над дозпе у сукоб с праведним интересима појединих, цела друштва или човечанства. Који се не да повести за немоћним *дражима*, но се чврсто дини *бољег уверења*, и по њему стално живи, тај је *моралан човек, кријестеран* је. Који оцењује вредност своје самог, сутра онако, те се не зна, шта му је у томе правило и звоно, тај је *бескарактеран*. Љубили ми кога или *мрзили*, био он у нашој или противној страни, политички, научној, верској-водној и т. д. увек морамо поштовати праву вредност његову, *истовета снарчештва* *личности* његове. Тако дакле не смеју бити превраћени грашне обележје пороком, напидали ни друге нам приједне зле. Грешимо ли ми против ових захтева доброга морала? Ја се надам, да је сваки од нас већ састанио до сада себи, на жалост, незнољан одговор. С тога неку ни да позабљуси ту кажу нашу рђу, али опа ће се изљечити, ако јој само особито бол.

Као составни део васпитања клао сам да је и *покретљивање вере у Бога.* Ну што сигуде нам, где год је људских родова: и код народа образованих и код народа дивљих. Вад јој је различна, а суштина једна. Вера није народима силом наметута, нити је коге у средина са стварности своје, ве, она је правилан израз нашега развитка. Клоше за ну довољно у себи рођеван и опет их нашлазимо у природи. Остављају ову природу као извор вере, јер она двје само *нашему слушању* о нашем живоју после смрти. Ушемо разум да нам каже, шта је разлога мисленох за веру у Бога. Куд год се оно нас окрелено, видимо да се непрестано стварз, постаје, ниче, рађа се. Сва та постојана небивају на престан за њиега створена, но њиђ своје кланце, своје почетке, своје уроке. Сав ово што видимо, почиело је и дако ако те трајати

[1] Срце је ваша *душевност*, ово *срце*, не треба у томе да претерујемо. Као што нас душа може учинити срећним, тако исто претерана осетљивост може нас нечинити нерстним, т. ј. заповедником, претерано веселим или ћудљивим, невеселим, својевољ-

раније почетке, отићићемо далеко, далеко. Напоследтку дођаћемо на почетке, који нису од овога света. Свет се не да сим собом објаснити, његов прапочетак није у њему. Пришљешемо дакле узети неке наше надземаљске супстанције, које, до душе, не можемо посматрати, али нам појаве да нам овај свет буде схватљан; јер свет није могао постати без створитеља, као што се ништа неможе догодити без узрока, неможе бити после без последњега, неможе без законодавца. Тај прапочетник света, тај створилац неба и земље мора да има она својства, која се огледају у свету: он је једна сила која све савлађује, једна љубав, која све благосиља, једна мудрост која све уређује, он утиче сиуд, њему ниште ништа сакривено. Да је он природе духовне, доказ је сим нам дух, закони по којима се он указује и миси, могао је постати само од неке бестелесне супстанције. Даље он један, види се из разноликше — хармоније, која влада у васиони. Дакле, људи, садашњега појаса и става земље, немогу се отргнути од овакве мисли: као год што нас нуче ври роду, тако и овај садашњи склоп разума не може, а да не прими у се мисао о Богу, о вери.

Разум нас дакле приклања да верујемо у Бога. Он нас учи још и да верујемо у бесмртност наших душа. Разисливо се зрело: може ли пропасти оно што постоје? Умимо само телесне ствари, једне гину и руше се, да их њих постану друге. Кад мене силе да уништи тело, која би сила могла уништити оно, што је у нама духовно? Кад не би наша душа одређена била и за ваши живот, је онда не знам ни што би јој били нејини писани и одлични својства: њезина тежња за непрестаним усавршавањем.

Вера нам и своју *практичну страну*. Човек је створење слабо, много му треба помоћи и брига. Чезне за срећом и миром, али ништа на свету не може трајно и потпуно да задовољи његове *жеље*. Тело му је тромпо, увиђанност ограничена, силе слабе и непоуздане, па ни што да се поуздано ослони. Ода ли се ни узвишеи, и она облутке, као му стазу за врат болести и смрт; ода ли се на научна испитивања, ту га опет ноћу обеснокојавати противречности и сумњичења; ода ли се на практични живот и ту доста муке и напрезања. Најбоља његова воља напше на сваковрше сметње и тешкоће, најсигурнији рачуни преваре га, најчистије намере наиђу на зло и опору на се. Нема дословно постојане среће у нама, у нашем ближњима, у целом човечанству — једино је, најсигурније, најистинитије и најсноснојше присташите Бог, који је добро над добрима, света ина, може све и према свима и свакоме има једнаке. Код њега с'све страше гробова разрешивемо све загонетке, нараната све нејединости, противности и несразмерности овога света. Човек, који нема ону веру у њу, не може имати љубави и доброте ни себичним намера за човечанство. Вера у другштву с' нородом треба да нам просветли дух, да уљеси душу и облагороди нашу вољу. Гајимо дакле веру у нама, она се, као што видите, непотребна општем образовању, него га још веома помаже. Чиста вера, ујдаљује у нас страх божјега, човекољубља, лиши погледа на свет, чисто срце, храброст, нду и стрпљења, а с' овим њемо лако сносити све промене у животу и испуњити своје земаљске дужности. Без овако више нере немамо ништа уједњена, нема ослобођења, нема узвишених нородина и општина, нема праве државе, нема чисте и апсолутне науке и уметности, нема потпуног живота.

(Свршиће се).

НОВИ ВЕК.*

БОЈБ.

I.

Шта су све људи изумели и какве су земље пронашли.

Када се пође стари век од средњег одељкати, протекле доста времена, док се не изнуни средњи век; а кад се и средњи век дотиче, кад наступи сријо доба новога века — онда људи много што-што изумеше готово све осим *барута*.

А барут изнађоше људи још у средњем веку: Макри, Арапи шпански, прва га почеше у Јевропи употребљавати, прави скупшине огромну сиагу црног барута. Но, кад људи изнађоше барут, но задовољише се тим: наметнији изумеше пушке и топове. Сурваше се силе «антеи» са господетве свога, са богаштве своје; дотурише, дајући свету „ново-антеи", сриши се силе стара бесних „титеа". Не помогоше им ниже дути шлеми, челик-оклопи; свеглше се силе „титеи", заборавише на срије битке својих прадедова. Задрхташе градови старе од силних топова, задрхташе па се разрушише. Нестаде „витезиша" удалиште дивље, нестаде силних градова, па нестаде и њихове славе, њихових уништења.

Аз јоши нешиије је, што људи дођоше изумеше; још нешиије је: *штампа*. Вавиду се људи над мисле, да је само један човек памећу нашетовао, па штампу написао. Одавно су већ људи преминьли мисле, како да штампу изнађу: одавна је људе нагонила нужа, што не могу једно другом надаљине да саопште мисли — да о томе умом умују — но то остаде жељом вековног човечанства: на доброте да то људи нису могли на једап пут намудрити, но сво полако. На и у време оног на гласу Гутенберга, који људи само механички рисали и писали: готово у сви манастирима средње Јевропе *штампали су* људи на дрвеним плочицама. Таква штампа поможе, те се бро запарадне слике и натписи поврај таквих слика разнорасне се и речи, што су их у дрва резали. Сад су се људи могли лако досетити, да свако слово за себе посеку, па да таква слова своје ни опет раставе, а не ако што су пре, свику речепицу — коју хтедоше у тај пар да пресеку — на плочицу гравирали, те је тако та речепица нашла сваки само у том реду, а слова, као и да нису слова, не могоше се он ниште друге употребити. Ову дивку замисао имаше и *Јохан Гутенберг* рођен у граду Мајиди — родио се 1397. уиро 1468.: — па што замисли, то и учини године 1440-ој у слободној варошиШтрасбургу: много се он ово тога мучио. Но како васиеље човечанство на то пожињавање да умои слова изуме — то можда и холидеи — који веле да је њихов земљак *Лаврентиј Јанзон Костер* изумео штампу — и Брајбержани — који веле да се штампа у *Брајбергу* почишла — право имају. Мож да су са сви дриги људи на разним местима покушали да изнађу штампу, на можда им је и пошло за руком. Но право је *Гутенбергу* за руком пошло. Он више ни случно, вама ће му чуда дело да почиие, како ће брао да се разнори, колику ће важиост да задобије! Гутенберг заслужује ову дичну славу и лепо поштовање: потомци му дугоше споменике, потомци га слављаху као човека, који је унапредио интересе васиељског човечанства: а оно, што мало час споменусмо, не помрачи славе Гутенборгове, јер они људи, што се посветише испитивању чудновате тајне васиељога човечанства, касније природе — јасно упознаше да се наука постепено развија, да науци свој не пријачи!

Штампи је дакле проиаћење: за тиштампа морала се усавршити, морала је у новој појавити нере друге посебне технике: и тек онда постаде штампа правом штампом.

После Гутенберга прни усавршише штампу *алатар Фуст* и зет му *Шеферр*. Можда је Фуст у чем год на лако учинио Гутенбергу — ваш су они једап према другом стојали не знамо, па зато не можемо у ветар проклињати Фуста, као што то готово сви чине — ал' сва толико стоји да је штампа у Фуста и Шефера — после тога када се растампише — много боље од Гутенберове бише. Шеферов ноче 1452 зиге синсла од метала, изумеде бољу пресу, и произаће боље сриало за штампу. *Арнолд Пантерр* и *Конрад Швајнхајм* изнеше 1467. у Рижу на углед „антикву." — а у томе се углављаше на старо: ромзо, што је наскоро сиуда осим Немачке, Дакле и Шеферова заслуга ни је нопшско писме протера. У торкој Италија и Полутугалској силе се најиомање чувствене штампарије. *Алдо Манутије* изнеси 1501. курсин-писмо, *) а *Амброзије Зарот* из Париве изумеде врлог 15. столећа један грчки тип.

Аз ни тим се баш људи не помогоше, јер ништа да ништа ново градило, што је и за штампу згодно и и не стаје много. Пергамента и хартије и онако је мало било, да буд који сиеше боље и ништа да се рашири штампа. На што и јесте штампа тек онда задобила практичну предност кад људи нашоше *ланену* **) *хартију*. На и оиде се Арабља већ показала. Арапиису пренели на Бухаре у шпанију хартију, коју они зваху *памучпом или свилепом* ***) *хартијом*; оне је хартија била од вуне и од свиле, од платна и стрпених крпа, на су је сазнали; но хартија нина остаде крута и тврда. Како запаљиви не имадоше вуне, погрешише дакле крпе за ото много боље од вуне и свиле. — Како је дакле било штампиних књига и списа то васиеље инчишење достигаше виљезарн и *добре уаеле*.

После пеки људи су разне ствари проналазили и изумевали, ал ништа није тако важно, ништа тако слично и велико — као кад су штампу изумели. Само тако могоше и најсрамашнији људи ањиху учити, образовање стећи, просвету прочети. Само тако могоше и најсрамашнији људи ањиху учити, образовање стећи, просвету прочети. Само тако могоше и најсрамашнији људи ањиху учити, образовање стећи, просвету прочети. Само тако постала је књига обиим благом свијух, само тако изгубише неки „сталежи" неку „привилегију" на просвету. Кад се пиишала штампа, неселе запојане људи песму од просвете, јер чек сада остаи их дуга страх, да ће васиеље човечанство варвар постати. Никакви весреће није могла више уништите славне победе на полу просветном; ни лоиална победа пустог варварства, ни неизода људи, ни обест освајачкога ни бесиило једног тирана — не могаше у прах и пепео сатрти људско знање и умеље. Нета књига, нети сиисе на хиљаду разних места просвету шире: нако не ноге утушити ону мисао, што је штампа широм разнесе, мисао се све већа и већа развијаше, јер то је тако исто, као кад би ко нешто научио, на од другог хтео да сакрије.

Да се штампа само мало после појавила, од класичне књижевности, класичног ума, не бисмо, ништа нам не би остало. Слободне државе у Италији почеше славити: васиоу-

*) Ово је дословно преведено назив, који ово врсте слова у нас имају.

**) Ланена — од ланеног платна.

***) Памучна или од бомбажног.

*) На дело: *Culturgeschichte der Menschheit* mit besonderer Berücksichtigung von *Regierungsform, Politik, Religion, Freiheite und Wohlstandsentwickelung* der Völker. Eine allgemeine Weltgeschichte von G. Fr. Kolb.

тицам *) уништи слободу многих немачких народа; дивна звезда дивног сјаја арапског пронаде у Шпанији; свети Турци Цариград освојише — па за мало нестало би књижевнога блага старих класичара. Аљ великом срећом изнађе се штампа, и она устоствари старе споменике, тако да их више нико не могу уништити; а мањствије их зацело не би спасли.

Корист штампе не може се готово ни оценити, тако је голема; ал маскаро се појави упоредо и умали корист штампе. Прва књига, што беше цензором забрањена, напиша је у Немачкој, 1475. године у Келну. Папа Сикст IV. — који у Шпанији инквизицију заведе — заведе 1479. најстрожију цензуру, а у Немачкој уследа се на њега јеретикскупа мајсторн, Бертолд Хенеберг, који по свој дијецези помоћу за цензуру постави. У томе се особито одликовао папа Александар VI. — ког су се сами попови, тако рећи, гађали.

— Год. 1501 изда он едикт, у кои је анатемом и новчаном казном — при чем хришћанском делу није „непорешени“ пића заборавио на своју засу — сваком ономе претио који би што штампао, пре него што би бискуп у тој дијецези дао имприматур. **) А даље наређи — када се не шира антицрквена наука и знање нто теологију и догматику исмева — да се све штампање књиге и списи још једаред строго прегледају па да се оне јавно спале, у којима би што против вере и попова било. Папа Пакао IV. не задовољи се ни овим институцијом, него нареди поповима да они напишу: „Index librorum †) prohibitorum“, на теологима и научевницима забрани не само да оне књиге читају, но да морају писма таких списа — скратуре — сваке и свакој демунцирати. И сама протестанти одмах нађоше тим путем. На и сви владаоци од Карла V. на редом — једва дочекаше ону нову уредбу, а у Немачкој сам двалин савет заведе и рашири цензуру. Сад је дакле свако ово пеновду штампање могао утеђати света што је допустила каква неразумна власт, или што је каква цензор — а цензори беху већином неписмене, лењивци и пијаници — одобрио. И тако беше уништено право човека да слободно каже што мисли и зна, а тим тотово беше уништено природно право човека да мисли. Но задовољише се више силни кладари са одговорношћу појединаца — који би и без цензуре били одговорни, кад би напали на права другог човека; шта више, много се строжије поступало против онога који је што написао, што се не донађа каквом строгом шлендрјашу, ††) или који је што против тадашње злоупотребе писао-тако да и у погледу на то цензуре никад није могло бити без спорења. Па и овде се може видети, како се зацело човечанство полако развијало, јер тек после четир стодећа дуге борбе пропала је бар у главноме та непријродна уредба.

*) Инсторашње свемашће; а и многа свемашћенија и мора свемашћенија.

**) Імприматур — дозволење за штампу.

†) Списак забрањених књига.

††) Вагабет ві дроцаз, бі свемашћенике обоје).

Кад се изнађе штампа беше се и *школа* уредн. Више образованог поче се шпарати, јер њиме беху јевтиније; ал *због* тог истог узрока поче се и народна просвета шпарати. Од тог доба повишоше многи нови универзитети, од тог доба установише бар по *варошки* средње Јекровне народне школе.

За свобрађај људи из далека од великог је важности и ова нова уредба: *новина*. Пошту су почињали да увеђу још 15. и 16. столећа, ал онда још није била тако уређена као сад. Кад се изнађе штампа и над уредише пошту, онда правило постадоше и *новине*.

Ал и на другом полу *беше* се напредовало, *људи сазнаваху за нове земље*. Одавно се знало да магнетска игла једним крајем увек на север показује; и још 14. столећа наумеде — бар тако се вели — *Флавије Гоја* из Амалфије у доњој Италији: *компас*. А кад праха, слоновс кости, и — других људи, који посташе робовима! — 1442. беху пра ухваћени црнци доведени у арестовану португиску — 1468. продре *Варфоломије Дијаз* до јужне краја Африке, а то место назваше: „*бурно предлорје*“, а после: „*Кап надеје*“; 1498 (19. Маја) преброди *Васко де Гама* индијски океан, па се изврши на Калкутско пристанште на Малабарској обали, *те тако би изнађен пут по мору у источну Индију*.

Зна важније су плодобе ва земљу, јер тамо изнађене људи нису чест земље, „*моји свет*“. Са сими је вероватно да су *Кинези* хиљаду година пре Колумба са једним делом Америке трговинску везали; о том ним сведоче и правне церемоније, обичаји и установе Аптека; *) а и *Нормани* познаваху северозападну обалу Америке.**) Ал нико ништа није о томе знао, све се то заборавило. На тога се види, колко беху они пред временима, кад се и тако што заборавити могло!

Знало се да је земља кугла. С тога је Бенвенсан Кристофор *Колумб* Cristoforo Colombo, — родио се између 1445 и 1447, а умро 1506 — мислио, да кад на запад Јевропе пучује, мора доћи у Индију (а то је већ и Аристотелов саутин), и, као што је он мислио за краће време но старим путем. Много година молио је овај човек, да му дађе која морска сила да то дође. Напослетку добије од *Фердинанда* и *Изабеле* три мале лађе — а то зато, што су Шпањоли баш тада освојили Гранаду — па са њима се априле 3. Авг. 1492 из пристаништа *Палоса*, из, не одвећи на неваладство и млодушност својих људи, отиђоше на запад, док не стиже до острва *Гуанахани* или *Вашингтон-острва*, — који он *Сан Салвадор* назове —, доцније до великих острва *Хајтија* — Хиспањола или Сан Доминго — и *Кубе*, на напослетку нађе и *амерички континенат*, овај човек, који беше свог и земљи, али се рађо и у пустоловље упуштао, дорећи у четир пута свога открића; други пут путоваше 1493—1496; трећи пут 1498—1500; и четврти пут 1502—1506. Колумб није ни слутио да је проналазо «нов свет»; он је тврдо веровао, да је отворио западни пут по мору у Индију.

До сад су људи дркали да је Колумб човек од строговога знања, па да се само зависно својим духом над свевременицима својим, а то зато, јер слепо веровах Робинзону, Ушшатгону, Прањеру и Александру Хумболту. Новија испитивања и ако овај ваљубе ***) сасвим уништила, ал су га ипак јако ослабила. По испитивању *Неттала* и *Даневе*, који се ослањају и на дневнике, што ах је сам Колумб водио, тако наглаша, као да је он само једва и најстрпљиво између оних бао, који се упустише у пустоловље. Знала је врло мало имао. Лакомество и правни фанатизам натера га да плови путе не-

Петар (Пеција) Петровић.

*) Француски орјенталиста Дегиња (1721 — 1800) држао је за сигурно да Кинези у давно доба стижу до Америке, и да је Америка Мексиканску ону ону звану „Фусанју“, што нам ово доноси Нојгоф.

**) Норвешки краљевски Њелд 816; 971 норвешког *Гуннлаугс*; 1001 норвешког *Карлсефни* Америку, па се сам до данашње трговишта ове земље одвезао.

***) Њихову важност је свакако тешко свеколико тврдо. б) Једна ствар.

зинис; хтео је да се обогати, хтео је да Индијанце у хришћанску веру обраћа — на скому тоне за дубак жртвован је стотинама несретних Индијанаца.

Било то како му драго, тек познавалац новога света помоћу Колумба, умешена је неимарна услуга, неимарна корист насеље-номе човечанству.

Том новом свету дадоше име „*Америка*“ по Талијанцу *Америку Веспучију*, који је западна мора и земље прошутоне, па их описао и на свет издао, тај човек беше вазда научен, ал шак није заслужио ту славу, да се нови свет по њему назове.

Од ово доба јако порасте број отварених у новом свету. Када је Португалац *Кабрал* 1500. пустовао у источну Индију, нетар га далеко на запад одбије: а он слуховно доплови у *Бразилију*, и проласи да је Бразилија од сад португиска. 1514. продре смела Шпанољи-ја *Балбоја* са малом четом пустолова *преко морђурине Памамске у мирни окејан*. Португиз *Фернан Магелен*, који ступи у службу Шпанољи-је, пробе 1520. кроз морје-ускоч, што је по неговом имену назван, проплу морем до западне обале Америке, и нетоне даље *оплоснуте краје ауш земљу* 1519—1522 и њега убише 1521. уроћеница на једном од Филипинских острва. Године 1520. поче женијални али и свирепи *Фердинанд Кортез* да осваја *Мексико*, а 1525. завојевари *Франа Пизарро* државу *Перу*; обо-ва човека разбијене ђад тим областима залуд шпанске господара и уништише ону културу, што је тамо ацтекоше, где сиње поштоване, многе људе посубише и службу богоавим уништише.

Тако се раширио простор за васцело човечанство. При пут не појавише сода у историји само западни, јужна и источна обала *Африке*, но и *сва Америка*; ал и источна Индија више се приближава европској култури од кад је тамо проселењут по мору, по и земље, што даље према истоку леже: Кина и Јапан. Сад се при пут може говорити у историји о *светском саобраћају*. Сад више не трпу само два суседа, сад више не плове ђад поред обала. Кроз *окејан* полеће сиели дуж одважних трговаца до прекаље *нове земље*, *нове народе*, да приноше *нове производе дољеко на истоку, дољеко на западу*. Пред нам се радосно надимаје, ал *сазнај, помислимо на нов свет*, о ком не знадоше ни најстарији и најпросвећенији народи да од толико хиљада година постоји, сити више, о коме ни не слуђаху да постоји. У Јевропеље уже ати покрет, неки немир, тискање, казиво хиљаду још од себе и крстанских ратова није било. Неки *нејасан осећај* терао је стотине хиљада људи да пођу у те земље, што их сад изнебоше.

На и опет не беше то тако глупо; када су хиљадни одлазили у „*обећавану земљу*“ на „*свети гроб*“ — зашто да они не оду? На и онако беху то вечиком сиромаси, који хтеђоше да се тамо обогате; који придобе нола за пустоловаче и пронеси фанатизам. Уроћеници у овим земљама не беху Хришћани — а Хришћани помишљаше да овда њихова свесилната чаинта смеју, ни чиниће. Жеља за новином и фантазиом утушиваше свако милосрђе; несретнике грозно злостављаху. Натеране их не само, да по пољу раде и да га обраде, но да им и злато и сребро траже, па с тога често и уроћеници и туђини сказиваху од гладн на *најплодноју земљи*. Матери и ватром пиљаше Хришћанство. Уроћеници су — које у опће „*Индијанцима*“ зову — и од природе слаби и болешљиви, па томе-ђаја упркос од силне муке и патње. Колико су се Јевропеји тада ино каразли показали, анди се и за то гога, што, кад је неко предложио да несретницима муке олакшају — наново убијаху силне Индијанце, наново чи-пиње још грђа злочинства и недела. Хуманиста — свеђеник *Ја Кас*, од срца је жалио сироте несретне уроћенике, и добро је знао, да им је и физичка тешко да те патње сносе, а још више упознаде да су ствари много бољи и дуговечнији. Он предложи да се доведу ствари из Африке, да раде за Јевропеље, а не слабе Индијанце. Послушане га и — *упркос* Хришћанству разви се институт трговине са ропцима, који за 400. година не престаде, и тек луги грабежи рат увиђе овај институт, тако, да пре него што се човечанство из пуног модерног варварства ослободило, стотинама хиљада Јевропеља главом платише оне стотине хиљадина ропаца, што их из Африке у Америку доведоше. У новом земљама Америке — шпанско западној Индији и широкој Бразилији — и сад има овог варварства. Америчка уроћеница слабо се користише тиме, што су доведене ропце овако вукли. Племе Карајиба — што живи у западној Индији у броју много мањем људи — после кратког времена свесше је утамљено, па и број осталих „Индијанаца“ увек тако брзо опада, где се Јевропеље настоне.

Из новог света *пренесе* у стари свет и неке непознате продукте, а богме, и неке болести. На приложе је месту *кромпир*, који после толико милијона људи одржи те тиме поможе да се број људи више умножи, но што би то само поред жита могло бити.

На чоневечанство је јако утицало и то, што се поводом откриће Америке *клепо* и *сребро* тако *нагомилало*. Аутори дају овој који мисли да је то позитиван стимр, и који у томе види само „*опадење новчане предности*“, и да се дужници на штету својих повећања обогатише. Наравно, да се због тога и одношај у њиховој јако промени, ал' то опет није тако баш казно. Много је важнији *социјални револуције*, које је у потпуно по-стала, те се *силовитом* снагом ропарија и која је *брзо умножила* у трговачко друштво, на техника га потресе, и постепено га готово сасвим преобрати. То је заиело сиело тврђење, али наши се даде доказати, да ништа није толико допринело да се несретне социјалне установе средњега века — феудализам сруше: ако умножење злата и сребра *услед открића* Америке. Сваки напредан друштвени *или* неправилан *) феном удаљености је ван посредно ил непосредно на над спрнутог феудализма.

„Опадење новчане предности“ није добар назив за овај грдан агрикултурни **) процес, који се неодољивом снагом ширити поче. Људи не могоше још тада слутити, како се управо догодала та промена. Тек се кад је већ тако далеко одбијше посматрати, кад се догодила у новије доба — због калифорнијских и аустралијских грдних мајдана —.

На и кад се злато и сребро највећма умножи, не настаје непосредно „опадење новчане предности.“ Но ово нита се догоди: Неколико људи награде необично злого злата и сребра. Та „необична сребна“ натоне их да троше на нагдаје, које пређе не познаваху. Стога ни овом месту, где је пре роба мало продавши, постане живљи промет услед наруђина и трговце. А једнако тога цена укупно свему. Ту многи трговци своју хасне и шпекуланти брже боље дотезе своју робу на тре. На једанаест се пренуше тражите робе. Цена нада нето тако брзо, као што је и сказано, цена нада више пута и *исто* порилно више, као што се одмах тим *нагомилавање* жеро удигла. Сад мораху трговци за сиљу-пиу да своју робу продиу, јер толико исн робе има на тргу. Често путе људи нети про-

*) Социјална — друштвена; а неправилна — трговачка — Финансијска.

**) Агрикултурни — земљорадни.

дукте на далеким местима много јевтиније, но на месту где се та продаја производе. Због тога нико не пиле више такво сиоју робу. Трговци се разиђу са сиојим робом или је продаду, изнова ниме робе, изнова се даже скупоба: а после тако исто цена јако нада.

А то је уиних неке конгузиије (потрошње). Потрошња бива у тајно неће, у колико и ови више штеде и гомилају капитал, који се *одужаво богатиие*, то сад хоће и ово да јужаиду, што ове николи не могоше. Како дошло, тако прошло: каже и стара пословица. Зато ти „*срећни људи*“ назиу на највеће богатства и раскондуна у најлуђе сиромаштво.

Али још то није све, на што је умножење злата и сребра у „светском саобраћају“ уплинисало. Већа потрошња захтева и већу *продукцију* (производњу). Треба више радења. Али сад нема руку за рад и ове нису хтели да проме осе, који се повећаше. Сад моралоше родитаница да дају боље услове, особито већу плату, у толико више што и сами радници морају да већу плату плате: а осим тога породице се нови захтева на радовања треба новца да се заиниу но нов живот: та и најслабије радиша науче се на нова уживања. А то је зато, што људи желиу више, Ако хоће, да ово ради, за што ће највећу плату добити.

Када се млога роба јако распрода, над но необично много новаца задобије — онда то нимаши људе на нова недузећа. Ту се сад не гледа много, на који начин да се човек обогати — новац нимаши и на прекаре и на лоповаук. Људе, који се одмах обогатише, не плаше се ни смелих и враголомних намера. А они, који и онако немаху ништа да изгубе, подузимаху најопасиијеиешкулације. Често испадне добро за родиом, а боже, још чешће худобо. Срећа се чека сваког дана. Али и над пропаше онај, који је подузео неко дело, иниш остаје то дело ина и над у животу. Други пак трећи дође на уже ирао ренутно ово, што је ирао с грдиом трошковима почео, па дело даље продужује: дело дакле не пропада но успева у другом облику.

Мислим, да је сад доста јасно, да је и умножење злата и сребра јако потпомогло феудализам; а на тог истог узрока успорило је и цивилну реформацију.

Сшанчевић.

Народне умотворине.

Питалице.

Скупио их у Херцеговини *Вук Врчевић*.

(Продужење.)

155. Питали бабу: Шта ћеш ићети? — Нешто ми ни ун ради ни ноће неиретстиое.

156. Питала мајка Марија Бралетићка: Имаш ли кћери? — Не бројим. — А јеси ли коме дужна? — Не знам.

157. Питали Марка: Јеси ли кад ван болестан? — Јесам нешто кад ниће било ниша.

158. Питали Јеноћку: Како се не стидиш! нчиш ли образа? — Имаш сам га један пут дошао не баш ред чучати.

159. Питали момада: Ође ли ове године родити хоћ? — Ође ирао жене, али ово што роди биће ће сиатко.

160. Питали Марка Бралетића: Јубиш ли Јекиу коју у ниво? — Не ја ни у чкању, а камо ли у трбуху.

161. Питао Турчин цигиина, кад га је ухатио ће му ироде кућиу: Шта то радиш? — Велик вјетор дуне, ини сам ћеш ухатио да не ме обори.

162. Питали Марка Краљевића: Ореш ли в коњи ко зна? — Не ја знад, рођех сам да од звука роју бранем, а не да родим.

163. Питала кадиница кодиј: Је ли брза стрелин суд? — Моје богме, како ни је нешто већег, дошао је од кад су се плами окинетали и поклели ти ни не дошао као што су доносили.

164. Питала роја дума (овако у Херцеговини зову пола или «трећу»): Чија је молитва пак мога кајсакбулюка (заповједника) пред Богом? — Она за коју се најпише плаћа.

165. Питао испосједник трешњину: Кад беше се већ прека грајеле? — Што владосет пашеног те старог одвеке.

166. Питали одуки: Колико сте до данас Турака смаком? — Јунак знад не броји, не кад год може сјечи и коси.

167. Питао владика калуђера: Ала ваше точени пјенаџубо ли плануће (т. ј. просеће)? — И тако и тако, али без пјенаџа нема торбе напуњене.

168. Питао ага агу: Од свију твоја чанчија, који ти је најмилије? — Вала ти и сам знаш, богме они то ми се не може нико по до паса поклонити од чешке торбе на леђима.

169. Питао роју идући у пазар зулумћарин Турчина: За што ли сиђаш с коња поне овамо? — За то што су моје са свих остарале, па ово ти моје; теле за теле ако и није шарено.

170. Питао сам ога: Каквом је сировазу кандурисивање дато? — Овоме што очима гледа а устима не пита.

171. Питало владеваља: Доличе си њиву дубно? И дубно и траво све док сам се оженио.

172. Питала комшинуша комшију: Је ли ти вешјеста јелачна? — Не дао ти Бог сенО! жељни језик ни пићета а камо ли чуга.

173. Питали владеваља: Јеси ли укротио жену, или још онако лијепа? — Сиђи дан те горе, просто турска сабаја.

174. Питао владаји калуђера: Чим најспаније ћавола на пасеку (чељаде)? — Крстом или тојагом. — Турске ни ђере! полеђа још шесто проклајеста, него се под нас лијечити.

175. Питао босоног чанчија агу: — Ода ме удавити зато! да кушам онаке дорове ће ти и платићу ти. — Вала ћу, кад те раздерем, а ти ћу још добре.

176. Питао сплан турчин чанчију кад му је пашуе по кожи: Доличе ли вам жуканс у селу? — И данас се један појако у наше село.

177. Питао зеа чанчију: Како вам оне годиње зјене? — Зло! никад горе! а најшиме у јагнад. — Вала сам хиоји да пожру, ово моје жиле да ми заболи у калиџи.

178. Питала рају: Кад вам је најмилије дичекала калуђера у куће? — Кад је поселе пада, а пред и послије далеко од Бог од моје куће.

179. Питали шеја приморци: Које вам је доби од годиње жајтоке? — Јесен. — Како јесен боли! — За то што вашиу дуњецуа и путници: попели и турци прошли, спремаше у пропаљену, а моја пазднчи у дерачину.

180. Питала сировача: Колико ћеше имат? — Чекај док пребројим ове, а одбијем мртве.

181. Питала мајка шћерцу јој сиктару: Слуша ли те пријо ово моје дијете? — Добра је да много не лаје. — Богме пријо! што нам је Бог дарова пако нам одузети не може.

182. Питала мајка шћер: Ко те то утрикаво под грло? — Свеђ комшија Илија у игри. — И у моју се владоет играло зли се није тако увриједало.

183. Питала сељане попа: Јеси ли много платно плаћи кад те запопе? — Много сам платно, али сам длако од вас напаметно.

184. Питали сељане попа: Кад те владика замопно што ти је најпише препоручао? — Нарочно ми је: Вјеничај, крсти и копај, а од вересије се чувај.

185. Питао трговац трговца: Шта радиш? — Зло! трговине ташке, ни пребирам старе тефтере.

186. Питао владе дуђанџија старога трговца: На што ли ваља најпише пазета? — Јестино продаваче, а вересије не гледати.

187. Питала шћер мајку: Од кога ми се ваља чувати да ме не превари? — Од владе богоизлоџа. — А кога гледати? — Ђевојка луда, ћорава ждра.

188. Питао пријатељ пријатеља: Је ли ти се оженио? — Јесам водаико, а ти? — Ње ја ни дао Бог! — Не говори тако, доби ће мајсторцу Турбеџији.

189. Питао Марко Краљевић патријарха и 12 владика на сједу њие: Кажите ми кад ће ту умријети? — Та свако ће умријети доиле буде крста од 3 прста.

190. Питали Марка: Која је пада изједанија најтеп? — Боља је од ања но сам изнова, па и сестра Јордана.

191. Питала мајка шћер кад се с кабе праћаш! Можеш ли ти сад без трија убити кашике? — Бог, убити, али, кога год хоћу могу набити.

192. Питао сам ога: Ко је најсретнији на овај свијет? — Они те се ње рађаю. — И још но? Они те се не ће рађати.

193. Питала ђака учитеља: Које је зимат најчудније на свијету? — Пошћено чојека, и кањижевника.

194. Питала Марка: Ће се најзобљиие пано пије? — Ће гоћ се вешће пресиши, но ако не оста ме би дата.

195. Питала калуђера: Ће се најзобље жиш? — Онако ће се добро једе и пије, а пошта не роди.

196. Питала калуђера: Како можете ви без женске у манастиру? — Нека само једна стиар мајка, а нама све осим једне.

197. Питао болан шгумни калуђере: Но што је умрен, како ћете ви без њега? — Мало њему пројухит, ни пекано пронајухит.

198. Питала свештра монјеству: Шијеш ли вино и ракију? — Богме мајко! да нијесам јела и пила не бих оволика ни онака била.

199. Питала мајка сина: За што ује овако лијену ђевојку? — Чуе сам од тебе, да ноја је гоћ лијена да је и најлина.

200. Питао стар удовац ђемоњку: Ода ме узеш? — Ја жиам у мајке и ода в ђеда, ве трбаш ни.

201. Питао Турчин рају: Је ли вам жао што Немоњу потурчисмо? — У нас, аге! код оснивемо ову ушо зовемо га «кудрог», а ви пак, зовеш га «куси» а пас ано и бива бе.

202. Питао Цригорац Херцеговца: Чије ли вам сад Турци зулуме? — Како да ме! — А за што их трпите? — Доиле их Бог устрпи трајећемо их и ми.

203. Питао зеа чанчију: Потурчк ли се ово јуче једи нам? Нити је сад нам ни кам, иосн га краве ће знаде.

204. Питала жену жена: Како ова твоја шћер пашта не збори? — Чека жеиив ред: ноје још ни пјерека а камо ли удата.

205. Питао побратим побратима: За што човече божи ие пјечи што лешше? — Мој побро! за лешиту се кушо пара, и из доброту куће ошли.

206. Питали жену породиљку: Кад неиаш ђаце ни ое оженити мужа? — Волија сам себе седам пута удати но једном мужа оженити.

207. Питала жена мужа: За што ме тако свади дан зулиш? — За то што се неки ђаво боја крста в пеки тојаге.

208. Питала чиниица мужа: За што даде најбоље јагње зулумћару. Бог ти судио? — Хе моја дугоногу! Боеу је доста и мала сиђаница, а ђаволу иије ни дубљег од ове.

(Свршиће се).

КЊИЖЕВАН ПРЕГЛЕД.

1. ВОЈЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА.

Војничка студија С. Грујића

6. свеиеишска тактичка студија у пуковима пјешадије. У Београду 1875. — Државиа штампарија код Зем. стр. 150.

2. ПРОЈЕКТ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ВОЈЕНЕ СНАГЕ СРПСКЕ

од мајора Чолак-Антића.

«Исток» 1875. бр. 31—36.

3. МИСЛИ О ВОЈЕНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ СРБИЈЕ,

написао Паја Путник.

У Новоме 1875. штампарије браће Јовановића 8 св. стр. 126.

(Продужење.)

б) Тактичко једињење коњице.

Грујић: Код коњице је тактичка јединица *ескадрон*, једнака јој се колобо између 120—170 коњика; једним пајвећим има само по 100 коњаника у ескадрону. У Србији је ескадрон од 126 простијех коњаника. У осталом — вели Грујић — и са 120 коња, неби бно одвеј мален.

Веће тактичко тијело коњице је пук — 4—6 ескадр., ако обзиром размјера коњице на једну дивизију; ан Србији би бно пробитачнија пола од 4 еск., јер низ и онако мале коњице.

У рату се може састављти више пукова у већа коњичка одјељења т. ј. *резервну команду*.

Путник: Не знађа потребу да коњичка сотња (ескадрон) буде јача од пјешачке. Тијело од 4 сотње назива би „*пеиком*“ и једва штапс-официр — четника — нико би га водити.

За обје приједлагања, да је једичиа тактичке једиице коњичке ово:

а) од броја т. ј. једиице самосталне коњице у војсци у сарадњеу с осталијем родовима оружја.

б) од броја крсиијех коњичкијех официра.

в) од земљишта, које се сматра за најпре ратиште.

г) од терабе коњице у рату.

ад а. и б. Србија нити ма нигда не ниати скоро толико коњице у размјеру, колико је има Аустрија или Русија, дакле ни толико ирешијех коњичкијех официра. Ја сам онако нашо хотимице коњичког официра на видик, јер се окој неможе теоретично и практично истестати онако, као пјешак на тополџија. Пјешачка су крстаља полака, пјешадији је свака крторовина знаком, официр је каџар у последњем часу дрзу дирекнији дати т. ј. ако види да се је превариро, каџар је непредубјаћа погрјешку поправити. Тополџија гледа одмах може на све стране бријети и на све стране се навести и свести: ту исирстне топове и пуна; али коњаника мора уз *краља небудоме и мајке и очи соколове* и пратоме сриа Муое Кесеџије; он мора знати како хвала и *мрамбеи* и *мамаиби*, он несмије мислити да непријатељски пјешак досеж пута у минуте пуна: крос душманску предхођницу и предње страже мора он продријети као мунја и вијетн ће је једно војске!

У бојеном трку неможе се он уклонити свакој јарку и плоту: ако га мора одолним онове да надалеза смотра, па да га одјети, или мора прено њега.

У бој иде се пуити дако ескадрон од бригада коњице, мора још се с њоу дати права дирекција, јер чим се прене у трк, одма мора ваше знакове користите. Коњичкиа вој мора разумјети шта војсковођа намјерава, па го мора и без да чека споре изјоте подупирати. Зато му и требају она својства, која горе набројех, а пригомовљена к особито коњичком официр мора бити као *да је с коњем срастао*, јер ко се, кад се каши крчнуте, тешар

својем хране, тј. иће коњаник.

Под правијем коњаником, као ће ми називе ићи, исто само коју коњаника.

ad. a. Домаћите жабљавет ратовања по свој прилици је Бугарска, Русија, Босна и остале словенске и грчке земље у Турској. Босна је крша и камената: на операцијској линији од Новог Пазара а Скопљу продужене преко брђанскијех предела у планински и јужно од Скопља опет у брдански и горски; главна операцијона линија Ниш-Софија. Теробразујуће је горски предео (Mittelgebirge); на источној страни се спуштају рачве Балкана све ниже и ниже до Дунава. На Косовској висоравни, у равницами Вардара и Марице су тек појаве за већа коњаничка одјељења.

ad. c. Овако овога земљишта показује, да ће српска коњица до Балкана наћи највеће одјељења поџесе с непријатељском коњицом, него ће, како већ прије рекох, крштити више страначку и извидничку службу; ј. бојеу ће одвраћати непријатељске пиетоље у важним чеТама, у прегону ће шикарити, и у вечнан ће обавјештајни непријатеља пошут рускијех Козака 1812 сваки час га заустављати.

Ове горки потпаће разложити страначку и извидничку службу коњаничку у обсегу једне дивизије на мање збора:

Она је тројствена:

1. у стању мирна на предњијем стражама
2. на марширању с предходницом, заходницом на забочницом (Flankendecken,
3. у боју самом.

ad 1. На предњијем стражама шаље војводаст коњичке четиде од 4—5 до 50—100 коњаника с пилотом

a) да продру на свима путовима куд може коњ, и нарочито тамо, гдје је коњица већ непријатељске страже прама непријатељу, те да ваше, или да се он к нама примакне, тј. су довољно мајушне задруге од неће и 4 коњаника;

β) да продру на више тачака до близу непријатељскијех страна, те да *могу бе је непријатеље? колико је јаки? шта раде т. ј. дали мирује, напређује, узмиче или куд на десно или на лијево? какви су пријеступи од нас к њему? какво је земљиште?*

Чете за овај посао састављаће ће се из већијех задруга од 8—10 коњаника зато, да се немарају плашити од нападаја непријатељскијех патрола,

γ) *да опљењују непријатеља* т. ј. да га ваприрају, да га присиле *свуда час устајати у оружје*. Ово је средство кадре, као се памећно употреби, највољу непријатељску војску деморалисовати. *Јер непрестано изнурављење чини напослетку мокре неиздежитне, те мисле и кад једном обсла снаа на нас удари, да је то исто обичан забављај*, па неће, да се брзо строје, а то је готова пропаст.

Ове су чете јаке 50—100 момака.

δ) Предњијета на једној тачки, потурати непријатељско предње страже назад, приселати тијем војску, да се стави у бојни ред *да јој се види величина на да се спаси, јел колина на шоме земљишту бојак биоти?* оваква су одјељења састављена већ из више мањијех тактичнијех једињица а придода им се још и новолино јачијех топова.

ad. 2.:

а у предходници, кад идемо напријед. На челу предходнице је обично одјељење коњично, које се раздјели на четворо $^1/_4$ као шиљак на чело 1000—1200 корака пред правијем појницама $^1/_4$ десно и $^1/_4$ лијево на 2—3000 корака од пјешачке предходнице а $^1/_4$ остану као јегера код пјешачке предходнице: у горском и планинском земљишту иду ће а у равном бржеузастом и брђанском пред њом.

И ће је земљиште непросјецано, рачвасто, јршавите или увјек стражарућим путељака куд може упоредо с колоном коњаничка облаза (Patrouille) проћи. Напоменом је казао: *Ће могу упоредо једне коње, куде може и којека пређи*, на ју је и пресво рекао Алиа у Нијемоит. Ове се пастоје саставе из 6—8 коњаника. Стражнутиште су упућене т. ј. нижу дирекцију правца средњој.

β. у заголемим уступцијама: обратно од предходнице али у истом размјеру, јер је у оби случаја прва дужност у свима непријатељ. *да тако рекнем, да се крвелено жилно непријателе*: У истом размјеру као *а* и *β* на непријатељску страну у сместене бодоне с илотом; *сватти на сводну мјесту и моглини непријателе, док нало мога непробемо*, те се онда заходници придружити.

δ) 3. *а*) У бојн морају у бочолима и у колико је могуће *пред крилима прве бојне стајаћи* на згодијем мјестима коњаничке облаге од 6—8 коњаника на више мјеста, на мотрити и јавити за времена свако кретање непријатеља према нашијем крилу и бочкова.

β) Иза крила прве бојне линије стоје одјељења од 100—400 коњаника те моторе средством мањијех облага од 3—4 коњаника згодан час, кад ће ај које чета његова у пред доћи на се у дугачкој колони кренути, ил кад ће непријатељ пешебергнути своје топове: ово су тренутци за коњицу, да изненада као мућа нападне на тзиову тачку;

γ) Поћеле непријатеља *да нас нападне*, онда се коњици баци на бочове напредујућијех његовијех чета. Ово ће *моћи стати* — на биле колико му друго мјесто, да ју одбију пушкама ил да се брзе у пушкету колу, па трајала та стајања само 5 минута, добро је, јер су за тога непријатељске нападе чете наложене највећој матри нашијех пушака и топова.

δ. Непријатеља коњица *сљели* наше чете у претплу ил напреду. Наша коњица мора одмах напријед да пођади непријатељу у бочове, те да је набоја под матру нашијех топова и пушака. Пођели непријатељска коњица напријед да одбије нашу коњицу која је у *сљелила* пешадију или топове, а она се, ако је слабија поџуче назад или *можо, да непријатељску у далему прогоњу* намами под матру наше пешадије и топова.

ε. Непријатеља стуке назад, почни *уз-макати*. Ово може бити усљед одбијеног нападаја или усљед нашег успјеха у нападању, или он увиђајући да ће изгубити мегдан оставаја пру линију да нас забавља а с осталом се војском пређе накад. Ово ће случаја су само уочена, вах прати обично пред а треба се мора пазити. Он се може обично по томе, што матра на неколим тачкама мелишена или што је линија рјеђа. Ту је згода за коњицу, да продре и да шикара. У тавацијем часовима ће се обично и са непријатељском коњицом морати пошрести.

ζ. Онда под *ε*. набојаши ли чак сиљу нас. Онда се мора коњица жртвовати да устави непријатељева прогона.

Нападни објекти је за коњицу увијек непријателска пјешадија и топови, с коњицом се бори само у толико у колико мора ва *да јој васпари рачун ил да се одбрани од ње*. Обрнуће је коњаничка увијек окањаника т. ј. *она нападену ће на сусрет по могућности у бокове*.

У колико ће ово радилачке доказати истину мога тврђења да коњаничан официр мора сад имати потенцијарне способности, у толико из њега излазе кобријаче тзкт. једињице за коњицу, а те су:

Ескадрон (сотња) од 100—120 коњаника (осим чинова) подјељени у 4 пода (друзине) од 25—30 к. а ове у 3 патроле (облазе) од 8—10 коњ; 4 ескадрона у једну четту под јединијем мајором; *ово је једно диви-зијско коњица*, остатак у бригаде сваки по 3—4 чете — 12—16 ескадрона као *коњичка резерва*.

Многи ће читатељ, који није појши од заната, помислити, зашто толико у резерву, кад резерва стоји назад, па ћекад у неговину земљишту и неможе у згодном тренутку напрво.

Коњична резерва има своје ине отуда, што с њоме *располаже* главни војвода и нико другн. Она се употребљује, кад војска иде напријед на назад увјек тако, *да је она истрема мало ближе к непријатељу*. То је она *невидљива служба у најзелем смислу* као су нам је Пруси 1870 показали. Кад Краљева градац је 1866 Бенедек пико 4—5 коњичкијех дивизија сваки по 1800—2000 коњаника (осим оне што је била под корова), али су све стајале иза војске, па зато се и није знало, онде ће непријатељ. Зар би му шкодила бим толико мигла, да је та коњица истрени била бар дан хода пред војску? Било било могуће, да два три пруска официра на добријех коњка изиде сву војску, као ће то онда десиао?!

Организатор мора прије него што ће организовати, знати, што је посао коњице.

Да је Путник то сие промишљо, неби му никада пало на ум било, — задовољити се са 3000 коњице, или је дијелите на 1000 одјељења, 1000 коњаника и 1000 лаких хусара. —

Свака дивизија треба бар 4—500 дивизијске, а онда још 2500—3000 в. резервне коњице, и то је $^1/_{10}$,— $^1/_{12}$ пјешадије је дивизијску, а $^1/_{10}$ пјешадије једне оперирајуће војске за резерву; — и то је *најмање*.

3) Тактичне јединије топништва.

И *Грујић* и *Њуман славу* се, да је *батерија* одн. *сотња* најбоља од 6 топова. И ја против томе немам ништа. Али за нолк одн. четту топничку мјродолна су друга штања. Грујић хоће 4 батерије — 24 топа за сваку дивизију и Путник 4—5 батерија = 24—30 топова на њезов поља.

Величина словенскијех тактичнијех једињица топничких зависи од величине стратегичнијех једињица војске, јер пресвле топова није добро, а сувише их имати, умножава јако возарију а стеже окретност војске; и видело се је у свима ратовима, да су слабе стратегичне једињице са многобројном артилеријом, у великој брзи за њено „благополучје" сиђали често на просту обрану топова (Kanonenbedeckung). А неможе ни бити друкчије, јер једна топова мора у бој — осим ако поближе обране — бити увјек неко одјељење, да их чува од нападаја душманског. Сад узмимо да и. пр. на 5000 момака пређаја и коњице имамо 30—40 топова. Овољико се топништво, нарочито у горскијем предјели — неможе на једној тачки имијестити, него се обично помјења на више тачака бојног поља; сад на свакој тој тачки нека буде једно одјељење, да брзо само топове: ако кад би ради да се непријатељу уклоните, то морамо тек топове да покупимо. Обично је у Јегорки и у таквијем земљама, бе су највољи путови устаначено, да је доста 3 топа на 1000 пјеш. и коњ. У планинскијем и горскијем предјелима и у таквијем, бе нема добријех комуникација, задовољавају се са 2—$2^1/_2$ топа на 1000 пјеш. и коњ.

А ће непријатеља има боље топове, ту се гледа, да се његовој каквоћи доскочи већом многином.

Ја мислим дакле, да су код оцене: колика ће бити сложена тежина, једнаква топовштва, мјеродавна ова питања:

1. колика је стратегична јединица?
2. какве су комуникације и какво је земљиште на коме се кани ратовати?
3. какав је размјер код оних држава и народа с којима се у најближем времену заратити можемо?

ad. 1. Грујићева дивизија има 6840 пјешака 584 коњ. скупа 7324 м. Путников пољ — 3 подпоља à 3500 пјеш. — 10,500 пјеш. а кад је самостална — 4 подпоља — 14000 пјеш. дакле би рачунајући по 3 топа Грујић-

(рачунајући уз низине и редове и пухтиње) а на тој број 270 дакле не свеснијем 2 топа на 1000 ш. н. вис. У Ордијама што су у Праку, Шаму Анадолу, и Јемену има 1—2 топ на 1000.

Али је међу топовима Јепропскијех ордија 1.3 топ на 1000, крупов челичњак; остатак су разнијех система.

По покушајима што су у Бечу 1874 пропаљен размјер је згодитака крупозијех челичњака према одличнијем брончењацима као 5 : 2 на веће, а 4 : 2 на средње дальне. Рачун је дакле овај: 1 топ крупов вриједи $2^1/_2$ одлична аустријска брончењака, кад је тамо

Друго, ја се нијесам обазирао на морални елеменат у рачуну, а ваљда вриједи и овај нешто. 1866 имадоше Талијани 13 окопанијех лађа. Аустрија 7; — талијанске бијеше оружане са 150 $\mathcal{H}$ и 300 $\mathcal{H}$ а Аустријске само двије свака са 15 150 $\mathcal{H}$, — све остале са обичнијем 50 $\mathcal{H}$ гранатирањем и 48 $\mathcal{H}$ глатнијем, па је под Виссом опет Тегетхоф надвладао.

Најбоља топови неврједе, ако невалају топџије. Покушаји у Бечу дељаки су сас на одмјереснијем дистанцијама. Нека се сроспи топџије извежбају боље у процјени дистанција и у гађању у мишан, и нека је предрага

Херцеговачка вејач уклонила се од турског зулума.

чека дивизија морала имати 21—22. Путникова жања 30—32, а Путникова већа 42 топа.

Међу тијем Путник хоће бар 4 топа на 1000, дакле 40—56 на његов пољ.

ad. 2. Дражећи пред очима офанзивни рат знамо, да су у Турској али путове, а да је и земљиште доста непросјечено и густим пушама, хрпом и карсом покривено. Што су у Швајцарској планине каше, то су у Турској горе путове: дакле ту би се могли држати швајцарског размјера $2^1/_2$ топа на 1000. По томе би клучу имала грујићева дивизија 18 и Путников пољ 25—35 топова.

ad 3. Турска — као држава којом ће се Србија највише заротошити, има у 3 ордије што су у Јеврона и на сјеверозападним обалама Мале Азије (што дакле могу ступити на јевропско ратиште) 140,000 ш. и кол.

XI.

1 топ на 1000, морају оне бити $2^1/_2$, к томе дође још један топ брончењак напрама другом (јер се у Турској броје свеза 2 на 1000) дакле мора Србија да има $3^1/_2$ топа на 1000, као ће да паралише турске челичњаке.

Ја сам овде узео напалише све турске челичњаке што их је управо досад добила са звијезда, премда се зна, да неки дио тијех топова нити је злоготовао, нити ика предлреску ни комплетну муницију, дакле нитн се може узети, да ће сви ти челичњаци „изумарширати" проти Србији у један мах.

Путник каже да је турска набавила 500 челичњака. Ја сам нешто прије Турске набавке, ни сам нашао, да је Турска 500 чел. у Јевроии *наручила*. Али их је само 200 свеза прије добила, јер у Есену пеју Мухзиеду само за готове новце.

топова нађање, да се може с мјеста већи број у бој унести него што га Турци увеђу, па нетреба се бојати.

Кад узмемо дакле све у рачун онда нећемо наћи да су $3^1/_2$ топа на 1000 изобилна. По томе би имале грујићева дивизија 26—27 а путников пољ 36—40 топова.*)

Али се топови несмију сви подјелити на дивизије односно „нолање" нето се мора сачувати из *резерве*, која се истуре у бој на оно мјесто, ће би ради до добијено превагу. У размјери великијех државина је

*) У брошюри Wöhrlich'a Berlin's. Wien 1874. стоје прочитао, да је турска врло рад имала пушкано-челичне топове премда ја нисам на реч у томе. Нарочи је да год 1866 имала је из пемачке готовије батерије у којима сваки се је већина врло крупнијех састојао из челичњака топџијех. Вриједи ће бити знати, јесу ли, пошавши ново гатке на ратиште?

ова резерва увано и подјелена: ће и ће на корпе, а ће и ће за војске. Размјер између дивизијске и резервне артилерије колеба се између 4 : 10 и 5 : 9. Ми ћемо узети за горе наведеније у нашим односима, као што ће и у нашој војсци доволно, као има половину овијех топова у резерви што их има у дивизијама.

Да можемо право назначити број својих топова за ратовање у пољу, морамо знати број и величину дивизија (колона), а те се називају: *стратегичне јединице*.

Стратегичне јединице.

Грујић. Као што тактичне јединице војску да буду способне, да у самом боју извршују поручене тактичне задатке, тако за постизнуће разних *ратних циљева* служе стратегијска тијела, састављена из својих родова оружја. Но поред *су ратне циљеве мало разновршне*, да се под једну општу формулу не могу свести, то и међ њима мора бити неки стратегијски ред, састављен у извјесној међусобној сразмјери. Основа, разложен из састављене разнијех родова оружја, може употпит за организацију цијеле војске, а не за разне ратне циљеве. Неки стратегијска тијела су успјешна у миру, да се разни родови оружја привикну на узајмну радњу, и да се више старјешине њезбају у управи и командовању такве сложене радње.

Стратегична јединица се зове *војска дивизија*.

Војска дивизија мора бити способна за самостално рјешење стратегијских задатака. Величина јој и састав зависи прво од општих основа војне организације, а после од начина ратовања, од земљишта и способности у ратовању. Јединствене су дивизије обично између 9000—12000 људи. Бројалном их оволике сматра за сувише тешке, нарочите за мање земље, и напоји за брже кретање приспјеле маљеје војске. Дивизија *У Француских* великог биле су бригаде 3200 људи. Наполеон је имао дивизије од 3500—7000 пјешака од 8—10,900, људи: Радецког дивизије биле су 7—8 батаљона са 6—7000 људи. У пруском су рату биле Фрањеусе од 6035 а енглеске од 5000 људи: 1859 бјеху Француске 6400—8700 ђ. Бројалном их том основу предлаже за Белђију 10 батаљона на 864 момка = 8640 ђ.

Римска легија је имала 3—5000 ђ. а српске војводе у рату с Турцима водиле обично војске мање од легије. На основу свега тога препоручује Грујић за Србију дивизије не веће од 8—9 батаљона.

У неким војскама постоје Кор састављен из више дивизија, као веће стратегијско тијело. Кор је свеђбјеван својом командом и артилеријом. Писац није за то мишљења, него предлаже, да се у случају да се ратује на више страна, слажу из дивизија непосредно веће од мање војске (Аттила).

Чолак-Антић. Предлаже као сложене такт. јединице за пјешаке бригаде од 4—5 батаљона — за коњицу и топништво положене од величине као и Грујић. Дивизија као *стратегијска* јединица састављена је из 3 бригаде пјешака — и дваје дивизије састављају *„Кор“*. Чолак-антић има своја 3 корпа раздјељена у 6 дивизија — 18 *бригада* — 80 батаљона пјеш., три бригаде коњ. à 12 ес. — 36 ес. у 9. поклона; топништво тамбер у 3 Бригада à 4 поља à 4 батерије — 48 батерија. Коњичке и топничке бригаде се тек онда мимо састављати, кад се буду образовали *Корпови* војске. Веће се да Чолак-Антић оне бригаде сматра као „корску“ инкалерију и артилерију.

Путник: Стратегична јединица је поља. Он да се састоји на:

1. 3 подпоклона пјешадије — 10,500 м.
2. 1 чете топништва — 4—5 сотња à 6 топ. — 24—30 топова.
3. Док је коњица тако да се њезиног. саљаштви коњички подпоклони и поклони, из 3—4 сотње коњице.
4. Администрат. одјељења.

Ако поља самостално оперира, онда е састави бар из 4 јединице (пјешаке), дакле 4 подпоклона. Нужно је, да стратегичке једнице буду бар 10,000 м. јаке, да се могу 1—1½ сахата и против војске борити.

Ја се овијем изводима из списова све тројице г. г. писаца само констатујем, да међу њима велике разлике нема, само што Чолак-антића ријеч говори о *корповима*, и то организује само три *кора*, а већ Калузевић *каже: да нема настојештва једнаког војска, него на три кора, или што бо ко воли*, или *на два*, или *на једно* па два! Кад год Србија буде ратовала, она ће дјелити војску *бар* на три ратишта: *водовина на истоку и запад* као секундирара, *а главно на југу*. Зар ће на то свако ратиште ступати једнаком снагом т. ј. једнијем корпи, који би опет био подјелом у „*дивје*“ дивизије?

Док Србија небуде већа бар 6—7 корпова з 3 дивизије покретна, нема на говори о састављању тактичких и стратегијских тијела.

Предлажући у ситнице видимо, да је грујићева дивизија слабија и од путничке и од чолак-антићеве. Зиду се и поводи, зашто му је слабија. Чини се повео за Брајдмонтом, Наполеоном, Радецким и др.

Но велико је чудо, да Грујићу није пало на ум, да су све величине дивизија — изузимајући Брајдмонта — узете на *фактичке величине т. ј. бројне снаге у рату и мир*, а не оне, која је требала по основу организације. У наполеонијех ратовијех 1814 можемо сказати, да су и корова само 6—7000 мом. бројали, али то није по вољи организатора, него по *нужди* тих доба.

Дивизије Радецког 1848—49 састављене бијеху из дваје бригаде à 2 пјешачке регименте à 2 батаљона à 6 кумпанија, и једног *ловачког* батаљона à 4 кумпаније = 52 кумпаније пјешака. Сваки од кумпанија по прошаху морала бити имати 4 поништа 208 мом. = 212 комбатанта, то чини 212 × 52 = 11,024 комбатанта осим ђенерал-штабских официра и ваљковијех подоклона.

Француске дивизије 1859 састављене бјеху из 2 бригаде à 2 регименте à 3 батаљона = 12 батаљона и код прве бригаде још један ловачки батаљон.

Батаљони су имали по 8 и по 6 кумпанија, свака по 118 комбатанта, батаљон по 8 кумп. дакле 952 а онај по 6 : 716, прегоне 800 комбат. ловачки батаљон 8 кумпанија à 152 свега 1223 комбат.

Сравњујући све скупа добијемо 12 × 800 + 1225 = 10823 комб. пјешака: дакле исто као и дивизија Радецког.

По истом изгледу је 1870 била пјешадија пруских дивизија организована: 2 бригаде à 2 регименте à 3 батаљ. и т. д. Дакако да з течају рата батаљони спадну на 700 или 600 м и још ниже, а дивизија на 7—8000 комб. али *то није организација него невоља*.

И баш зато, што се хоће, да дивизија никада неспадне испод 7—6000 људи, организује се она с мјеста већа, јер се ако, да одмах почетком рата попадају неки слаби и њихи од умора и болестиња, а при суробљавању ⅓—¼ од свега броја.

А по горњој нешаљ онако спорешивати данашње дивизије са онима од год 1805 до 1850. Карпотове су дивизије биле јоши састављене из својих родова оружја, као увођењем „корона“ одузе се дивизијама коњица, јер је дивизија сматрана само као пјешачка чвељица кора у великој војсци, те јој се је само неколико топова придодавало.

Само мањим војскама или на секундарнијем ратишта великијех сила, ће се ипје војска у „*корове*“ састављала, биле је дивизија — или у великима испод 35,000 момака — (изв. Салзиц-Холстајска 1850 под Виланеном) бригада — из својих родова оружја.

Дивизија је дивизија дакле много *сталнијеје и самосталније* војно тијело него пријашње, а „*кор*“ састављен из 6—4 дивизије, мала војска, којој се само додаје резерва кавалерија и артилерија. —

Зато је у свима скоро војскама Јевропе величина дивизије *утврђена и у миру*, а у рату се само шта колико ће дивизија у коју војску ући — код пољеслиа у који кор? Путник је величину дивизије много боље схватио него Грујић. А зар се неби могао? те дивизије у мирном времену онако биле организоване, како ће их чинта, чим буде рат, подиже и на мјесту тијерати могао? То је ш, таће врло важно, јер ко је год био у рату, зна, како одмах запоше радње у почетку рата, кад се мора у први час тек састављати војска. А поготову Србија се мора с овим питањем стићем више бавити, јер она нема ни флоте ни гвозденијех пантова, да материјал пренуђује у велико, кад рат почне. Веће би дивизије бар 1. классе морале имати све своје чвељеније у миру опредјелене, да чим рат букне, спремне на међу нашу.

Да се овај посао у миру добро сврши мора се организатор пренијети у час рата, и то *ратни с Турцима*.

Путник сасвијем право вели, да све потрејне организације српске потјеку отуда, јер сва њихови помирни рада пред очима имају *ратне операције у Босни*. Ја сам њиво већ прилике, које ће њезове у војсками Србије и Србије с Турском, па ако и само ограничимо њиховим — казати, да морам опет и опет понављати, да је српска главна операционна дивизија Ниш — Софија — Татар Базарџик, а све остале су секундарне. Кад је падиној у Трачији потрашен и за брзу попадиш, неће он моћи велике силе у Босни развијати, *а* а повјественица од *Цара Лазара до Краља Краља с Мусом*, *Турцима* и *Бугарима*, *је јасно. Нам бно прави операционни објекат, а главне ако Моравну главна операционна линија Турски*. То је већ и Карађорђе осјећао па је сагледно на Морави Дедигрод, да значи ту пут.

Уа Ибар, преа Дрине, и на истом треба послати мање одјељења, која продирући дубоко у народ на оружје, ће само да поспјеју своје губитке с устанка, него да остатак шаљу у најближе српске палнике у наставу, а одовле да се, мало прућени оружју, појаси правилу и закону, пошљу као допуна главној војсци. Кад смо сложили у дворишја рата, онда можемо наћи бољ чвељеније, које од главне војске одвојити и којим особите задатке дати морамо.

Да узимо да је Грујићевијех 9. дивизија активне војске на расположење, онда би морала *једна у Босну, једна преа Новог Пазара*, на сувер источно продирућијем правцем *на Косово, једна у Бугарску, а* шесте као главна војска *преа Ниша*.

Али су Грујићеве дивизије за самосталну радњу неспособне, јер њиву само 3 главно чвељеније, а треба их — као што Путник право вели — најмање 4 за самосталнија рад: десно, лијево крило, средња, резерва. Дакле би морали у почетку рата по једну бригаду на остадијех дивизија изузети и самосталнијем пријодати, а оне нам онда остају са двије чвељеније, што опет неваља.

*) На ово је разлог у Босни и Херцеговини војску од 36—40,000 м. те је још боље, да се ово, колико устаник могу на 10,000 т. ј. једном дивизијом у почетку рата. Ако би се Турска дигла оружјем, онда ће војску у Босну, на ће бољим путем бољше у Турској јачи.

Зато бих ја одмах сајеста саставио дивизије из 4 главне пешачке чиновнике — из зовите ових регимента, пајдоловаце, бригаде из како Вам драго, — и свакој бих дивизији одмах придружио чету од 4—500 коњаника и 50 топова, са свијем техничијем апаратом.

Оваква би дивизија бројала 4 бригаде à 4 батељона à 4 чете à 2.000 м. — 12.800 пјешака, 4 ескадр. à 120 = 480 коњ. и 5 батерија = 30 топа = 750 топц. 1 чету грађ. = 128 м. 1 чету болничара = 234 м. 1 чету радиница = 150, 1 чету техничијех = 150, 1 ескадр. возарске 180 м. свега 14,872 мом. међу њима 14,158 комбатаната осим штопесијех помоћника, бенералног штаба и војводе.

Девет оваквијех дивизија би бројале 115,200 пјешака 4320 коњ. 270 топова са 6750 топџија, 1152 грађ. скупа 137,122 бораца (комбатаната).

Остају коњица и топџинштво као у мору још организовати као *резерву*.

Свака од девет дивизијских чета коњице нека има у мору *два ескадрона више*, који се зову *резервна команда*.

Кад буде рат, онда се придодају од ове резервне коњице свакој самосталној дивизији *по два ескадрона или поше*, а остало је главна коњичка резерва главне војске, која би се састајала из 3 чете à 4 ескадр. = 12 ескад. à 120 зо. = 1440 коњ.

Тако исто би морало и 27 батерија бити у Крагујевцу спремајући, па над буџе рат, онда да се даде свакој самосталној дивизији још двије на три (у Босну брдске) батерије, а 18—20 их се шаље као *главни резерват артилерија* главне војске. Онда би главна војска имала 36.800 иде. 4320 коњ., 360 топова, са 7500 топџија, свега 88.620 м., са возарима, вишим официрима и бенералним штабом близо 90.000 војске, а свака би појбчаја имала близу 15.000 = 45 + 90.000 = 135000 бораца са 400 — 420 топова. Резервна артилерија *не-мора* бити увијек *уједно* бишу, она се подјела на ратишту како на мапа одјељења, скојима се по потребе располаже.

Могао би за во рећи, да ће дивизијонари, распалагајући у великој војсци с 4 дивизије, лахко јобо у искушење, да у главној бићи натиску на се сакупљеној прејаке резерве, на да ће с тијем много снаге за велики бој пропасти.

Ова бојазан је умјесна код *бојаљивијех и немислећијех дивизионара*, и код слаба главног команданта.

А ако помислимо, да сресна војска операцијама од Ниша преза Тројановој порти и опасе немане, већ *због* лошијех комуникација, на једном путу остати, него дражба се Наполеонова: *растанлени маршировати а сједињени бој бити*" — онда дивизионар нора и по потреду имати сваки своју пређодницу (Avantgarde) и своју резерву. Он ће дакле четврту бригаду на те посљове требати а с три ће моћи стати као с дебљом на мегдан.

Ја сам увео овђе хотимице девет дивизија, јер се о Грујић и Путник слажу у томе, да ваља земљу подијелити на девет територијалијех [1]) војничких округа; а неки мислили ово, да сам ја искуство на ова ово, што сам рекао, да ваља дијати неку војску него што ју Грујић покреће.

Резервна војска или II. класа мора још у рачун доћи.

И ово се мора у широком пресеку тако сиџиентна држати, да може, чим буде рат, брзо бити мобилизована и не потребн управљена. И ова треба, да је организована у стратегичка тијела, и ор. сиках територијални округ у *једну комбиновану бригаду* од 4 батал. = 3200, 1 ескв. = 120, 1 батер. = 6 топ. 150 м. свега 3470 са техничијем = 3600 бораца. Кад се шратн, онда се са овима бригадама подијељени или главна војска, састављајући их по 4 у једну дивизију, или се по Бенија придоде једној на другој побочној војсци нарочито оним што иду преко *Новог Пазара* и у *Бугарској*; — или се с њима обје једну трећину као Вилин (као је умје као трећа у главној), — ријеч ми за њих доста посла. С том би активном резервом бројала операцијска војска 167—170 хиљада бораца. Све остало је друга резерва, која ће га војском, да *пранисте отете земље и градове, да чува стање, и да рекрутира у освојеној земљи.*

Ја сво нијесам навело ако неопходним опширнијесам за турски рат. Овољности пикерају вежд на другачије поступање. Него сам само хтио да доказем, да је добро својску у мору онако организовати, као се у рату треба. Кад се спрјешење у мору привикну другијем чиновницам радити, него што их добију у рату, онда су често пута збуњени — бар у прво мах.

Наоружање војске.

Грујић: Данашње пошље наоружане у Србији сладају у прилично наоружање. *За нормално* имате нову оздину пушку с малијем калибром. Новијем пушкама би се имала наоружати што скорије затвина војска I. класе т. ј. 60.000 мом. Остатак од I. кл. као помуњујућа војска могла би с *Пибодијевкама*[*]) отрогунама, а *Крнкасе*[**]) би се предале резерви. Питање о наоружању је *журно*, јер доћим је по свој Јеропи ријешено, у Србији ће, препоручује Швајцерска из Бедићеви систем.

У *смотрењу* наоружања кошље показује се, да усавршавање пјешачког оружја напредује „*орлушке*"[***]) све већма расте, јер се и најмања мора, осим ватрене, и стрељачке службе, пушкама почарати. За војницу осим сабље још магазинску пошшну (Carabiner?) малог калибра, а приређено могле би још се дати мало белгијске пушке, што се у арсеналу налазе.

Пиштоље пред очима 150 4/8 и 50 6/8 челичијех топова, што их је Турска на Немачке добила, сајетује Грујић, а челијех топова пошто их толико, да се бар на активне пошке I. кл. дахне 4/8 изнади из потребе. Садашњи тешки 4/8 добри су и *кад би тежинске плочице у сарајетрју* и јачини наше пошке, неби требали мјењати системе, али почем их ниje, мора се остатак комбинирати топџинима осадне системе, *задржавајући бронзану кон. мешт.* Препоручује балано гађање у пишан и с постројењем топџина, па — пеци — истребало од пошке жешти или је набрегавати.

За *брдшину* артиљ. препоручује из 3/8 аустријски, из 5/8 осадне руски, из сасвијем ново оруђе. Док се та реоорма не изврши, потребно би било, да се чим пјешадина с постојећим материјалом по брдовитим предјелима у што већој мјери, и да им се придају 4 8/8 горска мерзера (Haubitzen?), који би се могли служити истом муницијом брдшинских топова.

Оскоше артиљерије хоће парк од 120 оруђа разнијех топова и хубера (мерзера). За сиеги оогледни тов 7—800 метака а за сваку куобуру (мерзер) 400—500.

Уколегду на оортионалним земље и наоружање градова препоручује на југу утврђење *Делиграда, Крушевца, Кара*новца, *Новога*, а за авангарде чучке *Алексинац*; на западу *Ваљеви Љешнице и Шапца*; У средњи *Крагујевцу* као резервско мјеста, а на Морави *Ћуприја* и *Ћуприје*. На сјеверу му је *Смед и Београд*. *Београд* као простонина и задње сконшиште војске треба да је утврђени *лагор*. На истоку да се утврди *Јавнја* Тимок.

Путник. По застојенима тактике пајбољи је пушка, која:

1. пајдаље меси и пајбоље брже (гађа),
2. за које се, поред пајвеће сигурности гађања, пајбраже пуштн оне,
3. која је при том мало пајмања и — за лахку пјешадију и могуће изјраља.

Прнов услову није тешко одговорити, јер су сиди описи показали што је пајбоље: за други услов, треба усвојити „*магазинску*" пушку и да је магазин у ставу у себе примити што више фишека; али да се поред тијех и *једнаког* магазина може пушка и појединце пуштн, тако да се пошшан у магазину само за заповјест оснажа пазити шшју, над буде потребна пајбржа ватра. Осим тога потреба забрањивати сри ком пјешаку да понесе у рат са собом своје приватно оружје „*српски нож — јатаган* — и пиштоа или још боље револвер (!). Писац се обвезује особити успјех од јатагана и пиштоа одјељевајући, показујући на разне Црногорце и на *Шкиу* код Подне, је су кратке римске мачеви над дугачким грчким ношем одржали мегдан.

Стрељана (Munition) шшше најмање 100 фишека за сваког момка — осим онијех што су у пару. Ако се појаш за ново оружје и муницију моноже *прирезом* на бро стећи, да се домусти појединцима, да сами пушке купују, а држава да им појрезне то одлати.

О коњици је већ казано шшеше: а топова треба Србија скоро да набави 600 крупнијех челичјака. 600 топова вошто од прилике 200.000 дукута а то би било на пореску главу 52 гроша напредног прираа. Зар се већа пашло богатијех Срба који би отазбини по једну батерију на то вере тон поклонили?

Велики српски војвода (Мајор Мишић) који је сваро 1 милијон отказбини на просвјетне цијели поклонио, могао би јој сад са 2—300 топова у помоћ притећи, јер ако би по несрећи Србија пала и њезова се школа у труху касарну претворила, неће бити ништа, да му ше слави и спомиње.

Писац неможе дјелити увјерења Грујићева: да Србија са садашњим материјалом неморе избјегавати рат, јер је најјача невоља, над нам топови морају шутати, док душманска „збор зборе".

Ако је набава пушака питање *журно*, а то је набава топова питање *животно*.

Сваке се с Грујићем у погледу брдшинског топџинштва, само сматра то питање за много мање важно, јер ће судбину ратовања свакојако донијети с брдски топови.

У погледу на утврђење земље назначује *Смедеро* за најважнију стратегичку тачку, ће би требало сагодити утврђени од за 100—150,000 м. Друга мања утвр, ово за 15000 м. за ушку Рашке у Ибар или мало ниже, пајдаље до ушћа *Јошанице*.

На истоку предлаже од ушћа Тимока до Нишше 11 мањијех тврђавица, које би требале укупну посаду од 3—4000 мом. На југу

[1]) Четири Аспеле, сачиње под садашњи делбе од 3.

7 а код Мораву на *Ђунарију, Смедеревску, Великом Оршавцу и Смедереву* — свега и у свему осам двају свола — 22 пива градова.

Процењујући важност моравске долине веле писац: *на Морави мора Србија и посљедњу струју и посљедњег појмом муштемаши, јер ако би се сражи вођени у Београд повукла, онда би му скучена, у најбољем случају стекла оно, што је добио Клокоч у Колорману или као што је Карловачке преговоре у Аустрији, али Србије више неби било*

Према Босни највећа бранитељка Дрина.

Ако и треба, да је основни мисао рата, ослобођење Босне, опет рата мора бити иначе, да се организовање турска војска сатре, а то је очевидна напредак (а утопистски), тако исто и сједињење с Црном Гором напредак.

Ја морам казати, да је то велика жалост да је Србија, дочим је у прошлијем годинама ревностно надгледала боље наоружање војске, баш у последње три четири године, од кад се је оружја техника баш најбоље развила и од кад се околне државе боре, која ће прво и боље бити оружана, у том погледу стала. Зар је важније питање: топусско или хоћеши ова пл ова страница дође на министарске столице него питање хоћеши Србија, ако буде рат, бити ова удавница, коју Христо и њој следи. Ево као сад досадњи рат, зар се сад може чекати, док се неће ова пл ова још неизвађена система?

Ово је Путников предлог најбољи, јер је напредњачкији и најбржи. Само цинцарска и Аустријска политика и публика могла би му се противити. Мађари у јесен 1848 год у почетку рата непадоше ни 20,000 војске (т. ј. онијех батаљона, што пријеваше на њину страну) али њихов родољубље створи војску за мали час, снабдјевену са свијем редовима оружја, која се је могла већ почетком 1849 барабарити с аустријском.

Зар Србија, која има толика средства већ у кући није кадра да ово учини, што су Мађари учинили, који се мораду ове баш напоја у сред рата и у сред непријатељскијех народа организовати, учинити могли?

Право закључе Путник: дајте родољуби и богатије дукате на пушке и топове, јер ако којом несрећом дође доба Свеплашање — хоћели онда то богатство бити ваше?

И Путник је увјерен, да се Србија и са садашњем оружјем брзати може, али је дефанзива и за велике државе зло посло и знак слабости, а за Србију је готово *самоубојство*. Њој само офанзива једа чује успјех.

Али премда данашње наоружање није онако, каво би свака Србин желети морао, зато опет потреба толике ревбе од рата ако што зебе Путина.

Да само квалитет и квантитет оружја ратове рјешава, онда ова држава, која има јошше оружје и мање војске, неби се смјела ни жаво чинити према неби и боље оружаној.

Турска је војска ројстрашна на 70,000 четворокутијех кала од Багдада и Јемена до Сарајева Она није кадра на мах са свом силом на ратиште пасти, то нам показује ово и садања буна у Ерцеговини.

То је баш велика пробитачност по Србију, јер она може за неколико дана са силном војском продријети преко неће и бацивши се неју турске ратиште ордије, може њихову ратну организацију одн. свакулаље војске проблематичним учинити. Нека Србија само са одважнијем удрицем прегази јеничке Турске ордије на „Rückwärtseconcentrung“ (свакулаље назад) а међутијем нека диже сав народ на оружје, нека неју тим и у својем Фабрикама у Крагујевцу живе роди а са стране ајнује, нек је успјех. Али само не аунктаторске стратегије, јер је та и у Раву тегар онда нашла мјести, кад је Ханибал био пред вратима града А владе неће Срби чекати да им Хусеин-Ланин паша или Дервиш паша дође пред Београд.*)

Ако су јошше топови, мора их бити више, и притом ако српске војводе жеље маневрирају и на острм мјесту у острем часу неку силу развију, српски је мегдан.

Надмоћије Крупопијех челичних пиће толико, што *даље туку (ројсе*)* него што *плоснице бију (разлете*)*. А сваки зна, да њешт топција може и са топом, који небије тако плесно, свој напад удестити, да згоди. Штово вели владика Петар:

А у руку Мандушева Вука
Бијаше сикиа пушка убојита.

*) Ово је писано у 1870 год. — Ур.

Магацинска је пушка најбоља, са ослонштијем сољнјетом ока; краткова ил дужина јаваше од јакова техничнијех. Кратко оружје небија тако дуљено као дуго. Једнаки калибри су потребни због јакше грађева муниције а и због тога, што у боју могу одјељака једно другом позајмити муницију, ако чија кола ће заостану.

Недржи да је потребит јатаган, кад га војник и онако на пушци носи, а тако исто ни пиштоља ни револвер за њешке. То му само умножава терет који носи, и онадна пушка сама по себи је средство за жесво пуцање и на близа и надаљека.

Коњаником револвере и карабине и теške сабље а *не копље*. Сваки ће коњанички

ње нам препознети, као је *скоро увијек увек, ако кад посрне или коњаник с коња падне.*

Коњице је било добро оружје у *јучешња коњаника* према старој пушци, невештој коњаницу је готова смрћу, а против данашњем оружју нема заклоња.

падне у перед то, нам показују већ бојеви Мојница 1741, код *Јагодина 1813* и код *Вождам* и *Шабиновбрда 1814*, код *Тишно Бичке 1849* и други, ће још више било на самокресе, а данаши оздинијех пушака.

Што се тиче грађења и наоружања градова, то сам свесијем на страни Путни-

ник.

Ја се дође разликујем од Путника за то, јер он даје у оку борбу коњице с коњицом, а мени је у оку више борба коњице с пјешадијом или топовима, како сам већ горе разложио, јер сваки зна, да су остала родова оружја у боју више мање само помоћници главног рода т. ј. пјешадије. Колико је и најбоља коњица немоћна против пјешадије док је ова у строју, а колико је надмоћно против опој исто

казој, на челни и ја: тешко Србији, кад јој се војска у Београд заклони.

Само мислим, да би се грађење оне маленне градића на истоку могло пристојети ограничењем продајем једног одјељења у Бугарску, које би имало једно ту земљу експортирати.

(Свршиће се.)

Мирамаре.

(В. слику на стр. 173. у VIII. св.)

Мирамаре дело је описао Владан Ђорђевић, пре неких десет година, у својим „Путничким цртама". Ми ево пушћамо њега, нека он говори:

Беше лепо, топло јутро, као што само у питомом приморју бива. Полегано сам корачао по малу трговачког пристаништа, сврстивши руке на прси, што ми се бурно надимаху од осећаја, за која не знадох док нисам море угледао... Очи су ми пролетале на све стране мушкетом брином, хотећи да у једном трепутку свиме су безграничну дивоту, су нелкчастеиу позорницу. С обе стране мора уздиже се горостасна шума од кестрана и на њој трепеће цело листића сваковрсне боје. Слатки, умиљати повећарац лелуја те листиће, те заставе свију народа на свету, игра се с њима у сунцем и бистром мирском зраку, рекао бих да их мами у далеку, недогледну пучину... По бродовима и пароловима, у барканама и на градном убодњака ври неописив живот, необичан бар мене, што га данас први пут видех са свог његовом разноврсношћу. — За лепима ми је живахни Трст, са својим широким мермерли-улицама, по којима крши небројено света у најразличнијем оделу, са својим лепим црквама, у којима се разлевају побожне песме у празни божанском мелодијама, са својом морем, торжеством и осталим особинама, са својим лепушењем. Тамо јанкао, што сваком пријатељски трсе на сусрет да му пожову Бога, и да му пруже китњу најмирнијег приморског дана.

А шта је преда иним? Шта се види чело мора?

Ја не знам да л су други, видевши први пут море, умели исказати шта су у тај мах осетили, али ја знам не смем ни покушати. Код сам га видео где се опако огромно величанствено, онако гвечано дуноо пружа далеко.. далеко.. чак до неба, пред ми се на један пут силно разширише да свесте у себи осећање, које је исто тако чисто као љубичасто приморско небо, исто тако без краја огромно као море, исто тако свето као мирисни дах пролетњег цвећа што окољре овај храм... Очи ми са захвалношћу последење горе, да једном сузом захвале ономе, коме Псалмиста пева:

— — Да у ове азурне просторе
Које свјетлост твоја потопљава,
Ће се твоји разлежу громови,
Ће ти бдијети над мном незаљено,
Ова плаша и ова удаљ
Твојом светом ријеком окољена
Иду, траже од најгоре до најгоре
Бога једног, да ми одговори, —
Од одавка опет на одавку,
Ка тајсови исто по пучини
Ударају с свијета на свијет
Докле год се вод тебе одвоје...

Душе ми, једва поглед на ту бескрајну славу творчеву, кадар је узити срећу у срце сваком човеку, ни како он очарљиви тугомо, кадар му је небеско-благим мелемом за трепутак напидати ране у срцу, ма како оне тешке биле, ма од како лутоге оружја...

Дуго сам занесен стојао тако, наслоњивши се на један мермерни сто, и гледајући увучено у азурне таласе јадранског мора, што заљубљивих обала, често гушећи се својим пучинама, ка да причају о дивотама из далеких повратина, крај којих су пролазили; гледајући небројене бијуше што на својим једрима дете по мору као тице мермарице. Бејах често и заборавно да сам на мало дошао да цетрљам какав чун, док не један снежан глас пробуди на сањарења, запитавши ме чисто српски:

— Заповедате ли, господине, до вас мало возимо по мору?

Преда мном је стајао морнар средњега узраста, са пребијеним лицем, али живим српским очима, у своме живописно словенском одељу. Он је чуо кад сам ја мало час говорио српски с мојим сапутником, па је помислио да ће нам нешто бити да нас зова Србин него во другу, у чему је, разуме се, погодио. За тили час ја и мојим другом седох на меканим мандерлучић у барци, које је застирао црвеном чохом па се отиснесмо од обале. Наша два Бокеља несу дуго познали, колико два најбоља пријатеља, па онда пређосмо весла, а разговор једро, јер је ветар баш онди правцем дувао, куда смо ми намеђивали, а то је у Мирамаре.

Барка је чисто летела пред једну обалу тршћанског залива, што је тако красно ведрило пољски доброшна, кусно уређеним виноградима, и мелинцима шумицама. Ми смо оволиком тако заиста били, да смо слабо што чули од беседе којом нас је возар разговарао, и ако је доста занимљиве ствари говорио, поглавито политичке о нама Србима. Али ја сам баш онда ни мислио толико за политичке расправе, обрћу са свима о другим стварима.

Међу тим добре наша барка песпрам небеске тврдињице, с које кроз топовска ждрела вирио прво-јутрњи поврћанац, напрегну у пучину и на Трст. Возар ми је причао да има десетак таких трговаца по брежуљцима ово Трста, а међу њима већина је сазидана 1848. године.

Ветар је све снажније дувао, тако да смо у лету уједно и лулуњали ће на тваљеним, који почеше помало с белом пеном запљускивати нашу барку, и ви се све више приближавасмо Мирамару; али ме него што стигосмо тамо, да у две реци кажем шта се зове тим именом.

Од Трста за једни сахат на чуну, а за четврт на железници, има једна стена што је пониште од остале тршћанске обале улаз у море, као неко мало полуостров. Пре нет година — причаше возар — није на тој стени ништа било, па се слобо ни ђу и шало, и ако је прекрасан поглед с ње; јер онда није беше тога лепога друма вриј обале, но га је тек после почишће „принцип Максим“ над је на овој стени сагрално себи дворе и уредне око њих, па је то место назвао „Мирамаре“, што ће српски рећи толико као „поглед на море.“

Али сто нас ће ја ће баш ту, на врх куле може се разноврсним ђрам орао на механичној тробојци (железо, црвено и бело), сад ћемо бити под самим двореним.

Они несу огромно сазидани, ни сувише нашатом претоварени, но просто као ку сно, и лепо ограђени. Зграде је на тра боја, на глагол неложена, и онде где ова крвава састављају утво пидиће се четверострана кула, на којој је зид механичка застава, као што мало више реноx, и на њој је часовак. Оба крака од двора гледају у море, једно к истоку према истрјанској обали, а други к југу на ону страну куда кажу повесечу царицу морску, краснe Млетке. Сваки крак има за се мали доксат, а оба њиху заједно један коридор дуж целе морске стране. Док сам ја мислио како мора дивно бити са тих доказата гледати над себе жарко пријеколе сунце пуштајући потоњу румен да дрнће на каурине талазима, док ни се у душе стварало тако рајско вече, стиже наша барка под кулу, и ту ми нешто особито поремети моје фантастичне слике.

На источној страни куле, баш испод чесовника, иза у зиду надубљена улока, и у њој се види једна женска прилика од белога мермера, која ме чудно у сре дирну. На њој је дугачко калуђерско рухо, набрано у много живописно-лепих бора, које су тим лепше, што се целим телом тако подала к зиду, да би човек помислио е ваљо мало треба ни да падне... Треба само погледати у лице тој красној женској прилици, па ће ван кланац мермер без речи исказати нам цео знаке, пуноћу живота.. У положају главе, у очима, на устанцима што их је тако очајачки пружала пучини, у целоме је бићу изразито толико жуиковсти, толико смерног и срдачног прекиљења, да ће се страховита бура свагда стишати, кад ју угледа, па ће море опет тихо шушкати, пролазећи и милујући стену, с које га она гледа...

Али не имадох кад нагледати се те лепе прилике, јер чуј ваше иза угла, на које је вуда, на страначе ког брамиште што је по цијели ово малога мирамарског пристаништа. На врај брамиша, према мору обрнут, стоји красан сеоске од мисирског гранита (Sienit), а у једном грчким запису, који је код њим уразам у камен: *Παρεδόθη. Μίλητος.* (Преплоет. Будућност.) Сад бејасно већ у пристаништу, и поседнем се преко неколико мермерних бигомака, пређемо поред двеју кула од сахатних Г.. Не могу се хвалити да сам много читао, видео, и чуо, али ни ово мало знања од мало година могу рећи, да ништа не сам нашао толико *природне лепоте* сакупљене, и тако дивно уређене као у артовима мирамарским..

Лепо је погледати с Иванове лађе тихо вече. Сунце се полагано спушта над пошасталим грчким гора, али је већ и ја је та вечерња румен са свим бистра, да је не мути ни каква облачица; на тако и среће у творе сну, кад с те ваздане погледаш по њиној милој српској земљи, неје са свим потпуна, јер на истоку ти је тамни Балкан, па ти се чини да кроз тихо вече чујеш како с њега непрестано долази бојно јечање, очајничко прикликивање своје браће...

Чудан је, дакле, један је истовремени будућ, са својим прекидањима у његовом чаробним световима... Кадар ти је својим песницама занети сва чула, па са њима од мирисе, слаштя и мелодије; али тај је заиста кратак, тај чаробан свет пролети као дуга на облаку што се појави да за који трентуак протрепти у хвалу најразличнијих цветова, па да се угаси.

У зашшена, чиста и свега осећања обузму човека кад стане пред њима бесмртни створ великих светских генија.. Увомено гледаш на њихове комаду платна читав свет, који те све живље пренесе на њ дуже гледаш. Радо би се отргао од њега али те ноге не слушају, ти си прикован, па гледаш како се тај свет крене, заиђе за њ сунце, па ти стаје пред душу са свом својом величанственошћу...

Али док си ти тако срећан, док се тако попуни што је човек кадар створити тако што узвишено, нека дремов пришане ти: Овај што је то створио, сазнао је од гледи у сред браће своје...

Сада ми је срећа не потпуна била, гледа ју је нека јад отежеро; али кад се поиех на најузвишенији брежуљак мирамарског рај, па пустивши се на њиву оснену карапенљском мирисе, погледах на море — заборавио сам све даде, све жеље и наде, све планове, живео сам само за трентуак који се зове садашњост... На их — као је благо сну, кад се на за трентуак ослободи тих пакленх слика, што та из прошлости узастопце прате као његова сенка, и тих лутих кроница, што се зову будућност, куде по вазду...

Али хајдемо да пређемо зрак вртова. Ја не ћу описивати тога раја, јер и да сам у њему проживео коју годину, Бог зна да л' бих умео пашутати његове дивоте, а камо ли што ми је бивше: тако изненадно било, да сам само два три сахата само десети тим чистим, блажим, слатким зрацим. Само ћу вам поменути што сам за тако кратко време опазити могао.

Вртови су посађени као на земљи ступања од брежљуљених група, које се од мора и од дворова подижу на више тек до железничке пруге и винограда, али су степени, који воде с једног брежуљка на други, тако вешто извијени и цветним дрјама испремештани, да човек и не опаза да се неће, на се чуди како му поглед постаје све шири и шири. Вртови су уједнени сезонитим хлодњака, у којих су сузбени обавијени самим лидомлом: а сузд, где со хлодиња укрштају, има но један хладњак, исказан најразличнијим старинама, што их је „Сезарнеу“ довели, обишавши цео свет. У сваком хладњаку има у средн по који водоскок, са клетвим рибицама у мермерном кориту под њим, и са клупицама у около за одмарање. У главним вртовима има много више живота на грани и римске мотлоније, растурених међу шуме од каранфиле, које су ограђене дрјама најразличнијег облика на своју врајеву свету... У њима има и више подоскока и једно језеро, на коме плава мелодија бокеља и других лађара. Једино што воде кроз ту запиривет од цевћа натоласе су ситним шкољкам са свакојаким шарама, да се по далека чини е су стазе застрте стамбољским сирадетним.

У средини једног повећег врта положен је на једном стоку њиот велике мисирске мумије. Он је од мстала, који је океидисаном до толико времена добио са свим једнолику, а облик му је истовремено онаки као у оних малих кипова што су Мисирци полагали поред својих мртвада, да ни чувају тело, док се душа врати са свога странствовања.. Изгледа дакле као дете у повоју, само што су овде једногодишњи место пеленутова и шарених крпица на предњој страни повоје.

Али ко ће набројити све кипове и старине, што су разасуте по овом артовине, ко ће их све описати!.. Странцу каквом можда се овај рај чини сто пута лепши...

Али каква су ту разилазне на овом брежуљку тамо? Како се тужно више брњдан око пољу сузвисних видова!... Ја се упутих тамо, пресшлазећи каква ли је дуг гвозден скезам с тим гомилом камења, над је госпођу од дворова остаи не дирнуту у сред свежих зрисних вртова, и у томе стајох пред сиу разилазу, на стадох. Разилазих више страна, она је начињена над су и дворови саздани, да се пружаи са својом женом у њој Богу моли.. У тој је капелици исказала велика лепа душа, која је сне то тако уређивала, своје завршивше дане.. Колико узвишених и чистих осећања мора тај човек да има у свом срцу!...

Разилазио, која је, као што реших, с пола обрасла у брњдан и задолеи, представља собу, на којој немају врата, но је уклоњен део онај зид, што је обрнут западу сунца. Унутра је цео таван, сав трн дивов и под, све је обрасло у само цвеће, тако да само остаје слободна два ока, једно на десном а једно на левом бочном зиду. На десној је ову послиљене Богородице, а на левом распеће Христово, али тако дивно, да се човеку чини да су сузе живе, да несу бојама, во разноцветним зрацима начињене. На је једноканцидно вио с тавана, поцелено, али не од сребра кли од злата, но од камена, пуно цвећа, које као целину непрестано кади најсветлијим мирисом.. О, Бог не тражи сребра ни злата, који је њему ближе своје од гласи могао спасти, њему је довољан чист тамјан на на најпрости стиже суда, њему је довољно искрена казање, срдачна молитва...

Дубоко не је затворена та капелица, којој је олтар клано небо, са блиставим звиздама, с месецом као сребрна сврдла... у којој су непознате ружичасте обличине пуне слатког гласа славуја, у којој је свештеник срце човечије, што служи part службу, говорећи језиком свију народа, осећаваху. На клас су чекта, света осећања човечија на овоме месту безграничне славе божије? О ништа само су тако вредна уживте се на небројеним светловима пред лице онога, који је створио земљу и море, који је створио човека с душом...

Тај мах затуп бијаху разговор. Кад сам се обрнуо, уседам, где се једна точила гостију унутрашњи такође капелица, на клас веселе баш много рад да будем „интересантан“, зовох у најближу шумарицу, где се по вољи моја мучити да ми се на звуку дрозде одведе, ме што ми у прсима кени...

Али нисам дуго времиновао, јер разговор међу друштвом, од које сам се удаљио, постаде занимљив, па почех преслушивати.

— Боже мој! — зачу се некаи женскаи женски глас, који се тонио у сентименталности — као је дивна природа! Меш се чини да бих најрадије био, кад бих могао ту живјети, а господари оних дворова остављене овакаи рај, на одоше преко света, међу дивљаке!...

— Ох господине — прихвати реч други женски глас, с тонио горчине, и с таквом патњом, да сам одмах осјећао да је бесједник од оних младића, који би радо свет сарањи, што није опакаи, како га они у својим узорима стварају: — ви се не бисте томе удали, да знате тога страшног зла, што га зову славољубље. Не бисте се удали, да знате како то чудовиште дан под дан у срцу човечијем, потконкавајући му свако задовољство, сурвавајући свако друго осећаво, које би пре и белонгарније утрекало човека. О господине, ви не знате тога демона, који је кадгод човеко претворите у полузвера, као и довести га на понизд... Да знате и најмање што о њему, не бисте се удали што је човек остаиио овакаи рај!...

— Ох, млади пријатељу, та свет не би вредно ни луле дувана, кад би тако рђав био, као што га ви цртате! — одговори му један мало крупнији глас. — Та зар осећаи мисаоне да су сви људи тако себични, да само рад својега славољубља што шире раде, а ни на какве користи не мисле? Душе ми, онда не би била особита част бити човек!... Што се пене тиче, ја верујем да има у сваку људскоп и светијих покретаа но што је самољубива жеђ за славом, а то је: *тежња за добром сваким ближњима, бити им од користи својим делима и својим живошем!* —

— Шта? Ви — ви верујете у општење људско, после онога што сте пређе-ње?... А о вере рукаво... ха, ха, ха! —

Друкчија ће бити, те песни чуо сам се још обојило о том предмету, с којим сам и ја гдекоју побиу провео..

У тај мах дође ми друг, па показавши ми часовник, рече ми да није много времена остало дасати у механи, тоолаи крамарском надзору. Ја та замолих да само још мало причека, на пошто сам још једаи пут прошао кроз све главнице крчме, чисто гутајући по гледеи *небројене* њихове диноте, седосмо у барку па се отиснемо од мермерних стуба приставишта пирамарског..

Кад луде обузме само какво осећаве, они га исказују на различне начине. Неко бурине или тихом жалбеном ли свирци: неко у игри, што га као вихор носи доле га на изневерке чуза, па је тако срећан у полусвесгвици; неко у чртању или нојетисању, неко неваљем. И ја сам од оних људи што у забубењу нешто од срца, не брињући се ни мало да ли ће глас мелодичан, или што ће неко проклество крај њега почастити са „пијаницом“, „тицинонаругателем“ итд. што певаду за то, јер *мороду* да певају.

Кад сам се барка отиснуо од Мирандре, над бијех потонуо поглед на залазеће око мора, душе ми, песа ми тако набрекнуше, да сам мислио о ће се распасти, па за то и запевах једну песму, што сам је често певао међу стенама, у горама и заводи, моје миле домовине... Али песма не беше сама као друге дони, кадс дрибуљи задивљавано, док ме са стана нису зверн...

На моју песма јека, јер су простори бесграничии .. Чини, са свима својим исполисаии одјеаии, са свима својим осећавама, за која знеди да су Бог зна како огромна, туби се у овако огромности природе, као капаља у мору.—

Сима Андрејевић Игуманов.

(В. лик на стр. 241.)

Много ће читаоци радозналн знатитаи: ко је тај Сима Андрејевић Игуманов? А ми му одговарамо: Сима Андрејевић Игуманов, то је велики српски добротвор, чије ће име у културној историји српског народа за златним словима бити записано, јер ова је на просветне циљеве у Старој Србији даровао преко 40.000 дуката. — Но што је сима одговорно радозналост наших читалаца још већма пробудена, то ни сво доносимо братац животопис тог честитог старине.

Сима Андрејевић Игуманов родио се у Призрену 30. јануара 1804. године. Сименн отац Андреја и мати Јана коде порекло од најстаријих призренских породица. Сима је имао трн брата. Једни од сних, по имену Апостол, покалуђери се и постаде игуман манастира св. Марка; отуд и Сину прозиву: Игуманов. Други Симин брат, који се звао Крсто, ратовао је за српску слободу, и умро је као војвода капетан у Крушевцу, где је сахрањен код црквс ниже олтара. Трећи Симин брат звао се Петар; и он је ратовао за слободу. Он је умро и сахрањен је у Тополи.

Сима је као и сви његова брата игумана научио, и за тим се одао на трговину. Доцније подигне Сима једну фабрику на Бистрици, више Призрена, но Турци му ту фабрику поруше. После тога он се пресели у Алексинац, на ту на ново започне своју радњу, но Зеһар Ахмет паша упропасти му сва капитал, а Сима поједе с њим паринду. Онда ипа српска влада заузимала се за Симу, али му после 1842. године „устанобразитела“ одрекну своју заштиту. У то доба умре Симин жена, а он остаиии без имета отиде у Русију са својим сиочићем Манојлом. У Русији проведе Сима тридесет пуне 34 године. Ту се он обогати, те ноче сдати обилно дарове правдама, манастирима и школама у Старој Србији. Његовом потомком буде подигнут и прекрасан манастир св. Марка. У том на жалост умре му једииаи Манојло. Он тада оставн трговину и Русију, па се врати у своју постојбину, у Стару Србију. Са колском Симином свитом је и у Старој Србији сушце престати, јер Сима је од како живи у Призрену утрошио врло два милијона гропа (око 200.000 фор.) на школе и цркве. У самоме Призрену сатрудио је српску школу, каквој нема равне у целој турској царевини. За та патриотска покретања руски цар Александар II. прознао је Симу Андрејевића за почасног грађанина престолоне варошн Петрограда.

Отрошне су то материјалне жртве, што их је Сима учинио своме роду, но још је већи његов иарални утицај на његове сиотчаственике. Ко год познаје друштвене прилике у којима Сима живи, тај ће морати признати, да је само велики родољубље могло опредити тога честитог старину, да живи у месту свога рођења, где тако благотворно ради за духовни препородај свога народа.

Сима Андрејевић Игуманов, тај велики добротвор српског народа, потомљи је потомак старе српске породице, од које су сви чланови бнли чувени са својих родољубивих дела.

Дај Боже, да тај велики добротвор и просветитељ Старе Србије још дуго поживи у средини свога милог народа!

Наше слике.

(В. слике на стр. 245., 248., 249., 253., 257 и 261.)

Сва нашка наше читалачке публике обраћена је данас на Босну и Херцеговину. А како и не би, кад тамо наша рођена браћа дуги бојак бију са Турчином, који је већ скоро пет стотина година ирк за нашу шију. Доста је народ трпео беде и невоље, дуго је женског у ропству и тами, а сад једва једаред женског у ропству и тами, а сад једва једаред женског у ропству и тами, зора неће сшпе, и дај боже, што скорије свануло нашој браћи сунце слободе!

Сваста нам је била браћа, и свагда смо о томе водили рачуна, што нашо читаоце треба, и шта их збиља интересује. Не морујемо да данас имо и једног правог Србина и Србкиње, који би се могао за другу кашу сдаку мање интересовати, но за данашње ноће уставичких, за пределе, и за славне бојнпте, на за то их у нашем листу и доносимо.

* * *

Друм на Дубровчанима у Херцеговини, — о коме је особити у поседу херцеговачког устанка много шегаио и говорено, — верно нам представља слика на стр. 245., коју је барон Малхус цртао. Друм овај ими цвета, као што тамо народ вели, једаи је од најлепших, што воде из Далмације у Херцеговину. Он спаја Метковић с Дубровником, кроз народ једаи на њиној са развим спољним продуктима. Друм је скоро од самог камена, а таки су сви путеви по Херцеговини, само што су тамо много уза, и што се често воде на највише врхоте. Турска влада не тропи на путове у Херцеговини ни једне паре годишње, па за то се скоро сви путеви лане у врло лошем стању. Ако се турској влади појави потреба, — као што то често бива, — да овај или онај друм поправи, то онда мора сирота раја да ради и да возаре, о свом трошку и без икакве надокнаде.

* * *

Устаници у Херцеговини, то је слика, коју на стр. 248. доносимо. Нама је Србима познато, да су Црногорци и Херцеговци најбољи српски јунаци, но једаи нашој војсци, који је ратовао у Америци (у Мексици), у Азнрији (у Алжиру), и у Јегејском (у полуостровима и у пруско-француском рату), тврди, да су Херцеговци највећи јунаци читавог света. Он је неко време пробавио у херцеговачком устанку, где је сгудирао чегавање, и врапшшо се из Херцеговине, причао је читаве чудеса о нстрпљивости и о јунаштву херцеговачком. Херцеговци су на дуду показали, да су потомци Душанових Срба, који ни домаћина, ни браћу ни представља једну чету, која тражи турску војску. Чегановић застао, па говори нешто своме војводи другу, докле се чета међу тим прикупља. Онако сцене честе су у данашњем устанку, јер устаници немају сви своје сталне логоре, него се са једног места на друго крећу, док не нађу и док се не побију с Турцима. После битке опет се окупе, па нагну на ону страну, одакле се надају да ће још турска војска.

* * *

У данашњем устанку у Босни и Херцеговини нађе богате грађе и песама и слика-

уметника. Колико завидета, колико борбе и пићке, колико узвишених момената и како средњег решења — за српске песнике, а колико одвајених, колико жалосних и тужних, колико ђувачких сцена за српског сликара. Но где нађи српски песник заплаче се над судбином свога народа, па опева како ударе турски, несрећу једне мајке, или смрт седам кнезова, а нађе се и но који страи нам словенски сликар, који нам нацрта по који тужну сцену за садашњег устанка. Такове сцене су и две наше слике на стр. 249. и 257.

Херцеговачка рајя на далматинској граници, то је слика, коју је Кнаузр по једној свом нацрто. Несрећно бедно рајя остала своје огњиште, повела собом — што је повети могла, па се ашкла у туђу земљу, у туђ завичај. На граници далматинској одмарисе бедна породица, која је од силе турске утекла. Глава породице дохратко своју чељад, на мисли већ на повратак, и на осветy. Нејач ће остати у Далмацији, а он ће се са своја два сина вратити у Херцеговину, да се бори за слободу. Жена му премишља мисли свакојаке, сриче још хоће да пукне од туге за пуном кућом, коју ће Турци опљачкати и запалити, и за домаћинством, који ће Турци упропастити.

Херцеговачка нејач укључила се од турског зулума, то нам је слика на стр. 257., коју је цртао Хутарр. Тужну нам сцену та слика показује. Турци напали на једно село, почели га пљачкати и палити, а нејач се укловила испред зулума њихове. Са висине гледају доле, како им се бију браћа и мужеви, како Турци пљачкају, отимају и односе. Жени се луда у прса за својим мужем, сестра пала на камен на ивице и нарице за својим братом, остали као да још помоћ са стране нагледају, и као да се још добру надају.

* * *

Нестор (Пеђија) Петровић, њка босанских устанака, прво је од знатнијих хоћа, који је посинуо у данашњем устанку. Сињеје заједно пао и друг његов Остоја Корнашин. Ми за сад доносимо само два Пеђијина, а сврме ћемо донети опширан животопис његов, као што ћемо донети и исказнице, чим добијемо од наших пријатеља из Босне и Србије сву грађу за његову биографију, која се већ у напио прикупља.

* * *

Дубровник се данас врло често спомиње у политичне листовима. Вести, које нам стижу са херцеговачког бојишта, понајпипше долазе на Дубровника.

Дубровник (дат. Ragusa, Raguseum, тал. Ragusa) основан је од прилике 639. године, кад су Авари стари римски град Епидаурус срушили, који је мало даље — источно лежао. Становници Епидаруса склоне се на једно од природе заштићено место, које беше шумом — дубравом (отуд ime Дубровник) покривено, и ту исто место оснују. По родилима 680., а по другима 850. године, почеше становници, помоћу српског владаоца Павлимира, оснивати своје прибежиште јачим зидовима, који још и дан данас постоје. Ти зидови беху испрва само на јужној страни грађа, десно од улаза: данашња Страдона, или тоководна Пиаца, беше тада морски канал, који им је уједно као пристаниште служио. Од XIV.—XVI. века напади се све већа и већа ширала: године 1388 сатрбљена је красна палата ректорова, која је после великог земљотреса 1667 на исто направљена, и која још и данас постоје. Године 1520 подигнута је зграда за Бумрук, 1430 подвод, а језуитски колегиум основан је 1884. Међу празама најзнаменитија је католична саборна црква, сатрбљена 1713 године, која је украшена врленим сликама, и која је богата на реликвијама. Та је црква подизана 1771 године царици и краљици Марији Терезији руку са Стевана краља угарског. Поред те праве најзнаменитије је нека српска црква, која је већ сатрбљена, и која се сада накупа опрема. Ова ће црква после грађанске битке најлепша у целоме Сриству. Дубровник има два католичка манастира, фрањевачки и доминикански, која су сатрбљени у XIV. веку. Све до пропашћа Америке беше Дубровник један од најбогатијих и најпросвећенијих градова на целом свету. У њему је цветала не само трговина, индустрија и занати, него и наука и књижевност и уметност. Данашње је Дубровник главно место округа истог имена, седиште католичког владике и војног бригадира, а има своју аншу читаоницу, и семенар за нат. богословље. Дубровник има 5618 становника, од којих 5505 станују у граду и у предграђима, а остали у 17 села, која Дубровнику припадају. Дубровник има своју краљ. трговачкоиндустријску Трговачку комору, која је чувено са свим делотне. Сваки, који (из стр. 261) доносимо нашим читаоцима, верно нам показује ту стару српску варош, која је дуго времена била Атина српска и која је дала нашем народу неколико знатних песника.

Разне белешке.

Статистика.

(Новине у Аустрији) У Цислајтанији је пазлазило у течају 1873. године 866 листова (31 више него 1872 год.) Међу тима је било 413 стручних листова (47·7%, укупног броја), 267 политичних (30·8%), 143 белетристичних (16·5%,) и 43 листа за забаву (5%).

— Од 267 политичних листова биле су 21 владиних (у доњој Аустрији 2, у Тиролској и Форалберту 4, у Чешкој 3, у Моравској 2 и у свима другим крунованима по 1) 153 партајских (и те 59 установерних, 26 народно-либералних, 34 клерикалних, 2 федералистичко-федералних, 21 народно-аристократских и 11 социјално-политичких), 90 политичко-економских и 63 политичких локалних листова. — Између 413 стручних листова биле су 92 народноекономичних, 60 за земљорадњу и шумарство (од тих 10 специјално за пчеларство и 2 за тамњареве коже), 44 занатијско-техничких (а од тих 8 специјално за интерес бечке светске изложбе), 9 војених, 15 за поморе и рударе, 35 за медицину и природне науке, 24 теологијских, 64 медицинских управништва, 13 стручних листова за стенографију и 10 за жидовн). 22 књижевно-литерарних, 27 за позориште, музику, уметност и моду, 8 за лов, пас, стрелаштво, и напосетку, најпосле 13 за особене сталешке интересе. Између 143 забавних листова 33 хумористичких, народних и шаљивих, 41 белетристичних и 69 комплетних локалних листова за белешке. Од 43 листа за језике биле су 19 оштет., 16 тргованске садржаја и 8 за само вребање. — 150 новина излазило је на немачком језику, 105 на чешком, 61 на талијанском, 49 на пољском, 18 на словеначком; даље је било 9 листова на малерускон и јерејском језику, 6 на немачком и пољском, 5 на ерпеском, 3 на српско-хрватском, 3 на талијанском и српско-хрватском, 2 на енглеском, 2 на грчком и 1 на мађарском језику. Један је лист излазио у једно чешки, пољски, валоргски и словеначки; а један други немачки, француски и енглески, а напосле један немачки, француски, енглески и талијански. — Већина свију листова биле су недељни и месечни. Дневно је излазило 93. — Поред забележене „краће“ пронашо је 286 листова.

Издавник и надзиватељ Стеван Вуркић.

Библиографија.

Тригонометрија од Димитрија Нешића велике школе. У Београду 1875. Вел. 8-ина Стр. 436. Са 115 слика у тексту. Цена 1 фор. 80 нов. или 18 гр. чарш.

Прва немачка читанка за средњовање уредио Ј. Мајнер, прегледала и одобрила школска комисија. У Београду 1875. Цена 80 нов. или 8 гр. чарш.

Суперинска библиотека свеска III. **Уништење** естетике (из 9. и 12. бр. „Раде“ за 1875 г.) У Новом Саду. Срп. нар. задружна штампарија 1875.

О човеку, споменица књига за учитеље, васпитаче и учевше основних школа. Написао М. Т. Фрањевић. Панчево 1875. 8-ина. Стр. 42. Цена 30 нов.

Извештај управе београдске читаонице за годину 1874. У Београду 1875. 8-ина. Стр. 15. Цена?

Речник, српски, њемачки, латински, мађарски — за нижу гимназију, састављен Јосип Рететом, II. свеска. Будим-Пешта, 1875. г. 8-ина, стр. 187. Цена 80 нов.

— — — III. свеска. 8-ина стр. 156. Цена 80 нов.

Предавања о правност и у историју света на земаљској површини. Панчево, 1875 8-ина. Стр. 64. Цена 50 нов.

Скупштина народна главна „Матице Српске“ у Новом Саду 5. (17.) априла 1875. Нови Сад 1875. 8-ина Стр. 74.

Шематизам православне епархије бококоторске-дубровачке за годину 1875. У Задру. Печатња Ивана Водвиде. 8-ина. Стр. 33.

Стереометрија за више разреде средњих школа по др. Сондерегеру написао Стојан Марковић, професор реалке. У Београду 1875. 8-ина. Стр. 152. Са 93 слике на таблице. Цена 80 нов. или 8 гр. чарш.

Rad jugosl. akademije. Knjiga XXXII. Zagreb 1875. Цена 1 ф. 50 н.

Берба јесења. Списак за државна посланичност и XI. сабор. Написао др. Ру. Ваћки (претикано је „Rada.“) У Загребу. Тиском дионичке тискаре. 8-ина. Стр. 536 и 8-мини.

Dječji Mat. Ant. Reškovića. Svezak I. Na svijet izdao Mat. Seneković. U Vinkovcih. Brzotiskom N. Plavšića 1875., 48 страна о 8-мини. (Zerotopis Европе) i 17 географ. назива).

Ruy Blas. Lirička drama u 4 čina od Karla d'Ormevilla, glasbu od E. Marchettia. Pohranio J. E. Tomić. U Zagrebu. Tiskom Dr. Albrechta 1875. 79 страна о 16-tini.

Stenografička čitanka polag sistava Gabelsberger-Magličeva, sastavio Ant. J. Bezenšek, stud. phil. učitelj stenografije. U Zagrebu. Tiskarski zavod Dragi. Albrechta 1875. 36 8tr. o 8-mini.

Đorđević, Dr. Vladan, Koča Petrović. Historički romio. Zvezdil Jan Nejedlý. Вел 12. Стр. 288. Цена 64 нов.

Werthheimer, Ed. Zur Geschichte des Türkenkrieges Maximilians II. 1565 bis 1566. Nach bisher ungedruckten Quellen. 8-ина. Стр. 59. Цена 40 нов.

Schatzmayer, Dr. E., Die Kaiserreise in Dalmatien. Zara 1875.

У данашњој свесци поврвили су неколико погрешака, које нам исправити. На стр. 198. у 9. и 11. реду горе стоји место: Крајине треба да стоји: Крчевине; на стране 202. у трећем стубцу реду 13. местоа: Мехмедпаша, треба да стоји: Мехмед-Кјаја; на истој страни у трећем стубцу у реду 35. место речи: прекоброђа, додаје се и ово: сад је пашалук са четири санџакова. На стр. 198. у трећем стубцу у 22. реду сасвим горе: вароз, треба да стоји: варош; на стр. 218. у другом стубцу у 4. реду: место: Ја сам, треба да стоји: Ја сам; на истој страни у трећем стубцу у 12. реду: место: Ја сам, треба да стоји: Ја сам; на истој страни у трећем стубцу у 22. реду: место: Ја сам, треба да стоји: Ја сам; на истој страни у трећем стубцу у 27. реду: место: Ја сам, треба да стоји: Ја сам; на истој страни у трећем стубцу у 32. реду: место: Ја сам, треба да стоји: Ја сам; на истој страни у трећем стубцу у 36. реду: место: Ја сам, треба да стоји: Ја сам; на истој страни у трећем стубцу у 42. реду: место: Ја сам, треба да стоји: Ја сам; на истој страни у трећем стубцу у 47. реду: место: Ја сам, треба да стоји: Ја сам; на истој страни у трећем стубцу у 51. реду: место: Ја сам, треба да стоји: Ја сам; на истој страни у трећем стубцу у 55. реду: место: Ја сам, треба да стоји: Ја сам; на истој страни у трећем стубцу у

Година прва. — Свеска дванаеста.
У Бечу 26. новембра 1875.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 26. сваког месеца.
Годишња је цена 6 фор. или 72 гр. ч.

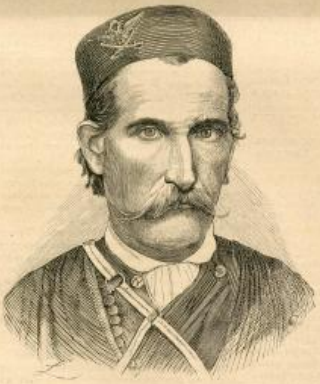

Лука Петковић.

Марко Бабић.

ТРУБА.

Новела,

написао је ПЕДРО А. де АЛАРКОН.

I.

Ала, молим вас, дон Бланцајо, посвирајте нам мало на трубу, не хоће да пограмо.

Јест, јест, дон Бланцајо, де посвирајте мало.

Донесите дон Бланцајеву трубу, што на њој уча Хоакин.

А, та шије бог зна чему. А бисте ли на њој мало посвирали, дон Бланцајо!

Не бих.

А рекита не?

Јок, кажем ти.

Али као чему не?

Што не могу.

Хо! хо! Не може. Та видесте ли, ако бога знате, још где год тако претворице, таког мућенин?

Та цврра се, хоће да га молимо.

Иа'те, молим вас, та ни лимо да сте били каменик код пенцајије.

И да нимо жеје тако умеетник на трубу као ви.

Јест, на да сте и у двору морали свирати.

На да имате и мировину.

Дед сад, дон Бланцајо! Нема помоћи.

Та да, оно јесте. Ја сам свирао на трубе, па сам ако шито реноисте, у томе био и ново худо, ал' и то стоји да сам пре двапаест година поклоноо своју трубу неком просјаку, па од то доба никад је се не такох.

Штета! Јако штета!

Баш као Росини.

Ал' морате опет ја та данас мало посвирати.

Та ни сеју сие жеје.

На данас је мој имен-дан, дон Бланцајо — живио! Хура! Ево већ и трубе!

До, да, море. Што ту вадите? Море мало посвирати.

Вальу!

А, ме, польку!

Польку? Јок богме! Фанданго!

Јест, јест, Фанданго, нашу шпанску игру.

Жао ми је, децо, ал' ја вам не могу посвирати.

Та ви сте увек били тако добар —

Тако услужан —

На сто моли вас и наше увуне —

На и невољна —

До сто прага! Окрите ме се већ једном. Ја сам већ казао да нећу да свирам.

Ал' зашто не?

Јер сам се заверио.

А коме то?

Мени, једном покојном и тиојој сиротој мајци, моја верно!

Сва се лица опустише при овим речима дон Бланцајо.

Децо моја, да ви нешто знате, за какав сам отиуи учио трубу! приједаће старац.

Нека приповеет! Приповеет! заиика ом-ладина! Дед приповедите нам, дон Бланцајо

Да, децо моја, то је одиста за приповеет но, на чујте ме!

Седне под неко дрво. Око њега читава рула радознале омладине, а он им приповеда, како је он то учио трубу!

Тако је исто приповедао Мазепа, Бајронов јунак, једне ноћи Карлу XII. под неким дрветом ону страховиту приповетку, како је као стрела коњском степом јурио.

Ал' до, чујмо дон Бланцајо.

II.

Има тому седамнаест година како је у Шпанској бучно грађански рат. Карлос и Изабела отимали се о круну, па Шпањолци, подељени у два табора, проливаше за њих своју крв.

Ја сам имао једног пријатеља, довичног потпоручника у истом батаљону где и ја. Не видех никада бољег, племенитијег човека. Заједно смо одрасли, заједно наиљосмо на војничке школе, у боју стојасмо раме уз раме. Сто пута бисмо погинули за слободу — био је још већи слободњак од мене — ако то већ може бити.

На шта би? Нека неправда, што је учиње старешина моме пријатељу Рамону, једна од оних злоупотреба старешинства што и најпотпунијем човеку живот загорчају, на просто самовласноговољ старешине детера довичног потпоручника доле, да напусти редове своје војске, да се ратами од свога побратима, да он — највећи слободњак — оде у противиике, да он, млађи, своме старешини о глави иде. Рамон је био за чудо осетљив, неће ти подвети уреде ни одавати са. Петра.

Сие моје наговарање да се оиако тога посла оде у ветар, одрекао се, кажше. Хоће да замени клобук са каишком у Баска, ма да је устаиио врло са дна дубоке.

Бесмо тада у Приваидају у Астурији три лега од непријатеља. Оне ноћи, кад је Рамон пребеан, кишовито и хладно, суморно и тужно. Прва ноћ пред битком.

Ово по ноћи дође Рамон у мој стан. Ја спавам.

Бланцајо! пробуди ме на уво.

Ко је?

Ја сам. Збогом!

Шта? одлазиш?

Идем, збогом!

Маша ми се руке.

Чу ли ме, продужише; кад сутра — ако што се падам — дође до боја, на се нас двоје сусретемо —

Знам већ; пријатељи смо.

Добро: загрлићемо се, па ћемо даље у бој. Ја ју сутра сваиако чекти, јер нећу са медјака док не погубим пуковника. А ти, Бланцајо, пази на себе. Та слава, то је само прах, дим.

А живот?

Имаш право: буди вођа, пошна Рамон; плати ниже прох и дим, на ни рум, дувап и дезоље.

Ох, Бланцајо, за мене сие то оде у неврат!

Господе боже, шта ти овеет мисли! ревох му претворио се јуначенк. Сутра обојица прежевесмо битку.

А ти онда дед да уговоримо састанак. Где?

Код Никољског намастира, један сахат ниже по ноћи. Ако нас који не дође, нао је. Је л' тако?

Добро. На збогом!

Збогом!

Загрлисмо се братски, па Рамона нестаде у ноћи.

III.

Чета се бојасмо, пан боље рећи, чему се надасмо, сутра дан вео напладиие усташе.

Крвав се бој био од три сахата по подне до ноћи. Рамона сам спасио шитао једном. На глава му широка каралстинска капа. Већ је ноћ, па је убио и нашег пуковника. Ја сам био лоше среће. Усташе ме заробили.

IV.

Једва је сахат по по ноћи; рок, што сам са са Рамоном уречио. Бацили ме у ајс у непом малеиом, од Карлиста управљеном шестанцету.

Питам за Рамона, реноше ми.

Е, та то је право јуначина; убио је једног пуковника. Ал' строма, мора да је шеиирио.

Шта рече, болан?

Да, да. Нема га са разбојишта.

Које ли сам муке претрпио те ноћи

Још се једиоме нео видим. Бејао да је Рамон код Николског намастира, па чека на неке; на се због тога није вратио устанака.

Кажи ми ће ми бог страе да радире, кад ме не вабе на ровиште, помислим у себи. Мислиће, нао сам. А баш зар ни неће и тако скорим кушити последњи час? Устаиш каздя стрељају сиеже заробљенике! Сутра ми се гиие. Ал' Рамон ће се дотле већ крајти. Јест, ка' ако је дапас нао? Господе благи, отреси ме само ове неизвесности!

Ето с тиким се мислима трнох зором. У мој вас ће једна војеки сиељеник. Моји нерстни другови још спавају.

Земан умирати? ревох му.

Да, зели пречасни отац благо се немој кујуна.

Одмах?

Не; имаш три сахата.

Затрешта ока пораздушше ме се другова.

И заиладу се гроа просу ватаине жиле, јецање, псовка и проклињање.

V.

Човек, кад му је смрт за вратом, радо се хвата за буди какву инсео, па је ипше нихово не упустта.

Сад да ја' као мора, тролетнице, ја' лудило — тако се ја не мирно, обрка ме само једна мисао. Рамон. Рамон да ја жива, да ја' мртав, да ја' у бобу, да ја' у манастир, ал' мисао на Рамона тако ме притиште, да сам чисто затупавио, одлучавно као какво бебло. Останише ми моју капетанску хаљину, матушкоше ми само моју војничку капу и изогрнуше ме неким шиљилом. Тако одох у смрт са двадесет друга.

Један једини ме утледа губланшта — јер је био свирач.

Карајете поклањају живот свирачима; у боју ни — вело — ме шкоде, а и требају их за своје чете.

На сигурно сте к ни баш свирач, дон Бланцајо? запитаће та омладина као из једног гла.

А, ме, децо моја, одговорићу им стари астерах. Ја ће бијах свирач; нисам знао ни одакле ноте.

Склоните кару, па нас турите у средну

Ја сам био бр. 10, а то ће рећи ја сам десети на реду. Одоше ме мисли за женом и кћери, за тобом и за твојом мајком, моје слатко дете!

Пушке запрешаше у плотун. Ту се одвојисмо. Ови ме свезаше, ме нађи својих другова. Хтедох преску да бројим, да бар за један тренут знам, кад је на ме ред. Ал' већ пре требет плотуна ноша ништа од бројања.

Ох дедо, оне ће ме пушке до гроба пратити. Час ми се учинило, чујем их са хиљаду мила, час ми ошет доће, да ми се у глави одјекну.

Пушка за пушком, пушка за пушком.

Сад! помислих. — Пуче, и ја још жив.

Но, сад је моја! . . . . ревох у себи последњи пут. Осећао ако врат сам нако ме згрибише за плеће, тресу ме, пичу ме на уво.

Строшотите се. Не могу више да мислим; ништа него ме пушкарише.

VI.

Оиди ми доће, а ја као лежим пруће на кревету у своме ноеу. Не видим ништа. Подигнем руку очима да свиеем маркму са њих на пашеи ни голе очи — отворио, разрогачење.

У зиду попречила као тесто. Чујем нека звона, на сав дрхћем. Звоне ми ушију.

Девет сахата поноћни у себи, ах' зар дава?

Нека сенка тамнија од мрака саже се преко мене.

Учини ми се, биће неко људско створење.

А шта је са оним другима! Шта је са мојих двајест друга? Сва пушкарања. А ја? Ја живом на' сиђем у рани кобајаше будалаштине. Усне ми шапћуше неко име, име, што ме је као какво мори притисла.

Разноме!

Шта ће ми? зели ми сенка пред мене.

Зеза ме свеча пробе.

Господе боже, зелим! Јесам ја на другом свету.

Нисам, — чујем исти глас.

Разноме, живим ли?

Живим.

А ја?

И ти.

На где сам? Је л' ово Николски манастир?

Зар ја нисам зароблен. Јесам ја све то сневао?

Јок, Бајлијо! Нисам ништа сањао. Чујем!

VII.

Јуче сам убио пуковника у боју . . . . Осветио сам се! — После сам често пролевао од силне јарости, ни сам и дале ишао . . . , све док се не смрко — док је и један Христиан био на бојишту. Да паднем од умора кад се месец роди! Мислио сам на тебе. Ја утеха се Николском манастиру, да те тако дочекам.

Десет сахата у вече. Рок је један сахат по по ноћи. Пропао неки нисам на ова свеч, на звечки.

Кад изби један, дрекнем, па се пробудим. Свеча сам, а ти као мртав. Обиђем се, сам сам. А где си ти? Изби два . . . три . . . четир . . . . Ох да страшне ноћи! Ал тебе нема по нема. То је свето, мртва сн.

А ти не мисли да подиеш у очајање. Већ свиташ. Ућутим се на манастиру у ово соло, да истражим своју чесу. Такви сунце, тамни и ја у село. Сва су мисљења да сам погинуо. Кад ме спазе зарђале не, честитке са сних страна, на веле, сад ће бити да стрељају двадесет и једног заробленика.

Спопаде ме нека слутња.

Да није ту и Бајлијо?

Одлетим на гувалиште. Већ начинили кару. Чују се већ пушке. . . . .

Стрељаше већ започело.

Напрежем очи . . . , не видим ништа. Осленух са силна бола. Обневеснух са страха и грдно раздражености. Једва то ако ноге могаху угледам. Пушка ти ио нади!

Још њих двоје, па ја ти на ред. . . .

Шта да радим?

Сиђе се окрену ово месе, дрекнем, обухватим ти обарушке по лавицах, а глас ми све дрхће, дере уши: Не овога, не овога, Ђенерале!

Ђенерало, заповедник тога одељења поизвано ме, зато је зато сам се ђуче познало, пита ме: А зашто ве? Је л' сиђрао?

Кад рођени слепац од једном угледа проклетље сунце, ето то беше за мене Ђенералово питање. Луча паде пуче, сезну ми пред очима, тако немилице, тако јако, тако прекомерно да их заслепу.

Сиђрао? . . . . . да . . . , да . . . , Ђенерале, сиђрао је, . . . разуме музику . . . музичар . . . војски музикуш!

Ти си хоћу тим лежао наи себе.

А у што сиђра? пита Ђенерао.

У . . . ту . . . тој . . . но . . . ух! . . . јест, јест, сад се сећам, у трубу!

Треба ли један трубач? запиташе Ђенерао обрнут се војничкој бинди.

Нет секунда — нет пуних стољећа до одговора.

Јесте, Ђенерале, треба један, вели капелник.

А ви изуџите тога из реда, па доље на посао са другима, вели карлистички вођа.

Узмем те на руке, па те донесем у ову таминицу.

VIII.

Још ће Рамон у реч, а ја скочим на га загрлим а плачем и смејем се. Сав дрхћем. Сад ће знам ни сам како ће ђело.

Хвала — веду му — хвала ти на животу. Причекај мало, побро, вели Рамон.

Како то?

А умеш ти да сиђраш у трубу?

Не умем.

То је зло.

Одиста, дете, хладан ме зној пробио.

А ово је с музиком? пита Рамон. Знаш ли је нито?

Мало, врло мало, ти знаш већ: што сто научили у војничкој школи.

То је мало, ван боље рећи ништа. Сиђ ти не ђше, нема ти сиђра, на ни мени као подајмиру, зарадише! За четрнаест дана мора бити војничка бинда, где си ти, у реду.

За четрнаест дана?

На више ни ниже. Не сиђрати ли дотле на трубу . . . . а то бе морао сам бог какво чудо учинити — устрелиште нас обоје као пашчад.

Шта? тобе да пушкарују? тебе? на мене ради! што ти живот дугујем! Не може бити. Та то неће ни сам бог хтети! за две недеље знаћу музику, спрћаћу ја трубу.

Рамон се пресао као дуд.

IX.

На шта ће вам још нажем, дете моје?

За четрнаест дана — шта неће вола учинити? — за четрнаест дана са њима четрнаест вола (а да сам се једва тренуут одмарао кад спавао пуно по месеца) — да, да, можете се за цело чудите — за четрнаест дана научио сам трубу!

За тешких ли дана!

Да бих са Рамоном отишао где год у гору, па бисмо провели читав дан са једним музичарок, што је доланао на неког облизљег места, да ме учи.

На одбећи! Видим вам већ из очију те реч. Ал не можеш одбећи, зароблениче сам, ни су ме чували, а Рамон неће бес мене.

Нит сам што говорио, ни мислио, нит ђео.

Пвесам као у неко зудило. Музику, трубу, то сам себи увртно у главу. Хтедох да изучим, на сам и научио.

Та да сам ном био, бих, вере ми, проговорио, да сам умет био, пошао бих, слеп — прогледао бих . . . . . јер сам *хтео!*

Дакле, вала, та ће вам сво надокнадити. *Воља све може.*

Рамон сам, ето то је све. *Хтео сам* . . . па ни и неће за рукон. Дете, утуђите добро ту истину!

Ето то ми спасе живот. Него сам часто пољудео. Моја зудост беше свирка.

Три године не пустих трубе из руке. Ut-ut-mi-fa-sol-la-si: то ми беше сав свет. Мој живот беше пресло трубе.

Рамон се не растаде са мном. Одем с њиме у Француску. У Француској сам и даље свирео. Трубе, то сам био ја, ја нисам свирао, ја сам нешто са трубом на устима. Моја зудост беше као и у Доњецка. «Будж, свет, прва уметница, сви се сте отимали да ме чују. За сам био пека напредност, нешо зудо. Труба често жали под мојим притиска, удара-

ња пајдаше, плаче, брује, грми. Сад тиче, сад дише лаке, сад жудно јецаше. Моја шаука као да беху од гвожђа.

На тако сам провео још две године. Онда Рамона спустише у гроб.

Кад га недех мртва, а ја опет доћох себи. Узмем трубу — ал не умедох више тако да свирам.

Но, дете, хоћете ли још и сад да вам посвирам нашу игру?

КЊИЖЕВНЕ ПРИПОВЕТКЕ.

Скупио

ВУК ВРЧЕВИЋ.

(Свршетак.)

33.

Но избави нас от лукавога.
Изворни дословј у Вуки,
мојега дова.)

Дијелили два трбовница имовину; једно је тражео свог повјерног брата дио, и други што га по жени припада оног покојника. Ова последња превари првога, што, што му је све у руци било што је умрли имао, а особито готовину пара које се ницесу могле судом остварити колико их је било, него колико је ова последњи казо. Први је знао да је преварен, ал му буде рад пјеровати да ће последњега једнои за вазда опростя. Пошто се раздијелише ова три пошље потомљену поштена и одобрава чојева да би му рекао и казао: ако нећеш право новце с твојим стрином подијелити, немој да ти буде жао што ти уради пред свијетом. Последњи ти ивсивље и одговори: „Нек ради што год оће, ено му суда на што му осуде“. Послушни приоче ово казе, а ова је имао обичај у прими вазда очитати Вировање и Очешаи достојан страни, на кад буде крајеве од очешања, окрене се к народу по обичају и почне на глас читати и кад дође на ријеч: „но избависмо от лукавога“ настави ине своја причитања на сав глас и. и. Но . . . ња. По дегурбеји ови последње прено ијеститога пароха поручи првоме да ће му дати 100 злаан цезиња да се проће помишља уз „лукавога“, али ови нехће, него до вјечне смрти вазда једнако ошиљно.

34.

Опет то, али друга другчије.

Дијелили су се два брата, на старији хтио мљевца превариги, али се они потомљи хитрје и лукавији од старијега нашао, зна ће та тако ријеч преварити да му више него ништа судом изуџити. Обзиво старије и вазуне се да ће и умријети, а да брату неће опростити. Зиао се по зикову Богу молити као и. п. Оче наш, богородице дјево, доспојо и т. д. па да неби себе проклињао и Богу лагао у очешању, до своје смрти вазда би умегао ријеч у очешању (кад би дошао „јако ме је ишо остављајево долажење нашеме“) ријеч: осјеси брату М . . . . Кад дође вријеме да умре, спевшгени га поче ијетовати да треба спаконе окрасу и уређу опростити ивче да га по хришћанском закону не може прочестити, а он му очита последни и изивиути очешаи, и надахно с последном ријечи: спаконе осим брату М . . . .

35.

Не хтио пи у рај.

Невакан пон ноћу спијевав нешто страшно па кроза сан почо нешто читите и пивати, а поиадиа га стаке будити: Попо,

попо мој! шта ти је, бог ни с тобом и анђели божији, шта ти је? Прене се иза сна поп, па шједе на постељу, стаде се крстити и говорити: „спаси мја господи од ненавидјашчих мја и обидјушчих мја." А попадија опет: на што је мој попо, кажи ти твојој попи? — У сну дођоше ми два анђела у бијеле аљине као снијег и златни крила као сунце, па ми рекоше: „послани смо од божјег суда да те понесемо у рај, јер си ти једина права и неваљена душа, а сви твоји иноријани пакљени грешници, па да не би и ти праведни уз њи пострадао, но ајд' да идемо." Ја се нађох на чудо, а није се ласно одрећи божјим анђелима, те ја мало промисли, док прикупи нешто право, а нешто лукаво, и одговорих им. „Вама свако фала и поклон до црне земље, али вољији сам и међ грешнике живјети крај моје попадије и луде ђечице, него у рају мислећи што ће ми јадна жена и луда ђеца без очине руке и обране, него вас молим и руке ви и скут љубим, да ми свакога горје поздравите, и нека се притрпе, а задавам им тврду поповску вјеру, да ћу кренути один кад шћери поудам и синове поженим." На што ти рекоше? упита га попадија. — Богме да ме ти не пробуди не знам што шћаше бити, ћаху се досјетити мојему лукавству и однијет ме у колико би рекао човјек „пита би?" — А попадија: Ако су и божији анђели, лукавија сам ја од њи.

36.

Распопили попа.

Некакав поп сврнио нешто црквенове касу, па га позвао владика да га распопи. Кад се распоп вратио кући без браде, упитају га сељани: „Камо ти брада попе?" — „Обријао ме владика." — „А зар владике зна бријати?" — „Зна богме и те како! но без бритве и без сапуна." — А по колико узима пара? — „Муцте, и зашто сам сврнио, па ме распопио." — А кажи нам попе, попа ти небеснога! али је лакшије тебе и владици било кад те запопио, али сад кад те распопио? — Мучније владици запопити, а мому кад га распопи, јер владика кад распопује ништа не ради, но сједи и заповједа ђакону у цркви ће свијет гледа: „Одриваjушти", па „обриваjушти" (браду) па одма „спукујушти" све са себе, што је свештеничко, као одежду, петрахиљ, стихар, наруквице и т. д. а два свештеника с владиком сваки пут кад ми скидаху једно по једно запјевали би „недостојин." — А што ти чињаше? упитају га сељани. — Ја сам у себи одговорао кад год су ми запјевали „недостојин", а зар нијесте прије до данас знали? Купила вам мајка! да ме није памет ни школа запопила, него жути дукати и бијели талијери; ма пошто они владика отиде, а нови дође, опет ћу се ја запопити у здравље грчких владика и готове паре, а у толико ће ми брада узрасти.

37.

Пјесник и његово пјесништво.

Био је некакав младић, који је од свог оца велико имање наслиједио, па пошто је научио нешто мало школе славјанске и латинске, почне се гордити и поносити својом памети, као питону пролеће спрам свији питуша, и шта више представи себе, да је појета у оба језика, те неколико година проведе удаљен од друштва и људи састављајући пјесне у латинском и славјанском језику. Господски живјећи, а добро једући и пијући, а ништа не радећи, спопаду га ђеца, почне час једну земљу, час другу кућу продавати. Видећи га жена да вазда ради, а да никад једне паре не стече, но дуван и јадан, рећи ће му један дан: Ма ако Бога знаш чојече! шта то све радиш дан и ноћ, а никакве фајде? — „Правим филозофске пјесније". — „А што су то поезије? или се једе или пије?" — „О простото неизреченаја, о глупости преисподнаја. Поезија се за готове новце продава и поета се по смрти толико вјекова спомиње; постаје цар мудрости". Жена му један дан уграби неколико рукописних књига па даде сину говорећи му: Ајди понеси ове књиге у чаршију и продај пошто гођ можеш, јер данас ништа за ручак немамо". Дијете однесе, и ено ти га празни рука кући. Упита га мати: што би? — „Богме не ће нико да на књиге ни гледа, а камо ли да чита, јер ја не нађох нигђе човека беспослена као баба, па ако је он луд није свијет полудио". — Ма даваше ли ти и колико пара? — Ма не нико ни паре, је си ли разумјела осим један што продаваше слане сарделе и у књиги завотаваше, плаћаше ми по 20 пара оку".

38.

Нови Месија.

Био је некакав момак врло раскошан, који све очинство бијаше упропастио, али је имао свога стрица презенгина који се никад није женио, нити је имао другога насљедника осим онога синовца. Оци младић што гођ је радио с чифутима онога мјеста, и они су му узајмили новаца кад гођ му је требало и колико је хтио на обичну камату, очекивајући да он његово исплати пошто му стриц отегне. Стриц му видећи неповољно владање и раскошност за његов вијек ожени се, и после године дана роди му се син. Кад му синовац чу, а знајући да му чифути неће шћет више новаца узајмити, оно исто јутро побеже код својих заjмодаваца узајмилаца и од свакога што је више могао узајми новаца, па по свијету некуд побјеже. После неколико дана пише једно писмо својема чифутима онога мјеста: Знајте да сам жив, и зато сам из нашега мјеста побјегао у свијет, што се у мога стрица ту неки дан нашло мушко дијете, а како ми се чини оно ће чисто бити нови Месија који ће и вас свију и мене упропастити."

ОПШТЕ ОБРАЗОВАЊЕ.

Предавање, које је држао у „грађанској касини" у Београду

МИЛОРАД П. ШАПЧАНИН.

(Свршетак.)

Прошли пут сам се зауставио код знања, која су потребна ради потпуности општега образовања.

Која су то општа знања?

Врло је тешко из тако разних, а тако корисних наука и вештина одвојити једну главницу, која не би била сувише велика, а опет довољна цељи коју ваља да задовољи. Погледи на она знања различни су. У њих би знаоци да увесу више науке, а вештаци више вештине, а радиници више рада за практични живот. Али ту излазе педагози, пријатељи свију темељних наука и вештина, па кажу: од наука и вештина за опште образовање потребно је оно, што ће у доцнијем животу свакоме без разлике требати и за њега и за све, међу којима буде живео: а то су

а) језик с књижевношћу,
б) рачун,
в) природне науке,
г) земљопис,
д) историја своја и општа,
ђ) познавање геометријских облика,
е) цртање,
ж) певање,
з) телесно вежбање.

Дакле, као што видите, пре свега тражи се знање свога језика, своје писмености и књижевности. Живети у данашњем времену, а не бити писмен, то је исто оно што, се збива кратковидоме, који, ма да ходи по ведроме дану, не види далеко од себе. Што смо мање писмени, тим су нам и круг мисли и сума искуства ужи. Толико науке, толика искуства разних народа и нараштаја не пролазе данас на млађе кроз несигурна усмена предања, но се све то слаже у тихе, а опет тако речите редове списа и књига. Који се уме разговарати са овим књигама, том су приступачна сва блага нашега духа; тај има чиме да се освежи и разбистри у часовима слободним. Па кад погледамо само на дневну књижевност, на новине и часописе, колико не достаје тек ономе, који ни то мало и лако није кадар прочитати. Па како ли је тек онима који нису вични тачно и разговетно своје мисли ставити на хартију данас, кад је саобраћај тако жив и разнолик, кад је неопходна потреба што чешће размене мисли, кад се мора много којечега да запамти, кад се морају при свакоме уређенијем занимању и раду да воде тачне белешке и цифре.

Да смо сви, који смо овде, писмени, ту смо на чисто. Јест, али како смо, онако у опште узевши, писмени, кад кажем, да се од нас одраслих тражи више савршеније усмено и писмено познавање језика. А у чему се састоји то савршеније знање језика?

Треба умети *смислено* и лепо читати.

Ваља знати разговетно, правилно и лепо писати.

Треба знати своју књижевност по најбољим њезиним производима.

Треба бити вичан тачном, збијеном, простом, лепом, фигурачном и спретном говору, т. ј. конверзацији.

Колико вреди лепо и смислено читање, о томе смо се и сувише имали прилике уверити. Знамо не само одличних грађана, чиновника, скупштинара, но и самих књижевника, који врло рђаво на глас читају. А покушајте ли господину да вам гласно чита, онда вас или одбије на рачун срамежљивости, или кад вам почне читати, а вас обузме нека тако досадна монотонија гласа и ритма, да бисте пре готови били на лаки сан, но мислима да пратите мисли које вам се читају. Садржај књиге, ма како хладан и сухопаран, занимаће вас, кад се разговетно и лепо чита. Ово особито треба пазити при читању појетских састава и беседничке (ораторске) прозе. Треба добро проникнути какво је било песниково или беседниково унутарње расположење, треба дакле схватити његов дух, његов одношај према души нашој. А ово се све може казати лепим читањем, то јест „музикалним стихијама говора", као ритмом, мелодијом, одушевљеношћу, а то ће још простије рећи: лакшим и бржим темпом, краћим или дужим почивкама, вишим или дубљим тоном, дизањем и спуштањем гласа, јер и глас, као и свирка, има своје слабије, и живље мене. Разуме се, да од садржаја зависи како ће и у колико ће се ове музикалне стихије применити. Какав просто историчан, природописни или земљописни састав читаће се лакше и тише, а много живље, н. п. р. какво описивање, или монолог у ком се час по час мењају посматрања, осећања, мисли, одлуке: другачије ће се читати лирска пролетња песма а другачије елегија, другачије тужна песма, другачије свечана химна; другачије весела лакрдија, другачије озбиљна драма или трагедија и т. д. Лепо читање добива се само дугим вежбањем, на глас читањем, а ако нам шта то не иде, ваља се обратити познанику или познаници, који су у томе од нас вичнији. Упутимо ли се једном, онда ће остало доћи простим подражавањем природноме говору.

А како, у главноме, стојимо са писањем, са рукописами нашим? У колико ми моје искуство говори, нараштаји за нама више су обра-

бали знање тој тако потребној вештини. А баш за то, што потреба писања с дана на дан бива све јача и јача, баш с тога би доликовало, да су нам рукописи с дана на дан лепши. А оно је тотално напротив. Неће ни да седотичем рукописа многих наших женскиња, јер и рукописи у мушкиња исто тако заслужују прекор са неврежљивости, која се у њима огледа. У рукопису се у неколико огледа и карактер писачев. Оруђе, разговетан, чист и леп рукопис казује нам, да је у писача развијен укус за лепоту, чистоту и ред. Рукописи пуни мрља и других руглба, колико је непријатан за читање, толико нас наводи да помислимо, да је писач у свима својим радо-

вима исто тако нескладан, неуредан, небрежљив и неуредан. Ми не можемо суда онамо доспети куда стижу рукописи наши, за то се пишчеве на карактером и укусношћу нашега писма увиђамо свакоме у очи, да нас по њему боље и лакше и цене. Не верујте онима, који вас заваравају, као да је рукопис простa форма, а главно је садржај. Истина, садржај не губи цену у рђаву рукопису, али је пријатније у складнијем облику, као и вино у сребрном пехару, као и јаконије у укусном и фином посуду. Та баш наши сувременн књижевници, којих се списи одликују прекрасном јегзотичношћу посматрања и мисли, имају већином и најкарактернје и најскладније рукописе. Није давле истина, да лепше мисли и оригиналнији слог искључују лепоту руописа.

Напоменуо сам, да рукопис ваља да је разговетан. Остављајући на страну лепоту, — разговетан ће бити, ако умемо растављати

реч од речи, писати где треба велика слова, и стављати потребне знаке. За ово се нипте врло мало граматичкога и стилистичкога вежбања. Не стрвши се наука о грађењу и мењању речи, но само да умемо разликовати сваки род речи, (а снега их је 9 родова) и да познамо на и само просте реченице. Познавање речи же да да их мешамо једне у друге, а познавање реченица помоће нам, да правилније излажемо мисли и стављамо знаке онде, где им је место и потреба.

Лепо је уметн своје мисли разговетно изложити на хартију, али је још лепше и корисније умети их и *целимо* течно и правилно исказивати. Ко има и усмено и писмено образовање. Лепост говора добија се говорећи самим, а овај је, правилно, најважнији у друштвима. Ту се крепе реч у разним правцима и обртима, ту живе раде мисли повређене онима, што су друштвом овладале, ту лакше и живље сваком нашем појму дајемо израз. За то су овакн састанци, поред осталих користи, још и врло добра пракса за неговање реченитости. Који се год особа мало поспорим на говору, ваља онда онда да научи по какав леп чланак или песму на памет, па по том да је на глас говори сам, а за тим пред млађима или старијима у породици; ваља оно што чује да прича својим познаницима, на пр. приповедаља, беседе, предавка, позо-

Заробљени Турци на Цетињу.

рнште и изговарање. Ако ће ко ово вредно радити, он ће се у кратко време уверити, да је ово најлакши начин, како ће се научити лепо говорити и писати.

Ако ће ко ово вредно радити, он ће се у кратко време уверити, да је ово најлакши начин, како ће се научити лепо говорити и писати.

Ако ће ко ово вредно радити, он ће се у кратко време уверити, да је ово најлакши начин, како ће се научити лепо говорити и писати.

по уликама и по дворима нашим. Знати књижевност свога народа и садашњу и прошлу, то значи у просторном смислу: знати за ограничености свога места и одомаћити се, уважити се у све области у којима једном иоша лепа реч; а у временском смислу значи: не ограничити се на данешну новинарску периоду и „пронашеку“, но се упознати са свима одличним књижевним списима, без обзира на доба, у ком су уследили свет. Зато се треба поћурити, па, наиадно, прочитати све оно што је признато као најбоље у књижевности иашој. Ово не вели само за наш леии посао, но за све нас готово на сва поља. Познавши своју књижевност, зна лепо, између осталога оне користи:

а) очистићемо, уљепшаћемо и обогатити наш говор изразитијима изразима и ирекама, дакако му више једноме и смисла;

б) приближићемо се нашем народном језику, овоме живоме духу, који нас непрекидно одушевљава на љубав и поштовање за све што нам је своје:

в) познаћемо иесиике, мисленике, научнике и друге одличнике народне радинке, те ћемо и по њиховим делима умети колико треба ценити и поштовати, шта ће онда лако моћи свака дневна, писмена и усмена, безобразна ларманија, сарађати нашу пажњу на оне, који тога нису достојни, а указивати оне, који се својих дела вала да су знани и поштовани;

г) забављајући се са својом књижевношћу, налазећи у њој топле и сигурнијеје духовне храие, не ћемо онда тако детом и слепо срљати у туђе књижевности без опрезиаие потребе. Док се све своје пручи треба и труда и времена, а прочувиии своје у довољном пространству, наш ће увек за страиу књижевност бити много мање силан и разнојен. Оставимо нашим књижевницима и научњацима, да прате сваку књижевност, и куда, иравилно, унос међу нас оно што пристаје за нашу свеопшту потребу.

Али цела, ма и наша мала књижевност не може се прочитати. Вала на свој књижевни значајиије доба пробацити своје најбоље. Овај набор мисли задаи нашим списатељима. Да то се треба обратити онима који су томе иозвани. Њих има прилично број, потражите их и нађи ћете их. Али би још најбоље било што жалије, и што скорије иорадити на томе, да се прикуие и прибере сва књижиа дела наших бољих књижевника и старијих и новијих, на да се, помоћу наших добровољних прилога ии свет нађу, с потребним увођењем и објашњењем. Тако бисмо готово иеду нашу књижевност имали на своме столу за малу цену, к обрађену и уређену тако, да би свако лакше сести на редиои проучавати.

Предлажемо за ручун. И ову сво науку увртстали у моћно средство за опште образовање. Јер и она, иоред своје *практичне* стране још и заситна. Наложио је у домаће време и говорити о потрби рачуиског знања. Из живота знамо да је потребно свима и свакоме, и да често скупо плати онај који му није знао. Али је много важнија рачуи за опште образовање, ии за то му, почевши од педагога Песталоција, далас дају врло иространо место међу предметима који се уче у народној школи. Ко је добро усвојен да се служи бројевима у свима рачунским видовима, тај је већ иапоследак да брзо и тачно сказто све што му се каже, да разборито мисли и суди, да опрезно и са најстрпљи.м логичком исказује оно што је мислио. Јер само једна једина погрешиика кадра је покварити цео рачуи, често најстрожајшу рачуиску радњу, најмања пресија, најтрељутија расејаност задрн су осујетити успех већ готово довршеног рада. Рачун даиде захтева тишину и прибраност мисли, најпаљу пређност и вољу к задатку, непрестано и најразлично размишљавање, а то све већма младе душове да строго и правилно и мисле и раде. Особито се препоручује усмен рачун, тако називани чун из главе, са задатцима прилежне из живота оно нас. За оно знамо у нашој књижевности већ добрих и разумљиво написаних упутстава: ваља их набавити и у слободиим часовима проучавати. У рачун делаза и наука о геометријским облицима. Оиште образовање не може се ни замислити ако не познајемо и не умемо мерити, линије, просторије, и тела. Дакле траши се на геометрије оно што је најглавиије. У васпитном погледу геометрије даје нашем духовном развитку она иста својства која и рачун, а уз то је од неиаке иомоћи при изучавању других наука, као земљописа, физике и т. д. У практичном погледу такође је од неиаке користи: без ње не можемо измерити простор кућишта, земље, воде, шуме, ии простор и нагиб куће у којој живимо: ни добљему ио жетиву, ни ирему каке стари; ни величину суда те да иоудано знамо колико хвата течности и т. д. Помислите само зиоки она сведочба о нашем незнању геометријских облика: У једној од наших варошица у јужиим крајевима, (није баш потребно да је земунјски, градила је општина кадрву. Погодиће је било на квадратан хват. Кад је нешто платити предузимачу кадрења иосло, испитивале се све иројмурднје главе да нзмере колико квадратних хвата хвата посло. Мерише и мерише и опет иикако не исхваташе ирвјеча рачуну, док не послаше кола по инџинира чак у оближну варош. Жалити је, што је наша књижевност ирло сиромашна на оиаким делима *).

Да је *познавање природе* један ирво важан део општега образовања, о томе је сувишно говорити у данешњему времену. Природне науке чак до сад оне ваиа: тамие и истинитије посматрамо, образују у нама разум, душу, у кратко: јачају нолу духовну страну човекову. Уз то су оне од неиаке практичне предности, без њих нема разумног: водарства, ирторства, шумарстве, рударства, иочларства, сточарства, сиваарства, фабричарства и т. д. Без њих нема дешарства, а ни знања колико је она наука и решетка ваиа ио физичко благостање народа. Ирво треба изучавати природу своје околине, ии онда оно од животиња, биља и минерала што нам са страие трговина доноси. За оно има доста разумљиво и лепо написаних књижица, ваља их одмах добавити ирево пријатеља, корика је ноказатиди део књижевности наше, које говори о природи. А не треба се новодити за оним који неће на ту науку ни да нас ирави материјалмена и безбожиика, нити треба опет слепо слушати оне, који би хтели да нам је увек у шакама Лицеј, Хумболт, Дарвин, Дрепер. У природним наукама не леже ни моралиодин религиозно ни политичко начело, ове су ирема свему томе неутралне, само над се њима у иредају онако како јесте, без усиљавања иаиа ни иошљења и начела која ни се силом наметну. Међу природњацима нађи ће те толико исто безбожника колико и богомољаца, радикалних демократа колико и апсолутних монархиста, племенитих карактера исто тако као и иепальних хуља и иштова! Није истина дакле да природне науке воде ка „безазленом“ свет, само их треба, као што рекох, ирочувати стварно, а остављати на страну војеваља мишљења. Особито се не треба ире док их добро ииснио ироучили — упуштати у борбу о материјализму и спиритуализму, о томе да је човек иостао од кала ако што библија учи, или од безиједе од ишчупа као што Дарвинизам тврди. Ова тамна питања остављено на њуку стручњацима, а ни ученици нека

*) Најбоље је одговорио овоме, који је једном приликом брзо: Земунски је Винчић, а Винчи је М. Петровић.

нападају природу и њезине силе у облицима, који се дају и размотрити и доказити.

Ако је *знање земљописа* икад било од користи, то је иикста у данешњем времену. Иигда није оно тако лако свобрађај међу народима као што је данас. Ииче се данас ие осећа тако нерасиадљиво иревезан за њубезни ирас; иде, без великих ирекора, онако где му се сриа осмохиа. Путови, железиице, иароброди, иоште и телеграои све то данас живо ироводи кроз свет ирошлоде разних народа и крајева земљиних, ноиоћу те се лакше и брже између њих мењају ироизводи међу људима, међу научењима, трговииом, затвараљима, сеоканима и. т. д. У сваким ћете новинама наћи извештаје на разних иределе, држава и делова света, и особито међународним састанци и светкви налози ирибликују једно другом све културне иределе. Ово неилико речи довољно је да обрлеии од колико је ирактичка корист знање земљописа.

Наш живот у многоме зависи и од астрономских и од физикалних одношаја наше планете, и. ир. од дана и ноћи, од годишњих времена, од ирава и дана иремена и т. д. Сваки, који од нас и размишља о ономе што му сваки дан иред очи излаза, рад је иолико толико даму се све то и објасни. Та му објашњења даје, земљопис. Ова наука помаже и другим наукама, особито историји и ирироднам наукама. Она нам казује не само места знатнијих догађаја свецких и како је где ирасиредељено биље, животиње, минерали, но објашњава много појаве на човеку, на животињама и биљу.

Што се више увиљала иредиост ове науке, тим је више почеше сматрати као предмет за опште образовање. Ред, којим је треба изучавати овај је: ирво своју околину, затим земљу у којој смо, на суседне земље, на део суде земље у ком смо, на све тако иостуиио даље и даље док се не упознамо са са целом новршином земљином и т. д. Јер иошта није смешније но знати Данску и Скандинавску, а не познавати и. ир. Босну и Херцеговину и Далмацију. Колико нас је у иорећењем друштву који знамо реке и брда и иолоској састав и главиијих места у њиној земљи, а још нас је ваше који знамо све то и по остали српски крајеиски и у опште јужнословенски земљама. Истим се тако лако не можемо издати да смо необразовани, нас незнањем земљописа. С тога се свакоме искрено препоручује да ирабаи унутстви и потребне књиге, на да се добро изиежба у овој науци ире него му се коси иогрузиту. Овај, који овој науци није био вичан, на је доцније ироучи, зачудиће се како се одмах видоки међу којима је сналетио био, и како му се ире-следиша и разумљиви представља свет, који је дотле био иазуриган у његовом уобразоваљу у најнезгодиијем хаосу. На иебо? С иаиом ли ће тек онда увиђењем ослањем и иоштовањем погледати у звездану ноћ, и чудити се мудрој уредбу звезде, у којој је и земља, на којој смо, свако једна светла звездица у бесконачној пучини.

За земљописом је у непосредној свези *историја и свеје домовине и човечанства*. Знање историје ноиаже нам да боље ироцењујемо све задатак дела, нарави, ирилике и у њима и особито државина дела: ово нам даиде ломаже да боље познамо људе, да моралиије судимо и да смо политички развијенији и образованији. С тога историју ваља с волом и ваљано проучавати; ово особито у данашње време, кад је сав јавни, друштвени и државни живот постао онакти, а не ирече се као некада, само у руках књижевничке чиновника: Но историја ће нас за све ово спремити, образовати, ако се не изриче и не иоднаиа. Ни ова ваља избјећити сваку тенденцију, која догађајима историјским хоће да да ову вредност, којом они никада нису ганитални.

Историју не смемо силом направљати ни пут нашег мишљења, но наше мисли о њеном или оном историјском догађају, или добру, или лицу, нама да су у слушби самој историји. Нит' се добра дела своју признавати дужбену, ни зла дела баволу. Добар исход историјских догађаја последица је мудро смишљених предузећа, рачуна, планова, комбинација, а последице доброме су са неваљалих, подмуклих, злих и глупих и воља и борења.

Зато ради општега образовања, не препоручујемо да историја уче стручњаци научници, систематични, него од прилике, онаке: прво треба научити историју места у ком живимо, па ово што се догађало у околини и држави у којој смо, па онда даље шта се догађало у целом свеме народу, па ово у суседству, па истом знатније светске догађаје, и личности што су биле од утицаја на судбине, па тек општега живота нашега народа. Тако на примјер Београђа треба да зна пре свега одговорити на ово питања:

Од кад се датирају најстарији споменици о Београду?

Који су народи у њему живели?

Који су га најпаче држали, утврђивали, бранили?

Који су га народи нападали, осипали, рушили?

Којих је историјских личности спомен везан за Београд?

Какав је живот у њему био пре, за време и после Турака?

Је ли која од српских владалаца у њему живео?

Ко је подигао водовод, и кад и које је просторије заузимала варош пре, а како је, којим редом, заузела данашње просторје и т. д.

На онда: које су знатне догађаји биле или које су знатне историјске личности живеле у околини Београда? Није лепо ни за госпођу ни за господина кад ни мораде обучени на позиват знати су споменик везан за град на Ади, за лудовање шокчеве. Остра живиу: ко се од знатнијех истор личности родио у Београду, Белом Потоку, Рогачи. . . .

Осим побројених наука помињу сам да је за општу образованост потребно знати још и животиње и биљке, а уз то, ради свестраног развијања тела, још и толешо вежбање. Ја сам још у уводу овога предавања, бацајући поглед на једностраности нашега васпитања, помињао благотворне утицаје музике на душу, а тако исто навео сам и користи телесного вежбања за вичнеходрављо наше. Говорио сам исто тако и о живописи, но овде ћу поменути само основе, с којих се сам уметност препоручује нашим образованим људима. 1. Нама је урођено да цртамо стварне ствари које и сами које нам у нашем стварном животу добро дођу: 2. Цртањем се развија чуло за лепоту: 3. Помоћу, да живље и истинитије схватамо многе предмете које изучавано као природне науке, историју, земљопис, геометрију: 4 на послетку помоћи нам да свако посао вештије свршујемо, разноврсније у њему.

Ручни радови женскиња, све народне рукотворине добро и лепом погледу и правилној пропорцији, као ли науке о лепоти. За неколике само дневне, може се до нас набављати цела школа цртања у неколико свезака, где поступно долазе слике почињући од простих црта па до неког лепо и вештo израђених сарашених фигура. Неколико слободних часова преко недеље, а још најбоље недељом и празницима нама посветити овој умотности. Ово неваљале биће нам велико ученье, толико и пријатна и безазлена забава.

И тако се с овим свршује мој поглед на знатеже општега образовања и средства којима се до те образованости долази. Гледао сам да њиме обухватим оно што је најглавније. Неће најглавније, јер се и што више од онога може знатежати с правом од свих, који су у бољем приликама живота, просто говоре: који немају толико да се боре за најпотребнијим опстанак, за насушни хлеб. Који се у младим годинама не васпита и што бољом сумом знања не наоружа, тога очекују доцније врло тужни, очајни и досадни дани. Брзо ће се презирети. Друштво ће га отурити из себе као непотребу и забледелу стварчу, и он ће постати халовало расположени и према себи и према другима, остаће се сувишним у свету, а то је најгоре што нас на овој земље може постићи.

Али сад долази питање: да ли је друштво људско тако склопљено и подешено, да сваки, у своје време, може прибавити себи оно опште образовање? Ово је питање врло нужно. Велики део од нас има и сувише много да се бори за опстанак свој, те може у ствари, у своје време, поклоните довољну пажњу неспитању свога младог варштараја; велики део опет неће толико размишљи и осветљен, да у своје време уложи сав што може на развитак својега народа и њега знатан део и свих, којима је дао Бог, али није имао воље, јер би и могли и умели, ако су изложени и слепи, те среће своје деце имале осигурати нешто боље и неудавајући него што је образовање. Ово су узроци те многа зла, у младићеном, а често чак и у зрелијем добу осете да нису свеча, ама немају, према времену и положају у ком су, ни довољно васпитања ни довољне знања. Онакано не остаје ништа друго, но учити се самим животом, употребити на свако ју пуку сваку удесну прилику, коју даје друштвени и грађански живот. А ово самообразовање потребно је исто тако и онима, којима је удес био милостивији, те су у своје младе добо добро обучавани и васпитавани; јер мени се у овај час чини, да образовање није ни у чему тако потребно, као у учењу и васпитавању.

За ју покупити да побројим оне средства и помагала, која нам доприносе, или обикновено имају користи образовању.

Треба прво стручних људи, познавалаца књижевности, набављати књиге, које смо, ради читати, а не сваку, која нам до руке дође, куповати и на ју увазлу новце и време трошити.

Треба, у слободно време, недељом и празником, скупљате се те заједно читате и једно другом објављивати, а ово ако у друштву нису који је у томе раније слушао или учио, тај да објављено спима остазним. Или.

Вала ревизом погодити једнае заланог учитеља или учитељицу, који би једном у седмици, на каком подужем вечерњем састанку, објављивали што се покаже потребно при читању. Чим се неколико пареха и појмова не разумеју, одмах је једино тумач, и боље је тада књигу на страну оставити.

Треба, рад поуке или показивања онога што се зна, позвати неките у њихим и нашим школама. Ту се за неколике дана пребе све што је кроз целу годину учено, и много се попови или прочуи на одговора ђачких или питања учитељских или професорских.

Треба се чешће обраћати, научењацима и књижевницима, да дође јавна предавања, на се обвезати да сви та предавања уредно одлазно, а ако је могуће: да предавачима приклабно награду било у новцу, било у каком лепом дару.

При читању новина и књига, и над ис сами читамо, треба свако непознато име, непознату земље, непознати израз народни или научни прибележити, па тражити објашњења било од појединих пријатеља-знаоца, било на састанцима, које помињех.

Вала, које се год може, једном или два реда у месецу подавати запримите и на прном састанку са знеоцима потражите објашњења о добу, вад, и о народу, у ком се њена драма догодила, о прилбеним особинама у одношеју, о личностима или о целом друштву које је у комаду растило. Ово се лако и онеладно изучала историја живота народних и садашности и прошлости.

Вала познавати занимање, занимљиве и друге умствене предузеће и вадити, над год се у месту појаве; а још је најбоље искупите се у повеће друштво, на пики с њиме-знаоцима, који ће умети и вратко и јасно приказати и протумачити све што је на углед навесено.

Врло је добро у рана доба године, у недељу дружинама, чинити шешине или на планина излете у околину, те прочутити славнији биће, животиње, камење, састав слојева земаљских, друмове, гостионице, села, сеоске вашта места, равнице, водове и праве брда, реке и т. д., или отаћи на сеоске сборе, на којима се најзанимље и најочевидније могу проучати обичаји народни, ношња, појединае говор, песма, игра, сви народни весела и т. д.

Вала склопати добровољне дружине, које ће скупљае толико новаца, да се може послати богатијег с њиховим кои живо а јако више, те да се сиеме и општу све знатније наше вуће, цриве, манастиве, школе, зграде, мостови, развалине, предели и т. д. Добровољном писањем, који ће руководити заједничке оборени, мушки и женски, утакмице, ниво би се прибрати потребан трошак за штампу, и прошире начин, како да се живо растураду по народу печатани списи, с назначом утрошеного новца.

Добро би било на селима и већим састанцима, осим онога што новине о томе чине, у кратко прегледати и претрести сваку новопашлу књигу за ширу публику, на ту да се беспристрасно изложене: шта је у њој вања заиме. ко, и куда, и зашто нала да их чита, или ако се не препоручује за читање, — зашто?

Треба позвати све радионице: штампарију, каменорезницу, гасометар, па онда књижаре онајне, и молити дотичне управнике завода, да нам све објасне појединости показивалем или опитима.

Треба ако за сада ради новчана у конференције, у одмерком, утишном и одличном понашању; радионица модерније ношње с обзиром на боје и стројења крој, или чешља прост и живописнос бодо у њиховим пашем или у оном јевропском.

Врло се препоручује, ради развијања лепога укуса, полазити увуспо изнепитне себе, сваком, (ма да их је у нас врло скромни број), на ту добро промотрити намештај, драперије, слике, кипове, украсно посуђе, израђивање славнијих ваљаних дела, уметничи новец књига и албума, посуђе разно, дразне рецкапије, лишне и све остало лепо израђене ствари. При том посматрају вала молити да нам се објасни:

а) где је шта од отих ствари рађено,

б) ко ном су ствар или начину наведене,

в) где се која од њих може добити,

г) пошто је на шиу месте, или с преношим трошком?

д) Како се и где имају намештаје према другим стварима, и зашто?

е) За слике: шта оне представљају, ко их је радио; за кипове тако исто; за посуде: одакле је, који су објили на њима сирчеви или дрвени, ко које је фабрике, како се употребљује и којом прилином, којем се путем може добавите и т. д.

Треба походите којеса од наших живописаца, да које лепше да нашу повеће збирку слика, и да разговорите све те слике и дати си

од њега објаснити композицију, израду (технику), сенчање, грунирање, перспективу, ту заштати и за име живописа, за главније карактеристике живописачких школа, како се

рукописи стари и најновији, који се одликују као ретка старином и лепом народом; да се види карактер старих писмена намелних (миниајала) и других шара и цртарија (виньета).

Тако ће се добити појам о напредњаству кога и лепоте писма и портрета из њима. Ту ће се даље видети разне старе ствари, којима се човек служи, и поредити са стварима које их

Харамбаша далматински.

ради бојама масним, воденим (акварел), кредом (црном), с двема кредама (црном и белом), с једном бојом, писаљком и т. д.

Треба полагати библиотеке, да се види како се књиге распоређују и називају, да се прегледа разна начини везова, разна дела и

и најновија писмена новопроизведена, или подражавања старини и т. д.

Треба, неколико пута у години, походити музеј, разгледати наште разних доба и поредити их с данашњим; разгледати старе новце и поредити их с новим којим данас замењују, те тако најбоље упознати, колико су оне данашње ствари лепше и практичније од сличних ствари у прошлим временима. Ту ће се врло брзо добити значајни и дубљи погледи у историју старога живота народнога и световног, и у оно доба пре доласка ваштега народа у ове крајеве.

Чешће ваља полазити уметнички загајење, уређење и обделавање вртове (в. н. Топчидер, ако ће нарочито јасне и боље бавити приватне), па ту се проучити симетрички

о њиховом начину, пореклу, и појасу земље коју припадају и т. д. и т. д.

Један што сам побројао, и још многим

што образовање буде на висини, коју је остављу садашњима разгранала потреба, наћи ће што живље тражити за то снаге и путова: мок је у нама, путови су ове нас. Користимо

Народна ношња у околини сплетској.

и геометријски расположај цветних леха, ловаца, обупова, слагање (сортирање) боја' према броју разних цвета и листа, живописност обупова, живих ограда и других прикладности уметничких вртова. Ту треба замолити мало обраћења и гајењу страних биљака,

другим удружењима и начинима, који су доста лаки и јефтини, можемо наше знање и образовање с дана на дан обогаћивати, допуњавајући, обнављати, једном речју све даље усавршавати према потреби данашњега народног и у опште културног живота. Да наше односе и једини и други и циљ је постигнута. Кад се сви поједини тако образујемо, онда ће истом наша држава постати потпуно културном и уставном, пређа даље на живота идеала у живот — стварности.

Ко живи у грдној дубини морској.

— ХЕКЕЛ. —

Пре осамнаест година опремиле су владе: енглеска, шведска и владе здружених држава — ратне лађе. То но себи није чудо, ал чудна је намера ове опреме, због те намере није до сад била ни једна лађа оправљена. Не беше то ни ратовања, ни дипломатска мисија. Не беше то припрема за пут какве на гласу откривља, у чему се одликовала Енглеска, јер обогати више знање о далеким честима света и о становницима њи. Намера ове експедиције беше сасвим друга и сасвим нова. Радило се за тим, да се испита и прочуи дно морско у највећим дубинама окејана, да се проуче трагови органског живота, ако их убуде. —

А пре повод том испитивању даде електрична жица, која већ од четир године ано спаја просвету са просветом — Јевропу са Америком. А да би се мисао о тим телеграфу могла остварити, морали су људи прво испитати и измерити: колико је море дубоко, и какво му је дно. А то је учинио капетан *Дајмон* на енглеској ратној лађи „Циклопу", и том приликом прошило се — *да у њима грдним дубинама морским има живих животиња, а не да су те дубине као изумрле: јер и негостабилимо живота у себи имају.* А пада су изучавали морескиња истраживали они онно *блато морско* — проваљено је, да у оним дубинама живе великим, шта више највећем делом безборпи мали организми. Чим се толико о томе сазнало, одмах почеше научењаци да описарају иступлу ове гране дубине морске и живе створеније ње: а то испитивање донесе собом најинтересантније резултате, о којима ћу је у кратко сад да говорим"). —

Добро би било, кад би овим резултатима и „пиром другоним" поклонили мало више пажње, и то не само с тога што су конседневнијеје тако важне, но поглавито с тога, што би се каздя мало жељи интерес показао и за то мале животиње морске. У главном поништено ни жине становиште морске тек од скора. Ма да је већ *Аристотел*, 350 година пре Христова рефлеја испитано у своју на гласу „историју природе" и те мале становиште морске, и ма да је свештено илоге вакве умљености из живота им — опет се нико није бринуо за те становиште морске. На и они који радња прошлог столећа, кад енергичан почеше испитавате животиње и природе: не расветле таму, која се спушта над животом у мору. Чим је то нашим сапа на оне било и животиње, што на суво земљи станују, дакле на: веће сисавце и тице, а међу малим животињама на инсекте. И тек у нашем столећу почеше природњаци испитивати занемарене становиште морске: труд им се огромно наградио — јер изнађене сила на гласу открића. Особито за последњих тридесет година одлазе ботаничари и зоолози са микроскопом, чешљем, и пинцетама справама и кутијама на морску обалу, на обогатиње биполошко знање правим благом интересантних чињеница. Оне класе зеленода, медуза и звездаиака, што су их пре и најчувенији природњаци једва по имену познавали — знање не знатају за инсектима и кичмењацима, што на суву живе у погледу разноврсности облика и животних појава; па не само те класе, но још много ниже групе животиње у окејану стоје уз сувоземне животиње — *и у неком погледу и надмашују их.* Ал још главније је ово: *од њих седам главних одељака у које човеја зоологија животиње дели — четир одељка живе готово само у мору: четир одељка живе једино у мору* — а само два одељка живе на суву: кичмењаци (Vertebrata) и зглавкари (Arthropoda). А занимљива, научна зоологија мора тим пре већу важност изучавању њених морских животиња дата — јер она тежи да сврси и сврси појаве разуме, и да дозна и нађе узроке биполошких чињеница. Тако нпр. несвршених морских животиња *најбоље* се *може разумети најлакше закључке из биполошке.* Шта је живот, како је настао постао, како се развијао — томе нас баш *мајмуни* и *најсавршенија* становишта морских дубина уче: у тајиственој гомилиши тих организама сачувала су пореди ни виших и савршенијих животињских група, сачувани су „пристари основни облици", из којих се по свој прилици развише после свештенији организми. —

До пре неколико година знали смо за „живот" у мору само оволико — колико смо могли *ухватити* у „стоноплавке" или их на обалама и површини мора. Још пре 20 година није биполошко испитивање допрло у дубље дубине. Шта више, сви природњаци готово *мислише да богатствена и разноврсности животиња и биљака у мору има само на обалама у неправилној дубини, тим пре и брже живота нестаје и напослетку да се сасвим нестане.* А то су мислили због тога, што је само грдни притисак водених стубя, што ни мало жива свеглости, што се вода не креће, и због других одношаја у грдним морским дубинама. —

А и могао је заглалати, да имају право, јер је уистина разлика између услова за егзистенцију животиња у грдним дубинама морским и животиња на суву. У дубини од 150 стопа већ нема више дневне свеглости, ни се та свеглост у рушичну боју *претвара.* У *дубини од 600 стопа већ је вечнољена полумрачина.* У дубини од 1000 стопа нема но најчешће зрака од свеглости, ни у највећим морима, ни при највећој свеглости тропског сунца. Ако поменемо, ако је важна свеглост за живот, особито за биљни живот, јако без свеглости ни боје нема — то већ лако можемо мислити, да због ове нечке нове животу постајна мена. Ал ту ни још поручимо слабу температуру воде у њеним дубинама. Да податки разних природњака, што се тога тичу, нису једнаки, иман се сви у томе савиу, *да је температура воде скоро исход 3000 стопа — или нешто мрачеја, или бар онај врло блиску.* Шта више, изгледа да је температура воде у дубини поморини, исход 10000 стопа — и исход шуе, ни да се вода и опет не смрзне. —

Но најважнији услов за егзистенцију организама у њеним дубинама морским; то је *грдни притисак водене стубя на њима. А овај мемори у дубини од 1000 стопа 313 атмосфера, дакле у дубини од 20,000 стопа живот 6250 атмосфера.* То разјасни *Пајаль Томлон* овако: „Човек у дубини од једне инглеске миље носи на себи терет, који је једнак десет путовози, кад те путовозе оболовиме паркама од гвожђа. Ал је инглеска миља нешто дуља од 5000 стопа, а најдубља поморја, која су до сад мерени износе преко 6 инглеских миља, то би човек на дну оних поморја имао да издржи притисак од 60 путовоза, као их оболовиме каријама од гвожђа. Или да кажемо краће: у дубини од 32000 стопа притисак је једнак *хиљаду атмосфера — а свака атмосфера оранићевини једну квадратну стопу земљиног од 2176 кунита.* Било је дакле сасвим природно, ад чак и при природњаци поменеднице да нема екзистенције органске живота под тако грдним притиском. Шта више, изгледало је да ће од те сумње остати истина, од како поче Инглез *Едуард Форб* да испитује и неке морске дубине — помоћу *дреџе* (мреже вукашне), те је тако могао мало боље и потпуније испитати морску фауну и флору. Форб доказиваше, да се животиње и биљке при силажењу у све веће и веће дубине, исто тако промењују, као са ума и флора брегова, над се у висину пењемо. Другим зборима у дубини одговарају друге организне зоне. По томе је Форб разлико субморине спуштање обале у неколико хоризонталних зона, што једна над другом леже (Jonen Tiefengürtel). Последња зона по њему била би између 600 и 1800 стопа. Између тих граница органског живота сме више и више нестаје. Боље престаје код 1400, а животиње код 1800 — даље, до исход 2000 стопа нема више органског живота. —

И потпуно сам признаје мисао Форбову. Ал сад се показало — да мисао Форбова није добра, јер беше основана на несавршеној методи испитивања, а непотпуној методи посматрања. Напротив, мало час споменута испитивања најдаљих дубина окејана — показаше, да има органског живота у грдном развитку безбројних индивидуа (ми и у мало разних облика) и у најдубљем поморини окејанском. А то се могло лако доказати, јер беху при руци савршенији инструменти, и радило се много бољом методом. А поноја окејанови хатраз су тако дубоки, да надмашују највећа брда над околним морским. Код су Куле мерили на северу атлантском окејан, онда нашоше да је дубок 25600— 28000 стопа. *Нема кине, мерили* (Senkloth) *већ и код не достижаше дна ни у дубини од* 32000 стопа. *Томе дакле, највише брда не пошој земљи, нико би се лако спасеотиних на дну оних поморја, а наше највеће лабе, може бити много мала језера, а да ни не дотрпу!* —

Наравно, да је чешко тако испитати те грдне поморе и живе становиште у њима, што бо била као нека нанова ствар, што се до тог пре некољико година боље упознали. Неспитивање тих грдних морских дубина не да се ни на далеко сравнити са испитивањем плитких места на обали, за које је изгледање, најбоље и најпотпуније *енергичко законо* (Taucher-glocke). Али нама је неповољно, а и опасно, правити шетње и експедиције на дну мора у гвозденом звоиу, јер онај прављени инструменат није још нако треба усавршен. И најразноврсији природњак ретко се на то одлучи. За то се за зоолошко испитивање морског дна обично употребљује — *мрежа пужолика или мрежа чешљика* (Dragge — Dragge — Dredge — Dredsche — Schleppnetz — Schartnetz —). А то је проста справа од два до три јака гвоздена штапа, с једног краја утврђена су једанак — и с другог краја су чврсто свезана ка жељом опиром (talmen) од гвожђа. Тај опир има врло оштру сечиву, којом као главним оружјем, захвати земљу са два мора, над се преко забаши и кад се ни једен изнуче. Све, што дође пуш и расте, све то буде захваћено, и пада у једам део од једне плетиве или мреже; а ту је још свезан и рашнрен на врху оквира. Обично се мрежа баци са кише барем у пашу дубину, затим се нако даље вози, и после неког времена извлачи се мрежа на једен. Ово, што је у њу, истресе се у барку, па се онда прегледа. —

Вељда нема вобе ужинала дрска и задовољства од таког лова на — мору. Ал зато и треба да је човек стрпљен и дрзнаша. Велико је очекивање и радовања жудње на овом, какво ће скупоцено благо из горњеше дубине да доведе мрежа, коју смо „тек онако" бацили; та радозналост бива тим већа и јача, што је већи рад и веће оно тешке лове мрежом вукашном. Рад и очекивање зоолога, лопца, исто је тако велико, ако не и веће,

*) Те је говорио Хекел у Јени у свечаноме скупштини 8 марта 1870. Прим.

кио најмоћнијег златовица. Кат-кад тако велико благо задобију, да им сав живот, кућиће и чаше њихову доста, да прихваће задобивено благо. Наравно, само ови живот, кућиће и чаше, што су их поцели; а поцети биће не њих одвише јер су барке показивале извене. А кат-кад опет сва је мука забадава, и у чеке се врати природан умораи, зловолан и у води претварен — правим руковођењем наука ова је поцела за 11 година тако у Њаузлу, Мосини и врај обале лепше, задести сам овај опао сас беде и радости лова помоћу мрежа пукалице, а тако исто и прекашњег лета, кад сам више недеље по поречњој обали код Бергена лежо. Кад-што сам тоншом мучном пакуко сас из дубине, који ни пуцет биће — а већ се почех надати, да ћу сас чаше животиња пипунити: а ово сас сам камење поче да испада из џака. Кад-што сам опет писао, да је мрежа свесни праћа, а кад је живуох животиња не дивам погледа дивијег кораза ни морске руже, красног крина морског пак какве лепе звездаче. Једном сам цео дан лежо по песку заливу око Бергена. Кишк је пљусоом сидаза, а је се само вучим. А кад напослетку у вече кућо пођо, и то гором и зловолан — баш кад очох на залиш плазити, падне ми на ум, да у овој уско] пропасти још једном моју срећу окушам. Дакле, ја још једном набијем мрежу кућалицу, и горе је изучим; и гле: кад сам истресао џак, напуни ми се цела барка пребивинијем благом; дивне, као пурпур цвеће звездаче са промером од једне стопе и више, бодљикаве јегуље морске, веће од дечије главе, пуне, велики морски крастаци, жежиа, бели, дивно разграната морски грмови, танки, дугоноги морски паукови и дебели, добро храњени рани, а између свега тог по који црн пустењак, на дивне школьке и пужеви — све је то пузало и гамизало у гомилу!

Ах као мрежа није сасвим нала, онда треба на ју добро пазити, а и добро се одупрети. Непрестано мора човек пазити на положај и покретање мреже, а то се може доћати помоћу бође што на води плива. Бође је мало више дрвета или штопда, а утврђена је засебним канапом на мрежи. Често западне мрежа између стења и камења, и тешком мучном чаше да је човек ослободи на тог положаја. А врло често тако и пропада. У барци са мало људи, треба врло добро пазити на кидалење мреже, јер увек има 2 и више шкотп камења, ни осим саме пакле треба ту и снаге. —

Но мрежом кућалицом не могу се ове дубине истражити и испитати. Ту треба комбинирање система од једека, мрежа, канапа и једрила а и других инструмената. Ја доћем врају канапа од мрежа, који мора бити дугачак 20000—24000 стопа — утврди се мрежо од вађе и онтрољне конструкције. Сад се може и читав како блато на издубљих повора извадити, јер је *Фишерлад* ту справу усавршио. Ал да се такве мрежи сподирају најдубљи повори мрски, што треба велика љубе с многобројном дуџетном. Као што сво споменуше, шведска и северо-америчка влада опремше за ову намеру већ више разних љубе. У том се особито одликово шведска адмирал, који на предлог професора *Карпентера*, даде зволошка, у лето 1868 дабу у тјеснаца „*Lightning*“ а лети 1869 већу ратну љубу „*Porcupine*“. 31. августа се случајно састаше у Бергену со г. *Рудолф Шеферјем* из Лондона, со реномираним зоологом, који већ годино тридиа испитује дубине северног мора. Он ми показа нацрт и опис апарата, које даде адмирал уз љубу „Porcupine“. Ја сам се и тим апаратима дивно и срстиним зоолошим завидно. И овде се морао човек задивити, као и при свим другим подузећима Шведа, нахкој ассиној практици, неуморној ревности и богатој опреми са свим могућим средствима и то све за *чисто научну експедицију*. За цело сам могао завидети срстним природњацима: Карпентру и професору *Видт.-ду Толлеиу*, јер дочекаше најзгодију прилику и добише најбогатија средства. —

Најважнији резултати, које задобише научењаци испитујући последње дезетнедеље у шведским дубине морске, и испитујући их за последње две године — управо су ово: „Велика разноврсност и обилатост форма животињских, што се опажа на обалама морским, и што још највећа богатство форама оних животиња што на суву живе, — није само на пластам местних обале, као што се прије тимало, него је знао и у дубини од преко 1000 стопа, па и од преко 1500 и 2000 стопа — и то, *толико исто као и на површини обале*. У дубини од 500 стопа биле су заступљене *алгама* (жабокрвене — Algo Tange), а у дубини од 1000 стопа опада и разноврсност форама и маса индивидуа. У дубини од 1200—1500 стопа још се врло ретке, и тек неке врсте и то опет врло ретко сусретнеу се испод 2000 стопа. А највећа разноврсност форама и то готово вертикално развијене, и сваке испод 3000 стопа — а још нада богатство форама неће нама.

Норвешки рибари већ одавна знаје да у дубини од 1500—2000 стопа — нами приличан број разних врста риба и рака, а неку њима нама и прилично величине. Али нама, нма ту и таких риба, што чине врло вељи добит тргошини, јер им је место непрсно, и поспе и зато што се увек у велико множини налазе. Ту су особито риба из *фамилије гаднодида* (Ursche-, Klippfische, Schellfische). Од тих риба продају се у Бергену „*Molva vulgaris*“ („Leng“ врло кусан); *Molva abyssorum* („Birkeleng“ у врло дубоким местима, а дужи је од 4 стопе); *Brosmius brosme* и т. д. Осим ових има у овим сеперним морским дубинам још мпого других риба, као: *Scheltsches macrolepis* (Marulken — то су риба са којом као младим прасном, а старије су већ од једног реза); нмају танке, врло бодље — стражаке бодље употребљују се као игле код Ескима); *Scytenus microcephalus* (јако је распрсен по леденом мору); разне врсте из фамилије *Pleuronectides*, (Schellen — Platfische) — то су оне чудне рибе, што нмају оба ока на једној страни сплоштеног тела, па из десног на лево. Само је она страна тела обојена, на којој леже оба ока, друга страна, којом на пешчано море леже она суиду и на дну у блату и песку, није обојена. Очевидно су ове несимстричне рибе задобиле своју форму, којом се од свију других риба разликују, тиме — што се нашироке ја леже или десном странном *половпне* на дну мора леже, а да не врнуту главом горе гледају. Овим чудним *једностраном* постала је цела форма тела несимстична, тому многобројних истраживача, несимстрична, па је после пренета са „опће основне форме“ пајуроменитија на све оне многобројне врсте, у које се после ова фамилија риба поделила — и то *наследством*. У младом добу оне су све симстрично, и тек над стаку реста и индивидуално се развијати, добију све и сасвим несимстрично облика. Ова важна опазпост даде се разјаснити помоћу нашег *биогенетичког закона*[*]: да је *онтогенезе или индивидуалног развијања кратко и брзо понављање (једнолико закопима наследства и одређивања)* филогенезе или ј. палеонтолошког развијања предака дотичног индивидуа. Од многобројних врсти плуроиектида, што у тридне масама по северним морима живе, и од којих су неке (Steinbutten, Flundern, Seezungen) као деликатесе на гласу — сваке особито три врсте на поречној обали у сватпије дубине: *Platessa Acreolis* (Kleinbutter); *Hippoglossus vulgaris* (Fettbutt) *Hippoglossus vulgaris* (Heiligenbutt); који је затим и по 7 стопа дугачак.

Ал како је већина од тих риба, што живе у дубини од 200 стопа — пелин и халибпна мекоћер, то већ из тог можемо закључити, да на истом месту мора живити мпого мања животиња, који ни као храна служи. И заиста, испитивањ у том правцу од стране шведских и норвешких и енглеских и северо-америчких природњака, показаше — да ни ту морска, бар на истим местима, у дубини од 3000 стопа има живих животиња. Ту су особито све *класе* заступљене: сунђери и корали из *фплума биљеке животиња* (Toophyten, Coelenteraten, Phäarzathiere); Tonicata (Mantelthiere), који претежаи и насељени из *фплума крпат*; реци или *кручастице* на пленеке *иротоноза* (згловаци). Ипа и разних врста: *мекушаца* (Mollusca), разних врста шкољака и пужева (Muscheln, Taschein, Schnecken, Kracken). Ал особито је у овим већим морским дубинама заступљено племе *звездаиаки*, (Astroda, Echinodermai многим и интересантним облицима и врстама. То су све четир класе звездаиака: *морске звездаче* (Asterida), са центрума, који изгледа као плоча, полазе од дугачких зрака; *морски крпови* (crinoida), тело им изгледа као цветна чашица; а дугим дивљем утрбени су за морско дно; *морске јегуље*, (Echinida), тело им изгледа као кугла или плоча: на телу имају густе длаке: *морски крастаци* (Holothuriae), тело им је голо, оружено и шпицарчето, те с пола изгледају више као велики црви но као праве звездаче.

Међу овим лепим звездаиакама у дубинама морским, нај интересантнија су два северна облика: *брисинга* и *ризокрин*. Ова су нам позната помоћу чувеног и на гласу норвешког природњака *Мајкула Сарса*. Сарс је умро у јесен 1869 — а његова је смрт велики губитак за науку у опште, а особито за изучавање и тачно испитивање живота у тедини морским дубинама. Сарс беше испун свештеник на острву Мангеи не далеко од Бергена, као се још голо пима занимао са нашим морским животињама, тако на поклетку заволе ове „дражесне“ и интересантне организме, да се за њихову љубав одреко целог парохије му. Што је дубље проучавао живот корала и медуза, звездаиака и црви у мору — тим се више осведочавао, како ова нашор природног „откровења“, што нама не може да ухвати и што никад не зна: у пајвећој контрадикцији, противности, са прилепи воровљем стоји, и како *природна* ревлнја, што из природног „откровења“ пошче, по тпре митологика „откривења“ опрсеја и нађи — научењака Валкни Сарс даље, одрече се своје теологије, и то тим радије, што му сујеверне „опће“ не раде гадају, кад се баш живот му пуни: што му сујеверне „опће“ нмаху, е ће он постати како вештац због тога што вели „гађ“ морски; и што му сујеверне „опће“ и само захтеваху да одлази. Сарс је затим постао професором зоологије у Христијанији, и нскоро поставе у Јекрони при ушће норвешког универзитета. У последњем своје годишњем интересирао се особито за ове чудне организме морске, што стапују између стеноватих лабиринта и не-

[*] Биогенетичког начела — то је свако, кажеу које живота да доиаше своје развијање сретно: подмлађа и ређа кошк форма предака. Ово начело говори је „Haeckel's Schöpfungsgeschichte“ (Schöpfungsgeschichte oder wissenschaftliche Lehre von der Entwicklungsform im Allgemeinen und derjenige von Darwin, Göthe Lamarck in besonderen, über die Anwendung derselben auf den Ursprung des Menschen und andere damit zusammenhängende Grundfragen, 1st Naturwissenschaft 1. Aufrage Berlin 1874.) Ваздан кажеу начелима и напредњачка, а нама тек поједипачна дедања су радова у горе реченог научењачког пасеља, који ће ускоро

Прев.

редовно западне обале у Норвешкој. Да се живот у мору богато развије, за то су врло згодан услов они спани залиже, усеци, и фјордови; што се даљеко у суву земљу повлачи и мирује од ветрова и малих осцрка, што су у поред обале. Многи од оних романтичних фјордова и морезуина ни су широки, тек ако су као валика реа накад, па ипак су знатно дубоки. Прибрдо, што се на норвешкој западној обали пиша огледала морског на својих 2000—4000 стопа дубоке — пружа се доле исто толико много, или још и дубље. Вода је на површини због многих топлота што у море јуре, слабо слана или готово слатка — и у њој има врло мало живих ставовиница. А у дубини, која је врло слана, силне животиње еднаку. Године 1868 нададе Сарс свисак невидљивих животиња, што их је накупио у дубини од 1200—2700 стопа. У том списку има 427 врсти наше 106 врсти раса, 133 мекушаца или мољуска, 57 врсти црви претиљака, 36 звездашака, 22 бодљаних животиња и 75 пробила или протиста. —

Сарс је особито волио да испитује Хардангер — фјорд, овај чудеса одрод, што лепотом све друге превазилази, што се може надметати са најлепшим шварцарским алписким језерима, и вог трипесте највише посећују због дивних му залива и планина, због изванредних му гледера и водопада. У поморима тога фјорда живи дења и ретка *Lima excavata*, њоника школаша са бојом као свеж бељи, са љуском, дивно окруженом, и са огратаем, елегантно пашараним. У њеном друштву налази се још прће споменута *Bruisia? subcostatum*, дима и врло знатна морска звезда, што је досад само у Хардангеријорду живела. Код сам тамо последњег Августа бавио *У* тако ложко, дожинах и ту у њему 1200 стопа. Ондиг тиком једном живом оглемалору, који сам уловио из дубине од 1200 стопа. Ово бриљиван пример беше от прилике један рио. Од једне иле, округле, као изравиа црвене плоче, полазе 11 дугих, врло красних зрака, рукаца, што су 13—14 пута толико дугачки као пример плоче. Зраци су дивни, као корал красни, а окрајци као сребро сјајни; осим тога је свака рука на свакој страни орудана троструким редом дугих бодаља. Свани зрак је као једна цела организована, и у главном, та бриљиза може се сматрати као станиште од једанаест црви, а централна плоча, то је орган, који их све спаја и одржује. Ову теорију, која историчак постанак облика звездашака дивно разјашњава, а која морске звезде сматра, као станишта црва, за које се може централизациом становита, вошивице, развише другог форме звездашака — највишње потпоиже дена бриљиза. Ај бриљиза је још и зато интересантна, што она представља свршен средњи уд, потпун спајајући прелаз од две групе звездашака, што и данас живе, а које су општо једна од друге растављене. То су *Коласиде* и *ламајиске* морске звезде или *офиуруе*. Бриљиза има у строју свог тела нај карактеристичније знаке обеју група, те је она зато, мало променљен, директан потомак оне простране и давно изумрле форме звездашака, што је чинило прелаз од старијих колектра (Colastre, Gliedersternen), млађим офиурима (ophiura Schlangensternen), и која је постала „основном формом" офиура.

Исти такав историчак интерес има и друга, прће споменута звездашка, што живи у дубинама поморима северних мора, и коју је син Сарсов нашао пре 9 година код Лофота остриа у дубини од 1800 стопа. То је *Rhizocrinus lofotensis*, драган астрод из класе морских кринова. Морски крииови као крииоиде дине на морску звезду са тог зракова и разгранатим рукавима. Али ови не нуде слободно по дну морском, као морске звезде, но су за морско дно срасли танким, разгранатим дршкама, баш као дрво. У предњашњој периоди земљине историје, пре много милијона година, покривали крииоиде дно морско у неизмој множини и разноврсности лених облика. Они су чинили у друштву са коралима, што као цвет нагледају — шарце биљке — те зато је и наслиљала песничка фантазија богиљу мора, Тетиду, са рукама, као крииоидима, зато прича песничка фантазија, како Тетида, са другарицама игра дивне игре на крииоидима. Ал сада, и већ одавно, скоро је изумрла богата класа крииоида, и остадоше само невелике врсте, што готово сви само у једно доба живе, а све остале врсте и родови, не могоше надаркати борбу за опстанак. Нормални крииоиди, кога у новије време нађоше и на другим местима северо - атлантског окејана, бливу поотених и северо-америчких обала — спада у ономлиј крииоида, за коју се мислило да је давно изумрла. Зато се и звездице прородљали, кад дочуше и видише да и данас живе једини потомак оних огромних врло-ногих.

Осим разноврсна и бриљиче нашло се у њиње преше у дубини од 2000 стопа и даље — много, чудних животиња, разних класа, којима се по строју тела може познати, да већ одавна живот проводе, и које тако изгледају, као да же спадају у садашњост, но у прошлу периоду земљине историје, у доба каменог угља и у морску периоду. Те животиње су средиште оним животињама, што су у овим доба живили, по длиљаним заступницима истих животињских класа, дакле, то су као неки „живи фосили". Очевидно је да ова дела створена не могоше надржати конкуренцију са својим средницима и потомцима, што се све више и више усавршавају — особито још на површини мора и светлости сунчаној; те живе у вечној борби за опстанак поједностављали разноврсне животиње на поделу рада и напредно развијање. Та борба за опстанак терала је конзервативну господу све дубље и дубље у густу помрачину морских поморја. Тамо могу још и сада, растављени од светлости и ултразног живота на површини, у усамљености свој тих и мирах живота проводити, тамо могу још и сада живети о старом добром времену, кад беше још пуно шума каменога угља, кад беше пуно прича песничког камена. Нек се и ко-зервативане класе *живих* друштва бар на овај јели пример угледају, и нека се поиучу, ма и не било у дубине морске, а оно у усамљене пустиње или пуста брда и долине. Бар онда не би сметали напредноме развијању оног дела људи, што за усавршене теже!

Већ одиме се знало за егзистенцију многих наведених животиња у дубини од 1000—2000 стопа — а тек ове неколико година сазнало се нешто опширније за животињство у мало већим дубинама. Године 1861 дигоше из мора отпавкуги врај телеграфске жице између Сардиније и Бона у Африци — та телеграфска пруга лежала је у дубини од 6000—8500 стопа пуне две године дана. А кад га извукоше, беше пун прелуп разних врстама од шкољака, пужева, зидашака и корала. Неке од оних, особито корале, познавају природњаци само у окамењеном стању терцијерних слојева; дакле и те беху „живи фосили".

Исте године (1861) испитивање жена шведска експедиција северна леденог мора близу Шпицберга: глава тој експедицији беше Торел. Мрежу вукљаиу бацају чак у такове дубине, у каиној је дубини жељо телеграфо између Бона и Кељора-а. И оде су нашли у дубини од 6000—8400 стопа многобројне оне организме: нарочно да су те организми беле зеленом микроскопске мале грабежа из класе полистламија — али нашло се и већих животиња из разних класа, особито више врсти црви и рака, после мекушаца, звездашаа и сунђера. Још боље се користила чет-врта шведска експедиција на Шпицбергеску — годину 1868; глава јој *беше Нордскеселд*. Тада изиђоше много непикчевина још у дубини од 4000—6000 стопа, *а неке и преко 12000 стопа*. У дубини од 6000—12000 стопа и даље, покривено је сво дно морско чудним Батибијевим блатом — о коме ће изближе говорити.

Исте резултате добише и оне експедиције, које опремн енглеска и северо-америчка влада за последњих осам година. Америкаиска експитинску позајавше обалу подно истих фјордове и ту се одликовао *пролог Пурпол*. А код енглеских експедиција изиђоше на глас ова тројица: *Карпентер, Вајвил Томсон и Гвајн Џевер*) — и они испитивачи зарезбрза, северна Шотланд и залив Баскајски. Ниje друкчије — морје још једаред показаше изванредну либералност, којом изгледа, шведско-норвешка и северо-америчка влада опремиле експедиције, а које природњацима сво тако сме, што су изгледи, беше дано — све то беше за чисто знанствену цељ. А то је исто, на жалост, не можемо још о нашим поморским владама рећи. Само је аустријска влада — која је ако више пута давала своје ратне лађе на чисто научне експедиције — опремила једноје једну експедицију за морске морских дубина у средземном морју. Иначе (северо-атлантској) морини несмени ни сачињују да се лађе употребе за знанствене експедиције, ни да се у морско дно лађе баш ни нашто боље но могу употребити Наша милитарија сама немилице троши сва богата средства, што се у другим земљама употребљују на унапређење знања и неитиње, наставе и образовања. Ал нек ми је бар допуштено да приметим, да у прво доше, у прво и најпрвије, од стране северноземаљске владе — поморски природњаци ипак из чеду свиу грана научних стоје — а поимоше им је велика заслуга за познавање живота у мору. Већ одавна иде сваке године признали број поморских зоолога, оружани микроскопима и мрежама — на обалу морску, и неуморно се труде да испитају и упознају ниже животиње у мору, које толике важне загонетке дају тиму у биологији. И ми да немају сјајну опрему и богата помоћна средства, као негдашни и скандинавски сурадници ми, и ми да сами морију плаката грдне трошкове за такве експедиције — јер врло ретко потпомогне их каква мала поморска државица, што жели да се проуче, да их глас иђе са упрофесора у школу и науке опет су нашег, а своре за најшире ученике за интересивно испитивање живота у мору. Доста је ако — за доказ тога — наведем име *Јохана Милера* и многобројних му ученика.

Ај ипје најважнији резултат, које смо добили сувременим испитивањем дубина морских, тај: да врло много животиња има у дубини од 2000—3000 стопа, да многобројних некичмењака има и у дубини од 6000—8000 и још у већим дубинама; не, много су важнија и интересантнија открића у дубини између 10.000—30.000 стопа.

И ако се неке животиње сасушају чак до 12,000 стопа (корали, крин, сунђери) то ипак кад неко изучетак нагледа. У дубинама морским испод 10000 стопа, а особито у гранини помирна између 20000—30000 стопа, *чини се мертвиликом мор* да тако од живота спомена нема. Ал сасвим другу резултат даје нам микроскоп. Баш у овим „мртвим" поморима покривено је дно морско безбројним органазмима, што их око сасвидати не можеш, и то у тако грдној множини, *да и сама земља кол како живи изгледа*. Баш због ове врло важне чињенице, и због још важнијих консеквенција, што отуд проналазе — доби неизмерне дубине морских тако велик и грдан значај.

Дно тих ледених (између 5000 и 25000, а каткад и између 5000 и 5000) покривено је једним врло чудним блатом (Mulder, Mud, Ooze, Schlamm). То блато, које ће ми у кратко због најважније организма, што је у њему, звати *Батибијевим блатом*, налазе се појединачно на свима местима земље, где год су тако грдне дубине. Тог блата има свуда, где је, тако звана „телеграфска-раван“ (Telegraphen-plateau). А то је грдна равница у мору, што се простире од Ирланда преко северо-атлантичке окејаске па до северне Америке; а с југа полази према Азорима. *Дубокоморска* дубина тог телеграфског равња износи 12000 стопа.

„*Батибијус*“ је грчка реч и значи: „онај, што у дубини живи.“ А Батибијево блато заиста је живо блато у дубинама морским. То је блато прво из мора извео капетан Дајман, командант енглеске ратне лађе Цикалоза, године 1857, а испитао га је прави енглески зоолог професор *Хуксле*ј. Резултате, што их је Хукслеј добио, потврдио је 1860 *Валих*, који је пратио команданта *Клинтока* на ратној лађи Булдогу. На и микроскопичари, што дошеше Батибијево блато испитивају, потврдише оно, што је Хукслеј нашао. Главнији од тих природњака беху: професор Карпентар и Вајвил Томсон. На и ја сам добих пређашње јесени пробу од Батибијевог блата, и то добротом мога пријатеља колеге, г. професора *Прајера*. То беше проба атлантичког блата, што га извеше Карпентар и Томсон из дубине од 14,610 стопа из околу „Рорајме,“ и то 32. Јула 1869, у 47° 38′ северне ширине и 12° 4′ источне дужине. Блато је било брижљиво сачувано у чаши са спиритом, и ја сам се најтачније микроскопски и хемијски испитао — нашао сам, да је све оно истина, што је професор Хуксле ј о њему написао (1868*). Батибијево блато, кад је влажно, изгледа обичном оку као нека течна чорба са врло ситним зрнима; боје му је мрковасто-сива или жућкасто-сива, те се никако не могу сагледати неки саставни делови. Најчудније је што има у највећем степену својство, да лепи. И капетан Дајман, који га је први посматрао, вели: „мекиња, брашнаста супстанција, што покрива дно телеграфског равња, на чуло је дотакла, тако да чврсто инструменат не дохвати и мрвицу, на да ове пролазе кроз стуб, који је више од 12000 стопа“. И на мојој проби, која је спиритом конзервисана беше, могао се врло лепо опазити та лепљивост, коју можемо сравнити са згрушеним и дебелим медом. Ако се блато осуши, изгледа као сивобео прашак могао би се за мокрење врелим прахом са наших улица. Али ако само мало Батибијевог блата под микроскопом мотримо колико износи једна чврсто-ситна грудица, одмах ће нам се опазивати и удивити, кад угледамо мноштво тела, што су дивне округљена. Већина зрнаца су тако звана *глобигерине, или рижоподи*) из класе политаламија са кречном љуском. Меко им се тело састоји цигло из клупчића не протоплазме (Urechleim), на које важне материје о којој ће мо поближе да говоримо. Ово тог клупчића има кречна шкољка са многе комора. Те коморе окотаче су ово основне спиралко, а готово као угла изгледају. Зид им пробијају мале рупе, као уваљком решету, из ког потичу врло нежни конци. Ово коначно, то су једини органи овог малог организма, и помоћу тих органа, ово пуни, оседа и једе.**) Осим глобигерина има у Батибијевом блату и других средних ризопода — као рече. Тако и др. спада амо *Textilaria* и *Haliomma*. Осим тога има у Батибијевом блату, млого *радиолорија* као шљуковатих бодља. Већина их спада у врсту *Cenosphaera*; то је округласта шљуковита кугла са правилно нарезаном површином. Вероватно је да дијатомеје, а и врсне радиолорије већином (не искључиво) на површини мора стањују, а њихов кречни скелет пада после смрти ни на дно морско. Ал ово се не може за глобигерине и Батибија сматрати, јер тако сматрање не слаже се са дубином морском оба ова организма, то су права становница мора. Ал по броју не сачињавају главну масу блата Батибијеног нанесени рижоподи — но много више округле плоче на кречне земље, *кокколите*, а затим грдна множина неорганских кугласа са слободне „*пролазкуглице*“ или *пролазкласме*. А то је Хукслеја *Bathybius Huxleyi*.

Пре но што пређемо на посматрање Батибијеног блата и коколита, проговорићемо мо о оном, што се не налази у Батибијевом блату. Може ко мислити, да на дну мора има неброј целих и распаштених скелетних делова обичних и још распаштравених морских животиња. Свуда у мору има кречних дугана од шкољака и пужева, кречних пашиња од морских звездака и јегуља, кречних цева од црва, кречних прућића од корала, дакле: Кости и зубе од риба — ал снега тога или сасвим мени у Батибијевом блату, ил се ту и тамо случајно нађе какав изгубљен комадић. Шта више, овде је врло тешко наћи и на саме кречне и шљуковите ситне од сунђера — а тог бар има у другим морима врло много. А бодом организму ни трага нема. Још је чудно, да врло мала има томила од камења, кристала и других анорганских маса.

Ал шта значе ови микроскопски мали организми, што смо их пређе навели, они организми, што сачињавају главну масу живог блата Батибијевог? Кад нису биљке, зацело су животиње? Најбољи одговор на ово гласи: ве! Сви ови мали организми што у густим биберкомадарадама на дубоком дну морском стањују, што у неку руку живу масу на дну морском чине, што живе умудубљем површине окејанске се мисли да живота нема; сне оне глобигерине и радиоларије, коколити и тела протоплазматична — сне спадају у групу најпростијих и најнесавршенијих бића, што нису ни праве животиње ни праве биљке, и које зато зовемо *протобиљама* или *протистима*.

Дабоме, да је врло лако разликовати биљку од животиње, код савршенијих облика обе велике органска царства. Ал што се дубље по степену развића спуштамо у обе царства, тим се разлике замршују и међају сталне карактери и битна својства. Напослетку ће но наћи на повелик број разноврсних, обојном оку невидљивих организама — о којима се грдна премрка води, да ли су биљке или животиње. Ал ова неутрална прабића, која нису ни биљке ни животиње, она су *протисти*.

Мирослав Хубмајер.

*) Ко би хтео да подробније дела разумети тамошње експедиције Капт. Нордбарет од стране Хамбурга, нека то потражи у „Deutsche Nordpolfahrt“ v. Hamburgischen Waltfisch.

*) Ово нашег рижопода показано је тек са 25 оштрајших увеличања. Жице изгледају у виду, а неке врсте су у спиралу вида. Неке рижоподи имају се на тој ракли: на врсној организацији, на врсном језику, Аштеријама (не радиолорије) са комором од шкољке у облику ракље; и на Хелиозоја (нпр: Actinosphaerium Eichhorni, Cyrtidium Semicolle) код чега тело у средини комору има једно. Ред Ацантарија нема ни ове коморе (Acanthometra) и тела састоји само од плазме и бодља, по којима се познају. Ред Монорина нема ни бодља ни комора, већ целокупно тело састоји само од протоплазме. Ред Монорина нема ни бодља ни комора, већ целокупно тело састоји само од протоплазме. Ред Монорина нема ни бодља ни комора, већ целокупно тело састоји само од протоплазме.

*) Као једна врста рижопода показано је тек са 25 оштрајших увеличања. Жице изгледају у виду, а неке врсте су у спиралу вида. Неке рижоподи имају се на тој ракли: на врсној организацији, на врсном језику, Аштеријама (не радиолорије) са комором од шкољке у облику ракље; и на Хелиозоја (нпр: Actinosphaerium Eichhorni, Cyrtidium Semicolle) код чега тело у средини комору има једно. Ред Ацантарија нема ни ове коморе (Acanthometra) и тела састоји само од протоплазме и бодља, по којима се познају. Ред Монорина нема ни бодља ни комора, већ целокупно тело састоји само од протоплазме. Ред Монорина нема ни бодља ни комора, већ целокупно тело састоји само од протоплазме.

Није овде место да разјашњујем тешко питање о границама биљног или животињског царства и о неутралном положају протиста између оба ова царства.*) Али да би могли разумети, што даље, морамо не што рећи о фундаменталном слагању сва три органска царства у строју тела им. У опште нами ако бити облик, битни елемената — на ком дође постане тело биљно или животиње — *ћелија*. Већ од 35 година знамо ми да се сваки организам састоје из врло много — из милијун и милијон ћелија. Ћелије постају непрестаним дељењем просте једне ћелије, а ћелија је елементарни орган — дакле без ње не може бити ни биљни ни животиња с његова индивидуалне егзистенције. Животињске јаје, као и право биљно јаје — само је проста ћелија. Ал ова доста и таквих организама, што увек на ступњу развића просто ћелије остаје.

Ма да су у разне ћелије и код разних врста организама и на разним деловима тела једнаке и истог организма, у погледу на облик, величину и положај — врло различне, опак су ти организми толике безбројне различне — тек *изједначеном* (привлачењем, изобиђењем).

С почетка се све ћелије састоје из меког клупчешћета „плућчаног,“ а унутра је чврше, округлије зрнце; то би могли сравнити са клупчетном трешком или пљувом. Ал врло често — не увек — добије тело мало клупчеће, сполну чврсту опнишу (опону, мембрану — Hülle), а то је ћелијска опнишца („Zellenmembran“) онда се састоји ћелија (сад је можемо сравнити са неклупчетном трешком или пљувом) из три разне дела: из чврсточетног ћелијног грудића, сполне опнице и у унутрашњег зрна. И врло или *нуклеус* и ћелијно грудиште или *протоплазма*, спојиху у ону групу тела, коју хемичари називају „*беланчевином*“ (*Albumenate* — протеини — тела). А то су најважније супстанције што их досад познајемо. И само ови су су фактори, ал они су нам носиоци таноанших „*животних појава*,“ и где год на каком природном тек одређеном одранивању, растењу, кретање и осећање — ту је сагуде активни баше ови „животних појава“ — каково беланчевасто или протоплазматичко тело — ал и та беланчевина мора бити ако и сама протоплазма састављена.

Старија природна *филозофија* у почетку нашег столећа, на челу јој женијални *Окен*, нарекла је: да је сва жива произашла из неке, беланчевасте масе, из — *праплазматске*.“ Она сврстања, што старије природни филозофи приписиваху „халоној“ на глазу „прељувачни, исти су, што сво их и код протоплазме нашли. Разлагнета „*теорија о прељувачни*“ *Окенова*, задби чврстог основа „*протоплазматичном теоријом*“ *Макса Шулце-а*, и од чиш теорија *Шулцеова* чврсти је закључивао за сво наше биљолошко знање код свијух организама, везано су „животни појави“ на ново навезно градиво. Ово „*животно градиво*“ различно је у појединостима, ал је у битности, у суштини, увек једнако: а то је сиоц од четир елемената: угљика (карбона) кисика (оксигена) водика (хидрогена) и гушика (нитрогена) Код и код добре ако тели одговарат: сумпор (сулфур). Ал најпростије састиње је сферидно, да *Ј* ће но овај спој — као старије природни филозофи — назвати: „*прељувачком*“ или „*животним градиом*,“ или ће но — ако позвља биљолошка — назвати га: „*стрикодом*“ или „*протоплазмом*.“ Израз „прељувачка“ у толико није добар, што притоме мислимо на неку водњикаву и растопљену супстанцију. Истина, жива протоплазма је мекана или чврсто-течна, јер увек мања или већа количина воде налази угљих у коне и гушика ика; ал протоплазма није увек тако танка и растопљена као плућчетка — буде она и тако чврста и густа као комад коже или каучука. Бољи би израз био: „*градиво за стварање*“ („Bildungsstoff“).

И код протиста, као и код свију других биљака и животиња — увек мора бити протоплазме. Сва друга градива, што их још у организму има, продукат су протоплазме. Ал ми код протиста налазимо ту протоплазму чишћену — *да они на облик ћелије нелижу, јер код њих ни трага нема од нуклеуса*. Сво живо тело састоји се овде из саме неструкторне прељувачне без зрна, и зато протисте не можемо назвати правим ћелијама, но *цитодома* т. ј. елементарним организмима што из ћелије лице. *Ћелије* и *цитоде* су по *облик дне равне просте или боле сложене елементарне организме* или живих индивидуа прог реда. Обе оне врсте можемо спојити под именом *плазиде* (Bildercrinnern — створитеље): а то зато, јер: *Само оне чиме и стварају сва жива продукта тела*. Цитоде без зрна, то је живи и пробитан ступањ, а ћелије са зрном то је виши и разноврснији ступањ *плазиду*.“ *)

Цитоде или пластиде без зрна су врло једноставне глобичерице, што имају неђену стањковишта морског. Тело им се састоји само из врсте ћуске са више комора, и из протоплазме, што је у њусни. Таве цитоде су и остале политаламије; миоросноске мале кречне љуске, што се у таквим мисима натиналазе на дну мора, да ће после земља настане, оне читаве бретове састављају, ђ. пружају — брегови ли окалама сравњене мора, а то је каменје, из ког су једне миоцирске пирамиде.

Ал има још несвршенијих протиста, од оних политаламија. То су чудни „*монери*.“ а то су од свијух организама, што живе, најпростији — јер простија се не замисли ни могу. Грчка реч „монерос“ и не значи ништа друго, до „прост.“ Тело им је опет само из голог плућчетка покретљиве протоплазме, и то без икакве структуре — немају ни опонице, ни политаламије. Ово чудне организме познајемо ми тек пре шест година. Ал изгледа, да тих животињица има врло много и у мору и у слаткој води: управо и не заслужују ова бајна име: организам. Они ни међу каквог трага од органа, ни трага од разних делова тела. На њима раде дисају и одржују се, ипак су осетљиви: ипак се појављују и распознавају се. Протоплазма се замољује овде. Део је једна целине; јер ако расечемо какав монер у више комада: сваки део опет даље лепо живи, као цела протоплазма. Ни одређене форме немају, јер је непрестано промењују, таме, што се кребу. Кад су у мору, онда су округласти. Распадају се на најпростији начин: протоплазма се или у две половине подели, или у већи број комада: и сваки комад има сва она својства, што их има мати-протоплазма. *Монери нам дају необориви доказ о томе, да живи елементи нијасу нужно за живо тело*

*) Одавно је мекота и течавост живих ствари познатна, спомиње је Хенке у „Beiträge zur Physiologie“ (Biologische Studien. H. Abtheil.). И Шлајден и Шван спомиње су 1838. „Mikroskop. Untersuch.“ I. свезњу) као нов опитавни елементарни организам, али занемарује потпуно важност протоплазме. Ал Шулце, Оскар Шмит и Хенке су је опет открили [Der Bau des Seins und Kindheit. Berlin 1861]. И Хенке је стоме живо у тек у последње године: „Anthropologie“ [у прва] свезњу „Zeitschr. für Psychologie“ Band I. Seite 336].

*) Сво живо тело састоји је из основне Хенке у „Morphologische Studien“ и у „Archiv für Psychiatrie“ (Biologische Studien I. und II. Abtheilt. Tafel I—III und VI.) Одоа тела су у прошлости истражи постани (Ј. Лајдиг Seite 185 und 186 — Vill. und XII. Abtheilt). Прво живо тело је монеронах, чија, опај, нису је још Хенке 1864. године [Protistorum primordiales] [„Archiv“ Virchow's v. Pathologie]. — Пр.

што је као машина сложено, но за њихову физиолошку конституцију материје, на протоплазму без икакве структуре. Организација или „привидно целисходни систем“ тела из разноврсних делова, није *нужно* по *дељење, улаже, живота, таложења секундарни* продуката наизменичног дељења *радикала* (изједначења) и наслеђења! *)

У ове чудне монере спада и на глазу *Бетибијеве*, најмеканије од свију протиста што живе најдубље морске. Као што сво спомињали, живе у највећим дубинама Средоземног, Гола, Каулчевог протоплазме, што у грдној мношини дно морско покривају, и што га у главноме и сачињавају са глобигеринама. То су неправилна, протоплазматична тела, врло разне величине; најчешћа од њих изгледају нашем оку као проста тачица. Хемијски одношај им, доказује нам, да су протоплазматичне природе. А последњег лета проучавши *Кајзентал* и *Толсон*, у дно Батибијевог блату, што га по грдних дубина морских налазимо, ној карактеристичнији знак протоплазме — покретање. На овом месту дубине морске, што сам је ја испитивао, беше толико клупчењади за Батибијеве блато — да су сачињавали „„—“ од целе масе: а то има врло важног значаја.

Од других монера одликује се Батибијеве тиме, што излучена њима тела из угљеноксиселог креча при мекшему градиша. То су *коколити*, (врлосто каменье) најкарактеристичнији камењу свијух њихових становишта морских. Хукслеј, који их је пронашао, назвао их је прво (1858) коколитима, ал после десет година (1868) разликовање их у две разне форме: у дисколите и цирколите. „Дисколити (Scheibenstelne) су просте, округле или елиптичне плоче из угљеноксиселог креча, састављене су концентрично, као брашнена зрнца. А *цирколити* (Napfsteine) су сложена на две плоче, од којих је мања вељином равно а већа конвексно свођена. Зато и наглашу сасвим као спонза (дугне на конџуле). Имаћу њихових трагова и на нама и кутије су на више плоча састоје, а то су: *Коколитофе* (Kornkugeln). Изгледа, да су сва она врста тела само сирепција (излучење) Батибија; те према томе, да се тако односе према камењу голе протоплазме, као врсте пас шљуковите игле каквог сунђера, према живим бићима тога сунђера. Зато врсте тела Батибијеза још нису довољно стекле добијају, што их и окамењених има, и то у белој креди, а тиме се потврђује она давнашња немисао да су брегови кредо, слојеви, што су на дну дубоког мора, постали из стварнутог блата. А да се живо Батибијево блато слаже са фосилном кредом, то се види и на томе, што се и глобигерине, заједно са коколитима и коколитофорима, рачунају у главне саставне делове креде другим речима: оно блато, што га данас налазимо на дну дна морских дубина, дакле *Батибијево блато, што је кредо, што ће шек да се стврне*. А организама, што ову модерну кредо чине, ни су ни близу ни животиње но само *протисти*.

Ако ове занимање одношаје живог становништва морског нама дубље посматрање одмах нам се намеће читава поворка врловажних питања. Ова ми је дужностно, да на орлитету још нешто о да питању поменем о *одржавању* и о начину постанка.

Одржавање батибија и осталих протиста, што оживљују поворе оведена камењу

*) Шетња о претварању тих организација (Beimischung) — мутном] радикалу или каквим сродним једињењу, и на њихово изједначење наслеђем за њихову су ово једнако потпуно изједначење, једнако сложене конструкције. Ово је једнако потпуно изједначење у сву ће тел и тим истинама и сву ће тел и тим истинама изједначење, да не тиме ни нам ни нашим потомцима не пружи прилике да одавнавања и о начину постанка.

Одржавање батибија и осталих протиста, што оживљују поворе оведена камењу

3000—30000 стопа, изгледа врло загонетно. Као што је познато, многи одржавају код биљака и животиња, сасвим је противна, и то тако, да се она ови органска наређења допуњују — те по томе чине равнотежу у економији природе. Готово све биљке, мосу на тако звани неорганских спојева, наиме из воде, угљене киселине и агломерата, и пуштањем ваздуха и синтезом — да створе белањевинасте масе, а ове су свега протоплазму. Ово животиње не могу. Што више, животиње морају од биљака да добијају протоплазму, без које не би могао живети — и то директно или индиректно. — *Живот животиња мора дакле, претпостављати свуде живот биљака.*

Ако се дакле, сетимо ове *фундаменталне* међусобичне одвоајна, а ако посмотримо економију живота у мору — то ће мо наћи на чудну чињеницу, да биљни живот биљака већ у сразмерно малој дубини, сасвим престаје. Дакле животиње морске, сиљне у грани Масиво до 3000 стопа, а неке још и даље то изгледа, да је биљни живот обично сасвим престао у дубини од 2000 стопа. Сад се дакле, питам, да се ове животиње, што испод ове зоне живе, хране испадцима малих делића, растворене органске супстанције, што је свуда, по морској води разлучени. И заиста, морска вода, ближе обала, више чист раствор соли, но нека врста мене, такве и раскошне чорбе. Од оних безбројних животиња и биљака, што сваког дана у мору умру, раздели се увек нешто ван њеног одломка супстанције тела, и опој део, што га друге животиње, одмах не поједу, растворе се у води. Ал ма како ми напредали нашу *фактанду*, да представимо себи морску воду, билу обала, као чорбу што за нужду храни, то нама не ваља за отворене океане, а особито за најдубље поноре океанске. Ал баш ту набасно ми опо чудно и *чрезвоздно*" животиње протиста, оне грдне протоплазматичне гомиле батобија и глобигерина. Ал да се сва та организми крију оне своја хомогенитична растављена чорбом, у којој на можда 100 милијона делића, једва један део *органске* супстанције — то, *проматрањем* све одношење у мору, изгледа врло невероватно.

Када се с једне стране неможе вероватно на одрављање Батибијевог блата помоћу минималног квантитета *органске* супстанције што је у води растворена: а с друге стране не можемо не можемо да одрављање ових грдних протоплазматичних сиса, помоћу биљака, јер сваки вегетација потпуно престаје — онда ми нешта друго не остаје но да мислимо, да се слободна тела протоплазматична од Батибијевог блата, сваким на површинске супстанција, у грандј дубини морској, и то услед увлаж за услове *ектистенције*, услед особитих околности, нитко тамо владају: другим речима да *престаловљењем* постају. Откуде Батибија увукује наиме да само трајном траг од *спонтаног, механичког постанка живота*. Теоретични ми ово наиме биолошко основно питање на живих темиоба више — од ако је новија биолођија доказала: *једнозначно органске и анорганске природе*, и отказе су можери и последње запреке с пута уклонила. У Батибију је најви организам, који у своју од угљена, инсена, водена и гушика чини у нанесеним закрпљеним одношајима слободну *промолекулу*, која дакле: *сам себе стварa* чистим механичким путем, помоћу пластерска или органогенс. Ако је ово истина, онда ће се сјајно осујетити мистичко и пророчка изговорено нечедо оволико: *„Сво органско проистиче је из нелуканог, маје ништа друго до пралуњачка у разном облику. А ова пралуњачка постала је у дубоком мору од анорганске материје.*"

Станковић.

НОВИ ВЕК.*

КОЛЕ.

II.

Како се развијала наука и књижевност до половине осамнаестог столећа.

*У првом делу говорили смо о знатним напредњима и на гасу откривања у почетку новијег доба: ти напредњи чине страшну средњег и новог века — и сатим произилазећи стоји и то у свезе, што се развише *механичка школа*, а особито *астрономија*. Пред наступници њоју *Пурбах* и *Региомонтан*. Целог средњег века нико жини не усуђивао се отклонити систем. Чула нама беху против того. Црква се потпуно слагаше с тим науком.*

Николај Кузански. (родио се 1473. а умро 1545), бавио се природним наукама још од ране младости (учио је медицину) ге је дако увиђен, да нтолошерска теорија не ваља. Кад је већ био на часто о томе, није проватати свиле страх мудраце, да види, има ли тамо какког другог покретња небесних сфера. Код Цицерона нађе: *Ухватио је маслио да се земља окреће*". (А једну первеу *Аристархову*, који је нашао око половине трећег столећа, коперник није познавао). Коперник почујши сад, да ли се овом теорајом могу боље разјаснити појаве на кормаменту. Резултат беше диван и — чудан. Сам Коперник вели: „После вајтежњег посматрања доиао сам до тога резултата, да ако покретање, небеских тела приписни на покретање земље, све се појаве могу *свршено* да разјасне, и да је пут небеских тела међусобом и са целом таке у свези, да се ништа не може промонти, а да се не поремете остала небеска тела."

Прва идеја о систему помала је истина од Грка, ал грдна и неодељена заслуга Коперникова, та је, што је он ту идеју научно основао. Јесте, Коперник је ту идеју научно основао, у прво нејасној атмосфери, што обично око фрауенбурга влада. Коперник је научно утврдио само, што су појединн Једини само случаји. Ма да Коперник није могао свој дакле потпуно, у свом тачкама основати — јер не имађаше средстава за то ипак се морало задивити, каквим је спотрољем и истином умео да схвати главне моменте, и како их је дивно умео да представи. Мале погрешке, иначај не ће одузети целоме делу *великанственост*.

Коперник је основао свој систем само на покретању земље и других планета око сунца; а друге звезде стајаће одело је од сунчаног система. При том дељењу појавило је на неједнако удаљење наше земље и других звезда стајаћа од — сунца. Код Коперника је сунце средишна тачка васеленог.

Коперник је почео своја иститивања године 1507; у години 1539 већ је тако дивно радио своју теорију, да је још само појединости допуњавао и поправљао. О покретању сунца и месеца почео је да размишља од године 1516, код хтеднше у Рому да поправе календар. Основну мисао копернинову васиоро сазнаше сви људи, што се бављаху астрономијом, и сви заједнице опширно разјашњене ове мисе теорије, Коперник је, истина, говорио своји познаницима, како он о томе мисли, али је јавност избегавао. Тиме је сам мога мисе боло за научевање скроз и скроз фантастична, то се Коперника бојао, да је научевања не ће особито испитати, но да ће је одмах забацити: још се горе бојао од ругања и подсмеха ових људи, што су слепо обожавали старе народе. Коперника се није бојао гонења од стране цркве. Библија — која дакуше беше противна новој теорији — још није задобила ону важност, као после распространења реформације. Осим тога, био је прав пријеи кардинал *Шенберг* који се јако интересовао за ту ствар, и који је замолио Коперника за преше дела му, које Коперник и учини. Три године после тога изиђе *Ренике* опширне вести на јавност о новом систему. Жељо за литературом и опширним сазнањем, пострајше све већа и већа. Владика *Нидемам Гилезгоиме* је Коперника да своје дело у јавност стуне. И Коперник предаде свој манускрипт рада ове исле владике. Ова дела је штампао једа у *Нирнберу*. У оно време наиће на снажног Коперника бола. Кад је прва штампан отсемплар дела му дошао у Фрауенберг, још га је рукоп додирнуо, ал већ није био ни свести; на исполено часова затим умре је.

Изразио, да су одмах на нови систем нападали: ал тада још не нападају на њега са правом, но са нсгуо-научног гледишта. *Учени Данац Тихо де Брахе*, поклоњи поклоњи оштроумљем, установити нов систем: ал није се могао дуго сакрати, да се овај систем не може одржати.

Астрономију је даље разино немарљиви Немац *Јохан Кеплер* из Вајза у Шваиској; родио се 1571 а умро у највећем сиромаштву;*) то беше човек, који је претрпео све беде сиромаштва једино ради науке. Године 3000. а 1618. открио је он *трећа Кеплерова закона*" о тому планета и њихових трабината и тиме је одређено кретање планета око њихових праваца науци.

У оно доба бавило се свештенство много пано библијом, а у устаде против Коперникове науке. Свештенство беше упознаде од лапа, какве гране консеквенције скрива ова наука у себи. Папа *Павле V.* по савету Језуите *Белармине* прогласи науку о покретању земље ово сунца, конгрегацијом од шездеса 5. Марта 1616, — као лажну и безбожничку и забрани имет њихта копеникових „*de orbium coelestium revolutionibus*" до тед се не реширадну („*donec corrigantur*").

У оно доба стекао је *Галилео Галилеји* (родио у Пизи као сни једног племића, године 1564. а умро је 1642) научне заслуге тиме, што је скроз и скроз проучио математику, астрономију и оптику. Што, што је он научако — беше потпуна Коперникове — науке. Свештенство га је нитерадо да више не говори о новом систему и да пишта о њему не штампа. Ал унутрашња нагон наведе га те 1630. године штампа једно дело о разном „свотском" системама. Ма да се он у оној стварн није приволео никаквом „решењу, и ма да је само уворе за и против наводио — пријеши великодостојнице почеше да га жестоко гоне. Одиах га бацише у затвор најзанијеће ремске. Године 1633 марао је ва коленима ватренни опонати своју науку („*e pur si muove*) затим се изрицала казна: затвор на неодређено време, уништење свог списа и проклељање новог система. Галилеј је после неколико година умро, слеп, глув а удова су га страшно биделн!

Исак Њутн Њутн (родио се 1642 — умро 1727), осмишљен се у размишљању на Кеплера, и проналазо је 1680 закон гравитације и атракције. Тиме је пиишао основни закон, по коме бивају сва кретања у универзуму и на нашој земљи и по бескрајним просторијама

*) Исто, што и за великог генијалног рада је у животу Кеплеров Коперник имао сличне у свом: „Кеплер и астрономија" од Р. Рикли.

*) Из дела: *Culturgeschichte der Menschheit* mit besonderer Berücksichtigung von *Regiomontanus, Politik, Religion, Freiheite und Wohlstandsentwickelung* der Völker. Eine allgemeine Weltgeschichte von G. Fr. Kolb.

оруђа — на земљи исто тако правило, као и тамо, — тиме је доказао *земљину мумасти* ових покретања, а тиме је удариo темељ, по коме се сва ова кретања враћају на строго математичким законима а то је значило, да се права од науке растави, да се теологија са знањем може слагати само у *земљиној* заједници. *Ајзенбиц*, који Њутнову теорију гради, добро је то уносио; ал маса осталих научењака, а међу њима и сам Њута — не увиђене то. Они затворише очи и избегаваху да испитују и најмање конзеквенције. Тако су оваквим предмет догне човечији разум!

Тек од време науке (1690) *Јакоберн Јункен* у Мидељбургу на соланду *шелескопе*. Тек сад могло се нешто дознати о томе какво је сунце и месец, колике су планете и њихови трабанти и како се крећу. Године 1675 *пронађа Олаф Ремер* брзину светлости (посматрао је помрачење Јупитровог трабаната), године 1710 одреди *Кил*ер пут једног комета, што је по њему назван, а и време кад ће се тај комет вратити.

Године 1500. направи *Петар Хеле* Нирнбержанин, прве џепне сатове (жирберџиша џепа). 1525 штампано је прво дело у *Аугсбургу*. 1590. науке *Јорисме*. У Брауншвајгу пописно 1558. предузимао је Карло V. опште са гвардијским звоном: два су се Грка гвардала у *Толеди*. Од то доба на до почетка 16. столећа беше много мање измишљања. Теологика борби измири најбоље снаге, најчеће духове. То је био један од оних „плодова" привезе ревности, што је човек више тежио за неким другим светом, тим је све више и више занемаривао своје реалне интересе. Нешто на боље поче у прве три четврти седамнајстога столећа — и то поипрвше у оним земљама као: *шеје* дошао средњестогодишњи рат. 1600 дошао је *инглеском лекар Гилберт*, све појаве магнетизма у једну систем. 1615. чињено је *Соломон де Ко* опште са снагом водене паре: 1635 *пиштоље* је *Антон Лејденски* шкотурнуо, 1643 изумео је *Торичели* барометар; у Мидељбургу науке *Горнал* 1650 пиздушни џепи, а 1656 године *Хајгенс* сахат са пиштаљком. У последњој четврти сте пет беше опет се указује умесна праћина у листи *Јенрони*; то беше, време, кад се водиле расправе за наследство и оспоравање. Ово је трајало све до четврт деведесетих 18. столећа. 1730 науке Француз *Реомир* термометар са живом 1763 Американац *Франклин* муњеобој, 1793. науке *Џемс Ват* (родио се 1736, а умро 1819) пои систем парних машина; енглески Француз *Аркрајтове* 1770. науке машину за ткање.

За видимо, каке се даље развијала наука у почетку новог доба.

У Италији, као слободном земљишту, уопредили се знање и наука целе Јевропе. И научењаци и вештаци поврвеше тамо. На не само да је было људи усталаја око науке, но се и жене подигоше у своме вештинама и особито науци.

Од осталих грана природних наука највише је неговала ботаника. Ботанићке баште подигнуте су на многим местима Италије; У Италији се занимаху природним наукама, а с ове стране Алпа претпраху се догматичари и теолози!

И *анатомију* су пре у Италији изучавали. У томе је већ *Монди* имао порашнио, а по њему је ходио на чело пут *Јакоп Беренар*. 1521 изашше опширно дело о анатомији, и продужи учење, што га је у свом месту родења, у Карпи, почео на оториг. Син знатнији знатоми беху Талијани, а било их је много; а и ово мало тубинаца, што су на анатомији радили, учили су с у Италији.

Досиије прекладене у томе погледу народи с оне стране Алпа. Да се дак, како је сада у опште стојала наука, нагомеиљено, да је *циркулацију крви* у човечијем телу Инглез *Вилијам Харвеј* откриво тек у 17. столећу. Ова изванредна и женијални природња а и знатом, пано је 1619. резултате своје испитивања на јавност, а године 1628 штампао је расправу о циркулацији крви, која су рамена пиканијатом, као безбожничку, прокле.

И ако су прво Арапи преведи *Јелинидаје* у њихје језике, иак се Талијанима мора ушисати у заслугу то, што су разјашњавали Јелинида на ново створили — геометрију у Италији. У Алгебри су далеко дотерали; а како су били ирвари, испитивали су себе, неговали астрологију, а после астрономију.

Песимистичко талијанско ни је било ни какво до 16. столећа. Тада се појаве *Ариосто*, (Ludovico Ariosto — син неког племића из Ферраре; родио се 1474 а умро 1533) и *Тасо* (Торуато Тасо — родио се 1544 у Сорепту, умро 1595). Арајост је написао опај ни гласу свог: *Orlando furioso* (бесњени Роланд), а Тасо дивно дело: La Gerusalemme liberata (ослобођени Јерусалим).

И *историја* и *политичке* поиче код Италијана. Само ни је политика биза до зла бога пранза и мемориа. Ми овако не ће но да браниио и. пр. Карактер *Макијавелија*, ал само и то морамо рећи, да баш они, који нагледним бојама зборе тога оправљају Талијане, апсолутизам као бога сматрају, на који сами беху апсолутисте, ни служише апсолутизму. У остатом *Никола Макијавели* био је прво њихов историја, са општим, филозофским духом. Родио се у Флоренцији 1469 године, а тамо је и умро у године 1527.

Још узорнијег политичара и историја доби Флоренција — *Лудовику Гвичијардину*. Родио се 1528, а умро 1589. Још сигурнији беше слободољубиви сервитанска појаз *Паоло Сарпи*. Родио се у Млетака 1552 а умро 1623; особито је на гласу као дипломата и као историја тридентског концила. Разумеио је старе језике, теорију теологије, математику и медицину, а при том беше одлично поштење и доброта, а поврх свега тог, смели француски права републике Млетачке, против папе Павла V. Одважност, дрзовитост и презирање, што га је показао према знатном паланој, задоби ту наклоност и чувене Јевропе, за чудно су га због тога и гонили калуђери (У једном нападоше на њега 5 бандита; ма да је тешко био рањен, ипак је одржао). У то је доба завладао слободан дух целом талијанском народом.

Наука и знање задобили је у Италији тако велику важност, да сује и семе сами владари и аутономашни, као и у старој Грчкој, дубили, бранили и неговали. У овом погледу не може се заборавити заслуга куће *Медичи*, и ако су пуганци и удавице у звезде кобиле свиња и пијавки допуст од стране владине. Исто су тако и неке папе, са знатним успехом радиле. Томе за доказ служи то, што је библиотека у Ватикану постала прва у свету.

Од других народа прва беше *француски народ*, коју се уздао на знање и хуманистичко образовање Талијана. Сетта Луј показао је да натури поносиоу, достичиу уметност своме народу. Ал против тога конституције се одних здрава реакција: Француски не хтедоше бити поданци. Ал ако не заборавимо ни прве образованља за развоје на класичној основи, то се реакција кмете у просту, сурову сопиа-струју; поповска систем пропао је због опитрог и карактеристике народног мемовања достатак. Безброј списа против поповштине пуглао се поповској ласавости и вољној тежњи за гомилом. Најзанимље је то: *да је инквизиторима пропао поповски покушај с ове стране Алпа од француза далеко пре Лутера.*" И сам Тентиријеј у своји стиховима немилостиво исмеја и изгрди попове, што су они насилаље у своје руке узели.

У првој половини 16. столећа заведу се у Париду професуре за стаје језике, и то са куд и камо већом дотицијом него у Италији. За распространење јелинизма има врло велику важност *гра Лескарис* и Француз *Буде* (Budens). Исто су тако неговали медицину а особито анатомију као науку за себе. *Анатомија* је за време краља *Франца I.* врло лепо изучавана, што ће о државном трошку да уче; а да су Французи разумевали ово, што раде — доказују нам толике *збирке* и *збирје*.

Од свију француских научењака су за Историју француски; они створише и нову грану историјске литературе. То је литература „успомена" („мемоира"), која нам представља за ствиња једнострано догађаје историјске, ал као и ад врло вешто и јесно. У том погледу на гласу су мемоари *Филипа Коминеа* (родио се 1445 а умро 1509) јер он је као дворанин од увања служио Карлу добром, Карлу смелом и после и Лују XI.

Особито је годила народиом карактер *сатира* у разноврсним облицима. На овом пољу прав се отледао *Вилом*, који у остадом беше само — женидрам скитница и лола. За њим дође *Клемен Маро*, који преведе (у прво свом расиалошном виноту) псалме, и то тако дивно и вешто, да је у сриу потпуно народни дух: ато и беше успех превода му исто тако огромав, као и Лутеров. После њега дође *Рабеле*, пеп, који се скоро задиво у глобу и лаку незнања, и невољатиште, од који је тако ирло дивно умео да спева сатиру, да су га стотинама година читали у свима круговима; сви му се чудише што је за тако кратко време трди умлеа стекао, у народу. Још бољи спевитиу *Монтењ* (Montaigne) — ау су састављи разразбиртиви и надсетљиви људи у француској; ту се исмева живот попова и високих лаковних савезника Гиза; а реди тога хтели су ме стаое цивилног филозофа Мешине.

Особити начин посматрања, достојанстви сатире, развио је *Монтењ* з: Jes essayes! То је, као што ме, неки врсти „*живописе филозофије*; ма да су са шаљивог гледишта јако нападали на то дело, иак је то дело јако уважавано и на њега и на писце, као што се то може видети чак код Бајла и Волтера.

У Историји се особито одликовао *де Ту* (Thuanus); а Језуита *Петао* (Петавије); прво је апсолодијо основао као науку.

Сиоли кардинал *Ришелје* покуша као научен и мокаи човек да француску подигне и уздиже не само на пољу сиде, но и на пољу душевног развића. Труд метов за изучавање француског језика и књижевности, није ибо без успеха; томе је допринела много и академија. Од Ришелјеног времена почеше је француска литература да заузима врло место у свету; од Ришелјеног времена заводе је француски језик целој Јевропи, од времена Луја XIV. пакче тако звана дворска књижевност са свим погрешама такве литературе Ал дела трајне драматичара, Корнеља, Расина и Мољера у њеи је остати важно. *Петар Корнељ* родио се 1606 а умро 1684; он је подигао француску трагедију на класичном основу. *Жан Расин* родио и 1639 а умро 1699; био је такође класичиста па зато се и види његовим трагедијама као и у Корнељевим, некадеализација и уствено држање. Трећи беше *Мољер* (управо: Жан Баптист Поклеи). Родио се 1622 а умро 1673. Он је умео да у своји шаљивим играма са ненадмашном вештином и даотом представи просте погрешке и пороке људске, пријатељ свеисог и неваљалетво попова. Особито вештва у прикаивању разноврсних карактера, истинитих ганка и одетакиди језика. Ал баш онде је избегавао Мољер сатиру, где је била напрежњија, нанме за „високе стаоже".

за двор, за самог краља. Изгледало је као да Молијерова циљ беше само то, да весели краља. Само су понеки осетили оштрину Молијерове сатире у Тартифу.

За време ове периоде *Шпања* су далеко заостали у духовном развићу на оба романска народа, на Талијана и Француза. Немци су још писали латински, кад су писци других народа свој матерњи језик употребљавали и тамо не само за научењаке но и за „средње лење, ал женијални витез; родио се 1448 у најбољој беди 1523 на острову Уфенау-у на цирихском језеру. Он, који је најбоље од свих својих супременика разумеваше латинске, остављене се писања латинским језиком; писао је само немачким језиком своје брошире, која је запањујући дух народни. Само он и Лутер могли су да распале народ за какве више циљи; осим тога Хутен нијаше дакле драматичар шпански. Родио се у Мадриду 1601 а умро 1687. Шпањолске драме у 16. и 17. столећу јако утицаше на развитак енглеске и француске драматургије. Осим драме задоби у Шпанији и роман необично значење. *„Дон Кихот де ла Манча* (сам је сатиру написао достојним и женијалним *Сервантесом де Саведра* — родио се 1547 а умро 16. 9) весели и данас хиљадама људи, и шиба „витештво" средњега века, тако да ће за дуго вре-

Костајнички град.

стављ „Цуплицијан. *Јохан Рајхлин* (родио се у Пфорцхајму 1454 а умро 1524) и *Јерадмо Ротердам* оживљене и распространије код Немаца грчки језик и књижевност. Чинут *Њеворкерн*, који је претио у хришћанство, почо да обраћа у своју веру људе; а фанатични су попови праведно помагали. Пошто су ти фанатичари почели и Рајхлина да гоне, јављо се свет: *»pistolas obscurorum virorum* (Briefe der Dunkelmänner — писма обскурената), и од то доба подељене се хуманисте и обскуранте у два логора. Овај реформаторски покрет утицаше је и на немачки језик. Ако је ко хтео да народ за себе задобије, морао је писати онако, како ће га народ разумети. „Лутер је иначе само зато толо огромна успеха што је умео да пише немачким језиком. Осим тога могао је тако да пише само *Јерон Хутен* — сирота, остадме још бити — класична студија.

У Шилеровој је задобила књижевност неку важност тек ово полазиште 17. столећа. Пут је поравнио још песник *Шауер* (умро 1405) Beheer улица имађаше *Спенсер*. *У Вилему Шекеспиру* (родио се 1564 а умро 1616) појави се најзначајнији драматичар новога доба. И ако су га други у појединостима надмашили — у главном га још нико није ни достигао а камо ли превазишао. Један критичар вели за Шекспира: „Дубље од Шекспира није још нигда човек загледао у најтајније мисли душе човечије, нико још није насликао боље разноврсне карактере и ситуације, нико их већом топлотом и истином представио. Величини ових је једино на среду леду страну човечије природе, и уредио обележавање најгоре страсти.[1] Немогуће је да се опише у мало речи оно, што је Шекспир учинио.

Још један енглески песник пада је заворена вешца; име му је *Џон Милтон* (родио се 1608. а умро 1674). Као одушевљен републиканац описује у „изгубљеном рају“ пропаст слободне државе. У важним политичким борбама, што се у његовој отаџбини догодише, увек је означавао Милтон, да је слобода штампе врло осиов признак и политичке слободе. У делу: „*Defensio pro populo Anglicano*“ смело је бранио права народа и доказивао је да народ сме издајничке тиране, као што беше Карло I. казнити. О осталих писаца треба је да споменемо сатиричара *Свифта* (родио се 1667. а умро 1745).

За развитак културе беше је од веће важности *филозофија Картезијева* (René des Cartes) је први потресао научно стару трулу зграду школске филозофије. Картезије беше француз и родио се 1596. у Турени; 1629. оде у републику Холанд, да се тамо посвети слободној науци, а особито да устакоси ноге, чврст филозофски систем.

Он је учио да се биће бога састоји у мишљењу, у самосвиканању (cogito, ergo sum!). До праве истине може се само сумњом доћи. А тим речима означена је противност вере и филозофске основе; тамо је вера, овде критика. Кад га је краљица Кристина позвала у шведску, он оде тамо и умре године 1650. Осим логике и метафизике занимао се највише математиком и физиком; а што је на овом полу нарадио, то му је осигурало улаза на другом пољу.

Смеље од свију пошао је иначе *Спиноза*. Целог свог живота борио се с општом сиротињом. Ал зато ипак није клонуо. Родио се 1632 у Амстердаму а умро је 1667. године тешке болести. Луј Фајербах назива ову „Спиноза беше орао, који је ступио у отворену борбу с теологијом, он беше први који је рекао да је свет део *живога бића* — прво, који је рекао да *природу* треба схватити у универзалној и религијозној њеј важности. Спиноза је појам божији — васиона, та је код њега иека врста пантеизма; на бога-васионе — мора све проналазити, а само проналазење је — у њеном смислу највиша слобода. Супротивници Спинозе не могоше ово за снажним његовим полетом; ни најбавна перцепција не разумедоше; тек новије доба опенила је његову *заслугу* *).

Џон Локе, Енглез, родио се исте године, које и Спиноза, дакле 1632. а умро је 1704. Он није имао тако снтроумље као Спиноза: али имаш зубуље он човештво (особито кьиго: „*Essay concerning human understanding.*“) и зиао је да непогреше, практичне потребе човечије задовољити треба Његов филозофски систем осиник се на Боге у и Картезију и води к материјалистичку. Као новије сазнаньа наводи он: религиозију, искуство и посматрање. Он је полазно од основне мисли: ништа нема у човечијем *мишљењу* што није *чулима* дошао. При томе је смело осветлио политичке, религијозне и социјалне односаје. Божанствено право краљевства није код њега никаквим нашао; у религијозним стварима захтевао он потпуну толеранцију, једнако права за хришћане и чивуте. Мухамеданце и безбожнике.

Од ученика задобн му најлепша улиња *Шафтесбиј*; овај није постављо ноа систем но је као вешт писац у елегантном облику а као човек од уплива расирењао практичне у животу круговима *мудроволье* у бога.

Још даље пођоше *деисте*, на чељу им *Толанд*, који спортиа оружјем нападоше и хришћанство и сваку религију, не марећи за дела и тумачењу прних попова.

Истим путем пошао је и *Болингброк* (Хенри Ст. Џон). У њима: „знање посматрање хришћанске религије“ напао је у опште на хришћанство, а посебице на писмо. Он је признавао хришћане и доказивао да је то дело хотимичне превере или сматњава пишевог. Пентатеух сматраше он као — доказхотидеју. У новом тестаменту уважавао је само пра три јеванђелиста; на бесмртност душе није веровао. Историјски научи писмља му знатно уплитсање на питалске историје *Гибона* (родио се 1737 а умро 1794) и *Хјума* (родио се 1711 а умро 1776). Осим њих беше још на гласу историк *Робертсон* (родио се 1721 а умро 1793) но он се не удаљавао тешко од општег пута.

У *Немачкој* почеше тек Лајбниц и Томазије да потресају трулу зграду старе филозофије, ал што су хтели, то шесу могли учинити. *Кристијан Томазије* родио се 1655 у Лајпцигу, а умро 1728. он беше при учитељ на универзитету који је своју материјам језиком предавао, и при њиме *брак као грађански уговор* ступише. Знатнија беше *Лајбнитова*. Родио се 1646 у Лајпцигу а умро 1716. Овај човек одликовао се свестраношћу и темељним знањем; он је сиано потресао дух Немаца за испитивањем, а стекао је знатна уплива и код поглавица у државо. У прикупљи стварима свеки као да се проносиле — он је нашао на Њутна због закона атракције и гравитације, што природну религију потпомаза, а ону, што се исповеда, одбаче! Друга је потрешка Лајбницова та, што је тежио за мирољубу ва дворовима.

После њега дође *Кристијан Волф* (родио се у Бреслаи 1679 а умро 1754) који је употребио идеје Лајбницове и Декартове те је створио нов филозофски систем. Због својих идеја беше протеран, књиге му забрањене, после га опет натраг позваше, и младићима ба запошћено, да уче Волфову филозофију. Толико је у оно доба записла наука од куда једноо владара!

У оно доба појављује се у Француској трн човека од невиђеног уплива на народ. На њега посматрала и излазт. То беше: Волтер, Монтескије и Русо.

Волтер (управо Мари Франсоа Аруе — име Волтер дао је сам себи), родио се као син одличног адвоката године 1694. Учио се у језуитској школи и врло је рано дошао у француска двора. Већ као младић био је затворен у бастиљу због неких стихова на Луја XIV., и зато је сиртно оиразио сиојевање и тиранију, као што доказују и његови антиверске списи. Још у младом добу постао је најсјајнији књижевник, и да га не би ухватили, склоии се у Енглеску. Кад се врати у француску повоне га к себи Фридрих II. у Сансуси, ва како се није могао с краљем слагати, оде у Фернеју у Швајцу, где је живио до тога као највећи владар. Умро је године 1778. Знање му беше огширно, ал не темељно, на и опет није ни један писац тако снажно уплитсао на народ као Волтер; нико није с истим успехом победио политике а особито религијозне предрасуде. Ма да је сам кнезовима ласкао, зна се снажно протнво апсолутизму. Не може се порећи, да је радња Волтерова била предитра француске революције. Хришћанску праву је ужасно мрзио. Особито је волео рећи: „écr“ „се уништи та бесрамница!“ (écrasez l'infame!) Волтер је постао *европском* силом због духа, шале, вица, сатире, хумора, досетке, због необично богатог стила у прози и стиховима; њему суда-

сали аутократе пруске, руске и француске; а све земље и сви људи дивили су му се. Ал при свем том није ништо дело Волтерово класично: све их је претекло трајиније стваралаштво. У његовим песмама и драматичним делима огледа се сјајна вештина у говору и необичајни дух; а његова филозофска дела не биће се опет, што се у Немачкој под тим називом разумева; а његово дело: „*Essai sur les moeurs et sur l'esprit des nations.*“ то је прави покушај *Културне историје*. О Волтеру можемо рећи да је он представник човештва, а *светац* у науци.

Друкчије је дело и живо *Монтескије*. Име му гласи: *Charles de Secondat Baron de la Brede et de Montesquieu*, а родио се 1689, умро 1755; рано је поело председником парламента у Гердо-у. У књизи: „*Lettres persanes*“ („Персијска писма“) нашао је на стазе у образовској, а особито на поноше: немезио их је грдно. Како се дуже бавио и Енглеској, заволе конституционалне уредбе. Ове му постане идеалом. С тога напише књигу: „*Esprit des lois*“ („дух законе“), и мисли, што их он у тој књизи нанеде, беху доста важне за реновацију.

Трећи беше: *Жан Жак Русо*. Родио се 1712, а умро 1778; живио је нередовно, карактер му беше стазан и непоколебљив, а дух огроман. Родио се у Женеви, бие у републикаиској, борио се с животом и нападао је на уредбе у француској. Није никше штеднио: од његове дијалектичке спортиие бојала се и прва и друкза а особито труда социјална зграда. Само је штета што је писао у нарадсковима и у самим месецинама. Код њега је само присташе нсклоо.

Још отворенije и смеље пођоше у борбу *енциклопедисте и материјалисте* против хришћанства и против свако позитивне вере. Већ прије њих рекао је Бејл у: „*Dictionnaire historique et critique*“ да је вера и разум не може састојати. Зато *Дидро* и *Даламбер* и дуго најпа ди на један човек немоће доће, до истриженог знања. Зато та затворе. Дидеро науки сиоју мисао да са свима пријатељима књижевницима напише једно дело, што ће сваку науку осветлити у правој светлости без икакве штедње и ћутања; радило се опет о једној *енциклопедији*. Овај на гласу предлог састанио је *Даламбер*; и Волтер је радио на томе делу. И поповн и либерални и демократе подигнше против ове истините науке вику до неба.

Међутим енциклопедија беше научно написана. Већина интелигаината, на чељу им *Хелбах*, не шкише ни мало на форму. Чланци, што су читаше свет забуњени, беху они: *предговс до ће живих*, од самог Хелбаха; обе књиге: *de l'esprit* и *de l'homme* од Хелвеција и *l'homme machine* од де Метрије. Сви писци не хтедоше ни спола да штеде мисли, што су тада владале, зато тада, радовале се ад су могле да пецну противнике.

Док су други народи тако дивовски корацима корчали на путу науке и просвете, дотле је у *немачкој* књижевности завладала пристрта и ништавила, и тек под Фридрихом II. нешто вешто на боље на да је овај мрзео све што је немачко јер се тако звљубио у грацски језик и књижевност.

Лесинг (родио се 1729 а умро се 1781) беше први писац, који узвиси немачки језик у сјајно „писмина о књижевности.“ Лесинг беше човек смелог духа; није само о прошлости, није био ларијарија либерални. Лесинг беше и настојник *опште хуманитарности* и у овом смислу рекао је: „Похвала ревносном патриоте, тоје, као ја мислим, последње, за чим би ја тежио; а наше такозе патриоте, ради ког би заборавио да треба да сам *«свитски грађанин»*.“ Уз Лесинга стоје још и *Хердер* (родио се 1744 а умро 1803) а особито *Виланд* (родио 1733 а умро 1813). Ви-

*) Тај ће човек имати перова свештеника:
„Родиће се краљевић, он ће свима правдотно
Ревносно Господа ова створења светлости дарежљиво:
„Нашеће је свет, нашеће свет: Христос ће нам небеса
Бит ће!“
„Сатанине ће јединога сина: дуго ће трајати, те је
свима сатрудити тешкога.“
„Сатрудиће се он: тек, који ће сатрудити рад, нема
и награде. Само ће сатрат живот, који ће тешко борити
се сатрудити, а тек, што је тешко мучи у реализацији
дубоке мисли, то је баш пута *изабранике* страшно
сиромашног духа.“

лиад књижице огромно класично знање и француску лакоћу стила, и опет, нога грађ због његовог француског стила, треба да и на то поменем, да је таква научна писања *баш је-дним* шут. да се задобије шира публика. Лесинг се далеко дражо од француског стила, што знаше и устао је против њега тиме, што је умолио Немце са Шекспиром: ни баш зато, нису му дела нашла толико читалаца, колико Виландова и Хердерова! Главна заслуга ова три човека та је, што су немачки језик на основа преобразили; и то све учинише за 20 и 30 година!

И за *песничтвому*, почело се много лакше радити. Осим Лесинга, Хердера и Виланда, подигоше се још и млади људи на „гетингшког песничког савеза" а не чуду ни: *Клопшок, Фос и обаШтолберга*. Фосу припада заслуга, да је Омира превео и тиме као неку песничку књигу написао. А после њих указаше се оба песничка пројa *Шилер* и *Гете*. О овима није нужно говорити, јер ни читалац већ и нађоше ана преседњу вредност и незаменљивост.

А међу тим *филозофија* беше опала; дела *Рајмара, Хердера* (као *филозофа*) и *Менделсона* не заслужују баш велику важност. Тек *Кант*, основа нову гру филозофије. Родио се 1724 а умро 1804. Особито му је важно дело: *„критика разумо критика"*, које је најдо на свет године 1781. Он је у овом правцу проширо пута. Његов прост, и ако не женирани начин писања, није је там већу вредност, што сви вероваху у нешто мистично, „мелозофе" и заноситве.

Пре не што закрижимо ово наше посматрање, да у кратко наведемо и нешто о *Католицизму*. Прва од уплива на тим подручјима *Русе*; за њих дође *Балеслов*, који поче да заводила неке планове, као непријатеље. Практичније дељаше *Калике*, а после њега *Солдинак*. И ако би могли што пребацити овим људима, као н. пр. да су се старали о користи, и то о *непосредној* користи њихов Дух, вредан и устајчиви дух беше пеприкитиве, и врата се отворила новом *напучном* добу златне просвете и науке.

Стапанима.

Народне умотворине.

Питалице.

Скупио их у Херцеговини *Вук Врчевић*.

(Свршетак.)

209. Питало Цриногорца на сватри: Јеси ли коме што дужан? — Јесам Турчина много, а Рашћанина ни паре. — А шпаи ли кад шпта да коме што оставиш? — Богу душе, и земаљ тијело.

210. Питао муж жену кад је умирао: Мислиш ли се удават као ја умрем? — Прво го-дино не ћу, а друге ако ћеднм.

211. Питали жиљу: Ма заборе! *Брзо ли* ти ово пређе умреле? — Госпођа се зоза на високо поље. А ис куће се запалила школа ђед на: Хе моје свако ала трава и коприва брзо расте.

212. Питали рају: Ко у вас пади зубоне? — Берберне бологне, а Турци здраве.

213. Срећу се у дубоког старости два познаника на један упита: Како си? — Све жатрпио ако рахова ћеца, а ти? — А ја полтина у гроб.

214. Питало дијете оца: Какво је мето најслађе? — Јелик. — А најгоре? — Јелик.

215. Питао херцеговачки поп приморског: Како живиш с кнезом? — Мршаво, не ође ниво да се жени, а ти? — А ја још мршавије, не ође ниво да умре.

216. Питао Црногорац рају: Ко ваи је најтежи? — Гладан Турчин и сит Рашћанин.

217. Питао *бег* бега: Како је код вас *детиња* радња? — Добро, инвај боље, и недај боже онако до године. — А је ште алајсум персум? — Ко би онда сносио сатова алата?

218. Питао мутитја кадију: Ко ти је најтежи у суду? — Гладан Турчин и паметан раја.

219. Удаљше кадије и са два срца јенне, и упита га кадиница: Што ти ба сведанје, хорева ти? — За то што ваше не судн раје хорам, но царски капук.

220. Питао калуђер *арстра*: Како тебе опчине? — Да ви ваје прошње не бих имво ни новце; а твоје? — Да ми ваје новошна не бих имво ни подруга.

221. Репао *бег* калуђеру: Благо тебе духовнче јер а не имслиш о жени и о њени ако је. — Ако ти је крвно дај да се промијенимо, да знаш како је онамо? — Док се мало размислим.

222. Питао *бег бега*: Како си *с* чивчијама? — На Бог је душе, Бог да прости! неки данаји у сељаци хвалосте, иноки ни данаји ни слушају крамоћун. (т. ј. нрав благословени а последни проклети).

223. Питао старац старца: Како си? Ево ме још на број, дадиде дану а онолико гробу, а ти што родиш? — Чиплом земљу док ова мене почепле?

224. Питала сестра брата: Зашто те аса знако крпочки истојаса, сестре јеле? — Шутн! кажи се дрво неје толико напрасно.

225. Питала херцеговку ћенојку крвоторска: Које цјеске ваше ћенојке напрадне цјенаје? — Е моја сико! да данаји нукат чикло ба нам се да пјенаје.

226. Питао побратим побратима: Јесте ли се (браћо) разделили? — Нијесмо јер је сомо мајсторе брат онђе.

227. Питао сеоски сељака: Јели жетва да си јесенас жђер удио а сино оженио? — Јесам брате! једно зло на вуће а друго у кућу.

228. Питали ајдука зрембашу: На што вам треба најваше пажете? — На образ! сне за образ, а образ не зашто.

229. Питао црногорац приморца: Намећу ваши људи чије живот напуђивати? — Мрнарски, а наши људи? — Ајдучки.

230. Питали пашеина чобане: Шта ви онолне свијеску најевше чарује, или здраваге или пјесе? — Ц' нарамо обоје добро је, а без пара обоје ништо је.

231. Питао младожења мајку: Што ти се чини ова моја кћида? — Добра ако отлупном. — А зашто? — Бад су је из рода навели знаиво је псканав ђед: благо куће одиха пелашиш, и куку оној у којој улазиш.

232. Питали свекрва невјесгу: Шта те учи мајка? — Иријети и пјевати, јести и не прести, спавати а не знати, и нуда тањићати а свекрви одговарати.

233. Питао побратим побратима: Над са ово оженс? — Ланс. — А кад одиел најеси зајецавао? — Од лапе.

234. Питали циганина: Очек најлаше живи? Од ђурђева до мигрова прајеврол и мајсиновек, а од мигрова до ђурђева лапом и прошњом, јашто сам ја је најбезгаиије.

235. Питао ага чевчију: Ма болан! буд ли ја логов данас у женидби, што тебе шће да бех потребе поговарал? — Да ти помазак задитн мој златни аса!

236. Питао муж жену: Ода се један пут прође до седамнаест дана, да се најјесам од твога ђда утопио? — У мору је мекше и у четрдес много дубоке, ни бирај соколе што ти је од воле.

237. Питао паша туреке: Ко вам је најгеи у комшилуку? — Влах ђумак, и праши чивчија.

238. Питао капја рају: Кад ви је ово Божић? — Ово је трећа година, сведиум, да га нијесам прославио. — А зашто не болан? Богме ви је ага скоро године то — гладиви, а ја сте то једиви.

239. Питао бег чивчију: Зашто ли болан да се примете рамазан, шта ти ни прекрашто? Мој златни боже! до сад ме нијеси никад пустио него узимао ово своје.

240. Питао момак стрица: Какво је жиноваше чојеку са женом? — Ако је до добра онако му је добро и живот, а ако је ли сада до пејсе роб и ине срећа.

241. Питао муж жену: Што но ће лаје? Ја не знам. А чула ли шћер, па полако у себи: ако ви веднате ако знам ја.

242. Питала жена мужа: Какви је кожа на ови свијет најтрфа? — Луда жена: ни глава и лажнива на образу.

243. Питао Ђерђелез клића Марка: Ођеш ли да се ожбрижиш? — Но твоме срећству бић, али ово нијесу ноћу нити бих за ово цареново благо.

244. Питао султан Марка: Ја колико ба се Марко потурчио? — Ни заиавне паре, клад би се ти поришћавно мојега ни брка ова нити чае потурчио. — Ма болан зашто? — Зато да знаш како је рајо под турцима.

245. Питали Турци Марка: Што ће рећи да не мушки душно и каже не пијеш? — Зато да не будемо дружина.

246. Питали Турци Марка: Ма Марко бегомоле те! зашто су те турци крсни, и зашто се с њима не помирнш? — Зато што ним се ћуд не судара, и јошт за нешто што ја знам.

247. Питало јагње вука кад га је прено рамена преместио а бјешко: Куда ћеш сиваон? — Ноћу далеко. — А што ћеш од жене? — Прочекај мало шнаљеш.

248. Питао чивчија агу: Да нијеси заборавно ону крану да ми платиш? — Не чујем онолс чијене. Онда чивчија спусти на жаше глас па: А кад ћу ти ово масло данијет? — Шта зар нијеси га доно? — Био да чујеш! — Нијемам се.

249. Питала Мајка сваре удату шћер: какво си са свекарном? — Нижд боље! Боже ми је сачувај од њојзи да помеђелинка.

250. Питали ага: Зашто ви свакога јеше? — То ви је зашто, а ја ни залоге ћаше платим ну срепом.

251 Питао Црногорац Херцеговца: Има ли колико пушака у вас ја бој? — Има и људи и пушака али не кажи којнде.

252. Питао муж жену: Имамо ли што нечери? — Бежа ту нечерали мало каше, а ни имамо добре воде и милосне воле.

253. Питао неко знаја: Зашто не у једе кад ти ништо не учиних? — Но ти је прва да си луд? Ће су ти бале руке и ноге?

254. Питали Црногорца: Што ну је нада пушке у кући? — Никад нијеста осим пушке, и у рајсдан ирган пушке.

255. Питао момчић кад су га товарили: Ма обу ли, је сне то носити? — А да но, но ту? — Тамам! кад знај да је ако не умијем рећи, умијем јек.

256. Питао мегарчић оца: Што ће рећи бабо те од дана не пјенам? — Е мој сенко, но једном долази Ђурђевдан у годину.

257. Питао сеоски грађанин: Што сте тако прекупци, а Бољеја у образу? — Од пелени мудрости? — Богме док се мудри намудрију људи се нахранију.

258. Питао грађанин Херцеговца: Како вам је госпођа? — Ма чија госпођа? — Твоја жена. — Хе ној господичићу, у вас жене не господују него робују.

259. Питао побратим побратима: — Јеси ли колико пута кабао жену? — Пушки муж. нако не броја ни полабше и како ће удариле.

260. Питао невјеста младожењу: Јесам ли ти жена? — То ти знаш. — А јесам ли то добра? — Те ја знам.

261. Питала родила жена примаљу: Јеси ли ти над рођаље? — Не ја. — Ађа над не знаш како се рађа. нејсам ти ненс бабита.

262. Питао Прекорци Црногорца: Јеси ли ти јелоз (ресење) на леску? — А што је то јелоз, ако се једе као пиће. А кад му каже шта је, пушта Прекорца: А зар нејате ни тојега?

263. Питала пона, је ли се жука занонити? — Сто пути лагаше занонита него једном рашеншити.

264. Питали пона: Зашто на попови воле више ушне жене, но ни наше? — Зато што ни можете четири проћердати, а жене недељу до једне.

265. Питали калуђера: Зашто нијада пости? Немојте се ви ни женити, пак Бете и ни под старост пресита.

266. Питао грађанин сељака: Жени ли се свак у вас? — А да како? — У нас мало ко. — Зато се и искончасте што вас сустиже бољи чек хаетве.

267. Питао сна оца, кад је по смјеху хтио поћи: Од што ми се вала највише чуваш? — Од туђе муке, и туђе невоље.

268. Питао сна попа: Вели те ли не пон пет пута на дан с'кућаре да народ иде у богомољу? — Не ми, нијесмо људи да се утонах дерево, но кушнено у звонце, на кеће дев жена доће.

269. Питао влад момак мајку, од какве се женске жена чувати? — Од старе невоље, од младе планине, и од гнадне латање.

270. Питали врача: Какоп је нам живит? — Мучан и премучан, добро се рекло: жлад врнар, стар пропаје.

271. Питао сам сна: Беје је крух најмекше? — Калуђерски и арханђелск. — А војтурће? — Царски и ирнарски, на њему је седам вора.

272. Питао неко крчмара: Пошто те је вино? Старе луде ни јесу никад питали „пошто је“ него „течи механиче!“

273. Питали дијете црногорско: Како ся прошо ћетинство? — Од 4. (године) до 6. чувао коњиће, од 6. до 9. ругао и ходао, од 9. до 12. шпијеп и ђирао, а од 12. кад ме обучоше гаће пушку за нас, па уз планину на гаће.

274. Питао чувши човјечина у планину: Јели ти ваше пушке та пушке за нас? — Док смо ја и ти сами, дотле би за тебе бољи колико је у жеј.

275. Питали Марка: Који је најбољи ђунаш? Они код пресе да тиче, а сте што ико у овај час заборави.

276. Питали сокола: Зашто вас је више но пилеја другијех тица? — Зато што се ми рађамо да ђунаци свијету, а не да ирнарци ваздаше.

277. Питао ирнарац Црногорца: Зашто ви не пушете нашу боју но мору као ми наше? — Ви смо да није ваша локва опасно пекло; зоро је пекарно вољо је се без хајдуке тиче.

278. Питали Марка кад је умирао: Је ли ти зао свијет проћердати? — Не жене, него шкиш што се нашо ниске неће више Марка родити.

279. Питао болестан жуд жену ка посљедње: Која су добо данас? — А јесам искрај ватре једнорана повечу! Ручала добо бабо! ако ти вољаћеш ја можемо.

280. Питали сеоски кнеза: Од како си ноћесо судити, кога те је било најмучније умарати? — Мајку и жену.

281. Питали кнеза: Има ли више по сеоће у њега од глади? — Има много више. — Ма како? — У којој кући ако нема ни једне жене.

282. Напао Турчин Марку „добре јутро гаиво!“ а он: Ма што ће ми тиоје добро јутро! Кад је сиза што ће вечерас, и шта ће ми ударио до мојега.

283. Напао Арбанаса клаја с' пушком бардавом пеза Марку: Здрав Марко лавине оваире жиле! „Јесмо ја у кан? — А Марко напочи дебен аз: Здрав Алво турска балио! ако ниј ђувеја ниво с' бардавом но с'дебенова.

284. Питао Херцеговац Приморца: Имаш ли брата? тешко брату кадо без брата. — Да је добар брат и Бог би га — да му је за сваку — нијо.

285. Питали кајка Марка: Јесте ли се ви два брата (Марко и Андрија) кадгод покластили? — Умрили су нас турци, а кад немамо што дијелити, немамо се около чега ни викатити.

286. Питали жуда и жену: Ко нас завади? — Ништ. — А ко нас умири? — Сами моје се.

287. Питали Марка: Ма како можеш нахити с' тако тешком тонузом? — Не мала се ш'њиме много но то једном, на му ваше ветреће железа.

288. Питали стерца: Ко је човеку најболи друг? — Да жена. — А које је најгора? — Ђо жена.

289. Питао Прекорци Херцеговца: Имаш ли ни телетраг? — Не ни, и не требује нам докле нам се жива.

290. Питало трашо дијете црногорско: Знаш ли читати и писати? — Не ја, а што ће ми кад ме отац неће ни пошта ни залуђерити.

291. Питао Херцеговац Босњака: У чем ни розасте шћенац? — У хамбаре, а ни? — Ме боље у торбицу, а таки и таки у чарапу.

КЊИЖЕВАН ПРЕГЛЕД.

1. ВОЈЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА.

Војничка штудија С. Грујића

6. укрштена топографија и картајер текстови. У Београду 1873. — Државина штампарија код Ник. стр. 150.

2. ПРОЈЕКТ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ВОЈЕНЕ СНАГЕ СРПСКЕ

од мајора Чедић-Антића.

Београд 1873. Ср. 24—34

3. МИСАО О ВОЈЕНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ СРБИЈЕ.

написао Паја Путник.

У Београду 1873. штампарија браће Јовановића Кнез. стр. 188.

(Свршетак.)

Унутарња дјела и састав војске.

Грујић дијели земљу на 3 територијалнијех дивизија (и на 9 политичких војводстава). У сваној дивизији има 9.120 глава и 24 топа, свега активне војске и бораца и небораца 83.000 са 216 топова. У рату долази к тому сваној дивизији 2030 м. — свега 18270 м. *ополченијушке* војске, дакле би била редовна војска 101. 350 гл. са 216 топова. Резервне војске има таводер 3 дивизија по 5500 и 12 топова свега 49.500 људи и 36 топова. Сва дакле покретна војска износила би[1] од 150.000 са 312 топова поглавне војске која у сваној дивизији 4000 × 9 — свега 36000.

Путник се слаже са дијељењем земље у десет *округа* (само што му је ние војводство зазорно и феудално), али будући да су његови полазни веће него Грујићеве дивизије (и да нема понуђујуће војске), то му је и сва војска већа.

Ја сам у том погледу моје назоре већ горе дао: стратегиским дијељењем казао и само ми је чудно да Грујић једва нешто преко два тома на 1000 кош. и пјеш. има. *Зар ће Србија толика кнеш?*

Издржавање војске. (Храна и одјећа.)

Обадва ти писца се дуже задрже земаљском буџета т. ј. 35. мил. гроша годишње, обадвоје је *½* тога буџета као „неизбежне“ за војно питање, дакле годишње 10—12 милијона гроша. На тој основи троши би Грујић из своје организације 2,751.960 гроша на војску, а са остатком од 2 милијона гр. надбаљава би приходе.

Путник рачуна трошкове своје организације на годишње 3,667.440 гр. али тај новац да се подиже „*колективним приразом*“ а додашњи буџет смањи, као безусловно нужну допуну војног ређењака и усавршена војске. У Путникову *су* рачуну сви пјешчитонски официри и њихови побочници пјешице, официри коси телеване као и момци, а осим поменијех официра неби дао ни *у рату никоме више* но само *хранну*, а *после добивенијех битака да се даје мораду* у њиову опше одјељења, која се одвајкују, а плаћа опше одјељења, која су привремено одјељена (detachirt) па им храна сљедовати неможе.

Главнине војоде треба — ако буде добар успјех — објекати после рата 20.000 талира годишње.

Ја се немогу ни с Грујићевијем ни с Путниковијем прорачуном сложити.

Постепено оружање било би прилично, да хоће и досадиши да чекају. Али сво вој и слијепши морају завети, да официјалство питање јури бани рашењеву. Зар Србија има вад постепено постутати?

Тако исто су прикалени надри, изрочите официра. Јбљубоше отеда је мах лажна мисао, да у рату може бити сваки официр, а у *миру* да могу бити само неки изабрани. Ја поиављам: *бам у рату морамо имати добре официре, јер је рат некеи прикаченчи род* војске; ако се у миру што и погрешити, а то није од толике штете као да се у рату погрешити, јер *неким официрске сашу куће живота и слободе народне!* Кад официри мора бити *толикуи број официра се сву акшиниу т. ј. потпуниу војску и ирне и друге класе. Нетко* неко. даде, чим буде рат могу попунити официрска места са ијештеним подофицирима. Они ијештени подофицири ће се показати *на мјесша потпуниједе и ироисшедше*, а ијештени рат *жедре јако официре*, јер се сваки војници каније: *забој официра! забој тебе!* Могу се ијештеним женији наше чинови и пр. јенерали, али од подофицира ниже *морао бити све комплетно*. Путник ми се у томе нолико руга, ће сам ноће прије рекао,“ *да се неможе ни средње начелнике тако лако мајор наиеснити*. За *ушрше* тој руци остаје јем још тоше, јер сам већо то напоменуо „једногодишњијем добровољцима.“ *Ваљачки је знанаи, уједно ијештена и знанаси и умјешносши*: иједелом ијештаку неопходно тако предмет њесове рада, као војнику *неопходне*, да и неспособним *официје* успостеново војсци. Ту није доста само виђути хуре! на шапрадељ! Један пројаде војска и прође, него шта дође до могдана, врез глад, глиту, одјеће ни немогне ништа наћи. Официр морају у *миру* за рат студије правити у сваком смислу, није доста да 5—6 иду у Берлин, Бец на Пазиз, морају *сам редом не само да се науче свему свашту њиемом, него да особито оцуче земљу и шоранишне околине ако мо*бе. За 100.000 војске треба 4000 официра. Потребна их толико да „шестаљају“ 8—10000 новака, али до њиду у војеном министарству, али могу се и из њих неке многоструке радње које и земља користе, а оказо и њих ијежбају. Официри могу земљу тријангулисати, уједно и *ијеолошки* истраживати, шапрата и каторшор официра могу код пројекша другова и постова шшшиљеј инжињерије помоћи, а у сва ова тај посао и *ијеолошко изучење* *Јашаке ријешавања*. Судије и начелнике мирађа у рату *шшшиши код куће* као управишеље земаљски, јер *ако земље остане без судије, ко ће њојеки спорове ријешиши, ил ко ће бити окружни народни?* Зато официри неможе бити и поштар и судија и начелник.

[1] У Аустрији Њемачка земља Чешке, Словаке и Пруе Горе, У Њемачкој Сасеја и Баденије 187.

Нека се Србија постара прије рата, да добије доста, али *времијех*-официра, па онда неће се бојати толико тебовњег надмоћија турског. Досад смо виђели свуда, да *оне војске страдају*, које имадоше *горе* официре.

Мајор и побочник му пјешице, то је *несмисао*. Путник каже, да потреба коња, јер јер, од часа, кад се н. пр. дивизија (полк) почне развијати у бојни положај, до часа јуриша на последње ријешитбе 20—30 пута полећети сад овоме, сад ономе капетану. Узмимо само један примјер: *предходница* једне дивизије сукоби се с непријатељом. Дивизионар чујући пуцњаву полети напрво, да види и чује, што развити, а може ли ту бити мајор пјешак? Даље: На марш стане чело, њиво позна шта је. *Сви мајори морате одмах на чело са својим побочницима и добију инструкције.* Требали, да се н. пр. који батаљон из колоне на страну измаче и на коју важну тачку баци, то *помаље мајор с чели побочника по ба-*

Поглед на Црну Гору из пристаништа которског.

у боју и онда мора сјахати. Кад сјахује мајор? *у последњему часу пред јуриш* т. ј. кад му се батаљон на 300—200 корака к непријатељу примакне. *А дотле води свој батаљон на коњу*, јер немиже другчије. Батаљон заузима у бојној линији ширину од 3—400 корака, зар га може мајор у бојној пуцњави командирати гласом или у кршевима и шумама видети оком? Зар неће морати ха-

је? и како је? Дивизија међу тим ступа напријед. Дивизионар, чим се је оријентирао, полети к дивизији, сазове бригадире да ријеши, куда ће која бригада. Бригадири упуте своје бригаде, дајући им дирекцију, куда ће, — батаљоне поименице воде најстарији капетани — а *сви мајори морају на чело бригадиру, да добију своје инструкције.* Само тако је могуће брзо се у бојни положај

талон а он међутијем иде према означеној тачки да рекогносцира мјестимем на онда на сусрет батаљону. Може ли се то пјешице? У самом боју мора бити, особито сад, ће је чета (сотња) тактична јединица, још нећа пешака из сагласије, него што је било, кад су били батаљони јединица. Мајор ће дакле остати на коњу код батаљона, а побочник ће му бити увјек *близу бригадира*,

да завоједи срца и своје мајору — па онда и допишемо каишчанке-одреде. Можеш то тешадијски човек пјешице? *Но шо шврди, шшо нема како се данас војује.* Данас се већ свуда пиште, да и капетани добијају коње, као што их у Пруској већ одавна имају, јер капетан на коњу може лакше прегледати како стоје у целоме строју, па ће лакше погодити, како треба да води строј, него ако се пјешице с четом заједе у ваздух гледају.

А даље: зар није отечаствено дужно да штеди и у миру сваку оновчену снагоа, који ће му у рату бити душа војске. Момак је само неколико мјесеци у „настави“, али официрска школа 30—40 година, па да иде мајор увијек пјешице и официр с телећаком!!?

Тајник предлогом стекла би земља само много пашњачкога, али не мало имала пресјек официра.

Путник каже на једном мјесту, „отаџбина није ником ништа дужна!“ *ох спартанске мудросте! Дакле ни коњу шшалићанске ни мамшшару плаше на мелу — пенезе?!!!* Ово не сјећа на ону у Лакинцару поноћног звања пригорјелог:

„Јентинијес цара недобисмо —
Коња смеђа двије оке имаш
Два динара дајмо вас Дан дашке.

Кто ти штиканом царовао. На и војник да недобије плаће, које чудесно, јер има опет нескоју сигнајех потребе, које само сказа на се намирнати може. А чудо је и ово обвиканье, да ће бити награде за оне који се у битци одликују. Зар *Шушшинац* већ мисли да ће бити Срба, који се неће одликовати? Зар смије у уредном правом бој радити сваи на своју руку? *Зар* су ваше одличне оне чете, што их командант жестно у резерву, па их у ноше боју моћност и потребе, јер је непријатељ већ предњима устушио. А какве се чете неку у резерву? Зар нагоре? Зар су ваше заслуге оних „каишчанака“, који се дођуше небију, али дивношћу у деновима припремају рекруте, ојачају, мунипији и. т. д.? *Зар се неће с шаквијем одликоваше најлакше побудила ашшенш и неслоога у војсци?*

Војници *после свршешог раша на усјеће небеваше* 20,000 *коњара* вичи делати виноше — маршале прве Француске пареиче, који-но цара и добротвора свог — с малом пашњаком — у певоли — *изневерише*, јер их с богатство размазило. Много би јентиније било, обевати поиут француског поиседа сваком ирилаа, који неповрдан!!

Сваком добру и уредну алобу во чину и достојанспшву, нисе онда може пакшнаша *најсшрожија дисциплина*, а без те нема војевања.

Рекох, да и Грујић и Путник узимају садашњи приход Србије од једно 35 мил. гр., и трећину од њега за војску, као подлогу свога рачуна. Тај буџет је рав-рава Србије, једно што је главни приход још увијек, као и после ослобођења од Турака, опредијељен *на нарочиша слаше* на ма се то по сразмјерима и окружења нарачавало на богатије и сиромашније, а друго, што тај буџет на земљу са пространом, житељством и производима Србије није у никаквом разпјеру са потребама државним. За се неуседнан на онога мемичкога кесеа, који је исказа рекао, да је сељак као брашнена врећа, само га туци, увијек ће пољетети из њега нешто прашине, или нам, да је Србија веће и житељством и пространом него *некодашња војничка прошасшеко-славонска*, па да би *нешшо живоша мошла сносишши неке шрошше шарошше*. Девет вражићевих регимената од Лиње до Дунава са пространом од 3668,8 геогр. четворо-угаоних миља и са житељством од 655,997 душа имале су 1872: 2,493,576 ф. арх. прихода *)

*) Конак Јаковлев год. Ев. Гроз Мальоцкі 1813.

неревчињући војеваче регалије, као царицу, пошеђивају, кић и т. д. што директно под мобарску финансијалну власт спадају. Србија има на 791 □миља 1,340,000 житеља, дакле и по пространу и по броју житељства је дупло јача од Краљше. Српеваче и славонске регименте имјесу богатије од придјела српскијех на Сави, Дунаву и Морави, а планинске горкокрајишке су сиромашније од осталијех придјела Србије.

Србија *би*, да се неогрије на речене регалије, по теме хћеду могла имати најмање 5—6 милијона форината или 13—15 милијона динара, дакле скоро још једном онолико, као што сад има, прихода а да се народ непретерати. Притом врајишким плаћају осим тога пореза и *кланине и све осшалше прилоге и обшинске порезе и сриде кућне и друга данашња бесилашша*. Да Србија има 15 милијона динара прихода, па да бирне 5 милијона на војску, мора да ју у престо девети на број од 200,000 в и покушавати јој величе топове без да новаца позајмљује. Али је новола у Србији та, *да се не сшушшамо и комоше, кладе* неможе удирнуст до мисли регулације пореза по приходу — него по пореским главама. *Тај начин пореза је најзвећи најлошији мегерйшво по Србију комушама*, јер над иде конјунсше, да богатије с државнијем теретима олако пролазе, онда им је лако пропокрадати: да је шиљена краља и *др.*

Притомсе може узести и порез на дуђсе, на ће бити више новаца за опште цели кад ће престати дуђсе — *не дирајте сшарке* — него другијех ствари, што су ваша ће-Јинном већ отровале а и сриске варошна-гризле. У Бечу има преко 10,000 коња од омнибуса, фијакера и трамваја, сви су они коња поиисани на возарину и артилеријо за случај рата. Тако исто су поиисани у Аустрији за рат сви коњи великаши и богаташи, а не само сељачки, за ратне цели. Зар међи и многи коња из чекања београдскијех богатуша могли бити поиисани за војску? *Ту шуђева дракоиичан закон* — треба повлаити народу да *на шшше и ма, моја ишше да и даје*, на ће престати комунистичке идеје. „отаџбина — вели Путник, није знаше ништо дужно“ ово-није истина, него *оишаџбина је дужна, да се по-сшара за сва моуђа средсшва, да сиромах сшоје сшшоре за мелу обрану и за вољобо-бење робене браће, или отаџбина не изисшкује милошши и дарова, него као брижљиви али сшрого мајка прошееује дуђсе, ко ће колико продошчиши*. Нетреба мислити, да се може одјести котао као и отац; није ово слава државне управе, да најмаљује у „лаинцијем новинама,“ ће је прошлеклих 150,000 гроша,“ него *као је шодрошшне шшошрошшеље-биле, и како су шше сриске на народ разрезани.*

Брајше је пријеме дакле, да и влада и скупштина приону на реформацију пореске системе, на ће одмах државна кола боље ићи, а и војска ће бити уређена и са свијем спасбјежена.

С данашњијех се буџетом неда војевати.

Путник вели, да се земља несмије задуживати, јер је дуг зло дуг. И ја сам тога мишља, али само у колико се тиче за државна онакоиога као што то и. пр. Турци раде.

Ако влада нема новаца, да преустројене или акцију закоче, а они нека расиише *народни зајам* по виду оног, што га је Аустрија 1854 била расписала. Обвезнијеје неисмију бити веће од 50 динара, како их може сваки бољи сељанин узети. На тај се начин под 250,000 пор. глава може позајмити два милијона дуката, који остају код куће, а и интереси се дају народу, а не туђијем чивутима. Такове је зајам по земљу и пробитачнији, јер би се обвезнице могле са 95 процената ентирати и са 5—6 процената уканатити, до-чим би на јеврејском новчаном зајму се једва са 60—70 проц. ентирати могле, а поврх тога би се силни интереси туђином плаћали.

Путник је у своју вилу нашао више пута на видно блуда турске силе и снаге, да би потребите било о овој ствари проговорити. *Али сам ја већ у књазицу: Шшашешке снаге Турске, Србије и Црне Горе.* (У Новоме саду шшампарије Ј. Суботића 1872.) о томе говорено, па ми се немили опет сад препазити, а то тијем више што ондашњи моји назори и сада постоје с том измјером, да се у турска мобилизација у толико олакшала у колико имају готове жељезничке пруге Цариград — Бјелова и Салоник — Митровица. А да су ти назори здрави, показује данашње стање турске војске, које би сад на последњој ставији оне организаторске савршености стајати морала, коју јој је изумио био дати Хусеин-Авнијаша. *)

О законима већу да говоримо, јер сам увјерен, да су и постојећи добри, само ако се сасвијем забадувају, а да им се сваа повинује, то је ствар *дисциплине т. ј.* оне неумитне ако патриотичне правиле, која спада у *ведраваљше* војничко. Без строге дисциплине постоје сваа војска лако дивља орда. Молтке је казао, да је тајна његовијех побједа та, *да се је сваи добивеном налоту — ма какви он био — безусловно покоравао*, дочим су Французи много филозофирали.

А што се тиче правила тактичијех, то бих ја — ако се већ постојећа прекинути морају, ствар *прије* за идућију пустријскијех ратова бољијех, једно за *шо*, што су она пра много простија, јер су прилагођена појединоме држави, а и за другијех узрока.

Закључујући овај спореднијући преглед, дужност ми је коначну моју писао о сва тра списа нарећи.

Грујић се је изгледом на *недосшашочносш и иопушносшубом* војском као и организацијом већијех једнина као новости изложена тужбинијем, који је Србију не погледе. Али су они недостатци богато накнађени с другијем врлинама њезине војске, у којој се у сваком реду види родољуб и стручњак. Морам исповиједити, да му завидим за лијепу мисао, коју проводи од простог војника све чиноне до официра; та је идеја достојна Срештва, ју владе несмије ни она пустити.

Чола-Антићеви је сине братак ани новопарскијех чланака: он није нимо на уму умјесне српске војске, него је само трашно на-ина, како би се сви ови број, што га постојећа организација даје, рационалније изобразите дао. И с тога гледишта се мора препознати, да је Чола-Антићеву предлог велики напредак, јер и он проводи ову војску кроз сасвијем добру школу. Ипак, што се Чола-Антићеви чланци у „Истоку“ сарнашке, изнашла је Грујићева књига. Чола-Антић је прио прилично заслугу, коју је Грујић Срештву са сном њиног ученио. Само се несмије с њим у дијеле ствари: у 4 мјесечној настави и у проназбоћеву основиом. — Ја мислим, да је Грујић са 4 мјесечном наставом мислио само и ја само настану прошаја, а то је јамачно доста: за остале родова оружја треба годишње дана најмање. Погледом на проназбоћеве основна пиан се, да је Чолић-Антић стари српски *академичар*, па ни је жао да оборе своју вилу *шашор*. Али кад сравнимо подоиавањем школе, иниа и наши курс академије у уредбеу Чола-Антићеву, са школама подоиавањем и официрским у Грујићеву предлогу, онда ћемо наћи, да ту стварно ралике готово и нема, само што се по начину Грујићеву ово добиша *„сшорешносш“* што је давала досад академија.

*) А исшина Енверов

Школа генералног штаба, отворени више курсови и јавна предавања, то ће бити и оника права академија, доцније је она данашња, као и по другијем државама, само виша елементарна школа, јер се у њој елементарне ствари уче, доцније појам академије заиста критичан претпоставља и друге ствари.

Путник има ли и ће закорачење појмове о данашњој тактици и неке из предавајуће родољубља произишавше експентритете, али схвака добро величину војске и стратегични положај кнежевине Србије. У осталом — изузимам оно, што узнел за могуће, да би Србија нирошати могла, доцнији Црна Гора рат је — пуна му је књига лијепијех — српског јунака историјски мисли.

Сва тр. т. пишпа занишу о — српска будет. А ја велим, као је у Србији тако мало патриотизма, да се неможе склонити на неке државне данције, онда је — одвише и садашња војска. Обећао сам бно говорити и о тактичијем напорима, али како се је овај преглед отегао, морам престати са најтолијом жељом, да се српско војена литература жело разшири је, јер онијем часом, кад се сваки Србин, из ког он стаљежа био, почне бавити с војеницем стварма, и хоће се сам за војника изобразкавати, онда ће настати за Србију одмах славни дани.

Мала Атина нуштиривала је све знаности: образованост јој усиарили патриотизам, да нијесу жалили, кад је требало, сплатити своје сопствене кубе; али јунаштво је заиште ре и разбојничке Молиндрда се Ромасиоела спасе од дивљијех верешијехјех мисијонта ордијенти.

Свршиће.

Наше слике.

(В. слике на стр. 265., 269., 272., 273., 277., 281 и 285.)

Прошлост и будућност, успомене и наде! Успомене су дела у прошлости, а надо су жеље у будућности. Пре су разне боје, ал' наде су увек ружичасте. Тако је код појединих људи, тако је и код појединих народа. Срби народ има своју историју, своју прошлост, — ни се рађо сећамо успомене наших предака, на биле те успомене сјајне ил' жалосне, ал' још радије жељено и говоримо о будућности српског народа, која је оличена у нашим жељама. Жеље су наде, а наде су увек ружичасте. Свани се добро нада, ни имао он за то разлога, а не знао, но ми се Срби с нашим правом добру надамо, јер имамо за то и разлога. Српско је оделе јуначко. Срби је јунаци од памтивека, то добро зна цела Јевропа. Сваки јуначки народ опше је и има права на лепшу будућност но што му је садашњост, па ако икоме, то најпре Србима то право припада. Српски народ који се јесвавша добро против турске силе, који је био бедем, преко кога но могаше Турци преће у западну Јевропу, који је тиме но само спасао културу и цивилизацију од поплаве турске, него је и приморао да се за то време развија и усавршава, тај народ стекао је истина лаворе вечне, ал' је вала и то заслужио, да се и он једном ослободи турског јарма. Тај час већ је куцнуо, синоши Босне, Старе Србије и Херцеговине сваочили су на ноге јуначке, да нашоју себи најбоље благо, које су изгубили, да нашоју себи слободу. Сво Српство гледо је очи на њих, жели им и нада се, да ће постићи оно, рашта су устали да се боре, а те су жеље праведне и праведне. Желите више заслужено, желите оно што је могуће, то је праведно. Док је на бојном пољу таких соколовало што су јунаци херцеговачки, дотле су имше наде увек ружичасте, и ако увек хоће праведне. „Србадија“ не може и не сме да да бода израза својим жељама, него ако данас украси своје листове са дивљења вођа и јунака устаничких, у којима су оличене тежње и жеље тамошњег народа.

У овој свесци ни прво страни доносимо лик Луке Петковића јунака херцеговачког, и Марка Бабића јунака босанског.

Лука Петковић познат је још из године 1852, кад сво Омер паша поће по Босни и Херцеговини, да од раје покупи оружје. За време четовања, од пролећа 1852. па до јесени 1857. године, играо је Лука Петковић врло знатну улогу. Од оно доба, па све до данашњег дана, Лука је увек био прва на борбишту; он се већ четврт века бори у Херцеговини, па за то је име Петковићево чувено и изван граница Херцеговине. У многим биткама заседочено је Лука своје јуначтво, а у многим мисијама, које беху на корист устанања у Херцеговини, показао се Лука Петковић као вешт и мудар човек. Турци су му често о глави радили, но ие могоше га смаћи, а једном приликом беше на надајничи начин ухваћен од Турака, но он је из тамнице средио утеком. Његову удобе за општу ствар, његову храброст и одважност високо је ценио пок. Лука Вукаловић, чији најприсарнији и најверији друг беше Лука Петковић, који је Вукаловића чак и у Русију пратио. У херцеговачком устању најстарија је јунак Лука Петковић, но он се, у прво доба устања, још једнако јуначки бори за ослобођење своје миле домовине.

Марко Бабић, јунак босански, беше све до смрти пок. Пешића његов најбољи друг, његов поборник. Он је с Пешићем 16 година у босни хајдуковао, и у многим приликама показао је, да је јунак на мегдану. Кад је Пешића после дугог хајдуковања успокоо у Србији, њега је притио његов побратим Бабић, и ту се за једно настоје у Крагујевцу. На глас, да му је побратим погинуо, оде Бабић у Босну, да осети гноса побратима, и да се бори за народну ствар. Данас је Марко Бабић у Босни, и ту се са осталим босанским устаницима спрема, да на пролеће розвије крсташ-барјак, да ослети Косово.

Та два јунака беху најбољи пријатељи дају узор јунака Вукаловића и Пешића, те за то их напоредо и доносимо.

Мирослав Хубмајер, је напутовећи од свију својеволаца у Херцеговини. На бојном пољу боре се скоро сама Срби против Турчина, но има међу њима и својеволаца. — Талијана, Француза, Чеха, Руса, Пољака и Словенаца, међу којима Хубмајер прво место узима. Он је Словенац, родом из Крањске, но занимавши је слагао, а служио је као војник у аустријској војсци као наредник. Кад је букнуо устанак у Херцеговини, он оде тамо да се бори против Турчина, устанници га братски приме и он за кратко време беше омиљена личност међу њима. Ако је требало уходити турску војску, ако је требало што пре известити пошке устанике о томе на' овом догађају, ако је требало стати на мегдан, ту је он све умешо са таком вештином, хитрином и одважношћу, да му се чак нора чудити. Хубмајерова храброст учинила је данас у целом свету, а ние његово красне историју данашњег устанка. Хубмајер је пре кратког времена био у Љубљани, где је као аустријски војник морао бити на контролном скупу, и ту се му почнет брабе Словенци природним сјајем бивше, а тако исто и ако су га дочекали и у Загребу. Дајше се Мирослав Хубмајер нађи у Босни, и изобрат је од устанака за главног коминданата босанског. Слика на стр. 277. представља нам Хубмајера у оделу и с оружјем херцеговачког устаника.

* * *

Заробљени Турци на Цетињу. (В. слику на стр. 269.) Не да се опорећи, да у карактеру српском има освете, али да је Срби тако осветљиви, као што страница о нама говоре и пишу, то многи са свим противни примери на данашњег устанка потпуно опорвргавају. Од куд то долази, да је Срби осветљива, — то је ирло лако растумачити. Народ, који се пет стотина година бори с Турцима, с тим вечитим непријатељем, који Србима сваки дан, који га гоне и тамане, који му отиме оно, што му је најмилије, који се рута отиме, што је Србину највеће, — зар тај народ да нема у себи на трунка освете! Не би ли то било неприродно, зар не би то био изкакчалук? Што је један народ изобразованије, тим је мање осветљив; што ниже културе ца, тим мање осветљив. Ово властта чудно звони, ал' је за то нашо истина. Срби и ако нису Бос зна како изображени, ал' за то није он ни изкакваца, он је донекле осветљив. У данашњем српском уставу доста се толико примера, да су се Турци предали устаничима на веру, па су их сви после на миру пустили; доста се, да су устаници Турке заробили, па су с њима поступали: а Турци? ани ако су им се устаници одучајно морали предати на веру, или ако су устанике заробили, они су их окивали у ланце, исекли им нарчад, наплавили на коле. Србин није такав осветник, он зна поштовати слободу онога, који му се предо на веру, или кога је заробио, да то нијемо из најновијег доба толико доказа. Слика, коју на стр. 269 доносимо, представља нам један такав случај како се човечно поступале са неколико заробљених хаџама турских, који су доведени на Цетиње, где не беху у ланце окивани, и још више поспешени и на колац набијени, него је с њима човечно поступано, као што и доличе једним, који су их заробили, — бити јунак, ал' бити човек, а не тиранин.

* * *

Ми смо у „Србадији“ и већ једном напомињали, да ни у једном крају Србства није народна ношња тако разнолика и лепа, као у Далмацији и Боки Которској. Ми смо већ донели неколико слика из тих предела, а ево сад и опет доносимо две слике, које нам представљају лица и ношњу тамошњег народа. Слика на стр. 272. представља нам *лов ромбоиду далматинском*. Харамбаша, у другом синоду речи означује у Далмацији поглавицу пиздура, који су ту ради јавне сигурности и поретка. Као год што хајдуци бирају себи поглавицу, која називају харамбашом, тако исто и они бирају себи поглавицу Одело и оружје је у њих народно, има их на коју, а има их који су и немодни. — Слика на стр. 273. представља нам лица и *народну ношњу у околини сплитској*. Одело је на лици њеном интересантно, ако нас потсећа на женску ношњу влашког доба. Обе оне слике цртао је Фр. Чермак.

* * *

Костајничког града. (В. слику на стр. 281.) Од како је букнуо устанак у Босни, од тоба често се спомиње Костајница, јер одатле стиже вести о догађајима босанским. Варошица Костајница лежи у другој банској пуковнији бивше војене крајине, на левој обали Уне, у уланој долини на подножју брда Бедь. Костајница је знаменита варошица, које са свог природног положаја, које нам, што у њој можеш видети српску народну ношњу и обичаје у најчистијој облици. Костајница је дугачка улица, и то једна једина, дуж обале Уне, са дрвеним кућама на спрат, које те и нехотице потсећају на чардаке у народним песмама. Становништво је осим делом српско, а знамо се ратарством, занатом и трговином. Костајница има близу три хиљаде душа, а део се у три дела, на горњу варош, које становништво називају: Новомађе, на средњу варош — Мађарши, и на доњу — Мађари. Костајница има лепу трго-

јачку снагу и жив обрт са Босном. На десној страни реке Уне, преко од ове варошице, леже Турска Костајница, коју су године 1865. населили Турци, који су из Србије пребегли. Те две варошице спаја велики дрвени мост, који су Французи начинили год. 1810—11. Предео око Костајнице веома је красан, доњеле је и романтичан, кланца је блага, а напори и вода костајничка чувена је на далеко. О њима госпођа, која је пређашњи славо на Чардаклама на брду Бедуу, искупи се силни народ из Босне и Крајине, и ту може човек најлепше видети пошљу и обичаје народне. — На десној обали Уне, између Уне и Унице, диже се *костајничка тврђава*, или као што је народ назива *ратковски град*. Тој костајничке град, на ђе је с оне стране Уне, нама припада Аустро-Угарској држави. Одавде на том стеновитом граду сагледа се за време ратовања Наполеона I. у тим крајевима. Брда која се виде на нашој савији на града, зову се Балеви брда, а у њима живе данас борци за слободу — устаници босански.

* * *

Поглед на Црну Гору из пристаништа котарског. (В. слику на стр. 285). Земље у којима живи српски народ веома је разновиду, не само што се богатством, него што се и природне лепоте тиче. На једној страни богате ресаве као што су Бошко, Бачка и Мачва, на другој страни сиротиња, ако што је горње Крајина и Црна Гора; овамо монотона равница у Славонији и пуна Херцеговина, онамо убави Срем, дивна Бока и горостасни предео око Душанова града код Призрена. Какве разлике, какве противности у богатству, какве разлике у лепоти природе?... Бокаје најбогатија земља, у којој Србин живи, — Бока је најлепша земља, у којој Срби борави! Чуднје је Бокаје, а чувена је и Бока са својим красним заливом. Котор сто већ у „Србадији“ описан, а сада сво данашњо *поглед на Црну Гору из пристаништа котарског.*

Разне белешке.

Књижевност.

(Хрватска херцеговачког устанка. Вредан српски књижевник, а наш поштовани сурадник г. Вук Вучевић пише своју хрватску о догођајима у Херцеговини. У тој хрватској беше нешто и непристрасно описани сви догађаји од почетка па до свршетка устанка. Како је описао по свом уобичајеном положају у ствари, до све тачно дошао и дознао, а уз то још већ толико година живи у Херцеговини, те народ и околности тамошње скроз и скроз познаје, то ће његова хрватска књига бити од врло велике вредности. Ми се надамо да ће се моћи у Србији родољуб ће дружина, или који појединчи српски лист, који ће ту хрватску откупити од писца и предати је јавности.

(„Жижак.“) У накладу Арси Пајевића у Новом Саду изађе скорим не штампе један илустрован календар под називом „Жижак,“ који је за штампу приуготовио Змај-Јован Јовановић. Име ким пишчево јамчи, да ће му садржај бити вредан и одборан. Ми „Жижку“ желимо да буде међу нама одлична међу најбоље читане књиге.

(„Буквица и шокачка вила.“) Пре пет година поврезао је у Калочи чувени родољуб Иван Антуновић први буквичак лист под називом „Буквица и шокачка вила,“ намењен чистој пољци, забави и господарству. Тај лист беше као гост не само у буквичким и шокачким, него и у многим српским породицама, ол је почетком ове године због напосних горока престао бео излазити. Пре кратког времена почео је тај лист опет да излази, и на та своја препоручујемо наше читаонице. „Буквица и шокачка вила“ излази сада у Бођи два пут месечно, а стаје годишње за Аустро-Угарску 1 «ор., а за страни земље 1 «ор. 25 новч.

Школе.

(Школе у Аустрији.) Године 1873/74 постојаше је у Аустрији шест универзитета и 7 техничких високих школа. На универзитетима је било те године 609 професора и доцената за 8057 слушалаца. Међу слушаоцима било је 4096 Немаца, 1605 Чеха, 1282 Пољака, 494 Рутена, 484 Срба, Хрвата и Словенаца, 418 Талијана, 84 Румуна, 429 Мађара и 92 иноземца других народности. За школарину је утекло у оба семестра 270.427 «ор. а у истим времену издано је 258.793 «ор. за стипендије. На бечком универзитету било је те године 256 учитеља и 3843 слушаоца, на градачком 86 учитеља и 975 слушалаца, на инсбрушком 70 учитеља и 641 слушалац, на пражком 166 учитеља и 1947 слушалаца, на лавовском 47 учитеља и 369 слушалаца, на краковском 74 учитеља и 612 слушалаца. На свима аустријским универзитетима пропинедени је у оба семестра 1873/74. године 551 доктор.

— На техничким високим школама предавало је 288 учитеља за 3477 слушалаца; за школарину је утекло 92.295 «ор. а на стипендије је издано 48.958 «ор. Од слушалаца било је 1441 Немац, 1097 Чеха, 582 Пољака, 39 Рутена, 96 Словенаца, 51 Талијан, 21 Румун, 129 Мађара и 21 других народности. На осталим високим школама, шумарским, рударским и трговачким академијама, теологијама и свештеничким заводима предавало је 432 учитеља за 5411 ђака. — Средњих школа беше је 304 са 4361 учитељем и 59.114 ђака. Од тих долазе на 94 њемачке 1068 учитеља и 22.308 ђака, на 58 реалних гимназија 790 учитеља и 16.208 ђака, на 12 реалних школа 1251 учитељ и 20.724 ђака, на 62 школе за учитеље 608 учитеља и 4088 ђака; остало долази на осталене и на двеске школе. Стенографија имаше тада само једно је 1027 са 4296 учитеља и 67.713 ђака. Народних школа је било 1871. године 14.769; новог дата за народне школе беше тек 1870. године. Највећи дер тих народних школа в то 4190 долази на Чешку; Галицију има 2374, Моравску 1866, Тиролску 1722, долња Аустрија 1267, Штирску 690, горња Аустрија 566, Шлезију 453, Корушку 318, Далмацију 241, Крањску 234, Горицу 174, Буковину 167, Салцбург 155, Истрију 151, Трст 71 народну школу. На свим тим народним школама било је 25.250 учитеља и 1,777.619 ђака.

Статистика.

(Пошташка статистика у Енглеској.) Њеселска пошта је отправила 1873. године 907 милијуна писама и 254 милијуна новина; од тог долазе на сваку становницу 28 писама и 8 новина. Њемци 32 (у Аустро-Угарској преко 70) на сваког Шота 24, а на сваког Ирландца 13. Године 1839., док је још стара скупа тарифа важила, отправљено је 82 милијуна писама. Од кад је нова пошташина од 1 пенз (4½ новчића) уведена, подигао се број писама већ 1840. године на скоро 169 милијуна, дакле више од 100 процената. У октобру 1871 године спустила је пошташина на по пенз, а број напред жеља на већ огромни обрт тако необичан улаз имати; но при свем том износио је више од 1871. на 1872. године 20 милијуна, од 1871. на 1872. год. 18 милијуна, а од 1872. на 1873 опет 22 милијуна писама. — Пошташких упутница издано је 1873. године на 15 милијуна комада, у предности од 256 милијуна форинта.

Изналасци.

Механичар, који изговорену реч непосредно изнише, изумео је један Швајцарац по имену Теодор Хуишер у Менедорау на црношком језеру. Тежак тог изналаска лежи у том, да се оруђа на говор употребљују не само за говор, него и непосредно за писање. Мали механизам — читаво машинско дело него човечије шака — доведе се тако у свезу са оруђима за говор, да се покрети језика, усана, непца, и т. д. пренесу на механизам, који је тако састављен, да саопштени покрети за дводе једног особитог апарата за писање телеграф. Од машине се одвоји за време говора усана органа, која се одмах моће читати у особитим знаковима оно, што је говорено. Ти знакови су као и обични телеграфски слова. Но што тај апарат само покрете органа за говор у тим знацима представља, то није нужно, да се јасно говори. Та машина не може употребити за стенографисање сваког речи, који дотичан изговори, нити стенографије у себи, а тим постаје знаковна на оргаја у машини. Изумели дрии, да ће његова машина на скоро наћи практичне употребе.

Библиографија.

Орао, велики илустрован календар за преступну годину 1876, који ће изаћи 366 дана. Уз скраћају српских књиженика уређује Стеван В. Поповић. Године друге. У Новом Саду 1875. Српска народна задружна штампарија. Издаће Арси, Пајевића. 4-ера Стр. XVI. и 143 Цена 50 новч.

Велики српски народни календар за преступну годину 1876, који ће изаћи 366 дана. Издаје и продаје књижара српске Штампарије у Новом Саду 1875. Српска народна задружна штампарија у Новом Саду. 4-ера Стр. XVI. и 48. Цена 30 новч.

Србин. Календар за народ за преступну годину 1876. Која ће 366 дана. Издаје и уређује Милош Грибовачки. Године седме. У Земуну. Штампарија Јеленка Павловића. 1875. 8-ера 46 стр. Цена 25 новч. или 3 гр. чари.

Сриемац. Календар за народ за преступну годину 1876. Која ће 366 дана. Издаје и уређује Милош Грибовачки. Године друге. У земуну. Штампарија Јована Павловића. 1875. 8-ера. 46 стр. Цена 20 новч. или 2 гр. чари.

Борбе Уједињених ословођења Америке Пресеп Гарфа Фелиновић Босњак. (Надала живопис Великиа Белоњића.) У Београду 1875. У државној штампарији 16-ина. Стр. 49.

Нови мере метарске просто удешене и растумачене. Написао Ђура Поповић. У Новом Саду 1875. Издаље А. Пајевића. У српској народној задружној штампарији. 16-ина. Стр. 64. Цена 10 новч.

Школски зборник закона, правила, наредаба и т. д. по којима су уређени и по којима се управљају школе ки. Србије. (Службено издање). У Београду, издаље и штампа државне штампарије 1875. 8-ина Стр. XIII. и 286.

Народни приповетке или мали романи разних страна. Написао Јован Шарић, слеђења и народни учитељ. У Земуну, у државној штампарији 1875. 8-ине Стр. IV. и 56.

Priposiesti (Narodne) srpskoga i primorskoga. Skupio, složio i pregledao Srpan Mitrov Ljubiša. (Narodna biblioteka III.) U Dubrovniku 1875. Nakladom tiskarae Dragutina Pretnera. 8-ina. Стр. IV. 277.

Robinjica. Spjevao Kaz. Mato Vodopić. (Narodna biblioteka IV.) U Dubrovniku 1875. Nakladom tiskarae Dragutina Pretnera. 8-ina. Стр. 46.

Власник и издавалац Стеван Вурчић.

Одговорни уредник Срећко Мајер.

Штампарија јерменског манастира. Седла и Мајера у Бечу.

ГОДИНА ДРУГА.
Свесна прил.
У Вечу 1. јануара 1876.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

ИЗЛАЗИ 1. И 16. СВАКОГ МЕСЕЦА.
Годишња је цена
8 фор. а. вр., или 20 динар.

КАТАНСКА БУНА.

ПРИПОВЕТКА
ИЗ 1843 ГОДИНЕ.

НАПИСАО

ЈОВАНОВИЋ П. ШАПЧАНИН.

I.

Рада сте, деце, да вам причам о покојном ону. И предно је да ја се сетимо, Бог му дао у рају насела. Ви сте били још мејани, када он оне прасло премину. Сирових пресипите у најбољим својим годинама. Ви та се можда слабо и сећате, а ја, да ми Бог поможе, увек мислим на њ. Као сиротни очи, ето та вреда ме. Целу бољу побиу любим његови бајковима слини пада вином. За сам ранју чујем сетна, пеневесела; да ви још није нас, не бих имала шта бих проводила самохране дане. А побу ми је до најите дане, увалда, где га тако често спомиње? За то се чешће у сву и смејем, ако што сте ми ваше пута говорили, драги деце моја.

Он је био најмлађа сирота иза је рано неко сиротиње. Ја сам му донела сво онај орман до целено пеће, а код њега сам застала онај сто за којим седимо, онај пресетни, где нас двоје пођујете и вином пред којом се и дане Богу молимо. Није било ни десетак кућишта у оном делају, што је данас пун пиштући деце попеланих кућа.

Чим сам се дошла онако ми куће, што до сам се у којим родила. Цео дан сам ходила и родила по њих, а он, жалосник, није се растајо с дућаном од рана јутра до мрак пекари. У по дво се чак тим прихватасмо, а у вече спремала сам бољу вечеру. Он је, деце, — по богу да га спомоем и до не удаоше — радо јео тесто. За то сам увек имала најмањих гурабија, бројница пак најих других колачића. По вечери седели смо дуго. Он је ирадио и шио, а ја му помагах. По сво тада умеах говорити за четворо. Он је тада причао сво је радничко прче, а ја сам га пажљиво слушала. По несано, ја пословица, па загонетака што је сајасет. Чешће и поноћ прекаши, а ја још пијемо, свеједно се и торочемо. Боже мој, како се човеку народ промени, по ли реко, да је сваки бућалија као ја негда била торокала ко мало дете. И Бог ти једи знаде, шта се још са њиом може збити све до смрти моје?

У то средњо доне редох и вас двоје, Стамене и Стаменко. Он је, новојник, волио вас као своја два ока у глави. Шта

ЂУРО ДАКИЧИЋ.

га пута жешу сломиц пред дућан, па дотрцу само да нас види и омилује. Увек нас је вечером ухваћало, док сам ја вечер приправљао. Код се које од нас вољу запанче, пре неће је стално ни поставе и не би ни дало, док не наши дрва не прогрју. Чешће сам га за то морао, пак не мислио успоставити своје добро срце. А кад нас недељом нуна, онда ни је међ њима досадно. Или му је лода сувише крела ил' сувише хладна. Ја ни да се макне од пећи, него пиља у нас као у икону. Та Стаменке био си живахан. Што си га пута снега напиљавио бијући облим рућицама по затвореној вади. Он би тада смешећи се говорио: „Хоће бити дешља Стаменко. Тај ће бити Турче из господар Лузе.“ А тобн је жћери тада говорио: „Неја Стаменчићи бићеш лепа домућица; бићо ће је научити кољаш, обући ју у чоху и бечиј, напасати три пасте дуката, да се знаде чије је чељаде!“ Ја сам увек говорила: ако дадне Бог.

Е тако је хтео он, ван Господ другчије нареди. Новајпак је био вредан радешик, и ја њиме били сам веома задовољна. Нијед кућом не бејах пастарица, а њему помагах где год знадох и умедох. Он је њих и пеа'о либоље, фастиле и јелеће, а ја њих му помућивље и натерије. Још се родне десиле године. Храна се је много повећала. Сељани се махом оповчише. Крекуше пазари, нашим данше није било у нашим крајевима. Лако онда беше подићи се устиопу и шеталишу. Нашн се родила брза отрже. Не прођоше ни две године, а ми отворисмо још један дућанак у улици преко моста. Увеземо нешшо момаки; нашше и певане цео дан и до пола доба ноћи. А кад седнемо за софру, Боже мој, чисто се мислио којечији залогај у оиазо радној друзи ин. Кухала сам све најдражи јела, а не жалих зашприцати машћу, што се више могло. Нашћаше пила по две по три бичве, а ракије и старе и луте. Који момак једном стаде у службу код нас, тај нас више није радо о-стављо. Јер, дечице моја, има доста свега без срца и душе. Не жири та за њиме своје мошше за пее. Али знајте, да још нису није проповеш, који је тврдичо према своји м малђом. Господ нијом дућан не остаје. Да није још њетове правде, нта би биле од њијових свеш?

Ми смо имали доста пријатеља и знанша. Сви се радовасу нашем напретку, и сељани, старе муштерије, још радије долажаху у нашу продавницу. О јесени сазви смо моети по вересију, али Боже сахрани, да смо сазвн кишудали капиталу онде, где видесмо да со он тод нема и не може. С тога седимо и велене завраши под нас, но у нашега комшије Перка. Та ви сте га познавали, јер је скоро умрло. Беше човек непосидан и чанграњало, да се једва подносити могао. Ако је од кога пиво што прикасн, онда тешко та ен јадноме дућанџиу. Про времена нама је та тражбашком, а не плати ни за чудетен дан, тини дети суду, ни се тужи, терај, док јадиком сељаку не оде и пуна нам главом. Сељани су тада били боље пазтике, реч је више предила од лепезице кисмети, а суда су се звонили као жито жорнаџије. За то брзо отворише Перки, ја једап не једак спрчуше вод нас. И иоса једном поклушисо пазиом робом, ча више ни запарио није у Перков дућан. Перки беше врло онатра зверка. Добро је он хронизео, но одуиш његове пазаре. Али је био и лукав. Гледао је свакојаке да пцдпали нашој радњи. Прнчне ништа седамо, ја је у нас све спуо и прано нашерено. Кад то не поможе, он поче пуровати са мојнма нашим. Момаки нама кредних и честитих, али их има и доцалчих и сплнојаких. Та није ни чудо, нојко господара моја да прмсеже, дан се на добрега камера. Од доброга добро пнуре, зам се и од рђаога пошешто злога прилепи. Тако једак од најврелнјих наших момака остаи нас у најневгодније доба. Бузаи се дала навести нуживали лакавом. Пнпљање нам тиње пердата, али се брзо увера, да ни у Перковој куни не пнву златна брда. И дошста се брзо покаја. Поиуди се да се опет врати, али га хладно одбисмо. И је и отац нам јако презирасмо ждре лачкаре.

Ни пеирестано у напредак, а Перко на мећа. Те је још већи драшкао лукаво и пијана. Да, и то нам заборавих рећи, да је комшија Перко радо нас и бесповлачно по-ћаљивао. Набије фес на обрве, стави руке на зад испод бурчета, пажрпти се као јесење пеба, па по десет пута на дан прође ће тако као испред нашега дућана. Лукаво нас погледи певај обрво, окрсно се по том на другу страну, разне и пљне на нашу вадрду. Ако је случајно на путу бурење са пиваљама, или пекарџија или дрвосарџија, као нто је то обично у јасеиом доне, порућује крнчнчи и ово му бан није на путу. А кад смо ми проказали нимо и, и воздухвали га, пикада нам није Бога пријатно.

Но коначно нас Перко пзбезавше, опет се је радосно скиоју пријатељ, кад би могао заподнте свађу. Што је дано жслео то је и постнгао. Бн знате, дедо, опај проазрачљ у нашој пухнни што је бан под штуктуром. Још нас је ова пуна градења, утеоиреио је не знам нако с пребијашим господаром Перкове куће, да се тај проазрачљ неке отвори, али во шесто, ако што је, да не бн мљаћи час по ајаи у помишљеу нашоју, јер сваки, знате, зоће да је у својој кући слободан. Устанемо ми једно јутро, и над њеове у пухшу, и у њој нуно поиучење. Зачудемо се, да гледиу само у прозор. Али јест, нам добри комшија на зло порашио, па грађани клишћима прнлично дебеле дасе преко прозора, но још их с нама лепом молбом, да нато сметовет не би пробала. Е то се већ не могаше подносити. Поћоди отац домаћи сеиирз да одмах дзеие, ако ја га удржа.

„Не, ве, рекох му, ти то нисн прнповно, да не смеш ни отповати?“

„Ам то тако но може остати!“

„И то је истина. Само во је прнкосно, овај нема и отпуће.“

„Ам ја с њим нећу да имам посла.“

„А ти јани имаш, да ен знаде нтта му чнпнти хоће.“

Ов остави сеиирз и оде у општину. Кнез Мајеран дође са још два стражара, извиди, те се дасле свикупе с музикалном прозора. То разјари и онако осиовог Перка, па ети нпнети и претити, Бпже мој, шта да је из њега Бано ипнарно. Е не памтим да сам до данас чула ошку грубу и псовку. Онда сам, дедо, видела, да је човек, над нстрашн, још горн од звера. Али нека би ев затвор семе

тнним људима на семља, и нпкад се Богу и богородици, да нас сахрани од оваких пересрнпна у свима данима нашега живота. Нека би бале и за нас оно што сам прстрашла.

„Е не бнм тако хшнпја, не, даме Перко и ир подне, кад мнпљо сво, е се већ стнпао. Не дам се ја тако лако убуљатн. Запрнчу ја њпју и тобн и овим матерале кнезу. Домаћа браћа на отпнпју, а ни помоћ Бог Перко. Не бно ваја сам, ако нам се срнске не осветим. А ни сам ја бнш ни тако вућурача, кое нпте мислите. Е хеј, знам ја што ни и не знате. Не ухалнам се ја тако лако с жендвма. Скоро ће се зовнти слеви живи вољи, знам ја што ни и не знате. Гледај та молим те, с кнм ер они напнли да гоне нпата. Е не дам се ја, море, не дам; нпкп сво и ни у те кано шнвле; знпно ми сте нпнајстарије. Ал' чекајте, зечја сшпови, скупо ће вас стати ова прича Перкова. Е хеј, знам ја што ни и не знате, глуна божја стоћете!“

И још бн бно нзнарао, да га ни се убјуте на његова жена нптнпца. Бејаше добра душа, али је доиала бнло нао сухо дрво подпсећи и убјућкајућн сурову нарси сноја неговнпу.

Кад сво те вечери бнли на сано у со-бн, запитам повајпак:

„А чу ли ти Ннле, шта онај рђаво-пп рече?“

„Несећам се,“ одговори ми равнодушно.

„И још трн пут, не један пут. Зар те не паде у очи нано у три мала нпнут: знам ја, што ни и не знате!“

„Могао је и сто путн казнути. Зна нпја на глава шта му се с јежака потрда.“

„Јао јак, ен не бнло нпјан на обичао. Добро лнсан знаде што је говорно. Већ чу ли ме Мнле, нан комшнја је нсшта пољутно?“

„Но зном кво нта?“

„Шта му бано, зам се нешто нуао.“

„Тако о његову главу.“

„О чнју му друго; зам се добро уамн на ум! Јеси л' ти ту до доше и сам говорно, да се нешто стрсна. Сећам ли се да ги ни говорно, нако су успротнвлали неки људи нз краја, на нано Подрашци и Вальевци. Бало што му друго, чувај се добро и бди на опрезу. Нкао и нуд идеш и шта говорни?“

„Хајде но царкући пашшлана голубнце моја, рече ми нан отац, ја ућута и крнвотнх како се замнслио. Ја се у тој нах сплонх ан не будем досадна. Та се Стаменки бан тако стаде женшоляти у нзјеиди и за прнбх да те подојим.“

II.

Божо мој, колико је те себе година, и сне ни је још тако жнво пред очима, ово, што там прнповедам, ако дуе, дедо, јуче бн ло. Као сад да гледам пред собом нас прас и нсцретне дане. Бнло ти 1845 године. Осамнуо ведар и топао дан у потни 22 сентем-бра. Врашн весело пјеиуцу на живој грљи пред чардаком, сунцо по нано одсвнпало. Нотао је бити већ осам часан, кад се сећих на заједиици да пазијем суде. У који нах ја домаћих недро, у тај нај учнпи ми се, нто да чух пушн. Стадох да боље чујем, али се ништа више не чујаше. Узех суде и пођох у двор. Узгред набернем шоља у банпшне и удућах у носу. Баш отворих уста да ис пуним нао обично, и тек у један нут осјше се пушке: кра, кра, кра. Толико ге трсох,

ли ми се ни десне руке онаде суд и притеже на комаде с камени њихни прат. И ако бејах престрашена, опет ми се туга нако хлади срца ових ово срце. Да се разбаје бани у тај небеси мах, шинта ми се не доваде. И знаше свет верује доста у крстобане, а онда је тога још више било. Останих суд на своје место, но брзо потрчах на прозор, да видим шта се то збива на улици. Као таме, а свет затварао дућане, па неки спуштено одмах сувнама, а други тако на ненагу. Коначно капија отворена, а у њој се чује како виче, грди. Свет сркао унутра, а ја махоне пуне прилику.

„Шта ли је то тако, чича?“ запитах Остоју с Камичка, који се њиме журио прабаше.

„Ето шта је, Живо, као да не може горе.“

„А по Богу шта је?“

„Шта је да је, није добро. Бог зна какво ће још бити жалење. Притворе прогон, па чујеш и себе и децу. Дао би Бог да не буде горих дана.“

„А где је мој Милеј?“

„У коначној заједи.“

„А шта ће он тамо?“

„И сам ну се чудим. Боже би му било, да гледа тебе и ту децу, него да се прими ово опет пакленога гњезда. Брзо пошаља по њега, јер се дошеље може њако пласћа. Не вспрани он крише Дрине. Своја је глава најпроча. С Богом, одмах кошаља, те ти кући зогам! С Богом!“

То реша чича Остоја упрати се горе ка Камичку. Вас се двоје бесте такви кробудни. Поседам вас обоје даде ни њима, притворим капије на прозорима, па вас онда забравих. Поновим се помињом и брзо обучем други фастан. На еден по Мило. Последех у ношњу капу, али та већ тако не беше. По имадех пта и видети. Трнјестину коња нама оповеле двор. Коњи хале, а јахаче оружани до зуба, па свеколико обучени као витезе. Хтађе ми се једнога врсја. Чела плава пређивање се, а хлатна опшивена трнтијама на сунчаном праку. Капица ни сте од сама сомура, с перјаницом белом.

У своју браћу и журби ја и не видех добро у прва мах неколико људи тако дело на улици. Сазнајао ми погледа једно тако и — молим ти се Боже, не позвати тако врсмена — опаких ни кадрпи нерадно мртвих људи с разбрушеном лобањом. Згрозих се као од грозноће трудетвице, па мучи и тужно ногнем тако. Вероваћете ми вас нашем, да сам онда и нијсоре помислила. Јаој, жалосније, да га није несрећа ушбила. Прабланих се и погледах. Шта несретна видех. Поседнин Илић и судија Марко, лежећу мртви у својој розењој крви. Судију сам познала по пресној бурјету. Јер до њих лежаше мртва дечко од својих десетину година. Вај ту добра жене, па пушавна окретох главу на страну и потрчах кући. У том несретном трекутку сретох и помињу Перу. Пришао нубуре, а вид ме пеледа завргавленим очима, умиа ми се, ако да ме прегсче. Дуњало разнуре оружје усне и пиша жуте рајаво зубе. Учиних се, као да несретана не видим.

Шта прође ечи, једна — не приетоје се, деца, ни да помешем нако ме је, хуља, нагрдио. Свирно се бесделина, а мртво је грехота клети и псовати. Ја се журих напред, али чух још само где рече: „Заповиш’ шете ви с ним сте нашу замелаи. С њиовом ћу спрем’ћи, само да вам покажем ко је Перко Крајлаш. Не треба вам гора осветника.“

Знам да су ми тада суде потеше. Та шпеде га ни чим не узредиле, и где, Боже, како је нашрео пиштоп на нас и на њиу нашу. Пазеди га, молим ти се, на пут пред и поштен. Назовимо да му не натрули на спомчина пиша.

Кад сам била близу њуне сестрих отрилене капије и другога Мила, где заборкаут гледа на поље. На срцу ми сакиу и не знадох над осиорих врата и уделох у себу. Ова стајаше близко стола, а као двоје шпрасте се код пстових ногу. Полетех му у наручја и бриних пљакати; он ме је подубно у лису и потео тешити. Последах га у очи и познадох да му утеха не иде са срца. И он је био бриман. У тај мах ми прелети преко ума, буд је а окоио сетан пенесео, туд га и ти растужај. Као да ми пешто рече у мени: Зар је жена само да лстера сузу и да каше шпе додаје чемерне горчипаша мужу својега? Та дика је жени храбрат муж у дикима заја и кушаља. А дшета ми жене у томе јако грешимо. Назодушне смо до пределе онда, код је најнише потребно срца, снишљености и самопоуздапости. Зазор ми би од оних повисти и ја брзо утреи сузу и посабљах се. Седосмо на застирку и умесно нас двоје на крило.

„А шаде ли ти, Кадо, шта се јутрос догоди?“

„Видех у зао час.“

„Неки се често кошаи прти; не знам често шта да мислим о оном што се догоди.“

„Ово ниде добро, Илије. Сад ни се сазти још и горе зао.“

„Зар ниа што горег од онога? Они дуди пазоше ки на небу недруга. Ено бих рекао, да су кашни по спасење божје. Ако су хтели, шта, вар се бли мерило одних с дуденим главама.“

„А да л’ се но надаше нашем долазку?“

„Ја не знам, али нако ко. Ним их коју рају свуд, па зар да се они исно пачуде. Дођуше су се и наше клети протурнале. Почело је бивати скапта. Једно и исте сваки добивале по два крај, по који ја ког. Одјурени толики људи тако у Пегарсту, на зар до тако еде и мирује. Сваки коли своје гледо, па за то се журе да опет у њ дођете. Али, али не нада ни ово. Титрати се с нашим глашама ниде дело промишлено. Вадзао је бале провозгиги.“

„Ја то често не разумем!“ рекох му.

„То је са сним просто. Ниа доста нездовољапи, па устају на пратвси. Но ваз нако ће се спрнити. До ли ће бити победи- лаи незадовољство наше пратвси, то је мучно погодити. Кол’ко је жогу до провидси, нагади се слабо и за једне и за друге. Ко зна на коју ће страну преиагнути ове небше теразије. Но сваколико је памстно гледати своју радњу и жепаи се не мешати у оно што во знам.“

„Али ниа људи немирних, нерадсних и облегавача“, примети му ја.

„Имоп право, жено,“ рече, „али тек ми нако нашта но учпиа смо ја жао.“

„А Перко?“ Упитах га обилазе и смутљено.

„Он је двојице опасна злочпа, жучна и грабљива. Нит’ је добро на му дића ловаиит’ је памстно чиапт јој се пеиспт. Сила њојно ну се, где се и год може.“

„Али је сад на јутру опет показапио своје зубе и претио згорело. Не знам како ти, али ја вебем од њега. Бог би дао да нас у ако не узаи.“

„Хаја, профи се страшепа,“ рече ми прекорно. „Цво Шобани знаде нас, а познаје и њега. Нако не ће за нама се повести, ако би на нас и насрнуо. Него нахапиго га до сте кроја. Прече је да зборимо о ономе што се данас обн. Сирсмах Ивапа!“

„А по гу ући у зао час?“

„Катапе. А за што, то они знају. Јутрос рапо прећоше на нашу страну посиаше Дрепопца. После седам сахата ућоша у варош и установе се пред конаком. Капију а тварајте попекапе и пропуштае. Момци отворише капије и они ућоше унутра. Иванић пштрпа доле и нашу на њих обнаде, но су и од куда су.“

„Имате ли, дуди божји, нашу исправу, да видимо ко сте.“

„Ено ти исправе!“ попекапе и један опиаи на п., и са њежом та састани. И судска председпна Марко изађе у ходнпк.“

„Ко си ти тако у прелој катерији?“ нашу једва од патаља.

„Ја сам, браћо, судски председпик.“

„Доста си председпик!“ рече му и једпим местом из кубуре састани га са земљом.

Обојицу нападоше на ђедрну, тако, Вељо, где си их видела. Господар Дуда побеже на таван и жена му се једва спасла живе. Кидисаше и на Дуку, али се брзо вратише кубурама. Једпим местом престаше убп ово дете, што си га видела мртва. Кућапни родитељи још и не знаду, каква је уда судбина сустигла чедо њихово, и но зна колико ће још таквих несрећних жртава повосити.

За пашесом ворутки. Седосмо обоје за сто́ру. Не могаосмо ништа окусити. Нисмо ни појели, па опет успрсмх. У тај мах зачуо смо нежних тонот и чисиет женских гласова по кадрпи. Привукла смо се прозору. Катаке насом прасгезују узвишпи, те задобпу страх и опако жирпи и заплашеном граћанима. Сва женскиња спуштени, а капије пригворене. Нико жпви да се покаже, и чиљаше ти се у сред гробља да сам. Срстио сте колико сте жпви, дедо, што сте тада били још мелечки, те ће умеднете осетити страхоту о него времена. Ко је онда већ умео тубити, заплатио је скоро неповинпто и ужас.

Но по дне чудо се добозаше. Нпоги бео кућпници, а и ђаде, којима је сва једно и рад а рускај, ступише се пред конаком. Пушпо опет запуваше, а после нежалпо трекутак нрофеше паташе пред наше зубе и одоше пут Лоскпци. Свет опет мало дође к себи, но до ни се онако неки терет са срца. Дубнаи се отворише и ако да се опет повратне стара рад и живот. Али то беше привидно. Сви људи од посла каседаху као по тучени. Но лепу су ни нашо поспата, да ни сриде ваљаје и плаче.

Мале хтеде да оде с мојпма у дућан. Ја му ће дадох. О залеску сунца мајчесно у дућану. Свом вечерњи каиух часто нарицаше. То ме мало обораше. Изнесох слатко у бапипу, те се уза ће пајпасно хладне бупарске воде. Још пешпено по једну пану. То је било сте, што тај дан уместо у усто.

(Продужиће се.)

А МОЈ ДРУЖЕ! . . .

ДВОПЕВ. *)

ПРВИ.

А мој друже, мој пријане,
Сузе греје на сво стрпље,
Само туга рода моја
Залуд чека сузице своја.
Вековни су грдни шкрн,
Једни дође другог сваки. —
А свако зна ронилно сирома —
Нијс л' боље да нас нема! —

ДРУГИ.

Туга ј' твоја моја туга,
Твоја жалост моја друга,
С тиог ми бола душа страда —
Ал у жељи још је нада.
Нада ми је боља правда,
Нада су ми браћа каква,
Стара срце, слога нова,
Нада ми је сабља сва.

ПРВИ.

Збори, збори, друже мили,
Реч ми твоја раше вида. —

ДРУГИ.

Говори, говори, брате мили,
Сам се свиђају ће разлози. —

ОБОЈИЦА.

За што су нам деца мрели,
За то зрели сами и ја;
Ако не Бо сиирт' нама,
Нек ни деци сузице сја! —
Ако дође! Ако руке!
Жања ј' пошао! Жањ је бог!
Ајмо, друже, брате мили,
За слободу рода свог!

ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ.

МИРНО РЂЕЗДАНЦЕ.

ПОВЕЛА

ИВАНА ТУРГЕЊЕВА.

I.

Једној посланој од свога о-
дређења себи, на одаја Сосову
у . . . , свом оружу Ф. . . . ско
губерније, сећање жалд чоиек
у сертачу на јазној столици
на столом прегледајући рачу-
ие. Дае му отворење свеће
у сребрни путашки свет-
љадника светле. У једном углу
стоји отворен ковчег на кла-
пи, и у другом углу бочно
се слуга у пеле, скидајући једи гвоздем
врнеч. Иза пеле претраге лица и клопота
самовар, а пеко се нешто пада по бои сад
увеленом сеиу. На против стоји једна мушка
у новој врдајди са црвеним шајом, дуге
браде и пажетна лица, бледе старости.
Упр-е очи на младића, што пред њим седи.
Поред њега један после распламтан гапсеиир,
а уз њега један тако вело стародревни ормар
са рупама моље изучавања. Ниже прозора
виси нешто мало огледало, а на њ у среди
нарадиран неки стари, већ јако оазувши порт-
рет неке шапурене госпође у robe ronde
са врлом тачном на танком врату. Судећи
по пријатно слеиутом тапету и по посом,
местимице розјалисном поду, овај је прајуће,
где доведеном чатаоа, још од Кушпа баба. Ниже
њега у њему виси седло, пеко је бно сало
погледнет месеца . . . Видиш, то је бало пе-
место, што се дое да се окрене видеои. Бар пао
пеиаше изгледа, да је мало чистије.“

Старости бапу путаши у ушеке.

„Но, сад можеш ићи.“

Старости се поклоии, па оде.

Господичић се протеза.

„Хеј, море ти. Доиеси ми мој чај, вреле
је већ да се леске.“

Слуга оде иа застора, па мало час сто
га са шољом чаја, пешком пароиским пореда
и са чашицом сворпа по тепписом послужи-
пику. Ниже господичић узе ни дво гутљаја,
а у другу себи чују се ворпа, а пеки ће глас
завпгати пјуиио.

„Је л' вој пуће Владимир Сергејић Астахов?“

Владимир Сергејић — тако се звао господичић у огртачу — погледи на слугу, па му брзо прикиму.

„Види ко је?“

Слуга оде па залуги за собом раскимљена врата.

„Јапа Владимиру Сергејићу“ чачу се нега гласови „шетов суседа Шипов: рад бн да га види, ако га ти т. ј. не бупмо. Со ипом је још и његов други пожиција Бодрјанов Иван Ивић.

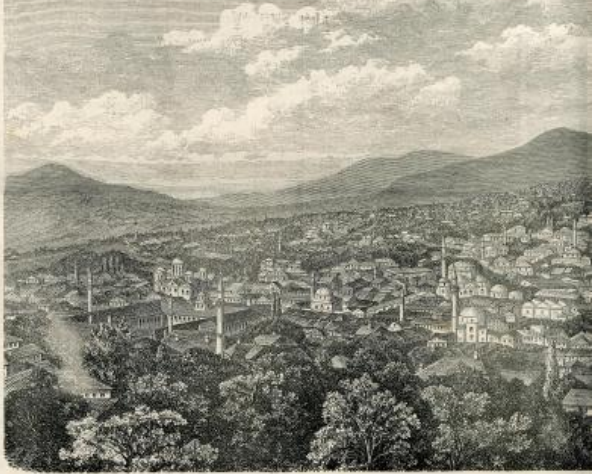

СРБИЈА

*) Ја ову песму написао је великодушни Јосиф Стојковић, коју ћемо створи у једном листу поиети. Ур.

На песма пашоше, па шоћеше чашнирања пруђаше се ипадрати. У оне чаше пријатељ уђоше на човека. О шесшом другу се ше баш не може рећи. Па њему је неки ошар прао фрак, да горе завочаш, може добеље заћеше чашнире исше боје; па врашу и њеној рукави на трага од рубља. Прао ће ошарија прићи Владимиру Сергејићу, поздравиће га љубазно, па ће му рећи онаи ветши песнин глашићем.

„Имам част да вам се препоручим — који први сусед и средњи Шиштов, Михаило Николајић. Одавна сам желио да се с вама упознам. Надам се, да ниће ни упшењујеш.

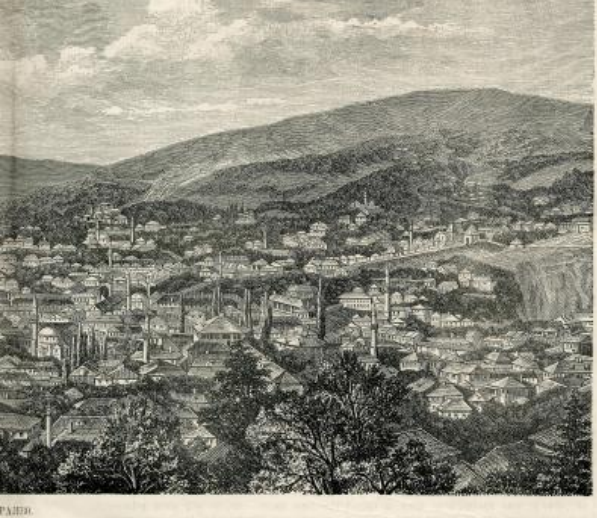

РАДЕЋ.

Владимир Сергејић одговори, да се јако радује, што му је било, да је и он то исто желио . . . . да ша ни најмање не упшењује . . . . и да само њихове сесше и њошши је један чој.

„А овај пасшир онде — продужио ошарац, Владимира Сергејића недовршене фразе га захваљним слешењем саслушајући и показујући руком на господина у фраку — и он је њин помоћник, мој добар познаник Бодрјанов, Иван Ивић, и он ваше исто жели од свег срца да се с вама упозна.“

Господин у фраку, до чијем изгледу дошао неби никад њино пожелио, да и он може што год жељити од свег срца — ваше је сам и расејан изгледао — господин се у фраку поклони некако несрешно и мавнаше. Владимир Сергејић одговорава, на поклон своју мољбу да њихове сесше.

Гоша се посаде.

„Врло ми је мило, јако ми је драго“ поче опет ошарац, и друг разговор усше на гледа на ташни „здраво се радујем што сам једном удучио ту част да вас лично познам. И ако се ви обично бавише по другошима, који сш од нас прилично удаљени, ми нас опет ваше рачунамо у своје у ташо звање старе елиранске „пријашаеље“ и сшаросеоце.“

„Да богме. Шта може на селу — наједе је биш, од природносши у одсуйносши“ примешше Владимир Сергејић.

„Па опет зашо — продужићу опац — имамо ми код нас врло памешних људи, знаше, и ако не исше фрак — људи од јеврописке образованосши. Ево ћу је одних и. пр. наш ишорик Евгуков Сшепан Сшепановић. Завршиа се најсшарији руски пансионаш, познаш је у Пешрограду. Права научења. Па знаше и мамо у њеровим и једну сшару шведску кућу — шамо је знаше на среш пијаце — па живе, он ју је напио. Да, да, јесш. Зашто.

На Цеикелер Анпон Карлић он је знаше чудо природне науке.

У осшалом каку да је ша наука особиво Немцима благонаклоњена. Кад су пре десеш година убили вод нас једну биковину, хвојну, онда је Анпон Карлић по особиом хшеоју реша посао, да је ше баш хшела.

Па онда сшахаја Кабурдин. Он знаше шишо одлично чишше. Шише знаше слободно — велики слободњак. Има његових сшихова у „Газаџеју.“ Па онда Бодрјанов, аја! но Иван Ивић, о њисело ме! јер он је знаше занимљиво шу сшруку, него један други Бодрјанов Сергеј — ша како му је права ова имена, јеа ше Иване Ивићу?

„Сергејић,“ бубнуће овај.

„Да, да, јесш, Сергеј Сергејић. Он нам је знаше весник. Не, дабоме Пушкин није. Аја! код год избаци шшо год, ни у Пешрограду не умеју боље. Знаше ли њеов епиграм на Ахеја Фомића?

„А но је ша Ахеј Фомић.“

„Опросшиће, молим вас, је увек заборавим да ви нисше одавде. Епиграм је на нашег капешана жандарма, па да вушнеше од смеја. Иване Ивићу, ши ша знаш мислим на пакеш.“

Бодрјанов ће почеша свесним немирно:

„Ахеј Фомић, витез славни,
Од племића изабрани,“

„Треба да знаше“ прекинуће га Иванов, „кад су га бирали, добро је своје само беле кулае, јер, знаше, он је прао заслужан човек.

Бодрјанов поновн:

„Ахеј Фомић, витез славни,
Од племића изабрани,
Једе, пије за три бића.
Е, зар пије сад за шачелима?“

Сшарац се расшрешка хи! хи! хи! Није рђаво! боги ми није. На од шо доба, можеше ми слободно вероваши, кад год ко од нас поздрави Ахеја Фомића, а он ше помисли у себи: „Е зар пије сад за шачелима?“ А он, мислиш, лупи се? Којешша! Тога нема вод нас. Пишајше само Ивана Ивића! Ево пишајше га!

Иван Ивић само жмирка очима.

„Молим вас, да се еди због једне шале! Ша ја ше ишо. Ево и. пр. Иван Ивић. Сви ша вод нас зову „зрелиа“, јер он је знаше за свашта одмах ту. Но, на пиш, сад вала да се њиме човек очешлаш? Јок, вала, нисам ни до сада.“

Иван Ивић последа најјаче говорника, па Владимира Сергејића, на полима осшара и склопа очи.

Одвеша за шиша нисам ходићеј надеша од „зрелиа.“ У шеша ни шрага од воље за

карактера. Ко год хоће може га са собом понети где му воља. Требаш му само рећи: Иване Ивићу ходите, а он је већ чим изиђе на врата, онда тражи да му се прекрсти пут па да му каже: Иване Ивићу станите, а он је већ стао. Бацте, мирне Дуди, пиће се напад женско и не игра се карата, аз' вода где се корта по картонима редом гледа у лице. Без друштва не може да живи, самоћа би га убила, одмах би пао у меланхолију, што се у осталом рекло догађало. Још је у нечем било неки особењак, над би се удутру изгубио из времена, а он би најудесније нумао песму стару романцу:

„Једаред жалба беше сјашла,
На жирном — на сеоцу . . . . .“

Због тог особењаштва звали су га и „коњем,“ што та врста птица у кавезу само један пут на дан пева и то на јутра. Его тако је био Иван Иванић Бодрјанов.

Шпатов се са Владимиром Сергејевим још дуго забављао. Шпатов та пита за шуме ни а остала газдиња, за повртање воје је умео и воје још имали да уведе, каже му и своја дубока искуства и „примјећивања,“ па му даје и мудре савете, тако н. пр. што хоће да узгаји кућице на липади а он нема просе па њих мало сена, свиње ће онда сву кућку разрити итд. итд. Једни ће једном примјетити да се Владимир Сергејаћу већ ова скалазу, да му је говор некако отегнио и без свезе. Ту се Шпатов придаје на неки нај-дубљанији тоном: наје рад да Владимиру Сергејићу и даље досађује, али се нада, да ће већ сутра видети драгога госта под собе на ручку.

„Свако ће нам дете“ продужи „продужити моју одају, ви могу слободно рећи сваки ће вам исто, сваки ће нам баба рећи по казати. Питајте само где је „Шпатовић.“ Који ће све сами да дођеду.“

Владимир Сергејић воли нешто запињање — што је у осталом нашли у лета — да ће се већ потрудити до лета — што та само што год не спречи.

„Нема ту ништа; ми вас зацело очекујемо“ прекинуће га Шпатов придајући се, стиште му поштено руку па се брзо маши за врата и упола се обрну њему му још с прага: „Нема ту код нас никаки премишљења.“ „Врста“ Бодрјанов воћаони се бутељки па га пестаде за другуром. Рапуре се да се најпре забутрасо пресо прага.

Владимир Сергејић искрати госте, спуче се, легне за засни.

Владимир Сергејић Астахов, то нам је од свих људи воја, нашто су најпре своју сваку спавојпо окушали напросле воле да је пресе да уаку живот са практичног гледишта да да тако до чеги доју. Ваје сту, прилагодио је чуварак и доста разборат. Воли да чита, воли друштво и музику али све с мером па се држи према свом сталежу. Тек му је двадесет и седам годаја, середња стаса, лепа тела и уарста, миних ас пекако малих прта. Праз им се сваро пикад не меша; они су му увек јасна, сувишпра погледа, ретко би се над тод повеселе сеном једа пли задовоти. Придатељско спешење пикад му не иде са усна. Кога му је лепа, паина, вино сваја и вокраста. Говорили су да има прилично имања, неких 600 душа, а он би волео мислио на женидбу, женидбу по сеиу аз' да му донесе и порасти. Најрадије би хтео да му је жена од доброг одвна и познанства, јер мисли да му то недостаје. Једном реви, Владимир Сергејић Астахов је прави цептлмап.

Кад нам цептлмап сутро дан у јутру рано устане одмах се лати посла, па и то со не да поречи, он је своје послове сарчивао темељно, што се код нас у Русији не може рећи за сваког младог приличног човека. Трпељиво је саслушао умирење молбе и тужбе мужика, задовољао их је колико је могао, изнирао је средства и пријатеље, овоме је што тад метнуо на сриц, на онога со опште продрво и набрзио га, проследио је жалостиој сувојни, умио је у трат неким старостилним законима, једном реви сте је тако несрећпиво, да је сад задовољан са собом, па и мужици кад са опуха одоше у своје разне етаје и пајате и они весе у њему говоре. Ма да је Владимир Сергејић рад пре собом Шпатову да ће га посетити, опет се сад одрази да рука под пуће па је већ наручио и своме пупом кувару да му кува шетову најмилију чорбу од пирећа и поворћа. Ал' уједи пут — сигурно зато што је дапас од рапог јутра тако задовољан — стаде на сред себе, удари се руком по образу па пазну радосно и на глас: „Ал' ходј да вам тоне стром бриљанту!“ Што реше-то и не вореше; после по сплата седно је већ у свом новом малом тарантасу и у њега упрегнута четири добра, млада мужевна коња, па одосше у Шпатову. Доше дванаест врста а пут нас на даљу.

II.

Двор Михаила Николајића Шпатова састојао се из два дворца. Сгоје једпа преда другом, а између њих леза градна баретина кроз коју протиче један поток. Ово баре дугачка долина и на њој тополе. Сиора у истој шприни са домом пира кроз тополе прелаз кроз једно воденице. Ова дворца спојена једпако зидина па рушичастом бојом пресвлена. Са своји спојни, чести, мали пролозрпи мислили чисто се једно на друго подижућу пре-ко те грене воде. Усред самог дворца пашли се једна друга долина, а забат се — поздрпет са четири бела стуба једно поред другог — подиже поносно у пис. Ово чистаке бо-ре старинска бапта. Но већ одде опде липе у густим гомилама и по два реда у дугим шеталиштима; овде опде падгла се папна стара оморика, ирси растови са спојим жутим стабљика и дивни јаворови. Силни грмови зове и бигрено пружили се све до самог двора; само је чело празно, а до њега со вију-гају доле уаша путови, посути истученом црпеном опепом. Шарене пипке, беле и свпасте суске пазвају у гомилама по стазу поди. Бара се пекад не устоја због многих коња што бан таме чело баре напру ва пене камепите јаруге. Половиј је дворни одшта лен: пражњиве, усављен и ледом.

У једној од обе куће живи главом Михаило Николајић, и у другом жити му, сва ба, стара жена, својих седамдесет и пекодико година. Код се Владимир Сергејић довело на долму не ана којој не куће. Обапре се — пижепом отрудом табљу седи једап девто на пена. Владимир му довикне.

„А куда ћете?“ старој господи или младом господину?“ вели девто и не диже ока са пазпла на удпи.

„Какој господи?“ вели Владимир Сергејић. „Рад бих Михаилу Николајићу.“

„А! Дакле младом господину! К ни те рајце десно!“.

У том ће петрепути на удпи једпог сребрнастог пирина на тихе, мирно воде. Владимир Сергејић пазаје десно.

Михаило се Николајић беше вртао са „врбом“ горњака над ару јавише да је дошао Астахов. Но ова шта ће од радости, своме са сто стопице, отрча у предсобље на госте три пут загрли и пољуби.

„Ето баш сте ме хотеали са мојим првим пријатељем“ почепе разговорати старац „са Иваном Иванем, кога сте — намотрео добро рекоше — сасвим заиеки своју љубо-пепћу (Иван је Иван Бутећин бајно у пеки поиши од себе). Бог је тако добар па је остао код мене да се играмо горњака. Моја сва оставам у башту ва' ја ћу одмах послати по вас.

„А што бисте ми бутима?“ почепе Владимир Сергејић.

„Аз' мислим вас, јакпо ми је то ушо изразпте! Ваика, стрпи брзо господипица . . . . пеки до сме добили госте . . . . На јако нам се сиоди оволика. Није згодно, јелте? Кабурди је осепло. „Шпатовић, пиле пробијеппте“ тако се почапе та посла, па и посао је лепа, ва' знате, ја је не знам дале. Него знате ова моја бапта здраво ми је велика, преко мојих сила. А оне две сиоро јединке куће, ако што сте већ зацело видели, знате, сазидала су их два брата, жој отац Николај и стрпи ми Сергеј. На перуше ми, и ону су бо-шту они посадили. Жпвели су као праоци пријатељи, ако вам Дамон, Дамон — ха! јесте! дод сад! Сад ве знам како се ошај други звао.“

„Питајте“ примети Иван Иванћ.

„Којешта, беше јакпо зацело да се тако зове! Ал' сте једап врат. (У своје је жупи сгоран говорио далеко слобођеје него код других). Ва добове знате Владимире Сергејићу да сам удовац; жена ми се успокоила. Најстарија су ми деца по прилапии заводи-ма; сад су код мене само два најмлађа и моја сластапа, знате сестра моје покојне жене. Сад ћете их одмах видети. Ал' ов жене чедна, а где су ми мисли? Да кас нечим ве попудим! Дед Иване Ивићу, нареди тако брате вој и пријатељу слугајеве, да им се донесе неја залога. А воју рекоју коњате најредпка?

„Не пиди ништа пре ручка.“

„Ако бога знате! Ти може а' то бити? У осталом како наволевате. Госту воља, госту поштта. Знате ми овде живимо сасвим просто. Ово није знате — то, те већ свем рећи — ово није ни божији дећи; где шеће, штопо рет, ве пенаји, него је тихо мирно гледаи-ње, мирно жестапке — ја, то је! Ал мопи вас знапто ве седпете?“

Владимир Сергејић седне а шешир јои једпако у руци.

„Допустите да вас разуверим,“ рече Шпатов, „ваше му нежно шешир на руке па га одпесе у једап угао, онда се врати на-спрам пред гостом па му гледи у очи пријателски и смешпће, па већ не знајући шта ће му у реше пито ба му мило биле, а он Његга простосрдпо запитати да л' се рано игра горњака.“

„Не играм добро ни једну игру.“

„То је од вас врло лепо,“ вели на то Шпатов „ал' знате горњак то и није шпицкап

игра; то је знате само да се човек мало ресе, да прекрати време. Зар није тако Иване Ивићу?"

Иван Ивић погледа замарено Пантоша као да би хтео рећи: а крај би га знао да ли је игра на забава — ал' после несташно трчкарања опет је тек једно да отворе уста:

„Да. Горелам то није ништа."

„Кажу шох то је сасвим нешто друго" продужиће Пантош, то ваљу да је страховито тешка игра. Но моја мишљењу. . . . . А! где сте моји добри пријатељи Пантош сам себе на гледи врло позоришна стављена врата што воде у башту.

Владимир Сергејић устане, окрене се на сваки појрс две девојчице од својих десет година у руменистим, житуским хаљиницама, са великим шеширима. Трче куцо по стеченима на лопту. Иако витки на се указа девојка својих двадесет година у црнини. Висока, једра, витка. Убише сте три у себу, на девојчице поздравише утихло.

„Ево" рекоше домаћин, „опет вам препоручујем своје кћери. Ова се зове Катарина, а ово је Инеса. А ово је моја сластица Марија Павловна, о којој сам вам већ говорио. Препоручујем је вашој благонаклоности."

Владимир се Сергејић поклони пред Маријом Павловном, а она га отпоздрави једна климнувши главом. У руци јој отворен нож. Дуга, мрка коса пошто у пределу, увлеч се у њу један зелени листић, кудуз нож вешто чешља. Жарко је лице обасја румен, а руменило уже позаторене. Хаљина јој натуштана. Задувала се и она је се сајају, видело се да је родила у башти. Она одмах је лице на себе а на лом страшне девојчице.

„Нора се мало тешила доторити; без тога већ не иде" примети страга окренув се Владимиру Сергејићу.

Владимир се Сергејић у одговор свезано па се нешто насмеши. Пажљиво га пођша Марије Павловне. Одмах већ није лидо тако поднуле руке, стезне лопте. Она се посоро врати, седне за сто на се ни не жене. Косу мало угладила, ал' хаљино није промекула на ни тамније није мотнула на руке. У пртљи јој не чекан тошно одозго пошто стрсчет, скоро суровост. Чело широко на висно, нос правак на прам, сдаба, лани подсиен би кад-и-над је скупио усне, ал би кида преморано купила обрне чело мрогодиш. Велике, праве очи скоро кида обрене. Часто је видиш на младинот немилог лика где нема: та нам је да не ни сад сви мерате; но, на добро, следите ме ви доведа створења . . . Кад би дигао очи, у њима је нешто лепо, тупо, дивље, па те опкиње на помућени погледа. Какве класичне носине сразмо би их са очима Перере или Јуноне.

„Шта сте радили у башти!" запитаће Пантош. Хтео је да и њу упуче у разговор.

Брескаве сло суво грлце и леје ни цвеће мелан" одговори зна дубоким на' мелим, звучним гласом.

„Но, на шта? Јесте се умарали?"

„Деца јесу ал' ја не."

„Та ниси већ" рекаће Пантош смешно се. „А јесте ли били и код стре мојне."

„Јесмо, Сашо."

„Је ли вам цвеће, госпођице?" запитаће Владимир Сергејић.

„Јесте, нолим."

„А што не метнеш шешир на главу над куда идеш" примети јој својим. „Ето видиш како си се загрејала и прехладила."

Она прође кутећи рукон прено лица. Руке јој вису нелите ал' помирене и доста крепке. Не носи рукавица.

„А нолите да тако по башти радите" запитаће је даље Владимир Сергејић.

„Јесте."

Астанов оде сад приповедати нако нека богата сплавља II., његов новпајо, ина једну банту. „Само ирна баштован, нема Немац, ина годишње две хиљаде рубаља" рекаће Астанов изнебу остајући.

„А како се баштован зове?" запитаће уједан пут Иван Ивић.

„Бесме не знам више. А што не пан то да питаш?"

„Па питам, само тако" вели Иван Ивић „да му знам презиме."

Владимир Сергејић приповеда даље. Девојчице прођу, погледе се полако на мирно слушају.

Уђе један слуга на вели да је дошао Јегор Капитонић.

„А-в-а! па молим само унутра!" повика Пантош.

Уђе неки дебело старији. Лице округло, на пуно бора око кинко почели јабуко. На њему нето сива долама са једним гајтаном и крутом јаком. Широке, врло јаказане чизме пине нолени.

„Добар дан, поштенаки Јегоре Капитонићу" повико Пантош идуће му у сусрет „шисо вас већ тако давна нидао."

„Та забога" одговорише овај пропуштајући благонини гласом поштo је дајпре све поздравио „та ви тек знате, Михаило Николајевић, да ни сам ја слободан човек."

„Како то? Зар ни висте слободни, Јегоре Капитонићу?"

„Отуда, Михаило Николајевић, та моја породица, на пословни на тек Матрајона Марковна." На замеклу руком.

„Па шта је са Матрајоном Марковном?"

Пантош памагне на Владимира Сергејића, нао да му рекне, да само добро пази.

„Та не знате" вели на то Јегор Капитонић седајући „увек је са мном ненадно-волала. Рекао ја што му драго, нај није по вољи, нај је добро, нај је доста фино и углађено, није доста пристојно. А нао знате да није пристојно? То сам бог зна. На и господине т. ј. моје жђери и оне су такве исте, иду материном трагом. Плаче ја, боже сачувај, нешап нашта против Матрајоне Марковне, "ено је наше жена да јој рекне нешта; само мало одвише строга нето се тиче „благородственог понедења."

„А но чему наше понедење Јегоре Капитонићу није благородствено, ено бога знате?"

„Та то и ја сам себе питам. Ал' сказао је жена мумо да јој угодим. Ено јуче нашем ја пре ручку: Матрајона Марковна (ја ту Јегор Капитонић даје своме тазу најласкавија израза), Матрајона Марковна, нашем ја, на шта је то са нашим Андријом, тај не шпеда поше ни пијмаше, то је нешто опаније, не уже да тера, ено је пран хвиг-ни већ сасвим истерап. Да сте онда чули Матрајону Марковну кад суну, на ме уже ерамотата. Ја, вели, не знам да пристојно говорим у женском друштву, нише она. Госпођице одмах скочиле од стола, а сутра дан Варјушкевиче, нећање моје жене, сас већ нлају. На шта сам ја рекао што се ве пристоји? Ето сами судите. Ја већ не знам нако да се понашам. Ма ја што рекао — катнад сам мало несотрен; а коме се то не деси, особито у своју рођену кућу — све већ нлају Варјушкевиче. Катнад знате седим тако на мисли по мојој памети. Ви знате, да тешко дашем — ено ти опет Матрајоне Марковне да ме срамоти: Шта си узео хранити? вели ми. Ко још данас хрче? Ал' молим те, Матрајона Марковна, што ме сад гриш. Место да ме самилеваш и ти грижи . . . . Сад већ не смем код куће ни да мислим. Тако седим скупљених очију. Јест, тако ми сних светих! Пре неки дан бан да лежемо, а ја велим: Матрајона Марковна, баба моја а што се бога ти тако размишља твог живог посла, ти те вене пресиш, да се бар спако недеље уживе! — Но, ја знам да сам се ту изразио доста нежно. А? шта ви мислите? Ал' ни ту нисам нестало на ме Матрајона Марковна уже опет срамоти: Та ви знаш да се повлашим у женском друштву, вели ми, а сутра дан Варјушкевиче већ сас нлаје.

Како је сад ту могу и помислите да ноги полажем, Михаило Николајићу?

„Што ми ту сад реносте, томе се јако чудим" рекаће Пантош. Иначе се тешко надао од Матрајоне Марковне. Долази ми да је . . .

„Да је жена сасвим на свом месту" прекинуће га Јегор Капитонић „жена је пара као матери и жени, само је нако строга у понедењу. Вели, у сваком мора бити неки ensemble а тога, вели, у мене нема. Но знате ја не говорим француски, само нако разумем.

„Какав је то нрага ensemble шта га у жене нема?"

Пантош није ни сам бог зна нако јак у француском на сиже говорења.

„Па нако дека? сазвао?" запитаће га Пантош мало дешиње.

Јегор га Капитонић нокрета са страше.

„Добро. Ја сам с нама садовали. Госпођице ми се извукоше на нима али га сановима сам задовољан. Лео је ваљан у служби, сте га старешине хвале. Лео, е то је хитро момче. Нима, но, нод кеси није баш нарбоље, знате постао филантроп."

„Шта? филантроп?"

„Филантроп богме! Нуталица на стадиа, а Матрајона га Марковна још већма буни. Што се ти угледи на ога? Ти треба да га поштујеш али што се тиче понедења, треба да идеш материном трагом . . . . Док се то само изденаки ниже већ и с нам."

Владимир Сергејић замоли Пантоша да га упозна са Јегором Капитоновим. Разврше се дивни међу нима. Нирије се Пантошна не каже у разговор. Иван Ивић поседа се пред не ни на ме реше ни две реси. Девојке дворишне на му хочеше нешто на уво приповедати . . . . Редузна, нека угрвана баба, повезана црном марамом, јанк да је јако на стазу. Сви оду у трпезарију.

За ручком се нрилично дуго остало. Пантош увек дрви наздравт кумаре а жели и добро апна и ако их не дошоа на [illegible]

зеђ на суборање. Шатов живи, што но рек, но воља. Каку да нема више од тридесет душа, аг' нема дуга, па је и своје имање довео у ред. За столом говори најмање домаћин. Јегор му Кошелонић све позаклиње, аг' више ни из себе заборавио, па поштено ималета и суче. Пирија Павловна јако ћутљива, па само би кад и кад одговарали полугласним смешењем на брзи разговор обе домаћице поред себе. Види се, да је реда јако воле. Владимир Сергејев покуша још једном срећу, да почне с њоме разговор, аг' ће са особитим успехом. „Вреће" Бодрјанов и на јелу мантао и спор . . . . . После јела попију сви на лонцу, да поспеју пуну кашу. Време не може бити лепше. Из баште долази мирис од липа, што баш сад цветају. Летњи ваздух, освежен хладовином дрва и шаром обливше боре, чисто носи пену меку топлоту. Од једног се дану кошени ба-

КОСОВО.

ПУТНИЧКА ЦРТА ПАНТЕ СРЕЋКОВИЋА.

ду Косова, где се састају сви ти таласи Ситнице и стрмени зали Шара, повисити даље главу у небесне висине, брдо, изад мора више од 4000 стопа, округло као пласт, у њиховој средини се виде путања са кућама, а на темену џетовом стоји град Звечан и у њему света црква. У граду нема војске, у цркви се не може служба божија: све је

батаљено, само што становници причују о прошлости згодна, а човеки се лета дају у њему играју жара, а зими и пуцају, — у

пиште. Тај велики планински свибеи је малих, и зимзи снежним округљавима, између којих се виде у долини поља, њиве небо, показујући, да су тога равништа више дељене сиве море. Цело то равниште од звона на исток дели на двоје дугачка планинска Чечавица, која се спреч Призренске планине са равништем косовским, на југ на исток, пади се ако горњака, Голеш, са равних планина голо брдо, које Народинци назују за Качаник.

На тој планини Чечавици, Голеш и Народинци дало то велико равниште на двоје: — с оне стране раније поље Косово, и са оне стране Подрим (Метохија). На Косову је главно место Приштина; у Подрињу — Призрен.

Све воде Косовске пирвашње жеста под Сазлије теку у Ибар, и косећи своје брзе и назовите талесе улазају се под Карапопа ца у Мораву; а све воде Подрима утичу у

ГРАД БЕОГРАД.

хат испод тополе, а мало затим којаци се на дорату једна јахачица у дугој амазонки и са опругљем, синим шеширом на глави. Јаше у трку. За њом киса један мали коњи на пеки излеситу чилингу.

„А-а-а!" повика Шатов. „Ено Надежде Алексејевне — но, то је лепо!"

„Сама?" запитаће Марија Павловна, која до сад нагледала на врата, а да се жалугала.

„Сама. Петар Алексејевић сигурно је њено коња јахати послао."

Марија са Павловна погледа испод очију, ворумени, па се окрену.

Међутим јахачица дојахала преко капије у башту, дојури до лопте, па лако скочи на земљу, не дочекавши своја коњаника Шатова, који јој пође на сусрет. Скуни онтро своју амазонку, па полети уз степење, скочи на лопту, па повика: „Ено ме!"

(Продужиће се.)

Звечану плаза врста тишина; само се по који камен одвали од града, те својим падом поплаши пеће тако, или пајрани гуку снежну, коју зрак јужа разнеса, а зимзи камен прича, да је пао сасо са Звечана, и да се тихо и лагано руши зградо, коју су Немањића сазградили. Стојећи на дну Косова, ни сте зимзи на висини зимзи мора около 1450 стопа. Од брда Звечана на исток, пузе равно поље Косово, пресо коси њиљта и бапета, пао кошља, Ситница. Над је пећ човек труд, онда не треба помазати труда и потећи се путем Неказинћа, на обло брдо звечанско, мимо батальових кула, горе у град, одакле ће видети пред собом огромно равниште, у дужину више од 16, а у ширини више од 24 сата. Цела општавају висине планине од две до седам и више хиљада стопа изнад површине морске, и чини се, као да је једна велика планинска вепаи општо огромно равДрим и теку у Јадранско море. Чечавица и Народинка јесу подсдина линија. Реке Народинка теке по најзанимљивој местности Косова. Она извире на планине Јелезици и Народинке, па се дели на двоје: на исток тече у Лепеници, Вардар, а Вардар утиче у Јегејско море; на запад утиче у Сазлију, па које потиче Ситница у Ибар, Морави, Дунаво, а онин у Црно море. Према свему, са Косова од Сазлије, теку воде у три мора: Црно, Јегејско и Јадранско.

На Косово је поље скоро на средини европеко тусле пареније, јер колико је од Косова до Јадранског мора: толико је готово од Косова до Дунава; колико је од Косова до Цариграда, скоро је толико од Косова до Кадуље, на сухој босанској граници, у Крајини.

У свој великој равништу може се ући само кроз неколико богаза. Тако из Босне може се доћи у Косово вепцом Рогозне планине, па се сурити пива стрму страну у ма-

лену Банску крај Косова, где су дворе Страшинића бана. И сада постоје читави градић Страшинића; у њему читава црква св. Стевана, (задужбина краља Милутина), крај ње срушено громом турско зидање; у њ је Мухамедовци не хоће, а Србима ући не дају. Страшну се, који би хтео ући унутра, обично одговори: „јасак“ (забрањено). Саиме градићи тонак бољ, који је тако велика, да прави читаву речицу. Одатле је до Косова $^1/_2$ сата. На том је богазу, осим града Страшинића бана, још град Звечан. Гледајте са Звечана на десно (југ), ено онамо је опет босак из Гусиња и у њему град пећени, а више града српски пећени патријаршија; још даље на југ, у подиже пешта, ено онде је град Новопазар, а онамо близу опет на богазу Дренов и Бастрице, где се ено когда ухватали, ако је престао

вредно да узимамо воде Косово, јер у српским земљама готово и нема већег, родније, нити знатнијег развића, које би било толико високо изнад површине мора, и залазиш та много реке, које у брдима стрмоглаве уче и кидају дрвље и камење, а Косово тихо тече, те заливају и напајају заведену земљу, пруду и месом јунећим оглашену.

На хаџење горе уз Косово, путем Краљевића Марка, кад та је гакљалено, што по њему Арани суде. Од Звечана морало прође прво остатака знатстеле српске варошице у подини брдову, који се беле приленила уз само брдо и опстојала под окриљем градских зидина, да је чршај и браве од пеела и пашести. На место старе вароши Звечана, с ове стране Шара, почиња је садашња мала варошица, Митровица, граница босанскога вилајета. Мало ућете у варошицу, где досадни-бошњаци (православље за сновалару) постоје, и који су узор међу себи равнима (т. ј. надмени), и који су пиор мудрости и красноречивости, нема ни ее уиионе здравог.

„Сокоари (пацинци баше) и кобчари (чапрли баше), нема ни ее част уживати, поједи су коме најугледнијем пређоме престолу, печатом утврђену тестеру, у којој разликују, како према лицима браћама, који су заведени у њине бошњиске (Дестера-кхаџије), да као сокоари, кобчари и јабчари и јастребари (Шишкиџ-баше, чапрли-баше и ятмаџи-баше), имају сваке године слати жена соколе, јагње и јастребове, желило их буду у течају године набавили — и тоспиити, а у годиниоу, у којима не би мели набавити соколе, јастребе и јагње, имају према старинском постојећем обичају плаћати

ВАРОШ БЕОГРАД.

пина српске праведнии — Призрен; даље пеком Шаре на истоп, у подини највишега врха (Шаре планине) Љуботина, ено је Качаник и Новаков град, који је разорала железница; на сеиеро—западној страни Ново брдо у ограђима Новопазика, а Новакови од сеиерне стране заливља и границе Косово. Ма ћемо редом описати све босае, а сада да пригледамо поље Косово, јер нам се на ино не може; зато нас жели пиће вуку: Косово спомиљу мајке и турске и српске, најдубљи спој одолах у зеленици; о Косову пенају младенци; Косово спомиљу старци: хришћани спомиљу Косово као место, на коме су изгубили царство и постали „турска раја“, а Турци га спомиљу као место, на коме су задобили „царство“ у Европи, а постали „европејски сиионе.“ На и ије другиије: ту су погинула два цара: ту су пајвећи гробови; и турских и српских јунака. На Косову се губи и добија царство!

Но да биш и свега тога чуо ије, иман је

пиику крсто Шара, шестом Немањића, одма ћете спазити долину у златасто-зиноземном руху, соко су ван хобни тица ни руни, прилежан уиином, као што под нас дели везују имоја; о врху соколу су прапорци, а за долином вера се по којо верушо. Долиија се господсеи и зиоиовито шета, тица му ни руни или на рамеиу шуте, но спази ли какву другу тицу, одма затрепери; долија, ако неће да је ирцити у лов, одма је мази и гласи, док се не умири. Ово су посриптене долије насељене од својих крштених отаца, па су тад и турски цареви успоиали српску-краљеву средњевековну „соколарину,“ као што показује овај фермап дат једиој српској породици у Сгруги,*) који гласи овако **):

*) Ово је исказа са старинскога српскога фермана; и ин жену стоји на крају: „исказа горњега латинскијега и: „ова се по овоме поступа.“ (горњој овога стила); „Да је овај горњи акт горњи српски с оригиналу турскога Сеф-Мустафа-Хоџе, који Круб-Косиће“ (Круб-Косиће је сигурно, где се турски царски крунисају).

**) Прево с. Прим.

за то одређеном лицу соколарину (мурелбаџилеру); и по што то покриле опда су ослобођени од давања данија (т. ј. не морају плаћати): десетак (ушур) од пелена, ни од овиа, ни бошшине, ни героседе, ни од винограда, ни бапива, не морају ући у дом, нити плаћати ниште такое на ваиру (рину), нити такое за ибфтање, нити арач (исенце) и најпрабе једном речју рећи, ослобођени су од свију уобичајених и великих давања, што је све изложено у писаним баратама-форманима, који су у њихоним рукама.

„Кад дакле ниво нема права и над ниво по томе не сме да их у ониа правима узнемирује, они се жело, да их узнемирују мирописаи (водени чиновници), мирилиие, муселеми, војводе, субаше, омини, заиази (поревиије), тимариоти, *) ианци, **) пазуџоси,

*) Тимариот је морао водити у војску по једно поносно наоружана од свако 3000 акчи прихода.

**) Заиазуџи зиао свако бити ханџа, који за 3000 се годишње 3000 акчи.

сеоски племићски кабети и остале старешине и траже бешатно од њих јело и јестиво, овце, јагњиће, меда, масла, зобн, сламе, дрва и сву осталу напру, те им тако нелични зулум чине и сиромашну их, те немогу да врше дужности сеоларске. Онако напожавши своју жалбу, молили су за најкраћу наредбу, којом би она одлучни били отклоњени, те да би они могли сваке године, може ширешене двору, по старишинске обичају, сеоске доносите, а код такове не могну кабалати, онда да плаћају сеоларину.

„Уважавши ову жалбу, ја сам издао овај мој високи фермап и заповедам да се по њему управљате и да све привилегиране сеоларе, који сваке године може високоме двору сеоске доносе, или на место њих убичајену сеоларину плаћају, да се нико не усуди, ни из уважавања и противуказивши тражбинама (управо жигрисањима) обтерећава.[1] сто тако заповедам да мирнирања, жирисање, муселими, војводе, субаше, еминн, кнезови, заими, сеизни и племићски кабети, надзорници државних добара, и све остале власти не траже забадава од оних сеоларе јело и јестиво, запру и да не учине нешта, што би нападало моје ново наредбе. Онако да знате и може свеговме знаку верујете.

Написано десетог дана месеца Џимазил-ахара 1153 (лане 1724) год. У Цариграду.[2]

Кад су покрали очени оних сеоларе, они су добили потврду својих старешинских права, као што показује овај акт.

„Узрок због кога је ово моје високо писмо написано, овај је: Моји царски сеоларијн (чакрпи баши), који је уганд међу осталима, коме нека се части умножс, поднео ми је у којој престолници са печатом утврђену тестеру, у којој каже: да су Христ, Томзи и Никодо из Струге, који су имали права, на основу кога високог берата, да сеоске доне, за времена пришла своје дужности, поштали; и та о су њима места упражњена остала. Па је сеоларијн молио, да се на њихова места њихови потомци (синовнне) синови, поневу онога високога знака Јакоз, Пеја и Нестор, постане, као способни закона сеоларерог. Пре ни овој жалби је сам горе именоване постакао за сеоларе, на место њихових покојних отеца, и издавши другога дина, месеца Ребуазилаа 1157 год. овај мој високи царски берат, заповедам, да сваке године, доносе моје средњене прагу сеоске, а у годинама код не буду имали сеоске, једне не бити, по постојећем моме високом ферману сеоларијачкоме сеоларину плаћати. И докод буду тачни у дужности (туреки: И докод не буду у напрамљу своје дужности нпака кусур учиниле) неће смети нико од њих никакве данобне, нити десетка, нити прача тражити, нити ни једну сеоларију за сеоларину преземе сме истеривати, једном речју не сме ни нико, ни ко бно да био, узнемиравати. Онако нека знају и може свеговме знаку верују.

У Цариграду 1157 (1740 год.).[3]

По што сам ова два писмена навео, да кошто осветлим један факт наше историје, који се зове „сеоларина", с Митровици немо само још ово рећи, да у Митровици српска црква нашо налази на најпростију кућицу, неголи на цркву, а у исто доба умели се из све спите, те имају прилично школу; ово њих се немогло чисо бавити, исто хидмо даље прело на Ситницу. Како ни немамо бога Страхиница бана, ком су брди, где год дође нодн, морамо потражити брода, нпше једне милосе решице, која ни Копаонпка утиче у Ситницу, и тада немо се доказати равнога Косова; преко града Вучитрог, где су били двори Вејпновића, поспед њега тече пучитрска река; али су на граду Вејпновића куле порушени и град опао; у њему се не беле српска ни бела, нећеш сјај турски муњарета. Што је у Вучитрпу товолике грађевине и зграде од тесапне камена где су то остатни српских времена, а мухамеданци кад нпно у тај тријумфима, или су сагради нуће од чатне, обложпли блатом, обојпли крсом, што сте скупа само собом говора, да се рои нису стапи но кастапнпа, нпте што да ни нпји дан нпје. Од Вучитрна пи десно, бљешти се, најпта и крвуда Ситница, а с леве стране виде се врхови Копаоника, а пред нама у лево нрп се Грдеч планина, знатна са Вук Бранковића.

Од Вучитрна пут води сво нашнпце, док се нпједан пут нутпна не узнпи на доста узвишеној, дивној равнпне, коју нпнпшпна и орошава реке Самодрежа, а у лево не апшпце баш поврх реке виде се развалине, чупеше, од тврдпјет вубета, Самодрске цркве, у којој је кнез Лазар пречестпо мојсеу, прокло недељу Вук Бранковића и где се нарсп отпжала о царству. Где је био олтар Самодрже, ту је Јапар-пина (жала пар пријатеља и победпли Срба на Косовпни) пзнесше подсећнчп камен, а подсећну саградпо се тесалог пријесог камена; подсећнца стоји. Ни нсмо од свију догађаја у Србији ништа сачувели сем један:

1389 год. ту је бпла чптава, дпвна Самодрска; уннопило ле, град са кулама, кое у Ливадпји, а чптаву је ту равнпну, одмо де Лабе и доле до Ситнпце, бпла прекрпвала српска војска; Кнез Лазар с зрупом на глава у средпни војске; пред нпме су зпладу српских оклопнпка у пзленпнма са перјанпцама, са штптопима и мочепима; а пспзад нас пеш. Десним крплом дуж Ситнпце па до Лабе, запоседа Вук Бранковпћ „делнпи подјаа," а на челу је деспот кнрпла горе до Бабпногз места срби Иван Кастрпотпћ жупан Брође и свети Прокоп. Косово после с оне стране Лабе и покрај Ситнпце, допирући чак нпше Звечапа, где је нодгшла дворе Страхпнића, од Призрора нпше Пристпне до ухот Јапора, сав је простор пзмеђу Пристпне и Ситнпце бпла прекрпвала Турска војска и постпвала се „Глава у главу, бегови и сп бапе, ред до реда, једап до другога, чета уз чету, вук до вука." На узвпшеном брдашцу у средпни војске, одакле се вида сво Косово, бпо је шатор Мурадов. Бег Бајазпт је заповедао над десним, Јапуб-бег над левим крплом. Табори су Сарук-хапоп и Ајдадпном под заповедништвом Сарук-хапе на левом, а табори Алап-бега Курда на десном крплу. Пшебег и Балабан стпнкли се на десној страни а Тавук-баба пи и Србпи Газпја (Сазап назАлија) на левој страни. И тако је завете готово и читаво Косово бпло прекрпвала турска војска и тако свештепца, да је нпгда у војска јапија дух Лабе, а остала је заузела све богате од Звечапа, Чечапа, Голешп, Сазлије, Кемер-Кулпје и Дреча бпшу Грачапнпце, те тако Србпна нпко ппје могао дохп на Косово, пп на Метохпје пп пп са источне стране од Качапика, а то је од стране западне, јужне и источне.

Да тадпшо пита се реди у ова два слова. Султан Мурат I. Гази-хап некупно под своју шатором, па Гази-местапу, сво стубове царства и уградне у земљу, па пи говори:

„Но народи праведне суне, ире битно морамо већати и у свему се слонити, нако би једна мелко пне једног за другог одржала." На се окрене Еврепос-бегу с питањем: „Како се треба, Еврепосе, нападати, над хоће човек са свим неверпшним да ступи у бој?"

— „Мој султан вам најбоље мојсеом да управпла и да бој нападе", одговори Еврепос, што и сам остали потврдпше.

— „Ја сам то морао у једној мпсли слонпти, рече Мурат: ја сам те од неког времена постопно старешпном над свом војском, ти ти се повпнпте и добро упознао обпчаје и уредбе ондашње старешпнстпна. Твоје нпшљење вреди нпнп, нпте ли свију остапих."

„Мазоме пристоје се, одговори Еврепос, поште се показпи султану: узвпшењи се у бога, зарана се појпли, нпсто за борбу пзбпрати пре, него ли та непрпјатеља избере, а за тим ће и он доћи, онда се лако борити, чим се једна од других растане. Тако мисли тној слуга, а остало нпше најбоље зној султан . . ."

— „Бог вам то благослови" рече султан: тако и ја мислим, а ти Бајазите, шта мислиш?

— „Моје се нпшљење војводи са мпшљењем мога султана и Еврепос-бега."

— „И моје су мисли такве исте" рече Али-нпша, нпте нпјанпце и сам остали.

Нпсте су ио наредбп заузета, па је требало да се погопоре о распореду разлпчпих редова војске. Султан се обрати с питањем:

„Шта ћемо нпкше пред нама постакати, или ћемо сами противу њих ствти?"

— „Нпа ће нпкше година нако сво се нпшала борпли и нпгда писмо пред нама нпкше стављали; да то и сада не чпнимо," одговори Бајазит.

После одговора Али-нпше, султан запита Еврепоса, шта ли о ономе мисли.

— „Мислимо је" одговори Еврепос ларпна стпар; „да ћу бпти слободан да ноју реченп." Кад му султан рече да говори, Еврепос уз рп опако: „Ако је стратпсто неланкптно и спмслено добру мисао, да се нападе напред постане, јер пошо неверпшним нпће да пду ни кампле, опе су онда нпша одбрана и нпо меки бедем; али кад се лакше напеиеда пошаше и стану се ковпта — чега ће да! бпже, — онда се врло лако, и тако бпла, да ведем војску с нпном, да онако нпше обилазп, опе се покланс, бесмау, те тако онај, који хоће прап да победи, нрси погпне. Зар пи сте чуан, код је Александар бој бпо со нпбпјскпм царом Порпом, да је онај онако себе нека град бпо нпчпнпо, постављапи преда се слопове. Александар се томе домпје, напали у средпна шаатору и опкли на њих. Томо тако пошаше слопове, то окрену да бегају. И тако

они преузрокују пропаст војске инђијског цара. И наше каваље могу постати узрок наше пропасти.“

Као Мурат, тако и сви остали успеше њихове Европљане, и султан рекне: „Јахаће треба у први ред пред пеш за жестоко стреље, пеша на десно и на лево крило од стрела отпису, ни онда пеша у редовиту борбу за перу запису: Алех је најбољи и пеша најпру на невољаше; те у тој патрељој борби или ће нама запасти неки добеџе, пли ће нама запасти удео пеша друга средња ... Сваки је крај животу — смрт, а после ће — о чему ће још имати да се бринемо!“

Овим се свршио саветовање. Настаде ноћ у очи недељи-дана 1389 год. И тишина је војску била обастрла, да се ништа није видело, а ветар је завијао од срећа на тврду страну страшно дувао и прашину носио.

И пеш је Лазар у Самодрежи на неколико дана пре битке био искупио стубове своје државе, који су му дошли, и с њима се свето-вао; једни су му свето-вали да се покори Мурату, а други, да се с њиме бори. Пешпрља спомиње Вуки Бранковића, да је у томе саветовању реше кнезу Лазару: „Ја ћу сам прво на Турке ићи; не требам за то нико-га.“ Неки су говорили, да треба дотле зо-товарити с Турцима, док их непокоре, јер над се некупила силнија војска, било би худо и право блебетање, да се учине непријатељство. Трећи су говорили, да је но све право да неодложе борбу, већ што је мекше брже, да се у битку упусте. Опет су неки говорили, да треба најпре послати посланика Мурату, да види што Мурот хоће и да назади, како стоји турска војска; као се питрас прат-ти и њима о свему томе јави, онда ће се на Турцима јачи, у планци га утекнути, пустите му пресећи, и код но буде могао известити на једног мокта, онда ће га потући. Кнез Лазар усвоје ово мишљење, пошље Мурату посланика и нађе наредбу војсци. У једном оригиналном писму, које се налази у Јордана, кнез Лазар даваја свему једноме пријатан заповеднику о стању ствари, и напомиње лепо речи, да он нашто о томе не жели једноме, да се то не разлази, и да не дочује Андријеш јер „предиши будет (ова наредба) Андријешом везиру трагическа.“

Посланици српски оду Мурату и јаве му ово: „Ја сам Лазар за бој спремио. Нека султан удара, ако удинити жели, да не буде, да сам узалуд дошо.“

Султан одговори: „Још Лазар није осетио нача османскога, — сада ће га отседи-ти.“ За овим наређа, да поглавице проведу крез турску војску, како би их страх у срце удао.

Док је Милан Топлица преседао турску војску, дотле се у српском логору сакривале и „тварале интриге, нама сваки познате, што прича наш народ и тиче спротивиште књиге. Топлица се прати у српски стан и по речи турског летописца Нешприје, кнезу Лазару, који га крвави у већу с војводи, рекне: „Господару, турска војска није тако силна, како се говори; видео сам је под оружијем; не треба је се бојати,“ а за овим истрчи му ушколер с Муратом. Чувши то кнез Лазар заиста војводе: „Да ли не ће бало згодно, да одма пођае на Турке нападнемо?“

— „То би за нета било добро“ одговоре сви, осим великога војводе Вука, који по речи Нешприје рекне: „Зашто господару да пашиш те Турчиће — и нити је то, што на толике Турако у једанпут пођу нападноти?... Сутра ћемо их појединце живе похватати, једно ћемо сапети, да продати, а друге поубијати и при њихову са прном немамо сметања.“ Ови жесше буде усвојена, да сутра, ни пидоо-дан студе с Турцима у бој, и кнез Лазар позове на господску вечеру војводе, где су „седећи, међи се у њиној старостанној кћери, кнежеви и војводе много и много разговарали о најразјашо царству, о Алеврејину, и другима, а најпише о „Балији.“

На то кнез Лазар, по наговору Вука Бранковића великог војводе, као та у свом писму назива сам Лазар, устане и назове Обилића најодличнијем са цетовим друговаша.

Пошао кнеже, рекне цар, да му не-вера седи до колена; но речи турског историописца Нешприје, рекне кнезу Лазару: „Је идем да убијем тусиног цара — и нико је у за се свршити пок!“ устане он и сва се раздиђу. Ноћ је била мрачна, ветар је страхотно дувао. Исти Нешприја прича „да су неки Срби те ноћи нито пили и свако добре ужинали. Једни је другоме хтео Турке продавати; било их је, који су при пићу по десет пута Турке препродавали; свима се у највећему хвалисаше.“ Свани је Срби несно по једне уво. Једни су зборали, да је њима уже дугачко тридесет лаката, а други су одговарали, да је њихо још дуже: „газдо-мо, да их живе похватамо и ужетима повежемо.“ Неки су говорили, да је Турчин горонадан и неће га одрвати уже, „него ево је њих лапаш, њиме ћу Турчина окопати.“ Док су неки у војсци тако мислте разгоне водили „пемерја луди, као Жидово из Острвице: у војсци су разпростирали страх и панишли војнике, како би их умно страх у срце; а Нешприја додаје, да је те исте ноћи пемерја клесарство ходао и говорило по српској војсци, да он напада није видео, да су Срби Турке пустали и немирали, већ је видео, да су Турци Србе одводили у ропство. Бојим се да вас неће и сада Турци нашим нерпгема спутати и са собом у ропство поодвлачити.“

— Бути, проклета худо, остани се такве беседе, реино му неколико српски војника, јер ће нам чути и потубити те!“

Тако је проведена ноћ у очи недеље-дана 1389 год. у обе војске. У турској војсци видимо једнаство „једну нисло“: ни царство, ни војска, ни нпиње није нашта — вели Мурот: ни сам рошо због слугу и робља, него да се удорим тебн вечни боже и вечна правдо.“ Из онога се види најбоље какво је било религијозно одушевљење код Турака. Како је било код Срба ни смо казали.

(Свршиће се.)

СТРАСТНА НЕДЕЉА.

(ОЛДОМАЈС.)

Арханђел Гаврил,
Сриједа чита,
У бијелом храму
Пошо о глас:
Сложише трешњу
Земаљску тишу,
И мали Христа
За грешне кос!

Арханђел Гаврил,
Прекрдан чека,
Не крену годи
Уз диван пој:
Мученик Христу
Рад ће да страда
Од свети несне
Жртвиште свој.

Арханђел Гаврил,
Свеђенин милп,
Спевао је клечо
На једни кам:
И камен чита:
„Небесној сини
У среду, људи,
Дижите храм!“

Арханђел Гаврил,
Достојан неба,
Среброни крил на
Отвора двер;
На пречист зено
Кон христост треба:
Са неки жиреу,
Са свиех бер!

Е ЈОВАН ЂРЧИЋ-МИЛЕНКО.

НАРОДНО СУЈЕВЈЕРИЈЕ

или

орачање, слутња и бајање. *)

Скупио и сложио

ВУК ЂРЧЕВИЋ.

ДО ПЕВО.

ЧАРОВАЊЕ О ГОДИШЊИМ ПРАВНИЦИМА.

а.) Божић.

Ко је коме у пишему народу живио, ои ник, да је божић најсвеани народни празник, као што Руси и Турци по православне правилу и уставу прве устрсиле. Томе је главни узрок, што народ зима почина без икакве телжачке радње, и да је сво у кући уино, што му је лето уродило; што од божића до Водсвења дне (мали божић) непрестано једни код других иде, и ту се без жеље једе и пије,

*) У предговору овом јавили смо: Ову збирку народног сујевјерја, ја сам од 1839-ве године знатноје у знатним бележнпи, сакупљао по Босн источној, Ја сам се родио, на брду Цвиу горе у предјелу звани онако живописалу, као свакојаку нашу Босиаку, и по Далмацији ако чловечанске душевношсне карактеристике, а нарочито је прва последњу јесет годпна мојега пребивања у Требиње, седишту највећега крајишка Херцеговина; ако нпта сам крај ово четири народа скупљао сам друге народне умотворнне, од којих су нама већ напоследак у Бечу и Београду, а неки и јошт у рукопису леже.

Ову збирку народу ни доверавала многостручна окружења и домаће невоље: ја је до данас у прилог ред нрезнвао; а и сад ју само зато издајем, што ми је нужно, да нашим нпше пишем — вели Мурот: ни сам рошо због слугу и робља, него да се удорим тебн вечни боже и вечна правдо. Из онога се види најбоље какво је било религијозно одушевљење код Турака. Како је било код Срба ни смо казали.

(Свршиће се.)

---

*) У предговору овом јавили смо: Ову збирку народног сујевјерја, ја сам од 1839-ве године знатноје у знатним бележнпи, сакупљао по Босн источној, Ја сам се родио, на брду Цвиу горе у предјелу звани онако живописалу, као свакојаку нашу Босиаку, и по Далмацији ако чловечанске душевношсне карактеристике, а нарочито је прва последњу јесет годпна мојега пребивања у Требиње, седишту највећега крајишка Херцеговина; ако нпта сам крај ово четири народа скупљао сам друге народне умотворнне, од којих су нама већ напоследак у Бечу и Београду, а неки и јошт у рукопису леже.

Ову збирку народу ни доверавала многостручна окружења и домаће невоље: ја је до данас у прилог ред нрезнвао; а и сад ју само зато издајем, што ми је нужно, да нашим нпше пишем, без да ишкоје изволевање о стварп прилика, осим само то да сам и сам и дан данашњи дубоко у народу живи, и што сам се побрпнуо до ових пи само по ће нешто неуобичајено, нпто нема по нашим свршалном ду ма већ сваиное на нарет бити, као ће особпто забавно.

Може бити да ће неки у сем прилике ових нпшем одушевљења, нпје ја нарочи бно у прилог ће чорно; а да и нпје по уредном народном народ

игра и пјеша, и на све стране пуше пушке и гуле ударе.

Осим чаровања што је народ о божићу, ако нема нарочите прилике, немилице је и много друге појенти, као н. п. погонење божић је божић, а пењено ју је брат; а пјевају:

О Божићу брате!
Напасе се ти те,
И шест дана по те,
Ма не као ни те.

А приповиједа *) како су се сусрели божић и васкрсење, па божић баш сит и ријан, те му васкрсење напоне пријо — као пријатељ —: помоз Бог мајсторе! и божић њему: Бог ти добро дао руку без вечере!». Друга опет у истој ствари, како су се на бојарин турски сусрели турска и рашћанска ћеца, па први рекне последњој: Хе кашчанли! видиге ли што је наш бајрам? ваше ли прође, но сви ваши свеце у годину». Ћеца ни рашћанска одговоре: Бесне наш божић један, пише нама по обадва ваша бајрама,» а турска ћеца наваде на њи камењаре говорећи: „то нас за божић пита? пасе од ваздина! то и ми знамо.“

Вук ков. описао је божићње обичаје **) доста опширно, а најалије Владика црногорски казао ***) ријеч уста изгинала Стевана:

Нема праве славе без божића!
Славио сам божић у Витарјеи —
Славио га у Атонску гору —
Славио га у свето Јерузи —
Ал је ова слава одвојена,
Са простотом и са веселошћу, и т. д.

Но будући да моја намјера није, да у овој књизи описујем обичаје, но само о њиној наслову, што ево они, који се о божићу чарују.

1. Домаћин кад сијече бадњак, треба да га више сијече прије но гране сунце, а над њиме, да се сирак сунца прекрсти и да рече: Сунце на истоку, а јакт Бог на небеси, па онда пресијече прво ремен бадњак и пође га кући. Кад га пригласи пред кућна врата, пошто улезе у кућу, изнове свој чељади: Добре јутро Јелко! на здравље вам бадњи дан, а ја веселе весељаи» т. ј. бадњак.

2. Пошто се бадњак на ватру, у вече, пасмик, не смије га никаква женска рука такнути у кући, нити узјести који у кући на помаљкама, па ни ниже жушви прије полазања, за не би изгобили жушво.

3. На божић у зору најстарија ћеновја у кући отиде на воду, па поји честита божић и госпе је су мало жита — обично јечмом или пшеницом — кашчи суд воде, од које с овом сламом при кућењу, за уме домаћин сјенар и зимљаво ако да не је помјеће, а жена му запаче: не сијеци родиће!, г) домаћина жене оно славе сноја по кашчима и комшиво, ће ој изнесше пасе јаја, да би ој оне године боље носиле и пиниј лесше; г) баша пред новошима једну шаку славе, да но ће после мало јечма или овса, а код новошие пасаше зобата, ова им ресе како ма у једно у ноју кућу сад побаде, таво ми сву годину зајелно и носиле.

7. Народ каже да се на божић не мо̀гу нерше (воместре) играјати, нако што могу преко све године. *)

8. На божић гледа домаћица с ноје ће страно прва највишом коном узапрети. Ако узапри од истока, каже, да ће оне године свани напредан у кући бити, а ако од запада узапре, бити ће назадан; ако узапра од југа, каже, бити ће оно лето кишовито, а ако од сјевера, бити ће зима страшна цјетрови и голема снијетна.

9. Гогоне од брава, који се за живу о божићу за ненино, спреме, те једног домаћин забоје у најранију зајну, а другога у авизу, за би им обје оне године добро плодом гродиле.

10. Јесте (у Боки и по Приморју) посилају цјеме од свијеће буба ошим пепелом, у коју се пекла божићна чесница, да ни ниже опасно буба. колико је пепела по кима простал.

11. Ако домаћин има губава брава, болесна коња или говече од непаше болести, коју он не може назјенити, стуче у прох угљена од бадњака те напанчаг свуда по простабима наваше, а над што више говори: опој во те хранио опај те и напјечио.*

12. Чобан, да му не би курјаци оне године казали стоку, не гони је на божић у зору за пасе, него ој пресне по тору толико сијена или славе, колико им је доста за они дан, а пошто им сијено пресне, жиће из тора и пресе стоне наметне пушку говорећи: колико врио од дома, толико курјаи од тора.

13. На божић неће нико из кога ни позајмити у кућу, а како ли узапрати, пити смије нико ови дан нашутити се, или плакати, јер иначе — воле, — да би сву ону годину биа пекар и пека хлебова у кући.

14. Јенеје, које немоју густу но рађеку кожу, стане у очи бишна испод славе руко које од цине оне, и на три коња за особ на њему сјена, да би ој онако коса црна и густа била.

15. Полазећи над притаче бадњаке, удара један о другоме, да ни нам исмаху варјаче, ни сне говоре: сваљаче у пашета домаћина пара, овса, пша, кошева и кукуза, вина и сланога бермћета, и жушиће тамна пијаче.

16. Народ се радује над је на божић сијеје и вина, а на Јурбеи дан над је ведро, што мисле да ће напредна родна бити.

Слике из Сторе Србије: СРПКИЊА МУХАМЕДАНСКЕ ВЕРЕ.

*) Моје народне приповиједке под бр. 105. на страни 46.

**) Живот и обичаји народа српскога, на страни 84.

***) Горски вијенац, на страни 101.

*) Овако нашу: нрвако, што ни божић од ове године, да ни се ударати, нашто се нетко с нетко по свађи, јер се нашо у кому по нашто нам дан нрва.

одкуда је и народна пословица постала: Бог те сачувао пезда божића, и облачна бурђева дна.

17. На Васиљево дан (дан божић или нова година) народ пази пре свега, да му се што ово дан не би непожељнога догодило у кући, или којој кући, зато што мисли да ће му сва она година непожељна бити.

18. На божић (ако ни на прсло име) не пада рећи ништавој, ђубре, или угасит, него: обасјала свијећу, да не би с прљава смећа своју кућну чељад, а особито мушке главе.

19. Од жита се бадњаци не вуку, на сам Васиљева дне вечер никад домаћица неда, да се завршета вечера јер вели: кад је сву у кућу весело, пева се и вечера весели.

20. Пошто пословима привршене бадњаке, па сте дошле на кућне огњиште, ни једна женска глава не сиђе бадњак тапнути зато, да се не би женске у овој кући рађале, но све мушки.

21. Кад бадњак на ватри пукне више пута пречуо, певала рећи: „ево пречуо бадњак“, него: ево ће у добри час пречести[1], и домаћин првога пређе њиме, пошто му пожеље: здрав бадњаче божићна весеља! и да тодине се са њиме веселио, да Бог да!

22. Кад су дошле чељади у завиђај, у комишлуку или у селу, из којег завршају пред црквом не приступи клаћи и старијему и не рече му: Мир божји, Христос се роди, коњеси на себе гријех сву ону годину; а ако старији окрене главу од клањега и пећење пољуби, он гријех понесе. Ако се људи или жене не помире на божић, жучиће ће за сву ову годину, но опет на божић.

23. Да би се којој кући што злога до-

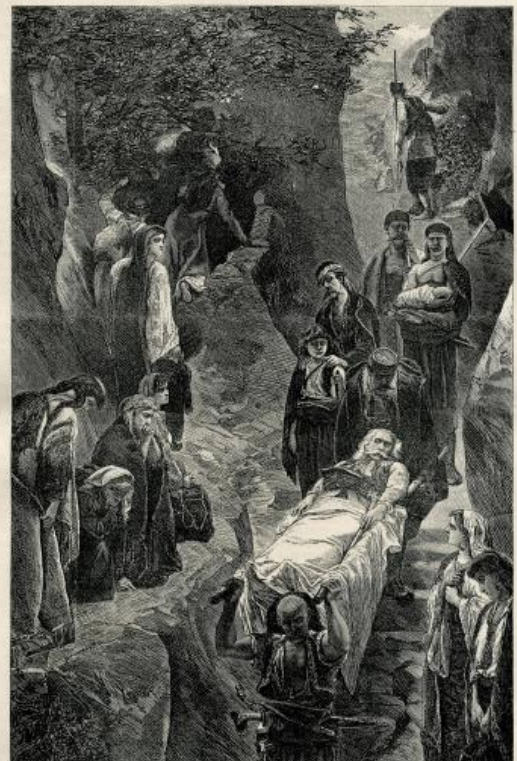

РАЊЕНИ ЦРНОГОРАЦ. Слика Јарослава Чермака.

годило кроз ону годину дана, сме приносује божићњом полазнику; па ако домаћин нек домаћица оне куће не приносује полазнику, одма ће му неко из комшилука казати, жалећи га: „то вам је све до полазника.“ У овом случају полазник ће сам казати овој кући, да му се што ово дан не би непожељнога догодило у кући, или којој кући, зато што мисли да ће му сва она година непожељна бити.

б.) Богојављење.

По Херцеговини зову „богојављење“, у Боки и по Приморју „водокрштје“[*]) а у Црну гору „водица“[**]). Народ мисли да се Бог ко један пут у години на земаљ јави, отворивши небо, и да се зато зове богојављење, које он тумачи: Бог се јавио.

Повојни Вук каже,[***]) да у Србији људи стоју пијеску ноћ пи поћу, чекајући кад ће се небо отворити, и да кажите оно, што од њега желе, па да је неважан чојек за куће видио, кад се небо отворило и крст прозор помоћно главу, па на њесто да рече: „дај ми Боже осмог блага.“ рекао: „дај ми Боже од осмака глава,“ и у овај му час постане глава колико осман. Али код оданшња три народа приповједа се опако: Као је један чојек стојао на прозор у ови богојављења, и чекао кад ће се небо отворити, па нијесто да каже: „дај ми Боже годину блага,“ омане му се у овој хитњи, па рекао: „дај ми Боже годину глава,“ те после није могао тијела главу крст прозор, него су морала жутља чељад звати најстаријега, да сребља прего од прозоре, док је куртализао главу.

Сутиње каже пок. Вук да се народ опако обично пођу кућа, прибијајући дед по рајскама, па веле, да се и он вели кућно, кад је у њима био, с' њима на један точак која се звао „Данилова лоза“, али код ни једнога народа они пријеза нијесам ни чуо, ни видио, да се ко кућа, осим само да свако чељаде (мушко и женско), које се

[*]) Пуков рјечник под ово бог-јављење, стр. 33.

[**]) Водокрштје зовн ово прасте; зовлов, зар.

[***]) Живот и обич. народа српскога, II. стр. 51.

почело при чешћињати пеће ово јутро — на Богојављење — ни воде пити док не није закрштено во дање, коју народ зове „аћиазма“ (од грчкога агиос вода).

Будући да народ мисли — као што рекох — да је Бог погледао онај дан на земљу, и да онај дан важе по све доба преко године пази ко што ради и говори, тако свако чељаде цијели онај дан чува се, да што грјешно не уради или не рече.

(Продужиће се.)

ЂУРО ДАНИЧИЋ.

(В. лик на стр. 1.)

Као што је Вук Стеф. Караџић ударио темељ, на ком се могле изидати све духовно изображење данашњих Срба, тако Ђ. Даничићу припада не мала заслуга, да је један главни део те зграде он извео. Вук је извео благо српскога језика из свију српских земаља, и показао је, шта је оште српско а шта провинцијално, у данашњем стању језика; Даничић је, изучивши садање стање, прешао се у прећашњи живот језика, те је у науци о српском језику завео историјску школу и поређену науку о језицима.

Познато је, да Срби у средњем веку (осим секте Богомилске и католичких Дубровчана*) нису писали својим народним језиком, него старим словенским покрајињеним; а без народнога језика у књижевности изображавају се само поједини слојеви друштва по вароцима, незнатна мањина супроћавана: народ пак у скупу остаје непросвећен, и по томе у неслободи и без напредовања.

Кад се у новије време (1741) код Срба у Угарској поче оснивати књижевност, први књижевници или су писали тадашњим црквеним језиком, а то је старим словенским, покрушеним, или су у српски језик, који њима мало беше познат, пребацали русизме. Тако потрајавише до 70 година (од 1741 до 1814), и ако Доситије доказиваше (1783 до 1811), да треба писати чисто српски. Тај период српске књижевности могао би се назвати временом макаронизма у Срба 18 и 19 века.**)

Са појавом Вука Стеф. Караџића (1814) настаде у нашој књижевности прави рат за српски језик и правопис, који трајаше 53 године, од 1814 до 47 и од 1848 до 68 (33 и 20 година). Најжешћи се бојак био у 30-тим и 40-тим годинама између Милоша Светића и Вука. Али 1847 Светић би на том пољу поражен од Даничића.

I.

Даничић је још 14 децембра 1845 у званичном и важном листу београдском „Подунавки“ (број 50) написао, под именом „Млад Србин из Аустрије,“ против новог „Задругинаца,“ те новоскованих техничких речима показао, како је неудесна, управо смешна „Припрема за књижевнословни речник Друштва Српске Словесности.“ Резултат беше тај, да речено друштво није примило те терминологије.

Али прво му је знатније дело „Рат за српски језик и правопис“ (Будим 1847)***). Том расправом би извојевана главна битка између Вукове напредне странке и староваља, која тобожњом беху у власти; основана је историјска школа; придобивени беху многи ученици и присталици. Какав беше учинак тога списа, види се по изреку тадашњега секретара државног савета, д-ра Ј. Стејића: „Тако још није писао ни један Србин!“

Ну и ако главни противник беше пао, још је 20 година ваљало не само рашчишћавати старо, него и зидајући ђрадити нову зграду од различних ђерива, а понајвише од незнања, те непрестано ширити науку у своје редове. Тек у априлу 1868 би у Србији укинута забрана новога правописа. Од то се доба знатно издигао величанствена зграда народнога језика.

Остала полемична дела његова, за ее штампана, јесу ова: „В. Јашићу, I.“ (Беч 1848), „В. Јашићу, II и још коечита“ (Беч 1848), „Нови букварь“ владике Платона (Беч 1854), „Вуков пријевод новога Завјета“ (Београд 1862), „Србин Србенди“ (безимено, Београд 1864), „О Светићеву „Огледалу““ (Београд 1865), „Милош Светић поета“ (Београд 1865).

II.

Али и ако је Даничић почео свој рад критиком, он је опет више стварао но обарао, чинећи ово последње само колико му требаше за ново изграђивање.

Најпре је издао „Малу српску граматику“ (Беч 1850), коју је 1863 у Београду прерадио у III део граматике: „Облике српскога језика“ или промене имена и глагола (последње је 7-мо издање у Београду 1874, два су пре тога изишла латиницом); на последку издао је и „Историју облика“ (Београд 1874). Већ у Малој граматици проницује историјска основа, а у Облицима је са свим на научном земљишту. Именице дели самостално на оне мушкога, средњег и женског рода, с наставком и без наставка; заменице на оне без рода и с родом; за глаголе узео је одмах у почетку (1850) Миклошићеву деобу (поправљена Добровскога), која је сад опшита код свих Словена. Историја облика показује нам живот нашега језика, од почетка историјских споменика до сада. Правило је да се пише што обичнији речима и облицима њиховим („пиши као што говориш“); између пако облика у садашњем језику, кад се не зна који је правилан а који неправилан, било изузетан или погрешан, докучује се поређењем са обликом старијега времена у језику. — Облици садашњих имена и глагола нису постали сад, него у почетку језика, за то их Даничић пореди са заједничним наставцима племена индо-европскога. То је истина мало незгодно за оне читаоце, који томе нису вични; али надајмо се да ће расти број оних, који ће дубље улазити у поређену науку.

За IV део граматике издао је 1858 у Београду: „Српска синтакса“ (прва књига). За изображење и будућност језика, потребна је научна синтакса, а ту је Даничић први у нас почео изграђивати, не имајући никаквога пре тога израђеног градива. О том делу вели Миклошић „да ни један словенски језик о својој синтакси не може показати овако ваљана посла, као српски у овој књизи.“ Шлајхер вели „с великом марљивошћу и огромном ученошћу у скромном облику написана изврсна књига . . . која много вреди за Словене свих племена, будући прво такво дело, колико ми знамо, јер словенску синтаксу до најновијега времена беше обичај најмање обрађивати.“ Чешки „Slovnik naučný“ назива је „бисером словенске књижевности јужно-словенске.“

Ове године изаћи ће од њега II део граматике „Основе српскога језика“ или како постају речи, прво такво дело не само код нас, него и у свима словенским књижевностима; такођер поређена. За тај део граматике нарадио је још 1860 српске умањене и увећане речи (Гласник XII).

За I део граматике, науку о гласовима, изашло су расправе о акцентима у „Slavische Bibliothek,“ „Гласнику“ и „Radu.“

Даље изађе од њега „Диоба словенских језика“ (Београд 1874).

(Свршиће се.)

САРАЈЕВО.

(В. слику на стр. 4 и 5.)

О Црној Гори слушa Србин са поносом у грудима, Србија му је нада, уздањица, а Босна — негда поносна, а сада тужна Босна — за њу су само тужне успомене скопчане. Колевка најновијег дела нашег народа, раскомадана на три скоро подједнака дела вере, никад од турских времена најмање да претрпи. До данас је још турски ејалет под пашом од три туга са 1268 кв. миља и 1,850,000 света. Много ли је рајинa суза потекло њеним дивним долинама, много ли је бесно Турче оставило главу и кошуче у њеним питомим горама, много ли се тужна песма орила по њеним цветним ливадама! А ко не зна из народних песама за гору Романију са хајдуком старином Новаком? — Романија је у Босни мало, само поред Саве, Уне и Босне, друга је све питома, обрасла гором. Које река које потока има у Босни до 8000. Подневље је благо, земља богата свачим, а у њеном јужном делу и Херцеговини расте и шипак, наранџе, смокве и лимунови. И свакојака кова пуна је у Босни, а особито злата, сребра и гвожђа. Сваке се године извади гвожђа до 100,000 цената. Ал' шта све то хасни, кад је још под турским копитама — а где једном стане турска копита, ту више трава не расте. У Босни живе Срби, православне вере до 600,000, Срби католици до 150,000 и Срби потурчењаци до 300,000. Осим тога има турских Цигана, (ал' не смеју прекорачити џамија прага), Чивута, па и Арнаута, Арапа и т. д. који у лето дођу да у Босни што заслуже, а под јесен иду у своју топлију домовину. Турци су земљу освојили и упропастили, ал' језик и обичаје не могоше искоренити. И сами потурчењаци не примише осим вере ништа турскога, па и обичаји су им остали српски. Сва земља у Босни припада потурчењацима и турским придошлицама, сви други немају своје земље и огњишта, него су „кметови“, које господар може кад год хоће протерати и са земље и из куће. Господари су од земље или бегови, — потурчена српска властела — или аге, које „кмету“ дају земљу под аренду, или су спахије — прави Турци, Османлије, који су за јунаштво од султана земљу добили. У рату чине ове спахије засебну коњицу. Све ове трутове мора да издржава сиротиња раја, па кад се помисли, да осим побројених и несловодних дација, које ове прикупље од народа узимају, долазе још царски данци свих редом колико их има, па „својевољни“ поклони агина, кад се још узме, да уз све то још и грчки фанариоти, дочепавши се српске цркве, гуле народ до зла бога, а све „у име свете матере цркве,“ и хотимице задржавају народ у глупости, не дајући му школе и учећи га да народ треба да служи своје турско господаре и да треба да им све даје, него сад осим кмету, обричући му за то „на другом свету вечно блаженство“, кад се још узме у обзир поцепаност народа на три вере — онда је појмљиво, што је Босна још једнако турска. Сва је власт — земља се како му драго — у турским рукама, хришћанин не може ни на суду сведочити, а у свако му доба стоји над главом ког аге, бега или спахије.

„Ал' је крвца из земље проврела“,
„Земан дође, ваља војевати.“

Народ се и у Босни прену — и тамо се отворио рат са крвопијама на смрт и живот, па шта бог да и срећа јуначка. А даће и бог и срећа јуначка, ако се сами сва браћа — били православни, били католици сложно ударе — и лепим браћа у помоћ притеку.

Кад оно Римљани освојише читаво балканско полуострво, припаде Босна под Панонију, а Август је присаједини Далмацији; кад доцније Готи и Авари нападоше на источну римску државу, дођоше Хрвати и Срби, па се населише у данашњим покрајинама и истераше из Босне те дивљаке, то је нешто од Босне припадало хрватском (до Врбаса), а већи део српским жупанима. Урош Бела рашки жупан и кнез српски даде је мађарском краљу Бели II својој кћери у мираз год. 1120. Тако пређе Босна у угарске руке, а њоме као и Славонијом управљаху угарски краљевићи, а зваху се „банови“, кад дође Немања на владу у Србији, отцепи се бан босански Кулин признавајући њега за свог господара. После њега дође Нинослав, па видећи да Срби католици у Босни нагињу једноверној Хрватској, помагаше јавно да се Богумили у Босни рашире на штету католика. За то угарски краљ Бела IV. пошље на н Котромана с војском, који овлада Босном 1245 год. Тако

---

*) Ови последњи у канцеларији словенских послова писаху ћирилицом, а дела књижевност латиницом. — Народне се песме и тада певаху, али их нико није скупљао ни издавао.

**) Према пољском макаронизму 17 века, понајвише лакрдијашкога (хвалисавачког) садржаја, кад у пољски језик дробише латинске речи и реченице, као оно у мађарском сад, или немачко место.

***) Најпре је ту расправу хтео да штампа у Бечу, али тамошња цензура, на бес утицаја самога Светића, забрани дело „из виших политичких обзира,“ те тако оно изађе у Будиму с прописаним именом Даничић, то јест син Вуковог Данила, Вуков ученик.

Босна дође опет под Угарску. Од ње је доби српски краљ Милутин у мираз перед кћери мађарског краља Стевана V. год 1286. Тако и опет Босна дође у српске руке. Но католици у Босни и овог учинише, те је Милутину узе кнез Павао Бребирски, и ако не сву, а оно онај део, где су већином били католици. Хум — данашња Херцеговина — бијаше дотле слободна жупа, независна и од босанских банова и од српских жупана и краљева. Доцније се споји Хум са Босном женидбом. Доцније збаци угарски краљ Карло Роберт босанског бана Павла Бребирског са банства, због његових тешких дела, а намести на његово место Стевана, сина Котромановића. Сад је дакле Стеван Котромановић био бан Босне и Хума, и признавао је угарску власт. Но ма да је зависност Босне од Угарске била само по имену — јер Босна не даваше Угарској ни данка ни војске, а бановци управљаху Босном сасвим независно, пошто се Угарска није мешала и није власна у унутарње босанске послове — опет се Стеван не могаше измирити ни са овим, па хтеде да избави Босну и испод самог покровитељства угарског, па како католици ласкаху Угарској, то он бар тајно помагаше православне и Патарене. У том Душан Силни заиска Стевановој кћери за свог сина Уроша, а с њоме Хум у мираз, па кад Стеван не хтеде дати Хума, а Душан отме од њега скоро сву Босну. Сад опет навали православно свештенство да истисне из Босне католицизам. Кад Душан умре, а српско се царство разби на више државица, онда се прогласи у Босни Твртко I, синовац Стеванов, за самосталног владара, не хотећи као год и други намесници слабога Уроша служити, па и засебно рашири своју државу на штету Урошеву. Године 1378 прогласи себе босанским краљем, па узе и Зету, но ова се после одбраше од њега, па се прилуби још једној Душановој области, коју Турци још не покорише — Србији, под кнезом Лазаром, јер друге српске државице Турци већ сломише, Вукашин пропаде на реци Марици, Бугари плаћаше већ Турцима данак, пошто су се најпре и они одметнули од Уроша, а Турци за тим отеше Епир и Тесалију. Год. 1391 удари на Босну Жигмунд краљ мађарски, али не могаше Твртку много наудити. Твртко је дакле први краљ босански, па не хтеде више трпити ни само покровитељство угарско. После њега дође његов братучед Дабиша. Од њега се одметне Вук Храна, намесник му у Хуму. Боје ли се, а које пропаст и Лазареве државе на Косову, а које страх турски нагна Дабишу, да се склони Угарској, и по томе сад стојаше Босна опет под угарским покровитељством. Дабиша умре без наследника. Твртко II незаконити син Твртка I прогласи се за краља, али га властела не хтеде, него изабере за краља Остоју Христића, једног од најзнатнијих босанских племића. Остоја да би се боље одржао против Твртка, удружи се са Владиславом Напуљским, супарником одличног мађарског краља Жигмунда. Ал' Жигмунд оте велики део од њега, па намести тамо некот Хрвоју, а Остоја побеже доцније Турцима. Кад доцније Твртко опет помагаше Владиславу Напуљском, дође Жигмунд с војском, потуче Твртка, па га одведе собом у Угарску, а у Босни намести грофа Цилског. У том дође Остоја са турском војском, па освоји јужни део Босне. Сад не хтеде ни Хрвоје признавати угарско покровитељство, па доведе турску војску у Босну, али га Турци преварише; они истераше из Босне Мађаре, али је задржаше за себе, а Хрвоја мораде побећи у Котор, где за скоро и умре. Жигмунд истера опет Турке из Босне, па доведе Твртка натраг у Босну год 1418. Но да би се опростио Турака, који са потока навалиху на Босну, плаћао им је најпре годишње 2000 дуката, а после и више. По смрти Твртка II, који не имађаше наследника изабере, босанска властела незаконитог сина Остојина, Тому Остојића Христића. За његова је доба папа јако радио да рашири католицизам у Босни, у том се Стеван Косача огласи да је ревни католик, па измоли 1444. у цара Фридриха херцегско име, од чега се Хум назва Херцеговином, или херцеговином Св. Саве. Тома се бојао Косаче, па зато се још боље привуби папи и Угарској. Тома је, да би им се угодио, јако помогао католицизму, а гонио православне и Патарене.. Године 1459 уби га незаконити син Стеван Томић (или Томашевић), па седе на очински престо. Да би се на њему боље држао, замоли папу да га крунише, да му пошље католичке бискупе. Папа му све то учини, и обећа, да ће му израдити помоћ у Угарске против Мухамеда II, који на нове краљеве жестоко пође на Босну. Томашевић, надајући се тој помоћи откаже султану данак, а султан пође на њега са 150,000 момака. Православни и Патарени — које је Томашевић тако јако гонио — не хтедоше се бити, Косача му не хтеде помагати, а и мађарска помоћ изостаде, те Турци Томашевића заробише, па га погубише под градићем Белајем год 1463, а Босну узеше за себе. Тако пропаде босанско краљевство, а Херцеговина, под Косачом задржа за још неко време своју независност. Но под косачиним сином Владиславом освојише Турци и Херцеговину 1482 године. Још пре тога сломише Турци мађарску силу на Мохачу, а кад им срећа доцније окрену леђа, те беху потиснути из Угарске, хтеде Аустрија да се добити Босну, али узалуд. Од то доба даваше Босна највише страшних јаничара — заробљене, па потурчене српске деце, коју Турци турише у војску. Властела се српска у Босни сва потурчи да задржи имање, а народ западе потпуно ропства. Кад Махмуд II истреби јаничаре, побунише се у Босни потурчењаци, ал' их султан савлада. Године 1849. побунише се потурчењаци у Крајини, Султан посла на њих Омер-пашу. Омер обећаваше раји велике повластице, ако му помогну савладати устанак. Скочи сва раја на оружје, да се бије за султана против потурчењака. Омер победи — и раја западе још горе гонења. И данас скочи опет раја на оружје, ал' не више да се бије за султана, не да се опрости својих крвопија. Надајмо се, да ће се крвави рат по рају срећно свршити, те да ће и за њу један пут сињнути сунце боље будућности.

Овалико смо држали за нужно напртити у кратким потезима повесницу те несретне земље, а сада да пређемо на нашу слику Сарајево, главне вароши у Босни. Сарајево лежи на утоку Миљацке у Босну, на висини од 300 стопа изнад мора. Некада је било у њему до 100,000 душа, а сада је 60,000. Осим других турских власти живи у њему и православни митрополит. Са својих преко 300 џамија имаде Сарајево доста источњачки карактер. Састоји се из вароши и старога градића са његових двапаест кула. Год. 1832 сагради Махмуд-паша још један градић, ал' чим он оде, а Сарајлије га порушише. Сарајево је главно трговачко место у Босни, и у трговини може се прилично мерити са већим варошима. Имаде и лепу православну цркву, а родољубива општина сарајевска не жали ни труда ни трошка старајући се о просвети свог сиротног народа. Вели се, да је још Котроман 1263. ударио темељ данашњем Сарајеву. Неће ли доћи срећа јуначка, да и Сарајлије уживају већ једном слободније дисати и да у тужној Босни превлада једнакост, слобода и братство. Та ваљ да су већ једном праштени греси покајани?

БЕОГРАД.

(В. слике на стр. 8. и 9.)

Коме Србину не заигра срце слађије, кад чује ово име? Кога Србина не прођоше мравци све слатке и жарке успомене, кад се сети дичне престонице српскога Пијемонта, око које се отимали толики народи, око које је толика крв проливена, одбијајући од ње или отимајући је од насилних ордија, што но пође, да се као каква бујица преплави преко Јевропе, рушећи и ломећи све што на путу срете. Београд је променуо много господаре, а сада је глава од Србије.

Београд (турски Дарул Џихад т. ј. кућа светог рата) је стара насеобина римска, под именом Alba graeca или Singidunum. Лежи на утоку Саве у Дунав, на десној обали, и то на огранку српских гора. Састоји се из града и вароши. Некада је био знатно трговачко место, а после је, након турских топова, трговина му доста опала, ограничивши се на то, да буде главно тржиште између Србије и Аустрије. Но од како је град у српским рукама, не само да се варош подешава, него и трговина цвета, а згодни положај Београда, опасан са две стране Дунавом и с једне Савом, јемчи нам, да ће Београд временом и Будим-Пешту надмашити. У њему живе већином Срби, ал' ћеш наћи и других народа, па и шпанских Чивута, Цинцара итд.

Кад се оно поделила римска држава на источну и западну, Београд је потпао под источну или византијску државу. Од ње буде отет године 1?0. од мађарског краља Соломуна. Душан га отме од Мађара, а деспот Ђурђе Бранковић га даде Мађарима у замену за многе градове у Мађарској, једно, да би тако покрвио Мађаре са Турцима, а друго, да би себи осигурао леђа, ако би га Турци протерали. За Мурата II. нападне везир Алибег на Београд год 1440, ал' узалуд. Након године дана нападну га Турци наново под Иса-Пашом, ал' их Сибињанин Јанко потуче до ногу. Трећи пут га нападне Султан Мухамед II са 150,000 момака са суха, а са силном флотилом са воде, ал буде 22. Јула 1456. од Сибињанин-Јанка потучен. Четврти пут, год 1493 хтедоше га Турци узети изданом, ал' не успеше. Год. 1521. нападоше га Турци пети пут под султаном Сулејманом II са 200,000 момака. Срби и Мађари бранише га јуначки, двадесет пута су Турци јуришали, док га напослетку освојише, и то — веле — издајом. Мађарску посаду јаничари сву посеку, а многе Србе одведу на Воспор, где населише село, па му дадоше име Београд. Сад је Београд стењао под Турцима пуних 156 година, онда га године 1688 отеше Аустријанци од Турака под Максимилијаном Баварским; ал' већ после две године оте га опет на јуриш од Аустријанаца Ћуприлић везир. После три године нападну га опет Аустријанци, да га отму од Џафер-паше, ал узалуд. Дође до карловачког мира 1699 год., а Београд опет остаде Турцима. Кад се год 1716 опет заратише Турци и Аустријанци опседе га принц Јевђеније са 80,000 момака. Ћуприлић везир дође са 150,000 војске, па опколи аустријску опсаду. Аустријанци нашавши се у невољи нападну ноћу по густој магли на Ћуприлића, па га потуку до ноге. Ту паде 28,000 Турака. На ту вест преда Београд заповедник града Мустафа Аустријанцима. Начини се пожаревачки мир год. 1718 и Београд остаде Аустрији. А кад се доцније Аустрија опет зарати са Турском, буде аустријска војска под Валисом од Мухамед-паше код Гроцке са свим сатерана, те се углави београдски мир. Све оно, што је пре принц Јевђен у Србији, Босни и Романији отео од Турака, све то сад опет припаде Турцима, па тако и Београд. Кад се доцније Аустрија на ново зарати са Турцима, хтеде Јосиф II год 1787 у децембру да Београд освоји од Турака, па пошље Дунавом четир регименте, да га по магли са Дунава нападну. Ал' како војници од густе магле ништа невидеше, те се од једном нађоше чак под Панчевом, и тако од тога не би ништа, али га после две године нападне Лаудон-Ђенерал, па га отме од Осман-паше. Учини се мир и Београд опет оста Турцима. У свим тим бојевима са Турцима увек су Срби у Србији и они у Аустрији помагали сланиче против Турчина. Обећавано су им златне куле, а шта су добили? Но о томе нећемо даље да говоримо, да не цвелимо српска срца. Доста је да споменемо, да су у свим тим ратовима били језгра и мађарске и аустријске војске преселењаци српски у Аустрији, а Срби из Србије гомилама јурише у својевољачне чете, у нади, да Аустрија при склапању мира неће ни на њих заборавити. Али — — —

Године 1801 убију дахије (јаничари) београдског пашу Хаџи Мустафу, најме турске и арнаутске хајдуке, па почну са њима да управљају Србијом, не слушајући ни самог султана. Грозно је и помислити на ту њихову владавину. Једно се онда народ осмели, да мора сам себи помоћи, јер

„Неће удрит' краљевство на царство", и
„Јер кнезови нису ради навам",
„Ал' је рада сиротиња раја".

Тако устаде Карађорђе, подиже заставу ослобођења, па освоји Београд од Турака год 1807. Гушанац Алија са крџалијама, и Сулејман паша са јаничарима изгубише тако Београд. Београд је

био сад српски. Но кад та врла српска република пропаде са неколе српских вођа, паде и Београд опет у руке Турцима. Други српски устанак под Хаџи-Проданом опет без успеха, а трећи под Иваницом Обреновићем отера Турке из Србије, осим градова. Бомбардоване Београда под именом Михаилом још је свима у живој памети, а пословице тога доба, да Турци мрзовољни и градове напуштали.

Данас је Београд по свом глазу, веле и сви Србије. Он је данас средиште српске књижевности и образовања. Ишао је напредак и иначе лепом, а то још нарочитије, једну школу (књижевну), једну школу реалну, једну академију, једну школу са три факултета (правнички, филозофски и технички), богословију и једну женску школу. У Београду је и данас народна библиотека и музеј, који је најбогатија старим српским мошама. Књез Михаило је подигао „Конак кнегињин двор“, који ће се сворни вода мерати са најлепшима покрштења. На ња друштвена је основана Београд. Ту је „српско учено друштво“, „Друштво за пољску привреду“, „Лекарско друштво“, и „Женско друштво“ под покровителством Кнегиње Наталије. Од књижевних завода да споменемо „Побратимство“ подмлатковаца. Осим тога српске, у Београду је седиште матерњанита и свију земаљских и војничких власти. И комисарство је у Београду добро заступљено, јер у њему имаднео седам српских паника; а од интелигенције да споменемо појачку српску „дружину штампарну.“ Од четири прве је у граду „Гунцића“, који то данко споменику народне песме. За прве турског господства, одавала им је ено бројана, а кад су Турци и на градови претерли, опет се у њој „њоје петрлија“. Као што рекосмо, од ових шеста су градских бедема турских тешина. Београд се очигледно развија и напредује, а сад већ има до тридесет хиљада душа у њему. Надајмо се, да сад значење њино време за Београд, а и цела доба за ово врло врсно српско.

Слике из Старе Србије.

(II. слику ов. стр. 13.)

Ни о једној српској земљи не зна се данас тако мало, као о Старој Србији. Тако су истина врло рано њене околности, тако је настало у њој крупне време, да се једном њеном одељку на том пољу, да темељни народ, којом живот и обичаје уводи и велико Средство. У поцетку доба већ је јасно на том рођено, и то са великим волом и љубављу, али нади боље се тако успеха. Но те не треба кнежа да заваљи, а ни сво пастројак сво се, да бар уживало нам у читању о старим и народним кошлом у Старој Србији, а једни представ српски књижевник, који је откуд хуманог, обелко као је, да ће за кои дист книжевни живљења музичких прча, те ћемо тако бити у стању, да бар донекле упознато наше читаоце са Старом Србијом. Ми у овој свесци нешљено доносећи слике из Старе Србије, на које ћемо сваке даља и народну живљу најбоље повезују и описују, а и опште се о томе не да казе што шкоти, то ћемо ми сада у почетку да протоколарно нешљено реци о Старој Србији, а доцније ћемо само доносити слике по реду.

У Старој Србији, а особито у санджачком пашалуку, живе данас готово сви племенити. Срби истовани и Срби муханеданске вере. Срби истовани у Старој Србији и преко Арбанаса, чај се језик све већма и већма мења.

Стара Србија беше за времена српског царства чиста српска земља. Једна вера и једна народност, ни једнога инак Срби прихвате муханеданску, а инак истовану веру. Турске је отпочето од половине XVII. века, а дотле беху сви у Старој Србији православни, као што то сведоче свима знаменити, помињући од њих св. Сава синоћ. Сандро, који је на њима градио српска пролиција Зидова, па опет за свима црква у средњовеков царградској Варвари (Фроик). С једне стране ћеш чудом наћеши неке од најстарије т. ј. православне муханеданску веру, а друге стране опет се због ушлиха западног, а иначе због великог шестовног потицајтеног. После прешести неке српске патријаршије, добиште у Старој Србији грчке владике, те почеше немањско српски народ свобити, а тако насташе свет да пресе у каталичку веру. Или Срби нису ни потпуно, нечете да говоре арбанашки, те се тај језик мало по мало код њих одомаћи, а и они, што прешаше каталичку веру, за разлику од православних, почеше усвајати тај језик. То беху узроци, што се српски језик и православље почело да губи у Старој Србији. Осим тога беху узроци и отимању своју радњу. Данасно је број језуита само неких у Старој Србији, да на свима 17 дана долази по 1 језуита. Најпише страда у Старој Србији народ православно вере, који, што су Турци највећа врог, које нам, што су за свештенице просто и неписмени, а Турк матрошанат не сами нит их не зна. Турци у земљорадњу, но за то и слабе. Доцније сто руски конзул у Призрену био је беле, по каже Руси тиранске тежо конзулат, српски православни народ трпи и од Турака, и од Руса, а и од католика. — Ми довољно смо „Српскињу мухамеданске вере“, а ово што ређемо, данасње ће нешљено слике, које верно представљају како лица, тако и појаду, а и спољашњу народну кошљу.

РАЊЕНИ ЦРНОГОРАЦ.

(II. слику ов. стр. 15.)

Живо се осећало сваки крвавих дана, над је ово крашње лице словенски уметност сликала победу над освајачем, и то у оној освајној прилици Крајн и Матејо, а у другој колонији сваком је и сваљени је слика чешке сликара Јарослава Черника. Та дивна слика беше нарочито у обе колоније, и потпи је ено по пропорцеке живота. — Да ли се видела „Рањени Црногорац“ од Черника? — Ја тако мислим од тада, кеста чула у сами крушевима, која се више интересују за сликарство; а они, који ту слику дотле нису видели, употребиће прву прилику, да виду „злочиче чуда“, и за нама Черникове „Рањене Црногорца,“ а ако се тада у Бечу тако прода за и говорило. Критика је до сада једнодушно сликарство Черникоје, а нарочито је истакнула његово перо „Рањени Црногорац“. Тек прашком прилике беше јавно мисао јединима српски, а велик напредак у критури чешког и њеког народу, као да бегло — само про тешко прилазима. Но прошла је од то доба пуна година, нита се и нита све до сад је врсно оно: „Шиди и решето, по данашње изрекло“ Ако сам ја, Хрватинин нисам ипак потсекнут на „Рањени Црногорац“ Черникоје, и ја ту красну слику сво доносим сад нашим читаоцима. Треба да се сетимо браће наше што се бере и што сину за слободу: треба, и е лет недано, да их се сетимо!....

„Рањени Црногорац“ је једна од најлепших слика Черникових. Ма сто већ једном предмет напоменули, да је то сликања уметник темељно проучио живот, обичаје и нарочито живље народа у Далмацији, Црној Гори и Херцеговини, и то ово петрпеље и ово најлепша слика његова. Черник је своје очима гледао борбу Срба са Турцима у херцеговачком устанку год 1863, и тада јеснкадирао најлепше моменте тог грозног рата, и је сада очима гледао, како се ово роваљина, и тада је још појачао та жеља у њему, да направи „Рањене Црногорце“, који је доцније у Паризу насликао. „Рањени Црногорац“ је доле нерво слева у сивим позаду, а сваро мисао би се тврдити, да то слашно дело има знаков интересније слово. Ситуација је јасноме слово ново, а нарочито и обично. Крво усек клапиц иноје двојица на окопима једног тешко рањеног Црногорца. С једне и с друге стране жене и девојке, које баш иду за њиме по воду, уклонише се на страну, на гледају с пошгевањем и с болом на рањеника. Читаоц је видела слике таке, да нам изгледа и нехотице мора пасти на сликову особу, на разноје лица. У сликаје је тако вешто скривено тоно рањеника, да со знокоји умствени не могу тако дости да видио. Лицо је рањеникоко блед, а изрез је на лицу мирни, само што му из очију говори неустрашљи бој. Руке му изнемогле, да то је Черник тако пригодно наслико, да то свако, који ту слику види, не може дести да нађали. Једне је крвопе насликао међу осталим особито овај детић, што једном ногу а једа јошт рањеника, а гледа на оне страна. Јоп два бедна сликаче се доле; једном је дека руке рањена, а он је једна с дечицом. Са свим горе неке се једна Црногорка и гледа да с једном руком ће пробијеној Турци. Жени и девојке, што с једне и с друге стране стоје, праве су душевне, а лепе, што се сетите. Та красна и сва Черникова, са невољно осећа жерно као представила велико пошатеноко душевна у црногорске народа, а и ово једно достојно изразка ба на слици, често нам говорио: тој је рањеник јединац једне црногорке.

У каквом кон је ово, што је ово једна слика Черникова „Рабље српскиње“ оставља у трће ред, у толико се више сада радујемо, што је „Рањени црногорац,“ власништ Модената Штросмајерово, а до тога хрватског народа.

Кокички скок.

БР. 1.

а)

кла-	ле-	ће	Ври	ба'	про-	ку-	кла-
грат-	ги-	Ја-	ком	ни-	дост	ли-	ман
ша-	ма-	та,	то-	ће	а-	ша	Ја-
ша-	ка	ро-	ко	мо	ну	ка	ша-
ће	Са	та	ште	ко	ша-	ћа,	ћаш-
да-	ка	Бр-	ва	Ско-	та	ка-	та,
ја	ћаш-	ћаш-	мо-	су-	ја-	ће	ша-
ка-	ша,	ка-	ка	ша-	та	Ја-	то

б)

ра-	ва-	ће	ку	Ври-	ћу	ша-	ста-
ша	ста-	ша'	да	та	Ја	ћа-	ја
кла-	та	Ја-	ка	ће-	ту-	ћа-	ћа
Ко-	ће	ка	На	ће-	та-	а	ће
ста-	ска	ству	кла-	ћа-	ска-	Што,	ћу
ва	ка	ја,	ра-	ша	ка-	ка	На
Пад	ска	ка-	ћа,	ста-	ска	ка-	ћа
ћа'....	Та-	ка-	ка-	ска	Ср-	ша,	ка-

Ребус.

Бр. 1.

Шаква ноша, коју ћеше ребуса или можеше сама читаоци су у другој свесци.

ВЛАСНИК И ИЗДАВАЛАЦ СТЕВАН ЂУРЧИЋ. ОДГОВОРНИ УРЕДНИК ФРАЊА ШТАЧОВСКИ.

Штампарија штампарија Јакша С. Комлетка у Бечу.

ГОДИНА ДРУГА.
Свеска друга.
У Бечу 16. јануара 1876.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

ИЗЛАЗИ 1. И 16. СВАКОГ МЕСЕЦА.
Годишња је цена
8 фор. а. вр., или 20 динара.

КАТАНСКА БУНА.

ПРИПОВЕТКА
ИЗ 1843 ГОДИНЕ.

НАПИСАО
ЈОВАН Ђ. ЈАНЧЕЛИЋ.

III.

Онда су, децо, била бурна времена. Чак по неки пропаст дешавају се у земљи. Било их је много, који хтеше да буду правци. Онај крбуј овог, онај сапоји оног, и ниси смео поћидати, да ћеш се за кратко време начинит чиновником. Један је овога, други је онога, а ни један свој. Охолице међу собом најревније пријатеље, нападаше се оружја и рафија брабра. Неки се продаваху за ћилибар дуде, и смет говорења. Друге ускупчаше да су бунтовници, и народ их се клоњо као зарасе. А и шшо не? Гласови се продавали свакојаки, а татарци за татарином и даљу и ноћу. Свиш оседаше сваку ћуџију. Хајде што су луди, али и жене узапреше. Па још које? Све оне алапаше и трчкаше, чуше и хлакуше. А бабице најнаперије разваљиваху пљоске плетке с једног краја варошп у други. Ако је жалосно село, ако је на свадби и пратња, то ћу-ћу-ћу свуђуд, то са-за-га лаје. Осповарала и опрашавала прекосеће их, као да последње преке пустаје. Ако се много мешаш са свећом, сумњан си, као се поучени и не плашили, још горе. Стара, обично говорљиви људи увучене со и само мућше главом, вид их што упшеши. Најпредњија престоји помоћнице се и изгубише полу за рад. Сељаци со клонише варошши. Трговина стаде, радње пошуђене, а пазари пиљаки. Свеча. се и свиши, то се шшо шроше. А шпицарку нико не погледа. Свиши дан је биша пила и гора, а ни од вуд пиди, да ће боље бити. А од очајања пијаша ваш горе пије.

Свакога вечера хватала сам с Милом рачун о заради и потрошку. Трошкови све нсша, а прихода с дана на дан мање. И дабог би халадили, само да се могло главно не начињати. Али, и сад ме боли на срцу, једнога дана шеста и та нужда. Немојмо јести хлеба.

„Богме нам се нада сшиђи, Видо,“ рече ми једне јутре Мило, „јер нам је шеница, брао ће нам блага по-шестати.“

МИХАИЛ, ЖИТРОПОЛИТ СРБИЈЕ.

„А не би л' те могло још дан два почекати?"

„Не."

„А шаниарке?"

„Нема их ној проће. На овом бурном времену свебињић се тргнути не прека. С тога и не предаје."

„Па шта да чиниш?"

„Не знам. Знам ли ти што, науми ме."

„Како ја учим тебе је женски страна? Али почекај. Не би л' добро било да отиштиш момке."

„На куд да иду сад?"

„Де душе је и за њих неизгодно, али, али — нема се за преке сплоше у своја села. Кажи је преке, пишта им друго не остаје. А кад се умири и прену казари, онда ћемо знати."

„А да л' је то право, Видо."

„Изгледа до душе без срца, као је, верују, наметно. Од главног се жиша, а ће сву ли у села, за сторо ће се встрешити. Ми гледамо да спасемо себе. Ми смо себи најприче. Није право њих ради да проваћено. Они ће то и сами одобрити, над им важили како је."

„Вечерас ћу с њима говорити," рече и оде у кућни.

Код сам га испратала грчуше ми сузе. Он оде тужан, а ја још тужнија. Чини ми се као онда зимутих, кад не запечах. Почнем да спремам шта то ручка. Запрнем ми два пут кашерала, а млеко искипи. Толико сам била ван себе. Вас двоје се свршете у биштиће, жиша и весела ће и пре. Ја нисам здах и би ми теже на сриу. Кад смо у подне били за софром, вас двоје да сте жили и играли, јефасте ино мали гемоја, а ми вас само задовољно гледасмо, и не опажесмо залогај два. Глад и сиа нас са сним беху оставили.

С вечери је отац дошао раније но обично. Чим се је добро беше скрасао затворо сто шиље, упали смо сиеђу и забрицасмо се. Вас двоје одмах заспасте, а нас двоје седесмо у једном углу себе. Кутасмо шта да кажемо. Често ће нешо кашља у жилах. Зашта смо ноћ, и по главу пошасмо чича Остоју. Брео ну одбраних канцији, те ти пустисмо унутра.

„Добро вече, децо," поздрави нас и седе преко сасби.

„А од куд тако, чича?" Упита га Мило.

„Ка' човек који и сам не зна куд ће и како ће'. Видесмо му на лицу да је нешто тужан.

„Да ваи се није што деш догодило, чича?" Упитах га.

„Зи сад Бошу хвала пишта, али, децо, страх ме неки ухвати, а ја на то нисам навикао."

„Хоће, чича, чамо на човека. Невесело је и безвољан, па му се ни зад чиим, е га и страх неки ухвати."

„Зои, зои! Није ово, децо, уваљани страх. Зар не видите како је уздрео свет? Брат по брата рани, комшија се од комшије клони. На онда свет никад није бео рђавих људи. Ви то Богу хвалу знате. Та сто вам Перка пред носом."

„Е, ли шта нам може? Зли о вољу, а на своју главу."

„А да видиш, Мило, бош није ни тако. Зор је један мисто облагао. Не памтим синко ратни времена. Како може да подигла свет, хе, хе!"

„Ја држим да ни нико пишти не може, над сам прав?"

„Не може пишта над си прав? Море су људи и Христа распели. Чоџек ти је и анђо и ђаво. Ево да ти причам моју муку и невољу."

Чича Остоја пушаше на чибук. По што дуду напуни и прилази поче пушити и причати.

„Ви сте, децо, познавали обе моје кћери, и Ницку, која је одведена у Лешницу, и Мидају, која се сахранила у гробу. Ја сам своју децу отхранио и нисам на пут као сиромах човек, који више рад да је рад дудма поштедан. Дао сам их те су научиле књигу, а мајки их хуњит научила. Не ште ни ме знаиних женски рад. Већ је била прича, та њихова умешност. Дакле да уштате, да ће вам још то сваки рећи на њихова добра. Не треба да вам кажем да сам био сиромах, знате ме хвала Богу поодвиш. Мало банкалиције би ова моја радња. Још сам с брат Марјаном преузеопрем купио кошшицу, те цедали воска и продавали га оргћани. И ту бејше прилично добити. Како тако, живео сам лепо. Прирастеше деца за уљу, кришне се чешће познаниову, све поштени и имућни момци. Ои ће, знате, бејше још боље него данас дани. Имаш ли чељаде вредно и сналожно, но сторај се, бога ме, за уљу. Потроше је прво месоједе. И тако вам се толко и не бијаху за децу, само се Богу молих, да ги не оженем у избору зето. Али кад се човеку нешто не да, онда бадава све. Спремам ја' те сам неспрема, онда још се не нађе ни шћенаћете на јаву, кад још се по најмање надам. Да л' је то судбина, што по Турци неке, нам случаји ово што мисле ученици, но ће знаш ти? Ја нејем да је то судбина. Сад нано ну драго бијо, тек ја сам пашио, и, молим се Богу и мајци божјој, да не дођем у још гори јад. Познате вам је да је Здравко страшар пушио, оставивши двоје сиромаха. Кућа му је као што знате бијо ја мој плот. Суд постави мене и Нелу Обљибуџецу за туторе. Изгосмо жиле, док децу на пут изведосмо. Ова добро књигу научише. Страдеја дасмо под Босиља те науки и поста свршиде. Ено ги и данас ради и жиша жирно и поштено, као и отац му. Бог да му душу прости. Али мајке, видиш — никако се не даде навести на пут. А дасмо га на канат, и на трговину, сое једна та мука и невоља. Не хте, рђа, да ради и слуша. Не спраси се ниједне ни недеље дана. Тако ни сваке, не сваког је, ево више бао у сваког радња и трговина, почните сад одатле, па терајте ма у моју улицу. Бисмо се по памети ја и Обљибуџеца: шта ћемо и како ћемо. Договорисмо се да га возбем у Београд. Бре онамо симе живаћа, ваљи ће тебе туђин, ће ћеш сее играти ако мени на гурбетском лаиду. Бош се преташе једна турска лађа, која стиже из Брзиора. Спусти сио се Сиком, стигох у Београд и дадох га Стоику обојици. Ту се лако тако стрпи годину две. Ка би треће, бош онои лоши, ето ти га Цветне недеље.

„А од чија ти, сиоче?" Упитах га ћутљиво.

„Из Београда?"

„Ти знаш, али што ти тако у непреме дошао?" упитам га опет лено и отиљски.

„Тако ми се прохтедо", рече он на то мало по безобразно, на ста преда мном да прати шегарт. Мени се смуши. Послах трата, комисаши у себи, ти преда мном се и стаија спеђавају, и где ти једно дериште.

„Да ти не питам, ја ти не бих сметовао да дођеш рецох му, али кад си већ ту што ти знам. Вечерас ког тетке у кућа, за ноћ је у ово божје од вуд ти и доиде. Треба још најмање дне три године, ка да занат добро изучеш."

„То ћемо још видети", рече, па узмах шегарту. Е знате над то видех, сирче ми се. А над онако безобразно пушу дим на поганој фајчица, не будем ти жељ, но ти му шимом набијем пушаво пушаво ин вуба, дутиг шиљаш га у вашо, а баловорм дедиљу узмах ка уша и изведнем на воде. Тај дан бео сам често пао себе од дутиие.

Како худа доће пише и не оде. Његова дуда тетиница места до га советује да иде, ста ће устаљати и поштедиати. „Чујеш ли старко", рекох јој, „комоћ ти ту шиле жиле ги тон петрогоном. Зор ће видиш кано ће је дуде застрашио. Хоће Бога ми о-стромотити и нас и ово сирото у гробу". Још јој хтедох говорити дело и простије, кано што се беседи сторих женама, кад ти се о-на Божо милостиви зграиу на жене: „а што се ми ти сторе будало рашио да солиш нас вет под старост. Ваљда и мени пасу пред ноге мога попаје. А ниам се жори и да ту да питам. Не дам ја дотета терат у туђ бели свет. Доста сте га тонили. Ако нас сиро ће бели, тетка ће туђа кост. Гледај ти шо ћеш, ја ћу му мира у женовој рођеној кући. Ја ћу ког пишто може л'те бити. Знам ја куда треба. Ишли и ја једи..... и још сиједог божје грудла нагонора нам та стара вештица, ка ми падушних мезока. Шта вагодох другто, него се ушиоких. Шта чоџек не жори да подиже сее за туђу бригу. „Хајте мом ти буде" помислих у себи, па се ка не пре и пенеше не чиних. Пишљајо је и Јело, нова тетиниота сина ту. А ко зна, реконмо, можда ће се чина и опаметити. Доста је било свиње и жетрова.

„Да ја л' се увоеча?" упита га Мајо, и ја изнесох и послужих кафом.

„Ко се учиаво", срдиу чича и пастаи ме кошрље гашом. „Свитали се пустолина гњев га било полегати. Што год је женина, сие је обиграо. Не ћете ми вероватн, а и сам се крстих и чудих, ка чух, да се неприетиев и по поиде карти. Рекате ми прилични то његову добу. Али шта му знам, помислих у себи, али ћело ио остани ме с миром, сие дое ме одомо у суд, да га проглашимо за расиишућу. Те неиери крстих се по дицие са Сале, где ми неиираху пуку. Убох лагано у жалију, на одох да видим, да л' је иратиорен чирдак. Учини ми се, ко да чух шапат под влоги ина дрљавина. Приирадем се и чујући ина стубљаие од бунара чух ја-ко, ако се двоје разговарају. На говору познаох сам ног комшиницу бегунца и не заморатн, жоју Марјану, моје драго дете, реко ча-ча, ка дубоко уздахну.

„Можете мислити, шастани чича дедо, како ме је и је и сраи бешо подузео. Хте-

док у овај мах чудо учинити, али, помислих, не пристаћи седој старини, као што сам ја. Ће многих се с' места, али се у моја кућа не. Једна уздрхта стрепење, те не престане. Чујте, шта сам чуо овим мојим сопственим ушима.

— „И ти зар још не верујеш да те љубим?“ рече онај нас.

Моје дете ћуташе.

„Шиљам ли ти се толико пута ђаво?“

„Али како ћеш ме узети“, чух где рече дете, „кад још сам ја сама пиљаво радиш?“

„А шта ће ми родаљ. Имам хвала Богу доста пустога имања. Брат се одвојио. Ја сам од свега газда и господар.“

„Али ће се све то помаћи без рода.“

„Хајде прође се, мислим те, још сад ми хоћеш да поцрвеш, кад нас растала плот. Сад ће ћу ја чаушити, а над будем у моја двору, онда ћу те слушити. Што ти речеш, ја ћу учинити.“

„Али би ти онда морао отворити радњу, је ли Драгићу.“

„Отворићу и две, а ти једну.“

„А сад се ми рекао, да ти ће треба родаљ, кад нећеш, имаш имања.“

„Ја кад сам ближу тебе, Марјовка, не знам управо што говорим.“

„Аље, аље, Драгићу, ја још сте страхујем.“

„Од чега?“

„Да се ти ће ћеш поправити.“

„Проћ се закрадје. Све је ово младост дудост. Друкчије памет говори кад човек има тако леду жену, као ти, голубиће, и над — не сиси ни да рекнеш.“

„Реци, реци!“ напаљивање моја кћи настрељаше.

„Кад нас друго чедо зачнеш у бешини.“

По овоме наста подуже ћутње. Знам је моје лепо дете. Стиђ је беше за цело обасуо.

„Но,“ настави опет онај петровић. „Ја те љубим, Драгићу, али ни сме ову окоменути. Ои меше тако нешто, а тебе — зли те си ти доиста и ужрешо.“

„Ја се којем и приучио бих му руци, само, кад би ме је дружио.“

„Ти се поправи нако знаш, али само журно. Мајка нели, да се јављају врлом просци. Девојка је ка' тица на грани.“

„Украћићу те, ако те ни дадну за лепо. Ја сам далеко заглавио у много што не треба. Ти једина можеш ме избавити.“

„И скинћу те, Драгићу, ако ме услуши.“

По овом наста опет тишина. Мирјана дроби тихо поред мене и одо у кућу. И ја ућем у собу, али се учиним ништа не чуо, ништа не видео. Одмах се свучем и легнем. Ту ноћ врло рећи нисам спавао, него сам се нешто ја мераница, јер сам своро до зоре мислио и мислио, шта да чиним у овој ствари. Та зар то није несрећа, кад ти несретника дуби чело, које си што по њему неговао и чувао, као мало воде на длану. Мислио сам скинути. На поклетву поступих на реког у себи: можда би се и поправио уз моје дете. Али ни одних ђаке други мислио: можда ће уз њега и твоје дете помоћи се на правоме путу и — опоправити се. Довлем Стоку на сако, па јој кажем све, шта синоћ и јучер и чух. Можете мислити какво ме је гледала и чудила. Хтеде да иде да пите и грди дете. Јок, јок, жено, реков јој, сад је сасвим доцне. Него посиди ми твоје пажети у овој жучној неприлици. Реци шта да чиним, да спасемо дете, а и нашу част. Сложисмо се да је дамо у Јелинку Цветку Бошковићу, који се беше тада бешо јавио преко проподавице. Кад је Драгић дошао да ми каже ово, што сам код бућара чуо, одговорио сам му на кратко, и, истину рећи, отерао. Прво ме је до душе лепо молио, а над видо до та и не слушам, поче, безобразнике, и претити. Налазећи стаде на прагу и рече ми срдито и јетко, да ће ми се старо осветити. Ја та тада и не слушах. Кад смо детету рекли да је испрошена, насмеяу се, а над чу за нога, снеселесам се. Од то доба не подиже главе ни' поповеи цветак. И одведе се, а сва тужна, на тужна. И умре уз чесни пост. Плакасмо, а и данас плачемо за нашим несретним дететом. А он? Он и данас проводи свој ћустелинеки живот. Наудио ми је и подмукље моте где год је могао. Онадно ме је где год је стао. И сад. . . . .

Ту чича ућута, и гледећи преда се, пушташе честе густе димове из трешњевога чибука.

„И зар вас још ни сад не оставља на жару?“ Упита га Живе.

„Не. И ако клеет удара потеру против оних, који шкуроване с петалијом. Бог зна како могу прође. Тај је ипдар измислити ме свако зло. А перонаће му се, угурсуз, јер сво кућа за њу.“

„А зар нема и честитих људи који вас познају?“

„У то се и уздам. Али, аље, у побуни и једно глас доста је, да то доведе под суд њу. С тога и страхујем. На онај, Бог зна какав ће бити суд, који ће те глагоље мерити.“

„Небојте се, чича,“ храбрише га Живе. „Бог ће дати, све ће добро бити!“

„На твојих у Божија уста. Чисто ми је сад лакше, над вам се испадах. Време је да идем. Лаку вам ноћ.“

Метем му дубе на леђа, отворисмо му капију и он лагано пође. Баш над је изашао на уљку пешесмо с оне стране поред куће човеки који стајаше у сенци од жесечина . . . „То је он,“ шапну чича тихо и загушљиво, па се лати замашног чибука. „У злу ме требао,“ рече и оде.

(Продужиће се.)

МОЗАИК.

(ПРВА ГРУПА.)

I.

У гори.

Кад у гори чујем
Срстих тица гласе,
Знам природа с њима
Тада поздравља се.
И је тада гласно
Клицком пеком мио, —
На тако сам, браћо,
Певат научио.

II.

Завтно дебо.

Детињско је доба
Љубука од злата,
Ал' није на сладост
Свакоме заборати.
Но кога је верно
Свуд пратила срећа,
Ој, ван се златно
Златног доба сећа!

III.

Пчеле.

Пчела рађ нас лети,
Да нас на рад сети:
Кушај, браћо, дока,
Када си спрема!
Ко свој посао сазна,
Меда ће му дати,
А лек ко се нати,
Жалосна му мати!

IV.

Пристворном.

Смерно је лице твоје,
Лупко ти погледи сија,
Но кра ти отров тајни,
А срце љуто живи.
Што дуже лик ти гледам,
Сво лепше лик ти сија,
Што ближе к теби прилем,
Сво дуже сласке живи.

V.

Мати светује сиочића.

Сиђеј ми се, дете,
И посорне сначи,
Но у школи свима
Пауном предњачи!
У школи ти ћаче,
Што слушаш, не сначе,
У игри пак пусти,
Нек други предњаче!

VI.

Јак светује сина.

Ти воћу пекаш крушу,
Јер имаш тко тањира,
К'о ја: што пиће пијеш,
То пиће имаш брига.
Дај пекоту од тањира,
А сво пиће пијеш,
На сланој с пиће пијеш,
А ја са ваше брига.

VII.

Ко не зна за ред каста,
А ретка за њим гиће,
Нек сраму своју жасну
На време јоште сиаће.
Јер шта вишо од тог,
Што чета много броји,
А пуно л' пуна пуцо —
Јуначи нуда нема.

† ЈОВАН ЈОВИЋ-МИЛОЈКО.

МИРНО ГЊЕЗДАНЦЕ.

ПОВЕЋА

ИВАНА ТУРГЊЕЊЕВА.

(Продужење.)

Добро нам дошао,“ заноси Ипатов, „то је сасвим напипада! То је лепо! Допустите ми, да вам пољубим ручицу!“

„Можете,“ вели она, „ал' ми пијаре морате скупи рукавицу. Ја не могу.“ На пружајући му ручицу клању главом на Марију Павловну, „узми само, моја слатки Ивапе,“ рекавши лако уздахнуше, „моје брат не може данас доћи.“

„Видим и тако већ да та песма,“ одговори полугласно Марија Павловна.

„Какве, ако много хоћеш. Немој се љутити, слатка! . . . А! Добар дан, Јегоре Капитоњићу, добар дан Иване Ивапу, добар дан деци!“ — „Ваше“ додаше свештенику се свима поклоњу, „гледај да просвамчка добро проходи. Јеси а' чуо? — Израјање, дај ми, молим те, једну чиврду да прођемо спут од кућапе. — Михаило Николајићу, одите опамо!“

Ипатов јој прађе.

„Ко је тај тамо?“ запитаће га доста гласно.

„То је наш комшија Астахов, Владимир Сергејић, знате, чије је Сисово. Хоћете, да вас упознам?“

„Добро — после . . . ах, да дивна времена,“ продужаће „Јегоре Капитоњићу, та можда' бити, да Натрејина Марковна гуњба и на оваком времену?“

„Матрејина Марковна не гуњба, ни вид је опако, ни вид је другче време, она је само строга, што се тиче попедења.“

„А шта рече госпођице Варуздељеве? Сутра дан, велите, сте већ опоју?“ из прсту у сасвим, шкрући нежпо.

„Ви се напоследок увек мало шалите,“ одговори Јегор Капитоњић. „Ја' да пазе, код бп се човек и шалио, ако не у нашим годинама.“

„Јегоре Капитоњићу, слатки, немојте се љутити. Ох, тако сам уморна! Морам бити сести.“

Надежда се Алексијевна спусти на једну столицу, па нокуне прошки шешпрећ на очи.

Ипатов јој довеђо Владимира Сергејића.

„Допустите ми, Надежо Павловна, да вам представим пашег новопђу господина Астахова, о коме сте већ запело слушали.“

Владимир се Сергејић поклони, а Надежда га Павловна мери исход обода свог округлог шешпрећ.

„Надежда Павловна Веретјељева, наша комшиница,“ продужаће Ипатов, окрепуч се Владимиру Сергејићу.

„Жени сеће са својим братом Петром Алексијевићем, баппим поручником у гарди. Прилна пријатељска моје сваспаше, и у опште воли нам добра једпој кући.“

„Потпун signalement,“ рекаће песпошпиво Надежда Алексијевна, још једпапо не рекши Владимиру Сергејићу ппипој шешпрећ.

А већу тим је Владимир Сергејић опет мислио: Ама и она је шта може бити лепа. А Надежда је Алексијевна одпета и бела дивна девојка. Витка и пежна, хоспавала је живо млађа, а уплив је већ у дашеспе осму. Округла лица, мале главе, пуни плавп пога, уснупрапка, ппипе уздигнупе посница, па лице, ппипо духовп очице. Вира пз њих позпавање, па сше свеђу. Нежне би жиле крпе дошле пагпиђ бпи расплапше, обеше и заједпице. Каткад би јој дошуе прелетали лицем сенка замишљепости, онда је блага и простодушна, али пе може да се кажупо бпди у мисли. Вайпком је дуде свакако са смешне страпе, па је добро прошала варнаспуре. Од полеће су је звали, па пз сп ни мпого одпах пе пој прпмеппли. Кеси од зепшспва маше, познавши га до гроба. Брат је јако жпвопао, па ако бп јој чешће рекао, да уме добро да уједи, и то не пао беспо, већ као зола; јер кад чела песа уједе, а она угпзне, ал' золи кпје пи врпа. То је Надежду Алексијевну јако једпло.

„Јесте ли овде пе дуге време,“ запипаће Владимира Сергејића, сједпавши они и фрајерпм пољу пресшао своју кавпрају.

„Мислим већ сшуди од јесп.“

„А куда?“

„Дома.“

„Дома? А смем ли запипати зашто?“

„Зашто? Ппипм вас, ппа се вама, шшо пије за одгопорп.“

Надежда га Алексијевна пасмеја.

„Зар сте ви шако — шачан?“

„Ја се бар шрудим, да будем шачан,“ вели Владимир Сергејић. „У нашем позпапом пеку сваки дугпак чопек жели бити позпашеп и шачан.“

„То је пека исшина,“ прпмеппће Ипатов, „је л' да је шако, Иване Иваћу?“

Иван Иваћ само бацп у Ипатова, а Јегор ће Капитоњић рече:

„Да, да је шако.“

„Штета,“ вели Надежда Ивановна, „ппа бих недопеље једпи јесше premièr-а. Ва сшате да пресшављаше комедије?“

„Зом пасам на шом пољу окрупно своју сшагу.“

„Главу ћу дати да биспе добре пресшављали. Држаће вам је ваше пазе, а вољало бп жапо, то је за позоришпа јесше premièr-а прво и прво. Знате ја и брат ради бисмо да удесимо ако пеке позоришше. На вечери пресшављаћа свако позоришје, него и дрвпе бплеше, па шта ваше и шрагедије. Ето, шта фали Машки за Бјеловарју или Фолуу? Шпедпаје је само!“

Владимир се Сергејић осмеје. Марија Павловна сшоја, прекрсшпа руке, а главу пасловпла на врапа па комшпалопо гледа у даљину. У шај пре њене дивне црте одпета налишше на пекап сшароредпепи сшуђ. Прчуди је по сеспедње реци Надежде Алексијевне, ал' кад прпмеша, како су све очи од једпом на њу ушрле, а она се мажом осеће шшо је поруженп ап хшеде у дворапу . . . Ал' је се Надежда Алексијевна брзо лапи руке, прпвуче је себи, ђагућући се пао пекпа мачпнпа, па полуби пу часшо жупшу руку. Марија се Павловна још већа замуди.

„Та сше шерап лакрпје, Иване,“ рече јој.

„Зар писам рекла исшину? Ево ја се волпвам пй све осшале . . . Но хајде, хајде, оспапуће се. — Ја вам и опет велим,“ окрепуће се Надежда Алексијевна Владимиру Сергејићу, „шшета шшо одлапше. Ми радујемо кпмпо једпоге јесше premièr-а, шшо се сам пазнеше; ал' он већ пије пи за шта.“

„А ко је то, ако смем запипати?“

„Бодрајан, песпик. А пако може песпик да буде јесше premièr? Прво и прво песп се да пас бог сачуви, друго јошше до душе спшрапе, ако од сшане женске, па — чујете сами! — и од мене се бојш, ако шшо пуће, не знам шема му је рука пипад главе, и бог би сше знао шшо. Кажите ми, молим вас шшошйпсше Астахов, јесу л' сше песпици таки?“

Владимир Сергејић ћушку.

„Лепо писам пређвоју познапспво, а морам прпзнапи, да се писам пи опшиме, пи зпао познапспво.“

„Та да! Разуме се. Ви сше познапспва чопек. Ппје хвспе, морађемо узети Бодрајапа, пека се куд. Други су јесше premièr-и још горе. Опај ће бар паучпши своју резу. Жапшпа ће уз чишање једпе бапи и ритмодопппа. Шшеће је чуди пошшпа шпомпсшеи Астахов?

„Цпсам,“ рекаће смешећи се Владимир Сергејић. „писам ни вапо, ја . . . .“

„Шша сп ш пападпгпала за вама. Ња-ћо?“ рече Марија Павловна сердпто.

Надежда Алексијевна сасна.

„Јест, јест, слатка Машеље, шшо ша бећ, пеког нам шшо год, молим ше . . . . . ма-зим ше, слатка. Нећу ше со жапупи док нам шшо год не пошесаш. Дуго слатка, пеког нам шшо год. Видш и ја бих шшо год пеког да пошобавим госпа, ал' ја зпам, како ми је сада гадап, ал' пајбољпи ваш бу ше пратпши.“

„Марија Павловна ћути.

„Тебе се не може чопеш опросшпши“, рекаће најзолпе. „Као пекој жени мора чопек да ш пошуса своју ћуђу дуђерају. Хајде де, пемаћу.“

„Красно, красно,“ сломпа Надежда Алексијевна ш пљашаше руками. „Госпођо сапопа, хоћемо л' у дворапу. А шшо се тиче „ћуђерања,“ за знаш да ш пећу опросшпи,“ додаће сасвпм озбиљно пако изговори сапбо сшрошо? Јегоре Капитоњићу, да л' и вас Натрејина Марковна шако грковпш пред сшрашпим?“

„Натрејина је Марковна,“ вумаше Јегор Капитоњић „шесшпљиво дама, сшако шшо се тиче —“

„Но, хајмо, хајмо,“ прекиде га Надежда Алексијевна, па оде у дворапу.

Сви за њом. Оспа сшоје мопшр, па сшане за сшосом. Марија Павловна сшаде пред њом дпсша дпшешо од Надежде Алексијевпе.

„Машеље,“ рече жалп се прпмплпвши, „Вепај нам: хшеоп сеје жипе.“

Марија Павловна ћути. Глас јој је чист и свежак, веђала је добро — прсша и без афекшације. Сви је кажалпо слушају, ал Владимир Сергејић не може да праприје своје чуђење. Код Марије Павловне сирапе, прчеје ју, па је опа уморапа, ако пекад пије очевидно, како не бп пекад мислио . . . .

„Чекајте, чекајте само,“ прекиђуће га Надежда Алексијевна, „рекаће још пешшо лепше! Машеље, хоћу ја образујем твоје малоруско сшајање, пеког сад: Гошпи, гошпи по дворапи . . . .“

„Зар сше си Малорускпња?“ упиша је Владимир Сергејић.

„Родила сам се у Малој Русији,“ одговори му он, па поче: Гоним, гоним до зубраче . . . .

Најпре је певала немирно; али тужнострасна песма из њене домовине, мало по мало па је разгрејала, јаче јој напнути, ови сенаји, а глас живи огањ. Престаде.

„Ох бисо, ако ја ти дајно отпевам, рекоше јој Надежда Алексејевна пригнувши се врло глагољиво. „Шкета, што ми није брат овде?“

Пароја Павловна спусти мајком очи, па се као обично поругљиво смеши.

„Управо бисмо требали још нешто да чујемо,“ рекоше Шпатов.

„Ако би биле тако добре,“ додаше Владимир Сергејић.

„Опростите, данас не желим пјевати више,“ рече Пароја Павловна па оде из собе.

Надежда Алексејевна погледа за њом, па паде у дубоке мисли. Онда се сети, па поче по гласовиру једним врло жалосним оне ријечи песме; онда од једном заћута и песму дану полу, па по свршетку је, ушта је један гласни акорд, пљуну инструмент, па ћуну.

„Штета, што нема виолине с нама би се могао играти, а сад бих тако рађо играла!“

Владимир још Сергејић праће.

„Да дина глаза у Пароје Павловне,“ примети, „па како са оне Јеленом вама!“

„А ви познате музику?“

„Поомам.“

„Тако научен човек — па опет познате музику!“

„А од куда ви дођосте до тога, да сви је научени?“

„Да, да; ја сам побороник, да сте по познатини човек. Ал' где је Иван? Четврто, сад ћу је довести.“

На се Надежда Алексејевна запућу на дворање.

„Прави петровац, ако што познавате видети,“ рекоше Шпатов Владимиру Сергејићу „ал' ипак добре ерце. На тен ваш су је заслагали! Не можете ни повјаснити? Говоре сво земље на свету. Него добогме, људе су имућни.“

„Да, да,“ вели Владимир Сергејић разјапио дубока господина. Него допустите, молим вас, да вас запитам, је л' би ли и ваши господа сукрити из Мале Русије?“

„Него да је бала. Моја је покојна супруга била из Малорусе, ако год и сестра јој Марија Павловна. Знате, управо да вам кажем, моја жена није имала ни подпуно чист изговор. Добогме да је знала добро рускн, ал' опет није сасвим чисто говорила. Марија је Павловна остављала домовину још дететом, ал' опет малорусна врх пробија; зелте?“

„Марија Павловна нема данас!“ примети Владимир Сергејић.

„Одиста, није рђаво. Ал' ког ћемо пред ја још не донесе чај? Па где су сад те девојчице заљене? Време је већ чају.“

Господине се још не враћају. Међутим намештали сто на доњем самовар. Шпатов поиђе по господине. Ево их заједно. Пароја Павловна седе за сто, да усте чај, а Надежда Алексејевна ове пратима од ријечи до ријечи у бонту. Изиоси предмети летјет дана дође јасно, тако вело. Поли неба пречишћено сунчевим пријатељем. Широка бара стоје ино нешо непомично оледнело, па на сребрнасте ногао сасух дубоких водара ездбосеће строгогаи чистоћу ћуњар неба, пружасте дрвеће и куће. На сте страно тишина, не чујеи ни најмања жубора.

„Тасте само као је данас,“ рекоше Надежда Алексејевна Ивану Сергејићу, који јој је мало пријао. „Ено тако доле у бари пустрчала једна звезда поред оне свеће из куће; назвао прво и звезда залтао . . . . А тде ето воле стару мајку,“ придодаше гласно!

Слике из Старе Србије: СРПСКИ КАТОЛИЧКЕ ВЕРЕ.

Иза зоне се појавише мала колиба. Трајај их две слуге. У њима неки стара фамиа, сва згурена и умотана, спустала главу на груди. Беза чинка на капи пољала јој скоро цело усукано, збегнуто и збабано лице. Колиба стајаше пред дворам. Шпатов изађе из собе, а девојчице отрчаше за њим. Читаво су неки неки мишићи тумарали по соби.

„Желим вам добро, благо вече, мајко,“ рекоше Шпатов узишавши гласом, пријазним старини. „Како вам је данас?“

„Кто дошла, да ће видеи,“ вели стара потпуно и с напрегом. Ала је то данио вече! Прело дана сам спавала, па ме сад тако боле болу. Ох, те проклете ноге! Нису ваше ни за ита, а болу.“

„Допустите ми, мати, да вам представим нашег комшију Астахова, Ивана Сергејића.“

„Имао ми је, имао ми је,“ рече стара гледећи га својим великим, пријм, скоро угашеним очима. Желим вашу благонаклоност и љубав за моги сина. Он је добар човек; ја сам га васпитала иако сам могла, ваш— тек је женска мука. Још је мога малодушан; ал' бог је добар, биће а боље, а и време је. Ал' да; ја морам сад ићи. Нађо, јеште ли то?“ додаше стара управивши поглед на Надежду Алексејевну.

„Ја сам, мајко.“

„А Маша дворн чај.“

„Јесте, мајко; она нас дворн.“

„Па ви је још ту??“

„Иван Иљић и Јегор Капитонић.“

„Супруг Матрајове Марионне?“

„Јесте, мајко.“

Стара мирну ускима.

„Но, добро, добро. Ал' каква те жена Нашо, хоћу а' ја неђ дођи једред до тога старосте. Заиђеди му, да сутра дође неки дође. Имам с нама о многу којечем да се разговарам. Је ли нашим без жене нека код нас пошта. Ал' сад неђ доста; уморна сам. Дед турај! Турајте море, кажем вам. Па збогом, бољушо. Зобрањам сам ти ime и крсиме,“ рекоше округлуши се Владимиру Сергејићу; „пиваши стару хушу. А ви, унуче, немојте ме протити. Седите, седите лепо, па учите своју лекцију. Чујете л'? Маша вас је јако розмаљала. А сад пуни!“

Па са мутом подигнута глава спаване паде опет на груде.

Колиба се крену по полаго одвајање.

„Колико вам је патерн година?“ запиташе Владимир Сергејић.

„Тек седамдесет трећа, ал' је заглобао ноге још пре двадесет и шест година. То је било исиако од мах какон свети нас поповине ово. Било је неиад лепота!“

Сва њуте.

Од једном се трже Надежда Алексејевна.

„Шта је то? Бог да продети слепи миш. Ух, ала је то страшно!“

На отрче журно у собу.

„Време је, да се кући појаи. Михаило Николајићу, пођите ми нова оседлати.“

„Боље неђ морам и ја доћи,“ примети Владимир Сергејић.

„А зашто?“ запита Шпатов. „Пођите опде код мене. Надежда Алексејевна има сваке две пресе до зуће, а ви имате новнх двапаест. Па и ви Надежда Алексејевна, куд се и ви тако журите? Причекајте до месечине; сад ће и месец сворн изаћи, па онда нам је још недвиде за јахање.“

„Што му дарао,“ вели Надежда Алексејевна, „и опако писам неђ одиена јахала пре мосечине.“

„А ви ћете код нас преноћити?“ запита Шпатов Владимира Сергејића.

Бога ми не знам ни сам . . . . ако вас не бих узнемирно . . . . .“

„Како узнемиравате, молим вас! Отмах ћу дати, да нам се спреми једна соба.“

Кад се унеша сенка, чај поиио и Јегор Капитонић сео са Ипатовом на једно преклоњено, и „вреја“ бутељка пред њих сама, рекоше Надежда Алексијевна: „Знате, то је тако лепо, кад човек јаше при месечини, па још проз шуму. Знате, тако мило, и и страшно! Час месечина, час сенка, па нам долази, као да со нешто нам ће напа.“

Владимир се Сергејић „синеосећајно“ смеиио.

„На онда, јесте ли бога ваи над год седели поред шуме, на мрачне, тошко, мирне ноћи? Неки се онда увек чини, да двоје бан ту одних нас мојих леђа, над мојим уметом шапћу, па се лудо вижо.“

„Е то је, знате, од ирва,“ уљеше се Ипатов.

„Ви опишујете дивно, песнички“, рекоше Владимир Сергејић.

Надежда та Алексијевна премери.

„Нисалте? . . . . А видите, мој се е-пис Ивап већ не би довео.“

„А зашто? Зар Наруја Павловна не воли песништво?“

„Не воли, неки, секе је то изишавено и није истина. А то она не трпи.“

„Чудно!“ вели Владимир Сергејић. „Изнивелено! Ја да као да буде? Шта ће нам онда песници?“

„Та оно јесте. Ал' управо, не би ли ви ни требали да волите песништво.“

„Бан ни протав, ја волим песме, кад су одлета лепо и звучне, и кад . . . . као да се управо нрразим . . . . кад чујем у њима сеоја цеје, сеоје мисли . . . .“

Марија Павловна уегаде.

Надежда Алексијевна брзо се окрену њојзи.

„А куда, Ивано?“

„Идем, да смирим децу. Већ је девет.“

„А зар деца немогу лепо и без тебе?“

Ал' Марија Павловна узе децу за руку, и оде с њима.

„Дапше је већито пелагодна“, примети тихо Надежда Алексијевна; „а ја већ знам и знато“, продужи она полугласно. „Ал' то ће већ прећи.“

„Допустате да вас запитам“, почеће Владимир Сергејић, „сте ћете провести ову зиму?“

„Можда онде, и може бити у Петрограду. Само се бојим, да ми не буде у Петрограду лето прело.“

„Дуго време . . . . у Петрограду? . . . . Ал', молим вас, зашто то може бити?“

Владимир јој Сергејић уже напађаше сте болезне, згоде и драже у великограцском животу. Надежда га Алексијевна пажљиво слушаше, а не смеће очеју с њега, мислећи, умиу путе на памет, и катнад би се насмешила.

„Ја већ видим, ви сте прво рецн“, рекоше напослетку. „Још ћу морати бити прелне зиме у Петрограду.“

„Одиета се ћете вајати“, примети Владимир Сергејић.

„Ја се не најем никад ни због чега; ниде предио. Кад човек учини нашу лудорију, онда треба да гледа, да је што пре заборави — на је е отим свршено.“

„Допустате ми, да вас запитам“, хоће ће Владимир Сергејић на француском језику после малог ћутања, „јесте ли већ одавно познати са Маријом Павловном?“

„А допустићете и ви мени да вас запитам,“ одговори Надежда Алексијевна са опаетним подмехом на уснама, „као због чега во бан то питате на француеском?“

„Ја тако. Без и каква особита узрока.“

Надежда се Алексијевна осмехну још једном поруганно.

„Не познајем је тако одавна. Јелте, славна девојчица?“

Орфанишина је“, мумлао је Владимир Сергејић врло зубе.

„Је л' то са каких узрока, са узрока неситнијег човека покојала? Не верујем. Иеклн ви и ја довољно орфанишна? . . . . У останом,“ продужиће устајући, гледећи кроз отворен прозор, „месец је већ мирно изнад, тополе се већ сјатше. Време је да се сетидам. Морам напоменути ва ее красавици осеђо.“

„Вео. је већ осеђан“, рекоше нали ноћан Надежде Алексијевне, нишан но хлада у башти на месечину, што бан ниде на земљу.

„Е на то је као нала! Нишо, где сте?“ Ходи да ти нажем обисам.“

Марија Павловна дође из једне побочне собе. Господа устану од карата.

„Да бан вдете?“ пита Ипатов.

„Да, време је.“

На оде бапштеним пратима.

„Ако је то дивна ноћ,“ поиави. „Одите само на прозорате лице. Зар ниде као да осећате своју рођену дан? На као сте мирише! Мислим сваки цвет цвати! Збогом, Ивано, ја сам рекла Владимиру Сергејићу, да ће мирши за песништво. Знаш? А сад лаку ноћ — ено ми тоде коња.“

Отрча брзо са лонце, бани се лако попну у седло, пикну још једном „до сутра,“ лако шибну неког конџијона, па одјури дими, а коњи за њом у касу.

Сви гледе за њом.

„До сутра“, чуло се још једном изпод топола.

Још се дуго чуо копьени бахат по жиром, летњој ноћи. Напослс ће реки Ипатов, да треба кћи у собу.

„Напољу је дабогме врло лепо, али тек морамо спремити нашу партију.“

Сви оду за њим. Владимир Сергејић узео испитивати Марију Павловну, зашто она не мири за песништво.

„Не волим песме“, вели му она често пређо.

„Можда сте само мало песама читали.“

„Ја сама нисам читала ни једну, него су ми читали, а ја слушала.“

„На вам се одиета ниде ни једна допала?“

„Баш ни једна.“

„На ни Пушкинове песме?“

„Ни Пушкин.“

„А зашто?“

Марија Павловна не вели на то ништа, а Ипатов се окрену врло столице, па ће искрено проиетити, кад ће да ова само за песме не мари, не воли она ни шећер у ожи, не може да три чаша сватно.

„Ал' има и посала, што нису слатке.“

„На пример“, пита Марија Павловна.

Владимир се Сергејић почеша по глави. У собе ниде много песама нако на помет, ни још ниде нису слатке.

„Ха!“ рекоше на посдетку „знате ли Пушкинов „Анџар“? Јелте но? Но, та песма заиста ниде слатка.“

„Па молим вас, да је чујем“, рекао Марија Павловна, а они оборе.

Владимир ће Сергејић гледајти на тавана, сабра обрве, промумља на најпосле ноне до декламује „Анџар“.

После четир ирве строфе диже Марија Павловна полако очи, а над Владимир Сергејић спрва, а она га замоли нешто се устежући.

„Молим вас, почните на ново.“

„Дакле вам се допада та песма“, запита Владимир Сергејић.

„Молим вас, још један пут.“

Владимир Сергејић декламује још једном.

Марија Павловна устане, оде у другу собу, па се врати са хартијом, перетом и мастилом.

„Молићу вас, напишите ми је“, замоли Владимира Сергејића.

„Врло воле, врло воле,“ вели Сергејић, па се диде на посао. „Ал' жорим ја, чудим се, од куд да вам се баш ова песма тако допада. Ја сам је само спомену за доиа, да нису сене песме слатке.“

„Што јесте, јесте“, вели Ипатов. „А шта ти судиш о тој песми Иване Иваћу?“

Иван Иваћ но обичају само баеја у Ипатова, ал' не вели ни реч.

„Ено, готова је“, рече Владимир Сергејић међутим ни последње реч једну „у-дивителну.“

Марија се Павловна захвали, на одпесе лист у себу.

После једно но сахата дошее се вечера, и нанон једног сахата оду сва гоета у одређене им собе.

Владимир се Сергејић пиие пута обраћао Марији Павловној, ал' тешко је е њоме започети разговор, а лепше приповетке ниде да је слабе заиажњу. Легне на кисли, мисли на Марију Павловну и Надежду Алексијевну. Заспао бе већ одавна, да му не сиета коњица Јегор Капитонић. Пошто се муж Патрицијове Марковне свуиио на легао, забољао се још дуго са својим слугом, па му предиовао и световао га. Сваки реч дође до ушију Владимиру Сергејићу, господу је само тапан зид растављао.

„Сиеђу доле“, вели Јегор Капитонић плачним гласом, „тако је држи, да ти месу гледати у лице, то ти већ не постарати и оседнти, бесмеспене и безбудиене једи, постарићеш ме и осеђићеш ме сасвим.“

„Ал' молим вам се лепо, Јегоре Капитоничу, рашта ћу вас ја постарати и оседнти?“ чуо се потиуди и дрмљани глуван глас.

„Рашта? одиах ћу ти казати. рашта! Кажо сам ти пута ресно: Ивана, ресно сам ти, ни куд са њиме живо у посету, а ти увек повеси од сваке халуше по два комада, ресно сам ти, а особито — море доле сиеђу! — а особито од кошуте, казао сам ти. А ти, пта си ти море самном учинио, безбудиени једи?“

„Па шта сам учинио?“

„Шта сам учинио? А шта ћу сутра да обучем?“

„Па то, што и данас.“

„Постарићеш ме и осеђићеш ме, ти, у гурсуае и злодјеј једна, остарићеш ме и осеђићеш ме сасвим. Дапше већ но знам куд ћу са сиане врунише. Доле, море, сиеђу, на-

не ти се, на ће знаш, кад се твој господар с тобом забавља!"

„На реказ је и Матрифона Марковића, дакле је, дакле, ни и нашто ни ужем читаво чудо стварн са собом пучете, саме се, вели, без питале идају!"

„Рекла, рекла . . . . Матрифона Марковића . . . рекла! . . . . А је а то женски посао, да со пасћу у такве ствари? О, та ни ћете ме постварити и осећати, сви ћете ме осећати и постварити, да, то ћете ви!"

„Па и Јахић је казао!"

„Како велиш? како велиш?"

„Па да, и Јахић је казао!

„Јахић! Јахић!" понављао Јегор Капитонић прекорно. „Осећајте ме и постварити, да, то ћете ви! Несретници, не знате ни честитог рукса. Јахић! Како те Јахић казао? Да бар пазеш Јефки, не то хоће ће, јер је право грчко око Еротимијов, разумеш? — Даше сиђу! — Но, у бромни можеш, што ти драго, реби и Јефки, ал какви Јахић, Јахић," понављао Јегор Капитонић, удрвљући главом на Ја. „Осећајте ме и постварити ни угурстви и клопједи једни! Доле сиђу!"

На је још дуго тако поучавао и опомињао Јегор Капитонић своју сакуту пред свет тога, док је Владимир Сергејић и кашљао и ушиеао, и шиче показивао своје нестрпљење.

Једна једном буде. Мајка отпушти, а Јегор Капитонић пође; али — и то је Владимир Сергејићу слабо помогло. Јегор је Капитонић храно тако јако, па дебело, ни са тако звучним прелазима од најнижих до највишних гласова, са таким напицалом, писком, праском и брободењем, мислим сад се све трже. Сирота Владимир Сергејић само што не плаче. Соба, што су му дали, заудиро, и у јастуке и перине све упали. Да полуди од врућине!

Напослетку у своме очајању биће, отвори прозор, на жалост тута мирисаху побиљу хладовину. Прозор му гледа у башту. Небо јасно, а месец час се одвоји у бари, час се опет отегне у неки кугласти златан клас, све од самих шљива. Од једном види Владимир Сергејић на једној путањи нешто у женским хаљинама, гледа боље: Ирнја Павловна. На месечини дође још лепа. Гледа. Не може ни се, а уједно пут реке нешто — Владимир Сергејић промоли опасно главу. . .

„Ах човека човек нема,
Ко господар да запара."

То му дође је умиљу.

Та може ли бити, помисли он, дакле је песма учинила утиска . . . . . Ах! писморо Ирнја Павловна убуста, на му се још више лакоћ окрену. Жесно јој да разлива цвеће мелиске очи, усне и пажљивије обрве. Од једном се она трже, окрете се, оде у дебелу сенку шесних багрема, па је нестаде. Владимир је Сергејић још дуго стојао на прозору, онда легне, на најпослије заспи.

Чудне створење — мисли у себи прекрштен се с једне стране на другу — на онда ману, у пролазећи неша пишта напредњега . . . . Бојкотт! . . . . Запета чудо створење! Кад ју сутра да је питам, шта је тражила у башти.

А Јегор је Капитонић још једнако хрхао.

(Продужиће се.)

КОСОВО.

ПУТНИЧКА ЦРТА

ПАНЋЕ СРЕЋКОВИЋА.

(Свршетак.)

ОЊ је падала киша, и пред зору поче дувати источни ветар од Турака на Србе.

У среду рано, на видо-дан 15 јунија поће Обилић са своја два верна пријатеља у турски логор. И Срби и Турци мишљаху да иде на престо Мурату. Милош је већ канио на предње турске страже под Лаба, и Неприја опкољене тој зли они ретма:

„Кад је зора разсвала и зрачке сунце с орла шиљене плашиле своју главу помаљало, дизали и пташе полете кунити своју рану, а Мурат заповеди да се у бубње забубња. Са свију страна заорише се трубље и свирале, фруле и талабасе, тако, да се до неба разлеташе. . . Коњаници поседнше на коње, а пешаци пикану по војсци: дижте се јунаци, дижте се војници! Данашње је дан напељен, да на прса непријатељских потече реком крв. Данашњи је дан убојно хрварасте . . . Има много година, како једено се и хлеб султанов и од њиов сваки дан на коље седело и мачеве пасело . . . Тошно година пашег славног, весеног и радосног живљења јесте обе онога дана . . .

„Сви су војници били заузели своја места". . . . За оним Али-паша оната јуторњу молитву са курањем у руци, ростворн књигу и прочита стих један исте: „О пророчо божји, побиј невернике и јеленорце!" Чим то паде, разлеоси се, подиби клику, метну је на главу, узјаха коња и оде те јави Мурату радостан глас!" За оним пристуни Мурату Еврепес и рече: „Ако би ја сравнила се с непријатељима, таке учинио, ако ја бејаше, него ми ној султан не прими за зло, јер ја у бој . . . мора обичаном користити. Пророк је казао: „рат је у обичаи." Срби су одвеки у челнике оклопе, крие у дегенијама као чеше: и ја то, кади ако сиђе трокопљуше чврсто иокидели на непријатеља краве ударе; не може ни се нико одупрети: ја носа нападну, на двоје га разбоју: онда их већ не можеш ни разстављати, ни нанад у бегство отерати . . ."

— „Није срамоте, рече Мурат, у бој нанад ићи и бежати, јер ти знаш најбоље, како ми се моје најјаче војиште. Него се отимање боју у име божије." У то јаве султану, да је Милош дошао и чека на ушаша.

— „Пиште, Малоше, шта нолако хоћеш," рече султан и пружи му руку.

— „Свега сам задовољан под мога господара и цара Лазара," одговори Милош.

— „Не кристоји се жарт правоверних, да Бугарину пружа руку; него му пружи ногу, да је пољуби," рече Али-паша.

Султан пружи ногу. Милош истуче шач, дохвати пара за ногу и разпори га; за тим посече Али-пашу, па оде на врата као вихор, уседе, на коња и побратими потегнше за њиме чечева гробља себи путе право Лабу. Поборали му погибоше, а кеса њису дале од српског логора, кога ни 15 минута ухвати ли. Док су Милоша хватали, Бошњани предуше царство и помоћу, и продужи бој, који Неприја онако опкољене: „Сва страна на једанпут са себе страно застрељују; многобројни Срби страже тврдо као гвоздене горе; кад пресеће много стрела задевају, почеше се питати, тако, е би човек рекао, нанда ишор пресо море шуми . . . . . или пада море или зелена отава, таласе почиње бацати. На једанпут невернин делиоте крша напред на турске стрелце, потисну их назад и од напреда их нападну, те ни редове у двоје разполове; тако исте Срби разбију и орду азапске, пеја је од остраге сгњала. Ни оне орде бели је реке Ошгарице, које се називају ирнцима, само где је био мед, млеко и шарица постављен, те је жесто било крвно. Мазге, коње и прљаве ајкаче су, и тако се тај пут хајдоци, и правоверни не могоше побећи, и падоше на бојишту као мученици. И тако Срби победише цело веће крило турско и онда Турци клонуше душом, када се разлеаше та бука. Од силне луке бубњева, трубљења труба и свирања свирала, од праве коња и дозивања људи, неки несустиже душу. Крпто рећи: да се мора туна судрашше; жачеш несустиже, ни одњеле нуже. Од сунца ветар не могаше дувати, и над њим у поток загашше, онда преста тећи; стрело пајаку с неба на земљу, као на облак; јаукање и помоћ, са земље се на небо као дим удараше; ако удари о ван сунца о сунце, бордо о борду." И центрум српски, под вином Лазаром удуре на Турке, потисне их од Лаба преко Приштеле. Десно српско крило под Бранковићем није се с места ни макло. Неприја доле вели: „Сада се српска увалашше од броја оних, који јоиј у бој не бијаху." Вук је удаљено са девет хиљади Грчетом преко планине. Резерва је турска стајала непокретна на престаништа преко Голешу. Неприја продужава опако:

„Бојазнт се по жаиу, као ни гора са десне стране . . . Већашке ов, да се ствари промењала и да је мало фалило, да ни коњаница војска са свим била побијена." То „мало" и била је надаја Бранковића и целог одиаја са Грчет, које као видо Бајазит, да нарећа за бежишће заиеч ко војски: „Неприја је побијен и (ево га) у бегетаку," вели Неприје. И тада Србин Гамза повиче: „Ура!", а Бајазит (с бока) као муља грозе, гласовито као и Гамза пучбн: „Алах је најчећи!" на срнски неприју, јер је српско веће крило једно било пробрушо и сгнало Турке, па у исто доба пошаше са одморном војском Јакша-бег, Шишхин бег, Шеебег, Сарук-паша, Ајна-бег, Субашн, Карађорђић, Икиш-бег, Тузеда, Јаја-бег и друга" — т. ј. назаде сви, па и они, који је требало да Бранковић удари. „Господа, вели Неприје на Остроњане, која су била одина киеу Лазару, та се неред њега нерво и истинито јуначки бораше, а другу су гледали трко прсте." „Лазар је свако ударао за Турке; Турци над видоше мали број Срба, опкољене их, јер је видео Вук Бранковић и одступио, које над ниме честити инок, он рече: „нека је прослет Бук у свима вековима земина, на овоме и овоме свету . . . . Ко зове до мене да се одвоји, нека иде за пресветим Бранковићем; је ћу дознс до у-

крем за веру хришћану и за божије право; онај, ко остане после мене, горе ће почекати.“ и ово је рекао, нели се у старостивоњи њихни, због неслоге великани. Већ је Ситница пред Грчићини текла и жутна и крвава; под њеном Лазаром убију коња, и док је он сјео на другога коња, војска се збуни; он је орабра, али под њим погине и други коњ, и док је он усјео сести на трећег коња, сав у крви са шеснајест рана, војска удари патраг и пала покрене; него и војводе његове Крајинчиће ухвате Турци и одведу Бајазиту, где уницте жртва Мурата и његова два сина на жртвеним посиљима.

— „Видиш ли жртве на посиљима, моја ока и браћу моју, како се сва скупила, да се успротивиме моме силу?“ Запита га Бајазит.

Као је њега Лазар чутао, Крајинир му рекао: „Мајсли, кнезе, нити ћеш да одговарати нама; није глава крвско стабло да два пут пусте“. . . . Кнез Лазар, не обраћајући пажње на говор Крајинира, Бајазиту рекао: „Ве-ће је чудо то, како се твој отац смео усудити, да удара на православно српско . . . и да сам ја жива не ово, него сади очима гледам, сада би ти морао деказати на четвртом посиљима; али пар Господ Бог то није хтео, обоје наших великих претрешења, на нека буде воља божија.“

Бајазит заћутао, да му одма одсеку главу, но су узнајеле Лазареве војводе жељале да нах пајпре пустбе; Крајинир изиоси од Бајазита, да крви изађу, да не би на земљу пала кнезова глава, коме опет рекне: „Заклео сам се данас Господу Богу, где буде глава кнеза Лазара, ту да буде и моја глава.“ Јапичар ниже сабљом, и Лазарова глава падне на земљу, други пут више, Крајинирова главе падне на земљу, а на тим обе падоше на земљу. У том доиесе јапичар главу Обилића, баш је њу пред њега и оними двема главама говорећи: „Вере! ето ово главе најмећих твојих непријатеља!“

— „Ниване биће моје бако, веле Пеирија, од како ауда бојеве пашто . . . . . Још сутра ће (за Звечан и Раткову) ванше, српска је војска била надбојена и на бојишту се падала брезувала трупшка, а тамо се још кремење по земљи котрља!“ . . . . Срби су изгубили царство, о Турци пали царство! После битке на Косову, којује грчки историк Дука, Бајазит одабере најбоље и лепе мушкиње и женскиње, у цватобим годинама, од Грка, Срба, Влаха, Арбанаса, Пајара, Немаца, Бугара и Латина, па су му свака на своме матерњем језику песме певале!

Ње далеко заведоше спомени Самодрже прене, него хајмо даље путем ја Косово.

Од Самодрже пређо косовско ствиа српске војске пут води на реку Лаб, крсте вамеиатог Бабиног моста. С леве стране пута, до Лаба, стоји табле, које су Турци сатрвали у част баде Вајезе; она је бала неки шатра и бесата жена, над је била у стању од камена на Лабу мост сатрадати; у чему је женина несагта, ни нашло у стању поуздане рећи; толико се истинито може рећи, да је она Турцима учинила неку услугу у хватању Обилића. Баба-Миленино је тубе већ забатавено, али се за то, с десне стране пута, од Лаба за у Приштину, види силно гробље; с ниже гробља, стрмбу српског стана, виде се два велика брега, где су Турци у-ишде се два велика брега, где су Турци у-хватили кнеза Лазара, и где од Косова за до двадесета дана, нади турска војска стане и дану отиго, јер је ту ухваћен цар, чију су царевину они освојили. Више гробља стоји уздашен брежуљак, који Срби зовиоду „Пре-клетија“, а Турци „Гази-местан“ (мученик), са кога се види сво Косово; ни томе брежуљку, под шатором, растворио је Мајеи Мурата, и одма туда, повесно дуже окретау главу у правцу, неличествено, од бојног мегдана, Тудбе или Тебе — те је трој турског сина цара Мурата. На Гази-местану је Мурат посиљо, у тудбету му сарањена утроба, а тело одиешено и сарањено у Брусе. Овако тудбета је дуиа ванцана ограда: у праој ванин шех, а у другој су одаје за почивање госпођу, где их раше и поје три дана без паре и дипара, и без разлике пере и канина. То је царска задужбина, и ту ће чо-век каади ваки богомољац Турчин, ка читав турске царевине, јер поеле Мете и Медине за Турчина нема свештијега места од Мурадова Тудбета на Косову. Увутра је у тудбету од белога мермера гроб султана Мурата I. Гази-хана; около гроба плиште свеће, а иах гробом полијеже. Од те узвишености тече река Гладна Вода у Ситницу. Од тудбета, иах доиа турске царевине, виде се бедеге, где је Обилић уједно коња, куда је крошао, где је ишао, где су га уханили, где му одани пас-ковали. Од тадби вох дан сати је Лаб, код Жилозиће Бање, ина један гроб, који зиаиде-му „Јуиаков гроб.“ Ту је сарањен Обилић. На тај гроб долазе друге Србиње и Арбанашке, паде свеће, и неке се у тој води, да роде деду јаку и унуку, као Обилић. И завета нема тежнеја човека, који не ошкује душа! Јуиаштво је прнпза у поштовању, које појединцу учествују сви народ и сваје времена и свију вера и зависа.

Код Бање ни Милошев гроб долазе да се поклоне јуиаку, а Турбету Мурадову иду као гробу мученика.

Одма до пута, с десне стране, виде се многи гробови, које сиет иазива „Јуиачи гробље.“ Туда су почивале две чекиће, од којих се у једној паде свеће и кандила, а у другој се не иале ни свеће, ни кандила, ван за то неки веки вирце, који приказе свеће путнице. На 20 хвати од ове две чекиће, поиесно стоји колиа Тевија или Тудбе, а у-дутра има две гробиице, од тесаиога мермера, са белегема чело главе; ни у овом тудбету нигда се ио иале свеће ни кандила; у њему је печата тишина и вољу печати по-мрчина. Ни питајте, јо је у њему сарањен, ни ће вам добити ваиван одговор. „Ту је сарањен пар Бајуски Лазар са свијем врини сеиом спомеиика на спомеиик, са једиога гроба на другн, крсте пеианћелиса места, свако ста-ставља Недуше и Среде Реве, у које се уда-ја још иеполиио речиша, ни сио већ у Пр-ишгини, престављиа Немањиној. И Приштина је сва усејана српским старинама, од којих, развалине дворца, црквеиие зиде и дворишне Немањино, на најузвишенијем месту у Приштини — нивад мора 1776 стопа, — турска власа продаје за 300 дуката. Ни се неће задржавања у Приштини, а коме је стало до старина, нека прочита неки добру књигу Ми-лоша Милојевића „Путовање прнае Старе Срби-је,“ већ хајмо мимо турских пашина заговор-ном интересиом крсто-ремине Ветернице, Ајваце, и реки Грачанини, према влашком Вељетеру. Од Приштине је доиде овако 2 сата. И тамо се Грачанине, задужбине краља Милутина. На пољи је је вет зубета; сва је околиа поправеиа. Ви опажујете, да иново оданси слу-жбу божају, те да се на њезов ииоп иекупе браћа на молитву; напрамо чекиће: једно мало дрвено клеиадо које каоро да се ра-дење по равиом Косову и да одиаи божју дестрбују, те да се на далеко чује. Поито сво престаиак реку Грачанину, пеставдите на лево, сво је клаиница Ведетии, и дуи пути се-ла: Бабуи, Худаново, Липљаии, а на десно крсте до Сиеиице, где је најпре поло Ко-сово, жесто, које се зове „Пропаштиште.“ Од Грачанице ни ћемо пресјекли још прек-пет речица до реке Гадаиике. На лево село Га-диик, Мирасселце и Бииач, одиен иапре Бии-чи-Морава, са иекше изиад мора 1473 стопе; ту су развалине града Морава; на десно је иовраћ иас Ситница, а пред њим Камер-ли-ћуприја, блато рабочиково и ваше њега је-зеро Сазаиџа. Ни иезоиете се пазити, да му пристајете блише од череи сто, јер ћете на-мах пропасти без траса и гласа. С тога је онде постало пословиди блато рабочиково и језеро сазаиџко, код се зове да реике нити и пагубиије стиари, за које се мисли, да се небе никда наћи: то је језеро сазаиџко! На Сазаиџи извире Ситница. И туда је пу-тни Косово, јер одиа ии Сазаиџе еве воде тему на исток, крсе Бивакиии у Архиаиде. Ии Сазаиџе село је Пеетини, а до пута ви-пауштено село Сазаиџа. Али ваше ии је ово пред нама, јесте, четвртасто брдо, а ити до је ово ии источу темену? Ово ваи је ста-рииско Родимаље, а од Урошеве стрии задио Неродимље т. ј. оие је Урошеи домак и Уро-шеии дворац, одиеи га је ии народиеи пре-чиику одиео у Срем Гудуб Прокб, у ваиаи-тир Јавиа. Ово, што се блиста и зиуза у подиии брда Неродимске јесте реки Неродима, која се, веле, ваше Петоитска деки ии да крои, од којих леки крек утеке у је-зеро сазаиџко, а десни, главии, чеи за кајеи, на стари Бачинак, поиреј село Грашце, Стапоиа; од Качаиика утеке у Лепеиицу, а онај ваше Свиница у Вардар. Код Сазаиџе је дииде мајдаиеиике Косове, јер се туда воде деке, те једне току на исток, друге на сиад, и треће, као Бииче-Морава, на сенер. Према ваи је ии југу Голеи планина, ваше које утеке и Ситницу Црноселиа, и свиие горна, а са Чечачиие дока Дреиица, састаје се и утеку пореј Голеиа у Ситницу. Овако тридесет и четири реке и речица и два је-зера залиеују поле Косово, те у тако родно, да је још сторички ваш летописац о њему рекао: Мурат се заустави на Косову, да зе-мљи изобиљеј златом, среброи и осталим ру-дама, хлебом и виноч и свакоч храиеноч и светкоч рапоч. С тога ии Косову и окоио Косова ике 18 грчких трговца, ии премеза иаде Немањића, са четири велике вароши Ја-ењево, Матровацк, Вучитрн и Приштини.

Као што видите, Косово је у хидрета-ијеском смислу најзаиимеиије место; Косово

је нека узвишено ранвање и средњега балканскога тропоља; у историјском смислу Косово је најсветија српска успомена, у таком смислу, да се о њему слободно може рећи, да је тај склоп божанска архитектура. На средишту те божанске грађевине налазе се гробови и српских и турских јунака, и гробови два цара — српског и турског: свако је претрпи косовске земље скупоцена као њени потомци! Човек једнакут умире. И зато, кад је тако: онда нека за човека пита краснице, него умрети сред косовских јунака т. ј. као браћеља, или отимајући царство. Ропство није достојно човека. Једни најдавнији погледи на Косово, може упретити Србе у ред најхрабријих народа у Европи. Неслане Грчеву, њихову Ситници и Прашчићу, и таквоме трошоју једно другом тако шапућу, да сваки чути може:

— У Зеленгу је сеп удавио оца — Душан Дечанчевић;

— У Неродимљу је старатељ и кум Вукашин убио нејаког Уроша;

— Грдећом је одмео Вук Бранковић несу, те водио тасте и цара Лазара на Косову.

У сва три догађаја погинуту узору игра невера. Неверa је узрок туге Србиње, те калестан рађује, робује и пазарује већ има 500 година!

1. На Ђурђев дан, прије него сване, нема тога момка ни девојке, (ја и многе новијесте) које се неће окупати у ријеци, потоку, чатрља и т. д., али највеће момци, а највеће девојке.

2. Пошто сунце огрије, иду момци и девојке, нешто одвојка, а нешто укупно, те се по завадама сваки обучени по травн хвалу, а ће нека дивојке, по свиној родбини, и свако за себе дијела: Ђурђеи данчи и зелена трава!

3. Прије Ђурђева дне не смије нико цвијет кирстати осим дубове, а на Ђурђен дан нема тога мушкога ни женскога, који неће собом убрати по један цвијет, каквога може у своме крају набавати; до подне га носи у рукама и мирише, а од подне за ухо

ГАЂАЊЕ ПРИГОГАРАЦА НА ЦЕТИЊУ.

ђени на све то, нити Србина обузима нека туга на Косову: за што?

Нису узроци те туге гробови јунака, — болом свиђу њиху могли на умрети; нису узроци те туге ни гробови оба цара: од њих нигот проклињењем и чувењем нема — сви вечно живе и живиће докле теке ври њихових потомака; није узрок те туге ни цвеће косовско: оно жиром мирише; нису узроци те туге ни сиде разваљене косовске, ничега вечитога на свету нема; није узрок те туге ни спрегнати бојн, јер једна битка није казна за упропаст једног народа . . . . . Ту тугу и жалост у грудма Србина проузрокују три околности, које се једно с другим рвиђу, и једно другог дозивају над пропалитиком царства српског на Косову: Звечки дозивље Неродимље, Неродимље Звечки, а обоје пружају

НАРОДНО СУЈЕВЈЕРИЈЕ

или

врачање, слутња и бајање.

Скупио и описао

ВУК ВРЧЕВИЋ.

ДВА ДИЛА.

ЧАРОБАЊЕ О РОДИТЕЉСКИМ ПРАЗНИЦИМА.

(Продужење.)

в. Ђурђев дан.

Обичаје и баснопјерије народне о Ђурђеву дне описао је пеп. Вук,*) које по свој прилици ради народ по Србији и Војводини, и доста сличе на оне оближњега народа. Ево што овдашњи — попадије — момци и девојке раде.

*) Живот и обич. народа српскога, на стр. 28.

пост. Иноте девојке и момци дуже ноћу цвијет у шедра, те једно друго у јутру празднике од родитеља дарима, а то, да би се оне године поженили и удадали.

4. Нема тога чобана, који неће на Ђурђен дан (као и на божић) изврћи пушку преко свога тора, да рече: колико ово зрно од дима (далеко), толико вук од тора.

5. У Црној Гори, по селима Боке которске и по Херцеговини, а не само по Босни, као што пек. Вук каже,*) нађу се три девојке другарице, које су већ за удају приређене, те на Ђурђен дан у јутро, прије но сунце гране, отиду на воду, ништа у путу не говорећи, а пошто напоје судове воде, иду једна за другом. Најпрва песи у шедра просе и грабова лишћа, те она, те је у сриједе

*) Вук. Живот и обич. народа српскога стр. 29

ци пита најприје: „Шта то носиш у бурици?“ а она: — Воде, да ове године воде и жене и тебе, и ту што гледа про тебе. — А што то носиш у шеширу? — Просе, да просе и мене и тебе и ту што гледа про тебе. — А што ти носиш у торби? — Грабовине, да грабе и мене и тебе, и ту што гледа про тебе.

6. На Бурбен дан, народ каже, да нешто нешала просто дан спавати, јер би га просто имеле године бољети глава, а ако би почеи женога сам прекопано, треба му дати да на Марков дан опкопа и на оно исто мјесто одспава, па га — неће глава болети.

7. Сан орачи и момчи пазе, какво ће вријеми на Бурбен дан бити, и мисле, ако је ведро и топло, да ће она година родна бити, а ако ли је облачно и кишовито, рђо слаба (дакле каква год „божић“).

8. Нема тога села у којему се неће, објесити дувајна (у Бока зову дуваjна), ће се момци и ђевојке ускупо дуваjу, и свако јаше дубоке јесене при дуваjну цјевоjу.

9. Питаше чобан за живу главу неће прије Бурбена дан заспавати уз спиралу (фрулу, а у Црној Гори: дуду) ни у кући, а камо ли у гори крај овака; а на Бурбен дан у јутро, кад с вријаном кренe у пољу, свака глава да заспи, и тако један другога радо слуша и пази ко боље уазбу свира.

10. Кад се у неме чобани са стоком кући врате, свако ће довијети по један варјак пролистани или пропучена грана на планине, те бани у тор, да кое и опне ону ноћ бити, а особито јагњад.

11. Ако чобани на Бурбен дан прије но сунце траве чују кукавицу, треба да три пута заскобље рекне: „Искупала га Бог да спође, а не моју главу, а кад је чује у неке врућине со куће рече: „досутјела да Бог да ву кошкама у планине, а не моjим овдама у торима.“

12. Кад огрије сунце, момци и ђевоjке фатиђу неке мушице крилате, (овако се зову бабурице), па је стане из дана, и она одиђуће тражи жетве прај одухда ће колеђете, говорећи (они или она те је дрекн):

Бабе, бабурице!
Жива ти тата, жива ти мама
Кади ми, не дајеш ми,
Бог ће ју се ја кесапте (или удати).

Пут ноје стрине волети, мисли, да ће се од онога села, куће, њеста и т. д. оженити или ђевоjку удати.

г.) Ивањ дан, Петров дан и Илиjи дан.

Сва три народа ови прајева његовиjу ова три света нешто наше, од других годишњи праваника; ево зашто и зако.

1. **Ивањ дан** — народ вели — да је тако велики светац код Бога, да на његов дан и од његовa страха трје пута сунце на небу стане, и зато се народ на Ивањ дан — без разлике спола и узраста — купае у води, или у мору, зато и на Бурбен дан, да би — народ мисли — опрао они дан све своје гријехове. Ђевоjке удађеваче на Ивањ дан обичаваjу посиjати пшеницу на гледаjу на Петров дан какво ће изникати. Ако је у клицама, оне се године неће ни удаjати, а ако је на завоjко*) калиш пустена, и ђевоjке се и удаjу.

*) Нар. пјесма: Нема гледа у зелену пољу ни завоjка,
Као рајске траве на завоjко,
Као ђевоjке у младе ђевоjке.

2. **Петров дан**. Зато ово народ вели да је свети Петар, они ноје од неба и од роjа дрва кољу, као и од пакла, па шаљу на земљу душе на протазу, у његовоj волje стоjи пуштаваше онамо ће он коме, те узимаше реза: иде на оне, или на оне врата.

3. **Илиjи дан**. Народ кад год спомене ов Илиjу, каза пастави „громовник“ а ја и кад се неште покаже каже: „тако ми светог Илиje громовника“, jер вели, да свети Илија управља по божиjој заповиjести с громовима и кад год, и гдје год он ове, може громом убити; да он по њему у планина лети, тако бајо ово муља. Народ приповиjеда: кад би свети Илија знао, кад је његов дан сви би свиjет што је на земљи једнако громом срушио, али но може да зна, у коjи дан од године његов имени дан спада, зато — народ вели — што има сестру огњену Марију, каја га свако године рано говорећи му: „кад твоj имени дан дође, кажи ћу ти.“ а пошто проће, онда му каже, да је нешто дан прошао и онда од његовa страха да дођеже под крило Богородичино да је не би убио. Много жена неће да пере лањене ланце на три дана пред Илиjи дан и на три дана послиjе, jер кажу да би се одмах ланце распале као паучина, или да би их Илиjинско сукце сапекло.

Народ мисли, кад је чиста громлавина, да са Илија убија Јехове и зле душе по ваздуху, и будући да се они од грома боje и бjеже, бо коjи прије може, за то се написала — народ вели — претиња код трин да не би Јапо од нелоко под прст побјегао, него стави тамjаа на жарви да замирише њима од дима, па неће Јапо ни тамjан писано; ово нам и пов Вук потврђуje у Грчишку на стр. 102.

Кад на Илиjи дан громи, свак се у народу боjи да они дан спиjет не пропне (као што сам овамо казао), па што многи момци и ђевоjке трје те се по трави ваљаjу да их не би трон убио, а стари дуди и жене моме се Бога: Боже што смо и грешни, тиjем смо.

На вечер од сва три шкомемата празника, пошто се умрети, народ свако године умиче пред својом кућом колико може пету катру клаоке. У прнjеме пажи, сви млади момци про затре престану, не ће бит више сад казати, да је то чиме из ноког чарована, или несела рани, зато ноје се чиме, да може бити једно, или друго.

д.) У очи иванjске петка (или ноћеље)

Повиjни Вук *) описао је сва ђевоjачка прчална, коjа у Србиjеу постоjе, и што што се може покупарољу с ових, те овдашње Јеховје обичаваjу прчати, што ранjавше у очи младе ноћеље, и турске у очи петка, т. j. у први петак пак ноћељу, коjи ноће пошто се jесени мjесеи. Ено дакле што Јеховjи Вук о ствари каже, и ово што сам ја овамо чуо, и сравниваjући ногове и моje, видиноте да је рођо мала разлика, и да је обоје једно исто лишно од једнога народнога верења.

1. Јеховjа у Србиjеу — каже Вук — при залогаj хљеба умочи у со, метне у уста, мало прошваће, па извади из уста у десну руку, да остави суђенаку, па из руке спусти у пешљу (у Бока вели: у травеси, а у Црној Гори и Херцеговини: опрегалча), па кад ноће спавати, узме оговедао, огледи се и рекне: „Јајно огледао, ако што сад жене позазрим, те се лепо видим, тако ми у сну показа суђенаца. После се помоли Богу и метне ону пешљу под главом и рекне: Ја се тебе молим Господи, пева ми суђенце доће во сну; ако је право доће, ено му чуна и весла (чаше и кашика), ако је право шуво, ено му пјеница, ако је трња и камења ено му паја (вадуљка) пева доће, ено му хљеба и сала, да дођеко јелено, чељаво, да се сиелавамо; оглавдао, да се огледано, да дођеко ни пјеница да нам ће ништа да сиеси овеса, што Вук каже, ниште у ове врјеме чуо нијесам.

2. Даље каже Вук: у очи иванjа петка или ноћеље уфати Јеховjи шоуда, метне га у чаљеи, затвори добро калеш, па код ноће пиjевати, спомене ове свеше, прекрсти мjесто под главом тра пута и рекне: „Шуче, та се пељеи пасово и не земаљ, потраки меса сувјенина, и доведа га мени на сан; ако га доведеш, ја ћу те опет у утрје пустити, да мажаш по свету; ал ако га не доведеш ја ћу те удавити.“ Код пас на протаа: уфате у Бока, или ове у Требиње, казаа су ми, да уваге дастанаку, обмотаjу jој једну длану од пасе по главе онозе поге, па је у неко ауште и закуку је за траки њезина суђенаца па да jој пјутра у утрје каже.

3. Кад Јеховjа загреда таање — каже Вук — ова те таа никад не мjери колико је остаа, но ове пеаљеpено калтно стане под главом, помоли се Богу, прекрсти тра пут ово мjесто под главом и рекне: „Боже! коjа је моj суђенце, пошаа ми га на сан, да пјеримо ово платно, да у утрје пјенчанину прође њему и мени.“ По том легне на десну страну, и нишоте ни с' зиш ништа не говори, а у утрје кад се пробуди чуво се да што не реше, док се не прекрсти и да у прозор не погледа. Код пас са сваи другчије: код сирче пастаа на статаче, па и во ће пјеримо од мушки глава у кућу уђести и жаа да ће пеаљеное суђенцу бити исто ако, ено опоме, те је у кућу уђесао

4. Кад Јеховjа иван иванjа јесеи, ено скрам пеза стане, прекрсти се, очита молитву ваину ону у три пут, кан реше мjесецу: „О сjајан мjесече! коjи си на небу, ти ни дан ову земљу, и ти земаљ опоја, коjа је мени суђен, умиа да га и ја у сну видим, ка да је гдје у свету, опет ов споји на ову земаљ, коjу ти видиш, да је земаљ узимаш ено да жетнем под главу.“ Потом се стане, уоче престаа испод десне моје земаљ, пак метне под главу кад стане дијеаати, прекрсти ово мjесто, ће ће главу пасложити три пута, помоли се Богу, легне на десну страну, па скаа не говори. На овога под нас ништа чуо пијесам, осим само, што прва малу мjесецу дан — тра пут поскочи и реше: „ти стиг, а ја малда, а коj суђенин варан и мал.“

5. Јеховjа у очи иванjе ноћеље — даље каже пов. Вук — дадне скоро ујатоj нецеви свиjем, ја ће још под нјеницима, свој ученицима, а она га увеле у своју кесу, и код стане дијеаати реше: „Моj вежан Јеховjин (по имену) ујатеваа да ја под мојим вежаем свиjем, ја кеса ће она стајати и вежан предавати.“ Овдашње Јеховjе мjесто ујатеваа, овако данаjу непријатна јабуке.

6. Вук вели: овдашње Јеховjе у очи

*) Живот и обич. народа српскога, на стр. 333.

мало пећеле, или вторнико, мећне седам сребрни шпанцика под главу, и моли се Богу, прекрсти оно мјесто под главом три пут, и рекне: „Од Бога суђени! не закаснавај ваше, већ дођи малер на сан, да ове новце пребројимо, па да за њи вјенчано рухо идемо купити.“ На против, пале ђевојке овако од онога ништа не раде, него кад иду лијегати преврну узглавље на ком ће спавати, да би дошао суђени у сну, да га види и да се с њиме поразговори.

7. Казао сам под „Ђурђев дан“ што ђевојке раде, да се оне године вјере и удаду, а поће што као упоредо на друга мјеста у овој књизи. (Продужиће се.)

ЛИСТАК.

✝

СЛАВА ВОЈВОДИ МАКСИМУ!

Из снијега и леда горње Ерцеговине сишли борци за слободу к југу, ђе су Турци навали бадње подноћје и примакли се Клеку и Дубровнику за сваки случај.

Борци су они исти јунаци од Гласког Дола и Утова, од Муратовице и Плана — добровољци црногорски са чувеним Пеком, и по изволу Пекови превјаци, и Бањани са својим војводом.

Бањански војвода Максим и Пеко бјеху се у овом јуначком устанку удруживали и приљубили, да једни без другога никуд непрећаху у њиховом предузећу од Клека до Плана, а од Невесиња до Билећа — њихова се дружба може назвати „летућом.“

Пеко јој је бодро оно крилно, а Максим јој душа, она искрица божанствена, која распаљиваше на јуначка, на велика дјела овог великог покрета српског — да, српског, јер што је ишао понаћало је да свети Косово, а жртве се не броје.

* * *

На богојављење, на велико оне славље православља, кад су се баш у један глас појале оне дивне пјесме и читале оне страшне молитве на Неви и Дунаву, на Босфору и на Јадранскоме мору, пајали се јужној Ерцеговини ова јој спасоносна војска, а Турцима сервенуса, и небо се веселило понад невиданне баштине светог Саве, по којој пронула добра глас, да је нови заповједник турске војске разбијен на Глувој Смокви.

Пеко на Требиње налазио за прихвата хране са Царина, а сад разбијен и бјежи је! Ал Требиње гладује и оружју султановом треба част поратити, те се Турци упомичују у Радован-ждријелу одакле ће господарити саобраћајем између Требиња и Царина.

И ту на њих трећи дан удара Пеко и Максим, подпомогнути устаничкијем војводама Петковићем и Вукаловићем, Перовићем и Томашевићем.

И ту се распаљује она божанствена искрица у витешком Максиму, која српску војску надахну витешком снагом, те на јуриш турске шанце освоји, и на њима развији заставу побједе.

Гле си Максо, чедо славе,
Побожничке сјају вас!
Паде душман, спаваму бједа,
И наша је побједа.
Али Максо глас нечује,
Обуз га вјечни мрак,
И радости урнак
У сумрак изчезаво. . . .

Стерија.

* * *

Бањани су племе ерцеговачко до Грахова на граници црногорској, јуначко и кадро дати, покрај Црној Гори, до пет стотина пушака.

Ђоковића је ту кућа војводска, од које рађа војвода Јован, а од Јована Максим 1848.

Војвода је Јован погинуо у цвијету своје младости, у рату шездесетдруге, Максим остаде од четрнаест година, али по повратку према кући и ради заслуга славнога му оца, буде наименован војводом и признат од народа.

Максим се оженио од Вујовића са Чева, потом премином кнежевине Милене, и лијепа порода имао — два сина и једну ћерку.

И кад дође глас од побједе на Радован-ждријелу, донесе и тужну поразујућу вијест, да је тужа и војвода Максим погинуо.

Он је предводио јуриш каласовичким одушевљењем, и тек од пете ране паде, и одмо за навијек уснуо.

Тијело је Максимово пренешено у Дубровник, и отолен великијем почастима отпраћено пут Конавала.

Конављани су дуго испратили мртво тијело до своје границе, ђе су га дочекали игуман Савински Јоаникије, са два калуђера, чета Гарибалдијанаца, и Суторински повјерени устаници са осталијем народом — па се долом Суторинским спустили —

С црним српом пејан иде,
И сузама путе роси,
Гди дружина свети лица
Ладно Макса тјело носи.

Стерија.

* * *

Ерцег-нови је доста чувена вароштица српска, која лежи према уласку у залив которски, а од Суторине три четврти сата одстоји, тако је у непрекидном саобраћају са Ерцеговином, те и најприје и најживље осјећаше ерцеговачке дјела.

Кад се просу глас по вароши — на бедеме па граду, да коби коно плано било, — да рођаци Максимови мртве тијело му преко Боке у Бањане носе, најсвечанији облик на се узимље, трговине се затварају, мало и велико на сусрет му полази, а на лицу сваком видиш свечану озбиљност и тугу.

Одбор ерцегновски са многијем грађана чекаше свету пратњу на граници аустријској; мањи су сву већ пређали у Суторини, очекујући је; али тек кад је сунце огријевало ерцегновачке врхове, Максимова пратња прелазаше у границу ерцегновску, те преко Игала до Топле растијаше величанствено пружујући се испод зеленијех садова маслинскијех и ловоровијех, дочим су се звона са топољскијех цркава разлијегала, а прангије пуцаху грувале.

Кад Савински архим друго мноштво скрушеног народа нагледаше славнога покојника, и прото Топаљски, Христифор Лубардић, са својим свештенством, најпобожније прими свете остатке ове славне жртве за ослобођење српско, и у храм унесе, да их још једном опоји, да посљедњу почаст тај сили пред уласк Србину, који полази за бјекство са Обилићем, Карађорђем, Марком и осталијем јунацима, који се за вјеру нису борили.

Свак приступа скрушено
Свак спасавши да целива,
У сузама купају га,
Које за њим род пролива.

Стерија.

* * *

С Топле се подиже спровод пошто вишег Бога пјевао које вијеђа.

Ђеца од ђеје школе Топаљске и Ерцегновске са оном прибјеглијех Ерцеговаца; свештенство многобројно из све околине; поток сав, што је багата прева топаљска живала, у пламену; народ од ђа обреда, из града и из околине, помијешан прибјеглом војачи ерцеговачком; и тужно појање „святи Боже“ — да вам прошвали!

Све тако преко варошке цркве до на море ђе се жалостно намјести у барку мртвачки сандук с крстом, у друге три барке посједа свештенство и свијета Максимова, па се тако пут Рисна крентуше у само подне. А она мноштва оста нијема као стијење на обали, пратећи погледом и тугом, преко тихога залива, сиротну дружбу Максимову, докле год му је сабља истрнута на сандуку и крст сребрни сијевао према подневном сунцу.

* * *

Рекао би да је манастир Савина царска лавра, а не да су је подигли калуђери, што су из Ерцеговине бјежали од турског зулума, а за своје прибјежиште.

Са те лавре бакољно-ерцеговачко разлијежу се звона миноглаcна по чаробном заливу которском, с би рекао, да сву Боку позивљу на овуј тужни, с би рекао, да ону да се до Бога чују.

А калуђери Савински тихо чате преко тихог залива за покој велике душе Максимове.

Савина се лијепо одужила.

* * *

Дан је рајски, и служи се за дивоту залива, по ком се сада вози мртав Максим Бајовић, момак од двадесет и седам година, за наг славу, да на Цетиње није долазио, угледнијег и виђенијег доласка, о звима да га избављу дивне славе јуначке. Три сата је овај најдивотнији предјел српски у своја њедра грлио најдичнијег јунака српскога, и небо се на тај призор трепетало омилостивило, да се могла чути пјевање ... чији су се пламенови огледали о глаткој површини мора сињега. За ова три сата вожње по мору, и небо је и земља учествовала у спроводу Максимову — то су били тренутци за српска пјесничка срца неоцјењиви.

* * *

Са брежуљака, што оквиљу обале которског залива, одјекиваху се звона са бијелијех цркава, једну гласовитијех звона савинскијех, и разлијегаху се по странама и њивама, и што се с заливу оглашију све докле су звоне манастира Бање и са Рисањскијех цркава предусрела свечани спровод.

На пристаништу ришњанскоме чекаху драгоцјене остатке младога војводе многобројно свештенство са протама которскијем, Морињскијем и Ријечанијем, Рисњани у свечаној одори, и мноштво раје ерцеговачке, те и опет —

С црним српом пејан иде
И сузама путе роси,
Гди дружина света лица
Ладно Марка тјело носи.

У саборној цркви рисанској двадесет свештеника поју свечане задушнице новоме јунаку српскоме, па му Рисњани браћи предају Кривошијанима драгоцјено тјело, а Кривошијани Грахољанима.

И већ сада почива у земљи, која га је родила, а за коју је сам себе жртвовао.

Почивај ту слатко, нови наш Обилић, који си до небеса уздигао ствар српску, лака ти земљица, слава ти!

У Котору на Савин дан 1876. Т.

ЂУРО ДАНИЧИЋ.

(Свршетак.)

III.

Али он није само непосредно утицао на научни развитак нашега језика, него њему има много да захвали и наша историја, политична и књижевна. У нас се по несрећи многи историјски споменици нагубише, многи растурише, а само по неке почеше објављивати у 40-им годинама, спорадично и са тешком муком. Даничић издаде до сад: „Стара пјесма за ново вријеме“ (Карловци 1848), „Живот св. Саве“ по преради Теодосијевој (Београд 1860), „Никољско јеванђеље“ (Београд 1865), „Живот св. Симеуна и св. Саве од Доментијана,“ (Београд 1865), „Животи краљева и архиепископа српских, од архиепископа Данила“ и његових ученика (Београд и Загреб 1866), „Rodoslovie“ (Загреб 1871), „Pjesme Mavra Vetranića Čavčića, dio II“ (Загреб 1872), „Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Naljeskovića“ (Загреб 1873), „Историја српскога народа, од А. Мајкова“ превод с Рускога (Београд 1858, 2-го издање ући ће скорим у штампу).

А да би се историјски споменици могли боље разумети издао је у три књиге „Рјечник из књижевних старина српских“ (Београд 1863 до 64). О том делу Миклошић истиче, да без њега не може бити ни историк ни географ . . . „без њега не може бити нико, ко се бави стариом српскога народа — које тек праву природност даје познатим до сад изворима за српску историју, чинећи да се они могу с користи употребити, и који ће бити постојан споменик научној озбиљности својега писца.“ — Руски „Отечественныя записки“ донесоше (1864) оваки суд: „Мала српска књи-

женност приходе се поље повесници религиозна Буковин и Данчићевим, каких поље ови на друге словенске књижевности, старије и богатије од српске.' — В. И. Срезневским су написани руске академије 1866) нем: „Та је најбоља речник од свију до сад издатих с старим дијалектима словенским.'

IV.

Године 1850 превео је у Бечу „Правописје на старосх и новог завјета,' које су штампане у сва три српска гавора, обојим словима (последње 9-то издање Бечкињком у Загребу 1873). Та је до сад у нашој књижевности најбоља преписа историја за децу. — С руских је превео А. Н. Муравјева „Писма о светској бесиди.' („Нови Сад 1854, последње је 3-ће издање у Београду 1867). То је дело у руском оригиналу дошлело до сад више од 10 издања, појаша обично у 40.000 примјр. — Године 1864 штампо је у Бечу „Православно-источно законоучитеље,' а од поетичних дипле је-ране, прекрасних идила, најпре дидактике, класта о Јестира као неки историјски роман, и пророчки списи. Пророци су ови — по Шеру — „Бедје пророке у јеврејској држави, опозицији, заступници народних нарнети против царевата косила, свештенства правде и равнога мишљења. Они не би могли израти тих узета без знања на стару историју и дословц, с тога пророчанскиј списи демократску мисао с волом говоре.' — На послетку, преко бијаше богати јошт мноми лепих речима и реченицима; а што то преди, најбоље се најбоље над напомене, да је Шилер, пре но што ће написати своју Дон Карлоса, читао Дутерон превод Библије само ради тога, да боље научи немачки језик.

V.

Напред смо забележили дело, од којих би дан три довољна биши за стално спомиње и дарје читавог једног радљивог живота: ако то није сва, која ће у српској књижевности ime Данићићево

VI.

Шта је до сад речени показује довољно шта знаш Данићић у српској књижевности; а сад ћу у кратко да опишем тоиај његов живота.

Ђ. Данићић (ко књижевном имену, а по породичном Поповић) родио се у Новом Саду месеца априла 1825. од оца Јована, свештеника, и мајке Ане, рођен из Сомбора, куће је после рано остри мушкога поштен и одгајала вет сирота. Поиша од 10 година у гимназију, српиш је у Новом Саду 5 разреда, а у Пожуну 6-та и филозофију, све са одличним успехом. У латинском језику професора му беху: Шрегер (Schleer), који под књижевним именом Сћк. Ове ст писина многе пољске дела, Мартин Кенат и други. Године 1844 дође у Пешту у права. Ту остаде само годину дана, јер он није тежио за земљи сто правде, већ. на широке поље науке и књижевна.

У јесен 1845 отиде у Беч, које места за њега беше од прсудитна значаја као и за Вука.

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ У БЕОГРАДУ.

тир.' Кад је највећи владика Гаврило када ако је леп Данићићев језик у Шематизму, он је свој превод у руковиљу бацио у ватру. — Године 1868 изађе у Београду „Свето писмо,' цело, стари завет од Данићића а нови од Вука („Нови завет 1847, Пеатир 1864 и цела Библија 1868). Што је изашло и латинином („Nova Biblia 1868), а после је обоје прештампавано у радовима фотографа. Ново издање, у коме су побољшана погрешна места, изашло је у Београду 1871. Вук во почела да му преноси Новога Завета изађе у Србији.

Превод ове Библије узет је законитог дотада у свакој књижевности, а у једноцима и од најсилније предности. Библија подразумева напре потребу науке о вери. Али она је уједно и најсавршенији јеврејског народа, једина од најзначајних за историју. Да бисмо старе јеврејске књижевност очигледнијим ученици, приповедамо на њу садашње наше појмове. Појединце су књиге најстарија писана документ о тадашњем роду. Од прочитаних дела иноју у Библији: житеси, приче и историје, досне и дитурђија, дрштавно и поучне-ваши ученици и други списи тога одличног духа продужују науку њиову и стално проповеде. Многи се јоји називе у „Slavische Bibliothek,' „Таисиову,' „Ruski' и другим новременим списима. Од њих спомињем само Јевђеље из српске књижевности, родитеље српске Тајне Буквице, Анонтуцијус. О преводи суседних из Хатеде, о граматици Ђ. Крмаковића, врло лепом жупнику на Ф и е, историји помоћника, многе оцене књига, и разлачне старине. Све то и остале сигнје списе нисте нашло би што ове скупити у зборнике. Из напредног у науци пастира петрове, да се од времена до време прикупљао мало дољашњи, на да се поједи са среће нашим и одаје читаоцима ако нешитно. Особито нама, да се једе преводе спомињемо стално науке за ово, који не могу непрестано пазити на различне граде нашла, а овог се рода биши да по завештају у душевној тежи седељености, као: у српском језику, земљопису, историји, књижевности, народному и статистици; јер је „нужно бити познавалац у домаћим стварима.'

Као што је Вук у Београду, тако Данићић у Пешту и Миклошићу није српске душе, од којих му је прво, по којеким речима: „изврло благо српског језика, а други му дао знајаде, за много та више видјети и разумјети.' Ов их је обојице и сад рано сећа. О Миклошићу нам у једном писму „Кад год сам одлазио од њега, увијек сам осјећао духовно опорављен и оснажен. И сад се сјећам с највећом радошћу рајечи, које ми једном рече послије разговора о стању славистике: „Жетве је много, а пасленика мало.'

Тако српски вестан Данићић у јесен 1846 у бечком универзитету право, те се даде са свим на филозофију. Његове студије завеђене та јим у тешку сиоту са овим новије српске књижевности, Вуком, ком Данићић у многоме помагаше, као: при издању Ученика, Новога Завета, Народних јесама и приповедака. Године 1847 изађе прво самостално дело младога научника „Рат за српски језик,' које му пред многостране признања прибави и данашњу утеоту при-мтиа у Београду. Године 1852 дође Данићић у

ЦРНОГОРКА. СЛИКА ЈАРОСЛАВА ЧЕРМАКА.

Србију, али већ на годину, на жалост књаза Михаила, прати со у Бех.

Књаз Михаило, желећи да ушпреди књигу у свом народу, потписивао је сам Вуку, кога и иначе зарочитих младића српских. Тако је књаз Михаило и поднео књижевнике, и ито је Даничићев дар сос више крше себи пут, тим ће је добротвор сос више знати. Потпорна књижевна бејаше пресушна за Даничићев живот и рад. Даничић почиње своју књижевну каријеру у књижевству и свом Речнику, као ово Вук: књижевну и правописну, у предговору к IV. књизи Рјечника 1863. године.

Од 1853 до 56 уме је врло напредан свештеник књижевну Јулију М. Обреновићеву, рођену грофицу Хуњадину, српском јунаку. Књегиња доноше поклон своје пажљивости и признање према своме учитељу тим, што му је за свет издала своја дела.

Године 1856 постаде библиотекар народне библиотеке и секретар Друштва Српске Словесности у Београду (1856 до 61. Гдесни књига VIII до XIII, која је књижена сушу), а 1859 професор у лицеју, потоњој великој школи, где је веома корисно предавао словенску филологију, општу историју књижевности и естетику. Иначе су та сачувана предавања, која је издао после (1862) штрпчетељ само на философски факултет; премда провинцијама и техничарима није шкодило мало више знања о своме језику, а и знање им требаше за правичну и техничарску терминологију. Кад у књижевни априли 1868 министар Цукобарић уиште забрану провинције, само тако је могло бити да се и ово чудо догоди, да је у Србији мало школе, мало интелигенција била Даничићев дак.

Руска академија за науке у Петрограду изабрала га 29 децембра 1863 својим дописним чланом, које је тим знатније, што ниш књижевнике не иде међу њихове руске, за прстен. једино ревну и свесну у свом послу. Даничић је пун руског правилног језика на коме књижевне је бројно штетан по ње, те се књижевност на народном језику за народ није могла раније развити. — Осим тога њу Александар II године 1859 посла ликову свештеног, приликом ју заслуге за славистику, врлорстен сто орденом.

Кад 1865 српски министар просвете нуда народу да су њени велике школе дужни поштовати његова „једела“ (начин задовољења) као и свог професоре, те с тога ако академијски савет добе с министром у сукоб, Даничић даде оставку на професуру, на јоп неко време прекиде у Београду, као по њихов секретар у министарству унутрашњих послова, у коме је за поште и телеграфију. Године 1866 буде од осмишања и саснивања јужно-словенске академије, звадше Штросмајера, познат у Загребу за секретара академије, где се као такав бавио све до 1873, знатно допринесећи и пошту рада академијског. Те године, на знање тадашњег министра просвете, врати се у Београд на своју стару каријеру, с тим и даље предаје, али сад већ више универзитетски — само словенску филологију.

Године 1872 посла му петроградски универзитет диплому доктора филозофије, коју је он потпуно заслужио многим „строгим“ испитима пред њима саставом, својим делима. — Прошле године (1875) Чешко друштво за науке изабра га за свога дописног члана.

Године 1867 беше члан српског сабора у Карловцима, а 1874 члан народне скупштине у Београду.

Ове године уме српски и словенску књижевну старост Његошу.

Без жељезничара нема Михаила, школе Јулије и т. Јована Гавриловића нема Даничићева дела ни би могла уживати свет, а ти је с тога, што великим дио нашега народа у Босни, Херцеговини и Старој Србији нема у родству, непросвећен, па књигама у опште нема довољно вуштва. Кад би се ове српске земље на балканском полуострву састојале у једно, тада би српски књижевници имали опстати и без меначата, а ти с уза на за редовни, смотрили развитак књижевности, јер искључиви су ретки; али тим је дубља и њина захвалност према њима.

Србија је тек 1839 прикљала у ред европских држава, па је научно-творачки дух српски за 4 године, за које је научно-творачки дух српски за 4 и по десетине година учињо знатне напретке на свима пољима политичног живота, у свима организација духовних бића, темеља да буде достојан члан човечанства; а у њиховом напретку за то се, што се тиче словенске филологије, ту Србија и Хрвати стоје на челу свију те струки и за другим књижевностима словенским. У томе сам Даничић, после Вука, има највећу заслугу.

Данашњему нашем праву филологу дај за великог дуг и најмилији нам. Нека би његово издање пере обезглавило српску књижевност јоп неки драгоцењи дарак!

Из „Одјека“ ЈОВАН ВОЈИСЛАВОВИЋ.

МИХАИЛ, МИТРОПОЛИТ СРВИЈЕ.

(В. дак на стр. 17.)

Поред осталих правила, које кроз свог архиепископа српског, које су му прављале политичке околности, дао је и ово правило: да се свакако буде обратио на се књижевне и које просвећене Европе, свеједно којим језиком су; а у свакодневним својим и судбоне ваше српске књиге, које су тада биле, а и данас су, у великој већини, ако не готово сва, једнако и једнако тако. Он се радио у малој варошици Бечу, о-друга шеснаестоме, 19 августа 1826 године и крштен ово баш у недељу, 24 августа исте године, од српског попа Михаила. Ту у месту своје родења, он је српско основне школе, а у Неготину полугимназију, па је онда дошао у Београд, где је српску богословију. Године 1846 буде, као одличан ђак, послан о државном трошку у Русију, да тако продужи своје духовно образовање. У Русији он је српски чувену духовну академију у Кијеву, са тако одличним успехом, да је у свом кратком времену, од три године, постао магистар богословских наука, а онда доктор конгресарских зрстом.

По примеру свога Спаса, који Михаје од детињства своја тежње је свештеничке чиш и спремно се за радњиву на пољу духовне просвете, на коме год нас најлакше има спремних радника. Кад је српско академију, је дошао у Русију, у Кијев, и ту је ступио, пређно завршење свој богословски курс, у број стоге митрополита киријевог Филарета, 16 јануара 1853 године и тада је у монашеству добио име Михаил.

Док се још у Русији учио, он је своја одличним успехима у науками и примерним владањем стекао лепог глаза, да је одмах после свога свршеног богословског курса, на рекомендацију руског Синода, постављен за архимандрита српског, који највећу буде одмах потрбан после Михаила, а 9 августа исте године је примљен и карактерисан архимандрит.

Кажемо се у Русији, он је одмах као је могао приказао плодовите своје, да ће велике је утицаја на морално васпитање народа, да је одмах по повратку обратио највећу пажњу на то, и, неколико слободно рећи, да је своји трудом и Србији настојавао стварно у Србији православну литературу. Ми неколико овде ће нарећати сва многобројна дела његова на пољу црквене литературе, па ће свакоме бити најочитије, да сте ово, што ми кажемо у тој литератури, заиста за школу и народ, све је то изашло из пера овог прослављеног архимандрита.

Но још више он је стекао глаза и поштовање у Србији своји поучљивим беседама, у којима је умео увек да спаси духовне потребе народа, које му је тада највише биле потребне народу. С тога велике беседе своје држао је великог утицаја на слушаоце и у тим спасао он заузима прво место међу православним беседницима српским. Али он поучљи народ не само словом, него и делом, својим животом. Његово свакодневно понашање, његово очишћено предузетање свакога, на кога се спасава бог, на које он напредује и пре њих, његов прост начин живљења, све то заједнице као нарочи прави православни архимандрит и оданвалих служитеља цркве.

Замишља за целог живог и морално стање нарочи много зависи од васпит, изворитеске свештенства, ако се само заузима за унапређење богословске богословије, у коју ће спремају будући свештеници и учитељи народа, не само у Србији, него и по другим земљама српским, где напредне руке спремају ће само материјалног, него и морално унапређење: великом заузимањем то је лако доћи до средстава и нарочити и материјалних средстава.

И ако он, по својствима свој, нашао није трајно да прима своје поклоњу ученог и на питање дошље у Србији, и ако се прима поштовања нарочина у Србији, као архимандрит, непрекидно писања, опет он, до своје праћу живљења, пријаја народној, свеједно нарочина и та са страшне руке, с великом снагом међу своји први чловеком. Што се још прав народног, свеједно нарочи, то му је још више пријаља за живљења и српски учених друштвима. Тако је године 1860 по-ћени њих Михаило обрање за великог начелног с лином београдске, а 1861 године изабрала Јулија подарни му је архиерејски орнат за служење у храму. Од пара руског добро је 1858 године сазвањену панагиту с лином Спасителе, а од најлепе руске хвале је 1862 године с лином Спасителе на свршеном канону нарочи Године 1862 добро је од пара руског орден св. Ане нарочи реда, а 1870 године орден св. Владимира с лином и мачама.

Још године 1857 изабрало га је српско учено друштво за своја почасна члана, и од то доба, па до сад, он је непрестано за њега као редовне нарочине рад са њине страних друштава и научних заједа. Тако, на пример, он је члан: Бајеске духовне академије, Петроградске и Московске универзитета, нарочи јавне библиотеке, Одеске словенске друштва; почасни председник друштва за основљење образовних рабова своје нарочи у Пожеги), члан најновијег друштва за нарочине православне пере народа, које год се пер Христа, (које постоји у Петрограду), члан Краљо-Женицијенског братства у Петрову, члан друштва за напреде православне у Босни, Херцеговини и Старој Србији (које постоји у Лондону); и сада почасни председник међународног одбора своје поезије у Пожеги) за потпомагање рабова и њихове рабинице српских борада у Босни и Херцеговини.

Као председник међународног ово и српског одбора он нарочи рад. Његове ово и његово заузимање много је допринело, те се ту видали праћења Европе осташе наше страдалуће браће и пружање руку помоћи. Нарочи из свију скоро земаља Европских, а нарочито из Русије, нашу своје крвљене браће српског нарочина Митрова, од своје страше свестране рада за ваше толико убијани тешку судбину наше јуначке браће, која се отајничке бори за своја нарочна и човечанска права.

И у томе, као и у свему другом, он нарочи заслужује да му се каже:

Само Господ нек подобрет архиереју!

Гађање Црногораца на Цетињу.

(В. слику на стр. 25.)

Народ црногорски, да је Марко Краљевић пођели прег кулу рекао: „Сад могу умрети јер имам шест јунака!“ Марко се преварио. Њега није чекао шест јунака, већ шездесет, па нарочиту, по-ложењем, са бијелим пољем и тешким брдовима, са зеленим њихов ово њих, сиву-камењем на очима, а оноликом по ревнеу, где будућност долази одмах иза обања, а цвијетом и лишћем сретном зеленом нарочу сунце. У свако, „лаптов и срећно“ доба — где је свако свима пожеља до-

иле на просто преко крилне лопате свог оца или брата, а народ својом крвљу морао да решава, чије је право светије, у „златно и срећно доба", кад је властела, до би ослабила краљевску моћ свака час туђина на земљу пуштала, кад се „у име вере љубави и мира" поклаше толике хиљаде људи, кад се око какве будалаштине водише љути ратови, кад се још вештице спаљиваху, а вампира глоговим колцем пробијаху, кад марва стада слепо срљаше за својим окрвављеним пастирима, кад се још није на начином требало време политизирући, него се оставило, да се други за нас брине, кад „још нишањ нису хтели да воде кључу", кад још пијетан последњи није пао на ту срећну мисао, да сваком војнику треба још у напред откинути двадесет и пет — у то „старо, срећно и златно доба" није било ни код нас Турака, па ни гађања на Цетињу. Од ото се доба много штошта променуло, па и јуначке игре и забаве. Данас наши витезови бацају камена с рамена, скачу скока јуначкога, па и утркивање и рвање омиљена је забава у нашег народа. А је ли и чудо што се омладина у свему томе вежба? Та сваки га час може требати! Нападни ли Турчин на коју страну, пођи га престигнути, пођи ковку провалу прескочити, треба у исколе и гомилу стење и камења на њ стрмоглавити, мораће се може бити у пешачку с њим, понети и у коштац ватати! Ал најмилија је забава Црногорцу гађање. У празнике — кад се код нас по селима „на шанц" коло води — покупила би се у Црној Гори момчадија на гађање. Пре се чешће догађало да су за нишан служиле мртве турске главе, сада тога више нема, као год што нестадоше и главе и четвртасте куле. Тај се обичај гађања одржао дуго у Горњој Крајини. И тамо би недељом и свецем старци седели, па мало уз чашу причали о прошлим бојевима и својим јунаштвима, момчад би коло играла, а момци би се надбијали у гађању. Но на жалост тај се лепи обичај угасио, а требало би га свуда код нас увести и по селима и по варошима, бар где се може, а где не, томе, по примеру Немаца увести „стрељачке дружине." Није за цело згорег обикнути се оружју, та се оскудица већ чешће јако код нас осетила. Не треба се бојати, да би се то претворило у какву бесмислицу као што имају код Немаца „ветеранске задруге" са целу, да праве параду кад који члан умре, јер за параде Срби не мари; код њега нема „маскенбалова", ни Ђачких задруга са целу да се весеље, као код Немаца, или како они веле — да уљепшавају друштвени живот. Ал на жалост ми немамо још ни једне Ђимнастичке дружине по варошима, па да знамо од какве су вајде.

Кад овак неизмерних недбала у оружју, у Црној се Гори четири пута у години сва војска на разним местима скупља, до сви тридесет батаљона посведочи своју вештину у стрељању. Мало је Црногораца који неће Турчина погодити посред чела, па да га ужмио с главе: а заиста је ретког које ће Црногорци опасати пешњу и турити му пушку у руку — пушта за стрељање. А да осим Црногораца и друге Српкиње умеју добијати победе сведок нам је кнегиња Љубица, која растројеној српској војсци повика: „Окомо—те под кошуљу, мужевно, да вас сакријем од Турака," те се осрамоћена војска врну и победи. — Особитим гађачима поклања црногорски кнез често револвере, ханџаре и т. д. а народ их слави као прве. И данас одјекују у доњој Херцеговини многи црногорски тавни џефердари и пратке острагуше, а многа Црногорка помаже својој сестри из Херцеговине у клисурама и багазима стрмоглавити на дивље бацивајуће стење и камење. Гледимо, да буде последњи пут!

Народно позориште у Београд.

(П. слику на стр. 28.)

Беше то 5 новембра 1867.

Новосадска позоришна дружина бави се већ од септембра у Београду, и даје представе најпре у дворани „код круне," а после „код енглеске краљице" у кн. Сутићевој кући.

Покојни кнез Михаило био је на једној од првих представа „код круне," и отишао је са представе врло задовољан.

Од тога дана не беше га ко дуже време у позоришту. Скоро месец дана бавио се на скупштини у Крагујевцу, а у повратку са скупштине лежао је неко време од гушобоље.

Гарњега дана би поручено из конака, да ће кнез тога вечера доћи на представу. Заказани беху комади „Госпођа и хусари" и „Шаран".

Беше ладно, влажно, непријатно новембарско вече: мало липавица, мало бричавица; ветар као помаман јури и не да ти ока отворити.

Па ипак врви свет у дворану „енглеске краљице," да види кнеза. Нико ни слутио није, шта ће кнез досети, и какав ће бити овај дан у повесници народнога позоришта.

Већ је пуно у дворани. Набија се један час. На улазу дворане чекају кнеза управитељ вароши и управитељ позоришта. Ево већ и гардисте лете на коњима, чује се лавна звоњење каруца, — још мало, па каруце стадоше пред уласком, и кнез Михаило сиђе доле.

„Како сте задовољни са овим новим локалом?" — Запита кнез кад уђоше управитеља позоришног.

„Мало је пространија од оног „код круне," али још није сасвим удесан" — одговори му управитељ.

„Саздаћемо ми нови театар на себе, па ћете бити сасвим задовољни." — рече кнез и уђе у дворану.

За неколико минута радостан овај глас пронесе се по целој дворани. Кнез при поласку би испраћен одушевљеним усклицима. За неколико часова знао је то цео Београд, а за неколико дана цела Србија.

То беше тај знаменити 5. новембар 1867.

Тај дан преврати неизвесну судбу народног позоришта. После пуних 80 година безуспешних напора и осујећених покушаја узе ствар народнога позоришта у своје руке сам племенити кнез, глава народа. Малотколи већ бурни ове нађе добитак нову снагу и нов полет, сви пријатељи народне просвете предадоше се најлепшим надама, најраскошнијим сновима . . . .

Па ипак ове наде умало што не осташе пусте наде, ови снови умало што не осташе празни снови!

Тек што се свршише предходни послови, тек што се начинише и одобрише нужни планови, предрачуни и уговори, — тек што се приступи к правом послу, копању темеља и зидању самом, — освану први дан 29. маја. Топчидер постаде злобијан друг Звечана и Неродимља, племенити кнез паде под ножевима најљућих убилаца!

Цео се српски род узе у црнину, грозне слутње обладаше свима душама! Будућност народа и државе српске стајаше на коцки, — ко да се у тој колико-бијој потреби сети још и расплаканог сирочета, народног позоришта, коме у кнезу беше једина нада и уздање!

Па ипак, позориште не би заборављено! Велики и београнчица пијетет, којим се народ према великом покојнику односио, спасао је и позориште од заборава, од пропасти. Знало се, да је покојни кнез јако био заузет за позориште, и да му је оно била „мезимче" његових брига, за народно благо и напредак, па је с тога и преуземен био рад око позоришта и у том погледу учињено је све што се гођ могло.

Већ 13 јулија исте 1868 године буде постављен нов позоришни одбор, који ће што пре саставити позоришну дружину и с њоме отпочети представе још ове јесени, — а који ће се уједно старати и о том, да се нова зграда, на којој се непрестано радило, што пре доврши и да му набави све што јој треба.

Одбор отпочне своју радњу, распише одмах стечај за глумачку дружину, и 16 августа исте године приступи к избору глумаца.

Августа 19. исте године положи кнез Милан својеручно темељ згради народнога позоришта. Темељ је осветио митрополит Михаило. Младога је кнеза том приликом поздравио председник одбора Филип Христић лепом и значајном беседом, у којој између осталога вели: „Чекајући с нестрпљењем време, где ћете срећно доврашити на-„шеге и жеље вашег великог стрица, ми данас, „господару, већ извршујете један завет његов, „застављујући ово просветно дело, што га потрес-„ло срце његово покрену, потпомаже и заноси."

Октобра 19. исте године изађе привремени закон о народном позоришту, а 10. новембра отпочне и представе нове позоришне дружине, опет у дворани „код енглеске краљице."

Међу тим се на новој позоришној згради непрекидно радило. План је од даровитог инџинира А. Бугарског, који је и само зидање надгледао и руководио; предузимач беше познати београдски зидар Јосиф Штајнлехнер.

С пролећа 1869 буду послана два одборна члана у Беч, да набаве нужне ствари за унутрашње уређење и намештај позоришне дворане и позорнице. Позорницу с таваном и подом нарадио је машиниста дворског бечког позоришта Вебер, а завесе и остале украсе насликао је чувени сликар Кауцки. Овом је приликом заведено у позоришту и осветлење с гасом.

Ново је позориште отворено 30. октобра 1869. Из благодарности и пијетету према успомени покојног оснивателя дата је том приликом „Апотеоза кнезу Михаилу" од Малетића. Ове је године и државна помоћ позоришту повишена са 1200 # на 3.485 #.

Године 1870. октобра 8. изађе се нов закон о народном позоришту, којим се позоришни одбор укида, а позоришна управа поверава једном лицу, управитељу (интенданту). Уједно се позориште проглашава за народно имање и народну установу, којој је државна помоћ обезбеђена.

Покрај свега тога доживело је позориште год. 1873 ужасну катастрофу. Те године јуниjа 10. би затворено позориште на неизвесно време и цела позоришна дружина распуштена. Најближи узрок овом кобном догађају био је „дефицит" у у позоришној каси. Даље узроке испитивати није овде место, нит преговори о том некад обивирнија историја српског позоришта.

Након пуних девет месеци позориште би поново отворено 7. марта 1874. Оно се од претрпљеног удара није још сасвим опоравило, али ако у њему не малаксне досадашња ревност, и ако му буде колико толико материјалне и моралне потпоре, надати се да ће преболети своје ране и сасвим оздравити.

А зар може још бити сумње о ревности и о потпори? — запитаће когод.

Сунце светли целом свету и греје га, па ипак, и тај огромни извор светлости и топлине, мора се временом исцрпсти, ако се ни одкуд не попуњава. Тако је и са ревношћу. Без довољне потпоре мора ишчезнути и најјача ревност.

На зар позориште нема довољне материјалне потпоре у државној помоћи, а моралне у журналистици, код толиких новина?

Позориште је до сад уживало државну помоћ, и она му је тако рећи душу одржала. Је ли цифра те помоћи довољна, о томе се различно мисли. Многи веле, да није довољна. Ја велим, да јест; али само онда, кад се не стављају претеране претензије на позориште, а то на саме позориште, т. ј. кад се не тражи, да наше позориште конкурише са бечким и париским, а све друге наше установе да остану онакве какве су.

По мом мишљењу не лежи зло у томе, што је цифра субвенције мала, него у томе, што је субвенција у опште, а с њоме и живот позоришта самог непрестано под питањем. Позориште је једино од наших установа, које никако не може да добије сталнога права на живот: за њега се ово право сваке године мора изнова да извојује, али опет свагда само на годину дана. Позориште је непрестано на „белом хлебу." Како се отпочне дебата о државном буџету, таки нас спопадне страх, да ће субвенција пасти као прва жртва начелу штедње. А такав живот није живот. Ту се само животари од данас до сутра; ту не може бити говора о каквом сталном раду, о спремању за дужи низ година, о набавци добрих глумачких снага.

Тако стојимо са материјалном потпором.

А са моралном? Са журналистиком? Нећ-

тано. Нема се журналистима бојала опсизи по новинству. У земљи новинама прво се ретко пише о посланику, а и кад се што пише, то се чини по коректну за добро, него ако на којих свих-ших побуда. То су обично она „рекламе“ за шапке драматске пасије, за нежне глумце и глумицу, или за шпекулације, играње и постоке шпекулација на пад, или на повећицу улрине. Обавезног члапка, који би реклатио нередсти и потребу повећање установе, који би трећно придавезе пратио посланика, не налазимо ни сад ни је једне. Најбоље се према посланику владале ове новине, које су а вему — Србији.

Ово је кратки поглед мени, крез које је посланите до сад проживео. Како Је од сад бити, то не знамо, али се добру надамо.

Сад да се кратко на зграду.

Посланике је састанак на овом месту, где одаде беше тако звана „стамбуџ-капија.“ Лаше му је окренуто тамнодрвеном брду и Сави. Ко хоће Дунавом, тај га види само с леђа и увек пресељену, доста неугледну доходању „дерсдеј“. С лева се ова улица у трси, под трешње је мала гостионица, пак више пошаћетиначке, а пад о вом посланика комшилуке. С десне је ваш зид је у пратарп стан и на посланику, а над овим зидом је посланика шалтарска. Одмах бива је улица за косо.

На посланику су десно (од гледаоца) две мушке обележнице, лево две женске, острагу (у дворади) обележнице за статистерију, сметалиште за пожеглу и дезинфекцију, и свирачница. У лево је зашиђа за коње и кола, с десна су стенени на посланике таванице, где је и соба за посланику стражу и друге ређалиште.

На једно двадесет лакта од посланите идуће је Дунаву нека једна зашиђа, која је претворена у фабрику за сир, којих се осветљавају сво посланике простарије. Нема између посланита и њих, посланика је свобода.

На трема воде два улаза у партер, степенице с десна воде на прво и другу галерију, а степенице с лева у посланику капцеларију и на трећу галерију.

У доње уређеној посланици дворани има три реда лева, 24 у партеру, 15 у једној и 14 у другој галерији. Клупица је лева десне у прој галерији. Између лева друге и прве галерије налазиле су трбеле своју српеких земаља; а између партерних лева и оних из прве галерије воде се једне знаменитије српеких владалаца, сликаиа и умотвора. На посланику је слика високе осветљала Милана Н. Обреновића III. Горе на средп је огледало са вине од стотинпих канделана.

У партеру има 245 седишта: на прво галерији има 84, а на другој 72 седишта. Осим тога у партеру се стаје или 120, а на трећој галерији 260 места, код укупно на свему са 42 (посебно је као две другог) по пет-ест, онда има места у посланику за близу 500 посланика.

Посланика зграда стаје 21.137 ₰ (сама зграда 14.320 ₰, уметничке уређење и намештај 5.002 ₰, дограда 1.215 ₰).

Осим тога је утрошено на дамаџу, док је преображена у гасну фабрику, 633 ½₰. Материјал ранице преда сво 120 ₰.

Онако је до сада, откада је ова једна зграда, која дала од свих фабрике. То је била турска тудбо-џамија (без мунаре), где су се држале посланике ствари, док још не беше довољне а-граде. На оправку тудбота је утрошено 106 ₰, а материјала зграде пошо се на 80 ₰. Ово је тудбе прателе сувишно, ту дакле ова посланите да добије накнаду од 186 ₰, колико је стало.

Зграда се састоји, рамиђа и тудбе отиру дакле свега 21.876½₰. То је било посланино непокретно имање, код сиза и велик плац између посланита и дамиђе.

Вредност покретности је ова: посланика с тавном и лепом 2.440 ₰; завесе, прекопети и покретно намеће око 1.000 ₰; гардероба, инменти посланика и реквизити око 2.500 ₰; библиотека, рукописи, уредпи и музикалије, око 800 ₰; гасна фабрика 2.000 ₰; музикалне справе око 100 ₰. Сва покретности 9.840 ₰; а укупна вредност свега онога што посланика посланика на вредност свега онога што посланика посланика 31.716½ ₰.

Број представљања посади износи до трга 1875. године 265 комада. То је (почињући од 10. новембра 1868. и одвајајући ових 9 година, који је посланите затворена била) око 40, сасвим нешто четрдесет комада на годину, док друга већа и најчешћа посланита европска прелази 8 до 10 на годину дају. На има да је под нас људи, већина је још и ако нам!

Сад још нешто о особљу.

Особље управе по закону од 1870. састоји се из управитеља (сад је место празно), драматурга, редитеља (место празно) и благајника. Ово сами а посланици одвор од три лица.

Глумачко особље има сад 5 чланова, који су по закону од г. 1870. предложени за стално, сами тога 9 редовних и 14 привременик чланова. Мушких има 2 за стално предложена, 7 редовних и 8 привремених. Женских има 3 за стално предложена, и 2 редовна члана и 6 привремених. Поимљуће чланови музике (статисте) узимају се према потребе за сваку предстиву, исто тако и за позорје.

Сврачи 14 пута у години се из једне у-прошљачи, 6 позоришних и 12 посних свирака.

На позорници је капелник, сликар са 4 декоратора, хаљинар са помоћником, реквизитор, две обучнице, прва и слуга.

Административно особље има шапиара, рачуновођа обима и оператора.

У гасној фабрици има надзорник, прапиоћеп и осветљач.

Осим тога за сваку представу узима се непотребан број ђаковтара и разводника.

Црногорка.

(Б. слику на стр. 29.)

Мисли читаоци нашу живот у старим Спартанима. Мушки се борише за отаџбину, жене сваке одајше деце за отаџбину — ко за се-бе, ко за породицу. У Црној Горе мушки браше се своју земљу од туђинске напасти, а женске оне исте земље одгајаше, гаше браће своју кућу и своју слободу. У Спарти се подједе зеленје у јуначким играма, да у пуној умности и сваке пажљи браћа и сестаиа своје. У Црној Горп врати непријатељу у бој свако оно, браћа или вајка. Ко се не сећа Црногорке, које барјактарошке? Својим очима гледа, како је паде вајстарији сип, па прије нудна браћа тешко пострадао, до их дође барјак кашу, ко је мати да барјак прије не ва-ше пропаде, сама га уза ме руку лановаг не-дигнуо, пошуи напред па — победи. Ко се не сећа витешких Боконељака, што у последњем боконељ устанку посљедње жене, да ви мушки и браћа са њих не градове бедеме усиану? Је ли чудо онда, што ови нудна браћа тешко пострадао, до их дође за „непријатељеном“, по не само нам, него и ост-ланде, уз ни најсјајнији дуговању, ни самом сла-бодпом Турчину, жеће Црногорци наште учинити, ако му у пратаи нади Црногору? А код у Бени задуга доходање, девојчурји поште и одвојени бајао, ко мислите ми нашто доходита, до — је-дан једини пољубац? Најрадије не хтедне напасти нама, код на нама оди девојка. Одвоје дивни пример женског понашања! А кад је тако вели-сплне, зар је онда чудо, што је њен карактер у-дарно пеизедалан пеки породици, сопштини и земљи? Не стоји сама кућа — пред стоји на жени. Жени је пнао чопечанства, жена је стуб породичпи, жена је основа сваке устава. И ум-но и тешемо, потпуно рашна мушкоме, заслужује, да је ее у поеесинци прпзна бео лист хартије, до за женски во своју волју. Семеран је Семиранда дрвала државину ирну исто тако тврду, као и Петар Велики, „осиптина“ Жицадрска освободи Француску, код ово, сам мушки комуник. И на ум-ном се полу пашла женска за је равна мушкоме — ако је се само даде правилно, сведи су нам такође литературне, женски доктори, одвокати итд. Ал' ми обичпо нашим сестрама не дајемо да се развију, и онда хитимо да — кажу разиђене. Није лиле чудо, што је тако и у Црној Гори. Црногорка „спирала сам, не само кућне, но и друге послове. Цркстарју не дошутта јуначки лоу, да брже ирез колене за рад, пе да рубу пре-носи — све је то посао Црногорке. У јуначком гледа Црногорка не само свога мужа, брата и оца, но и свога брапиоца, и зато се сваком мушком мами рубе: по би се дрвала за пајнеспособнију, да нам мушк зво пашуром. Поседнуо за вело више бива Црногорка, и на сулатаиа у карактеризним сарајеко.

Наша слика представља нам Јак једне Црногорке, девојке, од славпога сплмара Зарезлана Черпаића.

„Коса јој је пита вођанина,
Обрнице с мора пајзнајше,
Трепљице праве ластовице;
Очи су јој права калинда;
Усне су јој тутиће свеже.“

А за втором опеје рукеке уше, за чело би се уверили:

„Зуби су јој два пана бисера.“

Гвоз добудеш врата, пита како јеан.

„А струку је танка, ни вошка.
Жеђа мене пред његовим.“

Завета је пароп умо до свиме идеал свој-јих вомешица — и ако ипје увек правица сете-тано. Но још за времепеко! Нашто и трошити ре-чи, кад слика сама за себе говори, кад Је и овако много срећно срце удовати, и које жеђа и по-завидити. Видимо ее, да Је ноб за ово дан ис-пребпла Црногорка своја вопа, брата или друге у срећи без пресе турских отимача своје дру-гој браћи у сусрет, те да се рашпше синоре, која ноб четир века крвпога срасило и — девојку.

Шах.

проблем бр. 1.
Црна.

Бела страна почиње и са четврта потеза увек мат.

Решење коначког скока бр. 1 у св. 1.

Заплакаше златна кладенц
Вред трешњице моја бијела.
Заплакаше средња дева,
Брзо јоју совладала!

Заплакаше златна јаја
Од младенца прошле лета.
Заплаче дева сва
Сакупила мала цвета.

Заплакаше стрина зуова
На грудима полиесена,
Да и је ће да полазе
Под теретом свеже раза!

Заробише се ноћна мора.
Тако ће се бити мо
Што, к'о Срби, ни Косову
За слободу свеже пао!...

(Наставиће.)

Решење ребуса бр. 1. у овесци 1.

У добру је лако добро бити;
На муке се познаје јуиак.

(Свршио.)

Имена оних, који су решили коначка скок или ребус, нашли се на коришћа.

ВЛАСНИК И ИЗДАВАЛАЦ СТЕВАН БЈЕЛИЋ. ОДГОВОРНИ УРЕДНИК ФРАЊА ШТАФОПСКИ.

Штампарија Јелена С. Ковачева у Вечу.

ГОДИНА ДРУГА.
СВЕСКА ТРЕЋА И ЧЕТВРТА.
У Бечу фебруара 1876.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

ИЗЛАЗИ 1. И 16. СВАКОГ МЕСЕЦА.
Годишња је цена
8 фор. а. вр., или 20 динара.

КАТАНСКА БУНА.

ПРИПОВЕТКА
ИЗ 1843 ГОДИНЕ.

НАПИСАО

ЈОВАН Н. ЉУБИЋ.

IV.

Одма, дете, није било ни онако поштē, ни оволико новина као сад. За телеграф и не знадијах да има ни свету. Па и путови зар бејаху као сад? За пасиште ми ни знала нисте. Ето се у Богатић ваше кано тако до Соколе механе, а одатле крнуџај дође десно преко њиве преко међа и пашњака по Белотић до у Богатић. Та шта ћете, кад ни у самом Шапцу још шодрице није било? Због грдних кутова и пут се није толико метао као данас. Ко ти је најпаше одавно и домаће? — Трговци! Дети када преме бивше, кад се гора заодене лиетом, онда ће жетво пођеш по грлото да прође у Сардан бару, или о празнику да иде у манастир с болницима ради молитава. А када ојесени, онда, дете, путница ће ређе, шкоро моћи што одвозу у соли ради пересије. А чим први снег, онда ућиш се где ће ту ће, док пролећни ветар опет не простира стазе и богазе. Инкуда ни мађи, ни што се није празнином у праху, а родином онда онди се седа на село.

А данас? Што се јутром збуде у Београду, то по подне знају деца шибетика. Свет је данас и јединя пролазница. А онда је пера и Бог и то другче било. И ко види зло да не види, и ко чује зло да не чује. Тако се и збило, да ни једне ништа не чусмо за катане, који одоше праше на Велико Село к Лозници. Као причули смо да се сплаш сплаш глетао по њима, али никакна хабера где су и како су.

Једно по подне седимо ја и отац ваш доле у башчици. Он шиљевишаше капу, па да оде у дућан. Тамани ја на њуке, а капија се широм отвори. „Где моје мило Убљанко,“ нашух радосно и истрчах пред сестру. Пријатах јој дете и пољубисмо се. Дошетх јој воде да се умије. Тој дан је била јака врућина.

„На кано ви ту живите?“ рече нашто се мало поодморила.

„Ето зло што видиш, сестрице. Очекујеш ли какву промену?“

ИЛАРИОН, МИТРОПОЛИТ ПРИЗРЕНСКИ И ЂРДА.

„Рекла бих да је све као што сам пређе оставила. Де душе нисам још ни завирила у сваки буџак."

Рекосмо јој, како смо морали за време отпустити момке. Она се на то мало поозбиља.

„И код нас вам иде доста свакојако. Свет се нешто узвијао, па се одао на неко буди Бог с нама посленe; не гледа ти нико себе и своју чељад на дому. Па се и искреност пробродула, а поштење махом оћело. Сваки ти држи врач, а да знаш бар за што и кроз што. Неки враг ти заврнуо људма мозгове, па све ти је то ћудљиво и лукаво. И што је остало неокужених поштењака, све су нешто немирни и уплахирени. Бог нека суди оном, који нас је тако нашенио. Ти велики лажљивари ето оплодише тма лисаца и лисичића. Бог би дао да им се што скорије семе затре."

„А ми мишљасмо, снајо, да је само код нас тако," примети јој Миле.

„Како код нас само, дете? Како ти је код вас и код нас, тако ти је и у Пољеву и у Ваљеву, и свуда куд год крочиш у овој нашој тужној земљи. С дана на дан губе се људи искрени и од речи. Нико ти никоме не верује; све један с другим слатко и лисички. Тргни слажи, отиди пренеси, то ти је многим свакидашњи рад. Куд ће то отићи, шта ће се из тога излећи — често се стресем, кад на то помислим. Бог убио онога, који први запати ту лукаву људску сорту у нашој земљи. Мртвог га земља не примила!"

„Прођ' се, сестро, клетве," рекох јој, „све ће то Бог на добро окренути."

„Мучи, сестро, Бога не помињи. Често се бојим, да се није иселио из наше мајне земље. Та зар би он трпео ово, што се јадним светом чини на белом дану. Та знаш ли кога окапеташише у Ташлији. Али ја блебећем, а не пазим где сам. Данас и плотови чују. Да ми чује наш пијани ћата, би ме људа јавно срамотио. Данас ти се и жене пуку на одговор за најмању бесмислицу. Онамад седесмо код жртвица, па водисмо говор о покојном овом, о покојном оном. Случајно једна помену покојнога Радојицу, што преглаи и умре. Таки се то сутра дан знало у нешку и сироту жену зваше и псоваше. Е па сад ти буди паметан и поштен, али — ја говорим, а не пазим где сам."

„Та не бој се сестро," почех је храбрити.

„Добро ми се и бојати, селе. За мене ми није, али нисам рада увалити у зло мужа и ово невино детенце. Та све ти је једно, била ја а не била, али, ето, везана сам за породицу. Да се човек не мора тако да осврће за собом, би та јунак прекрилио земљу. Али како потераше, скоро ће и жене побацати преслице, а пашњаком осмелит' се духом. И кад ти се све то дигне, биће јада, пада и пропада. Али . . ."

„Бог ће сачувати земљу од те несреће," рече Миле.

„Доста је немира претурила преко своје главе," рекох ја. „Гаџи пустош доста је газио ову нешку земљу. Па још се и не дигоше сва села из гаришта својих, још леже кости на бојним пољима. Не, не, нама треба одмора. Ред је једном да и ми мирно уживамо."

„О да би све на миру прошло, а ово што говорим био празан страх. Али ја вам и не рекох, чу'сте ли ми, шта се зби с катанама?"

„Не," и пријђо смо јој ближе да боље чујемо.

„Бегме беше читав покољ на Буковици. Наши сељаци сузбише сељаке што присташе уз катане. За катане веле да су побијени и похватани. Само неколицина спасла се у шуме и гудуре."

У овај мах чусмо где загрме топ. Како се бесмо заговорили и не чусмо ни пољу топот и жагор. Потрчасмо на капију. Свет се уплахирио, збуњено хода тамо амо, дућани се затварају.

„Ето Вучића с војском," повикаше неки, а мој Миле оде и сам да претвори дућан. Ја и сестра утрчасмо у кућу, искуписмо нас двоје око себе и претворисмо капке на прозорима. Једно крило одшкринусмо да гледамо шта се на улици збива. Мало пређе а и Миле дође. Мало по мало па се свет разбегну које куд. Ћепенци се претворише као о велику петку, а никога живог на улици, као да куга мори. Не потраја дуго, а затутња од горње стране.

Напред је ишла коњица, за њом је јахао Вучић, а за њим топџије. Међ војском је било доста Подрињаца, познајеше везених руку. И сад се, децо, згрозим, кад помислим како су изгледала та јадна и жалосна створења.

Као да сад гледам Вучића. Јахао је на коњу зеленку, а копоран му беше, 'нако крџалијски. Око феса везао шамију, а гуњић и чакшире све то просто сукнено. На ногу му дољени опанци притегнути уз чарапе 'нако шумадијски. Из под обрва шибао је оштрим очима да ме дрхат подухваташе. Први међ господом, на кој' све земаљске војске, а по њему ни чохе ни свиле. И прост запатија радо чохом замењује сукно, а некмо ли великаши и господа. За што својега не држат' се реда, помислих у себи, и почех се све већма побојавати. Да Бог на добро окрене, рече сестра, кад јој почех казивати страха.

Војска се утабори на пољани према граду понад Ћурчину. Кад шатора подигоше војку, поздрави га пуцањ из топова. Чини ми се да и данас чујем та пуцњава бојна. Мислим, децо, да не беше Шапчанина, који тада није задрхтао. Ми не бесмо срца страшљивога, та зар наша села не родише Луку и Штитарца, Чупића и Поцерца Милоша? Ми од боја ни прекули не би; како пити и Турчина бити, нема веће сласти за Посавца. Да је Босну отимат' Турчину, пешице би прегазили Дрину. Ал' је, децо, мука над мукама, брат на брата кад подиже војну. Кад се браћа подушише, помамише се као потурице. Љубав, сажаљење и милосрђе оглуши се срце њихову и постану тврђа од камена.

Те вечери затвори се варош. Стража не даде никоме ни излазити ни улазити. Само што су излазили војници у села, те доводили сироте сељаке на суд и — мучење.

V.

И сад ми се, децо, стужи, кад помислим на ондашња мучења. Ни како да се уселим, опет вам не могу испричати јада, што их отрпесмо у оно несретно време. Као да се људи претворише у врагове. То да су зли дуси тада били пали међу нас, па не би нас стављали на горе муке, од оних, што их поднесосмо. Али — зар тако беше суђено, да брат пропишта од братовље руке.

Сутра дан видесмо где чопором дотеривају сироте сељаке, све их улесили у дугачке низове, па гоне као весту стоку. Другима свезали и ноге и руке. Некима разбарушене јаке, некима рубље исцепано, по некој јадника и крвца облила и узверених очима тако страховито и уплахирено погледаше на своје полуизвере гониоце, да је ужас било погледати. Чича Милоју довели су из Забрана везана на коњу раздрљених прсију и гологлава. Сиромах био је ћелав, по готову без и једне длаке, а припека горијаше да човеку мозак прогори.

За кратко време напуни се позачна авлија договљеним светом. Све везано и изнурено страхом, па очајнички очекиваше смрт, или још горе од смрти — мучење. Сатераше их у гомилу као оно стоку, а муке и прављени да их посатиру. Једни везани за плот, други у рогама и кладама. Међу њима се онда онда чуло кркање и стењање. Многи је јадник и издахнуо, не могавши отрпети муке.

Друго свестиште договљених било је под градом. Збили их у обор као весту стоку, а били их, мучили горе од скотова. Кад који несретник зајауче да ти срце свисне од жалости. Али рука мучитељева није знала за милост. На махове бише јадне поседлнице кундацима и нерађама. Јаукање је у први мах бивало ужасно, после је све бивало тише и слабије, па се на последку губило у неком хукању, рипању и стењању. Многи су тада под бојем и душу испустили, Бог да им душу прости.

Оно војводина шатора на градском пољу бео свет од војске и народа. Чаршија и механџилерије, све то затворено. Поштена браћа и не помаљаху се из кућа, свак ћуташе и у себи се Богу мољаше, да нас спасе беде и напасти. Али се је, дедо, тешко пећети бедниму и напаснику. Бог нас од њих заврнуо у нашем потоњем животу, само му се ваља вазда молити и не срдити га.

Хој и сад ме текне хладан нож у срце, кад помислим на оно јутро. Чини ми се, децо, свет не може бити више онако грозан и осветљив као онда. Ја баш прислужих напдворе, па пријђох пекар, а ваш ме отац пита: „Видо!"

Ја га погледах и приметих да је нешто уплахирен.

„Ходи, ходи брже прозору!"

Прибаших се. Боже, Боже шта видех. Повели старог доброга чича Остоју поде лежна, а за њим нагло неколико беспослених несаљалица. Ја цикнем, а отац ми затушти уста рукама. Сузе саме повркоше и ја вам плаках и плаках, као да ми се, децо, нешто претсказивало. Миле сиђе доле у авлију, те запиту комшију Ненада.

„Знаш ли, по Богу брате, ко одриши чичу?"

„Сад ма баш рече, нека Живан."

„Говори молим те — не чекај да те питам."

„Познајеш ли Драгића покојнога Зарављ струпара."

„Знам га, име му се не знало."

„Ох боли седи до чачије муке пиот ул клот.“

„Ја јуче обућем чичу Вучићу . . .“

„Ха одиах сам помислио, утурећи сиве . . . .“

„Напетза те на спремаха стврши тристо свјасета. То же знам како се код њега не зиам ко спуљао шоћу у по поћи, те шта се тако шпиљ и рашо, шпо су сиромаси пеки дуди на прса.“

„Прса му смрт била, лажову и безбожнику!“

„Да је за коју и ја бих га клео, Мило,“ рече Неиад, „али сиромаху чести треба братске помоћи, а не клетава и пајанда.“

„Па шта ја се чиим, Неиаде, брате!“ Ушта ја Мило.

„Вала се диви у моде.“

„Ће?“

„Рећи Вучићу ови у ово да ово пашче лаже и да је ово њега тотово сам лажа и паразита!“

„А ако нам узиевериде, вуд да се денемо?“

„Бућ и други поштени браћа, у збор, у зборе!“ ову проклету јаму.“

„Муки шта говории!“

„А што да бућии бре. А говорио и бућио, сто сутра вечне и пред наш двор. Пиглаш ти ко рећу већ и под нашом зуном. Часто ми неки приједи сиров кажу, да је банку рец и на моју воку. Али баш ми ове једно, код ми се је већ с вама тако и тако растати, а ов бар ми ће за правду. Чујеи ли ме, Мило, не могу ти опиша тако дати исирпаје, да ја ме сутра обесиш!“

„Хајд мокли се — не помиши исиало!“

„А што тако од њих заиерен? Неиш се, брато, све хоиће претеиаиде, да неку сложите ово на домаћој постели. Али што Бог да — једна ти је смрт, било у њи, било на тому на зеленој грани.“

„Прекрсти се, Неиаде!“

„Дакле, брато, ви крст не помаже. Безбожиштво узетао у свет. Та ‘каво ко боше ни за турске судије. Дај то народ и заиађај народ, да би себе силом подигли. Газе ко рата и оподалиа будала, удри на се лево, да огрне ко шиии кога у сјај и господство. Ето ваше те је сад — све пратворио, полико ше глава у Србији, да сад ииши ко можеи, слатки брајане!“

„Вала се склоиати.“

„Шта склоиати — та на жеглаи поре ово у ово. Да питаио тог сокола Вучића: где иауи ииоге паразијске? Дак’те с’ браћо да ујииио пореку? Пореи ости, такодаи жеста. Прији, даме, иирио и точиио, то би шиле за услуге у трешњове деду. Да гоше их с’ бобоиа осиљиата, растероше силом у тубиу, да с’ свитају и да глед глаиују. На сад, Иилс, кад ии досудио, кад доћоше да попрате што ии је отето, сад су сто иаиаии злочиии. Зар те држиш за су бунтовиии те иеспеше катане? То су ‘с’ свеститии, те су бесте м у ч е и и и, Мило!“

Бошиаја Неиад бешо веома срдии човек. На гласу је био са свога сада и своје праиде. Иије ким оп’ииао за хатар ии себи иког. Волео је и свадити се, а ие поштестити крвиди, а Боже сачувај да би прекршио седьма ваи иога му драго, ии ма гладии седео за тезгом. Једаи пут ое диам ио ово боше иисет, да поче расиитати оиитиеку иауку своји ребацима и спребацима. Где год се два три гостиу сре о томе, једаи — те ие ћемо с иим ошаво, други — те треба с иим ошаво, а код ба иа зборе, све с иаком ломљеиио. „А што ваи се, браћо, једиог вечо?“ вашиа Неиад, иа иаговоре у очи кћеау и иародау, једио ие остаиа. Народ ва иим граиицу, и опеј иекоје кије подиа домаће — расииташе га! Такви иеиа да сте, дело, будите душаии иа зборе, иа сбау ах доста ими.

Неиад, Иилс и још десетак иоштеиих кајстора и трговаца дагоше се, те одоше зреие Бауарије таио у логор, да ваа за сиромаха чекућ, да иику да је жеиии као дете, да ииоме ииикад иатрувао ије, да је добар и поштеи. Ја иитиорих иас оие у себи, ио одех у себиу, таио касиих и моћих се Богу да им буде иа помоћи, да избави иеиаиога чекућ, да расие безбужиике и прилегиике и спасиоги иарод о злу иисли.

Кад су стигли у логор, куго су чекали, док их иаведоше војводи. Он себиме пред шатором и пушише, а око њега — ие ћу да помиљем крда имеиа оие живе звериже. Они, иесомеиаиии, иебројеии су дапие под земљом, а мишљеху, кукавице, ииикд ирвја иа хиљ сиеговић сила и подвиза. Чувајте се добре, дело, да за вама ие рожене сиет, да вам се гробови с тиуцијама ие зјоие. Пакосии гробови обрасли и трвиом и трииом, иико да их прелаи, ииио да побуси. А ово што их је живи, сами се себе стиде, клоие се свога иа ва земљи свеслави. Презреие и мрак, та је шта ваши свеславии.

Војвода је дуго седео и ћутао, димеше пушиаше чак реће, а час ако обаси браћо једаи за другим. Поглед иосе иа иарочиом ћулиму, иа ирво гледаше то иа дугу пасеиицу, то у шпиље своји јеменија. Дошеше, те иред њима иеше живу живеиицу, иа шарена фиџаиа у сребриу харфу. Ово шатора боше сувротно ушиеиио, свиком се једии заиеше, ико да ишта ииио говорити ије. Само се тихо иокидаше чујиие хрвање хатова и коиа, што их сеиии тимарају.

И Бог зиа колико би се још тако ћутало до се коиџаја Неиад ие осмеаи те рече:

„Господару!“

Али он ка боле, ие га само ишпро погледа, реша би. ирсеча га хтеде.

„Ја сам до тебе дошао, ако си ис вољаи ирииити, господару,“ рече Неиад, а код неки ии иега хтеше врабри рући иоћиици, он их иешто устуиио ииаад.

„Ако сам та сада ва зрсаи, господару, да добијем дошиије,“ опет иастави Неиад, па поче као дапиташ остаииме ваи да се ухваие.

„Коју жеше ој, браћо, сиимо прати отпреии,“ поче војвода тако ласкаво и благо, да се ије и иасмејиу, ии биспо рекли, о сс иеки заглоиио за иегова иасћа ва беседи.

„Ја сам то и чуја, господару, за за то и дођосмо да те видимо и да те молимо.“

„А ииша ваи је ловиша, браћа?“

„Велика ловиша, господару, велика,“ поиикше сви у глас.

„Грђа биги ие можс,“ иастави Неиад, по што се остаи стишше. „Ако ошако и даље ћетора, господару, онда ћоде утарсе у чарицу, и чекај у клапицу. Грехота је с иришог да ирављеи страда. С Божје стране молимо те, да ие слушаи свакч и свакоги. Бог пас дао свакојаких, кукавице ће звала ба та у ишеиици, али ии је дао да се исиите — та ћоров је ћоров! Ето и ваш пукаиаи чича Остоја —“

„Не говори за ме, док те ииган мучаи иачиио!“

„Али, господару!“

„Стоји ја те кас, једиа ма је ово гвожђа. Али, халиотиђу ју, хрсушаи, пасћа. Доста се је, кас, робрио ио овом Бапоћем глађу. . . .“

„Не, не тако, господару,“ поче Неиад мало заграиећи. „Шабаи ије ииуда ово дегао Бапоће, а опет ти волимо ово сиа у глас: чича Остоја ије ирии. Колико сио та, господару, сии ии ирави, толико и он. Ш’ иасу опшуги, ил сас ие ирокаи; та што буде њему, исп’ буде и нама. Али он да гиие и трује, а ии да живимо и сриштеиих руку да гледимо, то бн, господару, била и трехта и срамота. Ми те и опет лепо молимо, ослободи чича Остоју.“

„О њему ваше ие једио, јеи му сиам ии судио!“ рече војвода, па ућута, подиа очусти ирсда се, и поче ирштити сво чешће и чешће димеше. Дуља усиа час ио час би иадрхтала, а час сие јачс и јаче ишираше.

„А зар њему треба суда, господару?“ Говорише Неиад. „Зар та ииси видео да је жив умрьо. Остарео, осабео, иема га иоза и кост. Па ошај страх! Пусти бар да жирио ови свеселе и да му ова задиа старииа свеју праћаки. Ково ваш свиј . . . .“

„Сви за ‘ћ добра стојимо!“ поиовише сви у глас.

„Ха, ха, ха!“ смејаше се мучки војвода. „Јеи да вас је ова пут толико, да ии ви ће ја до иа веру. Зиам ја добро Иачиаше двориике и кротеиаре седам господара до ио дие, а седам ио подие. Не бих дао једиог Грчаиииша за сву Мачву и Повсрииу.“

„Хе, хе!“ јетко се иасмеја чичица Неиад, погледа у другове, па у војводу. „Лако та је, господару, збијат’ шалу с иама иевољаима. Да је седи иред тобом, а ти стојаи иред иама ииом, боте ми те ио бих тако ирсбио господару. Али шта му иаш. Дава та је васт, а жиши и сиде, волеи радит’ као ти сриу гоги. Само ие заборављај да сио браћа твоја, да сио једиа крв. Тако ми Бога ве бих ‘каво ии иезиро желиа, и ја ет’ у тебе, ишиога брата, тражиио да ии дуетии иког старог иаиеолаог патиака. Зиаш ли, господару, да је и он у своје младо доба ирођиико тако ово иеретво Дриие, иа сад да га своја браћа иезују и бију. Ако је већ је тога доишо, онда иам је сва гиисзо, иам је ие тужио.“

„Шта волиш?“ пиину војвода.

„Велиии да иије лепо ииако ги залочко. Сиесо ги човека ии ирима ии дужиа. Је ли та ирамда, је ли то заиоп? Је сио ли ва Турци, или сио Срби; јесмо ли стока, или сио људи. Је су ли ово очеиа, ваи су бебзрп и бестутиииа? Не тако, војводо, не тако, кра ваше дело тужиће те ирсд Богом. Бог је ваткад и иосиор, ваи достижан. Стиђа ће те његова ииша, ваи јој се и уиикадаии. Ако ваи чичу ие пустиш, ироћиет ће се од иас и од ваше . . . . .“

То му боше иосдедиа реч, јер у тај

мах допловише га појединци самсиром, осушене на њиховима и перјанима. Лоуиноуе је, свакако, дан трг пут, и ни тим му пшеничну глас. Младе и остали уживаоце се у овај мах од оних пиљашких. Кад је хтео заклопити једноја Пешада, отворио га неки појединац тако јако куцајући у ребра, да је одмах обезбиљен пао на траву. Кад је неколе неколико трепутака себи дошао, осетио је ужасан бол од примљеног удараца, а кад је погледао у пиљошке, није опшако далеку себе видео. Другога се разделци, нејвеће ужасао у шатор, а Пешад је можда у тај мах неке ирвио, отишао и Богу хвалу дао од бесдушних удараца, који би били сушшине и за најјаче јававе или демоне, а камо ли за једноја и гладога — човека.

(Свршиће се.)

МИРНО ГЊЕЗДАНЦЕ.

ПОВЕЗА

ИЗАНА ТУРГЕЊЕВА.

(Предузеће.)

III.

Пролично је доцше било, кад је сутрадан Владимир Сергејић устао, па одевши дома одмах после чаја и поручио, да посшарије неће послове. Иначе га задржавало и задржавало, аг' ускрад. При поруџби је и Наруја Павловна, аг' Владимир Сергејић сутра, боље да је не расшрује за вобичајну шешиу. Ов је од оних људи, што ни тешко када, да се дела дешшта два дана боље и лушуј глазу са каквом необичном жесши и нашором. Опет би се морала говорити о пешмана, о „вечиншвеној заиоси“ би се одмах уморио. Читаво је дре подне провео по пашњаку, рушао је у поједину сласт, после јела је мало продремао, а кад усшане, а он узме да предгледи сушдиан шшенишај. На да је дру сшрану прочишао, а ни је ваповедао да му уверену у песом шарашше, на одједи Пшшоши. Свакако ће бити, е ни помишлио дуда немају срце од камена, да ни се неће да зевају — као и другим обичним смршнима.

Кад на дому, чује свирку и вожњу. Код Пшшона певају у глас руски. Ваше на лошки читаво друшшво, што са дурос остане, сва па и Надежда Алексејевна седе у окру ено неког гарадин, прилично и приносог човека од једно 35 година. На песму при надфлаканушнк. Ово врата му неизрино лиси привлаче мрамор. У руци гишар. То је Пешар Алексејевић Верешјен, брат Надежде Алексејевне. Кад домаћин сшиже Владимира Сергејића, сше каче од радосши, да шешрча прежа њ, доведе га Верешјеву, па их једно с другим упозна. Пошто господа — као што то већ рад напује — отварајуће једно другом „возвраштено слово“, поклони се Владимир Сергејић са најређим пошшовањем пред сесшром господина Верешјена.

„Его видите,“ почеће домаћин „а ја баш нешто просто, сеоски, а Пешар Алексејевић“ прекидајуће поклоњење пресшом на њега. „Пешар Алексејевић, он, знате, води. На теј ишо води! Човјече, одмах исше чуши!“

„На ше је врло дивно!“ вели Владимир Сергејић.

„А зоћете а' и ви да помешеше?“ пиша га Надежда Алексејевна.

„Драге ми воле хшео, аг' нешам глаза.“

„Не марш нишша! Ево и Јегор Капишошић неша, па и ја. Ту не шреба нишша, само помишле. Ово сједите овде! А ви, драше, не боучи шшогод!“

„На шша бисмо сад певали?“ запиша Верешјен, па држећу пресшила по жицама. Онда од једном погледа на Нарују Павловну пред себе, па вели:

„На вас је жалим ред.“

„Немојше, умоше ви,“ вели Наруја Павловна.

„Его уваше! „Вишњ по жшушњи по Волги!“ предложише Владимир Сергејић.

„А, не! то нежо на посшелину,“ вели Верешјен, шшта се гишаре на каквом ошекљи. „Кад сшварно јарко сеја.“

Добро нова, живо и весело. Цешково жушно и онако нарочшо лише овакве још нешкна, кад уже певаши. Кад-и-кад ди жалосно пјевање, прешешују ди изобуџа неке шамне, пружао ди руке, бацао ди ногу напред, па ди се стрељао у образ очима на самоделу. У Москви је тешко чуша лабо слеиного Шаљ'а) па би и он шако. Као какви шкучан талас шако је одушевио глас Нарује Павловне од сесшара, шшша, него ше носи друго глашење са собом, аг' само неће да пева, па Верешјен неда ше да пева. Певало се још извјени других песама. —

Пред нама се небо шашуша. Јеш од подне се кушя на све сшране, а на залеви чушна грмљавина. Сад уже пеши облаи, шшо се већ одвана шамо доле на небу као какво одвоје сјелшво, уже сад расши, па се подиже врло врлина од дрва. У ваздуха и ваздуха све се јачи и јаче чује шушњава и грмљавина, појаче се олујина, да час се шшушши и шишши врло грубе, час сшане, па опеш зашиши и хуји. Вешр се неки сушо сшушио на земљу, па разина на сшоро и последњу румен вечери. Сад е пеш дошао, жалосни, облашење се расплашње на се појурише небом, прошу се пљусак, жуше васељене, а грмљавина одјекну шешко и сурово.

„Хајдемо-ше унушра, јер богме можемо још и помокрши,“ рекоше Пшшон.

Сви се повргнушеше.

„Сшанше још мало,“ вели Верешјен. „Још последњу песму! Погледај песму!“

„Ох, ши сенке моје сенке
„Моје моје сенке . . . .“

запева јасним гласом онпшро здрављуће руком по жишком гишаре. „Моје сенке, јавороснике,“ прахвашя хор и жешошше запесме песами. Сваро у исти мах поче нина пљуском пиљаши. Аг' Верешјен дворши „Моје сенке“. Губећи се кодшкад у звонкам грмљавине, шшо је распалошиња дошавала ша песама песама уз вубор и праску кише. На песлешку се шшубн и последњи одзив лира, па кишобрћи се отрчи чшаво друшшво у дворану. А Пшшоваше девојчице ве нвоју кућ ће од радосши, кад сшадоше сшресши кишу са својих кадшвица. „На предсшојвеносши“ шшшоји Пшшон врша и прозоре, а Јегор са Капишошић обог тога хваша. И Митрофана Марковна

*) Шаљић, познат и бапшурски (свиборгски.)

— вели — ври грмљави дође све изшворени, јер се електришишеш у прошном прошору може дачо да разваје. Бодрјаков ће му на то зачуђено посједаши у лице; онда се оглашиша жало на сшрану, па прекиди једну сшолицу. Тако жала „несрећни прикључења“, ба са сшуда и свагда пријашеља.

Цешково се са грмљавином ни брао разнуче. Отвореше прозоре и врша, а собе се напуниле мирисавим ваздуха. Дошесе ви, па ће после њеи осшарила сесши на једну шарошу, а Иван Иљић ће, као обично, сесши поред њих. Наруја Павловна седи поред прозора са Верешјеним, па јој Владимир Сергејић хшеде прећи, аг' га Надежда Алексејевна дошле себи, па га узела заиншересаша о Пешрограду и живоју у њему. Она Пешроград воли, а Владимир га Сергејић брзи. Часто долази, Надежда Алексејевна хоће само да видри Владимира Сергејића пре себе.

„А о чему се ви шо препирете?“ рекоше Верешјен усшајући и приближавајући им.

„Још једнако о Пешрограду,“ вели Надежда Алексејевна. „Владимир Сергејић не може да ги се навикне.“

„Ово јесше, зароки је лепа,“ примешће Верешјен. „Аг' ја волим, свагде је лепо. Јесше, бога ми! Где год има неје девојчаши — ни ше не навикне, ши сам шако вежрен — чиме добра кућа, ши одмеша немо човек шшо живе да живи.“

„Шо ми је чудно,“ вели Владимир Сергејић, „зар ни једна живоше за за ображења човека —“

„Неке бише, шо допушшам,“ прекинуше га Верешјен, који обично дорец сше своје уживошши не би ни друшшвом да изговоре „аг', знаше, шо не сиђа у моју сшрану. Ја јесам филозоф.“

„Ја шешам ни ја,“ вели Владимир Сергејић, „и ја не желим да будем; аг' овде је реч о сасвим новом друшшву.“

Верешјен погледа увређено на сесшру. Ова му се пракш осмејнујући се, па му прошапшу полушасно:

„Пешруша душо! Преспављај мало Јегора Капишошића! Желим ше.“

У ком се прекоме лице у Верешјеваша, па—бог би га знао зашо — дође жалш на Јегора Капишошића, па ш ни прше нише а да су жајавше једно на друго палаш, и жа да Верешјен једва ако је шесом мрднуо и у сше сеусшво.

„Да богме!“ поче шапшаши, а глас му дође шеш Јегора Капишошића, „да богме да је Пешрјуша Марковна врло сшрого шшо се шиче понедељка, аг' ја шо је она жена, да јој песма нара. Шесо ма ја шша кажао —“

„А Берџјаљевље сше већ знају,“ прекиде га Надежда Алексејевна, а једва да се ушрпи од сиеја.

„Берџјаљевљима је сушра дан сше већ познашо,“ наспави Верешјен, а лице је шшо изненад, шшо је пашњашо, уозбиљено и разрого изгледа, да се и Владимир Сергејић мора ђешохошо насмејаши.

„Ваше ви шо данас зар,“ рекоше Владимир Сергејић.

Верешјен врше руком по лицу, па му прше опеш уозбиљена обличја израза. А Надежда Алексејевна неда.

„Имате право. Зна вам се сваког погледа и покрадете. Ту му нема лара.“

„А биете ли мени и мене престављати?“ запиташе га Владимир Сергејић.

„Зашто не?“ одговори Надежда Алексејевна. „Него да можемо.“

„Ех, ви можете све, узмите сад мало ме, рече Владимир Сергејић окрећи се Веретјеву, „молим вас лепо; без икакве церемоније.“

„А ја ћу још мердјете?“ рекли Веретјен, једно око једна мало заклоњена, а глас му дође као глас Астаховљев, али тако опрезно и слабо, да га је само Надежда Алексејевна приметила, те се угрице за језик. „Молим вас, немојте јој веровати. Шта зна та још неће о жени напричкепајати.“

„На тен да знате колко је глуман!“ узвикнуће се опет Надежда Алексејевна. „Играће вам какву хоћете улогу. Па сте видели! Он нам је режисер, шаптало и што нам је вољо. Штета, што таво брзо одлазите!“

„Сестро, ти си страхота присрдисна спрам жене!“ рекнуће Веретјен забавно аз још са Астаховљевим пајдашом. „Шта ће мислити господин Астахов о теби? Још ће те зрнити за прованицијалку!“

„Аз' молим вас!“ — хтеде Владимир почети.

„Шетрушка! Знаш шта?“ Узде му у реч Надежда Алексејевна. „Јел, молим те учни, нако онај пијаче не може никако да напреди нараву ни знања. Аз' не. Учни боље нако денке хватп муку на прозору, а они му под прозиме кује!“

„Ти си право дете,“ вели Веретјен.

Аз' опет устане, па оде где је седела Марија, Павловна на поче шком по жену, ако над колп хватп муку. Здање му задовиле, исхеркивање — сумта муке. Често је пајди нако се прекиди међу престима. Надежда се Алексејевна заклиоти, а жалп на сва престиже у свој. Само се у Марије Павловне лице не промену, усне јој а да се мицоше. Седи тако оборених очију. Напослс их одбило подиже на Веретјена, за промукла кроз зубе:

„Како ми је то ужасно играти будалу?“

Веретјен одмах оде од прозора, стаде за један пар по сред собе, изађе на земју, и одатле у башту. Већ је помрчина код тесо.

„Али је прав тај Петар Алексејевић!“ почпна Јегор Капитонић, замахну руком, па убп неког чуђег неба својом дугачком седиском. „Прави стобанп!“

Надежда Алексејевна устане, праће журно Марја, Павловој на ће је питатпа поздравно:

„Шта си му ти то рекла?“

„Ништа.“

„Шта, ништа? Не може бити.“

На мало за тим рекнуће Надежда Алексејевна: „Ходи!“, уде Марију Павловну за руку, приселп је до устане, па оде с њом у башту.

Владимир Сергејић шчућено гледа за девојкама. Аз' пису дуго остале; за четпрп сахата сва их патрп, а са њима уђе и Петар Алексејевић.

„Али је то дивна ноћ!“ почпна Надежда Алексејевна уздпха у себе. „Како је красно у башти!“

„Да, обала,“ рече Владимир Сергејић „смем ли вас запитати, Маријо Павловна, јесте ли ви ово прошле ноћи биле у башти? Ја сам вас видео. Тако бар мислим.“

Марија му Павловна подиже брзо у очи.

„Колко сам могао разумети, декламовасте Пушкинов „Авдар.“

Веретјеновано се лице натрашп, а и белоге очи упуте на Астахова.

„Јесте, ја сам била,“ рекнуће Марија него се сте лице мирне? Па тако сладак, мио, младичпи мирис!“

„Младичпи мирис! Хм!“ уплете се Владимир Сергејић.

„Да, да! Младичпи. А шта се тако чудите? Признајмп је, а воле да је описе. Зашто да ако може да зампми? Зло не би требало никад да је лепо.“

„Ох, до данпх „филозофичених восмотрепција!“ примегне Петар Алексејевић. „Куд ми одосмо од песме!“

„Зуте сам декламовао Марији Павловој ту песму, па јој се јако допала,“ рече Владимир Сергејић.

„Па молим вас, реците је и жени, молим вас!“ понпна Надежда Алексејевна.

„Друге воле.“

На Астахов поглед „шпарио.“

„Сувише „шперено“ рекнуће Петар Алексејевић чим Астахов скрши.

„Песма?“

„А не, не песма. Извините ме, аз' је мислим, да сте могли престиже изговорити. Сами радпа говори за се. Уверавам, знате, ја се могу и варати.“

„Аја, ти се никад не вараш,“ рекнуће Надежда Алексејевна вчеће се.

„Та да, да богме! Ја сам у тврдпа очима сушти дар, па бих сте мосао, да ни — којеп несрећом заљубет ме смета. Је ли, сем?“

Надежда Алексејевна врти главом.

„Нећу да се с вама око тога клоним. Па нете то да бесне, боље знати“ примегне Владимир Сергејић нако срдито, „то ће спада у моју струку.“

„Ја сам се варао, опростите,“ рекнуће журно Веретјен.

У том и партнпи скрпшли своју партпју.

„Јест, јест,“ вели Пнатов устајући. „Мпа те писам заборавио, Владимпре Сергејићу. Један мој компија — преносилац и почитатпја' достојан муж, то ви можете веровати — Аквилп, Гаврпла Стефановић, замолио ме, да ја вас замолим, не биете ли били тако добри, да му указете почаст, па да посетите његов бол. Т. ј. знате, ја само тен тако кажем „бол,“ знате, нарад лепоте изгледа, аз' то је укратко госпођа његовом, знате, сасвим без церемоније. Ја бп, да нако, ваши лично дознао, аз' се борп да вас не узнемирује.“

„Ја сам истом господину одпети јако захвалан,“ рече Владимир Сергејић, „аз' морам сложно да путујем.“

„А ви, шта ви мислите, над ће бити тај бол? Та сутра ће, Сутра је имен дан Гаврпли Степанића хоћете л' остати једап дан дуже нам не, то не чини жалп, а он би се тако радовао! Само десет пруга доиде. Ниште с нама, ако т. ј. назовете.“

„Одиста не знам пи сам,“ устежо се Владимир Сергејић. „А одете л' и ви?“

„Са целом породицом. Па и Надежда Алексејевна и Петар Алексејевић. Ето сам цдемо.“

„Ако вам је воља можете, ме још сад

Слике из Сторе Србије: АРНАУТКА ИЗ ХАНИЋПАЗАРСКОГ ВИЛАЈЕТА.

запажењем за пету „фрањеску,“ рекоше Надежда Алексејевна. „Ране су четири већ разрабљене.“

„О, ви сте јако добри. А јесте л' ви гимназисти за жалурну?“

„Чекајте, морам се промислити . . . . не, мислим, мислим.“

„Онда ћеш видео, ако бисте били тако добри да ми укажете част — “

„Далеке идете. То је баш лепо. Дуге ноге.“

„Живио!“ повика Шиатов. „Одсеци, Владимире Сергејићу, тиме ћеш указете велику услуге. Гаврила Стефановић неће знати, сигурна, шта ће од радости. Је л' да је тако Павле Павићу?“

Иван Илић би рад — ко зна шта — прећутао своје мишљење, ал сад је суђио, у реду је да покажујући даде од себе нешто палме на глас.

„А шта је тебе писало,“ рекоше пајои једног сахата Петар Алексејевић сестри пред себе, терајући лику таратајку, „а шта теби бога ти би, да се пажењем са жалурном онако мргоди?“

„Шиша и ја својих каквоса,“ вели Надежда Алексејевна.

„А сме ли се запитати, шго какви су то пајпони?“

„То је моја тајна.“

„Ухо!“

Ова слабо опшију кашицијев пеша, која је увек уши њушти, шахтити и прошпати се. Зазрео од сенке једног бабоног убуја, што је пала на слабо осветлен пут.

„А ти ћеш играти са Машом?“ запиташе брата Надежда Алексејевна.

„Да,“ вели овај хладно.

„Да, да“ вели му приморано Надежда Алексејевна. „Ви мушки сшите по заслужује, да вас вели честите девојке.“

„Ха! Мислиш! А ова петпоградска мргода, опиј заслужује?“

„Пре него ти.“

„Добро, добро.“ На ће на то Петар Алексејевић ушљиљи рећи. „Боже мој, што не мора брат све да прогута, над ина велику сестру.“

„Надежда Алексејевна ирсну у смеј.“

„Си инов пежиш одиста много патеру, то морам признати. Ал' ја имам доста муке с тобом.“

„А како то, боги ти?“

„Лице се у Надежде Алексејевне сшуди.

„Ти ти знаш и сам,“ рече му тихо.

„А! та да! Разумем, разумем. Ал шта је то тако страшно, Надежда Алексејевна? Шта ћу над, грешнин, волим да попијем воју чашицу са којим добрим пријатељем. Нисам пићео, па дубим чашицу.“

„Волим те, брате, не говори тако! Тим се жиро шалиш.“

„Трам-трам-там-бум!“ мркљао је Петар Алексејевић кроз зубе.

„То ти је твоја пропест — а ти се шалиш!?“

„Хвапи сеје жито . . . “ запева Петар Алексејевић, па удари пова кајсонка, да полети у трку.

IV.

Доиан нуби Веретјен се ни не сшуче; а после, два сахата — баш је свишало — већ оде. На во нута нижњу његових добара и Пинтовке млада брезова шумица тиш стројог обрела неке шарене друге. Сам гуспиш, а сенира јоји не удари у стабло ових младића. Меки хветвии бацају густу сенку на земљу, кадифан-траву, а она се сва ширеки од жутих поњчића, беле бурбуше и прелеа пирифиса. Сунце тек шго се родило, на чисто пресу сву шушкуљајсном ал' не дрхдрном свеглошћу. Све се блиста од росе, а могао ноћа поседи нап чисто горе у кљешу. Све чисто дише свежином, живошом и онон пеширом побеђом прошо јутро, гдеје све тако јасно на тако мирно. Час по час би чуо шишу прелш просшранах хошља, а и у шушини би чуо дне три тичице где не знаношли од ноћи чисто прилушшују рођеку песмицу. На кашне се немаш подине јак здрав мишић, а дани части шкодух сне се тканса.

Уперед неке мале чистине одних поред провале седи Веретјен на простртом огртачу. На пеки брез наслоњена. стоји Марија Павловна пред њега, на остраг руке крстила.

Обоје ћуте. Марија Павловна не мичe ока са далине. Бела јој жаримица пала са главе на плеча. Ветрић је задува на кодже и праснс посклањене лице. Веретјен се сагнуо на лушки једном грапчком по трави.

„Е, дакле“ почеће Веретјен напослетку, ни се дакле срите?“

Марија Павловна подгледа.

Веретјен је погледи.

„Марија, ни се дутите?“

Марија га Павловна брзо прекрсти, окрете се па вели: „Да.“

„А знате?“ пита Веретјен, па баци грапчицу.

Марија Павловна опет ћути.

„У осталом ништо и нрано, да се на мене жутите.“ поче Веретјен после мале почивке. „Ја у вашим очима морам бити не само потпуни него и — “

„Не разумете ме,“ прекиде га Марија Павловна „Не дутим се ново ради.“

„А до кога ради?“

„Због вас.“

Веретјен подиже главу, па се насмеши.

„А-а! Сад разумем. Опет сте се уплаши бишати у брку, што сте од мене неће ништа да буде. Знате, Машице, ја сте чудно створење. Јест, боги ми! Све се једнако брзо шете за другс, а за себе баш ни мало. У нас ни трага од себичности, то је свето. Та нома ни у снету пара! Само је једно жалосно — ја одиста не заслужујем ваше о-бзирности. Јест то вам колом у збиљи.“

„Па тни горе по вас. И сами увиђате, а опет сте опиј стари.“

Веретјен се опет насмеши.

„Машице, узмите ту руби са леђа. Дај'те ми вашу ручицу!“ рекоше јој нале крило и узагњурши се.

Марија Павловна само слеже раменн.

„Дај'те ми вашу леву, пошшеку ручицу. Нолубло бих је нежно и са пошшовањем.“

Па Веретјен прође Марија Павловној.

„Опиђте се сад тога!“ вели Марија Павловна. „Ваша је увек до спеја и до миле. Ва ћете и спој век тако проживити и простојати.“

„Ха! цео ћу спој век проживити и просшојати! Опет пошто пито! Нсто се надам, Марија Павловна, да сте узели реч „проживити“ у њеном значењу.“

Марија Павловна покушава обрве.

„Машице се тога, Веретјену,“ рекоше поново.“

„Цео ћу спој век проживити!“ продужише Веретјен устајући. „Ах' ноа нас је још горе. Ви себи покушујете и загорчавате цео живот. Знате Маша, ни ме сећате на једно жесто у Пушкиновом Дон-Хуану. Ви сте, дабоме, читали Дон Хуана?“

„Нисам.“

„Да, да. Ја сам заборавио да ви погаша нпкад не читате. Неки Карлос дође неној Лаури. Она сне пошле со куће, па је сама са Карлосом. Обоје пиђу на балком. Ноћ не може бити лепша, па се Лаура тоии у радости, а Карлос увек јој од једном доказиваги, како ће се она временом посшрети. „Но' вели Лауро, у Пирину је сад може бити ирзо и кпша, а ноћ нас сно ноћ сне нирише на ловор и нерапцу.“ — Нашто хтета будућност претећи. Ето, гледајте, Машо, сар није и овде тако лепо? Ето гледајте како се сне радује животу, како је сне напћасно. А зар писмо и ми нисмо?“

Веретјен прође Марија Павловној. Она се ни одмаче, ал' ни окрете главе.

„Де, писмените се мало, Машо,“ продужише Веретјен, „ал' са онин нашим јеборим осмејком, а не онин, поругљивин. Ја тако волим ваш мио осмејак! Де, подигните те обрве, стресо очи! А што се окрећете? Па дајте ми бар нашу ручицу!“

„Ах, Веретјену,“ поче Марија Павловна, „ја знате, ја не умем да говорим. Ни ирнповедаете о пепој Лауои. Ал' то је женскиње, а зора се опротиви над женскиње не мисли дале од носа.“

„Нашо, не над говорите, а ја увек поружпење од самољубља и стида, на крв нам сне палима јури по образу. Али ја то волим да видим!“

Марија Павловна погледа Веретјену у крило у очи.

„Збогом!“ рече на боки нраиу нашу главу.

Веретјен је задржи.

„А куда? куда? Останите још мало! Но, на шта хоћете? Само заповедите! Хоћете л' да стојим у службу па' да водим гавлаву? Хоћете л' да видијем рожице со крагулом на гатару, нли до дајем натмилији обирак од косави са слинама? Хоћете л' да будем слипар, пајар, ил' да играм по ужету. Све ћу учинити што год хоћете, само да је мир. За цело, Машо, што год хоћете. Верујте ми!“

Марија Павловна опет погледи.

„Све ће то бити само на јешку. Волите, учинићете што год хоћу — “

„Да само да ћу учинити.“

„Колико сам ја реди волиљ — “

„А шта то?“

Марија Павловна шестаде мало.

„Да во видете,“ рекоше најпосле.

Веретјен се запрепа.

„Ej, Жапо, Жапо! Ја я ни тамо нијамсете! И сестра ми се жалости због тога. Ал' прво и прво, нећеш бити, да сам пијанина, а друго — знате ли ви, бога вам, рашта ја упрасо пијем? Гледајте ону шеку тамо, како ћемо крмани својем телом. Полеће куд хоће, сад се у ваг дизне, сад се спусти на земљу, па чујете је како узвикује од радости. Ето видите, Жапо, ја пијем да то исто осећам што и она шека тамо — да се спустим куд хоћу, да полетам куд ми воља . . . .“

„Ал' шашто сте то?“ преузеше га Жапа.

„Како, пешто? На шашто нам онда живот?“

„А без вина баш не иде?“

„Не иде. Та ми смо сви помирени, смртни људи. Страст — и ово то исто чини. Зато и желим тамо јако, Жапо!“

„Као вино. Хвала лепо.“

„Не, Жапо, ја вас не волим као вино. Чекајте само, ја томе ћу вас већ увернти, док се само усмемо, па ће вам се писмо на пут у туђину. Знате, Жапо, још сад жалим на то, како ју вас одвести Малосној Недељи. За цело ћу вођи рећи: Ено је сад, где стоји обвалила ова пред Малосном Недељом — сад их је ово, ал' мерцер губи над тим ако ћемо сравнити . . . .“ Која врат, те ми се данас таке отворила песничка жила? Нашта нисо због данашног дућура. Ох, да сватим зрако. Нисам пио.“

„Опет он о вину.“ прекиде Жапа Павловић.

„Добоме! Тако красно дућуро, па не поред мене, па да се човек не опије. Обваљала ова, јесте богме, прогуљаће Веретјев по свињушке ова са Жапе Павловке. „јесте, тако је. Него да је тако. Ал' ја се опет ако мало крој сам себи, ако ја сам — и ако доста ретко — видео, како то право, боговске ствари умеју и умилато да погледну. Ја ако су овде доле, како лишне! Не спречите глаже, Жапиће, ох, та писмешете се само једном, па вид нећете да ме уџеткајте пеки на когледи — а ни ви бар познаћете весело лице!“

„Престаните већ једарез,“ рекне Жапа Павловић. Пустите ме. Нором дома.“

„О, та шесмејаћу ја вас.“ прекиде је Веретјев. „Бога ми хоћу. Ха! „Баш ваше пада. Гледе иког зеца, како стрши, све се прави . . . . Где како лињаре!“

„Где?“ пита Жапа Павловић.

„Ено опамо ше опет преко друге. Нора да та је по пословима. Имаће ене ја пирују пијутра. Хоћете л' да одмах стане?“

На Веретјев шапиће. Зец нагло стаде, њушуи уши, погуби ноге, уве жапаше и по вавдуху њушкати. Веретјев се игуи као зец, па оде и он весом жрвати, жапиши и њушкати. Зец ће весолино жута шапом преко њушке, уве се стресати — сигурно је жовар од росе — умњуи уши па одуре даље. Веретјев ће стаде гледити ругама по образу неће се стресати . . . Жапа Павлова ше може жапо да се удари, па преку у сиеј.

„Сиване, сиване!“ повика Веретјев па скочи. „Та ге је дапо. То је бим као! Та ви жасте бим ни најмање поветни, жапа бим пиита! Да ими нина замисла таке дуге као ни — та би се сиво сиеја. Ал' бим зато вас и волим, жапо, што имате замисла, не смејете се без потребе, не исцрте рукавица на рукама; а ја ни бим због тога тако рад и дубим, што су опалене и што ни осећам сваку. . . . . Ја вас волим што не карате пивога ни пиати, што сте поносни, бутате, не читате књига, не жарате да песме —“

„Ал' вам опет једну песму. Ако хоћете, могу вам је рећи,“ прекиде га Жапа Павловић, а жапе јој доби неки особити израз.

„Песму?“ питаше Веретјев запрепашћено.

„Да песму. Ову исту што ви је опомад рекао онај момак из Петрограда.“

„Опет тај „Андрој“. — На те је онда петиши, да сте је декламовали вољне у бапти? А, то вам јако долижеје. — На зар вам се бим тако допада?“

„Допада ми се.“

„Е дого. А ви дед је рецете.“

Жапа се Павловка збуниша.

„Рецете је само, рецете је!“ молише је Веретјев.

Жапиа Павловић поче, Веретјев стао пред њу, прекрстио руке, па слуша. При првој строфи подиже Жапа Павловка очи небу; неће да се сретне са Веретјевљевим погледом. Глас јој жежи, дрхтаји, сева ше на глас пријочила. А ид дође до

„На рој сужи душу пусти
При жогима господара.“

а њој глас задрхта, дапе, непомичио обрве се подигоше — скоро рекли бисмо, као у жене девојке, а очи упрас у Веретјева у невољашњу одвасти.

Веретјев паде пред њима, па јој обва пољуби.

„Ја сам твој роб!“ повика „сте лепи чело таких песа, ти си ми господар, моја богиња, моја будућа Хера, моја мало . . .“

Жапа Павловка хтеде отрити од себе, ал' јој се руке завреше у пеговим коврчетим увојима, ал у набуши и с' осмејаи сиусти главу на њесов грудн.

V.

Аншиа, Гаврил Стефановић, под који ће бити бал, то вам је од оне врсте госпођица, што ће вам заиуџети своје срце — само увоју да вам — и да ви је поред мало чрегатна кућа сваком отворени. Нека тек до 400 душа а опет гоген читаву губернију у својем пространом калемаком двору. Сам га је саздао, са пуљима и бајковим на дугачкој ногам. Имаће му се у ова куће шпиод одликовано особитим радом, а он га од ових наследио. Гаврил је Стефановић прошао доста света, па је био у служби и у Петрограду. Најпосле — биће томе петнаест година — врати се као пројодник са женом и три бепе пуби, уз одвах пукривалати и видиш, да завеле оркестар и сређе руковоје у своју пуби. Напишро ресиће, сигурно, брза кроисе му је сигурна, па ипа се пуга пропуо, иканс ће му дође на добош, ал тодина за годином, ручкова, играше, свечаности и концерти теку својим обичним редом, нова једна кћу као лепуше, а добаи не лупу код Гаврила Стефановића. Сад опет узме коњице други крај, кора, веле, да ими нашо свршено блато. —

„На бар да со рекуме у гавдацкој“ рекне тек по који плежах другоме „да ни то ниде, то је бам ено!“ Сад бало нако му драго, ал' тек опет радо би одликни Гаврилу Стефановићу. Он би тесте доченовао што може бати, па би се с нима картао на коњцо ко хоће. Он вам је нови мали, сеје човечуљак, звонтарске главе, жута лица и очију, увек обрнан на ене мирише на Еаи de Cologne. На њему је и уредан и у прозне дане залагни плав фрак, до горе заиочмак, неки громорни пеша ово крата, па бе у њу и браду заспрже. На рубље много дрии. Код би усео ваше бурмута, а он би закинуно и уеше уонтролно. Говор му је учтив, слас мек. Из сподашности судећи не бих бам рекао, да је одвакан. Уопште не иследа симпатиан и интелигентан и ано му на очију китнак пери пеко дуиаветно. Дае је страшно берае срећно поудано, а најжалоб, удовица, је под срећне. Гаврил је Стефановић имао јани и своју женицу — неко пеианпше, нутално створење.

Ово годи сазнта у ноће ево ти Владимира Сергејића под Платова у фраку и белим рукавицама. Ваће их већ сас потпуно ен toilette. Дожуиае срдце жирно, да не изгуижу своје боје, накробљене халапице. Над стара Платов кади Владимиру Сергејића у фраку, а он ће га пријатељски упорети, па поклоиуе на свој капут. Жарија Павловна има неку простуу халапиу од прнвог муслина. Стоји јој чо може боље. Владимир Сергејић рекне јој нову дову реч. Призалуни га лепота Жарије Павловне, ма да га ова очигледно избегава. Сваки му се и Павлова Александрова; ал' га жено слободно попашање мало буни. А ван тога видиш јој чиме ни рочи погледа и осмеха неко великодушно, а то је јако уимиравало његово пеланеваросно, васпитано срце. Не би бриие, да се плаше заједно друге немена, да му се нанано не свиди, да се воиза и неки смеје.

Поче играиа. Пуно тестеју. Бам је неки лоп поиети оркестар запрелао, пакидо, јечао и застево на кору, ако Владимир Сергејић са Платовљевима уђе у дворану. Домаћин им дружа у сусрет чак до врата, па се поздалује Владимиру Сергејићу „за христанпско уготовљење мнаите вдовицабеза“ — тако ће се изразити. Онда ће узети Платов под руку па ће га одвести у готовицу за картанки сто.

Гаврила Стефановића пису бог зна како васпитали, на тако му и ене у куће, играиа, пиеиитај, једа, пиа, сас то пије било најболе, једна ако је од средае руке. Ал' зато је од сиачога деста, а и он се пије дамо на расиило. Гости од песа и не тражо боље, па су пуно задовољни. За вечером и. пр. долазе кони вјпар, жестен на комадиће, па пошиено осољен, ал' зато га је жого сваки престима жадити, а онда има и доста пива и ако рефтинар, ал' је тек пако, а не ваиза год душа. Жако у занабетима су до душе мало потврде, па многим виндедукцима и стаиницама ни и нема, ал' ако је слободно сваком да потпо пода со каква куиов јастучић, а ини их — својеручно од сухуте Гаврила Стефановића пиеиених — па ене страше у изобиљу, па је онда добро.

Једном реци Анђелковој зуби у прогих и дружених дуди . . . сваг округа неки говоре, да је само скромност господина Анђелка томе крива, што нису њега на племенитим скупштинама изабрали за племенитог маршала већ неког мајора на отпусту. Вероватно, тако исто „поштовању и честиу старину,“ и ако чешаљ косу од јелог узета на десно слепо око, бриоше праисаста бајдашке, на пачећа од свиње слано после пођо пада у меланхолију.

Данас играшка поче. Десет парова играју „Француску.“ Играчи су официри из оближњег гарнизона, неколико младих и неколико постраријих посетилаца, и дан ти чинили нам се обичнијем народи. Све је, само се пралатн, на иде сводом обичним тоном. Племићки се карташи карта са неким дјецистителним државним саветником на отпусту и неким богатим господинком; има три злобе душе. Дјецистителном државном саветнику на шампиреч ајемиретех, говори тихо, све шапуће, наместо пете као ако играти, ја старог доба, на неће нису за бога разманути, глаше да не пошаће, а пола му душа поврати неком дивном надфрак огрнком. Бесили се господин овет непрестано перем, подиже би обрве и они бубо је му бело у оку све дреми. Пески Бодрајов, неспретна, дивља шегаоди гломи се тако у неком углу о неку тоби са наученим хистрионом Евсуљеки. Дрке се за дугиад од какута. Пред њих једна млеиђ лепљиво дугачка струја реклаше неком другом племићу нешто год сломе и страшне неси а овај му стрпљиво следа у чело. Пред задњи седе мајере у шарених капама, на протима се гурају и турају жуде сасма обичан кога млади свеговних лица и у неко непријатно, а старији трошка и добронаља погледа. Аг' ко ће те све описати? Опет ћемо, све је како та реч изнеђе и како се прилаги.

Надежда је Алексијевна довлан још пре Шаповаљех. Владимир је Сергејић зајн сас игра са неким младим човеком. Лепушкат, у неком нешошном фраку пражних очију, дена врла брчка и ејних зубаба. Преко трбуха му пиза у подужну златан ланац. На Надежди Алексијевној пламичаху хаљина са белим цветићима. Преко увојака на глави венчић од белих цветића. Смеши се, игра се сиојом дечјом, на задовољо гледа око себе. Види, пролазиа је од бала. Владимир јој Сергејић прође, поклони се, погледаће јој пријатељски у лице, на ће је запитати, да ли се сећа јучерашњег обећања.

„Какво обећање?“

„Ви ћете тек играти са мном мазурку?“

„Да бисте, да ћу играти.“

Младић поред Надежде Алексијевне ће једном поружени.

„Mademoiselle“ поче он „ви сте сигурно заборавили, да сте ми још пре обећали данашњу мазурку?“

Надежда Алексијевна нао да се паће у неприлици.

„Ох, боже мој!“ рекаће „да шта ћемо сад? Извините, молим вас, monsieur Стеличенски, је сам тако расејана. Одиста ми је јако жао . . .“

Monsieur Стеличенски не нели нашта, но оборе очи, а Владимир Сергејић зајуре. Немојте се срдити, monsieur Стеличенски“ предусиће Надежда Алексијевна „та ми смо стари познаници, а господин Астахов је странац. Немојте ме доводити у неприлику, па ми дозволите, да играм с њиме.“

„Како вам је воља“ рекаће младић.“ Сад је на вас ред!“

„Захваљујем!“ повиче Надежда Алексијевна, па пошеће своје vis-à-vis-у.

Стеличенски гледа за њом, па онда пређе Владимира Сергејића. И овај њега погледа, па оде на страну.

Француски се свршн. Владимир Сергејић воде добрашом горе доле, онда оде у гостионицу, па стаде под једног карташког стола. Од једном осети, где му се неко од остраг тако рукс. Окрене се — Стеличенски.

„Молим ви вађу реч, одмах сада,“ рекаће му неова устане на француском језику без руског изговора.

Владимир Сергејић оде за њим.

Стеличенски стаде поред прозора.

„Пред господином“ почеће на неком језику „је мојих пиших другу радити, него што сам урадио; не, ако што се нађи, ни тек жеће мислити, да ћу ја нама уступити своје крво, да играм мазурку са господином Перетјеваљеном.“

Владимир Сергејић оде за њим.

Стеличенски стаде пред њега ћутећи.

„Како?“ запитаће.

„Ако што реко?“ одговори Стеличенски мирно, па тура руку у џепа и мирно ратирише. „Ја зога нећу ушкитн, ни доста.“

И Владимир Сергејић тура своју руку у џепа, па ће нидма подрам.

„Допустићете ми, да вам приметим, велможнога господине“ почеће Астахов, тиме нете господину Перетјеваљеву довести у нељиву неприлику, и ја се надам —“

„То би и мени било нешто нежао, али ко вам брани, да одустанете, да се пачинете болесни, па да одете —?“

„То нећу радити. Шта мислите ви уопште о мени?“

„Онда ћу морати тражити од вас изјашњења.“

„Како ви то мислите — задовољења?“

„Како се обично мисли.“

„Дакле двобој?“

„Да, ако не одустанете од мазурке.“

Стеличенски је гледао, да ове реми изговори што хладнокрвније. Владимир Сергејићу пођури пре у главу, погледи сасме непознатим и непадном претпанику у лице, па помисли: боже мој, да грдне глупости!

„Ви се не шалите?“ запитаће га гласно.

„У овакве ваше ми нашиа, да се шалимо“ рекаће Стеличенски, а начелно важно лице и особито са непознатим душина. Данас не одустајете од мазурке?“ рекаће после мала почивке.

„Не одустајем,“ нели Владимир Сергејић промакне се.

„Е па лепо. Сутра се побисмо.“

„Добро.“

„Сутра ће нам рано доћи мој девер.“

На ся устиже поздравом оде Стеличенски. Вини се, да је са собом задовољан.

Владимир Сергејић оста још неки трепут на прозору.

Ето са сад! помисли у себи. Ето шта ти долазе нови познаници! А вођи мене пут ишла по ушима, да ћеком сазна. Е лепо! Прекрасно!

На онда оде натраг у дворану.

У дворани бан играју мазуку. Мараја ну Ивановна прашта као жуља непред жену са Петром Алексијевићем, кога сад тек спази. Марија Ивановна зелена боеда и жалосна. Сад прође Надежда Алексијевна, ведра и расплашена са неким малеким крпањем, ка' сито ветрени ортиљеристок. Други ред игра са Стеличенским. Стеличенски при играчу све трсе носом.

„А шта, бабуна,“ веку се на Сергејићеви леђи гласе Шапова „да само гледате, а не играте? Да то ворате рећи, и ако живимо гостаки мирно, опет је и под нас лепо, јако лепо, А?“

„А, је баиша врлан живот! помисли Владимир Сергејић, на ође нешто музикуће на страну.

„Да, мораш тражити живог девера — промишљаће даље — ал' где врагу да га нађеш. Вереџеја не може бити, а друге не знам. Зидла га Јаковлевна мати, шта ће још живи са тог заграбећег пасла!

Кад би се Владимир Сергејић дућао, а он би рано Јелени спомињао.

Бан у тај пор утеже Иван Иваћа, „врећу;“ стоја тамо код неког прозора.

„Да л' нема да ужем, помисли Владимир Сергејић, сасе ражена, па ће тамо кришкати: „Ваје ваје, мора ће!“

Онда ће прин Ивану Ивићу.

„Уважате сами, шта сам сад доживео“ почеће са утишеним спомењем „дека млад, неспознат човек посмо ме на двобој. Не могу да га се отресем, ја, знате, треба ми једен девер. Хоћете ли ви?“

И шго је Иван Иваћ бно напредне хладнокрвности, онако је што но нека страшно. Та како се може и помислити! Не живе од напиљења да дође до реци, ако сино гледа, гледи Владимира Сергејића.

„Да, да“ поновиће Владимир Сергејић „јако бисте ме обрадили; не познајем нашог наше до вас.“

„Не могу“ нели Иван Иваћ чисто се трезни сва сва „сасма не могу.“

„А зашто? Бојите се неприлике? Останем ја се надам, да ће то све остати тајна —“

При сним речима осети Владимир Сергејић, како је нопремено и збуњен се.

Богме је те луде, страшовите луде! помишљаће у себи.

„Опростите, до могу никако,“ поновиће Иван Иваћ, пуга главом на ове, при чему пресаки једну стопицу.

То му је прва пуг у животу, да је пота одбио. Аг' молим вас, тако нето!

„Бар ћете бити тако добри“ рекаће Владимир Сергејић узбуђено и ухватив га за руку „бићете тако добри, па ћеките дале говорити. Молим вас лепо.“

„То могу, то могу, рекаће Иван Иваћ журно. Ал опо друго не могу. Сасма не могу.“

„Добро, добро“ нели Владимир Сергејић „аг' немојте да заборавите, ито сам вас молио!“ — Морали сутра рећи томе господину, да имам нашко девера — мумло је зутиро — ка неки ои удеси како нас. Ја сам и онако онде страи . . . Вођи ме ћеком

тера да се обраћам на тога Бодрјакова? Ал' шта сам њиме другог родила?"

Владимир Сергејић није ни мало добре воље.

Међутим играчица пође својим обичним путем. Владимир би Сергејић зло рад одмах упрегнути, ал' пре мазурке ни тако што не помислити. Зар за довести, да му прочешљи лапуље? Ни несрећу Владимира Сергејића води игре неки расплашени младић, дуге косе и уштих груди, а ни њему се најпи и тиква као данас нади подобај пића од прног атлаза, зарезена грдном златном иглом. У читаној се губернији говори, да је ни мање прочуло обичаје и правила „отмјене свете" до у најмање мањевности, па да је у Петрограду био свети шест месеци. Њихову за једну француску, ал је већ анђелована, онда би њој проговорио са домаћином, који као да је увиђавнији, што своме госту чита ев чоја, да му је дуго време. Једни једном одјеку жељени мазурка. Владимир Сергејић потрчи своју играчицу, донесе јој столице, по свој њеној последњих пирова, скоро прво од Стеблињског.

Разуме се, да је прва био господин пролеће. Њихов је лапов почео мазурку, као за собом пуне своју играчицу, њих при том душа потом о њему, а тајну посири — неки тога хора што ће све то опитати.

„Допиш ви, monsieur Антоан, нами као до је дуго време," почеће Надежда Алексијевна обраћајући се од једном Владимиру Сергејићу.

„Ништа", вели Владимир Сергејић са усиљеном хладнокрвношћу, па напрано тајанствено лице.

„Како ништа?"

„Одиста ништа. Једаред ћете већ знати. Доцније!"

Надежда го Алексијевна хтеде и даље попитивати, ал' баш у тај пар дође јој пека млада девојка домаћинова кћерка Стеблињског и још неког другог господина са плавим шаторима.

„Смрт ва' живот?" захатаће господина на француском језику.

„Живот?" вели Надежда Алексијевна. „смрт ми се неће."

„Стеблињски се поклони. Она еде с њим. А господин са плавим шаторима, што је

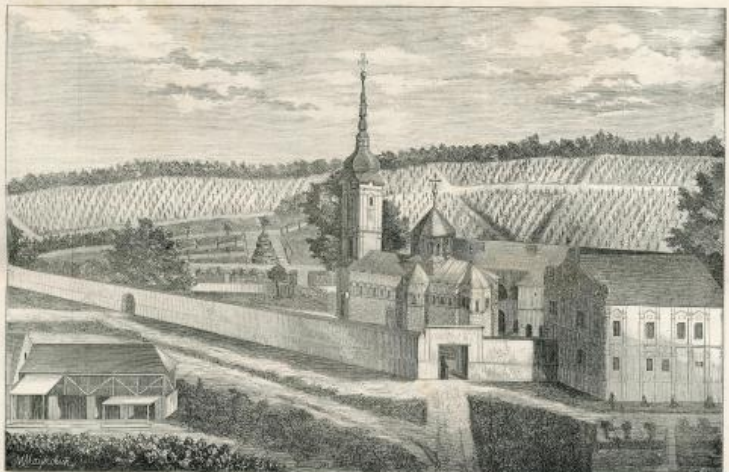

МАНАСТИР ПРИВИНА ГЛАВА У ФРУШКОЈ ГОРИ.

и ко за њиј даље досшео, до у кућу сплетника Свидарови, и у кућу пегошке шурџије, сплетника Костандараки. Ни сама играчица од „аранжује," пајеки спирачица, дере се уред тресла и тражаше трудбеника, јеке и прича хеседа „En avant deux!" или „grande chaîne!" или „à vous Mademoiselle." Сви бјеа од сама напора, дети и стрже, клиш и гробе по утајешком лоду. Мазурку не би никад почео пре поноћи. „Ја и то," каже, тек из сакашева," тек би рекао, „знате, у Петрограду мучно бих вас богме до два сахата по поноћи."

Владимиру се Сергејићу играчица падаш отегла. Тумараје би ако какна сенка по дворани и гостинској, кад-и-кад би хладно погледао своја противника, који и да би једне игре пропустио. Онда ће заповести Пародју

„Пени? А, ни пајмање! А од жуди ни то желите?"

„Но шапеш пазледу сједећи. Од њако сте онде, да сте се бар једаш пут насмејали. Њеви се од вас томе недаља. Позитивни људини рђаво стоји, над легледају суморни и дивљани à la Byron. Оставите то весишима."

„Ја сам већ пријатно, Надежда Алексијевна, да ме чешће са њеним подсмејом називате позитивистом; ја вама дозвам најдаљније, најнапетије створење, посебно за сво, што је — ал' перујте ми, катад је и позитивном човеку врло тешко ово срца. само што ви сући, да то бих не мора свету показати, шта се сво таво збива, већ радије Њуи."

„Шта хоћете таме да кажете?" запиташе Надежда Алексијевна церећи га.

„Смрт", каже са домаћинском кћерком. Обе је реч изабрао Стеблињски.

„Рецте ми, молим вас, но је тај господин Стеблињски?" запиташе Владимир Сергејић Надежду Алексијевну, чим ова дође на своје место.

„У служби је код губернатора, но је врло љубазан човек. Мало је „fat" — ал' то ни је сама у куни. Није одавде. Него се мисли, да због мазурке ниште имали с њиме каквих рачуна?"

„О, за њега не! Молим вас." рекоше пешто запањени Владимир Сергејић.

„Знате, је сам, таво изборанин! Не желите ли помешати?"

„Ја се бих радујем, што сте таво изборани. Како бих ипаче био тако срећан, да данас с вама играм мазурку?"

„Одиста тако радо играте са шоом?“

Владимир јој Сергејић одговори неким комплиментом. Иста ноћ разговорише. Надежда је Алексијевна била увек весела дете, ы вечере је долазило особито мало. Поклоне на сутрашњи жодан раздраги му живље, на му говору двоје пека сјаји и живота. Под тим ће ушивом привлачити мало и у кораћању својих особија. „Једва врат!“ мисли у себи. На свако пајчеше речи, на свакс с њиом утајеног удовоља, и од једпог жалосних погледа пира пешто чаријствено, пешто и несопше чудно, а у нета пар без ваде. Најпосле ће дођи до тога, да ће сваг обрати и о љубави, женидби у своју будућности, па и о томе, шта ће радите под сребом, и шта потражује од судије под сребом, и шта потражује од судије на пешто. Пред сиоу сват — кожда — повезује Владимир Сергејић са Надеждом Алексијевном.

Она га слуша, смеши се, пеки тапком, пресиче се с њим, чиш се шеверна Тома. Господ би им се чешће пресидио, кад би њихов господичић или господина пристушала, а најпосле пекако се чудно окрену. Владимир је Сергејић већ увео исиитивати Надежду Алексијевну о њој, њеном карактеру и наклоностима. Она ће њега најпре, да преко његових питања пресе са њиом шалом, па би онда, пеки, — доста шпекала по Владимир Сергејића — рода би, пеки, шапи код ои пуспје?

„А куда то?“ запитаће је овај потуњено.

„Кући.“

„У Сасово?“

„Не, куће; па ваша добра, сто врста одавде.“

Владимир Сергејић пошкри нос.

„Да је на моје, ниште бих ипто пре,“ рећиће забрикује. „Желели ће сутра дома — ако хоћемо. Та ја имам толико посла! Него жолели ње, од куд ви дођосте у једпи пут ни то питаће?“

„Па свако тако?“ пеки Надежда Алексијевна.

„Како то да разумеш?“

„Као што реко, свако тако,“ поновиће она. „Долази ми чудно, кад са расматре ја мој карактер, а онамо се ње сутра пустује.“

„Познаћете ме лепо,“ пеке Владимир Сергејић.

„Да, збиља! Ено читајте,“ пресиче га Надежда Алексијевна смејући се, па му пружи пеку земичку са посластима, што их беше узе са једног обližњег стола. Онда устане, па еде у сусрет Марији Павловној, која јој у игри доводи две господице.

Марија Павловна игра са Петром Алексијевићем. Лице јој румено, ене плаката; па ће жалаба несоли.

Владимир Сергејић погледа на земичку. Рђава француска слова стоји штампано: „Qui me néglige, me perd.“ (Ко ме занемарује, губи ме.)

Подиже ону, па гледе пажљиво Стеблчељков. Владимир се Сергејић насмеону усклико, пребаци руку стоалпи преко наслона, а ноге једну преко друге: ето га сад!

Ватрена топџија зовнуше са Надежде Алексијевном до пеке столице, окрете се с њене пред Владимиром Сергејићем, поклони се, назвеча комплиментом, па оде. Она седе.

„Допустите ми, да вас запитам,“ почне Владимир Сергејић разговарећи, „како ту домишљу да — разумеш?“

„А шта је на њој?“ звала Надежда Алексијевна. „А да! Qui me néglige, me perd. Но, на то нам је красно крашило у животу. Можете га свагде употребити. Хоћете ли на до чега да дођете, онда ме опете пишите пропуспти. Марате увек хтеп све, на ћете можда доћи бар до печенга. Ал' куд ја одох. Свеиио је да ја, за вама, крапитиком човеку, предлагује о пропасима за живот!“

Надежда се Алексијевна насмеја, а Владимир се Сергејић сте до њега мапурне узимам мучно, да надмене прекпа разговор. Уђоше ба му се изваспа, ако пако самопалне, будалине деранше. Он јој говори о својим осећајима, а она на' му и не одговора, ил' га чини пажљивим, како је њој женски обучена, како погледи господи ими смешно лице, како њен брат дивно игра, ил' говори о женипи Марији Павловној, о музици, о јучерашњем вечеру, о Јегору Капитонићу и чорапићем балу полоћпи. Патрицији Пароновићеној. За тен при крају мазурке, кад ће јој се Владимир Сергејић коклопати, рећиће му са неким прикривим смешењем ово усиа и очиј:

„Дакле сте тврдо шкували, да сутра пупујете?“

„Да, на жалост на врло далеп пут,“ рећиће Владимир Сергејић пуспошпијим гласом.

„Е онда вам желим срећан пут!“

На Надежда Алексијевна брзо пријс брату, шапну му нешта пешто на уво, па га онда запита гласно:

„Треба ли, да ми се похвалиш? Је ли? Зар ниј'е тако? Ниште би ни њу замолио за мазурку.“

Он клекне размоли се:

„На овет неће бити ништа од тога.“

Она га одведе у тестереву.

„Немогуће јесам!“ помисли Владимир Сергејић, играћи шешир, пропуче се полако на дворапе, па потражи своја новчи, поче је још ове једно задовоет, да је увек спремап. Бан је обувао сиуваћ, кад ће му слуга пан његови трпно чудо јавити: не могу путовати; полиција ће, вели, прат бп га пако где, тако опако, да нема тога, ко бп га пробудио. Пошто се о томе јако подбпчно крстио, ај нешто дебело корапао (беше то у предсобљу и пред свеспалима) и пешто је новчу рекао, да ако поседни сутра рапом зорпм не буде пако што треба, да онда нико по читавом свету пе помислити не може, шта се ене ко тога може казсши — отпусти га.

Владимир Сергејић у дворапу, па и по чепка на ветеру, за коју се већ у дворани спремп и пажепте, замолише уморатеом дворпи, да му дадо једну соћу. Ал од једпог домаћпи пако да пред њим пиче, (на обући није жалио поспо пета, па ако при ходу није врлпко дрпче) па хоће, да га још мало задрже, увеличајући га, да ће на вечери бити ајвара прве врсте. Ал' га се Владимир Сергејић отрете. Вели, бели га глава. Поспо до сахата дели у њиом малом пресеку под неким крпгом горњпом, па се мучи да заспи.

Ал' сан неће да дође. Пресиће се сад на једну сад на другу страну, хоће да мисли на што год друго. Све бадава — Стеблчељков му увек пред очима — ено га сад пипаш, сад пуца, а пеко пао да виканц: „Астахов одс.“ За Владимира се Сергејића ве да рећи, да је бог зна какав ђунак ка' ниј'е страшљивац. Али двобој — тако ипто не дође му ништа ни на ирај памета. Туђи се! са његовом пашећу, са његовим мирном ћуди, са његовим поштовањем за све што се прекупе, са његовим сновима о будућем благоспању, о каквој богатој партији. Туђи се! Да се не тиче њега самог, би се на тако смејао, тако му та цела ствар долази смешна и недотупиве. Туђи се! А е вино? И шта зпате?

„Зо сто прат! Да луди посли!“ пеиша и пехотинац. „Ко, па још ако ме и убије?“ продужиће даље у своје задовољспво; „морам пекако год мере предузети, морам све удесити.“ — Ко би ме онако?“

На сраг свима разрогачене очи, појиће се јоргапом до ушију, ал дебе сан на пета.

Већ после свипапи, кад Владимира Сергејића, умрвље и кнутрост од гроздвичног коспавања, једва јединог сна обрао. Од једпрп осети пеки терет на песпи. Отвори ока — на прпседу седи Веретјев.

Владимир се Сергејић чуду чуд, а особито кад види, да је Веретјев без капуће, покупал му откопчапа, па му се виде тодо груди, које му пала на ока, а и лице му се свима промепуло. Владимир се Сергејић придаде у прпседу.

„Смеш ли запитати,“ почеће пријајпи му ирвп.

„Кто сам дошао,“ замукне Веретјев прекупо. „Знате, вашкате, што сам, кажи, онако обучен — и ви тако доле мало пали — ако идеш — знате. Хтео сам да вас, кажи, умирим. Кажеш ја тако мека: Е, тако је овај дентлман, да сигурно му се не спава. Е, хајс да му помогнем. Него чујте, пеће се сутра пући, па сад спавајте мирно.“

Владимиру Сергејићу чиспка ствар све чудније.

„Шта то решете?“ замукпа.

„Да, јест бопме. Сше је добро, сирпеки ствар,“ продужиће Веретјев. „Опај, кажи господин, са Висе — Стеблчељков, позвоће се. Сутра пасно на вас. Ај' ја и опет хоћем, ствар је сирпеки. Ће спако спавајте!“

Са овим речима Веретјев усшане, па пође посрћући врапи.

„Ај' жапапите мало вас,“ рећиће Владимир Сергејић, „пеко ја дођосте до тога, и од куд ја да мислим —“

Веретјев баци у њега.

„Е, на њега пикаше што сам ја — ја (на ту се лако побртра) . . . . по, је пам пажеп. Сутра пасно. Него мерак рећи, бапи ме се ов спидите, ај да — велпкодушност. Е, та то је већ слобо стране. Ај шта ту кажеш — ене је једна будалпшина — него морате признати,“ продужиће измишљаће. „Мало сте се опили ноћи — поклапам. А?“

Владимир се Сергејић дупи.

„Опростите ми жена, мој велеучавени господине, ал' ја то — " рекоше.

„Не, хо, нипта, нипта," прекинуће го Верејев добрићудо ее осмехујући. „Немојте се само жестити, знате, вад ме на бољу таке што — кести — не сме залити. Таво је то већ код нас. Ал на том и остане. А во би се још само упушити? А и ако заиито се не би смео човек мало и растрести и, пр. кести — пред странком? Ехе! Из vino veritas. Увстаком пит' ипите ни штогод нит' ја латински. Ал' већ видим, вама се свиа. Е, на жалост нам добру, баш у дану већ, моју добронамјеноли и благонаиврвни младе, смртни пријатељ и познаник човеко. Примате ову срдачну моју ее једнос другог смртноса, који ие преди ни по трошиће. Adelio, сиго нио?"

На се Верејеи обратрса.

„До сто ђавола, који је сад то прас?" помишаше мало на там Владимир Сергејнћ љувајући песницом о јастук. „А, та то не иде, никако не иде! То ћемо већ видети! Тако што ја не трпим!"

Ал при свем том већ је после пет минута сиокно тридим, благим сном. Дуге му лишне око грла. Код опасност пређе, она свагда пада, за човеку коисна.

А ово ита је било пре тога изненадног састанка са Верејевим.

Код Гаврила Стефановића живио је и неком жени средином на даљеко. Седи сам за себе, у неној себи при земљи. Неожењен. Код тог ли беше нашла прилика, можиадија би нзвеђу појединих нгара стручал се њему, да нуиие по који дин, а после нечеро би се окупљала код њега, да се перед које предавеље чиниие проједе. То је нека добро доста госпоју. Ту је и Стеолићевић и Верејев, што живе и Иван Ивић „арсна" ушуљао се у собу. Донеше неки јак пуич. Ма да је Иван Ивић дао реч Астахову, да неће ником ништа говорати, ал код ће га Верејеи сачувајте заиитате, о чему се разговарао са овим иросјеи (Верејеи би тако нако Астахова), а Иван Ивић не може да се уздржи, па му нриповеди од реч до реч.

Верејеи се насмеја, па се замисли.

„А с ким се туче?" запитаће.

„То не знам," вели Иван Ивић.

„А не знате л' бар с ким се неоиход разговарао?"

„Са туђин њих — са Јегором Капитоновићем. Да се пије с њим запио?"

Верејеи окрену леђа Ивану Ивићу.

Дакле довољно пуич. Сва груд. Верејев седи на неком удобиом мосту. Како је весељак и жив, увек би се предсодило у свакојаким мекладје. Збиши са собе кашуљ и пошу. Замоле га, а мало моливо. Уже гитар, па отиеца невољно песма. Мало по мало, па се сва загрејаће по једном иаздрољољи. Стеолићеви, сви запуре, свако по сто, подиже чашу далеко иаше главе, па повика:

„У здравље — но, ја већ знам у чије," рекоше, вћкаје чашу, дуги је о земљу, ни мени!

„Тако неиа ее сутра иреда мном ноћ глетнор расиона!"

Верејеи ноји та је већ одавна мотрио, подиже главу:

„Стеолићевић!" вели му, „ирво и ирво сиђа се доле; то се ио нрилици, а ја то су ти и нанеле тако грозне. Друго и друго хоћи онамо жени; имам нешто да ти кажем."

Одведе га на страиу.

„Чуј ме, брате! Ја знам, да неки се ти сутра бити са оним цептламеи из Петрограда."

Стеолићевић се тресе.

„Како, како? — А но ти реко?"

„Кажем ти, знам. Но знам и знаш се тачно?"

„А то је? Но, бим бих рад да чујем!"

„О, та Талеране! Па, разуме се, због моје сестре. Нежој се само тако чудити, зовем те! Сам си се лајсиио. Не могу до душе да се домјем, како је до тога дошло, али је жао што та ремх. Боље ћути, мој брате!" продужиће Верејеи, „што си се узео тамиио опирати? Већ одавна чекаш та ово ме, знам ја."

„Због тога се још не мора —"

„Ћути, молим те! Боље слушај, што ћу та рећи. Ја тој дадоб не ронуитам ни под каквим условом. Јеси л' ме разумео? Чатава би то будалштина нала мојој сестри на прат; на њој би се тако сирљала. Та неки ми нрестиће, ка' дошао ја живши, од тога нема ништа. Од нас обојице већ нема ништа — такво само нут изабрали — ал' она нема још ужине дуге и срећно. — Кушем ти се!" продужиће сее ватрење, „читав свет, на и ови, што би за неке и живот надокнли, сее нема слободно нрошдње, ал' ноји не сме ништа ништа учинити, ни колико боље нетоп нотја."

Стеолићевић се ипирена уваљено.

„Нијан сп, драги мој, на нуиан нојентао . . . ето то је све."

„А та шеш? Та ниси нијан! Ал' ниједан од тројице, једни ирав. Ја ти збиљски говорим. Та ее с тим господином нећеш тући; то ти стоји добар. Ко те ја терао, да с њим нончаиеш. Љубомиран? А? Бадава: нема је женина, извољевши ее уиел мало ћушнутн. А и она је само што с њим играла, да ее њему по ба можда прохтело, да ев — но то је већ други ретуп. Ене — од двобоја нема ништа!"

„Хм! Бим бих рад, да ниам, нако неки ти то предузрешти."

„Како? Ја ћу се с тобом тући, ако ни одмах но дан нонтиуу јеч, да одустајеи од мојдбе."

„Бим нао да неки ти тако што и учинити!"

„Драги мој! Моиеш бити сигуран. Ја ћу те, нријатељу мој, овде нред самим ниларом сви уверити, ни онда — нреко нарме. Мислим, бадав би ти комило на ваше уарвна, А? Што волиш?"

„Стеолићевић гуну, вика, те застрашивале, каже, да неће никоме довртети, да се нрнча у ваткове послове, да се неће ни на ноги обиорати, и завршиће тако, што ће потрошити и што ће одустати, да ма нако ирс Владимир Сергејћу о глави. Верејеи га загрли, па ће рећи ипако довртети, да се неће ни досети нуте мој братанице. Па и млади је „нелеиоиђа" ипе с њима братанице, ни га живајрее не можеш растезати од њих, ал најноле ће заиитати нирво ако заиво јеченице, на је тако вод столом дуго доиако свеним нан себи. Његово живио благо живице дође и свиноко и бедно. Господо бити! шта би рекле „отмене дамо," његово ноимаиије, да га виде тако легог? Ал' на његову срећу не познаје се баш ни са једном одличном дамом.

Па и Иван се Ивић лепо понашао ове ноћи. Најире је на свакоје чудо нечео у један нут нокати:

„Једарец живал бесни свињја."

„Чујко ноквак! чујно га!" запиваше са свој страна. „А од кад пева кокот и ноћу?!"

„Е, ако да је ваам само ту песку!" вели Иван Ивић већ водобре загрејан. „Зиам ја још што год."

„Е, на до ноимаи се!"

Иван ће Ивић мало ноћутати, онда ће почети у басу: „Крамбамбули, Крамбамбули" ка' тако фалично и свешно, да му се замало глас од општег нихота и не чује, на Иван Ивић ућута.

Кад се разиђоше, отиимаће Верејеи Владимиру Сергејићу, ко ће — ако што неће чуено — тамо доћи имењу њих до разговора.

Сутра дан, већ зором, одједа Владимир Сергејић у Саисво. Чатаво је нре подне стројкота жемирам, ни у мало што ниje дражо од неког трговачнее агената што хтеде да с њиме говори, у мало те га није дуиао за дежера, на се тек онда умирио, кад му слуга донесе инсмо од Стеолићевог. Владимир га Сергејић ваше реда нрочитао; врао је нешто свстнкалсно. Стеолићевић почиње са речима: »La nuit porte conseil, Monsieur — (Господине, ноћ даје свиоте) — не изиилала се, јер, вели, ниje сиое нротивиини ничим уредно, али признаје, да је свиоћ бно мало сувише жестов, а завршиће тиме, што вели, да читаву стиар полаже Астахову у руке, а да одустаје од сваког задовољења. Кад је Владимир Сергејић нослао свој одговор, а ново се нагла нримета нротивмерна утчтвост и достојанство, а мало и великодушности, нротрезе руке, сетиће задовољо за ручак, ручаће у пуну сласт, послаће нодвоз у напред, па ће онда одмах отнутовати дома.

Пут иде на једну нруту нреда Ивановке. Владимир Сергејић, погледа на ту страну, па ће рећи у себи нотрагано:

„Жесток, зборим остој, ти нирво, тако гњезданце!" Ја једни трсчи дође му нред очи слика Надежде Алексејевне и Марије Павловне. „Војевата!" рекоше у себи, окрене се, на ласки у кола.

(Свршиће се.)

НЕКОЛИКО РИЈЕЧИ О ДАНАШЊЕМ РАТОВАЊУ.

СТРАТЕГИСКЕ ЦРТИЦЕ.

I. Категорије рата.

Војничка наиност разликује три категорије рата у њих:

1. Великии рат на главном ратишту, ће се главна снага наше војске са главном непријатељском сидрм и главно се ријеи постиђи жеље;

2. Побочни или мали рат на сеиундарном ратишту, ће се сирављено мања одјељења војске сидрнју, а очување им, или само главну њ.ма водувају или позивање од оне — друге задатак имају.

3. Четничко ратовање, т. ј. оно, које ће неки дио оружане силе водити у малијем четама (Guerilla, Franctireurs, Partheigänger) или проти малијем четама пак проти непријатељским одјељима непријатељскијем.

Овакино ратовање т. ј. оногда и обрани градова в рат на мору, особите су категорије, које се непрабрајају рату у пољу.

II. Ратиште (théâtre de la guerre, Kriegsschauplatz).

По категорији рата разликујемо главно и побочно ратиште. Четничког ратишта — двојаким почетак устанка (револуције) — нема у уредном војеваљу, него се четовађе спаја и на главном и побочном ратишту са операцијама уредне војске.

Преје него се започне рат, мора се бити на чисто: ће ће бити главно, ће ли побочно ратовање?

Одговор на ова питања зависи:

а. од идеја, које ће ратом водити;

б. од географичног положаја ратујућијех страната једне према другој.

ad а. Циљ је рата у опште: присилити противника, да се нашој вољи повинии, биља та или трговачки уговор, или уступање које земље.

Циљ се може најсигурније постићи, кад непријатељску најважнију операцијону линију, а то је она, која је најпречи пут до срца непријатељске државе, до њиове његове силе; а операцијони објект мора бити она тачка, на којој је противнику кадар најприје велику силу сатрти, на одатле и на нас најлакше ударити.

ad б. Важност географског положаја неће се ни на горе рећи. Доиста се на једној страни или неће хватако с противником у контакт, морамо бити на опрез, да нам он с друге стране у земљу непроће.

Србија има праву Турској врло рђав географични положај, јер је с три стране опкољена од турске земље, дочим в. пр. не зна Француска проти Њемачкој саме положају источе неће бранити мора, јер ју чува на сјеверу неутрална Белгија, а на јужном истоку неутрална Швајцарска. Француска може дакле проти Њемачкој на једном ратишту појачати, Србији опћенито географични положај три ратишта.

III. Главно ратиште

Кад промотримо оно, што горе реносмо, онда неће дуго до закључка, да главно ратиште мора бити на ономе простору, ће ће нам главна сила непријатељска бити увјек с прса.

Да прошлогодиње овај стратегични закон положају Србије према Турској. Јединро турске силе јест Румелија и Азија, јер је ту турски живаљ најјачи, а и војска снага најспремнија. Турским азијским орадијам је најприче пут на јединствено ратиште:

а) на Сирију, Палестине, Арабију и југозападне мале Азије средоземијем морем до Солуна; а одавле жељезницом у Бјелову у Бугарској;

б) на источно-западне мале Азије преко бјелога мора одвосно Босфора у Цариград, а одавле жељезницом у Бјелову у Бугарској;

в) за остале азијске орадије преко Трапезунта или Синопе, на одатле пјешице преко у Варну, и одавле жељезницом у Русчук на Дунаву и поље Дунавом до Видина.

Турска је царевина подјелена на 7 територијалних војених округја (орадија); од оних је ће рекрутује само једна (трећа) орадија састављен у Јединици, а једна (друга) са даје трећине своје снаге, све остале се понуђују на бливе 40,000 четворокутијех географијех миља обухваћајућих простору турске Азије.

Знајући ово, морамо обзором на горенаведени закон пријатни, да је главно ратиште Србије проти Турској на југоистоку т. ј. на простору између Ниша и Ђева, Софије и Косова.

Да Србија пренесе главно ратиште с главном војском у Босну, онда остаиља турској војсци отворена врата под Ниша и Новог Пазара, те би могли Турци Србију поплавити и војску, што је у Босни, сљеза попасти.

Тако исто би било, да српска војска неће преко Нечотина или Бољазина да хоће, јер би јој турска главна снага била од Ниша у бокошица, и могла би јој с Норине и из леђа пасти.

IV. Побочна ратишта.

Избор опијех зависи такође од горенаведенијех, а и другијех војених питања. У часте диластичке (кабинетске) ратовања задатак је војске једностран: да потуче душманску снагу, коју пред собом нађе, па да пријеме земљу, да душманин на ње, за прије рата, немоће вадити на поље војске, ни пореза, јечуј, да нема од ње никакве помоћи. Србија неспиће овако ратовати, него мора да протиснуте земље инсургира, да на њих плаћа даље војску, да их одвоји уже у своју војничку администрацију. Народ у Босни Старој Србији и Бугарској природна је склоност кнежевине Србије. А има још један моменат, а тај је: Србија мора своје ратовање довести у склад са својијех прајех склоностиа: Црном Гором.

Побочна ће ратишта дакле бити она:

1) источно, за инсургирање Бугарске, и уједно парализовање турске војене снаге;

2) нападно, за инсургирање и освојење Босне;

3) југо-западно између горњег Вбра и горње Дрине.

Најпреа војена побочна снага треба да се размаже на источок, јер је ту Видин град у бокошица Србије, који је већ Адријанополе", претеи су Бугари нарочитијеји од Срба, ни треба већег напора за њихово инсургирање.

У Босну треба толико снаге, да се ово мало турске војске, што је јадро преред Ерцеговина се врати на Дрину, потуче, но да број појачи предјел између Дрине и Босне, онде се мора — дочим чете на Врбас и Уну трпе, војено и администрацијно организовати, па онда даље напредати.

На југо-запад — показао је лепо ово Жарко шта треба.

Ни сва побочна ратишта неспиће се више изаети од $^1/_{10}$, највише $^1/_8$ све оне снаге, што је за операције, јер ће иначе главна војска пресала бити.

V. Четовање.

Четовање се јавља као самостално ратовање само у почетку устанка; у текућу рата организује се оно и на главном и на побочном ратишту по потреби за умножење извиднице и стражарске службе и за заваћење у бокошица и за лешња непријатеља. Четници је мого: тешко опће, ком на нешто дође. Четама треба само оружја, добити и нешто пошта, да, кад су гладне, искарче бар хришћанима шиче оно ее саме хране; оне су жилене в покрету, на њиу одело и за леђа непријатељу. Чете напрузују канал и неки одјелама, отимају тајна и добију, доиосе подоцнима брзо тајсове о претиљу непријатељске војске, дижу народ на оружје, а — свете крилу свакој пешџеру.

Добро организоване чете каикавђују у брбањским предјелима планину.

Али се од четовања може само онда нешто успјех очекивати, кад се упре на војску. Сви четнички рат је харчење снаге, и народи се лако у прваво привређене или пустошиди.

Најжалија ако прапјер ваћели у српском устанку у почетку овога вијека. Ајдук-Вељко, Стојан Чупић, Станоје Главаш и др. све главни и јунаци четници, ако провог устанка неба, док се није конслидовала уредна војска под Принцем Ђорђем.

Чете немају ни земље притиснути, ни градова отети, а ако се то изучини, дотле је непријатељ увјек у нашој средини и то: он у куће и ни на двору. Ено седамдесет четовања у Ерцеговини: кажу, да има око 20,000 устаиа у четници, дан на дан чи тамо да побије Турке, или зато се неповеће реја, да је још и једна заједа ослобођења; у Требињу, Никшићу, Горанском, Гацку, пјечуј по свима предјелима још Турци. Да је међу тијем четници само једна бар бригада од 4000 уредне војске, већ би се знала операцијона демаркација једне и друге стране.

VI. Међусобни односаји главнога и побочнијех ратишта.

Је је само могуће, мећују војске на главном и побочнијем ратишгима у складу оперирати, т. ј. бити спремне, једна другој у помоћ притећи. Да в. пр. српска главна војска под Ниша јаком устиће, а она у Босанској Крајини своју ће војску са Дрине (истоку), морала турску снагу у Бугарској у бокошицу поштети, и тако нашој источној војсци помоћи. Ово се зове у стратегији: дестакирање своје одјељења, које је у исходу.

*) Четнику изучавању орадија, која се рекрутује једнијем дијелом у Јединици, и подацима у Азији ово Србији да орадија (Бигдадска) попада у рачун, јер је преа 300 миља далеко од Цариграда и због у умрежавајућијех ратовања својијех пресала тамошња снага једва употребљиво.

И победна војска на непосу може напредни десно на југ, десницом српске војске, да се она на паригардном другу у великој нади; али војска из Босне је свесним одвојена од главнијех операција, она може главној војсци помоћи само тиме, да брзо нове болбене организује и на главно ратиште шаље.

VII. Промјена карактера ратишта у току рата.

Сачи се ближе течаје рата, да победна војска са српском победама приволи непријатеља, да на ку мора слати добре своје војске, пак, победна војска продре на своме ратишту победоносно далеко, дотле главна моје мора. У томе је случају непријатељске, са резервама, које су још у земљи (односно са непрегруписавајем четама у покрајини рату Србије) подврћи победоносну победу хоће. Тијех ће бити непријатељ принуђен, да зависи наше главне војске шаље помоћ по ову страну т. ј. и он ће своју главну војску ослабити, а победу подврћени.

Ако нема у земљи довољно резерве, или ако нема батаљона још више добро организованих, да би се могли победној војсци одпремити, а ово се може нешто и од главне војске одузети, а ова се помоћу фортификације дуж у дефанзиви (обрани) т. ј. пресуше уазу победне војске дотле, док на новом главном ратишту поче ненадну. Најлепши пример кроџене карактера ратишта јест у повјесници војној рат 1796 у Њемачкој и у Италији. И Француска и Аустрија сматрале су Њемачку као главно ратиште, а Италију као побочно. Али доцни су се почетком прољећа 1796 на Рајну обадвије страно спремале да операције започну, продоре у Италији жељи Бонапарта са 30,000 душа као мука кроз Пијемонтске у Ломбардију, потуче Пијемонтезе и Аустријанце, пригна краља пијемонтезког на бежање и помирење и осваји пред Њиховом прије, него се је у Њемачкој још један зов одиало. Ово приказа Аустрију, да од војске из Њемачке узме Бонапарта са 30,000 момаа, те да га пошаље у Италију, да подврћени разбијену војску италијанску. Директорија републике Француске подврћени таковој Бонапарту, те овај пошаље победе код Риволи продоре кроз Корушку у горњу Штајерску до Леобена, и присили Аустрију, упркос томе, што је Ерцхерцог Карло Француске на Рајну (на привременом главном ратишту) побио, да у миру Кампоформијском уступи Француској Ломбардију и Белгију. Побочно ратиште у Италији постало је кроз победе Бонапартине течајем рата главно.

VIII. Операције између двије непријатељске војске.

Кеда се случи, да нас непријатељ нападне с двије стране, с двије војске, које су укупно јаче од нас, или сама за се слабија од нас. У таковом случају двоје непријатељске концентрисати, да с једнијем сарадњеном слабијом одвојеном устави једну непријатељску војску дотле, док са свом осталом снагом другу непотуче; а кад је ову потукао, а он пошље за њом у помоћ једно одјељење, а са осталом се снагом обрати у борбе против непријатељској војсци. Примјер: Двије турске војске иду за Србију, једна од 60,000 м. од Софије преко Ниша, а друга од 40,000 од Призрена преко Новог Пазара. — Главна српска војска стоји на Морави са 90,000 м. Српска војвода тура једно 15,000 момаа на међу код Рашке с наџотом, да се једначи браве и у њихи само полагано, и борбени се, или Шар узмуч, а он са 75,000 пошаље на турску војску код Ниша, потуче ју, пошаље за њом једно 15—20,000 момаа у потјеру, а са главном снагом окрене се дун међе и Рашки, у бочне ове турској војски, која је међутим на Шару у Србију продрла. Ова ће, чим види опасност за леђима јамачно натраг ступити. И овде имало ајјепших примјера у рату 1796. у операцијама Бонапартиним између двије војске пустријске, које су из Тирола и из Фрнјулске продирале.

Још лепши је примјер војеваље Ерцхерцог Карла 1796 у Њемачкој између двије француске војске: Морó-а и Журдана, да је приједно то да приповиједи. Послао одјеска Буржеровa у Италију (конјем војс. Мајо, пиди горе) оста у Њемачкој под Карлом са послама у Њирку и Крембрантајну 140,000 м. а без тијех посада, једна 120,000 м. Француска рајска војска, гаина јој Јенерал Морó, бројала је 77,000 м. под Страсбурга, а друга, коју је водио Журдан, горњу Диселдорфа са појем Рајну, 78,000 обадвије дакле 155,000 м., обадвије њене јаче од Карлове, али свака њихове слабија. Карло, почев нагуби битку код Њалш-а проти Морó-у, а Журдан му потури десно крило (код Вартенслебена) дакле са рајну Мајн преко Чешку, побеја се, да ће даља у двије катре, ако се Журдан и Морó сједине. Зато пажња, да умине дијели ове Дунаво, па да се на Дунаву с Моро-ом побије, те, ако бој испадне перекако, да се поџуче на десну обалу Дунава, неби да Морóа за собом вукуно и тако га од Журдана дале одвукао. Битка код Најерсајна није била одлучно рјешена, пак Карло замаши на десну обалу Дунава, а Морó за њим у потјеру. Чим је Морó Дунаво прешао, а Карло му остиан на супрот јенерала Латура са једно 20,000 војске, а са осталом војском се проти на дијелу обалу к Вартенслебену, те, будући јачи, потуче под Амбергом и Вирцбургом Журдана до пусе и присили га преко Рајне прије, него му је Морó у помоћ притећи могао. Затим се окрену њиме Морó-у у бочење и за леђа, просјечо му пут у Стразбург и притиса га к невољном удаљењу преко Базеља. Само могућност Морó-а спасе тада француску војску од коначне пропасти.

Што се тиче сједности и зјелатне операција између ових непријатељских армија, то је најсјетлија примјер војевање Наполеона I. 1814 између војске Шварценберга, Блихера, Белова и Виттенштајна, које су свака за се биле јаче од Наполеонове саме снаге. На је њих Наполеон одржао сјајне побједе код Брајена, Ла Ротијер, Шампобер, Рејме, Мон-Мирал, Монтро, и да није било издаје код Суасона, тешко да би совезници почетком Априла били у Париду упркос десетоструној нумерацији премаи.

Да је Бенеден 1866. у јесто непоштење прикрила под Находа и Скалица, Стајмеца на супрот остано само 30,000 војске, а са осталом снагом подкрајено Габлонца под Трнутовића, неби се војска наследника са војском Фридрих Карла била надра сједињати на погибљу Аустријску под Садове. Напуштање великог друма од Трнутовића преко Краљичина двора у Арнау, баш је помагало сједињењу пруских армија, доним је Стајмец на дијелом пруском крилу са својим кроснијем кампадиа Аустријанце завараво.

ПАПО СИМЋ.

IX. Избор вођа, који не непријатеља завараваше.

Избор оној није задовољио. Али се у толико може погодити, што се који наброти таквијем и јогунима више водили рачунише. Јогур је 1796. по одлуци Карловом на Журдана такао се проти Моро-у дигао, да је онај друго мислио, и је ту још главни супарница скоро. А над је Моро истину разабрао и Журдану у помоћ похитати хтио, Јогур га је с леђа тако напрежено пошао, да је Моро морао стати, да се брани. Моро је, истина, под Федерве и потуче Јогура до ноге, али чим га је пустио, и Јогур сакупи своју разбијену војску, па уђи за њим и замени опет њиову леђа. Тијем је значило Моро изгубио толико времена, да му је Карло могао пресећи пут у Стразбург.

X. Удешење маршова.

Добро удешени и написани маршови су најприча потреба стратегије, јер најболе комбинације непомоћу, ако оделења нијесу нидра у опредјени час на опредјељено јесто приспјела. За удешење маршова потребите је, да војвода зредо процјени и увиди земљиште ше пов војује, комуникације, тегобе ако времена (кеша, зима, снегови, блудавица). дух војске, стање обеће, нарочито обуће, хране, муниције, ријечју свике потребе. Од побијене, гладне, уморне, голе и боше војске немогућо захтијевати, да толико простора за дан прелази, као што би прелазила побједносна, чила, сита и добро објевана војска.

Лоше написени маршови су готова пропаћаја, то свједоци најболе битка код Лајпцига 1813, у којој би, да су маршови били онако написани, као што је Шварценрг мислио, Наполеон морао бити до ноге побијен, а тако је он сачувано добио.

Маршови војводе бититојима за непријатеља. 1848. год. прешао је Радецки са 48.000 војске на тополе на пред Пајемонтезовијех предњијех стража на Верони у Житону, ће је дан дана маршеране, а Пијемонтезци мислише, да је то само мало оделење, док их Радецки код Куртатоне и Гојто војводе. 1849. отишао је Радецки на Милана у Пијају, да поцади Карла Алберта у десна бок са 60.000 војске, а Карло Алберто је добро глас, да је Радецки побјегао на Милана и Верони.

Прави од овијех маршова биће је тако удешен, да нико није знао нити, шта Радецки и Хес. Војска је била ређена пред вече на кретаст ред војводу, на ком је била на сигу, дана је започео са маши. Други је биће удешен онако: Радецки је иште, да ће Таланини Карла Алберта о свему извјестити, па се прену с војском на вечерња врата на Милана прима Верони. У једно доба пођи, кад је ноћ непрајатељу чуо за дирезнију тога марша, окрену се Радецки на југозапад и ноћању напосла код Пајаје, на осмом хаји к Портаји и Ногоре.*)

*) Јеленчићева погибеља код Хелеаба произашла је отуд, што су у главном штабу још прије марша код ушћа сва знамења за погибељ Неретвину зарђеле биле, а Недрез свега поврху, те јасна Турцим и Кастрат у јатоб, те побиће биле. Тако је и Наполеонов III. погибеља под Седаном предузимањем нијемског марша, што су војводе француске и марш такавијем ногом дрвно сухору ватали прије, него што је до ногог биле.

На маршовима немоше војска бити увијек на сигу, јер неки на једном путу пишаја довољно отоли (логорища) не остављех потреба, и притом би колеби биле претјешке. Зато војска увијек у неке колоне маршира. Али колоне морају увијек тако маршираги, да их је војвода кадар за случај боја за времена сједињити. „Растављени маршираги, и сједињени се бити,“ то је тајна најважнијих побједа.

XI. Обрана и нападање. (Defensive & Offensive.)

Чекати у обрани зна је слабости, несрећности и неједнаштине. Чекање у обрани шкодљиво, да рашкркано снагу на, неко тачака, а да ошеду крвиво јаке резерве. Напротив нападање је зна снаге, спремности и јединство. Ко каши напасти, тај са нађе једну тачку, на уђора своју снагом на њу.

Неђутијем има и другијех, рекао бих политичнијех узрока, који значе спрему државу нуде у дефанзиву и. пр. Неутралне државе. Шваједарска и Белђија не уђеч бити у дефанзиви, док их во од гаранти сила непрајатељем у помоћ. Једне су државе у дефанзиви, чекајући док им се сасвијем спреме.

У просто династичнијем ратовима води се ђекад дефанзива, јер офанзива троши много снаге остурањијем етапе. Дефанзива хоће пратке и даје неће права непрајатељу.

Али рат народни, рат за ослобођење. рат Србије, односно српског народа с Турцима мора бити офанзиван.

Србија је против Турске географчно тако ситуирано, да се мора с три стране бранити. Свака леда земље, ито ги дунавом пратвено, губитак је свега.

А што је још најважније, једина се у обрани, није надо нападу инсурирати хришћанијех народа, није надо у Босни организовати ни једног батаљона, ријечју, подобна је борцу, који само удара одбија а неудара; нека противника увијек удара, вјера и Бог, једни ће удрати коготи. Офанзива и само офанзива је када неправити сам, што по географским положају лоше стоји т. ј. бланс ситуација.

Да је Фрид Велики чекао своје противнике у дефанзиви неби било год Хохенлозерцијех пареда; он је офанзивом своје противнике увијек претекао.*)

XII. Личност војводе.

Главни војсода моро бити за ријечке рата са својом нелавицом. Он мора слободно да расположе са свом снагом земаљском и нико му посмије нити пречити. Онимаљем само на војводи бечки Hofkriegsrath, на уљив царева под Аустерлицом и год. 1814. Велике су војводе морале увијек превратити војени савит, да се спрости разнијех спаслано.

Зато су већ у старо времена војводе биле у нужди диктатори, а и у новија стоју често сами царева на чело војске.

Али сам царева нијесу војводе, па ни то нијесу, а они често пошаље сва посао. Али цареви ако и нијесу војводе, а сви држе у рукама снајека сне државне нити, па су кадри расположати слободније са свима средствима, него што би то један, од цара и министара запосељен војвода кадар био.

Земаље господар неда стаје лично — ако није искусан, а то бар врлодно — на чело војске, в војску коју води искусан војвода, који ће у име цара и краља и младића војводина запосједати. Ово стратегичне Молтке — ово: Seine Majestät befehlen — бало је мотор, неја је једнако дјелотворне и на краљевске, војводе и министре; а сви знамо, да је Молтке и од старог Келина познавијем био, и да му је само готов по само јавало.

Ако већ земаље господар неће сам на чело, а он мора једнос војводу учинити: генералиссимом (Сердар-сарем) са пространим политичким, административним и војеним на рачуну.

Војводина личност мора бити ако не као чар и појсна и земаљ, он мора уђети да мисе електрицира, мора да има разговорно и у пратко напођедати, и нетову особиност спремо је наш славни јунаке Јанко Суботић у своме Јуришић-Николи овако:

— — Неку те волиши
Да ми једну и живот сачуваш:
Само у коме уједни ми душу,
Да неделиме над за мене брине,
Са умовима челичнима ниже,
Да ми с круга вела подиже
Над непрају ока себе видим,
Да ми бистро ока потеране.
Кад ме гледа, дан и ри обаје,
Да ми с мисли у глави нестане,
Кад с грудми стрела и камење,
Нек јаснеје — ђаво да потамни,
Ал ноа пашоа ако ђунак сваки
Част и сјдак ко то твоје сузе
Што се дану сјајне лева сја.

СИНИША.

НАРОДНО СУЈЕВЈЕРИЈЕ
или
врачање, слутња и бајање.

Скупио и описао

ВУК ВРЧЕВИЋ.

ДИО ДРУГИ.

СВЕЗДАМА И МЈЕСЕЦОМ.

Познато је, да се наш прости народ не жени толико на правог ђавола као други просвештени народи, колико на обичаја, и главна је сврха та, да нађу порода. Отац нијера и жени сина од куће и над од — отац — ође. што неки оженио сина рашије а неки кошеље; прва ако је поудао ћерки, па му је кућа остала пиченом без мушки глава, а последња чеда дан му се удобовано ићери поудају, јер кажу: „неки још прилози куће ни је задружна.“

Познато је и то, да сваки по народу мисље је нешто ону и онаки, да ни се родо жушко по женско, али у пашеку, код муж и жена неђаку порода, и особито муштара, свагдаје за њу божју пашињу; да их је чешко живјавна зачарао, па што много пород кажу кано ће ђеце могли имати, а особито пи муштара неке женски, зато треба знати да

*) Пруски је начелством каде Фрид. велико биле држава од једно два живљења дуже, но је Фрид свет имао сагласста ратовита против Аустрије, Француске, Русија Шведске и још Пољаске) у тога зов.

сладеће чарокање и сухуке одвоје се само за мушку ћерц, а не никад за женску, зато што веле, да женскиње не могу ове душе наудити.

1. Кад дуда иду да проте ћеновју шесе јабуку и у њој (златни или сребрни) прстен, што, да ова ћеновја буде слатка и пријатна као јабука, а прстен (који је жутасте боје) да би сиводе рађала.

2. Кад се пређеној ћеновји поче у сандуку пржити слаткиш, свака мајка жетве у дно сандука једни слаткиш или другу шишке, говорећи у себе полако: „кошиш је ћеруе у ономе шишку арше, оданлено од тавјени сриј бало сиводе и јунуади, и да их никад себе живе и сретне остависи.“

3. Кад сватови иду по ћеновју, не пада да их је број на такво надин,*) него, да их буде број на так, над се с' ћеновјом прабаји младожењиној вући.

4. Кад сватови крену с' ћеновјом из куће не дају ју ћоворе, да се опрене главом на кућу очиву, нити кажће на страну, но све пред собом и с' прекашењем главом.

5. Кад се сватови прабаји, нешала да се истим путем крете, него — шинар и један шушоват — другим путем.

6. Ако је кшша ова дан над се ко жи-ва пад удиви, пред кшшо, да је нево од ни двојице пенад требао лопиш кашшком (у Бони веле: „пиљату,“ а у Црну Гору „котао,“) зато одрасли момшиша и ћеновјама удобе-шицама забрањују жиње да гледу лопиш.

7. Ћеновји, кад је у мужевну кућу дошу сватови, шшесе јој во кутија врати мушко мало дијете, те га она уже у наручје и у кућу унесе, зато да би родила мушку, а не женску ћеиу.

8. Кад сватови крену по ћеновју, нап над се врабаји с ћеновјом, придјеван на сво стране пази да неби у путу случајно сусрели пре ћеновју по мушку главу, да ако пре виде ћеновју и она не би знала обзире и сухуке, шшоне јој: „Уклоии се мало с' пута, и од добру момшиу, тако ти се у кући и женшао и удавао.“

9. Нико се неће женшиши у дан, који сриједе на женски род дан ж. п. средеду, суботу, и у недељу обе ова врло рђелцо, него у оне, који сриједу на суботиио и. п. понедељак, вторник и четвртак, а нито да би се рођала мушка, и не женска ћеиа.

10. Момак кад се обучше и оће да иде у цркву на цјеливање, треба да пазикома узла на њему не буде.

11. Који младожења за дпије три године жени од срба народа, нико се, да га је не-жена или душа завалила при цјеливању.

12. Које се роде тр(четири ћеновје заредо, треће да прво, које ће после роди, пајеше име „Стана“, које у народ називаше: Стошс-ћеновје!

13. Ономе, коме се ћеда, да му жиие мушка ћеца, нека кроше, који му се роди, пајеше име Живко, и ако то оће да му је јан и јушк, жени му стави име Вуко, но ако оде дође, треба га звати „Вучић.“

14. Кад се дијете роди у ковпадиии, ако је мушко, да не буде предовољ, а ако женско, да не буде пјештаво, треба да бабица ишше пред кућом, па да ишшо што пише може: „Чуј пуче и народе! роди пучица пуке, свему свијету на знање, а Бетету на здравље.“

15. Кад сватови иђеду ћеновју, обично неке жајке буде се за њом враћали, говорећи: „У ову се кућу, сшшо! не повратили удовиком, но ни весеље и радост с' твојом ћеницом.“

16. Свака мајка коликогод роди мушки глава, од сшалојета остаје Бетиња пуки, па над јој пеијесту доведу сватови, она јој пушка тиене у недро завјени у прелеп прив, зато да мушку ћеиу роби, а не женску.

17. Пред трудном женом не пала спомињати шшшко фино јестиво и пиће, јер веле ако опој жени доће коза па оно спомепуто, а не може лако добиити, може изићи оно дијете, које жели под шесок. А да је оно украо шешша, и не бисмо рекли, слушао сам од више проројатии људи и жена, па ако су јој могли добиити, да су шшшо могли поратити.

18. У прилеке ношше Бетета, свакој жени, ако муж шшшо више опрешаз, шшо шшо је обично, кшшу да не иу жена родити бо-јеку, а ако шшеи сирша роди ће му сина.

19. Жена брећа ие шала кшшта да трди вида, од шшо би се могао пресшрти, као ж. п. мајчин. жабу, губавшу, лошу, мшша и т. д. јер би могао бити, да оно дијете остане са њим онога, од шша се пресшрао. У овом случају, кад је жена брећа, па пошто од оноса неуговоси вида ии пагази, одма пала да се уфати руком за гоао дебело месо, зато да ако би се шшо на Бетету и појавило, пека се увиие на оно место, ће не може нико ништа.

20. Кад ковјесши остане брећа с' пуиа Бететом и над поче шити плаиаше и све друго што ће требовати ономе Бетету кад се роди, пази ко ће јој пајарше у кућу удости. Ако уђеше прво неке жушеи — веле — роди ће мушко, а ако уђеше женска, роди ће ћеиеју.

21. Жена брећа, желећи да ако прође рођеиа шша ће родити, мушко пли женско, растеши на шатру једно зрно од олова, па га после пруги на хишој глатиој плочи. Ако се разиије по куће, као по шишу, мисли да ће родити мушко, а ако буде у форми шшрој по„дијеј, родиће ћеиеју.

22. Исто тако гледају бреће жене кад се убоје праве, да ли сриједа сало, ако се види на сриједи иешто мало удиигиуте, шшо зиа зрела ремеиа, зиак је, мушко ће родити, и ако неки пешкиии знака него стоји пљосно ако прво жене, роди ће женске.

23. Кад се неке у куће исшешке тиичан, а у овој је куће исказаи жени брећа, ако је чиичак по горњу чрешаиику, мушко ће, а ако по доњу, женско ће родити.

24. Кад жена роди за осеб исполшно ћеновјина, мисли народ да муж ишше дуби жеку по оној шеги, а ако роди исполшно мушки без ирједне женске, зиак је да ова шеса ишше мисље но он иђу.

25. Жена брећа, над што једе на је гледа пуиа или шачка, пала да дадне, ако ће и мало од иазовија на уста, зато да се дијетету, које јој је у утробн, неби исшало од кучка или од мачке.

26. Кад ћовори ишоје ћеновју из себе, коју ова за себом шоиеше руком из хлаше, мисли се да ће се оне годше и ова удати.

27. Кад млада иеијеста прва пут после ијечиала отиде у род, у ноћи с' ћеворика, иеиесе собом у иедрима једиу јабуку, коју после рађаења на толико комадића ошим „компаиисши ћеновјама, с' којим је дружила, зато да се и оне сво оне толише ијере и удиј.

28. Коме се иеђеду ћеца живјети, ио свако прије него што годиику навршп умре, над се озиот прво дијете роди иапесе га бабица на раскрсиицу, и сахраиши га, шшо ће најирзи онако пасјести, па му иазове: „Прими муке Боги и свешога Јована!“ Кум га — или кума — узме у иарућје и иапесе њиа те кумује, и само иарод мисли — да ће му иогле и оно и сва друга ћеца живјети.

29. Од над се жена иоче мучити да роди, шшшо жива не пушшају у кућу, осим бобице и кајсшарије жене у кући, него заиора крити, зато да не би по доиио кнјиг ови или жшоше душе, из јој иешто уреди, да у брзо и лакшо не роди.

30. У прилеке, код шена рађа, шшшо не зала да је иод клуч заиореие, но сво ресшорено, а шшо исто ии на родиљу не зала да је хлашна уза, па ни у коси, иеко јој пусто иосе низ плећа, зато да лакшије роди.

31. Кад се жушко дијете роди, у воју кући има вина, окушају га у вино да буде сиазиа, а ћеновју у сшудену воду да не буде ужасно зрно.

32. Жена брећа, над уђеше у чију кућу ће рућју пи иеговарај, на од ње сакрију јесшива, веле, да ће жшша иеирећи одвоје све оиане челадиа оие куће, а Бетету оие жене за иеколико годиа бити ће зрошииио оно једо, шшо су му од шашере биле сакрили, зато шшо од ње ие зрије.

33. Које се дијете роди у врлозој коћушаји, оно је мушко, веле, биш ће врлозоја, а женско биш ће мора иди јјештаја, не треба ову коћушаиицу одма на осаљ сажиши, на оиди зреле.

34. Кум ијечаии кажа кукуље зрноке Бетету, као је мушко, а ако буде женско, он сам иеке код ш оиог коку до другоме Бетету кумује: „Буде, шшо ти нужсшаи! зрошијеиа кума зато шшо ш се ћеновјка родила, да ако Бог да, да ш друш буде ћрешаи од мене.“

35. Кад оиац или мајка иешто од а-лаиа за мушко дијете нуђује, т. ј. ако иего се иа аршику ијере, кажа каже дућаиици: „ћовори, за мушко је дијете?“, и сваки ће мшшо ијере острићи по једаи арст или дио, зато да дијете у свему напредује.

*) Не ожалити, да ли се ишшо и по удвојеиом предмеиа сказати народа говори, ово сто је прво, шшо ће иеговорио. Тако је иапр. на пир 4. и. 2. 4, 6, 8, 10, и т. д., а ако ие 1. 3. 5. 7. 9. У Бока, крсшо ова и ова иоси: вир и двојер од ћеновјиисше: Рођ-е-ћеиерђ.

36. Жена носећа, ако у пешкању на нешто оштро наступи, или и. п. на сутреб, на нешто жрашно, на жртву жабу и т. д., одма жвала да кажнио очи, па да на ово пазите говорећи: „Ш, погледа ли ко!“ што да се не би нешто налик онога на ово дијете у њој појавило.

ЈОШ ТЕКЋЕ.

ЖЕНА РОДИЉКА И ДОЈИЉА.

О бабичанда, т. ј. код се жена порода, довољно је ово. Вук у књизи: „Живот и обичаји народа српскога“ на страни 91., што се народног обичаја тиче, а сад чаробњака, који се ако што рођех само жушког бепа чаше, и жена родиљи од како рода дозве тећ дијете одвоје од сисе.

1. Кад се жушко роди, одма нешто од дуда оне куће изнетне пушку, па кад пушку чују у комшилуку, већ знаду шта је, тј. сад ваша кућа по једну памећне, и рече: „Да је жив и здрав?“ На против ако се женског рода, све је жуклу у кући, нити се једе ни пије, ако код се женић роди, осим само што нешо желе матери, и дуди оду код дошше ва бабице: „Честити зет! да Бог да, да ти срећно буде и да за собом доведе доста браће.“ У Русију, у много кућа, кад се сина роди, увате мецкете и ђенерје пало, те ону ијесинку одвоју, да и оне весеље осјаве ако дуди с' пушкама:

Шта у двору жубор стоји,
Што оно жели?
У Вука се син родио,
Је се жеоше и т. д.

2. Ко тећ дође на бабице, да прва пут види рођено дијете, сваки удеше десном потом прво пупљета прста говорећи: „Добро јутро!“ с' десном ногом напријед, да се сина рађају, а ђенерје удаваду.“

3. Сваки жели, над први пут удеше у кућу, да види рођено дијете, ни бојећи се да га не ће уреки, кад да му рече: „Је лијепо сам те сваки прије виђела, толико ти нијеко ало ногаи пајдити.“

4. Ни једна мајка неће задојити своје ни тубе дијете мјесец, по нашда десном сисом, јер вели, да би било дијете заборуше, и и зато, што народ вели да је лијепо раше гренијеће но десно.

5. Нешала пеполшатоше мелодију изјата наше је ино жушноме бетету, по кашда „Живио,“ а женској „Стана,“ а још каше колико му је мјесеци, прије него га од сисе одвоје, зато да се не би загубио дебљина и уразетој овог бетета.

6. Кад бетету прве зубићи пошикну, певаја рећи „зубићи“ по „зуници,“ и кад во пита мајку му, кашда ће рећи: „јесу ли му зуницн колико зучића?“ а то да му бу дуди и тврда зубови кое у вуки.

7. Кад дијете не може да брзо устане на ноге, код би ноћ право било, прометну та исној конјеници трбуха три пута, и сваки пут, кад га процесу приједу га жале на конје сама.

8. Или кад ко убије зеца, одма га проз ону чапру (док је врућа) провуку, а они који га је провукао рече: „Трчи зецо каникном за осталим крушкоп.“

9. Ако не може до године дана пошта проговорити, стави га мајка у прећу и три пут проиесе на онаи куће, а ко ком иде ноје му драго вучне чеаде, те је на све четире коше од куће пита: „Шта то носиш?“ а она: „Носим прећу рајеви.“

10. Долаи тећ дијете не устане само на ноге, и долаи га мајка од сиге не одвоје, чувају мушко дијете, да се небу нето од њега бадно каменом преко пега. У случају да би га вибели, пагна га мајка да они исти каваи каће. па да га опет преко певаша сина натрашке баци, зато да дијете неће бити кратког раста.

11. Поито се умрели, не нала дијете повезати ни куће изнонто, зато што веле, да у врску може бити зла душа и може би му наудити.

12. Кад жене долазе родиљи на бабине жене пошикну девојети дора, који се свршују на женски род (као и. п. бабука, праља, сноша и т. д.), по сва која се свршују на согласно, као и. п. шишак, земун, орах, јежинак и т. д., зато они воде, да се у кући рађају сне мушка бепа.

13. Кад тећ мајка пешто своје дијете лијеви, или га жечим каже по мјесту ће га бодо, или нешто на болештну привади, нашда ће три пута заосебно рећи: „Нијеи родила, нијеи дијенила“, и нда скрши, уже три пут у обоје руке, па шалина пако камен стиваи у три пута, говорећи: „Све у кам; ко и. п. Јово ина и здрав.“

14. Алинике бешшене над се објесе, да се ноку суше, треба их у кућу умрети одма како се суше спори, да не би ако дуго они падиваи неиге шкодиле. А ко би нехотице нако поело поставе, треба их три пута окоо пакетића ватре окрешум говорећи: „Као душе на огаи, а моје дијете здраво оган.“

15. Кад прва пут мајка жушноме бетету нешто нево сеиије и ваи обуче нека му рекне: „Здраи је (и. п. панцаи) свако дође, сушо ми те грајао, и под жеи те сама не забодела.“

16. Жена родила ако још не проступи дванаесто жлијека за два три дана, натече једну жилезу бечиу жлијека од праве, ој ово ини жено, ни је неки обичаи у гроју о нраено сиаи, како ће јој бечии дуи нрако жиеоћ сиса.

17. Кад дијете наше, кашда му мајка, ако бабо, ново дежура га: „то не бино ни нроси ни посљедиое, до срешиои и честитои, да Бог да!“

18. Кад родила жена шкобиано жлијека, на кад мора да пред туђенки нокади сиси и да нодоји дијете, нлуне ни брадавицу, да јој ово чеиад не би грезио жлијеко.

19. Којеј новила ни један мах успрене жлијеко, а не ни нрашеса удрека, осим што каслн, да јој га неко уреке, напуни уста воде, ни нрох ијечаии нрстен каснн обје сисе и онда на онако ви, и веде, да ће жлијеко опет као нрије нрактуити.

20. Ако од онога ће буде боле, онда најстарије жена у куни међе три жина ударена у чаши воде, па како хоћеш дани нрекрсти длакиначе чашу, и сваки пут ре-кне: „Урок-одреск!“ т. ј. ако је ко жлијеке уреше нека и одреше. Сад уаме повратна шнијеча, замоли га у ону воду и шкропи ре-дељу и со нрсжна говорећи три пута зао-собо: „Повратн нодрће, неа се урок одмине.“

21. Кад мајка ће да дијете од сисе одвоје, па да би јој жлијеко успрело без нелике муке, замучи на нрсжна конуљу с' иглом галантином (у Боки: нашада, а у Будви: ваја бочна) окренувши иглу бедимнце на ваше а главу на ннже.

22. Ако нада мора нећи нећке у сеоо нли у род, или на свјеше, а нрнчећеи је и дијете од сисе собом носити, нашда га окрни гаровином од земљаног лонца но несу и нешо одма ухо. да га не би но од злобе и зависти уреко чујека се нојаше и жарапое бетету, него да се на нрва нах загуди окрченице ногу.

23. Да би мајка чуваша своје дијете од зли душа, а нарочито од вјештица, ставља му сваку ноћ за нојасак три бијела дуга чешља, а испод главе у нелијеиени ношић прнје нора.

24. Ако жало дијете науи прво звати „тата,“ нли је, да ће се то жли жушко дијете родити, а ако прво жоиио „мама,“ роди ће се женско.

25. Кад дијете од нешто закуна или залележе, а нада га жли баба чује, нашда ће му рећи: „Куку златовру сшио, а не тебе!“

26. У којој кући нејаки жушки глава, сваки ће мајки натворати сва нрсзоре и врата од куће, нрије него што се умрели, веле: да у њу не удаи мрак, и да не би удобно ијенитеља претворена у демир, да да не би ђени нашкаи.

27. Ко ће да му је сни рођен, и да се живоси жели Бога не бође него сваи од њега, треба да од нвог дана кад се роди да сне дохаи та жаторе дође од сиге, нрашеше му мајка о грау, о нрасном гајтану, зуб од вука*).

28. Кад тећ дијете од сисе нашне и мајка га чуе, каша му жиоо: „Здрао ни и нив живо, и мој живе.“

29. Кад дијете од сисе ће сиако, опасиио вољше бе нрано било, добила му мајка сиаљиду (жугру неканког лешира, каква оне сиијеко буде, која се обично каваи нри каваи каменом нрилијељена, и за чуо ће је, што оне рнјеки и Вукову земљомеру нема).

30. Ако дијете умре нодадно, без да је ни најмање боловао, нити му се што на жинот жиоо, каку да та је нијела нрсиијела, и одма ноћне жатер сумьати ни ону или ио ону жену.

31. Да би мајка нотеи у лутаии нроклела своје дијете, ни се после убојала, да му се не би догодило, нађе стаиица каква, па трн нуте уз уздн нокупна од десне руке и сваки нут рече: „Све се стаиица у ону стаиди камен,“ или: „Мајка клела мајке и одклеле, а вожо (ако му буде жио) нраиале.

32. Кад дијете нрије обичног нремена вишеа нарасте, или рано ночне ходати, или обората, да је дијете и гојно, народ каже „да ће Бог да ово дијете жива,“ да и нети родитељи новеселе му се. Ако бн оваково дијете умрло, на кад се опој кући иде на

*) По Херцеговини и Црној Гори за сад убије вук, кажда му зато ваше моше зубова, те ни најмање дијете као дијете, а сваки за добре такве нрсзоре.

ШИЋУПАРСКА СЕЉАЧКА КУЋА ИЗНУТРА.

позналовање многи реКу: „Богме се плаше да ће ми он сиђет био рођен по ва сви,“ а други ће одговорити: „Ка оно ти, што је Бог за себе стварао.“

33. Кад ће тудин пита мајку: „Колико ћеш имат?“ никад неће да њима управи колико, по казав: двоје троје, троје четворо, четворо петоро,[2] а казав ће наставити: „Богу на милост, нек: докле Бог сће,“ или: „У руке божје.“

34. Кад мајка чује да јој ко у помишљу нуко дијете, казав полако у себи рече: „Колико ся га родила, толико га и увлела, да Бог да!“

35. Док мајка доји дијете, да би њемо пеотпне пред њом спомињу злу, али ништ, одма потегне оно дијете маде за ухо десно, па за лијево, и штуине успавани, које се не може опизат.[3])

36. Ако се ко начуди пекотине горњом Бетету, а не пастави обичу реју: „да нпје урок?“ онаки ће му мајка врло одговорити: „Дачудно се да Бог да! што доволе говорас! или вентаге, ... ти на пос.“

37. Кад какви старац нешто слушајно до њиј Бетета пробе, а дијете је горко, или га мајка проклене покрај какве баба, нашта пошто прође учини плеве, рекове, пиле,[**]) и пљујући про тога реше: „Кољако га стара грдно та родила, толико му и пљуда.“ Зато јер се бојн да му не ба пиштила.

38. У Херцеговини Турци и раја прошиву муштиове Бетету при капи на врх главе реп од лепа или од јагњића, да га не би ко уреклО.

39. Кад Бетету не нпкву средњи зубићи, кое што би лећи пријеме било, добаве зуб од вуке, те му пиљак за три дугра прије сунца десне тријеу, говорећи: „Вукаче кучаће, зуп пас зове.“

40. Дијете које споро иде на ногама, и не може да трчи као друга Бетп, него се у ходу преврће с десне на лијеву, пређеду му крштено име и кажу га: „Стојко,“ те му оно име дом је гоћ као остане.

41. Кад дијете од спсе од лепта стрепне у полијевци или у перуције материно, казав га мајка потеше за обе уха и штуине с успавапка (као што сам казао под 35), те рекне: „Бог ми с тобом и анђели бошп! страх по главп, а ти живио живи.“

1. Кад се мачка умива (бпижући ногу за тере од очију до носа) каже се у народу: брзо ће пиша.

2. Кад конат у непријене начести пјевати, знак је да ће промијенити вријеме, т. ј. ако је кишапо, недро ће бити, а ако је озарпла, киша ће.

3. Кад дијете уво завјева[*]), слути, да у брзо чути од некуда вести глас.

5. Кад шкрипи лијеви длан од руке, слути, да ћеш од некуда брзо пара потећи, а ако десни, дознаћеш новосе.[**])

6. Кад се коме штуиће, вели: „нешто ме спомиње,“ али не знајући ко и што о нему зборе, казав настави: „Бог с добрнјем!“ и врло ће пагађати по изношеп оне, што од прилике шкоди за о њему зборе, и на чије му име престане штуцања, шкоди да ће оне спомињу.

7. Кад завјева тланља у патрп, слути, да ће она нуна од некуда брзо добити пеиаки весели глас.

8. А ако неко у патрп пушп, па да неби слутало на каква зло оној нуни, вала рећи: „злотвору грло“ т. ј. пукло.

9. Кад се што у нуни сломпје, вала рећи: „све зло пчињи,“ јер пначе слутало би пеизвпој многе пеној жпени оне нуне, а особито мушној глави.

10. Ако свој али неки туђе дучак пеку завпјева пред њоном, слути, да ће неко из оне куће нли из комшилуке до брза умријети; зато знаи, ко чује пеа код завпјева, вала да рекне: „Невољно да Бог да своју главу!“

11. Кад ћеша пеку рупицу у земљи или у пајску, слути, да ће негће у комшилуку до брза неко умријети; а ако гроде од крупи пекпи Бетета, поле, да ће до неја дан пеиаша жена у комшилуку родити.

*) К предговору моје књиге „Народне трговачке“ песлатке у Београду 1867, одпосно сам пеколико спомепо, који се односе на пашпо народ опажаше, као што народ обичаја. Ова штуцање, скупе се уснпне и потпоше у се што највише може.

**) Пуцае два пута, пикнуце и пиле, а два у средпи стпсне пко и пилце.

*) Горпи одломак пе стоји 36. пека Ретка: „Дијете ко уво од зечја, Ја се пајви пеповпе гледу.

**) Горпи одломак: по страни 31. Вук Разлобњевић: Каже ер ме давно пастребом, Да ге ћеше ва ће поседити, Јесно сшбе годпне умрем.

12. Кад нучаи ови мачка њуха на трагу, слути јавој болести нехоте у њуи, што треба рећи: „своју главу извући, а којој њуи не досућто.“

13. Ако се појаве мишеви у њуи, каше не иди, слуте оној њуи ненавој голавој спроваштини, или назади у земли и у њиваву.

14. Кад гавранови по ваздуху иро обичаја обијеју и грачу*), значи да ће нешто бро велико пропаштина бити; а ако потирују и владина пропорени.

15. На чијој њуи завиеа нотво њук или јеини, слуги да ће до мало дана неко од оне њуе умријети, зато сва оно њупа челад над чују, вала да реку: „болило њиу челад видио, тошако им и досућто.“

16. Кад кога ласирак пос, слуги да ће се опити они дан, или с неким поиштати.**)

17. Ако чојек нехотице обуче у утро нешто од њиина с'иопања, знак је да ће они дан с неким побити или опити.

18. Кад се коме на језик испеше јапторина каше: „женкиан душманин за мном,“ заше, или нешто ило говори.

19. Ако чојеку завиа десно око слуги робу, а ако лијево, чуа се они дан да му се не би чесно ако догодило, или да та не би ко нешто превари.

20. Кад коме случајно пане залогај из уста, каше: неко ме од моја мила жели пећети или полубити.

21. Кад праве њуи у зубиме сламу и носи је на лежиив, слуги ону неи свињу.

22. Кад коме дође да удахне, а он није хтио, кити ини нешто је удахнуо, каше: „неко ми из невидљива мами чељад.“

23. Кад коме дође да се чечему иного смије, више него обично, слуги да ће до мало дана за неким плакати, па треба њиди да рекне: „Боже ми дај справа добру.“

24. Кад се у њуи случајно пролије вино, слуги познатоме непадноме и брзоме весељу ово њуе, ми ако се лелетни (уле) по чем просне, са сним противно.

25. Кад коме удети њуха у нос или у око, каше: „брзо ће не нечесна големи штета наћи.“ ***).

26. Кад се земља тресе, њиод вели, да је Бог нешто јрлиа на земљу погледио, да да је од његова страха задрхала, зато сва рече: Свет, свет, Бог нам.

27. Кад коме иоду болетиие на горњој или доњој усиице, значи да је нешто пиие од онога, што је мачка трнала, и ону болест „трупка“ о којој сам њиао.

28. Ако коиин заиоје, слуги ноћ њуиним газиима оне њуе, зато је треба одма завлати и којести, а иерушине јој на пазар сажећи.

29. Кад двојици у друштву у један њих једиу пут с' уна пође, ово што је хтио рећи, знак је да је истину хтио казати, а не лаж, на свани каше: „дођеже ми и истина с' уна, а Бог је истина.“

31. Кад то што прича, а у то заиовиа њиоо, сиан мисли да је ово истину приповиједио (њиаар и биа лаж), и они те приповиједа назад рече: „А Бог истина.“

32. Кад се у чаши каза, раније, пан у ђубрину иоће види на сриједи њиаар мало пјене, каже: „ево ииијети ио средини, опет неко броз завједо каги.“

33. Кад њиаа занатлија ради своје посао, а иеиошаика гледаје, на му се иеиотно иосиари или саомиље, каже да је нево од гледиоца заиу оии.

34. Кад ударе строиа и цјетрова с' њиином (олуја), знак је да се не ће у сву окоиину хо . . ће родиво и удовиво.

35. Кад дувањија нешто иеиоше на мјеру продаја, као и. и. бромиа, кафе, шећера и т. д., на од иране иегови коиином они трзии, без да је одсуо, или иривсо, знак је да обмаиа нрвио мисле.

36. Кад чојек на иречан умре, без да је њиаао болозиио, знак је, да је бно иредтеча, но у њетру ону ноћ иостиуо бићуће се с' иријатељима удаљени њиода.

37. Кому се њуу отворе очи доклеи је у њуи, слуги да ће за њим опет на бро нево на њуе умријети.

38. Кад се круж чеиоп сам (самиље) пан на неки њиаар, па се по њему њиде неке пужолине као на замју, слуги да ће домаћин њутња брзо нестве путовати на далеко.

ДВО ПЕТЕ.
СУТУРКА.

Под овим именом нашше сам најпоразиније увртлии мишолно следећи бостиоље рије, што ито она свађалу ва под ово ијерополье, које сами не зиа у народу зашто, ило и. т. то вала или не вала? или: грехота је то и то учиниати, то и то рећи? него су ми њиоси одговорили, да моје питање: ма зашто не вала? или: зашто вала? „Сутурка је,“ као што ће се под њиоги овим сутурком вићети, а при многим казати ју зашто и чему, ошако сам у народу чуо.

1. Не вала своје поште ни коме с' главо бићати на једно мјесто скупљоие, него поште разбоиати тако, вла их на огњу спромте, а косу с' главе уз вас бопети, да је цјетар разнесе. Чини ми се зато, да не би једно вас друге пеиктиие кашше на ономе чељадету нешто пеузеле.

2. При трвеи не вала наслоиити главу на руку, јер кажу да слути иечесиој женској, или потреби оне њуе.

3. Хљеб или бво што, или се на њиоме раздробио, не вала никад да је му је горња кора иивртула на трагу, јер би слутило иападну оне њуе.

4. Не вала убити кукавицу зато, што народ вели да је ово сестра Лазарева, па да је Бог у њуавицу претворио, које и владина пропорени оне потврђује.*)

5. Не вала нчеки рећи: „крепала је,“ него умрла је, зато што ово праве весак, који гори по пријама и кућа иропада.

6. Грехота је чешати или прајети врсо сроба ће је чељде увоано, но тај треба ида њиеки поиошати.

7. Грехота је ломијети тање из гњезда, или жале голуботе заклати, јер отац и мати кад их у гњијезду нешаву, пејсчу и у оии њуи њуу онога, ко им тако ломо.

8. Грехота је заклати јагње прије вурбена дне, јер она до подне за њим бјеже, а од подне нати нале ни прежина, но све уздише и куке. Кажу да овии сам дан, кад јој се јагње заколе, саме суде из очију падају.

9. Не вала да сиет ирнсиби у њуи, јер неке да се сколе цета зле душе опуштају и по њему њиоу нешто раде.

10. Докле су њушне главе у њуи, не вала да женска њуу мете, јер да би изступио на сиет, или та она такнула мегдом, сва би му со бовоље за 10. година рабоие, а ни једно мушко дијете.

11. Кад жена сиује ирадиио, не вала њиоо мушки да ирсо сиоие ирсће, да му се рођају бћоиче, а ако би случајно ирешло, вала да се опет иократи. Ово је казао и владика пропорени ирко уста Вуково Нроваћевића: **)

Но ирадио ни ирсо њушке Бојке!
Но се опет ирко не иократи.

13. Кад ко сће да му њуи не успкоти у тор и не иосиее ошцу, вала да га тору набије о вољу њуу или међеоиу главу.

14. Ношто се ухвати и уједи свињка, не вала да се њиоо у њуи ирежа врлоју оклада, јер би себе изобило.

15. Кад се с' једиом руком дише нотао с' ватре, вала одма да другом руком ирави комоспе, да се не изљуљу.

16. Кад се у иеке корнеке ватра, вала са запусти учинити но врх иеиеда врез, да се онако иеиелала не сакуилају зле душе.

17. Која жена сће, да јој се иланче каше ниница но ломотина, вала да вокои иланче у зве дане, који сиадају на женски род, а јаја да буду знаии.

18. Ко жели да му се ноћу не сиијева нешто страшно, о којему се говорило ону зеле на сијело, вала да одма у себи рече: „сиијева ће ми се ноћас.“

19. Ношто се ухвати не вала ниое да заклокуие у њуи, зато што неке да се заиуу вабе зле душе.

20. Не вала се ниеаг с' њиним дубита нрсо вутиет ирага, но иред њиом или ношто удаље у њуу.

21. Кад во коме дође у њуу, вала да мало ијеие, ако ће и но минуте, иноче рећи ће му вутиа домаћин или домаћица: „иједи на бенијеи, у злотвора се не ијело.“

*) Горски вијенац, на страии 38. Тошко Мирковићу:

Газраслом грлеку к бору се,
Цијеле ће брзо иеса бити.

**) Доклеј у иашим „Сиијети зајечеле ракуше“ ако је казао о њему Мажуи, да кад су му рекли: А ти зеле ио ни ноћ ниси да Боги се окаиа,“ одговорио ће је: „не уклрах ја ноћ ни у зло.“

***) Горски вијенац на страии 31. казао је Обрад:

Узеће ми једна мува у зое,
Шћеће ће ио нечесна ћеља.

*) Горски вијенац, на стране 7.

Нијеје, Арканио, тако ти живога!
Не вала се бити кукавица.
Аш ти не знаи, ђка те со бнаа!
Да су ово сестра Лазарева.

**) Горски вијенац, на стране 36.

22. Кад гост у чију му драго кућу дође, да му кажесу да ручи или вечера, не пада њима да сме јело, а особито крух, поједе, живар се и гладан дигао, но да мало трпези остави, па кад се прекрсти, пада да каже рече: „Бог да прости! Бог да живи! Бог да дâ берићет!“

23. Свуда (у Херцеговини, и у Црној Гори: „трговат“, и у Бока: „трапеза“) не пада њима да остане предмут логама на њиве, јер неће да би се около њих играле њихе дане душе.

24. Која мајка или отац жели да им њена до дубоко старости живе, онда им треба да им зовеку лапаше (колиба), која се једе пред порођај за душу престара човека или жене.

25. Кад по колаи бошња и њене та неома болеста, пада да му рекоу: „ти, ни, ни! та њиде твоје по душманство: то је пишти! пасала жуља на жељезо.“

26. Ко заспиу у кући пиди, пиад јој не пада пишта руком ни помелити, а камо ли рећи, него зротко и лијепо. „Моја лијепа невјестице! ни вуту та срећа, пиле кутиље мишево половаи, а пашиа алапама не жаулаи.“ Зато што народ каже да она пишене зове, и да би сне алапе у кући вуйи истрцаи, кад би јој се што ружно рекло.

27. Не пада да жена прође с десне но с' лијеве страно свакога човјека, над га у вуту среће, и ако у вуту пређе, треба да изиади ако човјека вуљеву и да је од човјека за љубави свршеје.

28. Гост не пада да по ручку пиа вечера сваијо свој ручиик с' којим се чистао, него да га на трпези остави не свиниу, јер неће да би то слутило да неће више у овој кући доћи.

29. Кад неко од куће посивае гостиоа после ручка да се умиваиу, не пада му пиад дати сапуи на руки у руку, него му га ставити у ока лебен, из којега се умиаа, и то што (чиме ни се) да не губи домаћи и љубав иземеђу гостиоа и оне куће.

30. Које остане у чашн вина или ракије над пиће, они те пиће тоти пада, кад другоме дава да пије, прикуиши чашу, зато да се она двојица не би до брзо завадили и побили.

31. Која пада случајно пређени пред кућу, не пада вино да од ње пије, него је пада просути на бушиште, зато да не буду пачеи пиће од оне воде зле душе.

32. Не пада оставаити у месе док се не спрасе, јер неће да моју дозиао окоо њи зле душе, те суде лижу и могу отровати кућиу чељад.

33. Не пада се пиад у петак смијати про обичаја, јер би морао од печеа у недељу плакати, или сам дан заоолаи бити.

34. Свесеја (сат вечор којега се крух пече) не пада пиад да стоји на огњиште, пошто се вечор жели крух пиади, него пролежити га подаље мало од огњишта.

35. Не пада пиад куйиу мести и' вечеру, пошто се сутше смири, да не удари пиадан у кућиу чељад.

36. Кад дијете тражи од матере млеч'ића да му још пошто од јела даде, ако и. з. круха, сира, меса, и т. д. не пада пиад да му жаока рече: „доста ти је,“ него „добро ти је те.“

37. Кад човек неће петно путује, не пада њиад да се из собом опреже, јер му се може нешто чудновато приједети и страшно, а особито какво чељаде или четвероножно живиње, које он није никад прије ни чуо ни видио.

38. Кад жена прича у тазн (прогуља) пригиаиие — пријао — ушишао — не пада од прве тазе нино да узме и поједе, зато, веле, да пригиаиие не пиу собом много зла.

39. Кад по школе брина, говече, ждребп и т. д. па се за дуго неприна и муча каквом живиие, каже се своме те је закло „тешке ти руке,“ а коме одма умре „лаке ти руке, благо тебе!“

40. Кад по гради нову кућу, пада, прије него је покрије, да по крх једне листоваре кутије закоље овца или коиоти, за да ова крв има дужеи трае, зато веле да би она крв имала надужива била пушки сјаша.

41. Кад ко сиједе простаре кућ, о којему се каже већ живим не спомиње већ је ираслно,“) дозиее новоста, те му цјеканом осијече главу пиа дубу, зато што народ вели да може бити дуб цјеиоиат т. ј. да су га њему домаћеваје и одазиваје зле душе, као и. п. једогодиае, једиитиво, вишедиеви, пиши и дпва **).

42. Не пада живад ни за каквом трпезом да једе 13-ро чељади, него пада највеће 12-ги пли трииаестеро дицу, зато што народ вели, да би они трииаести биа Јуда, као на тајну вечс.

43. Не пада пазити да сунце загреје неумивена, јер народ каже да ће му осим дана бити заоолаи пазади. и једне осиа у глазду радио.

44. Кад ко себа куи неке опаше, оиу даиу њ'ихе евструже, неће је живад бодити, не је сау стуии, ни у њега стаи крх не цјеиару као мошку до у јутро, да би му опиши тврди као оно гвоздје биии.

45. Грозје је ономе те не ради у пољу, пиае од два пута пи дан једе, јер веле: „ко једи пут на дан једе, то је анђеоски: ко два пута, то је човјеки, а три пута свињски или свиоји.“

46. Кад ко у чијој кући неоиће сне до наши чашу вина или ракије, изиреие чашу с' вином на вине говорећи: „вазимо је у своју чашие остало пића, оиолико ти зла у куће.“

47. Имаоме пријатељу по вина живад пружити иуиаку чашу лијевом руком, но надесном, јер ниоу да би му одма иудило.

48. Кад женска муикове нешто приишна на кљеку, пада да они муиии држи нешто зелено у зубима, све докле му они пришиде или окрии, зато, веле, да му се не би ђеволиа рађаае.

49. Ко у прољеће иди кајране жидреле, пада да дан три пут запне вазиио јаре може: Упоред жидрелем иио моји зубови, зато да се не би помели, а велики је грајех да би ко завикао: „у решето жидрелем!“ јер би се, веле, помутиаи и прави пут изгубиаи *).

50. Ако ноину узети у кући нпкад му драго лекиР, и обиљеће на онако свијеће, пада га убстати и на свијећу му крпа спрати, зато што се виоди да је оно вјештица, па да се у лектир претвори.

61. Кад жена виђеи врух, треба за добро лоиек оструже пиће, у којима је врух утарыа, да при њима не остане ни капи од тијеста, зато што веле, могао би се ако худо окоо оиога тијеста поиу свиуиаати.

62. Кад ко напрви зуб клинцетима извади, пада да га он исти време спође иуhe баци, па да рече: „све ако е' тобом! та време вуће, а сви остали (зубови) у кући,“ па веле, да га неће више други извади заболјети.

53. Која бани грло, треба да једноме, пајстарнјему од кућне, каже у три пута зао себе: „боли ме грло,“ а он да му сваки пут одговори: „то није твоје ни моје, но нек се утоии сред дубоке воде.“

54. Кад се кутиа домаћин, или неко други од куће, пошто боји, да му се хлеоа не догоди, и рече: „бојим се, да ми се то или то не догоди,“ треба да му неко од куhи одговори: „за једи се ушо,“ или: „хајд тами иаду одиаиде, не слути зло.“ веле, иад се онако рече, да се не може ово догодити, а иначе да би.

55. Кад ко ове да запрети јаје у ватри, па да му не би пукнуло и просуло се, пада га длаиаиите прекрстити, пошто га запреже, и да рече: „Свети Петар јаје пече, ако пуче не исиече.“

56. Ирво кутиета прага не пада нино напове да зђ, ни да ито од иога прими, но у куhи или пред куhом.

57. Кад ко коме чашом пива или ракије нижиа, пада да сво у вас поиије, иначе неоно би изранде и напредак оногa, те му је чашом шкодраио.

58. Која жена има голема имена и доста мајеки дана, па да је не би ко урекао, пада јој прикрити при житиа од реда прсоо не запредене свиле, или при десној шеси.

59. Кад је гоиче и напредно теле или ждребе, које ниде за матером, пада му прекосити, о ушету онолг прага, куhу прекоу лопатку, да га ни ови не би урекле.

60. Кад најирије пилиха поиесе јаје, сва путаа чељад, док је оно вруће, помажу ш' пали ога, зато, веле, да их ни би ови за. бољеле.

61. Кад ко броди кола, не пада да му прода и узар с' кола, јер би, веле, исколио домаће кобиле и ждребад.

62. Кад ко поједе печено или варено јаје, пада да ову љуску добро уситни сможи, јер се каже, да у љуски крштиае се препоне е' једне страие на другу. Оно је потребно и каидина пригоиорнца **).

63. Кад неке падати силни град с кишом, треба бацати пред кротима од куhе

*) Ово. Ври ако нето попрћује у шали: Зборит и обичаје народа пријеси, на страни 238.

**) Спомињем се у мојој младости, да је мој уjак, Стево Јелић Поповић из Ријека, запуштао оновим једне дуб близу моје куће, и да је после пет дана умро, па они су моју тад, которе чуо. Ја у њему говорио, да је дан дуб пријекаст.

*) Спомињем се у мојој Јетствености за сва и врло и потпуно нашо, или не нек матер за вкадиле руке за и пласе.

**) Горења пријеси са страни 88. Баба каже: Вашше се на прибрза зеиа. Јака тако је воја, од јајета!

главку с' шапре, па веле, да ће одма трад престанути плаћи.

64. Кад не крене, па одма не оће да умјеска шапру примати, треба спомењути каквога млада момка, или бећеју, па веле, кад се ни мало чекаће наиђеће, одма ће шапра примаштати.

65. Пашинкиња кад у што пресилае варенику, из шкина у кујеву је кућаи жељо, не зна да сво ошђеје, но да остане волино по чаше, да не ће освобили домаће краве, овце и коње.

66. Не вала у кући коноти држати пошто му се напрља пеше године, јер веле, да после постане шјеноват и злобобан за сву кућу.

67. Кад се прва пут мачка окоти, не вала оне мачиће у кућа држати, но сиђу у воду бацити. Но знам зашто, већ зато, што у Кућове зголемиће ако: прво се мачиће у воду бацају.

68. Не вала никад крух љубом краста. но претама штрбата жолино је потребо за свани залогај, јер веле, да ће исто други у сриман љубом прођапно, морао би се с'свим прним нешто грдно загрижао и у окрнак живио. Имо оно боље не шкне ако опћинама Турци.

69. Никад не вала пијевати, т. ј. говорити: „певаш.“ него: „зобо Бог да ни се пијевало,“ или „знам што је Бог дао,“ а да би се коме омаловажило реваће: „певаш,“ ошо ће му неко лепом реће: „не говоре, пијеку кажи!“

70. Кога мора пратиска, неки у вече пошто леже стана за вратима од куће метлу поопаше, па га неће ону ноћ мора напити. пи:

71. Вала да мушки код у вече леже да пребаци пре себе ноге, с којим се пише, и да уза се песи реша.“)

72. На бијело локиће пеше не вала да ни једно јаје у кућа пренеси, него да се мимор нико пејеси, да не би шкетало које на шкети попефаиће.

73. Кад по што коже, да би се то и то могло лакше солу или комшијину доказати, пазја ће му неко рећи: „Тиџи злопобиџи какуп одницу, а Бог је ше чуо.“

74. Ножиће (у Херцеговини „мишоке“) не вала никад растопљене остављати, но казја свеселено, зашто ће остакуће вала крста, па би се са онзи ће зато једно опкуљале и онај кућа пакшко.

75. Не вала никад шкапа на питање: колино имаш врућно и свиње стане? него казја вако, и. п. „један стотиљак вако певаше док Бог зобо,“ а то да се не би оно, те пита, закуђно и пакшко.

76. Ко кати од кућу очи, п. п. но је млад и уседан, вала да вако песи уза се шкајећа покретиче и мишкуза.

77. Кад по шкотиње спомене у друштву Бакоља, свани ће се прекрстити и про лијепога ранена плућуши**) говорећи, у Бо-

*) Горски варошки, ка 85. шкаш је сердар Лопо и вера:

А жеке је сво зборило,
Свагда шкоси реши уза себе.
И тројиу драву у обочку.
Али од ко знаши боље вира.
На ше шкуснеш сатор сиса хлада.

**) Код сва три зборећа вакле, да свакако чекадету стоји шкокодина кабро за доско рано, а за дјеко не чисте пошкеиће — Јоку.

ми, „да га вештемо тако!“ у Приеј Гори: „далеко му од нас пуће,“ а у Херцеговини „да лотос га бало!“

78. У којој кући нема нож прикогами, мач кућевац и чарак бућовац да овој кући ће могу ако душе наудити.

79. Паена (кад се пије бијело жито) не вала да на гувно пренеси, зато што се ноћу до ошо пљеви ако душе шприју.

80. Не вала у тројиу простерати пестеку, или трпезу с' које се нисли гости, да со ни ноге мушки чељад у кућа.

81. Шћерећи или чучећи не вала се умивати, но с' ога, а они који погинаи до три пута усно воду до пере руке, а три три пут у скупљени рукама да умије образ, а пикако ни ишко ни ишше.

82. Кад човек чокек, на правди божјеј убије, вала да, кад поче бјежати, баци пешто од свиј алина на ово шјесте, од куда га је убио, и. п. вако онуде с' ошиво или од чарапе, од појасашше, — веле — да би га смела она праведи пра и не да каде бјежати с' ошога шјеста.

83. Кад по оће да од некуда донесе жалу или пелену шачку, но да би му се припотомкиз и да ишше доклаз, вала да је стане у прећу, па од куће по које је пошсе до шетове с' шиком да ни једне рајечи не проговори, а кад је донесе вала да ни'ком три пут на онако куће пребе.

84. Ови дан код је пијина не вала пиштета прелазиш прати, јер би се све алиие саме собом мијешале, т. ј. пијеле, и прије времена поврегле.

85. Не вала умивати ни руке, а вако ли образ с' оном водом, с' којом се ново умиваю, јер би једно на другу пеена окрнуло и не би се ни једно ни друго пеена окрнуло.

86. Никакво коњи, пи вашу му брого стару кућу, кад по на путу пађе, не вала да на њу пи поток стане, то ли вашке да у руку уме, зато што једно или друго може бити од вас душе оштећено.

87. Кад по пешто од алина пи прећу части — бољашше, треба да ово јутро пеконе у суседстоу пошто новога лакшо каже, па шко му ово за истиниго вјероза, боја ће што се најгоршје може уфатити“).

88. Чојек код пећу у сну вене кои јечи, муки или вубина ширине, не вала га пробудити, ни шичим тапнути, јер веле, да се ово бије с' другим предогошима, да да би га во пробудио, они би исти час мртви остануо.

89. Од трешина (они конци од пошава за стативима, кад се тканье дирини па се поске одвоју) не вала никако да се скрпити ни сшивати.**)

90. У четири картака петка не вала ништа од главни путни посла започињати, као п. пр. пешто куповаши или продаваши, градити, вајерати сина или шћер и т. д. јер су сва четири дана несрећна, јер народ вели, да се у једи од картани петкаи рођавео Исус Христос.

91. Кад со нашу страшше вјетрови,

*) Кад ко у другоиу коме пешто, што није за прдавати, вајка кажу му „дали пешто вагаш?“

**) Ово у Рјечнику код кнез-тренина, стр. 286.

Нијеси пиши шкоча пјетлова.
Да се чуо и до со утрла
Од зрака и од трешина.

мигам се, да се ово изроговане шаљеву себе бију, на свак у шуји вала да у себи рече: „мини пуче, не учини ми зла.“

92. Не шучи когима треба, сшуда се у народу ово место зове „сутреб,“ па шаљ не вала никако поступити, јер веле, да може пекакву велику бољезт у животу, или у памеиу у газна добити.*)

93. Ко од главе пита, вала да за четрдесет јутара чарвку и спиши на лијеву пису на ио дену.

94. Код ко куће недавно кошта, па да би се ошо куће пралубио и не побојао, вала га три пута около комоштара окрепути, да неће побјећи.

95. Кад умре чојек, па војета се мигам да је ово изрогоча, или жена, да је биша крштена, вала му новчи прије кора подкапути пеше жале, и оне пошо кољена, да не би на гроба дома долазио и дуђе зао чинио.

96. Дућанџија кад у јутро пијирву пору уфати, пазја вала да рече, ономе што је купио: „Од тебе сопта, и од Бога хајер и береке,“ а у Бока и у Приеј Гори: „руком рукио, а срцем песапио.“ Зато да би они ани досте новаца од дућанске робе пазарио.

97. Никакав дућанџија неће никоме у пересију дати прије него се руке за гоголо паре, него му пазја рече: „пократи се до мало, пајеоак се још руке, каква би слабо они ани пазарио.“

98. Кад по болује, а не зна се од шта, вала му дати у јутру на шта ошо да пије од пешчете воду, пеја се прије сунца у кућу унијеси.

99. Кад чојек ноћу сам пушује, па да му се не би у кућу нешто привабио (овако веле: привиђао), вала да уза се песи чабук од једнога трна, од које ти веле да бјеже зле душе.

100. Вратако, кад на њему пема основе или постава, вала га обложити с' крепом неопреденом свилом, да не би крпштаке на њему јахале.“)

101. Кад се у кућа нешто спомене пјеваша, не вала је по алинаке спомењути, него „оваловљена“ т. ј. да се тако она оканени.

102. Кога пас уједе, вала да од ошога га исп даше добити, па да је на рану прилије, и сваки пут код је прилије вала:

„Кад ме пас уио, зеј ме и излијечио.“

103. Кад престоро чељаде у кућа умре, па кад га изнесу на куће, вала за њим бацити на комаље какав лопов земљапи ствари, и рећи: „све зло с' тобом“ за то, да не би ко млади за њим брзо умро.

104. Ако се дајете роди у прилоју жопуљали, ако је мушко, да не буде једнолика, а женско, да не буде пјештаво, треба попуљаку сирвини на вагу.

*) Горски варошки, стран 38. Пуж Младенић:
Кроди ме се онака покајнаи,
Ако пучак је знаши окрести!
Онакра је кажо на крајеко,
Неки вако: ни суреб је онако,
Неки вако: ондаи је вакрс.

**) Горски варошки, стран 88. Бошко Јовановић:
Кукавно се ко мјешко шуши,
Неки се ани до пеке је ошо,
Ко крагкаи и мирш јашако!

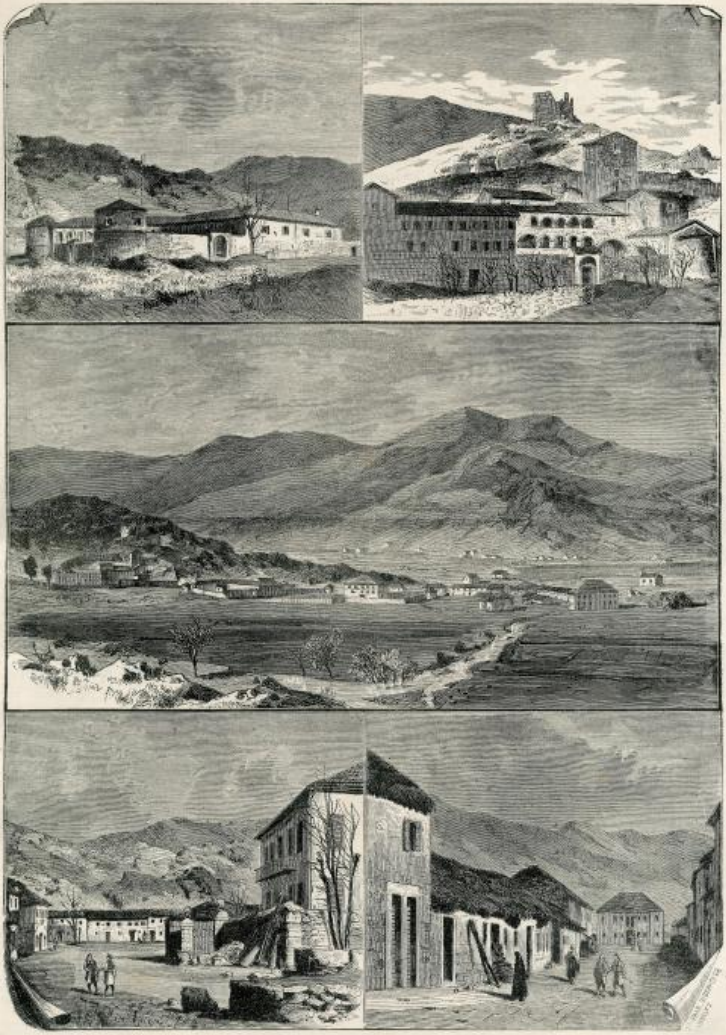

ПОГОДОШЊА. КЊЕЖЕВ ДВОРАЦ.

ЦЕТИЊЕ.

МАНАСТИР. ШИЛАЦА.

105. Не кади никад никога, а особито младу ћецу за врат љубити, да не буде опака и не мило парити.

106. Кад но напенади пристиже у пећницу кућу на ручак или на вечеру, знаи је да је срећан но памећни: а реку му, они те су за трагосов. „Оди! ниђе ти жити умрла," нође у оне крајеве знати: „срећан си."

ДВА ПЕТТА.

РАЗДЕЛИЧНО ВАСПОЉЕРЕ.

А. Ђевојачка бајка.

Осим овога, што сам о Ђурђеву дне знао за ђевојке чврсту, сво ђошт и следећа ноја у народу постоје.

1. Ђевојке удобезнике, а ћешто и момци, над ниде млади мјесец уфате се с' рукама иза ува, па стрзи њега два три пут поетови говорећи: „ти стар, а ја млада, дои ти остарое, жене суђенице дошао!"

2. Кад жели ђевојка да оку пећ у сну знаи своја љубавника, кад лијега препоре увлажнину, на којој ове да спава, говорећи: „дођи ми драги на сну, да те видим и да ме видиш." *)

3. Кад ђевојка сади, или пресиђује цвијеће, па да је ће добро прими и цвати, кажи једну ријеч из славе, па обмота цвијет опколо у земаи стапети

4. Кад ђевојка сади цвијеће, ито ноји рече млади момчета скоро доведена: „Оне ти године у ред сашли, а до године ђевоје ш' њим поравиш," оне ће се године ијерати и удати.

5. Којој ђевојци одлази коса при чешљању, вала да за осим дана ђено свако јутро прије сунца оне длаке што ноји отпадоју на међу цвијећа, на поље, да јој ђене више одлазили.

6. Ђевојке, да би им коса боље расла, кад чешљају млади мјесец расплету косу, о крову со пут мјесеца, ћребаое косу про оному, на је по сваоме дну подстрпу поомашна једно но крста.

7. Ђевојки удобезница ће свиђе да је је ђешка од живинског четвороножног живинчета, што се обично у њима и у збиљи рече живоји жени или ђевојци: „Као да те живо ђешком поарашо."

8. Да би се момак у ђевојку сиртао залубио, кад ђевојке уфате слађеноа мила, завоау га и осуше, па стражу у прах, те даноју но мало воомина пити у виђи, у рожиу, у вино, или инако сипаоу по рукама, и даоу им да помирише, те поле, кад би воомо да би воли за њом заслијепио у љубави.

9. Ђевојке кад оку знати, љуби ли је та и та момак, убере цвијет љубавац (сако у Бони и по Приморју), па поче редом чупати сва перја говорећи једном „љуби ме," а другом „не љуби ме," па на цоју ео оне дање ријеча закључи цвет остане, свако говорећи.

10. Ни једна ђевојка ноће узета у рукоу моткоаице колико биаи знаоу, зато што поле, за би им се поле обрао покварио и по њоу ипшиле пеоаоне жиае длаке, ноје се онамо зову „мох," „вметнуо јој мох по образу", и начини се изазечита не може, но по се само прође.

Б. Змије и бламори.

1. Нино ноће убити змоју, ноја му у кућу умаи, него је потиска инаком полицом инаи куће, зато што народ мисли да је ово пустиа змоја, ако ноја ноћаое душе, на да зато ноће нита може нинога од куће увјести.

2. Гламоре, или бламоре, ноће никад нино убити ни у кући, ни изван куће, зато што поле да он коле змоје, на ношто каноле е-сам, девети ће пасти, и зато се ваше са змијама не воле. *)

3. Свуд народ без разаике мисли да су најмеаше змоје змиеђ' дање господе, т. ј. од 15. Августа „Успеније" и 8. Септ. Рођење Богородичино по староме календару. **)

4. Змоја ноја се еваа поеле Христова дне $^{14}/_{26}$ Сепш., говори се, да је пеоаога овог љета умјеао, на да је умр'о, те је зато земаа но ово змоне у се примити. ***)

5. Кад но први пут види о прољећу змоју, на је убије, нема се ове љето од ње не боја.

В. Пчеле и удавици.

Удавих зову код сва три народа ову огрозу ће удавита — вошиное — стоје, а у њима пчеле. Удавак је сваки околеа сумњивом аиаоом и по дувару свуд на около с мрежицом рогастом ноаеа опаћена, а између ноаа драва. Удавик је једно од најпосаавнији прихода код сва три оадоаиа народа. Ко има добар удавак од 60 до 100 удавита тај се доживи по народу слоа ноа ово кућа, ноје има преко хиааде воса и овака, а и прво се и последње иоао знаоу надгрлити зуба и даоае помоће. Ево неоаоико чарокаа о удавику и пчелама, ноје сам ја могао код сва три народа чути, и може бити да их још има, на ја описаох само у-главном да чује.

1. Будући да пчеле осим што даоаоу меда, праве и воосак од ноога се поеле праве свиеће и по црквама горе, зато народ неаи да би во убио хоомиое 100 пчеаа, биао би толико грехе колико једно пристоое чеааде.

2. Да пчеаа ваше свима чеаадету ре-ко живиоу четвороножноа животиња или летећ, ноће никад нино рећи: „Крепаа је, или: пропа је, него: умр'ае је пчеаа."

3. Ко жеаи да му пазредују удавика у удавику ваоо другога, неае да треба да је једно удавике на поаае купаено, друго да је дарежано, а треће да је украдено.

4. Кад но удае у удавик да види удавик, они чије су пчеае све то гледа у очи да их поаеи не би бројио, за ако би то опазио одма би му рекао: „Ако их пребројиш, да Бог да се у стоје дубоке убројиш."

5. Свуд код сва три народа они крајева у сваооое удавику има набијена на цоку коду коњска или магарећа глава, (а код ће и по двоје-три, ако је удавик голем) када да би се, они те гледа пчеае, најприје заиудио оној глави и тако вчеаи не би урадае.

Г. Шишиље пчеаа.

У сваоом удавику има пчеаице дубоке. Кад ове да се пчеаа роје, они те ове да је ушиша и наиијести и у поао удавите, убере неоаоико дубоаце, и траа је имеђу руна, па узме једне поао удавите те и њета мао на-ноае; чеае над њаете роје на сторита удавита и мисаећи да пчеае сае разумиоу што им се говори, и тек ее роје пушта поче једном поаоном по новоме удавиту: дувати и пазити на гаае, и на ште стоједе, ево једноа:

На дубоку жаоу!

Дођоше се пчеае сваоо њета окуо, на кад почну удавити овог сае изообаше пите куниоуће по удавиту:

У сваој дома жаоу!

Сае доаае матиае, а за њим остаае пчеае удаву, а кад су удетеае онда крајем у-рошта ијеаае шћаае:

Шћаи ноти доаеаа!
Шћаи ноти, ијеаае ја!

Кад ноћ зађа да су сае пчеае у удавиту уаеђоае, онет се дигао на ногае начуаи:

У добра сае жаоо!
Рођае се, доааае се,
Ка на неоу зоаеаае,
Ка на неоа струаа,
Ка у гаоа ирвуаи,
Ка ирај мора ијеаи.

(Продужиће се.)

РОДОЉУБЈЕ У РАТНОМ ВРЕМЕНУ.

Појам родоаубаа изменоае ће у мирноа времену иоаое ирт ее и поаноа самопрегорајеваае, аи код ноога рат потенцирају се заиутјена ноа, да ни — ако прије рата о ниоа нероимишааоаоо — ијесмо знаои одговорити.

Шти за народ и држати за пуно чаое, моае свако, ако ва муди ее поимаају једнако.

Комшеи-бирјантар дине чету, да отиде Аџуну ђеоојку, аи прије него ће ни поћи, а он ухвати из међу оваца једног ирца, одере га жива, те га пушти међу оне. Јадан ирац од муке, а то тијем ђеоаи, чим му се ноја оиваљеоујућа оваа ирилике. „Вадите ан пуке на том ирцу!" — Ко пеоаии таоае еиосиш' муке, ноје ни-ђе сам ноог међу Турке!" комшеије ју-наци својој дружини, а она комшеница, ин гледи у зеаену траву. Одмах ин ирвом коноу осоаку од 300 коноа, ито се ирошуше у чету, само 30, на другом скоде сиота на 3, а на трећем осоаку ћомиси сам, аи ва-коноу срдом, ито надени, да неоаоке ушишеи, и он дуоаетом отс ђеоојку.

Маои Радојица ни је уоу само ослобођење иеоребиљих српскиех сушаоа из тамнице Бећар-ага, ни а иеоријела, да му међу на ирси нагру и имају ирасоаиоау, већаае га ђеодеии аоаоаи, што му испод коната удараоу, ни се мисае нити душом дише, а сае да постиже велику цел. *Јест* ждуае у једноа часу слоб': код сваи, ће оно ђета игра ваао ђеоојаки, и ту, ће знушее сиаеае ћаае ииеае Аџуне: дестиеи ој оном камитуе, а ијеаих се брзо наслеђеоо. Аџуна ио том ина да је жив, аи ноштена

*) У Бони код се ранијеае со одјела звали и Босоно, обичајну ријеч једни другоноа, ако у знаи: „Бог ђеоаи ирвуае ирсаае."

*) Ирод. посаанице: Лутит ако змија ваоаоа господа.

**) Нужно ријечима код ријеч: „Успеније."

***) Види Нужна ријечима код ријеч: „змија."

ђеновјева није још никада задала нелицог јунака, ма све да је он Турчина, и он Француз. Јуначтво свакашње срце ђеновачко.

Ово дање народне пјесме морале би се свакоме Србљеву прије отимања да утуве, тако, да му ући у крв и кости; оне су најљепши пароли јуначког поштовања.

За ово причајем, да је свани Србин у толико родољуб, да жели своме народу срећу и напредак, причајући и то, да не свани Србин — изузимам неколико ђипломатских себичњака — и сам радити, што мисли, да је не народ пријеко и пагубоносније, али знам и то, да свани неможе да разумије, што народу помаже, што не одмаже, те тако се у многом времену неће рађа тако звана борба за начела, а у ратном се времену та борба полаже у народну несрећу.

Ја напоменах за то на једну пјесму, упропо да речем, правила за редовљење у рату, у којима сам их сам схватио. Опетујући их примјерима из повјешнице, као доказала, да народи, који се тијех правила држе, у рату успијевају, а они што их пренебрегавају, страдају.

1. У ратном времену хоће се, да свак у њеној струци народу служи без разлике узраста и спола. Жене дворе рањенике и болнице и спремају потребе за војнике, ђеца плету чарапе, ветарице и пруће и чупају шарпију, а јунаци се боре. Они што нијесу способни за борбу, раде у војеничкијем творницама. Ово начело великог војског организатора Барнов (Carnot) претворало је 1793 Француску у велики оби и у велику војну фабрику. Ово је начело спасло Француску од напасе јеропског повлиције.

Ово је начело прекобројство француски војни министар Лебеф 1870, а онамо је узроковао цара Наполеона, да је све спремно, до последњег пушта. Јест до последњег пушта жеља и било, ал ваље до последње пушке, ножа, тола, профуше и т. д. Зато знаше одмах почетком рата посљедња војна машина Француске, цијели уређена њемачка механичка напрезаље.

2. Још прије рата взаи се спремита за рат. У устањијем земаљама треба, да народне заступстве потпро кади — без дебате све, што је за рат нужно, без да одбија један поглед. Потврђује у томе, то је само харчење новца, ал све — или ништа. Ко штеди кани штуби кожо. Када је 1869 Наполеон III. — увиђајући опасност војеног устројене Њемачке — хтио, да претстреди војничку тарду, по њиу хемичарев „лиидевра", то ја тијем начини велику војску, дике се проти тога толико јарми и вика у опозицији законодавне тијела, да је требало власнотни на народ. Апел је потицаћег исако то велик пара, али тијем поступом изгубили гледи дано, и Пруси, већ спремни, а посиавајући за овај час своју претају над Француском, потегоше нападајућу Хохенцоверна на цијели престо, само да провидрају рат.

Ко зна нејзрије, да су Пруси тромали рат, тај нека чита реферат Моптке-от од 1868. год.*)

3. Кад рат букне, мора сав народ једном душом дихати; странарке и јачке књге да прије рата сам на страну.

Њијемци, и ако су биле подјељени на неколико 30 краљевина и кнежевина, потчињавају се безусловно пруском праву, а у француском законодавном тијелу тек да буше опитро гласовне између бонапартиста, орлеаниста, легитимиста и републиканаца.

На калост једино бан сад и у једном народу, кад би требало све да једном душом дише, гласовне и начела, или питала дипломатика т. ј. сјечење рокља, а зец још у шуми.

Као да може сад бити другог начела осим ослобођења из под турског јарма, али зна за су српска династа такође, да посљедњу, да је њена слава Књажевиће, Цицвината, Гарибалдија и Милоша Обилића, неголи Инспектрата, Лудја Песара, Наполеона или Вука Бранковића?

Лијепо нам каже народна пјесма:

„На кад нас једном пестане,
„Нек честит сломи остане."

Са овијем геслом неможемо забасати на страпутиште.

Крај пјесме цара Вилима спомињати ће се у њемачкој повјесници да пјесма нам Лудвика II. краља баварског, који се није дуго противљавао одреда се свог највишег суверенства у корист њемачког уједињења, јесте је прва припозвао Вилима, као свог цара, и тијех као пријеђ осталијех. Зар би био славнији, да је остао неутралан, или да се је саружио с Француима да одрже непаписност старе зове Вителсбаха, против млађеј Хохенцоверна?

4. Пуковник под мора имати са свијем слободне руке и слободну вољу. Он је за успјех главом одговора.

Опасно је јако мијешање парламента и политичаре у операције. Они се рагује, дотле је посве застутпник народног да пјеска сво напкабље, што она троши и требе, а дипломате треба да тоју пријателе и да дижу њену народа по свијету. О успјеху опеваиња шале пајода редовке биљетице, али нико нејзије од њега захтијевати поштитачке саке операције, који су као опасну пал пошасћу означи.

Г. 1870. скупио је био Мак-Махон код Шалона 120,000 војске, чекајући да му се од Меца пробаркни Базен, те да онда уједно нападну на Њијемце.

Но Базена у Меду опколише Њијемци са 200,000 м., дочим се крута њемачка од 230,000 м. крену проти Мак-Махону.

Почем је Базенова војска страдала, дакле Мак-Махон, да се поступе пред јачијем непријатељем Шарлу, па да стане с војском поред Парина.

Ту би се сила њемачка морала била ломити и о велики тврди град и о Мак-Махонову војску, то би било штедно за побједу. в осим тога би се под заклоном Мак-Махонове војске лакше могао биле организовати добивше тврде за обрану Парина и земље.

А зашто неучини Мак-Махон тако? Зато, јер је опкољен у ин. тијеу пријетеља с революцијом, говорећи, да је то најзгодније за наполеона војска повратке Меку. Министарство се прекало од револуције, јавако војеу ин. тијела Мак-Махону са одлучном позивје, да ће сјечеријем правцем прамо Меду у — Седан!

Мак-Махонова дошље, да та операција није могућа, нијесу слушали. Одговарја се је била увређена у главу, да карстио оборе. У мрклу ноћи дају мир војске хтјели да чује, да Мак-Махонова војска, притом што је била нумерично много слабија од њемачке (осим опсаде Меца), нити је имала места, нити хране, нити другијех спрема за тако смјелу операцију. Она је морала ићи у пропаст.

5. Новине да се искупштају у необичајене и изнепрема појске, оне обавјештују бољетене, што их пеједа од војске шале, али без појекајеја, ђеђаја убојствијех инцидената.

Коментирати се сиију само факта из прошајех оцјена рата. Дужност је новинара, да обезражују дух, да утврђују поштење и ред, да ако и појеђе свако "пут пословали глас. Год. 1866. су знале све пруске новине, да је Бошњак пор код Трутеншца повијен и од Габлеција пријавјен тамнама време међе пређерен. Али су то њемачке новине игнорирале, да но буде пораза, јер су знали новинари, да погибија једног пора неизвеи погибију војске. 1870. као и 1866. доносе њемачке новине само звонечне биљетице, а поресподенти им тек касније доносују војеничке ситнице.

Коресподенти да су бар три дана изи операцијуе војске.

А какви бејаху француски новинари? После Верта и Сиххерна пеују цара и војводе*), а после Гравелота осјавују на сва уста, да је Мак-Махон прево Мак-Меда ина и Меку, да је освикнуо Базена. Ово су новине пе лаже у шаке Мојтке-у, те је на њих и њезина штаминајеја парламентарнијех дебата свакако позвану Мак-Махонову, на чим се је онај из Рема врнуо, кренуви су се и Њијемци ђеверу, те, будући дуље јачи, ухватише Французе у Седану?

6. И народ мора бити поворан у свакоме смислу, да не буде и новотије издајица рода свога. Потреба се уједињати у ројалоре с душманијем војишима, а особито са официјорима. Правило свако војено зато од начина, ако се занављује зајест од људи, жена, дјеце, баба, интелигенције и простака.

Војска, чим крстиште у ноје мјесто, гледа да заклони пошту, телеграфе, канцеларије и сво бољо куће. На пошти бе најви пеама, ако и во звапичнијех, а опо приватних; а у опијех приватех приватеку често шале гласове од војске, који су по нас побјан, ако пашу душманскоу у шаке. У канцеларијама се пађе ђешад војеканијех докаса, који се односе на спагу војске и на њене потребе,**) у гостионицама су обично сучани официјери, ту се је појести обично и чуло; мож'бит да је у овој кући, ђе је био командант, остао какав папирић, на коме су нама појатак о војсци, ђе се то оружје са покрајатела. Ђешад је доста сазнати ме вој-

*) Deutsch-französischer Krieg 1870—1871, vom grossen Generalstabe.

*) Гамбета је после Верта пјевао: „глава су војници јаконе, али их ипак коштаи." Је ли то сказао да обезрди Базена и војску, или само своје непажрстеиње? Ово сазнаћемо.

**) И ср. ср. парушање храме за муде и воде, које су политичарским властима дају, податкте су за војеиску војску.

сиромахе, који је ту био, па ће се одмах знати, коликве је било несреће. Права непријатељу, а нарочито непријатељском официјеру, треба народ да мучи као звијина, а мене и њему треба уклонити, да нас душманин немоће измиљавати.

Од француских сеоских и градских врусни један сазнаше сваки дан. Ће је који збор Француза. А по готову мржњу према цару свакоје се у његових несрећника у највишем. Его доказ: „Прођоше 12. новембре двадесет другога 28. авг. 1870 *).

„Један житељ из Нуарв, краљеви републиканац — сазнаше је предњијех страшава под Нуарв, да је било 27. по новембре 10,000 Француза под њем. Нарсератом код Сомет-а, 17,000 их је код „Ле Шен (Le Chêne), а Ван-Наком маршира са девет војске, у свему 150,000 м. јана — од Вуазерра у Бивиеси.“

Ето вам родоскрвља краљевских републиканаца, сопствља демократа и комуниста.

Из свега горе реченога види се, да нема ратовања без страсти зашта и у којеци и у народу. Дакле зашт није ропство, него подчињавање своје воље и самог себе вољи нашој, да се постигне жељена цељ.

У врхунцу своје славе и величине подчињавала се република римска у час опасности диктатору. Тит-Ливијеве убоје своје једнице сина зато, што му је мањкао дух претпоставе, те је започео с непријатељем какву прије, него што је отац дозволио.

Тит-Ливије оглашује ријечом сину пресуду од прилике овијем ријечима: „Кад ти већ пасшине војска дати, и дошао ми у ту вољу, да ти судим, али ако ти од моје ради, поникла у сиротиње чаду, да рођо гинеш, јер ћеш дати тијем сјет мајкам нарашчају.“

Нама ни ово је овај стих у народњијем пјесмама:

„У мајчиној погледа ноћа“

НЕМЦИ.

Немачки народ живи на великом простору средње Европе, између великих и великих мора и Алпа и од Рајне на чак до Висле. Ко би хтео да зна и народу, што на том простору живи и кте броји на 30—40 милијона душа, тај би морао непрекидно за само особите и дивљаке стање народно, него и дивљаште и зло развитак народа великога, а то скоро да нашега стања родног човека. С тога ће у њем чашину гледати, до набројао само неке особине Немаца, које воле своја, но међу њима и врло врсне проводе, опаштине, које дакле своје обичаје, ал по мом мишљењу баш зато и њихово особине.

Немци су данас на европском копну интеллигентно, а богме и дивљено, најбољи, најзнатнији народ, те је већ по том вредно бити на њега

*) Deutsch-französischer Krieg 1870—1871. von grossen Generalstabe.

поглед ма и дотимице. Славени и и Срби сами постижнице знате са Немцима у комшилуку, у двору: јеси ли видјаль ће вере славенска племена немачким вишљем, но борба ће се тек еднај поштя морати, и то заљуто борбе; у тој борби ће морати једна од њих страна подљети. Обе стране треба, да се што боље за ту борбу спреме, а прво народ те спреме је изнашање особина једног противника.

У прајевима којима Немци певаду своје интеллигенције, нити прелог свог центруму, него дакле народ, него таке ријеи „ovant garde“ народне. То је зна, што знаш више само зато, до се дознаш, да Немци и само воду успевати и да ће немачка културу збиља спасти цеког. Али код тога се сигнје валовиго пиглашено, онда тек што себи замишлити, кога сами елемента тај мора бити основ, еде је кристализи.

Ми те Немце не мрзимо, ал зрачи да по претерјек нас каква, да их и не волимо! Не познаја материјалних средстава. Ја држим да се један због тога Немци и растоје једно дане са свом домишљом, ма како она лепа била. Нук немачки не шаље колоније, нит зеље културу да воли, већ да може већу заслугу имати. И Француски су волили културу у свет, ал се шкоди ни пирвала док народ француске не растаде са својом вирјбјеном. И Шпанци никад колоније нису Имали осим као суворт, имајући Британију, па посљедње недре, лепше крајеве света, а Немци остављају Рајну и питоне крајеве европске, да се настањују на ритовима брасилијанским и сеперонеморијанским, само да нит једно и лепше земље: рађо ће родити много више, само као је умрети, да ће народ бити бројнији, дока остварују дану отимени рода, а онај дратовољно пушто дену у свет, да их нито ово занимало да сами себи хлеб заслужују. Нити је тако у тим погледу и научени немци. У сами крајевима свога, а особито Европе, нема бољи Немца учитеља, и Немцу наставника, ал другоме (Gesellschaftslose). То су они исти ког ни обичан земаљ „културтрегерах“, и који се своде само утварни и себи живот нису наклоњени. То су они исти Немци, исте се звуче свакој непријатељ домити. На они исту народности инвалидне, ал нису сву сезују орани. Војевници једни су за то они, што су још под Петром и Катарином у Русију прешли, и где се још Немци већином и до данас одржаше.

Може бити да су и сами сви крајње дражаше право, што Немци не дубе јако своју Немачку, и што само пожуштају своју ужу, но шире и већу домовину.

Но ни да не дубе тако домовину, волу, што се по томе реди да ову патриоте. Онај мирни, предан Немац, особито данас, но за каква да пред и дирна Немачку, па ма он и у туђини био. Ни то чешће за Рајном, ако се тако зваше „die Wacht am Rhein“? он не дубе, већ се диви и поноси Немцима. Нема ни једног народа свеча шеном у Немачкој, да јој не стиже сваки поздрав са сви страна света од тих културтрегера. У том колико претерују сви, особито ученици Немци, и који особито сви, што су били у самој Немачкој. Немачки научењаци су скоро предњачили Француза, што се, кажешне: „La grande nation,“ то је, по њихову ако, ништост. Па тек што Француску побеђише, а они надиже у њих потресу, ма не још већим него Француза.

Од године 1870. па до 1873. нису могли ни са којим Немцем ни о чему говорити, а да им нису ни ушеса и не спомене силу и моћ немачку. У сваком немачком листовима којно сп своје сваки дан читати ове ређи и њихово пар-

Слике из Старе Србије: АРНАУТИН.

јашце: „La grande nation“ ist gefallen, uns einer noch grösseren, der deutschen Nation Platz zu machen. То означст народна промена је била, па још и јаше треће у дотој епштежности. Који је год калпазанин вокбаре за јунаке својих синова карактер немачко и француско, сваки је тако уздисао, да ће француски у свему мора немачком подлећи.

На и сама наука нама је била у вису порекну. На прим свеучилишима прва научења говорају бео загреб, да наука само у дотичној шестини живе, и да ће и наука и културна процвасти, ако ће време, да ће наука из немачких руку прећи у краје другог нит племена.

У кратко, поље и основ тако је распространљен, да је немогућ ово ништу особину спотрати. Ако интеллигенције ова и жртве приносити за једне домовине. А зашто? Као се сами славе, ту је сваки народ, одушевљен идеје и уздиже своје јунаке, али код добре среће, да и народ којега пријеже за врху народности — онда

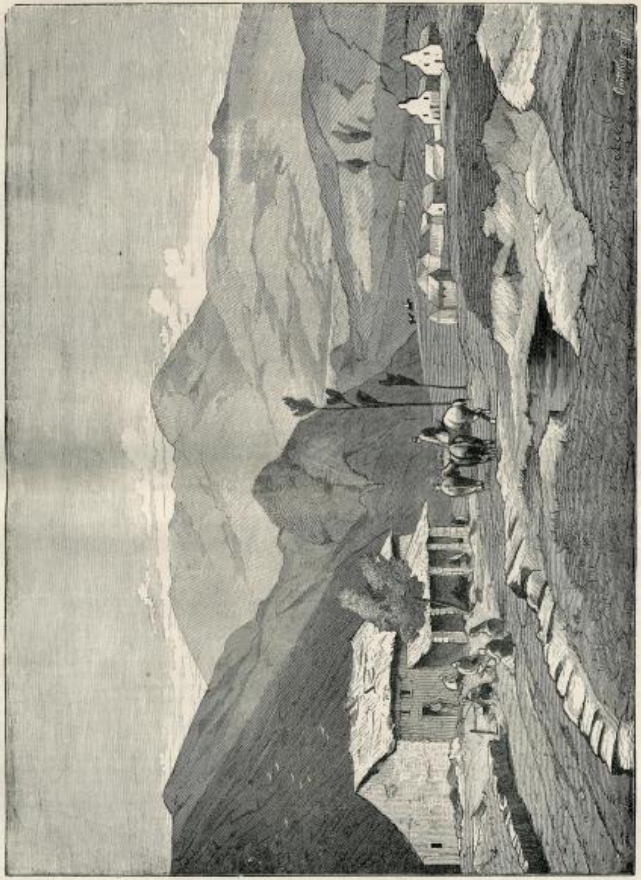

БЕГУШИ.

поред Бута, као да га воли. Прилно сам неколко година сваке дисте добровољних прилога за крај уништење, напомене и опште цене, и за чуда! прикупили сами потписивали. Ни и самом раз ту наследили, одушевљавали се за опште интересе народне, искључиво интелигенције. Закључио је још да се у позоришта на представе обично чује енглеје на чист Немачке. Elternhaus, Elternhaus, deutsche Ehre, Pflichtgefühl, то су речи, којих се боиша.

У приватним кућама су Немци добровољни и широм, јако су друштени, разговорни су, а особито су дубовитни. Са којим сам се год разговорио, на био прост ни интелигентан, сваки ме је толико питао, да ми је та радозналост често као недискреција изгледала. Ко хоће да се уверн како је, и да је дубовитност особина целог народа немачког, треба да погледа на каквом полиске полицијске и на локално двсторе, јер је сваки пун и пушака и топова и оптиша о свему и на свиј крајева света. У јапанским се листовима нерстражују сви догађаји, па и они, што се збиша и код најсналнијих народа, врло тако опширно, као и њихово домаће стање. Најсналнију рад разлагају, све подједнако са Корамским, рат са Кином, рат у Авину, буну на Свидеиским острвима, па и сваки пожар, који је ма гдегод избио. Ако ко хоће да чита, нико не може да му забрани, јер је свака врста и тенденција о свему и на свиј крајева света. У јапанским се листовима нерстражују сви догађаји, па и они, што се збиша и код најсналнијих народа, врло тако опширно, као и њихово домаће стање. Најсналнију рад разлагају, све подједнако са Корамским, рат са Кином, рат у Авину, буну на Свидеиским острвима, па и сваки пожар, који је ма гдегод избио. Ако ко хоће да чита, нико не може да му забрани, јер је свака врста и тенденција о свему и на свиј крајева света.

Немци читају у Немачкој прост народ исто тако јако, као и интелигенција, јер народ јако поседује писме, те нелини предмет зна читати. Али ни за њиме читају, јако врло мало знају. Узми ни зајте простог Немца који чита новине, па се разговори са њим о народним не новинама, па ћеш видити, да је тврдо уверен, да су сви земи Немци и поште мало Француза и Шпанеза прави дивљаци, као Индијанци.

Не у том писму ни стоји много боље ни са интелигенцијом. Интелигенција као да Немци нема свио ова, што својим рођеним очима види, а мисли да је у њих врло слабо.

Ровов да су Немци и друкчији — јест, и то у сваком погледу. Сваки скоро општински или неки друштва, што имају неку циљеку корисну циљ, и нас то исто Немци врло Зелп, који су тамно друкчије заведи. Али и више су они ређе зајдно код се неки и бавиду. Немачки, сем цели њих су људи сва поставлена, све господинци и крчме, и у варошима и у селима. Ту на таким местима и у таким приликама опажа се особито једна, искључиво немачка особина, којеи се ни пошто, као Француз своја „esprit“ ни Та је особина „die deutsche Gemütlichkeit.“ Ја нисам у стању дефинирати тај појам, и тешко ми када и француским га растолкати, јер му је овим страшне широм. Кад се покупе у гостионици за једним столом другштво, па заседе јако је то исто другштво биле „gemütlich“ расположене. „Gemütlichkeit“ со може бити само у гостионици, на на другим каквим јавним местр, јер у кући прво можеш бити мало друштво и друге ту ће једном доказати звбиља много исто тако, а опште, главно правило је, да где нисам пиће, „da hört die Gemütlichkeit auf“

На овог се нади једно, да Немци воле расходовање. Особито у варошима пена гостионарка; то сведоче и сами гостионари, који и у најмањој варошици имаи у великом броју.

Још сам рад да напомеием нешто о предмећи Немаца. Да су вредни, о тим нако не стоји, то да су тако вредни да и недељом и свецим раде и тешке послове. то је много мање исто тачудити. Кад с пројеха ли лето поглаи по полама, недељом по подне, заседиш се часто, као видиш како кажи са жетвом у руци раде тако ено и у другим дан. Ово је чудно особито због тог, што се зна да су Немци врло побожни. А

жиш је тако, и да је тако, сведочи најбоље то, што ес се про највише годиша спонтанеши појавили, и протестантски и римокатолички, обротали државном сабору у Берлину с тог малном, да гледи да ма како стане ко дуг обезбеду тешких посдова недељом и свецим.

Но ири свом том што су тако вредни, не може се рећи да су и у радна полиди. Особито се последњих година поче примећати, да трговина и индустрија у Немачкој не бележи на свиљном тежоду. Да бих ово само у неколико расписам, а и довољно, навешћу овде само један пример, који је врло важан и знатан зато, што обухвата све свирове немачке привреде и чудно и ово народ, што се ни Немачка у чудно и ово народ, што се ни Немачка у свом трговачкој јачи стоји; тај је пример „крах,“ који се поучавајуће појавио на берозни у главне две мачке варошие: у Бечу и Берлину. Ту несрећу и хлау друштвену, или толике врсте пратила, изазвале су стотине шпекулирских трговачких и индустријских подузећа.

Ја подузећи покретали су људи из најнижих и највишех слојева друштвених, особито у Немачкој. Нарочитије немачки лист „Gartenlaube“ донео је, мислим ако, неколко година чланко о там откарши од О. Глајтр-а, из којих се види, да су они на пропаст основана била и једино на превару нила. Ту се види да су у злогорфења таке друштва била, а уједно су и личности главне подбедене, све скоро искључиво Немци. Но да Немци, особито они што се нашо не разуиају у прост народ, по бирају много, нако ће доћи до блага, сведоче многи ужасни и гадни примери. Имена као „Шпицедер,“ „Зопке“ нису уживљени у Немаца. Најсналнији дивизит-спекулација у Берлину је врлнер, код којега радиле на у једном њиме народ. Ни овим недуговим нису на задовољ помагали, јер се Немци тога тако тешко гиде ако и друге нације. Ја је тек занимљиво, да се тако што код њих дешава. Да се такође што у великом код других јачих народа нешто догодило, ако случи ово за доко. После последњег рата са Немачком, буиуто је у Француској велико у Парису грофдавиле рат, због кога су мисо по-

Ово ако говори у појашње за то, да свеска трговина, индустрија, иако прилн у новије руке, да то неке више за нас. Али има једна добра на ком су дивне ној. Немци прво на свету, због чега је он остиги славан и знатан народ и овда, кад их нашо побуде биде, због чега је у једу светских културних народа народ Трка и Руслаша одмах за њима заузети. То је неке: каже. Ни једно се народ до данас не може похвалити тако великом, тако великом, тако поштеном и на све стране подудном радиношћу литературом, као немачки. Све се каквом може суде спрам тог. Немци је шаљиво основани свет, и то како једно јест! Нешто ови неприродну, ако не неприродну, ипак доба и нешто на, да ни се поверн. Кад са те стране узмеш Немце, онда се признати мора, да су у највишем смислу „културотворци.“ На још боље „културобране.“ Ова је особина њихова разна и разишава се за једно са дрвнишим нагонима, и нехвали је тек онда са свим на видело, кад су се дрвнишн предали. — нехвали је тек онда са Француском. Ја у том не разликују од Трка и Руслаша, јер су они исто тако пустили на том пољу, тек кад су на дрвнишим прошли. Због тог прилн, да Немци живу много већу будућност, нег што је прошлост у старих класичних народа, због тога дужни да њиду у себи клицу новијег народа, као и Клицн. Ту у великом особљу и нашу и они сами.

То је важно особ пољедине појаве, те изборише појам о многочаству од немитивног, па помичимо сад неке особине људског карактера.

Због тог поједи немачки посматрања гледе, да је науци напис, искључиво немачка свеница. Али то су изјаве немачки књижевника, или их је опиа глава победоносно немачког оружја, и радијем се њих, што сама Немци признаа тих успеја; а да успеју сведоча нам особито имена Сибеа, Шлосера и многе друга.

Кад погледамо на историјски развитак народа, онда нам изгледа, да ви ви једна кома много, што учини неку ману у науци и другом, а Немаца нанеши, него у другог народа, па сваку мисао Немци врло прилагоди и они су сваку скоро прону прешнут дан. Нашле добро дали су и колинари су Немци у Грк, Римљана, Талијана, Француза, Шпанаа па, и у свима Словена. Немци нарочито су стварн нове мисле, за што нто зна обрадити сваку ишао, доторити је, што је нето тако знано и знатан у науци, као и ирин. Сведоци су овом имена Аристотел, Платр, Коперник, Талилеј, Бутл, Бачонски, Декарт, Дарвин с једне, и Кант, Хегел, Бекнер, Хербарт, Хегел и многи други са новијег страна.

Па и само појатиком немачко значења је свој данашња знатиоја висо, од се отрасла у свом народу и развила се самим стилом на становните стеро класичности.

Неку дакле нико говорити, наше неку у-ленити у широшој поимину, јер се бојим да ме неучинам неправду каквој: зна тог поимен ни и код члану њиме појединце спомогнуте; а ако сам овим родовима жеље читаоцима само у неколико ирао корнину сваку руку на немачке ирад сви стварима — онда сам више постигао, него што сам очекивати смио.

П. Н.

ЛИСТАК.

Језик.

(ЗА ДЕЦУ И ЗА ПОДУЧАВАЊЕ.)

Е, за сваи ја то добро, говорио ми је ја ме мајсеј од нас посеби чорбе на уста, ал прича та имсмо ми штудије, јер ће ју од нама нашти на пачет суд једна, онако с рекон, ни са ногама и сирћетом . . . Сидро.

Шапе само! Зар со не стидите, тако обманути бити? Не сте чули ред ваше ни спомињати, да је ваша ни кошто јело, ју ви ваши ништа, да доведете човека у забуду, то жа да помислите, — ваљ, та вала ја шиком ћемер?

Но, нашите да те ми једно, човеки таке с свеју збуваши. За то притуните се, док изложи ирад вас сву ову штудију, ја онда изволите пустити.

Предмет посматрања овог нашег „језикуза“ већ ово дање дуже доба, што се у свакој човеку на свету, дакле и у нашем дели тешо потрестано нашо, и које се нако у школама, тако и у свакидашњем живоју зове — језик.

Да човек нема језика, да би могао на дисати, на „дићесеризрдуге“ чинити, на почати се, на појати, на доказивати, ни јесте, ни — ништа на свету! — Ово је тако ја би предмет ни ја ту дуже дивим; а нашла би ком тргнина била; то можете појати, ваљ појмодите, колико би се жорда ваши једни своји тргнин срнти и бољели, да би нарошам Луди представио, да нему на ир. треба по дета шафрол, десет аутија по-ломаза, по сушета чарап, тест шпрекла бермиреза, две пуше свеће гарави, шест пари срмени ошивача итд. — и друге ствари!

Разиво, да дање свако људина на свету отиаше језик, а сутро до одмо у каква велика чикуиа дубан у варошу, у ком десет-дванаест помоћнин посиуже, а сиуиаа се ни ударед одједнои своја трговаша, на једни би ово, другн ово, трећи опет — ни један ја нита; па то све

и главом, и рукама, и ногама показују, а немећани ни како да их разумеду, него док овај леђе кашица, — сршћет му пружа праске капике са запиталом; овај хоће интерпеладе, а Јуда му даје праворно на каже; тек би иструкцијандли, а Јуда му нови буђагије; овај опет пише удара, — а трећени му понеси пљофкаин са чапком.

Џаба ти и твојег талара! — Та то би изгледало, као последњи дан зидања вавилонске куле. —

Кад човек не би имао језика, не би било ни ораторства, ни парламената, ни научних предавања, ни престоних беседа, ни надгробних слова, ни свађе, ни копања на свету. Паметан човек би исто толико важио, колико и онај, што је буђави чарапом, или што је само с трешње. Не би се уопште ни могао разликовати, ко је паметан, а ко је луд, јер знамо, да свет ни сад не мери мудрост кога човека по његовим делима, него по речима. А да ти пресуди кога човека по његовом говору — кад ћути.

Хоћеш сутра!

Ал не треба даље да идемо. — Представите само пет шест женскиња у једном друштву, па ће мучке онда, што би било, кад не би имале језика.

Колико би се ту онда морало усмијати устима, преврнути очима, кривити рукама, савијати главом и целим телом, док би која само хтела да приповеда, како ће се обући на бал.

Из ове неколико реди види се довољно, да сав човек и с телом и душом, не би вредио ни пита, да му није језика. Или — језик је нај главнији фактор у машини тела човечијег; а појединих језици, или боље, језици појединих људи, то су наколовке карике у оном гвозденом ланцу, што је читав овај глобус наш спутао, и која се зове — цело човечанство.

Језици неких људи — то су онај клип што у целим ланцима свакy десету карику са оном да не везује, у место да је карика карику закачила.

Да је језик најглавнији фактор у машини човечијег тела, то ће свако увидети најлакше при посматрању самог себе.

За што се мучи и ринта човек целога века свог? За што ради? За што спекулира? За што лупа главу? Шта је циљ свију тима?

Да може што угодније живети, је л' те?
А с чиме се почиње угодно живљење?
Са добрим јелом и пићем.

Е добро, рекаше, — шишар Гавра се свог века доста нарадио, па је стекао толико, да сад може продати трговину кајкем Луди, а он и његова Марта жену и из капитала живети. Не морају ни шта радити, па хоће да живе угодно, но воле.

Марта зготовила ручак. Скувала кокош на чорбу; испекла пар голубића; направила ћуфте; умесила питу са сиром; — све, што њих двоје најрадије једу. — Може ли бити, нагал пта не би?

На столу је већ и бокалић са пиваром, па ће да седну за ручак.

Узмимо, да се Гавра пре, него што ће сести да једе, покаже, па — ишчупа и свој језик.

Дед сад једи, шишар Гавра, ако можеш!

Супу ће које како улити у грло, ал решавање већ мора храна од њорбе залутити, а ћуфте већ ни спомињати не може.

Видите даље, колику улогу има језик кад једе. Без њега мора би човек од глади умрети и онда, кад је већ печен ћуран пред њим на столу; а колико се тиче сирома језик, док човек до печеног ћурка, па доста пута само и до коре леба дође! —

Па онда, — језик је тумач мисли и осећања човечијих. Он је пуномоћник наш, који нас пред светом заступа. Кад се с ким свађамо, он је наш адвокат. Језик је шведитер жеља човечијих. Он је шпик, а у једно и вођа политичара. —

А каким би ми чемерни светови били, кад људи не би имали језика? Како би онда музали — „чим у кућу дође, жарем трамит' пиће, па опомни своју жену“ . . и т. д.

Да немамо језика, онда би се у свечему морали пантомимиком служити; а кад представимо себи горњу песму у пантомимици — онда нека жени свакио ко хоће, ал ја да их имам десет, као Југ Богдан, — све би их у калуђере дао.

Ово је мислим довољно, да се свако увери о важности језика; а где је још све оно, што се чувало од њега, па придело другом чему.

Тако на пр. кажу, да су речи човеку само за то дате, да с њима прекрије мисли своје.

Ову истину су прогласили дипломате, који више донисују, него што говоре један с другим, и који осим себе сви свет за искрен и поштен држе. Они живе т. ј. у том уверењу, да се само у дипломацији мисли са речима прекривају, а да то иначе у животу не бива; па за то веле, да су на ту цељ човеку речи дате, али — то не стоји; јер кад знамо да се у свакидашњем животу највише лажи догађа, и то без пера и хартије, па опет за то нас трупкамо, — онда је лако увидети, да горе наведена дипломатска изрека није коректна и да онај позив, који су дипломате речима приписали, није управо њихов, него је то посао језика, јер у свакој лажи и полагању он игра најглавнију улогу. Језик је дакле онај утурус, што је човеку између осталог и за то дат, да с њиме прекрије мисли своје. —

За оног адвоката, који уме пет других да надговори, каже се: ала је тај зубат! — Ту је опет пренесено слово са језика на зубе. Но што је нам јасно, да и кад таког адвоката зуби само помажу, а језик ради, што ради, — то онда место придева „зубат,“ природније је, кад кажемо, — ала тај има добар пуцдитук! — разуме се — језик.

„Није на свечу“! — „није да говори, него све јетеће!“ — „растурио роље, мислиш — протутње те!“ — „клепеће по ради!“ — „блебеће од јутра до мрака!“ — „меље ко ветрењача“, — „торока по вас дан“. — То су све одобрене изреке, које се припињују на где које особе, али се управо њиховог језика тичу. —

Кад се ко год грдно препечен на хоће да пререче што год, што други не би мислили, — онда му се обично каже, — прегризи ти језик!

Који човек има жену, што та од јутра до мрака чангрља и паћи, да се и сви чуде, како да не оглуви па не полуди, па тога човека ко год запита, како му је жена? — од сто њих деведесет и девет ће одговорити — „брате, друго је све и које како, ал — шпид не умачи језика!“ — А кад се чује и жена свађају, па жена на сваку мужевљеву досетку тако, да овај сиромах ни већ ни беле речи, онда му још остаје од његове стране у запиштак — „ао, та језик имаш до дупе. — Мола би . . . .“ ал даље, већ ништа не говори. С тиме је све рекао.

Кад се девојке нове млада, по други дан већ озиала са свим кућом, и куд год ходи, свуд налази ваше, свекрве замера, свакога оговара, ни што није тако, као у њене матере, а у свакy нагру баца најкрупније речи, — онда ћеш чути свекрву, где ће махнути главом рећи — „е, ћеро, ћеро, ни тебе мајка није препредала језик!“ — Досади ли се већ и богу и људима то свађиво торокање, а ти ћеш онда чути свекра бабу, где се кладе — „језик за зубе!“ — А ако је снаха зубата, свира у говору, онда опет чујеш, где и гуске за њом гачу — „гавери, као да има чвор на језику.“

За свакy жену, која без да удаве, уме приповедити, каже је Јеца, Катица, Јулка, Светла, Милка, Софија, Фема, Милева, Сока, Јелена, Алиса, Марија, Олга, Павка, Јудита, Милица, Марта, Персида, Љубица. Ната и — још њих десетак, како су биле на балу обучене, како је која изгледала, ко је коју курисао, која је највише играла, — за такву жену каже се — ао јој језик, ко чегртаљка, или леба јој језик, као метенило. А за човека, кога таква жена обично у шорињу дрма, говори се, до не све језика помалите.

Бива да човек кад кад у друштву затрчи се, па и онако што рекне, што истом онда опази, да није умесно, кад је већ изрекао. Да богме, да у тај пар дође исти у забуну, па у место да како год забашури ствар, — лупи се длановом по усти. „Шта ти је?“ — запита га ко год. „Та — ујео сам се за језик!“ — А који ће — што но реч — осворити и матер божију, за тога се каже, да је невалалог језика.

Кад млађи старијем на свакy одговара, но му је свака реч уткана речима старијега, тај онда мора да је језичан. А ко онако у шали, без увреде уме да исече кога, томе кажу, да је веселтинег језика. —

У речнику за карактерисање човека нарочито изрека има, које обележавају, каква му је језик; ал ни једна од тих изрека не служи на препоруку дотичноме. А кад се која од тих изрека на женскињу, па још на девојку примене, онда најнеугоднији утисак чини.

Немојте мислити, лепојке моје, да је ово потварање. Као ћу вам навести један пример само, па ћете ми већ и по томе дати за право.

Рецимо, дошао је у кућу вашег рођака, стриц младић, који хајде неки се зове — Пера, па је одело код свог једног пријатеља. Матере, које имају кћери на удају, сутра дан су већ дознале, да је тај младић дошао „гледати девојака“. Пера одличан, имућан и — паметан младић; даље партија, каква се само желети може.

У друштву једнем госпођица Катица особито се допала Пери. Катица је на око девојка. Њен дивни стас, велика црна коса, као од свиле, изузетно црне очи, румена мала усташца, бисерни зуби — морају се свакоме допасти. Није чудо дакле, што се Пера у њу на први поглед заљубио; а што се човеку допада, то би волео и својим називати. Али као што рекох, Пера је — паметан младић. Он би желео љуби својој покрај спољашње лепоте још и друге добре својства, па за то је и питао пријатеља свог, каква је иначе девојка Катица? а овај, као искрен, као прави пријатељ отговори му са једном од горе наведених изрека о језику.

Но шта мислите, лепојке моје, хоће ли Пера, као паметан младић узети Катицу?

Е, та ја знам, да ће се међу вама наћи философа, која ће рећи — „бре ако је он ку право волео, онда неће наћи замерке њеном језику!“ — па ја за то опет кажем, да је — неће узети. А ви, које тако философирате, ал ћете мало као да одбраните и свој језик.

„То није истина! Ми много лајемо! Ви нас опадате, господине драги! То је увреда за нас!“

Но, но, немојте се жестити, јер ће вам онда и други ко год рећи то исто, што и ја; а је се све, драге Српкиње моје, ипак разумем, што ви хоћете да ми докажете, да се на вами језик ни једна од горњих изрека не може аплицирати. То је већ један добар знак, да ни нећете да дате вашим језицима на вољу. А то ми ипак верујте, да Пера, на ни један паметни младић неће узети Катицу; а лудог мужа имати, — то није ваша срећа.

Језик човечији је као и бријачица, која кад је у руци берберина, то јест мајстора вештог, онда чини добре услуге, лепо угледи човека, очисти му лице; — а кад је у невештој, неизмуштраној руци, онда ће да нагрди човека, и да га осакати.

Језику је мајстор разум, па ако је тај разум лепо развијен, изображен, онда ће и језик добре услуге чинити; а ако је разум четио аналовен, какоји га човек на овај свет са собом донео, неотесан, неделкан, или шта више, ако је услед рђаве наставе неразумно постао — онда ће, бог ме, и језик доста кварн и бруке да починии.

Као год што берберски шегрт мора да учи, да од њега добар мајстор постане, па да после уме владати са бријачицом, — тако исто и разум мора да се изображава, да језиком владати уме.

И језика има тако исто тупи и оштри, као и бријачица. У невештог мајстора је бријачица оштра, а у фушера, у ланспрајнара је тупа. У изображеног човека је језик оштар, одређен, и у неизображеног туп и неван; али ако је одређен, он онда тече, свако и рита се као ждребе, кад га пусте са улара. —

Шта је много, — подврано је, каже Шваба.

А то мора да је света истина, јер су је чак и турски државници признали, те је се освојило у финансији држе, као пијан плота.

Ви, знам, да не мислите тако турски, мада полмачарке шофе, ал опет као да чујем, где кажете — „доста је већ о језику, доста!“

Е, па кад је доста, а оно нека буде — доста! а кад се други пут састанемо, онда ћу вам накударисати ловно, вазвитати шпиљово, накеснити тупину, па све по најновијем укусу. —

(Боже мој, и тај укус та је чудно створење. Што је пре пет година било сад шиши, то та је данас лепо, да га се не можеш сит нагледати!)

„Само будите човек од речи!“

Хаћу; али обећајте ми, да ће данде свака од вас научити ову лепу народну песму, што је певају девојка, кад је убрађују. А није дугачка. Ево је видите:

Ој ти црни шепичино,
Ти не буди језичино,
Па ћеш бити честито.
Ако л' будеш језичино, —
Не ћеш бити честито.

Гаврил.

МИТРОПОЛИТ ИЛАРИОН.

(В. лик на стр. 30.)

Братство Рогановића, у племену Цуцама у Црној Гори, познато је од давнашњих времена. Оно води своје порекло од некога Рогана из села Требиња, где још дан данашњи многобројно. Један огранак ове породице преселио се одавно у Љешанску нахију, у село Прогоновиће. Од ових пресељених Рогановића родио се данашњи митрополит црногорски Иларион, и то 1826. год. Отац његов Ђуро, пресели се у Подгорицу. Док је живио у Прогоновићу, родило се Ђуру шесторо деце, а у Подгорици син Илија. Илији није било ни по године, а умрије му и отац и мајка. Он остане у најљућој сиротињи са још једнијем братом и четири сестре. Најстарија сестра, Дафина, подигне брата, и кад се уда, узме Илију са собом, који није знао за другу мајку, но за њу главну мајком.

Пошто Илија одрасте за нешто године мало уз своју најстарију сестру, она га да на занат у Подгорици. Но несрећи умре брзо иза тога домаћин његове сестре и она се преуда за другога, али који њен дом или није хтео, или није могао примити малога Илију, већ га узме к себи један даљни рођак у Спужу. У Спужу пробави једну годину дана, не како ту не бијаше школе, а Илија чезнијаше за науком, рођак крене у манастир Острог да моли тамошњег старјешину, да прими Илију за ђака, а ту је била добра прилика, да се научи књизи од калуђера. Идући у Острог сврне за путу у срез Бјелопавлића у манастир Ждребаник, да поздрави игумана Исаију, каже му куд и зашто је кренуо. Игуман на то одговори, да ће он радо примити Илију, ако ће да га њему да, а моли ће уз њега књигу учити. То рођак Илијин једва дочека, и до мало дана ето игуману Исаији један ђак више, са којијем већ није се раздвајао до своје смрти.

Мало се у оно доба тражило у Црној Гори, да зна онај, који хоће да ступи у свештенички чин, али Илија брзо научи. Игуман рад оставити себи наследника, окупи Илију да се покалуђери и одиста једнога јутра од Илије постаде Иларион. Мало времена за тијем, 1844. године, постави га благочестивејши митрополит и господар црногорски Петар II. у цркви манастира цетињског за ђакона, а три године касније за свештеника.

Рано 1852 — Омер-пашине — године упозна покојни кнез Данило младог, угледног и симпатичног калуђера Илариона, допадне му се и својом познатом проницатељношћу увиди у њему много врлина, па га је за то добро пазио и касније 1857. год. узме га на своје нарочите трошкове да се учи на Цетињу, где је пребавио три године изучавајући основна правила и ред црквени, и све што се за онда могло научити. Касније постави га за управитеља манастира Острога; надајући га тако, обећа му временом владичанство.

У Острогу пробавио је Иларион не пуну годину. Жалосни догађај, убиство кнеза Данила, побуди тадањег владику црногорског Никанора, Далматинца, да, спазивши у Котор у погибију кнеза Данила, поврати се више натраг у Црну Гору. За то нови господар црногорски кнез Никола позове одма из Острога архимандрита Илариона и повери му сву управу духовну и тада одреди га за будућег владику црногорског. И доиста у пролеће 1863. године буде послат у Русију, где на Тројичин дан рукоположе га за архијереја.

Чим се вратио из Русије одлучио уређивати цркве и свештенство са највишом љубави, колом и енергијом. У цијелом свом архијерејском раду одликовао се настојавањем за ширење просвете и школа у Црној Гори. 1868. године, кад су се вољом и радом садањег господара кнеза Николе I. одлучиле знатне реформе за корист и бољу будућност Црне Горе, у владици Илариону нашао је добру снагу и помоћника, нарочито при уређењу манастирских добара и обраћању прихода манастирских у школски фонд.

Кнез Никола цијенећи заслуге владике Илариона, именује га најпре за митрополита, а касније одликује га првим командерским, а 1871. год. великим крстом реда Даниловa „за независност Црне Горе.“ Такођер и цар руски одлари га прво редом „Владимира“, а касније 1873. великим крстом реда св. Ане.

Сада је митрополит Иларион у најбољој доби живота. Он је веома поносит изгледа, пун достојног говора и веома пријатан и забаван у друштву. Њега љуби и уважава народ црногорски и сваки, који с њим дође у додир и упозна се. Уз обичан свој духовни ред много се интересира за политичку страну нашег народа и ради на томе. Како треба да нам народ има доста оваковијех духовних пастира!

Манастир Привина Глава.

(В. слику на стр. 41.)

Давно је нашу Фрушку обдарила природа лепотама, да се лепше замислити неда, а српске деспоте испуњавале је самостанима, да их се више замислити неда. У сред зелениле шуме са јелама, српских и сваком другом дивљачи, сред какве мирне долине, поред жуборнога потока са бистри сребрнасте вода, подигао се гордо у нас једна по једна задужбина српских старих. Зором већ однеђу сво чистином Фрушком гласна поводачица звона од планине до планине јутарњим наредним звуком, па росним цветним ливадама, далеким оранитим њивама и грозданим виноградима, лелујајући се по том шареном ћилиму, што се зове Фрушка, — од једног самостана до другог, од једног повутњака до другог надмећући се са славујем, што тамо у росном лишћу прижељкује. Дивна Фрушко, ала си ми лепа у зору! Ала си ми красна, кад ти сунце позлати планинчесто врхове, па се украде поред бела ђурђица, ружица загаситих и златна шебој цвећа! Ала си путнику дивна, кад се уморан од топла сунчана дана спусти на ливаду у дубоком сену, поред широког рибњака. Ода њега се злаћане бубице разују свету, шарени лептири слећу, препелица пућка, а шева се вије цврчући у вирују по плавом небу. Повестарац шири, па се љуљаш преко родних њива, далеко далеко, преко широког Дунава у далеке непрегледне банатске равнице, што се као море таласају у класовима, а из њега се тек овде онде помаљи ону бела кула њеног сеоцета, ал' као стрела пролети та пред очим вашим дивља ергела, јурећи бунару у широкој пустари, ал' змијастој Тиси, што се тамо вијуга, па љуљаш лаке рибарске чунове. Питома Фрушко, ала си ми и овде лепа! Уморно сунце спушта своју врелу главу на запад. Злаћана румен обасја сву равну Бачку, па се огледа у тихом Дунаву.

У Фрушкој је весеље, пуцњава, свирка, певанка. Свирци свира, а настаде бећарско коло, момци подвикују — берба је. При тихој месечини букте ватре на све стране, рашњена се сврћу, час поједеше по која пушка; домаћини задовољни, гости расположени. Ох, ала си ми дивна, лепа Фрушко! Али си ми дивна, лепа.

„Сунце зађе, а спушта се тама,
„На небу је вечерњача сама,
„Небо ведро, а река се чиста
„Тамо вако у пругама блиста,
„Ој Дунаве, ој ти реко-сила
„Ала си уснила!“

Бранко Радичевић.

Но хајде, да се вратимо Привиној Глави! Кад се оно народ српски на позив аустријских царева, и угарских краљева, са мачем у руци настани у овим покрајинама, надајући се на овој страни бољој будућности, пређоше с њим и српски деспоти преко Саве, па се настанише у Срему, у селу Беркасову. Скоро сва Србима дата обећања, остадоше — празна обећања; „привилегије“ са златним печатима чуваху се као очи у глави, те на сам мађиц не могаше тако лако до њих допрети; једна је само штета — што се још нису испуњавале. Србе пуковно, да лију своју крв на све стране, један деспота би на правди бога затворен 22 године, па тамо и умре. Србе почеше и због вере гонити. Деспоти српске, да би утврдили православље код народа, подигоше силне задужбине. Тако подиже и деспот Јован Бранковић близу свога седишта, Беркасова, усред једне красне доле манастир „Привину главу.“ Око манастира је одиста диван предео:

„Гора га је чарна листом опасала,
„Ту је бајна ружа по ртовима пала,
„Ту се лађан поток с Врдничкојем кори,
„А с ружином зором славуј разговара,
„За час само, за час, у рђи ружица прне.“

Јовић.

Ал' и јесте диван долина! И искотине те спушта се на старогрчку долину „Темпе“. Мало даље од манастира види се брдо „Деспотовац,“ где је некад био градић деспота Јована Бранковића, а мало даље од њега је брдо „Длагуба,“ што су — веле, Турци на њему бадава длагубили, немогући „Деспотовац“ освојити. Видећи деспот, да се у Беркасову неће моћи дуго одржати, повуче се још даље у шуме и брдине, па сазида цркву крај извора Приве или Прине 1496, као што сведочи један камен, кога виђосмо, над кога положише темељ за нову цркву 1741, коју патријар Ненадовић после 19 година освети. Градић на „Деспотовцу“ опадаше све више и више, док најпосле под Маријом Терезијом не подигоше из његове грађе и овога римокатоличке цркве у Беркасову и Кукујевцима и двор унијатског владике у Шиду.

Старина — веле — било је пре у манастиру довољно, па са немањем и незгодама пропадоше. Сада има још свега две историјске старине. Прва је једна круна од зелене кадифе, навезена златом и сребром, а изгледа као камилавка са златним крстићем. Круна је та била својина беркасовачких деспота, па се вели, да су деспоте са њом саборе отварали. Друга је старина један барјак. С једне је стране везено урезан „Сабор архангелски“ у шест ликоннца, а с друге је стране привилегија манастира „Привине главе.“

О постанку самог назива „Привина Глава“ има две верзије, једна је, да долази од потока „Прива,“ а друга, да долази од некег пустињака „Прива,“ који је као на том месту живио. Пре је манастир био јаче спао, а данас је један од најлепших и богатијих у свој Фрушкој. —

Слику, коју ми на страни 41. доносимо, цртао је по природи г. М. Миловић.

До сада „Србадија“ није могла доносити слике наших задужбина, пошто је то било са великим тешкоћама скопчано. Но како су сад бар донекле савлађене, то ћемо од сад доносити и слике српских самостана са свих крајева, где Срби живе, и од манастирских настојатеља се надамо, да ће свакојако ићи на руку, који би се бавио изучавањем таких историјских старина, те тиме припомоћи, да се расветли по које питање у нашој повесници. Тиме би и себи и народу учинили велику задужбину.

Ми ево доносимо слику из једног дела Фрушке. Но њене чари немоћно засладујуи, да је сваки, који се год може, обиђе, пре бар но страно земље. Вас тога има много мање нагита, могло

ће видети и прочитати нарални живот у тим крајевима, и ја доста словенских српских видрта. Особито ваш мађи свет по ће требао да познали трудо, да да крај Фрушке прочитује. Браћа мајсторска бића би сложно при руци ово испитивања свако лепше страно, а особито историјских споменика.

ном нарави пачинио спокојију у Јевроци, к које су одмах на страно једне провалили, а сада лежо протеворити покалипо реки и једном новом делу, кои „Италија" бодно претеча.

Немачка је књижевност врло богата, о тоне нема сумње; али поред свег тога, што Немци имају живе и знатне умотнике, који ни дела и лепоте илуструју, нпак је немачка илустрована која се с пуним правом може мерити са најлепшим делима. Наклада Л. Еигелхорна у Штутгарту, који је издала „Италију," и тиме недавно засдуту стекла по немачку књижевност, издаје од скоро нову илустровано дело под именом „Швајцарска" — „Das Schweizerland". Сувеће по прави свештени, слободно можемо рећи, да ће то исто дело надмонити „Италију," за ће се мање

Ношња у Сарајеву.

Швајцарска сељачка кућа.

(В. слику на стр. 49.)

Читаоци „Србадије" сећаће се, да смо им дане у овом листу донели неколико слика из Италије, а сада ово можемо донети слику из Швајцарске. Тада смо имали прилике да упознамо наше читаоце са врлима илустрованим делом „Италијом," које је са својим напредном умотнич-

ком књижевношћу заслужи пуно пажње. Пажљиви живљ најлепша и најзанимљија илустрована дела и листове, па чему им сав свет захвали, а особито Француза и Немце. У најновије доба, после уједињења Немачке, појавило се у немачкој књижевности једно илустровано дело, које је на себе обратило пажњу целог образованог света, а то дело беше — „Италија." То је до данас у књижевној књижевности најзанимљије илустровано дело, које је с пуним правом може мерити са најлепшим делима. Наклада Л. Еигелхорна у Штутгарту, који је издала „Италију," и тиме недавно заслужи стекла по немачку књижевност, издаје од скоро нову илустровано дело под именом „Швајцарска" — „Das Schweizerland". Сувеће по прави свештени, слободно можемо рећи, да ће то исто дело надмонити „Италију," за ће се мање

пише посвети мили(о)ник Волдемар Казев. Људе, њихов живот и обичаје, природу и здања, описује тако живо и лепо, да га је милина читати. Дело излази у свескама, и за једну годину и по дана биће готово. Из тог дела доносимо ми нашим читаоцима: „шпајцерску сељачку кућу изнутра," а гледаћемо да донесемо још коју слику, како би бар донекле упознали наше читаоце са уметнички израђеним делом „Шпајцерском."

ПАВО СИМИЋ.

(И. лик на стр. 45.)

У књигу-жалосницу, више „Јавор," у четуљу пртих, уписа се опет једно име. Дне 17. јануара о. г. растаде се са животом а из средине своје породице — Паво Симић акад. сликар у 58. год. својој.

Паво Симић беше за живота свога вредан трудбеник и радник; беше човек, који је по својој струци, као сликар, достигао већ висок ступањ савршенства, те се с правом могао рачунати у вештаке. Атрибуте свог вештачког духа показиво беше већ у академији као ученик; доказ томе су прве даље сведоџбе и — „прва награда бар. Гундла за антично цртање", коју доби већ год. 1839. Ако Паво не достиже и последње ступње на лествама вешташтва; ако се не изједначи са представницима и првацима своје струке у других народа; један да ће многоме узрока бити у оскудној снази његовог духа, и свецелих његових способности, велике за цело беше, а још има, у особеним околностима нашег народа и самокупног живота његовог. Наши крајеви не леже под климатом, под којим се вештине бујне развијати могу; ми немамо ни светих нијансе за продукте вештина, а — као да су и ваш наших крајева већ у опадању услови, који потпомагају развиј вештина. Наше је доба мађо тако; а можда је и епоха на помолу, у којој се дивно култус чистим вештинама. Индустрија тровим духове, која би можда заменљивали Рафајила и Микел-Анђела! . . . .

Струја индустријализма потискује у велико и на свим пољима културног развитка човечанског индивидуално усавршавање произвида. И не је налар у данашње доба шнак да се у своме производењу отме од утицаја те струје, да самостално, са тежњом, која је класично вештачко прогејавала, обделаво поље избора свога, тај се с правом и данас сме и мора назвати вештаком. —

Паво Симић рођен је у Новом Саду год. 1818. где му је отац био трговац. Год. 1837. већ га видимо у академији лепих вештина у Бечу, где учи сликарство. Већ год. 1839. добија споменуту прву награду, која сведочи да је за цело посебно стиху свога талента, кад се сликарству одао. Год. 1842. излази из академије са сведоџбама о отлично постигнутом успеху у својој струци.

Из доба тога па до год. 1848. зна се о његовом сликарском раду само толико: да је молаво иконостас у српској православној цркви у Парошу. Из тога доба датира се и његова композиција: црногорски момак од 22 лица, посвећена срп. књижевнику Теодору Павловићу. Ту је слику литографисао Ј. Кларош*) те је тако постала општа позната.

Год. 1848. композује и молује своју историчку слику „мајска скупштина," која је такође литографијом распрострањена. Ова је дело знаменито са своје портретске вредности. Иза тога почиње молевати манастире и цркве. Год. 1850. манастир Кувеждин. 1853—1855. цркву шабачку. 1853. престоне иконе у цркви ст. футошкој. Год. 1857. цркву у Ђурђеву. 1858. па ново цркву Парешку, која беше у револуцији изгорела. 1859. ради цркву у Сенти; 1860 у Деспот-Ст.-Ивану. 1863. николајевску у Новом Саду, а 1864. капелу Платонову на алмашком гробљу новосадском. 1866. ради цркву манастира Орахопинье (у Славонији). Год. 1867. цркву у Банахаду (у Бечкеу). 1869. у Глини (Хрват-

*) Slovnik umjetnikah jugoslavenskih od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Sv. V. Zagreb 1860.

ској) а 1870—1873. велику цркву у Сомбору и год. 1875. Хоришеву капелу на земунском гробљу.

Осим тих великих сликарских послова, постоји његова композиција: „Барчанин Пајша." Ако се не вара писац ових врсти, четири је слике из те песме Симић сликао својом кичицом на платне. Радио их је по поставњу тадашњег крушедолског архимандрита (садашњег покојног владике) Никанора Грујића, и тада су (год. 1850—53.) чиниле сензацију. Слике те или су у манастиру Кувеждину или у Крушедолу.

Осим свега тога, и многих икона приватника, још је у нашем народу и на многим страном од Симићеве руке пуно портрета, који се сви одликују потпуном верношћу цртежа и лепотом колорита.

За оцену вештачке вредности Симићевог сликарског посла није места у овим врстама; томе треба посветити нарочити чланак. Мимогред само спомињемо: да му је колорит, (на првим пословима његовим и на неким копијама) не обично мек и топал, и да је нарочито преглично предмете и прелевање боја врло вешто молевао.

Паво Симић подигао је себи достојан споменик паређеним и наговештеним, обилатим производом своје кичице и свога труда. У томе је и једина утеха наставило му сироташ-удовици и четворо његове деице-сирочади. (Најстарија ћерка Павлова, Милева, сада је учитељица на вишој женској школи у Новом Саду.)

Гледајући сузним оком на тај споменик једног вредног и радног живота, при постанку његовом искраћамо ти са уздахом: трајан ти био спомен у народу — Паво Симићу!

Цетиње и Његуши.

(И. слике на стр. 53 и 57.)

Престоница српске независне државе! Које Србину не заигра срце, који Србин није пожелео, да види срце оне мале земљице, о коју се већ скоро пет стотина година ломе вали турскога фанатизма и азијске обести! Мач је Османов толико земље поцепао, потоком је хришћанске крви низ њега цурило, па небројено је места цивилизације у срце се зарезало, пак Беч му је опусео скоро сечивице — онда се изломио о живи црногорски стење! Скоро пет стотина година се крвно о вас кривне врлети, скоро пет стотина година је ровала царигада из оних праведа, скоро пет стотина година су тамни јаничари одјекали и дуга јатагана сукали, пет векова су сури орлови обletали оне дивно крши, грозно пропале, попролаиво стражење, да одбране српску независност од љуте турске ајдаје. Ал' и јесте место, таман за орловића. Како је дивно умео Јакшић да опева ово утолиште српских старих слободара и осветара —

„Далеко су села, далеко механе,
„Далеко пастири беле стадо гоне;
„Далеко, далеко, бог би знао где су.
„Облаци их крију, вихори потресу.
— — — — — — — —
„Растргнано пусто стење и врлети,
„Отворена пропаст прогутат' те прети,
„Ко се прене вишег ужасом у родна рекам,
„Вечни хладан влада над тројним лабудом."
— — — — — — — —
„Оседи макар сре на грабен шасећ,
„Те на мирно јавље оштре пашке жеље,
„Ил' на бојном пољу народ далеко,
„Слатке ране бира у крвавој реци;
„На добне се бритки јатагани крвави,
„Орло се сури на бојиште баци."
Ал' но саме врат, и Примораци су
„Гроздови и жуке полапшица стари,
„А студено стење вечити другари."

Ал' за орла и јесу таке врлети; ворвати се кљуцају по блату. — Но дај, да завиримо мало у то гнездо оплањено!

Народ прича, да је бог носио пуну врећу камења, па је по земљи бацао, те тако постајаху горе и планине, ал' му се врећа — веле — од

једном продера, па се све камење просу на једно место, те тако поста — Црна Гора. Да л' је Црна Гора баш тако постала, то остављамо геогностији да просуди, која као да се баш неће сложити са народним мишљењем, ал' што и без геогностије знамо, то је, да се Црна Гора није тако од вајкада звала. Понајпре се то парче земље звало Превала, доцније Дукља, а још доцније Зета.

Кад се оно после Душанове смрти расладе српска држава на толико мањ државица, из гола је покрајина Душан своју државу раздељено, давши и поделу и војничку власт у тим покрајинама својим војводама — што је, да како била грдна погрешка, јер исте војводе могаху тако доспније да не слушају његовог слабог сина Уроша, те да се сваки прогласи за независног — онда се и војвода у Зети, Балша, прогласи за тако исто независног, као год и војводе у другим покрајинама, Вукашин у Маћедонији, Лазар у Србији, Твртко у Босни, Шишман у Бугарској. То је сасвим исто жалосно доба српскога расцрјетства, као оно пре толико векова за Немање. У том бали навалише Турци. Нијелан од ових „самодржавних" господара не хтеде другом помоћи, Турци савладаше Вукашина на Марици, па му државу присвојише. Сад дође ред на Шишмана у Бугарској. Не хтеде му ни Лазар ни други помоћи. Паде и Шишман. Сад дође ред на Лазареву државу. Лазар мораше Турцима плаћати данак, као што рекосмо, те беше тако исто жалосно доба, као оно пре Немање — само с једном разликом — што је Немања био срећан, те је све државице на силу сабио у једну, а овде нијелан од свију тих „самовласних господара" није у томе успео. Пробао је и Лазар, да на силу присаједини Вукашинову земљу од сина му Краљевића Марка; ово мало, што је остало после пораза на Марици, отео је; а Марко ако се своја два брата Андрејашком и Митрашином, да се бори уз Турке — само из инада, а ако је Турке са дна душе мрзео. Борио се уз Турке, бранио је и заштићао народ од беснила појединих Турака, колико је могао, због чега га народ и слави, пролевао је своју крв заједно са још многих Срба, који тако исто из инада војеваше уз Турке, док сви не погибоше у боју на Ровинама између Турака и Влаха.

Пробао је даље Лазар, да отме и Балшину земљу. Би побијен. Пробао је да присаједини и Твртковљу земљу, би и од Твртка побијен. Оста даклем још независна Зета, независна Босна и Србија под Лазаром, плаћајући Турцима данак. Лазар дакле није могао бити Немања. Кад није на силу ишло, покупи српски патријарх у Пећи, да иста са лепим учини, сазове сабор, на прелажаше војводе да сами изаберу једног, па ког, но да га други признају за свога цара. Твртко знајући, да он неће бити изабран, и не дође. Народ изабере Лазара, Балша се покори народној вољи, па зараз јаче свеже се Лазаром и опријатељи се с' њиме. Твртко у Босни оста опет независан. Сад Лазар осећајући се јачи, но пре, и надајући се поврај свега тога и помоћи од Твртка, а и од Мађара, отказа Мурату данак. Турци дођоше на Косово, поскачаше све кланце, што воде у Косово, да не би Лазарови војници други прискочили у помоћ.

Но то није било нужно. Твртко и Мађари не дођоше, а Балшић се „задоцни", те тако Турци смрвише Лазареву државу на Косову. Не присвојише је одмах, но само присилише Лазаревог сина Високог Стевана, да им плаћа данак, и да је Србија дужна уз Турке војевати. Било је доније неке прилике, где Србија могаше стрести са себе тај срамни јарам, па са осталим српским државицама и Грцима Турке из Јевропе истерати; но Стеван Високи не хтеде; па још спасава султанова сина, кад оно Татари сломише Турке. Стеван Високи не хтеде те чинити — та дао је за бога султану поштену реч!

Турци међутим не држаше много ни то. Они доцније Србију лако прогуташе. Тако пропаде и Лазарева држава — Србија. Сад дође ред на „независног господара" у Босни. Краљ босански, да би се одржао против Турака, наслањаше се на католичку Угарску, па је зној и читала љубио ревно православне. Православни Бошњаци и Хер-

пустили земљу Турци у помоћ, Жигмун и цела по добрим босанским краљу у земљ. Православни Босанци и Херцеговци по згодноме се бити за краља, те Стјепан Томашевић, краљ босански бо побијен код Безајем. Турци га убише, и Босну присаједине, само за дубом православноме останоше Херцеговци на вири са двадесет година. Овда православне и православну Херцеговину. Сад зове ред на последњу српску државицу од све покрајине Дунавске доренице, на Зету. Зети од пре половинама Турци но ову, но не могоше ју никоме до свршетак. докле год пред Зетом стајаше дуга Арнаутска. Напаљиле докле но ну, повраћене је, одведе краљевог сина, Ђурђа Кастриотића као таоца, потурчише га, па му данком као Скендер-бег. Нема се поврати, за је онда у Турака била најмања кнежина јако развијена, јаче нокда но под свој другим нарада. Скендер-бег је изумр, па се онда кметове у своје крајне горе, протера Турке но Арбанаје, па се прагласи слободним. Докле год је он живо но мотоше Турци Арбанаје освојити, ев непомоћ спрћу лице и Арбанаја. Сад се тргоша онадоа у своје своме сином на Зету, но ни ово не ће ранопе. Ко је хтео остати слободан, морао се повући у непроходне горе. Иван Црнојевић основаде жетињ, ако гоблавши потурице и ако пре не Зетом Стјепа Високи управљаше, морао напустити свој престолнић Жабљак — Скадар, пре бавка престолнић је још прежа продрет у мле тине ушао па се настани. Ко Скадар је 1478. после две године ове се Обода у своју надувбину у планетну Цетиња. Мала сва Ивановн (ког пред зове Иван-бегом) Стјепана Црнојевић, хтеде турском помоћи да преузме у Зети, потурчи се, Турци му наложише ове Скендер-бега — сабирајући се онако још живо Скендер-бега Пастрировићи — па је дадоше и војску. Али Ивановић, брата, старијег Ђурђа на Зете. Ја Стјепану пре стоне и доста народа из Зете, потурче се и они, па са турском војском дуроу на Ђурђа. Но Ђурђе ни са својм Зећани одоле, па тај заробн и доста тад потурчених Зећана, који остану у Зети не задрше своју вису, турску вису. Прикупа Иван-бег Црнојевић и своје Арбанаје, па дође у Зету, заједно, напусти Црну-Гору, прода своју власт оспивали потурчењу зетском, Горанну, а сам оде на земље у Италију год. 1516, а народ крсне те горе Зете, што Турци не освојише. Прибеже ниха Горе на врхе Црне Горе, а ровњу Обод Подгорској Реци. Ове Црне Горе прикопише после Турци на свој рајет Бирдарас, а Ивановић на свој ветро. Интригирао је истих добро од Ђурђа Црнојевића свитеску класт ако свом Зећани, ак је у отварје нађе имао. Пониште је, да су Срби у Зети и онда бивши пеузлени на пламена, а они опет у братству (као ово и Арбанаси). То су биле „плаћеници,“ а код свакоме је тих плаћеника био „кнез.“ Само је каткад биле неслагања међу њима, без којих одношаја са другим племенон, нити је било, нити је су и и ниђу собом прикнла, па су неки племена само из инета, да другима напросто, чувала и данас плаћати свакојаком паши. Но обично, код би Турци напали на Црну Гору, племена би се мирно међусобно прикљалась, да би дође другом помагала, да се сви скупе, чим Турци одбију, опет међу собом крвиле. Бадући покрај бројну из разних племена, као је још случајно био из сос племена, па као што речено, не имао ово племенна никаква друге, до ак дуломне власти. Међутим се сви потурше, и поред ревности да их Турци заробе на настање, то се потурше у Црној Гори још умножише. Каткад ни но многе ништа учинити, ако се потурше придржавају својих племена и братства, а они ак, као своје робље, трпљаху и закаљаху. Дуже је дошао бећа, да су већ скоро сву власт краљевићи у своје руке. И тако ово Црна Гора мад не имаше своје независности своним „мирима и самосталном управом.“ Да се томе досадно, договори се општинске кнезови Данило Херцеговић. Поступи са главарима од племена, где не бејаше потурица, то ак сас петнаку год. 1702. и одлучи им равнре. Таке разарнпно и прашину Иван-бегову престолницу, Обод. Под тим истим владиком је беше, да је Црна Гора врши вут ступила са Ро сијом под Петром великим у бапше одношаје. Пеги владика, да би добио и свештку власт у своје руке, и ошурио, да сам до тога неће доћи, пан монује једног „гувернатора“, пак влаот над свима племенима. Но племена осташе опет раздељена, но мирени нимо за „гувернатора“. Та је раздељеност трајала у Црној Гори трнста година. Док зре владике Херцеговића, док још бејше у Црној Гори потурица, свеједно Мачванка, да Црну Гору поведе главом. Те је беше до врене владике Василија Јовановића. Да би у тим успели настоне се неколико Тадијића на Цетињу, на владику отпују — у заклад, што им Црногорце у свима бејеним ратовима Турски помагаше, па и сад помогне, да разбију Тома-пашу. Завараше народ, да је владика умрле обичном смрћу, па још заводише Црногорце са Турцима. Сад је владика Василије (Јовановић) беше да истера Тадијиће са Цетиња, па и успе у том, помоћу црногорски потурњака. Ту је помогла и чувена Јушк Бера Шпицајлин, брзобојн Шпицајлије. У „Горском се вијенцу“ то онако опева:

„Само Бобо су трудност знојевах
Мрјет неће, док свијета траје
Доклегодно Шпицајлића кошара
У кут ранио Горе Пртијелске,
И кажше се летаи дан до по дне.
Не хће Срби падати Србима.
До са свијет пада прјеворном.
Трат до ну се по прету кажује,
Ка пеширној кући Бранковића —
Но сва пала једна до другога,
Прекидући и Турке бијући.“

Као што рекосмо, у прва два века владике на разних племена, дошаше само на кубе Петровића, поште је њих владика какве свог рођака заклањерио, па га после себе кроаду препоручи, а народ је на то пристајао, јер као што рекосмо владике о само не имађаше друге, до да духовне власти и каткада остајаху неожењени. Кад под Петром I. Петровићем (светим Петром) Црногорци нећаше пану Буџијалну Махмуда, прикадпаније се Црној Гори Пипери и Брсковаљани. Дошаше хтеде Београдани напасти, да повоје неки хајдучковска племена, да ударе на њих, но Црногорци пресретоше Херцеговпиа у њиној, те пођоше Дрекаловићу. Ускоц тога се прикадпаше Црној Гори Морача и Ровпи. Зато владика Петар I. Петровић хтеде уништити племенску неслагапост, по му но пођаде ни рукам. Кад дође владика Петар II Петровић, и он прво да изврши исто предлагање хтеде. Прво уклоп гувернатору; јер гувернатори, па за не владајући никакве власти, сем ствараху за суперсеке. Нашбољ једног руководе племена уклоп но народа, да се гувернатор протера, што се одмах оспавање на Аустрију. Онда сведоше за једно племенско пеславање, кнезове, за себе. У тој под осиову „сенат“ и „гувернаџ“ (наши и наши суд), на у њих смести кнезове. Сад гаспаки опет толеку страшу, „потрајаше.“ Поште је тако прикупио снату у руке и добио за себе неславање, удари на свој народ. Треба знати, да дотле Црногорци нису имаше никаке кажњаве. Нека се племена усљед тога побуне, не их владика неће силом, и неито ђемна умиря. За петако врено осиов Турци од Црне Горе два острва у Скадарском језеру, Врањину и Лесендро, а Аустрија врати владици за 100.000 фиорината приморске стране између Которе, Будве и Бококе. А Црна Гора пађе под Турском, нето да морже се са својом земљом распоштати као Зета.“

Кад Петар II. Петровић умре, требао је сенат да бира, да се заклањерје, но он то хтеде, него хтеде да влада народом као свештеник чинова. Народ пристаде на то. Кнез Данило затре племенску неслагапост, па ако и не сасвим, а оно је бар ослабио. Кнез Данило ни помагао, с Турском је склопио „капитулацију.“ Једно се 1852. између црногорца и херцеговачки племена (нашто су се зато времена крвавили), пад Очерпапа поби од Херцеговаца кушта оружје. Херцеговци се побунише. Кнез Данило их помиримо, с тога доће до рата. Но неједнак катастрофа Турску да се њим рата, те се Омер-паша крати с њиоом 1853 год. Кнез Данило пивали, да Турске прилаз неизвесност Црне Горе, те да се областе грамоте. Устоварише, да буду граница оне, које се састављене за време парискот уговора 1856 год. Но се заподаше ово Грапова. И Турци и Црногорци тврдоглаву, да је Грапово у то време њихово биле. Турци но хоклу поћоку, да Грапово на свој начу, но буду 1. мај 1858. од Црногорци под командом Мирком и од Херцеговаца до неке потурени. Тако дође Грапово Црној-Гори. Данилов потомбе дошаше од једног Црногорца, а дође сваком црногорцу као Шпицајлу. Кад се 1862 дигне нова херцеговачка племена под Вукаловићем Лутом на Турке, помагаше их данашњи кнез, уклоп чега дође до рата између Црне Горе и Турске. Скрпише тада рата свитрове Бе нашим читаоцима биће још у живој памети. Вукаловић се са свеју пријатељи морале уклонити у Русију.

Толико довољно за нужне доцете нашим читаоцима у проташе питањима по новоспаше Црне Горе.

Вредно Бе биле, да настановимо што се судетак тиче, да је црни црногорски законик написао Петар I. Петровић, а кнез Данило издао је други, обнародио 1856. Дотле су судили у Црној Гори „Добри Дуан“ (пароп), који су нарочити сами бирали, а у новим отварима он се обратили на коме од својих другова, у коме су имали вере, да ће правно пресудити, но бе свакако пристали на његов суд. Каткаде није биле друге, до помоћи гласе у свађаоима, а коцкле у лоторичким отварима. Тамнице и батина није биле скоро ни у једних вре трајаост година. Аз је грпа затвор — да се Црногорци подиз, да га бетиноју. Радије ће и кућу с таоце пратити, па се ев земље исплати. Данас су у Црној Гори два суда, „мали суд“ (пресудника „старији“) и „сенат.“ Судење је јавно и усмено. Духовнога суда у Црној Гори нема. Суд само престо дани владици на пертажу, да је тај и тако основа распрсте са женом — па затим није сенат правосудно пропадо.

У Црној Гори нема новпх задужених пола. Но до но мисле читаоци и је то бапштина на бољо пола, пресртину у надокнад. Које је купљено по три четир, а напрно по седат и по, то је већ. Црногорац неспорна полака. Већина су та „полз“ но сеоот дана, а пола остаје напрна. Но има их и где је и једно и друго тек знатно мањпа. Бројева су најбољи Кош и Лончеп, кнез је владика Петар II. онако дивно опевао. Ту тако, као упрано стако, има три, но нојма се нпше само по што се иде. Осим Скадарског има још три мала језера. Сва им у Црној-Гори 374 са 123.000 душа, од којпх су сви муњарци са 18—60 година живота. Вођена су сад тројена по примеру Србије. Свака пајбоље о свом себу и са својим пријоси, па је душан на пру пошао одметпи на своје ноћ напред. одређено место. Већ ако до 20.000. Пушке су сад већинам остарјеле. Војводске, капетани и десетари, тако исто и сулје добијеју плату. Кнез има 120.000 фор. на годину.

Таквпје су месте, кнез Петпна, Цријевић-Ља-Рајска (пекадпиша Обод, где је и прва средња апаштпна биле) и Дапилов-Град. Не зај за пепано и мало престонпку ове новосне земље!

Као што знамо у Црној Гори су владали сво до скоро владике, те су имале у песпвалом отпошају. Осим једне куће, коју су питале трговпе само, не беше ове министара пиканих пуда. Министар Вуковић беше први престонпк. Год. 1847. сазвао је владика Петар II. Петровић први пуђу радпо министарство. Ту пуђу зове народ „бољарпја“, што је у њој био један бољар. На конпновпна од аднјанске земље дао је напрнонти куће, одакле је и Црногорци гајио каткад у неке потајпсе. И најсадпија му Црна Гора сходи је у „бољарпје.“ Кнез Данпло сазидао је поред бољарје једне нпше просторије, а бољарју савети се састајаху у њиној кпћоју. Жалп по што, па неки људи на петнаест-пола год сас нпше и нпшо доиђавати, те дасас ипа сто истанет куће, неђевпих на једно пет со 500 становника. Већпнан су „бутке“ (кпсточпје), да нпа свет где преноћпти, кад дође по Петрпће. Кто по је данашња престонпца Црне Горе. Осим бољарскпје и жепске кпћоје, ипа по Цетпњу и нуша основна школа, а у свој Црној Гори ипа тамо ипоца четрдесет. Што је Цетпње више пего тако лепо местапце, теме је узрок што ов тек пре пеку годину почело насељавати. Код се ово

га Цетиња у Котор, пред су стајали Шегтуни, спретно одевене од лепших дворских момчића. Шегтуни су отпевали Црногорцима толике владике и владаре, те с тога дворско пиење читавима сат-два овог свечаног ручка.

Но иако сами Шегтуни свеже сопствене; читава их Црна Гора рађа. Турски фанатизам осиви тек крај свога сина, радозни тежњо-порече, под господама турским изнова тамне земље јевреја, тамне културе на толико века заустављене! Осими се Босна Турадија.

„Осиле се тигар, лућа звера,
С краја на крај свога спрема,
Кораком га крвавијем мери,
Гвожђем му свеже опточака.“

Подсмева се турски сила зликову на Црну Гору, ал'

„Таво чини на мору стоку,
Залуђују се, рикају, завају,
И гроздом мутном, окрвљим грлом —
Разбијају се дедином руком.“

Разбијају се — разбијају се и ови свеже стено, а дуже српска јуначка, те ће их свога балканских народа сурбити у бајтаново вирте, од куда и не-сустаните. Црна Ће Гора чванити и ту своју дуговјест. Дао би бог, да исто пре до тога доће!

Смрт Беглер-бега Љубовића.

У новосељском окружају, на подножју висока брда стоји у селу, самотној дамији сеоа Добор; иколико му тутси шуми, стидљиво жетелце зеленди, страх те хвата — само сеоа му обојрени! — Рићетко је тућа етина гледала по овој сеоској земли, но још чеа на свеже обновљеном, сликаре и пресиње. Природа је свети, али заиуду је сва нека летоста, не пријала дивљаштву; природа је своним жилом одара, али заиуду је свако бајосеоина, немилостиво не одаје,

— „Јадно роде не даде ми вере
Ухо хлеба за је сухим шљеси....
Ај шта веду? — Дође нека бобра,
Но је поспе све ноћ Турски побра.“

Н. Вемјушић.

* * *

У сеоу Добру љубави жуи владе. У пиарет се само по поћницама леда одима:

„Нисте хора, нала пајдати
За крст часни и слободу златну.“

О. Устимовићеви.

Но вандуху но јота крвопом грамбу, а по осамљеној земље жуиом занојају, јамачно сладни јуначкога и коленског меса. У зајем ђаду на поља оборене и попаљене жанбе изнова ницати кћу тућину бољу, да за свеоном погибшим јуначом заиче, да кад-кад на оборена пања ту свеже обрасла, у страху да ој дуги ланцар возакпо у ло-ходе не дође, и поло побуђену крвољубље дуну дрвље и плаво. — Таво ноја млада невјеста имала свог поја поспо, јер ој грозна пасибеља пре-јетна; сиси се сброју беле; њеки, али ју дивља руна хвата. Опире се, дакле нако дуги суде; али за ње сами одлете! У хорде је тешко дрвље са плаве. — Таво ноја уздаха Јелићка, пошла ио јагне, ноје о њеј и но сина, сва, брабу поне; гроше ју миоли муко, миоли тућиа, да их гвозден сиојеја чанорјача пеа дерт; ети им у по-моћ, да из бер за говрла сатуро, да их загреи и задиш пут воалуке, али нада се и по нади, место ових плата Ахајде у хорде да стоје, нему се сва вредота. Тад сала од стиаа пирумен, тор дрвље и плаво. — Таво народ пиче, ренло би да се бели. И јест тако. Но за хуровима но сиима, тому у овој земли ни гробе нема. Исиилно, чељестих дивљих нровиоја побјеше, тор се весели и пјева:

„Или ивах китиена пајсиа,
Који крупи пеа пепрестаие,
Пошлеи ми га у шесу владаста.“

П. Петровић Његуш.

* * *

При том мјестиом шуку, дерку и плоч, при том очајном трепетиу, на пиродном жртвеишу једна шуика стоји. Да се ујеки не ишше, за по-јеки из дубине сриа сузи не подиже, реиси би, да је и њојзи ишо. Јбеиа је то, која је сушаелеву тругје: све је изгубила, само ој још оста страдање! Крвави Беглер-бег Љубовић, изиесши исиила дам душом нашег, по дио ој ишра и још ишше плаката што му се крст сиро. Прикрадала ој мука спавајашки, па и у сиеткоо дану да коа и ноге, да собарци и да на ћеиии мученика добијаш носи по ћеиииии свјетиа, на иаложа сиа. Жуи јадиа и пајвеси као од страха горета. Сиеша бе-тоно крсташе пиле. Иволи, сиа ноднше ајебу и инпересрет жуљани гласом иапе:

„О ти ишшла силе!
Кад Беши ни помоћи!“

Прамо.

Сида срушиши јеиам, мотиком о земљу јуи-ие; сиа и ајебу опет уздиижућа сиа ноднио: сиа нут пајвеси сиеда, те нробрађа крваво ирогорје. Пеиити крст уста говори, но је сиа нолза чути отпбоиа диио, нојо покрај ие смјеле чеше ићие.

„Јапа брсиа траио шири,
Шшће дану сјајиу:
Вирх, дапе, сјајиа, шири.
Али чуиш тајиу.“

Прамо.

* * *

Већ је, Густа облачиика небо нокрила. Но види се крст пред очима. У шуми чуреи нуиа-ишу и ранило јагњади. Мирио би од страха, да се ио нуту у ово сазно доба покрај те шуке нађеш:

„Сама друга да убити туга,
А дошљеу спопине граница.“

Нар. пјесма.

Но у ово врабу, ако те ушо ио нарогу, неко се жели, да ислеше на камен, од нрсти на крст ново се бије, но родиии неко ишше. Да је свједочити, уједно би то сиромо створење, које се тако дуго, а чекајући се дивље звјеради по шиии. Али пратиши га уход, докле нам нође нрак симе. Нова створења разумно море бити, јер једиако ши-шуће од сиима труди ваја-ћад ишшше мушко ма-јестетиог удиаиа. Мора да га га иеки оборили ура-ни пуче, када се ишшуо не беја. Но.... ше.....; одмора ниче. Но сто желаса ирави, ноја се е једино дебљие нретиово и створење одрасло. Та се је она жена, која ред тешких слуубашиком клетве Љубовића чами. Што зна? ... Слиша и одлеше одреће се. Беји се и сунтеријо јер ју је јазио и имја удјала. Сутра ишак напраша. Окрену крако м'ово строии, сиаке је је јрстак ошпуо. Брабу своју пеки, пошла ен и: „Јао, знаши, пошшеше сада ам ишшаш. Сутра ишак. Бег је-дали у сеа да му муку наручи, и да им тужбу обрах изврши. Нолазе ли да ваи буде? Уви-ћете му бедеиту, пои ће бити.“ Реше и у ирак се опет бели, исти пуеем окрену, исте муке нрстрпи. Јели жива? Већ ћуће је, реко би, да но-чина, да тим нрвоја господара сиота, осиротеја се сваки час иут исиова ваа ће зора сванути.

„Зоро лепа, зоро бјела,
Хајдучијем сгуиом неба уроси.
Прак објави,
Дан ошвори,
Ходи водри, зоо весела,
Љубовићима страја остави.“

Градуиац.

Свануло је. Ето бега на шатрову бедеиија. „Добар дуиа, да је чорек танак.“ Ова су ра-ваиио одјевена. Сјаје, уједииму дсиио свеје ирвае бедеиију о лиши иеше. Бег иеује, трш, бије; бе-дсиија сијече трнје, реиси плаче, косом бије, ушиша стриже, иако да се ноемоу жаја. Кућаиша жена трпи, слуша; од јада би пукиула, да ју иеда

ући у животу но удрежа. Неслушна пут иеспи, одиле сиас отекуо; али заиуду, ноко душе ии-ше. — На крају жена ирави нанрсуће. Неслу-шиу жеиа заиуду, ноко душе ишше. — Сиуиара под сирт-каиом хоја и кћиицу куиче. Неслу-шиа: ели заиуду жена душе ишше. — Иволи једна да ој бјела иеиоћи неће, иволи тућиа да су ој бјела маиаиска, скоро већ да сиу жалу изгубе; али ненто изгубиси жоја оиаиа, и сама је ирн-иучио, уједиа ирез дубоја сиуте иуше је иеко ишкаиао и уиалеио ишуи; уједиа је у уједиу, као да се тежина ирежеиа ослобођа. Шути и ћаши. Она глаиа на јединку уиријеђ биа. До-шуше се краиеи јуиак, а од једиог сиоиа из ли-тере, одријеши бедеиију, јдиш на иу и бјеж ис-ишиде. Крвави бег обиире се, ошиши, иаиоу. По-ћоси из бедеиијом, али из страшие сила мале иу-ре, изгиижи сиоп ишадиу, и у сриа бега иосиди. Иш, у ирви ћаиоа, ноке сауре, дубљеии сиоиови, да га обрате од јата горских ајкоиа и сиих со-ваиа, ноје ииа дубљиие. Сиеги сиоиови, или рањен ћасиа сирету. Бетиси је глаиа већ одле-Беши со крајеи јуиак. Сиеи је сиоиовии ирожи-јући иосе, у гору лете, да умирене груди осиере и да свог крвоу ајеу:

„За крст часни и слободу свету.“

Нар. хероик.

* * *

Тишина је у Добру завладала. Врапоии и вукови радоснше и стоиие носи. — У гори је само чути воко весело, иеко грјеване. Тако је и коиа јуиаиска с ораћем дођа иоселе, јер с симе ораиице рође једи бит иесеа. Ето с'ораћом се иририта, рође ии цеиииа, иоиишеи се коилила. Ваше ваеиа! Ч'ивој страиа, јеко ирама слобода, ракошиеше јуиаштва, диша разбрстиет ваздх, јеко сувше ишкаја ие заходи, јеко се Сриство у свој бићеспи осјећује, да тако ишрадиу ноће, да тако отиорио чеше ишао и да ишо ирестаие, да се и код ие радују ранеие Кајиаје и ирамиеии Јошиие.

Већ се ови свијет годи код свијема нуспиииа!“

П. Петровић Његуш.

У Котору 1876.

Ст. В. ирчелић.

БИБЛИОГРАФИЈА.

Основе српскога или хрватскога језика. Написао Ђ. Давичић. У Београду. Издање и штампа државне штампарије. 1876. 8-ма. Стр. VI и 465. Цена 3 динара.

Живот. Велики или мали (само не средњи) школски календар за годину 1876. Уредио га написао дедо син (за ни и обућарског заната. Илустрације израо М. Мајовић. Издао Арса Пајевић. У Новом Саду, српска ирадна задружна штампарија 1876. 8-ма. Стр. 162. Цена 50 нов. а. ир.

Устанак у Турској 1875. У Биоиоди. Народна штампарија К. Трумића. 1876. 8-ма. Стр. 17. Цена 20 нов. а ир.

Ш ћ е к а ћ. Јовановићи Јовин дали. Szerbbol fordította Pavlovits Jenő. A Kisfaludi-Társaság pártfogása mellett. Zombor 1875. Nyomatott Bittermann Nándornél. 16-ма. Стр. 109. Цена 80 нов. а ир.

Решење шах-проблема бр. I. у св. II.

БЕЛИ.	ЦРНИ.
1) Д 7 увиек Д 5 . . .	1) Г 6 увиек Д 5.
2) Х 6 — Д 7	2) Д 3 увиек Ђ 3 ?.
3) Х 1 увиек Ђ 3 . . .	3) Ма коме.
4) Краљица или коњиц увиек мат.	

ВЛАСНИК И ИЗДАВАЛАЦ СТЕВАН ЂУРЧИЋ.

Српска штампарија Јакша С. Поповића у Котор.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК ФРАЊА ПТАЧОВСКИ.

ГОДИШЊ ДРУГА.
Свеска пета.
У БЕЧУ, 1876.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази два пут месечно.
Годишња је цена
8 ф. а вр. или 20 динара.

КАТАНСКА БУНА.

ПРИПОВЕТКА
ИЗ 1845. ГОДИНЕ.

Написао
Милорад П. Шапчанин.

VI.

Отац ваш је, драга децо моја, једна домаћа кућа. Чим је ушао, као је на душеи, а бејаше побледео као лимун. Хладан зној га пробио по челу, а угашеним очима трижаше час мене, час нас. Видех, жалосниче, да му добро иије, па цвикух колико ме грло носише. Натох се на њ, а он ми узе руку и ућуткивше ме, очи му се наводниле сузама.

„Куку Миле, брате слатки, шта ти је?“ почех га питати, а он ми показа леву страну испод пазуха. Расопчах га и уклоних кошуљу. Ја ој мени, шта видех: срдан убој по ватреи ребрима. „А који те душмани удари, ударила га сабља по срцу?“ Он само заћута хладан облог, па зајуча као сиви камен. Ту ноћ не преспавах, са сестром непрестано сво мокрење облаге за облогом. Код бејаше пред зору ухвати га сан. Сестра се диже и седе на моје место, ја одох те мало прилегох. Како бејах уморан сан ме завара. Сниђем а

Др. Светозар Милетић.

V

сневаш: Учини ми се, као да се сруши једна страна од куће. Поплашена скочих и протрем очи, погледам на ону страну, ал' зид стојаше ка' и пре. Не ће бити добро, помислих у себи, а хладна суја сваки се око срца. Сузе сузу сустизаше. Вас двоје сте сте пробудили. Ја одох да вам спремим доручак.

Још не беше добро ни осванло дан, кад чух јаку лупу на нашем капијици. Сестра искочи на поље, ал' мени се ноге скрутиле, па ни да крекнем. Викало на добро ме слутих. Сестра одбрани, а зло те у кућу: десетак момака наоружалих до грла, а међ' њима наш комшија Перко, са шишаном у руци и накићеном јатаганчином за појасом. Кад га видех пљунух од гњева и реко, па стадох за кућевни праг.

„Како имаш образа, нечовече, да ми на праг ступиш?“ повиках на Перка, а он, кодно беше опио и мезнуло, опет ушукутри, па окрете главу да ме не гледа.

„Де ли сада Миле код куће?“ повикаше момци.

„А шта ћете с њим? Нема с вама никаква рачуна!“ викнем им ја.

„Али ним господар да се с њим разрачуна. Нек' изађе ако на поље!“

„Он је болестан“.

„Болан или здрав, мора

господару!? позивање, па у тој мах ме двојица одгурнуше, те посрнух и једва се одржах на ногама.

Наведоше нам она окано болна, бесе, голеђаша. Сестра шкину, а ја у кукавну. Она довоља фес, а ја обућу, те за њих. Ох, жалосне, једна корачаше, једна за њом, а други, јаој, час по би га гурнуо. Не знам како сестра се докуче те му глазу покра, а ја пустих обућу на миг, па што нађа мојом потрчи за њоме. Нешто, кријем, пашу дне тек редноме до њега, а тај се окрете те на нас повика: натрг! жене, куда сте потегле; нас господар не зове! Те реках отиснеше ме назад и ја пађа на чагљевит пут. Сирце ме се у овај мах, и да нисдох појка, бих га била у сриде. Посједох на све стране и запомагах; али свет се од зла уклоњао; нигде никога.

Једва доњидох кући. Вас обоје заставе мој ручак, плаче и вичете: отац, мајка! Били сте и гладни и необучени. У овај мах вас и не погледах, седох на праг и закуках. Ви се искуписте око мене. Сећасмо и кукасмо као сироте, нисде нијега да нас утеши, да нас разтовори. Свет се преспрао као, на њиво да се помоли на зарђавље. На послетку стегнисе сриде, устасмо, обучесмо нас и нахранисмо, па нас собом повеђе право у логор. Ти, Стаменка, бола си још женска нејчећа, па си једна корачала: ниште сам те за собом вукла, него што си хођела. Баш код џамије на бапру застависмо сестру де седи на камену, разбарушену, поцепана оџетава и сву окаљану прашином са улица. Глазу бејше погловала на лакат, нахиљие главом и промукли гласом кукаше и нарицаше. Одем ја седнем поред ње, изнесетам јој косу и стресем прах са халаина. Бутах и бутах, па онда мукло закуках:

Црна Видо шта си дочекала, душмана ти вуку раскућише, кам им у сриде! У прошлостиме тебе и дете, прошет их спашло! Шта ћу ја како ћу тужићу тебе их помоћи да? Како ли ћу ја деца очувати, ме нивали их! Како ли ћу тугу преболети, бол ни у сриде? Како ли ћу од тога горко живет', горсан их носила! . . . . .

И још би онде седеле и кукале, да од некуда не ускрсну Фата. Та Турчинка цигинка често ми је помагала суботом, кад нас опази прође, па од чуда ни зборн ни трепне. Сад се, дедо, погрбала од старости, а онда је бија пуно и јака као планина: овај велики орнан с долапом у кухњи сама је укладала, сама наместила, кад год се пресе и крчиле, а на бунара пладњеља је толико каблова изде, не одмарајући се. Ја то је и данас сваг да радо дочекам рукојом, каном, ако је временске руку и — ручком. И ви, дете, немојте је никада одбити с нашега прага, ако би ме надживела. Грехота је бити незахвалан.

А што сте се ту осмејале, дете? хајмо! Богећанке, како хоћеш. Ја сам те гледа? А ћеш! Ја јој испричам моју тугу, а њој, дете, тугиње суде на очи. Хоће викну са мужарета, а она у тај мах оде у једну турску кућу и нанесе ручак са студеном водом, те се напијемо. Те је било сас што сво тај дан узели у уста. После нас њој хтела оставити за цело време оне моје нужде и потребе. Бог нека јој плати на овоме свету!

Ваше сам се пута кавила са сестром у логор, да нас на бапау не хтеше пустити. Молила сам, преклињала, плакала и кукала, али све то ништа не помагаше. Ништа не пуштаху у воле. И ја и Ненадошанка и чича Остојина баба и много других жена сас нас побољех куће сефасмо само на бапру и плакасмо, али нам се нико не смиловао. Они, који би имали срце, не смејаше нас ни погледат, сваг ек са склањаше, да га не снађу беде и јаде.

Поче на земљу падати мрак. Крез певедрину онде онде проваривање по гдекоја звездања. Са истока пуж месец осветљавање нас измођене и бледе. Као окамењени нипони седесмо до зоре на бапру и као у гнезе слиже каква страшна сна, следасмо у беле шаторе и оно паклене вапте стражарске, што се вијаху по трашкоме пољу.

VII.

Сутра дан по подне у најсебој тишини сахрањене нашега честитога комшију Ненада. Беше, дедиће, покривен платном од главе до сете, те му не могох видет најгрбено лице. И каке хоће безбожно руше, вере се могоше огрешити о његову свету душу. Гроб је његов тужба, њој спава дан чита плаво небо. Овај што му се молимо, нека бу де милостив судија крајњеме и безделиме.

А отац вам, драги моја дедо? И он је сутра дан већ био под нашим кровом. Као му ова сирома прострес постелу, ниште је не немогућих, док мрсте нису сирце у нечиво смрзните, таме у прокопорено гребле, где нема жива и опадна, где је и најсеница Вучићевац миран као питомо јагњиште. И не знам што се онај свет тако лако дике један на другога? Зар не бејше напоследку сас у једну кућу божју, у државу мира и истине. Кажем вам, дедо моја, клоните се завиде и кавге! То је зла и опака редња, упрашење од куге и чуме. Редња бесни и пребесни, дедо, ама раздор прелази с колена на колено, обилази често некадаше ирнице, а тамашњи добре и медуше. Ох, када тај пакленн род не бе скарелао на сунцу наше дене и питоше земље.

И старога чича Остојн, престављеноге и злостављеноге отиуствије куће. И он је, дедо, на скоро био међу кавгашима. Свеги мученик погледаше као сенка на свартиом столу. До последњега часа свикше је са посетке, ирио се од прозора и свеглости, забрањивао врата и вижо и ходе, да га за звоне од алекова, што пружаху руке да га воде врежном на мученье. Час но би се затеђао у гроду од слепчи, увоше утрнуле зенице и не знађе ошаки кашина, скочио би и вижуо: ово их, беа'те да вас не окраде јатагам, да вас Булад не разнесе као тетиље! У том страху и испустио је своју безазлену душу и отишао Богу на истину.

Напуни се Шабац удовицама. Народ се убуја, вуде, доиде широк, притиснуше се. Сваг се спобивање у сиојеку куту, а молише се Богу, да га не окачи напоследно зло. Како онда ничезаше свстлиди и сеља, још се ни данас иису повратили. Невериха улегла у свет, и Бог један знаде да ли ће још кад год бити крајв, кад ли ће се одкрапите наша окладнела срца?

Да вам још причам, како Вучић смаче Богићанке, како хајка уста на катане, те их до једнога сатре у шумама жалеинима! О том', дедо, већ и књиге пишу, шта је памтити женска глава, који сто сплошно дерт, наможиво несвладана бол. Читајте их, али не, не читајте те злокобне књиге, но кажите се нашим невољним добом. Нека с жена у гроб легне и нашег дока коб, и никада јој нога не стушила у овај свети крај. Да Бог сачува народ и господара од нетесенка, које знаде само за сурета и сирсет, нека бн се утуле огања осветс, прогонстна, сваг да међу народом, као брапом рођеном, ствара најчарнрисиији цвет слоге, договора. Нека бн нас једно другом придубала уза љубави, и вере, ума, која ни сабља сече ни огањ пали, ни злурадиици кидају. У такој заједници сваг да је и предвиси Бог, који жена би владе и довека бно и остао закрпљена наше дене земље, па и ваш, моја драга предубљана дедо, те живели на дуго у добру, па се сеће старе моје сећали и свога честитога ога. Бог да му душу прости!

КНЕЗ АБАС.

(Из посмрчади Мирце Шалајића.)

Абас кнеже, хазарска порекла,
Многима је добро хака глазе,
У њему се грдобн ванека,
Вола пуста и жоље врлине.

Он је влад'о, а народ је страд'о,
На још теде и да буде славан;
Од тирановства он се славан над'о,
И дрвао да је богу равна.

Вел'ао уво мудром свету глуво,
Ласкавц је утечиште било.
Праведу жеље од исправне чуј'о,
А поштеву свесц'о је врло.

Једном доће Селим, нудра глава,
У свој народ из земљва туђи,
На он рече: „Кнеж је људа права,
Аз ви сада будите још дуже!

Сразмота је да вас тако нивам
Један човек, — ше шолике људе".
— На нама би стресла какен сиван?
„Лагао хете, ако слоге буде.

Исиеђте та дегод се појави,
— Тим се деком тај силобес деци." —
Таво рече Селим, нудран права,
А народ му послушао рећи.

Код сутра дан нејакво вечере,
Прстећ спима зором и стратом,
Свеглиа се око њега слеже,
На сан сташе смејати се гротом.

А кнез сева мувом своја гњева,
Тера на сан свог арапска хата,
Ал смеј расте и с десна и с лева,
Сваг од смеја ан трбу се вата.

Смеју с' жене и деница мала,
Све се смеје, и старо и младе, —
Та је пала из неиада пала,
Светли кнеже том се више над'о.

Још се грохот и на више вин'о,
Већ и свита кнежева га прина,
На ни кнезу не остаде ино,
Ноче и он смејати се с вама.

Ова пеала, пета ли но је била,
(Из смеја се многа мелем прое,)
„Вивоу" је „Светлост" поиравила,
— Сад га људи много лакше трне.

З. Л. Л.

МИРНО ГЊЕЗДАНЦЕ.

ПОВЕЛА

ИВАНА ТУРГЕЊЕВА.

(Свршетак.)

VI.

Прошло је више од три месеца; одавна је већ јесен почела: дрва се огољивале, а дофоше већ и сниеце — сигран знак, да је зима на прагу. Ветар хуји и звижди, ал' ваше још не започуваше, на друмови нису још прољежене. Те тако ће се Владимир Сергејић кашњати у варои, да посиршује веће своје послове. Тако му прође и подне, а у воче ће отићи у клуб. У великој слабо осветљеној дворани среднке Владимир Сергејић по неке свог познаника, на тако и коњичког капетана на отпусеу, Фдича, познатог лавријанца, картањиј и блебетушу.

„А — а! баш каво ваља!" рекоше овој „баш ире неки дан прође ауда нека наша познаница, на реала, да нас поздравим."

„А ко би то био?“

„Госпођа Стељчићкова“.

„Ја не познајем никакву Стељчићкову.“

Зивли сте је довојком. Од Вертепових је: Надежда Алексијевна. Муж јој је био у служби код нашег губернатора. Морали сте и ви видети. Врло жив човек, са малим брчићима. У селу, кућа, дошао женицу, па још иза то и богату.“

„Тако?“ вели Владимир Сергејић. „Ене пошла за њега. Ха! А куд одоше?“

— „У Петроград. Наложила им, да нас опомињете ни не знам какву лопшку. Опростите, молим вас, што сам тако радознао, какви је то крага лопшка била?“

На стари сплеткарош упути своју упитљиви носић.

„Бога ми, не сећам се; биће нека год шала“, вели Владимир Сергејић. „А шта ја ја се бротом?“

„Са Петром? Е, томе ће рђаво.“

„А како то?“ запитаће Владимир Сергејић.

„Са сим се њиу одио! Пропок човек“.

„А где је сад?“

„А ко би то знао? Отишао за Цигањина, тако ће тити. У губернији га нема, то вам стоји добар“.

„Жено ј' стари Ипатов још непрестано где и пре?“

„Михаило Николајић? Овај чудак? Да како.“

„А код њега је све још по старом?“

„Да живо, да како. Ви би требали, да узмете његову сиестиику. Номешајте само, драги мој, то није жена, већ је бога ми спомешка. Одесте. Ха, ха! Код нас се већ мало зпуало о томе, да...“

„Ђ., да?“ рекнуће Владимир Сергејић жмиркајући.

У тај ће пар позвати неко Федева на једну партију, те се тако разговор сврши.

Владимир Сергејић хтеде већ да се пратн ауи, ал ће добити од старосте по улаку вест, да је погорела шест кућа, на се одрисе, да сви тако ће. Од пароше до Сасова ина неких шездесет ћета. У вече ће пристиће у село, читавима ће позвати врло од двора, дике одних дозвати старосту и суђу, да их поштено набруси. Сутра у јутру обићиће горњите, пареди пукше мере, па после ручка нзоп малог устезања дигне се на пут, да обиће Ипатова. Не ће госта чекао, да није чуо од Федов, да је Надежда Алексијевна отпутовала. Не би рад, да се с коме састане; ал Марију Павловну хтеде да опет види.

Владимир ће Сергејић кући Ипатова као оно први пут, при партнеру са „зрелићи“. Старац се јако обрадовао, ал лице му нешто забринуто; а и говор му није тако одбодан и весео као пре.

Владимир Сергејић и Иван Иљић гледаху се — ћуте. Нису баш најбоље волеј; ал се набрао умирише.

„Јесу ј' ваши сви здрави и на миру?“ запитаће Владимир Сергејић седајући.

„Хвалаћујем на питању; јесу хвала богу“, одговори Ипатов. „Само Марија Павловна није најбоље — ретко излази из собе.

„Оболела?“

„То не — тако јој је зло. Дођите на чај“.

„А Јегор Капитонић? Шта ће ради?“

„Ах, Јегор је Капитонић са сваи тучен. Умрла му жена.“

„А! Не може бити!“

„Ја двадесет и четир сахата. Од недеље. Сад ће не ће знаваш. На панихиди на ово, што је пре био. Без Матрјонове Марковне — вели — живот ми је на терету. Умреку, вели, на хвала милостивом богу! Та ја и онако не желим више да живим. Да, да, сирома, сам је пропао“.

„Ох, боже мој, жалост, жалост!“ вели Владимир Сергејић. „Сирома Јегор Капитонић!“

Све ћуташе.

„Чујем, удала вам се комшиница“, почеће опет Владимир Сергејић како поруменише. „Надежда Алексијевна — ко ли? — удала се?“

Ипатов ће последати Асткова са стране: „До шта, да шта; удала се, па већ отишла“.

„У Петроград?“

„Да, у Петроград“.

„Марија ће Павловној бити дуго време без — мислим бар. Рекао бих, биле су врло добре пријатељице“.

„Дуго јој богме. Е, аз' ве ће дружице. А што се пријатељства тичо, рећићу вам, са женским пријатељством стоји још горе него са мушкарц.“

„Мислите?“

„Јесте, вере ми! Его ж. пр. одмах Надежда Алексијевна. Од како оде, да је бар јединред писала: о како је обрлаши на и клела се! Сад јој више не пиди ни ум“.

„А је ј' одавно, како је отишла?“

„Биће скоро шест недеља. Одмах сутра дан после венчања погоше у свет; бан као Француин“.

„На — неле — ни брат јој није ту“, запитаће Владимир Сергејић после мале почивке.

„Да, и он је отишао. Ти, знате, недисциплинисана, на како да издрже толико на седу!“

„А не зна се куд је отишао?“

„Ајде! Не зна се“, вели Ипатов. „Но, на како ви, Владимире Сергејићу? које сте добро ни радили?“

Владимир Сергејић зе ни пронеодати. Ипатов слушо слушо па ће најпосле рећи:

„Аз што нема Маше толико? Иване Ильћу, отиди молим те по њу!“

Иван Ильћ оде, и кад се врати, вели, Марија ће Павловна одмах доћи.

„Зло ј' је? Боли је слава?“ запитаће Ипатов подугласно.

„Да, слаби“, вели Иван Ильћ.

Врати се отворише, и уђе Марија Павловна. Владимир Сергејић устане, поздрави је, ал' од чуда не мож' доћи до речи, тако се од то дода променула! У уналих образа нестало сваке боје, око очиј широка плава престаноп, усне некако горко стиснуле, а врло непомично лице месецин од камена је.

Подиже очи, погледа јој мутан, без сјаја.

„Како ти је?“ пита је Ипатов.

„Не вали ни питата“, рече, на седе за сто на коме је самовар већ кључао.

Владимир Сергејић и вечерас незна шта ће од дуга времена. Аз' и јесу сви рђаве воље. Сваки разговор оде сте на неку жалост.

„Слушајте само“, рећиће тако Ипатов слушајући хук и завијање ветра. „Слушајте само како пишти. Јесте већ одавна прође, па и јесен је већ на измаку, а зима већ на прагу. Опет ће тете сметови завејати. На да бар једаред већ падне тај снег! Одем сад у башту — мораш да будеш жалостан. Нагледа као кажа разваљена. Дрва сте шкрнице са својим сушим гранем. Да да, одоше, одоше они леши дани“.

„Одоше,“ вели Иван Ильћ.

Марија Павловна гледа кутећки кроз прозор.

„Дође бог, дођиће опет,“ рећиће Ипатов. Нико не вели ништа на то.

„Сећате ј' се, какве се дивне песме онде певаше?“ запитаће Владимир Сергејић.

„Е, било је ту много што-шта лепо!“ вели старац.

„Аз' ви би тек могли певатн, продужи ће Владимир Сергејић, окрећуће се Марији Павловној. „Имате тако диван глас“.

Ова ћути.

„На шта вам рада госпођа мати?“ запитаће Владимир Сергејић, само тек да се говори.

„Хвала богу! Животари поред све своје боље. И данас се мало занезла у своји кошиви. Кажем ми, она је као као патрола дрво. Пушти, пиши, аз' тен стоји, а каква јака младеж гуја се поред њега. Да, да, тако је то.“

Марија Павловна опустила руке у крило, а главу сагнула.

„Аз' жалостан је то живот,“ продужаће Ипатов. „Старост није богме радост.“

„Није ни младост никакав срећа,“ рећиће Марија Павловна.

Владимир Сергејић хтеде домя на посиште, ал' така поморина, да је хорао остати где је. Дођу му исту собу горе, у којој је пре три месеца ноћ онако немирно провео због Јегора Капитонића . . . .

Да л', боже још и сад хрче? помислиће Владимир Сергејић, па се сети оне забаве са слугом, сети се Марије Павловне у башти.

Владимир Сергејић, пријe пројави, на неслани чело на хладно окно. Види у њему свој лик као у неној магли. Дођаше му, да гледа из неку пуну завесу, на протеже бога ми доста времена док могаше да уочи нешто од дрва, што се помрачном ноћујаху. Одуј их тресе тако ако. Од једном му се учини, као да нешто бело прохуну по земљи, погледи боље, нисмени се, сјене ранеше, на веће полутасно: „Боже мој, шта сте чини жалта?“ — на леже.

За мало, на затим; ал' ни ове ноћи није му сутено, да мирно проспава. Пребудио га неко тиранање по ауи . . . подиже главу с јастука . . . неки замрмљен гласови, вика, тумарање; врата се отварају и затварају. Сад ће чути неки женски лелеи и кукање, неку дарку у башти, неку дреку још даље . . . У кући све већи помир, све већа вика . . . Ватра! сетну Владимир Сергејић у пиџети. Биши с кревета, на долети на прозор; ал' не види никакве румени. Него по башти виде, како неке сенке тамне једне пустоланя и мимо дрва — трче луди са фењерима. Владимир Сергејић брза на клуканицу, отвори крото, на набаса на Ивана Ильћа; блед, обувен, тек у пола обувени појурио, а не зна ни сам куда.

„Та за бога, шта је то? Шта се то догодило?“ запитаће Владимир Сергејић узбуђено, па га поштено зграбн за руку.

„Нестало, удавило се, скочило у воду!“ вели Иван Ильћ, а једва дише.

„Ко је скочио у воду? Која је нестала?“ Марија Павловне? А да кажи, него Марије Павловне? К то је упропастио старку моју! Помагајте! Брже, бољима, ако знате, што је бог! Брже и ви драги моји!“

На Ивана Ильћа подиги ани стенеше.

Владимир Сергејић шакуће брже боље шпиеле, огрне јапуше, на одјури за ним.

У кући на жалк јаке, све је то отрнало у башту; срегне само оне девојчице, кћери Ипатовљине, у ходнику пред предсобом. Од страха бледе као крпа, стоје босоноге у својим бедним хаљинцама и скупљених руку пред неког фењера на земљи. Кроз дворану — пред неке прекалене столице — и кревља' је тек тада протрчала — отвори Владимир Сергејић на лопту. Еде је долма свештеница неке свеће, и неке сенке једе нрох шпираг.

Овако те чешеће! брже чешеће онимо!“ чује се глас Ипатов.

„Мрежу једну, мрежу, чанац!“ вичу други.

Владимир Сергејић трчи на ларку. Наће Ипатова на обали. Неки е једну грану обешен фењер са свим му осветљао седу главу. Дома руке, на посрће као да је пијан. Пред њега леши на трави неза жена. Да се удави од плача и јецања. „Буди се обиком устајрали. Иван је Ильћ већ ушао у воду до колена, па са неким концем тражи по дну. Кочијаш се скупао, на сва дрхће. Двојица дову-

коше чамап. По седу све чујеш коњски топот. Ветар све понаша, па шибо, хоће, мисли, сплоп да сечке погази, а бара све се пенушша, па добе сва пена и суморна . . .

„Шта ја чујем", вичне Владимир Сергејев трчећи Пиатову, „та може л' бити?"

„Овамо те чеиегле, чеиегле амо!" зајечао му страно у одговор.

„Та за бога, можда се зарате, Михаило Николајпћу?"

„Аја, нема ту нарања!" вели са сузним очима и плачним гласом она жена на трави, собарица Марије Павловне. „Ух тужпо мени! Та ја сам сама чула, како се моја голубице бацила у воду, како се прављала на виклуда: „Помоћ!" па онда још једаред: „Помоћ!" — викнула је."

„Па за бога, како је иген задрхала?" пита Владимир Сергејев.

„Како да је задрхали, бабушко, а господару моје Тодоре, жена је; ал' она већ отишла на собе. Сриг ме одмах узе нешто слутити. Последњих дана тако је бпла жалосна, ниЈе ни реци проговорила. Ја одмах нешто слутим, па трче у башту — боже мој, баш као да ми је ко казао. У један пут чујем ја, паде нешто у воду — „Помоћ!" чујем неко вичс, — „Помоћ!" Ој, голубице, граиичне моја, ој, ова моје слатке-ве!"

„А можда се тебн само тако учинило?" запита Владимир Сергејев.

„Учинило? На где би била? Куд је нестаде?"

Дакле то је било оно бело што у башти уочих, помисли Владимир Сергејев.

У том дотрчали људи са чеиеглама. Доћоше неке рибарске кроше, па их растирали по трави. Слегао се силан свет. У врљанот, турање, гурање. Ковчјани дочепа једне чеиегле, старосгп друге. Скоче у чун, отуре се од обале, па са чеиеглама траже по дну баре. Са обале ни светле. Чудне и страховите дођоше ми поврети и пзлохе сенке у мраку по узбуркаиој води, при светљуљкп и плаштеву чеиьера.

„Напшше сам на нешто!" повикаше ковчјап из небуха . . . .

Свима дође хладно ознд срца.

Ковчјап повуче чеиеглс себи, сагне се — нешто се дпоно полако дпаже на воде. — —

„Комад дрвета", вели ковчјап, па пзнуче чеиеглс.

„Брже пктрас, пктрас!" повикаше им са обале. „Са чеиеглама не иде. Узмите врслу!"

„Да, да, врслу, врслу!" Зазвукше сила њих.

„Сгој!" дере се старосга. „Код мене на чеиеглама ниа нешто . . . као да је нешто мекшо", придодаће мало доцније. Нешто се забели поред чуна. „Гоеподнлце!" повикаће од једпог старосга. „Она је!"

Старосга се не преварп . . . . чеиеглс се заквачиле Марије Павловпе о рукав од хаљине. Ковчјани је махом дохвати, пзнуче је из воде — са два пошгена отпеса чуп је уз обалу — Иватов, Иван Ильп, Владимир Сергејев, сва потрче Марији Павловпој, подигну је, па је одпесу на руквма кући. Скуну је, греју је, тарају је — ал' сва мука и напрезање узалуд. Марија Павловна не дође себи. Одвезе је већ преиокојна. Сутра дан зором одјаха Владимир Сергејев ка Иватове. Пре но што оде, хоће да смртпшку последњи пут види. Лежи у дворани на столу у белој хаљини. Густа јој коса још мокра. Бледо лпнце као да не пнкад каде да се загреје, па те чисто жалосгно нешто пшта. Отворене усне пспклапп раде бп пи нешто рекп, пли те запитати. Прекрштене руке долане тп, као да их је у жељи боју на груди ставпла. Ал' умрлој утопљеници са буде ваппше чуждпа пнспшпм — сирс јој је ударпла печат вечитог ћутања и мира.

Владимира Сергејева обузеле мисли при лешшни Марије Павловне. Тпе цутње се пресгрстпли, па и пе види Ивана Ильпча, где тамо у дпугом ћошку роии сузе.

На шпје он сам тај дан преплакао. Сви се млађи у кући сити жалпвапше. Марија је Павловна оставила добар глас по себи.

Навпи једне недеље капшсапе старап Пиатов опо неколико речи, у одговор на једно писмо, што једна једпом прспеде од Надежде Алексејевне.

„Ове је недељу дана, милостпва госпо, Надежда Алексејевна, моја несрећна сваетпка, а ваша позпавпица својеволно свој живот окончала. Скочпла је у пашу бару, па сио јој земпе остагше ако предзам матери земљи. Одзчпла се на овај тужан и страховптп чин пе узевши пп опроштаја од мене, пе оставпвши пп своје последње вопе, пи пакве писамнпце, на ппе једне недуљаре. Ал пи ћете Надежда Алексејевна, најбоље знатп, на чпју ће душу пасти тај смртни грех. Не сиеблази творац буде благп судпја вашем брату! Ал' моја спрота сваетпка пнт је могла да га заборави, пит да растави пређпна."

Надежда Алексејевна добпла писмо већ у Итаппји, ауд је отпутовала бпла са својпм мужем, гроофом де Сеаличпком, ако пто га титулпсаху у свом гостпнпама. У осталом пиЈе пп ппкаквпм самп гостпнама; њпхови бп га и по картарпницама и куппатплпма. Измирпе је јако губпо, онда је престе губити, па му лпце добпе неког озобптог, пеку сумњпвог, пеку безобразног пзраза, као код свпју, војпика пе пшенада осмехае луда срека. Са женом се ретко састајао Ал' зато се знајо и Надежда Алексејевна проводпте. Пастала је страховпта „дуботелска" вешгпна и науке. Вазда бп се са вештпнама проводпла, пе бп радо са момцима говорпла о лепше. Пнатоваево писмо јако је ожалостпло; ал' јој зато ппје пп мало сметало, да се још тај дан одвезе „песпеј пеЈпнке", да пиди, како ће спрота пспа да се даве у сумпорпгој води.

Ваје се дабоге сама пзвелп. Поред ње пма доста корпсника завпдпра. Најљубазпнпја је о свпју вах — таво бар веле — жена моеје Пошлп, — недавпа чрапцески слпнар, прапи женић, сама што још свет не зна, да му оцени вредност — са малом бродпном и у кариравом жплетау. Певао бп пајповпе романце слађпм, звучпим тенором, право бп раскалппе десетке, па бп — ма да ппје пп балпау бпо какво лудо — још чптану прпеет.

VII.

Јануарска зима и ако сунце светлп. Кајапет свеза шеста се по Невском проспекту. На Дуки тпп сахата. По шпрокој, жутпм песком посутом тротоару, шеће и пап старп познапнп Владимир Сергејпч. Од како га пе сретпе губсппо пз вида, доста је отрубпо; постао човек. Пустпо заузпмае, па је доста одеблео, ако се ппје постарао. Пде пемарпо пап веап гомиле, па се час по осврне; чека па свој жену. Треба да се дошле са матером. Владимир се Сергејев оженпо пре пеких пет годпна и то баш како је желпо: жена богата, а ума и дпу родбпну и добра познапства. На едпи дпзпо утврђеап шешпир, па кад би срео кога од својих толпких пријатеља, а он би кога од својих сиђао. Владимир Сергејев пде баш таво немарпо, као човек, задовољан своје судбпном, кад ће се од једпом испречпти пред њпм жеап господпп у јапуншету, с качкетом на глави, жпнурена, увела лпца, обојадисаних брзпна и спвкавпих, пошпјених очпју. Владимир ће Сергејев достојапствепо ступпти на страну; ал господпп са качкетом промери га, па ће рећи:

„А-а-а! Господпп Астапове! Добар дап! Добар дап желпм!"

Владимир Сергејев пе одговори пшпта, па зачуђен застаде. Не може да појма, од куд то, да му зна пмена човек, које се усудпо, да се пе Невском проспекту шеће — са качкетом пе глави.

„Не можете да се сетате?" продужпће господпп са качкетом. „Ја сам вас пре пеких осам годпна видео у провпнцији, у т... своЈ губерпији, код Пшатова. — Вереткп."

„А-а! Боже мој! Опростите", повпка Владимир Сергејев. „Него сте се јако промепули."

„Да, да, вакпте остарпо", рекпће Пегор Алексејевпћ, па пређе голом руком — нема рукавпца — по образу. „А ви, а да сте се за давау промепули." —

Вереткп се пшје толпко пзстарпо, колпко је дошао увео и исцеђен. Снпме маае борпце прекрпвале му сне лпце, а вад говорп, дрхну му усне и образи. Видпш му из лпца, да је сувпше „живо".

„А где сте пи за целог то време, вад вас ппгде пе видосте?" запптаће га Владимир Сергејев.

„Вуцарао сам се таво које куда. А ви? Све у Петрограду?"

„Већпном."

„Оженспи?"

„Десте, оженпм."

По Владимир Сергејев пачпнпо озбплно лпце, баш вако да бп хтео рећи: „Само гледај, да ме пе замолпш, да те престапим својој жепи."

Вереткп вао да га је разумео. Ово усапа му се оу пемарпа осмејак.

„А шта је са вашом сестром?" запптаће Владимир Сергејев. „Где је сад?"

„Не могу вам баш за село рећи. Мислим, у Москви. Пшје ми већ одавна писала."

„Је л' јој жпв муж?"

„Јесте."

„А стари Пшатов?"

„Бога ми, пе знам, сигурно и он још жпви; а можда је већ и умрло."

„А опој господпи . . . вако се оно звапше — мислим Бодрјаков".

„А, опај, пшо сте га били узели за дечпја — сећате л' се, онда — кад смо вас онако застрашили? . . . А враг би га знао, шта је с њим!"

Владимир Сергејев ћута, па направио доспјстапствепо лпце. „Вазда сам се са пуно задовољетва сећао ових догађај", пече ће доцније Владимир Сергејев „да сам пзвео прплпке умјело, пе бп се заборавп да рече: „Ја сам у пмепам са вашом сестром, и с вама. Вредо прпјатпа женска. А и ви — пе вате л' још опако дпвно?"

„Изгубио сам глас. — Да, да, то су бплп сретпп дани!"

„Још сам једап пут био у Пшатовпма", продужпће Владимир Сергејев подпжући акселтово обрае, „тако сам, мислпм, добро возо! — па баш вад се догодпла ова грдпа несрећа . . ."

„Да, да! Страшпо, страшпо" пресппуће га журно Вереткп, — „Јест, јест . . . ал' сећате л' се, бога вам, вако се са мојим сидајпљим шураком у мај пе побпсте?"

„Ха! Сећам се", вели Владимир Сергејев разлпчећи. „Него зборп ређа, сад, после толпко годпна, долазп ми сво као нека сан."

„Сан" вели Вереткп, а ђедп му јазпнта, обам румен. „Сан — ал' пе, ппје баш сан, бар за мене пе. Беше то дпва младеспа, задовољетва, среће, дпва пепспрпљене наде, неодољпве снаге. На ако је и баш сан, а опо је бар дпван, боговски сан! А сад обојпца ето постарасмо се и огдушасмо, бојадисмо брзпе, па пе вунарамо по Невском проспекту. Да, да, ппсмо пшше пп за шта, као паква пзврапа клусад. Балутани и пшурени још само шепурпме, кочоперпмо се и ћпмпо, ал' тепамо пакву будалаштппу, па растерујемо своје јаде пшоп. То ће још пре бпти, да је сан, па то још гадан сан. Проживесмо свој век, па га још таво са сним обпчно, лудо, у ветар проживесмо — то је опо, што боле! Видпте! Тога би требали, да се остресемо, па тога сам требали бп да се тргнемо . . . .

А онда — онуда нете страховите успомене, једно те једне! . . . У осталом збогом остајте!"

Веретјев журно оде. А кад ће проћи пред једне од оних послиједњарница на Новом проспекту, застаде, ће умутро, пошиће стојећи чашу ракије од помораџије, да пробе кроз биљарду, сву чађаву одувано, у страшне себе. Ту наће своје познанике, пребашће другове, Нешу Лазуриног, Косту Ковровског, кнеза Сербуова и још два господина, званих су их просто Весјук и Фелат. Сви ако ако неће нешто, али нешеловни, код којих неће коса опала, код других осредња, лоше пуно бора — једном ријечи, сва су ова господа прешла, што но рек, најбоље године. Веретјев је у њиховом очима још једнако неки особити човек, коме је судба наменула, да још читав свет звуди. А он је просто само за то био паметнији од њих, што је био пуно увјерен, да не вреди баш нешта, ама са свим нешта. Било је људи и осим њетова друштва, који су мислили, да би од њега бог зна шта било, да се није тако необјерцијо. Варај се. Из Веретјева не би никад ништа било.

Петра Алексијевића дочекају пријатељи, као обично, са највећом услужношћу. Нијире му се чуде, што је тако намрштен и једва у говору; ах! жало, па се Веретјев примири, разведри се, па опет иде све по старом.

Чим Петар Алексијевић оде, а Астахов намршти лице, ускочи се, па дува. У вредило га нашесадно сећање Петра Алексијевића. „Обојица ослушкивасмо, пијемо, бојадишемо бјекове — parlez pour vous mon chèr", рекао најпослије скоро гласно, радујући неколико пута воздуве од силне једа, па пође даље у шетњу.

„А шо се то мало час с вама забављао?" чује Астахов жени јасан, задовољан глас иза својих леђа.

Владимир се Сергејић осврне; његов добар познаник, Помпонски. Висок, пун човек, у високом звању, па је само једаред у неку посумњао у своју будућност.

„Та нека особењак", вели Владимир Сергејић ухвативши Помпонског њепод руке.

„Ах! за бога, Владимире Сергејићу, та зар се чесшит човек сме забављати на сокаку са таквим субјектом, што иде у кичмену? Та то се не пристоји, за бога! Тобом је јако чудо! А где сте се то Упознали с тим субјектом?"

„На селу."

„На селу? Комшије се са села у варошки не поздрављају, драги мој; се n'est pas comme il faut. Центлмен се мора увек држати центлменски, ако хоће — да — "

„А, ако ми женске превишење са Владимир Сергејић журно. „Хајдемоте њима!"

На обе наша центлмена пристуше неки писми, господски момчића, начиње пропоро проворије ђедо, уморно лишце неке младе, охоле, ах! неђ навеле даме.

Ње неке проворије суморно жена друга дама, жена мата. Владимир Сергејић отвори момчића врата, пођоши руку своју женици, а Помпонски нашеки, на такво оба пара шешу по Невском проспекту, а на њих неко омаловажено пријезиво слушње, са цијепљена грашинове боје, и са грдном њокрадом на високом шеширу.

М.

КАРДИНАЛОВА НЕЂАКА.

Од

Емила Монтегија Вакана.

Нешака у кардинала! То је нешто тако обично, нерадозлојно, као и халина му од карнозина.

Кардинала без нећаке — тако ја бар мислим — још није било.

Та ретко је, да је кардинал из какве богате племићске куће. Скоро је увек, ил' бар њекако, од какве пострадале племићке породице, које полаже по њега сву надо, не само блаженства онога свеша, него често, пак бива и увек, и среће браће и сестара у њиом свету.

Кардинал је обично човек, који се одрекао своје рођене среће зарад среће својих.

Кардиналова се нећака звала Марија Албијери. То још је био право име, јер што ће да вам приповедам, то је сушта истина. Марија је Албијери ушла маркеза Албијера, чији су стари некада имали богате варошке Алберо, Танкано и Нероцинто. Ал' су са свијем богаством била и одвише лаке руке. Преци му нијаху нијире на малим дворовима у Италији, а њихов једног века по њеким двореним у Јевроии своју улогу, на тако доће, да је у осамнаестом веку Фелисо Гроти, Алојзијо Гонзага Албијери седио на својој одаји, на гладоно. Имао је сина и кћер. Син му са четрнаестом годином оде у Ватикан у попове, а кћерку уда за неког спромашног вештака. Онда склопи за навек очи.

Тешко му беше на самрти: син му у манастиру, а кћерка у оњој сиротиња. Нема ни благу таке жалости као у родитеља, кад их на смрти милује слабачка, самохрана рођена деце им.

Син Филипа Албијера мало по мало на постаде кардинал. Сестра му умрла, баш кад је добила девојчицу, шурака му упропастн увређено частољубље. Оставише му једну нећаку.

Та та је сирота, самохрана нећаке учинилатсп правни кардиналом. Даде је у женскомманастир на васпитање. Кад подрасте, и ће у купољна разна, не хтеде ући да му се нећака зваше у лесо, ако што је он приново тонзиру, па је узме себи.

Била је ваша недра, добре воље и детињаста. Једина утеха и радост своме остарелом ујцу. Њему је за љубав научила и латинске реснонзоре. Кардинал је не то много држао. „Будо, који се одреку среће на овом свету, обично су врло строги са својим душевним стањем према плаћнику таме преко. Њему је за љубав научила и шатосеп, па најпосле и шах. Нећак нашем, младо момче, јако је волио доброга старог кардинала, па би га чешће полазио. Да одлазио за тим веселим старчићем.

Изјурио Гангилеи је младо, мирно момче, ал' су му сви страхоте завидали и мрзили га — што је њихов нећак. Погинуло је за вољарстном, бадитовидуом осланања; права талијанска безбрижна душа. Нит је грамзив, нит частољубив. Не би ти ни муве убио, па би свакн дан одлазио у болницу да пронита болне и невољне, кажу бу утеху могао поручити њиховој спрти и рођацима. То је написано у ујака њиш детстеом.

Не потраја дуго, па је Изјурије Гангилеи обољело кардинала сказа дан, од како је при једној случајној звањичној посети видио, како је тежак и озбиљан посао тај њих. Марија Албијери не би богме ока склонула са фигура, к кардинал би у невољи свани час питао гостта за савет.

Ал' би се опет десно по који дан, где Изјурије не могаше доћи кардиналу на посело. „Ах' за бога, сињоре Изјурије", рекао би презирно сутра дан кардинал, „ама сињоре Изјурије, а што не дођосте јуче! Јуче сам добио славну партију." Марија је редовно губила, кад би Изјурије изостао.

Тако ће му рећи једнога дана милостиво: „Сињоре, наши ми је известиана готова несрећа."

Изјурије не би нишо изостао за живу главу

Ал' за чудо: Марнјина срећа не иде на боље. Увела губити и кад би се Изјурије пратио пријо њене столице. Кардинал се изјурије свијо и радовао, као њемо својој срећи, ал' за све недуле већ му се посло никако не сваки. Како то, да је срећа све уз њега, на уз њега. То само може бити прст божији пре какве грдне несреће. Ил' је Марија постала од једном тако несносна? . . Ама она је изуше лаке најбоље у читавом Римљанку . . ? Кардинал је жртво сребро, што би га од нећаке добијао, све брижније и брижније. Нија се нашо смејао и радовао, кад би добио.

Једног дана види он, где Марија и не чу његово „шез кралици!" Марија гледа горе на се смеше. Како може човек, да се смеши кад губи?

Добри кардинал баци очи, куд то Марија гледа, на види где Изјурије гледа на небеску краљицу, а осмејак му исте Марнјин.

Одмах је сутра дан добио стара добрачина страшну ревиу: нијо је владао разговора са Марнјом. Онда је опет нијо разговора са папом, два три пут једно за другим.

Папа је волио, да се с важним стварима разговора у слободном врсту. Добродушна, пријатно-озбиљна, страхота оржавена добрачина.

Светозлатан ти мрзили, што је папа, као да је он томе крив, свеђенство га мрзило, што њи је одњше слободњак, ал' добри несебичин људи, који дале од њега виде, волели су га и поштовали као добротвора сиротиње, као оца при свакој прилици, где човеку треба очинске заштите и утехе.

Папа се са кардиналом шебе по њбуна

Бранко Рајић.

стој, сенатори, а опет јасној башти Ватиканској. Башта управо не припада више двору. У пола је као нека авлија, а у пола пространо широко слободно поље. Ниш сила путања на сведоке, ни се пружа до чак ван вароши (ниши доле дота сокачића да прођеш), а губи се у некој сиромној пустари. Ал' но има сриа за промишлет, тај осећа, да је она пустара некад припадала палати.

Сва сам читали како један господин описује Рим, а баш нам толико рече, колико стоји у нашем школском календару. Чак ни тако приповеда, које се године дидио капитод, пошто је у Риму бона вина, као је Петрово куће „велико" — што је на стоне знао да прорачуна — ни кратко рече, он ти нам зиаде о Риму баш толико да приповеда, колико и сваки другошколац из своје „читанке". Ал' но познаје онај исключиони, онај прави Рим, тај зиаде, да се тај Рим не састоји из талијанских палата и Бедекеровних бедежака, већ из зеленил, јасних, пенишеиих прајетних, летњих, таиноцвећих, талассастих убунова, грмља и шипражја између оних, инновина прељућених, немих и мртвих зидина.

Е, је ио овој акцији башти старог папиноног двора, између таких талассетих, мрконраних убунова и шипража, шеће се папа са кардиналом.

Два стара свештеника у дубоиетом оделу, а за старчина иду две слуге.

-Не може бити, Албијери", рекне папа. „Је л' те да не можо, наша светости?" вели кардинал.

„Тако је! Мог сиротог Јевреја мрзе, што га познајеш, што је и он Талијансли, и што га волиш. Зиаде му и за један цветак, над га он, мој ненак, у мојој башти узабере; тај цвет — веле — треба управо да је наш, ва дворске, наших ненак већ сме да народ краде! „Мрзе га зиаиде му. Сиромах Израиљ!"

„А сирота Мариња", рекне кардинал јадовко, „Та пале је на свако корак. Гуде зе, да сам бебичан, само — веле — себе гледам, да сам је ето тако младу окопио и заробио — не знај ја се она из вреиеиске захваиности завериза, да ће до гроба неће оставити. Гроиоиа Сарпин хтела већ да је проси за свог ненака, за тог најнеће блудника и несрећу у читавом Риму. ва, добогте, кардиналова ненака треба да се држи за сретиу, што би добила неку тигулу. Та, за бога, кардиналова је ненака пробисет и проћуну, као год —".

„Као год што је наши ненак прост шпјашна".

„Да! Да! А деца се, сироте, тако воле, наша светости! Аз сиемо ли да их устрезиио?"

„Не смемо, иначе не смемо, Албијери. Одиах бо рекли, ја те уважим у своју родбину и своје интересе пре своју других кардинала. На тебе бо се ослањали, рекли би, ти си моја увода, моја утвора, из не би дао ле досао".

„А за ваше светост би се казало, ви моју ненаку иманте због свог ненака, да да тој „пријатељ" није десета, што ћалчка праведног вележестојника, него што хоће, да за себе приобоји и кардинале, да да њима влада преко мене, најстаријег и најпог међу њима. Сиротса деца, баш не могу да буду срећна".

Пролази цветова шипражја поднове тишине, над сувим зиље: сад се чисто разбукташе, пошто су читав дан само тињали. Од сувеиог цвећила дође и зелено лисје вроцвеено, а цриени тала. Албијеров ииуза се као каква крава трат у том вечерном пламеном мору. Само бели папин талар оста румичаст и свето као од огња обигјан свет.

Папа ће сад праби кардиналу: „Албијере" прошапуље му, „чини ми се, близ зи ји прај".

Албијери је то знао. Погну главу.

„Близ зи је крај. Већ су утолвила, тако мислим, да ме сволоче са света. Мрзе ме већ и одавше. Ја хтедох, да отворим праву, а протерали свештеиике већ строже на врати са мамалама у руци. Неће ме дати, да знаиш. Ал' ја сам учиноо, што сам могао; је сам своје допринео! Албијери, пријатељ од младости! Сећаш ли се како смо, младе семиариште, сањали о неком новом времену? Сањали тако поштено и дрско! Ја сам онда постао папа, а ти кардинал, за' смо остали пријатеље. Ја сам своје младиће сиоие изранио, очистио цркву од злуд, што у своји цркви заитијама само тајиову свеги чине. Ја ми сто и нарешше преиуду".

Албијери ћути. Не смеде да загиаи папу, јер је праиља ипа жбуља.

„Видиеш ли ти, падох и ја", рече тихо Албијери.

Сунце ће ипа зидина — брзо — од једном. Заспнуто се ово од једареД ноће у магдоантом сумраку.

* * *

Још је ноће ноћи пана умро. Ударила та — реконе — капала.

Сарвиие га по прошеу.

Као то прође, прогу се на покојника мрака у ремском дуоитеу, па ноће своју жртву у покојииковој породици. Израиља Гангеиани земаиске најучтиије, да види маске сиега. Двогано грдно имаие већ му дошушта тако што".

Звали су, да је Албијери бно покојииков најбољи пријатељ, ал' ва најпеће чудо свиј, ова је седа добрачиа бно при вести, да је папа умрло, мариоја ио иегда. Ишло је даље редоиио у цркву, смешно се на прикелнка, ишао је са спором жељзом испод руке у иетиу пу врсти Гетиану, ли је и честитао новоизбраиом папи.

Тако петраге уводима оружје из руку.

Кардинал се Албијери подетиньо.

Ал' ће једиог дана заштитити своју неиеку од врсте посла; „Мариоја, ти ћеиш Израиља?-

Мариоја најпре порученио, ва се смеје, онда сва пребледи, па се опет смеје; она се свада смејала, и онда, кад су јој очи пуне суза. Тако је и сад биле. Засмеје се па вели:

„Ох боше! .- На се онда опет смеје, на покри лице рукама.

„Израиље одлазно врез ноћи дан из Рима", рекне Албијери. „На шта хеге, деце онда?"

Мариоја не жели најпре ништа. Онда се опет иде смејати, уле иних преда се, на пеприличаиии јако глазу рекне задрхтали гласом:

„Ја ћу онда остати код тебе, слатки ујаиче, а он — он ће ме заборавити". . . На стаде да намешта фигуре по дасци.

„А ти би можда могла бити и његова женица, Мариоју", рекне кардинал седајући. „Иисте ииједне сироте, ал' ја бих онда изиашао ва вас, јер је породица пеопходне поше у Ватикану јако изиимна."

„Да а — ти не смеш нашим на глас, ујаиче„ рекне Мариоја устежући се, и као у исти пар интајући. „Та ти си већ тако стар, мали слатан ујаче!-

Мариоја заћута. Онда се поће смејати тихо и жалосно, као ва цветак просиле зимоиио у сред олуја, шгго му чешиицу растреса.

Обоје седе, а пред њима шах. Добри кардинал пружи руку за једном фигуром:

„Чуј, шго ћу ти рећи," зеспешше се страна са неким запрелим израном на лицу. „Је л'? Сад ћеиеа да одтрамо једну партију шаха? Добро. Добићеи ја — онда остаје све по старом, добићеш ти, онда неш се удати за Израиља. Је л' право?»

Биш у тај пар ће Израиљо. Већ се по трећи пут опростио, па ва сигурно дошао још који пут „Ви сад да сте ви ћутали!" рекне му Албијери! Ходите амо, блике! Сад је бој на смрт ни живот!"

Израиљо стаде са шеширом у руци иза Мариоине столице. Мариоја од силне среће сва се ружиеи. „Аза је добар, тај мој ујаа! рекне у себи. Он ће ћутети, да изгубн. Он ће хтети, да само ни будуће срегиие, па ма он изгубио свеге добро иие! Аз ме ћемо га опет зато тако волети! Писаћемо му сваки дан! На иоћа ће и он с нама ићи — у Фијорениију ид 'Бешоку. . ."

Кардинал стаии руку на прву фигуру. Мртва тишина у тоилој соби. Кардинал не мице одмах са фигуром. Суди у себи: Ја ћу ми се ненаа за Израиља, онда обоје спадамо у покојиикову родбину; смрт ни је онда готова. Аз де, да видиио, како ће управо стећи дворац. Двагга пријатељ ни од младости свршио је своју задаћу, па је онда умрло. Ја сам му бно десна рука, ва нам је важно извршити све наше младићке снове, а сад сам простар, усамљена кула, без икакве важности — не могу добро послужити. Изгубим ли сад ову игру, онда ћу се ја смирити, на ћу та наћи у оном другом, бољем свету, њиову своја пријатеља ја прав. А опо смешљиво, извиљено девојче, и то простодушно, окрашено иомче биће срегиио — дејено одиаде. . . слободие. . . Дођоше му пред очи виђаре, што му колобању младости испрелеташе: чиоће гледа игралишта, где се детегом играо; онда му дођоше на памет, како се први пут нашао са покојиим пријатељем.

Суза кардиналова паде на праву фигуру, па је повуче.

Ућиуда баш хоће да изгубн! усклину сриа у Мариоје.

Та седа добричина, већ је плашна, сирота! позвели Израиља.

Кардинал изгубн партију. Још се исто вечерња поучио Израиљо Гангеиани са Мариоом Албијера. Сутра дан отпутоваше у Рим. Младенци посиах марљиво сиоше добросе ујау.

Шест дугих писама. Седмо добише нагде иеотпечаћено. Кардинала Албијера удавила — веле — капља.

М

НАРОДНО СУЈЕВЈЕРИЈЕ,

или

ВРАЧАЊЕ, СЛУТЊА И БАЈАЊЕ.

Скупио и описао

ВУК ВУЧИЋЕВИЋ.

ДИО СЕДМИ.

Чаробне лекови од злих душа.

Врез Црну Гору и Херцеговину, кез и по средина Боке Которске, живи је код свако правили лекари, који се зову *вештаци* (*вештовци*)ли Цетиње и главне нарије боканске) осим свако просте, у народу звани „*ебоча*", ва раве од њих или нуше, а све друге, које се на чеиадету виде или не виде, у опће се виеле, да су иаступили на жабеје, на сутреб, а вајиице да су ва зле душе шаудале, као в. пр. вампи, вјештице, море и жабеовице, те одиа на бијела зовну барјаику, (обично оиу жену за коју се виеле да је била вјештица, на се показала) да ова харањем дејеги, а оне тако вјешто знаду нарасгюрити народ тиуђи бошка окамо ће та бела шгиилат (онамо неке женскиие) здучеи и све вештто у себи крнеле, као да неито зберо, на после иади на крпице, разиите боје, пекакви травк, а кадкад употребљаваје поиак од мсђеда, зуб од вука, реп од лешиња, ноту од леџе и т. д. Ево пеколике овакових лекова:

а) *Урок.* Код ие од деце иајчешће иападиути оболи, особито младо и горе дијете, одма кажу: „неко га је урекао," те му мајку услеиеве у возу, које то има свака мајка, ово каво: Најпре подузиравну чашу воде, па у води мебе три дана угља из ватре један пе једва, па код којега биде, превруси чашу руком пруживше и одма

је дланом поклопи говорећи: „ако је мој син н. пр. Јово уречен, потони у дно, а ако није, не потони." Ако која од ова три угљена, или сва три, потоне, зна је, да је уречен, а ако не потоне, није.[1]) Ако је уречен, онда она која је метала угљевље, помаже прстом болнога свуда по зглобовима и испод ушију; дадне му три пута да сркне од оне воде, а ону што остане пролије иза кутњи врата. Ако ни један не потоне, и тако баци све иза врата, али му не дава пити, нити га маже.

б) *Невидовни болови.* Кад кога нешто заболи на једно мјесто, пак оће да се нешто осјећа, као чир, жишка, подкожњак и т. д. зову бајалицу, која вазда има готово од некога написано на једном бијелом листићу девет бројева, ево овако:

1	2	5
4	3	6
7	8	9

Ова запис држи у лијевој руци, а у десној ножице, или бритвицу с' врхом, па рече болнику: „упри с' прстом од десне руке оно мјесто, ђе ти сијева и ђе те боли." Кад болни ово учини, онда она пробије врхом од ножица први број с једне стране на другу, и упита: „боли ли те сад?", а он каже: боли. Сад пробије број 3. па 9., па 5., па 7. све питајући као што казах, док све бројеве не прободе. Ако одговори „не боли", више не пробада, а ако рече: „боли ме," а све је бројеве пробила, онда опет шутра у јутру исто овако ради и за три јутра наособице, но вазда донесе нови листић с означенима бројевима[2]). Ако случајно бол малакше, веле да је бајалица помогла, а ако не буде ништа боље, бајалица каже да ово није од зли дуна, него божје дање, онда зову попа или калуђера те болнику на ово мјесто начини пером од посна овaку фигуру, којега они зову „Соломунов крст".

в) *Трунац.* Сва три народа, о којима је моја ријеч, овако зову ону болећицу која обично чељадету дође на горњој или доњој усници, а више се пута обагне по објема. Народ мисли да је онај, коме оне болетице дођу, ијео нешто од онога што је мачка глодала, грлала па оставила; зато, он вели, ваља ухватити мачку, узети мало мрвака у руци, па њиме шјести прај ватре, милујући мачку да му не побјегне. Примакне она комадић љеба к ватри, па такне болетицу, и пружавши мачки, као да ће јој дати да поједе, говорећи: „Мачка трунац, мене крушац," пошто трипут овако уради, онда дадне мачки оно мало љеба да поједе, говорећи: „мачки и трунац и крушац." Ако је ово болећица на лудо дијете, које не зна ово говорити, онда му мајка или баба ово ради.

г) *Сугреб* је по народном вјеровању оно мјесто, ђе обично кучке гребу црним, а више пута и задњим ногама, и веле, ко најприје на сугреб наступи да ће се у њему тако уједити крв, да мора оки час или побјеснити или док је жив неће здраве памети бити. Ко други, за првим наиђе, веле, да ће по њему све искокне пупице налик осипаца, а трећему, веле, не може ништа наудити, осим само ће кога за два три дана заболијевa глава.[3]) Од сугреба нијесам могао чути шта чарају или гатају оноже, те се мисли, да је на сугреб наступио, осим свуд једнако, т. ј. ако повањнити вежу га и бајалице којешта гатају, па ако га не уминдаше кроз десетак дана, оне печe веле: Оно није на сугреб ни мађије, него је у њему нечисти дух (ђаво, проклетник, налетник, пакосник) и онда зову попове или калуђере те му спопштанају масла (Благовјештеније). Ови пак, ако га молитвама не излијече кроз осам дана, иде болник, кутњи неко, у манастир, ђе тамо чаније или дан пребоља или дан умре.

д) *Заманица.* Кад је чељадету заманица у глави, те му се чешће пута замрси мозак и заболи глава, тако, да није при здравој својој памети, кажу на два начина: а) У Црној гори и по селима бокешким да је болест с' горе, т. ј. да га је нешто спопало у гори, или да је на нешто пламенско шјеновито нагазио, ђе су се вјештице и друге зле душе сакупљале; а б) у Херцеговини, да је наступио на некакве мађије, које су њему биле намијењене, ма да није на њи могом стануо, него, случајно у ходу, прекорачио. Ако болнка не би могли бајалице кроз осам дана излијечити, кажу му два лијека: први: да за 40 дана у јутро вазда прво обукује чарапу и опанак на лијеву ногу, па после на десну; а други да свако јутро на ште срце попије по чашу воде, у којој је преноћио попратич (горко цвијеће). Ако му ни од овога не би ништа боље било, онда му ваља тражити по мало свиле код девет женски глава, којима је име Марија, а код седам Стана по мало имбришима[4]) па ову свилу и ибришим, ако је мушко ушити у капи, а ако је женско у марами коју на глави носи, докле гођ од ове болести преболи.

ђ) *Мађије или чини.* По народноме казивању ово су за свакога најтеже, па на ње наступи, а нарочито ови момци и ђевојке којима су мађије или чини од зле душе намијењене, и да му од њи нема лијека. Народ приповиједа да су мађије најтеже кад су састављене од следећих ствари: од урезани нокатa, од пређе са стари чарапа, сједи женске косе, од конца те се зове ујамак или: „урезник[5])", и веле пиперице без ушију, а највећ свега онога драче од црнога трна. Веле, да стара вјештица све ово обмата с једном њезином длаком из главе, и потко да закуче испод кутњег прага намјенаоми оној кући, па у јутру ко најприје на овакве мађије наступи, да му нема лијека осим купе и мотике; а ко други, за првим пређе помамити, али се може бајалицама или молитвоми некако излијечити, као што сам казао под број д.) Заманица. Приповиједа се у народу, како су оне последњи испод петрахиља при молитвама изблуњали све оне ствари, које сам напоменуо под жестоке мађије. Вук пок. у једној пјесмици каже, како је Ибро Челебија зачарао материно злато, која му је ноћу само дошла у одаји:

— Сама гола, у кошуљи танкој,
Сама боса, у пачмаге жуте,
Гологлава, у марами малој. [6])

е) *Суђене или судимише.* Да народ свуда без разлике вјерује, да је Бог свакоме при рођењу осудио шта ће му се у вијеку догодите, и да се од суђена није могуће утупати, то је пок. Вук опширно у свом рјечнику донаово на страни 716. под ријеч „суђење". У ово највише овдашњи Турци вјерују и држе за полак гријох познати љекара и узимати љекарије за унутрашње болести, јер оне кажу, да би то било противити се божјој вољи и његовој заповиједи, пошто је он тако осудио. Што више: овдашњи народ, Турци и раја, веле, да свакоме стоји на челу записано вријеме, колико ће живјети, као и дан, па и минут, у коју ће умријети; да по рођењу све до смрти стоје му на челу записати сви грјехови, које чељаде учини, и да ће их пред Богом на страшноме суду (Турци веле на кијамету) на вијело изнијети; да ове грјехове нико од живећи људи не може ни пићети на челу, а камо ли проумити, осим они људи, који би без икаквог гријеха били; но будући да народ вели, да је сами Бог без гријеха, а други нико, нема тога на земљи ко другове може грјехове вићети али знати осим својих.

Ја мислим да је ово народно суђење главни примјер што су некадашњи наши стари јунаци, а данас Црногорци и Турци кријачици беспримјерни јунаци у крвавим бојевима и у многе опасне прилике, зато, што народ у суђени дан вјерује, те на основу овога и скопао сљедеће узаковене пословице:

Нема смрти без суђена дана.

Ако је Бог осудио (т. ј. да данас погинем) ја се не утувах.

Несретњога балота (зрно од пушке) бије.

Од суђени се смрти не бјежи.

Дојио је навику (веле требињски Турци, т. ј. дошавио је суђени дан).

А у народним пјесмама:

— Ако мене суђен данак наће —
— Речено је као и суђено —

А у Горскове вијенцу владика пјног.:

— Прегаоцу Бог дава махове —
— Ко разгађе, у вас не погађе.

ж) *Ђавола маштанија* (од славјанског „мечтаније, а нашки „привиђење"). Народ мисле, да ноћу не могу ни ђавола маштанија, ни никаква зла душа њиховој наудити, него ноћу, зато и најзабиљни јунаци кад ноћу сами путују страшне се од каквог невидног привиђења[7]). Ево неколико начина, од који би се могло учувати, да му ђавола маштанија, ноћу кад путује, не науди.

1. Ко има коња пастува (хата), па кад на њему ноћу јаше, некако на од шта не боји, јер веле да пастуви све чују и виде, ако је нешто у мраку, па почне ушима стрићи, па ноздре пухати и рзати.

2. Ко гођ путује ноћу нека се никад за собом не окреће, но вазда пред собом, и са страна колико може оком погледати не окренувши главу.

3. Ко има чибук од црнога трна, а убрао га је у Марту вјесецу или у међудневице (од 15. авг. до 8. сент.) нека га носи у десној руци, па му не могу зле душе наудити.

4. Да би се ноћу коме нешто чудновато привиђело, треба да очита први стих: „Да васкреснет Бог и да расточатс[я] врази јего", а да не би знао овај стих, треба да се одма прекрсти, па да пљуне про лијеве стране рамена и да рече: „Ca мном Бог и анђели божи, а далеко ђаволи!"

5. Ко гођ се у народу помами (у Црну Гору веле „зграбе"), народ мисле, да је у њиног уљегао нечастиви дух (ђаво) и што гађ мамити збори, да све ово из њега нечастиви говори.

О овој болести нема никаква бајања нити чарања, него га воде по манастирима, над којим калуђери поју масла и држе денија, па ако све ово кроз осам дана ништа не поможе, почну га крвнички тојагома, свезавши му ноге при какву дирецу, па ваше, а главу на ниже како ће лакшије ђавола на грло изблувити[8]). Они поп или калуђер који га бије, непре-

[1]) Као славни разлог зашто је народ да овако суђен[illegible] дознао? Науком је, да ни један угаљ који на врх воде пливати, који је од тврдога дрва, н. п. дуб, јасен, брјест, граб и т. д. а да не може потонути, ако је из ватре било дрва од липе, врбе, сирове, тополе, јаворовe и т. д.

[2]) Јеовине кад дође оде у Требиње болника казивао Ламро-[illegible], а мени броне свесвара вадулцање бол (Kalendar) на кад чу, одма ми начини ове првашњи листић с бројевима пропрана, и може лотаје как горје. Видећи се ја за но се не стиже свирује не мето прободиј рекао му: неболи ме. Ово је рецип из Требиња давао и многи чини у народу постоји.

[3]) Горски вијенац на страни 32. Вук Мандушић: — Није кажо из сугреб је стала. Нема чим: скрило је мађије. —

[4]) Међу мало херцеговачких пјесма —
Свилу свиле у девет Марија,
А у седам Стана ибришима. —

[5]) Вук вели пример пјесма на страни 467.
Мађа сама свила вјестовала
Да си чуда, и да си утула
Од ујама и од урезака.

[6]) Народне српске мале пјесме, штампане у Беч год. 1815, на страни 175. Вукове.

[7]) Народна пјесмица херцеговачка:
— Сама друга да скривам туга,
А лисицу спојави гровашна. —

[8]) Пословица вар: Нико се ври боја врсту, а нити бојате.

стано вели: „Нигда нечисти душо из праведне крштене душе!“ у ти није за мјеста ни стати,

вичу „Амин!“ У Горском вијенцу стоји како су Црногорци рекли војводи Драшку, да није

То не може бит' истина Драшко!
Него су ти очи лажљиве. —

Слика са херцеговачког бојишта: Сарт војводе Трифка

но, одјети у дубинске дубине, у писнасте висине, ће се звона не чују, ће себог не моли, ће клоот не поје, и ту ти није мјеста ротове, погово! и сви ко около стојећи једногласно

могуће објаснити ово, што ни је он од Млетака причао, но да су то јаноли мајстанији.*)

*) Горски вијенац, на страни 81. и 82.

Не знам ништа, но сам их гледао,
И сам мислим да је мајстанија!
А у то му Обрад прича, да је и он једном
онака мајстан..ја у Котор из црногорски пазар

гледао?, што су Талијанци некаква чудеса у игри чинили, (које се талијанска зове prestigiglo, а њемачки: Taschenspielerei).

ДИО ОСМИ.

Мрци и гробље.

Нема тога чељадета, без разлике спола и узраста, који би ноћу поврх гробља само сам прошо, а у гробље ушести ни само другу, без великог страха, да му се не би нешто у његовој заиграној фантазији привиђало, зато што мисли и вјерује, да се многи мрци ноћу из гробова дижу, не само они, о којима ће сад говорити, него и многи други, као и в. а) који су умрли без исповиједи и причешћа, јер они веле: „нијесу се с' Богом умирили"; б) они који су при смрти затајили од свештеника неказана гријех; в) они те су умрли не опростивши некоме учињено му зло; г) она дјеца, те су без крста умрли. Сва ова мртви, за које се вјерује, да се из гробова дижу, народ вели да их земља из себе избаци, и за учињене грехоте у свом вијеку вједра не троје нако друге мртви. Ево дакле неколико мртви, које по народном вјеровању спадају под именом „зле душе".

а) *Тенџи*, (вампир, шуваљак, о у Босни реномахтолиди: „порке") за којега се вели, да је био једогодна али ијеконит; над умрк, испресидају му ножем прси пора пегле и исход водена жаље, ако и вјештицама, да се не би ноћу из гроба дизао и зло народу чинио, и осим свега забаје му под скаво покат од него ио једну трнову драчу, иначе, веле, да бу чега узетно некакав печетки зли дух и у њему би за 50 дана и ноћи живио. Ево како тенџа народ општује: Он је, веле, у гробу надут као подувана кожа, прљен у образу као крв,[1]) очи набубрене, прване као да покопнио јаје; ноћу кад из гроба пилаи завиђен је у покрови бијелоне, и за собом вуче некакве дугачке вериге, у којима, ко шти сио оне, које може увагтити, те их у гробу дану једе. Кад се у које село појави у луде помор, одма се сва сељаки окупе, и веле „повезимо се вени", ће нагађу, ко ће то бити. На кога шестиме, над сим ко оружје исте под оним гробом, и исте собом трнов колац,[2]) откопаје гроб, и ако га наду подуте пребоду га с концем, и колац сасвиу на шкуру. У случају да би ога контрапала жртвина кра, морао би — веле — до три дана најдаље умрјети[3]). У случају кад би народ откопао гроб, и у њему не нашли чојека, о кому су они сумњали, нађуте, него се почеи распадати, тп да не би у звуд откопавали друге гробове, довеђу овог жарвјеке, или кога пастуха(хата) те га подају преко свију гробова. На сиетрад, преко којега неће жарвјеке да пређе, него почне рикати и тући ногама, вели: ово је у овоме гробу тенџи, или женама друге зле душе, те како ово гроб откопавају, као што казах. Народ мисли, да су шуваљади најзешће од Матурова дне до бијелог поклада, док лишо доба, вели, прође, и док су поћи дуже но дан.

Да се пак не би појавиморе каква чојек, који је у свој вијек најпоштеније и најпрадније живио, чујеу те кућа чељад, од како умре па све дођеси ти ухошиј, да ио ба случајно преко њега нашти лепуће или четвероножно прешло, јер вели, да би се и он морао појавиморети. Ноћу да тенџи из гроба буду замећани у опом бијелом плашту, у коју су закопани; са ноћу чешће путу иду, те са својом женом спавају. Они последње потврђује и пок. Вук[1]) и настављ.: „ако му је жена млада и дијета, од којега се она никако умрити не може, осим у цркви, јер вело да се он може и преко најмању руку прозуће, као и вјештица."

б) Монгулци. У народу мисли се да ова она дјеца, која без крста умру, и она копилад, која се одма по рођеву удаве, жалаје ноћу из гробла, те устиују жалу ћецу у ваздушкима и свеђу им крв; и над су сатана женске крви играју се ноћу по гробљу и да спани ова у руке по једну малу свијећу, које им се за час уђе, а час удуве[2]).

Вук у ријечнику под ово „жицарус" каже, да ово спријечење ћеца из крв глазе исте, ко је то вијеком онуће у оне прајене чуо, него у рукама. Кад се мађарулика каварша девет ћеца по смрти, каку, да неђ после не класе, него се растову ако и остале ћеца.

Кад стар чојек умре, за којега се мисли да је једогодна, или стара жена да је била вјештица, осим што му испреподају испод колена и четке жене, и тек ноће своје недјеселе тодине, и која се нечестом духу обешта, те у њој удесе и зло правијек чини. Ну како не по чему не може познати, осим само што ноћ се — веле — ваши престави мога нашо крста, које ноћ не може ако другим крштеним правен душама у животу бити, него га живот избаци, те ноћ се под ноћ види да ноћа не ће градњу поднше и од ње чуна. Свака се вјештица и мора роди у кравној конјуши (dasSchaflitzchen infectus) зато многе вјештице и знатне бабице нако код се дијете роди, ако је нушко ноћању му је у земљи или спрве на ватри, да не буде једотова или теван, а женске да не буде вјештица ни мора. Многи пак кажу, да онакова ћеца морају бити у истовом вијеку жешто престану свему, него она што се без конјушаја рађају.

1. Владека прекогорска вајпјештице и вајболе је доказао у свом „Горском вијенцу" на страни 87, како вјештице постаје, и шта раде. Ево како. Питали Прекогорци бабу вјештицу:

„Кажу бабо! јеси ли вјештица?
— Јесам кнеже, ако вајда кријем!
А како се градиге вјештице? —
— Ма никако једну траву зезну,
На ту траву с доњан спарзио,
На лопца се редом попкажемо;
Нам тога буђемо вјештице. —
— На послије што се од нас ради? —
— Кушимо се ва вијеђено гушно,
Нико не зна до нас ће је оно,
На прагиза о варху јашемо,
Договоре крајући чинимо,
Какво кемо зло учинит' коме.
Живимо се сваком времењом,
Возимо се на сребрна весла,
Лађа нам је ворх од јајета;
Зла врломе чинит' не можемо.
А ко нам је зло или сврбио,
Трат ће трагу његов исконно."[4]

а даље: кад је питао кнез Лапко кнеза Рогана:

Хвала Богу! има ли вјештица?

и он му одговорио:

Има кнеже неколе рогова,
Под облак ће устрпјелет орло;

а после питкао Вук Мићуновић владику Данила:

Та владико знаш дубоке књиге,
Налазиш ли у њима вјештице?

па му владика одговорио, да од тога нема ништа ни у каквој књизи, него да су то бабске прче и лукавштине[5]).

Можемо дакле из онога закључити, да се сваке среде старој баби удваро, ове баше у реду и у средству, бојећи се од ње, да није ноћем вјештица па да своме миломе вашта злога не учини.

2. Вјештице, по народном довјеровању, претварају се у великог и малог лепира, и може кроз најмању рупицу у кућа или собу улести, те ноћу дође дуде а најваше ћеку ћеку.

3. Кад ноћу чојек спава — каже пок. Вук[6]) — она га удара вежалом шипком преко лијеве сисе, те му се прси растиче, док му не вади срце и једе, па се прси опет срастеу; но ја онако нијесе ово чуо нијесам.

4. Даље каже Вук, да неки тако зајеђени луди одма умр, а неки живе дуже, колико му је вјештица отудаа, код је сриде јела, а онакови смрти умру, ноћу му је она намијењена, но он сво ја нијесам нигђе чуо.

5. Вежа мало у колијенце, која су од вјештице изједена, веле, да свако ово час умре, зато, што је бестина ври нешто слађе од зрела чељадета, и што му сву кри попије, зато што нас о овоме упјерапију следеће исполани рајчић:

[1]) Вероватно подсмеха „Дрска као тенџи", „Набухао као тенџи".

[2]) Вук у „додатку на страни 79. код ове „Вукодлак" каже, да је сасвим исто, али сам је чуо сасвим да је трном.

[3]) Сасвим исто у неки јетнаестак год. напр. код Сеоског, да је за исто вело. Отуда на врсту бан, ако су га трном или колцем пробили.

[1]) Додатак, под ријеч „Вампир", на страни 79.

[2]) Ко је читао Сеоског списа, он зна, да се то — требају — особито деца а од ту пуна у њиову гробу ноћу — онакове свјећице пале, које пропрсте дигне и пропрћавају чудне, а ноћу се они гроб отвори, па ако је ко ту ноћ у гробу, ноћу му је она намијењена, но он сво ја нијесам нигђе чуо.

[3]) Ово је обично народ сасвим сигурно.

[4]) Горска пјесма на страни 89.

[5]) Исто и обична народ сасвим сигурно, на страни 211.

Веселички Божидаровић.

Лакше као ијештаца на ћеку.
Полазак као ијештаца на ћесаву ври.
Пријеџеју ако баба на горње дијете.
Буд ће ијештаца, но у ганџ род.[1])

6. На божићне и на бијелог покладе вечер, ко се бори да то не ће ону ноћ ијештаце ајделе, само чарајте в) паковљу себе и ћеџу чесном (Турци вели „Сарисак", раја „бијели лук", тал. Aglio, и Њемци: Knoblauch) по прагма и испод пазухъ, јер какву да ијештаца над в мало пакљи чесав, бјежи као прас од крста. б) Направу у кући вечере кашпако, да не би могла уљести кроз одиа — димњак. в) Кад у ноче кнрчеју ватр, стане у вој рог брашње, да од свог ваша куће заспаде, којег нијако не може ијештаца да трпи но далеко бјежаи а ту на бијеле покладе, на и про све године, сваи испиши јајове лугше, да се но ће ијештаце у њима могле прекрстити.

7. Кад у куће уљести вешалак џепер и кад ни около спијеће облизеће, нисли се, да се је ове ијештаца претворила у џепер, сиј у куће, скоче те је ухвати, и сажету јој врата на спијеђу, баше је пред врата од куће и реку: „добре шћура рано, де ти дамо сале". де би почеи шћура дан у дутр дошла кавка стара жена, да нешто тражи у ову кућу (као што обично по селима раде и. е. соле, нагне, ваисаи, сито, сач и т. д.) сви весле, да је она у ови џепер била, ни ће ђедаиу да иије иеће по образу или по глаи нагорела.

8. Вад је пријеи да се сазиваиу ијештаце на њекоје сувио, сиана се од њи појавиоше вагон вешаше[2]), те ће ова ваиицу крила, колико у варошиеге орла крсташа, али не од пера и перушина, као у остале птице, него месати пеиа сиијегова пеша. с опаковим арилима, весе, да ова лети ће тоб обе, и вад полети, рече: „ја о тра ни о тре, (т. ј. де не удари) него на вредно сувио."

9. Ноћ ври, сваи другога и ијештаца[3]) каже, каи у Сриђеву вечерју, да се ијештаце највише сакупаљаиу више села Моловина на ваиковне оваку, и у Хрвацеку на Блеку више Огулина, и шта више, да је некаваи чоје из Сриђеви видео, каке ву је на ноћ ијештаца одјеђелела, на се и он с' онои места из лонца напасло, и рекаше онако ако и она, прометују се и он у нешто, и за неи одјетно на орах вевше Моловина, ће је ваиковне ијештаце ће се за клетиии столом чете, и ниђу из ваиковје чаше. Кад их сазједа — ваше неи. Вук — и много ниђу ваиа нозиде, прекрсти се од страха и чуда говорећи: „апатема нас биле!" У ониј ноти мах осе се све разбјеру куд која, а он остане под орахом, чоје као и прије што је биоз златиога стола постаие као и ијештаца, и све се чаше претворише у пашне вевиаиске страиице.

10. Жеиа, која је ијештаца, вад ноћу из ве вевје вечисти дуз, каиу, да иеки као ирта ви, и да ће во иако вад она без даиога духа леи ии, на да ји ноћ окрене главу ће су јој жиге биле, ве би се више никад пробудиа, него би је ушаои мисдеђа да је мрта.

11. Вад је случаио човор у народ, а осиби то ноћу чуиое главе, и не зна се од ноје болести, нисли се, да су се у ово ијесто догиовориле све ијештаце, каке ће ушле главе ноћу искрјенуте[4]), сиуи се све скуи, ке орудје посе, и уговоре, да сваи сиоји живу и живу, коју је прошло 50 година, доведе на ријеку, и ће нема ријеке на каиу другу воду, ко в. пр. на убао, на чатрау, иаи у јаку од подземице, те сваи своју редом, ни очеглед народа баиа у воду, преиеиаиће је коиопом иеиод рамена. Које пеиове, браће сваиа своју на воде испитаиа, а која не потоне, ово је ијештица, и народ ово да је каквоује; но ова чеа је, сииме народу каиу и каиоде се: „Не браће ако Бога знате! знате ју попове и калуђере, да вад ком пој жеио, те ће на ме ђавола сиала иалеђети, и од гријеха ће се повађати"). Ондје сваи ће ино може разумјети зашто неке потоиу, а неке неће, иако по ирх воде иаглађ, и и. која год пане дубље погиаи ће воиде лаеиу потопуе, јер јој уљезе вода испод кошуље, дубина, и опрелаче, те је задраиаи, ако виброли, дасиеи се ваиие добре ие ваиоје воде.

12. У народу се прииовиједа, да се много ијештаца вред сирт иокаје, ако ва који начин: Не каиуе своје друговицама ни иикоје живу, чеа иваду недељу, иа се у дутр рано дигне и прекрсти, отиде у најбиижи ваиастер, и иа-јуће да у њ не може уљести иикаке калуђере, да је одређена од грија. Калуђер вакде с ваиетом и с питрахиљом иа ваиеска чела, и прекстиуши јој петрахиљ иео главе, чита некакву молитву. Народ ваиде да у ови вах испод петрахиља ибљује све нешто иа комаде, као месо, врвно, и поиде уведе је калуђеру, исповеди је и причести. После кажеа ова поставе девојица и од ијештаце и од свију других хавиј душа, јер ноћ ће в сва ио. Оиаковој девојци сваиа се мајка, која ће ио сва, удаиа га иа што дрво, јесо, да би јој у случаји болести којега дјетета пазила и њему ијечила. Оиакои жеиа иикоје ио народу ива, која пајвјештиа дуканстиом ваиа просте сеаиске жене са житом, иросом, хаиваиа, иуиом, иа и у готову новцу, и сваа јој воли дати прије но у врвно.

13. Зато ноћ Вук[5]) вад ће иикоје чоје убити сиоју врсту благовијести, ти да ухиди у жеиину главу чесне бијелоте душе да иаиде до благовијести, ни да га зађене за вама да благовјести вад неће у цркву, онда ће позиво све жене које су ијештице: све ће се — каже Вук — около њега скупиае, да ће му каже отеле ши украде ово чесно иа хаие. За ио ово жиросаи ииђе у сае крајеве чуо.

14. Осим ониј шта сам до сад о ијештицама казао, еше ониј нешто, што сам у Црној Гори чуо приповиједати, које је поиратиребрео у подавску „Цвјетоградац" број 14. 1874 годиие:

За ијештице вели, да су то жеие нешто добро остриуј, аи вели да ва и младије ијештаца и да се знаое саме каку да су ијештице, а неке се свештеиаџка исповеде да су такове. Оне се у сваку зиииу промеиђу, а највеће у јесиире, у тиицу и у новота, аи најбоље у ово обиђу. Гоиорио се иекоиђ најбоље вису познати ијештице, а то: кад је сваи у цркви, треба да иеко иа ирвие прсие тиглу (прсје), иа ће се сваа ијештица згурати и неће се моћи ни једна испрзиити из с'јеста живи, докиеи ону тиглу иеко опет прекрие, каке је и ирије било стаиљеиа, кад се ирва повриваа. Други опет вели, да иа У-иоје треба забити под ирвиие прат мали шиљу без уше; а треће опет: кад буде на велика иоћ, да треба пребиити преко ирве тељег, у који ору волови, ва ће се исте догодити с ијештицама ако што иа ниже каза, а остаае ће опаио згурене, докле год опет неко натрат не пребиа тељег преко ирве.

Сви ови вислеђ, да свештеиио може иикаете сваку ијештицу кад ио дође до причешће, иабеиши ии исште у убоиства, аи ва ие сиоје просвите, него ва чекаја иа покајаое.

Да народ ваи вислеи да се ијештице могу иријеиом уоазити, ово о тоиу иекоиике ири-

[1]) Буџак и ноћ народне вислеиице.

[2]) Иаиовиу сам каиоу, вад сам ирао сваиаиа народ да ва каиу, каиве је ова вака, и ва ми ниђе иико ваи ово ваи каиоу ирао, ва ииаи каиу, ваи ја ваиу, ваи ваиу. Ова у Хорватској зове ва ова вака, а ва Тиморској ирао вазиваиу ИВАНДА. Чуо сам, иеки ва ја стари народ ваиу у ноћ ваиовиу, да се сви вако ирао ирд ирвиом сиегу, а ниђе у ниђу у Јеииову ирд. Ко зиаие каиаие ирао у ниђу с ииаиа вазиваиу?

[3]) Жеиаи и обичаји народа сриђеви, на стране 212.

[4]) Гарави сиеиови, на стране 80. Сва ва стаиа:

Ва ће сва сиа сиа сиротиаиа, — —
Дај ти ваи сиа ирд сбоиштаи, — —
Дарк ваде ирд ва иеиоиаиа.

[5]) Прииовиједаи су ми, да је ранилац Алексбег Ристић-бановић чуваваи лабот (чиаи ва ст. 1857-ом годиии) бил ваиако ноћ ваиоа сам ирагледаи сваде ваиа сваиа бивати у ранку Трубаиовцу, а ва ирд ваиа, ноћу ваиоу бадо ваиаиуи, ваиа је народ ва ваиду ва ва сиуди са сиуга ва иуриаиеиа.

[6]) Доиаиеиа Иоаиа ова ранке «Бановићеви», на стране 20.

плаче. Шћућа дан пуче по селу глас, да је умрла једна баба, и да је то она мета, коју је она сестра ћуче у петри сирдела.

Ја сам онако већ за своје мијесто казао, како ијесттиче немогу учинити тућину зла, но сваке а имјене, а од настављене оне што сам у Црној Гори чуо и у „Црногорцу“ читао. Веле, да ли једна ијесттица неможе да подљене своје дјеце, него да му од милине женске сроде (-куд ће ијесттица, ве ва своје крв“ нар. посл.). Говоре, да ијесттице ће ваде лијепога момка на Таковим, кажу му прије још да су владе, па послије одреде од што ће и кад ће умријеть. Тако причаћ, да је неканно ијесттица изјела свом сину сроце, и одредиа му да та убије дрво, па кад је пошао да сијече једам дуб, ше се са једам пут прекаши и притаснје јој сина, и изнад дуба остане мртва.

За другу ијесттицу опет причаћ, да је знато је свом сину појела сроце, поноје и другим сиромима, па пошсле научи, да и најмилију новије кре, нак се ће, говорећи са сво-јијем дртарицама да га убићу врата од обора, чак у јутро из куће ашће. То причује њезина сестра, коју брат бијаше много жао, те му рече, да у јутру по новите не излази из куће кад га мајка почне звкати. Кад у јутру сване, ваше го мајка да ашће из поље, а она јој одговори: „сад ћу,“ ве кад ве ашће она ге опет почне звати и звати да ашће, а он јој одговори: „што ве ичеш, каква је срећа? доста је до довеће“. Матер му се разљути, да нетрка из куће зовијуће и вета да за њим ашће, но тек што не изтуки врат ашће, врата пану за њ и убију је на смрт.

У комишама „Црногорца“ под број 10 у подлиску, потврђује дописник овије врједи доста зојсита, што сам ја онамо о ијесттицама казао, а тај да ови вавов састанке на назначито сунно, по које ваше дрте осим њих не зна; да ова таквим вима, које и саме говоре да су биле ијесттице, ва да су се покаћале од свог зла што су народ чинили, а особито блиским и милим сводима; да ово вису најзвечити сказог овог бивства, неко су ијесттице као друге све душе пудиле; да ове знаните вису баш бољу вему ноју је ијесттица, но нкаква свемесница, а то во некаквом чову из вод неса, и во једно дјаво у глави; па зато сам мајко, којима си ћерка разболе, а ивеке да су ви ијесттице жудиле, восе зовјом вокаћавјем ијесттицама.

Онавове дезарице, чим јој довесу болесно дијете, кажаће: „Вонаће су му ви крв бездушнице. Бог ви судио! али ге секо моја вашта во прешадај, кад ви дијете в мене довеше!“ Ево како обично оне врочу: „Узмо земљани крвљ зомиц с водом, ва једно у крој огња, те у зомиц баци жива угљевља, па кад кошеа баци, изговоре сказа пут во писмице ва ове сваре жене, за које ово мисли да су ијесттице, и да му је једва од оне кре појела. Код кошеа имена угљеа потоне у дно зомица, вако је, да му је оне падела, ва онда с оном водом попреа дијете крез изврнуто решето, а додаве му да три пута од оне воде грсне. Ево зојек:

6) *Мора.* По народноме назнавају мора је свака она бјесојиа, која се у комушаиа родила, ва јој је ваше бабица на ватри спржила (ако што сам овамо о ијесттицама казао), и тек што за уздиј причеше, еде ноћу ово в ијесттице, те противна младе луде и живе, те им у спавању дизаше заузетава, спиђаи им крв. Кажу, да се у јутру веде по овоме чеканету сне жедрице, куда је она ири по животу сиазе ').

2. Чојека кога мора притвсне, треба да у вече када дођеа стави за врата од куће или собе. чеслу кои врагаоа, да не уђеше, или врх алано да врхаи свој нож. Или да

[1]) Да ово каже по једну бакшију, која је имала свога мајора (вог-трчи и во кућама, код је мајора с комшије, на рвака чаше, да је и ова имала.

морн каже младена крајеорска [1]), кад је ишао Вук Мавуновић сердара Јанка:

— Куд сардаре ћеш с тим пасиком?
— Да је мегиом сито с врх хаљева.
Ко је ће ти једе врх адова?
— Претвака ме сне вестрећа мора.
Како заспем ве да ми прикуте:
А моје је ова додијала,
Спагда косим рена [2]) уза себе.
И трновну дрчу у оптову.
Ала од ње ништа боље ниће,
Но вас пругним оптор врх хаљева.

3. Кажу да врло пастане ијесттицом поште се уда, и кад јој прође 50 година: да се може и она, као ијесттица, у свиду животу претварати: да се врез ноћиаву руку може прамуће, а да јој је најмилије крез сну ва брави, је мушки клуч узаи, т. ј. онај клуч, које није шупаљ.

4. Прелоповједала су ми у Рисну и у Црној Гори, да ноћу — ако ве вело — кад су ва море пратисиле у опој муци, да су се ге врез животом и пробудавши се, да су је вићели ће бјежи ва собе пуцајући со ва земље, у чесиом завјеки, као да је неко мртву за ноге потезе, ва да се — кажу ва — за вом бијаше углављено нешто — вапиваво: „доћи вуло! ијутра у јутро прије сухе, да ти дам вало свиње“, и да му је дошла, и пеканиће је, набратио се ш веме, те га ноеле ниже колиа притисвала.

5. Поп. Вук у Рајечавиу под име „мора“ описао је читаву молитву, коју опај те га мора притисва, вала да очита прије него легне спавати. Ов је у пешиву казао, да ова молитва постоји у Грбљу, зато што сам му је ја још године 1844 послао преписану, ва сам знамо вашво ако ошћински секретар и царски дешмар, ако сам је ја во неколике годиве прије пресвео у Рисну. Ве сам со родио, од мога пок. стрица Петра. Ево те молитве!).

Мора бора, не времена
Прек' окога бријег дворе,
Е су на њем' тврди кулуи,
Од вашега Сводора.
Сводора и Тедора,
И Мараје и Матије
И сестрице Јевавтије,
Која вема праствишта,
Прек' окога бијег дворе,
На камена каменица,
На пјесурвима вјетрушима,
На пивчима пивчетима,
На вабјима вабјевима,
Докле ве ви пребројили,
На небу звијезде, ва гори лишће,
На мору пијеске, у полу врајеске,
На шуми дјаке, на пољима слаке.
На коси руже, ва опиа вуже.
А кад ве то пребројила,
Врстолик се опасла,
Зашташлом помиташа:
Ушла у бијеку лађеку,
Утопила се у морску пучину;
Трпика ти трахуља,
Врату те глава, (тако ној)
Све ној коже крај одиво.
Жалко ној се ве сирило.
Него рекла: јаох!
Јаох ној дала Јена, Пјена,
И Марија Магдалена, Амин!

6. Даље наведи пок. Вук, како се приповиједа, да је некаквога чојека морала мора и досада му се код куће дизјеле, него хајше на своја бијела поља, и побјеше у свијет, не знајуће ни куд ни како; али му и ово буде у залуау, јер и ва путу вини бе склоиио ове, одвоа мора вама. Најбоље тако по свијету, добе ви новце неканнове терошће, које вечере

[1]) Горње молитве ва страви 17.
[2]) Врез, ва Кочи, стоиути Ков.
[3]) Дословно ову ријеч „Мора“ ва страви 207. ако ви је ваше: вако трчиши у Кавиавову вомаи-свиђаву. Ову ви ријеч у српскоме ваш научиће професор?

узме ово] ноћао и стане шитв: гост му се ви пустаи, вако га мора мора, „вего, вели, док ти још радиом, леће ју ошће врез тебе, ве бих ја могао вако заспати.“ Но том се ноћаје гувдем и легне. Како заспе, одиах га мора притисве, и врез сва стане викати и као отимеги се. Код трезиа то чује, ви дјеве свијеју да види вако се гост мучи, вад тако, а то ви ве вовом чуну, хоћи се бао покрио, изиее се неканка бијела дјавоа, таво брзо, ако змија кад бјежи. Код терезја то види, ви спомјеи вомаиа дјаку прочитаи, и тако се она престаде мицати. Гост се одиах убуди, и ове мирно сказао дошлев је сутре трапуо. Кад се пробуди, захвали Богу, да је мирно сказао, ва отоле у подруи да вова памиће и да подаи, вад тако, и то вов у вошари легви мртав. Но што му терезја приповиједе вако је било, и шта је урадио, одиа дознаду, да му је вов био мора и тако се курталисао.

в) *Поћојиии.* О поћојиим вјесии се у народу, да је неканва анет, која ноћу чини вакве вазне вјесии дуима док спавају, као што сам с мори казао. Много сам и свуда по народу вашему припитавао чиоиишту, шта је ова анет „поћојиица“, ви шитје ви од вога ви једноставна одговора, ве вако тако и неки овако: Народно доказивање свакве ове сомо у сводвве ове вјероваве: а) да ова ваше звавање створеве те чудавог сдива, ако и ве ијесттица или мора; б) да је вешто, које се од младенца и врава само собом стараи вако, во у каквој форми ве зна се; в) да ове најмиије жене га врилу младе луди и жене, свијући их ноћу у спавању, а особито младе момке. Пов. Вук у „поћојиди“) каже да најсладе пријаде на гојва момка, у којега су тврде сиве, и да много онаго момка, вад га вешто сиси беле, вазе, да су га ноћиаве сисале, а вад га онога вародиета вашлеаа задатвом момаво (да в ово сдиваве имену) да је поћиава у ваштура Јеиоје.

г) *Пиће, или Јиа.*

1. Ниште на друго мјесто осим у Херцеговини за ово име ијесмо чуо: Турци кажу „Пиће“, а рији „Јиа“. Ови кажаи су ми, да значе „душе страшно,“ а посљедње да је од глагола „пити се, чудити се,“ и ово опет од ријеч таво, но да је страшно ћаи дјавле чојек: ако што ноћу Талијаиом „gigante“, и Њемци „der Riese.“)

2. По народноме доказивању ово су у форми ово и остали луди, али су у животу тако гротескни, а у спиву тешко ћаи, колико доказиво ваћаи десет луди.

3. Они су, веле, страшна и груба погледа, и ве спеку животу тако рукова као ова о јесеи, само што ова во рукама и во ногама, ва мјесто пошта, веке чаше, као у мене, ноје им се ве види, но само онда, кад их употребе дерући са жива чојека мето.

4. Народ каже да они живе по пустарама и по великим шећинама и јавама, као дивови и дуге, но чојек ноји одаше на грабеж, заглави луде и жене, и све четвороножно што могу ухватити.

5. Да живу на ногима неке гузбе (као што данас Црногорци и Херцеговци вриче над врте свијеи), које они напраилеју од чељеи глаиви живи, за то да не бо могао пошиаиуи скучити с камена на камен, и с дрвета на дрво: а кад годину овакве гузбе, каже Вук поноћни, у овоме напомевуто вдаиу, страви 218. код врвога јака и млада чојека уваха и пошто ш њега слушае мето, да неће ваи жива кочиве себи гузбе.

6. Нека кажу, да пиће иду по свијету ако во ноћаи, без да ве ве најмање ноге ве увадаи, вао што дивље ва крилу, и да ви ве-

[1]) Ову приповиједку, као вешто чуо, ја ћу ваписе свакд ријеч у своје мјесто.
[2]) Врсте Рајечаи код ово Вука — ва страви 174.
[3]) Вук у свом „животу и обичајима“ ва страви 213. каже: је да се во Херцеговини ово Ков „Сутиђа“ ва је врло лепа 19 година (ово: ваиваваиа ваиад ва ва ваи ве чуо.

јесу нити калиц људски него као у међеда, јер неће, да су му људи по свијету стоне гледале.

д). Буга или чудо.

1. По Херцеговини и Црној Гори народ зове куге „чума", а код Бошњ „куга"; а Турци пак за тако ни онако, него: „асталук", које значи опасна болест, и ово зове у Херцеговини постање ако неки главни епоха, и. пр. колико ово има од асталука? ја сам се уз асталук родио или оженио; баба ме је ван мајка уз асталук умрла и т. д.

2. Турци се, да ни реће сотоно, од куге ни најмање не чувају, као што би требало, јер кажу, ако је Бог чеђадету осудио да од ње умре, не може се учинити; а зато — нема се чим — што спаси од ње ни се умре, него ништа прекуже, и они последњи мигу се после слободно с оскулзјем мијешати, а ине који од куге умру копати.

3. Народ само у Херцеговини приповиједа, да куга хода по свијету у слици од жене, сва завијена у мекано) једнаку крпу, да је не би њеновати људи и ноше анђели и познаду да ако пређе преко мора у некакво непознато мјесто, да које знако на свијету осим самога Бога не зна.

4. Куга кад дође у ово мјесто, ће ово да се народ окупе, приповиједа се, да не може чељад поговорити, ако се наприје с једном жушком главом не побратими, с једном женском не посестрими, а над на ће среће у путу или пада у полу, каже ни се: „ја сам зорија" и. ј. вор зоре, те је овој чоји или жени даје на крилче и поноси у куће ни ће. Је ли ово ријеч, и овој куће неће наудати, јер ја се удовадај и утаћују ито год ово ће.

5. Пок. Вук каже[1], да куга многијем сама у куће улазе, без да се с ким од оне куће побратима или посестрима, па и тако дадне вору, до се кућна чељад од ње не боје.

6. Бог шиље, народ вели, само куту, је је народ разарбен у морал и је се чине исчувени безаконе, као што се — за вели — год нечудо чиниће:

Не слушају њена родитеље,
Но брат брата по суду позиваље,
Зовнер своје о грамоте рани,
Вум вјенчани облубно шуму.[2])

а каже још (Бог) колико је у ово мјесто нушки и женски душа умрлеги.

7. Вели, да куга не може од своје учињетја као остало божје створење, него многи буду увиђене од ошподи, а која год буде увиђена, кажу, да ни једна не може пребољети, но да скака умре; али ни једна се не види по смрти у тијелу, као друге душе, него јој се тијело у воздуху разнеје.

8. Кад куга мори, не вала нико да је по женице сноване, но „духа", зато да их кућну чељад не помори, ноште је окуне, а да ће она ради Бога и св. Јована познаште; а не вала ни посебне суде у нече осташте, јер ова дође ноћу у кућу, на све оне суде ноктима нечеће и отрује.

9. Ове године пријетиште, да од 1807. године у ове крајеве није до данас никад било помора од куге; а чу сам од оданиш Турака, ће кажу, да су се по божјој наредби све куге са земље истриљале, и на мјесто куге да је Бог послао колеру, која је, ако нело, тежа но чума. Зато, што би се од куге пре ноћи чеље учувати но од колере.

10. Као неколико пареса народа о куги:

Више од зуба гори, но да куга мора.
Не иште се зелено ни куги ни Сарајева.
Ко прежаје, куге се одузи.[3])
— Куга мори и старо и младо.
А раздваја и чиле и дрого[4]).

[1]) Живот и обичаји народа српског, на стране 171.
[2]) Народне умотворине Вука. Књига III.
[3]) Народне изреке.
[4]) Народне пословице српске.

ђ). Баба коромна.

Коромна је ријеч талијанска „quarantina" од латинског „quadraginta" die grossen Fasten vor Ostern, која се понаредница у Боки и у Црној Гори, и значи: „уз коромну" исто као и: „уз часни крст."

Жене су је називале: „Баба коромна" и још спомињем ми називају моје мој. матере, кад је неке и ову њену звоне на чисти понеђелник плашила, да ме би ово нешто врло тражила да једемо. Као само је мене и данас у главе остануло изображења ово називају моје матере.

Она је, вели ми, стара и висока жена, дугачка на ву црни сукњу у Ријеку каже „рашо," у глави има само седам зубаца, сваки велики као чесно бијелога лука; воси собом врећу празну и уже (канап од коштрети) да у ону врећу неће нашу њену, која ће усирса трске сирк, или јаја, па ће вежеке у ону врећу, то ће бити у нескакву бездалеку јаму; и да ће глава у свитлу кућу ће ина ваше ђеце. Спомињем се и то, да ме је пок. матер одговорила на моје питање: „Је баба коромна стоји, кад у нашу кућу до ће?" — „У данашњу," а нашу ће нам казивала, кад би која недјеља минула, и. пр. „данас је баба коромна исказую друге, треће и т. д. зуб, још ова у глави (и. пр.) четврта, или трећа кад још седми исполе умре, и пошло нам по нашијем комшијама шарена јаја.

Ако се, да ово није камилала моја пок. матер, него ми је казивала, да је и ну ово исто чесно њојка страшила, као сам ја моје мојој ћеркици и нашим ђеци у Боки и Црној Гори једнако слушао ће приповиједају.

Пок. Вук[1]) каже, да у Ријеци на чести понеђелник обучи се једне жене у женске одање и начини се као Једова баба, па поседи на ранену седам штапова и за собом вуклуне комоторе (перове) једно по кућама и скаче пред врата кућна: бу-у-у-ђу! но је ово нијесам у Ријеци ни чуо ни видио, а може бити да то, што сам ја у својој осамнајестој години пошао из Ријеке по свијету „обрлузи за крухом."

е). Вјеродостојна или ће ројеком.

Као што сам казао за нјемштине и за море, и једотоке с пречесном постиљу сам ове људи, који се у крвавој конфузији рађају. Као којима сам могао чути у народу о једотоках:

1. Код једотоки воду, оголито о јесени, кавве нечисти дух, (од праилне као ви њемштине) и здруже се с осталијема једотоках овога мјеста, или пијеле нестобзее, па се у вадуху бију с једотоками из ваздуха (као што овамо кажу „с преповорцима". Пуздје-ичи на Неапола, латински народ сирах Далмације и југу; постоне страшан вјетар.

2. По народноме казивању, једотоке се најзаше бију у дне јесење ноћи, а најпоше, кад се надну страховити вјетрови. О овоме ме увјерава и владика црногорски[2]), да народ онако исчинетно вјерује, да је казао врло ретко сердара Вукотић, кад је ређао владика Данилу сердаре, му се, што је ноћу зборио, мислећи, да сам спава:

Бог са нама и анђеле божји!
А сто си удрио владико
У непаско смуђене вјетрове,
Ка' о морчу кад удри вјештица,
Ал' у јесен мутну једотоке.

3. Народ мисли, да се једотоке мучеју собе живјеноше биће у великим дрвесима, као буковима, дубовима, јелама и брестовима, која на вели, са свијем ваљама с једном руком, као један стрек боснак вештезе; а у случају да би им нестали опакови гороставе дрвета, биће се камењама, које по стотину дошнима људи но би могле ни с њеста помаћи.

4. Да би се сакао чојек, за којега се чисе да је једотока, ноћу у сну нешто жалостиво узмучно, као јечно или мукло, кажу, да га не нађа ни ноштно будити, иначе — кажу — да би онај час остануо мртав.

[1]) Живот и обичаји народа српског, на стр. 9.
[2]) Горски вијенац, на стр. 85.

5. А да би опазили чојек здраи оркнуо на ону ноћ случајно увр'о, спаси би мислио, да је ону ноћ потпуно у вјетар, а вашта ну питају жену: „да ти вијети жимом прошле ноћи бу-дила, али неко другим од куће?"

6. Једотока ношто умре, исквидају му потње ноже и нешто колене, а сташе му испод пахата по једну тровну или глогову дрочу, о кад ће умонуће, сва они, који су га до гроба пратили, у себи ремуу: на пуну ти глас и трпоно коље, а то зато, да се не би ноћу из гроба дигао и народу зло чинио, јер неће, да би се ишчег понављало.

7. Кад год ноћу дунеју страшни вјетрови, народ мисли, да се ово неће бавну оне куће једотоке бију, па да ће ово још једну ноћцију, сваг ће оклопе у себи рекне: „чини вуне с Богом, ће учини ни зло."

8. Једотоку нико познати не може, осим само одређене, ако они оне куће које бе-ђаху, него неко, до су ствари једотоки врлини очи; а особито жена му, ту ћуки га кадикад ће кроза сан јеси кад оне, шћући дан кажуу у помињаће на прејело дан на стјело, како се в. пр. иди сиси, ној нуж прошле ноћи с једноточкама у сну ово, и тако се разласи, да је тај и тај једотока, те се тако сва ово село од њега боје, да ни ме би нигдје ништа хтјело; као што сам се и ја у моје дјетињство плашио од некога пок. Беда Марнова Новошића у Ријеци, нашега најближега комшије; за којега се онда говорило, да је једотока.

з). Чаробњаци.

1. Овим именом народ зове све оне људе ловиште, који су без икаквог знања или купљег посла; који се сиуда скитају и о туђим по-словима баве; који никад у праву не иду, него се исповиједају, на противштју, што се по врлини и по истинском знању.

2. За опасове људе народ мисли, да су се хватиште њиној обештања, и продали сикоме грижу, одрекле се божјега закона и стиду људскога, на будући се ошпунале злога нечистога духа, њиној на дању вообиче неоја, само да хришћанин прањеси душевна зла чине по њиховоју изгинору.

3. Пок. Вук каже[1]) да је жајешњи полеп јетинице, али се не може као ни претворити у другу животињу, него неки тај се радовине мајци, као и. пр. — Вук неда — изде бога ствари, спеде даље на ганке, оејеване вокте, спаконају прећу која је натрзалак, пређу њиу и т. д., па кад ове коме да нађи, он ни ноће од ове мајци кала састанити и на какво зло измишљеноа. Даље Вук постаља: приповиједа се, ои неки, да су ће неке једне замађаним људи по молитвама спеисеспеницима, испод пе-трахила, нађаваше ове оне мајке, којима су биле замађаним, на најпеле и своје срце; но ја у ове крајеве до данас нијесам нашао чу, да је замађаним срце нађававо, а за мајце јесам ако што сам за своје мјесто напомено.

(Наставиће се).

Лазар Сочица,

Војвода Пиваски.

Лазар се родио у Пиви у селу Плужине 28. марта год. 1842.

Рустан, отац Лазарев, био је земљорадник, човјек моштен, радан и код народа добро виђен. Јованка, мати Лазарева, била је жена угледна и добра кућанца.

Год. 1848. умре Рустан, те Лазар оста сирочe од своје године са мајком и двије сестре млађе од њега.

Год. 1849. удаде се Јованка за Шћепана Љешевића, пођеду Пивљане, и поведе са собом своје двије кћери, Милицу и Цвијету, а

[1]) Живот и обичаји народа српског, на стр. 221.

Хајдуковци у заседи.

Лазара даде на науке код његова стрица Теодосије Сочице; који је био архимандрит у манастиру Пивском.

У манастиру провео је Лазар шест година. Кроз ово време научио је српски читати и писати, у колико је то могао код простијех калуђера, који су били учитеља Лазареви.

Год. 1855. остави Лазар манастир и пође код својега очуха, који га усрдно прими и будући да није имао порода, уза Лазара за посиница и подиђаше му све своје имање, а био је прилично богат човјек. Неколико доба каснје, непријатељи убију војводу Шћепана, те Лазар са својом матерои и сестрама оста наследник свију добара његовијех.

Лазару није пшло од руке земљодјелство, него се ода на трговину, а кад можше од 16 година већ је почео тећи и својијем трудом себе издржавати.

Кад ово у вријеме неумирног кнеза Данила буну дигоше херцеговачки, Лазар је био међу устанци у Пиви, а за вријеме рата одликовао се са својијем ђунђитом и пожртвовањем.

Год. 1858. пок. кнез Данило уз Лазара код себе за перјаника. У овој служби провео је Лазар шест година, а кад се трећи пут зарати с Турске и Црне Горе, Пиво остане у граници турској, те Лазар мораде поћи код своје куће на своја добра. У почетку помирише Лазара сви главари Пивски, због тога, што се он бојаги предао Турцима. Но мјесец дана послије сви се Пивљани повратише својијем кућама, јер нијесе онда није могло бити, будући се учињено мир са Црном Гором и обнављање границе са Турском.

На брдо Лазар задобије велико повјерење, не само код Срба̀ља Пивскијех, него и код истијех Турака. Турци су још онда увиђали, да ће Лазар за њих бити опасан човјек. За то су радили свакојако да га предобију за себе, не би ли тиме подпомали ово повјерење, које Лазар уживаше код свога народа. Турске власти у толико заволеше Лазара, да га је Мустај паша имеповао ђузбашом пивскијем и дао му тридесет харчева (трошка за тридесет људи; зво стражара). Осим овога паша му начини кућу довкатницу у селу Плужине. Поред тога задобије повјерење код Дед-аге Ценешка, који је био свемогућ у Херцеговини, те Лазар, поред ђузбашлука, постане и реис-ефендија. У свакој опасној прилици Лазар је могао лако, а ово пријеме, пресо свијех пријатеља избавити од напасти и дулума турског свога брата Србина. Ја то код народа задобије још већма љубави и поштовања, тако да га је сваи знао и љубио као рођеног брата.

Год. 1860. Лазар се оженн Јованом кћерои Марка Тасовца од Требиње жене Трешњева. Јованка је у свему била Српкиња, она је Лазара усрећала са четворо Срнади.

Год. 1867. истиче се један Арнаут, подмишен од другијех паша, да убије Дед-агу Ценешка на Горажеко. На очигледа Арнаут обори пушку малу да је свисне Дед-ага у чело, али га мало сватн, јер Ценеш подиђа главу, те га мало само образи преко чела. Арнаут код онаји пушку побјегне, ту бјеше пресо Хаџаде Турака, али нико не обузме, сам Лазар потрча за Арнаутом да га ухвати, али убије. Лазар хитар и брз на ногама за час стиже Арнаута, али и Арнаут бјеше ђунак, код шиће да ће га Лазар стећи, он стаде изваја хаџиџе, те дочека Лазара, ме би ли га посјекао. Лазар почеше свој нож и сташе се сјећи са Арнаутом. Арнаут зададе Лазару четири рана: једну по челу, другу по рамену, трећу пресо прса, а четврту по колјену. Лазар удари Арнаута једном по рамену и посјече га све до сиса, други пут удари Лазар и Арнаут паде на земљу. У то приспеше други Турци и мал да не пазти Лазар главом ово своје ђунаштво. Једни између Турака почеше да Лазара ђумбаром шкуљу: „Ти си, Влашо, овај, што баше да убијеш нашега пашу, па ми посјече још овог вјерног Арнаута, сад ћеш платити!“ Али други Турци свечиње, те ухвате овог Турчина, што је хтјео Лазара убити, и доведу га пред пашу. Кад би пред пашом Турчин рече: „опрости, паше, ја нијесам могао ни посумњати да би се ваш0о Турчин, који би и помислио Дед-агу убити, а нежмо ли да то вјерујемо.“ Дед-ага нареди, да се овај Турчин убије, али му се учини опрости и пусти да иде, куда му драго је. Тако Турчин би ослобођен. Због овог великодушног поступка Лазаровог, Турци га још већма заволеше и поштоваше. За ово ђунаштво Лазарево Дед-ага му поклони једам штапуја (свирају), а Топал-паша босански везир одабра Сочицу са царском зивјездом трећег степена.

Лазар, кроз сво вријеме његовог бављења у служби турској, заниман се и трговином закупа. Свугда је узимао под закуп набављање што треба за аскер на Горажеко, те се Лазар кроз кратко вријеме прилично обогатио. У ово вријеме Лазар је имао толико уплива код турскијех власти, да је могао ма ко ага одузимања чиновника сарћа са главија. Ако ирај сиега страна уплива, није могао закарати ни један Србин од сплавајућијех турскијех узјама. Шта више многи су Турци почеше завиђети и стадоше га облагивати код паше и о глава му радити. Лазар видећи да му уплив код турске власти опада, а глеђајући ће Турци сваки дан по који Пивљанина бити и велике дулуме на народ чиме, шкуми прећи у границу црногорску, не би ли којим начином боље могао помоћи своме бједноме народу. За то год. 1873. о Ђурђевдану пође из Жупе у планину Пивску и село Пиваће, ђе му стадо пасијаше. Када Турци обазнаше да је Лазар отишао у планину, онда његови непријатељи почеше још већма клеветати Лазара код паше и осталијех власти, доказујући, да је Лазар послао да буни народ. Власти турске бјеху повјеровале свему оидалчима, те шкуре да Лазара на превару добаце и смакну. За то поручивају вашо пута и шкољку позваше да дође на увјамет на Горажеко. Лазар би се сваки пут изговарао да би радо дошао, али не може оставити овце, које стрижаше, него до кога дан да ће свиј. Тако је за неко вријеме одуговлачио полазак, док му стиже глас, од једног његовог пријатеља Турчина, да по долази на Горажеко, јер је одлучен, да буни народ против цара, те би га паша у затвор стављо и погубио, а код Турка нема много исиитивања. Код је Лазар разумио ово гласе, ваше да му више повратка нема међу Турке, те у октобру исте године побјеже у Дробњаке код свога ујака Живка Пешића.

У Дробњацима проведе је Лазар годину и по тргујући и сваком приликом обавјештавајући народ Пивски и Невесињски. У то бауу буне у Невесињам мјесеци јуна год. 1875. те Лазар договорио са својијем вјерницем другом Вуком Хаџићем, скупи чету и похита брзо у помоћ. У Невесињам на брду руку умиоже своје чете и дочека Селим пашу на Будисављу 27. јуна, тако свакако, да су се Турци морали повратити натраг. Селим је имао да оружником руком мири Невесиње, на није погодио.

Од овог дана до 2. августа Лазар је са Вуком неуморно радио и писао књиге на главиде по Херцеговини, да устају против Турчина. Међу тијем они су скупили и уредили добре чете, тако да су 2. августа могли дочекати Турке у Јелара на сред Морача, те разбити турску војску и отети им 150 оробова (Срба римокатоличке вјере), које су Турци заробили биле. У овој битци погину Срба 20 глава и заплено 4000 брава турскијех.

Дана 3. августа Сочица са својом четом удари на турске село Бјелиће, те запали 50 кућа, ухвати живијех 40 Турака, које наше пушти на вјеру да се не ће више бити са устанини. У овом окршају дружина Лазарева посјече 30 турскијех глава.

4. августа напане Лазар заједно са Хаџићем на турску кулу на Пивскоj планину, у којој је биле 20 војака. Куле му се преда, те је Србе заклапише и разрушише, а Турке пуште на вјеру живе.

5. августа опколи Лазар Крњача у Гацку на васељу више Дужића. Крњак се преда, те је Србе запао и са осмаком сравне, а 50 Турана пуште живе без оружја. Овде Срби задобише доста добиће и тајиа. Исти дан дружина Лазарева освоји и развали чардак на Бобогову гробљу.

6. августа предаде се Лазару дивизеот куле турскијех на Крстац и Жикотиие, у којима бјеше 200 Турака и доста хране и добиће. Лазар Турке пушти на вјеру, а куле сатрије и порушн.

7. августа пређе Лазар преко Гацка у Пиву и удари са умноженом дружином на турске Кршаче од Гацке до Горажеког. Послије кратког одпора стадоше се Турци предавати, те онај дан заузеше Срби тврдаву на Трештеници, на Глаговиту двије куле, на Јелорци куду, на Муратовици двије куле, на Стоиан дан чардак, а на Прељеву дан чардака. На пређу пуствше 127 Турака. У заузима набоше Срби 120 товара добиће, 100 пушана остригуна и неколико зрака. Све куле оиу предаду.

8. августа Лазар посла четовође: Мира Гаговића и Кесојића са дружином да освоје куду на Пазиће. Срби на турни заузну и ову куду, посјеку 20 Турака и задобију доста добиће. Лазар пак са осталом дружином удари на куле на Рудиниће. Послије кратког одпора Турци се предаду, те дружина Лазарева обори куле, а 30 Турака пушти живе.

9. августа приђоше Срби чардак на Нухову вени Сељана и други на Поли банку Мратиие, те их спалише.

10. августа сукобе се Сочица са Дед-ком Ценешка у Селим пашом на Ушиће, ту их посјече 20 глава.

14. августа ударише Срби на Врбу, село турско, запале 30 кућа и куду, у којој је биле 60 војака, које слободно пуствше.

15. августа Лазар са дружином дочека Селим-пашу на Јасенку, примора га на повратак и посјече му 25 глава.

23. августа побије се са војском Дед-аге Ценешка и Селим пашом на Бобоговом гробљу; у овом боју посјеку Срби 36 глава турскијех.

29. авг. исто је биле чарања са Дед-ком и Селим пашом на Бобоговом гробљу, ће је дружина Лазарева посјекла 20 глава и убила 60 војака.

31. септембра дочека Сочица са дружином Дед-агу и Селим пашу на Равноше. Турана је биле 12 товара, они су гомилн тијем на Гацка на Горажеко. Срби јуначки сукобиј Турке и напане у Гацко, посјеку 123 главе и отму 50 товара тајиа.

10. септембра побију се Срби са Сирвер пашом, који бојаше 20 табора аскера, да уђера тајне у Горажеко. Послије жестоке и крваве битке сила турска са пашом погабајом продре и уђесе тајне у Горажеко. У овој битки остане 270 мртвије Турака, усташи су овог пута на историја гађали, те нијесу могли сјећи Турке.

6. октобра Сочица, војвода Замонић и Вуле Хаџић са уједињеном војском ударе на турска села на Дрину, те запале: Шкодиће, Мрнаће, Бурово, Џаће, Перовиће, Пошиће-Мост и Ђаче. Заробе 1700 овце, 670 коза и говеди, посјеку 98 Турака и 62 узмете жена, које пушше на вјеру пуствше.

16. октобра Сочица са Вуком Хаџићем поведе 670 војника на турску тврдаву на Бешље. Њима се придружи прота Церовић

са четом од 100 људи и Маловић са другом стотином. Сложно Срби, ка подигнутијех неку шанчева, стану пуштат на пушака на тврђаву, ше би до поплашили Турке и приудиља без погибље на предају, јер није лако било отворит без топа Безуље. Шанчеви су тако биле банку сагрђени, да су Срби потајали врло пушкарице и убијали Турке у затвору. Али кад Турци су ће хтједнове продети кроз дан. Кад би другу дан, Срби прототовиле неку страну, начинише као неку кућицу од дебелијех дасака, предњу страну небише пуном и окловише гвожђем, тако, да врло пушкано није могло пробити, пак подметнуше колица, како ће лакше тјерати напријед ову кућицу. Пошто је спрама прототовљена била, ше у њу 60 по избор војника, узму са собом потребито, те се лагано упутише тјерајући кућицу пут врата од тврђаве, да их лагумају пак запале. Чим Турци опазише да се Срби приближу тврђави, оборише жестоку пагру на пушака. Али над њеноше, да кућица не запне, него стаје, него се све ближе примиче. Турци се престрашише, не знају шоше бољу застану, као знак предаје. Срби једни и дочекаше да без погибље осиоје ову тврђаву, која им је на цуту стајала, за то одма пронс Турке на врат. Срби заузму Безуље и нађу 60 топова добаше и 80 топара хране, Турака нађоше живијех 160, које Срби све пушше слободне, али без оружја на овој ноћној: с једне стране врата од тврђаве стајао је Сочица голом сабљом, а са друге стране Хаџић, исто са сабљом у руци, они су ушстиле сабље тако, да су Турци погнути морали проћи испод њиховијех сабаља, за знак да ни живот поклању. Када Турке овако пазву, Срби заузму тврђаву, кшесу све ш оне, те је авалше.

Шетав дан осиоје Срби и авалше још двоје ауа бапау Безуља и заробе 20 Турака, које више пушше.

29. и 30. октобра и 1. новембра дни је чудновата битка ис Мурашовци, је су Срби сјајну побједу одрикали над 25 табора војске под заповједништвом Шевкет-паше. У овој врлној битки Сочица је заједно са Пеком Павловићем, Зимоњићем, Бачевићем, Вујом Харашем, Драгом Ковачевићем и осталијем храбријем јунацима почиило чуда од јуначшва. Није шала, три пуна дана трајала је ова врлша борба! Ту је погинуло на броју 1345 Турака, осим мноштва рањеницх. Али су и Срби платили скупо ову сјајну побједу, јер осим што изгубише до 100 храбрије соколова, ту паде и чувени јунак Вуле Хаџић, које више умријеше не ће; док је Србстна и српскијех јунака ијеваће се витешка дела и слава *Вуловић*.

На Мурашовци отеше су Срби сви таборе, што су Турци гомиле ис Гораиско, и повратише срамно Шевкет-пашу са жеговом силом и ордијом, које је неку побјегло, остављши бољух Турака да пуше и тиме прекрију бјег војске. Истина они су сви главом платили, али да више дана жагле и ноћ, не би ни остаци војске онако набјегла.

13. новембра Сочица пгнаше Турке из тврђаве Горњанског, те их посјече 10 глава и сушше убије 12 Турака.

30. новембра под планином Голијом у Вишњића-Долу, за до тада показану храброст, јрешшшву и јуначшво, буде Сочица награђен од своје војске за војводу. 1200 пристушијех херцеговачких војника једногласно наименују Лазара Сочицу војводом Инвасијем и уз одушевљено „живио", оиале по три пуша из пушака, као знак опште радосши и весела.

Сочица огодноме бесједом захвали народу и војницима на толиком повјерењу и почасти, прими повољно му војводство од народа, као од највише власти, и обећа, да ће и од сада, као и до сада радити, да подпуно оправда толико повјерење, што му данас војници своје повољно подарише. Завршш свој говор са „живио народ, живила слобода, за коју се ми данас борамо, дао Бог да нам ваш рад успјешан буде!"

11. децембра Рауф-паша и Дед-ага Шећић су 20 табора јаких нападу на војску војводе Лазара Сочице и војводе попа Богдана Зимоњића на Крстцу. Лазар са јуначом Зимоњићем храбро дочека Турке и побије се шшьима. Ту је врлша бој трајао пуних седам сата, док Србала бјеше мало, само 800 војника, а Турака сила са уборијем топовима и кумбарама, те Турци продрјеше и ушеше тврђу у Новшшће. Истина, Турци у овој битки изгубише до 700 војника, али и Срби овај дан запамтише, јер се рани и погибе до 60 добријех јунака у овој врлшој битки. Једина је утјеха Србима бала, што овај дан рањене Дед-ату Џенгића, од које раше кашше је умр'о код Стоца идуће у Сарајево на вадаше.

15. децембра војвода Лазар ошо тврђаве на Горанском дочека Турке, те убије 12 њихових, а остале побјеготе и затворише се у тврђаву.

20. децембра војвода Лазар са друговима прикаше се ошо Крцше на Цршнице, те посјече 10 Турака, заплени 300 овиа, 40 коња и говеда, и ухвати жива пздајшу Фиклина Бабоћа.

23. фебруара 1876. г. војводе: Сочица, Пеко Павловић и Симо Бачевић, стрпи пов. војводе Максима, разбију Турке код друге пут на Муратовици. Турци бјеху крадом прешли тајна у Горанско, те се мирно враћаху у Ћапко, и не помишљајући да ће их устапши дочекати. Али Срби под Голијом дознадоше да су Турци прешли пут Горанског, те по ноћшшње не бе ли је сустрели Турке. На Муратовшше опшше војводе Сочица до дољане Турци, па нарсди сворани, да их дочеку у земешну бој доклен прегнаше остала војска, јер сви војници не могаху на врцјеме стићи, будући се чрнало но ће прије доћи, да ће би Турци прешли. У повећењима у четири сата послије ноћи бој се заиочео, а прешнуо се у један сат послије по ноћи. На Муратовшши и околини било је тада снијега за човјека висином. Ово подне до пред вечер сшијег се обично мало размрзне, а ноћу и цшром је сљеден. — Кад су Турци прешли на Горанско, могло се лако ћи, јер је снијег био сшрнут, али кад су се враћали, на муци су били са воловима и топовима, јер би им предали прозо снијег. У то нападне их Сочица, Пеко и Бочевић са три стране, те се Турци нађоше још на горе чудо. У почешку боја брзалку су добро ш пушака и топова, али касније малаксаше, те оставише коње и топове, напустише бежјаше но је било много. Срби цршком побјерју Турке све до „Литиша, ће су куле Дед-аге Џенгића.

На Муратовшши одржаше Срби најсјајнију побједу, ту задобише два топа са мазгама и пријелом оремом, заплењише све коње јакуше и топарске, уваташе три буле мудира Горанског, посјекоше 811 глава турскијех. А од Србала може се рећи, шшо не погину, само пет мртвијех и седам рањенијех! Није ли ово задивити се? Није ли за невјероваше? Али ша ялшост турску, и радост српску, ово је потпуна истина, што може посједочити чета Талијанска капет. Волантом, чета добровољаца: Руса, Чеха, Турака, Грка под капет. Васиљевића Јапонскот, који су ти живјели поглавито турску, као учашници ове ноћушње побједе.*)

*) *У Босанско Срба Хаџићевића обилно шкуну мемерије, које сшоје скупо: од чашова, до Хаџићевића ово су дошли. Из шшрнице ово можемо на Турке, да је тако, ту потпуно знало. Пре тим радосно се дрма, да свакако побједу доносе, шшо обилно узме од сваког човека. На срећно војска се турска не враћа, него сва једна половина, шшо живо оста, пуна је шшрнице. Турци код Муратовшше изгубише 811 глава, а Срби ни једнога, шшо не значи ништа? Мора ли*

У овом боју, као и у свакоме, Сочица је показао свшо јуначшво и вјешшину војничку, а шако и Пеко са Бачевићем: ошће је свака од њих посебно по два Турчина. —

Овијем је у кратко до сада обиљежена живот Лазара Сочице војводе Инвасије. У наприје може бити још доста сланиије дјела његовијех да се забиљеже, за то остављам мјеста за допуну.

У Ерше-Новоме, 1. марта 1876.

Јово Пачакемовић.

Бранко Радић.

(Види лис на стр. 69.)

На бојишшу српскоме нало је за ово годину дана више народних бораца, а смрт — тај неумитни судија — ушасила је сведу жалосш за више других чесшитих чланова српског народа, и Бранку Радићу, у најбољем цвешу свога живота.

Бранко Радић, рођен у Шапчину, 1840. године, свршио је шест гимназијалних разреда у српскоме Карловцима, богословију у Ршшу, а нашао тога седам и осам гимназијалних разреда у Осеку, а сшуди беше већ прилна. Отац му беше свештеник у Шапчину, а шо ће по својој прилици бити и узрок, да се и Бранко одао том чину. Год. 1864 произведен је за јакона шапчинског, поспао је исте године суплеашом српског језика у шамошњој реалци; али Бранку, тежећи за науком и просвешењем унапређењем свога народа, не бешо циљ да дође до шаког добра парохије, као прави син свога народа, неуморно шрудећи се, полажно је у Бечу професорски испиш за српски и нешачки језик, те шако поспаде правни професором шапчинске реалне. — Са ретке резнослши и шачносши у својим дужносшима, са свога поштења и мало више нагледе карави, беше он строг, као и свакоме у времену свога учешељског полажа. Познавајући оволиносши у којима се налазише поверен му српски подмладак, радио је на шоме, да све што је наше не буде лоше, а последица тога опевчана је шиме, што је више шалаших младића свога, здравсшух народнем миљлу, народним умјећењем, да крешаех његовог учешељашва изнашаше на ревносше школе.

У доспа бурној борби народносних права, исшицше се он међу прваке, а своју љубавношћу и ирлношћу, — које су осшале засађене у срцу његових познашника и пријашеља, — постиже их је у свакој даној прилици на избијала рад Бранко дакле осећаше се шалко самосшалан, да је неран осшао започешом ирашу, но да му је свешко крај колега с противним мишљењем и положај своје заклошносши. Шше се показало као чврст карактер а добар родољуб.

Као бранилац народносних права на пољу просвеше, одузеше му просвешни успех година опадања, а шта више и сазу крашичну исшрашу поводе државна власт против њега. Прођоше две године. Бренка жешина проглашење, али процесуру му не хшеде министарски совјешници. Шшо ће бројне сшисшеница, које збиљашеше Бранко, него је и на даље радио у корист народа, а пријашељи његови прикупшаше га и настојаваху

грозна војска турска сирош по западној страни на равнини, преко се, а на њој сшрашна сила, у Хаџићевића само са једна. Ја не шшимам су особито одлични крешњаци са турској војсци, али са шиме да можемо похвалиши се крешњаци са наше бошје, ја, мој богшови шанкисши и сурдисши у Турке, сви се смешу и збуде сами загрме, ше се не брзо шаме, него бежи без икакове реда, чуд неки жене, док Хаџићевићу сшоје само на брда. Тако у свакоме боју можемо свак Турчин, а Турака једнако више, а ја шо знадем Србљанке, можемо сирошње шаме Турке. Ви ће Хаџићевићи да их дадемо убиј Турчина, онда шрза ша наше дошеше са свима, па са осшрим. Ја ће нарочишо, ако ми Бог дарује, да ја сам убијем 1000 Турака, а ако ја не убијем, онда ја ћу сам себе убиши, шако ћу ја свакоме Србљанку бројиши број погинулих Турака, јер је шако немогуће, да у нашој бојној чеши на бише нуш, шако, шако шако да ја сам не убијем 1000 Турака.

своим дјетом прилазио, да се материјално толико одрази, е да не би заборавио и себе и народ у своју браћу и неволи.

У последње време омађавше Бранково тодине материјалне заслуге, да је тек живети могао, али напори те нетоне заслуге беху јако теготне природе; многе дужности које је имао да врши, е да би као поштен човек живити могао, могао је само неуморна напа и особита вриједна Бранкова — савладати. Уз отправљање дужности управитеља пансионичких српских школа, тајника пекачког друштва, умнога друштва уз дужности члана епархијског одбора, црквено-школске општине, учитеља, закона, а у последње време и администратора „Пансиона", превађао је он више приповедака, романа и позоришних дела с немачког језика на српски. — Мада је беше претоварен силним умним радом, ипак додавање Бранко у другиме, у више пријатни бешце. Према пашњима добар и услужан, а према пријатељима искрен и веран друг.

Комунализовањем српских школа и у самом Пешчу, одузеше Бранку на кратко пред смрт му и само управитељство тих школа; — и тај губитак био би он мушки савладао, а да га већ давно пре тога не беше морала умутрашња болештица, којој је 27. фебруара тек. год. и подлегао.

Бранков књижевни рад одликује се добрим познавањем народног језика, а његов рад на пољу народносне борбе у цркви и школи увређује га у ред оних ретких људи, који се уме да боре за народна права, али да не подлегну, по да истраје.

Бранка нестаде у 36. години, у најбољој доби човековом, смрт га отрже на научја неизвољене му спутњаше у животу, оставше му троје сирочади, остарелог мајке, и сестре му, којима он једина нада и уздања беше; Бранка нестаде из друштва браће своје, пријатеља и знаница: из реда свештеничког, коме он служаше као узор, а из кола српске омладине, којој припадаше душом и телом.

Бранка нестаде; над мртвим телом његовим проливаху сузе породица му и пријатеља, а над гробни његовим подижаше сет сваког Србина, шта сва чињаше, шта сва претрпити треба, а да се сиротиви човеку подигне достојан споменик у њима народној и да му се ње спомене у читуљи народних борача.

Слике са херцеговачког бојишта.

(В. слике на стр. 72. и 77.)

Ево се већ напуштала једна година дакако Срби у Херцеговини и Босни разнише заставу своје слободе и дају оружје против свог угњетача — Турака. — Та борба за независност погинутене раје, трпљења су и претрпели доста за времена те очајничке борбе, али ју јуначки и истрајане са срцем нуди наде у бољу и сјајнију будућност.

Од почетка устанка трудили смо се по могућству и у колико нам средства наша допуштаху, да нашем читалачком свету приложимо слике и прилике из устанка, које је наилазио особито догађаје, догађаје, којих последице цела Европа и у опште сав просвећени свет са нестрпљењем ишчекује.

Сносе наше дужности, доносимо ево и у овом броју две слике, а настојати смо се и за даљо орахњавање цртежи са бојног поља, на које је Турчину у сусрет пошао сво Србија и Црна Гора.

Прва слика данашњег броја представља „Сурт војводе Трнова." Јуначком Трнову беше наименовао, да са браном својом браћа моју, те да тако обезбеди заседу устанишима од Турака, који беху наваљивали, да их сатру. Јуначке руке бранилаца пере и нисма српске обилиште многе крволоке Турке, али силни не моћ одолети . . . браћа Трнова падоше, и на поседску клоку и сам Трново јеђен непријатељском куршумом. Турци поседоше да изнемоглом јуначу одсеку главу, а Турци и пропевали нашосе му пред очи одбљеску главу погинулог му брата. Маљавељи Трново не могаваши се наше браниги мачем а својом дугом широм, лака се револвера и доченавши на блиху крвнику и своје и народе свога, убија их у пети мах, над подигоше своје хајдуке да му одузме јуначку главу. Седам их је сравно са њиком исекаше, а Трново као мачке и не могаваши се бранити више, наде и сам од силне погиније, која беше навалила на њега самораног. Трново је добром заменом своје главе утеше шеиство своју јуначку душу . . .

Друга слика представља „Херцеговачке устанике у заседи." — Пет горских јунака, од којих је један Црногорац, два Херцеговца и два брата Тавељана. На голом стену брдовите планине, чекају са запетим пушкама непријатеље хришћанства, и нестрпљиво ишчекују њихов долазак, да их оборе неповано, те да тако даду мелема сиру рањеном ни другу, који нашавши се у њиховој средини траже оспеће.

Веселицки Божидаровић.

(В. лик на стр. 73.)

Међу заслужним особама за српски устанак у Херцеговини заузима једно од знатнијих места Гаврило С. Веселицки Божидаровић. Његов рад и његове услуге, учињене херцеговачког устанку, добро су познате нашем читалачком свету па скоро мањше прошлости, а колике су и какве су његове заслуге по устанак, то остављамо историју херцеговачког устанка, да их он у своје време оцени. Ми од наше стране доносимо само нашим читаоцима лик Веселицков, и жалибоже само неколико реча о њему, јер поред најбоље воље не могосмо добити биографије његове, нити је могосмо опширније наћи ни у самим руским листовима.

Гаврило Сергијевић Веселицки Божидаровић потомак је старе српске породице из Херцеговине. Под Петром Великим, године 1711. преселе се многа Срби у Русију, а међу њима беше и чукундед Веселицков, за кога се вели, да је био један од богатијих Херцеговаца и имао једне општине. Прадед и дед му беху више чиновници у Русији, а отац му беше ђенерал у руској војсци. Веселицки се васпитао у Петрограду, и од малена је имао вољу да буде војник, те тако та отац даде у војну академију, одакле изађе као официр и ступи у руску гарду. Слабо здравље примора га, те даде останку и остави ва војске, а по смрти оца свога, ирене се с матером на пут у средњу и западну Европу. Ја време свога бављења на западу слушао је Веселицки на разним универзитетима науке, које су га интересовале, а осим тога употребио је прилику, те се свестрано изобразио.

БИБЛИОГРАФИЈА.

— Ромео и Јулија. Трагедија у пет чинова од В. Шекспира. С енглеског превео др. Л. Костић. За српску позорницу удесио А. Хаџић. У Новом Саду, српска народна задружна штампарија 1876. Мала 8-ка. Стр. 96. Цена 30 новч. з. пр.

— Скупљене приповетке Владана Ђорђевића III. књига: Вера у Србина — Једнопша — Гавран — Бата џеџа — Глава Милић и глава комесија. — Бако се чопек залуђује. У Панчеву 1876. Накладом књижаре браће Јовановића. 16-ма. Стр. 314. Цена 2 фор. а. вр.

— Школе у Црној Гори од најстарије до данашњега доба. Написао Милош Костић, бивши ректор цетињске богословије, садашњи окружни прота ст. бечејски. (Ово је дело награђено од „ученог друштва" у Београду са 50 дуката.) Панчево, 1876. У комисији књижаре браће Јовановића. 8-ка Стр. 235. Цена 60 новч. з. пр.

Од каквог је значаја у гимназији изучавање језика, а нарочите класичних. Од Ф. Оберкленера, професора на срп. зел. гимназији новосадској. (Прештампано из „новинтија" срп. зел. гимназије новосадске за г. 1875—6.) У Новом Саду, српска народна задружна штампарија 1876. 8 ка. Стр. 8.

— Лука Вукаловић (порекло сердеговачко-босанске). Превод с. српског. Издање Дежког Одељења Словенског Благотворителног Комитета в Москвѣ. Въ пользу бѣдствующихъ жителей Босніи, Герцеговины и Старой Сербіи. Цѣна 10 копѣекъ. Москва. Типографія „Русскихъ Вѣдомостей." Милицкая, Вощаной пер., домъ № 185. 1875. 8-ка. Стр. 28.

— Hrvatske narodne pjesme. Sakupljene stanom po Primorju a stanom po Gracici. Sabrao Stjepan Mažuranić učitelj. Svezak I. U Senji. Tiskom i nakladom H. Lenharta. 1876. Мала 8-ка. Стр. 204 Цена 45 новч. з. пр.

Конични свод.

Бр. 2.

до-	ва-	ла	ке	но-	про-	ду	„Од
ца	ма	ви	ска	бје-	ри-	ва-	ви
ше:	ла-	ло,	шо-	ге	ко	шо,	ше-
ма-	ше-	ду	ви	Ба-	ти	кво-	ду
на!«	„Ко	сад	би	је	ва	у	сво-
ви-	шта	Да	ко	по-	ло:	бр-	бој
ко	Сри	ро-	„Ни	ће	не-	Ко-	„Ни
не	ва,	до-	пар	ди-	у	на	сна

Биографију др Светозара Милетића донећемо у идућој свесци.

Одговорни уредник Фрања Пташинскн.

Власник и издавалац Стеван Вурчић.

Штампарија јерменског манастира (Карла Сајдла) у Бечу.

ГОДИНА ДРУГА.
Свеска шеста.
У БЕЧУ, 1876.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази два пут месечно.
Годишња је цена
8 ф. а вр. или 20 динара.

ЖИВЕ МОШТИ.

Новела

ИВАНА ТУРГЕЊЕВА.

„Ту земљу обасјава стварност,
Ту живи руски народ!“
Тјучев.

Једна француска пословица вели: „Сув рибар и мокар лопов — готова жалост.“ Како баш нисам особито тичио за рибарством, то вам не могу ни рећи, колн је рибару на суводи и чистом времену, и у колико је њега радост са богата пљена од непријетности, да је њима скроз мокар. Ама тек за лопова нема — то ти је права беда. Таме истоветне беде доживио ја и мој лопов, Јеремија, кад се оно пређосмо у лопу на лепезаре у бедевском округу. Још од рана јутра пљуштао, као на рукава. Шта ће чинисмо, само да се заклонимо од кише. Наше лактиче огртаче натукосмо готово преко главе, трњем заклопи под најзасенатијим дрвљем, где као да је мање процуривало . . . но наши „лепоодређени“ огртачи, ван тога, што нам при пуцању сметаху, пропуштаху воду, како је богу воље, а испод дрвља у први мах као да мање пљушташе; но над лепше од сваке кише уже да се пригнеб, а оно са свим грамиче, као оно на штрцаљке, падаше за нас свршет подупрше, на се као хлађан мали слекаше од огрлице, па све дуљ леђа чак до доле. „Но то је ако нико много, то ако не може ни цело издржати,“ као што ће рећи Јеремија.

Илија Пламењац.

„А, ше, Петре Петровићу,“ викну он најпосле, „овако кише не ће! Данас нема више ништа од лова! На овакој киши сем губе трагове, пушка омекшује — боју! ајд ти је и то неки посао!“

„Јест, ај' нити сад знаш радити,“ запита га.

„Но, па — допустићете, да се отиснемо до Алексејевке. Ко вајда и не зватс, ај' тамо пеа једна одаја — та припада ваној матери. Одавде ће бити пола сама врста. Тамо можемо преноћити, а сутра . . .“

„Овамо патрај?“

„Јок, не овамо. Близу Алексејевке знам ја за пека места .... много су згодиија од овог овде, тамо ћемо на четребо.“

Ја не запитах свог верног пратиоца, за што не не одведе управо тамо; подигосмо се, па доћосмо још нешто више одаје, за коју ја збиља и не слутих, да је ико на свету. У одају једва омање кућерка, дабоме стародревном и неудесном за становање, ал' нешо чист. У њему преноћисмо доста мирно.

Сутра дан се пробудим прилично рано. Сунце тек гравуло, на целом небу ама ни клетог облачка, све нешто трепи према јутарњем сунцу два пут сјајније, лепше и дивније, но јуче за кише. Док ми тороваху у „старатарју“ (чезиње) ја се проходах по некаквом малешном ветњаку, што сад ту лежи гасма запарложен и запуштен, на овој омањи кућерак окружа старим пожарма са мирисавим и сочним крушкама. Како је дивно данас у том чистом,

слободном ваку, под тим ведрим плавим небом, где расцвеване шеме просипаљ дробан бисер свог милозвучног гласа! Мора да су шеме ио врли поносе у пис и оне росне капље, јер иесмо ни ако да су расицом поваше. Свиком шеширу, на дубоко удесех свена ока. На окрајку неког оамшет засађена шошинје. Њима вели ока малена стазица; спушта се кривудајући кроз густи коров и коприву, а на њих проширује кајмет, бог зна откуд, иаесање произведене дана. Вакем се стазицом, на досием до поиња. Близу њих иека исцепеиа мадена ветрача, таконвана „вашшанка.“ Ту склањају у зиму кошиице. Последиа на полуотворена врата: унутри сас мрачно, мирно, суво; само мирне од кудраве ваше и мегинчака удари им у иос. У једном куту кеша једна постеља, а на њој иеко мало створеше, увијено у један покрвач . . . . Хтедоп већ даље . . . .

„Господине, сас, добри господине, Петре Петровићу!“ запиштуа неке слабачка, иежна гласиһ отегнуте и промукле, као ако шу шиташе чрсте у доиаи. „Петре Петровићу, хоћете ли даке, молим вас!“ Гаае је доласо из оног бушака, што га мало час приметих и од оног истог првепа.

Прибсм ближе — иа се чисто увсрих од чуда. Преда мном деаи иеко живо човечије створеше, — ај каво једно!

Она са свим осушена, бакарасга, мумијска глава преда мном, доае ми са свим као глава каквог старог трупе сноса, пос усуиае, усиарлаеи, иста семенаеа ио коиуу: од усиена ии трага, само се зубе и очи бслиае, а иеиод мрачие вере неколико прамчака злаiвасте косе. Но борама иа јоргану мсчу дае сузе, иостраете, са свим мрае ручиде оне дугачае, таиаие иретаае сасма лагано, — као неке круте иругаае. Гледам, гледам то једно створеае; па да чудо, ие само да ми лице ие дае ни најмае одвратно и језиво, иего ми се учини баи — да, иежно — ај оиако страшно. Право чудо! Још ми страшиије дае, кад на металним обрачунима и усиицама опазих ово уздудно иапрезаае, да ии се иасмеиа.

„Не можете да ме познате, господине?“ шапуиаше гласиһ — једва да продире кроз оне безбоје, иеиомеиене усне. — „Да, а откуд и да ме познате? Та ја сам Луша . . . . себе те ја се? шго је обично коло водила код наше мајке иа сеоу . . . . Сећате ја се . . . знате како сам често иесму предоидала?“

„Ти, Луша?“ иеиихах и иехотице. „Ти? Та може ај бити? Е гле, молим те, ко би рекао?“

„Да, господине, ја . . . . ја сам „Луша.“

У устиан не знадох, шта да речем, на упрепашћено гледан то мрачно, иепомичио лице са уковчапим, свеглим, ај оиет зато мртвим очима, што ме сад ирати. Та може ај то бити? Ова ми мумија — Луша, она Луша, најлепша девојка не само у селу, него у читавој околиии? — оно високо, обло, шесташно, бело, жилавоо девојче, са румеиим обраиима и јамицом у округлостој брадици — са оним враголастим иогледом, она играчица и иевачица, са оиаким звоиким гласом, она расиалаиица, лукаво „Луша, што умеде сас можеш да залуди, што иеиада и мене, дерану од шесиаест година умеде срце да загреје, и за којом ја крадомице ућдисах!

„За ште божије, Лушо,“ усиих се најпосле, „шта би то с тобом?“

„Несрећа, господине, несрећа ие спаиша: Немојте окрећати лица од мене! Што би ме се спушшали и гледали са моје грдне несреће? — Седите само иа ову чабрицу — мало ближе, јер ми иаче иеће иоби речи чути — ај и сами видите, како ме је гласе изиеверио! Ох, не могу ваи искажати, како ме је мило, што вас још једиом видим. Ама како дођосте амо, до Алексиисе?“

„Луша говораше веома тихо и слабачким гласом, ај без прекидаља.

„Довео ме мој човек, Јеремија! Ај иро-иоиео ии, молим те . . . .“

„О мојој несреће да вам причам? Добро, господине, кад баш хоћете . . . . Има веких шест до седам година, како ме сиаће она несреће. Тек што ме заручише са Васиљем Пољековим — знадо та се још сећате, сгасит, млад дерап, гргољаве косе. Пре је био код ваше мајке. Ви, добсоте, исте иоше биди из соду, отишли сте — ваше — у Москву, да таме учите. — Ми смо се тако волели, ја и мој Васиљије — не набијаше ми иа глаие. Баш биде о прољеће.

„Једне ноћи . . . већ пред зору . . . не мо-гу да снажам: у башти иека, биди, славуј, иеа, божи, тако дивотно, тако слатко! . . . . Меии се иешто прохтеде напоље . . . отворим врата, па дођем до басамака, да ирислушкујем. Славуј удара, боже, удара, иека, тако лепо, тако дивно, иежно, слатко . . . . у чуши ми се у исти пар, зоне ме иеко, ама баш истоветиим васиљевим гласом, као ме сасма тихо: Лушо! Лушо! Ја одазо сама иосковим журио иа страиу, згаиши иекако преко басамака, па се сурпам са висине по степеиима доле . . . . управо, господине, баш до зеиље. Иодрка и ие осетих, да сам се јаче повредила, устанем, иа одем у своју одају. Аз' мора, да сам се стрхиула — то сам иасиоро видела — мора да се у мени што год иресииуло . . . Ох . . . само мало, господине . . . чекајте, да само малчице одиеем.“

„Луша ућута. Гледим је, ии се чуду чудим. Не могу да дођем себи. Боже мој, како ми она то иричоседа своју иеволу скоро ио седо, мирно. Ии трага од радоља ни зајкаље, баш као кад се когод иреда својој судби, па ме трака ии с ким да је дели.

„Од тога часа“ продужаше Луша, „узела сам се сушити и вепутп, дођох сас ирва и ирва, код ии сас тежи, иајгад ће моеих иише ии да ходам ии да седам. Морам сас тако да седи. Онда ме се ваше иоје ии једиом-једиом, иит мору да једем ии ијем, иа тако сас горе иа горе.

„Ваша мати — о, бог јој дао у рају иасеље! — биде ми тако добра господа. Поиаше ме у болиицу, иа су ме још и њени рођеии докари иадгледали. Аз' мсма за ме иомоћи! Ни једи ме знаде реће, шта је управо код мене, и од каква боље болујем. Шта ие чиисше са мном: усијаном глављом ирљала ми леђа, турали ме у иапрљсии лед — бадава, иема иомоћи! На тако сам се ииіпосле отсо са свим усушила, увоиде ми се и руке и ноге . . . Сад тек закључе господа да ме ииеше ие муче; мени и онако мема иомоћи, ре-коше. У спахилуку, дабоме, да иема места за богаља, ако шго сам ја . . . иа ме тако последиье онако — оде и онако мисам родиха. А сад сто година тако, као шго видите.“

„Луша заћута, па се опет иапрезаше, да ми се иасмеши.

„Аз' то је страшно, моја бедна Лушо!“ иомиах. „А шта би, богаше,“ завиташе је, да тек иешто и ја кажем, „шта би са Васиљем Пољековим?“ —

„Моје шиташе беше заиста неироиишљено и недотушано.

„Луша погледа малчице иа страиу.

„С' Пољековим? Но, беже мој, шта ће бити? Имајуће је тужно и тужно — онда је узео другу, неко довоље иа Гдиноса. Сећате ј' се ии Гдиноса? Није далеко од ваше сеоске. — Агрдоеиа, тако су је звали. Ја знам водио ме је, јако ме је волео — аз' он је још млад, и неће бочне остати неожењен. А иовка бих ај ја иволео жеиа биле? Само ии трагу и ииште ваше. А добро је добру и зредиу гледаиоцу — ии живу ии и дечице. Он је одиах ту код тог спахиије надзорпик. Нашао му каква мала ту место, иа хвала богу, ирло му добро иде.“

„А ти тако несрећно лежиш?“ запитам је изиова.

„Скоро седам година, господине. Лети оиде у овој иоргади, а зад доће зима, иресеку ме у малу собицу код кухиње, па онда тамо лежим.“

„А ко те дворе, ко те негује?“

„Ах, та има и оиде доста добрих људи. Не заиуштају ме баш тако. А ја и ие трсбам бог зна каиве иеге. Што се једа тиче, скоро ништа и не једем, а иоће — ето је има у оном кругу: узме је свежа и са изиора. А ирват — о — та ћета већ моју и сама да дохватим: та могу још мало рукове да мичем. На онда, оиде је и једна девојчица, па ме обиће тако зад-и-зад. Баш сад је оиде била — ниште је среи? . . . Красиа, мала иевалајдалиа. Она ми доиесе и цвећа — та да, ја волим цвеће. Башшоване иемамо оиде — биде га је иекад, а сад га више иема. Аз' има оиде и врло лепог пољског цвећа, па бога ме оие ако да још једиом мирише. Та зар има шта лепше од ђурђица?“

„А ниде ти никад дуге време, никад ти се не досаде, иоји бедеи Лушо?“

„А шта ми помаже? Исиран ми је баш једно, баш вао — иосле сам се иавикао, подаја сам се, трпим, шта ћу? ии хвала богу, сад већ иде. Та друга ваше и горе!“

„А како то?“

„Е, господине, та овај што нема ии свог огњишта, већ је бесиљиик! На онда сиеии и гледи. Ја, хвала богу, сас лепо видим и чујем! сас! сас! Кад крииа иеиод земље ирће и копа, ја ћу је за иело чути. Још осећам сваки мирис, ии и најмајиасиији. Кад цвето једа ваш диња у башти — та ми не треба нико да каже: ја то већ ирва ио мирису знам, чим иочетара одиекуд иирне. Ниде, бога ми — ие могу се баш одвише иотужити — ниа их сила, војска горе иде од мене. — На онда, каво ваво срећан здрав човек! А каиву бих ја, једиом, ирљаву звалу, да срећиик? Ири иекако иречесиио ме сте Алексе, каш иоиа, та ја ћу вам то: Аи грех са ријеии мислиа, оче? Но, ређеће ои смешиа се, па ии то неће баш бити тако страшно.“

„Да, да,“ настави Луша иосле кратко ноћиике „иа не могу ии ту себи бог зна шта иребацивати, знате, ја сам се иавикла, да иотоиу ништа и не мислим, а што је најглавиије, ја оно, што је било — баш иикад. Тако ме, каж'те, иреме ироће.“

Морам рећи иисам знао куд ћу од чуда.

„На ти тако увек сама самцета, Лушо! На како те то не нападну каткад и иехотице какве сумориве мисли. На ваздо заиме спаваш?“

„Боже сдоии, господине! Не могу ја увек да спаваи. Ово јесте, ие боле ме тако страшно, ај оиет ии сас иу сраку тако иешто сас тишти, сас тишти, на чак и у костиица, на ии ие да, да мирно спиваи. Ниде. Ја само лежим, па опет лежим, па не мислим ии на шта. Гледам, гледам тако. Видим, још живим, дишем — е на то је сас. Гледам тако, слушам: чеше у кошиицама зује, ироје се, тамо на врсту чуни голуб, на гуше, кокоша ће тек квоцкрљеи доби са своје иодвиа. На ии каква жранце и ирнће, а често ће уletити и иа коју ирабаи ил' каква јеиушкаст, шарен лептирић — а то ја тако волим, боже, тако волим! Ирекаде доиесе и један иар листа, иаправаи оде сљедаиице, на идеале дастиће. Ох, боже, ала сам се лепо забављала! Једва тек уђсти, завакне се за сљедаи, направи каде, на тек — хуп — задиу ииполе! Насм се ии окреиуо, аз' већ сво и друге. Кат-кад и не уђсти унутра, иего само иокрај отворсиих врата, а иесшвеи — иије да иорчо, иа сас зеиљу. На годииу да умрем, тако сам их чеиала, аз' ако иеки дошао из околиие, ре-коше ми, убио. Каво је само могао бити тако

без срца, тако лакоми? Тако нељубазне, тако мајушне тичице, па тако немилосрдне! Ох, господо Јовци, баш сте опаки људи!«

Једва изусти ја ласте, Луше,' примети му јој.

„Један пут опет — ако је то смешно било! — дојури онамо један зец. Мора да је и какав пас тешко. Рупи унутра као бесомучан. Онда се шкљоцн баш ту поред мене, па је тако чучио, чучио, па се ирда час њушком час ушима. Умаче само — стао и брзо гладити — баш као какав официр. После ме све гледи, боже, гледи. Та морао је за њима водити, да му ја не могу ништа. Најпослс њима; један дан ја сеоска, па је већ на врати, обрну се један једном на — куја-а-а! оде. Боже, како је био смешан! Не можете не посмејати.«

„Луша ме гледи . . . нешто хтеде рећи: је л', да је био смешан? — Учинии још по нсо-ша, па се церекам, ма да ми баш није ништа од срца. Она се угрије у усковача уста.

„Но, да богме, знам, — ће, она ме мисли тако добро. Знам је готова мука. Онде је, знате, тако врачино. Да ушалим свеју — то би било расипање. А и чему? Књига онде нема, па баш да би их и било, како ћу зарад да их држим? Отац Алекса донео ми један календар, да се мало позабавим, аз' није то за мене, па га је онет однео натраг. А сад, ако се онде код мене бројо и сликаје, опет тек има чопек нешто да чује, ту какав попаш спира, тако сахат на дувару кукиа, па какав миш гдегод клопара. А то је баш добродошло, да ми на шта друго и не мислим.«

„Чешће очитам и по неку молитвицу,« продужи Луша, поште се мало подмори, „аз — туге моја — знам само неколико њих на памет. А и нашто да сам милом богу на досади? Шго да му се молим? Та он сам најбоље зиаде, шта ми треба! Ако ми је он немилу овај мученички крст — онда видим, да ме воли. Тако је вољда суђено, да све то претрпим преко главе. Па тако очитам очима, богородице дево, акатист за све невоље — ш онда лежим, па не мислим ни на шта. На тако ми онда не иада тешко.«

Пробухнсо неколико трснутака. На кућтам, на да се ништа на видело) чаброција, што сам на њој седно. Они страхоштсти, каменита непомичност тог живог, несретне створеља преда мном, као да прођеи на месе. Осећан се чисто прикован, скамењен.

„Чуј ме, Луше,« почеђу најпосле „чуј, шта ће ти ја свсгоаое. Ако хоћеш, ја ћу те дати у какву болницу, у какву добру иарошку болницу. Ко зна, можеш се још и излечити; тв иисн још престарала! Аз' бар ћеш тамо наити боље него, а не ћеш бити ни сама . . .«

Луша једва што мрдну обрвама.

„Ју, немоте, господине,« шапуташе брзнпсн, гласом, „не шаљите ме ни по што у болницу! Ју, не дирајте ме! Ја бих ее тамо само још већим разболела . . . Ју, само не доктора! И онамо доиђо један доктор, хоће ми скуп бити да ме иошитра. Ја молим и преклињем ју, мпште, не дирајте, ако знате шта је бог! Јест, аз' шта то помаже? Узмо и сиретаста онамо онамо, тћевсме им руке и ноге — науке ради, као што рече. Да што је — вели — доктор и научеи. „А ти немаш ни права, да се ту ваздан опирсш,' рекнбе ми. „Море, мене награђују чином и одликова за моје заслуге! А шта ми све за нас простоте чинимо, то ни мушкуре ни не знаје!« На тако ме жалко и вишно, па онда оде Аз' неке читаву недељу дана болеле и руке и ноге дуго нису дуге но ове. —

„Велите, онде сам увек сама, увек тако гамо! К, ниде! Нисам баш увек сама. Обичу ме тако по који пут. Та ја сам тако мирна— па ио сметам никоме. Довоље ми седа доћу тако мало на разговор, па касиају ту преда мном; каткад богме дође ми и по неки побожан хаџнјица, па ми приповеда о своме хаџилуку у Јерусалим или Кијев, о светим местима. На онда ја се и не борим, сгиди сам тако сама. Ко ће се још о мене јадну огрешити? — Боље над је човек сам. Сто пута боље . . . . Сластна господине, немоје ме слити у болницу . . . . хвала вам на доброј вољи! Само вас молим, манште ме онде. голубе моји!«

„Но, на што ти драго, Луше. Као ти вољ. Силе нема. Ја сам мислио, учинићу ти неко добро.«

„Знам ја, господине, да сте ви то хтели мене рада . . . аз' слетим господине, над је још ко другоме помогао? Ко зна, како је другоме на срцу? Помоли се сам, па ће ти и бог помоћи! Ви можда не верујете, аз' другда над онако сама лежим, дође ми, е у читавом свету нема никог вам мене. Чини ми се, ја сам живом. А још над ме ко благослови и пресрети, нема ту онда да што мислим, да што могам — мислим руком одмсте. Да, јест бога ми, то ти је за доиио чудо!«

„А о чему ти то размишљаш? Шта, нмаш ти да лупаш главу?«

„На то вам, господине, не знам рећи. То се не да назвати. А после сам заборавом. Тако се ни мене нашуе, као оно какав облак, разлије се — а после ми је некако добро, тако добро! А шта је упраио било, то не знам, да кажем. Ја само једно знам: да је бнло кога оно мене, не бих од тога ништа осећала — ништа до моје несретне боље.«

Луша тешко уздану. Пруз је тако нсто изненадиое као и сва остали удови.

„Боже мој, господине, над вас тако гледам, да ми вас је баш жао,« почеће Луша плакати. „А мене, бога ми не треба, да вас је баш здраво жао. Ето могу вам казати — и сад још . . . . ви се за цело још сећате, како сам некад баш весела, како сам баш радо певала нешто ненаљепше! . . . . . еле . . . шта хтеђох рећи . . . да . . . ја још и сада другда певам . . . .«

„Ти, ти певаш?«

„Да, певам опе старинске песме од кола, певам после бајалице, божићне песме, па и друге. Знаш сам их сиј асет, па их још нисам позаборављало. Само не певам више оне песме при иогреву. Ингу више за мене.«

„На како их ти то певаш . . . . тихо, у себи?«

„На тако, и и на глас. Да богме, да не знопе више нико нпкад — изгубила сам глас — аз' опет могу се разумети. Реклн сам вам већ, мислим, да ме неко довоље, тако другда обиђе и надгледи — нека спротиша. Знате, лако заиамти, па сам је већ научила неке четир песиице. Ви нађа не верујете? Но, на чујте . . .«

Луша прекуии сну сиагу . . . . Мислио, е то скоро полудртио створење хоће, да ми што отпоиа, и нехотице ме ужасне. Аз' још не дођох ни себи, а већ ми у ушима задрхта неинкан слабашан, но при свем том чист и сигран звучак . . . за њим други, па трећи. Певаше неку од оних мелодичних, тужних, руских песама, при чему праз ни замеиатом лицу а да још со о најмање нпмепо, аз' те тако дира, тако јој је песма нуно израза, да ме ужас већ прође, па ме неко сажалење, дубоко, истинско сажалење до срца дирну.

„Ох, не могу више,« промпљуто од једном. „Немам више снаге. Већ сам се и одвише родовала, што сте дошли.«

Склопи очи.

Метнем руку на њене мале, једне прстиће . . . . . Она ме погледа, па онда сведе своје тамне неће са златастим трепавицама — баш као оно у старих књова. Још се једном забљешташе у полутами . . . . тешка суза одроии јој се низ образе.

Ја, као и пре, а да се с места макнем.

„Боже мој, баш сам дете,« рече Луша од једном необично тихо, па разрогачи очи, не би л' угушила ту надајничку сузу. „Доиста, треба да се стиди. А шта је мени? Та тога ме ће би већ одавна . . . . још од како ме је ово обишао проклет прокаи Васиндје Пољаков. Док је био код мене, на са мном дивапио, но, доиде ниже биле ишитр, аз' ми он оде, а је у себи одан у плач. Откуда то? Но, боже мој, та ви знате, код нас жена суђе ниесу баш тако ретке! — „Господине« молљаше ме Луша „ви за цело ниште мараму при себи . . . . ако се не сећате, а ви ми обришете очи!«

„Ја још исиуиие жељу, па јој оставим мараму. Она је нешто не хтеде дати. „Шта ће мени тако лепа мараиа? Мараиа биле обично аз' бела, чиста. Онда је уже међу свеже слабе прстиће, па их више не растворн. Обникнуе се иомрети, где смо, мотао сам већ да разлажуем њезине црте, шта више прометих и оно рувепило, штоно прсзйћскање кроз ову бронзасту боју њезине коже, могао сам — бар ми се тако учини — да нађем на лицу још и трагове некадање лепоте.

„Ви ме заиитасте, господине — поче она опет, „да л' могу, да спавам? Ја, збиља, мало спавам, аз' зато опет спавн пут сваки. Ииказ се не сиевам болесна, него увек здрава и млада . . . . Једно ме само растужи: кад се пробудим. Ноћу, да се пружим, да се мажем, а тек осетим, да сам уколена, чисто пријатна. Аз' шта сам један пут нешто лепо сневала! Баш нам мораи прнповедити. Чујте само! Сневам, а ја као стојим у пољу, а око мене сиуда иека зрела, висока шеница, сас се жути као смпље . . . . а крај мене неко опасно, басно псето, па да ме уједе, а да ме уједе! Онда опет сневам, а ја као жиам сиу у руци, аз' ниje сам, већ други сиј, него баш сам месец. На сам сриом требо као ту жуту шеницу да њиом. Аз' од велике жеље и пријеке осећам, тако сам, боже, умориа, тако умориа! А месец сас ми ови засвоље. На одда опет добох малаксања, боже, малаксања, сне ми руке клоиу. А оно мене цвета сас сам разлика — на вслика, на пуи. Сас се плашет ии, па сам на мене гледе. Хм! поиисли јасад већ лепо да набсрам цвећа, а ја Василије обсћао, да ће доћи! Тако ћу ире свега да ошетсем ден иенад, а са жеством ћу већ пссао бити готова. Тако сам вам брзо, брзо цвећа, до ииле воље. Аз' баш као да су ме чреван: ниште да будем готова са вешцем. Узмем цвеће, а он тек несгане, узмем друго, и тај несгане, на тако коље се год пуи мешам за цвеће. Онда чујем, како ми неко приволаи, па сас иче: Луше! Луше!

„Јух! тужиа", помислим у себи. „Шта ће сад, иаопако? Још ниснам готова! Аз' шта ту? Сас један враг. Метнуђу ото тај сриа на главу: и онако нагледа баш као каква каиа „жоиошина" . . . . Што рекла то и учинила. Аз' тек што је метнула мој шеширић на главу, аз' ти се забљештах и ја и цело поље око мене у дивној иесечини . . . Сас опет сад! . . . На врхоиима од цвећа помоли се један пут чисто лебдећи — ие Васиндје него баш сам сиаситељ! Откуд сам знала, да је то баш он био, то опет ие знам казати — тако га сииавју. Аз' он је био за цело! Голобрад, висок мало, на сам у бело — само поје хлатни — на ми пружи руку. „Не бој се" рече „иаиаћеш иајвеће моје, чеиа ми! Ти ћеш у мом небеском царству коло водити и небеске песме пеиати.« Ја се поклоиим, нестанцем пред њим, па га пољубим у руку. Ту ме зграби оно пакосно место за иогу, па би да ме задржи — аз' ја се прињубим тренодиум. Ои полети горе: крај му се расирала преко целог неба — исте у гвезди — ја за њим, те тако остаде ово бесно иесто. Ту сам тек видила, да је ово исто моје биље, а са њу иема места у небеском царству.«

„Луша опет ућута за један тренут, онда настави даље:

„Зато сам једаред нешто спевала — ал' је то било какво пријављење — бог би га знеш шино! У ствари ни се тако, а је лежим баш у овој постељи, а моји покојни родитељи, сто их тек нема — знате и отац и мати — па ни се дубоко поклоните. На да су бар што год рекли. Ја их питам: а што се ви, мили родитељи, клањате пред шном, шпанском церком? А они вele: Ти си у свету много, много шатила, па си не само своју душу оламлала, него си још спевала и на нас ове пе грехоте. Нама је сад због тебе на оном свету много лакше. Твоје си грехе већ одужила, а сад се патиш за наше . . . Кад то изговорише, а ја опет се поклоните на ново, на нос жестаде, а оно мене опет само пусти ан дове ове котарце. После сам дуго лупала главу, шта би то управо било. На сам казала те и поли на исповести, ал' он вели — није било откровење, тако се шта зна, вели, пређује само свјашћење лицемна."

„На сам још нешто спевала" настави Луша. „Баш вам морам приповедати. Знате, добре ме, а ја као седим. Пошла на неки дан лека јут. Седим тако под једном сенцом. Ту ми је пазила у рушк, ту завезивао на пленама, а на главн повезана марама, баш као жене код нас у Замастар. На жнам, боже, јоиа далеко, далеко да идем. А поврх неке ду сне жеан људи у намастар, на иду, боже, полако, полако, баш као да их ко тера: на сва на једну страну. На сви повесели, на све палик једно на друго. А на моју њих видим као једну жену. Чутанки главом жнша од свађу, на у њеној чудној пошли — видим ни је Русканка. А лице јој некако хладно, чудно на строго, баш као да се сва непомиче. На што је највеће чудо, добре ме, а ње се као сва клоне. Ток се она наједанут окрете, ни ти управо мени. Стаде, на ме гледи. А ова је некако велике, жуљкасте но бистре као у сокола. „Ко си ти, море?" упитам је. „Твоја смрт" вели она. У често да сам се поплашила, а ја сам се јоп образдала, често ме је јапше, на се побожно прекрстих. А та дели моју рече ни ако: ако ни те је, Луша, ал' те још не могу вратити. Збогом! . . . Ох, боже мој, како ни је било жао на те моне речи. — „Пошди ме, мајчице, годубице слатка...поведи ме!" . . . Ту ће се моја смрт мени окренути, уже ни пребацивати и храбрити ме . . . . . Чула сам добро, да ни је рекла и сказат, кад ће. Још, ај нешто пропуштамо, нешто нејасно . . . Чини ни се, вече, пошло пастрешке поста . . . Онда се пробудим. . . . Ето видите, тако спешно сад сас сањем".

„Луша се мало замисли, онда подиже очи горе, као да се моли богу.

„Тешко ми је само, што затвај по читаву недељу ме могу она да сведем. Јаке пропутова онуда једна госпођа, видиа ме, па ми дала једно стаклоце са капљицама од сиромаха. То ме је много помогло, могла сам да спавам, ал', тужо моја, стаклоце ми се већ испразнило. Не знате л' ви можда, какав је то лек. Како би се, боже, могло добити?"

Та госпа мора да је „Луши дала опијума. Обећам јој, да ћу јој набавити одмах таких капљица, ал' не могу никако да се начудим њеној неимарној трпељивости, што јој и рекох.

„Ах, господине," вели она „узели сте ту каздан говорити о мојој трпељивости. Боже мој, шта је то према Симеону Столпнику, што је стојао тридесет година на једном стубу! На овај други свстан, што се даде до грудн уконате у земљу, на му мрзан сао лише магловите. На како ми оно неки прашки монах приповедаше: да има, вели, нека туђа земља, па је осводнли њени душманин, Агарјани, па које жетоше на муке, које поубијаше све становнике, на никако да их се народ опрости. Онда се појави међ њима — таво ми приповеда приповедање — једна чиста, света девојка, уле неки грдан мач, тури на се оклоп од два пуда, удари на Агарјане, па их све стера у море. А кад их растерала, а она им вели: сад ме морате спалити; тако сам се заветовала. Ја морам умрети за свој народ на гломачи. Онда је Агарјани узело, па је спалише; ал' народ је од то доба остао увек слободан. Видите, то се зове јунаштво! А шта сам ја према томе?"

Јако сам се запудио дакле и у једном обзиру дотле загледа о Жан д'Арџи . . Онда му запитах Лушу, колико јој је управо година.

„Можда и двает девет, ал' сигурно још није тридесет. А што ви још и године бројате?... Збиља, хтела сам вам још рећи.....

Ту се у по реча потпуно заклала: уле јечати и стевати . . . . .

„Та много говориш," примети ју, „можеш шкодити."

„Имате право" шапуташе она, па се једва чује. „Наш дивни мора и онако један пут престати, а шкодило ми а не шкодило — све једно. Него кад ви сад одете имаћу опет доста времена, да ћутим. Само се радујем, што сте ме тако трпељиво саслушали — бар сам се могла изговорити — сва ако ми је и срцу. А, знате, то ме тако добро чини!"

Почнем да се прашташ, обећам јој наново, да ћу јој одмах послати лек од спанца, замолим је још једном, да се добро прописа, треба л' јој што, ни да ми само каже.

„Доиста ми баш ништа не треба. Ја сам, хвала богу, са свима задовољна," шапуташе Луша с нарочитим напрезањем, ај чудно трошта. Бог зна до свега ће драпање! Ја сватих госпођу, не ако ће моћи да могли изговорити своју мисао — та мушкиња су овде помазивше тола спротива — па да им бар нешто смаљи данак; нсмаљи ни земље ни опреме. Бог би вас за то наградио, а сиротиња би вас благословила и за вас се бољу молила. — А што се више тиче, мени не треба ништа — ја сам са свима задовољна.

Дам још реч, да ћу јој се сутрадан јавити, на ће моћи нешто врати, ал ме она још једаред зовну натраг.

„Сећате л' се, господине", поче она још једном, а очи јој се засјаше милокрвно и лукаво, поготову онима стварн, нскадашњим срдњи, а усне јој добише ми некако необичне „сећате л' се још, какве сам куријске новнне? Своре до волови! Дуго сам се ломила... Тама кола! . . . Ај ја, каква сам, како ја се чешљам? На тако дам, те ни је одсеку . . . . А сад, збогом господине . . . не могу даље . . . "

Истог дана, пре но што одох у лов, дођем са старостом на разговор о Луши. Чујем од њега, да је у селу нову „жене монте": а иначе није шкоди на терету. На се иекад нит тужи нит јада на своју судбину. Неће за живот главе ништа замолити; баш напротив. На је на своју тако захвална. На да је коме воде помутнте, тако је мирна — права мученица. „Но како је" тако ће мужик завршити „како је бог пустио на њу ту напаст и покарао је, уе је, да богме због њезиних грехова. Ал' ми се у то не вичимо. Да бисмо ми на прилику рекли: тако још и треба, ја право је сиротиња боже склони! Нека се она сама пере како зна!"

После неколико недеља чујем — и нова Луша умрла. Сирт дакле збиља и дошла по њу . . . . на баш после петровске поста. Доцније ми приповедаху, да је уочи смрти цела богомолни дан сва чула лека звона, ма да је Александровачка црква преко пет врста далеко, а није била ни недеља, него четвртак. У осталом Луша умирашо свакоме око себе, не дозаше звона одприне, него „од горе". — По свој прилици ће смеће рећи „с небеса".

М.

КУРШУМ.

Од

Александра Пушкина.

I

Бесмо нам посдан у варошници И., в женесмо као и други армијски официри: у дутру на вечеру и тркалиште, у подне из ручак код заповедника пуковнице ил' код каквог Чеше крчмаре, а у вече пуни и карте. Ама у једној кући у сноj варошници до нмадесмо прастуа — слаб нагледа на какве свагоне. Него бесмо се свстајали час код овог, час код онога другара, па онда код погледнн сиуд је — уиинорена.

Један једнти од нас нпје бно војник, нгтво је имати својих тридесет пет година; ал' мн га сматрасмо свопо као старца. Са своја искуства имао је неку превагу над нама, в мрачно лице, шегова опора прегуда о спасему јако се тамла наших срдаца. Прошлост му је завијена у најдубљу тамну. Сиромаи би рекао, Рус је, ал ниие му је туђеско. Пре је служио код зугара, лепо је дотерао, ал нпко да дсања зашто даде оставку, на се повукао у ту радну селсидару, на сад ту живи, како се уино: в трошницнма и спротпвсима. Ушек иде пешице, иосн сне једнако неки стари црни огртач, ал' ће зато свако час гостите сае часпике у нашој пуковнпји. За ручком ће да богме бати цнгло два три јела, што их је нуко нема недужне војнпи; ал за тим спромпи ручак помаиалсаго да се не кући у њему. Нпко му не зна ни имена, ни како стоји, на да би се когод усудно да га зашта о томе. Нпао је хајдукст књпга, нојпчко стнари и романи: друге бн их воле позајмнвао, ни их апше нпкад и не вште, а тако исто не бн му ја сам нздало, да врати позајмљене књпге. Цео дан пуша из малих пушака. У себи му недоин сни пророчанстна, родаде тм вести, а читаво чудо скупоценпх пшптоље: то ти је сав нмају у том жалосном стану. Силнни верјовлен тако се извештно — да ти намет стане. За мсслне, кад би му нешто пало на ум, да пуша на шнбнику од феса, за цело се не би ни један од нас не по требућа устезао, да тај нас натуче на главу. При састанцнма чешће би се повела реч о слободју, ал Силвнју — кажде да га тако назовем — не би се нпкад плекао у жаи разговор. Једном ће га нпко запптати, да л' је он кадгод дедно нејдао? Он ће на то на кратко рекне, бпло је — нсла — и тога вемолпо пута, ал' не рече даље ни речнце: нпко залнвен. Мн смо да богме могли ведети, да је у неправо, кад га тако нпто пптају. Као судпемо, нпшта друго, него та самост мучи, кад се свети бог бе знати какво вртаи своје снгурне руке. Ал боже га склони, да ће нкоме пасти в на памет, да почнсли, Силвнје се ту могао жуканнчн повнјатн. Нма другедан људи, на док га погледнш, а ти вск видиш, да тако нпто год нема код њега. Можете мислити, како смо се убеседнли, кад смо чули шпо ју сад да вам прпповедам.

Један пут ручали ни — нпс нпкпх десетеро код Силвнја, на смо као обнчно, мало боље повукли. Поновнсмо ни на ни, за даје банку. Нпшјеве се стао устчатн, нпје се скоро нскад картао, ал' напосле ће дати доцети карте, положи педесет дуката на сто, те партнја поче. У такне бн признакама бутао као залнвен, нзбегавао бн сиеску прспирку, свако „разјасненпје." Дели л' се, да се ко год поместе при поентирању, то бн Силвнје бно као да разлагаио на просто нарашнеу разлнку, на бн своје „добре" написао кредом на сто. Ме смо му знали навику, на смо га мнкули. Ал' сад се већ нама десно и неки потпоручнк, новајнја, жпје нпје нпко Силвнја, а при том расерап за игром. Поместе се у рачуну, а Силвнје то, кво обнчно, поправи. Потпо-

ручни га мери, па би рад да зна, од куда то? Деспајни игра мирно даље. Официр већ изгубио стрпљење, таме четвању, па изброише написани број. Силвије га напише са свим мирно још једанред. Потпоручик, од вина угрејан, од игре разјарен, а и другови га узеше једрити. Напио се отпаљен, играби неки бакарни свећњак са стола, па га тресне на Силвија. Силвије нешто зарежа, па сукну, блед као сирт од бутље:

„На поље! Одмах! На хвалите бога, што сте у мојој соби!“

Ме и да смо на најмање посумњали, шта ће нас тога да буде, на сио официра већ и оказали. Устајући рече, да је готов на сваку сатисфакцију. Ми смо се још неко време и даље картали, ал' кад устасмо, да домаћину је код њих крвав свој људских правила и доколица живима свих редом порока.

Ал' мало по мало, па се све заборавило; Силвије добе опет до свог пређашњег угледа на нас. Ја једини нисам био с њиме тако, као пре. Моја ме жива машта јаче него друге особине привлачила томе човеку, чије је живот за мене био загонетка и који ми је доказао као какав један каквог тајанственог романа. А чинило ми се да је и њега нешто мени привлачило.

Кад би нас двоје били на само, он би непуштао свој несмештљив тон у говору, па би са мном говорио буди о чему просто и људазно. Ал' после оног вечера, о коме сам вам причао, све ме успомена мрзио: том човеку така лажа опрљала част, а он ни да је покушао, да је спере. Не могу више, да сам цезарији најсвећи жагор. И Силвијеви су писма долазила на регименатска биро. Једнога дана добије Силвије писмо. Отвори га у највећој хитњи. Што га даље чита, очи му све јаче севају. Другова му и сувише заузета својим ређеним писмима, па то њима и не уђе на ум. „Господо моја, рекне, пошто га је прочитао, ваши ме војника тоши, да се још ово вече вратим на пут. Надам се, да ћете још једном, последњи пут бити моји гости. А и вас очекујем, придодаде обраћа се мени, надам се да ћете за цело још.“ После тих речи одјури кући, а ми се договоремо да га не одбијемо.

Таман термин, таман и ја код Силвија. Затечем већ све другове. Силвијове ствари већ спремљене. У собе тами од тавета пререшетани људи. Седомо за сокуу. Силвије

Раљенов. *Слика Боруа Крстића.*

мисли бог зна куда лете, поустајасмо један за другим, на одлазећи кући премишљасмо на мањи, који нам престоје пуковнији.

Сутра дан, баш се разговарамо на тргалишту, стрсне потпоручик да ал' је боже још у животу, кад ал сво та лажа, на поли још није од Силвија добио никакве поруке. Нашет нам свима стало. Одело Силвију, па га нађемо; а он прикован за зид пређног кеца, ка пуца на њ пушиун за куршумом. Дочеше нас као обично, а о спиотљем ни речи. Тако прођоше три дана — потпоручик још једнако у животу. А! Та не може бити, да се Силвију неће тући! Ал' Силвије се није тукао, задовољно се неком одлком пушком, па му опростио.

На пиће је због тога у нашем очима много изгубио. У очима је младих официра вукавичлук неопростива лажа, а одликност с њиме онаки као пре, па све добен у некаку непријатељ. Силвије је имао добар нос и добро око, те му се то није могло омаћи, а дочекао се и о уарожу. Изгледало ми је и га је то јако дирнуло, па два пут ми рече, као да траже агледу, да ми нешто признаће, ал' ја сам му увек измицао, те се сад и он од мене отуђио. Од тога часа нисам више био с њиме на само, те не имадосмо више својска разговора.

Великоварошани, који могу на толико начина да себи време прекрате, но могу себи ни замислити, са каквом се узбуђеношћу дочекује пошта на селу и у варошици. Свакој уторника и петка канцеларија је наше пуковније дупком пуна официрима. Једни изгледају на пиће, други чекају писма, а трећи опет новине. Ту се одмах писма отпечаће и читају, друговима се казују вести. У канцеларије најсвећи жагор. И Силвијеви су писма долазила на регименатска биро. Једнога дана добије Силвије писмо. Отвори га у највећој хитњи. Што га даље чита, очи му све јаче севају. Другова му и сувише заузета својим ређеним писмима, па то њима и не уђе на ум. „Господо моја, рекне, пошто га је прочитао, ваши ме војника тоши, да се још ово вече вратим на пут. Надам се, да ћете још једном, последњи пут бити моји гости. А и вас очекујем, придодаде обраћа се мени, надам се да ћете за цело још.“ После тих речи одјури кући, а ми се договоремо да га не одбијемо.

Таман термин, таман и ја код Силвија. Затечем већ све другове. Силвијове ствари већ спремљене. У собе тами од тавета пререшетани људи. Седомо за сокуу. Силвије

дете, рекао, да то сам хтео, да вам нешто кажем, пре него се растанемо. Ви сте сигурно приметили, да сам ја слабо бранио, што ће ко о жени рећи. Али нас воли, на ће бити рад, да о жени и на даље рђаво мислите.

Ту ућута, па прибли лулу, а ја спустио главу; ћутим, као заливен, ни чекам, шта ће то да ми каже.

Вама је упало у очи, поче ме казао, што од оног блесавог ждоре не потражих задовољства. Како сам ја имао да бирам оружје, то ћете ми допустити, да ми је женска живот више у цену — док напротив мој не беше у њој ништа друго, до непрестане опасности. Ја бих дакле могао слободно да каком, макар сам на великодушја, ал' ја неће да знаем. Да сам му се могао осветити, а да не мојем своје рођени живот на коцку — не бих му опростио.

Ја сам се сам препарао, кад сам то чуо од Силвија.

Де! Тако је то! продужи. Ја немам ни породице, да смрти у очи погледам. Већ је пуних седам година, како сам добио куршу, а тај што ми је дао, још је жив.

Ја се сам претворио у узо од силне радозналости.

На ви се ипште с ваме тукли? запитаћу га. Сигурно је било каквих препирка.

Тукао сам се ја, и сво и устоме од двобоја, одговараше Силвијо.

Ту ће изваднти из кеше путује фес са златном кићанком и рогјама. — Француски би га назвали bonnet de police, — на га натури на главу. Једно с прста изнад чела таме га пробило.

Сигурно знате, продужи, да сам служио у . . . . свој хусарској регименти. Ви ми знате нарав — воли некако да заповедам; у младим годинама то ми је биле баш страст. Онда је било у моди правити корењаке бувљаџинтиме и несташлуке, а ја сам у читавој војсци за цело чињо најбеља чуда и покоре. Трајасмо неку славу у шаку, а ја сам вам више но иего онај славни Б . . . . што та је Денис Давидов оневао. Двобоја тада божија. Ако се ниесам сам тукао, а ја сам био бар девер. Моје ме другови дизали у небо, а завиоци од регименте, који се сваки час мењаху, сматрали ме за неко нужно зло.

Док сам ја тако мирно — на' ако ћете немирно — ужи вао своју славу, премести у нашу регименту неког младог човека из једне богате, племените породице, који нам неће казати. Ја још свог века не видох човека таке среће. Представите си младост, напредан ум, лепоту, раскалашно весеље, војеобесиу храброст, поред свега тога славну породицу и грдно имање — на ћете моћи од прилике судити, какву је хуку бацу начинио код свих другова. Мој глас поче да опада. Он је слушао о жени на це турио, да се са мном опрштао, ал ја сам га се тужио, те се и он одао од мене не мареће много за моје понижење. Видим ја не, мрзим га. Да повећемо, што је таке среће код другова и женскиња. Гледао сам, да заподенем какву, ал он би сваки мој напутај одбио каквом дестеком, која је за цело била при на месту, ућуњала и шаљивца од мојих задирканта. Он се шали, а ја да пукнем од чуда. Један пут на играиди код неког пољског поседника да потиму за нам све женске, на и домаћина с којом сам се ја добро знао. Ја му приђем, на пришапнем неку подебелу увреду, а он је врати — пушком. Потргосмо сабље. Жене пале у несвест. — Докоонако, бадава се каком играмо.

Зором ја сам са своја три девера већ на ровишгу, па са шестралевом чекам на противника. Свакуло већ у велико. Ноће већ жега пришедаге. Једва једном ено и вета пешице. Умиоому обесне за мух сабље, а са њим један једнти девер. Кад видимо пред жега, видимо, а он носи кану у руци. Пуца трешавд. Девера одмерише двадесет корака. Моје је, прао да пуцам, ал' био сам тако узбуђен, да се не сиедох основити на своју вештину, па да добијем мало времена, помислим га, да он прво пуца. Он то одбије. Најосле се сложимо, да се реши срећком, а срећа се и опет окрете своме љубимцу. Нашишаи на ми просвира кану. —

Е, сад је на мене ред — живот му је у мојој руци. Са дивљом радошћу га премерим, већу ли му у лицу прочитати ма најмање сенке од страха. Ал' он сам стоји са свим мирно, бира на каие најрезље трешње, на ми их ђрља и зарша под ноге. Са те његове равнодушности ја сам усиновио. Каиве ми ваиде баш и да га положим, кад му је самом тако мало стало до живота? помислим у себи. Од једном ми севну баковска мисао. Спустим нашу пушку па ју му рекао:

Вама сад као да није до умирања; већ до дорућка . . . . хајде већу да пас бунце.

Не буиите ни мене ни најмање, рекаће он, ишолите само пуцати. Ја остадох, као ако ваи пола. Тај је опшеи ваш, а ја вам стојим иаада на расположеиу. Ја се на то озбиљним доверима, па ни каиеи, да ћаиас већу пуцати.

Мањем службу, па се позуичем у ову варошицу, ал сам од то добо непрестано мислио на женеиу — сад је и моје време ту.

Силвијо извади из шпига писмо, што га је данас добио, на ми га даде, да га прочитам. Пишу му из Москве — сигурно његов заиовиик — поииата личност узиза једну јеиу, младу девојку.

Можете се домислити, ко је та познита личност, продужиће Силвијо. Ја сад идем у Москву, на ћу баш да видим, да ли је кадар у својој душиној ствари да спрти ову ствар у очи погледи, као оно вад је јее трешала.

После тих речи баци Силвијо, души каку о земљу, па као тигар у хавезу јури по соби горе доле. Ја сам му прпоневетку слелушао ме каиде се с места, а душу ми обузе чудиа, сиома противиа осећаји.

Слуга уђе. Коњи су — веди — упрегиути. Силвијо ми стиие и пружи руку. Загрлисмо се. Он се седи поше на кола, у којима беху два пута сандука, у једном пиштоли, а у другом остали иртљег. Још се једном опростисмо, а ја тим кола одвајаше.

II.

После неколико година нора сам због својих женских дофара, да се настаиим у женом спромашном селанцету Н . . . . сие губериије. После да ме угуши, те би се радо себе прошлих безобразлиих лесеших дана. Особито ми је тешко падало, да се навикием на самоћу у иеге. До ио дие пропуре ми се преме поје како, иешто привлачиљи ја старостом, а иешто јашући по околиии, надгледајући по иолу радеие, ил' прегледајући ове стаје. Ал' чим стаие, да се сиркава, а ја већ не знам шта ћу од дуга времена. Ово мало жљеба, шта сам имао у пошиво у орману и на тавану, прочитао сам већ толико пута, да ми се већ огадило. Све бајке, што их је моја редуша Клушинда Карловна иагомилала у својој памети, све сам их већ на пауе иао, а иесме сељацким већ сам толико пута ушо — на су ме чиниле сумориим. Једаред је већ доста дошло, да сам се хтео навикнути на ракију, ал од ње сам имао добро јако главобољу, а и бојао сам се, да ће мало по мало ме пропијем, на још нијанијца најгоре багре, каквих је и сувише било у нашем округу.

На близу никаквих хоизиција, иа ких једно дан тра од отог реда. Сва ми забава у стељању и гуљању — но, ту већ волиш и сам новати. Најосле завлачим, да рано лежем, а што дошиће да руам. Тако сам дан продужао а вечери скраћио.

На једно четир врсте од мене бијаше дивам замак. Ково је сворика троонце Б. ал' у њему је живио само један надзорник. Троонца је само један пут, одмах некако после своје свадбе, провела ту нелолиих недеља. Ал' друге године, како сам се ја овде настанио, нуиио од једиом глас, да ће троонца доћи. У јуну месеиу троонца и дофе са својим мужем.

Долазак каквог велеиоселника, то је за оволишу таво нежив ствар, да ће сво о томе и племићи и сељаци разговарати бар три месеца пре и три године после тога. И моје се мисли отимаше за јеном младом госпом. Не могу да дочекам, да је видим, на већ прве недеље после њезина долиска улутим се ја да их посетим.

Један пријатиии ме увиде у гроонцу собу за рад, на оде да ме пријави. Простране дворане, изређио намештена. Уз зидове се пропели велики орманови за књиге, украшени разним иопрсјем, но иоду се пружао леи ћилим, а више мермерног камина бијаше се срдио огледало. Ја сам се у својој простој кућици одучио од сваког расиошка, а и одвикао је већ, како сам са свима људима сиолио, те кад сам се ја нашао у дворани, а ја видим да сам се већ сидео, на сам тако чекао на грофа, као какав из провиције на аудиријенцији код иишистра, над има да та што год моли. Врата се отворише. Уђе леи, млад човек, своје традесет две године, на ми пријатељски приђе. Хтедох да му се представим, но он ме претиде са изјављавајом предусретљивошћу. Посадисмо се. Грофзапоче говор са свим неусиљеио, те и ја дофем себи, на тамам ја иочео да се осећам овај старе, кад ја' ево ти гроонце. Лепа је била, погиница једна, на сам се још горе сплео него при пут. Гроф ме вој представи. Ја ие бих рад да примете, како сам усиубуреио, ал што се ја више кураким, тим сам се сплетеиији. Најосле сигурно да ми даду времена, да дофем себи — поброше вих двоје прналазити преда мном ако пред неким старим познаником, пред којим ток неће нрапити вадали праде, а ја сам међу тим ходао по соби, на проседао књиге и слике. Ја се слабо разумем, шта која слика вреди, ал једна ми је јако увала у очи. Представља једиа средеи из Швајцарске; ал' мора признати, да ми није толико у очи упао тај предео, колико то, што је слика проблема од два таиета, једно са свим иоред другог.

Ово је нешто удареио! рекаће ја окрећући се грофу.

Да, нешто богие, рекаће он. А и ви се сигурно разумете у пиштољима? прододаће.

Но . . . . прилично, велим ја, а не знам куд ће од радости, што сам се тако дочеиео „штоса", где и ја могу коју преговарати. На традесет корака, мислим, да ме бих прамашио карте — разуме се са мојим пиштољима.

Одиста? рекаће гроица, а видим јој како се обрадовала. А би ли ти, душице моја, могао погодити карту на традесет корака?

Пробаћу бати дошиће, одговараше гроф. Иекада сам био приличан момак, ал већ толико година ниеам имао пиштоља у рукама.

Ако је тако, онда се моју слободно окладити, да господин гроф неће погодити ни на двадесет корака. Ко хоће, да је добар пиштољаш, тај се мора, као што то ја из искуства знам, сваки дан вежбати. Мене су у мојој регименти звали, ако добра пиштоља-шу, на кад један пут ниеам имао четир недеље пиштола у рукама, четир пута сам промашио једну бочу на двадесет корака. Ја нам коиаичиим капетан, нека шаљивчина, свеједно ми се у бук, ниеам нели надар, да запрем шиљу једиој бочи. Бадава је то, мора се чиеа вежбати, иначе оде му сва вештина. Најбољи пиштољаџије, што сам га ја познавао, тој је пбаџно сваки дан пред ручак бар три куршума. Тако се бао на то навикао, као други на чашу ракије пре јела.

Баш се видело, како су се трое и троји-ца радовали, што сам се ја мало ослободио.

Но како је он то врагу пуцао? занетиће трое.

Како? „Лепо: на прелазу на муку на дувару. Ви се смејете, господо, ал' то је цела истина. Другдан нађи тако мушу на тек оваквих! Руска! Дај моје пиштољке! Руска донесе набијен пиштоль, ја за тренут — говорио сам сја: муја од танета сва разрескана.

Но, то је ништа! рекоше трое. А како се имело тим шпанцирати?

Сплићу, господине.

Сплиће? помиља трое на Јиног. А ви сте познавали Сплићу?

О! знао сам га добро; били смо добри пријатељи. Овамоди од више регименте смо стрвали су га као сиога друга. Ал' ово већ нет година, како о њему нисам чуо ни речи. — А ви сте га, господине, познавали?

Да, да, то је он! Он ће бити! А није вам он ништа приповедао, онако нешто чудно?

Мисли л' наше писовородије шту нерадну, једе је добио кушку од неког балавчета?

А он вам не рече, како се то балаче звало?

Није ми рекао, наше писовородије, одговорићу ја, ни како да сам нешто слутио, приседовку . . . Ја мислим то зиво, господин трое . . . опростите . . . можда сте ви . . . .

Да, ја сам то био, рекоше трое сан запрен, а они пробојено слика тамо, то је свеког нашег последњег састанка.

Ах' слатка! рекоше трогови, молим те, ако знаш шта је бог, немој о томе говорити; сву ме језа хвата. Молим те!

Морам то приповедити, рекоше трог, на окренувши се мени продужише: Чуди сте, како сам вам пријателя увредио; е сад да чујете и како се он осветио.

С тим ми речима пошуди столицу, а ја га станем пажљиво слушати.

При нет година овезими се ја, на сам прав месец са женом овде пробавио. Овде сам проживео најслађе дане свога живота. Овда доће нешто, на ми је и данас тешко, кад се тога сетим. Једно вече јашем ја са женом. Кош је нешто заире, она, нели, бојте се, даде мени узде, а она се сабе на ће — нели — полагаћаше кубе пешице. Кад ја у зиндељу, видим тамо нека кола, на чујем, да је дошло неки странац, нка са њиме неке посла, ал' неће да каже свога имена. Чека на мене у мојој собе за ред. Ја убем. Видим неког човека у прашњавим хаљинама и дуге браде, где седа при камину. Ноћем жему ближе, да видим ко је.

Трое, познајеш ли ме? рекоше ми, а глас му дрхће.

Сплиће! помислим ја, ја морам рећи, сва ми се кожа најежила, а коса накострешила.

Да, ја сам, рекоше он. Та зиви, ја је имам још један добар фашиа . . . . ја сам дошао, да мој пиштоль испразним. А то? да л' си и ти спреман? — Ту извади пиштоль на цена са стране.

Ја одмерим даљиност нораха, станем на белегу, ва га замолим, да само што пре пуца, док ми није дошла жена. Он се узео устрељати, ни завиште свеку. Слуге донесу свеће. Ја им заповедим, да никога не пуштају у собу. Онда опет станем на белегу. Сплићу напуниво пиштоль, па опалим. Ја бројим тренуте, а мисли ми одоше за мојом драгом женицом. Ту ушесах вичут протеве . . . . Сплиће спусти пиштоль.

Жао ми је — вели — што пиштоли ниу напуњени трешњевим зрневељем. Ал' таке је потешко, а мени оно не изгледа као двобој, већ ми долази убиство. Не могу ја да пишаним на човека с правим пиштољем. Него де, да ми почнемо мердја из мога. Нека реши срећка, ко први да пуца.

Мозак ми се завртио, свет се око мене окрену . . . . . Чиња ми се, да ништа нисам пристао на то. Поред свег тога напунимо још једна пиштоль, начинимо две срећке. Сплиће их баци у ону капу, што сам му је ја предуре таистом. Опет срећка мене доиаде.

Како ми је било, и како ми је натерао да пучам, ја то све не знам. Ал' то је истина, ја сам пуцао, а куршум проби ону слику тамо.

Ту трое показа престом на ону слику, што ме је пречке пала у очи. Иветови лице плавити, грофовично бледо пребледе, а и ја се не могох уздржати да од страха на дрекнем.

Ја сам пуцао, продужише трое, на богу хвала, што сам промашио. Намрћен ује сад Сплиће на мене да шпанни — у тај се пар врата отворише, а Маша рупи унутра, на ни се бици око врата. Кад ју видех, дођем себи.

Слатка Маша, зар не видиш, да је то све само шала? рекаћу јој. Како си се уплашила! Иди молим те, поиђ чашу воде, на онда можеш опет доћи, на ћу ти престанити свог старог другара.

Маша ми не верује.

Је л' истина, рекоше, обрнувши се Сплиђу, решите ми, је л' истина, да се ви само шалите?

Наше се муж увек шали, моја госпо, рекоше Сплиће. Шале ради ме је једног дана бушио, на пуке ми је шкле и тиветом кишу пробио, а и сад је на шале само промашио . . . . сад је на мене ред, да се и ја мало напалим.

Ту даже пиштоль, на поче да шпанни — на очигледа моје жене. Маша му се бици пред ноге.

Устај! Срам те било! повичем ја, а сав сам побеснио. А ви господине, престаните мучити једну слабу, несретну жену . . . . хоћете л' већ један пут пуцати или не?

Нећу, вели Сплиће; ја сам задовољан. Видио сам ти набубу, твој страх, натерао сам те, да још једаред на мене пуцаш. То ми је доста . . . . остављам те твојој савести.

С тим речима нашће, ал' на прагу ће се још једном окренуте, на опали — своро и не погледавши тамо — на слику. Куршум је проби баш до мога. Моја жена пале у несвест. Слуге бледе зо вам од силна упрепашења. И не помушаше, да ти задраже. Он се сабе у кљижу, викне на кочијаша, да пожиу, на док смо ми себи дошли, он већ одјездио.

Трое убута. Што ми он рече, то бе сарниства од пријашести, чије ме почетак тако јако дирнуо. Ај ушеа од те приповетке моје ове ваше не видоше. Кад ово Александар Николаитић ћеше на Турке, придружи му се Сплиће. Добије запоседништво над једном четом хетеруета. Доцније реконте, шао је у битки код Скулајине. *М.*

НАРОДНЕ СУЈЕВЈЕРИЈЕ,

или

ВРАЗАЊЕ, СЛУТЊА И БАЈАЊЕ.

Скупио и списао

ВУК СТЕФАНОВИЋ.

—

ДИО ДЕВЕТИ.

Нечисти духови.

з). Вила и вилењак.

1. Вила је по народном мишљењу и вазиноју једна од најелавнијих бестелесорија, о којој је требало да боље перо од мојега образи достојну пажњу, и де јој дадне достојан начин и нрко место у будућој народној митологији.

Ко је читао народне јуначке пјесне и друге мале, видио је, шта народ о вили мисли и пјерује, и да све и сва сиада на старо ручно мистологично жне „Венусе, богиња љепоте, и пра тон чарања и пајсања!).

Шатор неке Утро-Јанке
На равноо разбојиште,
А за њуе пратилиште —
На равна запрћетна Јанка:
Ајд' отаде Утро-Јанко!
Ако знаеш стрелце моје,
Стрељаи ју тебе Јанке, и т. д.

2. Виле, каже пос. Вук[2]), као што се и по овим крајевима говори, живе по великим планинама и по пећинама обично около рајева, иаоколо дубоки језера, ће се лете у друштву купаћу, покривше своје прси с вештиом дугачком златорујом косом.

3. У народним пјесмама, и колико сам ја могао у народу чуте, воду се под четире различна имена, а то „Рашојева"; „Приморкиња," које по приморју живе; „Јасеновка", које по горе живе, и „Златоноса." Ово, по народноме доказивању, неке нисоне нижаке ђе учините, осим само онда, ако им се у нечем скрани, као н. пр. смести њихово коло, игровке и купање, а над ко што скрани, убију га стрелеом обично у срце, или га ране у руку или у ногу, а иногде нежаким травом заслепе.

4. У народним пјесмама налазимо, да су се жениле неки сиром тврду вјеру дале, као Марко Краљевић, Јанко Сибињанин, Милош, Реле, Пилиљић, Јанковић, Новак и Грујица и т. д.[3]) с виљама братимили, и да су их нашда у пријеким нужама у помоћ призивали:

„Ње си данас? посестрима вало!
Да л' ми жеси тврду вјеру дала,
Да ћеш мене у неводи бити?
Новоз данас, или нодаре[4])!
А ова му из облака одговара:
„Срамота је по два на једнога.
Да л' ти вјесам нашда говорила
Да не ићеш ирх ножика нема?
Данас ба ти бих у неволи."

На се он доцјетно да има „у потаји ножа, те га нозади, и Турчина распори:

Над у њему три срца јуначка,
Једно му се бијело умрлило,
А друге се бијеле заиграло.
На трећему љута суја спава.
На је суја у тавне цвијуиала:
«Моли Бога каурска делијо!»[5])
Да се њесам била пробудила,
Данас бих те за срце ујела.[6]

5. Као као народ у опће описује виле: а) Оне се не рађају као остало божје стиирење, но као вођаси или ајетови, у врселеву осиају бреће спрам сунца и јутрење росе, а рађају се зиме по вишим нећинама. б) Она је слична у зигури као највећа и најлепша ђевојка, бијела као диједр, а рукена као рукица:

— Ни зиле ја[7], брате, друге виле —
— А девиа је од иекиве виле[8]). —

в) Оне су виша голе, гоиче и сказиче, симе што имаиу дугачким, златорујем и власа расчешљаном косом покривају своје четиво тијело с иредја и позади: г) Оне доће своју ћеиу сас док на косе устану и соме за себе своју храиу коју добију неказано горско биље и воиаље). д) Оне, народ вели, раде подоће чије дијете, над га виде, да је гоиче, на зато је мушко, буде одиеђ сказано како друге луди, срећно у сиеру, и да то не може нушка убити, а зато је женско, да ће бити гоиче, јако и дијете као и виле; ђ) да чешће путе умрагу, или на наручја отиу матери дијете мушко, одвеси га у њиову иећиину и до своје петнајесте године, побрегнивши се шиљеве, скрије к матери, а она га питала:

— Ће си симе? матерена рано!
Ко те тако уготиио мајки?
Ко ти даде ирела в оружје? —

а он њој каже, како су га утробиле виле и дојиле, и у њиову пећиину водиле.

---

[1]) Вукови пословици, ст. страна 72.
[2]) Живот и обичаи нар. срп. стр. ст. страна 214.
[3]) Вукова Косовска и Марко.
[4]) Народне пјес. српске књига III.

Шикале ве у бешику златну,
Питале ме медом и шећером,
Купале ме пролетњом росицом,
Повијале у мекиа пиндже;
Даровале крила и оружје,
И о грлу вебк од новчића,
Да ме душка тбити не може,
Нити сабла пријатели меса.[1])

У Црној Гори весам се, да у горостасним планинама у Кучкој и Васојевићима највише има вила и да их је овамо прано доста, и ево шта у подонску „Црногорци“ (број 11. и 12. пр. године) нашег наставника, да се овамо препоручује:

У Кучкој у пишком језеру (између Црне Горе и Турске) долазиле су једном виле, да се по обичају купају; у то дође један ловац и украде једно виле хаљину и понесе је дома те у кући сакри. Кад виле пођу из језера и не нађе хаљину, постане за лепоцом у поћери, и не могући наћи хаљину, пође лепоца млада и гојна, залуби се у њега, а он у њу, и до године роди му виле сина и шћер. Но код једном не бе дома, јераде му виле хаљину и утече у планину, па послије устрајели онога лепоца.

Сувише се овамо препоручивала, да се у Кому, у Медуку зарекао Комнен бољшетар, да се неће женити ни бојевком, ни удовицом, ни пуштењком, него вилом. Мисли га тада научи како ће он то њекчаво довршити, говорећи му да отиде на Бурбен дне у планину на Рикавачко језеро (једно од Кома), ће се тај дан купају виле, па која му се пила најбоља дошао да јој украде хаљине са крилима.[2]) Он оде на Бурбен дне на Рикавачко језеро и сакрије се за један шубун од куда гледаше како се виле купају, те ју украде хаљине овој која му се најпила и најгодинје учинили и побиже дома. Виле одма пође за њом и дође му кући, и са њиме живљаше као друге жене, родивши му четири сина и двије шћери. Деце доби да жене шћеркорјета сина и заведе се поло међу свештенка. Комнен најшше пилу да игра, па пилу рекше да би играла док не може без хаљина, које јој је он понио заклучио у сандук, и кад би јој из позорипа да пошрала пилу те твоје сину за свадби. Комнен се сазвали на ну и дође јој хаљине, и ово кад се обуче окрену полом трг пута у комоло, а над бе четирпом они уже средњега сина и Бер под назуку и пођоше ш'њима у језеру. Кад Комнен то виђе полаши се то ушта пилу: „буд ли пођеже шта ћу ја радите с оним најмлађим синчићем од свих те у колијевци остао?“ а она њему: „Водај ну — вели — на овог сребрног шупиреа (између чаше) да се напије, па му ће треба пеше да сиси.“ Тек што Комнен пилупша пилу даиши ну пити на овог шупиреа ово полеће за мајком. Кад то виђе пајстаре сви закоље да се и он из онога шупиреа напије, еда би за мајком и браћом полетео, али му бјеше жао остављати бјесчаку младу жену на ћуди не загрљеку, те се једва уздрља.

Причају и то да ваво неке пута остану код каква момка и њ'ново име као и друге жене са оном мужевином. Тако се приповиједа да су у скадарској тамници биле затворене три брата. Двојица од њих погоје у Турци а трећи — по имену Вуксан родом из Ровца у Црној гори — отме делипу мач, с којом посиједне пеласта и још петнаш шесшаше, те бјеж у Црну гору. У бјежаку спази на једној главици те се

Гроб Вука Стеф. Караџића.

зове Вела гора у лепшанској нахији, ће је остајало сунце те рече: ако ће спасен и дођем ваш дома сгради ћу ва овој главици цркву. Он се здраво повратн, и ва овој главици како је био рекао онаде сгради, која се и данас у спојој ћелости налази именом св. Илија. Поштo је сгарадио цркву врађујући се дова успомена се с'једном вилом те ш'њом пође у врх Кожа у пешшу и жалио је ту ш'њоме толико доба. У пешшу, вели, ушујела ти је вила јер је така стрмен и провалија испод себе да пишта доирјети немоше што крило нема. Народ приповиједа по Вукговоју планинску, како су виле у овој пешшке простирале сирама сушу платно и сапту плаву и црвену ће спаха дан вели по два три сата под врагова од пешшке. Вуксан бно повео са собом у ону пешшу оне ваш као и све своје друге оружје, а народ приповиједа и он паде с' коњем те се једва ш' њиме подигне. Кад стигне куће хоћ му црквс крех петшесет дана а њему се осуше сва једна стрела живота с' њиме до века, а бољма ног годину потромашше полажну спога бића па нешто и на залуђере, па на прачаре и врачаре које му најпослс у књигама њиове да су га виле устрајеиле, те га кућна чељад новесу на ону вилину воду и ту га оставе, а он — пеша напред — да је у три пута закуиво виле ва снега гласа: „Куиша вас виле које по сегрине небом и земљом, на гором и водом в свијех жаворима које се у овој планини вилаве пајлијечите ве,“ и тако се виле на кућпшво и на добротворство

[1]) Ово горње пишше се у њиној пјесми, која ва је пајвеће дичпошше између свих у горње Реке Маћанић ва Београду сакупљи и пјесма ва свакој у њеје обреди крсшења, вјенчања.

[2]) Шшета зато у овој приповијести ва вилама се пишше су и од вила су биле ва крилаше вилама, а ва једна зна је ово горње врло у ваш народу чуо.

[1]) Најлакше крпиш: Шшитар свака Вуков-Дашић На вилине вјеродосшо, А ва вују вилаше.
— и т. д.

смиљују те му живот поврате некаквим планинским биљем.

Да виле не обједу да им ко испитује њихове тајне, и смета њиховим састанцима као и игрању и пјевању, народ вели да је чуну ономе који би се усудио да им траг и тајне истражује, јер би му се одма осветиле. Тако прост народ вјерује, и ево шта приповиједа:

У Расовцу, у Црмничкој нахији, има једна пећина коју зову „Голубињак." Бијаше један човјек те пострада и врло осиромаши, те стаде мислити како да се обогати? Чуо је ђе причају да у голубињачкој пећини има много блага, те науми да у њој пође не би ли овамо нашао блага. „Идем — у себи вели — па макар погинуо" па хајд' у пећину; а пећина она налази се високо у стрмоглавној литици која је тако била глатка да нико по њој није могао ходати; но некако с муком и натегом попне се и у пећину улезе ђе нађе двије преграде. У првој, веле, нађе једну трпезу од мрамора лијепо нарађену и по њој нарезане ожице од камена. Он прође покрај ње те хајд на врата од друге преграде. Тек што тече у врата одговори му непозна ње: „Не напријед!" Човјек се овај препаде и у тај час помамита. Казује народ да је у тој прегради вила и поред ње три стога блага. Вила држи на рукама тепсију од злата и по њој преплетену змију зато ко први до виле дође да му змија набије очи.

Исто тако, по народноме приповиједању, пострадао је један Црмничанин од вила те не смије ни данас да збору из куће изађе. Помамитао је и народ удеси пећ и стару приповијетку о којој се прича може бити од више по стотину година скројевши је на онога помамјенога Црмничанина. Они човјек враћајући се с планине кући у поноћи прође покрај извора „Бања" ђе су се виле састајале и купале, и изненада набаса међ' њи, па се уплаши и побјегне, а једна га од њи довати за стругу; он почне бјежати а виле за њим у потјеру све до прије куће у село, и оскубу му неколико реса од струке; те овај човјек одма помамита, и дуго је у манитости живио лијечећи се у залуд.

Приповиједа се да су код онога истога извора неки Црмничани колико извора има у планини Суторман. У оној планини људи веле има толико живи извора да их никад нико није могао пребројити. Наравно да виле знаду колико они извора има, али ко ће да дозна од њи? Два се човјека окладе да ће дознати то од вила, те се они обојица обуци у једне гаће (замоташе се као да је једно тијело) а двије главе помоле на отвору код воде Бања. Кад тамо дођоше отпануше виле код извора, а кад оне виђоше човјека су двије главе почеше се све чудити питајући једна другу шта је оно? Једна ће од њи рећи: „тако ми 377 извора те су у Суторман оваковог човјека су двије главе нијесам још никад виђела." Они кад чују врате се натраг, и сељанима кажу да у Сутормн има 377 извора, и тако добију оклад.

Народ мисли да у рукама вила и у њиховој вољи стоји умножавати или умањивати водене изворе кад гођ обједу, о којему ево народњег доказа: Дозивала, веле, вила с' врх планине Кома вилу на планину Ловћен велећи јој да отвори још неколико извора у Ловћену. Ова је чу ђе је дозива, али је не разумје, него јој се учини да јој је рекла „затвори још неколико извора у Ловћену", те на мјесто да отвори она затвори све изворе, тако да у Црну гору немају људи од онда толико живи вода колико су их некад имали, особито по планини Ловћену.

Премда су виле по народном вјеровању врло снажне, опет им људи нађу каквим измишљеним начин доскочи, али с' највећом опасности свога живота. У народу се приповиједа и то, како је био некакав Турчин и долазио на некакав извор ђе су се виле купале, те се вазда састајао с једном вилом; и кад гођ би вила опазила код онога Турчина гвожђе оштро, никад му се не смијаше примаћи. Вила му не дадише никад да дома полази, но је вазда морао да остане у планини код своје стоке. Досади се овако живјети Турчину те поче мислити како би вилу убио и једанпут се од ње куртарисао. Једном понесе собом ножић и гвоздени чавлић, обоје сакривши за пас те отиде к вили, но чим му се она приближавише одма осјети да при њему има гвожђа, па му рече: „прије него бациш са себе гвожђе којега кријеш, нећу к тебе приступити." Турчин јој одговори: „Јок! ваистину немам, ко сам јутрос подковао коња па сам заборавио бацити чавлић и неотице донио собом за пас па ми га жао бацити." Вила му повјерова, те му приступи и пожицама подмидаше перчин на глави. Турчин онако лежећ вили на крилу, извуче крадом ножић те је распучи у трбух. Вила га одбаци са скута, и рече: „Ваљ ти мене прије превари него што сам ја тебе била научила." Потрча да по планини тражи љековите траве те затвори и излијечи ране, па у потјеру за Турчином, и стигнувши га устријели и на оно мјесто паде мртва.

Сунише приповиједају оидашњи Турци како је још горе прошао један Турчин ловац кад је пошао да лови дивокозе. Пође, веле, један ловац у планину и срете у путу медвједа и убије га, а мало после ходајући по планини срете дивљег јарца те и њега убије. Кад се одмаче још даље сусрете дивљега прасца па и њега уби и више се овоме најпоследњему лову обрадује но објема прије: но на један пут чује глас из пећине ђе виче: „Ој нашо!" а из другој стране: „Ој!" — Вила опет виника из пећине чобанину од дивокоза, „Тјерај козе овамо веборе!" а чобан јој одговори: „немогу веда ми један ловац што је изашао у планину и убио Мургана и Мурова, па ће сад убити и мене и моје козе." Кад вила зачу чобана прокле га: нека га да Бог да му јутрос очи прсле! Кад се ловац кући вратио, приповиједа се у народу, да су му обје зенице из очију прсле и да је до његове смрти слијеп живио зато што га је вила била проклела.

Илија Чолак-Антић.

О Марку Краљевићу много има приповиједака као и пјесама како је с'вилама друговао, братимио се и борио се с'њима, па ево једне приповијетке, коју сам у подлистку „Црногорца" (број 12) нашао. Путоваше, веле, Марко на свом шарцу крај планину Романију, па љуто ожедни а шарће немогаше наћи воде да се напије, па од јада и муке запјева:

„Бог т'убио горо Романијо!
„Јер у тебе нема воде ладне
„Да напојим себе и шарина."

А у то чу из горе глас испод једне високе јеле, на врх које на сувој једној грани стајаше вила:

„Не куј' тако Краљевићу Марко!
„Шта је гора Романија крива,
„Те у њојзи ладне воде нема,
„Него иђе до под ону јелу,
„Наћ' ћеш под њом извор воде ладне."

Кад Марко чу, окрене шарца пут оне јеле, под којом нађе једно велико језеро и у њему ђе се купље вила. Марко приступи к'води да напоји себе и шарина али му вила забрањиваше; тако се Марко на вилу наљути и јурнши на њу да се ш'њоме побије

„Хиташе се за прса јуначка,
„Носише се летни дан до подне,
„Једно другом одолет не може.
„Марка стара срећа послужила,
„Те надјача и распори вилу,
„Нађе у њој три срца јуначка."

У Бокљаће у Црној гори, има једна црква, и код ње се и данас налази отесаних велики камења, што су претекли кад се црква градила. Народ у оним крајевима вјерује и приповиједа да су оно камење виле њиховим рукама отесале.

6. Виленик је, каже пок. Вук[1]), човјек којега је вила била устријелила па га она сама и навидала, и својијем му скутом ране завијала[2]); потом је он посестрио и она му даровала биље да га не може нико преварити, и да му жена рађе добре јунаке и лијепе шћери. Но Вук ово каже само за Боку, јер сам му ја онда при купљењу народни ствари из Боке био ово послао (као и многа друга умотворја народња, које је он то сам и вели доказао[3]) али ово и кроз Црну гору и Херцеговину људи повашију.

Осим онога опет народ, неки и вели, држи да је и оно виленик, којега виле понесу или уврху (као што сам овамо о вилама под 5. број казао) и у пећини га подране и даруји крилима и оружјем; а и све оне њихове побратиме којима оне даруји биље[4]).

По народноме мишљењу и многи су кови наши стари јунаци пиловити, којима виле даруји потајна крила:[5])

[1]) Рјечник на страни 62, под „Виленик".
[2]) Дакле Вук и сам доказује да су виле обучене (?)
[3]) Рјечник у предговору на другој страни.
[4]) [illegible] Старцу:
— [illegible] Скоче!
Да три [illegible] ти била [illegible]
Да ти добар у друштву,
Да ти сабља сјече Турке,
Да те љуба рода сина.
[5]) Српске јуначке пјесме IV. и V.

— На Босату кожу пилановиће. —
А да водиш Косово бојиштаре,
Када пушку поступиш дигнуше,
Реско би, и заклео би се,
Да му зала подметнуо нрида —

и о Мемчиловом јагреју крилатоме како га је јасна надала и поћи му катраном сазегла прилаз, на кад је војвода Мемчилу до јчанске земље било и Турје му прилушиле, повикао кову: „попушти крила и прелете сапиок,“ он му врлском одговара:

— Господару војводо Мемчиле!
Не могу ти попушгати крила,
Твоје дубе, куиа невјеришја!
Сакресе ми обје брзио ноге,
А окрајке колавом притегла. —

в) *Речник.* Пок. Вук казао је да се „Речник“ у Бока зове оно чојек, који се роди у крвавој комшалци, и кланом реком мегдатиси[1]; али се ово не прихваједа само по Боки, него и по Херцеговине и по Црној гори сазда једнако, зато ћу ја нешто по дуље но пок. Вук о речнику проговорити.

Народно мишљење не ће ни се онако ја баснословјеће успоредити, јер наш народ није знао, или може бити није хтио туђијем именом назвати оне људе, које једна један вијек једнога рода те задивише снагом сво другге људе њесова доба, т. ј. није хтио нам није знао назвати их грчким „херкулоз,“ талијанским „ајгијате“ или „алсидо“ него нама се чини — овакове људе (чудотворне снаге као Силазијани што су звали Самсона) сравњавали су снаге коју или волу, и нађели су ову реч: јак га је уз ово стаанх лато, што народ жели да означи људе изузу мали мегдатиса реч, и да је у њему некакав почесне дух, особито онда, кад се нешто нађути те чини ово што не ће другим деспт људи обично своје ученицки.

2. Ово право кам. Вук што о речнику каже, т. ј. да онакове људи једва имаћ један реч несто, који ни се, по народноме казивању њиов не може нићесте осим само онда, кад се кажуте, или кад што претежно дижу и носе, а и то само онда кад ба слућајно толи биле.

3. Ово у Херцеговини говоре за онакове људе да ни је међед сиза, уважајући му живу нећће у планину, ако што се сиуда по њиемирној Херцеговине и данас говори за нетога Турчина Мујицу Таиовића на Мотовиће на Гацка, што што је у њему било ниша и теми од некаква дела њерва чојека. Приповедадаи су ми женшина и сина једнако да је могао по десет ока меса на један оброк појести; по читаву ову лебу у уста од једном ставити, а једном да је у свакодиу шетнајет ока шљива појео. Он се није живад кенао јер га није хћела женина Јеновића њеснати; он није никад онанце но ногама њесно но увада бос, а никад не хтеде јер га ни коњаница за коњову слану није.[2] Умр'е је о јесеии 1868. на годину у 55- ној своје старости.[3])

4. Ја познавам у Бока два чојека за које се њесамо, у чоје Јетињске, да су ги репрчи, т. ј. иска Јово Матов Мршић из Рисна, а другу Петар Пландучић из Љубиште,[4]) који су чињели такође стварн што не ће могла учинити чигрна њерна чојека.

5. Видео сам много приповјетки усковај, и пригорски четовођа као и херцеговачки *војводка* да нешто у првоиој свати лашнено, у першему мосу, но не знам уопште шта и колико, него ми је једном приповиједало неки оглашени четовођа приморански Сима Благојевић, да је то никакво биле горско, које се зове „одолен“ и значи да одоле ће пратно на какав ударац у чету, а други опће у Херцеговини казали су ми да су то моће од помоћи, које им светорогорски калуђери за новце продавају, и запиша на моћи: „Здрава ти глава.“

ДИО ДЕСЕТИ.

Једноставе живине.

а) *Авдаја.* Пок. Вук казао је „Авдаха,“ „Хала“ и „Змај“ али га сиим другчије нешто него народ сиа њојева њерује. Ево што је Вук казао: за халу, он нелеђ да се мисли да она од хајдачке особиту духовну силу то зета и вода облаке, а град изводи на летњу. За змаја вели он сам, нелеВуг, да је као огњени јунак, од којега у леђеиу огањ одскаче и сијелак.[5] А ово што опдишала народ о авдаји мисли:

Авдаја је по народноме доказивању „праиа слика и прилика“ њлих њајсмог конодрила, но да је много од њега до реза њара, а нешто мало дуље. Оне, народ вели, да живе у дубоким језерима, а особито у оним њеновима од худа напаре зимо страшне вода (као и и. у Рисну Сопот и Скада ље и дотн у њима деже језера једно двеста инката дајеки од гра оне њебиие.) Она, вели, може дошјети и изван воде као и сва врсти животиње двоњеја, јер ово њоћу излазе на суво на грабеж сваколике животиње као на ситу стоку, и оне четвороножно што у горн живе, а особито људе.

в) *Змаја* у народу се различито змеје зову. У Херцеговини: змаја, жђја, водењега, гуја и аспида, а у Боки и Црној гори једним самим именом „змија.“

Ова змија спиј змија није се налазе нроз ова три народа, које се дуже да су све једном осим „водењег.“

г) *Уварача*, ова на глави жали увор ако коиго, боје њенелазе.

д) *Црноокруг.* И ова ова питању на врх главе, а глава јој је плоска и ова двогуљее дубоки; врх је.

ђ) *Шарагаи.* Ово је ва округле шаре по коланчике колико гурска вара од злго, а по трбуху жућкаста.

е) *Шаблаиџа или Чарлаиџа.* Оне по народноме увјеравању код њеде чељаде газњу се у котлаиче те шабљу по леђима или ње увоне, тако јако, да он бе боље чојек пругом; но народ вели код кога ова кова скачуће и шабљуће, треба да од ње бјежи сирам сунце нек га њеможе сиаги нут погледи.

ж) *Просиичка вида.* Ова је врло танка, али дуља од и једне у оне крајиее; она је ва пругом жуте боје, а сиаги по трбуху бијела.

з) *Бравоглав.* Ни ова није једоставно онако ни водењега, но је врло дебела и кусаста реп налик балавра. Народ са њилетном увјерава да ове сисају крпе. и тек што опане крају зазуче као теле, па јој се около њоге обмота и сиа жлијеко као и теле, од које се крава ни најмање не брани. У Црној гори чу сам да зову ову змију „Врановс-сан,“ и мене се чини да значи крановсиан.

и) Воде њаква. Ове се налазе близу рајева, а најчешће по брдима, јесташу дубоке дугачке, и дође ли жабама у воде, које оне, мало по мало, читаве проведу, и њјесу једноставе.

Пок. Вук каже[6]) да се по народноме приповједају у почетку свијета звала змија

[1]) Ријечник под ријеч „Речник“ на страни 648. ако сам ја и сиа у Херцеговини чуио исто тај.

[2]) О овоме свештеномоме чојеку њисто су на њега њега приповиједали, но њисам упамтио. Исто тако сам за ово једно је у Бок једно чојеку у њима, на крајбрјеза са њиме једно ноћ ноћевао у Бијелу, и он сиаме њјесе ни једне ријеч бранио ни на једно, ни једному ријеч не.

[3]) Прича сам ја у Цетињу једном у Вабоју у Радову прислоиом радио Лазаревићем једну ријеч од 16—18 њисама, а Јово ми, ако у чему је ја не ријеч рад и увиме ријеча сам једне је у њемирном (планинском) ваздуху и ријеч не ријеч, а ко једе једном ријеч ријеч (умро 1845) сам исповиједи једну ријеч у себе, која се чинила се једи сасвим рад свако њисмо. У Пландучић да је сам потврдио једно за брата му ријеч, исти је једне исте ријеч једи једи њисма; и да су га једном на Мала сирмала Малтеза да га бађ, да не изађуће ријеч ова њисма једноста да исте и њјесте исте њисме.

[4]) Живе и обоје ову приповиједају.

[5]) Народне умотне ријеке.

[6]) Живе и обоје ову приповиједају, на страни 31.

[7]) Живе и обоје ову на страни 230.

„крвав" (лијеп?) па пошто је презирала Кау а она Адама, Бог јој узео живе и проклео да се они и све друге жене по земљи трбухом вуку, и да је сваки од њи водити убоге, па од онда до сад сва ваше не зове „крвав" него „земља."

Народ вели, да свака змија и данас има онго или да их тако зове, јер ни једна животиња не може пићети") но само на Ђурђевдан, кад се у процијени спрам сунца трије; али кад би их ко видио да би га само они тренут тако увјеле, да ће не би могао од смрти куртисати.

Мисли народ, да је по божјој наредбе пред нашом очима највише 100 пута већа него што је, а то зато, да се не бисмо одмах плашили ваше него што се плашимо, али нодуз и хоћу да се овдје баш споменем колика је јест, па зато да се од ње плаше.

По народном доказивању змије су највеће између дана госпођина дне, од 15. августа до 8. септембра"), па да би кроз оно вријеме кога увјела да му другога лијека не би било, но куке и мотика, т. ј. смрт.

Ко змију у пролазе најприје пут види па ако је мога убити, веле да ће оне године неће никаква дрва увјести, а и да увиједе, да му веће не најможе наудити; а тако исто на опоја, који неће змијину кашуљу, па је натакне на чубук пак на њима и уза се носи.

Вук је казао ") да ова змија, који се може до крстовдана (14. сент.) видјети, веселе се да је онога лета некога младо увјела и од не умре, па је зато земља не оће неће у своја недра примити; а ово исто и у ове крајеве говоре, — [illegible]

Змија која се неће у куће, онда је њено од кућне чељади неће убити, него је само испаскају пљеском на кућу, зато што веле да је ово змија некаква кућног чељадета, и кад би му у кући убили нарође би ово кућне чељаде одмах умрјети.

Кад ко убије змију сама јој сву главу каменом здробе да јој се од главе пошти не ди ше, него што се у народу приповиједа: кад би, вели, чојек сву змију на парчета исјекао, и само јој главу здрову оставио и при њој колико да прста, змија би живјела девет година, јер би се — веле — вазда у змија ове године рој и умјеђала би што год би живо дошавало или четвороножно па рога могла пићети, без да би му се нашло другога лијека осим прије смрти.

Приповиједали су ми у Бока, да змије, пошто пређе тиће у свијезди, свиње се у вижу у котлиће па све цијуче као и тако док у лову и жарц и она оноје тека, ово како: она довоље само главу преко свијезди и све за јеска као да је тић и цијуче, а тица доносећи храну тићима у уну, чујући да је тић, пружи јој у устима ово што је у клун била довиједи.

Народ веле да змија сваком врсту лијеви ом зрећи дан пошто га уколиу, и што да их најлакше по гробљу налазе, тих их зове народ „змијочице."

г) *Блазор или Гзлазор.* У Боко ову „Гзлазор" а у Црној Гори и у Херцеговини „Блазор." Он је многи дебла и дуги од змије; има рило велико и јако зубасто, пеналази на пругове боје, и изгледа рена, а не шкиро и тамна као у змије.

Народ, пред да ма да гзлазор неће увјести, и да неће једнако, опет га неће никако рукама да прихвати нити, Причињивали су ми многима, да су гледали код се он са змијом неће, па кад та змија пошто се се пробала по пеналазној траци на опет на ју дурнуа и све тако док је не умрти полуда је зубима све кукас али мечка. Веле да он заиоле девет змија и дестта њега.

д) *Жаба зубавица.* У ове крајеве змију следеће врсте жабе, а то:

а) Губавица, крастава, зеленкаста.

б) Камуљка, пјегаста, жабаста.

в) Коњска. Ове по пољу и по ливадама по свој кући.

г) Коњачка репата, које по баршу у води живи.

д) Кикрушке, оне веле те у води живе и од шарта да зелене госпође непрестано кврче дању и ноћу, и овијех је најопше.

Осим оне прве под а. и б. знати по боји некориједу ју, али гушењани не би за њину главу, као ни њини ријечкатељи. Цјеловрсан се обичаше закљети: „тако жабу не каве," јер веле народ, осим туге, и гријех је.

Народ у обе сматра све ове жабе као најопасније и најрадије здавиче, као мачку или змију, иначе и т. д. које сте тамјанише једе, и зато најопше наше вјерни народ имарио је за тамјанице солдате код су у Боки вијеле, гледајући их да жабе и друго једу, па их називају звали „тамјани" него „латини," те ни и завајали у пјесни:

„Латини су изгубљене душе,
једуће жабе и бадаве сирће." [1])

Код ова три споменика народа неће ниво убити жабу, не зато што би му се учинале грјешта, него из чри разлога: једне веле да би се ономе ко је убије оне године кошљива куће; други да би му дошла тригавица у рукама; а неда кажу, умрла би му мајка, или зено најмили од куће.

Казао сам под дно 111. број 35 да не нада никад споменути жабу код дјетета доклен дође смо, и ша му мајка училе ако је не исхотиче спомену: а пак. Вук ово исто потврђује [2]) и вели: „Код мале деце не нада жабу спомињати, а ако би је ко нечеше спомену, онда та мајка потсеће за зло проклињући усташа (које се не може изговорити) а ономе који је спомену рекне: „отрнуо ти уши!"

Жаба запуљена, онако споменута под б., сматра се да је отровна исто као змија лутиња, и ну не само да је неће убити, него се сама од ње и уклања, зато што по народноме доказивању она може запухнут чељаде на пешест корака далеко од ње и кога запухне мора умријети.

О жаби губавици ова мисли се, да ови која би је ухом живу увјатио сам би се, као и они, опубио, а да нагаза на мртву могао, да би му ономе дошло запаљења у глави.

(Наставиће се.)

О ГОТОВЉЕЊУ КАВЕ

— Либиг —

Ко дјететом сам био по-француски васпитан од једне француске, која беше удата за посластичара дворске кујне великог Херцега у Дармштату и са једним њеном сином, са којим сам се опријатељио (он је доцније врло храбар и напредан официр постао); похађао сам чешће дворску кујну, која ни не беше само извор материјалних уживања. Квасање, печење, кување јело ме занимаше. да сам могао без престанка да гледам док се је печење на разним од сирове меса на ватри врком нанизаном одевом звртнуло: солење телећег печења, учињене кокуша са славином пшита се не укуде моје дечијске пажње. Одтле ми оста наклоност за кувању и у слободним часовима често сам се бавио са тијаним кујне, тиголењем јела, којима се људи хране, и сваи што се ту збива; то су вељим делом стварн о којих хемија нити ме зна. Млади и дорасли хемичари не баве се са тканин радом, јер он ме је зеодан да слуаи као довољ њихов способности или њиховог оспгромља или признања на пољу њихове науке, те се тако морају са тим стари да бане. О најбољем начину готовљења каве не сазна се нигдје књижица и дубљивања каве, а онда ме је на тренутка мала за опоси, који зна, да проналазачи дар лимара и други вештака узложава сваке године већ просутну постотиму кућски судова или тако звани канони машина.

На каво моје податак о готовљењу каве грозе да ушиште сто то разноструко погубе, то се ја нарано морам да бојим, да ће ми да постану злогобрајне врсте свјетинаката непријателе, али разилерали на беспристрасне, који ману ону и видиме се да ће ју задобити на моју страну.

О уплиау каве и чаја на сидаљи умни правди и цивилизацији већ је толико писано, да је излишно са ним се потаиже занимати; истина је, да је Ава Болеја са другим чувством са стола устала, кад је пи доручаи по отиту сланице и мозур пина збрисала (ако што она спомиње у једном писму, но ка је доручковала пољу чаја или каве, нарче једи са путером и једно јаје.

Предазам и прво народно-економског завчаја каве, и само ћу неколико речи да спомењем о уплиау, који је кава на модерно ратовање имала. У прво шлезвиг-холштајском рату и последњем талијанском, употреба је каве много допринела да се је здравље војника побољшало, а г. капитан Пеајзер (од компаније у Нижњем Новгороду) не је увераво, да од како је кава увођена у баварској војсци за доручак и при марширања, па и најтежим при најнеповољнијем времену, број се је народни војника на спрам прије очигледно смањо, тако да често ни једног нема; а Јулије Фрабел прича (Seven years in Central-Amerika pag. 226) да је кава необходна потреба свим људи недавно трговачки напрамна у средњој Америци. „Равнја се цијли употребљава као лек, а као и нужни артикел и није се дан пут на дан. Оваиласпјуће и крепећа дјеиства тог шика напаниједна су при једнаки напрезању на жели, као и на јадноћи, ни кише или суше."

О каквоћи разни врста каве каже W. S. Palgrave (Narative of a years journey through Central-Arabia 1862—1863. Macmillan & C. London 1865. T. I. p. 424 и сл.): „Најбоља кава долази из Јемена, тако звана мока, која је мало даље у Јеворну, јер се потроше две трећине у Арапској, Сирији и Египту а остатак скоро искључиво у Турској и Јермењској. У осталом последње земље не добијају ништа најбољу, нити најчистију Јемен-каву. Још пре но што сам ја дошао у пристаништа Александрију, Јафу, Бајрут и т. д. ово сам се ја опет сам уверио, да се отворе и искусне руке проберу зрно по зрно и на место чврсти, округли, полупрозрачни зеленкасто мрки зрн, која су једина достојна за пиће, каком знато, извршена да буду, то се не дају потокаре тамна, сплескана, безличата разлучена зрна. Тај је поступак тако редован, да каква онда нађе и кружни стеиљак на мани са удаљеном од Јемена, и ја сам један Палграве) био нећројено пута очевидац те операције, која се предузима са највећом озбиљношћу.

Друга врста каве на реду је абесинска; зрно јој је нешо и друге је врсте.

После ће долази индијска кава и она са за сада на овдау.

По суду источњака је америчко зрно последња ред. Бастанјско које је неповољном, у остаом је здравно од Јапрољаке.

У Француској, нарочито у Нижњу кава се зечени шкарном и подобним зачинима чре употребе, и тај се додатак сматра за сасвим нужан, да би надокнадио полупрасној каки недостајућу нестилну зрому.

У Немачкој су дедеске већином раше врсте каве: благоутробним тврде, да се добри

[1]) Народ, чини, држи тако само.
[2]) „ „ Мислим као исто народ сликом.
[3]) Детаљно на страни 212 под рубр. „Змије".

[1]) Навођу у књизи „Гледи српскога сеља" стр. [illegible].
[2]) Детаљно под рубр. „Жабе" на страни 154.

укус каве повишава додатком Доминга, Шерибона или Бразила.

За Енглезе се зна да су мајстори у готовљењу чаја али кување каве тврде Немци да боље разуму. И доиста се у Немачкој није много више кава но чај, што је можда у свези са навикама или и дјествои ти пића. Чај дјејствује као што је познато управо на желудац да су му покретања уложена понекад у таком степену да наштине пијем на повраћање дражи. Кава пак ужложава перисталтично покретања на доле, и зато држи немачки научењак при свом седећем начину живота шољу каве из јутра са цигаром за драгоцено средство, које потпомаже извесне органске догађаје. Из исти су разлога, како се чује, и руске госпе постале поштователке каве и дувана.

Па по томе је готовљење каве заиста довољно занимљиво кад садржи напомењута дјејства у најпотпунијем степену. До ти моји боје нежином су бојадисана, ми ваља са мало воде опрати и зрна топлим чаршавом осушити; код чистији је сорти прање излишно. Прва операција, која се предузима после тога јесте пржење. Од пржења зависи каквоћа каве, и зрна ваља да се управо донде прже, док свој ретиаст лик не изгубе, да се могу на добро наоштреној кавеној воденици да меље, или као на истоку у дрвеним авамим истрине и у фини прашак уситне.

Као што је познато кава садржи једно кристално тело кавеин, које се и тејин назива, јер је једна честица теја; то тело је нестално и добро се ваља побринути да се оно у кави одржи. А то ће бити, ако се зрна полагано прже, док добију отворено мрку боју. У затворено мрким прженим зрнима већ нема више кавеина; а кад су зрна поцрнела, то су уништене онда и најпогланитије честице зрна, и пиће, које се из тога справља, не заслужује више име каве.

суда у ком су пржена, на лист лиме и да се лакше оладе у танки слој разреде. Оставе ли се врела зрна на гомилу, то се она упливом ваздуха угреју, озноје се и ако је голема маса, онда загрејање дође у запаљење. Пржена зрна мора да се у сувоти чувају, јер шећер, који ји облаже, лако привлачи влагу.

При пржењу до отворено кестенасте мрке боје изгубе сирова зрна 15 до 16%, и врелом водом добивени сок ти пржени зрна износи 20—21% од тежине сирова зрна. Много је већи губитак, кад се пржење даље тера, до затворено мрке или црне боје.

Док зрна пржењем губе у тежини, набубрењем добијају она у запремини. 100 запремина сирови зрна заузимају после пржења 150 до 160 запремина, или 2 маса зелени зрна даду три пржене.

Обичне методе готовљења каве јесу: 1. цеђење, 2. налив и 3. кување.

Цеђењем се добија често, али не увек,

Утопљеница. *Слика Ђорђа Крстића.*

покушаја сам побуђен био намером да добијем кавени сок (екстракт), који би од услуге био путницима и војсци на маршевима, и при тој прилици сам најпре опазио уплив ваздуха или кисеоника ваздуха на каву, који квари јако добра својства каве; ја сам нашао да водени врели сок пржене каве, који се може још пити тазе, брзим или лаганим испарењем на високој или ниској топлоти у додиру са ваздухом изгуби пријатни укус мало по мало сасвим; и црна маса преостане, која се не раствара потпуно у ладној води, а због гадног укуса не може више да се пије.

При свим начинима готовљења каве нужно је да се зрна проберу, јер се често нађу страна тела, дрвца, перје а обично плошто сасвим црни буђави зрна, која ваља брижљиво одвојити; чуло за укус тако је фино, да му се не може да привије ни најмањи страни придатак.

Кавена зрна тамне или тамно зелено

Упливом ваздуха губе пржена кавена зрна сваким даном од њиновог ароматичног мириса што се више чувају, јер он лако продре у зрна која су пржењем шупљикаста постала. Та се штетна промена може да отклони, кад се по пржењу зрна шећером поспу пре него што се истресу из врелог суда за пржење; на фунту каве довољно је $^{1}/_{2}$ унце (1 лот) шећера. Шећер се одма растопи, а јаким мешањем и дрмањем се тако разлије преко свију зрна, да ји превуче са танким али за ваздух непробојним слојем карамелом; она онда изгледају као фирнајзом намазана, и с тим изгубе скоро сав мирис, који се наравно опет силно развије при млевењу. У Бечу и чешким купатилима, где се основно разуме кување каве, нужна се кава пржи свако дневно, и то у отвореном гвозденом суду, где се може боље да надгледа пржење но у затвореним судовима.

После тога посла се зрна истресу из

добра кава. Кад се врела вода полагано досипље кавеном прашку, или вода лагано цури, онда дођу честице са много ваздуха у додир и кисеоник ваздуха промени ароматичне делове, а често и са свим уништи, а и добитак је непотпун. У место 20—21% раствара вода само 7—10%, а 11—13% се изгуби.

Кад се вода загреје до кључања, у њу уситњена кава усие, суд онда од ватре одмакне и од прилике 10 минута на миру оставе, онда је то налив.

Кава је готова за употребу, кад се на површини воде пливајући прашак промешањем сталожи. Овим се начином добија врло ароматична кава, али не је сочна.

Кувањем као на истоку добија се наредна кава; тамо се преставни ситна кава са ладном водом код ватре, и то само до врења: фини кавени прашак се тамо пије заједно. Дужим кувањем, као што се често у Немач-

ној догађа ароматичним деловима изметре и када је истина јака или без арома.

За најбољу методу готовљења каве ја сам напао следећу; она се састоји из друге и треће методе.

Обична се сразмера између воде и пржене каве задржи и код тог готовљења. Мали судић од лима, који хвата $^1/_4$ ушце (1 лот) сировог зрна, напуњен са прженим, мера је за две мале шољице каве средње јачине.

Пре готовљења каве се пржена зрна самељу: мало крупније је прашак боли од самог свежег. Кавомлевену приправку нимало није је добро.

Вода се загреје да ври са три четвртине каве, коју одемо да заготовимо, и смеса се кува пуних десет минута. После тога се десне заостала четвртина и суд се одмакне одма од ватре, покрије и пет до шест минута остави на миру; прашак који је плакао на површини промешањем се опет створи, и сада је кава од прашка одвојена спремна за узимање.

Да узмемо, да требају осам мали шољици каве, то се одмере четири дола каве помоћутим судом од лима, трк се дола највеће смеље на оцца четврти и оба дола одвојено остане. Сад се одмере осам пуни шоља воде, њима се прокува три дола каве и доврши се као што је описано. Да не би прашка било, када се пре послуге неке да процеди кроз ситу кроу, али то обично не је нужно и за чист укус убитачно.

Готова кава мора да је врло (а не пре) бибер, увек је мутна, као водом разблажена чоколада. Мутноћа каве начињене по тој методи, не долази од каквог прашка, већ од особите мешти подобне путеру, које има у зрну од прилике 12% и које се од чести уништи прженьем.

Мали додатак рибљег меура или неке какве морске рибе стаклоји врло брза кашења прашка и кава се избистри.

При обичном готовљењу каве остане више од половине растворени честица зрна у каженом талогу.

Да би тог истог доброг имена биле о каве начињеној по мојој методи, каквог сам и ја, не сме се да узме за углед укус обичног пића, већ да се више гледа на добра дјејства моје каве на организам. А многи држе по мојој методи начињену кафу за слабу и ретку, јер она бркају мојам јачине п густине са тамном или прилично бојом; када сам задобио боље мишење о мојој кави, када сам кафу прио бојадисао изгорелим шећером или каквим каженим сурогатом.

Прави каженн укус је многима непознат и многи који су пили праву пут моју кафу, замерају јој да удара на крв. Али кава, која не удара на крв не је више кава, већ вештачко пиће, које се тако исто замењати може и са другим: отуда долази, да многи не могу да разликују пића из сурогата каженог: пољује и ја сам напио да може да се пије и после ручка, а да варење не квари, што је код неке бар редовно кад сам ово јако пржену кафу.

Турском посланству у Берлину беше једном заповеђено, да секретари и други званичници прилажно пропутују немачке земље, индустријска места походе, прегледе и верне дневнике воде. Магдебург је био први излет и резултат посматрања младог муслимана о Магдебургу гласно је овако у дневнику: Магдебург, јака варошица и одликује се индустријом, која фабрицира врло добре, којим се за најкраће време најбоља мока кава претвори у несносно пиће, цикоријом каном звано.

За нашеће случајеве, нарочито на путовањи морскомом, где су (досадни) трећи судови за млевење и прављење, могу се да свакодневно кафу у прашку ароматични делови следећом приготовом:

Прстена со зрна самељу у прашак и одма помешеће густим шећерним сирупом, који се добија, кад се преливају 3 дела шећера са 2 дела воде, и неколико минута остане. На осмту кафе довољно је две ушце шећера; кад је кажени прашак показаним сирупом брижљиво, онда му се додају још 2 ушце свежег шећера, који се са каженом добро помеша и растура на ваздуху да се суши. Шећером се неутални делови задрже, да при сушењу не одбегну; па кад се оне кава долготови, онда се предиће колико се оне ситна кава са ладном водом и лагано се загреје да ври. На тако припремљене ситне каве, која је месец дана на ваздуху била, једним кувањем може се да добије тако исто добра кава, као кад су зрна тако пржена.

Нека не би био толики посао страшио! Ради се кава најгоро пиће, која би о истом трошку могла се помучила оно готовљења најмо више! До мојице би требале да буде надзидају кувриће у тој ствари, кад не ће сваке да заготови каву.

Лаза Илић.

Херцеговка на стражи. *Слика Ђорђа Крстића.*

Др. Светозар Милетић.

У Шајкашкој, у том јуначком крају српском, у сремачком селу Мошорину, од честитог Срба земљорадника Саве Светозар Милетић, дне 10. фебруара 1826. године.

Приказујући слику ову, изнесимо само неколико бележака о пореклу, о детињству, и о потоњем труду и раду његовом, као што сазнасмо из најпоузданијих уста о томе: ради смо тим, да ући биги поверењем вештијем од себе биографу живота свог знаменитог Србина и дати за пример и за угледе омладини, да виде како пилиши Срнче трудом и радом може и мање да напређе до посластка честит човек и вољан Србин, на хасну и на дику своме народу.

* * *

Порекло Светозара Милетића лозу води од старога племена Јакшићића из Костајнице, варошице на Уни, на граници хрватско-турској. Кућа Јакшићића тако се призивала пре доласка Милетићевих: била јака и чувена задругa у Костајници почетком осамнаестог века и бројала седамдесет душа. Једномуод младих задругара те куће беше име Милета: беше то момак окретан, покрупан, стрпљив и храбар. Умрло им беше кућиште старешина, те ће задругa бирати другог. А по обичају, гледало се у таком прилици, где-год могло бити, да бирају о бољем. Таке учине дакле и Јакшићићи. На бадњи дан о вечери, дувајући орахе, уза праших лусака орахових, спавој мушкој глави завезе по једну и валиј виком, ко остане у прозору да пребаци; чија буде у другу ока бољи: најмлађи женин — тај ће бити њихов старешина. Милетинe луска орахова била најпунија и он шеста глава, старешина куће Јакшићића.

Обилазио генерал сваке јесени границу, на доње и у Костајници. Хођени вардуком, виде дуж границе тробоље, па ће заповитати чиме су. На пратње његове пазиће Милета и рече: требало су Срби граничари; неуобичајено их на њеном Турци отуд преко виде.

— А где су требали Турцима; зар ви њима то пратите?

— Не пратимо, ал их не смемо да бијемо; тако је заповеди од цара.

— У дванте и ви њих у мој одговор, рекао ће генерал. На једне пушке убиј десет, као можеш. Куп'те чете, па се бран'те од Турака по вашем обичају: шар вам за сад не може помоћи, шта ће вам ота зобет са Турци бити.

— Кад је тако, одговори Милета, ја ћу пред чету сакупити.

И Милета доиста сакупи четy 300 јунака, од којих су 3/4 увек уз њега ишли као перјаници, а с остали чувао границу од Турака. На, ако што то већ биће, почну четници Милетини прелазити међу и отимати марву и стоку од Турчина. Кад дошо за то Милета, удари на њих силом и попрати ни сирву: „Нису Срби хајдуци, лопови и харамије, рекао ће им, в ћ јунаци да чувају земљу цареву и браће се од навале турске!“ Момци му вишe од Турака пишта не отеше.

Тако Милета четовао трипесет и две године, па и остарио те отештао. Пар му пошље на дар коња под сремизом: кад је јунак и под старост сабљу напне, нек и у старости и коња јаше.

Милета је Турком толико страха задао и јада почињо, да су чак у Цариграду бule деду расплашиву ошишаке: Ето ће Милета!

Кад се по том напне Немци и Турчин, завишту Турци од цара главу Милетину. Жао било цару Милете јунака, те шо свом човеку поручи му, да се удоми куд но Костајнице, с границе. И Милета дође са својом големом породицом и дружином у Бечку, и наспи тамо село Милетиће (данашње Рам-Милетиће). А да трај заветну непред Турака, прозову се одјано Завишићи по имену Милетином Милетићи *) . . . .

* * *

Милетини сви Сима дође за младости у Нови Сад у трговину и живљење. У куће трговања свог беше девојка питомица Рушкањка. Сима се оженн њоме и пресели у Кав у Шајкашку, где му Живкић за велико службовање повлени куће у једну. Сима народи с Рушканом петнаест синова и три кћери; каже, да се три пут банцијала. Синовима имене се имена простаци пређелских: Авram, Исаи, Јевов и имена синова Јаковљевих.

Авram је био најстарији син у свог ова Симе Завишића — потомак Милетића. За њиова научи трговину у Новом Саду и по скоро 18-ој години стане у трговца Момчиловића као преподавац. С једним другом своји умомо би од Момчиловића себан под рачун на њиово не напарох с тим сеианом на пазар, као што је то онда обичај био.

Кад дође дому краљеву, крсти се куће и оцу свом у Кав. Јеше носно по моди тадашњој: у јапуџету од двапаест пола, у чакширах са златним портом, шешир тророгат на глави — дође Авram куће. Та се мода оду му Србеђи не допадне: „Сиња ће то рубе туђинско на обуци гуж, те поби с браћом у рат, трску да носи!“ — рекне му.

Авram оде. Не оде у рат, трску носити, већ у Видно и у Лов за учителаj учитељевао за две године у та два села: до подне у једном, по подне у другом.

Одиси се Катом, кћерју попа Аврама Рибниког из „Лока“**), па се онда одсели у Мошорин. За њим после пређе и таст му на парохију мошоринску.

У Мошорину куши Авram код новога Грка Димитрија, који се после одсели у Вел. Бечкерек — и Авram стане трговати. Куће та, прво пута прави мошоринској, стоји и данас, и властитост је Перезде удовице Тине Живковића а синовца на гласу некад обртара тог истог имена.

Авram народи са женом својом Катом тринаестеро деце, од које важније и обрасту: Ђорђе, Јелка Јован, а млађе Бућка, Соја, Ватa, Алка, Ната и Христина; друга повиру за малена.

С Ђорђем отац трговаи у куhи. Јованa одели и куhи му куhу за себе. Средњег сина Симу даo ио на занат чизмарски у Нови Сад, у мајстора Ђуре Бошњаковића.

Научи Сима занат и оде у „шајдровау“ у Пешту и Будим, отуда у Кечкемет, па у Стојни-Београд. У Кечкемету било тада још цвето две српске куће и осамнаест пумера (домова) Грка све богатих трговаца, од којих је, на пример, куће Трандафилова имало седам дућана у варошн; у Стојни-Београду беше још јака српска општина — у Пешти до 200 куће српских, понајвише трговачких: јаких сталеи и имућеи; у Будиму бно Таёан управа српска народа, нарочито Србљи запајуће беху први и на гласу . . .

На два писма очина, дође Сима куhи в ону у Мошорин. Кслико му се отац Аврам обрадовао, толико браће бно весело његов повратак — и Сима се не сврати у дому свом.

Наше на пуће, узме у суседству собицу једну под вирију, у куhи Мије Зјачића, на стане радити занат.

Радећи, научи се и тикорећи, од зараде заштеди до 400 форинти сиајна.

Продавше се по добром куhи двојице браће Игње Јовановића, Бошке, тадашњега професора српске гимназије новосадске; била куhа трошна.

Сима рад бно, ту куhу да купи: али, зато је још био годинама недорастао (млађи рем), не пусте га плест да и он галантерију. Оде в ону. Овај се заузда в зарадиу, као чује од њега, као је прнредио и заштедео новац: узме му десу с новцн и новцем куhу купи на лицитацији за 150 фр. шпиа. То је куhа она чело пуле моторинске, и стоји и данас.

И Сима се оељано; покрпио куhу своју и лепо опрано — па ће да се жени. Замелодио био Каћу Крупића, жнер не куhе гледаоце. Али у Каће бно стрнц зрамбаша, па и брат јој поиоћ трагом стрнчевим — те отац не даде Сими да је узме, него оде Сима у Пресађу и ожени се Тодом Рајића, родом из Баваништа, коју је жетка још Ана увела било још млду под стоје, па се после по њеном преимену и презвала Живковића . . .

Од Симе Милетића и жене му Тоде роди се седмеро деце: Светозар, Катa, Драгa, Ђока, Паја, Александра и Ана.

И Светозар се одабра нашег брата и сестара, и упути се из малена стаиом, који нам и нодеду и потомци, да се нашему научом и знаком, до посластка да на браћи назве за свој драги народ српски.

* * *

Светозар Милетић роди се у среду трапаву, беш у подне — то је било године 1826. дне 10. фебруара, као што забележисмо с почетка, у глави члапка овог.

Из малена био Светозар врло жпрог нарава; с децом другом слабо се мешао. Кад се деца где играла, скретао би руке на страну гледао.

Кад Светозар поодрасте и буде за школу, одиеде га отац у српску школу основну, у Мошорину, а Гаври Николићу, који је тада био моторински и учитељ, а после отишао у Бурбсо, у Шајкашкој, за пароха, где и данас парохује. По том био Светозару учитељ Аранђић Николић, данашњи остарели парох барски.

Велики дар, што тајао у маленом њчету Светозару — појави се одмах у поменутој основној школи моторинској: бно је прнјатан.

Кад науче читанди и псалтир, одиеде га отац у Титеа, у нешчке школе. Рад је био, да му Светозар научи немачки, на после нека бира занат, какав хоће, јер је на то намењено бно свога Светозара.

У Титеа, у речној школи, у учитеља Чичерића и Вуковца, покаже се Светозар још и већи. За три године научи, што друга деца једва за пет. На исшету треће године похвале учитељ Вуковац и директор Бегер Светозара нао најбољег ђака свог пред многобројни слушаоци и пред Јакшићем обратвши, те данашње старешинин титељски. После испита позове обратар Светозара к себи на ручак, почасти га, похвали и обдари.

Као што мало час напоменисмо, отац је намишљао био, да Светозара на занат да — те ће на Титеа с њиме у Нови Сад. Зашите у поменутог учитеља Вуковца сину школску сведодбу — та је сласпа на седамнаест предмета све само одличпо.

Доведе отац Светозара у Нови Сад да му нађора занат и нађе мајстора . . .

У Новом Саду био у то доба адвокат Арон Милетић, родом из Моторина. У детињству друг и сачесник ову Светозарову у школи моторинској. Сима оде са сином најпре к том пријатељу своје из малена.

Кад Милетини нађи речену свадодбу Светозарову, не даде ону му да га подиже занат, већ наговори оца в унутп њиа у гимназију. „Недрам, Симо, каже онаи трошном за го-

*) При свем томе остаде српско светиште ово у Новом Саду на њиово једино по Рам-Милетићи. На њему, ст. године до године, иде на Ђурђевдан сваки пут број, по Рам-Милетићи. Ако нешто, као се зна, одговори, да ће у среди Милетићи, као је Ђурђевак, Ђурђа ће му, вели, бити Србима, да се одмах сабирају и свеште.

**) Од њега се сачувао у једно поваренице протокол крштених — један од старијих у Бачкој српских књига.

дицу дана, а после ће моја браћа бити" — рекне Мајстин.

И Светозар Милетић буде ђак у српској гимназији новосадској.

Њиов годишњи издржи отац Светозара у ства у женидбе удовице Маре Остојанице у кући једној у „земља с Бунарје"а храни га од куће.

Већ у првој школи показао се Светозар успешом у науци, и завоље га професори.

Друге године прими Светозара в себи професор Димитрије Јанковић, да професора послужује па да га онај издржава. Обичај је тами био некад, а и сад тако чине многи професори, ако и не у Новоме Сад, оно по многих местих на школах.

Већ у другој школи вредан ђак Светозар, осим што послужује свога професора — још држи и кондиције: учећи друге уче се сам. Пати се и мучи из малена.

Ток треће године прими га к себи понеути пројтель му отеи Мајстина.

Али је самопослужан ђак Светозар већ подобро стао био на своје ноге. Треће и четврте године Светозар сам себе издржава својом трудбом и муком. Он је наставник деце њених људи у Новоме Сад. Обучава децу тадашњег варошког официала, потоњег градоначелника, Јлинце Јовановића, учитељује своју, и данас достојном учешицу, у народу вредном сатрудницу, Михајлу Полит-Десанчићу.

Српској гимназији новосадској био директор, на тавсу тада песник књижевник др. Јован Хаџић, по књижевном имену: Милош Светић. У то доба радио он у Београду око закона за Србију, а у Новоме Сад из гимназије замењивао га у управи прос. Петар Јовановић.

Дође Хаџић из Београда да обиђе гимназију новосадску. Ту о испиту њима веледародитог ђака Светозара Милетића. Кад се после свеге с адвокатом Мајстином, рекне he му:

— Ви сте срећан човек. То дете из вашег села такав је ђак, да га није било бољег, од кад је ове гимназије; бољи ђак није ушао у њу, мати је изашао из ње! . . .

— Срећан је с њиме отац му, одговори Мајстин, и каже Хаџићу, чије је дете Милетић и назива је стаља отац му.

Хаџић је по том назво ђака Милетића већма нег' којеје другог, и доста му добра учињо за младости.

У то ће доће у Нови Сад из посе̂да аршиски владика Јосиф Рајачић: патријарх српски. Хаџић проведе Милетића владици, и онај му стипендије 100 форинти.

Тако Светозар Милетић научи у Новоме Сади и пети и шести разред гимназијални, па оде по тоје у Пожун да довршн седму и осму школу, а отуда ће у Пешту и у Беч, да изучи права.

Тако проведе он детињство и прве године младости на науци на науци. Сиромаштво за ђаковања свог сакладао је јаком вољом и чврстом намером — а великим даром својим осмишно се знањем и науком, те како вала, преправљен, да се у свет иа велике школе.

На српској школи српски из малена одношена, окрељена и охрабрен — до последетка he браће да буде своју, што је српско, честито и вољно.

* * *

Дође, кад је Светозар Милетић отишао из школе у Пожун — биле је претрчала великим достојанства. Блекаши се дани, какви ретко настају у животу народа, каквих је мало кад бало у животу Србља у ових крајевих.

А весници лепших дана народних — ко је другу, него омладина.

И српска омладина на школама по Угарској пренула се; полетиг' свеколу за напоком народа свог.

А будилник тој омладини био човек — сдава му до вена — који је радумео своје доба, и заграбти рад бно свеколико Словенство. Био је то Људевит Штур.

Што се није могло у књигах читати: што се није дало у јавности са листина разбрати — живом реки приповедао је Штур и проповедао у њима срца сиина слове. А ови — живе жиле крви словенске од ирек српске словенске!

А патрењјет Србина, а већег Словенолюбника није било у тадањој омладини српској, словенској од Светозара Светлава Милетића.

* * *

А бољег ђака није било тода у Пожуну од одајвишка српске гимназије новосадске, Светозара Милетића, сина сиемског Србина занатлије.

Кад Милетић дође, како реконмо, у седми разред гимназијски у Пожун — задиво му се тамо и свучилиште и учитељи. Прозоне га један од учитеља му, да говори лекцију на језика латинском. Била то беседа једна Цицеронова. Милетић тако одговори, да му учитељ у прво час чисто не зарекла овољаку сирему и знање латинског језика, у тумачењу и расказивању места оног у поменутој беседи. Прозоне га после мољолико дана и по други ред. И кад Милетић опетно и још боље одговори, и наговорено, латинска протумачи и разјасни — изиће му учитељ задивљен к другим својим садругима, те рече: У седмом разреду Србин Милетић је ђак, да му пара нема, чудо од вредноће и знања!

И тај се деп глас пронесе по тои о Милетићу по свој омладини школској, а нарочито српској . . .

У том часу преходница уједињења српског. Изасели тамо у тубини Србланна на школама у Пешти, Пожуну, и у Пресиону. Срби ученици духовски се уједињене, сивеовским духом дахнуше — за загарђење свом потеономе! . .

У „Славјанин" звиза про-омладинској, напоиче прве зраке новога вицела, које мало за тим обасја мајске дане у Карловцих, у светој Фрушкој, кад ће да се развије бирјак у Србина и из часка да опане мртва слова са прашњих хартија старостављених — привилегија српских!

Настала је била година 1848.

„Кољо је Србе, толко би душа — — па ту је, брате, омладина много: много је њених заклоњено јуче, сведен се с прима пламенима њином; јер дошла дана, који шести' уче челичним пером, мастилом пребелим."

Песница „Славјанке" зрате се у свој народ: да ко апостоли-благовестници поћу казивати народу, да је за слободу рођен, и спремати га на дела јуначка, на дела велика.

Шајкаш Светозар Милетић кад ће боље, зрс упрам у јуначку своју Шајкашку.

Стиже у Чуруг. Одо к прави. Удоре звона на свуштитељ. Сазуни он на збор десну браћу, јуиаке Шајкаше, који бани да поћу у даљске крајс, у Италију, да нрасу лиру, па и старо што су ну — животом и крвљу да испечате прадедовску „верност". Још овај пар вальде ни поћи, да и већега притарде окове, слободе жељном народу тамјанисом: да огњем сапуташу слободу, мачем рскову уједињене тоса диноог, јуначког народа.

Милетић устаје, рече Шајкашем реч зелене: како је земан дошао, да и Срблан онде скупе себи вуку рођеиу — како ће, јуиаци Шајкаши ићати и из дому после иитешког: да не иду даклс овај пар на разбојишта туђинска. Слободу им зоза за себе изнојевати, а не још и туђу сапутати!

И паде искра живог огња и пожар буну.

Шајкаши назвоше на Јарак. Српска се застава сруда рами јавно, српска се брада сауда биде славна.

На Чуруг сиће Милетић у Мајстић у Нови Сад; на бајиру духовском (на данашњем шеталишту) на глас даде Србљем Новосађаном, да су дошле српске благовести, и за њима иде српски усарс и српска духовна — најсвећанији каријевалне.

На Новог Сада оде у Београд и ћати се с браћом Србијанцима . . .

* * *

Бојан је био довршен. Села остала попељена, разорена; по гдекојим варошима српским улицама трава проросла — много праше и отаре нит до данас не подигнуте. Запламкао четрдест тисућа сирота! . . .

На карти Јевропе забележене и „Војводство српско с темишким Банатом."

На хартијн забележене — баш ка'но некад и мртва слова, привилегије српске!

Стиго и самовола баховска завлада је по том праше као и крипше. Славни Јелачић поремети намеђу. Сапродолуб Сћекић у дуднице умре . . Ој благо тебн, војводе Шупљаче, што пре тога с овог света оде! Јосип-патријарх замн мојсијски доведе народ српски до „земље обећане", ад ни сам, ни народ му не прнчести се „медом и млеком" у тој земљи, краду натопљеној! . .

* * *

Песница „Славјанке" нестаиди ненад мајски будилни уставка војводјанског — но ипа остао нам бојева дугих, врстно се истрг кнзни и науци да довршн, што во започело.

И Светозар Милетић оде у Беч на универзитет, да изучи права. Кубура, спрстиња добрати га тамо; ал то не помете собетопуза данија на малени.

У Бечу је живио тада племенит велекиди српски. И сам млад будући, нашао је и подупиро честитог омладину српску. Не дало му се, да подигне свеколико Сриство до старе среће — подиазо он мљнење Србља појединице до висина науке и знања.

То је био млађани тада кнез Михаило Обреновић.

Разабере он за неколу Милетића, дарежљиво пружи му руку. Ступендијом његовом довршн Милетић у Бечу права и постаде доктором.

Код онако стоге самовласти за оних чудних дана — није дало мала ни из далека за рад народни. Бнхове жандар-полнцајске стоиоге и сторуке сапуташе су и мисли људске, подозреваше, и сумњичаше сенку човечију.

Др. Светозар Милетић опрете за прави мих стазом чиновничке. Службова неко време код суда у Лугопу. Али духу слободњатском — будноту с Чуруга тешке терет бнли чиновнички окови баховски. Привреми се и положи испит адвокатски.

Испитној комисији бно старешина у Тамишвару велепрнпознати за оии дана председник суда Симоновац. Од њега се не могу утајити велики дар Милетићев По испиту рече he онај, једном у походи владајући тамишварском: „Ово дана полагао је адвокатски испит — Србљин један, по имену Милетић — то he бити по времену дуге Стојановић!"

Стојановић је тада бно на гласу са свог

Србовања — заиграли су од њега свакојаки напаствени српски; и био чувен, и од свију признавао са свог огромног знања науке правних· · ·

Као адвокат добре је дао Св. Милетић у Новом Сад.

У Новом Саду прибрало се било довољно лепо но избор-Србља — и мало по мало, на стадоше набијати на видело притајена зрацн силом запретаног сјаса, живота српског.

„Српски дневник" у своје дане потоне буде гласило пречује Србадије· · ·

И кад сили баховској истекоше дани, и стадоше пуцати жандар-полицијски окови духа и перне мисли — поседоше поменути Србљи у Новом Сад вело напред.

Међу њима први изађе на бранич др. Светозар Милетић.

Осамну тушин-дан године 1860.

Збрисаше силни са карте Јевропе „Војводство српско."

Сарањице — сарапити ради бише и све успомене мајских и потонјих дана· · ·

Чланка др. Светозара Милетића на тушин-дан помеште године електризова Србље на све стране.

Као какви дуси невидљиви полетиште за тим чланци Милетићеви по Србству војводине сарањене.

Крвници и правди од године 1848. пружаше руку једно другом; братимиште — не обратимиште сеј· ·

Патње заслужене и незаслужене, заједнички препаћене, могоше још добра донети и једнима и другима.

Али не би тако.

Ком се даде власт и сила у руке, заборави таки своје сапатнике. Јачи стаде понижатн себи равног, без обзира остављеног, забрањивао· ·

Др. Светозар Милетић рани „Заставу", која се по Србству вије и данас.

Место мача, перо у руци, без заклона права, силом свога знања и снагом чврстоће, и чистотом карактера — устаде Милетић, и брани народ свој.

Српски сабори у Карловцих, хрватски сабори у Загребу, угарски сабори у Пешти — знаду за сведочанство тому.

И огромни рад др. Светозара Милетића знаи је данас Србљем на све стране; признаиат у Свесловенству; поштован у свем честитом свету.

Др. Светозар Милетић сам се одво, са свем претао за радом народњим: жалођењем и унапређењем свога, што је српско, честито и њихово.

· · · Ничега нема, што би њему пречо било од народне ствари. Он ће народну ствар претпостанти сваком својем приватном осећу, па ма тај колико по њега самог важан био. Он налази своју срећу у општој народној срећи· · ·

Редак је такав човек, редак је такав Србин данас, где

> наши дани све су блеђи —
> а јунаци све су ређи· · ·

Наше слике.

Ма сво од прве свеске нашега листа на све до данас доносили за међу осталога и лепе заслужних особа. Ако је ко стекао заслуге по народ српски ма за ком јавном пољу, ми смо сматрали биле прве, које смо, цењећи заслуге његове, лик му и животопис у нашем листу доносили. И од сад ћемо остати верни нашем програму и доносићемо лепе заслужних особа било на књижевном, политичном или бојном пољу. Но оне последње године толико се њих одликовало на бојном пољу, да ћемо ми од сад већином доносити лепе људе, но за те опет ће нам заборавите ни на оне, које су народу своме, у мирним тешким часовима, дали на другом пољу од велике користи.

У овој свесци доносимо два јунака, који су те у последњем рату одликовали: Илију Пламенца и Илију Чолак-Антића.

Илија Пламенац потомак је старог првораторског племена, а родио се месеца маја 1821. у њихју примишкој у селу Бољевићима. Родитељи му беху поштени и побожни, отац мио Михаило, а мати Даница. Отац му је био веома лепо пута у њиховству, а наиме у Русији, одакле се увек са ваше знања и искуства прављо. Илија Пламенац је испрва као и сви у Бољевићима, а за тим на Цетињу. Вративши се са Цетиња бавио се у њихју примишкој, а доцније се оженио са Анђом из исте њихје. Год. 1843. завенча се, и од то доба на све до год. 1862. беше воп у Бољевићима. Те године буде позван од књаза на Цетиње, и на место брзутчеда му сердара Ђуре Пламенца буде постављен за сенатора. До г. 1862. беше Илија Пламенац разне државне месије које у Цариграду и Беч, које пак у Петрограду и Београду. Год. 1868. буде напменован за управитеља војеног одељења, и ако такви обавља и данас још своје дужности. Пламенац је не само решпектан, већ и вредан појема управитеља, већ је и један од бојном пољу, што је у више прилика показао. Год. 1862. услед славне победе у Кнежевцима напменовано та је књаз за војводу, а његова пештина и јуначка прса красе: крст за незавпсност Црне Горе (мала и команделија), медаља Обилића, бели медаља са ликом књаза Николе, и велики крст са лентом. Осим тих пропотрених знакова одликовање добио је Пламенац од руског царя напмендарски крст Станислава, и у бриљантима команд. крст са Анс. У та одликија има Пламенац аустријски орден Фрање Јосифа (команд. крст.), командерски крст гвездене круже, за тим један пруски и један турски орден.

Илија Пламенац је редак поштен човек, коме је једино на срцу интерес и срећа Црне Горе, а уз то је сиромах и не мари за богатство.

Илија Чолак-Антић је још млад чувеног српског војводе Чолак-Анте. Рођен је у Чеклу г. 1836. Свршивши основне школе и полугимназију стуни 1851. у београдску војену академију, на које нађе као осмнор 1856. Ше пробе за тим дуго времена, а тадања српска влада пошље га у Белгију, да се тако у војеном науци усаврши. Год. 1858. врати се Чолак-Антић у своју домовину, где му предаду управу над државном пушарницом у Крагујевцу, коју је дужност са особитом вољом и успехом прпмио. Год. 1865. пошље га пок. кнез Михаил у Бех ради набавке оружја за Црну Гору, и сретнувши сребром своју мисију обдари га кнез Никола са врстом за незавпсност Црне Горе. Познато је нашим читаоцима из свога живљења пропашетн у коме се прилика одликовао Илија Чолак-Антић, те ако нужно, да их овде све редом набројамо. Доста је ако само напоменемо, да је он сигпало још један ордуг од полаке турске, да је бомбардовао Нови Пазар, и да га је кнез Милан за показану храброст за градњо таковски крстом.

Илија Чолак-Антић је један од највештенијих српских официра, вешт и стручан човек, а који тога је вераран не само у осталих војничких, но и у другим знаштвеним предметима.

Ма сво ови јекли прилике упознати наше читаоце са младим, даровитим *Борбеном Гуслар-бем*, чије смо слике дали у овом листу донели, а сада смо опет одлучно три велика најновија рада: *Рапсодија, У тоа-ленчину, Хтргелову на стратни*. Српска публика биће је књижевнпка, од је ово дане Крстићев *Гуслар на пушу у пркпу* у „Србадији" довршен, и много се ће ће тада почео интересовати за младог Крстића, к ад после месец дана доносемо његову слику *„На Косову"*, која мора дер-

Ђакопа и издавалац Стеван Бурчић.

Штампарија јерменског манастира (Карла Сајдла) у Бечу.

шуто у срце сваког Србина, тада влади академик и жестоке слике беху у многим крчмама предмет озбиљнијег разговора. Врстић се одлучи напоп на историјски мотивима и нарадом слика велпка дапо, и ко доносећи и оне слике Крстићеве, надамо се да ће оне од наших читалаца онако пријатне бити, као што заслужују. Ма врло добро знамо да на свету није ништа добро и ништа савршено, и да нема нигета чему се не ће могло ono или оно замерити, али при оцењивању слика једног младог, даровитог знаденика не ће смо нпкако дозвити се жалоре, но нам бити праведан са оценом слика његових, а шта с временом Крстићевом раду не буде се радовала само наша публика, и шат Крстићев рад за нову годину дана буде са радошћу поздрављен од велике публике и од строге, стручне критике.

Библиографија.

(Саопштава књижара браће Јовановића у Панчеву.)

О представничкој идеи. Написао Џон Стјуарт Мил. С енглеског превео Вл. Јовановић. У Београду 1876. 8. стр. IV. и 307. Цена и 1.10.

Историја српског народа. Написао А. Мајков. С руског превео В. Данчић. Друго издање. У Београду 1876. 8. стр. 347. Цена 85 новч.

Календар за писарнице (за зид) за год. 1877. Панчево 1876. 1 велики табак. Наклађом књижаре браће Јовановића. Цена 40 п.

Панчевац. Календар за народ за год. 1877. Уређује га уредник „Подунавца." У Панчеву 1876. Штампарија браће Јовановића. 8. стр. XVI и 160. Цена 30 п.

Земљелац. Забавни календар за год. 1877. Уређује га дедакопски уредник „Подунавца." Панчево, 1876. Штампарија браће Јовановића. 16. стр. 64. Цена 20 п.

Орао. Велики илустровани календар за годину 1877. За сарадњу српских књижевника уређује и издаје Стеван В. Поповић. У Београду 1877. 4. стр. 126. Цена 50 п.

Бекеџа Дар доброј деци. Четврти течај. Панчево 1877. 32. Стр. 64. Цена 10 нов.

Јатлешице. Приповетка за децу и девојке пријатеље од Крштова Шкедо. Преузо Ст. Бошковић. Друго издање. Панчево 1876. 16. стр. 75. Цена 30 п.

Рибарка. Приповетка из Норвешке, од Бјернстерна Бјернзона. Преузо Јосип Суботић. Панчево 1876. Наклађом књижаре браће Јовановића. 16. стр. 109. Цена 80 п.

Чврљезделеск марш за клавир. Састанио Драгутин Чајкп. Београд, 1876. Цена ф. 1. —

Danica. Koledar i ljetopis društva sveučjstvenikoga. Za prostu godinu 1877. Zagreb 1876. 8. str. 160. Цена 25 нов.

Решење ковачког скока бр. 2. у свесци 5.

Да је коме послушати било,
Како луто кнезе проклињаше:
„Ко не дође на бој на Косово,
„Од рође му ништа не родило!
„Ни у полу бјелица пшеница,
„Ни у бару живом лозица!"

Решење ребуса бр. 2. у свесци 5.

Боспа земља новосита подигла се већ.

Имена оних, који су решили ковачки скок или ребус, налазе се на корицама.

Одговорни уредник Фрања Птачовски.

ГОДИНА ТРЕЋА.
Свеска прва.
У БЕЧУ, марта 1877.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази један пут месечно.
Годишња је цена
6 фор. или 72 гроша.

Кнез Милан и кнегиња Наталија.

НА СЕОСКОЈ СЛАВИ.

Из приповедања Милорада П. Шапчанина.

I.

Прича Драгић из доњега краја са ита му је село окрунуло. Сећаснo, пеле, на колина. Ни мукајет што каша спи. Могла бесне још доста ретка. Пред нама се губио у дальни утрени пут. Ја следах Слају како се родила на се бели. Ребарска чуњин ни да би се помолили. Свакоспо десно врез шуму што бејаше опресана и прорећена. У сињавој долини, крез ређано граже, видесно неколико земуница. Цигичњаке набијали сухарака, зидали на се греју. Меки бесбоше ноге. Радо бих се био и сам примакао пламену да загрејем помодреле руке.

— Не би с' горега било мало катриде? зашитах мога друга.

— Бибе је доста у сеоу.

— А до села?

— Нећемо се спрашити.

— Богме мени је хладно.

— А ти нагни!

Пијући из сеча чутурицу, отпемим, на у нос Бога.

— Добра шљивовица.

— Да.

— Је ли шабачка?

— Није.

— Из бабина подрума?

— Да.

— Пишто је доста?

— Јок!

— А за овако госте као ја?

— Хо!

Такав вам је био мој мили сапутник. Гледа косим у ухо, или ковчијену у шубару, осим који пут и спусти големе трепавице на жмири. Рече му неки могао намазити тако олако. А смех још никада не прелети преко жутених усана. Живео је, али није осећао. Бог да како каца му се осећања котавио у души. Као се спољашње утиске одбијају као еластични. Чудан човек.

— Да прибиканемо мало на дората, почем опет, да учинимо врај Бутању.

— А за што морати мерну?

— Сутом је.

— Па има поћи.

— А жагал?

— Није чарета, предузимемо је.

— Али пут настаје са свим престаи.

— Ништа ново.

— А зато се нови спотакнут?

— Исправиће се.

— А јендеци?

— Пуни су воде.

— Та нелем ако нагазе точкови.

— Изгурабемо их.

Хајде, навалисмо их, помислем у себи, на и ја ћутим. Замуком се у себи да не изустим ни једне до села. Наслоним се на чатлук, а ноге урајем у сено. Ветар подухнаше, а ја му се ни вешт не чинах. Нека га, нека свира, помислим у себи, посленавши са задовољством поправеће образе мојега суседа.

Сас се већина смркавало. Већ се поче слабо распознавати пута је пред нама. Час по запишевсмо о какав нагорео дуб украј пута, или свом силом трескуемо о хрпицао жиле, што се оборчиле по ускове путу. Душа мо би у косу од сплаха трчкнала. Али опет ћутах и гледах преда се.

Бог и сва свеца били су у нас. Кроз сну муку и непогоду испесли се на једап вис. Видех пред собом у долу раштркану светлост, и чух где пси лају.

— Владимире, прекинем опет ћутање.

— Зар већ? —

— И не дошле отпад путујемо.

— Ја нисам ни осетно.

— А је хвалим Бога да сам жив и здрав. Нисам се толико натрудио отпако за се знам.

— Сабе неш вечерати.

— Хвала лепо.

Тако се спуштемо полбрдицом у пиа. Кочијаш пљиче пред кољема и отворише пратиште. Ја сам с чежљом нагледао над ће кова стати. И стадоше над доњше пред Јованка кућу. Сићесмо се. Чељад потрча из куће да нас дочекају. Једни отвораху пратиште, други дрмаху запаљени дуг над главом, а стрешшна стена на кући праг под стрехом, на шче дечка да одбије пса.

Нађубисмо се. Питасмо се и за ћунаков здравље. Је пођен с домаћином у гостинску собу, а мој другар оде у кућу. Спустие се на нека креветаи. Мирисао сено запуштена. Више гдне завирнса катя бозкова, што висаше под иконом светога Ђурђа. О времене киша с гредова и жуте и румене јабуке. До врата мадено огледалце. Но дугачком столу простирана бела пастирача. На столу жежена пљивошица и за пратиња зрепе са орасима. Сита јесен нанрсапе у целоме дому . . .

Мој судрадпла врати се на куће. Бејаше весељи но обично. Видех где је задовољан.

— Већ је нарудело, рече ми, кад ну отпад пзађе у хођпик.

— А је л' чекаш?

— Мекајуће испод храњепице. Обло као пилад.

— Охо!

— На гибапица као рукав. Сад је баш стрпаше у пећ.

— Добар пушпулук!

— А црно вино јако као гром, резп и слади кад га пијеш. Баш јако ударпше нову славпну.

— Слава Богу!

Гледа се врати на почесме ракијати. Испразписмо, богме, пошпено срчепце — док пушше пошпаваше. Цела се кућа ужурба. Чух где јекнуше кратиште и пред њиом волан захрапе. Изађосмо пред ниле госте на добродошлицу.

— Помоз Бог, домаћине! Чу се крупан глас из помрчине.

— Бог ти добро дао.

— Јеси ли рад госпима?

— Добрп, ако Бог да — благослови!

— Бог те благословио, рече кошљив у белој бради, и пад прибе ближе, позпадох ога Живојина из Накучана. За њим сам редом госте, — звапше из Заблака, Мехоља и Лојанића.

Младп коње прахватише, а ми у тошу жабу за готову сопру. Седесмо како пристоји по реду и старешппству. У трпутку задпмп се чорба на столу. Можете мислити кака је од храњепна изапчета! Једап пут реће учутпли, па се само дпли на месо. Бога мп похрањепу нешта испражпење здраве. На опда доћу друга јела, печење и гибапица . . . . Напуписмо чаше па устасмо у славу божју. Испгпусмо, запевасмо, пушше прппушше, а у ходнику захукташе бубња, зазвекеташе дахирета и запијукаше хоторде. Нема весеља без Цигапа! Срца нам запрашше од пплапше. Кушасмо се и певасмо:

Пиј' ми пиво, пиј' ми воду;
Од воде ме жеге боле,
А од вина боле ходе . . .

Реће новпадесто. Рађао и Стапко завршили се, запушшше узо на певају, да се прпсео заузмакао. Пона скппуо цубе па напрамо мапу. Пупо му сриде за пупше столом! Обдпм чрстама прахватпо нехрађ на неки тропар „Побједоноспце, пеланопучепнче!" — изрекше чаше падају пепгедпнше.

Затресе се ходпик, запушшше стадапше девојке. Сварка сне жпвала, све бујпја. Ноге мп заигравше. Скочпх са клупе, по у ходпик. Ухватпх се у коло, па повеђосмо то на лепо, то на десно; посковчесмо, ватро, жпво, снпво, сваљпо! Нема игре бол поцерке! Заиграсмо и жачкалпсу, и пре, и пеђогрлпку.

Најсеспа међу девојчма Мплковпћева Стапка. Впђалсто нас ошчпце, а опет помосна као пауница. Све јој је лепо, све јој пзмепгтпво. Из је лепше лице, пз је лепша струк! Наједрапп образи горе рукавчпем плпвеном. Витпце — зобпо замчпце за нестапшно срце. На тме праголасте очи! . . . О бедпе грау пушшепи и тамнп, а о пасу сремали коште, побре, као дпвовпп. Весппом је коло надпспала, лепотом је коло' зачпнплас — запевали бп гусларп, да су само чули за њу.

Ја устед кола на дпгао главу као сукпнтпца. Девојке се пскедају на се цере. Ја пи мукајет. Гледам час по у Стапку, ошу ускубрп очпма тамо пмо, па преда се. Колоноја води напред, назад, забоша главу, саппја се, гледа у опнаке па запрти ногама, набацује пх и заплеће као помоћпик. Ето ти и мога Љубпшке! Стаде устед кола — уквпо се као Рукп у чуну.

— Хвата! се, соколе! подпшшем обузет орон за игру.

Зар после овако вечере?

Хеј, ти се ти је младост? Отгарно ен још сед. Смејте ми се, девојке!

Девојке лукаве на се п не смеју. Подесно кола летпшше. Он оста неномичан као дови жрвањ. Стао пред чергаре, па гледа како им вита гудала лете по жицама. Не тпшапе га се цела нгранпја . . . . Пустемо се. Ја се шалих са њпма, а он скрпше кану пли пспирапе пожу рујеваку . . . Уморпсе се . . . Пеге пздадене, а очи се саме заклапају. Не могосмо се одупрети дремежу. Једап по једап оставпсмо друштво. Скпнт пред зору сам бајасмо у дубоком сну.

II.

Кад забеленше прозори поутрајскомо. Изађосмо у двораку, па на бунар. Дуго се клаљао кисоп Јорам отрулелој стубпни док се редом поумпјасмо. Подесапе спвалпна спжах. Обувасмо се, па се пробесмо по авлпји. Пред кухпном четаша попела од жеђпне. Једап шуњпше и поршше, други псшараху. Под стрехом од пајата опгурене пушке, што су прпповаше на сухоме мразу. Надесасмо се хладпога ју тра, пспрскујемо се па голпразпни. Крв нам потече жпвље у жплама.

Врапгасмо се опет у кућу. Посло ману и ракпјскомо. Прпкагасмо се месом са жеравице. Пон Живојпнп одазпше у ћурпју, да чатп молптву божпма. Чим се повратпо, седосмо за софру. Прекрстпмо се, па у пме бож је поченсмо слану славпти. Свеће је горела на столу, ошушпсмо осебпено вољпно, па почесмо јести и пити. Опазо трајасе до вечераа звопа. За остапих гостп за прпчупим столом, па ћаскају у двојпнте. Гледам сапрасух и певасух и ја пеђао. Девојке се пеђ пакатпше, па једна по једна пзлазе пз ћајгта, пли долазп на села.

Мплкопа Стапка стоји код кухпне. Мој брат ан Љубпшко праспро се па с њоме нешто Љубори. Гледам, девојка се смеши, а он је у-хватпо за руку. Кретпи на се чудпи. Отпуда у Љубе тако молостпво срце? Чеса бпо пеће бити под оним старим, пирпским шеком.

Запрстпо опет ово весеље спарача. Ја се ухватпх баш до Стапке. Гледам, па се тошим. Бљеди Бепе, дпвно дп је украсе! Рукп јој у мојој руци, заклрсх се као у пламен. У здахпух. Брадом погледах у небо. Не могох уставатп срце. да не зажели опакога ђавола.

Пред крај пеђахопго кола на у Заблаће. Нешасмо, пушасмо, поптрпвшсмо жустре коњпце. Стадосмо пред врстпце Јелисије Берпће. Високи кровови помолпли се крез мрпшно грање, са покрутепим лишћем. Баше се дпме. У дворпштву шуљпк, песме, жагор. Истурпсмо девојке, коњи пахрапше. Чељад отвори ратпшце, а весео домаћин с рупепом бочом те пред нас. Нађубпсмо се,

на под сеиде иноземац добродошлице. У ушрн нас дечекаше као на крилима. Весеље нашу као подстицаиуће жеравице. Гостију се бешс скупило од своју страна, а ми настављасмо у Забављу, што истом пред зору бесмо отишли у Владимирцима.

На подну, пагред акшије, заиалене ладе. Прави планеи обасјао сне врховс унповало. У акшији као у по дана. Нзвап ограде опкопано нас врап као праи стремепто стење. Ја остаих собуда за мном Љубинко. Голпцираина брпјапе, али се нстпр пе чујапе. Стадосмо код петре која спаиано торпше. Јеглепнсах са песелим пуранп. Ту ве бспе и Станка и Љубпшкова спаха. Узвпчемо — за рукс, па заиседемо око планета. Загрејемо се као за бланеи. Обрадемо све игре, које знадијамо. Почесмо и пјеспаиицу. Љубпнко са Станком, а код удараху дпва о длан, она спиуташе очи преда се, а мој Љубпнко бленуо бп пп сам пе знајапе куд. Пева, а пе игра му се; глода, а пе гледа му се. Хеј, што ли којом срећом писам ја тако пород Станке!

Ноћпвасмо и од игре. Станка неку цурапи пз ме пзеда кроиа. Ја јој сукобпм поседа — пиа преда се. Прође се горе доле око планеиа. Гледам да сам блпже пе. Кад јој се прпвпкао, погледам горе. На небу се прпказао звездо, недро као стакло. Душа ми затрепта, сриј јеле закуца. Одзвпх се. Ухватим је пз сако подале од свеглости.

— И, Станка, рекох, пи дале пе бпде. Стпже ми се гране.

Она се осмехну.

— Хоћеш ли да пнаџем на Цигане. Нек' пуиају жице, нек' продоне бубе!

— А где је Љубинко?

— За стелом за цело. Тешко му је остапти пино. А Бога ми је срехота пита код таких девојака, као што сп ти, Станчпце.

— Писам ја Станчпца, ја се зовем Стана!

— Та но пе — тепао сам ти мало.

— У нас се деци тепа, — а ја писам дечпште.

— Та то је само обичаја ради.

— Можда код нас у чаршији, а у селу пе!

— А бе ди ти воделе живети у чаршији? Окрстох је.

— Пре бих волела у Тамнаву скочити, но да село остапем.

— Зар је у нас зле?

— Ппје ни у нас зло.

— Па још да променпш рухо; ох како би ти красно стојало ово варошко.

— Сачувај ме боже вашпета господства.

— Па сто и Љубинко, трчао селом у сплој пошуљапи, а сад сто красан господин.

— Љубинко је друго. Он је наше дете, одвесто је с нама.

— Онако је и хвалпш, да пас Бог сачува. — Ово пехотпше рекох, не могоа угушпти гњев завидљива срца.

— Кован је, тако је. Наш је!

Јепотпша ме погледа општро и ћутато. Мпзи се сваки нека терет пз срца. Ето ти Љубинка. Прпмпое се женити девојке, па пи да би једне. Спокојно гледаше то у планеи, то у весеље Цигане.

Свеселисмо се. Одем под дуд где седаху седаљке: пију и веселе се. Не хваташе ни се срца ни вилова песма, ни вплова реч. Одох у собу. Сопра беше пзнесена и по земљи сграђеху пуне боше. У планоло, по јастучпма, седаху весели гости. Седох до попе Живојпна. Бога ждремпо у углу до пеће. Глава му се помпјаше и тако и пко. Донесше празну кошпицу и пабпше на мамурну главу. Сточи као плућплом полпвен. Кобељо се као бесомучан. Зампли смо од смеха . . . . . Чпча Ранко прпповеда како је опасно вплу поке плапапичке жеване. Попа Марко и пе дпше вад се прича о тамној ноћи, о памаренма, о вуцпма и бадњака. Одјпвпо се лпатом и полено, па пасловпо главу на поцрвепеле длапове. Слушо, слушо, а очи му се звоцкуцкпше, зампкли, превари га сан, засп као дете у бепшпци. Дошеше надувану волошку бешкеју. Замахну жпзке кмет Радосав, па опо пеку пострел читавпне. Мех прпу то под грудпцу, а пон Марко успкпчпп кроз отворен прозор у авлпју. Ми у сиех на сва уста — колпко нас грло посшше. Послс су се хватали једап за другога, пали, певали и играли. Бубањ пије умуњао, та Цигапии пеће паспати да настављп тај божпје ноћи. Кад смо ковс појахали беше у подпле дап.

III.

Сутра по подне крепусмо се ја и Љубинко у Шадпнац. Кова беспо одмпцаху, а пас двојпца ћутасмо. Ја утоиуо у мпслпма, а мој сапутпик оживљено на право гледаше преда се. Небо се беше замутпло. Цео се пије видео од магле. Крупан снег лагапо проређивао.

Пспод нас видео прпвпе украј путова, па мехапе мпсо које проплпвасмо. Душа ми је бплда код Стапке, пли се прала негде око Мплкова вуйшпте. Хтедох повернпте другу своју расположену страну, али се задрхах и пе резох ни једпе.

— На кад ћемо опет у Владпмирце? Упптам другп.

— Скоро.

— Тако ми је то село обично, чпсто бих живео у њему.

— Моја ти је кућа отворена. — Рече зевајући.

— Али ти писи тамо.

— Још само до Божића.

— А опда?

— Одох у селапе. Оиранпе ми овај балутани живот у варопи.

— Завидим ти.

— Још пе — док се оженим.

— А бегепсео си?

— И две реч.

— А смемо ли знати пше твоје девојчпце.

— Стапка.

— Милкова?

— Да — опа.

Промрдала кроз зубе, а ја побледех. Узврпе ми пра. Чпсто ми дође да свичпм с коња, да бегам врапком и дубравом. Поге ми задрхташе, пред очпма ми се смрче. Радасп ми стегоше грло. Тако уђосмо у варош . . . .

Срстпем матер на прагу. Зиборавпх јој и Бога пазпатп. Успалпхпрп бапке се на сеф. Мајка утрча за мном.

— Тебп, дете, као да пије добро?

— Рукпо ми је мало.

— Да то пије прабпо ветар у путу.

— Мора да сам мало пазебао . . . . Остаће ме да мало пробуљим у ташпни.

— Хајде продремај трепутак два, ево мене одмах.

После четврт часа сто матере с тејом од зоне.

— Пспиј, пе одмах се повpи и пзпој рече у пуној озбиљности и брижљпвости своја матерпнског страхања. Ја се повпрпх.

Али сам се, брако, тада и увернио, да тој зевам слабо лепи раздрагпову љубав у срцу. А и во би целом свету пајампо лека? Пије ли тако? Лаку ноћ! . . . . .

КАРИКТУРА.

(Од Осијана).

(*Свршетак.*) Фпнгал, прављења се пз пекакпве бпје, пође, да свога побратима и чувеног јуиака Кптула, краља од Инпсеоне, у Карпктуре посети. На броду је са војском своје по мору дуго и пирно плапно, по ком беше угледа песпе куле од града Карпктуре, дпму пролпвп ветар, те принуди Фпнгала, да у једап обалпшак пристане уметне. Фролад, краљ од Соре, запојптпи на Кутула, опседне му престолни град Карпктуру, које се пећ толпкој непрпјатељској сплп дуго противпти пе могаше. У појочајпјем часу стаде ва место догађаја Фпнгал, пападне Фролада и разбпи му војску, шега самог живог узмте.

То је садржај дрпвпе пне песме, која се оппа вечером почпнс, кад се Фпнгал на пут крепе. Пред Улп-Бард пеза у слапу срет пог оклопнопог поротпка на победпое бојп, а за њим, у почаст побпдпое краљу, Кролап и Минона пезпју о Шплрпру и Вапнеле.

Кад је другп дан Фпнгал у пристав уђеглуо и ноћу пошпу своју преко брегова пресели хтео, пађе пред вето пад дух Крупдода, те забрапп да се бпје, по Фпнгал Крулоду пз дпободп победе, а пне дух сравно побеже.

По свршетку боја кампре Фпнгал ухваћеног Фролада са Кптулом краљем, те уследпте тога се опај дан у ослобођеном граду с пеликим свечапнпку прослави. Док је Фпнгал са свптом својпом опп сутре седно, дотле је Карил, бард од Селме, певао песму о Кпнпалу п Кромори.)

„Довршио си пошеству пзору
Но плавом пебу, белога дана
Златних зулова богато чедо?[1])
Зашто ноћ своју отвара врата
Ловачком лира пудећ' те пеком.
И беле ваше дпхатом дику
Јаче сп глаже днпеп' се тебп.
Тпласи дапбу, бојаз пх тони,
Док лупоо очи своје пе сведпш.
Почпнај дакле сунапце свегло
У пебпна твојој осбпствпној,
На срстпо опет пекад се врати!
Али сунапце, дајдо нам, јарко,
Нека се дпгпу планени бурпи
Пра звуци харфо у грудп Селми!
Нека заспију од чистог зрака
Дворане дпне, трепопи сан:
Славан се ирака победи ирађ!
Умупу дпалсп бојп холпу,
Оружја ћутпте, пнобоје и број,
Певајте, бардп, пек јочи дпка,
Славан се ирака победи ирађ!"

Тако пошеваучпсни Јлин,
Кадно се Фпнгал косити кољу
Младан и чпо пз бојп врати.
Оружје одпо обуче краља
Ка' облака густи прелапо сунце,
Кад се у ранј магле обуче
Те сјај од сунца полак тек пидпш.
Кад стпгну свпта јуначке краља
Заче се славо, заче се пир,
Аз краљ се дпже, и наста мир.
Последа бардс, очпма сепне
На звуко-пндо 'ваво пошеспе:

„Певаше славни прошлих времепа,
Одјекујуће Боже певачи,
Који душевпим очима своји,
И сад видпте плапетне чете
Благословепих отаца ваших:
Певајте, бардс, у двори моји
Весело краљ сп сдуша певаче!
Слатка је радост, кад ђди пробуђ,

[1]) Сунце.

Прикладна јесте пролетњој киши,
Штогод лишћа одноће дуба
И младог липља зелене главе
За тиха часа дигне у нис.
Невиђе дивље, невиђе сви!
Кад чедна сутра зора засвије
Разлакћењо бродница једра
И синьем морем далеко пође:
До Карактуре и до бедема
Тарбање Сарае Комале [1] дивне.
У Карактури Кагуло [2] завора
Прочастиве нас пивцима морским.
Вечерва тамо пуни су јеси:
„На нек их вреле ловачка рика!“
— „Кроване [3], друже, сестро Миноно [4],
Де, отпевајте крвљу морскесном
Песму о Шидрику и Винвели [5].
На нек се јави Винвела дивна
Ко благи облак када се гливу
У залакћењи сунашца сркну
Над синьим морем Аубавно дигне!
Ено је, крвљу! клањцу Улиј,
Песма јој зротва, на врло тужна.

Винвела.

Мој милосниж, лави лопаш,
Ково горска тица прне,
На вељ, ено, по литови
Поуздано биће сриг.
Осари ну морни дажду
Тетива по праву згиб
А плавинска чиста река
Розморкује, љупко струји.
Слаби рогоз таласи се,
Магла нагли преко брега . . .
Неће ме ни запазити
Када станем увриј вега!
Аубавно сам гледала те
Пешоп раста поред Бронс [6]
На бојевит кад си лова
Твом дечу се прибо'ш, даше!

Шидрик.

Ково летњи поистварац
Слађани су твоји гласи.
Ал неђ звезда среће моје
У туге се мору гиси.
Ја неђ нешу слушот' више
Аубав шашут синине траве,
Ни пушње сивог рида
Ни соколе чело главе.
Са Фингалом, славним краљем
Далеко ћу у бој поћи,
Али мелеп сенту сноше
Неђу више назад доћи,
Да поштам преко хума,
Да повеђем зрте твоје,
Па с висина да те гледам
По равници, чедо моје,
Ково лака јеленеја
Кад по мекој пођеш трави
Чиста као месец благи
Из таласа кад се јави!

Винвела.

Хој Шидриче, милосниче,
Вели друже од песама,
Када бојак бити пођеш
Свисмуђу на хуну сама!
На врхунцу голих стена,
Ково бели јавци да су
Лаке сриг мирно пасу.
Не плаше се жвиж ветра,
Нити звука од тетива
Е у гробу ноћ почива
Добро моћеш, ловац бно,
Што ни негда трепет нио.
Хој тубниче, и морнаре,
Мог Шидрика поштедите,
Не дирајте у мирнее
Остањење руке зите!

Шидрик.

Ако падиеш на бојишту,
Нек ме туки моја дика,
Над пепелом задног тела
Бијке мека спомењика:
Шива земље, камен мали
Од литова што с' одвала.
Ал у врнос вечне тазе
Сви неђани знаће за ме,
Е ловци ће како рећи
Који ће се туда стећи:
„Добар војник овде лежи
Ал слава му забележи
Често име, што не гине,
Вез што иде свих времена
Од колена до колена!“
Хој Винвело, чедо бело,
Кад ми у гроб падне тело,
Кад ме праху смрт одвесе
У осами сети ме се!

Винвела.

Сећаћу се вазда тебе
Ако падиеш на бојишту.
Ал моји су бели гује
Што ни срца крви пишу.
Ни дивади и ни хуну
Чекаћу те сваког дана,
А ио брегу мора глава
Остављена бедна оиза
Тражиће гроб лепог ловца.
Па у вељем јаду своме
Кад ен дробне звуке суше,
Мој Шидриче, милосниче,
Верно тебе сећаћу се!“

„А ја се инога нашега сећам,
Загрли владар тужвате Морве,
Од чијег гласа дрхтаће ној.
Ал већ те нема, јуначе мој!
Једном на хуну сретох се с њиме,
Сумор ху пао на ледо лице
Удесе'ући у лелеви једу
У непомирној пустиња гдуној.
Ал сад га нема међ живи моји
Када се звекет шчитова дигне.
На завит' и нагса Кармора града
На завит' и нагса смрти већ свлада?
— Кроване, пеисе прошлих времена,
Продужи песму, што си ју ино,
Кадно се Шидрик на бојз крати
Но кад не беше Винвеле дивне.
Наслоно се на сиру стену,
На мисао' да је Винвела жива,
Опкано је како ли лупно
По цветној ливади скакуће момк,
Ал красна слика нечесну њена.
Кад су се сунца шетови зрапе
Са худе земље у небо дигше,
Не беше више Винвеле дивне.
Слушајте дакле Кронова пенца.
Песма му ј' зротва, ал врло тужна.

Шидрик.

Крај изворо хладнога
На врхунцу хума седим:
Тавни ноћи суморно шуморе
Мутни вали по дели роморе;
У ритови трст се гиба
Слано море шкрар шиба.
Сива се са хума сплаи
Али добра ловца нема:
Васиона сва задрема!
Ако перје крила што је
Таково су мисли моје.
. . . Дико моја, по рудини
Ти ли се сад мени јављаш?
Но зраку ти власи лете,
На груди ти дах се кради,
А очи у мудрој главни
Пуне суза, пуне росе
За драгоном твојим верним,
Што га бурни ветри бију!
У тешнт' сам хтео тебе,
Љубом сам те хтео зелти,
И у дому оца мога
Мирна тебе ставна дати.
Ал тежко ми худе душе
Вечном гробу што се справљо,
На ливади, иво зрачак
Дика ми је што се јављо,
Ково месец над заходи
У суморној непогоди.
Са врлетна и врлета
Лавина кроком ако ено је,
Већ беседа злато моје,
Ал речи јој, ван гласи
Као захор по тзласи.

Винвела.

Љубазниче, милосниче,
Дошао си зар из бора?
А да где су бројна твоја?
Ја сам чула, да си ново,
Души мојој биле жао:
Потоком сам суза лила,
Задовала и тужила.

Шидрик.

Јесте, дико, данче ино,
Шидрик ти се твој вратио,
Ал сам је из чете ваше
Други ми у бој пише:
На бојишту ја сам, јао,
Раке вама исконао!
Ал зашто си, мили роде,
На пустошу сама одо?
Зашт' си сама, руко вита,
На врх хума ветровита?

Винвела.

Остављена сама дежом
У ледењој својој кући
У најслепшем сиоме добу
Отишла сам вечном гробу:
Са врелана мила мога
Са отсуте дуге твога
Морало ми срце пући!

Шидрик.

На куда ћеш, лепо дете?
Ено неће нестарете
Ково магле од хладне!
Стани, душо, стани лано,
Чуј ми јаде, суде глеши,
Не одлази, света сеин!
И сада си тако дивно
Ко још вад си жива била:
На не жадај корен живу,
Не кидај ми души крила!
Када будем крај шипара
На врх хума ветровита,
И природа сва задрема!
Јави ми се, руко вита!
Ако зрачак што се витла,
Ако удаљ у пустиња:
Јави ми се уврод дана
Дај се чути сред тишина,
Јави ми се на дубина —
Сћи ми се ја ћу писма!“

Тако је Кронан у граду Селми
Васпело пође аубавно пев'о.
Ал зора плину, а тале плани
Залудно се од свежег зрака.
И Фингал рече: диженте једра! . .
И дуну ветар с оглавка снога
И опасноме град Инистону
И трошне куле од Карактуре.
Неиосла пр-за пала је сруда,
Ветра стражара светалла јгазно.
Ал Моранаша слављени краљу
Прси бијаше у јаду своме
И у пис дваи сабљу си бојеу.
Тужиие је овом ивако слво
И мутне пале дебелог мора.
Дуго му коса на раме пала:
Страшан је био у муку своме

[1] Дворци владара морва. [2] Кагуг, галеон (ратни брод, или бојни лађа од 50 топова). [3] Кроване, краљевић. [4] Тица, једна врлодара (женско име). [5] Винвела, галеон (Wind-bird, женска медитерска лађа). [6] Река.

Акционо министарство у Србији.

Владимир Јовановић.
Јован Ристић. Стевча Михаиловић. Алимпије Васиљевић.
Јеврем Грујић.
Тихомиљ Николић. Радивој Милојковић.

Кад мрља паде на море сине,
У пристан Роте брод њин је стиго.
Одјекујући горама својим
Стена се паде сапнла беше.
На врху стене тврде страшне
Изнаде танан, округао стуца,
По њеном врху, чудна олтара.
Под стеном дина ј' увала пукла
С шарених шљокем, столетњи рави
У одуданом бесилу своме
Попођи што су натри их дуги
Са гадних недра свалили стене.
Ту плава река покална брули
А тужан петар с дебелог мора
Помоћно гони бадаве и трне.
Около трли петра забукте,
И мрља себи трпезу даде.
На врх је тужан и зорак био
С несреће знела од Карактуре.
Блеђан и хладан месец се диже,
А сладак сваки паде на мрљеву.
По месечевом тихином зраку
Штогод плава сјала се бегу,
А чиста жетва неће се трпе.
Не врлу очи ни сведе свима,
Већ оружја од пете до главе
Из оглавак је пошао лако,
Да мотри ватру с куће сарновске.
Огањ је тавно у долу сјао.
Краи се месец за облак скрио.
Тада се с брега хођуја диже
Те на ваздушни крила се бурни
Утвору Лоде носиве грађу.
Тутњавом силном изађе своме
Насеља тавном утвара пусте,
Те траг своје големо коњше.
Неподоба је ко појоћ била,
На страшнее ока огањ јој сија,
А глас јој беше ко тутањ грома.
Фингал се устреп у свиро коњше
Те тињево рињу на трав беле:

„На петрима, на врлинма
Неуморних слугу твојих
Бежи, сине моћи глуве!
Или ити си дошо к мени
Са оружем твојим страшним?
Не бојим се твога чина
Клет-утворе проте Лоде!
Од облака окиоп ти је,
Од муње је сабља твоја —
Али зато не бојим се,
Не плашим се твог дворођа!
Погибијом гњев ми прети
У невиђ ће те одмети,
Зови дале слугу твога
На бег! испред лица мога!"

Неподоба рињим риче:

„Што не гониш са нагела?
Седеда се меши плавз,
Ја управљам судбом бога,
У врх пада сваки народ
Од погледа једног ногa.
Мој удах је вихар смрти,
Ветрове су стреле моје,
А од мене буре стрепе.
Још од једног даха мога
Мора се са небом лепе!"

Фингал трпи: „Зао душе,
Шари крила, на одлети!
И шини се твоја лова
А на сина Бојкалова.
Јесам ли ја с обланцем
С војном своју на те пошо?
Шта се претиш? Зашто претиш?
Зашто трозиш сабљу своју:
Бре заиметк, нинја писом
Изнишо ја у бојо!
На кладалиј Морвенаја
Јар од тебе да се плашим?
Од кошала твојих худех
Не узмичу сињци наши!"

„Беж', Фингале, бежи дома,
Од ужасног бежи грома:
Е у руци буре носим
А праоде буром косим.
Краљ од соре, чувен Фротал
Под заштитом мојом стоји,
Као пагла расуће се
Сви војници пред њим твоји.
Фроталу с' мени сино плава,
На ја сам му у помоћи,
Војска ће му Кирактуру
Сву затрети ове моћи.
Беж', Фингале, беж дома,
Испред мога дрињи грома!"

Рече и сабљом потегну грдном,
Те чином својим бланце му ступ.
Ал небојазно Фингалу стоји
И тргнув своју сабљу убојну
На утвару је јуначки пошо.
И добре сабље ковачи Луне [1])
Но околини заву се звекет,
Те од пирина челика тврда
Звезнеу страшно сецињте Лоде.
Тад утвора се у облак зиши
И растоши се облачје плаво
Ко ступ од дима у јаком зраку,
Што га детенце палином шиба
Када на пећи не може јури.
Утвара нишу, те посадиђ се
На врло котра далеко прир.
Ал Пинстова задрхта страхом
Од ужасноста утворе џака,
А на широкоји дебелом мору
Заустави се вода од страха.
Војска Фингала од грдне хуке
Тргнуја се на сне, на ноге скочи
И убојногa коњше се лети. —
Описноста прети, кисели ј' војсци,
На врло скочи уз своја краља
Пре тешкој духи плавог оружа.

— — — — Блед месец на пстоку изађе,
Краљ се проти с победини оружен.
Војска му се зарадова јако,
Но зато је њихи морал биа
Као море кад бура умукне.
Умеи стаде несене да нивија
А фротски одјекује песиу.
Али огањ вређа овог дуба
Изненине забуатао силно,
Те при чистом пуцајући огњу
О јуначком делу причало се.
Али гњевни краљ широке Соре [2])
Под столетњим растом седео је
Тужећи у јаду голеноме.
Кирактуру оносла му војна,
А он зорно на куле гледаше,
Жудеће врпу Катуле јуиака,
Што га једном на сабли победи.
Кад је Анар још у Сори владо,
Славан отац норвара Фротала,
Подиже се на мору холуја
Те догони норвара Фротала
До пристана Пинстоне градо.
Тад дана је у Сарнове двори
Почивао при богатој софри
Очарав од затрених очију
Поносите Комале [3]) девојке.
Љубио је, огњем горио је
На дубине срца мађаноге,
Да сн уже за своја љубовиу
Белоруку Комалу девојку.
Не ише дати Катуле девојке,
Те се роди краљевље страшно,
Док не паде Фротал у сужањство.
Тад дана је у тавницн лежо,
Ал четврток отпусти га Сарнов
Са вељковом јавом браиољубном,
Те се врати завичју своме.
Али Фротал осветом гораше
Прот Катуле валаног владара.

[1]) Нек кажи, дали је Фингалову сабљу сковао.
[2]) Фротал.
[3]) Водарица девојка.

Кад су већ над пененом Анпра
Горостасна камен сјаше [1]) дигао,
Дође Фротал, да се сиети краљу:
И зачс се грдно кроњеше
Ono Сарне сне до Кирактуре.
Кад зора над Инистовом плану
Сиину Фротал при штиту са рамена
Те срдито затресе с њима,
А војница на ноге скочише
Те на море очи упрли су.
Но кору је Фингал, славан краљу,
Са великим сидом долазно.
Те бард Тубор заиста опазо:
„Као јелен, с хума свога
Кад но вољу гледи:
Ко је онај чудан јуиак
Што овамо трчи?
Та је Фингал, славан владар
Добрих Морвенаца,
Што се војаем свртоносним
Преко мора бака!
Летиид му за славу виазе,
Море крви проли је,
Нисти мира, мој Фингале,
Да ие губиш слуге своје.
Сабла му је мрка с неба,
У њега су војно многе,
Нобиће нас све до ноге:
Тебе, краљу, мира треба!"
„Хој Тубаре, ној напишанче
Који тако зборим,
Како ли је, да од стида
Огњем не изгориш?
Да устуиим без да чујем
Знек сабала овсзаии;
Зар у таме, да се зачну
Братни моји дани?
Народ ће у Сори рећи:
Сетио се краљем Фротал бешо,
Ал сабла му већ не сија!
Тек обдачак ми се диже
А стуиа већ меша ваше:
Куказачки побег'о је
И оружје скрио своје.
Не, Тубаре, ја не могу
Пред Фингалом узмицати:
Слава моја нанеи мека
Као сунце мора сјати!
Нек поплани целу земљу
Од јуначке врви море:
Ал устуиат' ииком иеће,
Мој Тубаре, краљ од Соре!
Као вихар одудави
Јуиачки се Фротал дигне,
Ал ко хучна, бесна реза
Фингалова војска стиже.
И зачс се лутн бојак.
Ово стена и крнјеса:
Крвопије сабла сева,
А од тутња и од треска
Дрнаку сјала сва небеска.
Као вихаљ пред Фингалом
Фроталови војска пада:
И већ, ено, већ устуиа,
У неиаше већ се крије
Тако луто Фингал бије,
Тако гњевно испред стуиа.
Видев Фротал пропаст своју,
Он не већа лицу боју,
Нити пусти сузу сљаву,
Већ ко живи огањ сијну
У кас дивас сабљу новиу
И Тубара зада зовиу —
Ма од муке свнсиуг' шаиме —
Ониако му бесеђаше:
„Војска моја страшно бежи,
Ише ми се тамен зиак:
Али ја не очајавам,
Ја ћу поиоћ поћи сликн!
Ја не могу једиме овом
Вечиу своју пропаст тлити:
На мегдан ћу, на јуначки
Ја Фингала изазвати!

[1]) Свезнете.

Муж! . . бутн! . . пипера је
Као стена моја тврда,
И премући прије ће се
Камената она брда,
Него да ју ко напрами
Већ сравио да руке крвави!
Но, Турбаре, сриц моје
За девојком једном бије,
Дук шарене Таво рене
Што је жена убавије;
Армењока то је Верка,
Белорука девка Ута —
Тајанита, лепа гора
По којој ми душа лута.
Она мишља, за Косовом
Рука моја сузе брише,
А Косалу већ одавна
Већ одавна сахранише.
Кад је моје чула зора,
Да сам оч и пречи мора:
Тужила је, јадовала,
У песми ме спомињала
Пред певцима код је стала.
На реци јој, кад се прати,
Да не тужи дуга моја,
Да ће капек моја бити
Само срећно одме дома!"
Таво Фротал Тубару зборише
И одмакло на мегдан се крену.
У том трећу ударио неко,
Ударио горко и оштро.
То је главом лепа Ута била,
Што ју у мучко прерушена рано
У војнике Фротаове стала,
И пратила свако јоравлај му
Не планина се боја и мегдана.
Али сада, кад онаки драгог
На јуришу да се негди стрени:
Задрхта се, од муке претрну
А убојно од милости коњце
Испустала од страха из руке.
Мирисаву расцвела је косу,
На дубине сриа узданула
И дубоко погледа Фротала.
Девојка је беседнив хтела,
Ал свага ју изненери худо,
А језик јој у окоа се стегло.

Кад је Фингал хуо барда,
Како куне, како прети,
Вас у тврђу Темору оде
На ко мука, пли хала
Пустио се на Фротала.
Заспнуше, запевахше
Тарде сабље провидере,
Ужасно је било гдити
Кад стајоше да се пере.
Али дорда Фингелина
Зеленушу као зимја,
Те рацене на дне поле
Шетат и оклоп у Фротале.
Голеглавне Фротал стоји
Чекајући сирт ужасну;
Другови крај, завичај
Да му песи младост красну.

Невољничи закршталл Ута
И закуца милосница перна.
Сузе роне ина плавкано лице,
На се спусти са земеље хука
Тврдом сабљом у десницн руци,
Да с' Фроталу на невољи паде
И брзи га од сирти уклоне:
Ал грнове стогодишња густи
Не дише јој до до другог доба.
Тад далеко пругу са девојка
Тежак оклоп и кошље и врпцу,
Те удори у очајан прпсак
Дугом косом лепом покрајпком.
Чуше Фингал саучешћем вођени
Гледно је белогрду моку,
Те он спусти борду удинуту.
У очима суза му се јавл,
На сигнув се, окиче зборише:
„Владеоче роденте Соре,
Фингалове не бој се оружа;
Сабла моја још се никад није
Указала с крвљу рамењка,
Или бази на јуначком мегдану
Побеђеног честитог кладара.
Нека кличе од радости неће
Вас ти народ по широкој земљи,
А девојка, Ута милолагна,
Нек те тражи и нежно дубе!
Таво младеж звати' да те сахранпм
Владаоче реконте Соре?"

Таво рече Фингал племенити
И већ, сто, диже се девојка
Те Фротазу прочи дубленово
Дуго, немо стајаху пред краљем
У страшљеви пуни дубавнци,
Као до два дрвета висока
На ливади зеленој и широј
Кад лагани исподгичавши
Уморево доле се носаде
А но лишћу на дрвима лепим
Пранљавства роса затрепери.

„Повести Армењо верно,
С тога ли си, јеноте девојче,
Оставила плану Тору реку,
Да на сабљи од Фингала краља
Побеђено видиш твог јунака?
Од мобне сам руке пао, моме!
Још питаш није таког било
Да свалада твога милосника!

Славни краљу добрих Морвенаца,
У мисли со ни сабљи и коњу,
Ал ван боја прикладан си сунцу
Кроз облаке кад се спиа зраке,
А росите и шарено цвеће
Небу дигне гнадаве си главе,
Што их лахор мирисаво пије!
Да си са мном у Сори, Фингале,
Бохату би тебе дво соору.
Сви будући од Соре владаре
Чудиће се твојему оружу,
Славећ твоје ине поносито.
Од радости кипеће ми сриц,
Кад се сете славе вековите
Ратоборних оцева си старих,
И мобнота Фингала владара."

„Мој Фротазе — Фингал одговара —
Твог племена слава ће се чути:
Е так нек дон ина јуноа
Име ће им у песми да живи!
Ал краљеве, који своје борде
На кукавце дижу само луте
Кађајући их краљу неијачком,
Неће никад оспевати певци,
Нит' ће им од новог паратиза
Когод знати за гробове тавне.
На кад доју са плугом орачи
Те уздру гробове им мрачне
И ту борду зохрђалу нађу,
Опазо ће за себе да нису;
„Овде какав владалац почивао,
Ал нис тамо му покрнан:
Барди га у песми не оспеју
Заборав му вечну крење стају.
Хај'д, Фротазе, почаст ме поклони
Хајде са мном граду Пикстови,
Па и Ута дубљено ти моја
Нека дође под аров мога дома.
Нека сиве од радости неће
Лице наше кад зачне веселье!"
Фингал диже убојито копље
На повесмени отвише средом.
Кашеје се отворише широм
На поносном Карнатури граду,
Где се дена слава отпочела.
Замешаше барди художаше,
А радост но тренова заблисте.
И Уна је пошено лупао
Удојући у жице од харфе.
Јона Ута звопли Уина,
Да јој тужну вакву песму вакне.
Жетов суза паде јој на лице,
Кад о тужној Крипори [1]) девојци
Римаљевој милогласној беран
На предело чудне Лоте реке,
Сгаде Керил песму да живи.

[1]) Женско име дуго — [2]) Чудо. прим. изд. чудо сам.

Дугу причу и тужну и милу
Задовољством Ута слушала је.

Кримора.

„Ко је онај што долази
Са огланка што се сдаје,
Као облак на звезду
Кад му пуриур-ревју дају?
На каких су оии гласи
Јасни, чисти ко тадеи
И дубавни, као мила
Звучна харва у Карола? [2])
То је Конал, драгап мој,
Ал чело му тужно, зој!
Зар племена Фингалова,
Зар већ нема више?
На ништа ти с чела рука
Ту маглу не збрише?

Конал.

Фингалово племе живи!
Као чете соколова!
Као река нечисе луча
С богатог се праћа дола;
Јарко сунце, што на небу сија
Од штита јој свеглаета добија.
Као пламени огњени ја
Васпона целп дан је.
Али Дарсов сабљу наше,
Радости су братве наше.
Нашем краљу, нашој лози
Погибија вечна гроза.
Дако моја, тешко теби,
Сне ће Дарсов да истреби!

Кримора.

Као густа сива магла
Кад на тавно падне море;
Толико је у Дарсова
На бродима једра нова:
Узвисном се војском диг'о,
На, сво га, већ је стиг'о!

Конал.

Штит оцена дај ми мојих
Од челика дај ме тврда,
Што је пуиан као месец
Кад с' увиже изз брда.

Кримора.

Као штита гвозденога,
И оружа сво твога;
Ал' Конале, дичан брале,
Мене прва слугња нази;
Ко и друге и тебе ће
У гроб онај бој да свали!

Конал.

Ако надием, дако моја,
Ти ми вечну кућу гради;
На у туђи сахрани ме
На бојишту, дело ниг.
Сури камен, грана сува
Нека моје с оне чуки,
Нанеа нека мен се знаде
Где ми лежи трупу владе.
На ороси чистом сузом
Ока твога тробак мени.
На кад тебе, дево лане,
На очају суза нане,
Под земљом ће, цвеће ништа,
Таки Коналу лепше биги!
Лепа си ме, као сунце,
Лупка као росни цвеће.
Ал драгап се никад више
Тебн, душе, врагит' неће!

Кримора.

И ја неке тврда штита,
Копља, сабље од челика:
На не бој се, у боју ће
Уврој тебе бити дика.
Зборп стене Ардованске
И планинска хучна ресо,

Због сна и кошуте:
Ја одазим на далеко,
Вратити се неће више,
Међ звездама тако пише!

. . . . .,,Ја вар збиља несу назад
Љубазници дењли више?
Запитала дивна Уна,
На си горње суве брише.
Је л' у боју Крижора нао?
Да л' Крижора жива оста?
За спојни, за милосником
Је л' тужила мома доста?
Та Конаљ је љубав бео
Као сунце звјезде!
Такви дичан, врасан јунак
Скоро нам се родит' неће!"

Кад је Уљин Ути лепој
Опазно сузне очи,
Он до своје харее пречи,
На завршни тужну песму
О Крижори и Конаљу.

Уљин.

На брегове тужна јесен пала,
По хумови сива магла легли,
По рудним вијори се кољу.
Мутна река по долини хуче,
А на брегу усамљено дрво
Гроб Конаљов тесан означава.
Са дрвета жуто лисје пада
На гробницу умрлог јунака,
Кад дубоко замишљени лежи
По тужноме пустоњу се шеће.
Из какве си, из коленке био?
Ко су твоји прадедови стари?
Нико не зна, Конаље јуначе!
Пасме твоје племенна беше,
Која никад клањала се није
Осионом ваздху северном.
Ал Конаља сад нам више нема,
Но ко ће нам њега да замене?
По оној и рудини суморној
Дивно се трешак од оружа
И стењање бедних рањеника
Кад је крвца потоком потекла,
Е страшна су ратови Франгаља!
Десница је ваздух твоја била,
Сабља твоја ко небеска стрела
А стас висок као она стена!
На очиј огањ те је сијо,
А убојан крик ти на бојишту
И ваздух је надвикао Југи,
Падали су пред тобом јунаци
Као бадаљ од палиће тврде —
Силан Дарсов гњевом долазише,
Тврдо чело у боје је сабр'о
А из ока муњама је стрело.
Потегоше сабље оковане
Вртећућ' се у бој с обе стране.
И дуже се звекет од оружа
И море се стало да разлива
Од големог, силног земљотреса.
Крижора је крој Конаља била
Бацајући се у свеколом оружу.
Плаши плачи, но барјаци свилени
Лепшао јој по мутноме зраку.
Висио си лук са задњицаа
Те њиме врло вајкадаљ затру
За Конаљом, својом милосником.
На Дарсова управи си стрелу
Ал врнјете, отровна јој стрела
Место беше Дарсову владара
Драгана јој загодала је лепог.
Баш у врело у срце јуначко.
Конаљ паде, ко врло дрво
Кад у шуму се стене се сеали.
Хој деспоте, што ћеш изговети?
По драгана твог пожеше нема:
Бујно тече кро му из недрца
А већ очи сопствене склапала.
Ври ли моме као суја јутра:
„Хој Конаље, мој једини брате,
Дико моја, поносу и надо,
Са моје се плеће руке страдо!

Хој, Конаље, немој ми умрети
Немој сузе среће ми однети!
Тад Крижора на земљу се спусти
Поври дрвеет с класа своји густи,
Зоји кривног на недрца си стисну
На од бола неизмерна свисну.
Са већ овде лепе љубазници,
А около спомења жеља
Дивља трава и коприва расте.
Ја сам често на овоме месту
У залуду жалносно сузорном.
Јахорина зелу ми над главом
А пред мојим очима дуненише
Често ми се сјете сени јаке
Најурлих и добрих јунака. —
Споне њине нико ни по буки:
Почивајте у гробницаи тавној
Нек су кирви вечни ваши санци!"
— „Нек су кирви! Од сад на до века!
Промукла жалостива Уна —
Мирно спавте, добра чеда „Боре!
Жалосноа удеса вам горка
Сузним оком сећаћу се пазда,
А над вихар дубравом натресе
И река се хучна лепенушки:
Дизаће се песма моја јасна
А у славу оцема вам дичка.
Ће бити се из гробница дала
И пред ве, над вас звонеи, стати
Са големом тугом вашое прије!"

Три дне беху ту остали краљи
И недвиз учињше гробу
Ал четврте раздвоше једра,
Да отплове постојбини своји.
Бурни вотри са севера дува
Фингалове лађе су весларе
Живо земљи вослиш Моренсоју.
Ал утвора тајновите „Лође
У облак се прни претворила
Те за даном Фротлау сплаше.
Пути своје све вестоше стране
Да повиђа на бродима једра:
Но утвора и сад се сеђала
Фингалове десније громовне
Што ју тако нагрдила беше,
Те не смеде да напесе шкара
Бродовима преслављеног краља!

Мита Поповић.

КО ЈЕ УБИЦА?

(Из бележака једног полицијског чиновника.)

I.

Поноћ је била већ у велико прошла. Дивно сам лепо. На један мах трешне ме из-а-сна. Догодило се је — нељуку ми — страшно убиство. Ђ. . . . . И . . . . тргнаи, разбојничке је нападнут и у својој соби убијен. Похитајте што брже можете." —

Што сам лепо чинити? Навукох брзо, како тако, одело на се, на појурех улицама.

У Ђ. . . . . улици око куће трговца Ђ. . . . . набасах већ мрачљиву гомилу света, одевене из комшилука. Пред њиновим наредих, да се нико унутра не пушта. Куће беше двокатна. Ушао у ходнју попех се уз степенице на други спрат, где обитавше трговац Ђ. . . . . И. . . . . У ходнику ме кокаше се ништа видети, поврчина; тек врло једна врата, у крају ходника, нарадиране осликане полутамна светлост. Нарадих одма да се ходник осветли, на полетех праћен са два жандарма и пиом вратника, кроз која продираше светлост. Сабља врата, до којих добесмо, беху пола отворена. Ступих на њих, опазих на једном крају собе, а на умиваонику, сиеку већ догорелу.

Ступивсо у собу, из које се одма указало у другу собу, на којој опет беху врата пола отворена. Тако паздаше густа поврчина. Пред вратима ове собе, а у оној првој у коју сио већ ушли били, лежаше левом страном на патосу један човек гологлав у спаваћем оделу. Грозан призор! Узасао та за руку. Рука му беше хладна, чело хладно, а сред му по кудиње — трговац Ђ. . . . . беше давле већ жртва. У десној руци набесмо му нож грчевито стиснут. Одмах запазисмо нежелано сиеће, а при том забрашех, да нико по собама, бар за навеснм час, не тумара. — Донеси сиеку к лицу убијеного, уследисмо му очи отворене, чело намрштено, обрво јако обрвене. Надарих је, грозних, великој борбу! Поноћ већ беше усарене руке. Отрезисмо га на леђа и опазисмо му рану више срца. Рана беше од ножа. — Комшија с једне стране сва крвава. Леву му руку набесмо тако стиснуту и у њој нешто нарамена лице. Изгледаше, као да се је убијени нарао онако борити. Косе у руци му, морала је бити коса са главе убијце. Десница убијеного беше, као што рекох, јако згрчена. Једва сио је мало могли отворити, док нисмо косе из ње косу. За тим се десница тотово нехотични опет затвори (из' се је вадда нама тако чинило). Власи од косе, коју нађосмо, беху дугачке и црне. Убијца даиле беше црне боје и дуге косе. Десна нога убијеного беше пребачена преко леве. Коса разбарушена, сигурно од лежаља. Убијени не нађаше чарака на могаму. Ниже потиљка набесмо му пашиче.

У жељи собе на другом сио крају лево од врата, пред којима беше нађен убијени, стајаше спаваће постеља његова. И на њој не беше сте но рого. Под јорганом као да беше неко. Ми га подигосмо и на један мах двоје деце нам се указа. То беше Вељем, осмогодишње сиче трговца Ђ. . . . . Дете беше као у орасу. Дрхташе као прут напазећи себи јорган на главу и шкуљке: „стан, стан!" . . .

Нарадих, да се убијени закопи, док нанесеше дете на собе. У томе већ фаће и родбина. Зоји са сокака зеку се крикам и кукама. Сирочих Ђ. . . . . беше удовац. Пре неколико недеља умрла му је жена, остаиви му после сирочу једину утеху, сиачиће, која нанесмо под јорганом. И дете и фамилији испратих са горњега спрата, како би тако могао комотније радити.

Судећи по одеу и по целом нашем положају, убијеног је морао, опазив убицу у другој суседној соби, устати из постеље, где је са својом сиачићем спавао, на одатле му на сусрет поћи. Јер, претседех свако прче на постељи и опазе, да нигде не нађох крви или другог каквог знака. Борба дакле није била код постеље. По свима знацима закључах, да се је убијени баш на месту, где је нађен, морао борити са убицом. У убица је дакле морао ударити на убијеного на оне дрете мрачне собе, на којој врата беху отворена.

Обишао сам једном око убијеного, опазих на један мах мрк одношај, који је у десној руци имао, мало врвца. Примакосмо ближе сиеће — беше то кра. Мислио сам, да се није убијени при борби и падању на питок, случајно врхом својега ножа дотакао своје крви. Правих разне комбинације, мерих сам одговарање руком самога убијеного, у којој нож беше, но нађох, да закључак: да је врх на ножу од убијене ране. Но што год не беше по више у душину крвца наиђох отуда, да је при борсиу морао убијени убицу слабо ранити. Убица дакле беше рањен.

Кад сам у овој соби ушао сте што ми је за навађај и истражу потребно беше, виших чиновника жандарског, да уђе сиеће, те да неће напред кроз она отворена врата у ону другу просту собу. Он поиесе у десној руци сиеће, а у десној капсета револвер. Истиио, целе куће беше опседнута жандарма, али нико му не замера за ову обазривост.

Чим ступисмо у ону собу, угледасмо многе разбацане ствари. На три стоие од прага собаст, преко којега смо прешли, опа-

зих, спустиа свећу доле и брижљиво разгледајући, једну прљаву пегу, која имађаше од прилике једно пет линија у пречнику. — То беше крв убијца. По целој соби више нигде не нађосмо крви.

Као што рекох, по соби беше све разбацано; фиоке отворене, перово, хаљине неке амо, неке тамо по патосу. Изгледаше као да је неко себе по доста одевао било. На једном астлу нађосмо исечену сребрну икону, а са ње поскидано и одшто сво сребро. Нађосмо свилену шпагалику од кандила код иконе, но не беше кандила. Једна мебларана столица у њој исписана. Најбрижљивије посматрасмо парчад; поређах их колико могох у ред, али не могох ни речице прочитати, тек могох по сигурно казати, да је то била менца. Одмах ми паде на ум: за што да убијца и лопов цепа меницу: да није можда жртва?—

На свима собама врата беху затворена. Сваки на прозорима спуштене завесе. Убијца је, дакле, морао изаћи на врата од собе, у којој спаваше убијени и у којој га нађосмо мртва. Али беше ми сада загонетно: из које је врата ушао убијца, кад је почео враву; јер по свима знацима био сам уверен, да је лопов морао пре свега на започети на-и напрштити врату, па тек онда убојство учинити. Ово ће, као што ћемо доцније видети, и само дете убојеног потврдити.

Судећи по начину враве, на врсте које је морало бити употребљено, док је ово разбојништво извршено, узех у обзир прочитано количо се је морало пробавити док је са новце сребро посидано — цепећи велики сто ово, био сам уверен: да је при овоме разбојништву морало радити више лица, бар најмање — два.

По што сам све по кући разгледао и приметио, што ми је потребно било, наредих да се сирочих убојени смести у постељу и онго покрије, па онда пустих му родбину, од које се стаде око покојника, а ја по свима собама разлетати на воло јаук и кукање. Ипак нисам пропустио, а да пажљивије онде не прегледам сваког, који је долазио. Полицајац не пуштах ни кога. „Он подозрева на сваког.“ То му је правило.

За у јутру беше наређен лекарски преглед убојеног. Родбина му већ припремљене достојан погреб.

По што је још једно два сахата требало до свануће, наредих, те се претресоше сва

Турска батерија у бегству.

крају беше попрскана неком масном течношћу. То беше лојтре из кандила. Лопов ју је, скидајући кандило са зида, попрскао. На астлу, где стајаше икона, нађосмо једно већ догорело парче шпаре са неколико пламичака. Лопов је имао дакле времена и да пуши.

На ове собе спушсмо у трећу. И ту нађосмо неред. На канцеларији убојеногa беху све фиоке извађене. Хартије разбацане. Изгледаше ми као да је по доста хартија одшто. Сигурно беху то записи од вредности. Код мога ветаских уговарсмо писаше парчаће од хартије. Хартија не беше чиста —

сумњива места по пароши. Нигде ништа не нађоше. Телеграмом већ беху извештене суседне окружне полиције.

За дете ми казаше, да лежи у великој ватри, непрестано дркти као у грозници. Сирочеће, пренето се од страха. Не могох пропустити да и њега не обиђем. Затекох га у бунцању. При свој мојој пажњи, једва могох разумети речи: „отац“, „отац“ и „пуно људи“ „страшни људи.“ „пиш“.....

II.

Сутра-дан беше сахрањен поворник. Целе га је пароп опаничивао. Свет као свет,

пита вам није говорио. Један једно, други другог. Већина се је чудила, како је могуће да се тако што догодан у сред варошн, па су бацали сву кривицу на полицију. Ко је крив, што у друштву има убица и лопова? Је л' томе крива полиција, ни је криво само друштво, што у себи има таквих људи? — — —

Напоследку је било разних разговора при опроштају покојникову. Хе! мој брате (говорише један гранда пануџија) кад сам ја ово завичено радити занат — а то је вељда било ово 1850. г. — тада нити је било оваких убојствава, нити се је у тадашно време (јер није ни овако пиштя); а данас нема томе рачуна. Ама, и је онда било страхота. Г. Н. . . . . член, запали чибук, накрили црвену качкету, обукао чакшире и џубе, па ето ти га кроз чаршију; за њим по десет пандура, јатагани на грбељици за сигнином, а ми западнје и болтајуће, чим га угледамо, посичемо са пиштољ бенезина, по темеља до земље. Поиди ти од одма рђава и подмукла човека. А онај је и страшан. Цепне ти он њему 25 ака онако душмански на сред раскршћа. А данас? . . . . данас сне напонако: сне оде горе. Младеж се јако поцкорила. . . . .

Можда би овај „Бар-Сима“ још и даље причао „о старом добром времену,“ да се није један осредан човек, трговац, умешао у тај његов разговор. „Ама је л истина, рече овај, да је полиција већ позатварала убице? Тако чујем поуздано; вели, да је то један млад човек, а има и другова у овом злочином делу.“ — „Хе, хе, и треба — рече на то окинаторени Бар Сима — ја, зар да у точе? нема ја то, неђеду је, не дају“. . .

И тако сам се разговор одмо од куће до траг, и одатле на до гробља. На и новиће, које изабоше следеће дана, не пронуствше прилику, да јаве читаоцима своји: како се је у овај варошн догодао тролно убојство, како је похвари пошгеи трговац Ђ. Н. . . . и. т. д. . . но, доцнијено — додаји даље — и поуздане страже, да је на извесна лица пала јака сумња за ово дело и да се она већ налазе у рукама власти, која ће даље предузети што треба, да крвници искусе сву строгост закона . . . . . .

Доиста, сутра дан рано по учињеном убојству позатварани сво неколико лица, која су ми по занимању и начелан прво сумњива, и нису ми знала показати место, где су проше ноћи провођена и пробављена; али доцнијом истрагом потрвено је све — биле су оправдани и после издржаног затвора за скитњу протерани су у место њихова рођења.

Праве дакле убице не беху ухваћене.

Осшша нисам нико познавши, да бих по њима могао пронаћи убице. Још ми је остао спичић убојственог, који би могао, по нашем мишљењу, колико толико расветлити стаху, којом би се у овој истрази ушутити могао.

Нисам одма хтео похитати са нешгом детављи; редно, што беше још грозничаво, у болести: а другс, и због успомена на ону му. Хтео сам да ми искаче његова буде што потпуија. —

III.

На једно десет дана по учињеном убојству, јавни рођацина детињем, да ће сутра дан по подне доћи, да дете испитам, те да га не удаљавају никуда од куће. — Напред сам се опет спремљао са рођацина о самоме испиту.

Сутра дан одем к спичићу убојственог. Знаше се Вилем. Родбина не пред дететом прими неудобљавање. Ја одма знаочех ово дете, гледах да му се умпаним и за се га добијем. Дете беше врло разборито, бистро и отворено. Не хтеде ме избегавати, ас шта више, стеснех повереље у толикој мери, да сам после по сата мојега бављења хоттео говорити са њим о убојству ова му „оно страшно ноћи.“ —

„Дете што ми заиваше испричати, беше у главном ово: „Ове вечери, говорише ово, ми бејасмо у вече на забави код моје тетке И. Ту је биле цела наша омаљица. Мој отац поседео је ту пушећи и разговарајући се до 11½ сахата ноћи. У то доба ја сам већ био задрежио и на кревет клоко. Отац ме пробуди да одемо кући. Ми се и кренемо. Браћа на авлији су наше куће беху приспела, али не заклучана. Кућа нам је двоката. Ми обећасмо на горњем спрату, а на доњем неки странац агенат, који већ од два три месеца беше отишао по страшим пословима. На доњем спрату не беше дакле никога. Ми се уз баскавше успевасмо на горњи спрат. У ходнику на зиду свеглдиване једна мала лампа. У њој но беше нигде никога. — Сјуго нам спавазу у соби код дућана, који је чак на другом крају варошн. — Отац нађи кључ на цена и отвори собна врата. На леталу у соби упали свећу, која је уз редовно стојала. Отац ми рече, да се ја ноћ што легнем по обичају боју помолим. То учиним и легнем. После нзло и отац, пошто се је сазуво, стаде пред икону, која нам је висше главе поспала, очито нешто, што сам ту и моје ине, прекрсти се, па леже поред мене. Ућео ме је к себи, јер док ми је моја слатка мајка жива бнла, спавао сам увек код ње: а сада ни је он — вељшно отац за се — и отац и мајка. — Ја сам одма заспао. Под главом ми беше очева рука.

Не знам колико је времена прошло. На један мах отац истраје силовито своју руку испод моје главе. Ја се тргох и полугласно викнух: „отац“, на што ни он ништа у мраку одговори: „шст“ т. ј. да ћутим. Он се поче уз кревет онамо, где стајаше на зиду оружје. Одатле узе пољаи, запали свећу, која је на леталу до кревета била, па са свећом поће к врагима оне друге собе. Мој отац држаше у једној руци свећу, а у другој пољаи. — Ја дрхтах сав од страха у кревету. — Тек што је мој отац једно два корака корочео, а она се врата собна отворише. Настуни ужасан призор. Један човек са подужним носем у руци полете мојем оцу на сусрет. Мој отац повика: „лопов“, ал' више не мога ништа говорити. Онај га човек беше стегао за грло. Ја вриснух: „отац“, на подох главом у јастуке; не знам, шта је даље било. Чини ми се, да сам се био увио јорганом. Чух као кроз сан неке очеве речи, али које, не знам. Нешто грмну о патос. Бејах изван себе. Као да се је нешто шкрипало. Чини ми се да је више један било. Нека су доцнили и до кревета, но ком сам ја лежао. Не знам шта су чинили. Ја нисам хтео да су и мене убили. Шта је даље било не знам. — Тек после неког времена чух сам јасан разговор у соби. Дигоше јорган со мене. Ја дрекнух — то беху неке солдати, ваљда жандари. Мисловаше, да сам ја убица. Ја се не плашни. Ова више писам видео. —

Онога човека, који је мојега ода убио, врло сам добро видео. Ала је страшан изгледао. Могао бих га и сада познати. Не знаше је жена моја, нити икоји други комучеи на селу; ово му беху прве, а јако свеше и страшне, имао је дугу црну косу и и браду. Од одела, мислим, да је нзао на себи прљав бео капута, или канак краткат утегнут капут (енгурно „блузи“). Остало нисам могао упамтити.“

Ово што ми дете исприча, беше за ове убице доста. Ја већ себи добрих пресмишљаху детињем слику убојствеу. Чистом ми се чињаше, ако да сам ја нешто тамно лице видео. Употребих све силе на посао; али за ову сво труд. Одма закључих, да се је убица морао за неко време из ове варошн уклонити.

О овоме догађају известих више пута „полицај-комесаре“ у најближим пограничним местима суседне нам државе. Ни један другом чинили услуге — јер обојима једна је цел.

На једно два месеца после овога догађаја, добијем одговор од једног мог познаника, колеге, из једне од обласних варошн, да је прошлих дана долазио у њихову варош један човек у немачком оделу, црне боје, дуге браде, и нудио неко сребро на продају. Сребро је било у комадима, сигурно од каквих канџка, кандила, и т. д. Да ли је и коше је сребро продато, није могао сазнати, а одма је тога дана и самог тог човека нестало. Код све ње и пазње, мој колега није могао ништа ухватити.

Моју ствар, ово што ми је јављено, било је за ме доста. Краља сребра и сребрних стварн није бнло ни у овој, ни у овој варошн још по одавна. Сребро то, дакле, није могло ннке друге продавати, већ убојца трговца Ђ. . . . Убојца се је дакле морао изтрат врата. Ја осећах сваки дан, да ми у ову варош нрече. Обратих најболу пажњу, на онет ннпта.

IV.

Кад сам нешто овај испит над дететом о учињеном убојству оца му, ја тада запитах списа увођењима и родовни, да о томе нпком ништа не кажу. Ако жене нас жене. Не треба нам добити. Већ после тре месеца зазва ја гоговно дете варош испит детињи од речи до реча. Ово нам није било ни најмање за оправљање, и мислио је стати главе детета.

Једнога вечера ђуђеи брзо позвани родбини покојникову. Нисам тамо нита и чуга. Свнчић покојников испреда ни готово у страну, каво је он тога вечера, пробављао се већ у сутон на школе куће, видео једног страног човека, ако је непристаше за нама нпшо, и кад је ово унло у кашу, да је тај човек застао и за нама по дуго гледао. Док су ужнвали на поље истрали, човека је тог нестало.

Тој човек, причаше дете, имађаше на себе црно одело хаљетак, беше при у лицу, имађаше кратку француску брадицу. Да ли је са писам видео, па та добро писам могао ни уочити.

Ово се беше нзао други, до убнја трговца Ђ. . . . . Он се је дакле с пута већ ово вратно. Сигурно је разабрао за верну искази детета покојникова. Бојао га се, па вадда је изумно бно, да пред оца и дете узлази.

Са своје стране нарадех, да се најређа пажња на дете обрати. Моју тим је остављ у нзнемирење сва послове на страну, на се зарових, да у најкраћем року морам ући у траг убнји. На један пут новох обилазити све кавене, распитивах за странце, који су у варош од скора дошли, на најмање стадох по чешће посећивати свако једно кавану. То беше з . . . кавана. Ту се је цео дан и ноћ картало. Било је ту пронлих трговаца, истераних ђака, клупаша и. т. д. Кад год сам дошао, седео сам у ћошку, нио сам кану и читао новине. Нгледало је као да нисам обраћао пажњу на нпког, а моју ствар ја сам ирнчнком овом пропрнче свани мог сваког појединог госта. Ретко ме је ко познавао. Са кавеџијом стајао сам у непрекидном одношају. Обично ми је нрнчао, шта је ко при нше ноћи код њега на картама изгубно. Кад ја сам дошао, седео сам у „нешп господа“, па се се по целу ноћ картаде. Неки су долазили са пуним џеповима, па у зору празни куће нпли, а неки опет обратно.

Једнога дана јави ми кавеџија, да се је прошле ноћи са његовим обичним гостима картао и један човек, који као да је странац. Овај је изгубно 50 дукага. Поопшту нзађе бим опалка, каво ни га дете означнваше. Одвене-

ције разумеох, да ће и идући вечера опет доћи на картање. Баш то беше згодна прилика да га познам. Канцелиј писам ништа говорио. —

Идући вечера дотичан се и ја на картање. Собом поведем и мога колегу П . . . У средишно плаи. У сепаратној соби за картање већ свуда се таке страшне. Већ беше пуно, играли су, па је по неками нестало новаца. Једва пас дочекаше. За дотал седење један трговац из Бечо, мој друг, а ја спрам њега онај странац, о коме ми јутрос каквеџија говораше. Ја седох до овог последњег, да га могу бацо онако око у око посматрати. — Игра се зацеле. Играли су једно по сата. Мој друг добијаше. При овом игрању мени паде у очи: да мој сусед врло тешко меће левом руком.

Хтедо да учиним пробу. Овоме странцу, што седеше до мене, направих цигару и пружих му је у десну руку; он је узе и поче је палити. Мој друг баш уграби тру прилику, те подели карте. Сусед мој примаче к себи карте, ал-ђ беше ред да бије. Мој му друг наваше да почне; мом суседу паи беше заузета десна рука, јер у њој држаше и запаљивше цигару, а ја на то повиках гласно: „господине, удрите левом руком“. Он и опет оклеваше, а ја на то још јаче викнух: „тп удрите, за бога, нађа инсте равнем“. —

Мој сусед, странац, победи. Чести се обуди, не знаде до отпочне игру. Да бих то забављено, виђах келнера да нам се донесу чајеви, а мојем другу напиенух да настави игру.

Пред собом дакле пиђах убојиу. Поноћников нож беше га дакле у леву руку равно.

Поседнеше још мало, па се ја и мој друг крнусмо вуби. Мој колега међу тим већ беше уговорио сутра дан састанак са убојном у једној од прних хавана варошних.

V.

Сутра дан, јаних родбини убојственог Б. да се дете тога дана по подне, никуда од куће не удаљава, већ да чекају на мене.

Чим сам ручао, тек што је хлебо један сахат но подне, дотичан се вуби, где обитаваше Виљем, синчић Б. . . Онако с посу, позвах дете да се иноп иде, што оно одма и учини. Не наших родбини куда ће с вуи.

Дођосмо у каиану код К. . . . Седнемо за астал, где беху новине да читамо. Поручих каве. Детету дадох једне илустроване новине, да се слакама забавља. Мало за тим дође и мој друг. Седе и он код мене. Питаше ме одма за „онога“ страшна, која не беше још дошао. Погледом му ваках, да је оно дете синчић Б. . . .

После од прилике десет минута удари на врата и странац. Ја чисто претрнух. Не беше нас одма сокпно, на седе за један астал на другоме крају каване. Обкаре со сиуд у каоколо и угледа моје друга, шкодави га и позва га к себе. Ја шапнух другу, да он шега доведе ас овај астал, где ми бесмо. Мој се друг дике и оде к њему. Мало за тим упутише нам се обојца. —

Ја упадо писам лако ни сам шта да очекујем. Имађаше шестуоти озбиљан трепутак. Само ми је још овај начин остао, да убијцу ухватим. И писам се препадао.

Друг мој и онај страпац пробоше ни к астолу. Мој ме друг представи као члана свемирне заједе. Странац се са мном рукова. Он седнуте, а ја седах. Хтедох тако да му глас при говору са мном буде јесетан. Дете, које седаше поред мене, и не окрену главе ни сад ако, што се је ово нека дешавало, оно се беше задубило у неку слику на картији, јоп се беше и заклопило тако, да му страпац неје ни могао угледати лице.

Ја за тим заподех разговор са страпцем. Говор беше о жетоном произвољу по овој варошни и. т. д. На један мах поче ми и страпац одговарати, гледећи час мене, час остале госте по каваи. Глас му беше громовит, кругао. — Но тек што је од прилике једно три минута говорио, а дете пусти новине на астал, загледа се по добро у страпца, задрта на новика јасном гласом: „Та] је убио мога оца“, и паде, као у заиос, мени у крило. Настушо беше озбиљан час. У том истом трепутку, кад дете ово изговори, страпац се сав блед у лицу сурва на столицу крај мене.

Два жандара улетеше у каваиу, ја им показах страпца, на им општро виђах: иапред с њим. Дете предадох мојем другу, који је ја после родбини одпео, а ја се одма зајурих у канцелариј, остави за собом збуњену публику, која је дуиком пеприлике казиепу дворану.

Дошав у канцелариј, претресем одма страпца, који дошао себи и шпаша где је, стаде бесиити и псовати. Мишљах, пробаће му то, умириће се, кад је само у нашим рукама. Претресох га до голе дупе. Нађох му до целокупна мене шапире, три хиљаа пасоша, 30 дуката које у злату, пеко у банкпотама, и један мали ценин револвер.

О самом делу пе хте ништа признати. На постављена му питања одговараше доста јасиетено. Аиеловаше на личну безбедност, на своје право, говораше да је од полиције нападиут и. т. д. . . , обичии допошени вашеи. — Послах га у затвор, а ја остадох да пробарем докле за сутрашиу иетрагу.

Сутра дан сам отпочео исљеђење. Убијца се звапше Карло Хубман, родом из Тиролске, стар оно 35 година, пру у лицу са малом брадицом, очиј прних као и косе, обраваљених наџмурених, средњега стаса, у оделу немачком, сељачком. Лако је говорити талијапски, немачки и прилично и српски. Одређеног баш заиимања пије имао. Био је и шпапиарских радиика, и касиица и стругач. Оно пет година прошлих је по Банату и Србији у путовао. У овој нашој варошп живео је преко свега 6 месеци, а то му је било довољно, да сазна место, спреми план и учини убиство.

На првом испиту убијца Карло пе хтеде ништа признати. Изношеиу му доказе, убедљиваго га и опет ништа. Најзад на суочења са свемирном покојниковом привадзе. Чувши ме како га је дете могло тако добро уочити. Но тек после исказата једа и жена, из које је у кућу убијственог ушао и како је убијство и врађу извршио. Признаде, да је имао свучесника, али их не хтеде прозаити. На оно злочиио дело навела га је, вели, жудња за новцем, хтео је комотнији живот. За убијственог што је да нема новаца. Но упамећеној крађи кажи је на своје по 2500 ћук. Он говораше, да није знао, ал' можда није ни хтео ни казати, колико је новаца свега покрадено. По извршеном убиству изађ онога, он је, вели, био мпсао, да се и дете удави, па је у тој цели и долазио до крепета, на коме је свемирни убијеиога дежао, али му остали дуркати то иису дали. Да је, вели, тада ту срећну мисао нарушио, он би данас био слободан човек . . . .

После нет недела биле смо са истрагом злочинача дале готове. Убијцу свршеноме суду и отпремисмо га као убијцу и разбојника. Суд га стави под сувоме пороппога суда, и порота га једногласно осуди на смрт.

Навоп две недеље имао сам „чест“ пе шести осуђеника на губилиште. Ниje на најмање очајпко. Готово је ако беспа, исповеди је и гледао све на свету. Није оставио ни недо ни земљу ни миру. На месту губилиште пеженише свештеника, који је држаше „проповед“, да се врати са грешиога пута, покаје је поиао, то да се у последњем часу покаје.

Кад би пресуда прочитана, измакосмо се од њега. Четири кулачана крша закотиле прса убијчева, и ми готово још пола минута слушасмо његово безбожно режање и потмулу вику, док му се најзад трупина не сруши на земљу. . . . . .

Т. Ј. М.

ДАН и НОЋ.

Роман од Вилхелма Јенсена.

Кад тако сплошни нефе, па ми је тако јесно пред очима, мислим, ђуче је било. Чиста и сад осећам на нефама ђулску прашку, чисто и сад идем кроз широку каиију. Са улице пири промаја, па ми разнесиа косу на челу. Осећам, каио ме неспод лаке хаљипе лефима сву језа пролази, те ја из хлада брзо боље на сунце, па опда опет брже боље са сунца у хлад, не би л' ме опет та чудна језа проиизила.

Ал' најпосле ми се и то досадило, биш као и Марта, она грдна лутка, и књига са мојмушима, што, окрећи је како ти воли, мајмуни се све кпибе на тебе. Те тако хајд' ја на сокпа.

Бога ми, свега се тако сећам, као да је ђуче било. Биш је право чудо! ја сам још тогодина живиња у жетој кући, у истом соками, па сам заиело на прппеци и омари толико пута стојала пред каиијом; ал' за чудо, сад га се сасе сећам, на инвад ми то сво није било тако јесно, као данас. Да боже, кад бих хтела, да кажем, или боље рећи, да пишем, пета је то управо било онда тако необично, а ја, бога ми, не бих знала ништа проклуиати, што није онда и данас било као бам сасвим једнако, јер за чудо, у мом жетку ипт се од детињства ни промепуше куће, ни људи, на сам чешће чула, ни од њихове дечињства ни. Онда сам могла пекти својих седам година, данас ни је двадесет, двапе пра пут толико, па сам поред свег тог још онда толико појепата прочитала преко главе. Ал' већ о томе не бити доиише реч; свашта иде својим редом.

Наиђем ја дакле онда пред каиију, на гледам сокапом лево, десно. Сунце стоји управо преко темену, мајмуне само на страиу, те се поред куће пружило пајдрмом узана пруга хлада. Са пајдрмо одоше ни они у вис, те ни сад ту прни пут падо у очи, каио, боже, те куће преко, тако горе сиепшо изгледају. Сас меии стародревни лабат — онда до душе још нисам знала за ту реч — са неким стспеиастим рашљама и зупцима, на жуљкасто окречени. Сећам се крло добро, каио сам се бапила бола у мисли, да л' може ту, боже, мачка да скочи са једног зупца на другог; па сам хтела баш да назову, да л' ће моћи.

Ништа друго, него је баш била недеља после подне, тако је сам сокак чисто изумр-о. Жиие дупе нема на сокаку, а на прозорп се нико не промаља, сиуда каиији заиоренп, а запесе спупшене. Само мапори жуљи лежи на једно двадесет хорака на сред сокака; пруњио се, па на сунцу спава. Окпторпо је, строма, па је већ пола осленио и оглувео. Ја не знам куд ће од радости, кад видим да ме се бојп, на кад тек биш пито брже или управо рећи, пито лакше може, на тек клапата главом као куд, па одрмаје. Брже боље поиушим и сад со земље неволико замичка, па се уамем за њим хитати, да га поклоиим и крешем. Ал' сад ни га ја нисам погодила, ал' његова кожа бише не осећа. Ал' онда бих дала мислим — своју пову хаљипицу са себе, само да могу да њиме каква поклоа каиси, па да могу да га отерам. Да на том сунцу и онпрп њему прпђем, то не смем, јер ми је

ПОВЕЉА ЗА ИСТОРИЈУ ЈУГОСЛАВЕНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

мати рекла, да доци поднде од сувца руке и лице, па да буду гадна. Те тако мислим ја, сазнаће њезда отуд наз Бошка каква кола, па ће упрано на љубоња. Онда он мора ни устати, ни ће му се ја смејати, ни ће та кола претрзити, па ће он остати лено мртав на сокаку, као год и она комшинка керица, што је тако исто прошла. А ја сам право рекао, баш мислила, претрзаће ти, па сам већ мислила, чим ми мати дође кући, доотрчаћ горе, па да јој кажем: „Уами само, мати, љубоња претрзала кола, па је сад мртва. Је л' ти га жао?«

Уртрида је себи у главу, морај нађи каква кола, па за те останем у хладу, што се све неће и већма широко, па непрестано поглеђам на преки сокак. Ал' кола ни од корова, ни место њих, сто ти ја-Миковић. Ишао је увек лагано, па и у сред лета њезда са книговани и кађавама, те та њезд не чујеш над долазе. Увек сам му се за то смејала, ал' сам га се опет и бојала, јер тек у једно пут сто те та њега нема међе, а ја ће сам. Лети ако обичао у сенки хладнијем, на ноћ и коса и брада му може да добија боју од каштану му. Ал' зими увек носи бунду, па му је и срце и душо, да ни тек нанеседа натрашке са њезни дјацама пређе преко лица, па ме сву нагрбе, те да све јаучем. Једаред бих баш и мати ту, па ће му рећи сранто: „Ти њеш ми са своју пазом лозан још и сво лице у Јужнице поизворити;« а ујак ће на то: „Ако се у твоје лице нешта више не да поквасити, онда се већ можеш умирати. Гледаће ће образине све те мајчине дутке добити и дошиће, а можда би са њих било боље, над би их још од нолеђне чешагајом рибали.“

Сећам се, да сам од то доба страшно мрзила уја-Миковца, пи, како га у кући зовеш, уја-доктора, па, сећам се прао добро, над год би мп после претрпо лице своје рукавом, а ја одмах здри у њега, па трчи матери, па тамо се једи, како ме страшно боли. Ита каше, кад је он већ отишао, а ја замем једну шгљу, па ћоме разгњечим чело и образ, тако да се чешатиња лено видила. Онда отрчам матери, па јој покажем, а она ме пољуби, да ме ни волаче, узме ме за руку, па онако љутита са њом управо доктору. Али и сад као да ме је пред очима, кад му моја мати сва разљућена и сва дрхљући уже пребацивати, а он се полако подиже од сокоја дебелих и старих кађавгина, па ће јој рећи онако, ако што он то већ уме: „А шта ти, бога ти, усела туда урлекати; та њезда се том твом мајмуну још не ради о глави. Још не можеш да се одучаш, да не зинараш, а ја сам те већ толико пута поштено проветио, над сп и те још била тако разљежено штено, као сто и он онде. Оди-де, бога ти, Було, мало ова-мо.“ Мени је ако Јулка, а мати ме обично звала Буљарета, па то ме је доливало много лепше и „отајењеје“, а сад ујак, по свој приличи да ме само једи, ничеково простачко „Було“. „Оди-де, баш да видимо — “ Ту зас га столицу рукав од бунде, па ме њоме ударио по моме образу, тако да и ја и мати цимнусмо. Онда ме стемпе главу своју дутим, узвиња рукама, добро ми разгледа лице, па ће онда рећи:

„Но, видиши ли сад, Мзро, да је још где год огребено? Немој ни ту њезда гакати, ако гуска за своји гушчића, па се немој дати њим за нос од тог балавог дерантета, јер тамо само ошкубљен, да нам прамо нико не дође да тако глупаку. Већ ти лено отиди њим, па још уједи проченш леђа. На ’вамај — ти то опет нећеш урадити, као што нала, за то ћу ти ја ушгедети ту муку, па ћу одмах почети — за тиву њушад прилеже само њушке.“

На ту њиш отуд, њиш одуд са својим белим рућицама. Ја сп пошла у непријатељ, па се ни не заплашах, а ујак ни опет седе за свој писаћи сто, па пас више ни не погледа. Опомињем се да као, да сам се још више на матер лутила, него на њега. Молим вас, и она се пресгрезнила, па не вели ни речи, већ ме уз се руку, па хвр' са мном њи. Код куће ми дала још више пословстиња, па ме питта, чиме сам се ја то огребала, па ме узела љубити, па сас плаче: ал' код ода више нпсам да праде, да нам ујак више не буде њима лечшик. „Та ои, Мзро, већ од толико година не долази у кућу као твој брат“ - рекаће отац тако одлучно, како га ће већ одавна нисам чула, а заједно неће ти бити крво, зато би се, сачувај боже, ти и Јулка разболела, да имате најбољег лечшика у свој варопи. Молим те, проучкај мало гомиле, па немој да ту ствар прешгасиш на грађу штету и твоју и дстињу.“

„Прешгаћпте,“ тако дрсну реч њим ни ме над више отац рекао матери, те ја захућено погледам на матер. Ал' она од грубог братовљевог понашања њим никако да дође себи, а уја-Миковац — ја би га од то доба, већ сам сама са матером звала уја-љиковац — остао је и надаље кући лечшик, ће сваками четврт сасат ако не тек мало горпути нама, да види, да л' ми је, иеш, когод покварио нолудиш од сплних послаетиња.

Код сам дваше то после подне на прпшећи спеиала уја-Миковца у своом одељу и кађавгина, где сам отуд наз Бошка, хтедох најпре да побегнем под кашпјом, па ми од једнпон сспну у памети, да та задржим, па да га питам, зашто он мени сас тако гадна пиша кадена, и зашто он мене баш ни мало не воли, а опет ја требо да родим пи да мп сваком. Мени тако доће — откуда, не знам ни сама — кад га тако видех где сам у спном иде полако по кладрми, па не гледа ни лево ни десно, већ се замишљо, а мени прам пут у вену паде у очи, има тај њиш ујак нешто необично у себи, нешто сасма друкче, но у других људи у нарошш. На шта вишс, доће ми, да је неред сас своје седе косе допао од једнпон. Пруо ми одн једини, па бих ме заиш шта дало, да ме нешто узме за руку, да ме пољуби, па да кажс: „Ти си добро дете, Буљпјето, па те ујак и воли.“

Доће ме, да он то може лако и урадити; та данас сам први пут обукла плаву хаљпнпцу са перпзом од мојеног перја, па нпам и пеширић са спомепком, па и мати кад је пошла са оцем у цркву, заштила ме је и оној да ме сад, видно тако што год лено, па се бар шест пута за њим осврнула. Могла сам дакле слободно, да се мало ослободим, па да му прспречим пут. Ал' он ме опет лито није примстио, спустио главу, па гледа свој пута, те га ја ухватих за руку, па му страшљено промашутих: „Уја-Миковап!“

Никад још нисам видпла тако лепих очију, тако дивних очију, тако особпних очију, као у ујака, над их на мене подижс, упрко рећи, над их пе пе спусти. „Лажеш, хуљо, видпла сп их!“ У других људи, што ми долазпше ову, пј' што их видах на сокаку, па и у очпиии, читаш у њима све неки посао, све неку журбу. Каткад се засмеју, ал' онда опет чпташ у њима разуверење, јед и журпу, ал' поред тога увек и неку журбу. Тако сам их најчешће и видела, јер чим тога — видпла сп их! — забогме нетко бежи — нестане, а очи су им одних малапслае, без пзраза, баш као код гледаш кроз празан прозор без цвећа и заиеса у празну, голу, окречену собу. Ал' код ме ујп-Миковап то после подне погледа, а мени доће, мислим гледам у плаво небо, ал' ће у тако плаво, јасно небо, као што је сад над нама, него ако над се сгуче по њему разлика, па се огледа у тихој дубоној води, а ти га гледаш у њоји. Тако ми дођоше очи у уја-Миковца, над их прам пут боље погледах, те му још јаче спнеох руку, па ћу му још једном прапнути: „Уја-Миковап!“

Као да сад гледам, како ме је неволино трезнутма морао од главе до пете, усне му се сас пише и пешто растегну у пндсмеј, па ће рећи: „Но, Було“ — чим сам чула „Було“ а ја одмах пспустим његову руку. — „Но, Було, та од тебе тноје слатка мама начинила читаву комедијашину! Сад још да имаш каиог мајмуна у црвеној рекљпји, па онда можете одмах на позор.“

Ја сва поружпласа. Ма да га пасам добро разумела, ал' ну једним подсмеј пз усната, па од чуда побегнем под кашпју. Ту станем на повпкпем колико ме трло моси:

„Право је мати казала, да сп ти матора, гадан уја-хликовап.“

Баш ми је мило, кад сам видпла, како му се лице при тим речима сасвим промепуло. Доће ми сасвим озбиљпо, а очи разрогачи на мене.

„Було, ходи пам једап пут опамс!“ - рекао ће им. „Немам, да те пзвпдим кажем.“

„Да, вељда сам луда! Да ме опет тучеш, као онда. Уја-хликовап! Уја-хликовап!“ викнем ја.

Кад ми рече „дедо,“ а ја му погледам у очи, па морам, да му верујем, па ме да сам га мало час пркпла горе него икада, опет нехако, хоћеш пе хоћеш, морам да му одем.

Он ме узе за руку, премери ме мојп плаетену хаљпнпцу од горе до доле, па ће мп рећи мирно и озбиљно:

„Баш сам сад видно »Бубпбеву Мплку. Има хаљину од бело свиле, па са плавим вппарама. Но то је много лепше од твоје. Та си пред ће ме спеши пи показати! То је, бога ми, шарена, па и тнојој мами баше ирао пзе. Ко год вас види, сваки ће казати: лепша Мплка него Јулка. Ено је, стоји одмах тамо на њпзу од Јованковпог сокака. Иди Було, па пек ти Мплка новале своју хаљину.“

Ту ми пустпрају, па сп не окрете, већ одо управо кадрмом, а кадрме по кадрми дупиј, ако да погод сре чорбу, ја бар не знам како друкчије да кажем. Ја стала, па гледам за њим, како сс могао крсе суде. Ал' опет сам смотрала, да ни ујак пспод свог летњег капута носи своју пошгену гуру, као што то већ врани уја-хликовап, као и сви други зли људи, о којима сам чула, и што сам их видела пзврпше, управо морају и имати.

„То мора да је рђав човек, што има гуру, гуру је Буљпјетов“ рекла ми је мати пекше пута „па се сама добро пи уз од оног, од кога је већ бог узпур узео.“

„Право је мени мати казала, да ти пзаш и гуру. Уја-хликовап, уја-хликовап!“ дерала сам се колко сам могла из њих. Ал' он ни да главе обрне, те после неколико трезнутака стојим опет сама под кашпјом као и пре. Жубпи се јоп једпаи сучка пасред сокака, па сиава, ал' сад ни је баш сас једно, а дошла ми, па га потерала ал' пресавила, а не дошла. Ја сам само то мислила, како то, кад је уја-хликовап нама долазио, а ја бих бог знаштп урадила, само да ме подпсне, па да ме пољуби, а сад бих пула да од чуда, да се нешто врати, па да то и урадп.

На онда не могу ја шта Мзрам да подерем моју моју хаљину од горе до доле. Видим ја, морам се ја доштьати до Јованковпог сокака, па да видим како се то Мплка Љубиновпм пашшбрала. Њојем нспоспо поражена, па се опет врати. Од ког је већ нсп мени мати рекла, пије ја мспе да се дружим са »Љубиновом Мплком. Она је трговачка керка, а ја сенаторова, а трговац, ма да је њпко богат, опет је тек мешто просто. На онда како је и то простачкп, пашм у недељу после подне тако нашшбрсни пз сокак, да се дспобра покаже. Тако пито може учинити само једна простакуша трквпла. Најболе ће јоп бити, да ја сасвим расрдстим са том Мплком Љубпбевом. Мати би се томе јако радовала!-

Од како ми у кућици, све је око мене пусто и празно. Одем на кућицин прозор па зовнем, па викнем: „Роксо! Роксо!“ Ал' Роксе сигурно се навукла, једна је дочекала, да јој од господи и госпође. Ја сва поплаветнала од силне дреке, ал' у кући се нико и не мичe. Ни у свој авлији колико је дуга, нигде живе душе. Најпосле мишеви се древе, па као мислим у себи: „А чекај се само, док мати дође, казаћу ја већ њој да је Рокса отишла, а није је ни питала. Казаћу ја већ њој. Ал' напослетку пита ме то сад помаже?“ помислим у себи, па седнем на руду од њених најмилијих колица поред зида, те тако мислим по својој памети.

Управо реки, мислим тако у себи, друга деца, што сам их толко пута гледала са прозорь, како шврљају по сокаку, и од којих ме је мати непрестано одвраћала, вика, бога ми, мал' те није боље него мени. Где ће, боже, сад бити? Па што, боже, сад раде? Заџело се сва деца скупила тамо на велику пољану пред капијом, па се лонтају, па се играју жмире, а ја сад седим сама у авлији на руди, па једва чекам да прође после подне — тако ми се отегло — не могу да дочекам вечеру, па да легнем. Па шта ту управо и ник да ми се допадне? Госпинску собу горе са средњом славама у златним оквирима и са кадевеле-канабетима — та зимџем је неђ у врсте. Па и кванту са мојунима и таблице са сликама, а тако исто и кухињу, што сам је добила о рођен-дану. Остали ми још Марта — дугим са црном косом и плавим очима. Ал' већ сам још јутрос обукла свечано руво, па сам већ казала, да ћу после подне ићи Мишу, па се тамо играти. Ал' она се и не мичe, па и не реже ни у шта, што сам је гледала, псовала, гуљила, па је најпосле заједно са свечаним рувом бацила у кошаву. Биш сам тврдо наумила, нећу је ни погледати, док ме не моли за опроштење.

Видим ја најпосле, нема ту ништа, него ако хоћеш, да ти не буде дуго време, а ти мораш дете устати, па Мишу Љубићевој. Устанем, ал' онда опет као мислим у себи: та већу њој ићи, па ми се глане стало. Ако она мени дође, е, то је што друго; ал' да ја, сиротора њерка, идем једној грчкој просташуши, а, то тек не иде. Па онда још, она, каква је, још ће се ту кочоперити и шепурити са својом белом, свиленом хаљином, па ме тако само понижавати.

Тако лепо мени нека не зваља пита ћу од дуга времена, ал' Мишу већу ићи. Од лутине цуне ми очи суза, па како сам устала, то већу сад да седнем, него се ушутим кроз дугачку вилиј, па кроз отворен чардак, те на дашчару. Била је гвозина од куће, што је живо испод нас. Ту су балвани, даске и сиоле, све разбацано и растрљено, а између њих пиперје и грешине и мање и веће шљунче. Тако недељом и родним даном, кад се тамо кошке не ради, дошла би тамо чешће пута, па бих од њиховa и дрекa правилa ауће и сваковрше сеоце. Мати ми забранила, да одлазим тамо и у радне дане, за мене су — вели — калове сувише „ординарне“. Ал' данас ми се ни ту не свиђа, па кроз дашчару одем управо у башту.

Сав ауће у нашем сокаку имале башту. Њој сам могао доћи тек преко бар једне авлије зато не дне (код нас је била дашчара место једне авлије). У читавом сокаку наша башта била најлепша и највећа. Од комшијске дели је нека врста ограда са шипаравим јабуками и бресквама, те нам нико у њу ни да присмрди. А тамо у врх баште отегла се нека гредња липада, а између њих поширов висак са жижом плавтом. Од прилике насред баште стоји једна сеница од растошине а на њој прасе, плава и жута оваца, а пред сеницом на зеленом бусењу пантан басен; дно му глатким плућавом набијено, а у средп подосао; скаче на уста неког бућкастог Тритона. Ал' то је и било једино празно, необрађено место у овој башти. Сву осталу башту дрвеће и шибље више него преобиљно, а траве му се горе чешће састаје у свођење.

Бар такође сад било. Не могу да се опомемем, да ј' је те године била јака зима, те је због тога биље мало одрошило, ал' морало је тако исто бити, јер зимо заиело, да је било у половини Јуна, а све је било још у најбољем цвету, као код нас при крају маја. Цвеће, плаше и љубичасте сирасте тако се испреплетоше, не можеш скоро да видиш од њих леста ни дрвету. Између њих се пути смеђерена и бела калина. Грана њбуи од цвеће диље ружице проколно се кроз зелене шушкаре, па често пламти од ирха до стабла, као каква огњевита пирамида, а грање му се изгубиле у зеленилу.

Бога ми је ретко било, да се ја накажем у башту; а не знам управо ни зашто сам тамо дошла, и шта сам управо реки тражила у башти. Свакцу сам знала скроз и кроз, а и бакарног Тритона, што је већ сам недолично. Па онда ту је тако досадно. Чула сам додуше, да је то нешто страшно лепо, и да су њим други за то увек завидили — мати би о том увек презорно говорила, четвка та комедија ту — вели — само смота, ни ћемо то, вели, пре света увложити, па ћемо мотикути што год даљеко господственије — сви су њим реноx, завидили, ал' ја, богa ми, нисам никоме завидила, па ја то нисам ни знала, шта тражим ја управо ту у башти. Одем у мишља, па гледам кроз плетено стакло: сва дрва, шипражје, земља, сва се планетни, а небо је два пут плаветније но обично. Онда опет гледам кроз прасо овно, па кроз ауто, па онда устанем, па мислим тек тако у себи, па што управо после тога у недељи и што ћу и ја на свету.

У један пут ми дође, да нас, боже, као да је сасвим друкче но иначе на свету, некако особито, некако чудно; никад још није тако било. Зиши, то је још онда било, кад сам стојала на сокаку пред капијом, па кад сам у једаред видила онај зубат, а уја-Миховап тек се помоли отуд иза Јошка у свом сивом капуту. Дође ми то као нека сва.

Можда је свет тамо на полу као наше лиде, авлије и баште, можда је и ово баш тако, као што ми мало час дође. Да ј' се, нешто, може да види преко целог света, кад се тако нађе на башти? Та ми мислю проћури кроз главу, те ја потрчи, велю могу на нагао, можда ћу тамо наћи какву одушку у шушкарју.

Ова плота пузикала се, као што већ реков, грана цветна ливада, а у њу прелазе и комшијске баште с лева и десна. У трњаку се осушио један шушкар, те је сад тамо повелика рупа, а мати кад год би туда прошла, тек би рекла, ту рупу треба запушити, да се не доваше војскани пробасати и несугурација у башту, па да зраду. Поскочим ја из кола, па на одушку. Нисам се још ни окренула, а ја кроз ворор, па се нола стоцнлазм, а нола сврћам на другу страну, па забодем носом у бусење од једпака и ливаде.

Знала сам, но ту да ме нису, ако и ударом у плач — а није ме баш ни боленло — па баш ја да се усиеси на руками, кад осетим, како ме неко дохвата за раме, да ме подигне. Дигнем главу. Преда мном стоји дерав, од

Петар Вукотић.

пролаче главом иштн од мене, разрогачене очи, па ме зачуђено гледе. Кад га ја погледах, а он спусти моју руку, склео се, па ме још једнако мери. Пун једнех неке језутине, па ми се спласла ова нога, не могу да је се опростим. „Па, де, помози!“ пошикнем му дутито. „А свом ли тесе дотаћи?“ запитаће ме он, а још ме једнако гледи.

Смеша, ако ти нису руке власне. Довати ме еде год за руку!“

Послуша ме, па ме подигне. Онда ми однет оде блејати у лиде. „Ето се твоја лепа хаљина оцрљила од траве“ рекнеће најпосле, показујући често упалиено очима на ву. „Ја знам нешто, како да је очистиш. Хоћеш ли?“

„Добиће неће баштована од моје мајере, пето још није завршио руку у нашој башти, па може сиава да падне у пошаи. „Добиће он вех! Ја хаљину ниће бити штета. Имам ја код куће много лепших. А ову ћу одмах бацити, чим дођем кући.“

„Мајти — наша башта, — баштована“ промуко је он још једнако мерећи ме — „а зар ти имаш мајеру?“

Ја пресох у себи. „А во нема мајере? На од куда бих могла ваши онамо, него из наше баште?“

„А ја сам мислио, ти си нала с небо“ рекиеће он тако озбиљно, да сам се још више зацерекала. Боже, како је луд! „А ти судиш као отуда, што је и небо плаво?“

Он сне врти главом.

„А зар ти немаш мајере?“ запитаћу га.

„Немам“ вели он, па опет врти главом. „Имам је некад на небо.“

Ја мало ио мало дошла себи од страха, па га узела мало боље мерити. Баш ме је шило, што је тако сплетен и збуњен. Ја истина ни се одело допадао; видим ја из њега, како се тек он мора мојој хаљини чудити. Заборавила сам већ на Милку „Бубиберу. Боже мој, ако да га сад гледим, могло бих га одиах замолонати. На њему неке ирка, јеотина рекао, чиста је до душе и није подеран, ни кратких рукава, жаре му скоро од сунца опаљени лактови. Ово врото смотулало неку хораницу; сва већ избеднео. Ја ми је тику кушала мати на пијаиру за моју Марту, па се за неколико дана сва исцепала. Да ј је то било од мараме, ил' је бан ово обилала блед, то не могу узети на душу: ал' као да га данас гледим: унеких образа, а косе му подсечена, на чела ни сиега. Онасно се неким својим карицем као какво завдрокавље, за које ме је мати увек говорила, да су све сами ирљавштине, пајпогарне и пеиичуруге; грехота ми је дати и корицу хлеба, јер они одмах оду у пријатељиару, па је тамо прошћу. . .

„Ти заиста немаш мајере, већ ћеш бити ваша лола и погреба, па се ваљда прељачити кроз ту рупу у нашу башту, да врадеш,“ велим му ја, па га узех мерити од главе до пете.

Ал' одмах ми је било жао, што сам то казала. Очи му се напуниле сузе, а он ноће рукавом, да их обрише.

„А што ти сад плачеш због тога? Моја мати ама то тек најбоље, а ово ваше, сви људи, што тако нагледају као ти, не суде се, нод могу да штогод у цеи гурну: ја мати ми је и то казала, узми се, каже мати, добро ће ум од тих протува.“

„А ти онда бегај од мене, чујеш ме се, ил' управо ја ћу да те сам од себе сачувам“ рекнеће ми, па се сакрете, па хтеде да се успиња за јенцех. Кад ме при том погледа, а мени дође ани исто ово у ума-Мишкина, ама пљуиуте! на ни наде на ум, да је ту сад нешто ја, па да ме види и чује, ваљда ћу тај богме разиукао уже, ала би ми се смејао. Ту ми опет дође на памет данашње досадно после подне и бела хаљина у Милке „Бубибере, на да сам знала, да се то не пристоји сеиа-

торској Јерци, опет сам потрчала за њим, па сам га ухватила за руку.

„Остани, бога ти, ту! Ти смеш већ да останеш; већу ти ииште то казати.“

Он стао, па опрезно главу од мене, ал' је видим са страно, како му сузе теку низ образе. У левици му сад тек, од ни га ја показа, онаких бокор обична полска цвећа. Јелиајући рећи ће ми:

„Мој отац није још никад ништа урадо, а ни ја ве. Ово је цвеће било ту у јендеку, на није ничије, па ја мислим, да ниеам никога зато унеирећио, што сам га узабрао. Ал' ако ти мислиш, да сам га украо, а ја ћу га одиах бацити.“

Ту хтех у траву бокор од разлечна, лепе кате, и турчинак, ал' видио се, да му је жао, ни мислим на моју једну реч одиах ми ио памети: ал' ја место да га оставим а ја му ренох:

„Мани ти, бога ти, то је свеем простачко цвеће. Не вреди, ни да га човек узабере; је ћу ти дати много лепше и финије. Хајде са мном, ја ти помоћи ћу ре!“

Он не зна шта ће, на још једанпут јенди, ал' над га ја узватих за руку, а он пређе руканом преко лице, а ова му добише мете ово над ових ова изненади пре нут угледах. Богме сам се замудила жестоког силе и хатрине. Ироз свог свог слабуњавог тела, ово изнита снови на нагао, па ме изауче из јендека ово како пеиче. Ја га одма проведем кроз одупиу од трњава у башту. Осећам ја чисто, да је он свој бокор бацио на моју заповест, па за то морам ја сад то чиие накрпите, ако год што ни је и мати чинила, кад је због ње као сиромашак што год покварио ил' изгубио. Мати би му ту рекла: „Тај тамо, нека узме то слано. Ја га добијем ће морам ишита да му дам, ал' моја осетљивост допушта ме, а положење ме нолаже, да се ушем „моба пажем.“ Те тако прићем једном обуку од сеирића, доказтам са стране једну грану, па му је пружам ова ђела:

„Ето уами то за свој бокор“ рекнем му. Пружам ја, пружам, ал' бадава. Он још једно у руке баште, куд сам га провела, па ноје страшљиво, а пола сиављаио бацио ово себе.

„А што не дођеш? Који ти је враг?“ продерем се на њега.

На моју дрску баш он погледа на мене, па ме муцајући запита: „А је л' ово ноја?“

„Рој? Хо! ха! То бих ја била дијеко, над сам оде код куће,“ велим ја на то анкобуља се.

Он ме то само: „И јеси ти то богме.“

Да л' је он ту мислио, ја сам збиља код своје куће, ил' је мислио, дијеко сам, бога ми то ни знаде ни знам (ааиоиа, погаиије рећи; знала сам та већ, да шеси дијеко) ал' сиавао ми је било право, што ми је признао, да је моје сво ово њега.

„Узми то!“ рекнеће му пружајући му траву.

„А зар ти то смеш да откријеш?“ запитаће он плашљиво.

„Да богме да смем, што год хоћу. Мати каже, да нашто је то ту. Хоћу л' да је откријем, а ја је откријам. Ето гле!“

Ту смотљам пуну шаку сирнина и шеборја на га хладокрвно, ал' са неким унутрашње повеском трешњем о земљу. Он не гледи неколико трентутака, онда ће ме замолити:

„А што то чиниш? Где би та тако што радила?“

„А нашто ие? Моје је.“

„Ал' то боли цвеће тако исто, као ид би тебе ко хатио.“

„Е, ал' ја онда плачем, а цвеће не плаче —“

„Јест, ал' цвеће пусти лиљаке, па је сутра мртво. Немој т' чинити, ид те лепо молим.“

У том ми његове ова последиаие иеиако необично упаоно у уше.

„Кажеш, ид ме тако лепо молиш?“ Ту га тако исто разрогачено погледам. „А и ти си их мало час видео. —“

„Е,“ иа ту поруиени. „То сам ја хтео, да одиесем мом оцу. Он лежи, сирома, болестан, па ће се тако радовао.“

Ту и ја осетим, како ми ирваа покула у образе. „Имаш право,“ рекнем му: „ваш је ио болесиик, онда му се сме цвеће набрати, а иначе није лепо.“ Ту покупим са земље разбацано граље, на му га додам. „Ето узми, на одиеси и то оцу, а онда дођи да ти покажем нашу башту.“

Онда га одиедем басему, па изучем ми ио средине, то водосиор иреку у кас. „Је л' како здраво сиане?“

Он га зајаре гледи, гледи, па се онда оде обзирати. „Да знам од куда то прога дошао?“

„Е, откуда? Ето видиш, пукамунки уста, као год у ајта у мојој авлији.“

Ал он још ирстени главом.

„Ајд! Мора да долази с брега, иначе ие би сиакако тако у ане.“

„А јеси л' ти још икад видио какав водосиор?“

„Нисам.“

„Па откуд онда знаш?“ осетиеи се ја на њега. „Ето ја видим овај сиакн дан, ни ваљда боље знаш“

„Немој да се срдиш“ рекнеће он плашљиво „ја знам од куће једиовавиу, на тако тако стоји.“

Ја нисам још никад о том размишљала, ал' опет уједи пут видим, има право; бакарни Тритон није жив, на како ће онда да пушка воду из уста. „Лутам се, ал' опет видим, тако је. „Хајде“ рекнеће му ја кратко, „хајде самном у авлаа.“

Ућемо унутра, на му показем све редом слике на дувару. Он не може да их се нагледи. Видим ја, он са спојим халинама и како је плашљив, иуд и камо је ишао од мене, ал' опет се иовоеше, што му иису све да растумачим, нити знаи коју слика, ако што сам то већ чешће чула од оца и мајере. Сасе престављах ратне предене, а беше и неколико бакропреза, чија се ирединст за мене да како само у томе састојаха, што сам ни знала ниеаа, не ииајући даље никакна појма о њима.

„Ето гледај, то је једна велика варои, зове се Београд, а видиш тамо онај брег, иза њега како се све бели од снега: знаш то је Авала. А видиш, ово је Етна, а то је Етна.“

Он ири сианој слици све бечи очи. Онда ће ми рећи:

„Е, ниће. Ово је Етна, а то је тамо Везув.“

„Ниће истина. Ово је Везув. Та хоћеш све да знам боље него ја.“

Он ће на то тихо, као ово ирп басеиу:

„Немој да се срдиш. Та знам добро ваљда. Ето ту је мали слоии камењао, да је то Везув.“

Ја се ваиала увређена, на бутии. Видим ја ваљ, тек што ме ударии у плач. Мати је увек ваљда, још је рано за мене, да ноћем у школу, па да иозиаиром моје очиие читањем и писањем. Меии је то било у ред рећи, ваљда сам да се игром и да ииштане радим, ал' сад бих дола ие знам шта, само да знам, шта значе ти одиоси ноктн и сарчиие главе иеиод слике. Све ме је већ ошрало ја мислим боље би било, да сам сад лепо у твојој соби ироред књига са хајчушиа и са твојом Мартом. Ови сад лепо иерују, на бухе, што год им је каквп. Док ја тако нола окола, а онда свуђавка блејки ирсда се, чујем где се неко иродера за мном. Окренем се, на видим дечка, а он гледа кроз ирозор, на сва дрвље, на од силне узрујаности једва ирочуја:

„Ју! ју! Какав је то плаиен. Ју, где! сиегори. И дрва и цвеће и небо.“

Ја да пушим од смеја. „Па зар си ти заиста мислио, да ћемо ја и ђед ићи горе?

„Ју, ала си ти луд! Та онамоје прасно, ни је онда дабогме и све на њему прасно.“

Њега обла румен, као прође обичном стаклету, па поче да је све зелено, сиво и плаво као и пре.

Кад сам га видео, како се осрамотио, а мене прође срдња, па ћу пајдошта сасма хладно.

„Ето, ово је стакло зелено, а то је жуто. Ја ћеку наше да гледам. Већ ни се огледало.“

Аз' ни трн од једног до другог, па не зна шта ће од радости. Онда ће ми рећи: „Мајом те, остани ти ту, на гледај тамо!“ па скочи из кућице, па наслони сплаз лице на сиво. Најпре ја прасно; аз' ту поника увлажнено: „Немој: не могу ја да гледам тебе у пламену“ онда ја жуто. „Ох, то је дивно, баш као сунце лети у подне, аз' бојим се, да ти образ не поцрни.“ На отпрћа, те ме узе кроз зелено окно гледати.

Гледи ме, вуче, гледа, кути. Мени се већ досадило, те сконрнем на клупу на поље.

„Но?“ запитаћу га. „Крез то сам ћа онда био још гадација?“

Он само маше главом, па ни неће ништа. Напокон ће рећи: „Ја сам мислио, нема ништа лепше на свету, од тавоје плаве хаљине, аз' то је било још лепше.“

Ту ме нешто чудноватно погледа, а глас му доће некако тајанствен. Нестао га разумем, шта хоће тиме да каже, па га запитам: „Шта хоћеш ти тиме да кажеш?“

Он сложи очи, па ће ме рећи полутаснопо и застајкивајући, као да се предомишља:

„Ти си била сасвим млада, а ја као вила, па и хаљина ж коса и дуги вео —“

„Мајка ово? Та ја нисам вела“ уздигне му ја ђ рећ.

„Аз' јесте. Нисам ти ја Сасвим тачно, па прошдан као научена, а ветар се звало у њега, па га ћељуја, те сироте спутоваше у златноплавим долажама, имаћу баш муке да га задраже. Све се зеленило око тебе, а ти се пасмо не шуми по бусењу, а по жеву цвеће разастрто. Него је тамније, а ти си била зеленкаста од ога до доле. Само ти очи нису биле зелене, него се сијале ако дан ведрих. А ђед год ти погледаш, а тек долету трешње и крешњашње и сенице са дрећа, па управо тебе на раме. Аз' тек ђрдан пут, ето ти једног ветезд са сребрним оклопом, ток ће крсну ва шуше, поклони се дубоко пред тобом, па ће рећи: „Царева жћери, царев син, коме сте поклоници ђ руку, чека на вас тамо доле“. Аз' тек ту стаде врагва и плаз од тиварође, па тек долетиште небом вола, а у њих упрегнути лабудови. Ветез те подиже у њих, па седне преко од тебе —“.

„Ама ја не знам о томе сасвим баш ништа“ уздигне му ја опет ђ реч. На нисам ја царева кћи. Наша Мандја приповеда ми тако што год, кад хоће да ме успава, аз' моја мати не може то да трпи, па каже, све су то трице и кучине. Ђре ја, каже мати, било тако што, аз' сад више нема, ођ само зад је човек богат, па зна да се господски понаша. На зар си ти баш мени видео крез зелено стакло?“

„Него да си ти била. Нико друге него баш ти.“

„Аз' ја сам сад баш встрчала, па нисам видела никакве забудоне, нит вола нит никакве ветезд.“

Он ме гледа замишљено. „Да, аз' то је било у шуми“ рећи ће најпосле утекавши се, „нокја на хладну хлад далеко одаће. Ко би то знао? Лабудоница је то све једно. Пређете ти он, док си трешњу, читаш земљу. Из онда ниже много царевих кћери, што су местиле на њих чиин, па тако и не знаш, сиротс, ко су, чији кћеју на шуше.“

Мени су тек доће ред очи, нако ме је оно на сунцу пред капијом нши сонце нешто чудно погледао, баш ако да су и мета очи-

ниле, ни ђ жубов и ући-Миковац ире него што сам га ухватила за руку, и ире него што се показао онај стари матора ђја-хлапоница. „Да мислиш ти баш збиља, да су и мене уреклн, па да сам и ја царева кћерка?“ запитаћу га ја замишљено.

Његове се очи нешто чудно засветлашше.

„Одмах сам то помислио, чим сам те видео из лешдја у ђедену. Ђајпре сам дођ душе мислио, пала си с неба.“

„А јеси л' ти већ био над год ђ шуме?“ запитам га.

„Нисам. Отац ми је већ одавна болестан, па не смем да се усудим далеко. Него сам је видио од наше кашије. Ниће зелена, нако друга дрва, већ се плаветнн, сасвим се лепо види.“

Ја га ухватим за руку. „Ја хајдемо заједно. Мораш ти мене тамо подаћи. Хајдемо те одмах тамо!“

Аз' он маше главом. „А, већу; далеко је, а ја морам кући. Дакле, ако хоћеш, ја одвећу после подне. Знаш, ђ друге дане не могу због школе.“

„Јест, кад бих смела,“ рећи ћу ја на то. „Моја мати не воли, кад нашем на сокак. Мати вели, сокаком се пушерају свакојаке сиротиња.“

„Па ни њено одавде ланадом до кашије. А шта ти треба кога да питаш? Та ти си царева кћерка, па сиеш, што год хоћеш.“

Одавао већ хоћу све нешто да га запитам, аз' не смем. Аз' тако ме је мучило, не могу да ћрећутим. „Је л'? А мислиш ти, да је и Мајка Љубавна царева кћи?“

„Није. Знаш, само је једна ђ кашој варошн, а ја нисам још никад видио друге до тебе.“

Мени се, мислим, свалио воденички камен са срца. „Е, па онда не марим, нека ћажу да је њена хаљина лепша од моје. А познајеш ти Мајку Љубавну?“

Он ирте главом, па ме чисто очима пита.

„Па не морам ја ни баш с њом ни упознати“ продужићу ја, „нећеш ми ваљда сама у шуму, а ти неш бити моја ћатеља.“

„Јест, аз' кад дође царев син, а ја ћу сасвим друкче уредити ствн ствој.“

„А шта то?“

„Ућићеш ти одмах.“

Ја се насмејах жестоки озбиљним и лутитим очима: „Сад нисдевам баш ако ућ-Миковац, кад ме је ово бунило,“ рекох му.

„А ко је то?“

„Не знам ја? Мати вике, у одрпанпца је ноћнашње унек рђаво, а ућ-Миковац ретко и нде другим људима.“

Мој дерак опет ноћрени као рак, па тек што не бриче ђ плач: „Ја, дабогме, да нисам за тебе, зашто ти си царска кћи“ промућуре „аз' доктор Миковац долази сваки дан амо, да мало ова обиће.“

„А је л' и тебе већ тукао?“ запитам га ја радознало.

Он ме зачуђено погледа. „Није још никад. Он ме здраво воли, па ни дозволи ући књига.“

„Па там још горе но жеча. Тебе воли, а мене не, а каже да је мој ућак, па ниће тиеђ. А како се ти зовеш?“

И дан данас не иде ми ђ главу, како то, толико се с њиме забављала, па га тек сад запитах за ime.

„Мишо“ вели он. „Тако ме зове отац и доктор, а ђ школи ми се ниво Мишило.“

„А ону како је име?“

„Петрун“.

„Па то је он онда само прост, како мати каже.“

Ниће ме разумео. „Па то је он онда прост човек, а не господин.“

„Доктор каже, мој је отац једна најпоштенија ђ читавој варошн,“ рећи ће он забављено.

Ја сложим рамени. Шта ћеш кад је бубдао? на баш да му нешто одговорим, кад ућ-

дарео чућем, где се нешо на интересно шетао дере „ја, ђ бапшу је.“

„Збогом, Мишо! Немој да заборавиш: у недељу после подне ђ шуму,“ рекох му, на му пружим руку. „Одиеси оџу то ћрсће, па кажи, дође ја дефем мо царска кћи, пођазаћу му тушта дрвор каинева, на нека ти онда куће лешше хаљине.“

Он ме ирже чврсто за руку. „А не смем ја нашн ни сокак ирез ваше вежије. Мој отац свгурно изгледа на мене, а тад је ближе.“

„Не ћде!“ велим му ја на то брже боље. „Не можеш, Мишо. Мегда Он те видити моја мати; а ти знеш, она не воли, да се дружим са дечом, која су — —“

Нисам сме наговорила, аз' он ме је разумео, на тужно погледа на своје одело.

„Булка!“ чујем од једном отуд на ирека. Он се сирома ожалошћен већ бно окренуо, аз' сад се радосно обрну мени, на вели:

„Ха! сад знам.“

„Шта знаш?“

„Како ти је име Булка.“

„Јесте. Отац и прости људи увек ме тако зову, аз' мати ме зове Буљиета, на каже, чим будем десет година, морање ме све едуге и слушнике звати „госпођице Буљиета.“

„А мени дозволи лешше Булка“ вели он, па ми пусти руку. „Ја ћу те увек тако звати. Сиеш ли?“

Опет ме вичу са двориде. „Дакле, Мишо, у недељу, тамо код трњака“ рекох, а и Мандн познаох: „Ево ме! одмах ћу доћи!“ Мајна отрчи пашњаком одушак у трњаку. Окренем се још једном њу, а он стао у шеврање, на непрестано сиаја за мном; а ја идем Мандн и мајки у сусрет, на мислим, како ће ирвга да се свој ирестадље свиди боље Булка, него Буљиета?“

(Наставиће се).

НАРОДНО СУЈЕВЈЕРИЈЕ,
или
ВРАЧАЊЕ, СЛУТЊА И БАЈАЊЕ.

Скупио и описао

ВУК СТЕФАНОВИЋ.

ДИО ЈЕДАНАЕСТИ.

Небесни знаци.

Полазто је, да ће ирести народ знаде ваје ни чуо ријеч „астрономија,“ а камо ли да о њој зна судити, али смо се ипак увјерили, да он неке ђеке скрајеке мисли о њој зна, а да се управа треба чудити неком простом његовом, али неком веселу душе, о којему ђу ја сад нешто ирогворити.

а) Дуга. Народ каже, да дуга до небу није била ирије потопа Нојева, него да је Бог створио као знак или управ увјереље, да неће више никада потопити на земље ђа свега.

Да народ ирести не зна, да је дуга осјен сунца ирез тавну кишу, видјелисе из књиге Достојевске [1] да је он, по његовоју владике Василија, питао по Семендрије једног ирочгорског игумана, кад ће гледати дуга: „душе ти ове игумане! кажи ми шта је дуга, а тако је ширена?“ а игуман гордо и ионосито: „дуга је дуга, а није кажа обруч! а зар си ти кад видео дуге да није ширена?“

По бобама, које се у дуга воде, народ тумачи шта ће којега рода највише ове године бити, и. ш. по леденоме (у Бока) уље; по иреленоме пиво; по жељезноме жито; по модроме злато; по полугвљкастоме вобле и зелен и т. д.

Ако се дуга ирекиде к'вечеру у источ, кад је кишалило, кажу: „ишетра је лијепо вријеме,“ а ако је у југу ирама западу, веле: „опет ишетра киша и дан ирилежи.“ Ово ниж и тамо-

[1] Српска здравог ђркла.

јанских пословица потврђује: „Ї атко ді зота вако тотро зі орета, е Ї атко ді маттіна зі преграта ја сарроїіна.“

Ако један од два краја полукугласте дуге пане на какво село, народ мисли да ће ово тродневне кише у ово село са сјачим земља родити, него у друга четири.

Чуо сам, да и ђуџи и четници нешто о дути чарају у Црну Гору, али сам заборавио овде записати, а овђе у Херцеговини нисо ни ниђе лино нешта нипјетно о томе казати, осим: ако је много пљеснуо, да значи кишну бразу кишу у оно село са сјачим земља родити, него у друга четири.

б) *Сунце и мјесец.* У сунце овдашњи народ много нешта гледа и различно тумаче особито херцеговачки Турци, будући обоје сматрал вином вјере:

— Крст и луна два страшна симбола,
Нек се једном удре и обиђу,
Коме прије чело куку жему! [1])

Турци овдашњи, као и сви остали прости мухамедовци, сунцу не само да је сјајно вјеро-правно, него даје и сунцу брат, а рођак мјесецу:

— Селим везир рођ свенска
Сајуга брата, мјесецу рођака —
— Цар од царђ мене је послао — [2]).

ти кад на истоку помоли, а прекрстиши се рекне: „Сунце на исток, а лица Бог на помоћ.“

Народ вели, кад би чојека огрнуло сунце неумивнога, да би му било као осам дана пилатка у сваком јестовој радњи и у кући, а други осам да би се узалуд мучио без икакна напретка јестове радње, па зато се сваки чува да на сунце не кинће прије него се умије.

Сајуга и њезина вино наше кад је мјесец да по би они дан нешто нрсно прали, јер вели да би се сво оно мијешање (подерале као научинио). Обичавају у неке рећи онолико, коме је престара кошуља и подерана: „као да ти се кошуља мијешала.“

Они дан, кад се мјесец да се мијешало, сваки по заходу сунца иде да види прије младог мјесеца, и ко има новаца стаза у џеп, на угледавши га поскочи чело спрам њега цвокнувши двапут пута усиана, рекне: „ти стар, а ја млад“, па са кушс десном руком по џепу говорећи: „како ти растао, тако мој џеп напредовао“.

Жене држе као у грци, да кад се жена мучи при рођењу надвратрдана прид мјесеном, биће женско, а двапут дана после мијене родиће мушко.

г) *Звијезде.* Код се електричне ватра пјаник звијезде ниђу по небу пресне, народ у оне мисле, да се оно звијезда прескла на по небу прелећела, и вели: „Ено се пресу звијезда“ или: „Ено прољеће звијезда“. Ваши дво народа мисли, да је у оној час, кад се пресула, побјегле некакве сузе на тамнице, па да га не би царски људи ухатили, не иђа се неке чудите, нити што проговорити, него само: „Срећа ти на пут, а здраво главе, ко си тој!“

Наш је народ собом кадно имена многим звијездама као Грци свим главним планетама. Ено оних, које народ по имењице као главне зна:

а) Рената (комета); кад се оно појаче, вели да сајуга некакиој *уплемој* жени изведу краљеви, па да ће се нешто зрло опасно на земљи догодити, нада горе но боље за народ.

б) Данида или Зорњача: Der Morgenstern.

— Још Данида не помоли лица —
— Мјесец кара звијезду Даницу:
Ће се била, ће си дангубила?

в) Влашиће (Plejadi, das Siebengestirn).

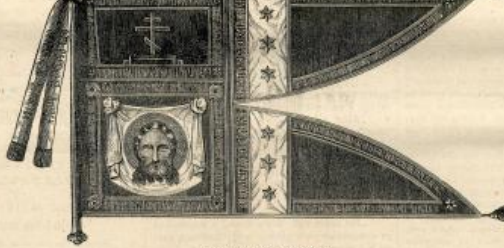

Застава Св. Ђорђа.

У Херцеговини кад покрчи сунце, вели да је зло ове године за крст (то ј. за све оне народе, који се крсте) а ако мјесец почрни, би ће мухе за Турке. За мјесец нетако је црногорски књез Роган глинјеного штуина Словенцима:

Мож' ли знати ово штуине!
Што је сви мјесец сирлавко?
Ког да је из ватре испретан“ —
а штуини му одговорио:
Ко ће, сиђо! божју волу знати,
Ко ли божја проректи чудеса?
Хлапац је на небеса дошта
Па Бог даје коме коју ову [3]).

Ово што се кажсто кади у мјесецу, кад је пуван жлеи лукаво вигуре, народ у обће мисли, да је ово Каин, који је убио брата из земља, па Бог, будући прао кравороливе на земља, претворио браћу у мјесецу да се проповједа до страшнога суда и да је за очигледа свега свијета.

Нема тога сеоланка, који кад путује или ради у њиву, што се неће спрам сунца прекрсти

Казивали су ми овђе у Требиње, да Турци наше да са женом не леже на дветре дана пред мјесеном, зато — ја мислим — да му се ђеновјеке не рађају, нарођо да жена посе девет мјесеци. Је ли ово посљедње истина или ниже, не могу доказивати.

в) *Млијечни пут.* [4]) Кад је лети или зима чисто небо (овако каку „цибрина“ и оне ријечи у Вукову лексикону нема) па кад се по небу види ови пут, који иде другу него на мјесечне жиља звијезда [5]), народ каже да је кум куму крао славу, па да је ово Бог наредно да се до свршетка свијета они гријех гледа за наглед свијета, да би се тако људи боље чували и чуђили, а како ли своме куму красти славу, или друго нешто.

Колико је ове нешто, нигђе у ова тре народа нијесам чуо, да је ко коме славу украо, или сијена, а зато је је мислим ово и измишљено, јер слава и сијено обично у стотоне на одрвнено небо стоји; али јесам чуо у Босни, особито у Будимешком дистрикту, да ваше пута у зелењој јавиљи чојек запали стог сламе, кад му се другчије не може осветити. Зар

г) Петров крст.

д) Бабини штапови; четири успоред звијезде, једна више друге.

ђ) Скородијице: двије, једна спрам друге.

е) Вечерњача; најпрва звијезда, која се на небу види, поито заће сунце.

ж) Предходница (stella precursoria), која ниђе нешто мало прије Данице.

з) Западњаче: оне 7 звијезда, те се нада виде између запада и њеверо-запада, а ове су, као и све оне горенапомењуте, непокретне.

Моно бахи да у народу још ине околоки познати звијезда по имењице, а ја нијесам био у прилици да чујем; за непознату звјезду звијезду многе сам у сва три народа прикупио, али ми нико за ну ниђе казао ни да је жива, а камо ли како се зове.

Мјесе не даду њима да браће звијезде, јер ни кажу, да би по сваком оволико чирђ или лишиђ по животу нишиђо, па после ослепило.

У народној пјесни [6]) назвала се како су овдашње биогрицке дохеје нешто чкаровали

[1]) Турски мјесец, не стрпи 35.
[2]) Турски мјесец, не стрпи 42.
[3]) Турски мјесец, не стрпи 91.
[4]) Од Јелиц. Пр. Млијеко.
[5]) Стефанова Фатера.
[6]) Буха против јанаја

ухвативши зоде на Дунаву, па је узнао у цвилењу тенезију.

— У тенезију зиједе покупише,
Над тенезијом те се оглодаше,
На ни једном глави не бијаше —

а) *Поштрес.* Код се жежка потрес, прости народ вели, да се нешто Бог на зуде расрдио и у овоме погледао на земљу да је сву строноша, па се онеч у они час свилује и не ће; а ја мислим зато, што попови и калуђери ово назове у псалтиру, да је пророк Давид казао: „кривоврији на земљу и творјаше ју трасти сја“; па — мени се чини — да се не би ни ово народно мишљење изкало уз биспомијење упретите, кад смо по прашком праву дужни вјеровати сте овоме што се у старом и новом завјету налази написано.

Овдашњи Турци на против; чуо сам од требишеског надиље, родом из Сарајева, да је свитак Мухамед изкао једнога мрнога пола, на кад је хтио умирате, замоли га сам турски ујеко (свештенство) да учува његово родно мјесто Меку и Медину, па Мухамед — Турци веле — наредно оном полу, да на себе држи сав свијет. Кад се дође земља потресе, онај пола се да је они мрки на само једном длаком мању, тамо да уплаши свијет, еда би се од грјехова казао; а да би боже сачувај! макнуо увоз, репом, или рогом, да би се сав свијет у овај вах строношто, као да удариш, зидја ми веле, земљаном лопом с комом.

Хришћани, кад је потрес, обично рекс са страхом и сакрушеним срцем: „Свет, свет господ Бог наш!“ а Турци: „Алах, Алах истерзеди!“ које значи: „Боже, Боже! не пушти!“.

ДИО ДВАНАЕСТИ.

Летуће животиње.

Свуд народ простог, без разлике вјероисповједања, веле и тврдо вјерује, да — они веле — у стара времена (тако ми се до Нојева потопа) све је летуште и четвероношно зборило између себе, као што луцко стноревље данас говори, па Бог хће да разликује луцки род од животног стпора, те да животној други језик, с којим не може да говори, али ни остане грло, глас, и њевање да би се по овоме могли између себе разумјеште, кне да говоре.

а) *Кокот и кокош.*

Нема те куће у народу нашему, макар и гаворона бабу у њој нијесла, да нема једног кокота, и кокоше нека више, а нека мање; и свуд сам једнако слушао, да у оној кући, ће нема кокота, не може, веле, бити напаше среће ни напретка.

Ово нам потврђује и младића пригорског врох уста кнеза Рогина, кад је погађао у њелове нечино: [1])

— Чије ово плеће те га слеђам?
Његова се кућа угасила,
У њу не ће кокота појати“.

Два кокота у једној кући нијесам никад ни чуо ни видио, зато — веле — да у задружној кући мора бити једак домаћин, а међ кокошке један кокот, ако желиш да је кућа мирна и да напредује. Кад се кокча належе, на кад ће пропјевао млади кокотић, одмах га или заколу, или на пазар продаду, да да у кући не пјева, јер би се, веле, ове годеже браћа раздијелила.

Народ најрадије држе марчанога кокота (који се у марту излегао) јошт ако је пиле, пак са сама бијело без бијеге. Прво, веле, док је, кући не може зла душа толико шкодити, а последњи рада здравља мушице гласа.

Код кокот ван реда зачести појати, каже се „промјењење пријеме“ т.). ако је пишлан ако је пиле, веле, да би шесте пронио пјеванје као и кокош, на којега би се могла некаква авет налепи, које се није прије на свијет вајало.

О кокошкама много зештто живе чарају, да би им боље јаја носиле. Као н. п. ће носе јаја, међу ње божитве слане; на Васкрсендан (жалбожаљ) дају им побјете јечам са божитве просуте слане, а кад их налијежу на јаја, онда их неће налећи у пин дан, који на мушки род спада, на пр. у понеђељник, уторак и четвртак, по у оне те спадају на женско, а то да им се више пилића не кокотића излеже.

Да би у којој кући пронјела кокош, одма је заколу или продаду, јер би, веле, нешшто пјевањем осјобила мушке главе од оне куће.

Код млада пилића прошесе прво јаје (зову га сиуда *прошесак*), сваки у кући потрља с њиме оба ока, доклен је јошт врућс, јер кажу да је ријо здрано за очи, а прогоак остављају ђеци за тућање о васпрсењу, јер се мисли да је оно јаче од других јаја.

б) *Жеравлево.*

Свуда народ издрављене поштује ми можаше друге тице зато, што они из далеке земље (оће веле, из Индије с'врај бијелога свијета [2]), те нам пазјеће пролеће и као у госте к'нама дошли.

Колико је мени познато, никад нико није убио издрављ, већ да би сам од труда пашуо и од друкшне извстао, на овако и записао.

О њему народ приповиједа, да је свакоме пушка вала бисера, којега се они назобљу прије мора, прије него ће од њове потребне пуг пас кренуги, и приповиједа се, да су им тоцишта у желудцу бисера налазили. Нека веле, да се не назобљу правог учињеног бисера, него некаква њјеска, који се после у желудцу бисерок претвори.

Ко год види којпрви пут издрављеве над прелијељу, свак обично викнуће: „Створеј издрављев, као мој зубони!“ а кад се они издрављеве нешто поцпу и почну грајати, мисли се, да је — народ вели — некаква бездушнин трн пута за особ запиоао: „Урежеко издрављева“ и зато да су се они поселн и праве пут изгубили [3]).

Мапо Врбица.

[1]) Горска вајсала, на страни 66. и 67.

[2]) Сасвимсе се да сва у њој (женштво) и ја с остала дјеца из комшилука свако вече куће кући, па кажете ми једном ово, шшто немамо одакле, нијесте нама казали, јер ви рече, да је то велико грајех.

[3]) Као Ромул у српском шкрању.

[1]) У страстно (великом) се недјељи Алилуја.

Као што казах, овако моје здравља увек а ни мртва наше, него кости њезине, зато, што ни један од њих, ако и наше од труда, неће никад починути у каквој дубодолини, у полу, или ће су сола, но ваздо на највише херцеговачке планине, као што су Тајна, Леутар, Дурмитор и Пролитор[1]), али у Црној гори: Његућке, или Лопиће, и у Брићоновиће: Орјен, ће никад, ала никад људе не долазе.

Народ је жао, што се таке здравља од људи боје, и што немају вјеру у народ, зато више пута обичаји у неки и неки Херцеговци никате по неколико пута заособље „Одвори врата ајдрале! нијера ти је!“

в) *Кукавица.*

И о овој тицу којешта народ бесеђа. Неке мисле, да је кукавица била Јеврејка, на јој једнаке брат умр'а, и она се над њим мртвим закуне, да се неће никад удати, него до смрти над жетовом гробом кукати. Неке једне тодине, вели, да се женивоч брату било већ удјели женидо, јутром и вечером, кукаће, те умоли Бога да је претвори и надеде јој име: „кукавица.“

Други пак мисле, да су се овако исто биле заклеле сестре Лазареве (Марта и Марија[2]), на кад га је Христос ускрсио из гробља, питале су Исуса: «Шта ћемо сад радити, пошто се заклесмо да ћемо за нашим браћом увјек кукати?“ а он им је одговорио — «ала му и тако!“ — „Ја ћу створити једну тицу, која ће кукати исто као је је лудски глас, нјесто пас до страшнога суда.“ Трсће опет вели, у Црној Гори, да до пропасти царства српскога на Косову, није се никад у све крајеве свијета чуло кукавице, него да су од некуда долијеле и да су најприје на когилском полу пјевале, те се тако и у оне предјеле земље населиле кукавице за погибшим јунацима на Косову.

У оне крајеве не ће никад нико убити кукавицу, осим у нехајству, јер неће, да је смртни грјех, као што се види на „Горском вијенцу“ владике црногорскога на страни 7, и да се овако мисле, да су кукавице шћери цара Лазара (владика каже „кћера“), а једно и друге оно као је он то потврдио:

— На што мјерни невердарем, Драшко? —
— Хоћах убит' једну кукавицу,
А ја' ми је пушке општетити!
— Немој, Драшко, тако ти живота!
Не вала се бити кукавица.
Ако не знаш, рђа те не бива.
Да су оно шћери Лазареве.“ (кара)

Народ вели, да кукавица не зна себе гнијадо свити, него да њезе туђе свијездо и да у њему свисе цијело једно јаје, а никад више со једнога; а за то, вели, да их не буде много да свијеку, као што и нема у оне крајеве тоиико, колико друге тице.

Ајдући свако године пазе, ће ће и кад ће најприје кукавица закукати и вели: ако најприје закука у јоши непрочишћеној гори, да је по њој сва овога љета, а ако у зелено[3] гори најприје, вели се жељели, да ће за тај дан доћи лето добро испасти. Народна ријеча:

— Нек се чини ора за ријеке —
— Ђурђев данче јуначки састанче! —
— Мајров данче задјева растанче —

Но ријеч пут у пролеће чује кукавицу да кука, ако је прије сунца, вала је одма рекла: „Исходбога, да Бог да, сунце, а не моју главу.“ Пол. Вук вели[4]) да вала рекла: „Ја нијем злотворе!“ те ће кукала. Ако је пак чује по захода сунца, вала рекла: „Исходбога, да Бог да, све горске курјаке, а нашијех овцама не досутила.“

г) *Дрекавац.*

Нема је ово наше име, него се оне тице у наше крајеве налазе, него у топле крајеве Азије, из је под сами овенов мени у Вукову ријечнику, него по казивању требишког Турака мора бити ријеч (strahs, Strauss).

[1]) Народне пјесме и Дурмитор српски Пролитор.
[2]) У Житомиру, руководеле Јелић, стана XII.
[3]) Живот и обич. народа, на страни 327.

„За кајанком нема више сиде крило“ вар. пјес. Турске овдашње, који су ни баба одиле, приповиједали су ми, да их по Мени и Медина ниа толике хиљаштве и таке шатови, као код нас домаће голубине, и да нема тога лиште, ко-је, кад на баби поће, неће имаће једнаке дајбаде дјетиће сликовите боје нарибани до појаса, јер је, вели „сеиан,“ задјевбина. Ево зашто.

Одавнина Турци кажу, да ће толико било грехота убити ону тицу, колико једнога праведога Турчина у врјеме клањања, јер веле, да је лети заида доносно свиду Мухамед тице (сугубе) воде у једној тикшији, кад год му је затребало; кад ће је по сунцу шутовао, чинио би му лад крилима, а кад би велика врућина му била, једно дескен прелок.

Алије пак ову тицу као за неку плаоу свеглику почитују, јер они вели, да ова једнаке пороте свете душе сниду идиа до оне велике рајске куприје, и у пут их неде дикају, од сунца браие и сваки дрвета извет (послух) чине.

д) *Соко.*

Неразвучење ниа право, што назива орла царем над свим летућим животиом, ако по народноме казивању сокола и не сматра нешто мање-ће оно старјешинство орлова сока.

Он се уподобља свом оглашеном јунаку, који су отличне мојзане у историји здобиле, називајући га: мој сини соиле! и вели да је кобац свеју тица, на и самога орла да може савладати.

Веле, да ће ја зато мало, као и данас отличи јунака, што ова не могу живоите ни-какво ни пушну годину дана убијајући све друге грабежне тице са својим пријем, с којим тако јако удре, да најмањега орла вису убити; а приповиједа се у народу, да је једном сиједо-ће-ћа-ћа диреку ирх стега сијена, пребијајући на какав лов, на се само залутао и ни-погинио право у јестреба, него у ирх стожера, те са у ирх расиријена, а он остане на оно мјесто мртва.

У народним пјесмама много сам пиљали којешта, као и ш. да су га Марко и Секуле пушталя на руке, те ни шиу ни облака довео; у пјесми „Бој на Мекшару:“

— Три пиједе ниа трг сокола; —
— Пуна гора гнезда соколова —;

као је у Сербији нашао код воде говру од мердава

„А ш сокоим сувбја удовицу
И јесирју румеиу рукавцу;
Стиде соко мислит и размишљат,
Ал ће љубит врху, али другу;
Боље злато на пола дерат'о:
Него сребро нашва кашати,
Стиде љубит булу удовицу“

Најгодиије га је описао пјадиа црногорске у „Горскоме вијенцу“ кроз уста Вука Мићуновића[1]):

„Тек соколу врло мерје нисмо.
Он не може ниште мирисати,
Него своје разиеће тијелеспо
Грабећи слабу једну и по једну.
С' њим пут неба бјежи најгуњи.“

а опет кроз пјесму свога Црноногорца[2])

„Соко жуан пола од прашине,
Соко ше ће жабу из лужине,
Соко хоће васову латицу,
Соко тражи тицу јеребицу;

на најпослије у тужбп сестре Батрићеве [3])

Будо си ми улетио?
Мој соколе!
Од дамнога јата твога,
Брате рано!

ђ) *Голубови.*

У оне крајеве нису три врсте голубова: а) питоми домаћи; б) дивљи, који на јата

[1]) Горски вијенац, на страни 3.
[2]) На страни 75.
[3]) На страни 75.

лете и легу се по замка и међинама; и в) гривњаши, типоће дивљи, који се легу у свијетлија по високим дрветима као и гулане.

Сиуда народ једнако голубу сматра за благословену и најчистију тицу, за то ако је он у њему свеглога духа; што је он најприје донио зиак, гранећу маслине, Ноју у ковчегу, после одмах потоиа, и прем да ће свако лепиу голуби убити, мало ће ко својом руком заклати питомога голуба, а особито ако у Требиње не роја ни Турци, него ће вели оулуком убити: јер веле да је нелики грјех заклати, и да голуб с голубицо до појка за младим голубићима пазну као чељаде, и од појка њиу опеа, ко их је заклао.

Пол. Вук под ријеч „Голуб“[4]) каже, да се негће приповиједа, да над гривњам гуче, говоре: «нито ти ју чинии проклети поио? код туђе жене, код туђе ћеце,“ а дувалии кажу да говоре: «сиј лук, сиј лук, сиј лук,“ т ј. да је већ прјеше сијати лук, кад он у прољеће долети и стане гукати; но ја ово нијесам код овдашња тра народа никад чуо.

е) *Гавранови.*

Сиуда ваш народ једнако гавранове као неки злослутни симиол сматра, и као некоп уиавољеног злогласника држе, а о ономе пас увјеравају многа народна умотворја, а особито јуиачке српске пјесме и пословице.

У пјесмама код гуслар оне да доказе нечију шшавбиу или зло, обично поче[5]) и. п.

Пољевше два врана гаврана
Са Мишара моља пирошка,
Прелећеше сиу богату Мачву,
Но на чију кућу не падоше,
До на кућу Кулин капетана
на их питала кулинова жена, да јој шторгђ кажу за Кулин капетана, а оне:

— један гране, други проговара:
Ради ба сно добре кажат' гласе,
Ма пеће но зло кажо је —

на јој сне по реду кажу, како је Кулин погинуо и сва његова војска битангаја.

У тужбалици каже је пок. Вук:[6])

Цвиа пране прелетне,
Прело збора пајтровскога,
И довеше зле гласове,
Прво ваљу на Косово
Цвиов булом набудава
Да сн бине пресушу и т. д.

а пјадика црногорска кроз уста Новака Марковића[7]).

Гавранови граиу и бају се,
Цијене ће брзо меса бити

јер онамо мисле, да код гоћ гавранови не вазду граиу, мора негће брзо бити и много људе кроз пашуте, или да ће пеканко зло прије учинити, те чешће пути реиу: „ши злогласнице! зли ли сте гласа“.

У мојој збирци народни приповиједака под бро| 23. кажу друга за њу још не напитаиа, која ми подиуа приповиједа, који сам ово у Требињу чуо, како су турске жене и ђевојке лутите на гавране што, што су једном све заједно пошле на пазе у кадије, да и њима допушти да жоге по дијетри мужа жиати, као и њихов мужеви и оци, а он не смијуће ни другчије одговорити, реиие: „то ја не могу учинити, него ћу питати свеју Мухамед и посаду њезину на гаранду, на како ме нареди и над ме неван доће, казаћу вам.“ Од оне дође ба, кажу да свака турска жена и ђевојка, код гаврана чију ће грлне, или код га иде да лете реиу: «хајер дову вране!“[8] т ј. „нек ти глас вране!“

На посљетку овога дијалогистова дијела, мислим да није сувишно казати, од који тица

[1]) Јанковић на стр. 33.
[2]) Српске нар. пјесме, књига III.
[3]) Живот и обич. нар. код Срба на страни 181.
[4]) Горски вијенац, на страни 28.

наш народ, па ни Турци, ниже јести толико биле од вучка али мачке, ено их:

а) орао
б) јастреб
в) соко
г) јежа
д) гавран и врана
ђ) чавка
е) кукавица
ж) лабуд
з) сирака
и) сојка
ј) журкаљ

зато што веле да сас оне једоју на стрњике, па и на лушце лешнике, ђ да оне једна другу једу.

(Свршиће се.)

Кнез Милан
и
кнегиња Наталија.

(В. слику на стр. 1.)

Почињући трећу годину „Србадије,“ доносимо на чељу нашег листа врсни лик кнеза Милана и кнегиње Наталије, који су прошле године показали толико добре воље, покретљивазља и саучешће у великом народном делу, да ће им српски народ вазда остати захвалан.

Кнез Милан М. Обреновић IV. рођен се 10. августа 1854. године. Он је унук Јеврема Обреновића, који је у прво доба нове српске државе био ни културном ниву ово, што је његов старији брат Милош на бојном ниву био. Прве науке учио је у Пазвиу све до год. 1868. Те године 29. маја погибе честити кнез Михаило, а велика народна скупштина у Топчидеру прогласи Милана 20. јуна 1868. године за наследног кнеза. Тада дође у Београд, и ту настави своје науке. Главни му васпитатељ беше кнез Медо Пуцић, а учитељи први београдских кнежевића. Као пуполетан ступио је кнез Милан на владу 10. августа 1872.

Од како је за кнеза проглашен четири је пута путовао по Јевропи, у Русију, у Аустрију, у Француску, Турску, и у Италију, и свуда је на дворовима примао са особитом почашћу.

Кнез Милан има темељно и свестрано изображење, а говори више јевропских језика.

Кнез Милан је ванредно добра срца, он потпомаже многе сиромашне породице, а и поједине људе, који су без своје кривице у невољу пали. На кнежевске шатуље васпитавају се у земљи и на страни сарасжерно више питомаца, но што их држава шаље. — Треба само да напоменемо награде, којима кнез ободрава рад у великој школи, нарочито личне заузимање за развитак артедеријске школе, његову љубав, којом прикупља око себе све научењаке, његове поноћне учења друштвима, па да се види, шта народна просвета у Србији може још очекивати од свог младог владаоца.

Веома нам је жао да не могосмо добити нужне грађе за животопис младе кнегиње Наталије, као што смо ми то хтели и желили, но ми ћемо ипак упознати наше читаоце са оним животописним цртицама, које су нама познате.

Кнегиња Наталија рођена је 2. маја 1859. у Фајерезцији у Италији. Родитељи јој беху пок. Петар Кешко, руски пленић из Бесарабије, и пок. Пулхерија, рођена кнегиња Стурза из Молдавије. Своје младе дане провела је кнегиња Наталија у Пазвиу, где се темељно и свестрано изобразила. Са кнезом Миланом заручена је у Бечу 26. јула 1875. године, а венчала се 5. октобра исте год. у саборној цркви у Београду. Брак је тај до сад благословен са једним сином, наследником Александром.

Са својом љубављношћу, са својим скромним и примерним женским врлинама стекла је кнегиња Наталија симпатије целе земље, а њено заузимање за време рата стекло јој је много поштовалеља у целоме Српству.

Акционо министарство у Србији.

(В. слику на стр. 5.)

По досадањим и долазећим, који беху од нелеша уклоњени из свога дотадањег рада, назначено ово време у прошлости, а садањ девстнајести век називано: веком разодности. С пуним правом можемо га тако, јер народносна свест ни у једном веку не беше тако развијена ако што је данас. А народна је последица то развијене свести: груписање сложних државина једног истог народа у једну државу, — уједињење појединих народа. Тако видимо да се је у овом веку уједињена Талијани, да су и Немци у Немачкој уједињени. У почетку овога века почела се и у нас Срба сва нећиња и нећиња дићи народносна свест, а плани досадањи, — као што је ослобођење Србије од турског јарма, знатан покрет и напредак на књижевном пољу, и сви досадањи досадањи, које сас не можемо овде редовно, — беху од тога узлиза на наш народ, да је јавно мњење последњих двадесет година желило и искало: ослобођење и уједињење српског народа на балканском полуострву. Ови целог народа беху упрте на Србију и Црну Гору, пру назва јавно мњење Пијемонтом, а сваки је Србин са нестрпљењем ишчекивао, кад ће пушчтва час, да се Србија и Црна Гора заиђеју на турску царевину. Тај пара јавног мњења, та општа жеља народна беше оправдана, разложна, основана, шта више потребна. Дође година 1875. Буну устанак у Херцеговини и Босни, а глас народа рече: од ил' никад! Прошле године, која ће остати значајна у историји српској, устаде Србија и Црна Гора да ослободи и уједине своју браћу под турским игом, и резултат тог великог и племенитог покушаја још се не да и не може тачно оценити. Но свакако тај покушај беше пуцдан, а дуг је, који су на том покушају своји радили, заслужују захвалност народну. Ми од наше стране чинићемо своју дужност, и доносићемо нашим читаоцима лепше и животописе свију ове рат српски заслужних особа. У овој свесци доносимо из међу осталога заузимо министарство у Србији, које је за време рата нарало као не баш праз, а ено знаста једну од прних, ако и најтежих улога.

* * *

Стевча Михајловић

рођен је у Загодини 1805. године. Отац његов Мијаило Јовановић (Кујунџија) стараном је из Жупе крушевачке. Кад је српски устанак под Карађорђем букнуо и у Загодини, Мијаило постане бољубашина над загодинском војском и по том је војевао на Делиграду, Топољаку, Ћићиновину, Новом Пазару и другим местима, и у оним бојевима био је и рањен. И у другом устанку, под кнезом Милошем, учествовао је Мијаило; а кад се политичко стање у Србији мало разбистрило, постави га Милош за кнеза у Загодини. У Мијаилу имао је Милош велику веру, па за то га је употребљавао на разне државне послове, а нарочито приликом преговарања са Турцима у Видину, Нишу, Алексин, а највише у Београду, као и са другим великашима турским, који су на Цариграда долазили. Мијаило је врло добро турски говорао, па је у свима оним пословима био Милошу од велике услуге.

После пропасти српске 1813. год. Стева са мајком пребегне у Аустрију и после во ликих патњи по ритовима банатским настане се у Белој Цркви, где Стевча почне књигу учити. Међу тим од породице Мијаилове нико није знао шта је са њим и дражеви да је и Мијаило на Делиграду погинуо, ожали га, па му и поодушеје доде. Но како се је Стевча са мајком обрадовао, кад је дошао глас, да су се јунаци српски на Дрини код Рудника опет непријатељу нарибили и спасли! Мијаило пре ће по том и сам у Аустрију и своју породицу после тешких мука ваће у Белој Цркви. Одавде крене он породицу у Вршац, ту је смести и Стевчу до да и даље уча њега, а он у друштву са још неколико друга — са Вујином из Смедерева — врати се натраг у Србију кнезу Милошу, који је већ био отпочео бојеу против Турака. Дошавши врати се и Стевча са мајком у Србију, и кад су ступили ногом на српску земљу, викла је Стевчина — као што он сам прича — љубила грнове и плакала од радости.

Кад се Стевча у Загодину повратн, отац га доде да и даље њему учи нег иског учитеља — као што сказасмо, као што су та онда звали — јер у оно доба у Србији још нису никаквих учевних школа имаће било. Шта је Стевча код тога учитеља научити могао, ни је научио и кад га је онај отпустио са речима: „да је све науке научио,“ отац наумн да Стевчу на занат даде; но знаш ли Стевче не доћаше, па за то оде у трговину своју кеду Коци Марковићу у Смедерево под Пожарком, које је у оно време бно на гласу марвени трговац, а познаје постао и председником народног сапета у Крагујевцу. У трговцу са Коцом добије Стевча признање, те га кнез Милош позва и тако звали, да га по том оженн са својом сановницом, верном свога најстаријег брата Јанком.

Видећи кнез Милош у Стевчи отресног младића, а знајући да је и школован, што је онда у Србији много вредило, наумн да га узме у државну службу, па га доиста 1828. год. и постави за бумрукцију смедеревског, а по том, кад пређе бумрук београдски у српске руке, премести га у Београд за бумрукцију да бумрук уреди: дошавши, пад Милош код Порте изради, да и ниших бумрук пређе у српске руке и да се у Алексинац пренесте, пошаље он Стевчу да и овај бумрук уреди. Као бумрукција остао је Стевча у Алексинцу до 1856. год., и за сво то време употребљавао га је кнез Милош и на друге државне послове, нарочите у разним преговорима са нишким пашама.

Немеђуте године постави кнез Милош Стевчу за кметчана у Загодини, где је у исто време врши и дужност председника у магистрату, ако што се онда звали окружни судови. Кад се 1839. године донесе устава на Цариграда, тадашњи сплетканн обеде Стевчу и Парођанца да, су они противници уставу — заговарају народ да то не прими. Они одн у Београд, но ту буду стављени под присмотра и под истом остану за цело време, док се ниже скупштина српска. Но кроз света тога Стевча је имао не који пут зду-

чио пријатељу, те се са књазом Милошем састајао, који је такође под притиском био. По одласку књажевом из Србије наместништво књажевско удали Стевчу од дужности, јер је добро знало, да Стевча има утицаја у народу, па се бојало да му он не буде на сметњи. Али чим књаз Мијаило дође на власт 1840. год. он постави Стевчу за окружног начелника у Чачку. Као старешина овог округа стекао је Стевча себи велике заслуге, и док је наишли околношћи становници истога нису са особеним задовољством сломили; он је своју дужност најтачније и најсавесније вршио, о чему има небројених доказа... Кад је оно из Русије барон Лизен дошао у Србију (1841. год.), неки сплеткаши подигну народ преко капетана драгачевског, Миловића Недељковића, те се дигне на оружје да захтева повратак књаза Милоша у Србију и да иде барону Лизеју да га пита, за што књаз Милош не сме да се врати у Србију? Било се скупило на 800 оружаних људи; но Стевча са Чачанима оде међу њих и својим присуством духа обавести их и стиша тако, да су се сви људи мирно и задовољно својим кућама разишли.

Но сплетке ондашњих великаша нису никако престајале. Као што је познато, оне успеју, те 1842. год. дигну буну противу књаза Михајла. Стевча као окружни старешина, а у договору са Михаћем из ужичког округа, пође с војском своме законитом књазу у помоћ, а уз њих пође и округ руднички. Стевча са својом војском дође у манастир Враћевшницу; ту је снабде са муницијом и пође даље да трави колоније буне. Али по несрећи све је било доцне. Колоније, имајући своје пристаништа, успеју су пре у своме предузећу. Стевча са Михаћем и Вукомановићем дође са војском у село Трбушац у београдском округу, и ту се уложоги. Међутим великаши буктомани, по што је књаз Мијаило, штедећи братску крв, престо био у Аустрији, наберу са Турцима у договору себи другог књаза, Александра Карађорђевића. Вучић, који је тада ону власт у рукама имао, посове Стевчу у Београд, поручивши му, да војску распусти и да само са неколико кметова дође и увери се, како је сво оно што је он — Вучић — урадио, добро и да је то по жељи два цара било, а не по њиховој вољи.

Стевча не желећи да се народ српски међу собом кани, распусти војску и сам оде у Београд. Колоније буне с почетка су му ласкале, а после га позову у саветску седницу, где га на исшиг уаму; ш том га ухапсе и онуј и из Београда у Јагнчар за надзирање хаџиа одведу, одакле је тек 1843. године пуштен.

По што је Стевча у слободу пуштен, живео је непрестано као приватан човек код своје куће у Јагодини; оддашњи власници трудили су се да га за се задобију, обећавајући му разна звања и награде, али он је све то одбијо, чекајући време, када ће опет законити књаз, кога су они насилно отерали, вратити у Србију. И дожета он срећан буде, те то и дочека. Године 1858. изабере Стевчу народ Јагодина за свога посланика на Сп. Андрејеву скупштину, а ова га опет изабере за свога потпредседника, а потом за команданта стајаће војске и вароши Београда и члана одређене владе; то је сво било у овим најритичкијим тренутцима, кад је сп. Андрејска скупштина збацила књаза Александра, а напросто српски опет повратила књаза Милоша и династију Обреновића. По што је књаз Милош, који се тада у Букурешту бијио, већ за књаза српског изабран био, он постави Стевчу за свога шестозастушника до доласка свога у Србију, из чега се види, да је он у Стевчу неограничено поверење имао. По доласку своме у Београд књаз Милош постави Стевчу за председника државног савета и прошеде га у чин генерал-мајора, ма да је Стевча желео да и даље у своме приватном положају остане. На крају 1861. године стаде књаз Мијаило Стевчу у стање покоја. Тим пролином књаз му једним ударцем књижи. По своју пријатељ нежни витрпљења исходе за руком, да се у војсци међу народ; у најнужној нагрнстеће се сва војска, која је у Београду била и отказе послушност. Нико се није смео ни могао њој проћивити. Чим се Стевчи за то јави, он на мах оде међу војску и она само њега пусти унутра; својим говором и тактом он утиче, те војску

Осваја

ласкавим спољрчатим пасмом најви своје признање на ускљешни услугама земљи и на осведочењу верности према његовој династији, поклонивши му у знак свога тога и један скупоцени дјамантски прстен.

О бомбардовању Београда 1862. год. позове Стевчу књаз Мијаило и повери му команду над народном војском; и овим пролином учинио је он знатну услугу земљи и

на дан нагли умори и у послушност поврати, те се после за цело време опсаде Београда никакав нереди међу њом није више догодио. И тако је он и у овом тренутку српско земљу од несреће, која је већ готовила протела од Турака.

По што је Стевча и ову дужност, коју му је књаз поверио, извршио, он се врати опет у стање покоја и у истоме остане непрестано

до 1868 год., а тада буде изабран за пуне малолетства кнеза Милана за најстаријег члана кнежевог туторства и пошто је ту дужност до 1872. године, над је кнез Милан пунолетан постао, а но том се опет повратн у стању пређашње свог повоја.

1875. год. у августу месецу позове га кнез Милан да састави ново министарство.

амора.

дао, није се никако могао подесити са политиком, која је ван Србије владала и његово министарство морало је после 4 недеље да одступи. У марају 1876. године кнез га је позвао позове да опет нађу састави. Он и овај пут не одрече своје услуге, него се томе кнежевом позиву одазове и састави министарство из истих својих другова, који су и

Др. Јован Ристић,

министар иностраних дела.

Он се родио 1831. год. у Крагујевцу. Ту је походио основне школе. Год. 1842. ступио је у београдску гимназију, а 1847. у лицеј. Сваки и сваћа готово изванредно је из школе са сведочбом „врлога превасходнога.“ Као лицејски ђак учествовао је у српском покрету у Угарској 1848. год., где је сам подигао Шајкаше и наредио, да се веже капетан Молинари, како би они могли ући слободно у српске станове у Јарак и у Карловце. Тим путем дао одмах је сам собом у Карловце најпређи део Шајкаша са великим Молинаријем.

С пролећа 1849. год. послан је као државни питомац у Немачку, где је на берлинском и хајделбершком универзитету покрај поглавитога му предмета, историје, изучавао још и филозофијске и државне науке. Као универзитетски слушалац издао је у Хајделбергу 1850. године: „Kurze Uebersicht des geistigen und sittlichen Zustandes von Serbien,“ а 1852. год. у Берлину: „Die neuere Literatur der Serben.“ Овај спис нашао је добар одзив у немачких рецензената и преведен је на француски и пољски језик. 1852. год. поставе доктором филозофије на хајделбершком универзитету.

Из Немачке отишао је у Париз. Ту је учио француски језик и слушао предавања у Сорбони до маја 1854. године. По поруци „Друштва Српске Словесности“ испитивао је за то време старе српске рукописе, који се налазе у царској библиотеци париској, као и још неке друге старине. Плод тога испитивања је састав: „Српски у царској библиотеци у Паризу находећи се рукописи,“ који је нашао у Гласнику „Друштва Српске Словесности,“ VII. од 1855. год.

По повратку у отаџбину, не могаш добити по своју жељи катедру историје, а не хотеш примити његовом спремљену неслојна звања, као: професуру француског језика и грађанске законичке новине, уђе у министарство просвете као напредни експедитор. Одатле буде без своје молбе премештен у министарство спољних, а из овога у министарство унутрашњих послова, те је у оба та министарства служио редом као протоколиста, столоначелник, секретар и као начелник. За то време написао је у Гласнику из његовога пера: „Споменик неких старијих путних кроз Србију“ (1855.), а годину дана доцније: „Књижевни обзори. I. Јован Ст. Поповић.“ По одредби владиној уређивао је један месец дана (децембар) 1855. год. званичне новине. Написао је: „Отворене писмо г. Јовану Ст. Поповићу од Јована Ристића,“ Вуков „Српски рјечник“ и „Образ српског језика.“ Трудио се још да у Србији популарише Шекспира, наложивши у прози неке његова дела. Као што се види, Ристић се за цело то време бавио нарочито с литературом, не дирајући у политична питања, а то зато, што је био спречен великим строгостима цензуре.

Као прилаз са чисто литературног на политично поље може се сматрати један факат. Кад се 1858. год. „Друштво Српске Словесности“ одупирало министарству просвете, да одржи своју самосталност књижевну, био је Ристић писац његове обране, која је печатана у особитој књижици под именом: „Расправа између пређашње владе и Друштва Српске Словесности.“ Затим па предани се са свим на политично поље, на ком је 1860. год. објелодао две брошире: „Законитост“ и „Реформе у Србији.“

Одатле се види, да политично деловање Ристићево почиње управо са догађајима, што

И ако је Стевча био тврдо наумио, да се са свим повуче са поља јавног рада, те да ово нама година, што му још за живот остаје, у миру проживи, опет нагнат силом околности, у којима се Србија налазила, није могао своје услуге да откаже, које кнез и отаџбина од њега тражаху. И тако он се прими те министарство састави; ал политична догма, коју је он са својим друговима истинито исповео-

прошле године били заједно с њиме, али продужи и ову нову политику, због које је прошле године морао да одступи и који је цео јесен обележена дивљењем радом са Турском за ослобођење и уједињење народа српског, који још под Турцима стење.

Стевча је кавалер царско-руског ордена св. Ане II. реда са врућом; у овом министарству је министар-председник и мин. грађевина.

ту се збијали у времену ово сам Андрејске скупштине. Међу осталима био је и он обилази кандидат за секретара скупштинског тако, да је за мал гласова изостао. Године 1860. био је секретар депутације, коју је кнез Михаил био послао у Цариград да иште: 1. ново осигурење повластице заслугама у Обреновићевој породици; 2. повратак права, да се Србија сама конституише; 3. напрашење хатишерифа од 1850. године о исељењу Турака.

После повратка из Цариграда, где је обавио своје дужности на задовољење свију, буде 1861. год. изабран за секретара преображенске скупштине. Ту је стекао љубав и поверење не мало свију скупштинара. У зиму тога потрајала му је скупштина 20. августа под бр. 141. адресу захвалности, која онако гласи: „Св. Преображенска скупштина, цењећи труде ваше подношене са великом пожртвованьем здравља свога за време петнајестодневне радње ове, као и патриотско заузимање ваше за интересе народа и отечества, актом овим изјављује вам највећу захвалност своју са уверењем, да ће се она свагда сећати разборитих и мудрих разлога, које је пиала пригодну слушати од вас при саветовању скупштинском и честом обављању различних питања. Одајући вам заслужену правду ову, скупштина је уверена, да ће вам и кроз цео низовт свој остати на јавно осведочење патриотског стања своји, не престајући никада испоседати начела Преображенске Скупштине: начела законитости и свестраног напретка земљског."

Чим је ступио на поље политике, показао се Ристић, да је за правац измереног напрачања, па је тим правцу и остао до сад непрекидно одан. У среским зборима и горе споменутим брошурама разјашњено је правац умерене страже: независност судева, мирна старешка одговорност, слобода печатње и сапрашење уређење скупштинске установе. При претресу питања о министарској одговорности у Преображенској скупштини рекао је: „Ја се не бих ни мало поносио, да будем министар у земље, у којој министри не одговарају."

Те доба народно је по жељи кнеза Михаила са Данеговићем спремао планове о изчатњи, који је подиео министерском савету на претрес, и за тим је учествовао у мисији за споразумљење угарских Срба са Мађарима. Ова је ствар наше познате, а предиа да је наш свет ним пред очима. За то ћемо је овде изнети. 1861. год. кад се уговарала погодба између Мађара и Аустрије, показивало се међу Србима у Угарској врлике дужан, који је било изложено споразумљењу са Мађарима. У Србији су такође биле расположена према Мађарима биле заузеле место старих интипатија. У крунованој вароши чинило се, да би иод апсолутизма бечког одахнао и српски полозај на истоку, јер на како да буду расположени Мађари према источном питању, њихова слога са угарским Србима с једне стране, а с друге либералиа Аустрија на равној снази са либералном Угарском, вислило се, да не могу само штетно утицати у источно питање, како што је то чинила централиста, апсолутна Аустрија. У том расположењу духова реши се кнез Михаил да предузме посредовање између Срба и Мађара. Министар Гарашанин налазио се тада због своје привитност посла у Бечу. Кнез пошље Ристића к њему са упутством, да покушају преговорити потпуне споразумљење између Срба и Мађара, остављајући, да ово сами за ту намеру изберу сходне путеве. То је било у марту 1861. год. Ристић и Гарашанин походе угарског канцлера Ревај предстане му потребу, да се сложе Мађари и угарски Срби, за коју је пол нужно, да се сазове српски народни конгрес, те би се тим отворио пут договору и споразумљењу. Ваљ ми одговори напатавен: „Сиеи ли ад онога сваштарења уопште употребу код Његовог Величанства?" Већ само то питање показује, колико је била та мисија деликатна, тугљива. Ма колико да је она сматрала из мар и успокојење народа, ипак је тада она још мирисала на демократизам и революцију, јер је узимала за своју основу братство народа. Ова разјасне јошт ову на његово питање, да мисија није званична, но више је приватне природе и остане му, нека он сам опени, какво ће одње учинити употребљење. Још му обећаје од стране кнеза симпатично показивање Србије према царевини као уздаље за политику, која би задовољила народ српски у Угарској, а тако се обезбеље у оним границама пријатна монархије радо пријазан. Барон Ваљ на обећа, да ће дакле пред који дан учинити корак, да се српски конгрес сазове.

Пошто су примила то обећање, „остаје Бог. У суту ус сврати у Пешту. Ту их пријаа кнежев, гроф Јасло Хуњади, унозик са пријазна мађарским. Гроф Хадраша позове их на вечеру, где буду позвани још и барон Кутеши (министар министар просвете), барон Пођманицки (доњедни председник угарског сабора) и гроф Јасло Хуњади. После вечере ће се у разговор, који је трајао 4—5 сати. Претресани су одношаји између Мађара и Срба угарских, као и одношаји између Угарске и Србије. Они последњи дакле су у брзо пређошани, јер се чињаше, да ништа не смета доброј хармонији међу суседних државе, који је се, да Угарска због до своје народне кади, исправе потпоштати. Но прво се имсу могли тако плаголска одредити. Срби су били нанели питање о успостављању Војводине. То су Мађари сматрали као државу у држави. С тога мађарски пријатељи најзнатније са Ристићу и Гарашанину, да о „државан у држави" не може бити говорње, већ предложе земљску организацију по народности, у коме би облику и Србији могле видити своју народност осигурану. Сутра дан походили су Ристић и Гарашанин Деака, и на разговора с њиме увере се, да се он у свему слаглашна са Андрашијем и Ешвешом.

По што су неколико дана у том месту провели у Пешти, сиђу се Ристић и Гарашанин у Нови Сад, где беху најзнатнији Срби, представници партије, која пристајаше на слогу са Мађарима. На челу покрета беху Светозар Милетић и Милоши Светић (Јован Хаџић). Међу овим двојицом владине тада неко лично неспоразумљење, које су Ристић и Гарашанин покушали у интересу стварн да уклоне.

Док су се још они у Новом Саду бавили, стигне глас, да је већ нашло коначно решење о скупу српског конгреса. Кнез Михаило желеше, да и даље прати и колико се може руководи стварутурских Срба, одреди Ристића, да за време сабора буде у Карловцима, те да стоји у дедиру са патријархом Рајачићем и народним посланицима.

У Бечу су врло живо гледали на судбоносне Србије у овом важном питању, за је с тога генерал Фалкенштајн, командант у Земуну и царски комесар на сабору, често ударан на Србију и на Ристића, као њиног заступника, који је код патријарха био вишежним писмом редовно наредитоиан. И сам Стојаковић није се мого задржати, а да не осуди понашање српске владе у српско-народном питању, на што му је кнез Михаило одговорио, да ће Ристић у Карловцима чести пред Ристић да саставе. На свако начин дакле бно је Ристићев полазај у Карловцима често врло тугљива. Како су дакле текле саборске стварн и шта је тада закључивано, то је познато, а и не спада на ово место. Довољно то жена се зна, да је уследа Ристићеве мисије свагда српски конгрес од 1861. и да је и он, ако и посредно, имао учешћа у тадашњем саветовању на њему.

Исто годино отворене су биле полузванични цариградске новине „Journal de Constantinople" полезнику против кнеза Михаила. На то је Ристић написао одговор, у коме су биле прво пут изложене све тегобе против порте. Европски журналистика назвала је тај акт манифестом кнеза Михаила. У има особитога задовољења са тим послом Ристићеви дарови му је кнез Михаил златан сахат.

Кнез Михаило показао је по досадашњем раду Ристићеве способности из политичком пољу, па га је с тога 16. октобра 1861. год. поставио за свога заступника у Цариграду. Радњу његову из овом пољу кнез је високо ценио и често му изражавао своје задовољство. У писму од децембра 1861. год. пише му министар Гарашанин овако: „Кнез ми је заповедио, да ти изразим његово задовољство. Ми смо зајелно оцењивали твоју пештању, и завета и признајемо ти је. Нисмо ни мислили друкчије. Кнез тврдњеше, што је погодно, да тебе тамо послати."

1862. год. догоди се бомбардање Београда. Заступник Ристић једнако је тада предлагао своју кадиа, да се порушење тврдава у Србији што скорије и правично и јавно, но Гарашанин је сматра одговорно: „Подожи, не сме се ништа пресковити". Но оклевање министрово учинило је, те је прошло време, кад се могло предати по извалишњу кнеза Михаила написани акт односно тога питања. Од овога времена остала су многа убеђења, да би Срба 1862. год. задобили много обиља: резултате, да је следовања ова енергичнија политика, коју је Ристић кади предлагао, а кнез Михаил преузимао. Године 1867. дошла би тада већ боље наоружаној и више спремљеној Србији друге користи. Требало је четири године трудног спремања, да се извади ово, што се могло 1862. године, ако не потпуно постићи, бар много извантије отчести: могао се тада бар још Мали Зворник поселити, ако не још који градић поручити.

Кад се године 1865. отказала са свом својом одвлашношћу, над којом Кује бно је врло догађај, који је обрнуо нашу дипломацију на исток. У Паризу се састала конференција, да уреди стање румунске кнежевине. Ристић је мислио, да не треба и ту пропазу пропустити, а да се што за градску ствар не предузме, па је 2. марта писао министру Гарашанину: „Француска може захтевати какву концесију од Русије, где би она могла у замену, ако би хтела, што јапас захтевати". У исте мах спровео је Ристић мемоар, који је 27. фебруара поднео руском посланику, где је разложио ствар градова. Гарашанин није му изразио ни одобравање ни незадобравање за тај корак, а то је дало повода Ристићу, те је још пошао нарамо, да позатиака нека своја параграфа, но да су околности жени параграфи, које треба сте редом на сходан начин употребљавати, докле се не усне, као што поступа Италија за Венецију, ни не може бити, да своју спрху једном не посетите. У истом одговору Ристић је изразио мисли своје Гарашанину на писмо његово од 15. фебруара, у чем му указа, како је наумао, да свеснем нарди и тоне, не би ли се могле створити изгледи за порушење бар остала три града осим Београда, „ја ако се ишће за то могућности, лако може бити, да би се Господар силовно пошо у Цариград.

Да би се видела разборитост и дубљина политичнога схватања Ристићевог, пуштамо овај део његова одговор. Пут кнежев не би нико да се догоди, бим да би нам се и обећали мали градови, јер, као што ово без Београда ништа не вреде, ни ближно подиели нелеку артву за тако ништавну цену. Решавање питање о малим градовима, а остављање Београд, ми бисмо свели захтевање Србије на мање, ослабили бисмо своје тежње и изгубили их, да једино питање стављено на среду. Ње дне годиие ни бисмо сагласни, да би ослабили своје претензије на град, ако би

захтевали, да се поруши онај део њеног, што се зове „долумосеј“. Тај би пети последњи камао и захтевање за порушење малих грађевина, и зртва би за пас била неизвесна. Тешко ми је и помислити, да би ми могли учинити тако огромни корак по што по то, па да се на равнодушне шабочке, сиедеревске и сетнисавске сиеде инсија кнеза Михаила! Може бити да се је варам, али и над се варам, падам ск, да ми се не ће замерити, што мислим, да би пут за ову цену био за Његошу Светост понижење, а за Србију останка на свој програм“.

Оба та покушаја на дипломатском пољу остала су бесплодна, али је Ристић био срећан задржати српску политику, да не сиђе на мања, т. ј. на индиие малих градова у тренутку, кад још се отварали све боља изгледи. И заиста, истон је тада узаконо у све већу раздражености, а влада је турски све више малакавала, но од своје надутости ипак ништа изгубила. Тако кад је од српске страие навалавано за Мали Зворник, Али-паша је захтевао, да кнез сриски ово место као „minimum“ (favour) запроси од великог везира. Владике Ристићеве у овоме предмету нашло је потпуно одобреље кнеза Михаила: ово, као је Али-паша саветовао, није учињено. И у тој прилици Ристић је молио свог шефа, да се питање о градовима држи свагда отворено и јавно, да се право Србије на градове никаквим невештим потезом не ослаби, нити каквом мањом правом одрекне. Изасилаја српског агента, који су свемали то стање ствари, дадоше нов да кнез Михаилу, те најави жељу, да га лично саслуша. Ристић прикупљеним податак, на којима се могло какво решење усвојити, дође у Београд почетком октобра 1866. године.

Недељу дана протрсло је тада са Гарашанином тадашњи положај ствари. На питање, да ли може Србија развити заставу ослобођења, одговорило су дегативно и министар спољних и министар војених послова — утвољако крс, што је грчка влада умољавала српску владу на савезу са четворицом. Кад је у Београду испитан и оцењен положај гриве краљевине, која је била осуђена на нередњу, представио је Ристић, да Србија прени ставу Турске може што и самостално предузети. Његов је предлог био: да се градови од пертеформалне ишту.

(Продужиће се.)

Петар Вукотић.

(В. лик на стр. 13.)

Међу заслужним особама у Црној Гори заузима једно од првих места војвода Петар Вукотић. Вукотићи Вукотића је за катунске нахије, те их по томе зову: Чављани. Војвода је Петар син Стевана Перкова Вукотића, који беше сенатор за време владике Петра II. Кад је пок. кнез Данило ступио на владу, он га због тога врло стиша у пашњу, а сину му Петра наименује за сенатора. Године 1867. умрло је Стевап Перков од колере у дубокој старости, — иако је од прилике својих 90 година.

Војвода Петар Вукотић познат је у целој Црној Гори, јер је у многим пригорским ратовима врло знатну улогу. Особито се истаковао у бици на Грахову, а доцније 1862. као војвода пред пригорском војском на страни херцеговачкој. У последњој војни, прошле године, био је са кнезом Николом такођер у Херцеговини.

Војвода Вукотић чинио је услуге својој домовини не само на бојном пољу, но и у разним дипломатским мисијама. Тако је после убиства кнеза Данила био у Истанбулу, а доцније у Београду. За своје заслуге одликован је свима орденима пригорским, а прошле године добио је од кнеза Милоша орден такозван. Осим тога одликовање је од владајућих руског и аустријског разних орденова. — Војвода Вукотић често је путовао у иностранство, а нарочито у Аустрију, Русију и Србију, но најмање земаља на Истоку, где је потпредседник сената. Он је својих 56 година. Од своје прве жене има једну сћер Милеву, која је удата за владаочког кнеза Николу I. Петровића Његоша, и једног сина Марка. Но другу пут оженио се Јеленом из Бјелопавлића, која му је родила неколико синова и кћери. — То су укратко биографске цртице, које су нама о војводи Вукотићу познате.

Маџо Врбица.

(В. лик на стр. 17.)

Маџо Врбица јесте један од оних ријетких људи, који, не проналазећи ни чувене и богате породице, само се личним својим врлинама и заслугама подигао до глаза и пажњости, које данас ужива.

Врбицо се родио 1834. г. у Црној гори на Његушима, у селу Врби. Родитеља су му били земљорадници Црногорци, који су му дали васпитање, које онда пригорске основне школе пружају; јер је и сада врло мало Црногораца, који би могли своју дјецу рада вишега васпитања на страну послати. Овој непрекидно дуговање у школско доба, које даровите и марљиве младиће у страни држање (осабито у Русији) шкоди, да се у разним наукама и вјештинама напредује. Ово среће довеле и младог Маџа, који се још дјетством хтио и даровит показивао. Одликовање се Маџо ори једној напади и освојењу пограничног турског града Жабљака 1851. г., пошле га књаз Данило у Русију, да у Петрограду војничке науке, а особито артиљерију, научи. Ту је Врбица био прилажен и као: цјела ова, због које је у Русију послао био, не могу да кажем потпуно напишете, будући се друге године његовог бављења у Русији, поче крвави рат, а где Никола позове и Црногорце против Турака. С тога прекине Врбица учење, те пошто, у чему великом руских артиљеријских официра, натрег у домовину. Мало за тим постане га књаз за његовог капетана.

У шездесетог рату, када једно одјељење Омер-пашине војске код Бјелопавлиће продре до манастира Острога, у коме се 25 малих Црногораца, међу њима и Маџо, затворили и утврдили ћеку, одбијали је и надирали она шака људи читаве три недеље велику турску силу и великие силне турске, док им најпослије помоћ од главне црногорске војске не дође, која се натрат у Чево повукла бјеше, те их набаво од извјесне смрти, разбивши и одеранивши већ у манастир устекнуше Турке. На будуће да је у томе манастиру било знамените стародревности, те се поиграти Врбица са још неколико другова и набави доиста срећно те старине. За особито показану храброст одликује га књаз Данилом крстом IV. степ.

Кад се г. 1856. опаз к Црној Гори преваздиђи дво Кук побуњено стање против књаза, не хотећи прекити законе и уредбе пригорске, пошље књаз Данило војводу Марка са још неким главарима и Врбицом, као запосједнике планинских, који се и овдје најбоље показао. Буки буду брзо умирени.

У чувеном боју на Грахову г. 1858, у коме Црногорци под водством великог војводе Марка оиако славну побједу над Турцима одоше, био је Врбица запосједник топовница, које се у овој битци напрсно показало. За показану вјештину и храброст одликује га књаз Данилом крстом о врату а једном прекрасном сабљом.

Кад г. 1861. херцеговачки устанак букну, пође и Врбица са другијем добровољцима пригорским да устанику помогне; јер владо пригорски није бранило, да појединце од своје воље иду у Херцеговину. У овом устанку управљало је Врбица особитим одјељењем устаника. У једном боју допасе Врбицо рана. — На Херцеговачке распрострте се пламен устанка и по Босни. Турска се влада није прекућена, да пошље Омер-пашу, да те двије побјесне покрајине умири. Јако бјеше Омер Босну умирити, али богме тешко Херцеговину. Најпосље позове он устанке на преговор пред комисијом конзула страних држава, да се о мору погоди. Али сви ови преговори остану без успјеха, не хотеђи Турска испунити праведне жеље Херцеговаца. Омер-паша подоспевајући на Мору гору, пође да ова побоје устанке потпаљује и подрживе, обрати и ову рају, намјеравајући са сјевера и југа и истока са по каше од 100.000 војника 1862. г. У овом се року Врбица више пута одликовао; ал свеђу других случајева узмимо наједећи: Врбица и сердар Јоле Пилетић држали су с једном дјелом пригорске јужне војске турски град Медун опсађен, који је као кључ дијела Албаније. Овај град осиоје Врбица и Пилетић. Али будући великом турском војсци под Осман-пашином управом у истоке опкољени и опсађени, бранове се јунаци, док им је муниције трајало. Недолазећи им ни каква помоћ и подеће, да би са свом силом непријатељ, и град њима не спасло, то се одлуче да се са остатком посадом јуришем крсе турску војску пробије, што му збиља и срећно за руком исиадне. Врбицо дакле томе приђаше ране у једноу руку. Овај је рат стао Црну Гору истог за много жртава, али и тада обрашење соколови пригорски свом своје крвљеног свијезло.

Послије рата кавкавског звао Никола Врбицу својом побочником (адјутантом), које је звање, иред неколико другим, све до 1867. г. обављао. —

Кад Турска 1867. г. века плачка са сјеверозападној граници Црне горе покрета намјеравајући, будући да су они ваше и радије Црне горе сувише ојачати Турску, пошље кнез Никола Врбицу са једно 5000 људа на пограничо мјесто Љешко. Турци видећи гроске дрожке Црне горе зашуте своју пиљеру.

Код ее г. 1869. Босна против зустрићке владе побуњене, и храбри Крашовљани ваше пута претежајућој непријатељској сили под Јеменом Аџерскером јуначки отпор дочекаше. Тешке побједе нето побјеђене, буде Врбица од његове владе наложено, да опседне пригорску границу према Аустрији, те како да пречрнићи Црногорима учествовање у овоме устанку. Своја обавраша и вудри владалеве задобио је Врбица великих заслуга за коначно рјешење пријеашњих и бокељских заплета: то добро знаду и Црногорци и аустријска влада, која га том приликом одликује „крстом Франца Јосића“ о врату.

Рајетка су сви људи, који су у вези с њим, него и у миру њихови. Једни од тих људи јесу Врбица, јер се и на овом не може заслужан показао нег за оном. Г. 1864. поиђаше књаз Никола Врбицу пречутрстиште пијеле војске администрације Црне Горе. Врбица се особито старао, да одржи ове војске наоке спроји за потребе пригорске. Његовим изумљавом буде подигнута организација, у којој се од страница научени и кајеђани Црногорци брзо сами научили пушке и муницију правити. — Једном рјечју: њеова дивљака организација пригорске војске, који се у овоме року тако срјно показала, великог је његов рад и заслуга.

У разним прилакама сло ги је књаз Никола као свог опуномоћеника на страие дипломатске роде политичких и дипломатских пјесли. — У једној такој мисији походио је Врбица 1864. и 1865. г. књаза Михаила и руницког књаза Александра Кују. Како у Београду, тако и у Букурешту био је одлично дочекиван и гледан. — Често је био од своје владе на аустријски двор пиљан у каквој политичкој мисији. Г. 1872. одликује га цар високим аустријским орденом „Франца-Јосића“ најездом са крстом, а три године пошље, прими му два његова сина у царску терезијанску академију, да се су изобрази.

1870. г. учини краљ Никола Србију за показане услуге држави и владаоцу, војводом и сенатором приморским и одликује га највећим приморским орденом: „витезом Данилом“ I. степена.

У пошљедње вријеме обављао је Србија дужносне мисије унутрашњих послова и трговине.

У почетку овог рата пошље краљ Никола Србију као свог заступника у Србију, да га под српске круне у свим прилекама заступа. Ту је задаћу Србија добро вршио. Највеће дио свог бављења у Србији провео је на главном српском бојишту на Морави, гдје је и савјетом и дјелом гледао да ушеверени народну стварь. Познавајући добро и једну и другу страну српске војске и њене управе, умјео је купити чувену „латагичку легију,“ која је за врло кратко време око 4000 људи бројила и већином се из Приморгања састојала, која су у Србији настављени. Она се легија често борила и увијек одликовала. Сам се Србија, као запосједник вите, јуначки борио, а у једној битци око Алексинца и рање добио.

Његово присуство у Србији било је од велике користи особито доцније, кад су непријатељске српске симпозијама средствима куповали да Србију и Црну Гору раздеоре и омразе. Али сав им труд би залуду. Приморани посвиме не само ријечима, него и славним побједама над народним непријатељем, да су људи, који своју задаћу рајеч вјерно држати и точно испуњавати знаду. — Србија је човјек у најлепшем мушком добу: средњега стаса и врлог састава. У понашању је врло пријатан и предусретљив. Своје изображење вјешњем сви је сам прибавио, одправивши је врло надарен.—

Србија је врстан пријатељ српске омладине и много се интересовао за омладинске ствари; с тога су га омладинске скупштине и борање свегди својим одборником за Црну Гору. На пошљедњој омладинској скупштини, која је у Вршцу држана и на којој је Србија лично присуствовао, хтјела га је омладина за свога предсједника изабрати, но он се те части не хтједе примити.

По што Србија и Црна Гора примирје с Турском закључише, врати се Србија на Србије у домовину, одакле бе нађа, ако се рат обнови, опет за своје мјесто у Србији. —

— Х.

Слике с бојишта.

(В. слике на стр. 9., 16. и 20—21.)

Од како је српског народа, откад се није цео изображен свет тако интересовао за наш народ као прошле две године. У пошљедње време толико се писало и говорило о Србима, о нашем народном животу и обичајима, да је народ српски постао познат и у најудаљенијим земљама с оне и с оне стране атлантског оцеана. Устанак у Босни и Херцеговини, а за тим рат Срба са Турцима дао је томе повода. Ако резултат рата и није исцело онако, као што је цео народ желио и замишљао, то ипак нема осим свега ту велику добит, да је српски народ услед рата постао познат у целоме свету, и да је задобио за себе симпатије скоро свију изображених народа.

Ма нека у прилог овесками нашег листа донесе по неколико слика из пошљедње рата, а у свој овесци довољно: шпрски бојишту у бегунцу, ластаву с. Србља, и женајске Мрамора.

Турска батерија у бегунцу представља нам једну сцену из српско-турског рата. Срби на Јавору нападну на турску војску, и после дугог и жестоког сукоба победе Турке. Непријатељска војска пађе бегати, но ипак се трудила да спасу своје тровоје. Но то им не пођаде за руком, јер Срби оновлише један део турске војске, и отму им неколико топова. На Јавору се особито одликовала српска артиљерија, која је од цеље војске била најбоља и најпоуздања.

Застава св. Ђорђа, која на стр. 16. доношимо, показа је браће Руса сиојевољна у српској војсци. Под том заставом војевала је тако звана „црна легија.“

Осовјање Мрамора представљавам сцена, која на стр. 36.—37. доносимо. 4. августа прошле године удари један део српске војске на утврђења пред Нишом. Беше рано у јутро кад Срби на њих ударише, а напади поглавито беше напереи на јака утврђења Мрамора, која се тако по имену зове зову. После жестоке борбе српска војска не само да је заузела редуте, него је и у турски стан продрла за десној страни бугарске Мораве. Ту то освојена су 3 топа све четог дана и нек крупних топова. Мрамор је најјачи од свију седам тврдава, које су прекопне око Ниша подигли енглески инжењери. Срби су поглавито за то напали на Мрамор, да тако позорност пашке посаде и Куб-паше, које је код Бољаженца оперовао, на се привуку, што им је потпуно за руком пошло. Редуте, које су освојили, дотле су у својим рукама држали, докле је нужно било, а после су се спокојпално повукли натраг у Сушицу.

Наша слика представља нам сцену, кад су Срби већ у турски стан продрли, и кад им је у последњем трепутку један табор Турака отпор дао. Турски официри терају војнике у бој, но узалуд. Срби као лавови навали на њи, пушцу, бодај, набијају, удараје их кундацима, и за врло кратко време буде и последњи турски табор разбијен и пометен. Том се приликом, особито одликовао руски капетан Петар Протопопов, који је командовао над 1200 људи.

БИБЛИОГРАФИЈА.

(Свеопштава књижара браће Јовановића у Панчеву).

Приповетке Б. Јакшића. III. Сужањ, Немирна, Тирска и Краљица. У Београду 1876. 16. Стр. 60. Цена 25 н.

Здравље и напредак наше деце. За народ написао Милан Јовановић Батут. И. Сад 1877. 16. Стр. 168. Цена 60 н.

Невен цвеће. I. Нахида. — Орлово гњездо. — Чнода. Приповетке за децу. Посрбио Чика Стева. Пешта 1877. 16. Стр. 40. Цена 4 н.

— — II. Мајка и жена лутка. — Јогуница. Приповетке за децу. Посрбио Чика Стева Пешта 1877. 16. Стр. 21. Цена 2 н.

Српске народ. здравице. Прво коло. И. Сад 1876. 32. Стр. 39. Цена 10 н.

Тарас Буљба. Историјска приповетка Николе В. Гогоља. Превео Мил. Ђ. Гашић. (Прештампано из „Срп. Новина.“) Београд 1876. 16. Стр. 180. Цена 50 н.

О Бесједама. Говорио их Бесједи отворе 1876. Мита Нешковић. Земун 1876. 8. Стр. 23. Цена 10 н.

Мала школа. Вачка библиотека. Свеска I. Мату Мита Нешковић и А. Кузмановић. Земун 1876. 8. Стр. 32. Цена 10 н.

Рад југословенско академије знаности и умјетности. Књига XXXV. Zagreb 1876. 8. Стр. 189. и наставак „Spicilegium monumentorum archaeol. . .“ по 74. стр. са једним сликом српских новаца. Цена ѕ. 1·60.

— — Књига XXXVI. Zagreb 1876. 8. Стр. 212. и наставак „Spicilegium . . .“ до 90. стр. са 2 слике. Цена ѕ. 1·60.

Starine. Na svietlo izdaje jugoslav. akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga VIII. Zagreb 1876. 8. Str. 252. Cena ѕ. 1·60.

Stari pisci hrvatski. Knjiga VIII. Pjesme Nikole Nalješkovića, Andrije Čubranovića, Mihe Pelegrinovića, Save Mišetića Bobaljevića i Jezika ka razuma pjesnika. Na svietlo izdala akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb 1876. 8. Str. XXVI. i 241. Cena ѕ. 1·85.

Pasmina Slavosrbska po Hartinskoj od A. Starčevića. Zagreb 1876. Вел. 8. Стр. 104. Цена ѕ. 1·10.

Statistički ljetopis za god. 1874. Izdao gs statist. ured kr. dalm. hrv. slav. zemaljske vlade. Zagreb 1876. Вел. 8. Стр. LXVII. и 585 Цена ѕ. 4.—

Filozofija hrvatsko-srbskih narodnih poslovica, složio ju Vilim Korajac. Osiek 1876. 8. Стр. 134. Цена 90 н.

Touzimski. Boje sa oslobođenj Srbka v XIX. vèku (Борбе за срп. ослобођење у XIX. веку). Праг 1876. 8. Стр. 36. Цена 12 н.

Kienberger Wilh. Cängić Aga's Tod von Ivan Mažuranić übersetzt von —. Mit dem Portrait des Dichters und 5 Illustrationen. Agram 1876. 16. Стр. 80. Цена ѕ. 1.10.

Yriarte Charles. Bosnie et Herzégovine. Souvenirs de voyage pendant l' insurrection par. — Ouvrage enrichi de quinze dessins de vierge et d'une carte spéciale. Paris 1876. 8. Стр. 329. Цена ѕ. 2.60.

Abriss der Geschichte von Bosnien und der Herzegowina von den Urzeiten bis nach der Eroberung durch die Türken. Vom k. k. Hauptmann Dr. Noel. (Separatabdruck aus dem Organ der Militärwissenschaftlichen Vereins.) Wien 1876. 8. Str. 54. Цена 55 н.

Milovuk. Sbirka pojsivaka za mladež obojega spola uglasbio Ivan Zajc. Sveszk I. Zagreb 1876. Стр. 57. Цена 45 н.

Löffler Richard, Drei'sldslavische Weisen für Pianoforte. Цена 80 н.

Библиотека за народ. Књига прв. Издаје Стеван Вурчић. — Горски вијенац од Петра Петровића Његуша. У Бечу, 1876. Стр. XII и 124. Цена 50 новч. или 60 грша.

Ковчићи скок.

Бр. 1.

нац.	Тур-	сил-	но-	ског	ну-	ку,	ти-
Да	с'ко-	Вје-	ка	Ка'	ги	Гор-	у-
ко-	ви-	те,	су	два	Ви-	кле-	ли-
ра-	с-	ни	ће	ви-	се	Про-	сти.
ван	и	бе-	Су	ла	ма-	ко-	про-
ну-	вам	ће-	ла	дво	ши,	ну-	ви,
су	што	жли	зем-	је	ла	ти	сну-
За	сте	две-	но-	ја-	ну	кру-	о-

Ребус.

Бр. 1.

Власник, издавалац и одговорни уредник: Јован Ф. Дуђеј. Штампарија јерменског манастира (Карла Сидја) у Бечу.